

Simone de Beauvoir — Al doilea sex

Simone de Beauvoir

Al doilea sex

Lui Jacques Bost

CUPRINS

Volumul I

Introducere

Partea I: DESTIN

Capitolul I: Datele biologiei

Capitolul II. Punctul de vedere psihanalitic

Capitolul III. Punctul de vedere al materialismului istoric

Partea a II-a: ISTORIE

I

II

III

IV

V

Partea a III-a: MITURI

Capitolul I

Capitolul II

I. Montherlant sau pâinea dezgustului

Simone de Beauvoir — Al doilea sex

Simone de Beauvoir

Al doilea sex

Lui Jacques Bost

CUPRINS

Volumul I

Introducere

Partea I: DESTIN

Capitolul I: Datele biologiei

Capitolul II. Punctul de vedere psihanalitic

Capitolul III. Punctul de vedere al materialismului
istoric

Partea a II-a: ISTORIE

I.

II.

III.

IV.

V.

Partea a III-a: MITURI

Capitolul I

Capitolul II

I. Montherlant sau pâinea dezgustului

II. D.H. Lawrence sau orgoliul falic

III. Claudel sau roaba lui Dumnezeu

IV. Breton sau poezia

V. Stendhal sau romanescul adevărului

VI.

Capitolul III

Volumul II

Introducere

Partea I: FORMAȚIE

Capitolul I. Copilăria

Capitolul II. Tânăra fată

Capitolul III. Inițierea sexuală

Capitolul IV. Lesbiana

Partea a II-a: SITUAȚIE

Capitolul V. Femeia măritată

Capitolul VI. Mama

Capitolul VII. Viața de societate

Capitolul VIII. Prostituate și hetaire

Capitolul IX. De la maturitate la bătrânețe

Capitolul X. Situația și caracterul femeii

Partea a III-a: JUSTIFICĂRI

Capitolul XI. Narcisista

Capitolul XII. Îndrăgostita

Capitolul XIII. Femeia mistică

Partea a IV-a: CĂTRE ELIBERARE

Capitolul XIV. Femeia independentă

Concluzie

Există un principiu bun, creator al ordinii, al luminii și al bărbatului, și un principiu rău, creator al haosului, al tenebrelor și al femeii.

Pitagora

Tot ceea ce a fost scris de către bărbați despre femei trebuie considerat suspect, căci bărbații sunt deopotrivă parte și judecător.

Poulain de la Barrf

- întoarcere la Cuprins

Introducere

Am ezitat mult timp să scriu o carte despre femeie. Subiectul e iritant, mai cu seamă pentru femei. Și nu e nici nou. Disputa feminismului a făcut să curgă destulă cerneală; iat-o, acum, aproape încheiată: să nu mai vorbim despre ea. Deși se tot vorbește, încă. Iar enormele prostii debitate de-a lungul acestui ultim secol nu prea par să fi limpezit problema. De altfel, există o problemă? Care? Chiar există femei? Sigur, teoria eternului feminin continuă să aibă adepți; îi auzi șușotind: „Și-n Rusia, până și acolo, ele rămân tot femei”; în vreme ce alți inși, bine informați - câteodată inclusiv cei din prima categorie - suspină: „Femeia

se pierde, femeia e pierdută”. Nu se mai știe prea bine dacă există încă femei, dacă vor mai exista, dacă trebuie sau nu să dorești să existe și care e locul pe care ar trebui ele să îl ocupe. „Unde sunt femeile?” întreba de curând o revistă cu apariție intermitentă (se numea *Franchise*, și între timp și-a încetat apariția).

Dar, în primul rând: ce este o femeie? „*Tota mulier in utero*: un uter, așadar”, spun unii. Totuși, vorbind despre anumite femei, cunoscătorii decretează: „Acestea nu sunt femei”, cu toate că și ele au un uter, ca și celelalte. Toată lumea este de acord în a recunoaște că există în specia umană femele; ele reprezintă astăzi, ca și altădată, aproape jumătate din umanitate; și totuși, ni se spune că „feminitatea e în pericol”; suntem îndemnați: „Fiți femei, rămâneți femei, deveniți femei”. Prin urmare nu orice ființă umană femelă este, în chip necesar, o femeie; se impune ca ea să participe la acea realitate misterioasă și amenințată care e feminitatea. Aceasta e oare secretată de ovare? sau înghețată în țăriile unui cer platonician? E de-ajuns un jupon cu fâș-fâș spre a o face să coboare pe pământ? Cu toate că unele femei se căznesc pline de zel să-l încarneze, modelul ei n-a fost niciodată brevetat. Binevoitorii o descriu în termeni vagi și sclipicioși ce par împrumutați din vocabularul prezicătoarelor. Pe vremea Sfântului Toma, feminitatea apărea ca o esență definită cu tot atâta siguranță ca și virtutea soporifică a macului. Însă conceptualismul a pierdut teren: științele biologice și sociale nu mai cred în existența entităților imuabil fixate ce ar defini caractere date, precum cel al femeii, al evreului sau al negrului; acestea consideră caracterul ca pe o reacție secundară la o situație.

Dacă azi nu mai există feminitate, e pentru că ea nici n-a existat vreodată. Să însemne asta că

termenul „femeie” n-are nici un conținut? E ceea ce afirmă cu tărie partizanii filozofiei luminilor, ai raționalismului, ai nominalismului: femeile n-ar fi, printre alte ființe umane, decât cele arbitrar desemnate prin cuvântul „femeie”; în special americanii sunt înclinați să creadă că femeia ca atare nu mai există; dacă vreo întârziată se privește pe sine ca femeie, prietenele o sfătuiesc să meargă la psihanalist pentru a scăpa de această obsesie. În legătură cu o lucrare, de altminteri extrem de agasantă, intitulată Femeia modernă: un sex pierdut - Dorothy Parker a scris: „Nu pot fi imparțială cu cărțile care discută despre femeie ca femeie... Părerea mea este că toți, bărbați și femei deopotrivă, oricine am fi, trebuie să fim considerați ca ființe umane”. Dar nominalismul se dovedește o doctrină insuficientă; iar antifeminiștii află terenul favorabil pentru a arăta că femeile nu sunt bărbați. Fără doar și poate că femeia este, ca și bărbatul, o ființă umană: dar o asemenea afirmație este abstractă; fapt e că orice ființă umană concretă este întotdeauna situată în chip singular. A refuza noțiunile de etern feminin, de suflet negru, de caracter evreiesc nu înseamnă a nega că există la ora actuală evrei, negri, femei: această negare nu reprezintă pentru cei interesați o eliberare, ci o eschivă inautentică. E clar că nici o femeie nu poate pretinde fără a fi de rea-credință că se situează deasupra sexului ei. O femeie, scriitoare cunoscută, a refuzat cu câțiva ani în urmă publicarea portretului ei într-o serie de fotografii dedicate special femeilor scriitoare: voia să fie pusă în rând cu bărbații; pentru a obține, însă, acest privilegiu, avea să facă uz de influența soțului ei. Femeile care afirmă că sunt bărbați nu reclamă mai puține atenții și omagii masculine. Mi-aduc aminte, iarăși, de o tânără troțkistă: în picioare, pe o estradă în jurul căreia se desfășura un miting furtunos, se pregătea să sară la bătaie, în ciuda evidentei sale fragilități; o făcea, însă, din

iubirea pentru un militant a cărui egală ținea să fie. Atitudinea de sfidare în care se crispează americanele dovedește cât sunt de obsedate de sentimentul feminității lor. Și, într-adevăr, e destul să faci o plimbare și să contempli strada ca să constăți că umanitatea se împarte în două categorii de indivizi ale căror haine, față, corp, zâmbete, mers, interese, ocupații sunt în chip manifest diferite: poate că aceste diferențe sunt superficiale și poate că sunt destinate să dispară. Ce e sigur e că, pentru moment, ele beneficiază de o izbitoare evidență.

Dacă funcția sa de femele nu e suficientă pentru a defini femeia, dacă, de asemenea, refuzăm să o explicăm prin „eternul feminin” și dacă totuși admitem, fie și cu titlu provizoriu, că există femei pe lume, va trebui să ne punem întrebarea: ce este o femeie?

Chiar enunțarea problemei îmi sugerează de îndată un prim răspuns. E semnificativ însuși faptul că pun problema, Unui bărbat nu i-ar trece prin cap să scrie o carte despre situația specială a bărbaților în contextul umanității. Raportul Kinsey, de pildă, se mărginește să definească trăsăturile caracteristice sexuale ale bărbatului american, ceea ce e cu totul altceva. Dacă vreau să mă definesc, sunt obligată mai întâi să declar: „Sunt femeie”; această afirmație constituie fundalul pe care se vor ridica toate celelalte afirmații. Un bărbat nu începe niciodată prin a se declara individ de un anume sex: că e bărbat, asta se înțelege de la sine. Doar într-un mod formal, în registrele primăriilor și în actele de identitate, rubricile masculin, feminin apar ca simetrice. Raportul dintre cele două sexe nu e precum al celor două electricități, ai celor doi poli: bărbatul reprezintă în același timp pozitivul și neutrul, așa încât în franceză se spune „les hommes” - „bărbații” - pentru a desemna ființele

umane, sensul particular al cuvântului „vir” asimilându-se sensului general al cuvântului „homo”. Femeia apare ca fiind negativul într-o atât de mare măsură încât orice determinare îi e imputată ca limitare, fără reciprocitate. Mi s-a părut sâcâitor să aud, câteodată, în toiul unor discuții abstracte, bărbați spunându-mi: „Gândiți cutare lucru pentru că sunteți femeie”; dar știam că singura apărare posibilă era să răspund: „Gândesc așa pentru că e adevărat”, eliminându-mi astfel subiectivitatea; nu era cazul să răspund: „Iar dumneavoastră gândiți contrariul pentru că sunteți bărbat”; fiindcă e un fapt convenit că a fi bărbat nu înseamnă a fi într-o situație singulară; un bărbat e îndreptățit ca fiind bărbat, femeia e cea neîndreptățită. Practic, așa cum în vechime exista o verticală absolută în raport cu care se definea linia oblică, există un tip uman absolut care e tipul masculin. Femeia are ovare, uter; iată condițiile speciale ce o fac prizonieră a subiectivității; se spune cu multă naturalețe că ea gândește cu glandele. Bărbatul uită, cu superbie, că și anatomia lui presupune hormoni, testicule. El își înscrie corpul într-o relație directă și normală cu lumea pe care crede că o percepe într-o deplină obiectivitate, considerând, în schimb, corpul femeii ca îngreunat de tot ce-i constituie specificitatea: un obstacol, o închisoare. „Femela este femelă în virtutea unei anume lipse a unor calități”, spunea Aristotel. „Trebuie să considerăm caracterul femeilor ca suferind de o imperfecțiune naturală.” Iar Sfântul Toma, urmându-l, decretează că femeia este „un bărbat ratat”, o ființă „de ocazie”. Este ceea ce simbolizează episodul din Geneză, în care Eva apare extrasă, după expresia lui Bossuet, dintr-un „os suplimentar” al lui Adam. Umanitatea este masculină, iar bărbatul definește femeia nu în sine, ci relativ la bărbat; ea nu e considerată ca o ființă autonomă. „Femeia, ființa relativă...”, scrie Michelet. Astfel, domnul Benda afirmă în Raportul

lui Uriel: „Corpul bărbatului are un sens prin el însuși, abstracție făcând de corpul femeii, în vreme ce acesta din urmă pare privat de sens dacă nu e evocat bărbatul... Bărbatul se gândește pe sine fără femeie. Femeia nu se gândește pe sine fără bărbat”. Și ea nu e nimic altceva decât ceea ce bărbatul decide că este; astfel, e numită „sexul”, înțelegându-se prin asta că ea îi apare, esențialmente, bărbatului ca o ființă sexuată: pentru el, ea este sex, deci iată ce este ea în chip absolut. Femeia se caracterizează și se diferențiază în raport cu bărbatul, nicidecum bărbatul în raport cu femeia; ea e inesențialul față de esențial. El e Subiectul, el e Absolutul: ea este Celălalt...

Categoria Celuilalt este în aceeași măsură originară ca și conștiința însăși. În societățile cele mai primitive, în mitologiile cele mai vechi, se regăsește întotdeauna o dualitate care este a Aceluia-și și a Celuilalt; această diviziune n-a fost la început plasată sub semnul diviziunii sexelor, ea nu depinde de nici un dat empiric: e ceea ce reiese, printre altele, din lucrările lui Granet despre gândirea chineză, din cele ale lui Dumézil despre India și Roma. În cuplurile Varuna-Mitra, Uranus-Zeus, Soare-Lună, Zi-Noapte, nici un element feminin n-a fost în primă instanță implicat; nici în opoziția dintre Bine și Rău, dintre principiile faste și cele nefaste, dintre dreapta și stânga, dintre Dumnezeu și Lucifer; alteritatea este o categorie fundamentală a gândirii umane. Nici o colectivitate nu se definește vreodată ca fiind Una fără a-l pune de îndată pe Celălalt față în față cu ea.

Această idee a fost exprimată în forma ei cea mai explicită de către E. Levinas în eseuul său *Timpul și Celălalt*. El se exprimă astfel: „Nu ar exista cumva o situație în care alteritatea să fie purtată de o ființă cu titlu pozitiv, ca esență”? Care este alteritatea ce

nu intră pur și simplu în opoziția a două specii de același gen? Contrariul absolut contrariu, al cărui caracter contrar nu e cu nimic afectat prin relația ce se poate stabili între el și corelativul său, caracterul contrar care permite termenului să rămână alter absolut, cred că este femininul. Sexul nu e o diferență specifică oarecare... Diferența între sexe nu este nici contradicție... (Ea) nu este nici dualitatea a doi termeni complementari, căci doi termeni complementari presupun un tot preexistent... Alteritatea își găsește împlinirea în feminin. Termen de același rang, dar de sens opus conștiinței.”

Presupun că domnul Levinas nu uită că femeia este, de asemenea, pentru sine, conștiință. Dar e surprinzător că el adoptă deliberat punctul de vedere al unui bărbat fără a semnala reciprocitatea subiectului și obiectului. Când scrie că femeia este mister, el subînțelege că ea este mister pentru bărbat. Așa încât această descriere ce se dorește obiectivă este de fapt o afirmare a privilegiului masculin.

E destul ca trei călători să fie reuniți de hazard în același compartiment pentru ca restul călătorilor să devină niște „ceilalți” vag ostili. Pentru țăran, toți cei care nu aparțin satului său sunt niște „ceilalți” suspecti; pentru cel născut într-o țară, locuitorii altor țări apar ca „străini”; evreii sunt „ceilalți” pentru antisemiți, negrii, pentru rasiștii americani, indigenii, pentru coloniști, proletarii, pentru clasele avute. La sfârșitul unui studiu aprofundat asupra diverselor reprezentări ale societăților primitive, Lévi-Strauss a putut conchide: „Trecerea de la starea de Natură la starea de Cultură se definește prin aptitudinea omului de a gândi relațiile biologice sub forma sistemelor de opoziții: dualitatea, alternanța, opoziția și simetria, prezente fie în forme definite, fie în forme imprecise,

constituie în mai mică măsură fenomene ce trebuie explicate decât datele fundamentale și imediate ale realității sociale^[1].” Aceste fenomene nu s-ar putea înțelege dacă realitatea umană ar fi exclusiv un *mitsein* (laolaltă-ființarea - germ. - traducerea conceptului de *Mitsein* propusă de Thomas Kleininger și Gabriel Liiceanu în: Martin Heidegger, *Repere pe drumul gândirii*, Editura Politică, București, 1988) bazat pe solidaritate și prietenie. El se clarifică, dimpotrivă, dacă, urmându-l pe Hegel, descoperim chiar în conștiință o ostilitate fundamentală față de orice altă conștiință; subiectul nu se propune decât opunându-se: el pretinde să se afirme ca fiind esențialul și să-l constituie pe celălalt ca inesențial, ca obiect.

Doar conștiința cealaltă îi opune o pretenție reciprocă: în timpul călătoriei, localnicul își dă seama scandalizat că în țările vecine există localnici care îl privesc, la rândul lor, ca străin; între sate, clanuri, națiuni, clase există războaie, potlatch^[2]-uri, echivalențe, târguri, tratate, lupte care îi retrag ideii de Celălalt sensul absolut și îi dezvăluie relativitatea; de voie, de nevoie, indivizi și grupuri se văd obligate să recunoască reciprocitatea raportului lor. Cum se face, atunci, că între sexe această reciprocitate nu a fost statuată, că unul dintre termeni s-a afirmat ca singurul esențial, negând orice relativitate în raport cu corelativul său, definindu-l pe acesta ca alteritate pură? De ce nu contestă femeile suveranitatea masculină? Nici un subiect nu se statuează pe sine de la bun început și în mod spontan ca fiind inesențialul; nu e vorba de Celălalt care, definindu-se ca fiind Celălalt, îl definește pe Unul: el este statuat ca fiind Celălalt de către un Unu autostatuându-se ca Unu. Dar pentru ca reversul lui Celălalt în Unul să nu se opereze, trebuie ca el să se supună acestui punct de

vedere străin. De unde vine, în cazul femeii, această supunere?

Există alte situații în care, un timp mai mult sau mai puțin îndelungat, o categorie a reușit să domine în chip absolut o alta Adeseori, inegalitatea numerică e aceea care conferă acest privilegiu: majoritatea impune minorității legea ei sau o persecută. Dar femeile nu sunt precum negrii din America sau, precum evreii, o minoritate: pe pământ există tot atâtea femei cât și bărbați. Adeseori, iarăși, cele două grupuri aflate față în față au fost mai întâi independente: ele se ignorau altădată sau fiecare admitea autonomia celuilalt; un eveniment istoric l-a subordonat pe cel mai slab celui mai tare: diaspora evreiască, introducerea sclaviei în America, cuceririle coloniale sunt fapte datate. În aceste cazuri, pentru oprimați a existat un înainte: ei au în comun un trecut, o tradiție, uneori o religie, o cultură. În acest sens apropierea stabilită de Bebel între femei și proletariat ar părea să fie cel mai bine fondată: nici proletarii nu sunt în inferioritate și n-au constituit vreodată o colectivitate separată. Totuși, în lipsa unui eveniment, o anume evoluție istorică e aceea care explică existența lor ca o clasă și care dă seama de distribuția acestor indivizi în această clasă. N-au existat dintotdeauna proletari: dar femei au existat dintotdeauna; ele sunt femei prin structura lor psihologică; din cele mai vechi timpuri, ele au fost întotdeauna subordonate bărbatului: dependența lor nu e consecința unui eveniment sau a unei deveniri, ea nu s-a întâmplat. În parte, datorită faptului că scapă caracterului accidental al faptului istoric, alteritatea apare în acest caz ca un ce absolut. O situație creată de-a lungul timpului se poate modifica la un moment dat: negrii din Haiti, printre atâția alții, au dovedit-o; se pare, dimpotrivă, că o condiție naturală sfidează schimbarea. În realitate, natura nu este nicidecum

în mai mare măsură decât realitatea istorică un dat imuabil. Dacă femeia se descoperă ca inesențialul care niciodată nu se întoarce la esențial, e pentru că ea însăși nu operează această întoarcere. Proletarii spun „noi”. La fel și negrii. Postulându-se ca subiect, ei îi schimbă în „alții” pe burghezi, pe albi. Femeile - cu excepția unor congrese care rămân manifestări abstracte - nu spun „noi”; bărbații spun „femeile”, și ele reiau acest cuvânt spre a se desemna ele înseși; dar nu se postulează în mod autentic ca Subiect. Proletarii au făcut revoluția în Rusia, negrii, în Haiti, indochinezii se bat în Indochina: acțiunea femeilor n-a fost niciodată decât o agitație simbolică; ele nu au câștigat decât ceea ce au consimțit bărbații să le concedă; ele nu au luat nimic: au primit.^[3] Căci ele nu au mijloacele concrete de a se aduna într-o unitate ce s-ar propune opunându-se. Ele nu au un trecut, o istorie, o religie care să le fie proprie; și n-au, precum proletarii, o solidaritate de muncă și interese; nu există între ele nici măcar promiscuitatea spațială care face din negrii americani, din evreii ghetourilor, din muncitorii de la Saint-Denis sau de la uzinele Renault o comunitate. Femeile trăiesc dispersate printre bărbați, legate prin habitat, muncă, interese economice, condiție socială, de niște bărbați anume - tată sau soț - legate mult mai strâns decât de celelalte femei. Burgheze, ele sunt solidare cu burghezii, și nu cu femeile proletare; albe - cu bărbații albi, și nu cu femeile de culoare. Proletariatul și-ar putea propune să masacreze clasa conducătoare; un evreu sau un negru fanatic ar putea visa să pună mâna pe secretul bombeii atomice și să facă o umanitate în întregime evreiască, în întregime neagră: nici măcar în vis femeia nu-i poate extermina pe masculi. Legătura care o unește cu opresorii ei nu e comparabilă cu nici o alta. Diviziunea sexelor este într-adevăr un dat biologic, nu un moment al istoriei umane.

Opoziția lor s-a conturat în interiorul unui mit sein original, iar femeia nu a suprimat-o. Cuplul este o unitate fundamentală ale cărei două jumătăți sunt încleștate una de alta: nici un clivaj al societății datorat sexelor nu e posibil. Iată ce caracterizează în chip fundamental femeia: ea este Celălalt în inima unei totalități ai cărei doi termeni sunt necesari unul celuilalt.

Ne-am putea imagina că această reciprocitate i-ar fi facilitat eliberarea; când Hercule toarce lână la picioarele Omfalei, dorința e aceea care îl ține înlănțuit: de ce n-a izbutit Omfala să dobândească o putere durabilă? Pentru a se răzbuna pe Iason, Medeea își ucide propriii copii: această legendă atroce sugerează că femeia și-ar fi putut asigura un ascendent redutabil speculând strânsa ei legătura cu copilul. Aristofan și-a imaginat cu haz, în *Lysistrata*, o adunare de femei în care acestea ar fi încercat să exploateze în comun, în scopuri sociale, nevoia bărbaților de ele: nu-i vorba, însă, decât de o comedie. Legenda care susține că sabinetele le-au opus răpitorilor lor o sterilitate obstinată povestește și că, biciuindu-le cu curele de piele, bărbații au venit de hac rezistenței lor în chip magic. Nevoia biologică - dorința sexuală și dorința de urmași - care îl face pe mascul dependent de femelă nu a eliberat social femeia. Stăpânul și sclavul sunt și ei uniți printr-o nevoie economică reciprocă, dar care nu eliberează sclavul. Căci, în raportul stăpânului cu sclavul, stăpânul nu postulează nevoia pe care o are de celălalt; el deține puterea de a-și satisface această nevoie și nu o împărtășește; dimpotrivă, sclavul, trăind în dependență, speranță sau frică, interiorizează nevoia pe care o are de stăpânul său; urgența acestei nevoi, fie ea chiar egală pentru amândoi, joacă întotdeauna în favoarea opresorului și împotriva oprimatului: așa se explică faptul că eliberarea clasei muncitoare, de exemplu, a fost

atât de lentă. Or, femeia a fost întotdeauna, dacă nu sclava bărbatului, în orice caz vasala lui; cele două sexe nu și-au împărțit niciodată lumea în mod egal; și astăzi, încă, deși condiția ei e în plină evoluție, femeia este grav dezavantajată. Aproape în nici o țară statutul ei legal nu e identic cu al bărbatului și adesea el constituie un handicap considerabil. Chiar și când unele drepturi îi sunt, în chip abstract, recunoscute, o prea îndelungă obișnuință le împiedică să-și găsească expresia concretă în moravuri. Economic, bărbații și femeile reprezintă aproape două caste; în ciuda egalității, primii au situații mai avantajoase, salarii mai mari, șanse mai multe de reușită decât concurențele lor proaspăt apărute; ei ocupă în industrie, politică etc, un număr' de locuri cu mult mai mare; și ei sunt cei care dețin posturile cele mai importante. Pe lângă puterile concrete pe care le posedă, sunt înconjurați de un prestigiu căruia întreaga educație a copilului îi menține tradiția: prezentul învăluie trecutul, iar în trecut toată istoria a fost făcută de bărbați. În momentul în care femeile încep să ia parte la elaborarea lumii, această lume este iarăși una care le aparține bărbaților: ei n-au nici o urmă de îndoială asupra acestei situații - ele cu greu o pun la îndoială. Pentru femei, refuzul de a fi Celălalt, refuzul complicității cu bărbatul ar presupune renunțarea la toate avantajele pe care alianța cu o castă superioară le poate conferi. Bărbatul-suzeran va proteja material femeia-prea-ndatorată, iar el va prelua asupra lui și sarcina de ai justifica existența: o dată cu riscul economic, este eschivat și riscul metafizic al unei libertăți ce trebuie să-și inventeze scopurile fără ajutorul nimănui. În fapt, pe lângă pretenția de a se afirma ca subiect - pretenție etică -, în orice individ există tentația de a fugi de propria-i libertate și de a se reifica: cale nefastă, căci pasiv, alienat, pierdut, el este pradă a voințelor străine, rupt de transcendența sa, frustrat de orice

valoare. Dar e o cale ușoară: sunt astfel evitate angoasa și tensiunea existenței autentic asumate. Bărbatul care constituie femeia ca pe un Celălalt va fi întâmpinat, așadar, de profundele ei complicități. Astfel, femeia nu se revendică pe ea însăși ca subiect fiindcă nu are mijloacele concrete, fiindcă ea trăiește legătura necesară care o atașează bărbatului fără săi postuleze reciprocitatea, și fiindcă adeseori se complăce în rolul ei de Celălalt.

De îndată se ivește, însă, o întrebare: cum a început toată această istorie? Înțelegem că dualitatea sexelor s-a tradus, ca orice dualitate, printr-un conflict. Înțelegem că, dacă unul dintre cele două reușea să-și impună superioritatea, aceasta trebuia să se fixeze ca absolută. Rămâne de explicat faptul că bărbatul a fost acela care a câștigat din start. Se pare că femeile ar fi putut repurta victoria; sau că s-ar fi putut ca sorții să nu se decidă niciodată. De unde vine faptul că această lume a aparținut întotdeauna bărbaților și că abia astăzi lucrurile încep să se schimbe? Această schimbare este una bună? Va aduce ea sau nu o împărțire egală a lumii între bărbați și femei?

Aceste întrebări sunt departe de a fi noi; li s-au și dat deja o mulțime de răspunsuri; însă chiar și numai faptul că femeia este Celălalt contestă toate justificările pe care bărbații i le-au putut da vreodată: acestea le erau în chip mult prea evident dictate de interesul lor. „Tot ceea ce a fost scris de bărbați despre femei trebuie considerat suspect, căci bărbații sunt deopotrivă parte și judecător”, a spus, în secolul al XVII-lea, Poulain de la Barre, feminist puțin cunoscut. Peste tot, în toate epocile, bărbații și-au etalat satisfacția pe care o încearcă simțindu-se regii creației. „Binecuvântat fie Dumnezeu, Stăpânul nostru și Stăpânul tuturor lumilor, pentru că nu m-a făcut femeie”, spun

evreii în rugăciunile lor de dimineață; în vreme ce soțiile lor murmură cu resemnare: „Binecuvântat fie Dumnezeu pentru că m-a creat după voința Sa”. Printre binefacerile pentru care Platon mulțumea zeilor, prima era aceea că l-au creat liber și nu sclav, a doua, că este bărbat și nu femeie. Dar bărbații nu s-ar fi putut bucura pe de-a-ntregul de acest privilegiu dacă nu l-ar fi considerat ca fiind fondat în absolut și în eternitate: din însăși deținerea supremației ei au căutat să facă un drept. „Cei care au făcut și compilat legile, fiind bărbați, și-au favorizat sexul, iar jurisconsultii au transformat legile în principii”, mai spune Poulain de la Barre. Legiuitori, preoți, filosofi, scriitori, savanți s-au înverșunat să demonstreze că această condiție subordonată a femeii era conformă voinței cerului și profitabilă pe pământ. Religiile fabricate de bărbați reflectă acesta voință de dominare: din legendele Evei, ale Pandorei, ei și-au făcut niște arme. Au pus filozofia și teologia în serviciul lor, cum s-a putut vedea din frazele lui Aristotel și ale Sfântului Toma pe care le-am citat încă din antichitate, autorii satirici și moraliștii și-au făcut o plăcere din a desena tabloul slăbiciunilor feminine. Se știe ce rechizitorii violente s-au ridicat împotriva lor de-a lungul întregii literaturi franceze: Montherlant reînnoadă, cu ceva mai puțină vervă, tradiția lui Jean de Meung. Această ostilitate pare uneori fondată, adeseori, gratuită; într-adevăr, ea ascunde o voință de autojustificare mai mult sau mai puțin abil mascată. „Este mult mai simplu să acuzi un sex decât să-l scuzi pe celălalt”, spune Montaigne. În anumite cazuri procedeul e evident. Este, de exemplu, frapant că, pentru a limita drepturile femeii, codul roman invocă „imbecilitatea, fragilitatea sexului” în momentul în care, prin slăbirea familiei, femeia devine un pericol pentru moștenitorii masculini. E frapant că, în secolul al XVI-lea, pentru a ține femeia căsătorită sub tutelă, se face apel la

autoritatea Sfântului Augustin, afirmându-se că „femeia este o lighioană care nici tărie, nici statornicie nu are”, pe când celibatară este recunoscută capabilă să-și administreze bunurile. Montaigne a înțeles extrem de bine arbitrariul și nedreptatea sorții rezervate femeii: „Femeile nu greșesc deloc când refuză regulile instaurate în lume, dat fiind că bărbații sunt aceia care le-au făcut, fără ele. E firesc să existe tertipuri și certuri între ele și noi”; dar nu merge până la a se face apărătorul lor. Abia secolul al XVIII-lea va fi cel în care bărbați profund democrați vor examina problema cu obiectivitate. Diderot, printre alții, se dedică demonstrării faptului că femeia este ca și bărbatul o ființă umană. Ceva mai târziu, Stuart Mill o apără cu ardoare. Dar aceștia sunt filosofi de o excepțională imparțialitate, în secolul al XIX-lea, disputa feminismului devine din nou una de partizanat; una dintre consecințele revoluției industriale este participarea femeii la munca productivă: este momentul în care revendicările feministe ies din domeniul teoretic, găsindu-și baze economice; adversarii devin cu atât mai agresivi; cu toate că proprietatea funciară este în parte detronată, burghezia se agață de vechea morală care vede în soliditatea familiei garantul proprietății private: ea reclamă prezența femeii în cămin cu atât mai îndârjit cu cât emanciparea începe să devină o veritabilă amenințare; și, chiar în interiorul clasei muncitoare, bărbații au încercat să frâneze această eliberare pentru că femeile le apăreau drept concurente primejdioase, cu atât mai mult cu cât erau obișnuite să muncească pentru salarii mai mici.^[4] Pentru a dovedi inferioritatea femeii, antifeminiștii au pus la lucru nu doar, ca până atunci, religia, filozofia, teologia, ci și știința: biologia, psihologia experimentală etc. Cel mult se consimțea să i se acorde celui alt sex „egalitatea în diferență”. Această formulă care a făcut epocă e foarte semnificativă: este exact aceea utilizată în

legile lui Jim Crow în legătură cu negrii din America; or, această segregatie așa-zis egalitară nu a servit decât la introducerea celor mai dure discriminări. Această analogie nu are nimic întâmplător: fie că e vorba de o rasă, de o castă, de o clasă, de un sex reduse la o condiție inferioară, procesele de justificare sunt aceleași. „Eternul feminin” este omologul „sufletului negru” și al „caracterului evreiesc”. Problema evreiască este, de altfel, în ansamblu, foarte diferită de celelalte două: pentru antisemit, evreul nu este atât inferior cât dușman și nu i se recunoaște în această lume nici un loc care să fie al lui; i se dorește mai degrabă suprimarea. Dar există analogii profunde între situația femeilor și cea a negrilor: și unii și alții se emancipează astăzi de același paternalism, iar casta până nu de mult stăpână vrea să le mențină la „locul lor”, adică în locul ales de ea; în ambele cazuri ea se lansează în elogi mai mult sau mai puțin sincere ale virtuților „bunului negru” inconștient, cu suflet copilăros, voios, ale negrului resemnat și ale femeii „cu adevărat femeie”, adică frivolă, puerilă, iresponsabilă, femeia supusă bărbatului. În ambele cazuri argumentul e extras din starea de fapt creată de această castă. E cunoscută butada lui Bernard Shaw: „Americanul alb - spune el, pe scurt - nu îi permite negrului să ocupe alt rang decât acela de lustragiu: și de aici trage concluzia că negrul nu e bun decât la lustruit pantofii”. Acest cerc vicios se regăsește în toate circumstanțele analoage: când un individ sau un grup de indivizi e menținut în stare de inferioritate, adevărul e că este inferior; dar ar trebui să ne înțelegem asupra valorii cuvântului a fi; reaua-credință constă în a-i acorda o valoare substanțială în vreme ce el are sensul dinamic hegelian: a fi înseamnă a fi devenit, înseamnă a fi fost făcut așa cum te manifesti; da, femeile, în ansamblu, sunt astăzi inferioare bărbaților, cu alte cuvinte, situația lor le deschide mai puține posibilități: problema

este a ști dacă această stare de lucruri trebuie să se perpetueze.

Mulți bărbați doresc acest lucru: nu toți au dezarmat, deocamdată. Burghezia conservatoare continuă să vadă în emanciparea femeii o primejdie care îi amenință morala și interesele. Unii bărbați se tem de concurența feminină. În Hebdo-Latin, un student declara de curând: „Fiecare studentă care dobândește statutul de medic sau de avocat ne fură un loc”; el nu punea în discuție drepturile sale în lume. Interesele economice nu sunt singurele care intră în joc. Unul dintre beneficiile pe care opresiunea le asigură opresorilor este că fie și cel mai umil dintre ei se simte superior, un „sărman alb” din Sudul S.U.A se consolează spunându-și că nu e un „negru împruțit”; iar albi mai favorizați de soartă exploatează cu abilitate acest orgoliu. Tot astfel, cel mai mediocru dintre bărbați se crede un semizeu în fața femeilor. Îi era cu mult mai ușor domnului de Montherlant să se considere un erou când se confrunta cu femeile (alese într-adins, de altminteri) decât atunci când a avut de jucat, printre bărbați, rolul lui de bărbat: un rol de care multe femei s-au achitat mai bine decât el. Așa se face că, în septembrie 1948, într-unui dintre articolele sale din *Figaro Littéraire*, domnul Claude Mauriac - a cărui puternică originalitate o admiră toată lumea - putea^[5] scrie despre femei: „Noi o ascultăm pe un ton (sic!) de indiferență politicoasă... pe cea mai sclipitoare dintre ele, știind prea bine că spiritul ei reflectă, într-o manieră mai mult sau mai puțin strălucitoare, idei care vin de la noi”. E limpede că nu ideile domnului C. Mauriac în persoană le reflectă interlocutoarea sa, dat fiind că nu se cunoaște, totuși, nici măcar o singură idee a domnului în cauză; că ea reflectă idei care provin de la bărbați, se prea poate: chiar și printre bărbați există, în

orice caz, mai mult de unul singur care consideră drept proprii diverse opinii pe care nu le-a inventat el; ne putem întreba dacă domnul Claude Mauriac n-ar fi mai interesat de o convorbire cu un bun reflex al lui Descartes, al lui Marx, al lui Gide, decât de una cu el însuși; remarcabil rămâne faptul că el se identifică, prin echivocul aceluia *noi*, cu Sfântul Pavel, Hegel, Lenin, Nietzsche și, de la înălțimea grandorii acestora, examinează cu dispreț turma de femei care cutează să i se adreseze de pe picior de egalitate; la drept vorbind, cunosc mai mult decât una singură care nu ar avea răbdare săi acorde domnului Mauriac un „ton de indiferență politicoasă”.

Am insistat asupra acestui exemplu fiindcă în el naivitatea masculină e dezarmantă. Există multe alte maniere, mult mai subtile, prin care bărbații profită de alteritatea femeii. Pentru toți aceia care suferă de un complex de inferioritate, există un balsam miraculos: nimeni nu este mai arogant față de femei, mai agresiv și mai disprețuitor, decât un bărbat nesigur, neliniștit de virilitatea sa. Cei care nu sunt intimidați de semenii lor sunt, de asemenea, mult mai dispuși să recunoască în femeie un semen; chiar și acestora, însă, mitul Femeii, al Celuilalt, le este scump din multe motive^[6]; n-ar putea fi acuzați că nu renunță cu inima ușoară la toate binefacerile care decurg pentru ei de aici: ei știu ce pierd renunțând la femeie așa cum o visează, nu știu ce le va aduce femeia așa cum va fi ea mâine. Se cere multă abnegație ca să refuzi să te postulezi ca Subiect unic și absolut. De altfel, marea majoritate a bărbaților nu asumă explicit această pretenție. Ei nu postulează femeia ca fiind inferioară: sunt prea pătrunși, astăzi, de idealul democratic pentru a nu recunoaște, în toate ființele umane, egali. În sânul familiei, femeia ia apărut copilului sau tânărului aureolată de aceeași demnitate socială ca și adulții

bărbați; apoi, el a întâlnit, în dorință și iubire, rezistența, independența femeii dorite și iubite; căsătorit, respectă în femeie soția, mama, iar în experiența concretă a vieții conjugale ea își afirmă față de el libertatea. El poate deci să se convingă că nu mai există ierarhizare socială între sexe și că, în mare, dincolo de diferențe, femeia este o egală a bărbatului. Cum, totuși, constată anumite inferiorități - dintre care cea mai importantă este incapacitatea profesională - o va pune în seama naturii. Când adoptă față de femeie o atitudine de colaborare și bunăvoință, el tematizează principiul egalității abstracte; iar inegalitatea concretă pe care o constată nu o postulează. Dar, de îndată ce intră în conflict cu ea, situația se inversează: va tematiza inegalitatea concretă și își va atribui chiar dreptul de a nega egalitatea abstractă.^[7] Astfel, mulți bărbați afirmă, aproape cu bună-credință, că femeile sunt egalele bărbatului și că ele nu au nimic de revendicat, și, în același timp, că femeile nu vor putea fi niciodată egalele bărbatului și că revendicările lor sunt zadarnice. Căci bărbatului îi este greu să măsoare extrema importanță a discriminărilor sociale care, privite din afară, par insignifiante, dar ale căror repercusiuni morale și intelectuale asupra femeii sunt atât de profunde, încât pot părea izvorâte dintr-o natură originară.^[8] Chiar bărbatul care nutrește cea mai mare simpatie pentru femeie nu cunoaște niciodată bine situația ei concretă. Încât nu e cazul să fie crezuți masculii care se silesc să apere privilegiul a căror întregă dimensiune ei nici măcar nu o măsoară. Nu ne vom lăsa deci intimidate de numărul și violența atacurilor îndreptate împotriva femeilor; nici momite de elogiile interesate înălțate „femeii adevărate”; nici câștigate de entuziasmul trezit de destinul ei în bărbați care n-ar vrea pentru nimic în lume să-l și împărtășească.

În același timp nu trebuie să privim cu mai puțină neîncredere argumentele feministelor: foarte adesea preocuparea polemică le lipsește de orice valoare. Dacă „problema femeilor” este atât de fastidioasă, aceasta se datorează faptului că aroganța masculină a făcut din ea o „ceartă”; în toiul certei, nu se mai raționează just. Ce s-a încercat neobosit să se demonstreze e că femeia este superioară, inferioară sau egală cu bărbatul: creată după Adam, ea este, evident, o ființa secundară, au spus unii; dimpotrivă, au zis ceilalți, Adam nu era decât o schiță și Dumnezeu a reușit ființa umană în deplina ei perfecțiune când a creat-o pe Eva; creierul ei e mai mic: dar e, în termeni relativi vorbind, cel mai mare; Christos s-a întrupat ca bărbat: da, dar poate că tocmai din smerenie a făcut-o. Fiecare argument își cheamă de îndată contraargumentul și adeseori ambele sunt false. Dacă dorești să încerci să vezi limpede trebuie să ieși din aceste făgașe prea bătătorite; trebuie să refuzi vagile noțiuni de superioritate, inferioritate, egalitate și să iei totul de la capăt.

Dar atunci cum vom pune întrebarea? Și, mai întâi, cine suntem noi ca s-o punem? Bărbații sunt parte și judecător: femeile, la fel. Unde să poți găsi un înger? Și, la urma urmelor, un înger ar fi prea puțin calificat ca să vorbească, ar ignora toate datele problemei; cât despre hermafrodit, el reprezintă un caz cu totul special: el nu e în același timp bărbat și femeie, ci, mai degrabă, nici bărbat, nici femeie. Cred că, pentru a elucida situarea femeii, anumite femei sunt cel mai bine plasate. E un sofism să pretinzi că-l circumscrii pe Epimenide conceptului de cretan și pe cretan aceluia de mincinos: nu vreo esență misterioasă e aceea care dictează bărbaților sau femeilor buna sau reaua-credință; doar situarea lor îi predispune mai mult sau mai puțin să cerceteze adevărul. Beneficiind de șansa restituirii tuturor privilegiilor de care se bucură ființa umană,

multe femei de astăzi își pot oferi luxul imparțialității: ba chiar simțim această nevoie. Nu mai suntem, ca înaintașele noastre, niște luptătoare; în mare, am câștigat partida; în ultimele discuții asupra statutului femeii, ONU n-a încetat să ceară imperios ca egalitatea sexelor să fie realizată până la capăt și, deja, multe dintre noi n-au mai simțit că feminitatea ar fi o constrângere sau un obstacol; multe alte probleme ni se par mai importante decât cele care ne privesc în mod special: însăși această detașare ne permite să sperăm că atitudinea noastră va fi obiectivă. Cu toate acestea, cunoaștem mult mai profund decât bărbații lumea feminină pentru că în ea ne sunt rădăcinile; sesizăm dintr-o străfulgerare ce înseamnă pentru o ființă umană să fie feminină; și ne și preocupă mai mult acest lucru. Am spus că există probleme mai importante; ceea ce nu împiedică ca problema să-și păstreze importanța ei: în ce măsură faptul de a fi femei nea afectat viața? Ce șanse ni s-au dat, foarte exact vorbind, și ce șanse ni s-au refuzat? Ce soartă le așteaptă pe semenele noastre mai tinere și în ce sens ar trebui noi să le orientăm? Este frapant că ansamblul literaturii feminine este, astăzi, mai puțin străbătut de o voință de revendicare decât de un efort de luciditate; la ieșirea dintr-o întreagă eră de polemici dezordonate, această carte este o tentativă, printre altele, de situare corectă.

Dar, fără îndoială, e imposibil să tratezi orice problemă umană fără părtinire: însăși maniera de a pune întrebările, perspectivele adoptate presupun ierarhii de interese; orice calitate învăluie valori; nu există descriere așa-zicând obiectivă care să nu acapareze un plan etic secund. În loc de a căuta să disimulezi principiile mai mult sau mai puțin explicit înțelese, e preferabil ca mai întâi să le enunți; în acest mod nu te mai simți obligat să precizezi la fiecare pagină sensul pe care îl dai

cuvintelor: superior, inferior, mai bun, mai rău, progres, regres etc. Dacă trecem în revistă câteva dintre lucrările consacrate femeii, vedem că unul dintre punctele de vedere cel mai frecvent adoptate este acela al binelui public, al interesului general: de fapt fiecare înțelege prin aceasta interesul societății așa cum dorește el să o mențină sau să o instituie. În ce ne privește, considerăm că nu există alt bine public decât acela care asigură binele privat al cetățenilor; din punctul acesta de vedere, al șanselor concrete date indivizilor, judecăm instituțiile. Dar nici nu confundăm ideea de interes privat cu aceea de fericire: acesta e un alt punct de vedere pe care îl întâlnim frecvent; nu sunt mai fericite femeile dintr-un harem decât o alegătoare? Femeia care face menajul nu e mai fericită decât muncitoarea? Nu prea știm ce înseamnă cuvântul fericire; și mai puțin știm ce valori acoperă el; nu există nici o modalitate de a măsura fericirea celuilalt și e întotdeauna ușor să declari că situația pe care vrei să io impui e una fericită: cei condamnați la stagnare, mai cu seamă, sunt declarați fericiți sub pretext că fericirea este imobilitate. Aceasta e deci o noțiune la care nu ne vom referi. Perspectiva pe care o adoptăm este aceea a moralei existențialiste. Orice subiect se postulează concret, dincolo de proiecte, ca transcendență; el nu-și dobândește libertatea decât printr-o perpetuă depășire de sine orientată către alte libertăți; nu există altă justificare a existenței prezente decât expansiunea sa către un viitor deschis în chip nedefinit. Ori de câte ori transcendența recade în imanență, existența se degradează în „în sine”, libertatea, în facticitate; această cădere este o greșală dacă e consimțită de subiect; dacă îi este impusă, apare ca frustrare și opresiune; în ambele cazuri, ea e un rău absolut. Orice individ preocupat să-și justifice existența o trăiește ca pe o nevoie nedefinită de a transcende. Or, ceea ce definește într-un chip cu totul singular

situația femeii este faptul că, fiind, ca orice altă ființă umană, o libertate autonomă, ea se descoperă și se alege pe sine într-o lume în care bărbații îi impun să se asume față de un Celălalt: se emite pretenția de a o fixa ca obiect și de a o hărăzi imanenței de vreme ce, perpetuu, o altă conștiință esențială și suverană îi transcende transcendența. Drama femeii este tocmai acest conflict între revendicarea fundamentală a oricărui subiect care se afirmă întotdeauna ca fiind esențialul și exigențele unei situații care o constituie ca fiind inesențială. Cum se poate împlini o ființă umană în interiorul condiției feminine? Ce drumuri îi sunt deschise? Care dintre ele se termină în fundături? Cum poate fi regăsită independența în câmpul dependenței? Ce circumstanțe limitează libertatea femeii? Le poate ea depăși? Iată problemele fundamentale pe care am dori să le elucidăm. Cu alte cuvinte, interesându-ne de șansele individului, nu vom defini aceste șanse în termeni de fericire, ci în termeni de libertate.

E limpede că această problemă n-ar avea nici un sens dacă am presupune ca asupra femeii apasă un destin fiziologic, psihologic sau economic. De aceea vom începe prin a discuta punctele de vedere ale biologiei, psihanalizei și materialismului istoric asupra femeii. Vom încerca apoi să arătăm, în chip pozitiv, cum s-a constituit „realitatea feminină”, de ce a fost femeia definită drept Celălalt și ce consecințe au rezultat de aici din punctul de vedere al bărbaților. După care vom descrie, din punctul de vedere al femeilor, lumea așa cum le este propusă; și vom putea înțelege care sunt dificultățile de care se lovesc atunci când, încercând să evadeze din lumea care le-a fost repartizată până în prezent, ele aspiră să participe la *Mitsein*-ul uman.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul I: Datele biologiei

Femeia? Foarte simplu, spun amatorii de formule simple: un uter, un ovar; o femelă: cuvântul acesta e de-ajuns pentru a o defini. În gura unui bărbat, epitetul „femelă” răsună ca o insultă; cu toate acestea bărbatul nu se rușinează de propria lui animalitate ci, dimpotrivă, e chiar mândru atunci când despre el se zice „E un mascul!” Termenul „femelă” este peiorativ nu pentru că desemnează „înșurubarea” în natură a femeii, ci pentru că o încarcerează în sex; și dacă bărbatului acest sex i se pare demn de disprețuit și de dușmănit, chiar atunci când e vorba de animalele inocente, e pentru că, evident, femeia suscită în el o ostilitate încărcată de neliniște; va ține însă să găsească în biologie o justificare a acestui sentiment. Cuvântul „femelă”, stârnește în el o sarabandă de imagini: un enorm ovul rotund înghite hula și castrează spermatozoidul agil; monstruoasă, îmbuibată, regina termitelor domnește asupra masculilor apatici; călugărița și femeia păianjen, sătule de amor, își sfârtecă și-si devorează partenerul; cățeaua în călduri colindă ulițele lăsând în urmă perverse dăre de miros; maimuța se exhibă impudic, spre a se-ascunde, apoi, cu o cochetărie ipocrită; iar cele mai superbe feline, tigroaica, leoaica, pantera, se lungesc supuse sub povara imperială a masculului. Inertă, nerăbdătoare, vicleană, stupidă, insensibilă, lubrică, feroce, umilă - bărbatul proiectează în femeie toate femelele deodată. Și fapt e că femeia este o femelă. Dar dacă vrem să încetăm să gândim în locuri comune, apar două întrebări: ce reprezintă femela în regnul animal? și ce tip singular de femelă se realizează în femeie?

Masculi și femele sunt două tipuri de indivizi care, în interiorul unei specii, se diferențiază în vederea reproducerii; ele nu pot fi definite decât corelativ. Însă trebuie să remarcăm mai întâi că sensul însuși al secționării speciilor în două sexe nu este limpede.

În natură, această secționare nu este universală. Limitându-ne la lumea animală, putem nota că la unicelulare - infuzori, amibe, bacili etc. - înmulțirea e fundamental distinctă de sexualitate, celulele divizându-se și subdivizându-se singure. La anumite metazoare, reproducerea se operează prin schizogeneză, adică desprinderea unui nou individ a cărui origine este tot asexuată, sau prin blastogeneză, adică desprinderea unui nou individ produs printr-un fenomen sexual: fenomenele de înmugurire și segmentare observate la hidra de apă dulce, la celenterate, spongieri, viermi, sunt exemple binecunoscute, în fenomenele de partenogeneză, oul nefecundat se dezvoltă în embrion fără intervenția masculului; acesta nu joacă nici un rol, sau doar un rol secundar: la albine ouăle nefecundate se subdivizează și produc bondari; la purici, masculii sunt absenți de-a lungul unei întregi serii de generații, iar ouăle nefecundate produc femele. A fost reprodusă artificial partenogeneză la ariciul de mare, la steaua de mare și la broască. Cu toate acestea, se întâmplă ca la protozoare două celule să fuzioneze formând ceea ce se cheamă un zigot; fecundarea este necesară pentru ca din ouăle de albină să iasă femele, iar din cele de purice - masculi. Unii biologi au tras de aici următoarea concluzie: chiar la speciile capabile să se perpetueze în mod unilateral, înnoirea germenului printr-un amestec de cromozomi străini ar fi folositoare întineririi și vigoriei descendenților; s-ar înțelege de aici că în formele cele mai complexe de viață sexualitatea ar fi o funcție indispensabilă; doar organismele

elementare s-ar putea înmulți în absența sexelor. Dar și așa, ele ar sfârși prin a-și epuiza vitalitatea. Astăzi, însă, această ipoteză este considerată mai degrabă fantezistă; observațiile științifice au dovedit ca înmulțirea asexuată se poate repeta oricât fără să ducă la degenerare; faptul este frapant mai ales la bacili; experiențele de partenogeneză au devenit din ce în ce mai numeroase, din ce în ce mai îndrăznețe și, pentru multe specii, masculul apare ca fiind cu totul inutil. De altfel, chiar dacă utilitatea unui schimb inter celular ar fi demonstrată, ea ar apărea în sine ca un pur fapt nejustificat. Biologia constată diviziunea sexelor, dar, fie ea oricât de impregnată de finalism, nu reușește să o deducă din structura celulei, nici din legile multiplicării celulare, nici din orice alt fenomen elementar.

Existența gârneților^[9] heterogeni nu e suficientă pentru a defini două sexe distincte; în fapt, se întâmplă adesea ca diferențierea celulelor generatoare să nu antreneze sciziunea speciei în două tipuri: ambele pot aparține aceluia-și individ. Este cazul speciilor hermafrodite, atât de numeroase în lumea plantelor, pe care le întâlnim și la unele animale inferioare, la anelide și moluște printre altele. Reproducerea se face în această situație fie prin autofecundare, fie prin fecundare încrucișată. Și în privința acestui punct, unii biologi au pretins că pot legitima ordinea stabilită. Ei consideră gonocorismul (adică sistemul în care gonade^[10] diferite aparțin unor indivizi distincți) ca pe o perfecționare a hermafroditismului, realizată pe cale evolutivă; alții însă consideră că, dimpotrivă, gonocorismul ar fi primitiv: hermafroditismul ar fi unul dintre semnele lui de degenerescentă, în orice caz, aceste noțiuni de superioritate a unui sistem asupra altuia implică, în ceea ce privește evoluția, teorii dintre cele mai contestabile. Tot ce se poate afirma cu certitudine

este că aceste două moduri de reproducere coexistă în natură, că și unul și celălalt realizează perpetuarea speciilor și că, la fel ca heterogeneitatea gârnelor, aceea a organismelor purtătoare de gonade apare ca accidentală. Separarea indivizilor în masculi și femele se prezintă, așadar, ca un fapt ireductibil și contingent.

Majoritatea filozofilor au considerat-o drept un dat, fără a ține să o explice. Cunoaștem mitul platonician: la început au existat bărbați, femei și androgini; fiecare individ avea două chipuri, patru brațe, patru picioare și două corpuri alipite; într-o bună zi ei au fost despicați în două, „așa cum despici ouăle”, și de atunci fiecare jumătate caută să-și regăsească jumătatea complementară: zeii au hotărât mai târziu ca, prin acuplarea a două jumătăți diferite, să se zămislească noi ființe umane. Dar această poveste nu-și propune să explice decât iubirea: separarea sexelor e considerată ca fiind un dat. Nici Aristotel nu câștigă teren în justificarea ei: căci, dacă o cooperare a materiei și forme este condiția oricărei acțiuni, nu e totuși necesar ca principiile active și pasive să fie distribuite în două categorii de indivizi eterogeni. Tot astfel, Sfântul Toma proclamă că femeia este o ființă „ocazională” - mod de a postula, dintr-o perspectivă masculină, caracterul accidental al sexualității. Hegel însă ar fi fost infidel delirului său raționalist dacă n-ar fi încercat să o fundamenteze logic. După el, sexualitatea reprezintă mediația prin care subiectul se împlinește concret ca gen. „Genul se produce în el ca efect contra acestei disproporții a realității sale individuale, ca dorință de a regăsi într-un alt individ din specia sa sentimentul de sine, unindu-se cu acesta, ca dorință de a se completa, de a cuprinde prin aceasta genul în natura sa și de a-l aduce la existență. Aceasta este împerecherea.”

(*Filosofici naturii*, partea a III-a, § 369) Și, mai departe: „Procesul constă în aceasta: ceea ce ei sunt în sine, și anume un singur gen, o singură și o aceeași viață subiectivă, este postulat de ei ca atare”. Hegel declară apoi că, pentru ca procesul de apropiere să aibă loc, trebuie ca mai întâi să existe diferențierea celor două sexe. Dar demonstrația sa nu este convingătoare: se simte prea mult în ea proiectul de a regăsi în orice operație cele trei momente ale silogismului. Depășirea individului înspre specie, prin care individ și specie se împlinesc în adevărul lor, s-ar putea petrece și fără cel deal treilea termen, în simplul raport dintre genitor și copil: reproducerea ar putea fi asexuată. Sau, iarăși, raportul unuia cu celălalt ar putea fi raportul dintre două ființe asemenea, diferențierea rezidind în singularitatea indivizilor de un același tip, așa cum se întâmplă în cazul speciilor hermafrodite. Descrierea lui Hegel pune în evidență o semnificație extrem de importantă a sexualității: dar eroarea sa rămâne aceea de a transforma semnificația în rațiune. Tocmai în exercițiul activității sexuale definesc oamenii sexele și relațiile lor, așa cum ei creează sensul și valoarea tuturor funcțiilor pe care le îndeplinesc: dar ele nu sunt în mod necesar implicate în natura ființei umane. În *Fenomenologia percepției*, Merleau-Ponty arată că existența umană ne obligă să revizuim noțiunile de necesitate și contingentă: „Existența, spune el, nu are atribute întâmplătoare, nici conținut care să nu contribuie la forma sa, ea nu admite în ea însăși nici un fapt pur pentru că ea este mișcarea prin care faptele sunt asumate”. Adevărat. Dar tot atât de adevărat e și că există condiții fără de care faptul însuși al existenței apare ca imposibil. Prezența în lume implică în chip riguros poziționarea unui corp care să fie simultan lucru în lume și punct de vedere asupra acestei lumi: dar nu rezultă de aici că acest corp trebuie să aibă o

structură anume sau alta. În Ființa și neantul. Satire discută afirmația lui Heidegger potrivit căreia realitatea umană^[1] este prin esența ei orientată către moarte prin finitudinea sa; el stabilește că o existență finită și nelimitată temporal poate ar fi conceptibilă; totuși, dacă viața umană n-ar fi locuită de moarte, raportul omului cu lumea și cu sine însuși ar fi atât de profund modificat încât definiția „omul este muritor” se dezvăluie ca fiind cu totul altceva decât un adevăr empiric: nemuritor, un existent n-ar mai fi ceea ce numim un om. Una dintre caracteristicile esențiale ale destinului său este că mișcarea vieții sale temporale creează în urma și înaintea lui infinitatea trecutului și a viitorului: perpetuarea speciei apare deci drept corelativul limitării individuale; astfel, putem considera fenomenul reproducerii ca întemeiat ontologic. Dar trebuie să ne oprim aici; perpetuarea speciei nu antrenează diferențierea sexuală. Că aceasta este asumată de existenți în așa fel încât ajunge să intre în definiția concretă a existenței — fie. Nu rămâne mai puțin adevărat că o conștiință fără corp, un om nemuritor sunt în mod riguros inconceptibili, în vreme ce o societate ce se reproduce prin partenogeneză sau este alcătuită din hermafrodiți poate fi imaginată.

Cât despre rolul corespunzător celor două sexe, acesta este un punct asupra căruia opiniile au fost extrem de variate; mai întâi, ele au fost lipsite de orice fundament științific - reflectau doar mituri sociale. Multă vreme s-a crezut - și se mai crede încă în anumite societăți primitive având la bază filiația uterină - că tatăl nu are nici o contribuție în conceperea copilului: larvele ancestrale s-ar infiltra în pântecul matern sub formă de gemeni purtători de viață. O dată cu ascensiunea patriarhatului, masculul își revendică cu tărie posteritatea; există încă obligația de a acorda mamei un rol în procreație, dar se admite că ea nu

face altceva decât să poarte și să hrănească sămânța vie: doar tatăl este creator. Aristotel își imaginează că fătul este produs prin întâlnirea spermei cu sângele menstrual: în această simbioză, femeia nu furnizează decât o materie pasivă, principiul masculin este forța, activitatea, mișcarea, viața. Aceasta este și doctrina lui Hippocrate, care recunoaște două soiuri de semințe, una slabă sau femelă și una puternică, bărbătească. Teoria aristotelică s-a perpetuat de-a lungul întregului Ev Mediu până în epoca modernă. La sfârșitul secolului al XVII-lea, Harvey, sacrificând căprioare, imediat după acuplare, a găsit în trompele uterine vezicule pe care avea să le considere drept ouă, dar care în realitate erau embrioni. Danezul Stenon avea să dea numele de ovare glandelor genitale femeiești, numite până atunci „testicule feminine”. El va observa la suprafața lor existența veziculelor greșit identificate cu oul de către Graaf, în 1677, și botezate cu numele său. Ovarul avea să fie și mai departe privit ca omolog al glandei bărbătești. Dar chiar în același an se descoperă „animalculele spermatice” și se constată că ele pătrund în uter; se credea însă că acestea nu făceau altceva decât să se hrănească și că individul era deja preformat în ele; olandezul Hart Saker desena, în 1694, o imagine a homunculului ascuns în spermatozoid, iar în 1699 un alt savant avea să declare că a văzut spermatozoidul lepădând un soi de înveliș de sub care s-a ivit un omuleț pe care, de asemeni, l-a desenat. Femeia, conform acestor ipoteze, era doar un soi de îngrășământ pentru principiul viu, activ și deja constituit. Aceste teorii nu sunt unanim recunoscute, iar dezbaterile continuă până în secolul al XIX-lea; inventarea microscopului permite în sfârșit studiul oului-animal; în 1827, Baer identifică oul mamiferelor: este un element conținut în interiorul veziculei lui Graaf; curând va fi posibil studiul segmentării lui; în 1835 vor fi

descoperite protoplasma, apoi celula; iar în 1877 este realizat un experiment care pune în evidență penetrarea spermatozoidului în oul stelei de mare; astfel s-a putut stabili simetria nucleelor celor doi gârneți; amănuntele fuziunii lor au fost analizate prima oară în 1883 de un zoolog belgian.

Însă ideile lui Aristotel nu și-au pierdut cu totul autoritatea. Hegel consideră că sexele trebuie să fie diferite: unul va fi activ, celălalt - pasiv, și este de la sine înțeles că pasivitatea va reveni femeiei: „Bărbatul este, astfel, ca urmare a acestei diferențieri, principiul activ, în timp ce femeia este principiul pasiv, fiindcă ea rămâne închisă în unitatea ei simplă^[12]. Și chiar după ce ovulul este recunoscut ca principiu activ, bărbații au opus în continuare inerția acestuia vivacității spermatozoidului. Astăzi se conturează o tendință opusă: descoperirile privind partenogeneza i-au făcut pe mulți savanți să reducă rolul masculului la acela al unui simplu agent fiziochimic. S-a dovedit că pentru câteva specii acțiunea unui acid sau o excitație mecanică ar putea fi de-ajuns pentru a provoca segmentarea oului și dezvoltarea embrionului; pornind de aici s-a emis îndrăzneată ipoteză că gârnețul bărbătesc nu ar fi necesar procreării, că el ar fi cel mult un ferment; cooperarea bărbatului la procreație va deveni, poate, într-o zi, inutilă: se pare că aceasta este aspirația unui mare număr de femei. Dar nimic nu autorizează o anticipare atât de îndrăzneată pentru că nimic nu autorizează universalizarea proceselor specifice vieții. Fenomenele înmulțirii asexuate și ale partenogenezei nu apar ca fiind nici mai mult nici mai puțin fundamentale decât cele ale reproducerii sexuate. Am spus deja că aceasta nu este a priori privilegiată: dar nici un alt fapt nu arată că ea ar fi reductibilă la un mecanism mai elementar.

Astfel, respingând orice doctrină a priori, orice teorie hazardată, iată-ne plasați în fața unui fapt pentru care nu putem furniza nici fundamentul ontologic, nici justificarea empirică și căruia nu i putem înțelege a priori anvergura. Doar examinându-l în realitatea sa concretă putem spera să-i surprindem semnificația: poate doar atunci conținutul cuvântului „femelă” ne va fi accesibil.

Nu intenționăm să propunem aici o filozofie a vieții; iar în disputa care opune finalismul mecanicismului nu ținem să ne situăm pripit pe o poziție. Este, totuși, remarcabil faptul că toți fiziologii și biologii utilizează un limbaj mai mult sau mai puțin finalist, prin simplul fapt că dau un sens fenomenelor vieții; vom adopta vocabularul lor. Fără a decide nimic în privința raportului dintre viață și conștiință, putem afirma că tot ceea ce este viu implică o transcendență, că în orice funcție mijeste un proiect: descrierile noastre nu subînțeleg nimic mai mult.

În marea majoritate a speciilor, organismele masculine și femele cooperează pentru a se reproduce. Ele sunt fundamental definite prin gârneții pe care îi produc. La câteva alge și la câteva ciuperci, celulele care fuzionează pentru a produce oul sunt identice; aceste cazuri de izogamie sunt semnificative în măsura în care relevă echivalența de bază a gârneților; priviți în ansamblu, aceștia sunt diferențiați: dar asemănarea lor rămâne frapantă. Spermatozoizii și ovulele rezultă dintr-o evoluție a celulelor la origine identice: dezvoltarea celulelor primitive femele în ovocite diferă de cea a spermatocitelor prin fenomene protoplasmice, dar fenomenele nucleare sunt aproximativ identice. Ideea exprimată în 1903 de biologul Ancel este considerată astăzi încă valabilă: „O celulă germinativă nediferențiată va deveni bărbătească sau femeiască în funcție de

condițiile pe care le întâlnește în glanda genitală în momentul apariției sale, condiții reglate de transformarea unui anumit număr de celule epiteliale în elemente hrănitoare, care produc un material special”. Această înrudire originară se exprimă în structura celor doi gârneți care, în cadrul fiecărei specii, poartă același număr de cromozomi; în momentul fecundării, cele două nuclee își contopesc substanța și în fiecare se operează o reducere a cromozomilor până la jumătatea numărului lor inițial: această reducere se produce în ambii gârneți în chip analog; ultimele două diviziuni ale ovulului culminând cu formarea globulelor polare echivalează cu ultimele diviziuni ale spermatozoidului. Astăzi se crede că, în funcție de specie, gametul masculin sau feminin determină sexul: la mamifere, e vorba de spermatozoidul care posedă un cromozom heterogen față de ceilalți și a cărui potențialitate este atât masculină, cât și feminină. Cât despre transmiterea trăsăturilor ereditare, după legile statistice ale lui Mendel, aceasta are loc în mod egal dinspre mamă și dinspre tată. Important de notat este faptul că în această întâlnire nici unul dintre gârneți nu deține vreun privilegiu: ambii își sacrifică individualitatea, oul absoarbe totalitatea substanței lor. Există deci două prejudecăți curent întâlnite care - cel puțin la acest nivel biologic fundamental - se dovedesc a fi false: prima este cea a pasivității femeii; scânteia vieții nu e atributul nici unuia dintre cei doi gârneți, ea țâșnește din întâlnirea lor; nucleul ovulului este un principiu vital perfect simetric celui al spermatozoidului. A doua prejudecată o contrazice pe prima - fapt ce nu le împiedică să coexiste adesea: continuitatea speciei ar fi asigurată de femelă, principiul bărbătesc neavând decât o existență explozivă și efemeră. În realitate, embrionul perpetuează atât germenii tatălui, cât și pe cei ai mamei, retransmițându-i combinați descendenților sub o formă fie

masculină, fie feminină. E vorba, ca să spunem așa, de un germen androgin care, din generație în generație, supraviețuiește avatarurilor individuale ale somei.

Acestea fiind spuse, între spermatozoid și ovul există și diferențe secundare dintre cele mai interesante. Singularitatea ovulului constă în aceea că este înzestrat cu materii destinate să hrănească și să protejeze embrionul; el acumulează rezerve pe seama cărora fătul își va dezvolta țesuturile, rezerve care nu sunt substanță vie, ci materie inertă; în consecință, el are o formă masivă, sferică sau elipsoidală și este relativ voluminos; se știe ce dimensiuni atinge oul păsării; la femeie, ovulul măsoară până la 13 mm în diametru; în vreme ce în sperma umană se găsesc 60 000 de spermatozoizi pe milimetru cub: masa spermatozoidului este extrem de redusă, el are o coadă filiformă, un mic cap alungit, nici o substanță străină nu-l îngreunează, el e în întregime viață; această structură îl hărăzește mobilității, în vreme ce ovulul, depozitar al viitorului fătului, este un element fix: închis în organismul femeii sau suspendat într-un mediu exterior, el așteaptă pasiv fecundarea. Gametul masculin va pleca în căutarea sa; spermatozoidul este întotdeauna o celulă nudă, pe când ovulul este, de la specie la specie, protejat sau nu printr-o membrană; dar în orice caz, de îndată ce spermatozoidul intră în contact cu el, îl cutremură, îl face să oscileze, apoi intră-n el: gametul bărbătesc își leapădă coada, capul i se umflă și, răsucindu-se, atinge nucleul; în acest timp oul formează de îndată o membrană care blochează accesul celorlalți spermatozoizi. La echinoderme, a căror fecundare este externă, e ușor de observat în jurul ovulului care plutește inert roiul de spermatozoizi ce îl înconjoară treptat ca o aureolă. Această competiție este, de asemenea, un fenomen

important care se regăsește la cea mai mare parte a speciilor; cu mult mai mic decât ovulul, spermatozoidul este în general emis în cantități cu mult mai mari și orice ovul are numeroși pretendenți.

Astfel, ovulul, activ în principiul său esențial, mai exact nucleul, este superficial pasiv; în masivitatea sa închisă în ea însăși, el evocă densitatea nopții și repausul în-sinelui: sub forma sferei își imaginau anticii lumea închisă, atomul opac; nemișcat, ovulul așteaptă. În schimb, spermatozoidul, deschis, filiform, agil, întruchipează nerăbdarea și neliniștea existenței. Nu trebuie totuși să ne lăsăm purtați de voluptatea alegoriilor: ovulul a fost uneori asimilat imanenței, iar spermatozoidul - transcendenței. Tocmai renunțând la mobilitatea sa, acesta penetrează elementul feminin: el este înghițit și castrat de masa inertă care îl absoarbe după ce l-a mutilat, îndepărtându-i coada; acțiune magică, neliniștitoare, ca toate acțiunile pasive; în vreme ce activitatea gârnețului bărbătesc este rațională, este o mișcare măsurabilă în ordinea timpului și a spațiului. De fapt, toate acestea nu sunt decât divagări. Gârneți masculi și femeii se topesc și unii și alții în ou; împreună, ei se suprimă în totalitatea lor. Este o greșală să susținem că ovulul absoarbe cu voracitate gametul masculin și tot o greșală este să spunem că acesta își anexează victorios resursele celulei femele, de vreme ce în actul care îi contopește individualitatea fiecăruia se pierde. Și, fără îndoială, această mișcare apare dintr-o perspectivă mecanicistă drept fenomenul rațional prin excelență; dar pentru fizica modernă, ea nu este cu mult mai clară decât explicația acțiunii la distanță; de altfel, ignorăm amănuntele acțiunilor fizico-chimice din procesul fecundării. Este posibil, totuși, să reținem din această confruntare o sugestie valabilă. Există în viață două mișcări care

se conjugă; viața nu se menține decât depășindu-se; ea nu se depășește decât cu condiția de a se menține. Aceste două momente se împlinesc întotdeauna împreună, orice pretenție de a le scinda este abstractă: cu toate acestea, când unul, când celălalt domină. Cei doi gârneți, unindu-se, se depășesc și se perpetuează simultan; dar ovulul, prin structura sa, anticipează ceea ce va urma; el este astfel constituit încât să hrănească viața care se va trezi în el; dimpotrivă, spermatozoidul nu este câtuși de puțin echipat pentru a asigura dezvoltarea germenului pe care îl suscită. Ovulul, în schimb, este incapabil să producă schimbarea care va provoca o nouă explozie a vieții: în timp ce spermatozoidul este în mișcare. Fără prudența ovulului, acțiunea lui ar fi vană: dar fără inițiativa lui, ovulul nu și-ar împlini toate latențele. Conchidem deci că în esență rolul celor doi gârneți este identic. Ei creează împreună o ființă vie în care ambii se pierd și se depășesc. Dar în aceste fenomene secundare și superficiale care condiționează fecundarea, dinamica situației necesare noii ecloziuni a vieții e declanșată de elementul masculin; iar prin elementul feminin, această ecloziune se fixează într-un organism stabil.

Ar fi o nehibzuință să deducem dintr-o asemenea constatare că locul femeii este căminul: dar există destui cercetători nehibzuiți. În cartea sa *Temperamentul și caracterul*, Alfred Fouillée găsea de cuviință, cu câțva timp în urmă, să definească femeia în întregime pornind de la ovul, iar pe bărbat pornind de la spermatozoid; multe așa-zise teorii profunde au la bază acest joc de analogii îndoielnice. Nu se prea știe la ce filozofie a naturii se referă aceste pseudocugetări. Dacă ținem cont de legile eredității, bărbații și femeile sunt în egală măsură rodul unui spermatozoid și al unui ovul. Înclin să cred că în aceste spirite

încețoșate plutesc mai degrabă reminiscențe ale vechii filosofii medievale potrivit căreia cosmosul era reflexul fidel al unui microcosm: se imagina ovulul ca homuncul feminin, iar femeia, ca ovul uriaș. Aceste fantasmări, abandonate încă de pe vremea alchimiștilor, contrastează bizar cu precizia științifică a descrierilor la care se apelează: biologia modernă coexistă greu cu simbolismul medieval; dar specialiștii noștri nu se încurcă în asemenea amănunte. Dacă suntem cât de cât scrupuloși, vom cădea de acord, însă, că de la ovul la femeie e o cale lungă. Noțiunea însăși de femelă nu e conținută încă în ovul. Hegel remarcă pe bună dreptate că raportul sexual nu se lasă redus la raportul dintre cei doi gârneți. Va trebui, așadar, să studiem organismul feminin în totalitatea sa.

Am spus deja că la anumite plante și animale inferioare (moluștele, printre altele), specificitatea gârneților nu o presupune pe cea a indivizilor, fiecare dintre ei producând atât ovule, cât și spermatozoizi. Chiar atunci când sexele se separă, nu există între ele bariere etanșe ca acelea care despart speciile; așa cum gârneții se definesc pornind de la un țesut original nediferențiat, și masculii și femelele apar mai degrabă ca variațiuni ale unei baze comune. La anumite animale -cazul cel mai tipic este Bonellie - embrionul este mai întâi asexuat, iar asupra sexualității lui decid, abia ulterior, circumstanțele dezvoltării sale. Se admite astăzi că la majoritatea speciilor determinarea sexului depinde de constituția genotipică a oului. Oul nefecundat al albinei, care se reproduce prin partenogeneză, generează exclusiv masculi; cel al puricilor - exclusiv femele, în aceleași condiții. Când ouăle sunt fecundate, e remarcabil că - exceptând, poate, unii păianjeni - numărul indivizilor sau numărul masculilor și femelelor procreate este aproximativ același; diferențierea

provine din eterogenitatea unuia dintre cele două tipuri de gârneți: la mamifere, spermatozoizii sunt cei care posedă fie o potențialitate masculină, fie una feminină; nu se știe prea limpede ce anume, în cursul spermatogenezei sau al ovogenezei, decide asupra caracterului singular al gârneților eterogeni; în orice caz, legile statistice ale lui Mendel sunt de ajuns pentru a explica distribuția regulată a acestora. Pentru ambele sexe, procesul de fecundare și începutul dezvoltării embrionare au loc într-o manieră identică; țesutul epitelial, menit să se dezvolte în gonadă, este la început nediferențiat; abia într-un anumit stadiu de creștere se afirmă testiculele sau, ceva mai târziu, se conturează ovarul. Aceasta explică faptul că între hermafroditism și gonocorism există numeroase trepte intermediare; foarte adesea, unul dintre sexe posedă anumite organe caracteristice sexului complementar: cazul cel mai frapant este cel al broaștei râioase; la mascul se observă un ovar atrofiat numit organul lui Bidder, care poate fi determinat pe cale artificială să producă ouă. La mamifere se păstrează vestigii ale acestei bipotențialități sexuale: între altele, hydratila pediculată fără suport, uterus masculinus, glandele mainare la mascul, iar la femelă, canalul lui Gartner, clitorisul. Chiar în interiorul speciilor în care diviziunea sexuală este net marcată, există indivizi care sunt masculi și femele simultan: cazurile de intersexualitate sunt numeroase, atât la animale cât și la om; și întâlnim la fluturi sau la crustacee exemple de ginandromorfism în care caracterele masculine și feminine apar juxtapuse într-un fel de mozaic. Definit genotipic, fățul este totuși profund influențat de mediul din care își absoarbe substanța: se știe că la furnici, albine, termite, modul de nutriție este cel care face ca larva să devină o femelă sau care îi împiedică maturizarea sexuală, reducând-o la rangul de furnică lucrătoare: la insecte, soma este definită

sexual într-o etapă extrem de timpurie și nu depinde de gonade. La vertebrate, hormonii emanați de gonade sunt cei care joacă un rol hotărâtor de reglare. S-a demonstrat printr-un mare număr de experimente că, determinând variații ale mediului endocrin, se poate acționa asupra determinării sexului; alte experiențe, constând în grefe și castrări provocate pe animale adulte, au condus la teoria modernă a sexualității: la masculii și femelele din clasa vertebratelor, soma este identică, ea poate fi considerată ca element neutru; acțiunea gonadei este aceea care îi conferă trăsăturile sexuale; anumiți hormoni operează ca stimulatori, iar alții ca inhibitori; tractul genital însuși este de natură somatică și embriologia arată că el se precizează sub influența hormonilor pornind de la o bisexualitate schițată inițial. Intersexualitatea apare atunci când echilibrul hormonal nu s-a realizat și când nici una dintre cele două potențialități sexuale nu s-a actualizat cu pregnanță.

Egal distribuite în cadrul speciei, evaluate în chip analog pornind de la rădăcini identice, organismele masculine și feminine apar, de îndată ce procesul lor de formare s-a încheiat, ca profund simetrice. Ambele se caracterizează prin prezența glandelor producătoare de gârneți, ovare sau testicule, procesele de spermatogeneză și ovogeneză fiind, am văzut deja, analoage; aceste glande își varsă secrețiile într-un canal mai mult sau mai puțin complex în funcție de ierarhia speciilor: femela eliberează oul direct prin oviduct sau îl reține în cloacă sau într-un uter diferențiat, înainte de a-l expulza; masculul fie expulzează sămânța în mediul exterior, fie este dotat cu un organ copulator care îi permite să o introducă în corpul femelei. Dintr-o perspectivă statică, masculul și femela apar, prin urmare, ca două tipuri complementare. Va trebui săi studiem dintr-un

punct de vedere funcțional dacă vrem să le înțelegem specificitatea.

Este extrem de dificilă o descriere general valabilă a noțiunii de femelă; a o defini ca purtătoare de ovule și a defini masculul ca purtător de spermatozoizi este cu totul insuficient, căci raportul organismului cu gonadele este extrem de variabil; invers, diferențierea gârnelor nu afectează direct ansamblul organismului: s-a pretins uneori că ovulul, fiind mai mare, ar consuma mai multă energie vitală decât spermatozoidul; dar acesta este secretat într-o cantitate cu mult mai mare, așa încât consumul se echilibrează în cele două sexe. S-a acreditat ideea că spermatogeneza ar fi un exemplu de prodigalitate, iar ovulația, un model de economie: dar și în acest fenomen există o risipă gratuită; imensa majoritate a ovulelor nu e niciodată fecundată, în orice caz, gârneli și gonade nu reprezintă un microcosmos al întregului organism. Pe acesta din urmă trebuie să-l studiem direct.

Dacă parcurgem treptele scării animale, una dintre trăsăturile cele mai remarcabile constă în faptul că, pornind de jos în sus, viața se individualizează; la bază, ea nu face decât să asigure menținerea speciei; la vârf, se investește în indivizi singulari. La speciile rudimentare, organismul se vede redus aproape numai la aparatul reproducător; în aceste cazuri, se înregistrează un primat al ovulului, deci al femelei, deoarece mai cu seamă ovulul este destinat purei reiterări a vieții; dar femela nu este nimic altceva decât un abdomen, iar existența îi este total devorată de travaliul unei ovulații monstruoase. În comparație cu masculul, ea atinge dimensiunile unei gigante; dar, cel mai adesea, membrele ei nu sunt decât niște cioturi, corpul - un sac inform, iar toate organele degenerază în beneficiul producerii de ouă. În fapt, deși se

constituie ca organisme distincte, masculii și femelele cu greu pot fi considerați în acest caz ca indivizi, ei nu formează decât un singur tot cu elemente indisolubil legate: acestea sunt cazuri intermediare între hermafroditism și gonocorism. Astfel, la entoniscieri - paraziți ai crabului - femela este un fel de cârnat albicios înconjurat de lamele incubatoare ce adăpostesc mii de ouă; în mijlocul acestora se găsesc masculi minusculi și larve menite să furnizeze alți masculi. Aservirea masculului pitic este și mai deplină la specia de pește *edriolygnus*: acesta e fixat sub operculul femelei, nu posedă tub digestiv propriu, iar rolul lui este strict reproducător. Dar în toate aceste cazuri, femela nu este mai puțin aservită decât el: aservită speciei; dacă masculul este ținut de partenera sa, și aceasta este ținută fie de organismul viu pe care îl parazitează și care îi asigură hrana, fie de un substrat mineral; ea se irosește pentru a produce ouă pe care masculul minuscul le fecundează. Când viața îmbracă forme ceva mai complexe, se conturează o autonomie individuală, iar legătura care unește sexele slăbește; la insecte, partenerii rămân totuși strict subordonați oului. Adesea, cum se întâmplă la efemeride, cei doi soți mor imediat după acuplare și după ce sunt depuse ouăle. Uneori, spre exemplu la rotifere și la țânțari, masculul, lipsit de aparat digestiv, pierе după fecundare, în timp ce femela se poate hrăni și supraviețuiește: ouăle au nevoie de ceva timp pentru a se forma și pentru a fi depuse; mama pierе la rândul ei de îndată ce soarta generației următoare este asigurată. Privilegiul deținut de femelă la un mare număr de insecte provine din faptul că fecundarea este în general un proces foarte rapid, în timp ce ovulația și incubația reclamă o perioadă mai lungă. La termite, enorma regină, din belșug îndopată, care depune un ou pe secundă până ce, ajunsă sterilă, e măcelărită fără milă, nu e mai puțin sclavă decât masculul pitic

fixat pe abdomenul ei, care fecundează ouăle pe măsură ce sunt expulzate. În „societățile” matriarhale ce alcătuiesc furnicarele și stupii, masculii sunt niște nepoftiți periodic masacrați: la vremea zborului nupțial, toate furnicile-masculi ies din furnicar și zboară spre femele; dacă le întâlnesc și le fecundează, mor de îndată, epuizați; dacă nu, furnicile lucrătoare nu-i lasă să se întoarcă acasă; îiucid la intrare sau îi lasă să moară de foame; dar și femela fecundată are o soartă tristă: se îngroapă singură în pământ și adeseori piere ostenită depunând primele ouă; dacă reușește să întemeieze un nou furnicar, petrece doisprezece ani întemnițată în el pentru a oua fără încetare; furnicile lucrătoare, femele a căror sexualitate a fost atrofiată, trăiesc patru ani, însă trăiesc o viață în întregime consacrată creșterii larvelor. La fel și la albine: trântorul care se alătură reginei în zborul ei nupțial se prăbușește apoi spintecat; ceilalți trântori sunt primiți la întoarcere în stup, unde vor duce o existență leneșă și împovărată; la începutul iernii sunt însă executați. Dar femelele ratate, care sunt lucrătoarele, își câștigă dreptul la viață printr-o muncă neconținută; regina este în fapt sclava stupului; ea depune ouă întruna; și când, la moartea bătrânei regine, mai multe larve sunt hrănite în așa fel încât să poată râvni la succesiune, cea dintâi care părăsește acest stadiu își va ucide rivalele în fașă. La păianjenul uriaș, femela își poartă ouăle într-un sac până când acestea ajung la maturitate: ea este cu mult mai mare și mai robustă decât masculul și se întâmplă să-l devore după acuplare; aceleași obiceiuri au fost observate la insecta-călugăriță (*mantis religiosa*), în jurul căreia s-a cristalizat mitul feminității devoratoare: ovulul castrează spermatozoidul, călugărița își asasinează partenerul - aceste fapte ar prefigura un vis feminin castrator. De fapt, călugărița își manifestă teribila cruzime mai cu seamă în condiții de

captivitate: aflată în libertate, cu alimente din belșug în juru-i, ea ajunge foarte rar la un astfel de ospăț și, atunci, o face asemeni furnicii solitare care adeseori își mănâncă o parte din ouă: pentru a avea forța de a depune mai departe și de a perpetua specia. A vedea în aceste fapte o prefigurare a „războiului dintre sexe” care opune indivizi ca atare e pură divagație. Nici la furnici, nici la albine sau termite, nici la păianjen sau la călugăriță nu se poate spune că femela aservește și devorează masculul: specia este aceea care, pe căi diferite, îi devorează pe amândoi. Femela trăiește mai mult și pare să aibă o mai mare importanță; însă ea nu posedă nici o autonomie; ouatul, incubția, îngrijirea larvelor sunt singurul ei destin; celelalte funcții îi sunt total sau parțial atrofiate. Dimpotrivă, în mascul se prefigurează o existență individuală. Cel mai adesea, el manifestă în perioada fecundării mai multă inițiativă; el este cel care pleacă în căutarea ei, o asaltează, o palpează, o ține strâns și îi impune acuplarea; uneori, el trebuie să lupte cu alți masculi. Corelativ, organele sale tactile, de locomoție, de prehensiune sunt, frecvent, mult mai bine dezvoltate; multe dintre femelele de fluturi sunt aptere, în vreme ce masculii au aripi; ei au culori, elitre, clești, picioare mai bine precizate; și, uneori, această înzestrare e însoțită de o risipă deșartă de culori strălucitoare. În afara acuplării fugare, viața lui e inutilă, gratuită; pe lângă hărnicia lucrătoarelor, trândăvia trântorilor e un privilegiu notabil. Dar ce scandalos este acest privilegiu: cel mai adesea masculul plătește cu viața o futilitate în care se prefigurează independența! Specia ce-și ține femelele în sclavie pedepsește masculul care încearcă să-i scape: ea îl lichidează cu brutalitate.

În zonele mai elaborate ale vieții, reproducerea devine producere a unor organisme diferențiate; ea capătă adesea o dublă înfățișare: acum, specia

continuă să creeze noi indivizi; acest aspect novator se afirmă pe măsură ce singularitatea individului se confirmă. Încât este frapant că momentele, două la număr - cel al perpetuării și cel al creației -, sunt divizate; această sciziune, indicată deja în momentul fecundării oului, se regăsește în ansamblul fenomenului generator. Nu structura însăși a ovulului va dicta această diviziune; ca și masculul, femela posedă o anumită autonomie, iar legătura ei cu ovulul slăbește; femela-pește, femela-batracian, femela-pasăre sunt cu totul altceva decât un abdomen; cu cât legătura mamei cu oul este mai puțin strânsă, cu atât travaliul nașterii reprezintă în mai mică măsură o sarcină copleșitoare, cu atât crește indeterminarea raportului dintre părinți și progenitură. Se poate întâmpla ca tatăl să fie cel care își asumă întreținerea vieților proaspăt apărute; fenomenul e frecvent la pești. Apa este un element capabil să poarte ovulele și sperma, asigurându-le întâlnirea; fecundarea în mediul acvatic este aproape întotdeauna externă; peștii nu se acuplează: cel mult, unii dintre ei se freacă unul de celălalt, pentru a se stimula. Mama expulzează ovulele, tatăl - sămânța: rolul lor e identic. Nu există nici un motiv ca mama să recunoască în mai mare măsură decât tatăl că ouăle îi aparțin. La anumite specii, ouăle sunt abandonate de părinți și se dezvoltă fără nici un sprijin; câteodată, mama le-a pregătit un cuib; câteodată, ea veghează asupra lor după fecundare; dar, cel mai adesea, îngrijirea lor revine tatălui: de îndată ce le-a fecundat, el gonește femela care încearcă să le mănânce și le apără cu strășnicie de oricine se apropie; se citează cazuri în care fabrică un soi de cuib protector din bule de aer învelite cu o substanță izolantă; de multe ori, masculii adăpostesc ouăle în gură, sau - cazul căluțului de mare - în cutele abdomenului. Fenomene analoage pot fi observate la batracieni: aceștia nu practică un adevărat coit; masculul

înlănțuie femela și, prin îmbrățișarea aceasta, stimulează ouatul: pe măsură ce ouăle ies din cloacă, el emite sămânță. Foarte adesea - în special la broasca râioasă, cunoscută sub numele de broască născătoare - tatăl este cel care, înfășurându-și în jurul labelor șiragurile de ouă, le poartă cu el și asigură astfel ecloziunea. La pasăre, formarea oului în corpul femelei are loc destul de încet, oul e relativ mare și este expulzat destul de greu; raporturile ou-mamă sunt mult mai strânse decât cu tatăl care le-a fecundat în cursul coitului rapid; în genere, femela clocește și veghează apoi asupra puilor; dar, foarte frecvent, tatăl participă la construirea cuibului, la protejarea, ocrotirea și hrănirea progeniturilor; există cazuri, destul de rare — la passeriforme, de pildă — în care masculul clocește și crește puii. Porumbeii masculi și femele secretă în gușă un fel de lapte cu care hrănesc puii. Remarcabil este faptul că în toate cazurile în care tatăl joacă rolul de doică, de-a lungul întregii perioade în care el se dedică progeniturii sale, spermatogeneza se întrerupe; îndeletnicindu-se cu menținerea vieții, impulsul de a genera noi vieți îl părăsește.

Abia la mamifere, însă, viața capătă formele sale cele mai complexe și se individualizează în modul cel mai concret. Acum separarea celor două momente vitale - a perpetua și a crea - se împlinește definitiv prin separarea sexelor. La acest grad de ramificare - ținând cont numai de vertebrate - mama întreține cu puiul cele mai strânse raporturi, în timp ce tatăl își poate permite o lipsă de interes tot mai mare; întregul organism al femelei este adaptat servitutii maternității și dirijat de această servitute, în vreme ce inițiativa sexuală este apanajul masculului. Femela este prizoniera speciei; vreme de un anotimp sau două, de la caz la caz, toată viața ei e reglată de un ciclu sexual - ciclul estral - a cărui durată și ritm de

succesiune variază de la o specie la alta; acest ciclu se împarte în două faze: de-a lungul celei dinții, are loc maturizarea ovulelor (în număr variabil de la o specie la alta), în timp ce uterul se metamorfozează progresiv într-un fel de cuib; în timpul celei de-a doua, se produce o necroză grăsoasă care culminează cu eliminarea edificiului astfel construit sub forma unei scurgeri albicioase. Această modificare corespunde perioadei de rut, însă la femelă rutul are un caracter pasiv; ea este gata să-l primească pe mascul, îl așteaptă; se întâmplă chiar, la mamifere, ca și la unele păsări de altfel, să-l cheme; dar se mărginește săi adreseze mesajul prin strigăte, paradă sau exhibare; ea este incapabilă să impună coitul. În ultimă instanță, decizia revine masculului. Am văzut că, la insecte chiar, unde, prin sacrificiul total, consimțit în interesul speciei, femela își asigură acele mari privilegii, masculul e cel care provoacă de obicei fecundarea; de regulă, la pești, masculul stimulează femela să depună ouăle prin prezența sa ori prin atingere; și la batracieni, rolul său este stimulator. Dar cu precădere la păsări și mamifere el se impune; adesea, ea îl suportă cu indiferență sau chiar îi rezistă. Fie că femela îl provoacă, fie că ea consimte, până la urma el capturează: ea e captivă. Cuvântul are adesea un sens foarte concret: fie pentru că e dotat cu organe specializate, fie pentru că e mai puternic, masculul o prinde, o imobilizează; el e acela care se mișcă în cursul actului; la multe dintre insecte, la păsări și la mamifere, o penetrează. Astfel, ea ajunge să pară o interioritate violată. Nu față de specie comite masculul violența, căci aceasta nu se perpetuează decât reînnoindu-se, ea s-ar stinge dacă ovulele și spermatozoizii nu s-ar mai întâlni; atâta doar că femela, menită să protejeze oul, îl adăpostește în ea însăși, iar corpul ei, construit ca adăpost al ovulului, se sustrage acțiunii fecundatoare a masculului; el se constituie așadar

ca rezistență făcută pentru a fi învinsă, pe câtă vreme, penetrându-l, masculul se realizează ca activitate. Dominația sa se exprimă prin postura coitului: la aproape toate animalele, masculul este deasupra femelei. Și, fără îndoială, organul bărbătesc are la rândul lui atributul materialității, dezvăluindu-se în același timp în act ca fiind animat: e o unealtă. Pe de altă parte, în cursul operațiunii, organul femelei nu este decât receptaculul inert Aici își depune masculul sămânța: femela e cea care primește. Astfel, deși are de jucat un rol fundamental activ în procreare, ea suportă coitul care o înstrăinează de ea însăși prin penetrare și prin fecundarea internă; cu toate că ea resimte nevoia sexuală ca pe o nevoie individuală, de vreme ce în rut i se întâmplă să plece în căutarea masculului, aventura sexuală este trăită de ea în imediat ca istorie interioară, și nu ca relație cu lumea și cu celălalt, însă diferența fundamentală între masculul și femela mamifere este aceea că, în aceeași fracțiune de secundă, spermatozoidul prin care viața masculului transcende într-un altul îi devine străin și se separă de corpul lui; astfel, masculul, chiar în clipa în care își depășește individualitatea, se închide din nou în ea. Dimpotrivă, ovulul a început să se separe de femelă atunci când, ajuns la maturitate, sa detașat de folicul pentru a cădea în oviduct; dar, penetrat de un gamet străin, el se așază în uter: în primă instanță violată, femela este apoi alienată; ea poartă fătul în pânțece până la un stadiu de maturizare variabil în funcție de specie: cobaiul se naște aproape adult, câinele, foarte aproape încă de starea fetală. Locuită de un altul care se hrănește din substanța ei, în timpul întregii perioade de gestație femela este simultan ea însăși și un altul: după naștere, ea îl hrănește pe noul născut cu laptele mamelelor sale. Astfel încât nu se știe prea bine când poate fi acesta considerat ca autonom: în momentul fecundării, al nașterii sau al înțărării?

Remarcabil e următorul fapt: cu cât femela se manifestă mai puternic ca individ separat, cu atât mai imperios continuitatea vieții se afirmă dincolo de orice separare; peștele, pasărea care expulzează ovulul nefecundat sau oul fecundat sunt mai puțin prada progenerurii lor decât femela mamifer. Aceasta își regăsește autonomia după nașterea puilor: atunci se stabilește între ea și ei o distanță; și tocmai pornind de la o separare ea li se devotază; se ocupă de ei cu inițiativă și inventivitate; luptă ca săi apere împotriva altor animale și devine chiar agresivă. Dar, în mod normal, ea nu încearcă să-și afirme individualitatea; nu se opune masculilor și nici altor femele; nu are cătuși de puțin instinct combativ^[13]; în ciuda aserțiunilor astăzi contestate ale lui Darwin, ea îl acceptă fără să stea prea mult în cumpănă pe masculul care se prezintă. Nu fiindcă ea nu ar poseda calități individuale, chiar dimpotrivă; în perioadele în care se eliberează de servitutele maternității, ea poate uneori să-l egaleze pe mascul: iapa este la fel de rapidă ca armăsarul, cățeaua de vânătoare are un simț olfactiv la fel de dezvoltat ca și câinele, maimuțele-femele, supuse unor teste, manifestă tot atâta inteligență ca și masculii. Atâta doar că această individualitate nu este revendicată: femela renunță la ea însăși în favoarea speciei care solicită această renunțare. Destinul masculului este foarte diferit; după cum am văzut, în însăși depășirea lui, el se separă și se confirmă pe sine. Această trăsătură este constantă de la insectă și până la animalele superioare. Chiar peștii și cetaceele care trăiesc în bancuri, dulce cufundați în sânul colectivității, se smulg din toropeală în momentul rutului; ei se izolează și devin agresivi față de ceilalți masculi. Imediată la femelă, sexualitatea este mediată la mascul: între dorință și împlinirea ei există o distanță pe care el o umple în mod activ; se mișcă, explorează, atinge femela, o mângâie, o imobilizează înainte de a o

penetra, organele care îndeplinesc funcțiile de relație, locomoție și prehensiune sunt adesea mai bine dezvoltate la mascul. Este remarcabil că impulsul vieții care produce în el înmulțirea spermatozoizilor se transpune și prin apariția unui penaj strălucitor, a solzilor sclipitori, a coarnelor și coamei, prin cântec și exuberanță; nimeni nu se mai gândește că „veșmântul nupțial” pe care îl îmbracă în momentul rutului sau parada de seducție au o finalitate selectivă; însă ele manifesta forța vieții care culminează în el printr-un lux gratuit și magnific. Această generozitate vitală, activitatea desfășurată în vederea acuplării și, în actul sexual propriu-zis, afirmarea dominatoare a puterii sale asupra femelei contribuie deopotrivă la impunerea individului ca atare în chiar momentul depășirii sale. În această privință, Hegel este îndreptățit să vadă în mascul elementul subiectiv, în vreme ce femela rămâne captivă a speciei. Subiectivitate și separare înseamnă în chip necesar conflict. Agresivitatea este una dintre caracteristicile masculului în rut; aceasta nu se explică prin competiție, căci numărul femelelor este aproape egal cu cel al masculilor; mai degrabă competiția se explică pornind de la această voință combativă. S-ar zice că, înainte de a procrea, masculul, revendicând ca fiind al lui actul care perpetuează specia, confirmă în lupta sa împotriva congenerilor adevărul individualității lui. Specia o locuiește pe femelă și absoarbe o mare parte a vieții ei individuale; dimpotrivă, masculul integrează în viața sa individuală forțele specifice vieții. Fără îndoială, și el se supune unor legi care îl depășesc — spermatogenezei și rutului periodic: dar aceste procese interesează cu mult mai puțin decât ciclul femelelor ansamblul organismului; producerea spermatozoizilor nu implică mai multă oboseală decât ovogeneza propriu-zisă: dar dezvoltarea oului în animal adult reprezintă un efort copleșitor pentru femelă. Coitul este o

operație rapidă și care nu diminuează vitalitatea masculului. El nu manifestă aproape nici un instinct patern. Foarte adesea, femela e abandonată după acuplare. Când rămâne lângă ea ca șef al unui grup familial (familie monogamă, harem sau turmă), el joacă rolul protectorului și al furnizorului de hrană în raport cu ansamblul comunității; foarte rar se interesează direct de progenituri. În cadrul speciilor favorabile dezvoltării vieții individuale, efortul masculului de a se autonomiza — care provoacă moartea la animalele inferioare — e încununat de succes. În general, el este mai mare decât femela, mai robust, mai rapid, mai înclinat spre aventură; duce o viață mai independentă, ale cărei activități au un plus de gratuitate; e mai cuceritor, mai imperativ: în societățile animale întotdeauna el este acela care comandă.

În natură, nimic nu este vreodată absolut limpede: cele două tipuri, mascul și femelă, nu se disting întotdeauna cu claritate. Se observă uneori între ei un dimorfism - culoarea blănii sau a pielii, dispunerea petelor și dungilor - ce pare perfect contingent; se întâmplă însă și ca ele să nu fie ușor de distins și ca funcțiile lor să fie puțin diferențiate, așa cum am văzut în cazul peștilor. În ansamblu, totuși, și mai cu seamă la vârful ierarhiei animale, cele două sexe reprezintă două aspecte diferite ale vieții speciei. Opoziția lor nu este, așa cum sa pretins, aceea dintre o activitate și o pasivitate: nu numai că nucleul ovular este activ, dar și dezvoltarea embrionului este un proces dinamic, și nu o desfășurare mecanică. Ar fi cu mult prea simplu să definim această opoziție ca una dintre schimbare și permanență: spermatozoidul nu creează decât pentru că vitalitatea lui se păstrează în ou; ovulul nu se poate menține decât depășindu-se; în caz contrar, el regresează și degenerează. Este adevărat, însă, că

în aceste operații, ambele active, de a menține și de a crea, sinteza devenirii nu e realizată în chip identic. A menține înseamnă a nega dispersia momentelor, înseamnă a afirma continuitatea în cursul izbucnirii lor; a crea înseamnă a face să țâșnească din sânul unității temporale un prezent ireductibil, separat; și este de asemenea adevărat că, în femelă, continuitatea vieții este aceea care încearcă să se realizeze în dauna separării; în timp ce separarea în forțe noi și individualizate e suscitată de inițiativa masculină; lui îi este așadar permis să se afirme ca autonomie; energia lui specifică - o va integra în propria sa viață; dimpotrivă, individualitatea femelei este înfrântă de interesele speciei; ea apare ca posedată de forțe străine: alienată. Iată de ce, atunci când individualitatea organismelor se afirmă tot mai mult, opoziția sexelor nu se atenuează, ci dimpotrivă. Masculul găsește modalități tot mai diverse de a-și cheltui forțele, pe când femela își resimte tot mai mult aservirea. Conflictul între interesele ei și forțele generatoare pe care le adăpostește se acutizează. Fătarea la vaci și la iepe este mult mai dureroasă și mai riscantă decât la șoareci sau la iepuri. Femela cea mai individualizată apare ca fiind și cea mai fragilă, cea care-și trăiește cel mai dramatic destinul și care se deosebește cel mai profund de mascul.

În omenire, ca și la majoritatea speciilor, se nasc un număr de indivizi bărbați și femei aproape egal (100 de fete la 104 băieți); evoluția embrionilor este analoagă; cu toate acestea, epiteliul primitiv rămâne mai mult timp neutru la fătul femelă, ceea ce îl supune timp mai îndelungat influenței mediului hormonal, inversându-i, cel mai adesea, dezvoltarea; majoritatea hermafrodiților ar fi din punct de vedere genotipic subiecți feminini care s-au masculinizat ulterior: s-ar zice că organismul masculin se definește din capul locului ca

masculin, în vreme ce embrionul feminin își acceptă ezitant feminitatea; aceste prime bâjbâieli ale vieții fătului sunt însă prea puțin cunoscute pentru a le putea atribui un sens. O dată constituite, aparatele genitale sunt simetrice la cele două sexe; hormonii lor aparțin aceleia-și familii chimice, cea a sterolilor, și provin, în ultimă analiză, din colestărină; ei sunt cei care comandă diferențierile secundare ale soarelui. Femeia umană nu se definește ca atare nici prin formulele lor, nici prin caracterele anatomice. Ceea ce o distinge de mascul este evoluția ei funcțională. Prin comparație, dezvoltarea masculului este simplă. De la naștere și până la pubertate, el crește aproape constant; la cincisprezece sau șaisprezece ani debutează spermatogeneza, care continuă, în ritm egal, până la bătrânețe; apariția ei e însoțită de o producție hormonală ce conturează mai precis constituția somatică virilă. Din acest moment, masculul are o viață sexuală care se integrează firesc existenței sale individuale: în dorință, în coit, depășirea sa spre specie se confundă cu momentul subiectiv al transcendenței sale: el este corpul său. Istoria femeii este mult mai complexă. Rezerva de ovocite este definitiv constituită încă din faza vieții embrionare; ovarul conține în jur de cincizeci de mii de ovule, închise fiecare într-un folicul, dintre care patru sute ajung la maturitate; specia a pus stăpânire pe ea încă de la naștere și năzuiește să se afirme: venind pe lume, femeia trece printr-un soi de primă pubertate; ovocitele se măresc dintr-o dată; apoi ovarul se reduce cu aproape o cincime; s-ar spune că un băiețel îi este acordat copilului; în timp ce organismul său se dezvoltă, sistemul genital rămâne mai mult staționar: anumiți foliculi se umflă, dar fără a ajunge la maturitate; creșterea fetei e analoagă cu cea a băiatului: la aceeași vârstă ea este adesea mai mare și mai grea decât el. Însă la momentul pubertății specia își cere din nou drepturile: sub

influența secrețiilor ovariene, numărul foliculilor care cresc sporește, ovarul se congestionează și se mărește, unul dintre ovule ajunge la maturitate și ciclul menstrual începe; sistemul genital își capătă forma și volumul definitive, soma se feminizează, echilibrul endocrin se stabilește. Remarcabil este că evenimentul are alura unei crize; corpul femeii nu permite speciei să se instaleze în el fără să-i reziste; această luptă o slăbește și o pune în pericol: înainte de pubertate, mor cam tot atâția băieți cât și fete: de la paisprezece la optsprezece ani, mor 128 de fete față de 100 de băieți, iar de la optsprezece la douăzeci și doi de ani - 105 fete față de 100 de băieți. În această etapă se manifestă adesea cloroza, tuberculoza, scolioza, osteomielita etc. La anumiți subiecți, pubertatea e anormal de precoce: ea poate apărea la patru sau la cinci ani. La alții, dimpotrivă, ea nu se declanșează: subiectul este, atunci, infantil, suferă de amenoree sau dismenoree. Anumite femei prezintă semne de virilism: secrețiile excesive ale glandelor suprarenale generează caractere masculine. Aceste anomalii nu reprezintă în nici un caz victorii ale individului asupra tiraniei speciei: acesteia e cu neputință să-i scape, deoarece ea subjugă viața individuală chiar în timp ce o alimentează; această dualitate se exprimă la nivelul funcțiilor ovariene; vitalitatea femeii își are rădăcinile în ovar, precum cea a bărbatului, în testicule: în ambele cazuri individul castrat este mai mult decât steril: regresează și degenerază; „neformat”, malformat, organismul e în întregime sărăcit și dezechilibrat; el nu se împlinește decât prin împlinirea sistemului genital; cu toate acestea, multe fenomene genitale nu contribuie la viața individuală a subiectului și chiar o pun în pericol. Glandele mamare care se dezvoltă în perioada pubertății nu joacă nici un rol în economia individuală a femeii: ele pot fi îndepărtate în orice etapă ulterioară a vieții. Multe secreții ovariene au ca finalitate ovulul, în

maturizarea sa, în adaptarea uterului la nevoile sale: dar pentru organism, în ansamblu, ele sunt mai degrabă un factor de dezechilibru; femeia se adaptează mai degrabă nevoilor ovulului decât propriilor nevoi. De la pubertate și până la menopauză, femeia este terenul unei istorii ce se desfășoară în ea și care nu o privește personal. Anglo-saxonii numesc menstruația „blestem”; și, într-adevăr, nu există în ciclul menstrual nici o finalitate individuală. În timpul lui Aristotel se credea că sângele care curge în fiecare lună e destinat să devină, în caz de fecundare, sângele și carnea copilului; adevărul ascuns în această veche teorie este acela că, fără încetare, în femeie se schițează travaliul gestației. La celelalte mamifere, acest ciclu nu are loc decât pe durata unui anotimp; nu este însoțit de sângerări: doar la maimuțele superioare și la femeie el are loc în fiecare lună, însoțit de sânge și durere.^[14] Timp de paisprezece zile, unul dintre foliculii lui Graff care învelesc ovulele crește în volum și se maturizează în timp ce ovarul secretă hormonul situat la nivelul foliculilor, numit foliculină. În ziua a paisprezecea are loc ovulația: peretele foliculului se rupe (cauză, uneori, a unei ușoare hemoragii), oul cade în trompe, în timp ce cicatricea evoluează urmând să se constituie corpul galben. Atunci începe faza a doua sau faza luteinică, caracterizată prin secreția hormonului numit progesteron, care acționează asupra uterului. Acesta se modifică: sistemul capilar al peretelui său se congestionează, peretele se plisează, se gofrează, formând un fel de dantele; astfel, se construiește în mîtră un leagăn menit să adăpostească oul fecundat. Respectiv transformări celulare fiind ireversibile, în cazul în care nu se petrece fecundarea, întreg acest edificiu nu se resoarbe: poate la celelalte mamifere resturile lui inutile sunt purtate prin vasele limfatice. Dar, la femeie, de îndată ce dantelele endometrale se prăbușesc, se produce o exfoliație a

mucoasei, capilarele se deschid și o masă sanguină picură în exterior. Apoi, în timp ce corpul galben degenerază, mucoasa se reconstituie și începe o nouă fază foliculară. Acest proces complex, destul de misterios încă în detaliile lui, afectează întregul organism, căci e însoțit de secreții hormonale care acționează asupra tiroidei și hipofizei, asupra sistemului nervos central și vegetativ și, în consecință, asupra tuturor viscerelor. Aproape toate femeile - peste 85% - prezintă tulburări de-a lungul acestei perioade. Tensiunea arterială crește înainte de începutul sângerării și scade după; viteza pulsului și adeseori temperatura cresc: cazurile de febră sunt frecvente: abdomenul devine dureros; se observă adesea o tendință de constipație și apoi diaree; adeseori, are loc creșterea volumului ficatului, retenția de uree, albuminurie; multe femei prezintă o hiperemie a mucoasei pituitare (dureri în gât), iar altele, tulburări ale auzului și vederii; secreția de transpirație este mai abundentă și însoțită la începutul ciclului menstrual de un miros sui-generis care poate fi foarte puternic și persistent în timpul întregii perioade. Metabolismul fundamental este accelerat. Numărul globulelor roșii se micșorează; sângele vehiculează substanțe depozitate în general în țesuturi ca rezervă, în special săruri de calciu; prezența acestor săruri acționează asupra ovarului, asupra tiroidei care se hipertrofiază, asupra hipofizei care comandă metamorfoza mucoasei uterine și a cărei activitate este amplificată; această instabilitate a glandelor aduce cu sine o mare fragilitate nervoasă: sistemul central este atins, se înregistrează adesea cefalee, iar sistemul vegetativ reacționează în chip exagerat: are loc o diminuare a controlului automat prin sistemul central, ceea ce produce reacții reflexe, complexe convulsive și se traduce printr-o mare instabilitate a stărilor de spirit: femeia este mult mai emotivă, mai nervoasă, mai iritabilă

decât de obicei și poate prezenta tulburări psihice grave. Aceasta este perioada în care ea își simte în chipul cel mai penibil corpul ca pe un lucru opac, alienat; corpul este prada unei ființe încăpăținate și străine care își face și își desface în el, lună de lună, leagănul; în fiecare lună, un copil se pregătește de naștere și e avortat, într-o surpare de dantele roșii; femeia, ca și bărbatul, este corp^[15]: dar corpul ei e altceva decât ea însăși.

Femeia resimte o alienare mai profundă când oul fecundat coboară în uter și începe să se dezvolte; desigur, gestația este un fenomen normal care, dacă se produce în condiții normale de sănătate și nutriție, nu este dăunător mamei: se stabilesc chiar între ea și făt anumite interacțiuni care îi sunt favorabile; cu toate acestea, în pofida unei teorii optimiste a cărei utilitate socială e mult prea evidentă, gestația este un proces obositor care nu prezintă pentru femeie un beneficiu individual^[16] și pretinde, dimpotrivă, sacrificii împovărătoare. Ea este însoțită adesea, în primele luni, de lipsa poftei de mâncare și de vomă, fenomene care manifestă revolta organismului împotriva speciei care îl ia în stăpânire. Organismul pierde fosfor, calciu, fier, acest din urmă deficit fiind greu de recuperat ulterior; accelerarea metabolismului amplifică activitatea sistemului endocrin; sistemul nervos negativ se află în stare de excitabilitate accentuată; iar în privința sângelui, acesta își diminuează greutatea specifică, este anemiat, asemănător „cu cel al indivizilor care postesc sau sunt atinși de inaniție, al persoanelor ce au suferit pierderi repetate de sânge, al convalescenților”. Tot ce poate spera o femeie sănătoasă și bine hrănită este ca, după naștere, să recupereze fără efort prea mare aceste pierderi; însă adesea în cursul sarcinii se produc accidente grave sau, cel puțin, dezechilibre periculoase; iar dacă femeia nu este robustă, dacă igiena ei nu este strictă, ea va fi prematur

deformată și îmbătrânită de maternitate: se știe cât de frecventă e această situație în mediul rural. Nașterea în sine este dureroasă; este periculoasă. În această criză putem descifra cel mai bine evidența că trupul nu satisface întotdeauna specia și individul simultan; se întâmplă ca nou-născutul să moară sau ca, venind pe lume, să își ucidă mama sau ca nașterea lui să provoace o boală cronică a mamei. Alăptarea este și ea o servitute epuizantă; un ansamblu de factori, dintre care principalul este fără îndoială apariția unui hormon, a progestinei, antrenează în glandele mamare secretarea laptelui; acumularea acestuia e dureroasă, însoțită adesea de febră, iar mama își hrănește pruncul în detrimentul propriilor ei forțe.

Conflictul specie-individ, care îmbracă uneori în cursul nașterii o formă dramatică, conferă corpului feminin o neliniștitoare fragilitate. Se afirmă cu mare ușurătate că femeile „au boala în pânțece”; și este adevărat că în ele se află închis un element ostil: specia care le roade pe dinăuntru. Multe dintre bolile lor nu rezultă dintr-o infecție de origine externă, ci dintr-o dereglare internă: astfel, falsele metrite sunt produse de o reacție a mucoasei uterine la o excitație ovariană anormală; dacă corpul galben persistă în loc să se resoarbă după menstruație, el provoacă salpingite și endometrite etc.

Tot printr-o criză dificilă, femeia ajunge să scape de constrângerea speciei; între patruzeci și cinci și cincizeci de ani au loc fenomenele menopauzei, inverse celor ale pubertății. Activitatea ovariană este diminuată și chiar dispăre. Această dispariție atrage o sărăcire vitală a individului. Se presupune că glandele catabolice - tiroida și hipofiza - fac eforturi pentru a suplini insuficiența ovarului; astfel, se observă, pe lângă depresia legată de vârstă, fenomene de surescitare: congestio-nări ale

feței, hipertensiune, nervozitate. Uneori se produce o recrudescență a instinctului sexual. La unele femei se fixează atunci grăsimea în țesuturi; altele se virilizează. La multe, echilibrul endocrin se restabilește. Atunci, femeia se găsește eliberată de servitutele femeiei; ea nu e comparabilă cu un eunuc, căci vitalitatea îi este intactă. Totuși, nu mai este prada unor forțe care o depășesc: ea coincide cu sine însăși. S-a spus uneori că femeile vârstnice ar constitui „un al treilea sex”; și, într-adevăr, ele nu sunt masculi, dar nu mai sunt nici femele; și, adesea, această autonomie fiziologică se traduce printr-o sănătate, un echilibru, o vigoare pe care nu le posedau înainte.

Diferențierilor propriu-zis sexuale li se suprapun la femeie trăsături specifice care sunt în mai mică sau mai mare măsură consecințe ale celor dintâi; acțiunile hormonale sunt cele care îi determină soma. În medie, ea este mai mică decât bărbatul, mai ușoară, scheletul ei este mai suplu, bazinul mai lat, adaptat funcțiilor gestației și nașterii; țesutul său conjunctival fixează grăsimile, iar formele ei sunt mai rotunjite decât cele ale bărbatului; alura generală - morfologie, piele, pilozitate etc. - este net diferită la cele două sexe. Forța musculară este cu mult mai mică la femeie: în jur de două treimi din cea a bărbatului; capacitatea ei respiratorie este mai mică: plămânii, traheea și laringele sunt mai mici; diferența de la nivelul laringelui antrenează diferențierea vocilor. Greutatea specifică a sângelui este, iarăși, mai mică la femeie: fixarea hemoglobinei se produce într-o măsură mai mică; ele sunt, așadar, mai puțin robuste și mai expuse anemiei. Pulsul lor bate mai repede, sistemul lor vascular este mai instabil: ele roșesc mai ușor. Instabilitatea este o trăsătură frapantă a organismului lor în general; între altele, la bărbat există o stabilitate în metabolismul calciului; în vreme ce femeia fixează cu mult mai

puține săruri de calciu, căci ea le elimină în timpul ciclului menstrual și în timpul sarcinii; se pare că ovarele au în privința calciului o acțiune catabolică; această instabilitate generează dezechilibre în ovare și în tiroida care este mai dezvoltată la femeie decât la bărbat: iar caracterul neregulat al secrețiilor endocrine acționează asupra sistemului nervos vegetativ: controlul nervos și muscular e asigurat în chip imperfect. Această lipsă de stabilitate și de control atrage emotivitatea, direct legată de aritmiile vasculare: bătăi de inimă, îmbujorare etc; ele sunt prin aceasta predispuse la manifestări convulsive: lacrimi, râs nestăpânit, crize de nervi.

Se poate constata că multe dintre aceste trăsături provin tot din subordonarea femeii față de specie. Este concluzia cea mai frapantă a acestui examen: dintre toate femelele mamifere, ea este cea mai profund alienată și cea care refuză cel mai violent această alienare; la nici o specie aservirea organismului față de funcția reproducătoare nu este mai imperioasă, nici mai dificil acceptată: criză a pubertății și a menopauzei, „blestem lunar”, sarcină lungă și adesea dificilă, naștere dureroasă și uneori periculoasă, boli, accidente - iată caracteristicile femeii umane: s-ar spune că destinul ei devine cu atât mai apăsător, cu cât ea se revoltă împotriva lui mai mult, afirmându-se ca individ. Prin comparație, masculul apare ca extraordinar de privilegiat: lui, viața genitală nu îi contrariază existența personală; aceasta se desfășoară continuu, fără criză, și în genere fără accidente. În medie, femeile trăiesc la fel de mult ca el; dar ele sunt mult mai adesea bolnave și de-a lungul mai multor perioade din viață nu pot dispune de ele însele.

Aceste date biologice sunt de o extremă importanță: ele joacă în istoria femeii un rol de

prim ordin și sunt un element esențial al situației sale: în toate descrierile noastre ulterioare va trebui să ne referim la ele. Căci, corpul fiind instrumentul prin care captăm lumea, lumea se prezintă diferit, în funcție de felul în care este captată. Este motivul pentru care am studiat aceste date atât de minuțios; ele sunt una dintre cheile care permit înțelegerea femeii. Ceea ce refuzăm însă, este ideea că ele i-ar constitui un destin încremenit. Ele nu sunt de ajuns pentru a defini o ierarhie a sexelor; ele nu explică de ce femeia este Celălalt; ele nu o condamnă să-și păstreze pentru vecie acest rol subordonat.

Adeseori s-a pretins că doar fiziologia ar fi capabilă să răspundă următoarelor întrebări: au cele două sexe aceleași șanse de reușită individuală? Care dintre ele joacă rolul cel mai important în specie? însă prima dintre aceste probleme nu se prezintă deloc în același fel pentru femeie și pentru celelalte femele, căci animalele se constituie în specii date, pasibile de a fi descrise static: e suficientă gruparea unei serii de observații pentru a decide dacă iapa este sau nu la fel de rapidă ca armăsarul, dacă cimpanzeii masculi trec testele intelectuale mai bine decât tovarășele lor; umanitatea, în schimb, se află fără încetare în plină devenire. Au existat savanți materialişti care au pretins că pot pune problema într-o manieră pur statică; pătrunși de teoria paralelismului psiho-fiziologic, ei au căutat să stabilească comparații matematice între organismele masculilor și femelelor: își imaginau că aceste măsurători defineau, în imediatitatea lor, capacitățile lor funcționale. Dintre discuțiile fără sens suscitade de această metodă voi cita un exemplu. Cum se presupunea că, într-un chip misterios oarecare, creierul secretă gândirea, părea a fi foarte important de stabilit dacă greutatea medie a encefalului feminin este sau nu mai mică decât cea a encefalului masculin. A rezultat ca, în medie,

primul cântărește 1 220 de grame, iar al doilea, 1 360, greutatea encefalului feminin variind de la 1 000 la 1 500 de grame, iar cea a bărbaților de la 1 550 la 1 700. Dar greutatea absolută nu e semnificativă; așa încât s-a hotărât să se țină cont de greutatea relativă. Va rezulta că aceasta este de 1/48,4 la bărbat și de 1/44,2 la femeie, care s-ar afla, prin urmare, în avantaj. Dar nu, se mai impune o rectificare: în astfel de comparații, organismul mai mic apare întotdeauna ca fiind privilegiat: pentru a face, în chip corect, abstracție de corp comparând două grupuri de indivizi, greutatea encefalului trebuie împărțită la coeficientul de 0,56 din greutatea corpului dacă ei aparțin aceleiași specii. Se consideră că bărbații și femeile constituie două tipuri diferite. Drept care se ajunge la următoarele rezultate:

Bărbat: $G \cdot 0,56 = 498 \cdot 1360 = 2,73$

Femeie: $G \cdot 0,56 = 446 \cdot 1200 = 2,74$

Se ajunge la egalitate. Dar ceea ce face ca aceste dezbateri amănunțite să-și piardă interesul este că n-a putut fi stabilit nici un raport între greutatea encefalului și dezvoltarea inteligenței. Mai mult, nu s-ar putea interpreta din punct de vedere psihic nici formulele chimice care definesc hormonii masculini și feminini. În ceea ce ne privește, respingem categoric ideea unui paralelism psiho-fiziologic; e vorba de o doctrină ale cărei fundamente au fost deja demult și în chip definitiv infirmate. Iar dacă o semnalez e pentru că, deși înlăturată din punct de vedere filosofic și științific, ea bântuie încă multe spirite: am putut vedea cum subzistă, încă, rămășițe dintre cele mai vechi. Refuzăm iarăși orice sistem de referință care presupune existența unei ierarhii naturale a valorilor, cum ar fi, de pildă, cea a unei ierarhii evolutive; e inutil să ne întrebăm dacă trupul

feminin este sau nu mai infantil decât cel masculin, dacă el este într-o măsură mai mare sau mai mică apropiat de cel al primatelor superioare etc. Toate aceste disertații care amestecă un naturalism vag cu o etică sau o estetică încă și mai vagi nu sunt decât vorbărie goală. Nu putem compara femela și masculul aparținând speciei umane decât plasându-ne într-o perspectivă umană. Or, definiția omului arată că el e o ființă care nu este dată, ci care ajunge prin ea însăși să fie ceea ce este. Așa cum a spus cu justețe Merleau-Ponty, omul nu este o specie naturală: e o idee istorică. Femeia nu este o realitate încremenită, ci o devenire; în contextul acestei deveniri ar trebui să o raportăm la bărbat, ar trebui, adică, să-i definim posibilitățile: ceea ce denaturează atâtea și atâtea dezbateri este faptul că se dorește reducerea ei la ceea ce a fost, la ceea ce este astăzi, în același timp punându-se sub semnul întrebării capacitățile ei; fapt este că aceste capacități nu se manifestă în mod evident decât atunci când au fost actualizate: dar fapt este și că atunci când examinăm o ființă care este transcendență și depășire, bilanțul nu poate fi niciodată încheiat.

Totuși, se va spune, în perspectiva pe care o adopt - aceea a lui Heidegger, Sartre și Merleau-Ponty - dacă trupul nu este un lucru, el este situare: este priza noastră asupra lumii și modelul proiectelor noastre. Femeia este mai slabă decât bărbatul; ea posedă o forță musculară mai mică, mai puține globule roșii, o capacitate respiratorie mai mică; aleargă mai puțin repede, ridică greutăți mai mici, nu există aproape nici un sport în care ea să poată concura cu bărbatul; ea nu-l poate înfrunta pe acesta în luptă. Acestei slăbiciuni i se adaugă instabilitatea, lipsa de control și fragilitatea despre care am vorbit: acestea sunt fapte. Priza ei asupra lumii este deci mai restrânsă; ea are mai puțină

fermitate și perseverență în proiecte pe care e mai puțin aptă să le încheie. Toate acestea înseamnă că viața ei individuală este mai puțin bogată decât aceea a bărbatului.

Într-adevăr, aceste fapte nu pot fi negate: însă ele nu au, ca atare, sens. De îndată ce acceptăm o perspectivă umană și definim corpul pornind de la existență, biologia devine o știință abstractă; în momentul în care datul fiziologic (inferioritatea musculară) capătă o semnificație, aceasta apare ca dependentă de un întreg context; „slăbiciunea” nu se revelează ca atare decât în lumina scopurilor pe care și le propune omul, a instrumentelor de care dispune și a legilor pe care și le impune. Dacă el nu ar dori să capteze lumea, ideea însăși de priză asupra lucrurilor n-ar avea sens; când, în procesul acestei prehensiuni, folosirea deplină a forței corporale nu este necesară, sub minimumul utilizabil, diferențele se anulează; acolo unde moravurile interzic violența, energia musculară nu ar putea servi la fondarea unei dominații: sunt necesare referințe existențiale, economice și morale pentru ca noțiunea de slăbiciune să poată fi definită în mod concret. S-a spus că specia umană ar fi anti-physis; expresia nu este cu totul exactă, fiindcă omul nu poate contrazice ceea ce este dat; dar el îi constituie adevărul prin însuși modul în care și-l asumă; natura nu are realitate pentru el decât în măsura în care e recaptată prin acțiunea umană: propria natură nu face excepție. Tot astfel, nu se poate măsura în termeni abstracți nici povara pe care o constituie pentru femeie funcția generatoare: raportul maternității cu viața individuală e în mod natural reglat la animale prin ciclul rutului și al anotimpurilor; el este însă nedefinit la femeie; singură societatea poate decide în privința acestui raport; în funcție de nevoia ei de nașteri mai multe sau mai puține, în funcție de condițiile igienice în care au loc sarcina și nașterea, aservirea femeii față de specie este mai mult sau mai puțin împovărătoare. Astfel, dacă putem spune că printre animalele superioare existența individuală se afirmă într-un chip mai imperios la mascul decât la femelă, la oameni

„posibilitățile” individuale depind de situația economică și socială.

În orice caz, nu se întâmplă întotdeauna ca privilegiile individuale ale masculului să-i confere superioritatea în cadrul speciei; femela recucerește prin maternitate un alt tip de autonomie. Uneori, el își impune dominația: este, de exemplu, cazul maimuțelor studiate de Zuckermann; însă adesea cele două jumătăți ale cuplului duc o viață separată; leul împarte cu leoaica în chip egal grijile familiei. Din nou, cazul speciei umane nu este reductibil la nici un altul; nu ca indivizi se definesc oamenii în primul rând; niciodată bărbații și femeile nu s-au înfruntat în lupte directe; cuplul este un Mitsein originar; el apare întotdeauna ca element fix sau tranzitoriu al unei colectivități mai vaste; în interiorul acestor societăți, care dintre ei este cel mai necesar speciei: masculul sau femela? La nivelul gărneților, la nivelul funcțiilor biologice ale coltului și ale gestației, principiul masculin creează pentru a menține, iar principiul feminin menține pentru a crea: cum arată această diviziune în viața socială? Pentru speciile fixate pe organisme străine, pentru cele căroră natura le pune la dispoziție alimente din belșug, accesibile fără efort, rolul masculului se mărginește la fecundare; când sunt necesare pânda, vânătoarea și lupta pentru a asigura hrana puilor, masculul contribuie adesea la îngrijirea lor; această contribuție devine absolut indispensabilă pentru o specie în care copiii rămân incapabili să-și satisfacă nevoile mult timp după ce mama a încetat să-i alăpteze: munca masculului capătă în această situație o mare importanță; viețile pe care le-a creat nu s-ar putea menține fără el. E de ajuns un singur mascul pentru a fecunda în fiecare an un mare număr de femele: dar pentru ca după naștere puii să supraviețuiască, pentru a-i apăra de

dușmani, pentru a smulge naturii tot ceea ce le este necesar, sunt necesari mai mulți masculi. Echilibrul forțelor productive și al forțelor reproductive se realizează diferit în diversele momente ale istoriei umane care condiționează raportul masculului și al femeiei cu copiii și, prin aceasta, raportul dintre mascul și femeii însă astfel ieșim din domeniul biologiei: nu am putea afirma primatul unuia dintre sexe în ce privește rolul jucat în perpetuarea speciei doar din perspectivă biologică.

În fine, o societate nu este o specie: în societate, specia se realizează ca existență; ea transcende către lume și viitor; moravurile ei nu se deduc din biologie; indivizii nu sunt niciodată lăsați în voia naturii lor, ei ascultă de acea natură secundă care e cutuma, în care se reflectă dorințe și temeri care traduc atitudinea lor ontologică. Nu ca trup, ci ca trup supus tabuurilor și legilor, subiectul capătă conștiință de sine și se împlinește: căci în numele anumitor valori se valorizează el pe sine însuși. Și, încă o dată, nu fiziologia este aceea care fondează valorile: ci, mai degrabă, datele biologice iau înfățișarea datelor conferite de existent. Dacă respectul sau frica inspirate de femeie interzic tratamentul ei violent, superioritatea musculară a masculului nu este sursă de putere. Dacă moravurile cer — așa cum se întâmplă în unele triburi indiene - ca tinerele fete să fie acelea care își aleg soții sau dacă tatăl e cel care hotărăște căsătoriile, agresivitatea sexuală a masculului nu îi conferă nici o inițiativă, nici un privilegiu. Legătura strânsă a mamei cu copilul va fi o sursă de demnitate sau servitute în funcție de valoarea cu care este investit copilul și care este variabilă; însăși această legătură, s-a spus, va fi recunoscută sau nu în funcție de prejudecățile sociale.

Astfel, va trebui să limpezim datele biologiei în lumina unui context ontologic, economic, social și psihologic. Aservirea femeii față de specie, limitele capacităților ei individuale sunt fapte extrem de importante; corpul femeii este unul dintre elementele esențiale ale poziției pe care ea o ocupă în această lume. Dar nici el nu este suficient pentru a o defini; el nu implică o realitate trăită decât atunci când este asumat de conștiință prin intermediul unor acțiuni și în cadrul unei societăți; biologia nu este suficientă pentru a formula un răspuns la întrebarea care ne preocupă: de ce este femeia Celălalt! Va trebui să aflăm cum a fost natura valorizată în ființa femeii de-a lungul istoriei; va trebui să aflăm ce a făcut umanitatea din femela umană.

- întoarcere la Cuprins

Capitolul II

- întoarcere la Cuprins

Punctul de vedere psihanalitic

Imensul progres pe care psihanaliza l-a făcut față de psihofiziologie constă în faptul că aceasta a considerat că nici un factor nu intervine în viața psihică fără a fi îmbrăcat un aspect uman; nu corpul-obiect descris de savanți este acela care există concret, ci corpul trăit de subiect. Femela este femeie, în măsura în care ea se trăiește ca atare. Există date esențiale din punct de vedere biologic care nu aparțin trăitului ei: astfel, structura ovulului nu este reflectată de acest trăit; dimpotrivă, un organ fără prea mare importanță biologică precum clitorisul dobândește un rol primordial. Nu natura este aceea care definește femeia: femeia se definește reluând natura pe cont propriu în afectivitatea ei.

Din această perspectivă s-a construit un întreg sistem: nu ne propunem să întreprindem aici un examen critic de ansamblu, ci doar să examinăm contribuția psihanalizei la studiile asupra femeii. A pune în discuție psihanaliza nu este o întreprindere ușoară. Ca toate religiile - creștinism, marxism - ea se arată a fi, pe fondul unor concepte rigide, de o supărătoare fluiditate. Termenii ei sunt înțeleși când în sensul cel mai strict - falusul, de pildă, desemnând cu exactitate acea excrescență carnoasă care e sexul masculin - când lărgindu-și nedefinit sfera de cuprindere și căpătând o valoare simbolică - falusul exprimând întreg ansamblul caracterului și situării virile. Atunci când este atacată litera doctrinei, psihanalistul pretinde că i se ignoră spiritul; dacă spiritul se bucură de aprobare, același psihanalist nu va întârzia să vă cantoneze în literă. Doctrina nu are importanță, va susține el: psihanaliza este o metodă; însă succesul metodei îl întărește pe doctrinar în credință. Și, la urma urmelor, unde să întâlnești adevărata față a psihanalizei, dacă nu apelând la psihanaliști? Dar și printre ei, ca și printre creștini și marxiști, există eretici; și destui au fost psihanaliștii care au declarat că „dușmanii cei mai mari ai psihanalizei sunt psihanaliștii”^[17]. În ciuda unei precizii scolastice adesea pline de pedanterie, multe ambiguități nu au fost limpezite. Așa cum au remarcat Sartre și Merleau-Ponty, propoziția „sexualitatea este coextensivă existenței” poate fi înțeleasă în două moduri extrem de diferite; există fie intenția de a spune că orice avatar al existentului are o semnificație sexuală, fie cea de a afirma că orice fenomen sexual are un sens existențial: între aceste două afirmații este posibilă o conciliere; dar cel mai adesea psihanaliștii se mărginesc să gliseze de la una la cealaltă. De altfel, de îndată ce se operează distincția „sexual” - „genital”, noțiunea de sexualitate devine vagă. „Sexualul la Freud este aptitudinea intrinsecă de

declanșare a genitalului”, spune Dalbiez. Nimic însă mai tulbure decât ideea de „aptitudine”, adică de posibil: numai realitatea probează în chip indubitabil posibilitatea. Nefiind filosof, Freud a refuzat să-și justifice filosofic sistemul; discipolii săi susțin că, astfel, el evită orice atac de ordin metafizic. Cu toate acestea, există, îndărătul tuturor afirmațiilor sale, postulate metafizice: a utiliza limbajul său înseamnă a adopta o filosofie. Tocmai aceste confuzii, ce fac dificil examenul critic, îl și fac necesar.

Freud nu s-a ocupat prea mult de destinul femeii; e limpede că, spre a-l descrie, a calchiat descrierea destinului masculin, mărginindu-se să-i modifice câteva trăsături. Înaintea lui, sexologul Maranon declarase: „Ca energie diferențiată, libidoul este, putem spune, o forță cu sens viril. Vom spune același lucru despre orgasm”. După el, femeile care ating orgasmul sunt „viriloide”; elanul sexual are un „sens unic”, iar femeia se află abia la jumătatea drumului. ^ Freud nu merge până acolo; el admite că sexualitatea femeii este la fel de evoluată ca aceea a bărbatului; dar nu o studiază deloc ca atare. El scrie: „Libidoul este în chip constant și regulat de esență masculină, fie că apare la bărbat, fie că apare la femeie”. El refuză să afirme libidoul feminin în originalitatea sa: acesta îi va apărea, aşadar, în chip necesar, ca o deviație complexă față de libidoul uman în general. Acesta se dezvoltă mai întâi, crede Freud, într-o manieră identică la cele două sexe: toți copiii traversează o fază orală care îi fixează asupra sânului matern, apoi o fază anală și, în sfârșit, ating faza genitală; acesta este momentul în care apar diferențierile. Freud a pus în lumină un fapt căruia nu i se recunoscuse, până la el, întreaga importanță: erotismul masculin se localizează definitiv în penis; în vreme ce femeia are două sisteme erotice distincte: unul clitoridian, care se

dezvoltă în stadiul infantil, și celălalt vaginal, care nu se împlinește decât după pubertate; când băiatul ajunge la faza genitală, evoluția sa este încheiată; va trebui ca el să treacă de la atitudinea autocratică în care plăcerea este vizată în subiectivitatea sa, o atitudine heteroerotică, care va lega plăcerea de un obiect - în mod normal, de femeie. Această trecere se va produce în momentul pubertății, prin intermediul unei faze narcisiste: dar penisul va rămâne, ca și în copilărie, organul erotic privilegiat. Femeia va trebui, de asemenea, să-și focalizeze, prin intermediul narcisismului, libidoul asupra bărbatului; dar procesul va fi mult mai complex, căci ea va trebui să treacă de la plăcerea clitoridiană la plăcerea vaginală. Pentru bărbat nu există decât o etapă genitală, în vreme ce pentru femeie există două; pentru ea, este mai mare riscul de a nu ajunge la capătul evoluției sexuale, de a rămâne în stadiul infantil și, în consecință, de a cădea victimă nevrozelor.

Încă din stadiul autoerotic, copilul se atașează mai mult sau mai puțin de un obiect: băiatul se fixează asupra mamei și vrea să se identifice cu tatăl; el se înspăimântă de această pretenție și se teme că tatăl l-ar putea mutila spre al pedepsi. Din „complexul lui Oedip” se naște „complexul de castrare”; copilul dezvoltă în această fază sentimente de agresivitate față de tată, dar, în același timp, îi interiorizează autoritatea. Astfel se constituie Supraeul, care cenzurează tendințele incestuoase; aceste tendințe sunt refulate, complexul e lichidat, iar fiul e eliberat de tată pe care, în fapt, l-a introiectat sub forma regulilor morale. Supraeul este cu atât mai puternic, cu cât complexul lui Oedip a fost mai definit și mai riguros combătut. Freud a descris mai întâi istoria fetei într-o manieră absolut simetrică; apoi a dat formei feminine a complexului infantil numele de „complexul Electrei”; dar e limpede că l-a definit

mai puțin în specificitatea sa și mai mult pornind de la forma sa masculină; el admite, totuși, o diferență foarte importantă între cele două complexe: fetița are la început o fixație maternă, în timp ce băiatul nu este nici o clipă atras sexual de tată; această fixație este o supraviețuire a fazei orale; copilul se identifică în această perioadă cu tatăl; dar, spre vârsta de cinci ani, fetița descoperă diferența anatomică dintre sexe și reacționează față de absența penisului printr-un complex de castrare: își imaginează că a fost mutilată și suferă; în acest moment ea trebuie să renunțe la pretențiile ei virile, se identifică cu mama și încearcă să-și seducă tatăl. Complexul de castrare și complexul Electrei se întăresc reciproc; sentimentul de frustrare al fetei este cu atât mai intens cu cât, iubindu-și tatăl, ea și-ar dori să îi semene; și invers, acest regret îi amplifică iubirea: tocmai prin tAndrétea pe care i-o inspiră tatălui își va putea compensa inferioritatea. Fata încearcă față de mamă un sentiment de rivalitate, de ostilitate. Apoi, și la ea, Supraeul se constituie, tendințele incestuoase sunt refutate; dar Supraeul ei este mai fragil: complexul Electrei este mai puțin articulat decât complexul lui Oedip, datorită faptului că fixația inițială a fost maternă; și cum tatăl a fost el însuși obiectul acestei iubiri pe care o condamnă, interdicțiile formulate de el au avut mai puțină forță decât în cazul fiului rival. Ca și în privința evoluției genitale, vedem că ansamblul dramei sexuale este mai complex pentru fetiță decât pentru frații ei: ea poate fi tentată să reacționeze față de complexul de castrare prin refuzul propriei feminități, încăpățânându-se să-și dorească un penis și să se identifice cu tatăl; această atitudine o va conduce să rămână în stadiul clitoridian, să devină frigidă sau să încline spre homosexualitate.

Cele două reproșuri esențiale care se pot adresa acestei descrieri provin din faptul că Freud a

calchiat-o după un model masculin. El presupune că femeia se simte un bărbat mutilat: dar ideea de mutilare implică o comparație și o valorizare; mulți psihanaliști admit astăzi că fetița regretă absența penisului, fără a presupune însă că a fost deposedată de acesta; acest regret nu este nici măcar unul general; iar el nu s-ar putea naște dintr-o simplă confruntare anatomică; un mare număr de fetițe nu descoperă decât târziu conformația masculină; și, dacă o descoperă, o fac doar văzându-o; băiatul are o experiență vie a penisului său care e sursă de orgoliu, dar acest orgoliu nu are un corelativ imediat în umilirea surorilor lui, fiindcă acestea nu cunosc organul masculin decât ca exterioritate: această excrescență, această fragilă tijă de carne poate să nu le inspire decât indiferență și chiar dezgust; invidia fetei, atunci când apare, rezultă dintr-o valorizare prealabilă a virilității: Freud o ia drept dată, deși ar trebui să o investigheze.^[18] Pe de altă parte, neinspirându-se dintr-o descriere originală a libidoului feminin, noțiunea de complex al Electrei este foarte vagă. Chiar la băieți, prezența unui complex al lui Oedip de ordin specific genital este departe de a fi generală; dar, cu foarte rare excepții, n-am putea admite că tatăl este pentru fiica sa o sursă de excitație genitală; una dintre marile probleme ale erotismului feminin este că plăcerea clitoridiană se izolează: doar către pubertate, în legătură cu erotismul vaginal, se dezvoltă în corpul femeii zonele erogene; a spune că, la un copil de zece ani, sărutările și mângâierile tatălui au o „aptitudine intrinsecă” de a declanșa plăcerea clitoridiană este o aserțiune care, în majoritatea cazurilor, nu are nici un sens. Dacă admitem că acest „complex al Electrei” nu are decât un caracter afectiv foarte difuz, punem întreaga problemă a afectivității, pentru care freudismul nu ne oferă mijloacele de a o defini, o dată disociată de sexualitate. În orice caz, nu libidoul feminin divinizează tatăl: mama

nu este divinizată prin dorința pe care o inspiră fiului; faptul că dorința feminină se orientează către o ființă suverană îi conferă un caracter original, dar ea nu este constitutivă obiectului ei, ci îl suportă. Suveranitatea tatălui este un fapt de ordin social: Freud eșuează în explicarea lui; el însuși mărturisește că e imposibil să știi ce autoritate a decis într-un moment al istoriei că tatăl va fi mai important decât mama: această decizie reprezintă¹⁹¹ după părerea lui, un progres, dar căruia nu i se cunosc cauzele. „În cazul acesta nu poate fi tatăl, deoarece tocmai datorită acestui progres este el ridicat la rangul de autoritate”, scrie Freud în ultima sa lucrare¹⁹¹.

Tocmai pentru că a înțeles insuficiența unui sistem care explică dezvoltarea vieții umane numai prin sexualitate, Adler s-a disociat de Freud: el înțelege să o reintegreze personalității totale; în timp ce la Freud toate conduitele apar ca fiind provocate de dorință, adică de căutarea plăcerii, omul îi apare lui Adler ca ființă ce vizează anumite scopuri; mobilului el îi substituie motive, o finalitate, planuri. El acordă un loc atât de mare inteligenței, încât adesea sexualul nu are în ochii lui decât o valoare simbolică. Potrivit teoriilor sale, drama umană se descompune în trei momente: în orice individ există o voință de putere, însoțită însă de un complex de inferioritate; acest conflict îl face să utilizeze o mulțime de subterfugii spre a evita proba realului pe care se teme că nu o va putea trece; subiectul stabilește o distanță între el și societate, de care se teme. De aici provin nevrozele, care sunt o tulburare a simțului social. Când privește femeia, complexul ei de inferioritate ia forma unui refuz rușinat al propriei feminități: nu absența penisului provoacă acest complex, ci întreg ansamblul situației sale; fetița nu invidiază falusul decât ca simbol al privilegiilor acordate băieților; locul ocupat de tată în familie -

dominația universală a masculilor, educația, totul o confirmă în ideea superiorității masculine. Mai târziu, în raporturile sexuale, însăși postura coitală, care plasează femeia sub bărbat, este o nouă umilință. Ea reacționează printr-un „protest viril”; ori încearcă să se masculinizeze, ori se angajează în lupta împotriva bărbatului cu arme feminine. Maternitatea este aceea prin intermediul căreia poate regăsi în copil un echivalent al penisului. Dar aceasta presupune ca ea să înceapă prin a se accepta integral ca femeie, deci ca ea să-și asume inferioritatea. Ea este mult mai profund scindată și aflată în conflict cu sine însăși decât bărbatul.

Nu este cazul să insistăm aici asupra diferențelor teoretice care îl despart pe Adler de Freud și asupra posibilităților unei reconcilieri : nici explicația prin mobil, nici explicația prin motiv nu sunt suficiente: orice mobil presupune un motiv, dar motivul nu este niciodată conștientizat decât prin intermediul unui mobil; o sinteză a adlerismului și freudismului pare deci realizabilă. În fapt, antrenând mereu noțiuni ca scopul și finalitatea, Adler păstrează integral ideea unei cauzalități psihice; el se află întrucâtva, față de Freud, într-un raport energetism-mecanicism: că este vorba de șoc sau de forță de atracție, fizicianul admite întotdeauna determinismul. Acesta este postulatul comun tuturor psihanalistilor: istoria umană se explică, după ei, printr-un joc de elemente determinate. Toți îi rezervă femeii același destin. Drama ei se reduce la conflictul dintre tendințele „viriloide” și cele „feminine”; primele se realizează în sistemul clitoridian, celelalte în erotismul vaginal. În stadiul infantil, ea se identifică cu tatăl; apoi încearcă un sentiment de inferioritate față de bărbat și este pusă în alternativa fie de a-și menține autonomia, de a se viriliza - ceea ce, pe fondul unui complex de inferioritate, provoacă o tensiune ce riscă să atragă

nevroza - fie de a-și găsi în supunerea iubitoare o fericită împlinire de sine, soluție care îi este ușurată de iubirea față de tatăl suveran; pe el îl caută în amant sau în soț, și iubirea sexuală e însoțită la ea de dorința de a fi dominată. Ea va fi recompensată prin maternitatea care îi restituie un nou fel de autonomie. Această dramă apare ca având propriul ei dinamism; ea caută să se desfășoare învingând toate obstacolele care-i stau în cale și fiecare femeie o trăiește în chip pasiv.

Psihanaliștii pot găsi o mulțime de confirmări empirice ale teoriilor lor: se știe cum, complicând în chip destul de subtil sistemul lui Ptolemeu, s-a putut susține multă vreme că el explica foarte exact poziția planetelor; suprapunând peste Oedip un Oedip inversat, descoperind în orice angoasă o dorință, se va reuși integrarea în freudism a înseși faptelor care-l infirmă. O formă nu poate fi sesizată decât pornind de la un fond, iar maniera în care forma este înțeleasă decupează îndărătul ei acest fond în trăsături pozitive; astfel, dacă ne încăpățânăm să descriem o istorie singulară dintr-o perspectivă freudiană, vom regăsi dincolo de ea schema freudiană; numai atunci când o doctrină obligă la multiplicarea explicațiilor secundare într-o manieră nedefinită și arbitrară, când observația descoperă la fel de multe anomalii și cazuri normale, e preferabil să fie abandonate vechile cadre. Astfel, la ora actuală, orice psihanalist se străduiește să edulcoreze conceptele freudiene; el încearcă felurite concilieri; de exemplu, un psihanalist contemporan scrie: „Din momentul în care există complex, există prin definiție mai multe componente: complexul consistă în gruparea acestor elemente disparate, și nu în reprezentarea unuia dintre ele prin celelalte”^[20]. Dar ideea unei simple grupări de elemente este inacceptabilă: viața psihică nu este un mozaic; ea este prezentă în întregime în fiecare dintre momentele sale și

această unitate trebuie respectată. Acest lucru nu este posibil decât regăsind, dincolo de faptele izolate, intenționalitatea originară a existenței. În absența întoarcerii la această sursă, omul apare ca un câmp de bătaie între pulsuni și interdicții la fel de lipsite de sens și de contingente. La toți psihanaliștii există un refuz sistematic al ideii de opțiune și al noțiunii corelative de valoare; acesta constituie slăbiciunea intrinsecă a sistemului. Rupând pulsunile și interdicțiile de alegerea existențială, Freud eșuează în a ne explica originea lor: el le consideră drept date. A încercat să înlocuiască noțiunea de valoare prin cea de autoritate; însă este de acord, în Moise și monoteismul, că nu dispune de nici un mijloc pentru a explica această autoritate. Incestul, de exemplu, este interzis pentru că tatăl l-a interzis: de ce însă această interdicție? Mister. Supraeul interiorizează ordine și interdicții emane de o tiranie arbitrară; tendințele instinctive lucrează, nu se știe de ce; aceste două realități sunt eterogene fiindcă morala a fost postulată ca străină de sexualitate; unitatea umană apare fărâmițată, nu există continuitate între individ și societate: Freud este obligat să inventeze romane bizare pentru a le reintegra.^[21] Adler a constatat că doar într-un context social putea fi explicat complexul de castrare; el a abordat problema valorizării fără a ajunge, însă, până la sursa ontologică a valorilor recunoscute de societate și nu a înțeles faptul că, în sexualitatea propriu-zisă, erau angajate valori, ceea ce a antrenat nerecunoașterea importanței acesteia.

Cu siguranță, sexualitatea joacă în viața umană un rol considerabil: se poate spune că ea impregnează întreaga viață; fiziologia ne-a arătat deja că viața testiculelor și cea a ovarelor se confundă cu aceea a somei. Existential e un corp sexuat; în raporturile sale cu ceilalți existenți, și ei corpuri sexuate, sexualitatea este, așadar, întotdeauna angajată; dar

dacă trup și sexualitate sunt expresii concrete ale existenței, le putem descoperi semnificațiile pornind și de la existență: în lipsa acestei perspective, psihanaliza consideră drept date fapte neexplicate. De exemplu, ni se spune că fetei îi este rușine să urineze ghemuită, cu fesele dezgolite: dar ce este rușinea? Tot astfel, înainte de a se întreba dacă masculul încearcă un sentiment de orgoliu fiindcă are un penis sau dacă prin penis se exprimă orgoliul său, trebuie să știm ce este orgoliul și cum se poate încarna într-un obiect încrederea vanitoasă a subiectului. Sexualitatea nu trebuie considerată ca un dat ireductibil; în existent e, însă, o mai originară „căutare a ființei”; sexualitatea nu este decât unul dintre aceste aspecte. Este ceea ce arată Sartre în *Ființa și Neantul*; este ceea ce spune și Bachelard în lucrările sale despre Pământ, Aer și Apă: psihaliștii consideră că adevărul prim al omului constă în raportul cu propriul trup și cu trupurile semenilor săi în interiorul societății; dar omul nutrește un interes primordial față de substanța lumii naturale care îl înconjoară, pe care încearcă să o descopere în muncă, în joc, în toate experiențele „imaginației dinamice”; omul ține să regăsească în chip concret existența prin intermediul întregii lumi, sesizată în toate manierele posibile. A frământa lutul sau a-l scobi sunt activități tot atât de originare ca și îmbrățișarea sau coitul: cei care văd în ele doar simboluri sexuale se înșală; gaura, vâscozitatea, incizia, duritatea, integritatea sunt realități prime; interesul pe care omul îl are pentru ele nu e dictat de libido ci, mai degrabă, libidoul va fi colorat în chipul în care acestea i s-au descoperit. Integritatea nu fascinează pentru că simbolizează virginitatea feminină: marea iubire pentru integritate e cea care face din virginitate ceva prețios. Munca, războiul, jocul, arta definesc moduri de a fi în lume care nu se lasă reduse la alte moduri; ele descoperă calități

ce interferează cu acelea revelate de sexualitate; individul se alege pe sine prin ele și prin aceste experiențe erotice, simultan. Dar numai un punct de vedere ontologic permite restituirea unității acestei alegeri.

Tocmai această noțiune de alegere este respinsă cu cea mai mare violență de psihanalist în numele determinismului și al „inconștientului colectiv”; acest inconștient i-ar furniza omului imagini gata făcute și un simbolism universal; el ar explica analogiile din vise, din actele ratate, deliruri, alegorii și destine umane; a vorbi despre libertate ar presupune refuzul posibilității de a explica aceste concordanțe tulburătoare, însă ideea de libertate nu este incompatibilă cu existența anumitor constante. Dacă metoda psihanalitică este adesea fecundă, în pofida erorilor teoriei, aceasta se întâmplă fiindcă în orice istorie singulară există date a căror generalitate nimeni nu o poate nega: situațiile și conduitele se repetă; tocmai în interiorul generalității și repetiției apare momentul deciziei. „Anatomia este destinul”, spunea Freud; formula lui Merleau-Ponty reprezintă ecoul acestei afirmații: „Corpul înseamnă generalitatea”.¹²² Existența este unică dincolo de separarea existențelor: ea se manifestă în organisme analoage; vor exista, așadar, constante în legătura ontologicului și a sexualului. Într-o epocă anume, tehnicile, structura economică și socială a unei colectivități revelează tuturor membrilor ei o lume identică: va exista, de asemeni, o relație constantă a sexualității cu formele sociale; indivizi analogi, plasați în condiții analoage, vor sesiza în ceea ce este dat semnificații analoage; această analogie nu constituie fundamentul unei universalități riguroase, dar ea permite regăsirea tipurilor generale în istoriile individuale. Simbolul nu ne apare ca o alegorie elaborată de un inconștient misterios: el este captarea unei semnificații dincolo

de un analogon al obiectului semnificant; din identitatea situației existențiale dincolo de toți existenții și din identitatea facticității pe care ei trebuie să o înfrunte rezultă că semnificațiile se dezvăluie în același chip unui mare număr de indivizi; simbolismul nici nu a căzut din cer și nici nu s-a ivit din abisuri subterane: el a fost elaborat întocmai ca și limbajul de către realitatea umană care este Mitsein și în același timp separare; aceasta explică faptul că invenția individuală își poate și ea avea locul în acest câmp: practic, metoda psihanalitică e obligată să admită acest lucru, fie că doctrina o autorizează, fie că nu. Această perspectivă ne permite să înțelegem, de exemplu, valoarea cu care este investit în general penisul. Este imposibil ca aceasta să fie explicată fără a porni de la un fapt existențial: tendința de a se aliena a subiectului; subiectul ajunge din cauza angoasei propriiei libertăți să se caute pe sine în lucruri; este o modalitate de a fugi de sine; este o tendință atât de profundă, încât imediat după momentul înțărării, în care se petrece despărțirea de întreg, copilul încearcă să capteze în oglinzi, în privirea părinților săi, propria-i existență alienată.

^[23] Primitivii se alienează în mana ^[24], în totem. Inșii civilizați, în sufletul lor individual, în eul lor, în numele lor, în posesiunile sau în opera lor: aceasta este prima ispită a inautenticității. Penisul este predestinat într-un fel să joace pentru băiețel acest rol de „dublu”: obiect străin și în același timp el însuși; o jucărie, o păpușă, și totuși propria carne; părinții și doicile îl tratează ca pe o mică persoană. Este lesne de închipuit că el devine pentru copil „un alter ego de obicei mai viclean, mai inteligent și mai abil decât individul”; faptul că funcția urinară și, mai târziu, erecția sunt undeva la jumătatea drumului între procesele voluntare și procesele spontane, faptul că e o sursă capricioasă, cvasistrăină a unei plăceri resimțite subiectiv, fac ca penisul să fie postulat de subiect ca sine însuși

și altul decât sine însuși; transcendența specifică se încarnează în el în chip perceptibil și este sursă de mândrie; pentru că falusul e separat, bărbatul poate integra individualității lui viața care îl debordează. Rezultă astfel că lungimea penisului, forța jetului urinar, a erecției, a ejaculării devin pentru el măsură a propriei valori.^[25] Astfel, în chip constant, falusul este încarnarea transcendenței, cum la fel de constant este faptul că micuțul se simte depășit de această transcendență, frustrat de propria transcendență de către tată, ceea ce corespunde ideii freudiene de „complex de castrare”. Lipsită de acest alter ego, fetița nu se alienează într-un lucru perceptibil, nu se recuperează: prin aceasta, ea ajunge să facă din sine un obiect, să se postuleze ca fiind Celălalt; întrebarea dacă se compară sau nu cu băieții este secundară; important este că, atunci când o ignoră, chiar, absența penisului o împiedică să-și fie sieși prezență ca sex; fapt cu nenumărate consecințe. Dar aceste constante semnalate de noi nu definesc neapărat un destin: dacă falusul ajunge să aibă o asemenea valoare este pentru că el simbolizează o suveranitate care se realizează în alte domenii. Dacă femeia ar fi reușit să se afirme ca subiect, ea ar fi inventat cu siguranță echivalente ale falusului: păpușa în care se încarnează promisiunea unui copil poate deveni un bun mai de preț decât penisul. Există societăți cu filiație uterină, unde femeile sunt deținătoarele măștilor în care se alienează colectivitatea; în asemenea societăți, penisul pierde mult din gloria sa. Numai în ansamblul acestei situații, privilegiul anatomic ar întemeia un veritabil privilegiu uman. Psihanaliza nu-și poate găsi adevărul decât în context istoric.

Așa cum nu e de-ajuns să spunem că femeia este o femelă, nu o putem defini nici exclusiv prin conștientizarea feminității sale: această conștiință de sine apare în sânul societății din care face parte.

Interiorizând inconștientul și întreaga viață psihică, limbajul însuși al psihanalizei sugerează că drama individului este una interioară: cuvintele complex, tendințe etc. o vădesc îndeajuns. O viață, însă, este o relație cu lumea; individul nu se definește decât prin alegeri succesive în orizontul lumii; spre acest orizont trebuie să ne întoarcem spre a da răspuns întrebărilor care ne preocupă. În particular, psihanaliza nu reușește să explice de ce femeia este Celălalt. Căci Freud însuși admite că prestigiul penisului se explică prin suveranitatea tatălui, supremație masculină a cărei origine mărturisește că o ignoră.

Astfel, fără a respinge în bloc meritele psihanalizei, intuițiile ei fecunde, îi vom respinge metoda. În primul rând nu ne vom limita la a considera sexualitatea ca pe un dat: îngustimea acestei atitudini e dovedită de schematismul descrierilor libidoului feminin; am afirmat deja că psihanaliztii nu l-au studiat niciodată frontal, ci doar pornind de la libidoul masculin; ei par să ignore faptul că atracția exercitată de bărbat asupra femeii este fundamental ambivalentă. Freudienii și adlerienii văd în angoasa pe care femeia o manifestă în fața sexului masculin inversiunea unei dorințe frustrate. Stekel a înțeles mai bine că aici e vorba de o reacție originară; dar o descrie în chip superficial: femeia s-ar teme de deflorare, de penetrare, de sarcină, de durere și această spaimă i-ar inhiba dorința; explicația e mult prea rațională. În loc să admitem că dorința se deghizează în angoasă sau se confruntă cu spaima, ar trebui să vedem un dat originar în acest soi de apel urgent și temător, în același timp, care este dorința feminină, caracterizată de sinteza indisolubilă a atracției și repulsiei. Este remarcabil faptul că numeroase animale femele fug de coit chiar în momentul în care îl solicită: comportamentul acesta este taxat drept cochetărie, ipocrizie, deși este absurd să

explicăm un comportament primitiv în termenii unor conduite mai complexe: dimpotrivă, ele se află mai degrabă la rădăcina atitudinilor feminine numite îndeobște cochetărie, ipocrizie. Ideea unui „libido pasiv” este paradoxală întrucât libidoul a fost definit, pornind de la mascul, ca pulsione, energie; e ca și când ai spune că o anumită lumină este în același timp galbenă și albastră deoarece nu ai intuiția verdelui. Am identifica mai corect realitatea dacă în loc să definim libidoul în termenii unei vagi energii, am compara semnificația sexualității cu cea a altor atitudini umane: a apuca, a ține, a mânca, a face, a suporta etc; căci sexualitatea este unul dintre modurile particulare de a capta un obiect; ar trebui studiate, de asemenea, calitățile obiectului erotic, manifestate nu doar în actul sexual, ci și în percepție în general. Acest examen iese însă din cadrele psihanalizei, pentru care erotismul este ireductibil.

Pe de altă parte, vom pune în cu totul alt mod problema destinului feminin: vom situa femeia într-o lume de valori și vom conferi conduitelor ei dimensiunea libertății. Credem că ea are de ales între afirmarea transcendenței și alienarea în obiect; ea nu este jucăria pulsionilor contradictorii; ea inventează soluții ierarhizate etc. Înlocuind valoarea cu autoritatea și alegerea cu pulsionea, psihanaliza propune un ersaț al moralei: este ideea normalității. Această idee este, firește, foarte utilă în terapie; dar ea a căpătat în psihanaliză o extensie neliniștitoare. Schema descriptivă se propune ca alegere; și, desigur, o psihologie mecanicistă n-ar putea accepta noțiunea de invenție morală; ea poate, cel mult, să dea seama de mai puțin și niciodată de mai mult : la rigoare, ea admite eșecuri, niciodată creații. Dacă un subiect nu reproduce în totalitate evoluția considerată ca fiind nor mala, se va spune că

evoluția s-a oprit undeva pe drum, se va interpreta această oprire ca lipsă, ca negare și niciodată ca decizie pozitivă. E ceea ce face, printre altele, caracterul atât de șocant al psihanalizei marilor personalități: ni se spune că transferul cutare sau sublimarea cutare nu le-au reușit; nu se presupune că poate l-au refuzat și că poate aveau motive foarte bine întemeiate pentru asta; nu se ia în considerație faptul că anumite finalități deliberat proiectate le-ar fi putut motiva conduitele; individul este explicat întotdeauna prin legătura cu trecutul și nu în funcție de un viitor către care se orientează. Așa încât nu ni se oferă niciodată decât o imagine inautentică, iar în inautenticitate nu este niciodată găsit un alt criteriu decât acela al normalității. Descrierea destinului feminin este cu totul frapantă din acest punct de vedere. În sensul în care o înțeleg psihanalistii, „identificarea cu mama sau cu tatăl” înseamnă a se aliena într-un model, înseamnă a prefera mișcării spontane a propriei existențe o imagine străină, înseamnă a se juca de-a ființa. Femeia ne este arătată că suportând solicitarea a două moduri de alienare; este absolut evident că jocul de-a fi bărbat va fi pentru ea o sursă de eșec; dar jocul de-a a fi femeie este și el o amăgire: a fi femeie ar însemna a fi obiectul, Celălalt; iar Celălalt rămâne subiect în interiorul propriului abandon. Adevărata problemă a femeii este ca, refuzând aceste dezertțiuni, să se împlinească ca transcendență: este vorba în acest moment să examinăm posibilitățile deschise de ceea ce se numește atitudine virilă și atitudine feminină; când un copil urmează drumul indicat de unul sau altul dintre părinți, aceasta se poate datora faptului că el le reia deliberat proiectele: conduita sa poate fi rezultatul unei alegeri motivate prin finalități. Chiar la Adler voința de putere nu este decât un fel de energie absurdă; el numește „protest viril” orice proiect în care se încarnează transcendența; după el, o fetiță nu se cațără în

copaci decât pentru a-i egala pe băieți: nu-și imaginează că i-ar plăcea să se cațere în copaci; pentru mamă, copilul este cu totul altceva decât un „echivalent al penisului”: pictura, scrisul, politica nu sunt doar „sublimări pozitive”: există în ele scopuri ținute pentru ele însele. A nega acest fapt înseamnă a falsifica întreaga istorie umană. Vom putea remarca un anumit paralelism între descrierile noastre și aceea a psihanalistilor. Căci din punctul de vedere al bărbaților - adoptat de psihanalistii bărbați și femei - sunt considerate ca fiind feminine conduitele de alienare și ca fiind virile cele în care un subiect își postulează transcendența. Un istoric al femeii, Donaldson, observa că definițiile „bărbatul este o ființă umană-mascul, femeia este o ființă umană-femelă” au suportat mutilări asimetrice; mai cu seamă pentru psihanalisti, bărbatul este definit ca ființă umană, iar femeia ca femelă: de câte ori ea se comportă ca ființă umană se spune că imită bărbatul. Psihanalistul ne descrie copilul, fetița chemată să se identifice cu tatăl și cu mama, ca scindată între tendințele „viriloide” și „feminine”; în vreme ce noi o concepem ca ezitând între rolul de obiect, de Celălalt, care i se propune, și revendicarea propriei libertăți; așa se face că vom cădea de acord asupra unui anume număr de fapte: în special atunci când examinăm căile de evadare inautentică oferite femeilor. Dar nicidecum nu le vom acorda o semnificație identică cu cea freudiană sau adleriană. Pentru noi, femeia se definește ca o ființă umană aflată în căutarea valorilor, în interiorul unei lumi de valori, lume a cărei structură economică și socială este indispensabil să o cunoaștem; vom studia femeia dintr-o perspectivă existențială parcurgând în totalitate situația ei.

- întoarcere la Cuprins

Capitolul III.

- întoarcere la Cuprins

Punctul de vedere al materialismului istoric

Teoria materialismului istoric a adus la lumină adevăruri extrem de importante. Umanitatea nu este o specie animală: este o realitate istorică. Societatea umană este o anti-physis: ea nu suportă pasiv prezența naturii, ci o preia pe cont propriu. Această preluare nu este o operație interioară și subiectivă: ea are loc, în chip obiectiv, în praxis. Astfel, femeia nu poate fi considerată doar ca un organism sexual: dintre datele biologice, au importanță numai acelea care primesc, în acțiune, o valoare concretă; conștiința de sine a femeii nu este definită doar prin sexualitate: ea reflectă o situație care depinde de structura economică a societății, structură care traduce gradul de evoluție tehnică atins de umanitate. Am constatat că, din punct de vedere biologic, cele două trăsături esențiale care caracterizează femeia sunt următoarele: priza asupra lumii este mai mică decât cea a bărbatului; este, în chip mai strict, aservită speciei. Însă aceste fapte capătă valori cu totul diferite în funcție de contextul economic și social. În istoria umană, priza asupra lumii nu se definește niciodată prin trup, în nuditatea sa: prin degetul mare menit să prindă, mâna se depășește, deja, ca formă, anticipând instrumentul ce îi va multiplica puterea: încă de la cele mai vechi semne ale preistoriei, omul ne apare întotdeauna ca fiind înarmat. În epoca în care el mânuia ghioage grele sau ținea la distanță fiarele sălbatice, slăbiciunea fizică a femeii constituia o inferioritate flagrantă: ea destul ca un instrument să reclame o forță cu puțin superioară celei de care dispune femeia pentru ca ea să apară ca absolut neputincioasă. Dar se poate face ca, dimpotrivă, tehnica să anuleze diferența

musculară care separă bărbatul de femeie: o bună înzestrare nu creează superioritate decât din perspectiva unei nevoi; a avea mai mult nu e mai bine decât a avea îndeajuns. Astfel, manevrarea unui mare număr de aparate moderne nu pretinde decât utilizarea unei părți din resursele virile: dacă minimumul necesar nu este superior capacităților femeii, ea devine, în muncă, egala bărbatului. În fapt, imense desfășurări de energie pot fi comandate astăzi printr-o simplă apăsare de buton. Cât despre servitutele maternității, ele dobândesc, în funcție de moravuri, o importanță variabilă de la caz la caz: acestea sunt împovărătoare dacă femeii i se impun multe nașteri și dacă ea trebuie să-și hrănească și să-și crească fără sprijin copiii; dacă ea procrează liber, dacă societatea îi vine în ajutor în timpul sarcinii și se ocupă de copil, obligațiile materne sunt ușoare și pot fi lesne compensate în domeniul muncii.

În funcție de această perspectivă retracează Engels, în Originea familiei, istoria femeii: această istorie ar depinde în chip esențial de aceea a tehnicilor. În epoca de piatră, când pământul era deținut în comun de toți membrii clanului, modul rudimentar de deștelenire și săpare a pământului limitau posibilitățile de a face agricultură: puterile femeii nu permiteau mai mult decât munca cerută de exploatarea grădinilor. În cadrul acestei diviziuni primitive a muncii, cele două sexe constituie deja, într-un anume sens, două clase; între aceste clase există egalitate; în vreme ce bărbatul vânează și pescuiește, femeia rămâne lângă cămin; dar sarcinile domestice îmbracă aspectul unei munci productive: fabricarea vaselor de lut, țesut, grădinărit; prin acestea ea joacă un rol important în viața economică. După descoperirea aramei, cositorului, bronzului, fierului, după apariția plugului, agricultura se extinde: e necesară o muncă intensivă pentru a defrișa pădurile, pentru a

face câmpurile să rodească. Atunci omul recurge la munca altor oameni, pe care îi face sclavi: apare proprietatea privată: stăpân al sclavilor și al pământului, bărbatul devine și proprietar al femeii. Aceasta va fi „marea înfrângere istorică a sexului feminin”, „Ea se explică prin răsturnarea survenită în diviziunea muncii ca urmare a inventării unor noi instrumente. „Aceeși cauză care înainte asigura dominația femeii în casă, și anume limitarea activității ei la treburile casnice asigura acum dominația bărbatului în casă: activitatea casnică a femeii își pierde acum importanța în comparație cu munca productivă a bărbatului; munca lui era totul, a femeii doar un adaos neînsemnat”^[26]. În acest moment dreptul patern se substituie celui matern: transmiterea se face din tată în fiu și nu de la femeie către clan. Este apariția familiei patriarhale fondate pe proprietatea privată într-o astfel de familie, femeia este oprimată. Bărbatul suveran își permite, printre altele, capricii sexuale: face amor cu sclave sau cu hetaire, e poligam. De îndată ce moravurile fac posibilă reciprocitatea, femeia se răzbună prin infidelitate: adulterul devine complementul natural al căsătoriei. Singura apărare a femeii față de sclavia domestică în care este ținută: opresiunea socială suportată este consecința opresiunii economice. Egalitatea nu se poate restabili decât atunci când cele două sexe vor avea drepturi juridice egale; dar această eliberare pretinde reîntoarcerea sexului feminin în activitatea publică. „Eliberarea femeii va fi posibilă abia atunci când va putea participa la producție pe scară largă iar munca casnică o va ocupa doar într-o măsură neînsemnată. Acest lucru a devenit cu putință numai în condițiile marii industrii moderne, care nu numai că admite, dar face necesară munca femeii pe scară largă...”^[27]

Astfel, soarta femeii și cea a socialismului sunt intim legate, după cum se poate vedea și în vasta lucrare consacrată de Bebel femeii „Femeia și proletarul - spune el - sunt amândoi niște oprimați.” Aceeași dezvoltare a economiei, datorată răsturnării aduse de mașinism, este menită să-i elibereze și pe unul, și pe celălalt. Problema femeii se reduce la problema capacității ei de muncă. Puternică în epoca în care tehnicile erau adaptate posibilităților ei, detronată de cum a devenit incapabilă să le exploateze, ea își regăsește, în lumea modernă, egalitatea cu bărbatul. Doar rezistențele vechiului paternalism capitalist împiedică, în majoritatea țărilor, împlinirea concretă a acestei egalități: ea se va împlini în ziua când aceste rezistențe vor fi învinse. S-a și împlinit, deja, în URSS, afirmă propaganda sovietică. Iar când societatea socialistă se va realiza în întreaga lume, nu vor mai exista bărbați și femei, ci doar muncitori egali între ei.

Cu toate că sinteza schițată de Engels reprezintă un progres față de cele pe care le-am examinat anterior, ea ne dezamăgește: cele mai importante probleme sunt escamotate. Pivotalul întregii istorii îl reprezintă trecerea de la regimul comunitar la proprietatea privată: nu ni se indică în nici un fel cum s-a petrecut aceasta; Engels mărturisește chiar că „nu știm nimic în această privință până la ora actuală”; nu numai că ignoră detaliul istoric, dar nici nu sugerează vreo interpretare a acestuia. De asemenea, nu e limpede faptul că proprietatea privată ar fi antrenat în chip fatal aservirea femeii. Materialismul istoric consideră drept date fapte pe care ar trebui să le explice: el postulează, fără a o discuta, legătura de interes care leagă omul de proprietate; dar unde își are sursa acest interes, sursă a instituțiilor sociale el însuși? Astfel, expunerea lui Engels rămâne superficială, iar adevărurile descoperite de el apar drept

contingente. Este imposibil ca ele să fie cercetate în profunzime fără a depăși limitele materialismului istoric. Acesta nu ar putea formula soluții ale problemelor pe care le-am indicat fiindcă ele interesează omul în ansamblu, și nu această abstracțiune care este *homo oeconomicus*.

E clar, de exemplu, că ideea însăși de posesiune nu poate dobândi sens decât pornind de la condiția originară a existentului. Pentru ca ea să apară, trebuie ca mai întâi să existe în subiect o tendință de a se postula în singularitatea sa radicală, o afirmare a existenței sale ca autonomă și separată. Se înțelege că această pretenție a rămas subiectivă, interioară, fără adevăr, atâta vreme cât individul nu dispunea de mijloacele practice de a și-o satisface în chip obiectiv: în absența uneltelor adecvate, el nu încerca, inițial, sentimentul puterii asupra lumii, se simțea pierdut în natură și în colectivitate, pasiv, amenințat - jucărie a unor forțe obscure; nu îndrăznea să se gândească pe sine decât identificându-se cu întreg clanul: totemul, mana, pământul erau realități colective. Or, descoperirea bronzului i-a permis omului descoperirea sinelui creator, ivit în încercările unei munci anevoioase și productive; dominând natura, el nu se va mai teme de ea; o dată rezistența ei învinsă, el are curajul de a se percepe ca activitate autonomă, de a se împlini ca singularitate.^[28] Dar această împlinire nu s-ar fi realizat niciodată dacă omul nu ar fi nutrit voința ei originară; lecția muncii nu s-a scris într-un subiect pasiv: subiectul s-a făurit el însuși și s-a cucerit pe sine făurindu-și uneltele și cucerind pământul. Pe de altă parte, afirmarea subiectului nu este suficientă pentru a explica proprietatea: în provocare, conflict, luptă, orice conștiință poate încerca să se înalțe la suveranitate. Pentru ca provocarea să ia forma potlacth-ului, adică a unei rivalități economice, pentru ca, pornind de aici, șeful și apoi membrii clanului să revendice bunuri

private, trebuie ca în om să existe o altă tendință originară: am spus deja, într-un capitol precedent, că existentul nu reușește să se perceapă decât alienându-se; el se caută pe sine în lume, într-o formă străină, pe care și-o însușește. În totem, în mana, în teritoriul ocupat, existența sa alienată e cea pe care o întâlnește clanul; când individul se separă de comunitate, el reclamă o încarnare singulară: mana se individualizează în șef, apoi în fiecare individ; și, în același timp, fiecare încearcă să pună stăpânire pe o bucată de sol, pe instrumente de lucru, pe recolte. În aceste bogății care sunt ale sale, omul se regăsește pe sine însuși pentru că el s-a pierdut în ele: e de înțeles, atunci, că el le poate acorda o importanță fundamentală, aceeași cu a propriei lui vieți. Astfel, interesul omului pentru proprietatea sa devine o relație inteligibilă. Este evident, însă, că nu o putem descrie apelând numai la unealtă: trebuie să cuprindem întreaga atitudine a omului înarmat cu unealta, atitudine care implică o infrastructură ontologică.

De asemenea, este imposibil să deducem din proprietatea privată opresiunea femeii. Și aici insuficiența punctului de vedere al lui Engels este manifestă. El a înțeles corect faptul că slăbiciunea musculară a femeii nu a devenit, concret, inferioritate decât în relația ei cu unealta de bronz și de fier: însă nu a sesizat faptul că limitele capacității de muncă nu constituiau în sine un dezavantaj concret decât dintr-o anumită perspectivă. Tocmai fiindcă omul este transcendență și ambiție, el proiectează, dincolo de orice nou instrument, noi exigențe: când a inventat uneltele de bronz nu s-a mai mulțumit să exploateze grădina; a ținut să defrișeze și să cultive câmpii întinse: nu din bronz pur și simplu s-a iscat această voință. Incapacitatea femeii a antrenat prăbușirea ei pentru că bărbatul a captat-o printr-un proiect de

îmbogățire și expansiune. Nici acest proiect nu este suficient pentru a explica faptul că ea a fost oprimată: diviziunea muncii pe sexe ar fi putut presupune o asociere prietenească. Dacă raportul original al omului cu semenii săi ar fi exclusiv unul de prietenie, n-am putea explica nici un tip de aservire: acest fenomen este o consecință a imperialismului conștiinței umane care încearcă să-și însoțească obiectiv propria suveranitate. Dacă n-ar fi existat în ea categoria originală a Celuilalt și o pretenție originală de dominare a Celuilalt, descoperirea uneltei de bronz nu ar fi putut antrena opresiunea femeii. Engels nu explică nici caracterul singular al acestei opresiuni. El a încercat să reducă opoziția sexelor la un conflict de clasă: a făcut-o, de altfel, fără prea mare convingere: această teză nu poate fi susținută. Este adevărat că diviziunea muncii pe sexe și opresiunea rezultată de aici evocă, în anumite puncte, diviziunea claselor: dar ele nu pot fi confundate; nu există, în sciziunea claselor, nici o bază biologică; muncind, sclavul ajunge la conștiința de sine orientată împotriva stăpânului; proletariatul și a trăit întotdeauna propria condiție în revoltă, revenind astfel la esențial, constituindu-se într-o amenințare pentru exploatatorii săi, iar ceea ce vizează proletariatul este dispariția propriei clase. Am arătat în introducere cât de diferită este situația femeii, în special din cauza vieții, a intereselor comune care o fac solidară cu bărbatul și datorită complicității pe care el o întâlnește în ea: nici o dorință de revoltă nu o încearcă, femeia nu s-ar putea suprima ca sex: ea cere numai ca anumite consecințe ale specificării sexuale să fie abolite. Fapt încă și mai grav: orice abordare de bună-credință nu va putea considera femeia doar ca muncitoare; ca și capacitatea de a produce, funcția ei de reproducere este importantă, atât în economia socială, cât și în viața individuală; există epoci în care este mai utilă nașterea copiilor decât

manevrarea plugului. Engels a escamotat problema; el se mulțumește să declare că familia va fi abolită de comunitatea socialistă: se știe cât de des și cât de radical a trebuit să-și modifice URSS politica familială în funcție de echilibrarea diferită a nevoilor imediate legate de producție și de repopulare: de altfel, suprimarea familiei nu implică în mod necesar eliberarea femeii: exemplul Spartei și al regimului nazist dovedesc că, și legată direct de Stat, femeia nu va fi într-o mai mică măsură oprimată de bărbați. O veritabilă etică socialistă, și anume una care dorește justiția iară a suprima libertatea, care le impune obligații indivizilor fără a aboli individualitatea, se va afla într-o mare încurcătură din cauza problemelor ridicate de condiția femeii. Este imposibilă asimilarea gestației cu munca sau cu un serviciu precum cel militar. Se săvârșește o mult mai profundă efracție în viața unei femei obligând-o să aibă copii decât reglementând ocupațiile cetățenilor: nici un Stat nu va îndrăzni vreodată să instituie coitul obligatoriu. În actul sexual, în maternitate, femeia nu investește doar forțe și timp, ci valori esențiale. Materialismul raționalist pretinde în van că nu ar cunoaște bine acest caracter dramatic al sexualității: instinctul sexual nu poate fi reglementat: nu este sigur că el nu este purtătorul unui refuz al propriei satisfaceri, spunea Freud: sigur este că el nu se lasă integrat în social fiindcă există în erotism o revoltă a clipei împotriva timpului, a individualului împotriva universalului; voința de al canaliza și exploata riscă să-l omoare, căci nu se poate dispune de spontaneitatea vie așa cum se dispune de materia inertă; aceasta, mai cu seamă, nu poate fi forțată, așa cum se forțează libertatea. Femeia nu ar putea fi direct obligată să nască: tot ce se poate este ca ea să fie pusă în situații din care maternitatea să constituie singura ieșire: legea sau moravurile îi impun căsătoria, se interzic măsurile

anticoncepționale și avortul, se interzice divorțul. Exact aceste vechi constrângeri ale patriarhatului le-a resuscitat LJRSS astăzi; a reînsuflețit teoriile paternaliste ale căsătoriei; prin aceasta, a ajuns să ceară din nou femeii să fie obiect erotic: un discurs recent le invita pe cetățenele sovietice să-și îngrijească ținuta, să folosească farduri, să devină cochete pentru a-și atrage soțul și a-i stârni dorința. Din acest exemplu rezultă limpede că e imposibilă considerarea femeii doar ca forță productivă: pentru bărbat ea este o parteneră sexuală, cu funcție reproductivă, un obiect erotic, un Celălalt prin care se caută pe sine însuși. Regimurile totalitare sau autoritare se pun în van de acord în a interzice psihanaliza și a declara că, pentru cetățenii loiali, integrați în colectivitate, dramele individuale nu există; erotismul este o experiență în care generalitatea este întotdeauna repercepută individual. Iar pentru un socialism democratic în care s-ar aboli clasele, dar nu și indivizii, problema destinului individual și-ar păstra întreaga importanță: diferențierea sexuală și-ar păstra întreaga importanță. Raportul sexual care unește femeia și bărbatul nu este același cu cel pe care bărbatul îl întreține cu femeia; legătura ei cu copilul este una ireductibilă. Ea nu a fost creată numai de unealta de bronz: mașina nu e de-ajuns pentru a o aboli. A revendica pentru ea toate drepturile, toate șansele posibile pentru o ființă umană în general nu presupune a trebui să fii orb în privința situației ei singulare. Iar pentru a o cunoaște, materialismul istoric, care nu vede în bărbat și femeie decât entități economice, trebuie depășit

Astfel, refuzăm, din același motiv, monismul sexual al lui Freud și monismul economic al lui Engels. Un psihanalist va interpreta toate revendicările sociale ale femeii ca fenomen legat de „protestul viril”, dimpotrivă, pentru marxist,

sexualitatea sa nu face altceva decât să exprime, pe căi ocolite mai mult sau mai puțin complexe, situația economică a femeii; însă categoriile „clitoridiană” ori „vaginală”, ca și categoriile „burgheză” ori „proletară” sunt la fel de neputincioase pentru a defini o femeie concretă. Subiacentă dramelor individuale, ca și istoriei economice a umanității, există o infrastructură existențială care, singură, permite înțelegerea, în unitatea ei, a acestei forme singulare care este o viață. Valoarea freudismului vine din faptul că existentul e un trup: modul în care se trăiește el ca trup față de alte trupuri traduce concret situația sa existențială. De asemenea, adevărat în teza marxistă este că pretențiile ontologice ale existentului iau o formă concretă în funcție de posibilitățile materiale care i se oferă, în special în funcție de cele pe care i le deschid noile tehnici. Dar, neintegrate în totalitatea realității umane, sexualitatea sau tehnica nu pot explica nimic. Este motivul pentru care la Freud interdicțiile formulate de Supraeu și pulsunile Eului apar ca fapte contingente; iar în expunerea lui Engels asupra istoriei familiei, evenimentele cele mai însemnate par să survină pe neașteptate în funcție de capriciile unui hazard misterios. Pentru a descoperi femeia, nu vom refuza anumite contribuții ale biologiei, ale psihanalizei, ale materialismului istoric: dar vom considera că trupul, viața sexuală, tehnicile nu există în chip concret pentru om decât în măsura în care el le percepe în perspectiva globală a existenței sale. Valoarea forței musculare, a falusului, a uneltei nu poate fi definită decât într-o lume de valon: ea este dictată de proiectul fundamental al existentului în transcenderea către ființă.

- întoarcere la Cuprins

Partea a doua: ISTORIE

- întoarcere la Cuprins

I.

Această lume a aparținut întotdeauna bărbaților: nici unul dintre motivele propuse spre justificarea acestui fapt nu ni sa părut suficient. Doar reluând în lumina filozofiei existenței datele preistoriei și ale etnografiei vom putea înțelege cum s-a stabilit ierarhia sexelor. Am afirmat deja că, ori de câte ori două categorii umane se află una în prezența celeilalte, fiecare vrea să-și impună suveranitatea; dacă amândouă sunt capabile să susțină această revendicare, între ele se creează, fie întru ostilitate, fie întru prietenie, totdeauna într-o stare de tensiune, o relație de reciprocitate; dacă una dintre ele este privilegiată, ea devine superioară celeilalte, pe care se străduiește să o mențină în opresiune. Se poate înțelege, așadar, că bărbatul a vrut să domine femeia: dar ce privilegiu i-a permis să-și ducă la îndeplinire voința?

Pe cât de bine informate, pe atât de puțin sistematice, indicațiile furnizate de etnografi asupra formelor primitive ale societății umane sunt extrem de contradictorii. Este deosebit de dificil de ajuns la o imagine a situației femeii în perioada precedentă celei a practicării agriculturii. Nu se știe nici măcar dacă, în condiții de viață atât de diferite de cele de astăzi, musculatura sau aparatul respirator al femeii nu erau la fel de dezvoltate ca și ale bărbatului. Oricum, i se încredințau munci grele și, mai ales, ea era aceea care purta poverile; acest din urmă fapt este, totuși, ambiguu: probabil că această funcție îi revenea doar fiindcă, în convoaie, bărbatul își păstra mâinile libere pentru a se apăra de virtualii agresori, animale sau oameni; rolul său implica, deci, un mai mare pericol și cerea o forță mai mare. Se pare, însă, că în numeroase cazuri femeile erau destul de robuste și

rezistente pentru a participa la expediții războinice. Potrivit istoriilor lui Herodot, tradițiilor privitoare la amazonele din Dahoiny și multor altor mărturii antice sau moderne, s-a întâmplat ca femeile să ia parte la războaie sau vendete sângeroase, în care dovedeau tot atâta curaj și cruzime cât bărbații: sunt citate războinice care le sfâșiau adversarilor ficatul cu dinții. Cu toate acestea, este foarte probabil că și atunci, ca și astăzi, bărbații aveau privilegiul forței fizice; în vremurile ghioagei și sălbăticiunilor, în vremurile în care rezistența naturii era una maximă, iar uneltele erau foarte rudimentare^ această superioritate probabil că avea o importanță extraordinară. În orice caz, oricât de robuste puteau fi pe atunci femeile, servitutile reproducerii reprezentau pentru ele un handicap teribil în lupta dusă contra lumii ostile: se povestește că amazonele își mutilau sânii, ceea ce înseamnă că refuzau maternitatea, cel puțin în perioada războinică a vieții lor. Cât despre femeile normale, sarcina, nașterea, menstruația le diminuau puterea de muncă și le condamnau la lungi perioade de neputință; pentru a se apăra de dușmani, pentru a asigura întreținerea lor și a copiilor lor, ele aveau nevoie de protecția războinicilor și de roadele vânătorii și pescuitului cărora li se dedicau bărbații; cum, evident, nu exista nici un control al nașterilor, cum natura nu îi asigură femeii perioade de sterilitate precum altor femele mamifere, maternitatea repetată absorbea, probabil, cea mai mare parte a forțelor și a timpului lor; în plus, ele nu erau capabile să asigure viața copiilor aduși pe lume. Acesta este primul fapt încărcat de consecințe: începuturile speciei umane au fost dificile; populațiile de culegători, vânători și pescari nu smulgeau pământului decât prea puține bogății, cu prețul unor eforturi uriașe; se nășteau prea mulți copii față de resursele colectivității; fecunditatea absurdă a femeii o împiedica să

participe activ la sporirea acestor resurse creând, în schimb, o mulțime de noi nevoi. Necesară perpetuării speciei, ea o perpetua cu asupra de măsură: bărbatul era cel care asigura echilibrul reproductiv și productiv. Astfel, femeia nu avea, față de bărbatul creator, nici măcar privilegiul de a menține viața; ea nu juca rolul ovulului în raport cu spermatozoidul, al uterului față de falus; reprezenta doar o parte din efortul de a persevera să ființeze al speciei umane și acest efort se realiza în ordine concretă grație bărbatului.

Totuși, de vreme ce echilibrul producere-reproducere reușește întotdeauna să se stabilească, fie și cu prețul infanticidului, al sacrificiilor, al războaielor, bărbații și femeile sunt necesari în mod egal din punctul de vedere al supraviețuirii colective; s-ar putea chiar presupune că, în anumite stadii caracterizate prin abundența hranei, rolul ei protector și hrănitor l-a subordonat pe bărbat femeii-mame; există femele animale care fac din maternitate sursa unei complete autonomii; de ce n-a reușit femeia să-și ridice un asemenea pedestal? Chiar în momentele în care umanitatea reclama în chipul cel mai imperios nașteri, nevoia de mână de lucru fiind superioară celei a materiilor prime de exploatat, chiar în epocile în care maternitatea a fost cel mai mult venerată, ea nu le-a permis femeilor să cucerească primul loc.^[29] Motivul: umanitatea nu este o simplă specie naturală: ea nu caută să se mențină ca specie; proiectul său nu constă în stagnare: umanitatea tinde spre depășirea de sine.

Hoardele primitive nu se interesau deloc de posteritatea lor. Nefiind legate de un teritoriu, neposedînd bunuri, neidentificându-se cu nimic stabil, ele nu își puteau forma nici o idee concretă asupra permanenței; nu aveau grija supraviețuirii și nu se recunoșteau în descendenți; nu se temeau de

moarte și nu aveau nevoie de moștenitori; pentru ele, copiii reprezentau o povară și nicidecum un bun de preț; dovada: infanticidul a fost întotdeauna frecvent la popoarele nomade; și mulți dintre nou-născuții nemasacrați mor, în lipsa unei igiene elementare, în indiferența generală. Femeia care dă naștere nu cunoaște, așadar, orgoliul procreării; se simte ca un fel de jucărie a unor forțe obscure, iar chinurile facerii nu îi apar decât ca un accident inutil și supărător. Mai târziu, copilul va începe să fie prețuit mai mult. Oricum, însă, nașterea și alăptatul nu sunt activități, ci funcții naturale, în care nu este implicat nici un proiect; de aceea, femeia nu găsește în ele rațiunea unei afirmări pline de mândrie a existenței sale; ea își suportă cu pasivitate destinul biologic. Muncile casnice, cărora le este hărăzită fiindcă sunt singurele conciliabile cu povara maternității, o țin captivă în imanență și repetiție; ele sunt reproduse, identic, zi după zi, fără a se schimba prea mult de la un secol la altul; aceste munci nu produc nimic nou. În schimb, situația bărbatului este radical diferită; el nu hrănește colectivitatea precum albinele lucrătoare, printr-un simplu proces vital, ci prin acte care implică transcenderea condiției sale animale. Homo faber este, de la obârșia timpurilor, un inventator: prăjina cu care își înarmează brațul ca să bată pomii și să adune fructele ori ghioaga cu care ucide animalele sunt instrumente prin intermediul cărora el își amplifică priza asupra lumii; el nu se mărginește să care acasă peștii smulși mării: trebuie ca, mai întâi, să cucerească lumea apelor cioplindu-și pirogi; spre a se înstăpâni asupra bogățiilor lumii, el anexează lumea. În însăși această acțiune el ajunge să-și simtă propria putere; își propune ținte, proiectează căi de a le atinge: se realizează ca existent. Pentru a perpetua, el creează; depășește prezentul, deschide calea spre viitor. Este motivul pentru care expedițiile de pescuit și vânătoare au un caracter

sacru. Cele reușite sunt întâmpinate sărbătorește, ca triumfuri în care bărbatul își recunoaște umanitatea. El manifestă, încă, același orgoliu, când construiește un baraj, un zgîrie-nori sau o pilă atomică. El nu a lucrat doar pentru a conserva lumea dată: i-a abolit frontierele, a proiectat bazele unui nou viitor.

Activitatea sa mai are o dimensiune care îi conferă suprema demnitate: ea este, adesea, primejdioasă. Dacă sângele n-ar fi decât un aliment, n-ar valora mai mult decât laptele; dar vânătorul nu e un măcelar: luptând cu fiarele sălbatice, el își asumă riscuri. Pentru a spori prestigiu] hoardei, al clanului căruia îi aparține, războinicul își pune în joc propria viață. Iar prin aceasta el dovedește, în chip strălucit, că, pentru om, nu viața este valoarea supremă, ci viața trebuie să servească unor țeluri mai înalte decât ea însăși. Cel mai mare blestem care apasă asupra femeii este excluderea ei din aceste expediții războinice; nu dând viață, ci riscându-și viața se ridică omul deasupra animalului; iată de ce, la scara umanității, superioritatea i se acordă nu sexului care dă viață, ci sexului care ia viața.

Deținem, astfel, cheia întregului mister. La nivelul biologic, o specie se poate perpetua doar recreându-se, iar și iar; dar această creație nu este decât o repetare a aceleiași Vieți, sub forme diferite. Or, și bărbatul asigură repetarea Vieții, dar printr-o transcendere a Vieții prin Existență: prin această depășire el creează valori care neagă orice valoare a purei repetiții. La animal, gratuitatea ori varietatea activităților masculine rămân zadarnice, căci el este complet lipsit de proiect; ceea ce face nu înseamnă nimic, dacă nu servește specia; în vreme ce, servind specia, masculul uman modelează fața lumii, creează instrumente noi, inventează, făurește viitorul. În afirmarea sa de

sine ca suveran, el se bucură de complicitatea femeii înseși: căci și ea este un existent, este locuită de transcendență, iar proiectul ei nu este repetiția, ci depășirea de sine către un alt viitor; ea găsește în însăși inima ființei sale confirmarea pretențiilor masculine. Femeia se asociază celor care serbează succesele și victoriile bărbaților. Nefericirea ei este aceea de a fi fost destinată să repete Viața, în vreme ce, în propriii ei ochi, Viața nu implică în sine rațiunile ei de a fi, iar aceste rațiuni sunt mai importante decât viața însăși.

Anumite pasaje în care Hegel definește dialectica raportului dintre stăpân și sclav ar putea fi mai bine aplicate raportului bărbat femeie. Privilegiul Stăpânului, arată el, provine din faptul că el afirmă Spiritul împotriva Vieții riscându-și viața: însă, de fapt, sclavul învins a înfruntat același risc; în vreme ce femeia este, în chip original, un existent care dă Viață și nu își riscă propria viață; între bărbat și femeie nu a existat niciodată vreo luptă; definiția lui Hegel nu i se aplică decât ei. „Cealaltă [conștiință] este conștiința dependentă pentru care realitatea esențială este viața animală, adică ființa dată de o altă entitate.” Dar acest raport se distinge de raportul de opresiune, fiindcă și femeia vizează și recunoaște valorile la care ajung în mod concret bărbații; bărbatul este acela care deschide un viitor pentru care și femeia își transcende condiția; în fapt, femeile nu au opus niciodată valorilor bărbaților valon femeiești: bărbații, dornici să-și păstreze prerogativele masculine, au inventat această diviziune; ei nu au ținut să creeze un domeniu al femininului - sub semnul vieții, al imanenței — decât pentru a o ține pe femeie prizonieră în el; dar existentul își caută, în mișcarea propriei transcendențe, justificarea, dincolo de orice specificitate sexuală: însăși supunerea femeilor este o dovadă în acest sens. Ceea ce revendică ele astăzi este recunoașterea ca

existenți în aceeași măsură cu bărbații și nu supunerea existenței față de viață, a omului față de animalitate.

O perspectivă existențială ne-a permis, aşadar, să înțelegem felul în care situația biologică și economică a hoardelor primitive avea să instaureze supremația bărbaților. Femela este, în mai mare măsură decât masculul, pradă a speciei; umanitatea a încercat întotdeauna să scape de apăsarea destinului ei specific; prin inventarea uneltei, întreținerea vieții a devenit pentru bărbat activitate și proiect, în timp ce, prin maternitate, femeia rămânea strâns legată de corp, ca și animalul. Tocmai pentru că umanitatea se pune în discuție ca ființă, adică îi preferă vieții rațiunile pentru a viețui, bărbatul s-a postulat față de femeie ca stăpân; proiectul bărbatului nu este de a se repeta în timp ci este acela de a domni asupra clipei și de a făuri viitorul. Activitatea masculină este cea care, creând valori, a constituit existența însăși ca valoare; ea a prevalat asupra forțelor confuze ale vieții, a aservit Natura și Femeia. Este necesar acum să vedem cum s-a perpetuat și a evoluat această situație de-a lungul secolelor. Ce loc a rezervat umanitatea acestei părți din ea însăși care s-a definit, în interiorul ei, ca fiind Celălalt? Ce drepturi ia recunoscut? Cum au definit-o bărbații?

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

II.

Am văzut că, în hoarda primitivă, viața femeii este foarte grea; la femelele animale funcția reproductivă este limitată natural, iar când ea se actualizează, individul este cruțat, mai mult sau mai puțin, de alte osteneli; doar animalele domestice femele sunt uneori exploatate până la

epuizarea forțelor, atât sub aspectul reproducerii, cât și sub cel utilitar, de vreun stăpân mai pretențios. Era, fără îndoială, și cazul femeii, într-o epocă în care lupta dusă împotriva unei lumi ostile reclama utilizarea totală a resurselor comunității; obosealilor unei procreații neîncetate și dereglate li se adăugau cele ale muncilor domestice grele. Cu toate acestea, unii istorici pretind că în acest stadiu superioritatea masculului este mai puțin marcată; ceea ce ar trebui spus, mai degrabă, e că această superioritate este trăită în imediat, că nu este încă afirmată și voită; nu există vreo strădanie de a compensa marile dezavantaje care stânjenesc viața femeii; dar ea nici nu este maltrată așa cum se va întâmpla mai târziu în regim paternalist. Nici o instituție nu confirmă inegalitatea sexelor; de altfel, nu există instituții: nici proprietate, nici moștenire, nici drept. Iar religia este neutră: adorație a unui totem asexuat oarecare.

Abia când nomazii vor rămâne legați de un teritoriu și vor deveni agricultori vor apărea instituțiile și dreptul. Omul nu se mai limitează la lupta aprigă împotriva forțelor ostile; el începe să se exprime concret prin intermediul înfățișării pe care o impune lumii, începe să gândească această lume și să se gândească; în acest moment diferența sexuală se reflectă în structura colectivității; ea capătă un caracter singular: în comunitățile agrare, femeia este adesea aureolată de un prestigiu extraordinar. Acest prestigiu se explică, în esență, prin noua importanță căpătată de copil într-o civilizație bazată pe munca pământului; o dată instalați într-un teritoriu anume, oamenii îl iau în stăpânire; apare proprietatea colectivă; aceasta pretinde ca posesorii să aibă o posteritate: maternitatea devine o funcție sacră. Multe triburi trăiesc în regim comunitar: ceea ce nu înseamnă că femeile aparțin tuturor bărbaților din colectivitate; astăzi nu se mai crede deloc că uniunea în

promiscuitate a fost practică vreodată; însă bărbații și femeile nu au o existență religioasă, socială și economică decât în și ca grup: individualitatea lor rămâne un pur fapt biologic: căsătoria, indiferent de formă - monogamie, poligamie, poliandrie - nu este, la rândul ei, decât un accident profan ce nu creează nici o legătură mistică. El nu e sursa nici unei servituti pentru soție, care rămâne integrată clanului. Ansamblul clanului reunit sub un același totem posedă mistic o aceeași mană și se bucură material de un același teritoriu comun. În funcție de procesul de alienare despre care am vorbit, clanul se percepe, în acest teritoriu, într-o formă obiectivă și concretă; prin permanența pământului, el se realizează, așadar, ca unitate a cărei identitate persistă sfidând dispersia timpului. Doar acest demers existențial permite identificarea între clan, gintă, familie și proprietate, care a subzistat până în zilele noastre. Concepției triburilor nomade pentru care nu exista decât clipa, comunitatea agricolă îi substituie pe aceea a unei vieți înrădăcinate în trecut și anexându-și viitorul: este venerat strămoșul totemic care dă numele membrilor clanului, iar clanul manifestă un interes profund pentru descendenții săi: el își va supraviețui prin pământul lăsat moștenire și pe care aceștia îl vor munci. Comunitatea își gândește unitatea și își dorește existența dincolo de prezent: ea se recunoaște în copii, îi recunoaște ca fiind ai săi, în ei se împlinește și se depășește.

Însă mulți primitivi ignoră contribuția tatălui la procrearea copiilor; ei cred că aceștia ar fi reîncarnări ale larvelor ancestrale care roiesc în jurul unor arbori, stânci, sau în locuri sacre anume și care coboară în corpul femeii; se consideră uneori că femeia trebuie să-și piardă fecioria pentru a face infiltrarea posibilă, dar alte popoare cred că ea se produce la fel de bine prin nări sau

prin gură; în orice caz, deflorarea este privită ca secundară și, din rațiuni mistice, ea este rareori apanajul soțului. Mama este în mod evident necesară nașterii copilului; ea e aceea care conservă și hrănește germenul înlăuntrul ei și, deci, prin ea se perpetuează clanul în lumea vizibilă. Așa încât ea ajunge să joace un rol de prim plan. Cel mai adesea copiii aparțin clanului mamei, îi poartă numele, se bucură de drepturile și mai cu seamă de pământul deținut de clan. Proprietatea comunitară se transmite prin femei: prin ele le sunt asigurate membrilor clanului câmpurile și recoltele și, invers, prin mamele lor ei sunt destinați cutărui sau cutărui domeniu. Putem considera, așadar, că, în termeni mistici, pământul aparține femeilor: ele au un ascendent în același timp religios și legal asupra gliei și a roadelor ei. Legătura care le unește este mai strânsă decât una de apartenență; regimul dreptului natural se caracterizează printr-o veritabilă asimilare a femeii cu pământul; și în femeie, și în pământ se împlinește, parcurgându-și avatarurile, permanența vieții, a vieții care, în esență, este zămislire. Pentru nomazi, procrearea nu pare a fi decât un accident, iar bogățiile ascunse în țarină rămân necunoscute; dar agricultorul admiră misterul fecundității care încolțește și se desfoaie în brazde și în pânțele matern; el știe că a fost odrăslit precum vitele și recoltele și vrea ca tribul lui să odrăslească alți oameni care să-l ducă mai departe, ducând mai departe rodnicia câmpurilor; natura întreagă îi apare ca o mamă; țărâna este femeie; și femeia este locuită de aceleași puteri obscure ca și țărâna.' în parte, acesta este motivul pentru care^[30] se încredințează munca agricolă: așa cum poate chema la sân larvele ancestrale, ea are și puterea de a face să răsară din câmpurile însămânțate roadele și spicele. Nici într-un caz, nici în celălalt, nu este vorba de o operație creatoare și de o invocație magică. În acest stadiu, omul nu se mai

mărginește să culeagă produsele solului: el nu-și cunoaște, însă, deocamdată, puterea, ezită între tehnici și magie; se simte pasiv, dependent de Natura care seamănă viața și moartea, la întâmplare. Desigur, el recunoaște, mai mult sau mai puțin, utilitatea actului sexual și a tehnicilor menite să îmblânzească pământul: dar copiii și recoltele îi apar mai ales ca daruri supranaturale; iar ceea ce ademenește și aduce în această lume bogățiile îngropate la sursele misterioase ale vieții sunt misterioasele efluvii emanate de corpul feminin. Asemenea credințe sunt încă vii la multe triburi de indieni, australieni sau polinezieni^[31]; ele au căpătat o importanță cu atât mai mare, cu cât se armonizau cu interesele practice ale colectivității. Maternitatea îi menește femeii o existență sedentară; este normal ca, în timp ce bărbatul vânează, pescuiește, se războiește, ea să rămână lângă cămin. Dar la popoarele primitive nu se cultivă decât grădini de dimensiuni modeste, aflate între hotarele satului; exploatarea lor este o sarcină domestică; uneltele epocii de piatră nu reclamă un prea mare efort în mănuire; economia și credința s-au pus de acord în a lăsa pe seama femeilor munca agricolă. Pe măsură ce începe să apară industria casnică, aceasta le va reveni tot lor: ele țes covoare și învelitori, modelează vasele de lut. Adeseori, tot ele conduc organizarea schimburilor de bunuri: comerțul e în mâinile lor. Prin ele, deci, se menține și se propagă viața clanului; de munca lor și de virtuțile lor magice depind copiii, turmele, recoltele, ustensilele, toată prosperitatea grupului al cărui suflet sunt. O asemenea putere le inspiră bărbaților un respect amestecat cu teroare, ce se va reflecta în cultul lor. În femei se va concentra, rezumându-se, întreaga Natură străină.

Am spus deja că omul nu se gândește niciodată decât gândindu-l pe Celălalt; el percepe lumea sub semnul dualității; aceasta nu are, la început, un

caracter sexual. Fiind, însă, evident, diferită de bărbatul care se afirmă pe sine ca fiind Același, femeia va fi plasată în categoria Celuilalt; e învăluită în Alteritate; nu este, la început, îndeajuns de importantă pentru a o încarna ea singură, astfel încât în interiorul categoriei Celuilalt se desenează o subdiviziune: adesea, în vechile cosmogonii un același element are o formă în același timp masculină și feminină; astfel, la babilonieni, Oceanul și Marea apar ca dubla încarnare a haosului cosmic. Când rolul femeii crește, ea absoarbe aproape în totalitate zona Celuilalt. Apar atunci divinitățile feminine în care se venerează ideea de fecunditate. La Susa a fost descoperită cea mai arhaică imagine a Marii Zeițe - Marea Mamă cu rochie lungă și pieptănătură înaltă, pe care alte statui ne-o înfățișează încoronată cu turnuri; săpăturile din Creta au scos la lumină multe asemenea efigii. Ele sunt când steatopige și așezate pe vine, când mai subțiri și stând în picioare, câteodată îmbrăcate, adeseori goale, cu brațele strânse sub sâni umflați. Reprezentată ca porumbiță, zeița este regina și conservă semințele. „Se crede că între ele și semințele cu care se spune că au rămas grele există o afinitate naturală. Uneori femeile își petrec nopțile în câmpurile de paddy (orez), când acesta începe să crească.”, (Hose and Mac Dougall.) În vechea Indie, femei goale împing în timpul nopții plugul în jurul câmpului. Indienii din Orinoco lasă însămânțatul și plantatul în grija femeilor, căci. „așa cum femeile știau să conceapă și să aducă pe lume copiii, tot astfel semințele și rădăcinile plantate de ele rodeau mai bine decât cele plantate de mâna bărbaților” (FRAZER). La Frazer există numeroase exemple analoage; ea este și împărăteasă a Infernului, de unde se ivește târându-se, sub înfățișarea simbolică a unui șarpe. Ea se arată în munți și păduri, în mări și izvoare. Peste tot, e dătătoare de viață; ucigând, ea promite

și resurecția. Capricioasă, destrăbălată, crudă precum Natura, în același timp prielnică și înspăimântătoare, ea domnește peste întreaga Egeidă, peste Frigia, Siria, Anatolia, peste întreaga Asie occidentală. Se numește Iștar la Babilon, Astarte la popoarele semitice, iar la greci Geea, Rhea sau Cybele; în Egipt o regăsim sub trăsăturile lui Isis, iar divinitățile masculine îi sunt subordonate. Idol suprem în sferele îndepărtate ale cerurilor și infernului, femeia este înconjurată de tabuuri pe pământ, ca toate ființele sacre; este ea însăși tabu; din cauza puterilor pe care le deține este privită ca magiciană, vrăjitoare; asociată rugăciunilor, ea devine, uneori, preoteasă, precum druidele vechilor celți; uneori participă la conducerea tribului și se întâmplă chiar să o exercite singură. Aceste epoci îndepărtate nu ne-au lăsat nici un fel de documente scrise. Dar marile epoci patriarhale păstrează în mitologia lor, în monumente și tradiții, amintirea unui timp în care femeile dețineau un rang foarte înalt. Din punct de vedere feminin, epoca brahmanică reprezintă un regres față de cea a Rig Vedei și, la rândul ei, aceasta din urmă - față de stadiul primitiv care a precedat-o. La beduinii din epoca preislamică statutul femeilor era superior celui prevăzut în Coran. Mari figuri precum Niobe sau Medeea evocă o epocă în care, considerând-și copiii ca pe un bun propriu, mamele îi converteau în sursă de prestigiu. Iar în poemele homerice, Andromaca sau Hecuba au o importanță pe care Grecia clasică nu o mai acordă femeilor ascunse în umbra gineceului.

Aceste fapte au condus la ipoteza conform căreia în epoca primitivă ar fi existat o veritabilă domnie a femeilor; Engels a reluat această ipoteză, propusă de Baschoffen; trecerea de la matriarhat la patriarhat îi apare lui Engels drept „marea înfrângere istorică a sexului feminin” În realitate,

însă, această vârstă de aur a Femeii nu e decât un mit. A spune că femeia era Celălalt înseamnă a spune că între sexe nu exista un raport de reciprocitate: Pământ, Mamă, Zeiță - ea nu reprezenta un semen pentru bărbat; puterea ei se afirma dincolo de registrul uman: ea era, așadar, undeva în afara acestui registru. Societatea a fost întotdeauna masculină; puterea politică a fost întotdeauna în mâinile bărbaților. „Autoritatea publică sau pur și simplu socială aparține întotdeauna bărbaților”, afirmă Lévi-Strauss în studiul său asupra societăților primitive. Semenul, un celălalt și în același timp un același cu care se stabilesc relațiile reciproce, este, întotdeauna, pentru bărbat, un alt individ bărbat. Dualitatea care se dezvăluie într-o formă sau alta în interiorul colectivităților opune un grup de bărbați unui alt grup de bărbați: femeile fac pane dintre bunurile pe care aceștia le posedă și care sunt pentru ei un instrument de schimb.

Eroarea provine din confuzia a două forme ale alterității care se exclud în totalitate. În măsura în care femeia este considerată ca fiind Celălalt absolut, și anume - oricât de mare i-ar fi forța magică - ca fiind inesențialul, este cu totul imposibil ca ea să fie privită ca fiind un celălalt-subiect^[32]. Femeile nu au constituit niciodată, deci, un grup separat care să se fi postulat pentru sine față de gruparea bărbaților; ele nu au avut niciodată o relație directă și autonomă cu bărbații: „Legătura de reciprocitate care fondează căsătoria nu se stabilește între bărbați și femei, ci între bărbați prin intermediul femeilor care nu reprezintă decât principala ocazie de instituire a legăturii”, spune Lévi-Strauss^[33]. Condiția concretă a femeii nu este afectată de tipul de filiație ce prevalează în societatea căreia ea îi aparține; fie că regimul este unul patrilinear, matrilinear, bilateral sau nediferențiat (nediferențierea nefiind niciodată

riguroasă), ea se află întotdeauna sub tutela bărbaților; singura problemă este să știm dacă, după căsătorie, ea se supune autorității tatălui sau fratelui ei mai mare — autoritate ce se va extinde și asupra copiilor ei - sau dacă ea trece sub autoritatea soțului. În orice caz: „în privința femeii, ea nu este niciodată decât simbolul descendenței sale... filiația matrilineară înseamnă mâna tatălui sau a fratelui femeii întinsă până în satul celălalt”^[34]. Ea nu este decât mediatoarea dreptului, și nu deținătoarea acestuia. În fapt, regimul filiației definește relațiile dintre două grupuri masculine, și nu raportul dintre cele două sexe. Practic, condiția femeii nu este legată în chip stabil de un tip de drept sau de altul. Se întâmplă ca, în regim matrilinear, ea să ocupe o poziție foarte înaltă: trebuie, însă, să ținem seama de faptul că prezența unei femei conducător, a unei regine în fruntea unui trib, nu înseamnă cătuși de puțin că femeile sunt suverane; urcarea pe tron a Ecaterinei nu a schimbat cu nimic soarta țăranilor din Rusia; și nu este mai puțin frecvent ca ea, țăranca, să trăiască în cea mai mare înjosire. De altfel, cazurile în care femeia rămâne în clanul său și în care soțului nu îi este permis decât să-i facă vizite scurte, clandestine, sunt foarte rare. Aproape întotdeauna ea pleacă să locuiască sub acoperișul soțului: acest fapt este de ajuns pentru a ilustra primatul masculin. „Dincolo de oscilațiile modului de filiație - spune Lévi-Strauss - permanența rezidenței patrilocale atestă relația fundamentală de asimetrie între sexe ce caracterizează societatea umană.” Cum femeia își păstrează lângă ea copiii, rezultă că organizarea teritorială a tribului nu confirmă organizarea sa totemică: una este riguros fondată, cealaltă - contingentă; dar, practic, prima dintre acestea are o importanță mai mare, căci locul în care muncesc și trăiesc oamenii contează mai mult decât apartenența lor mistică. În regimurile de tranziție, care sunt cele mai

frecvente, există două tipuri de drept, unul religios, celălalt bazat pe ocuparea și munca pământului, care se întrepătrund. Deși laică, instituția căsătoriei nu e mai puțin importantă social, iar conjugalitatea, chiar lipsită de semnificație religioasă, are o existență pregnantă în plan uman. Chiar și în colectivitățile în care se întâlnește o mare libertate sexuală, se cuvine ca femeia care aduce pe lume un copil să fie căsătorită; ea nu reușește să constituie, împreună cu progenitura sa, un grup autonom; iar protecția religioasă a fratelui nu este suficientă; este reclamată prezența unui soț. Acesta are adeseori mari responsabilități în privința copiilor; ei nu aparțin clanului său, și totuși el este cel care îi hrănește și îi crește; între soț și soție, tată și fiu se creează legătura coabitării, a muncii, a intereselor comune, a tAndréții. Între această familie laică și clanul totemic raporturile sunt extrem de complexe, după cum o arată diversitatea ritualurilor de căsătorie. Soțul își cumpără soția de la clanul străin, sau, în orice caz, între clanuri are loc un schimb de prestații, primul livrând pe unul dintre membrii săi, celălalt oferind vite, alimente sau muncă. Dar cum soțul își ia asupra lui grija soției și a copiilor ei, se întâmplă și ca el să primească de la frații acesteia o plată. Între realitățile mistice și cele economice există un echilibru instabil. Bărbatul este adesea mai legat de fiii decât de nepoții săi; el va alege să se afirme ca tată atunci când o asemenea afirmare va deveni posibilă. Este motivul pentru care orice societate tinde către o formă patriarhală atunci când evoluția ei face ca bărbatul să ajungă la conștiința de sine și să-și impună voința. Dar e important de subliniat că, inclusiv în epoca în care era încă derutat în fața misterelor Vieții, Naturii, Femeii, el nu a renunțat niciodată la puterea sa; când, înspăimântat de magia primejdioasă ascunsă tainic în femeie, el o va postula ca fiind esențialul, bărbatul este cel care

postulează și se realizează astfel ca esențial în această alienare consimțită; în pofida virtuților fecunde care o impregnează, bărbatul rămâne stăpânul ei, așa cum este stăpânul pământului fertil; ea este menită să fie supusă, posedată, exploatată, precum natura a cărei magică fertilitate o încarnează. Prestigiul de care se bucură în ochii bărbaților este unul conferit de bărbați; ei îngenunchează dinaintea Celuilalt, o adoră pe Zeița Mamă. Care, oricât ar părea de puternică, e percepută prin intermediul unor noțiuni create de conștiința masculină. Toți idolii inventați de bărbat, oricât de terifiant plăsmuiți, sunt în fapt dependenți de bărbat și tocmai de aceea stă în puterea bărbatului să îi distrugă. În societățile primitive, această dependență nu este recunoscută și postulată, dar ea există în imediat, în sine; și va fi cu ușurință mediată de îndată ce bărbatul va căpăta o conștiință de sine mai limpede, de îndată ce el va îndrăzni să se afirme și să se opună. Și, de fapt, chiar atunci când bărbatul se percepe ca fiind dat, pasiv, aflat la discreția hazardului ploilor și arșitei, el se realizează și ca transcendență, ca proiect; în el, deja, spiritul și voința se afirmă împotriva confuziei și contingentei vieții. Strămoșul totemic ale cărui multiple încarnări le asumă femeia este, în chip mai mult sau mai puțin clar, sub numele său de animal sau de arbore, un principiu masculin; femeia îi perpetuează existența carnală, însă rolul ei e numai unul hrănitor, și nu creator; ea nu creează în nici un domeniu; ea întreține viața tribului, căruia îi dă copiii și pâinea, nimic mai mult; rămâne hărăzită imanenței; dintre toate aspectele societății, ea îl încarnează pe cel static, închis în el însuși, în schimb, bărbatul continuă să acapareze funcțiile care deschid această societate către natură și către ansamblul colectivității umane; singurele munci demne de el sunt lupta, vânătoarea, pescuitul; el cucerește prăzi de la alții, străini, și le anexează tribului său; lupta,

vânătoarea, pescuitul reprezintă o expansiune a existenței, depășirea lui către lume; bărbatul rămâne singura încarnare a transcendenței. El nu dispune încă de mijloacele practice prin care să domine total Femeia-Glie, nu îndrăznește încă să se ridice împotriva ei: deja, însă, el ar vrea să i se smulgă. În această voință ar trebui căutată, după părerea mea, motivația profundă a faimoasei cutume a exogamiei, atât de răspândită în societățile cu filiație uterină. Chiar dacă bărbatul ignoră rolul pe care îl joacă în procreație, căsătoria are pentru el o mare importanță: prin aceasta accede la demnitatea de adult și i se repartizează un fragment de lume; prin mamă, este legat de clan, de strămoși și de tot ceea ce îi constituie propria substanță; dar prin toate funcțiile sale laice - căsătorie, muncă - el ține să evadeze din acest cerc, să afirme transcendența împotriva imanenței, să-și deschidă un viitor diferit de trecutul în care îi sunt cufundate rădăcinile; după tipul de apartenență recunoscut în diferitele societăți, interdicția incestului ia forme diferite, însă ea își păstrează, din epocile primitive și până în zilele noastre, același sens: ceea ce dorește să posede bărbatul este ceea ce el nu este; el procedează la uniunea cu ceea ce îi apare ca fiind Altul decât el. Nu trebuie, așadar, ca soția să participe la mana soțului, trebuie ca aceasta să-i fie străină: străină, deci, și clanului său. Căsătoria primitivă se fondează uneori pe un rapt, fie real, fie simbolic: căci violența față de celălalt reprezintă cea mai evidentă afirmare a alterității sale. Cucerindu-și femeia prin forță, războinicul dovedește că a știut să-și anexeze un bun prețios străin și să dinamiteze limitele destinului trasat prin propria naștere; cumpărarea în diverse forme - plata unui tribut, prestarea unor servicii - implică, mai puțin pregnant, aceeași semnificație.^[35]

Treptat, bărbatul și-a mediat experiența, iar în reprezentări, ca și în existența sa practică, principiul masculin a fost acela care a triumfat. Spiritul a prevalat asupra Vietii, transcendența asupra imanenței, tehnica asupra magiei și rațiunea asupra superstiției. Devalorizarea femeii reprezintă o etapă necesară în istoria umanității: căci nu valoarea sa pozitivă, ci slăbiciunea bărbatului erau sursa prestigiului ei; în ea se încarnau neliniștitoarele mistere ale naturii: bărbatul scapă de sub stăpânirea ei atunci când se eliberează de natură. Trecerea de la piatră la bronz îi permite să realizeze, muncind, cucerirea solului și a propriului sine. Agricultorul se supune capriciilor pământului, germinării, anotimpurilor, e pasiv, conjură și așteaptă: iată de ce spiritele totemice populau lumea umană; țăranul suporta caracterul întâmplător al manifestării acestor puteri care îl investeau. Dimpotrivă, lucrătorul modelează unealta potrivit planului său; în fața naturii inerte, care îi rezistă, dar pe care o înfrânge, el se afirmă ca voință suverană; întinzând ritmul bățăilor pe nicovală, el grăbește făurirea uneltei: or, nimic nu poate grăbi coacerea spicelor: obiectul prelucrat îl învață în ce constă responsabilitatea: gestul său priceput sau stângaci poate da formă sau poate sfârâma; prudent, abil, el exersează atingând un grad de perfecțiune de care e mândru: succesul său nu depinde de îndurarea zeilor, ci de el însuși; el își sfidează tovarășii și se mândrește cu reușitele proprii; și dacă face, încă, un loc oarecare riturilor, tehnicile exacte i se par cu mult mai importante; valorile mistice trec în plan secund, iar interesele practice în prim plan; el nu se eliberează cu totul de zei: dar îi desparte de sine, despărțindu-se de ei, îi îndepărtează trimițându-i în cerul olimpien și păstrându-și pentru sine spațiul terestru; marele Pan va fi tot mai vlăguit după ce va fi răsunat prima lovitură de ciocan și va fi inaugurat imperiul bărbatului. Acesta își face ucenicia propriei puteri.

În raportul brațului său creator cu obiectul fabricat experimentează cauzalitatea: sămânța semănată încolțește sau nu, în timp ce metalul reacționează întotdeauna la fel pus în foc, udat cu apă ori supus acțiunii mecanice: lumea aceasta de ustensile se lasă consemnată în concepte clare: gândirea rațională, logica și matematica pot apărea din acest moment. Întreaga înfățișare a universului e bulversată. Religia femeii era legată de imperiul agriculturii, imperiu al duratei ireductibile, al contingenței, hazardului, așteptării, misterului; imperiul lui homo faber este cel al timpului ce poate fi, ca și spațiul, învins, al necesității, al proiectului, acțiunii, rațiunii. Chiar atunci când înfruntă pământul, bărbatul o face, de acum înainte, ca lucrător; el descoperă că solul poate fi îmbogățit, că e bine să fie lăsat să se refacă și că unele semințe pot fi tratate într-un fel sau altul: acum, cel care face să crească recoltele este el; sapă canale, irigă sau asanează terenuri, trasează drumuri, construiește temple: creează, din nou, o lume nouă. Popoarele rămase sub stăpânirea zeiței-mame, cele în care sa perpetuat filiația uterină s-au oprit și la un stadiu primitiv de civilizație. Fiindcă femeia nu era venerată decât în măsura în care bărbatul se făcea sclavul propriilor sale spaime, complicele propriei neputințe: cultul femeii se înălța pe un teren al terorii, și nu al iubirii. Bărbatul nu se putea împlini pe sine decât începând prin a detrona femeia^[36]. El va recunoaște astfel ca suveran principiul masculin al forței creatoare, al luminii, inteligenței și ordinii. În preajma zeiței-mame se ivește un zeu, un fiu sau un iubit care îi este, încă, inferior, dar care îi seamănă leit și îi e asociat. Și el încarnează un principiu de fecunditate: este un taur, este Minotaurul, este Nilul fertilizând câmpiile egiptene. El moare toamna și renaște primăvara, după ce soția-mamă, invulnerabilă, dar scăldată în lacrimi, și-a adunat toate forțele pentru ai căuta

trupul și a-l readuce la viață. În Creta, se constată apariția acestui cuplu care poate fi regăsit pe toate malurile Mediteranei: Isis și Horus în Egipt, Astarte și Adonis în Fenicia, Cybele și Attis în Asia Mică și, în Grecia helenistică, Rhea și Zeus. Apoi, Marea Mamă va fi detronată. În Egipt, unde condiția femeii rămâne una în chip excepțional favorabilă, zeița Nut, încarnare a cerului, și Isis, pământul fertilizat, soție a lui Nil, Osiris, rămân zeițe de o mare importanță; și totuși regele suprem este Ra, zeul soarelui, luminii și energiei virile. La Babilon, Iștar nu mai este decât soția lui Bel-Marduk; el este creatorul tuturor lucrurilor și garantul armoniei lumii. Zeul semiților este bărbat Când Zeus domnește în ceruri trebuie ca Geea, Rhea, Cybele să abdice: Demeter nu rămâne decât o divinitate secundară, deși încă impunătoare. Zeii vedici au soții care sunt departe de a fi la fel de adorate. La romani, Jupiter nu are egal.^[37]

Astfel, triumful patriarhatului nu a fost nici o întâmplare, nici rezultatul unei revoluții violente. Încă de la începuturile umanității, privilegiul biologic le-a permis bărbaților să se afirme singuri în calitate de subiect suveran; n-au abdicat niciodată de la acest privilegiu; și-au alienat, în parte, existența în Natură și Femeie; dar au recucerit-o, mai apoi; condamnată să joace rolul Celuilalt, femeia era, de asemeni, condamnată să nu posede decât o putere precară: sclavă sau idol, niciodată nu a fost ea aceea care să-și fi ales soarta. „Bărbații concep zeii, femeile îi adoră”, a spus Frazer; ei sunt cei care decid dacă divinitățile lor supreme vor fi feminine sau masculine; locul femeii în societate este întotdeauna acela repartizat de bărbați; ea nu și-a impus propria lege în nici o epocă.

Poate, totuși, dacă munca productivă ar fi rămas pe măsura forțe lor ei, femeia ar fi realizat împreună

cu bărbatul cucerirea naturii; specia umană s-ar fi afirmat împotriva zeilor prin indivizii masculine și feminine; dar ea nu a putut să-și asume pe cont propriu promisiunile uneltei. Engels nu a explicat decât incomplet prăbușirea ei: a spune că inventarea bronzului și a fierului a modificat profund echilibrul forțelor de producție și că prin acest fapt sa ajuns la inferioritatea femeii nu este de ajuns; această inferioritate nu este suficientă în sine pentru a explica opresiunea pe care a suferit-o femeia. Nefast i-a fost faptul că, nedevenind un tovarăș de muncă pentru lucrător, ea fost exclusă de la Mitsein-ul uman: faptul că femeia e slabă și are o capacitate productivă inferioară nu explică această excludere; bărbatul nu a recunoscut în ea un semen pentru că ea nu participa la modul lui de a munci și de a gândi, pentru că rămânea aservită misterelor vieții; de vreme ce nu a adoptat-o, iar ea și-a păstrat în ochii lui dimensiunea celuilalt, bărbatul nu putea fi decât opresorul femeii. Voința masculină de expansiune și dominare a transformat incapacitatea feminină într-un blestem. Bărbatul a vrut să epuizeze noile posibilități deschise de noile tehnici: a făcut apel la o mână de lucru aservită, a făcut sclavi din semenii lui. Munca sclavilor fiind cu mult mai eficace decât aceea pe care o putea furniza femeia, ea și-a pierdut rolul economic jucat în cadrul tribului. Iar în raportul său cu sclavul, stăpânul a găsit o confirmare a suveranității sale cu mult mai radicală decât în autoritatea eufemizată pe care o exercita asupra femeii. Venerată și temută pentru fecunditatea sa, fiind altminteri decât bărbatul și participând la caracterul neliniștitor al celuilalt, femeia îl ținea, într-un anume fel, pe bărbat într-un raport de dependență și, în același timp, ea însăși era dependentă de el; reciprocitatea raportului stăpân-sclav exista ca posibilitate actualizabilă pentru ea și prin aceasta ea scăpa de sclavie. Căci sclavul nu e protejat de nici un tabu, el nu este nimic altceva decât un

bărbat aservit, nu diferit, ci inferior: va fi nevoie de secole pentru ca jocul dialectic al raportului său cu stăpânul să se actualizeze; în interiorul societății patriarhale organizate, sclavul nu este decât un animal de povară cu chip omenesc: stăpânul exercită asupra lui o autoritate tiranică; prin aceasta orgoliul său se vede alimentat: îl va întoarce împotriva femeii. Tot ce câștigă va fi câștigat împotriva ei; cu cât devine el mai puternic, cu atât mai mult decade ea. În special atunci când devine proprietar al pământului^[38], el va revendica și proprietatea asupra femeii. Cândva el însuși era posesiune a manei, a Gliei: acum el are un suflet, niște pământuri; eliberat de ceea ce însemna Femeia, el reclamă, de asemeni, o femeie și o posteritate a lui. Vrea ca munca familială, utilizată în exploatarea terenurilor sale, să fie în totalitate a lui, iar pentru aceasta trebuie ca lucrătorii să îi aparțină: își aservește propria soție și propriii copii. Îi trebuie moștenitori în care își va prelungi viața terestră prin faptul că lor le vor fi lăsate bunurile și care îi vor aduce în jurul mormântului onorurile de cuviință pentru odihna sufletului. Cultul zeilor casei se suprapune constituirii proprietății private, iar funcția moștenitorului este una deopotrivă economică și mistică. Astfel, în ziua în care agricultura încetează să mai fie o operație fundamental magică și devine în primul rând o muncă creatoare, bărbatul se descoperă ca forță generatoare; el își revendică în același timp copiii și recoltele.^[39]

Nu există, în timpurile primitive, o revoluție ideologică mai importantă decât aceea care substituie agitațiunea filiației uterine; de acum înainte, mama este coborâtă la rangul de doică ori de servitoare, iar suveranitatea tatălui este exaltată; el este cel care deține drepturile și le transmite. În Eumenidele lui Eschil, Apolo proclamă aceste adevăruri noi: „Nu mama este aceea care naște

ceea ce numim copilul ei: ea doar hrănește sămânța revărsată înlăuntrul ei; acel ce zămislește este tatăl. Femeia, străină gazdă, primește doar sămânța și, dacă zeii o doresc, o și păstrează”. Este evident că aceste afirmații nu rezultă dintr-o descoperire științifică: ele reprezintă o profesiune de credință. Fără îndoială, experiența cauzalității tehnice, din care bărbatul extrage certitudinea puterii sale creatoare, l-a făcut să-și dea seama că este la fel de necesar procreării ca și mama. Ideea a dirijat observația; dar aceasta se mărginește să acorde tatălui un rol egal cu cel al mamei: ea conducea la supoziția că, în plan natural, condiția conceperii era întâlnirea spermei și a sângelui menstrual; ideea exprimată de Aristotel, potrivit căreia femeia e doar materie, iar „principiul mișcării, care este unul masculin în toate ființele născute, este mai bun și mai aproape de divinitate”, ideea aceasta traduce o voință de putere care depășește orice cunoaștere. Atribuindu-și în exclusivitate posteritatea, bărbatul se smulge definitiv de sub autoritatea feminității; orientat împotriva femeii, el cucerește dominația asupra lumii. Destinată pro creării și sarcinilor secundare, depusată de importanța practică și de prestigiul mistic, femeia nu mai apare decât ca o slujitoare.

Bărbații au figurat această cucerire ca pe o încununare a unei lupte violente. Una dintre cele mai arhaice cosmogonii, cea a asiro-babilonienilor, ne povestește victoria lor într-un text datând din secolul al VII-lea, dar care reproduce o legendă cu mult mai veche: Oceanul și Marea, Atum și Tamiat, au odrăslit lumea cerească, lumea pământescă și pe toți zeii cei mari; dar, cum aceștia li s-au părut a fi prea nepotoliți, au hotărât să îi nimicească; Tamiat, femeia mamă, a fost cea care a dat lupta cu cel mai puternic și mai frumos din neamul pe care îl zămislise, Bel Marduk; după provocarea la luptă și după o bătălie groaznică,

acesta a ucis-o și ia despica trupul în două: din pruna jumătate a făcut bolta cerească, iar din cealaltă - temelia lumii pământești; apoi a orânduit universul și a plăsmuit umanitatea. În drama *Eumenidele*, care ilustrează triumful patriarhatului asupra dreptului matern, Oreste o ucide, de asemeni, pe Clitemnestra. Prin aceste victorii însângerate, forța virilă, puterile solare ale ordinii și luminii biruiesc haosul feminin. Iertându-l pe Oreste, tribunalul zeilor îl proclamă ca fiu al lui Agamemnon și abia în al doilea rând al Clitemnestrei. Vechiul drept matern a murit: l-a omorât îndrăzneță revoltă a bărbatului. Am văzut însă că, în realitate, trecerea la dreptul patern s-a produs prin lente tranziții. Cucerirea masculină a fost o recucerire: bărbatul n-a făcut altceva decât să ia în stăpânire ceea ce stăpânea deja; el a armonizat dreptul cu realitatea. Nu a avut loc nici o luptă, nici o victorie, nici o înfrângere. Totuși, tâlcul acestor legende este adânc. În clipa în care bărbatul se afirmă ca subiect și libertate, ideea de Celălalt devine mediată. Din această zi, raportul cu Celălalt este unul dramatic: existența Celuilalt este o amenințare, o primejdie. Vechea filozofie greacă, pe care, în acest punct, Platon nu o contrazice, a arătat că alteritatea este același lucru cu negația, deci cu răul. A-l postula pe Celălalt înseamnă a defini un maniheism. Iată de ce religiile și codurile de legi tratează cu atâta ostilitate femeia. În epoca în care speța umană a evoluat la stadiul redactării în scris a mitologiilor și legilor ei, patriarhatul este definitiv instaurat: bărbații sunt aceia care compun codurile. Este firesc ca ei săi atribuie femeii o situație subordonată: dar se putea imagina că o priveau cu bunăvoința rezervată copiilor și animalelor de pe lângă casă. Nimic din aceasta, însă. Organizând opresiunea femeii, legiuitorii se tem de ea. Dintre virtuțile ambivalente care-i erau conferite, este reținut mai cu seamă aspectul nefast: din sacră, ea devine impură. Dăruită lui

Adam pentru a-i ține tovărășie, Eva își pierde calitatea umană: când vor să se răzbune pe omenire, zeii păgâni inventează femeia, iar prima născută dintre ființele femeiești, Pandora, este aceea care declanșează toate relele de care suferă umanitatea. Celălalt este pasivitatea față de activitate, diversitatea care sfarmă unitatea, materia opusă formei, dezordinea rezistând ordinii. Femeia este, astfel, hărăzită Răului. „Există un principiu bun, creator al ordinii, al luminii și al bărbatului și un principiu rău, creator al haosului, al tenebrelor și al femeii”, spune Pitagora. Legile lui Mânu o definesc ca pe o creatură josnică, ce se cuvine a fi ținută în sclavie. Leviticul o asimilează vitelor de povară deținute de patriarh. Legile lui Solon nu îi conferă nici un drept. Codul roman o pune sub tutelă și îi proclamă „imbecilitatea”. Dreptul canonic o vede ca pe o „poartă a diavolului”. Coranul o tratează cu cel mai desăvârșit dispreț.

Și, cu toate acestea, Răul este necesar Binelui, materia - ideii, iar noaptea - luminii. Bărbatul știe că, pentru a-și potoli dorința ori pentru a-și perpetua existența, femeia îi este indispensabilă; el are nevoie să o integreze în societate: în măsura în care se supune ordinii stabilite de bărbați, femeia se curăță de prihana ei originară. Ideea este exprimată pregnant în legile lui Mânu: „Printr-o căsătorie legitimă, o femeie capătă aceleași calități ca și soțul ei, asemănându-se râului care se pierde în ocean și, după moarte, îi va fi îngăduit să pătrundă în același paradis ceresc”. Biblia face, în termeni elogioși, portretul „femeii puternice”. În pofida urii sale față de dimensiunea carnală, creștinismul respectă fecioara consacrată și soția castă și docilă. Asociată cultului, femeia poate avea chiar un rol religios important: brahmani în India sau flaminia la Roma sunt la fel de sacre ca și soțul lor; bărbatul este acela care domină în

cuplu, dar uniunea principiilor masculine și feminine rămâne necesară mecanismului fecundității, al vieții și al ordinii societății.

Or, această ambivalență a Celuilalt, a Femeii, urmează să se reflecte în istoria ei ulterioară; până în zilele noastre, ea va fi supusă voinței bărbaților. Dar această voință este ambiguă: printr-o anexare totală, femeia ar fi coborâtă la rangul de lucru; bărbatul, însă, ține să îmbrace tot ceea ce cucerește și posedă în veșmântul propriei lui demnități; Celălalt își păstrează în ochii săi ceva din forța magică primitivă; cum să facă din soție în același timp o slujnică și o tovarășă este una dintre problemele pe care bărbatul va încerca să le rezolve; atitudinea sa va evolua de-a lungul secolelor^[40], ceea ce va duce și la evoluția destinului feminin.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

III.

Detronată de apariția proprietății private, femeia își va vedea soarta legată, de-a lungul secolelor, tocmai de proprietatea privată: în mare parte istoria ei se confundă cu istoria moștenirii. Importanța fundamentală a acestei instituții poate fi înțeleasă dacă ținem cont de faptul că proprietarul își alienează existența în proprietate, la care ține mai mult decât la propria viață; proprietatea depășește limitele stricte ale vieții temporale; încarnare terestră și sensibilă a sufletului nemuritor, ea subzistă dincolo de distrugerea trupului; dar această supraviețuire nu se realizează decât dacă proprietatea rămâne în mâinile posesorului: ea nu ar putea fi a sa dincolo de moarte decât dacă aparține unor indivizi în care

acesta se prelungește și se recunoaște și care sunt ai săi. A cultiva moșia tatălui și a închina un cult manilor tatălui reprezintă pentru moștenitor una și aceeași obligație: el asigură supraviețuirea strămoșilor pe pământ și în lumea de sub pământ. Așa încât bărbatul nu va accepta să împartă cu femeia nici bunurile și nici copiii săi. El nu va izbuti să impună aceste pretenții în totalitate și pentru totdeauna. Dar în momentul în care patriarhatul este puternic, el îi smulge femeii toate drepturile asupra deținerii și transiterii bunurilor. De altfel, pare logic să i le refuze. O dată ce se admite că, deși ai unei femei, copiii nu mai sunt ai ei, simultan aceștia nu au nici o legătură cu grupul din care provine femeia. Prin căsătorie, femeia nu mai este de acum înainte împrumutată de la un clan la altul: ea este smulsă în chip radical din grupul în care s-a născut și anexată celui al soțului; acesta o cumpără ca pe o vită sau ca pe un sclav și îi impune divinitățile casei sale: iar copiii născuți de ea aparțin familiei soțului. Dacă ar fi moștenitoare, ea ar urma să transmită abuziv bogățiile familiei paterne celei a soțului: va fi exclusă cu mare grijă de la succesiune. Și, invers, datorită faptului că nu posedă nimic, femeia nu este ridicată la demnitatea unei persoane; chiar ea însăși face parte din patrimoniul bărbatului, mai întâi al tatălui, apoi al soțului său. În regimul strict patriarhal, tatăl poate condamna la moarte copiii de sex masculin sau feminin încă de la naștere; însă, în primul caz, societatea îi limitează, cel mai adesea, puterea: oricărui băiat născut sănătos i se permite să trăiască; în vreme ce cutuma abandonării fetelor este foarte răspândită; la popoarele arabe se petreceau pruncucideri în masă: abia născute, fetele erau azvârlite în gropi. Acceptarea copilului de sex femeiesc este un act liber, de generozitate, din partea tatălui; femeia nu intră în aceste societăți decât printr-un soi de grație acordată, și nu în mod legitim, precum bărbatul.

Oricum, impuritatea nașterii apare cu mult mai gravă pentru mamă atunci când copilul este fată: la evrei, Leviticul cere în acest caz o purificare de două ori mai lungă decât dacă lăuza a adus pe lume un băiat. În colectivitățile în care există cutuma „prețului sângelui” se pretinde o sumă mică atunci când victima este de sex feminin: valoarea acesteia în raport cu bărbatul este aceeași cu a sclavului în raport cu omul liber. Cât este copilă, tatăl are puteri depline asupra ei; prin căsătorie, el le va transmite, în totalitate, soțului. De vreme ce femeia este proprietatea sa, precum sclavul, animalul de povară, obiectul, e firesc ca bărbatul să poată avea atâtea soții câte dorește: doar motivele economice limitează poligamia; soțul își poate repudia soțiile după bunul său plac, societatea nu le acordă aproape nici un fel de garanție. În schimb, femeia este riguros obligată să-și păstreze castitatea. În ciuda tabuurilor, societățile de drept matern autorizează o mare permisivitate în materie de moravuri; castitatea prenupțială este rareori reclamată; iar adulterul este privit fără prea mare severitate. Dimpotrivă, atunci când femeia devine proprietatea bărbatului, el o vrea fecioară și îi pretinde, sub amenințarea unor pedepse dintre cele mai grave, o fidelitate totală; cea mai de neiertat dintre crime ar fi riscul de a lăsa drepturile de moștenire unei progenituri străine: tocmai de aceea pater familias are dreptul de a-și trimite la moarte soția vinovată. De când există proprietatea privată, infidelitatea conjugală a femeii este considerată drept o crimă de înaltă trădare. Toate codurile de legi care au menținut, până în zilele noastre, inegalitatea în materie de adulter acuză gravitatea greșelii comise de femeia care riscă să introducă un bastard în familie. Iar dacă dreptul individului de a-și face singur dreptate a fost abolit începând de pe vremea împăratului Augustus, codul lui Napoleon îi promite, încă, soțului justițiar indulgența juraților.

Când femeia aparținea în același timp clanului patern și familiei conjugale, între cele două serii de legături ce se încâlceau și chiar se opuneau, ea reușea să păstreze o libertate destul de mare, fiecare dintre sisteme servindu-i drept sprijin împotriva celuilalt: spre exemplu, adesea ea își putea alege soțul după dorință, căsătoria nefiind decât un eveniment laic, ce nu afecta structura profundă a societății, în regimul patriarhal, însă, ea este proprietatea tatălui său, care o mărită după voința lui; ținută apoi în casa soțului, ea nu mai este decât un fel de obiect al acestuia și obiectul genos-ului în care a fost introdusă.

Atunci când familia și patrimoniul privat rămân fără drept de apel bazele societății, femeia rămâne, la rândul ei, complet alienată. Este ceea ce sa petrecut în lumea musulmană. Structura acesteia este una feudală, căci nu a apărut un Stat atât de puternic încât să unifice și să supună diversele triburi: nici o putere nu o temperează pe aceea a șefului patriarhal. Religia creată în momentul în care poporul arab era războinic și cuceritor a afișat cel mai profund dispreț față de femeie „Bărbații sunt superiori femeilor datorită calităților prin care Dumnezeu le a acordat acestora preeminența și prin faptul că ei sunt cei care le oferă femeilor zestrea”,, spune Coranul; femeia nu a deținut vreo dată nici putere reală, nici prestigiu mistic. Soția beduinului muncește din greu, la coarnele plugului și la căratul poverilor: prin aceasta, ea stabilește cu soțul ei o legătură de dependență reciprocă; e liberă să iasă în lume, cu fața descoperită. Musulmana captivă și cu vâlul pe obraz este și astăzi, încă, în majoritatea categoriilor sociale, un fel de sclavă. Mi-aduc aminte de un soi de vizuină subterană dintr-un sat troglodit din Tunisia, în care ședea ciucite patru femei: soția cea bătrână, chioară, știrbă, cu chipul înfiorător de brăzdat, cocea la jăratie niște turte, într-un nor de fum

îneacăcios; două soții, ceva mai tinere, dar aproape tot atât de scofâlcite, își legănau în brațe copiii: una dintre ele alăpta; așezată dinaintea unui război de țesut, o tânără frumoasă ca un idol, minunat împodobită cu mătăsuri, aur și argint, înnodea firele de lână. Părăsind această sumbră scorbură - regat al imanenței, pânțece și mormânt - am trecut, în coridorul care urca spre lumină, pe lângă bărbatul îmbrăcat în alb, strălucind de curățenie, surâzător, solar. Se întorcea din piață, unde stătuse de vorbă cu alți bărbați despre mersul lumii; avea să petreacă un răstimp de câteva ceasuri în acest refugiu numai al lui, aflat în inima unui univers vast căruia el îi aparținea, de care nu se despărțise. Pentru bătrânele stafidite, pentru tânăra căsătorită hărăzită aceleia-și degradări, nu exista alt univers decât bârlogul afumat, din care nu ieșeau decât noaptea, tăcute, înfășurate în văluri.

Evreii din epoca biblică au aproape aceleași moravuri ca și arabii. Patriarhii sunt poligami și își pot repudia soțiile aproape după pofta inimii; se cere, sub amenințarea unor pedepse severe, ca tânăra soție să fie fecioară atunci când este dată în mâinile soțului; în caz de adulter, e lapidată; ea este destinată muncilor casnice, după cum o dovedește portretul femeii puternice: „Ea lucrează lâna și inul... ea se trezește înainte să dea prima geană de lumină... Noaptea, lampa ei veghează aprinsă... Nici când ea nu gustă din pâinea trândăviei” Chiar și atunci când este castă și muncitoare, ea rămâne impură, e înconjurată de tabuuri; mărturia ei nu este ascultată în justiție. Ecleziasul vorbește despre ea cu cel mai profund dezgust: „Mai amară decât moartea a fost pentru mine femeia cu inimă capcană și năvod și cu mâini ce înlănțuie... am găsit un bărbat într-o mie de bărbați dar n-am găsit o femeie între toate femeile”. La moartea soțului, obiceiul, dacă nu legea, cerea ca văduva să se mărite cu unul dintre

frații defunctului.

Această cutumă a Iernatului se întâlnește la multe dintre popoarele din Orient. În toate regimurile în care femeia se află sub tutelă, una dintre marile probleme este situația rezervată văduvelor. Soluția cea mai radicală este sacrificarea pe mormântul soțului. Dar nu este adevărat, nici măcar pentru India, că legea a impus vreodată asemenea jertfe; legile lui Mânu admiteau ca soția să supraviețuiască soțului; sinuciderile spectaculoase nu au fost niciodată decât o modă aristocratică. Mult mai frecvent, văduva este pusă la dispoziția moștenitorilor soțului ei. Leviratul ia uneori forma poliandriei; pentru a preveni nestatornicii le văduviei, toți frații dintr-o familie devin soții unei femei, obicei menit și să apere grupul de posibila impotență a soțului. Potrivit unui text al lui Cezar, se pare că în Bretania toți bărbații unei familii ar fi trăit cu un același număr de femei.

Patriarhatul nu s-a stabilit peste tot în aceeași formă radicală. În Babilon, legile lui Hammurabi recunoșteau anumite drepturi ale femeii: aceasta primește o parte a moștenirii paterne, iar la căsătorie tatăl îi acordă o dotă. În Persia se practică poligamia; femeia îi datorează o ascultare absolută soțului ales de tatăl ei de cum a devenit nubilă; dar ea este mai prețuită decât la majoritatea popoarelor orientale; incestul nu este interzis, existau dese căsătorii între frate și soră; ea are îndatorirea de a educa pe copii până la vârsta de șapte ani, dacă sunt băieți, și până la căsătorie, dacă sunt fete. Femeia poate primi o parte din moștenirea soțului său dacă fiul se dovedește nedemn; dacă este „soție privilegiată”, în cazul în care soțul moare fără a lăsa un fiu adult, i se încredințează tutela copiilor minori și administrarea afacerilor. Regulile căsătoriei arată limpede importanța posterității pentru șeful familiei. Se pare că ar fi

existat cinci forme de căsătorie^[41]: 1) femeia se căsătorea cu consimțământul părinților; ea se numea, în acest caz, „soție privilegiată”; copiii aparțineau soțului; 2) când femeia era singură la părinți, primul dintre copiii ei le revenea părinților, pentru a lua locul fetei lor pierdute; apoi, ea devenea „soție privilegiată”; 3) dacă un bărbat murea celibatar, familia lui înzestra și mărita o femeie străină: aceasta se numea femeie adoptată; jumătate dintre copiii ei aparțineau celui defunct, cealaltă jumătate -soțului în viață; 4) văduva fără copii și recăsătorită se numea servitoare: ea datora soțului mort jumătate dintre copiii din a doua căsătorie; 5) femeia care se căsătorea fără consimțământul părinților nu îi putea moșteni înainte ca fiul ei cel mare să ajungă major și să-și dea mama în căsătorie, cu statutul de „privilegiată”, propriului tată; dacă tatăl murea înainte de aceasta, ea era considerată minoră și pusă sub tutelă. Statutul femeii adoptate și al femeii servitoare stabilește dreptul oricărui bărbat de a supraviețui printr-o descendență cu care nu se înrudește neapărat printr-o legătură de sânge. Aceasta confirmă ceea ce spuneam mai sus: legătura respectivă a fost într-un anume fel inventată de către bărbat atunci când el a vrut să-și anexeze, dincolo de sfârșitul vieții sale, imortalitatea, atât pe pământ, cât și sub pământ. Condiția femeii a fost una dintre cele mai favorabile în Egipt Devenind soții, zețele-mame și-au păstrat prestigiul; unitatea religioasă și socială este cuplul, iar femeia apare ca aliată și complementară bărbatului. Magia feminină este atât de puțin încărcată de ostilitate, încât însăși teama de incest este depășită și, fără ezitare, sora se confundă cu soția.^[42] Ea are aceleași drepturi ca și bărbatul, aceeași putere juridică; moștenește, posedă bunuri. Nimic întâmplător în această șansă deosebită: ea se datorează faptului că, în Egiptul antic, pământul aparținea regelui și castelor

superioare ale preoților și războinicilor; pentru particulari, proprietatea funciară era numai uzufructuară; fondul rămânând inalienabil, bunurile transmise prin moștenire nu aveau decât o mică valoare și nu exista nici un neajuns în privința împărțirii lor. Prin absența patrimoniului privat, femeia își păstra demnitatea de persoană. Ea era liberă să se căsătorească și, ajunsă văduvă, se putea recăsători după propria dorință. Bărbatul practica poligamia, dar, cu toate că toți copiii lui erau legitimi, el nu avea decât o soție veritabilă, singura asociată cultului și totodată legată de el: celelalte nu erau decât sclave lipsite de orice drepturi. Soția-șefă nu își schimba statutul în urma căsătoriei: ea rămânea stăpâna bunurilor sale și avea libertatea de a încheia contracte. Când faraonul Bochoris va statua proprietatea privată, femeia ocupa o poziție mult prea avantajoasă pentru a putea fi scoasă din drepturi; Bochoris va inaugura perioada contractelor și căsătoria însăși va deveni contractuală. S-au înregistrat trei tipuri de contracte: unul privea mariajul servil; femeia devenea bun al bărbatului, dar ea cerea uneori în mod special ca acesta să nu aibă, pe lângă ea, și concubine; totuși, soția legitimă era considerată drept egală bărbatului și toate bunurile erau comune; adeseori soțul se angaja să-i plătească o sumă de bani în caz de divorț. Această cutumă a dus, puțin mai târziu, la un tip de contract deosebit de favorabil femeii: soțul îi acorda o creanță obligatorie. Erau prevăzute pedepse aspre pentru adulter, însă divorțul era, pentru ambii soți, aproape liber. Practica aceasta a contractelor a restrâns mult poligamia; femeile acaparau averile și le transmiteau copiilor lor, ceea ce a dus la ridicarea unei clase plutocratice. Ptolemeu Philopater a decretat că femeile nu își mai pot înstrăina bunurile fără autorizația maritală, ceea ce le transforma în minore pe viață. Dar nici măcar în epoca în care aveau un statut privilegiat, unic în

lumea antică, femeile nu au fost din punct de vedere social egalele bărbaților; asociate cultului sau guvernării, ele puteau ocupa rangul de regente, dar faraonul era bărbat; preoții și războinicii erau bărbați; femeile nu interveneau în viața publică decât secundar; iar în viața privată li se pretindea o fidelitate lipsită de reciprocitate.

Moravurile grecilor rămân foarte apropiate de cele orientale; ei nu practică, totuși, poligamia. Nu se știe cu exactitate de ce. În fond, întreținerea unui harem a fost întotdeauna o sarcină grea: luxul unui mare serai și-l oferă Solomon cel iubitor de fast, sultanii celor O mie și una de nopți, regii, căpeteniile, proprietarii bogați; insul mediu se mulțumea cu trei sau patru soții; țăranul nu avea mai mult de două. Pe de altă parte - cu excepția Egiptului, unde nu există proprietate funciară particulară — grija de a păstra patrimoniul intact făcea ca fiului mai mare să i se acorde drepturi speciale asupra moștenirii paterne; astfel se stabilea o ierarhie între femei, mama moștenitorului principal fiind investită cu o demnitate superioară față de celelalte soții. Dacă femeia posedă ea însăși bunuri, dacă are o zestre, ea reprezintă pentru soțul ei o persoană: e legată de el printr-o legătură religioasă și exclusivă. Fără îndoială, pornind de aici s-a stabilit obiceiul de a nu recunoaște decât o singură soție: în realitate, cetățeanul grec rămânea, în chip agreabil, poligam, de vreme ce își putea astâmpăra dorințele printre prostituatele orașului și servitoarele gineceului. „Avem hetaire pentru plăcerile spiritului, spune Demostene, pallage pentru plăcerea simțurilor și soții pentru a ne da fii.” Pallage o înlocuia în patul stăpânului pe soția bolnavă, indispusă, însărcinată sau lăuză; așa încât între gineceu și harem nu e mare diferență. La Atena, femeia este închisă în odăile sale, constrânsă cu severitate de legi și supravegheată de magistrați speciali. Ea rămâne

de-a lungul întregii sale existențe într-un perpetuu minorat; se află în puterea tutorelui ei: fie tatăl, fie soțul, fie moștenitorul soțului, fie, în lipsa acestora. Statul, reprezentat prin funcționari publici; aceștia îi sunt stăpânii și ei dispun de ea ca de o marfă, puterea tutorelui exercitându-se atât asupra persoanei, cât și a bunurilor ei; tutorele îi poate transmite drepturile după bunul lui plac: tatăl își dă fata în căsătorie sau adopție: repudiind-o, bărbatul o poate livra unui nou soț. Legea greacă îi asigură, totuși, femeii o dota ce servește la întreținerea ei și care trebuie să îi fie integral restituită dacă se anulează căsătoria; de asemenea, în cazuri foarte rare, ea îi dă femeii dreptul să ceară divorțul; acestea sunt însă singurele garanții oferite de societate. Evident, întreaga moștenire este lăsată copiilor de sex masculin, dota nu reprezintă un bun câștigat prin filiație, ci un fel de serviciu impus tutorelui. Oricum, datorită practicii dotei, văduva nu mai trece în mâinile moștenitorilor soțului ei ca un bun ereditar: ea revine sub tutela părinților ei.

Una dintre problemele care se pun în societățile fondate pe agnațiune^[43] este soarta moștenirii în absența descendenților masculini. Grecii instituiseră cutuma epicleratului: moștenitoarea trebuia să o ia în căsătorie pe ruda masculină cea mai în vârstă în cadrul gonos-ului patern; astfel, bunurile lăsate de tatăl său erau transmise unor copii aparținând aceluiași grup, domeniul rămânea în proprietatea genos-ului: epiclera nu era moștenitoare, ci doar o mașină de procreat moștenitori: această cutumă o lăsa în întregime la cheremul bărbatului, căci ea revenea automat primului născut dintre bărbații familiei sale, cel mai adesea un bătrân.

Cum opresiunea își are cauza în voința de a perpetua familia și de a menține intact patrimoniul,

în măsura în care femeia scapă familiei ea va scăpa și de această dependență absolută; dacă societatea, negând proprietatea privată, refuză familia, soarta femeii se ameliorează considerabil. Sparta, unde prevala regimul comunitar, era singura cetate în care femeia era tratată aproape la egalitate cu bărbatul. Fetele erau crescute ca și băieții; soția nu era consemnată în căminul soțului: acestuia nu i se permitea decât să-i facă vizite nocturne furtive; iar soția îi aparținea atât de puțin încât, în numele eugeniei, un alt bărbat putea cere însoțirea cu ea: noțiunea însăși de adulter dispărea o dată ce dispărea moștenirea; toți copiii aparținând, în comun, întregii cetăți, femeile nu mai sunt aservite, cu anxietate, unui unic stăpân: sau, la fel de bine se poate spune, invers, ca, neposedînd nici bunuri proprii, nici o descendență numai a sa, cetățeanul nu mai posedă nici femeia. Femeile suportă servitutele maternității, așa cum bărbații fac războiul: în afara îndeplinirii acestei datorii patriotice, însă, nici o constrângere nu le îngreșește libertatea.

Pe lângă femeile libere, despre care tocmai am vorbit, și de sclavele trăind în interiorul genos-ului - asupra cărora șeful familiei are drept de proprietate absolută - se întâlnesc în Grecia și prostituatele. Popoarele primitive cunoșteau prostituția ospitalieră - femeia cedată oaspetelui aflat în trecere, obicei ce avea, fără îndoială, motivații mistice — și prostituția sacră menită să elibereze, în folosul colectivității, forțele misterioase ale fecundității. Aceste obiceiuri existau în antichitatea clasică. Herodot povestește că, în secolul al V-lea înainte de Christos, fiecare femeie din Babilon trebuia să se ofere unui bărbat străin, o dată în viață, în templul lui Mylitta, în schimbul unei monede pe care o depunea în tezaurul templului; ea se întorcea, apoi, acasă, pentru a-și duce mai departe viața plină de virtute.

Prostituția religioasă sa perpetuat până astăzi la „almeele” din Egipt și la baiaderele din India care constituie caste respectate de muziciene și dansatoare. Cel mai adesea, însă, în Egipt, în India, în Asia occidentală, s-a înregistrat o alunecare a prostituției sacre spre prostituția legală, clasa sacerdotală găsiind în acest comerț o modalitate de îmbogățire. Chiar și la evrei existau prostituate venale în Grecia, templele în care se întâlneau „tinerele ospitaliere cu străinii”, cum le numește Pindar, se aflau mai ales pe malul mării, în insule și în cetățile unde veneau mulți călători: banii primiți sunt destinați cultului, adică preoților și, indirect, întreținerii lor. În realitate, însă, într-o formă ipocrită, sunt exploatate - la Corint, printre alte cetăți - nevoile sexuale ale marinarilor sau ale călătorilor; avem, deja, de-a face cu prostituția venală. Solon este cel care a instituționalizat-o. El a cumpărat sclave asiatice și le-a închis în stabilimente cu numele de „dicterion”, amplasate, la Atena, în apropierea templului lui Venus, nu departe de port; conducerea acestora era încredințată unor „pornotropos”, însărcinați să administreze financiar întreprinderea; fiecare fată câștiga un salariu, iar ansamblul beneficiilor revenea Statului. După aceea se vor deschide acele „kapaileia”, care erau stabilimente private: un priap roșu era semnul lor distinctiv. Curând, în ele, pe lângă sclave, se vor adăuga femei de condiție joasă din Grecia, care vor cere să fie primite aici ca angajate. Stabilimentele „dicterion” erau considerate atât de necesare, încât fuseseră recunoscute ca locuri de azil inviolabile. Însă prostituatele erau stigmatizate, nu aveau nici un drept social, iar copiii lor erau scutiți de obligația de a le hrăni; ele trebuiau să poarte un costum special din țesături împestrițate, împodobite cu buchete de flori și să-și vopsească părul cu șofran. În afara femeilor închise în dicterion, existau și curtezane libere, clasificabile în trei categorii:

dicteriadele, asemănătoare femeilor cu conducă de astăzi; auletridele, dansatoare și cântărețe la flaut; și hetairele, demimondene de obicei venite din Corint, care aveau legături oficiale cu bărbații cei mai importanți din Grecia și care jucau rolul social al „femeilor de lume” moderne. Primele se recrutau dintre sclavele eliberate sau dintre fetele din clasele inferioare; exploatate de proxeneți, ele duceau o viață de mizerie. Celelalte izbuteau, adeseori, să se îmbogățească grație talentului de muziciene: cea mai celebră va fi Lamia, amanta lui Ptolemeu din Egipt, apoi a învingătorului său, Demetrios Poliorcet, regele Macedoniei. Cit despre ultimele, se știe că multe dintre ele au împărtășit faima iubiților lor. Libere să dispună de ele însele și de averea lor, inteligente, cultivate, artiste, ele sunt tratate ca persoane de bărbații fermecați de compania lor. Datorită faptului că scapă familiei, că se situează în marginea societății, ele scapă, în același timp, bărbatului: condiții în care îi pot apărea ca semen și aproape egale. În Aspazia, Phryne, Lais, se afirmă superioritatea femeii eliberate față de buna mamă de familie.

În afară de aceste strălucitoare excepții, femeia are un regim de semisclavie în Grecia; ea nu este liberă nici măcar să se arate indignată de acest fapt: abia dacă Aspazia și, în chip mai pasionat, Sapho, fac auzite câteva proteste. La Homer subzistau reminiscențe ale epocii eroice în care femeile dețineau o oarecare putere: chiar și atunci, războinicii le trimit cu asprime în cămările lor. Același dispreț îl aflăm la Hesiod: „Cel care se încredințează unei femei se încredințează unui hoț” în marea epocă clasică, femeia este consemnată cu strictete în gineceu. „Cea mai bună femeie este aceea despre care bărbații vorbesc cel mai puțin”, spunea Pericle. Platon, care își propune să admită un consiliu al matroanelor în conducerea

Republicii și să dea fetelor o educație liberă, este o excepție; el devine ținta zeflemelilor lui Aristofan; în *Lysistrata*, soțul îi răspunde unei femei care îl întreabă despre afacerile publice: „Asta nu te privește. Tacă-ți gura, altfel mănânci bătaie... vezi-ți de țesut pânza”. Aristotel exprimă o opinie comună atunci când declară că femeia este femeie în virtutea unei deficiențe, că ea trebuie să-și ducă viața închisă în cămin și în subordinea bărbatului. „Sclavul este cu desăvârșire lipsit de libertatea de a delibera; femeia o posedă, dar slabă și ineficace”, afirmă el. După Xenofon, soția și soțul sunt profund străini unul de celălalt: „Sunt pe lume oameni cu care discuți mai puțin decât cu soția ta? Sunt, dar foarte puțini...”; tot ce i se cere femeii în Economia este să fie o stăpână a casei atentă, prudentă, econoamă, truditoare ca o albină, o intendentă model. Condiția modestă în care este ținută femeia nu îi împiedică pe greci să fie profund misogini. Încă în secolul al VII-lea înainte de Christos, Archiloc scrie epigrame mușcătoare împotriva femeilor; se poate citi, în *Simonide din Amorgos*: „Femeile sunt cel mai mare rău creat vreodată de zeu: chiar dacă, uneori, par folositoare, curând ele se preschimbă în nenorocire pentru stăpânii lor”. Iar în *Hipponax*: „Doar două sunt în viață zilele în care soția vă aduce bucurie: în ziua nunții și în ziua înmormântării”. Ionienii sunt, în povestirile milesiene, dintre cei mai sarcastici: e cunoscută, printre altele, povestea matroanei din Efes. În această epocă femeilor li se reproșează mai ales că sunt leneșe, arțăgoase, cheltuitoare, adică tocmai absența calităților ce li se pretind. „Mulți monștri viețuiesc pe pământ și în mări, dar cel mai mare dintre ei rămâne femeia”, scrie Menandru. „Femeia este o suferință ce nu-ți dă răgaz niciodată.” Când, o dată instituită dota, femeia capătă o oarecare importanță, i se deplânge aroganța; e una dintre temele obișnuite ale lui Aristofan și, mai ales, ale lui Menandru. „Am luat

de nevastă o vrăjitoare cu zestre. Am luat-o pentru pământurile și pentru casa ei, iar ăsta - pe Apollo! - este cel mai rău dintre toate relele!...” „Blestemat fie acela care a născocit primul căsătoria, și-apoi al doilea, și al treilea, și al patrulea și toți cei care le-au urmat pilda.” „Dacă ești sărac și te însori cu o femeie bogată, înseamnă să faci din tine un sclav și un sărac, totodată.” În Grecia, femeia era mult prea strict controlată spre a i se reproșa moravurile. Nu carnalitatea ei e biciuită. Ci, mai curând, poverile și servitutele căsătoriei sunt cele care îi apasă pe bărbați: aceasta ne lasă să bănuim că, în pofida condiției sale, și cu toate că aproape nici un drept nu îi era recunoscut, ea deținea, probabil, un loc important în cămin și se bucura de o oarecare autonomie; hărăzită supunerii, ea putea fi nesupusă; își putea copleși soțul cu scene, lacrimi, pălăvrăgeli, injurii; destinată să aservească femeia, căsătoria era un lanț și pentru bărbat. În personajul Xantipei se concentrează toate păsurile cetățeanului grec împotriva soției - scorpie și a nenorocirilor vieții conjugale.

Definitoriu pentru istoria femeii romane este conflictul dintre familie și Stat. Etruscii erau o societate de filiație uterină și este probabil că, în epoca regală, Roma cunoștea încă exogamia legată de regimul de drept matern: regii latini nu își transmiteau ereditar puterea. Sigur este că, după moartea lui Tarquinius, se afirmă dreptul patriarhal: proprietatea agricolă, domeniul privat, deci familia, sunt celula societății. Femeia va fi puternic aservită patrimoniului și, astfel, grupului familial: legile o privează până și de garanțiile recunoscute femeilor din Grecia; ea își petrece viața în incapacitate și servitute. Bineînțeles, este exclusă din afacerile publice, orice „demnitate virilă” îi este absolut interzisă; iar în viața civilă ea este o eternă minoră. Nu i se refuză direct partea din moștenirea paternă dar, pe o cale ocolită, este

împiedicată să dispună de ea: este supusă autorității unui tutore. „Tutela a fost stabilită în interesul tutorilor înșiși, spune Gaius, astfel încât femeia ai cărei moștenitori prezumtivi sunt aceștia să nu le poată lua moștenirea prin testament sau să nu o micșoreze prin înstrăinare ori datorii.” Primul tutore al femeii este tatăl; în lipsa lui agnații paterni îndeplinesc această funcție. Când se căsătorește, femeia trece „în mâna^[44]” soțului; există trei forme de căsătorie: *conferratio*, în care soții îi consacră lui Jupiter Capitolinul o turtă din cereale, *Imga flatnen dialis*^[45]; *coemptio*, vânzare fictivă prin care tatăl plebeu își „vinde” (prin *maneipatio*^[46]) fiica soțului; și *usus*, rezultat al unei coabitări de un an; toate trei sunt „manu”, adică soțul se substituie tatălui sau tutorilor agnați: soția sa este asimilată unei fiice, el este cel care deține, de acum înainte, puterea deplină asupra persoanei și bunurilor ei. Dar, din epoca legii celor XII Table, datorită faptului că femeia romană aparținea atât familiei paterne cât și celei conjugale, apar conflicte care vor sta la originea emancipării sale legale într-adevăr, căsătoria „mănu” îi sărăcește pe tutorii agnați. Pentru a apăra interesul rudelor paterne, apare căsătoria sine marne, în acest caz, bunurile femeii rămân sub dependența tutorilor, soțul nu are drepturi decât asupra persoanei soției; chiar și această putere o împarte cu *pater familias*, care își păstrează autoritatea absolută asupra fiicei sale. Tribunalul familial are sarcina de a regla diferendele care îl pot opune pe tată soțului: o asemenea instituție îi permite femeii să recurgă la tată împotriva soțului, la soț împotriva tatălui; ea nu este un obiect aflat în posesia unui individ. De altfel, cu toate că familia romană este extrem de puternică, după cum o arată însăși existența acestui tribunal independent de tribunalele publice, tatăl și șeful familiei este, înainte de toate, cetățean: autoritatea sa este nelimitată, el guvernează în mod absolut asupra soției și copiilor; dar aceștia nu sunt

proprietatea sa; el le administrează, mai degrabă, existența în vederea binelui public; femeia, care aduce pe lume copiii și a cărei activitate domestică presupune adesea munci agricole, este foarte utilă țării și adânc respectată. Se remarcă, aici, un fapt foarte important, pe care îl vom regăsi în cursul istoriei: dreptul abstract nu este suficient pentru a defini situația concretă a femeii; aceasta depinde în mare măsură de rolul economic pe care ea îl joacă; și de multe ori este posibil ca libertatea abstractă și puterile concrete să varieze în sens invers. Mai aservită din punct de vedere legal decât femeia din Grecia, femeia romană este mult mai profund integrată în societate; acasă, ea ocupă atrium-ul, care este centrul locuinței, nemaifiind expedită în umbra gineceului; ea este cea care dirijează munca sclavilor; ea conduce educația copiilor și adeseori influența ei se va exercita asupra lor până la o vârstă înaintată; ea împărtășește munca și grijile soțului ei, este considerată coproprietara bunurilor acestuia; formula uniunii „Ubi tu Gaius, ego Gaia” nu este o expresie goală; matroana este numită „domina”; ea este stăpâna căminului, asociată cultului, nu sclava, ci tovarășa bărbatului; legătura care îi unește are un caracter sacru într-o asemenea măsură încât, vreme de cinci secole, nu se înregistrează nici măcar un singur divorț. Femeia nu este consemnată în apartamentele sale: asistă la ospete, la sărbători, merge la teatru; pe stradă, bărbații îi acordă întâietate lăsând-o să treacă prima, iar consulii și lictorii se înșiruie în urma ei. Legendele îi acorda în istorie un rol de excelență: sunt binecunoscute cele ale Sabinelor, Lucreției, Virginiei; legea lui Lucinius, care consacră triumful democrației romane, ar fi fost inspirată de soția sa; Cornelia a fost cea care a modelat sufletul Grachilor. „Pretutindeni bărbații guvernează asupra femeilor, spunea Cato, iar pe noi, care guvernăm asupra tuturor bărbaților, ne guvernează femeile noastre.” Treptat, situația legală juridică a

femeii romane se adaptează condiției ei practice. În epoca oligarhiei patriciene, fiecare pater familias este, în interiorul republicii, un suveran independent; dar când se afirmă puterea Statului, acesta luptă împotriva concentrării averilor, împotriva aroganței familiilor puternice. Tribunalul familial păleşte dinaintea justiției publice. Iar femeia dobândește drepturi din ce în ce mai importante. Patru erau puterile care îi limitau inițial libertatea: tatăl și soțul dispuneau de persoana ei, tutorele și manus - de bunurile ei. Statul decide opoziția tatălui și a soțului pentru a le restrânge drepturile: tribunalul de Stat va fi judecătorul cazurilor de adulter, de divorț etc. De asemenea, sunt distruse, una după alta, manus și tutela, în interesul tutorelui se separase deja căsătoria de manus; manus devine apoi un expedient utilizat de femei pentru a se elibera de tutori, fie contractând căsătorii fictive, fie obținând de la tatăl lor sau de la Stat tutori binevoitori. Sub legislația imperială, tutela va fi complet abolită. În același timp femeia obține o garanție pozitivă a independenței sale: tatăl ei este obligat să-i recunoască o dotă; aceasta nu revine agnaților după destrămarea căsătoriei și nu aparține niciodată soțului; în orice moment, femeia poate cere restituirea dotei printr-un divorț brusc, ceea ce îl plasează pe bărbat la dispoziția ei. „Acceptând zestrea, își vindea puterea”, spune Plaut. Încă de la sfârșitul Republicii, mamei i se recunoscuse dreptul, egal cu al tatălui, la respectul copiilor; i se permite să-și păstreze copiii în caz de tutelă sau de rea purtare a soțului. În timpul lui Hadrian, o hotărâre a senatului îi conferă, atunci când are trei copii și defunctul este lipsit de descendenți, un drept la succesiune *ab intestat*^[47] a fiecăruia dintre ei. Sub Marc Aureliu se încheie evoluția familiei romane: începând din anul 178, mama îi are drept moștenitori pe copiii ei, mai importanți decât ajmații; familia este fondată, de acum înainte, pe

conjunctio sanguinis^[48], iar mama apare ca egală a tatălui; fata este moștenitoare, ca și frații ei.

Și totuși, se poate observa în istoria dreptului roman o mișcare care o contrazice pe aceea descrisă mai sus: conferindu-i independența față de familie, puterea centrală repune femeia sub o altă tutelă, supunând-o unor felurite incapacități legale.

E limpede că ea ar fi dobândit o importanță neliniștitoare dacă ar fi putut fi simultan bogată și independentă; așadar, sistemul își va da silința să îi ia cu o mână ce îi dăduse cu alta. Legea Oppia, care le interzicea romanilor luxul, va fi votată în momentul în care Hannibal amenința Roma: primejdia o dată trecută, femeile au cerut abrogarea ei; într-un discurs celebru, Cato a pretins ca legea să fie menținută: dar manifestația matroanelor adunate în piața publică a avut câștig de cauză. Diverse legi, cu atât mai severe cu cit moravurile deveneau mai libere, vor fi apoi propuse, însă fără mare succes: ele nu vor face altceva decât să suscite fraude. Va triumfa doar hotărârea de senat velleiană^[49] care interzicea femeii să „intercedeze” pentru un altul^[50], lipsind-o aproape în întregime de orice capacitate civilă. Tocmai în momentul în care femeia este, practic, emancipată în cel mai înalt grad, e proclamată inferioritatea sexului ei, ceea ce reprezintă o exemplificare remarcabilă a procesului de justificare masculină despre care am vorbit: cum nu i se mai limitează drepturile ca fiică, soție sau soră, egalitatea cu bărbatul îi este refuzată ca sex; spre a o supune dominării se pretextează „imbecilitatea, fragilitatea sexului”.

Fapt este că matroanele nu au utilizat prea bine noua lor libertate; dar tot atât de adevărat este și că le-a fost interzis să o utilizeze în mod pozitiv. Din aceste două curențe contrare - un curent

individualist, care-o smulge pe femeie familiei, și un curent etatist, care o constrânge în calitatea ei de individ - rezultă că situația sa este lipsită de echilibru. Ea este moștenitoare, are dreptul de a fi respectată de către copii la egalitate cu tatăl, are dreptul de a-și face testamentul, se poate elibera, grație instituției dotei, de constrângerea conjugală, poate divorța și se poate recăsători după cum găsește de cuviință: însă ea nu se emancipează decât într-o manieră negativă, deoarece nu i se propune nici o modalitate concretă de a-și folosi capacitățile. Independența economică rămâne cu totul abstractă, căci ea nu generează capacitatea politică; astfel încât, neputând să acționeze, femeile romane manifestă: tumultul lor umple orașul, tribunalele sunt asediate, femeile formează conjurații, dictează prescripții, atâta războaiele civile; formând un cortegiu, ele pleacă în căutarea statuii Mamei Zeilor, pe care o escortează de-a lungul Tibrului, introducând, astfel, la Roma, divinitățile orientale; în anul 114 izbucnește scandalul vestalelor al căror colegiu este suprimat. Cum viața și virtuțile publice le rămân inaccesibile, nu mai există nici o morală care să li se propună femeilor atunci când destrămarea familiei face ca vechile virtuți private de odinioară să pară inutile și perimate. Ele au de ales între două soluții: ori să respecte cu încăpățănare valorile străbunilor, ori să nu mai recunoască nici o valoare. La sfârșitul secolului I și la începutul celui de-al II-lea pot fi întâlnite destule femei care rămân tovarășele și asociatele soților lor, ca în vremurile Republicii: Plotina împărtășește responsabilitățile și gloria lui Traian; Sabina devine atât de faimoasă prin binefacerile ei, încât i se ridică, încă din timpul vieții, statui care o divinizează; în timpul lui Tiberiu, Sextia refuză să-i supraviețuiască lui Emilius Scaurus, iar Pascea - lui Pomponius Labeus; Paulina își taie venele o dată cu Seneca; Plinius cel Tânăr a făcut ca acel

„Paete, non dolet”^[51] al Arriei să devină faimos; Marțial admiră în Claudia Ruffina, în Virginia, în Sulpicia soții ireproșabile și mame devotate. Dar există un mare număr de femei care refuza maternitatea și care sporesc numărul divorțurilor; legile continuă să interzică adulterul: unele matroane ajung să țină să fie înscrise printre prostituate pentru a nu avea probleme din pricina desfrâului lor.^[52]

Până la acea dată, literatura latină fusese întotdeauna respectuoasă cu femeile: de acum înainte, autorii satirici se dezlănțuie împotriva lor. De altfel, ei nu atacă femeia în general, ci se concentrează asupra contemporanelor lor. Juvenal le reproșează desfrâul, lăcomia; le blamează fiindcă pretind să practice ocupațiile bărbaților: se interesează de politică, se cufundă în dosarele proceselor, discută cu gramaticienii și retorii, sunt pasionate de vânătoare, de cursele de care, de scrimă, de lupte. Fapt este că ele rivalizează cu bărbații mai cu seamă prin gustul pentru divertisment și prin vicii; le lipsește o educație suficientă pentru a viza scopuri mai înalte; și, de fapt, nu li se propune nici un țel; făptuirea le rămâne interzisă. Femeia romană din vechea Republică are un loc pe pământ de care, însă, e înlănțuită, în absența drepturilor abstracte și a independenței economice; femeia romană din epoca decadenței reprezintă prototipul falsei emancipări: într-o lume ai cărei singuri stăpâni rămân, practic, bărbații, ea nu posedă decât o libertate vidă: e liberă, dar liberă „întru nimic”.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

IV.

Evoluția condiției feminine nu s-a produs în mod continuu. O dată cu marile invazii, întreaga civilizație este repusă în discuție. Însuși dreptul roman suferă influența unei noi ideologii; creștinismul; în secolele următoare, barbarii își vor impune legile lor. Situația economică, socială și politică e zguduită: cea a femeii va suporta unda de șoc.

Contribuția ideologiei creștine la opresiunea femeii nu a fost deloc neglijabilă. Există, fără doar și poate, în Evanghelie, un suflu caritabil la adresa femeilor și leproșilor, deopotrivă; inșii modești, sclavii și femeile sunt cei care se atașează cu cea mai mare pasiune de noua lege. În zorii creștinismului, femeile erau relativ onorate atunci când se supuneau jugului Bisericii; ele mărturiseau ca martire în rând cu bărbații: dar nu puteau participa la cult decât în plan secundar; „diaconeselor” nu li se permitea să îndeplinească decât sarcini laice: îngrijiri date bolnavilor, ajutoare împărțite săracilor. Și, deși căsătoria este considerată ca o instituție ce reclamă fidelitatea reciprocă, e limpede că soția trebuie să fie în întregime subordonată soțului: prin Sfântul Pavel se afirmă tradiția evreiască, crunt antifeministă. Sfântul Pavel le recomandă femeilor să se eclipseze și să fie reținute; în temeiul Vechiului și Noului Testament, el enunță principiul subordonării femeii față de bărbat. „Nu bărbatul a fost făcut din femeie, ci femeia din bărbat; și nu bărbatul a fost creat pentru femeie, ci femeia pentru bărbat.” Iar în alt context: „Așa cum Biserica i se supune lui Christos, așa și femeile să se supună în toate cele soțului lor”. Într-o religie în care carnea trupească este blestemată, femeia apare drept cea mai temută ispită a demonului. Tertulian scrie: „Femeie, tu ești poarta diavolului. Tu l-ai prins în mreaja ta pe acela pe care diavolul nu cuteza să-l lovească în față. Din pricina ta a

trebuit să moară Fiul Domnului; în veci ar trebui să umbli îmbrăcată în doliu și zdrențe”. Sfântul Ambrozio: „Adam a fost împins în păcat de Eva și nu Eva de Adam. Drept este ca femeia să îl accepte ca stăpân pe acela pe care l-a împins în păcat.” Și Sfântul Ioan Gură de Aur: „Printre toate fiarele sălbatice nu se află nici una mai dăunătoare decât femeia”. Când, în secolul al IV-lea, se constituie dreptul canonic, căsătoria apare ca o concesie făcută slăbiciunilor umane și e incompatibilă cu desăvârșirea creștină. „Să punem mâna pe secure și să tăiem din rădăcină pomul cel sterp al căsătoriei”, scrie Sfântul Ieronim. Începând cu Grigore al VI-lea, de când preoților li s-a impus celibatul, caracterul primejdios al femeii este subliniat cu o și mai mare severitate: toți Sfinții Părinți îi proclamă abjecția Sfântul Toma va fi credincios acestei tradiții când declară că femeia nu este decât o ființă „întâmplătoare” și incompletă, un fel de bărbat ratat. „Bărbatul este capul femeii, așa cum Christos este capul bărbatului”, scrie el. „Sigur e că femeia este menită să trăiască sub stăpânirea bărbatului și nu are din capul său nici o putere.” De asemenea, dreptul canonic nu admite un alt regim matrimonial decât regimul dotai care decide ca femeia să rămână incapabilă și neputincioasă. Nu numai că funcțiile bărbătești îi rămân interzise, dar i se interzice să depună mărturie în justiție și nu se recunoaște valoarea mărturiei ei. Împărații suferă într-un chip atenuat influența Sfinților Părinți; legislația lui Iustinian onorează, încă, femeia ca soție și mamă, dar o aservește acestor funcții; nu sexului, ci situației din interiorul familiei i se datorează această incapacitate a femeii. Divorțul este interzis, iar căsătoria trebuie să fie un eveniment public; mama are o autoritate egală cu cea a tatălui asupra copiilor, are aceleași drepturi de succesiune. Dacă soțul moare, ea devine tutore legal al copiilor. Hotărârea de senat velleiană este

modificată: de acum înainte, ea va putea interceda în profitul unor terți, însă nu poate contracta pentru soțul ei; dota devine inalienabilă, constituie patrimoniul copiilor și i se interzice să dispună de ea.

Acestor legi li se juxtapun, în teritoriile ocupate de barbari, tradițiile germanice. Moravurile germanilor erau cu totul aparte. Ei nu aveau un șef decât în timpul războaielor; pe timp de pace, familia era o societate autonomă; se pare că ea era intermediară între clanurile fondate pe filiația uterină și familia patriarhală; fratele mamei avea aceeași putere ca și tatăl și amândoi păstrau asupra nepoatei și fiicei o autoritate egală cu cea a soților. Într-o societate în care orice capacitate își avea sursa în forța brutală, femeia era, în fapt, cu totul neputincioasă; însă i se recunoșteau drepturi pe care i le garanta dualitatea puterilor domestice de care depindea; deși aservită, ea era respectată; soțul o cumpăra: însă prețul plătit constituia un fond care era proprietatea ei; pe lângă aceasta, tatăl o înzestra; ea își primea partea din succesiunea paternă și, în caz de asasinare a părinților, o parte din compensația achitată de asasin. Familia era monogamă, adulterul - sever pedepsit, iar căsătoria - respectată. Femeia rămânea toată viața sub tutelă, însă era strâns asociată soțului. „în timp de pace, în timp de război, ea îi împărtășește soarta; împreună cu el trăiește, împreună cu el moare”, scrie Tacit. Ea asista la bătălii, aducând bucate războinicilor și încurajându-i prin prezența ei. Ajunsă văduvă, o parte din puterea soțului defunct îi era transmisă. Avându-și rădăcinile în slăbiciunea fizică, incapacitatea ei nu era considerată ca expresie a unei inferiorități morale. Femeile erau preotese, profetese, ceea ce conduce la supoziția că aveau o instruire superioară celei a bărbaților. În moșteniri, printre obiectele care le reveneau de drept femeilor, se vor număra mai târziu bijuteriile și

cărțile.

Aceasta este tradiția care se va perpetua în timpul Evului Mediu. Femeia se găsește într-o absolută dependență față de tată și de soț: în epoca lui Clovis, *mundium*-ul^[53] o apasă în timpul întregii sale vieți; însă francii au renunțat la castitatea germanică: sub merovingieni și carolingieni domnește poligamia; femeia este căsătorită fără consimțământul ei, repudiată după bunul-plac al soțului, care are asupra ei drept de viață și de moarte; este tratată ca o slujnică. Ea este protejată de legi: însă în calitate de proprietate a bărbatului și mamă a copiilor acestuia. A o numi „prostituată” fără probe este o injurie care se plătește de cincisprezece ori mai scump decât orice insultă adresată unui bărbat; răpirea unei femei căsătorite echivalează cu asasinarea unui bărbat liber; a strânge mâna sau brațul unei femei căsătorite atrage o amendă de cincisprezece până la treizeci și cinci de monede de aur; avortul este interzis sub amenințarea unei amenzi de o sută de monede; uciderea unei femei însărcinate costă de patru oii mai mult decât aceea a unui bărbat liber; o femeie care și-a dovedit fertilitatea valorează de trei ori mai mult decât un bărbat liber; însă ea se devalorizează cu totul când nu mai poate fi mamă; dacă se căsătorește cu un sclav, ea este scoasă în afara legii, iar părinții sunt îndreptățiți să o ucidă. Femeia nu are nici un drept în calitate de persoană. Totuși, atunci când Statul devine mai puternic, se schițează evoluția pe care am constatat-o și în cazul Romei antice: tutela asupra celor incapabili, copii și femei, încetează de a mai fi un drept de familie, pentru a deveni o sarcină publică; începând de la Carol cel Mare, *mundium*-ul care apasă asupra femeii îi va aparține regelui; la început, acesta nu intervine decât în situațiile în care femeia este lipsită de tutorii ei naturali; mai târziu, el va acapara puțin câte puțin prerogativele

familiale; însă această schimbare nu duce la emanciparea femeii france. Mundium-ul devine o sarcină a tutorelui, acesta având datoria de a-și proteja pupila: această protecție se soldează, pentru femeie, cu același regim de sclavie ca și mai înainte.

Când, la sfârșitul convulsiilor Evului Mediu timpuriu, feudalitatea se organizează, condiția femeii apare ca fiind destul de incertă. Caracteristic pentru dreptul feudal este faptul că se înregistrează confuzii între dreptul de suveranitate și cel de proprietate, între drepturile publice și cele private. Astfel se explică faptul că femeia se găsește când înjosită, când înălțată de acest regim. Mai întâi, ea își vede negate toate drepturile private, deoarece nu are nici o capacitate politică. Într-adevăr, până în secolul al XI-lea, ordinea este întemeiată numai pe forță, iar proprietatea - pe puterea armelor. Un fief - spun juriștii - este „acel pământ dobândit în urma serviciului militar”; femeia nu ar putea deține domenii feudale, căci este incapabilă să le apere. Situația ei se schimbă când fiefurile devin ereditare și patrimoniale; sa văzut că se păstrau în dreptul germanic câteva urme ale dreptului matern: în absența moștenitorilor masculini, fiica putea fi moștenitoare. De aici provine acceptarea în feudalism, către secolul al XI-lea, a succesiunii feminine alături de cea masculină. Totuși, vasalilor li se cere mai departe efectuarea serviciului militar; iar soarta femeii nu se ameliorează prin faptul că devine moștenitoare; ea are nevoie de un tutore masculin; soțul este acela care joacă acest rol: el este acela care primește investiția, conduce fieful, are uzufructul bunurilor. Ca și epiclera din Grecia, femeia este instrumentul prin intermediul căruia se transmite domeniul și nu deținătoarea lui; ea nu este, din acest motiv, emancipată; ea este într-un anume sens absorbită de fief, parte a bunurilor

imobiliare. Domeniul nu mai este un bun al familiei, ca în epoca familiei romane: el este proprietatea suzeranului; iar femeia aparține, de asemenea, suzeranului. Acesta îi alege un soț; când femeia are copii, ea îi dă mai degrabă suzeranului decât soțului ei: aceștia vor fi vasalii care îi vor apăra bunurile. Ea este, așadar, sclava domeniului feudal și a stăpânului acestui domeniu, dincolo de „protecția” unui soț impus: puține sunt epocile în care soarta ei să fi fost mai dură. O moștenitoare înseamnă niște pământuri și un castel: pretendenții își dispută această pradă, iar tânăra fată nu are de multe ori decât doisprezece ani sau chiar mai puțin când tatăl sau seniorul o fac cadou vreunui baron. A înmulți căsătoriile înseamnă pentru un bărbat a-și înmulți domeniile; de asemenea, repudierile se țin lanț; Biserica le autorizează cu ipocrizie; cum căsătoria este interzisă între rude de până la al șaptelea grad, iar rudenia se definește prin raporturi spirituale precum cele de nășie, dar și prin legături de sânge, se poate găsi întotdeauna un pretext de anulare; în secolul al XI-lea, există un mare număr de femei repudiate de patru sau de cinci ori. În cântecele de gesta, Carol cel Mare recăsătorește în bloc toate văduvele baronilor săi morți în Spania; în Girart de Vienna, ducesa de Bourgogne vine de bunăvoie să ceară regelui un nou soț: „Bărbatul meu abia a murit, dar la ce bun doliul?... Găsiți-mi un soț puternic, căci am mare nevoie pentru a-mi apăra pământurile”; numeroase epopei ni-l arată pe suzeran dispunând tiranic de soarta tinerelor și a văduvelor. Tot de aici rezultă că soțul își trata fără nici o considerație femeia dată în dar: o maltrata, o pălmuia, o păruia, o bătea; tot ce recomandă Beaumanoir în Cutumele de la Beauvaisis este ca soțul „să-și pedepsească în mod rezonabil” soția. Această civilizație războinică nu nutrește decât dispreț pentru femeie. Cavalerul nu pune mare preț pe femei: calul i se pare o comoară cu mult mai de preț; în cântecele

de gesta, întotdeauna tinerele fete sunt cele care le fac avansuri tinerilor; o dată căsătorite, li se pretinde o fidelitate lipsită de reciprocitate; bărbatul nu le asociază vieții sale „Blestemat fie cavalerul care va cere sfatul unei doamne înaintea unui turnir” Iar în Renaud de Montauban se poate citi această apostrofa: „întoarceți-vă în iatacurile voastre împodobite și aurite, adăstați în umbră, beți, mâncați, brodați, vopsiți mătasea, dar nu vă băgați în treburile noastre. Menirea noastră e să luptăm cu paloșul și cu pumnalul. Tăcere!” Femeia împărtășește uneori viața aspră a bărbaților. Ca tânără fată, ea practică toate exercițiile fizice, călărește, vânează cu șoimi; nu primește aproape nici o instruire și este crescută fără pudoare: ea este cea care îi primește pe oaspeții castelului, le veghează ospățul, baia, îi masează pentru a-i ajuta să adoarmă; ca femeie, i se întâmplă să hăituiască fiarele, să facă lungi și grele pelerinaje; când soțul este plecat departe, ea este cea care apără domeniul. Aceste castelane numite „virago” sunt admirate deoarece se comportă exact ca bărbații: lacome, perfide, crude, ele își oprimă vasalii. Istoria și legenda ne-au transmis imaginea câtorva dintre ele: castelana Aubier, după ce a pus să se construiască un turn mai înalt decât orice donjon, a poruncit de îndată să i se taie capul arhitectului pentru ca secretul să fie păstrat; și-a alungat bărbatul de pe domenii; el s-a întors pe ascuns și a ucis-o. Mabilie, soția lui Roger de Montgomeri, se delecta transformându-i în cerșetori pe nobilii de pe domeniul ei: aceștia s-au răzbunat decapitându-o. Julienne, fiica bastardă a lui Henric I al Angliei, apără contra tatălui său castelul Breteuil, atrăgându-l într-o ambuscadă; și pedeapsa ei a fost cruntă.

Totuși, asemenea fapte rămân ieșite din comun. În mod obișnuit, castelana își petrece zilele torcând, înălțând rugăciuni, așteptându-și soțul și

plictisindu-se.

S-a pretins adesea că iubirea curtenească apărută în secolul al XIII-lea în sudul mediteranean ar fi îmbunătățit soarta femeilor. Tezele asupra originilor ei sunt contradictorii: după unii, „curtenia” decurge din raporturile suzeranei cu tinerii vasali; alții o asociază ereziei catare și cultului Fecioarei; în sfârșit, alții presupun că iubirea profană derivă din iubirea pentru Dumnezeu. Sigur este că, pentru a contrabalansa figura Evei păcătoase, Biserica a ajuns să o slăvească pe Mama Mântuitorului: cultul ei a devenit atât de important încât s-a spus pe bună dreptate că în secolul al XIII-lea Dumnezeu s-a transformat în femeie; o mistică a femeii s-a născut, deci, pe plan religios. Pe de altă parte, distracțiile vieții de la castel permit nobilelor doamne să cultive în jurul lor luxul conversației, al politeții și al poeziei; femei literate precum Beatrice de Valentinois, Alienor d’Aquitanie și fiica sa Marie de France, Blanche de Navarra și multe altele îi atrag și găzduiesc pe poeți; în Sud, și mai apoi în Nord, se înregistrează o înflorire culturală ce le conferă femeilor un nou prestigiu. Iubirea curtenească a fost adesea descrisă ca platonicească; Chretien de Troyes exclude adulterul din romanele sale, desigur, pentru a-și mulțumi protectoarea: singura iubire vinovată pe care o descrie este cea dintre Lancelot și Guenievre; în fapt, însă, soțul feudal fiind un ucigaș și un tiran, femeia își căuta adesea un amant, iar iubirea curtenească era o compensație a barbariei moravurilor reale „Iubirea, în sensul modern al cuvântului, nu se manifestă în antichitate decât în afara societății oficiale - remarcă Engels. Evul Mediu a reluat tendința spre iubirea sexuală exact din punctul în care o lăsase Antichitatea: adulterul.” „Aceasta este forma pe care o va îmbrăca iubirea atâta vreme cât va dăinui instituția

căsătoriei.

Astfel, deși curtenia îndulcește soarta femeii, ea nu o modifică în profunzime. Nu ideologiile - religiile sau poezia - duc la eliberarea femeii; dacă aceasta câștigă cât de cât teren la sfârșitul epocii feudale, cauzele sunt cu totul altele. Atunci când supremația puterii regale li se impune posesorilor de feude, suzeranul pierde o parte importantă a drepturilor sale: în particular este suprimat, treptat, dreptul de a decide asupra căsătoriei vasalelor sale; în același timp, tutorelui feudal i se abrogă dreptul de a se bucura de bunurile pupilei sale: beneficiile asociate tutelei dispar; și, atunci când serviciul fiefului se reduce la o obligație bănească, tutela însăși dispare; femeia era incapabilă să presteze serviciul militar; dar ea se poate achita la fel de bine de o obligație bănească; fieful devine, în acest caz, un simplu patrimoniu și nu mai există motive de discriminare a celor două sexe. În fapt, în Germania, în Elveția și în Italia femeile rămân supuse unei tutele perpetue; Franța, în schimb, acceptă că „o fată valorează cât un bărbat”, după expresia lui Beaumanoir. Tradiția germanică îi oferea femeii ca tutore un luptător: când nu mai are nevoie de un luptător, ea se dispensează de tutore, și nu mai este lovită de incapacitate ca sex. Celibatară sau văduvă, ea se bucură de toate drepturile bărbatului; proprietatea îi conferă suveranitate: având un fief, ea îl guvernează, ceea ce înseamnă că împarte dreptatea, semnează tratate, emite legi. O vedem chiar jucând un rol militar, comandând trupe, participând la lupte; femei-soldați există și înainte de Ioana d'Arc, și, dacă „Fecioara” trezește uimirea, ea nu scandalizează pe nimeni.

Cu toate acestea, factorii care conspiră împotriva independenței femeii sunt atât de numeroși, încât niciodată nu sunt aboliți în totalitate: deși

slăbiciunea fizică nu mai contează, subordonarea femeii rămâne utilă societății în cazul în care femeia este căsătorită. De aceea puterea căsătoriei supraviețuiește regimului feudal. Vedem afirmându-se un paradox care dăinuie până astăzi: femeia cea mai integrată în societate posedă cele mai puține privilegii. În cadrul feudalității ci vile, căsătoria nu se schimbă mult în raport cu timpurile feudalității militare: soțul rămâne tutorele soției. În momentul afirmării sale, burghezia va urma aceleași legi. Ca și în dreptul feudal, în dreptul cutumiar nu există emanciparea femeii decât în afara căsătoriei; fata și văduva au aceleași capacități ca și bărbatul; prin căsătorie, însă, femeia intră sub tutela soțului, sub main-bournie^[54]. Acesta o poate bate; îi supraveghează purtarea, relațiile, corespondența, dispune de averea ei în virtutea căsătoriei însăși și nicidecum a unui contract. „De cum s-a săvârșit căsătoria - spune Beaumanoir - bunul unuia și al celuilalt sunt unul prin virtutea căsătoriei și stăpânit de mainbour”. Căci interesul patrimoniului cere ca un singur stăpân să-l administreze, atât la nobili, cât și la burghezi. Soția este subordonată soțului nu fiindcă este considerată funciarmente incapabilă: atunci când nu există opreliști, 1 se recunoaște plenitudinea capacităților sale. Din epoca feudală și până în zilele noastre, femeia căsătorită este deliberat sacrificată proprietății private. E important să ținem seama că această servitute este cu atât mai riguroasă, cu cât bunurile deținute de soț sunt mai considerabile: dependența femeii a fost dintotdeauna mai concretă în cazul claselor avute; și astăzi încă, familia patriarhală supraviețuiește în rândul marilor proprietari funciari; cu cât bărbatul se simte mai puternic din punct de vedere social și economic, cu atât joacă mai plin de autoritate rolul de pater familias. Dimpotrivă, lipsurile comune fac din legătura conjugală o legătură reciprocă. Nici feudalitatea,

nici biserica nu au eliberat femeia. Mai degrabă, pornind de la servitute s-a operat trecerea de la familia patriarhală la o familie autentic conjugală. Șerbul și soția sa nu posedau nimic, aveau doar bucuria comună a casei, mobilierului, ustensilelor lor: bărbatul nu avea nici un motiv de a căuta să devină stăpânul femeii care nu deținea nici un bun; în schimb, legăturile de muncă și interes care îi uneau o ridicau pe soție la rangul unei tovarășe. Când serbia este abolită, rămâne sărăcia; tocmai în micile comunități rurale sau printre meșteșugari pot fi văzuți soții care trăiesc pe picior de egalitate; femeia nu este nici un obiect, nici o servitoare: toate acestea sunt luxul celui bogat; săracul resimte reciprocitatea legăturii care îl unește cu jumătatea sa; muncind liber, femeia cucerește o autonomie concretă, fiindcă regăsește un rol economic și social. Farșele Evului Mediu prezintă o societate de meșteșugari, de mici negustori. de țărani, în care soțul nu are asupra soției alt privilegiu decât acela de a o putea bate: dar forței, ea îi opune viclenia, astfel încât egalitatea se reface. În schimb, femeia bogată își plătește trîndăvia prin supunere.

În Evul Mediu, femeia încă își păstra câteva privilegii: în sate, ea lua parte la adunările obștești, participa la reuniunile de alegere a deputaților din stările generale: iar soțul nu putea dispune după voința sa decât de bunurile mobiliare: pentru a înstrăina bunurile imobiliare, era nevoie de consimțământul femeii. Legile care au rămas în vigoare în decursul Vechiului Regim se elaborează în secolul al XVI-lea; în această epocă, moravurile feudale au dispărut cu totul și nimic nu le protejează pe femei împotriva pretenției bărbaților care vor să le lege de cămin. Influența dreptului roman, atât de disprețuitor față de femeie, se face simțită; ca și pe vremea romanilor, diatribele violente împotriva prostiei și slăbiciunii sexului nu

stau la originea codului, ci apar ca justificări; numai retroactiv bărbații găsesc motive pentru a acționa așa cum le este comod să o facă. „Printre vitregiile în care trăiesc femeile - se poate citi în Visul livezii — cred că de drept sunt acestea nouă. Mai întâi, o femeie își atrage ponoasele prin însăși firea ei... În al doilea rând, prin firea lor femeile sunt tare zgârcite. În al treilea rând, țelurile lor se aseamănă mai totdeauna unor toane... În al patrulea rând, ele aleg anume să fie rele... În al cincilea rând, sunt pline de vicleșuguri. Mai pe urmă, femeile sunt vestite de mincinoase, așa că, după dreptul civil, o femeie nu poate fi primită ca martor sub jurământ... Mai pe urmă, o femeie face întotdeauna pe dos decât i se poruncește să facă... Mai pe urmă, femeile nu irosesc nici un prilej de a-și povesti în gura mare blestemățiile și rușinea. Și tot așa, ele sunt tare iscusite și răutăcioase. Cu temei spunea marele Sfânt Augustin că «femeia este o lighioană care nici tărie nici statornicie nu are»; ea este plină de vrajbă, punându-și soțul în încurcătură; e izvor de răutăți și începătură a tuturor dezbinărilor și ciorovăielilor fără de sfârșit, știind cum să croiască drum tuturor nedreptăților.” Asemenea texte abundă în epocă. Interesul celui citat constă în faptul că fiecare acuzație e destinată să justifice o dispoziție prevăzută de lege împotriva femeilor și starea de inferioritate în care sunt menținute. Bineînțeles că orice „rang viril” le este interzis; se restabilește hotărârea de senat velleiană care le retrage orice capacitate civilă. Dreptul surorii mai mari și privilegiul masculinității le plasează în planul al doilea în primirea moștenirii paterne. Dacă este celibatară, fiica rămâne sub tutela tatălui; dacă acesta nu-i găsește soț, o va închide, îndeobște, într-o mănăstire. Atunci când fiica devine mamă, stabilirea paternității este autorizată, dar ea nu conferă decât dreptul la cheltuieli legate de naștere și la hrană pentru copil: o dată căsătorită, ea trece

sub autoritatea soțului: acesta stabilește domiciliul, conduce viața căminului, își repudiază soția în caz de adulter, o închide într-o mănăstire sau, mai târziu, obține un mandat pentru a o închide la Bastilia; nici un act nu este valabil fără consimțământul lui; toate contribuțiile femeii la comunitate sunt asimilate unei dote în sensul roman al cuvântului; dar, cum căsătoria nu poate fi desfăcută, e nevoie de moartea soțului pentru ca bunurile să revină soției; de aici adagiul: „Uxor non est proprie socia sed speratur fore”^[55]. Datorită faptului că ea nu își administrează capitalul, chiar atunci când își păstrează drepturile asupra lui, femeia nu are nici responsabilitatea acestuia; capitalul nu oferă nici un conținut acțiunii ei: femeia nu are o priză concretă asupra lumii. Chiar și în privința copiilor se consideră, ca în timpurile Eumeriidelor, că aceștia aparțin în mai mare măsură tatălui decât mamei: ea îi „dăruie” soțului, a cărui autoritate este cu mult superioară, și care este adevăratul stăpân al posterității sale; acesta este un argument pe care îl va utiliza însuși Napoleon, care va declara că, așa cum un păr aparține proprietarului perelor, tot astfel femeia este proprietatea bărbatului căruia îi furnizează copii. Acesta va fi statutul femeii în Franța pe tot răstimpul Vechiului Regim; treptat, decizia velleiană va fi abolită de jurisprudență, dar abia o dată cu codul napoleonian ea va dispărea definitiv. Soțul este cel care răspunde de datoriile soției, ca și de purtarea ei, și ea nu trebuie să dea seama decât în fața lui; ea nu are aproape nici un raport direct cu puterile publice și nici relații autonome cu indivizii străini de familie. Mai degrabă decât asociată, ea apare, în muncă și în maternitate, ca o servitoare: obiectele, valorile, ființele pe care le creează nu sunt bunul ei propriu, ci bun al familiei, deci al bărbatului-șef. Nici în alte țări contextul nu este mai liberal, ci dimpotrivă; anumite spații au păstrat tutela; peste tot, capacitățile femeii

căsătorite sunt nule, iar moravurile sunt severe. Toate codurile europene de legi au fost redactate pornind de la dreptul canonic, de la dreptul roman și de la dreptul germanic, toate defavorabile femeii; toate țările cunosc proprietatea privată și familia și se supun exigențelor acestor instituții.

În toate aceste țări, una dintre consecințele aservirii „femeii cinstite” față de familie este existența prostituției. Menținute cu ipocrizie la marginea societății, prostituatele îndeplinesc un rol social dintre cele mai importante. Creștinismul le copleșește cu disprețul său, dar le acceptă ca pe un rău necesar. „Suprimați prostituatele - spune Sfântul Augustin - și veți tulbura societatea prin libertinaj.” Iar mai târziu, Sfântul Toma - sau în orice caz teologul care a semnat sub numele lui cartea a IV-a din *De regimine principum* - declară: „înlăturați femeile de stradă din sânul societății și desfrâul o va zgudui prin dezordini de tot felul. Prostituatele sunt într-o cetate ceea ce este cloaca într-un palat: desființați cloaca și palatul va deveni un loc nesănătos și infect.” În Evul Mediu timpuriu, domnea o asemenea libertate a moravurilor, încât nu era deloc nevoie de femei ușoare; în schimb, când se va organiza familia burgheză, iar monogamia va deveni obligatorie, va trebui ca bărbatul să-și satisfacă plăcerile în afara căminului.

În zadar o interzice un decret al lui Carol cel Mare în chip drastic; în zadar Sfântul Ludovic ordonă în 1254 alungarea prostituatelor și în 1269 distrugerea bordelurilor: la Damiette, ne spune Joinville, corturile prostituatelor se aflau aproape lipite de cortul regal. Mai târziu, încercarea lui Carol al IX-lea în Franța sau cea a Mariei Tereza în Austria, în secolul al XVIII-lea, au eșuat, la rândul lor. Organizarea societății făcea necesară prostituția. „Prostituatele — va spune pompos

Schopenhauer - sunt jertfe umane pe altarul monogamiei.” Iar un istoric al moralei europene, Lecky, formulează aceeași idee: „încarnare supremă a viciului, ele sunt paznicul cel mai eficace al virtuții”. Situația prostituatelor a fost apropiată pe bună dreptate de cea a evreilor cu care erau adeseori asimilate^[56]; camătă și traficul banilor sunt interzise de biserică la fel ca și actul sexual extraconjugal; însă societatea nu se poate lipsi de speculații financiare și nici de amorul liber; aceste funcții sunt, așadar, lăsate în seama unor caste blestemate: acestea sunt închise în ghetouri sau în cartiere speciale. La Paris, femeile de joasă speță lucrau în case de toleranță, unde soseau dimineața și pe care le părăseau seara, după ce suna stingerea; ele locuiau pe anumite străzi de care nu aveau dreptul să se îndepărteze; în majoritatea celorlalte orașe, casele de toleranță erau situate în afara zidurilor. Ca și evreii, ele erau obligate să arboreze semne distinctive în Franța, cel mai des folosit era un soi de eghilet de o culoare anume, atârnat pe un umăr. Adeseori mătasea, blănurile, podoabele femeilor cinstite le erau interzise. Ele erau de drept stigmatizate, nu aveau dreptul la recurs împotriva poliției și magistraturii și era de ajuns o reclamație a vreunui vecin pentru a le da afară din locuință. Pentru cele mai multe dintre ele, viața era grea și plină de mizerie. Un călător francez, Antoine de Lalaing, ne-a lăsat descrierea unei case spaniole din Valencia de la sfârșitul secolului al XV-lea. „Locul - spune el - este mare cât un târgușor și împrejmuit cu ziduri în care nu se găsește decât o singură poartă. Și dincoace de poartă s-a pus o spânzurătoare pentru răufăcătorii ce s-ar putea afla înăuntru; la poartă, un bărbat pus anume culege toiegele celor care vor să intre, zicându-le să-i lase lui banii, de-i au, spre a fi păstrați în siguranță; iar dacă au bani și nu îi lasă și sunt prădați cumva pe timp de noapte, paznicul nu este vinovat, în locul

acesta sunt trei sau patru ulițe pline de căsuțe de-ale fetelor, cu găтели bogate, îmbrăcate în catifele și satinuri. Să tot fie două, dacă nu trei sute de fete; ele au căsuțele lor, tapisate și dichisite cu pânzeturi din cele bune. Prețul hotărât este de patru dinari, care la noi fac cât un gros de argint... Se află acolo și crâșme și crâșmulțe. Din pricina căldurii nu poți vedea prea bine acest loc în fapt de ziuă precum în toiul nopții sau al serii, căci ele șed atunci în pragul ușii și câte-o frumusețe de lampă atârână pe la fiecare ca să le poți privi mai lesne. Sunt și doi doftori, puși și plătiți în oraș să vină săptămână de săptămână și să le vadă pe fete spre a da de veste dacă au vreo boală anume sau alte beteșuguri ascunse și a le izgoni de acolo. Dacă se află printre ele o bolnavă de loc de la ei din oraș, seniorii aceleia au legiuit ca ea să fie tămăduită pe cheltuiala lor, iar străinele sunt trimise care încotro va voi să apuce.””^[57] Autorul se arată mirat, de altfel, de o rânduială atât de bine tocmită. Multe dintre prostituate erau libere; unele trăiau chiar pe picior mare. Ca și în epoca hetairelor, prostituția de elită oferea mai multe posibilități individualismului feminin decât viața „femeii cinstite”.

O condiție specială în Franța o are celibatară; independența legală de care se bucură se opune în chip șocant servitudinilor soției; ea este un personaj insolit, așa încât moravurile se grăbesc să îi retragă tot ceea ce îi acordă legile; ea are toate capacitățile civile: sunt însă drepturi abstracte și goale; nu are nici autonomie economică, nici demnitate socială; în general, fata bătrână rămâne ascunsă în umbra familiei paterne sau își regăsește semenele închise între pereții mănăstirilor: aici, ea nu cunoaște altă formă a libertății în afara nesupunerii și păcatului; tot astfel, femeile romane din epoca decadenței nu se eliberau decât prin viciu. Negativitatea rămâne trăsătura proprie femeilor atâta timp cât eliberarea

lor rămâne negativi

În astfel de condiții, se întâmpla rareori ca o femeie să fi avut posibilitatea de a acționa sau pur și simplu de a se manifesta: la clasele care muncesc, opresiunea economică anulează inegalitatea sexelor; dar ea îi răpește toate șansele individului. La nobili și burghezi, femeia ca sex este subjugată: ea nu are decât o existență parazitară; e foarte puțin instruită; sunt necesare circumstanțe excepționale pentru ca ea să poată concepe și realiza vreun proiect concret. Reginele sau regentele se bucură de această rară fericire: suveranitatea le plasează deasupra sexului lor; legea salică în Franța interzice femeilor succesiunea la tron; dar, alături de soțul lor sau după moartea lui, ele joacă uneori un rol important: de pildă Sfânta Clotilda, Sfânta Radegonde, Blanche de Castilia. Viața la mănăstire face ca femeia să fie independentă de bărbat: unele abatele dețineau puteri foarte mari; Héloise a fost celebră nu numai ca îndrăgostită, ci și ca abatesă. În raportul mistic, și, deci, autonom, care le leagă de Dumnezeu, unele suflete feminine își găsesc sursa de inspirație și forța unui suflet bărbătesc; iar respectul cu care sunt înconjugate în societate le permite să îndeplinească cele mai dificile acțiuni. Aventura Ioanei d'Arc ține de miracol: dar nu a fost o izbucnire efemeră. În schimb, povestea Sfintei Caterina din Siena este semnificativă; nepărăsind o existență într-un tot normală, ea și-a cucerit în oraș o reputație extraordinară prin milostenia ei activă și prin viziunile ce atestau o intensă viață interioară; ea câștigă, astfel, acea autoritate necesară succesului de care femeile sunt în general private; se apelează la influența ei spre a-i încuraja pe condamnații la moarte, spre a-i întoarce pe drumul cel bun pe cei rătăciți, spre a potoli certurile dintre familii și orașe. Este susținută de colectivitatea care se recunoaște în ea

și astfel își poate duce la capăt misiunea pacificatoare predicând din oraș în oraș supunerea față de papă, întreținând o vastă corespondență cu episcopi și suverani și, în final, fiind aleasă de Florența ca ambasadoare cu rolul de a merge să-l întâlnească pe papă la Avignon. Reginele, prin drept divin, sfintele, prin virtutea lor strălucită, își asigură acel sprijin al societății care face din ele egalele bărbaților. Celorlalte femei, însă, li se cere mereu o modestie tăcută. Reușita unei Christine de Pisan ține de o șansa surprinzătoare: dar pentru a se hotărî să-și câștige viața cu pana era necesar ca ea să fie o văduvă care își crește copiii.

În ansamblu, opinia bărbaților din Evul Mediu este puțin favorabilă femeilor. Desigur, trubadurii au slăvit iubirea; apar numeroase Arte ale iubirii, printre care poemul lui André le Chapelain, sau celebrul Roman al Trandafirului, în care Guillaume de Lorris îi face pe tineri să se devoteze doamnelor. Însă acestei literaturi influențate de cea a trubadurilor i se opun scrieri de inspirație burgheză care atacă femeile într-o notă sarcastică: fabliaux-uri, farse le reproșează lenea, cochetăria, luxura. Cei mai mari dușmani ai lor sunt clericii. Ținta preferată a acestora este căsătoria. Biserica a făcut din aceasta o taină, interzicând-o, însă, în același timp, elitei creștine: există aici o contradicție care se află la originile „Certei femeilor”. Ea este denunțată cu vehemență mai ales în *Lamentațiile* lui Matheolus, publicate la cincisprezece ani după prima parte a Romanului Trandafirului, traduse în franceză un secol mai târziu și care au făcut vogă la vremea lor. Matineu și-a pierdut harul preoției unindu-se cu o femeie: el își blestemă căsătoria, blestemă femeile și căsătoria în general. Dacă între căsătorie și preoție există o incompatibilitate, de ce Dumnezeu a mai creat femeia? în căsătorie nu poate exista pace: de aici rezultă fie că Dumnezeu nu știa ce a făcut

când a creat-o, fie că ea este izvoditura Necuratului. Mathieu nădăjduiește că femeia nu va învia în ziua Judecării de Apoi. Dar Dumnezeu îi răspunde că, totuși, căsătoria este un purgatoriu prin care intrăm în împărăția cerurilor: călătorind, în vis, în ceruri, Mathieu se vede întâmpinat de o legiune de soți care îl aclamă cu strigăte: „Iată-l, iată-l pe adevăratul martir!” Și la Jean de Meung, de asemeni cleric, găsim aceeași idee; el îi îndeamnă pe tineri să fugă de jugul femeilor; prima sa țință este iubirea: *Iubirea e ținut al învrăjbirii, iubirea-i vrajbă iubitoare*; apoi acuză căsătoria care face din bărbat un sclav și îl sortește să fie înșelat; iar împotriva femeii izbucnește într-o violentă diatribă. Ca răspuns, apărătorii femeii încearcă să demonstreze superioritatea acesteia. Iată câteva dintre argumentele pe care le vor relua, până în secolul al XVII-lea, apologeții sexului slab:

„Mulier perfetur viro scilicet. Materia: quia Adam factus est de limo terre, Eva de costa Ade. Loco: quia Adam factus est extra paradysum, Eva in paradiso. In conceptione: Quia mulier concepit Deum, quid homo non potuit. Apparicione: quia Christus apparuit mulieri post mortem resurrectionem, scilicet Magdalene. Exaltatione: quia mulier exaltata est super chorus angelorum scilicet beata Maria.”^[58]

La acestea, adversarii au răspuns că Iisus s-a înfățișat mai întâi femeilor deoarece știa că sunt bune de gură și dorea să se ducă vestea învierii sale. Disputa a fost reluată în tot cursul secolului al XV-lea. Autorul celor Cincisprezece binefaceri ale căsătoriei descrie plin de înțelegere necazurile sărmanilor soți. Eustache Deschamps scrie un interminabil poem cu aceeași temă. Tot în această epocă, începe Cearta Romanului Trandafirului. Pentru prima dată o femeie este cea care ia pana în

mână pentru a-și apăra sexul; Christine de Pisan îi atacă energic pe clerici în Epistola către Dumnezeuul iubirii. De îndată, clericii se ridică în apărarea lui Jean de Meung; însă Gerson, cancelar al Universității din Paris, intervine de partea Christinei; el își redactează tratatul în franceză, ca să fie înțeles de un public mai larg. Martin le Franc aruncă și el în luptă indigesta sa însoțitoare a doamnelor, citită încă două secole mai târziu. Iar Christine intervine din nou. Ea cere, mai ales, să li se permită femeilor să se instruiască: „Dacă ar fi obiceiul ca fetițele să fie trimise la școală unde să se inițieze în științe ca și băieții, ele ar învăța la fel de bine și ar înțelege în egală măsură subtilitățile tuturor artelor”.

În fapt, această dispută nu vizează decât indirect problema femeilor. Nimănui nu-i trece prin minte să ceară pentru ele un alt rol social decât acela care le este conferit. Mai degrabă scopul este o confruntare între viața de cleric și starea conjugală; este, deci, o problemă masculină generată de atitudinea ambiguă a Bisericii în privința căsătoriei. Este exact conflictul pe care Luther îl va tranșa refuzând celibatul preoților. Condiția femeii nu este deloc influențată de această bătălie literară. Satira farselor și fabliaux-urilor nu dorește nici ea să schimbe societatea pe care o ia în derâdere: ea își bate joc de femei fără să pună la cale un complot împotriva lor. Poezia curteană exaltă feminitatea: un asemenea cult, însă, nu implică o asimilare a sexelor. „Cearta” este un fenomen secundar în care se reflectă o atitudine socială, dar care nu schimbă societatea.

S-a spus că statutul legal al femeii rămăsese aproape neschimbat de la începutul secolului al XV-lea și până în secolul al XIX-lea, însă în clasele privilegiate condiția sa concretă evoluează. Renașterea italiană este o epocă a

individualismului care se arată propice înfloririi tuturor personalităților puternice, fără deosebire de sex. În această epocă, se întâlnesc femei care sunt suverane puternice precum Jeanne d'Aragon, Jeanne de Neapole și Isabella d'Este; altele sunt condotiere cu simțul aventurii, care au luptat cu arma în mână împotriva bărbaților: astfel, soția lui Giralomo Riario luptă pentru libertatea cetății Forlì; Hippolita Fioramenti comandă trupele ducelui de Milano și, în timpul asediului Paviei, conduce spre metereze o companie formată din înalte doamne. Pentru a-și apăra orașul împotriva lui Montluc, sienezele au constituit trei corpuri de armată numărând fiecare trei mii de combatante, comandate de ofițeri-femei. Alte femei din Italia au devenit celebre prin cultura sau talentele lor: Isara Nogara, Veronica Gambara, Gaspara Stampa, Vittoria Colona, prietenă cu Michelangelo, și, mai ales, Lucrezia Tornabuoni, mama lui Lorenzo și Giuliano de Medici, care a scris, printre altele, imnuri și viața Sfântului Ioan Botezătorul și a Fecioarei. Dintre aceste femei deosebite, majoritatea sunt curtezane; combinând libertatea moravurilor cu cea a spiritului, asigurându-și prin exercitarea profesiunii lor o autonomie economică, cele mai multe erau tratate de bărbați cu o admirație plină de deferență; protectoare ale artelor, se interesau de literatură, de filozofie și, adeseori, ele însele scriau sau pictau: Isabella de Luna, Catarina di San Celso, Imperia, care era poetă și muziciană, reînnoadă tradiția Aspaziei și a Phrynei. Cu toate acestea, pentru cele mai multe dintre ele, libertatea nu are, deocamdată, decât chipul licenței: orgiile și crimele înaltelor doamne și ale curtezanelor italiene au rămas legendare.

Această licență este cea mai importantă libertate, întâlnită și în secolele următoare printre femeile pe care rangul sau averea le eliberează de rigorile moralei curente; aceasta rămâne în ansamblu la fel

de severă ca în Evul Mediu. Cât despre împlinirile pozitive, ele nu sunt încă posibile decât pentru un foarte mic număr de femei. Reginele sunt întotdeauna privilegiate: Caterina de Medici, Elisabeta a Angliei, Isabella de Castilia sunt mari suverane. Câteva însemnate figuri de sfinte ajung, de asemenea, să fieenerate. Uimitorul destin al Sfintei Tereza din Avila se explică aproape în același mod ca acela al Sfintei Caterina: încrederea ei în Dumnezeu devine sursa unei mari încrederi în sine însăși; practicând în sensul cel mai înalt virtuțile potrivite stării sale, ea își asigură sprijinul confesorilor săi și al lumii creștine: ea se poate înălța dincolo de condiția obișnuită a unei călugărițe; întemeiază mănăstiri, le administrează, călătorește, se arată întreprinzătoare, perseverează cu îndrăzneala răzbatătoare a unui bărbat, societatea nu-i pune piedici; nici scrisul ei nu este văzut ca o sfidare, înșiși confesorii ei îi cer să scrie. Ea demonstrează cu strălucire faptul că o femeie se poate plasa la fel de sus ca un bărbat atunci când, printr-o întâmplare uimitoare, i se acordă șansele de obicei oferite unui bărbat

În fapt însă, aceste șanse rămân extrem de inegale; în secolul al XVI-lea, femeile au încă un grad inferior de instruire. Anne de Bretagne aduce un mare număr de femei la curte, loc în care mai înainte nu puteau fi văzuți decât bărbații; ea își dă toată osteneala să formeze un cortegiu de domnișoare de onoare: totuși, ea se îngrijește mai mult de educația și mai puțin de cultura acestora. Printre femeile care se disting ceva mai târziu prin spiritul, prin influența intelectuală și prin scrierile lor, majoritatea sunt aristocrate: ducesa de Retz, doamna de Lignerolle, ducesa de Rohan și fiica sa, Armée; cele mai faimoase sunt prințese: regina Margot și Margareta de Navarra. Perrette de Guillet ar fi fost, se pare, burgheză; dar Louise Labe a fost, fără îndoială, curtezană: sau, în orice

caz, avea moravuri extrem de libere. Femeile au continuat să iasă în evidență în secolul al XVII-lea mai cu seamă în domeniul intelectual; este o epocă în care viața mondenă se dezvoltă și cultura, se răspândește; rolul jucat de femei în saloane este considerabil; prin însuși faptul că nu sunt angajate în construirea lumii, ele au răgazul de a se dedica artelor, conversației, literelor: instruirea lor nu este organizată, însă, prin intermediul convorbirilor, lecturilor, lecțiilor ținute de preceptori privați sau al conferințelor publice, ele ajung să dobândească cunoștințe superioare celor ale soților lor: doamna de Gournay, doamna de Rambouillet, domnișoara de Scudery, doamna de La Fayette, doamna de Sévigné se bucură de o reputație extraordinară în Franța; iar în afara Franței, o egală faimă se leagă de numele prințesei Elisabeta, al reginei Cristina, al domnișoarei de Schurman, care corespundea cu întreaga comunitate științifică a epocii. Grație acestei culturi și prestigiului conferit de cultură, femeile ajung să se impună în universul masculin; pornind de la literatură, de la cazuistica amorului, multe ambițioase trec la intrigile politice. În 1623, nunțul papal scria: „în Franța, toate marile evenimente și toate intrigile semnificative pornesc cel mai adesea de la femei”. Prințesa de Condé pune la cale „conspirația femeilor”; Ana de Austria este înconjurată de femei al căror sfat este dispusă să-l urmeze; Richelieu pleca urechea la sugestiile ducesei d’Aiguillon; se știe prea bine ce rol au jucat în timpul Frondei doamna de Montbazon, ducesa de Chevreuse, domnișoara de Montpensier, ducesa de Longueville, Anne de Gonzague și atâtea altele. În sfârșit, doamna de Maintenon va da un exemplu strălucit în privința influenței pe care o sfătuitoare abilă o poate exercita în afacerile de stat. Animatoare, sfătuitoare, intrigante - femeile își asigură rolul cel mai eficace într-o manieră oblică: în Spania, prințesa des Ursins guvernează cu un plus de autoritate, dar cariera sa

e scurtă. Pe lângă aceste mari doamne, alte câteva personalități se afirmă în spațiul lumii care scapă constrângerilor burgheze; se ivește o categorie necunoscută până atunci: actrița. 1545 este anul în care se semnalează pentru prima oară prezența unei femei pe scenă; în 1592, cazul era încă singular; la începutul secolului al XVII-lea, cele mai multe dintre ele sunt soții de actori; mai apoi, ele își câștigă independența, atât în carieră, cât și în viața privată. În ceea ce privește curtezana, după Phryne sau Imperia, ea se ipostaziază în chipul cel mai desăvârșit în Ninon de Lenclos: exploatându-și feminitatea, ea o depășește; trăind printre bărbați, ea ajunge să posede calități bărbătești; independența moravurilor sale îi creează predispoziția către independența de spirit: Ninon de Lenclos a împins libertatea în punctul cel mai înalt pe care i se permitea unei femei să îl atingă în epocă.

În secolul al XVIII-lea, libertatea femeii continuă să sporească. Moravurile rămân, în principiu, severe: tânăra fată nu primește decât o educație sumară; ea este căsătorită sau trimisă la mănăstire fără a i se cere părerea. Burghezia, clasă în ascensiune, a cărei existență se consolidează, îi impune soției o morală riguroasă. În schimb, însă, descompunerea aristocrației le permite femeilor de lume cele mai mari licențe și chiar înalta burghezie se contaminează de aceste exemple; nici mănăstirile, nici căminul conjugal nu reușesc să stăpânească femeia. Încă o dată, pentru cele mai multe dintre ele, această libertate rămâne negativă și abstractă: femeile se mărginesc să caute numai plăcerea. Dar cele care sunt inteligente și ambițioase își creează posibilități de acțiune. Viața saloanelor ia un nou avânt: se cunoaște îndeajuns rolul jucat de doamna Geoffrin, doamna du Deffand, domnișoara de Lespinasse, doamna d'Epinau, doamna du Tencin; protectoare.

inspiratoare, femeile constituie publicul favorit al scriitorilor; ele se interesează de literatură, filozofie și științe: astfel, precum domnișoara du Châtelet. ele își au laboratorul de fizică, de chimie, unde experimentează sau disecă; ele intervin mai activ decât niciodată în viața politică: rând pe rând, doamna de Prié, doamna de Mailly. doamna de Châteauneuf, doamna de Pompadour, doamna du Barry dictează politica lui Ludovic al XV-lea; nu există ministru care să nu-și aibă inspiratoarea: așa încât Montesquieu consideră că în Franța totul este făcut de femei; ele constituie, afirmă el, „un nou stat în stat”: iar Collesene în ajunul anului 1789: „Ele au căpătat o asemenea întâietate la francezi, iau subjugat în asemenea măsură, încât aceștia nu mai gândesc și nu mai simt decât așa cum le dictează ele”. Pe lângă femeile de societate, există și actrițele sau femeile galante, care se bucură de un mare renume: Sophie Arnould, Julie Faima, Adrienne Lecouvreur.

Astfel, pe tot parcursul Vechiului Regim, domeniul cultural este cel mai accesibil femeilor care încearcă să se afirme. Cu toate acestea, nici una nu a atins perfecțiunea unui Dante sau a unui Shakespeare, Faptul se explică prin mediocritatea generală a condiției lor. Cultura n-a fost niciodată decât apanajul unei elite feminine și nu al masei; or, adeseori geniile masculine s-au ivit din rândul maselor; chiar și femeile privilegiate se izbeau de obstacole care le barau drumul spre culmile înalte. Nimic nu oprea elanul unei Sfinte Tereza sau al unei Ecaterina a Rusiei, dar mii de circumstanțe se coalizau împotriva femeii scriitoare. În cârticica sa O cameră doar pentru ea, Virginia Woolf s-a amuzat inventând destinul unei presupuse surori a lui Shakespeare; în timp ce acesta învăța la colegiu ceva latină, gramatică, logică, ea rămânea acasă într-o desăvârșită ignoranță; în vreme ce el vâna, hoinărea, făcea amor cu femeile din împrejurimi,

ea nu făcea altceva decât să dreagă tot felul de zdrențe sub ochii părinților; dacă și ea ar fi plecat, cu îndrăzneală, să-și caute norocul la Londra, n-ar fi devenit nicidecum o actriță care să-și poată câștiga liber viața: fie ar fi fost redată familiei, care ar fi căsătorit-o cu forța, fie ar fi fost sedusă, părăsită, dezonorată și s-ar fi sinucis din disperare. La fel de bine ne-o putem imagina ajungând o prostituată veselă, o Moli Flanders așa cum a fixat-o Defoe: dar în nici un caz n-ar fi ajuns să conducă o trupă de teatru și să scrie drame. În Anglia, remarcă Virginia Woolf, femeile scriitoare au trezit întotdeauna ostilitate. Doctorul Johnson le compara cu „un câine care merge pe etichete dinapoi: nu merge prea bine, dar faptul în sine e uimitor”. Artistele dovedesc o grijă mai mare decât oricine în privința opiniei celuilalt; femeile depind de această opinie în chip nemijlocit: se poate imagina forța de care o artistă are nevoie doar pentru a îndrăzni să-și depășească statutul. Adeseori, ea își consumă forțele în această luptă istovitoare. La sfârșitul secolului al XVII-lea, lady Winhilsea, o aristocrată fără copii, încearcă aventura scrisului; anumite pasaje din opera ei o recomandă ca pe o natură sensibilă și poetică; ea se consumă, însă, în ură, furie și teamă:

*Dar vai! Când o femeie ia în mină pana/ Atât se zice că-i o
îngâmfată/ Că nu se află nici un chip ca vina/ Să-și mai răscumpere
vreodată!*

Aproape întreaga ei operă e consacrată indignării împotriva condiției femeii. Cazul ducesei de Newcastle este analog; și ea este o mare aristocrată care, scriind, provoacă un scandal. „Femeile trăiesc precum găzele de noapte și cucuvelele și mor ca niște viermi”, scrie ea cu furie. Insultată, ridiculizată, ea se va retrage în cele din urmă pe domeniile sale; și, în ciuda unui temperament generos, va deveni pe jumătate nebună și nu va

mai produce decât elucubrații extravagante. Abia în secolul al XVIII-lea, o burgheză, doamna Aphra Behn, ajunsă văduvă, avea să trăiască din scris precum un bărbat; alte femei îi vor urma exemplul, dar, chiar și în secolul al XIX-lea, ele se vedeau adesea obligate să se ascundă; și nu aveau nici măcar „o cameră doar a lor”, adică nu se bucurau de acea independență materială care este una dintre condițiile necesare libertății interioare.

Am văzut că, datorită dezvoltării vieții mondene și a strânsei ei legături cu viața intelectuală, situația femeilor din Franța a fost întrucâtva mai favorabilă. Cu toate acestea, opinia generală este în mare parte ostilă așa-numitelor *bas-bleus*. În timpul Renașterii, doamnele nobile sau femeile de spirit trezesc un curent de opinie favorabil sexului lor; doctrinele platoniciene importate din Italia spiritualizează iubirea și femeia. Numeroși oameni de litere își asumă apărarea femeii. Sunt publicate *Corabia doamnelor virtuose*, *Cavalerul doamnelor* etc. În Micul Senat, Erasmus îi dă cuvântul Corneliiei, care expune în chip aprig păsurile sexului ei. „Bărbații sunt niște tirani... Ei ne tratează ca pe niște jucării... ne preschimbă în spălătoresele și bucătăresele lor.” Erasmus cere să li se permită femeilor să se instruiască, într-o lucrare care va deveni foarte celebră. Discurs asupra nobleței și excelenței sexului femeiesc, Cornelius Agrippa se străduiește să demonstreze superioritatea feminină. El reia vechile argumente cabalistice: Eva înseamnă Viață, iar Adam înseamnă Pământ. Creată după bărbat, femeia este mai desăvârșită decât acesta. Ea s-a născut în paradis, el - în afara paradisului. Când cade în apă, femeia plutește la suprafață, în vreme ce bărbatul se scufundă. Ea a fost zămislită dintr-o coastă a lui Adam și nu din lut. Sângele ei menstrual vindecă toate bolile. Fiind ignorantă, Eva nu a făcut altceva decât să se rătăcească; Adam este cel care a

păcătuit; de aceea, Dumnezeu s-a făcut bărbat: și, la urma urmelor, după înviere, el li s-a arătat mai întâi femeilor. În continuare, Agrippa declară că femeile sunt mai virtuozose decât bărbații. El le enumera pe „doamnele alese”, mândria sexului lor și loc comun al acestor apologii. În sfârșit, el înalță un rechizitoriu împotriva tiraniei bărbaților: „Acționând împotriva oricărei dreptăți, sfidând fără rușine egalitatea naturală, tirania bărbații lui a lipsit-o pe femeie de libertatea primită la naștere”. Cu toate acestea, ea naște copii, este la fel de inteligentă, ba chiar mai fină decât bărbatul; e scandalos săi fie îngăduite activitățile, „lucru ce se face nu din porunca lui Dumnezeu, nu din necesitate și nici din motive întemeiate, ci prin forța obiceiurilor, prin educație, prin muncă și mai cu seamă prin violență și împilare”. Agrippa nu cere, de bună seamă, egalitatea sexelor, dar vrea ca femeia să fie tratată cu respect. Lucrarea a avut un imens succes. Ca și Fortăreața de neînvins, o altă apologie a femeii, sau Desăvârșită Amye a lui Heroet, impregnată de un misticism platonician. Într-o carte curioasă, care anunță doctrina saint-simoniană, Poștei anunță venirea unei noi Eve, mamă regeneratoare a speței umane: el crede chiar că ar fi și întâlnit-o; însă ea a murit și, poate, s-a reîncarnat în el. Cu mai multă moderație, Margareta de Valois proclamă în lucrarea numită Doctul și subtilul discurs că există în femeie ceva divin. Dar scriitoarea care va servi cel mai bine cauza sexului ei a fost Margareta de Navarra, care va propune împotriva licenței moravurilor un ideal de misticism sentimental și de castitate lipsită de ipocrizie, încercând să concilieze căsătoria și iubirea pentru onoarea și fericirea femeii. Bineînțeles, nici adversarii femeii nu dezarmează. Pot fi regăsite, printre altele, în Controversa sexelor masculin și feminin, replică la lucrarea lui Agrippa, vechile argumente ale Evului Mediu. Rabelais se amuză să scrie, în Cartea a III-a, o

incisivă satiră a căsătoriei, care reia tradiția lui Mathieu și a lui Deschamps: cu toate acestea, în fericita abăție Theleme, femeile sunt cele care vor face legea Antifeminismul cunoaște noi accente virulente în 1617, prin Alfabetul imperfecțiunii și răutatea femeiască a lui Jacques Olivier, pe a cărui copertă putea fi văzută o gravură reprezentând o femeie cu mâini de harpie, acoperită de penele luxurii, cocoțată pe labe de găină, căci, ca și găina, ea este o rea gospodină: sub fiecare literă a alfabetului era înscris unul dintre defectele sale. Încă o dată, un om al bisericii era cel care realimenta vechea ceartă; domnișoara de Gournay va riposta prin Egalitatea bărbaților și a femeilor. Cartea declanșează un val de literatură libertină, Parnasuri și cabinete satirice, care atacă moravurile femeilor, în vreme ce, pentru a le deprecia, inșii bisericosi citau din Sfântul Pavel, din sfinții Părinți sau din Ecleziasist. Femeia furniza o inepuizabilă tematică satirelor lui Mathurin Regnier și ale prietenilor lui. În tabăra opusă, apologeții reiau și comentează care mai de care argumentele lui Agrippa. Părintele du Boscq cere, în Femeia cumsecade, să li se permită femeilor să se instruiască. Astreea și o întreagă literatură galantă le celebrează meritele în rondeluri, sonete, elegii etc.

Înseși succesele obținute de femei atrag împotriva lor noi atacuri; prețioasele au nemulțumit opinia publică; sunt aplaudate cu încântare Prețioasele ridicole și, puțin mai târziu, Femeile savante. Aceasta nu înseamnă totuși că Molière ar fi adversarul femeilor: el atacă hotărât căsătoriile impuse și cere pentru tânăra fată libertatea sentimentelor, iar pentru soție respect și independență. Dimpotrivă, în predicile sale, Bossuet nu menajează deloc femeile. Prima femeie - spune el - nu era „decât o bucată din Adam și un soi de diminutiv. Proporțiile se păstrează, ea fiind

aproape același lucru în ordinea spiritului”. Satira lui Boileau împotriva femeilor nu este decât un exercițiu retoric, dar ea declanșează un val de revoltă: Pradon, Regnard, Perrault ripostează cu ardoare. La Bruyère, Saint-Evremond se arată favorabili femeilor. Cel mai decis feminist al epocii este Poulain de la Barre, care publică în 1673 o lucrare de inspirație carteziană, Despre egalitatea celor două sexe. El consideră că, fiind cei mai puternici, bărbații și-au favorizat pretutindeni sexul și că femeile acceptă, în virtutea obiceiurilor încetățenite, această dependență. Femeilor nu li s-a dat niciodată cea mai mică șansă: nici a libertății, nici a instruirii. Ele nu pot fi judecate, așadar, după ceea ce au făcut în trecut. Nimic nu dovedește că ele ar fi inferioare bărbatului. Anatomia evidențiază anumite diferențe, dintre care însă nici una nu constituie un privilegiu pentru bărbat. Și Poulain de la Barre încheie cerând pentru femei o instruire solidă. Fontenelle dedică femeilor Tratatul pluralității lumilor. Iar dacă Fenelon, urmându-i pe doamna de Maintenon și pe abatele Fleury, se arată extrem de timid în programul său de educație, universitarul jansenist Rollin pretinde, dimpotrivă, ca femeile să facă studii serioase.

Secolul al XVIII-lea este și el divizat. La Amsterdam, în 1744, autorul Controversei asupra sufletului feminin declară că „femeia creată doar în folosul bărbatului nu va dăinui până la sfârșitul lumii, deoarece va înceta să mai fie utilă obiectului pentru care a fost creată, de unde rezultă în chip necesar că sufletul ei nu este nemuritor”, într-o manieră mai puțin radicală, Rousseau, care este aici purtătorul de cuvânt al burgheziei, hărăzește femeia căsniciei și maternității, „întreaga educație a femeilor trebuie să fie făcută în funcție de bărbat... Femeia e făcută pentru a ceda bărbatului și pentru a-i suporta nedreptățile”, afirmă el. Cu

toate acestea, idealul democratic și individualist al secolului e favorabil femeilor; în ochii majorității filosofilor ele sunt ființe umane, egale ființelor de sex bărbătesc. Voltaire denunță nedreptatea sorții lor. Diderot consideră că inferioritatea lor a fost în cea mai mare parte creată de societate. „Vă plâng. femei!”. scrie el. Și, în continuare, meditează: „în obiceiurile de pretutindeni cruzimea legilor civile și cruzimea naturii și-au dat mâna împotriva femeilor. Ele au fost tratate ca niște făpturi imbecile” Montesquieu apreciază, în chip paradoxal, că femeile trebuie să rămână subordonate bărbatului în viața casnică, dar că toate calitățile lor le predispun pentru acțiunea politică. „Este contra rațiunii și contra naturii ca femeile să fie stăpânele casei... Dar e cit de poate de firesc ca ele să domnească peste un imperiu.” Helvetius arată că inferioritatea femeii este efectul educației sale absurde, iar d’Alembert îi împărtășește opinia. Sub pana unei femei, doamna de Ciray, vedem înfiripându-se timid un feminism de tip economic, dar abia Mercier, în al său Tablou parizian, va protesta împotriva mizeriei muncitoarelor, abordând, astfel, problema fundamentală a muncii feminine. Condorcet cere ca femeile să aibă acces la viața politică. El le consideră întru totul egale bărbatului și le apără împotriva atacurilor clasice: „S-a spus că femeile, n-ar avea sentimentul dreptății, că ar asculta mai degrabă de sentimentele decât de conștiința lor... (Dar) nu natura, ci educația, existența socială sunt cauzele acestei diferențe” Și, într-un alt loc: „Cu cât femeile au fost mai aservite prin legi, cu atât mai primejdioasă a fost puterea lor... Această putere ar scădea dacă ele n-ar avea interesul să o păstreze, dacă ar înceta să fie pentru ele singurul mijloc de a se apăra și de a se sustrage oprimării”.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

V.

S-ar putea crede că Revoluția va schimba soarta femeii. Nu a fost, însă, nicidecum așa. Această revoluție burgheză a respectat până la capăt instituțiile și valorile burgheze; ea este aproape în exclusivitate opera bărbaților. E important să subliniem că în tot cursul Vechiului Regim femeile din clasele care munceau au fost cele care s-au bucurat de cea mai deplină independență ca sex. Femeia avea dreptul de a face comerț și posedă toate capacitățile necesare pentru un exercițiu autonom al meseriei sale. Ea participa la producție ca lenjereasă, spălătoreasă, șlefuitoare de metale, vânzătoare etc; fie că lucra acasă, fie în mici întreprinderi, independența ei materială îi permitea o deplină libertate a moravurilor: femeia din popor poate să iasă în lume, să frecventeze taverne, să dispună de corpul ei aproape ca un bărbat; ea este asociată și egală soțului său. Oprimarea se manifestă pe plan economic, și nu pe plan sexual. În zonele rurale, țărancă face partea cea mai importantă a muncilor și este tratată ca o servitoare; adesea, ea nici nu stă la aceeași masă cu soțul și cu fiul; se spetește muncind mult mai greu decât ei, iar grijile maternității se adaugă acestor corvezi. Însă, precum în societățile agricole antice, în măsura în care îi este necesară bărbatului, este și respectată; bunurile lor, interesele lor, grijile lor sunt comune; în perimetrul casei, autoritatea ei este incontestabilă. Din rândul acestor femei cu o viață atât de grea, unele s-ar fi putut afirma ca persoane, reclamându-și drepturile; dar ele trăiau sub apăsarea unei tradiții a timidității și supunerii: condicile Stărilor Generale nu conțin decât un număr neînsemnat de revendicări feminine; acestea sună cam așa: „Bărbații să nu poată face

meseriile care sunt apanajul femeilor”. Le vedem pe aceste femei cot la cot cu soții lor în manifestații și răzmerițe; ele sunt cele care merg la Versailles după „brutar, brutăreasa și micul lor ucenic”^[59]. Însă nu poporul a condus acțiunile revoluționare și a cules roadele lor. Dintre burgheze, câteva au îmbrățișat cu ardoare cauza libertății: doamna Roland, Lucile Desmoulins, Theroigne de Mericourt; una dintre ele va influența decisiv cursul evenimentelor: Charlotte Corday, care l-a asasinat pe Marat. Au existat și câteva mișcări feministe. Olympe de Gouges a propus, în 1789, o „Declarație a Drepturilor Femeii” simetrică „Declarației Drepturilor Omului”, în care cerea abolirea tuturor privilegiilor masculine. Aceleași idei se regăsesc, în 1790, în Moțiunea sărmaneii Jacotte și în alte broșuri similare; dar, în ciuda sprijinului lui Condorcet, aceste strădanii eșuează, iar Olympe piere pe eșafod. Pe lângă ziarul pe care ea îl crease, apar o sumedenie de efemeride. Cluburile feminine fuzionează, în cea mai mare parte, cu cele masculine și sunt absorbite de acestea. În 28 Brumar 1793, când actrița Rose Lacombe, președinta Societății femeilor republicane și revoluționare, forțează intrarea Consiliului general în fruntea unei delegații de femei, procurorul Chaumette o întâmpină cu fraze ce par desprinse din Sfântul Pavel sau din Sfântul Toma: „De când le este îngăduit femeilor să-și lepede sexul și să se preschimbe în bărbați?. (Natura) i-a spus femeii: Fii femeie. Grijile copiilor, treburile căminului, neliniștile maternității, cu acestea să te învrednicești.” Li se interzice intrarea în Consiliu și, curând, și cea în cluburile unde își făceau ucenicia politică. În 1790 au fost abrogate dreptul surorii mai mari și privilegiul masculinității: sa realizat egalitatea între fete și băieți în ceea ce privește moștenirea; în 1792, o lege instituie divorțul, slăbind, astfel, chingile legăturii

matrimoniale; acestea sunt, însă, cuceriri mărunte. Femeile din rândul burgheziei erau prea integrate familiei pentru a manifesta o solidaritate concretă între ele; ele nu formau o castă izolată, capabilă să-și impună revendicările: din punct de vedere economic, existența lor era parazitară. Și astfel, în timp ce femeile care, în pofida sexului lor, ar fi putut participa la evenimente erau împiedicate să o facă din punctul de vedere al clasei, cele din clasa cu adevărat activă erau condamnate să rămână deoparte ca femeii. Numai când puterea economică va fi preluată de muncitori, femeia muncitoare își va putea cuceri capacități pe care femeia parazită, nobilă sau burgheză, nu le-a putut dobândi niciodată, în timpul înăbușirii Revoluției, femeia se bucură de o libertate anarhică. Dar atunci când societatea se reorganizează, ea este iarăși brutal aservită. Din punct de vedere feminist, Franța se găsea în avans față de alte țări; spre nefericirea franțuzoaicei moderne, însă, statutul i-a fost decis în timpul unei dictaturi militare; codul lui Napoleon, care îi fixează soarta vreme de un secol, i-a întârziat mult emanciparea. Ca orice militar, Napoleon nu vrea să vadă în femeie mai mult decât o mamă; dar, moștenitor al unei revoluții burgheze, el nu înțelege să schimbe structura societății și să-i confere mamei preeminența asupra soției: el interzice stabilirea paternității și definește în termeni duri condiția fetei devenite mamă și a copilului natural. Și totuși, nici femeia căsătorită nu este susținută în demnitatea ei de mamă; paradoxul feudal se perpetuează. Fata și femeia sunt private de calitatea de cetățean, ceea ce le interzice, de pildă, să practice meseria de avocat sau să exercite tutela. Doar femeia celibatară se bucură de deplinătatea capacităților civile, în vreme ce căsnicia conservă mundium-ul. Femeia îi datorează soțului său supunere; acesta poate obține condamnarea ei la recluziune în caz de adulter sau divorțul; dacă o ucide pe vinovata surprinsă în

flagrant delict, el este scuzabil în ochii legii; în vreme ce soțul nu este pasibil de pedeapsă prin amendă decât dacă aduce o concubină în domiciliul conjugal, și numai în acest caz femeia poate obține divorțul împotriva lui. Bărbatul este cel care hotărăște domiciliul conjugal și el are mai multe drepturi asupra copiilor decât mama; și - cu excepția cazului în care conduce o întreprindere comercială - e necesară aprobarea lui pentru ca femeia să se poată angaja. Puterea maritală se exercită în chip drastic atât asupra persoanei soției, cât și asupra bunurilor ei.

De-a lungul întregului secol al XIX-lea, jurisprudența nu face decât să întărească rigorile codului, privând femeia, printre altele, de orice drept de înstrăinare a bunurilor. În 1826, Restaurația abolește divorțul; Adunarea constituantă din 1848 refuză să îl reinstituie; el nu reapare decât în 1884: oricum, e încă foarte dificil ca el să fie obținut în fapt. Căci, deși burghezia na fost niciodată mai puternică decât acum, ea înțelege, totuși, amenințările pe care le implică revoluția industrială; așa încât ea se afirmă cu o autoritate care nu face decât să-i camufleze neliniștea. Libertatea de spirit moștenită din secolul al XVIII-lea nu atinge morala familială. Aceasta rămâne aceea definită la începutul secolului al XIX-lea de gânditori reacționari precum Joseph de Maistre și Bonald. Aceștia fondează valoarea ordinii pe voința divină și pretind o societate riguros ierarhizată; familia, celulă socială indisolubilă, va reprezenta microcosmosul social. „Bărbatul este pentru femeie ceea ce femeia este pentru copil; sau puterea este pentru ministru ceea ce este ministrul pentru supus”, spune Bonald. Astfel, soțul conduce, soția administrează, copiii ascultă. Divorțul este, bineînțeles, interzis; iar femeia este consemnată în cămin. „Femeile aparțin familiei și

nu societății politice, iar natura le-a făcut pentru grijile casnice și nu pentru funcțiile publice”, mai spune Bonald. În familie, așa cum o definește Le Play către mijlocul secolului, aceste ierarhii sunt respectate.

Într-o manieră puțin diferită. Auguste Comte reclamă la rândul lui ierarhia sexelor; între acestea există „diferențe radicale, în același timp fizice și morale, care la toate speciile animale și mai cu seamă în interiorul rasei umane, le separă profund unul de celălalt”, „Feminitatea este un soi de „copilărie perpetuă”, care o îndepărtează pe femeie de „tipul ideal al rasei”. Acest infantilism biologic se traduce printr-o slăbiciune intelectuală: rolul acestei creaturi pur afective este acela de soție și de menajeră, ea neputând nicicum să intre în concurență cu bărbatul: „nici conducerea, nici educația nu i se potrivesc” Ca și la Bonald, femeia este consemnată în familie și, în această societate miniaturală, tatăl este conducătorul, fiindcă femeia este „incapabilă de a exercita orice tip de conducere, chiar și cea domestică”, „ea doar administrează și sfătuiește. Instruirea ei trebuie îngrădită „Femeile și proletarii nu pot și nici nu trebuie să devină autori, ceea ce, de altfel, nici nu doresc.”, Iar Comte prezice că evoluția societății va aduce eliminarea totală a muncii feminine în afara familiei. În partea a doua a operei sale, Comte, influențat de iubirea lui pentru Clotilde de Vaux, exaltă femeia, ridicând-o aproape la rangul unei divinități, emanație a Mani Ființe; în Templul Umanității, religia pozitivistă va consacra femeia ca obiect al adorației poporului; însă ea merită acest cult doar prin moralitatea ei; în vreme ce bărbatul acționează, ea iubește: puritatea și iubirea o fac superioară bărbatului; ea este în chip mai profund altruistă. Dar, potrivit sistemului pozitivist, ea nu rămâne mai puțin prizonieră a familiei; divorțul îi este interzis, și ar fi de dorit

chiar ca văduvia ei să fie eternă; nu are nici un drept economic sau politic; nu e decât soție și educatoare.

Într-o manieră mai cinică, Balzac exprimă același ideal. „Destinul femeii și singura ei glorie sunt acelea de a aprinde inima bărbaților, scrie el în Fiziologia căsătoriei... Femeia este o proprietate obținută prin contract; una mobiliară, căci proprietatea implică un titlu; în sfârșit, femeia nu este, la drept vorbind, decât o anexă a bărbatului.” Balzac se face aici purtătorul de cuvânt al burgheziei, al cărei antifeminism se intensifică în epoca respectivă ca reacție împotriva moravurilor secolului al XVIII-lea și împotriva ideilor progresiste de care se vede amenințată. Declarând sus și tare, la începutul Fiziologiei căsătoriei, că acesta instituție care exclude iubirea o conduce în chip necesar pe femeie la adulter, Balzac îl îndeamnă pe soț să o țină într-o totală supunere, dacă dorește să evite ridicolul dezonoarei. Trebuie ca femeii să i se refuze instruirea și cultura, să i se interzică tot ceea ce j-ar permite să-și dezvolte personalitatea, să i se impună să poarte veșminte incomode, să fie încurajată să urmeze un regim anemiant. Burghezia urmează întocmai acest program; femeile sunt aservite bucătăriei, menajului, moravurile le sunt supravegheate cu anxietate; ele sunt închise în riturile unui mod de a fi care împiedică orice tentativă de câștigare a independenței. În compensație, sunt onorate și înconjurate cu cea mai fermecătoare politețe. „Femeia căsătorită este o sclavă pe care trebuie să știi s-o înalți pe un tron”, spune Balzac; e de la sine înțeles că în toate situațiile mărunte bărbatul trebuie să se estompeze, să-i cedeze primul loc; în loc să le pună să poarte poveri, ca în societățile primitive, societatea se grăbește să le elibereze pe femei de orice sarcină penibilă și de orice grijă: aceasta înseamnă eliberarea simultană de orice

responsabilitate. Se speră că, astfel înșelate, cucerite sau seduse de ușurința condiției lor, vor accepta rolul de mamă și de menajeră în care se dorește ca ele să rămână circumscrise. Și fapt este că majoritatea femeilor burgheze capitulează. Dat fiind că educația și situația lor parazitară le fac dependente de bărbat, ele nu mai cutează nici măcar să formuleze vreo revendicare: cele care au această îndrăzneală nu găsesc nici un ecou. „Este mai lesne să îi pui pe oameni în lanțuri decât să le rupi, dacă acestea conferă prestigiu”, a spus Bernard Shaw. Femeia burgheză ține la lanțurile ei pentru că ține la privilegiile ei de clasă. I se explică fără încetare, și o știe și ea, că emanciparea femeilor ar însemna slăbirea societății burgheze; eliberată de sub tutela bărbatului, ea ar fi condamnată să muncească; și dacă îi pare rău că asupra proprietății private nu are decât drepturi subordonate drepturilor soțului ei, cu mult mai rău iar părea ca această proprietate să fie cu iotul abolită; ea nu încearcă nici un sentiment de solidaritate cu femeile din clasele muncitoare: e mult mai apropiată de soțul ei decât de lucrătoarele din industria textilă. Interesele lui sunt și ale ei

Dar aceste rezistențe încăpăținate nu pot împiedica mersul istoriei; apariția mașinismului duce la ruinarea proprietății funciare, provoacă emanciparea clasei lucrătoare și, corelativ, pe aceea a femeii; smulgând-o pe femeie familiei, orice tip de socialism îi favorizează eliberarea: imaginând un regim comunitar, Platon promitea femeilor, în interiorul lui, o autonomie analoagă aceleia de care se bucurau în Sparta. O dată cu socialismele utopice ale lui Saint-Simon, Fourier, Cabet, se naște utopia „femeii libere”„. Ideea saint-simoniană a asociației universale presupune lichidarea oricărei sclavii: cea a muncitorului și cea a femeii; pe motivul că femeile sunt, ca și bărbații, ființe umane, Saint-Simon și, după el,

Leroux, Pecqueux, Camot cer eliberarea lor. Din păcate, nu această teză rezonabilă este cea care găsește credit în școală. Aceasta laudă femeia în numele feminității ei - cel mai sigur mijloc de a-i aduce deservicii. Sub pretext că unitatea socială ar fi cuplul, părintele Enfantin vrea să introducă o femeie în fiecare cuplu duhovnicesc, numit de el cuplu-preoțesc; el așteaptă apariția unei lumi mai bune, instaurate de o femeie-Mesia, iar Tovarășii Femeii se îmbarcă spre Orient, pornind în căutarea acestei mântuitoare. Este influențat de Fourier, care confundă eliberarea femeii și reabilitarea cărnii trupești; Fourier cere pentru toți indivizii libertatea de a-și urma atracția pasională și dorește înlocuirea căsătoriei prin iubire; el nu privește femeia în calitatea ei de persoană, ci din perspectiva funcției ei în iubire. La rândul lui, Cabet promite un comunism icarian care va realiza egalitatea deplină a sexelor, cu toate că nu prevede decât o participare restrânsă a femeilor la viața politică. În fapt, femeile nu ocupă decât un loc secundar în mișcarea saint-simoniană: doar Claire Bazard, care fondează și animă, pentru scurt timp, ziarul *La Femme Nouvelle*, joacă un rol destul de important. Multe alte mici reviste apar după aceea, însă revendicările lor sunt timide; ele cer mai mult educarea și mai puțin emanciparea femeii; acestei idei de creștere a gradului de instruire a femeilor i se atașează Carnot și, pe urmele lui, Legouve. Imaginea femeii asociate și a femeii regeneratoare se menține de-a lungul întregului secol al XIX-lea; ea poate fi regăsită la Victor Hugo. Însă cauza femeii este mai degrabă discreditată de aceste doctrine care, în loc să o asimileze, o opun bărbatului, recunoscându-i intuiția, sentimentul și nu rațiunea. Ea este discreditată și prin stângăcia partizanilor ei. În 1848, femeile pun bazele unor cluburi și jurnale; Eugenie Niboyer editează *Voix des Femmes*, ziar la care va colabora Cabet. O delegație feminină va merge la Hotel de Ville

pentru a revendica „drepturile femeii”, dar nu va obține nimic. În 1849, Jeanne Decoin va candida pentru deputăție, va desfășura o campanie electorală care va sfârși în ridicol. Ridicolul va înăbuși de asemenea mișcarea „vezuvienelor” și a „bloomens-telor”, care obișnuiau să se plimbe pe străzi în costume extravagante. Cele mai inteligente femei ale epocii se țin deoparte de aceste mișcări: Doamna de Staël luptase pentru propria ei cauză și mai puțin pentru cea a surorilor sale; George Sand reclamă dreptul la amorul liber, însă refuză să colaboreze la *Voix des Femmes*. Revendicările ei sunt mai degrabă de ordin sentimental. Flora Tristan crede în mântuirea poporului prin femeie; dar ea se interesează de emanciparea clasei muncitoare și mai puțin de cea a sexului ei. David Stern, doamna de Girardin se asociază, totuși, mișcării feministe.

În ansamblu, mișcarea reformistă care se dezvoltă în secolul al XIX-lea este favorabilă feminismului prin faptul că militează pentru justiție în egalitate. Cu o excepție remarcabilă: Proudhon. Datorită rădăcinilor sale țărănești, fără îndoială, el reacționează violent împotriva misticismului saint-simonian și rămâne partizanul micii proprietăți, legând astfel femeia de cămin. „Menajeră sau curtezană”, iată dilema în care încheie el femeia. Până în acel moment, atacurile împotriva feminismului fuseseră conduse de conservatorii care luptau la fel de aprig și împotriva socialismului: ziarul satiric *Charivari*, printre altele, găsea în feminism o inepuizabilă sursă de glume; Proudhon va fi acela care va rupe alianța dintre feminism și socialism; el protestează împotriva banchetului femeilor socialiste prezidat de Leroux și vituperează împotriva Jeannei Decoin. În lucrarea intitulată *Justiția*, el susține că femeia trebuie să rămână dependentă de bărbat; doar acesta contează ca individ social, cuplul nu

presupune asocierea care, la rândul ei, ar presupune egalitatea, ci uniunea; femeia este inferioară bărbatului, mai întâi fiindcă forța ei fizică nu reprezintă decât două treimi din cea a bărbatului, apoi fiindcă ea îi este din punct de vedere intelectual și moral inferioară în aceeași proporție: valoarea ei este pe ansamblu $2 \times 2 \times 2$ contra $3 \times 3 \times 3$, deci $8/27$ din cea a sexului tare. Cum două femei, doamna Adam și doamna d'Hericourt îi răspund, prima cu fermitate, cea de a doua cu o exaltare cam nefericită, Proudhon ripostează prin *Pornocrația sau femeia în epoca modernă*. Totuși, precum toți antifemiști, el înalță litanii arzătoare „femeii adevărate”, „sclavă și oglindă a bărbatului; în ciuda acestei devoțiuni, va trebui să admită că viața pe care el însuși a impus-o propriei soții nu a făcut-o pe aceasta fericită: scrisorile doamnei Proudhon nu sunt altceva decât o nesfârșită jelanie.

Aceste dezbateri teoretice nu vor influența cursul evenimentelor: mai degrabă se poate spune că ele îl reflectă cu destulă ezitare. Femeia recucerește o importanță economică pierdută încă din timpurile preistorice fiindcă ea părăsește căminul și ia parte la producție în noile uzine. Mașina este aceea care permite această răsturnare, căci diferența de forță fizică între muncitorii bărbați și femei este în cea mai mare parte anulată. Cum avântul subit al industriei reclamă o mână de lucru mai numeroasă decât aceea furnizată de lucrătorii bărbați, colaborarea femeilor apare ca necesară. Aceasta este marea revoluție care transformă, în secolul al XIX-lea, soarta femeii și îi deschide o nouă eră. Marx și Engels măsoară anvergura acestui proces și promet femeilor o eliberare pe fondul eliberării proletariatului, în fapt, „femeia și muncitorul au în comun faptul că sunt exploatați”, spune Bebel. Și amândoi vor scăpa de exploatare grație importanței pe care o va căpăta, datorită evoluției tehnice,

munca lor productivă Engels arată că soarta femeii este strâns legată de istoria proprietății private; o catastrofă a substituit patriarhatul regimului de drept matern și a aservit femeia patrimoniului; dar revoluția industrială este contraponderea acestei prăbușiri și va duce la emanciparea feminină. El scrie: „Femeia nu se poate emancipa decât atunci când ia parte într-o mare măsură socială la producție și nu mai este absorbită de munca domestică decât într-o măsură insignifiantă. Iar acest fapt nu a devenit posibil decât în marea industrie modernă, care nu numai că admite pe scară largă munca femeii, dar chiar are o nevoie declarată de aceasta”.

La începutul secolului al XIX-lea, femeia era exploatată în chip mai rușinos decât muncitorii bărbați. Munca la domiciliu constituia ceea ce englezii numesc *sweating system*^[60]; în ciuda unei trude continue, muncitoarea nu câștigă de ajuns pentru a-și acoperi nevoile. Jules Simon, în *Muncitoarea*, și chiar conservatorul Leroy-Beaulieu, în *Munca femeilor* în secolul al XIX-lea, publicată în 1873, denunță abuzuri odioase; ultimul arată că mai mult de două sute de mii de muncitoare franceze nu câștigau nici cincizeci de centime pe zi. Se înțelege de ce a avut loc o migrație spre manufacturi; de altfel, în curând, femeilor nu le-au rămas, în afara atelierelor, decât muncile cu acul, spălătoria și servitoria, toate meserii de sclav plătite cu salarii de mizerie; chiar fabricarea dantelelor și a bonetelor sunt acaparate de uzine; în schimb, există oferte mari de lucru în industriile bumbacului, lânii și mătăsii: femeile sunt folosite mai ales în atelierele de filatură și țesătorie. Adesea patronii le preferă bărbaților. „Muncesc mai bine și mai ieftin.” Această formulă cinică luminează pe deplin drama muncii feminine. Femeia nu și-a cucerit demnitatea de ființă umană decât prin muncă; a fost însă o

cucerire extrem de anevoioasă și de lentă. Munca filatoarei și a țesătoarei se desfășoară în condiții de igienă lamentabile. „La Lyon - scrie Blanqui - în atelierele de pasmanterie, câteva femei sunt obligate să lucreze aproape suspendate, legate de niște curele, folosindu-și în același timp mâinile și picioarele.” în 1831, muncitoarele din industria mătăsii lucrează vara de la trei dimineața până noaptea, iarna de la cinci dimineața până la unsprezece seara, deci șaptesprezece ore, „în ateliere adesea nesănătoase, unde razele soarelui nu pătrund niciodată - spune Norbert Truquin. Jumătate dintre aceste fete se îmbolnăvesc de plămâni înainte de a-și sfârși ucenicia. Atunci când se plâng, sunt acuzate că fac mofturi”^[61]. Pe deasupra, funcționarii abuzează de tinerele muncitoare. „Pentru a reuși ce și-au propus, foloseau mijloacele cele mai revoltătoare, constrângerea și înfometarea”, scrie autorul anonim al Adevărului despre evenimentele de la Lyon. Se întâmplă frecvent ca femeile să cumuleze munca agricolă și cea din uzină. Ele sunt exploatate în mod cinic. Marx povestește, într-o notă a *Capitalului*: „Fabricantul M.E. mi-a dezvăluit că la muncile de țesătorie mecanică nu angajează decât femei și că, dintre acestea, preferă femeile căsătorite, mai ales pe cele care au o familie numeroasă, care se arată mult mai sânguincioase și mai ascultătoare decât celibatarele și trebuie să muncească până la epuizare pentru a procura mijloacele de subzistență celor de acasă. În acest fel - adaugă Marx - sunt falsificate calitățile femeilor în detrimentul lor, iar moralitatea și sensibilitatea naturii lor devin mijloace de aservire și de suferință”. Rezumând *Capitalul* și comentându-l pe Bebel, G. Derville scrie: „Animal de lux sau animal de corvoadă - iată ce este astăzi, aproape întotdeauna, femeia. Întreținută de bărbat când nu muncește, ea este, de asemenea, întreținută de el și când se spetește

muncind”. Situația muncitoarei era atât de lamentabilă, încât Sismondi și Blanqui cer să li se interzică femeilor accesul în ateliere. Cauza este, în parte, faptul că femeile n-au știut, în prealabil, să se apere și să se organizeze în sindicate. „Asociațiile” feminine apar în jurul anului 1848 și, la început, sunt asociații de producție. Mișcarea sa dezvoltat extrem de încet, așa cum rezultă din cifrele următoare.

În 1905, dintr-un total de 781.392 sindicaliști, numai 69.405 sunt femei

În 1908, dintr-un total de 957.120 sindicaliști – 88.906 femei.

În 1912, dintr-un total de 1064413 sindicaliști – 92.336 femei.

În 1920, dintr-un total de 1.580.967 de sindicaliști - numai 23.9016 sunt muncitoare și angajate membre de sindicat, iar printre muncitoarele agricole numai 36.193 sunt în sindicat, dintr-un total de 1.083.957, ceea ce dă în total 292.000 de femei sindicaliste într-un total de 3.076.585 muncitori sindicaliști. Este o tradiție de resemnare și de supunere, o lipsă de solidaritate și de conștiință colectivă prin care femeile, cu toate posibilitățile care li se deschid, rămân dezarmate.

Din această atitudine rezultă că munca feminină nu a fost decât lent și tardiv reglementată. Se va aștepta până în 1874 intervenția legii; și, în ciuda campaniilor purtate în epoca Imperiului, nu vor exista decât două dispoziții privitoare la femei: una dintre acestea le interzice minorelor munca de noapte și cere ca ele să fie lăsate libere duminicile și în zilele de sărbătoare; ziua lor de lucru este limitată la douăsprezece ore. Cât despre femeile de peste douăzeci și unu de ani, prevederile se mărginesc să le interzică munca subterană în mine

și cariere. Prima cartă a muncii feminine datează din 2 noiembrie 1892; ea interzice munca de noapte și limitează ziua de lucru în uzină, dar lasă poarta deschisă tuturor abuzurilor. În 1909, ziua de lucru este limitată la zece ore; în 1905, repausul săptămânal devine obligatoriu; în 1907, muncitoarea obține dreptul de a dispune liber de sumele câștigate; în 1909, sunt garantate concedii plătite după naștere; în 1911, dispozițiile din 1892 sunt reluate într-o manieră imperativă; în 1913, se reglementează repausul femeilor înainte și după naștere și li se interzic muncile periculoase și epuizante. Încet-încet, se constituie o legislație socială, iar munca feminină este protejată prin garanții de igienă: se cer scaune pentru vânzătoare, statul în picioare la tarabele din stradă este interzis etc. Biroul Internațional al Muncii a reușit să ratifice convenții internaționale privind condițiile sanitare în care se desfășoară munca feminină, concediile garantate în caz de sarcină etc.

A doua consecință a inerției resemnate a muncitoarelor au reprezentat-o salariile cu care ele au trebuit să se mulțumească. De ce au fost fixate la un nivel atât de scăzut salariile feminine - iată un fenomen pentru care s-au propus explicații diverse și care se datorează unui ansamblu de factori. Nu este de ajuns să spunem că nevoile femeilor sunt mai mici decât cele ale bărbaților: aceasta nu este decât o justificare ulterioară. Mai curând, așa cum s-a văzut, femeile nu au știut să se apere de exploatarea lor; ele aveau de înfruntat concurența închisorilor, care aruncau pe piață produse fabricate fără cheltuieli pentru mâna de lucru; ele își făceau reciproc concurență. Pe lângă aceasta, este de remarcat că femeia încearcă să se emancipeze prin muncă în interiorul unei societăți în care subzistă comunitatea conjugală: legată de căminul tatălui sau al soțului ei, ea se mulțumește cel mai adesea să rotunjească veniturile familiei;

ea lucrează în afara familiei, dar pentru familie; de vreme ce nu se pune problema ca muncitoarea să-și poată acoperi totalitatea nevoilor, ea ajunge să accepte o remunerație cu mult mai mica decât aceea pretinsă de un bărbat. Un mare număr de femei mulțumindu-se cu salarii extrem de scăzute, întreg ansamblul salariilor feminine s-a aliniat, desigur, la acest nivel atât de avantajos pentru patron.

Potrivit unei anchete din 1889-1893, muncitoarea franceză nu obținea decât jumătate din salariul masculin pentru o zi de lucru egală cu cea a unui bărbat. Potrivit anchetei din 1908, cele mai mari câștiguri ale muncitoarelor la domiciliu pentru o oră de muncă nu depășeau douăzeci de centime și ajungeau și până la cinci centime: era imposibil pentru femeia astfel exploatată să trăiască fără un protector sau fără să cerșească. În 1918, femeia din America nu câștigă decât jumătate din salariul unui bărbat în aceeași perioadă, o femeie câștiga cu aproximativ 25% mai puțin decât un bărbat pentru aceeași cantitate de cărbune extrasă din minele germane. Între 1911 și 1943, salariile feminine au crescut ceva mai rapid decât cele ale bărbaților în Franța, continuând să rămână, totuși, net inferioare.

Dacă patronii s-au grăbit să angajeze femei datorită salariilor mici acceptate de ele cu ușurință, faptul a provocat rezistență din partea muncitorilor bărbați. Între cauza proletariatului și cea a femeilor nu s-a produs o solidaritate instantanee, așa cum pretinseseră Bebel și Engels. Problema s-a prezentat aproape în același chip ca menținerea mâinii de lucru a negrilor în S.U.A. Minoritățile cele mai oprimate dintr-o societate sunt utilizate conștient de către opresori ca armă împotriva clasei din care fac parte; ele apar mai întâi ca dușmane și este nevoie de o conștiință mai

profundă a situației pentru ca interesele negrilor și albilor, ale muncitoarelor și ale muncitorilor să ajungă să se coalizeze, în loc să se opună unele celorlalte. Este de înțeles că muncitorii bărbați au văzut la început în această concurență ieftină o amenințare de temut și că s-au arătat ostili. Abia când femeile au fost integrate în viața sindicală și-au putut apăra propriile lor interese, încetând să le pună în pericol pe cele ale clasei muncitoare în ansamblu.

În pofida tuturor acestor dificultăți, evoluția muncii feminine a continuat. În anul 1900, în Franța încă existau 900.000 de muncitoare la domiciliu care fabricau îmbrăcăminte, obiecte de pielărie, coroane mortuare, genți, sticlărie, articole de galanterie; însă această cifră a scăzut considerabil. În 1906, 42% dintre femeile apte de muncă (între 18 și 60 de ani) erau ocupate în agricultură, industrie, comerț, bănci, asigurări, birouri, profesii libere. Această mișcare a fost accelerată în întreaga lume prin criza de mână de lucru din anii 1914-1918 și prin cea provocată de ultimul război mondial. Burghezia mică și mijlocie s-a hotărât să urmeze această tendință, iar femeile au invadat și profesiunile libere. Potrivit unuia din ultimele recensăminte efectuate înainte de ultimul război, rezultă că, din totalul femeilor între 18 și 60 de ani, în Franța lucrează în jur de 42%, în Finlanda 37%, în Germania 34, 2%, în India 27,7%, în Anglia 26, 9%, în Țările de Jos 19, 2%, în S.U.A 17,7%. Dar, dacă cifrele sunt atât de ridicate în Franța și India, faptul se datorează ponderii muncii rurale. Dacă aceasta este scoasă din calcul, vom găsi, în 1940, în Franța, aproximativ 500000 de șefe de întreprinderi, un milion de funcționare, doua milioane de muncitoare, un milion și jumătate de neintegrate sau șomere. Dintre muncitoare, 650000 sunt servitoare, 1200000 lucrează în industriile

prelucrătoare; dintre acestea, 440000 în industria textilă, 315000 în industria confecțiilor și 380000 sunt croitorese la domiciliu, în privința comerțului, a profesiunilor libere și a serviciilor publice, Franța, Anglia și S.U.A. se situează aproximativ la același nivel.

Una dintre problemele esențiale care se pun în privința femeii este, după cum am văzut, concilierea rolului ei reproductiv cu munca productivă. Motivul profund care, încă din zorii istoriei, o mănâncă pe femeie muncii casnice și îi interzice să ia parte la construirea lumii este funcția ei generatoare. La femelele animale există un ritm al rutului și anotimpurilor care le reglează economia de forțe; din contră, între pubertate și menopauză, natura nu limitează capacitățile de gestare ale femeii. Anumite civilizații interzic căsătoriile timpurii; este citat cazul unor triburi indiene în care se cere respectarea unui răgaz de cel puțin doi ani între nașteri; în mare, însă, vreme de mai multe secole, fecunditatea feminină nu a fost reglementată. Încă din Antichitate^[62] există practici anticoncepționale la îndemâna femeilor: licori, supozitoare, tampoane vaginale; acestea, însă, constituiau secretul prostituatelor și al doctorilor; nu este exclus ca acest secret să fi fost cunoscut de romani din perioada decadenței, cărora, în satire, li se reproșa sterilitatea. Evul Mediu, însă, le-a ignorat; până în secolul al XIII-lea nu avem nici o mențiune despre ele. În acele vremuri, pentru multe femei viața era un șir neîntrerupt de sarcini; chiar femeile ușoare plăteau acest preț pentru licența lor amoroasă. În anumite epoci, umanitatea a resimțit nevoia de a reduce numărul populației; în același timp, însă, națiunile se temeau să nu-și piardă vigoarea; în epocile de criză și de sărăcie, rata nașterilor era diminuată, în general, prin întârzierea vârstei căsătoriei la celibatari. Regula rămânea măritișul de la o vârstă

cât mai fragedă și nașterea atâtor copii câte nașteri puteau fi suportate; doar mortalitatea infantilă reducând numărul copiilor. Încă din secolul al XVII-lea, abatele de Puie' protesta contra „hidropiziei amoroase” la care sunt condamnate femeile; iar doamna de Sévigné îi recomandă fiicei sale să evite sarcinile prea dese. Dar tendința malthusiană se articulează în Franța abia în secolul al XVIII-lea. Mai întâi clasele avute, apoi întreaga populație consideră rezonabilă o limitare a numărului copiilor în funcție de resursele părinților, iar procedeele anticoncepționale încep să facă parte din moravuri. În 1778, demograful Moreau scrie „Femeile bogate nu sunt singurele care privesc propagarea speciei ca pe o înșelăciune a timpurilor vechi; deja aceste nefaste secrete pe care nici un alt animal, cu excepția omului, nu le cunoaște, s-au răspândit la țară; natura este păcălită chiar și în cel mai îndepărtat cătun”. Practica lui *coitus interruptus* se răspândește în rândurile burgheziei, mai întâi, iar mai apoi la populația rurală și la muncitori; prezervativul, care exista deja ca antivenerian, devine un anticoncepțional foarte răspândit mai ales după descoperirea vulcanizării, pe la 1840.^[63] În țările anglo-saxone, așa-numitul *birth-control*^[64] este autorizat oficial și se descoperă numeroase metode de a disocia cele două funcții cândva inseparabile: cea sexuală și cea de reproducere. Lucrările școlii vieneze de medicină, care au stabilit cu precizie mecanismul concepției și condițiile favorizante, au sugerat, implicit, și modalitățile de a o eluda. În Franța, propaganda anticoncepțională și vânzarea diaframelor, tampoanelor vaginale etc. sunt interzise, dar birth-control este la fel de răspândit.

Cât despre avort, el nu este nicăieri autorizat prin lege. Dreptul roman nu acorda protecție specială vieții embrionare; nasciturus^[65] nu era considerat o ființă umană, ci o parte a corpului matern. *Partus*

antequam edatur mulieris portio est vel viscerum^[66]. În epoca decadenței, avortul e considerat o practică normală și legiuitorul nu a îndrăznit să o interzică atunci când a dorit să încurajeze nașterile. Dacă femeia refuza copilul împotriva voinței soțului, acesta putea să obțină împotriva ei o pedeapsă: în acest caz, însă, doar neascultarea era un delict. În ansamblul civilizației orientale și greco-romane, avortul este admis de lege.

Creștinismul este cel care a răsturnat ideile privitoare la această problemă, infestând embrionul cu un suflet; avortul a devenit, astfel, o crimă contra fătului. „Orice femeie care procedează astfel încât să nu poată zămisli atâția prunci câți ar putea naște se face vinovată de tot atâtea omucideri, ca și femeia care încearcă să se rănească în urma concepției”, scrie Sfântul Augustin. În Bizanț, pedeapsa pentru avort era exilul temporar; la barbarii care practicau infanticidul, acesta nu era condamnat decât dacă se făcuse prin violență și împotriva voinței mamei: în acest caz era răscumpărat, plătindu-se prețul sângelui. Dar primele concilii ale Bisericii stipulează contra acestei „omucideri” pedepsele cele mai severe, indiferent de vârsta prezumată a fătului. O problemă însă a devenit obiectul unor discuții interminabile: în ce moment pătrunde sufletul în corp? Sfântul Toma și majoritatea autorilor stabilesc acest reper în jurul celei de-a patruzecia zile pentru copiii de sex masculin și celei de-a optzecea pentru cei de sex feminin; s-a putut face, astfel, distincția între fătul însuflețit și cel neînsuflețit în cursul Evului Mediu, codul pedepselor declară: „Dacă o femeie gravidă își ucide rodul pântecelui înainte de patruzeci și cinci de zile, pedeapsa va fi de un an. Dacă o face după șaizeci de zile -de trei ani. În sfârșit, dacă pruncul e deja însuflețit, fapta ei se va considera

omucidere.” Cu toate acestea, textul adaugă: „Este o mare deosebire între femeia sărmană, care-și omoară pruncul pentru că nu are cu ce să-l hrănească, și cea al cărei scop nu este decât să ascundă nelegiuirea desfrânării”. În 1556, Henric al II-lea dă un faimos edict asupra ascunderii sarcinii; cum simpla ascundere se pedepsea cu moartea, s-a dedus că, în fapt, pedeapsa trebuia să sancționeze manevrele abortive; în realitate, edictul viza infanticidul; el a fost înțeles, însă, ca autorizând pedeapsa cu moartea împotriva autorilor și complicilor avortului. Distincția între fătul însuflețit și cel neînsuflețit nu se mai întâlnește în secolul al XVIII-lea. La sfârșitul acestui secol, Beccaria, a cărui influență în Franța a fost considerabilă, pledează în favoarea femeii care refuză copilul. Codul din 1791 îi acordă acesteia iertarea, dar îi pedepsește pe complici cu „douăzeci de ani de temniță”. Ideea că avortul este omucidere dispare în secolul al XIX-lea, când acesta e considerat mai degrabă ca o crimă împotriva statului. Legea din 1810 îl interzice strict, sub pedeapsa cu înțemnițarea și cu munca silnică pentru femeie și pentru complicii ei; în fapt, însă, doctorii continuă să-l practice atunci când se impune salvarea vieții mamei. Înțelegând că legea e prea severă, spre sfârșitul secolului jurații au încetat să o aplice; numărul arestărilor era neînsemnat, iar 4/5 din acuzate erau achitate. În 1923, o nouă lege prevede, de asemenea, munca silnică pentru autorii și complicii intervenției, dar sancționează femeia numai cu închisoarea sau cu o amendă; în 1939, un nou decret îi vizează în mod special pe cei care provoacă avortul: aceștia nu vor mai beneficia de nici o circumstanță atenuantă. În 1941, avortul este decretat crimă împotriva siguranței Statului. În celelalte țări era un delict sancționat printr-o pedeapsă corecțională; în Anglia, însă, el reprezintă o *felony*¹⁶⁷¹, pedepsită cu închisoare și cu munca silnică. În ansamblu, legile

și tribunalele sunt mult mai indulgente cu femeia decât cu complicitățile ei. Cu toate acestea, Biserica nu și-a temperat deloc severitatea. Codul dreptului canonic promulgat la 27 martie 1917 declară: „Cei care efectuează avortul dimpreună cu mama, odată efectul obținut, sunt pasibili de excomunicarea *latce sentetice*^[68] cea de obște”. Nici o rațiune nu poate fi invocată, nici măcar pericolul de pierdere a vieții în care se află mama. Papa a declarat din nou, recent, că între viața mamei și cea a copilului trebuie aleasă cea de-a doua: căci mama, fiind botezată, poate ajunge în ceruri - în mod ciudat infernul nu intră niciodată în aceste calcule - în timp ce fătul ar fi osândit în limburile Purgatoriului pentru veșnicie.^[69]

Avortul a fost oficial autorizat doar pentru un scurt răstimp în Germania, înainte de instalarea nazismului, iar în U.R.S.S., înainte de 1936. Dar, în ciuda religiei și legislației, el se practică în toate țările, într-o măsură considerabilă. În Franța, se înregistrează anual între opt sute de mii și un milion de avorturi - la un număr similar de nașteri -, două treimi dintre cele care avortează fiind femei căsătorite, dintre care multe au deja unul sau doi copii. În ciuda prejudecăților, a rezistențelor, a rămășițelor unei morale depășite, s-a realizat, prin urmare, trecerea de la fecunditatea liberă la cea dirijată de Stat sau de individ. Progresele obstetricii au diminuat considerabil riscurile nașterii; suferințele nașterii sunt pe cale de dispariție; zilele acestea - în martie 1949 - s-a decretat în Anglia că anumite metode de anestezie sunt obligatorii; acestea, deja în general aplicate în S.U.A., încep să se răspândească și în Franța. Inseminarea artificială încununează o evoluție ce va permite umanității să stăpânească funcția reproductivă. În mod special aceste schimbări au pentru femeie o importanță imensă; ea își poate micșora numărul sarcinilor, integrându-le în chip

rațional vieții ei, încetând de a le mai fi sclavă. La rândul ei, femeia se eliberează de natură în cursul secolului al XIX-lea; ea cucerește stăpânirea asupra propriului ei corp. Sustrăgându-se, în mare parte, servitudinilor reproducerii, ea își poate asuma rolul economic care i se propune și care îi va asigura cucerirea întregii ei persoane.

Evoluția condiției femeii se explică tocmai prin convergența acestor doi factori: participarea la producție și eliberarea din sclavia reproducerii; așa după cum prevăzuse Engels, statutul ei social și politic urma să se transforme cu necesitate. Mișcarea feministă, schițată în Franța de Condorcet, iar în Anglia de Mary Wollstonecraft, în lucrarea *Revendicarea drepturilor femeii*, și reluată la începutul secolului de saint-simonieni, nu putuse reuși în lipsa unor baze concrete.

Acum, revendicările femeilor își vor dobândi întreaga greutate. Ele se vor face auzite chiar în sânul burgheziei. Ca urmare a dezvoltării rapide a civilizației industriale, proprietatea funciară se află în recul în raport cu proprietatea mobilă: principiul unității grupului familial își pierde din forță. Mobilitatea capitalului îi permite deținătorului ca, în loc să fie posedat de propria avere, să o posede fără reciprocitate și să poată dispune de ea. Prin intermediul patrimoniului, femeia era legată de soț în chipul cel mai substanțial: patrimoniul o dată abolit, ei nu mai sunt decât alăturați, și nici măcar copiii nu constituie o legătură comparabilă, ca soliditate, cu cea a interesului. Astfel, individul se va afirma împotriva grupului; această evoluție este frapantă mai ales în America, unde triumfă forma modernă a capitalismului: aici, divorțul va înflori, iar soțul și soția nu mai apar decât ca niște asociați provizorii în Franța, unde populația rurală este importantă și unde codul lui Napoleon a pus

femeia căsătorită sub tutelă, evoluția va fi lentă. În 1884, se restabilește divorțul, iar femeia îl poate obține dacă soțul se face vinovat de adulter; însă diferența dintre sexe este menținută în câmpul penal: adulterul nu este un delict decât dacă este săvârșit de femeie. Dreptul de tutelă restrictiv acordat în 1907 nu este pe deplin cucerit decât în 1917. În 1912 s-a hotărât stabilirea paternității naturale. Mai este de așteptat până în 1938 și 1942 pentru a asista la modificarea statutului femeii căsătorite: acum se abrogă obligația supunerii, deși tatăl rămâne șeful familiei; el decide domiciliul, dar femeia se poate opune alegerii sale dacă prezintă motive întemeiate: capacitățile ei sunt sporite; cu toate acestea. În formula obscură: „Femeia căsătorită are deplină capacitate de drept. Aceasta capacitate nu este limitată decât de contractul de căsătorie și de lege”, ultima parte a articolului o neagă pe prima. Egalitatea dintre soți încă nu s-a realizat.

Cât despre drepturile politice, acestea au fost cucerite cu mari eforturi în Franța, Anglia, S.U.A. În 1867, Stuart Mill ținea în fața Parlamentului englez prima pledoarie din lume rostită într-un cadru oficial în favoarea dreptului de vot al femeilor. El cerea cu o mare hotărâre în scrierile sale egalitatea femeii cu bărbatul în familie și în societate. „Sunt convins că relațiile sociale dintre cele două sexe, prin care un sex este subordonat celuilalt în numele legii, sunt greșite în sine și alcătuiesc unul dintre obstacolele de căpătâi ce se opun progresei umanității: sunt convins că ele trebuie să facă loc unei egalități perfecte.” Pe urmele sale, femeile din Anglia se organizează politic sub conducerea doamnei Fawcett; femeile din Franța sunt reunite de Maria Deraismes care, între 1868 și 1871, investighează într-o serie de conferințe publice soarta femeii; ea susține o vie polemică împotriva lui Alexandre Dumas-fiul, care

îl sfătuia pe soțul trădat de femeia infidelă: „Ucide-o!” Léon Riciier va fi adevăratul fondator al feminismului; el va crea în 1869 „Drepturile Femeii” și va organiza Congresul internațional al dreptului femeilor, ținut în 1878. Problema dreptului de vot nu avea să fie încă abordată; femeile s-au mărginit să ceară drepturi civile și, vreme de treizeci de ani, mișcarea va rămâne extrem de timidă, atât în Franța, cât și în Anglia. Totuși, o femeie, Hubertine Auclert, va demara o campanie sufragistă; ea creează o grupare, „Sufragiul femeilor”, și un ziar, *Cetățeană*. Numeroase societăți se vor constitui sub influența ei, dar acțiunea lor nu avea să fie câtuși de puțin eficace. Această slăbiciune a feminismului își află sursa în luptele intestine; la drept vorbind, așa cum deja am semnalat, femeile nu sunt solidare ca sex: ele sunt în primul rând legate de clasa din care fac parte; interesele burghezilor și ale proletarelor nu se armonizează. Feminismul revoluționar reia tradiția saint-simoniană și marxistă; merită, de altfel, notat că o Louise Michel se pronunță împotriva feminismului fiindcă această mișcare nu face decât să deturneze forțe ce trebuie în întregime folosite în lupta de clasă; abolirea capitalului va aduce și rezolvarea problemelor legate de soarta femeii.

În 1879, congresul socialist a proclamat egalitatea sexelor, și din acest moment alianța feminism-socialism nu va mai fi denunțată, dar, de vreme ce femeile așteaptă ca libertatea să le fie oferită prin emanciparea muncitorilor în general, ele nu se atașează decât în chip secundar de propria lor cauză. Dimpotrivă, burghezele cer drepturi noi în sânul societății așa cum este ea, și se feresc să fie revoluționare; ele doresc să introducă reforme de asanare a moravurilor: suprimarea alcoolismului, a literaturii pornografice, a prostituției. În 1892 se reunește Congresul numit feminist, care a dat

numele mișcării; rezultatele sunt insignifiante. Totuși, în 1897 se adoptă o lege care îi permite femeii să fie martor în instanță; dar unei femei cu gradul de doctor în drept care ține să se înscrie în barou i se respinge cererea în 1898, femeile obțin dreptul de alegătoare la Tribunalul de Comerț, dreptul de a alege și de a fi alese în Consiliul superior al Muncii, admiterea în Consiliul superior al Asistenței publice și la școala de Belle-Arte. În 1900, un nou congres le convoacă pe feministe; dar nici acesta nu ajunge la rezultate prea spectaculoase. Totuși, în 1901, se pune pentru prima oară problema votului feminin în fața Camerei, de către Viviani: oricum, el propune limitarea sufragiului la celibatate și divorțate. În acest moment, mișcarea feministă câștigă în importanță. În 1909 se întemeiază Uniunea Franceză pentru Sufragiul femeilor, a cărei animatoare este doamna Brunshawig; ea organizează conferințe, mitinguri, congrese, manifestații. În 1909, Buisson depune un raport asupra unei propuneri a lui Dussausoy de acordare a dreptului de alegătoare pentru adunările locale. În 1910, Thomas face o propunere în favoarea sufragiului feminin; reînnoită în 1918, ea triumfă, un an mai târziu, în Cameră, dar eșuează în 1922 în Senat. Situația este îndeajuns de complexă. Feminismului revoluționar și feminismului intitulat independent al doamnei Brunshawig i s-a adăugat un feminism creștin: Benedict XV s-a pronunțat, în 1919, în favoarea dreptului de vot al femeilor; Mgr Baudrillart și părintele Sertillanges fac o aprinsă propagandă în acest sens; catolicii cred că femeile reprezintă în Franța un element conservator și religios; tocmai de acest lucru se tem radicalii: adevăratul motiv al explicației lor este teama de o deplasare a ponderii voturilor dacă li se va permite femeilor să devină alegătoare. În Senat, numeroși catolici, grupul Uniunii republicane și, pe de altă parte, partidele de

extremă stângă se pronunță pentru dreptul de vot al femeilor: majoritatea, în schimb, este contra. Până în 1932, ea se folosește de proceduri de amânare și refuză să discute propunerile privind sufragiul feminin; în 1932, totuși, cum Camera a votat cu trei sute nouăsprezece voturi contra unu amendamentul care le acordă femeilor dreptul de a alege și de a fi alese, Senatul începe o dezbatere care va dura timp de mai multe ședințe: amendamentul va fi respins. Darea de seamă, publicată ulterior în *L'Officiel*, este dintre cele mai semnificative; în ea pot fi reperate toate argumentele pe care antifeminiștii le-au vehiculat jumătate de secol în lucrări a căror simplă enumerare ar fi fastidioasă. Pe primul loc se situează argumentele galante, de genul: iubim prea mult femeia pentru a le lăsa pe femei să voteze; se exaltă, în maniera lui Proudhon, „adevărata femeie”, cea care acceptă dilema „curtezană sau gospodină”: votând, femeia și-ar pierde farmecul; ea tronează pe un pedestal, să nu se coboare pe pământ; are totul de pierdut și nimic de câștigat devenind alegătoare; ea guvernează asupra bărbaților fără a avea nevoie de nici un buletin de vot etc. Este invocat, într-o notă mai gravă, interesul familiei: locul femeii este acasă; discuțiile politice ar stârni discordia între soți. Unii vorbitori afișează un antifeminism moderat. Femeile sunt diferite de bărbați. Ele nu fac serviciul militar. Vor vota, cumva, și prostituatele? Alții își afirmă cu aroganță superioritatea masculină: votul nu este nicidecum un drept, ci o misiune de care femeile nu sunt demne. Ele sunt mai puțin inteligente și mai puțin instruite decât bărbatul. Dacă femeile ar- vota, bărbații s-ar efemina. Femeilor le lipsește educația politică. Ele ar vota potrivit cuvântului de ordine al soțului. Dacă țin așa de mult să fie libere, ia să facă bine și să se elibereze, până una-alta, de sub dominația croitoresei. Se mai propune și următorul argument,

de o superbă naivitate: în Franța există mai multe femei decât bărbați. În pofida indigenței tuturor acestor obiecții, a trebuit așteptat până în 1945 pentru ca femeia franceză să-și câștige capacitățile politice.

Încă din 1893, Noua Zeelandă îi acordase femeii deplinătatea drepturilor sale; Australia o va urma în 1908. Dar în Anglia și în America victoria a fost dificilă. Anglia victoriană cantona fără drept de apel femeia în interiorul căminului; Jane Austen se ascundea pentru a scrie; era nevoie de mult curaj sau de un destin excepțional pentru a deveni o George Eliot, o Emily Brontë; în 1888, un savant englez scria: „Femeile nu numai că nu constituie rasa, dar nu sunt nici măcar pe jumătate rasa, ci o subspecie destinată numai și numai reproducerii”. Doamna Fawcett fondează, spre sfârșitul secolului, mișcarea sufragistă, dar, ca și în Franța, aceasta se arată destul de timidă. Spre anul 1903, revendicările feminine iau o turnură ieșită din comun. Familia Pankhurst creează la Londra Woman Social and Political Union (W.S.P.U.)^[70], aliată cu partidul laburist muncitoresc și care întreprinde ferme acțiuni militante. E pentru prima oară în cursul istoriei când femeile pot fi văzute încercând să realizeze ceva ca femei: este ceea ce conferă un interes deosebit aventurii „sufragetelor” din Anglia și America. Vreme de cincisprezece ani, ele duc o politică de presiune ce amintește, sub unele aspecte, atitudinea unui Gandhi: refuzând violența, ele îi inventează succedanee mai mult sau mai puțin ingenioase. Dau buzna în Albert Hall în timpul mitingurilor partidului liberal fluturând drapele din pânză de bumbac pe care sin! înscrise cuvintele *Vote for women*^[71]; pătrund cu forța în cabinetul Lordului Asquith, țin mitinguri în Hyde Park sau în Trafalgar Square, defilează pe străzi cu pancarte, țin conferințe: în timpii! manifestațiilor, îi insultă pe polițiști sau îi bombardează cu pietre,

pentru a provoca procese: în închisori adoptă tactica grevei foamei; aduna fonduri, reunesc în jurul lor milioane de femei și de bărbați; voi impresiona opinia publică într-atât, încât în 1907 există două sute de membri ai Parlamentului constituiți într-un comitet pentru sufragiul femeilor; de acum înainte, an de an, unii dintre aceștia vor impune o lege în favoarea sufragiului femeilor; an de an legea va fi respinsă cu aceleași argumente. 1907 este anul în care W.S.P.U. organizează primul marș către Parlament, la care iau parie un mare număr de muncitoare cu șaluri și câteva aristocrate; poliția le respinge: dar în anul următor, din cauza amenințării de a le interzice femeilor căsătorite lucrul în anumite galerii ale minelor, muncitoarele din Lancashire sunt chemate de W.S.P.U. la un mare miting la Londra. Au loc noi arestări; sufragetele închise ripostează în 1909 printr-o lungă grevă a foamei. Eliberate, ele organizează alte și alte cortegii: una dintre luptătoare, urcată în șa pe un cal spoit cu var, o întruchipează pe regina Elisabeta. La 18 iulie 1910, zi în care legea privind sufragiul feminin trebuie depusă la Cameră, o coloană de manifestante măsurând nouă kilometri lungime străbate Londra; după respingerea legii - noi mitinguri, noi arestări.

În 1912, ele adoptă o tactică mai violentă: dau foc unor case nelocuite, sfâșie tablouri, calcă în picioare ronduri de flori, dau cu pietre în poliție; în același timp, trimit delegație după delegație la Lloyd George, la Sir Edmund Grey; se ascund în Albert Hall și intervin zgomotos în timpul discursurilor lui Lloyd George. Războiul avea să le întrerupă activitățile. Este foarte dificil de stabilit în ce măsură aceasta acțiune a precipitat cursul evenimentelor. Englezoaicelor li se va acorda dreptul de vot mai întâi în 1918, într-o formă restrânsă, și apoi în 1928, fără restricții: în mare

parte serviciile aduse în timpul războiului le-au asigurat acest succes

Femeia din America a fost inițial mai emancipată decât cea din Europa. La începutul secolului al XIX-lea, femeile trebuiau să ia parte la munca dură de pionierat a bărbaților; ele au luptat alături de ei: erau mai puține la număr, și de aceea extrem de pozitiv valorizate. Treptat, însă, condiția lor s-a apropiat de aceea a femeilor din Lumea Veche; galanteria cu care erau înconjurată s-a menținut; și-au păstrat privilegiile culturale și o poziție dominantă în interiorul familiei; legile le acordau cu bunăvoință un rol religios și moral; dar aceasta nu însemna că frâiele societății nu se concentrău în mâinile bărbaților. Unele femei vor începe, spre 1830, să revendice drepturi politice. Ele vor întreprinde și o campanie în favoarea negrilor. Nepermițându-li-se participarea la congresul antisclavagist ținut în 1840 la Londra, quakera Lucretia Mott va fonda o asociație feministă. La 18 iulie 1840, în cadrul unei Convenții reunite la Seneca Falls, ele compun un manifest străbătut de inspirația de tip quaker și care dă tonul întregului feminism american „Bărbatul și femeia au fost creați egali și înzestrați de Creator cu drepturi inalienabile.. Guvernarea nu este făcută decât pentru a ocroti aceste drepturi... Bărbatul face din femeia căsătorită o ființă moartă din punct de vedere civic... El uzurpă prerogativele lui Iehova, singurul care poate delimita sfera de acțiune a oamenilor.” Trei ani mai târziu, doamna Beecher-Stowe scrie Coliba unchiului Toni, care va trezi un curent de opinie favorabil negrilor. Emerson și Lincoln sprijină mișcarea feministă. Când izbucnește Războiul de Secesiune, femeile participă cu ardoare; în zadar, însă, vor cere ele ca amendamentul care le acordă negrilor dreptul de vot să fie redactat precum urmează: „Nici culoarea, nici sexul nu sunt obstacole în calea

dreptului electoral”. Cum, însă, unul dintre articolele amendamentului era ambiguu, domnișoara Anthony, o mare lideră feministă, îl folosește drept pretext pentru a vota la Rochester împreună cu paisprezece dintre tovarășele ei; va fi condamnată la plata unei amenzi de o sută de dolari. În 1869, ea fondează Asociația națională pentru sufragiul femeilor și, în același an, statul Wyoming le acordă femeilor dreptul de vot Abia în 1893 și, apoi, în 1896. Colorado, respectiv Idaho și Utah, urmează acest exemplu. În următorii ani progresele sunt foarte lente. Dar în planul economic femeile reușesc cu mult mai bine decât în Europa. În 1900, în S.U.A. sunt 5 milioane de femei care muncesc, dintre care 1.300.000 în industrie, iar 500.000 de mii în comerț; un mare număr lucrează în comerț, industrie, afaceri și în toate profesiunile liberale. Există femei avocat, doctor și 3.373 de femei pastor. Faimoasa Marie Baker Eddy fondează Christicm Scientist Church. Femeile adoptă obiceiul de a se aduna în cluburi: în 1900, acestea reunesc în jur de două milioane de membre.

Cu toate acestea, doar nouă state au acordat femeilor dreptul de vot. În 1913, mișcarea sufragistă se organizează după modelul mișcării militante engleze. Două femei o conduc: Miss Stevens și o tânără quakeră, Alice Paul. Ele obțin de la Wilson autorizația de a defila în mari cortegii, cu steaguri și insigne; organizează, apoi, o campanie de conferințe, mitinguri, defilări, manifestări de toate tipurile. Din cele nouă state în care este admis votul feminin sosesc la Capitoliu, cu mare aparat, femeile electoare, cerând votul feminin pentru întreaga națiune. La Chicago femeile se vor aduna pentru prima oară într-un partid pentru a-și elibera semenele: această adunare devine „Partidul Femeilor”. În 1917, sufragetele inventează o nouă tactică: ele

pichetează porțile Casei Albe, cu drapele în mină și, adeseori, legate cu lanțuri de grilaj, pentru a nu putea fi izgonite. La capătul unui răstimp de șase luni, sunt arestate și trimise la penitenciarul Oxaqua; fac greva foamei și sunt, în cele din urmă, eliberate. Noi defilări marchează începutul unor tulburări sociale. Guvernul sfârșește prin a consimți numirea unui Comitet de sufragiu la Cameră. Comitetul executiv al „Partidului Femeilor” ține o conferință la Washington; la ieșire, amendamentul în favoarea votului feminin este prezentat în Cameră și votat la 10 ianuarie 1918. Rămânea de smuls votul Senatului. Cum Wilson nu promisese să exercite suficiente presiuni, sufragetele reîncep manifestațiile; ele țin un miting la porțile Casei Albe. Președintele se hotărăște să adreseze un apel Senatului, dar amendamentul este respins cu o majoritate de plus doi. Un congres republican va fi acela care va vota amendamentul, în iunie 1919. După aceasta, este în continuare dusă lupta pentru egalitatea deplină a sexelor. La cea de-a șasea Conferință a Republicilor Americane, ținută la Havana în 1928, femeile obțin crearea unui Comitet interamerican al femeilor. În 1933, tratatele de la Montevideo îmbunătățesc condiția femeii printr-o convenție internațională. Nouăsprezece republici americane semnează convenția prin care li se acordă femeilor deplina egalitate în drepturi.

Și în Suedia există o mișcare feministă foarte importantă. În numele vechilor tradiții, suedezele revendică dreptul „la instruire, la muncă, la libertate”. Mai ales femeile de litere duc lupta și, inițial, ceea ce le interesează este aspectul moral al problemei; grupate apoi în asociații puternice, ele îi câștigă de partea lor pe liberali, dar se izbesc de ostilitatea conservatorilor. Norvegienele (în 1907) și finlandezele (în 1906) obțin sufragiul pe care suedezele îl vor mai aștepta, încă, ani de-a rândul.

Ca și țările din Orient, țările latine oprimă femeia prin rigiditatea moravurilor mai mult decât prin aceea a legilor. În Italia fascismul a înăbușit sistematic evoluția feminismului. Căutând să se alieze cu Biserica, respectând familia și prelungind o tradiție a sclaviei feminine, Italia fascistă a aservit de două ori femeia: puterilor publice și soțului ei. Situația a fost foarte diferită în Germania. În 1790, studentul Hippel lansase primul manifest al feminismului german. La începutul secolului al XIX-lea, înflorise un feminism sentimental analog celui al lui George Sand. În 1848, Louise Otto, prima feministă germană, cerea pentru femei dreptul de a sprijini transformarea țării lor: feminismul ei era de esență naționalistă. Ea fonda în 1865 Asociația generală a femeilor germane. În același timp, socialiștii germani reclamă, o dată cu Bebel, abolirea inegalității dintre sexe. Clara Zetkin intră în 1892 în consiliul partidului. Apar asociații muncitorești feminine și uniuni ale femeilor socialiste grupate într-o federație. Germanele nu izbutesc crearea, în 1914, a unei armate naționale a femeilor, dar participă cu multă pasiune la efortul de război. După înfrângerea Germaniei, ele obțin dreptul de vot și iau parte la viața politică: Rosa Luxemburg luptă în grupul Spartacus alături de Liebknecht și moare asasinată în 1919. Majoritatea femeilor din Germania s-a pronunțat pentru alegerea ordinii; multe dintre ele au ajuns în Reichstag. Așadar, unor femei emancipate avea să le impună Hitler noul ideal al lui Napoleon: „Kiiche, Kirche, Kinder”. „Prezența unei femei ar dezonora Reichstagul”, declara el. Dat fiind că nazismul era anticatolic și antiburghez, el a prevăzut un loc privilegiat pentru mamă; protecția acordată mamelor tinere și copiilor naturali eliberează în mare măsură femeia de căsătorie; precum în Sparta, ea depindea de Stat mai mult decât de oricare alt individ, ceea ce îi dădea simultan mai

multă și mai puțină autonomie decât unei burgheze care trăia în regimul capitalist.

Mișcarea feministă a căpătat cea mai mare amploare în U.R.S.S. Ea s-a schițat la sfârșitul secolului al XIX-lea, printre studentele din intelighenția; ele sunt mai puțin atașate cauzei lor personale decât cauzei revoluționare în general; ele „merg în popor” și luptă împotriva serviciului Ohrana^[72] după metodele nihiliste: Vera Zasulici îl execută în 1878 pe prefectul de poliție Trepov. În timpul războiului ruso-japonez, femeile îi înlocuiesc pe bărbați în multe meserii; ele ajung la conștiința de sine, iar Uniunea rusă pentru drepturile femeii reclamă egalitatea politică a sexelor; în interiorul primei Dume se creează un grup parlamentar al drepturilor femeii, lipsit, însă, de eficacitate. Revoluția va fi aceea care va aduce emanciparea muncitoarelor, încă din 1905 ele participaseră în număr mare la grevele politice de masă declanșate în țară, urcaseră pe baricade. În 1917, cu câteva zile înainte de Revoluție, cu ocazia Zilei Internaționale a Femeilor (8 martie) ele manifestează masiv pe străzile din Sankt-Petersburg cerând pâine, pace și întoarcerea acasă a soților lor. Iau parte la insurecția din octombrie; între 1918 și 1920 joacă un mare rol economic și chiar militar în lupta U.R.S.S. Împotriva invadatorilor. Fidel tradiției marxiste, Lenin a legat emanciparea femeilor de cea a muncitorilor; el le-a acordat egalitatea politică și egalitatea economică.

Articolul 122 al Constituției din 1936 prevede că: „în U.R.S.S. femeia se bucură de aceleași drepturi ca și bărbatul în toate domeniile vieții economice, oficiale, culturale, publice și politice”. Aceste principii au fost precizate de Internaționala Comunistă. Aceasta cere: „Egalitatea socială a femeii și bărbatului în fața legii și în viața practică. Transformarea radicală a dreptului conjugal și a

codului familiei. Recunoașterea maternității ca funcție socială. Trecerea în seama societății a grijilor și a educației copiilor și adolescenților. Lupta civilizatoare organizată împotriva ideologiei și tradițiilor care fac din femeie o sclavă”. În domeniul economic, cuceririle femeii au fost strălucite. Ea a obținut egalitatea salariilor cu muncitorii bărbați și a participat masiv la producție; prin aceasta, a căpătat o importanță politică și socială considerabilă. În broșura recent editată de Asociația Franța-U.R.S.S. se spune că la alegerile generale din 1939 erau 457000 de femei deputat în sovietele regionale, județene, orășenești și satești, 1480 în sovietele superioare ale republicilor socialiste, iar 227 se aflau în Sovietul Suprem al U.R.S.S. Aproape 10 milioane sunt membre de sindicat. Ele ar constitui 40% dintre muncitorii și funcționarii U.R.S.S.; un mare număr de muncitoare s-au numărat printre stahanoviști. Se știe ce rol au jucat rusoaicele în ultimul război mondial; ele au asigurat o muncă imensă, inclusiv în ramurile de producție predominant masculine: metalurgie și minerit, transportul lemnului cu pluta, căi ferate etc, s-au distins ca aviatore, parașutiste, au format armate de partizani.

Această participare a femeii la viața publică a ridicat o problemă dificilă: rolul ei în viața de familie. De-a lungul unei întregi perioade, s-a încercat eliberarea ei de constrângerile domestice: la 16 noiembrie 1924, adunarea plenară a Cominternului a proclamat: „Revoluția este neputincioasă atâta vreme cât subzistă noțiunea de familie și relații familiale”. Respectul acordat uniunii libere, ușurința cu care se obțineau divorțurile, reglementarea prin lege a avorturilor asigurau libertatea femeii față de bărbat; legile privitoare la concediile de maternitate, creșele, grădinițele etc. ușurau poverile maternității. Ținând seama de mulțimea de mărturii pasionate și

contradictorii, e greu de lămurit care era situația concretă a femeii; sigur este că astăzi exigențele repopulării au generat o politică familială diferită: familia apare drept celula socială elementară, iar femeia este în același timp muncitoare și gospodină^[73]. Morala sexuală este dintre cele mai stricte; de la legea din iunie 1936, întărită prin cea din 7 iunie 1941, avortul este interzis, iar divorțul aproape suprimat; adulterul este condamnat de moravuri. Strict subordonată statului, ca toți muncitorii, strict legată de cămin, având, însă, acces la viața politică și demnitatea conferită de munca productivă, condiția rusoaicei este una specială; ar fi profitabilă studierea îndeaproape a acestui caracter special; din păcate, circumstanțele îmi interzic acest studiu.

În sesiunea ținută recent la O.N.U., Comisia pentru condiția femeii a cerut ca egalitatea în drepturi a celor două sexe să fie recunoscută de toate națiunile și a aprobat mai multe moțiuni menite să facă din acest statut legal o realitate concretă. Se pare, deci, că partida a fost câștigată. Viitorul nu poate decât să conducă la o asimilare din ce în ce mai profundă a femeii în societatea cândva masculină.

Dacă aruncăm o privire generală asupra acestei istorii, constatăm că din ea rezultă mai multe concluzii. Mai întâi aceasta: întreaga istorie a femeilor a fost făcută de bărbați. Tot astfel, în America nu există o problemă a negrilor, ci o problemă a albilor^[74]; tot astfel, „antisemitismul nu este o problemă evreiască: este problema noastră”^[75]; și în sfârșit, tot astfel, problema femeii a fost întotdeauna una a bărbaților. Am putut vedea care au fost motivele pentru care ei au avut la început, o dată cu forța fizică, și prestigiul moral; ei au creat valorile, moravurile, religiile; niciodată femeile nu le-au negat această putere. Câteva

figuri izolate - Sapho, Christine de Pisan, Mary Wolloncraft, Olympe de Gouges - au protestat împotriva destinului lor neîndurător; uneori au avut loc chiar manifestații colective: însă matroanele romane asociate împotriva legii Oppia sau sufragetele anglo-saxone nu au reușit să exercite o presiune decât pentru că bărbații erau dispuși să o suporte. Ei au fost cei care au ținut întotdeauna în mâinile lor soarta femeii; și nu au decis asupra ei ținând seama de interesul femeii; ei s-au preocupat de propriile lor proiecte, spaime sau nevoi. Când au venerat-o pe zeița-mamă, a fost din teama de Natură; de îndată ce unealta de bronz le-a permis afirmarea împotriva acesteia, ei au instituit patriarhatul; conflictul dintre familie și stat este cel care definește acum statutul femeii; atitudinea creștinului față de Dumnezeu, de lume și de propria sa carne este cea reflectată în condiția rezervată femeii; ceea ce s-a numit în Evul Mediu „Cearta femeilor” a fost o dispută între clerici și laici legată de căsătorie și celibat; regimul social fondat pe proprietatea privată a fost cel care a atras tutela asupra femeii căsătorite, iar revoluția tehnică realizată de bărbați a fost cea care le-a eliberat pe femeile de astăzi. O evoluție a eticii masculine este cea care a dus la reducerea familiilor numeroase prin „birth-control” și a eliberat parțial femeia de servitutele maternității. Însuși feminismul nu a fost niciodată o mișcare autonomă: el a fost în parte un instrument în mâinile politicienilor și în parte un epifenomen reflectând o dramă socială mai profundă. Niciodată femeile nu s-au constituit într-o castă separată: într-adevăr, ele nu au căutat să joace ca sex un rol în istorie. Doctrinile care cer prețuirea femeii ca viață, carnalitate, imanență, Celălalt sunt ideologii masculine care nu exprimă absolut deloc revendicările feminine. Majoritatea femeilor se resemnează cu soarta lor, fără a risca nici un protest; cele care au încercat să-și schimbe soarta au ținut nu să se închidă în singularitatea lor

și să o facă să triumfe, ci să o depășească. Atunci când ele au intervenit în cursul lucrurilor, au făcut-o în acord cu bărbații și din perspective masculine.

În ansamblu, această intervenție a fost secundară și episodică. Clasele în interiorul cărora femeile se bucurau de o anumită autonomie economică și participau la producție erau clasele oprimate și, ca muncitoare, femeile erau încă în și mai mare măsură sclave decât muncitorii-bărbați. În interiorul claselor conducătoare, femeia era un parazit, aservit în această calitate legilor masculine: în ambele cazuri, acțiunea îi era aproape imposibilă. Dreptul și moravurile nu coincid întotdeauna, iar între ele echilibrul se stabilește în așa fel încât femeia să nu fie niciodată liberă în chip real. În vechea Republică romană, condițiile economice îi conferă matroanei puteri concrete: dar ea nu are nici o independență legală; adeseori lucrurile se petrec la fel în civilizațiile țărănești și în mica burghezie; stăpână-servitoare în interiorul casei, femeia este o minoră din punct de vedere social. Invers, în epocile în care societatea se dezagregă, femeia se emancipează, dar, încetând să mai fie vasala bărbatului, ea își pierde locul; beneficiază doar de o libertate negativă, care nu găsește altă modalitate de a se traduce decât prin licență și plăceri: precum în timpul decadentei romane, al Renașterii, al secolului al XVIII-lea sau al Directoratului. Fie găsește ceva în care să se investească, dar atunci este aservită, fie este eliberată, dar nu mai are ce să facă din ea însăși. Este de remarcat, printre altele, faptul că femeia căsătorită și-a avut locul în societate, dar nu s-a bucurat de nici un drept în cadrul ei; în vreme ce celibatară, femeie cinstită sau prostituată, avea toate capacitățile bărbatului; dar, până în secolul nostru, ea a fost mai mult sau mai puțin exclusă din viața socială. Din această opoziție între drept și moravuri a rezultat printre

altele următorul paradox ciudat: amorul liber nu este interzis de lege, în schimb adulterul este un delict; totuși, adeseori, tânăra care „păcătuiește” este dezonorată, în vreme ce abaterea soției este privită cu indulgență: un mare număr de tinere fete, din secolul al XVII-lea și până în zilele noastre, se căsătoresc spre a putea fi libere să aibă amanți. Prin acest sistem ingenios, marea masă a femeilor este ținută în lesă: e nevoie de circumstanțe excepționale pentru ca o personalitate feminină să reușească să se afirme între aceste două serii de constrângeri, unele abstracte, altele concrete. Femeile care au creat opere comparabile cu cele ale bărbaților sunt acelea pe care forța instituțiilor sociale le înălțase dea supra oricărei diferențieri sexuale. Isabella de Castilia, Elisabeta a Angliei, Ecaterina a Rusiei nu erau nici bărbați, nici femei: erau suverane. Este remarcabil faptul că feminitatea lor, abolită din punct de vedere social, n-a mai constituit un handicap: proporția reginelor care au avut domnii glorioase este infinit superioară celei a marilor regi. Religia operează aceeași transformare: Caterina din Siena sau Sfânta Tereza sunt, dincolo de condiția lor fiziologică, suflete sfinte; viața lor luminează și viața lor mistică, faptele și scrierile lor se ridică la înălțimi pe care puțini bărbați le-au atins vreodată. Avem toată îndreptățirea să credem că, dacă alte femei n-au reușit să lase urme profunde, aceasta s-a întâmplat deoarece ele au fost limitate de condiția lor. Ele nu au putut interveni în lume decât într-o manieră negativă sau oblică. Judith, Charlotte Corday, Vera Zasulici asasinează; participantele la Frondă conspiră; în timpul Revoluției, în timpul Comunei, femeile luptă cot la cot cu bărbații împotriva ordinii stabilite; ca răspuns la o libertate lipsită de drepturi și putere, este permisă blocarea în refuz și revoltă, de vreme ce este interzisă participarea la o construcție pozitivă; în cel mai bun caz, femeia va reuși să se

insinueze pe căi lăturalnice în activitățile bărbaților. Aspazia, doamna de Maintenon, prințesa des Ursins au fost consiliere foarte influente: a fost însă nevoie de consimțământul celor consiliați. Bărbaților le place să exagereze importanța acestor influențe, atunci când vor să o convingă pe femeie că ea trage sforile; în fapt, însă, vocile feminine amuțesc acolo unde începe fapta concretă; ele au putut să provoace războaie, nu și să sugereze tactica de urmat într-o bătălie; ele nu au orientat politica decât în măsura în care politica se reducea la intrigă: adevăratele frâie ale puterii nu au fost niciodată în mâinile femeilor; ele nu au schimbat nici tehnicile, nici economia, n-au făcut și nici n-au desfăcut state, nici nu au descoperit lumi. Unele evenimente s-au declanșat prin intermediul lor: însă ele au fost mai degrabă pretexte decât agenți. Sinuciderea Lucreției nu a avut decât o valoare de simbol. Martiriul rămâne întotdeauna îngăduit oprimaților; în timpul persecutării creștinilor, în ajunul înfrângerilor sociale sau naționale, femeile au jucat rolul de martori; dar niciodată un martir na schimbat fața lumii. Chiar manifestațiile și inițiativele feminine nu au avut valoare decât atunci când o decizie a bărbaților le-a consfințit eficacitatea. Americanele grupate în jurul doamnei Beecher-Stowe au radicalizat opiniile împotriva sclaviei; adevăratele rațiuni ale Războiului de Secesiune n-au fost, însă, de ordin sentimental. „Ziua Femeii” din 8 martie 1917 a precipitat, pare-se, Revoluția Rusă: nu a fost, însă, decât un semnal. Majoritatea eroinelor feminine au ceva baroc: aventuriere, excentrice remarcabile, nu atât prin acțiunile lor, cât prin destinele lor excepționale; dacă le comparăm pe Ioana d’Arc, doamna Roland, Flora Tristan cu Richelieu, Danton sau cu Lenin, ne dăm seama că măreția lor este subiectivă: sunt figuri exemplare mai degrabă decât agenți istorici. Personalitățile mari țâșnesc din rândul maselor și sunt propulsate

de circumstanțe: masa femeilor se află la marginea istoriei, iar circumstanțele sunt pentru fiecare dintre ele un obstacol, și nu o trambulină. Pentru a schimba fața lumii trebuie să fii în primul rând bine inserat în lume; dar femeile cu rădăcini puternice în societate sunt femeile supuse; cu excepția cazului în care un har divin le împinge spre acțiune - și atunci s-au dovedit la fel de capabile ca și bărbații -, ambițioasa sau eroina sunt creaturi ciudate și monstruoase. Apariția unor Rosa Luxemburg sau Marie Curie nu a fost posibilă decât după ce femeile au început să se simtă la ele acasă în această lume. Asemenea figuri demonstrează în chip strălucit că nu inferioritatea femeilor a determinat lipsa lor de însemnătate în istorie: dimpotrivă, această lipsă de însemnătate le-a predestinat inferiorității.^[76]

Faptul este evident mai ales în domeniul în care ele au reușit cel mai bine să se afirme, adică în domeniul cultural. Soarta lor este strâns legată de cea a literelor și artelor; încă din vremea vechilor germani funcțiile de profetesă și de preoteasă reveneau femeilor; marginalitatea lor explică de ce bărbații le prețuiesc atunci când încearcă să tranșeze prin cultură frontierele universului lor și să intre în contact cu alteritatea. Misticismul curtenesc, curiozitatea umanismului, gustul frumuseții din Renașterea italiană, prețiozitatea secolului al XVII-lea, idealul progresist al secolului al XVIII-lea aduc sub diverse forme exaltarea feminității. Femeia devine atunci tema fundamentală a poeziei, substanța operei de artă; înlesnirile vieții îi permit să se consacre plăcerilor spirituale: inspiratoare, judecătoare și public al scriitorilor, ea devine adesea emula lor: adesea, datorită ei, se impun noi moduri ale sensibilității, noi etici care înflăcărează sufletele bărbaților și numai astfel ea intervine în propriul ei destin: instruirea femeilor este o cucerire datorată în cea

mai mare parte femeilor. Cu toate acestea, dacă rolul colectiv al femeilor intelectuale este însemnat, contribuțiile lor individuale sunt, în ansamblu, mai puțin spectaculoase. Femeia dobândește un loc privilegiat în domeniul gândirii și al artei deoarece este exclusă din cei al faptei; dar arta și gândirea își au izvorul viu toc mai în faptă. A te afla în marginile lumii nu este o situație încurajatoare pentru cei ce pretind că o recreează: și aici, pentru a depăși ceea ce este dat, condiția e să ai rădăcini puternice. Realizările personale sunt aproape imposibile pentru categoriile umane menținute colectiv într-o situație de inferioritate „Cât de departe poți merge, atunci când te încurci în fuste?” întreba Marie Bashkirtseff. Stendhal spunea: „Toate geniile care se nasc femei sunt pierdute pentru fericirea publicului”. De fapt, geniile nu se nasc, ci devin; în rest, e adevărat, condiția feminină a făcut până astăzi imposibilă o asemenea devenire.

Antifeminiștii au tras întotdeauna două concluzii contradictorii din examinarea Istoriei: 1) femeile n-au dat niciodată creații însemnate: 2) situația femeii na fost niciodată o piedică pentru afirmarea marilor personalități feminine. E multă recredință în aceste afirmații; reușitele câtorva privilegiate nu compensează și nici nu scuză înjosirea sistematică la nivel colectiv; iar raritatea și parțialitatea acestor reușite dovedește tocmai ca circumstanțele sunt defavorabile. După cum au susținut Christine de Pisan, Poulain de la Bane, Condorcet, Stuart Mill, Stendhal, în nici un domeniu femeia nu sa bucurat de șanse reale. Tocmai de aceea astăzi un mare număr de femei revendică un nou statut; și, repetăm, revendicarea lor nu este să fie exaltată feminitatea: ele vor ca prin ele însele, și în ansamblul umanității, transcendența să prevaleze asupra imanenței; ele vor să le fie în sfârșit acordate acele drepturi

abstracte și posibilități concrete fără conjugarea cărora libertatea nu este decât mistificare.^[72]

Voința aceasta e pe cale de a se înfăptui. Dar perioada actuală este o perioadă de tranziție; lumea aceasta care a aparținut întotdeauna bărbaților se mai află încă în mâinile lor; instituțiile și valorile civilizației patriarhale dăinuie în cea mai mare parte. Drepturile abstracte sunt departe de a fi recunoscute femeilor pretutindeni și integral: în Elveția ele încă nu votează; în Franța, legea din 1942 menține, într-o formă atenuată, prerogativele soțului. Iar aceste drepturi abstracte, cum spuneam, n-au fost niciodată suficiente pentru ca femeia să aibă o priză concretă asupra lumii: între cele două sexe nu există nici astăzi o veritabilă egalitate.

Mai întâi, grijile căsniciei rămân mult mai împovărătoare pentru femei decât pentru bărbați. Am văzut că servitutele maternității s-au redus o dată cu practica - mărturisită sau clandestină - de tip „birth-control”; aceasta nu este însă nici cunoscută pretutindeni, nici aplicată riguros; dat fiind că avortul este interzis oficial, numeroase femei fie își compromit sănătatea prin practici abolitive neasistate, fie sunt copleșite de numărul sarcinilor. Îngrijirea copiilor și întreținerea căminului revin, încă, aproape în exclusivitate femeii. În Franța, mai ales, tradiția antifeministă este atât de puternică, încât bărbatul se simte degradat atunci când se află în situația de a îndeplini funcții rezervate până nu de mult femeilor. De aici rezultă că femeia are mult mai mari dificultăți decât bărbatul în a împăca munca și viața de familie, în cazurile în care societatea îi pretinde acest efort, viața ei este mult mai amară decât cea a soțului.

Să ne oprim, de pildă, asupra vieții țăranilor. În Franța, ele constituie majoritatea femeilor care participă la munca productivă; și, în general, sunt căsătorite. Femeia necăsătorită rămâne cel mai adesea servitoare în casa tatălui sau în cea a unui frate sau a unei surori; femeia nu devine stăpână a unei case decât acceptând dominația unui soț; moravurile și tradițiile îi repartizează, de la o regiune la alta, roluri diverse: țăranca normandă este onorată în timpul mesei, în vreme ce corsicana nu are voie să se așeze la aceeași masă cu bărbații; oricum, jucând în economia domestică un rol dintre cele mai importante, ea împărtășește responsabilitățile bărbatului, e asociată intereselor lui, împarte cu el proprietatea; este respectată și adesea ea e cea care are conducerea efectivă: situația ei o amintește pe aceea a femeii din comunitățile agrare antice. Ea are frecvent un prestigiu moral egal sau chiar mai mare decât cel al soțului; însă condiția ei concretă este cu mult mai aspră. Grijile grădinăritului, întreținerea păsărilor de curte, a oilor, a porcilor îi revin în exclusivitate; ea participă la muncile cele mai grele, curăță grajdurile, împrăștie bălegarul, seamănă, ară, prășește, strânge finul, sapă, plivește, recoltează, culege via și uneori ajută la încărcarea și descărcarea carelor cu paie, fân, lemn și surcele etc. În afară de acestea, pregătește mâncarea, ține gospodăria: spală rufele, cârpește etc. Ea duce grelele poveri ale maternității și îngrijirii copiilor. Se trezește în zori, hrănește păsările și animalele, le așterne bărbaților prima masă, se îngrijește de copii și pleacă să lucreze la câmp sau în pădure sau în grădină; ea scoate apa din fântână, pune masa de prânz, spală vasele, lucrează iarăși la câmp până la cină; după ultima masă, se îndeletnicește cu cârpitul, curăță porumbul etc. Cum nu are vreme să-și vadă de sănătate nici măcar în timpul sarcinilor, se deformează repede, de timpuriu se ofilește, e

vlăguită și roasă de boli. Puținele compensații pe care bărbatul și le găsește când și când în viața socială îi sunt refuzate: el se duce la oraș duminică și în zilele de târg, se întâlnește cu alți bărbați, merge la cârciumă, bea, se îndeletnicește cu jocul de cărți, vânează, pescuiește. Ea rămâne acasă și nu are nici o distracție. Numai tărâncile înstărite, care sunt ajutate de servitoare și nu merg la câmp, duc o viață fericit echilibrată: ele sunt onorate social, iar în cămin se bucură de o mare autoritate, fără a fi copleșite de muncă. Dar în cea mai mare parte a timpului, munca din spațiul rural o reduce pe femeie la condiția unui animal de povară.

Negustoreasa, patroana care conduc o mică întreprindere au fost dintotdeauna privilegiate; ele sunt singurele cărora legea le-a recunoscut încă din Evul Mediu anumite capacități civile; femeia-băcan, lăptăreasa, hangița, tutungioaica au o poziție echivalentă cu cea a bărbatului; celibatare sau văduve, ele își sunt, lor însele, rațiuni sociale; căsătorite, ele au aceeași autonomie ca și soții lor. Ele au șansa ca munca lor se desfășoară în perimetrul căminului și că nu este în general prea obositoare.

Cu totul alta este situația muncitoare, funcționarei, secretarei sau vânzătoarei care muncesc în afara casei. Le este mult mai greu să împace munca și întreținerea căminului (drumurile, pregătirea meselor, spălatul și cârpitul cer cel puțin trei ore și jumătate de muncă în fiecare zi lucrătoare și șase ore duminicile; este o cifră considerabilă când se adaugă orelor din fabrică sau de la birou). Cât despre profesiunile liberale, chiar dacă femeile avocat, doctor, profesor își permit unele ajutoare în gospodărie, căminul și copiii reprezintă și pentru ele sarcini și griji care sunt un handicap considerabil. În America treburile gospodăriei sunt ușurate de tehnici ingenioase; însă ținuta și

eleganța cerute angajatelor le impun o altă servitute; pe deasupra, femeile continuă să fie răspunzătoare de casă și de copii. Pe de altă parte, femeia care își caută independența în muncă are șanse mult mai mici decât concurenții ei bărbați. În multe meserii, salariul ei este inferior celui al bărbaților; sarcinile ei sunt mai puțin specializate și deci mai prost plătite decât cele ale unui muncitor calificat; pentru aceeași muncă ea este mai prost plătită decât bărbatul. Fiind o nou-venită în universul bărbaților, ea are mai puține posibilități de reușită decât ei. A se afla la ordinele unei femei le repugnă în general bărbaților și femeilor deopotrivă; au întotdeauna mai multă încredere într-un bărbat; a fi femeie este, dacă nu o tară, cel puțin un fapt special. Pentru „a se descurca” femeia trebuie, în general, să-și găsească sprijinul unui bărbat. Căci bărbații sunt, nu-i așa, cei plasați în pozițiile cele mai avantajoase, în posturile cele mai importante. Este esențial să subliniem că, din punct de vedere economic, bărbații și femeile reprezintă două caste.^[78]

Factorul decisiv pentru condiția actuală a femeii este supraviețuirea încăpățânată a tradițiilor celor mai revolute în noua civilizație pe cale de constituire. Este ceea ce ignoră de regulă observatorii grăbiți care apreciază că femeia nu merită șansele care îi sunt oferite în prezent sau care nu văd în aceste șanse decât ispite periculoase. Adevărul este că situația femeii e instabilă și de aici provin dificultățile ei de adaptare. Femeilor li se deschid porțile fabricilor, birourilor, facultăților dar, în același timp, se crede în continuare că pentru ele căsnicia este o carieră mai onorabilă care le scutește de orice altă participare la viața colectivă. La fel ca în civilizațiile primitive, actul amoros este pentru ea un serviciu pentru care are dreptul de a fi plătită într-o formă mai mult sau mai puțin directă. Cu

excepția U.R.S.S.^[79], pretutindeni femeii moderne îi este îngăduit să-și privească trupul ca pe un capital. Prostituția este tolerată^[80], galanteria este încurajată. Iar femeia căsătorită este legal îndreptățită să fie întreținută soțului ei; ba chiar, în această calitate, se bucură de o demnitate socială net superioară celei a femeii necăsătorite. Moravurile sunt departe de a-i acorda acesteia din urmă libertăți sexuale echivalente cu cele ale bărbatului necăsătorit; maternitatea îi este aproape interzisă, fiica devenită mamă constituind în continuare ceva scandalos. Și atunci cum să nu-și păstreze mitul Cenușăresei^[81] întreaga rezonanță? Totul o încurajează pe tânăra fată să aștepte bogăția și fericirea aduse de un „Făt-frumos” mai degrabă decât să riște încercând să le cucerească pe cont propriu. Mai ales că ea poate spera să promoveze mulțumită lui într-o castă superioară, miracol pe care toată munca ei de-o viață nu va putea să-l recompenseze. Dar o asemenea speranță este nefastă deoarece îi dezbină energiile și interesele^[82]; această dezbinare este, poate, cel mai grav handicap al femeii. Părinții continuă să-și crească fiicele în vederea unei căsătorii în loc să le încurajeze dezvoltarea personală; femeia ajunge să vadă în măritiş atâtea avantaje, încât ea însăși și-l dorește; de aici rezultă că adeseori este mai puțin pregătită, mai puțin antrenată decât frații săi, că se angajează cu mai puțină hotărâre în profesiunea aleasă; prin aceasta, ea însăși se hărăzește inferiorității; iar cercul vicios se închide: această inferioritate îi întărește dorința de a-și găsi un soț. Orice beneficiu are întotdeauna ca revers o povară; dar dacă poverile sunt prea grele, beneficiul nu mai apare decât ca o servitute; pentru majoritatea muncitorilor, munca este astăzi o corvoadă insuportabilă: pentru femeie, aceasta nu este compensată printr-o cucerire reală a demnității ei sociale, a libertății moravurilor, a autonomiei

economice; este normal ca multe muncitoare sau funcționare să nu vadă în dreptul la muncă decât o obligație de care căsătoria le-ar elibera. În același timp, prin faptul că a ajuns la conștiința de sine și că se poate elibera de căsătorie prin muncă, femeia nu acceptă cu o mai mare docilitate supunerea. Ceea ce și-ar dori ar fi ca împăcarea vieții familiale cu o meserie să nu-i ceară acrobații epuizante. Chiar și atunci, atâta timp cât subzistă tentațiile vieții ușoare — în virtutea inegalității economice avantajoase numai pentru unii și al dreptului recunoscut al femeii de a se vinde unuia dintre acești privilegiați - ea va avea nevoie de un efort moral mult mai mare decât bărbatul pentru a alege calea independenței. Nu sa înțeles îndeajuns că tentația însăși este un obstacol, și încă unul dintre cele mai primejdioase. Ea este dublată de o mistificare deoarece, în fapt, chiar va exista o câștigătoare din câteva mii la loteria partidei fericite. Epoca actuală le invită, le obligă chiar pe femei să muncească; dar ea le flutură concomitent pe dinaintea ochilor paradisuri de trândăvie și delicii: ea le înalță pe cele alese cu mult deasupra celor care rămân legate de lumea banală. Privilegiul economic deținut de bărbați, valoarea lor socială, prestigiul căsătoriei, utilitatea unui sprijin bărbătesc, totul le prescrie femeilor să-și dorească, mai mult decât orice, să placă bărbaților. Ele se află încă, în ansamblu, într-o situație de vasalitate. De aici decurge că femeia se cunoaște și alege cum să fie nu așa cum există ea pentru sine, ci așa cum o definește bărbatul. Prin urmare, va trebui să o descriem mai întâi așa cum o visează bărbații, de vreme ce ființa-sa-pentru-bărbați este unul dintre factorii esențiali ai condiției ei concrete.

- întoarcere la Cuprins

Partea a treia: MITURI

- întoarcere la Cuprins

Capitolul I.

Istoria ne-a arătat că bărbații au avut întotdeauna toate puterile concrete; chiar de la începuturile patriarhatului, ei au considerat folositor ca femeia să fie menținută într-o stare de dependență; și astfel ea a fost constituită, în mod concret, drept Celălalt. Această condiție servea intereselor economice ale masculilor; dar convenea și pretențiilor lor ontologice și morale. Chiar din momentul în care subiectul încearcă să se afirme, Celălalt, care îl limitează și îl neagă, îi este, totuși, necesar: nu se atinge pe sine decât prin această realitate care nu este el. De aceea viața bărbatului nu este niciodată plenitudine și odihnă, ci lipsă și mișcare: este luptă. Față în față cu sine, bărbatul întâlnește Natura; are impact asupra ei, încearcă să și-o aproprieze. Dar ea nu l-ar putea satisface. Ori nu ajunge să se realizeze decât ca o opoziție pur abstractă, este obstacol și rămâne străină; ori suportă pasiv dorința bărbatului și se lasă asimilată de el; nu o posedă decât consumând-o, adică distrugând-o. În ambele cazuri, bărbatul rămâne singur: este singur când atinge o piatră, când mănâncă un fruct. Nu există prezență a celuilalt decât dacă celălalt este el însuși prezent pentru sine: aceasta înseamnă că adevărata alteritate este aceea a unei conștiințe diferite de a mea și identică cu ea. Existența a doi bărbați îl smulge pe fiecare bărbat din imanența sa și îi îngăduie să-și împlinească adevărul ființei, să se împlinească ca transcendență, ca evadare către obiect, ca proiect. Dar această libertate străină, care-mi confirmă libertatea, intră, de asemenea, în conflict cu ea: aceasta este tragedia conștiinței nefericite; fiecare conștiință pretinde să se afirme singură ca subiect suveran. Fiecare încearcă să se împlinească reducându-l pe celălalt la sclavie. Dar sclavul, prin

muncă și prin frică, se simte și el esențial și, printr-o întoarcere dialectică, stăpânul apare ca neesențial. Drama poate fi depășită prin libera recunoaștere a fiecărui individ în altul, fiecare afirmându-se în același timp pe sine și pe celălalt ca obiect și ca subiect, într-o mișcare reciprocă. Dar dragostea, generozitatea, ce realizează în mod concret această recunoaștere a libertăților, nu sunt niște virtuți facile; ele sunt, desigur, cea mai înaltă înfăptuire a omului, prin care se află pe sine în adevărul lui; dar acest adevăr este acela al unei lupte fără încetare începute, fără încetare abolite; ea cere ca omul să se depășească în orice moment al vieții sale. Putem spune, cu alte cuvinte, că omul ajunge la o atitudine autentic morală când renunță la a fi pentru a-și asuma existența. Prin această conversiune, el renunță, de asemenea, la orice posesiune, căci posesiunea este un mod de căutare a ființei; dar conversiunea prin care atinge adevărata înțelepciune nu este niciodată făcută, trebuie săvârșită tot timpul, cere o tensiune constantă. Astfel încât, incapabil să se împlinească în singurătate, bărbatul este fără încetare în primejdie în raporturile cu semenii săi: viața sa este o întreprindere dificilă a cărei reușită nu este niciodată asigurată.

Dar lui nu-i plac greutățile, iar de primejdii îi este teamă. Aspiră, în mod contradictoriu, la viață și la repaus, la existență și la ființă; știe bine că „neliniștea spiritului” este răscumpărarea dezvoltării sale, că distanța până la obiect este răscumpărarea prezenței sale în sine; dar visează liniștea în sânul neliniștii, și visează o plenitudine opacă ce ar locui, totuși, conștiința. Întruchiparea acestui vis este chiar femeia; ea este intermediarul dorit între natura străină de om și semenul său care i se pare a fi prea identic cu el.^[83]

Am văzut că nu au existat mai întâi femei eliberate de sclavie pe care bărbații să le fi aservit și că niciodată diviziunea sexelor nu a întemeiat o diviziune în caste. A compara femeia cu sclavul este o eroare; au existat printre sclavi și femei, dar au existat întotdeauna femei libere, adică învestite cu o demnitate religioasă și socială: ele acceptau suveranitatea bărbatului, iar acesta nu se simțea amenințat de o revoltă care să-l poată transforma la rândul său în obiect. Femeia apare astfel ca neesențialul care nu se întoarce niciodată la esențial, ca un Celălalt absolut, fără reciprocitate. Toate miturile creației exprimă această convingere prețioasă pentru bărbat și, între altele, legenda Genezei, care, prin intermediul creștinismului, sa perpetuat în civilizația occidentală. Eva nu a fost creată în același timp cu Adam, ci a fost extrasă din coasta primului bărbat. Nici nașterea ei nu a fost autonomă; Dumnezeu nu a ales în mod spontan să o creeze pentru ea însăși și pentru ca, în schimb, să fie adorat direct de către ea: el a sortit-o bărbatului; ia dăruit-o lui Adam pentru a-l salva de singurătate, în soțul ei este deci originea și rațiunea de a fi a Evei; ea este complementul lui la modul neesențialului. De aceea apare ca o pradă privilegiată. Este natura ridicată la transluciditatea conștiinței, este o conștiință în mod natural supusă. Și în aceasta se află minunata speranță pe care bărbatul și-a pus-o în femeie: el speră să se poată împlini ca ființă posedând trupește o altă ființă, confirmându-se în libertatea sa printr-o libertate docilă. Nici un bărbat nu ar consimți să fie femeie, dar toți doresc să existe pe lume femei. „Să-i mulțumim lui Dumnezeu pentru că a creat femeia.” „Natura este bună pentru că i-a dăruit bărbatului femeia.” Prin aceste fraze și prin altele asemănătoare, bărbatul afirmă încă o dată, cu o arogantă naivitate, că prezența sa în lume este un fapt ineluctabil și un drept, iar cea a femeii, un simplu accident: dar este un accident fericit.

Apărând drept Celălalt, femeia apare în același timp ca o plenitudine de a fi în opoziție cu această existență al cărei neant bărbatul îl simte în sine; Celălalt, fiind afirmat ca un obiect în ochii subiectului, este afirmat ca în-sine, deci ca ființă. În femeie se întruchipează în mod pozitiv absența pe care orice creatură o poartă în suflet și, căutând să se regăsească prin ea, bărbatul speră să se împlinească pe sine.

Totuși, ea nu a reprezentat pentru el numai întruchiparea Celuilalt, și nu și-a păstrat întotdeauna, în cursul istoriei, această importanță. Au existat momente în care a fost eclipsată de alți idoli. Când Cetatea, Statul îl devoră pe cetățean, acesta nu mai are posibilitatea de a se ocupa de viața lui privată. Fiind destinată Statului, femeia spartană are o condiție superioară celorlalte femei grecoice. Dar ea nu este transfigurată de nici un vis masculin. Cultul căpeteniei, fie că se numește Napoleon, Mussolini sau Hitler, exclude orice alt cult. În dictaturile militare, în regimurile totalitare, femeia nu mai este un obiect privilegiat. Înțelegem că femeia poate fi divinizată într-o țară bogată, ai cărei cetățeni nu știu ce sens să dea vieții lor; este ceea ce se întâmplă în America. În schimb, ideologiile socialiste, care cer egalitatea tuturor ființelor omenești, refuză ca în viitor, începând cu prezentul chiar, vreo categorie umană să fie obiect sau idol: în societatea autentic democratică pe care ne-o anunță Marx nu există loc pentru Celălalt. Totuși, puțini bărbați se suprapun exact peste soldatul, peste militarul care au ales să fie; în măsura în care ei rămân indivizi, femeia păstrează în ochii lor o valoare particulară. Am văzut scrisori trimise de soldații germani unor prostituate franțuze, în care, în pofida nazismului, tradiția florii albastre se dovedea, în chipul cel mai naiv, deosebit de vie. Scriitori comuniști, precum Aragon în Franța, Vittorini în Italia, oferă în operele lor un loc de

primă importanță femeii, amantă și mamă. Poate că mitul femeii se va stinge într-o zi: cu cât femeile se afirmă mai mult ca ființe umane, cu atât minunata calitate de a fi Celălalt moare în ele. Dar în prezent acest mit există încă în inimile tuturor bărbaților.

Orice mit implică un Subiect care își proiectează speranțele și temerile sale către un Cer transcendent. Femeile, neafirmându-se ca Subiect, nu au creat mitul viril în care s-ar reflecta proiectele lor: ele nu au nici religie, nici poezie proprie: ele încă visează prin intermediul viselor bărbaților, adoră idoli pe care iau fabricat bărbații. Aceștia au făurit, pentru propria lor exaltare, marile figuri virile: Hercule, Prometeu, Parsifal; în destinul acestor eroi, femeile nu au decât un rol secundar. Fără îndoială, există imagini stilizate ale bărbatului așa cum este el perceput în raporturile sale cu femeia: tatăl, seducătorul, soțul, gelosul, fiul cel bun, fiul cel rău; dar tot bărbații le-au stabilit, și ele nu ajung la demnitatea mitului; nu sunt decât niște clișee. În timp ce femeia este definită exclusiv din perspectiva raporturilor sale cu bărbatul. Asimetria celor două categorii, mascul și femelă, se manifestă în constituția unilaterală a miturilor sexuale. Se spune adeseori „sexul” pentru a desemna femeia; ea este însăși carnea, deliciile și primejdiile sale: faptul că, din punctul de vedere al femeii, bărbatul este sexual și carnal este un adevăr care nu a fost niciodată proclamat pentru că nu s-a găsit nimeni să-l proclame. Reprezentarea lumii, ca și lumea însăși, este opera bărbaților; ei o descriu din punctul lor de vedere, pe care îl confundă cu adevărul absolut.

Este întotdeauna dificil să descrii un mit; nu se lasă sesizat sau definit, bântuie conștiințele fără a fi pus vreodată în fața lor ca obiect nemișcător. Mitul este atât de alunecos, atât de contradictoriu,

încât mai întâi nici nu i se percepe unitatea: Dalila și Judith, Aspazia și Lucreția, Pandora și Atena; femeia este în același timp Eva și Fecioara Maria. Ea este un idol, o servitoare, izvorul vieții, o putere a întunericului; este liniștea elementară a adevărului, este artificiu, sporovăială și minciună; este vindecătoarea și vrăjitoarea; este prada bărbatului, este pierzania sa, este tot ceea ce el nu este și vrea să aibă, negarea sa și rațiunea sa de a fi.

„A fi femeie, spune Kierkegaard^[84] este ceva atât de ciudat, de complicat, încât nici un predicat nu ajunge să-l exprime, iar multiplele predicate pe care am vrea să le folosim s-ar contrazice în așa fel încât numai o femeie le-ar putea suporta.” Aceasta vine din faptul că ea e considerată nu în mod pozitiv, ca pentru-sine, ci negativ, așa cum îi apare bărbatului. Căci, dacă există și alți Celălți decât femeia, nu este mai puțin adevărat că ea este întotdeauna definită ca Celălalt. Iar ambiguitatea sa este însăși ambiguitatea ideii de Celălalt: este aceea a condiției umane așa cum se definește ea în raport cu Celălalt. Precum am spus-o deja, Celălalt este Răul; dar, cum îi este necesar Binelui, se întoarce către Bine; prin el ajung la Tot, dar el mă separă de acesta; este poarta infinitului și măsura finitudinii mele. Și de aceea femeia nu întruchipează nici un concept imuabil; prin ea se realizează fără încetare trecerea de la speranța la eșec, de la ură la dragoste, de la bine la rău, de la rău la bine. Sub orice aspect am considera-o, această ambivalență ne frapează înainte de toate.

Bărbatul îl caută în femeie pe Celălalt ca Natură și ca semen al său. Dar știm ce sentimente ambivalente îi inspiră Natura bărbatului. O exploatează, dar ea îl strivește, se naște din ea și moare în ea; este izvorul ființei sale și regatul pe care-l supune voinței lui; este o închisoare

materială în care sufletul este prizonier și este realitatea supremă; ea este contingența și Ideea, finitudinea și totalitatea; este ceea ce se opune Spiritului și lui însuși. Rând pe rând aliată și dușmancă, apare ca haosul tenebros de unde țâșnește viața, ca și această viață însăși, ca acel dincolo spre care tinde; femeia rezumă natura ca Mamă, Soție și Idee; aceste figuri când se confundă, când se opun, și fiecare dintre ele are câte două fețe.

Bărbatul își plonjează rădăcinile în Natură; el a fost zămislit precum animalele și plantele; știe bine că nu există decât ca ființă vie. Dar de la instaurarea patriarhatului, Viața a căpătat în ochii săi un dublu aspect: este conștiință, voință, transcendență, este spirit; și este materie, pasivitate, imanență, este trup. Eschil, Aristotel, Hipocrate au proclamat că, pe pământ ca și în Olimp, principiul masculin este cu adevărat creatorul; din el s-au ivit forma, numărul, mișcarea; prin Demeter se înmulțesc spicele, dar originea spicului și adevărul sau este în Zeus; fecunditatea femeii nu este privită decât ca o virtute pasivă. Ea este pământul, iar bărbatul este sămânța, ea este Apa, iar el este Focul. Creația a fost adesea imaginată ca o nuntire a focului cu apa; umiditatea caldă dă naștere ființelor vii; Soarele este soțul Mării, Soarele, Focul sunt divinități masculine; iar Marea este unul dintre simbolurile materne întâlnite în mod universal. Inertă, apa suferă acțiunea razelor arzătoare care o fertilizează. Tot astfel, glia brăzdată de plugar primește, nemișcată, grăunțele în sânul ei. Totuși, rolul ei este necesar: ea hrănește germenii, îi adăpostește și îi dă din sub stanța ei. De aceea, chiar după ce Marea Mamă a fost detronată, bărbatul a continuat să închine un cult zeitelor fecundității^[85]; îi datorează Cybelei recoltele, turmele sale, prosperitatea. Îi datorează propria-i

viață. El exaltă apa la fel de mult ca și focul. „Glorie mării! Glorie valurilor sale înconjurată de foc sacru! Glorie undei! Glorie focului! Glorie ciudatei aventuri!” scrie Goethe în Al doilea Faust. El venerează Pământul: „The matron Clay”, după cum îl numește Blake.

Un profet indian îi sfătuiește pe discipolii săi să nu sape pământul, căci „este un păcat s-o rănești și s-o tai, s-o sfâșii pe mama noastră a tuturor pentru muncile agricole. Voi lua eu cuțitul să-l împlânt în sânul mamei mele? îi voi mutila carnea până la os? Cum aş putea îndrăzni să tai părul mamei mele?” în India centrală, indienii Baija consideră și ei că „este un păcat să sfâșii sânul gliei-mame cu fierul plugului”. Și invers, Eschil spune despre Oedip că „a îndrăznit să însămânțeze brazda sacră în care a fost zămislit”. Sofocle vorbește despre „brazdele părintești” și despre „plugar, stăpân al unui câmp îndepărtat, pe care nu-l vizitează decât o dată, la vremea însămânțării”. Iubita dintr-un cântec egiptean declară: „Eu sunt pământul!” în textele islamice, femeia este numită „câmp... vie cu struguri”. Sfântul Francisc din Assisi, într-unui dintre imnurile sale, ne vorbește despre „sora noastră, glia, mama noastră, care ne ține și ne îngrijește, care produce fructele cele mai variate, cu florile multicolore și cu iarba”. Michelet, făcând băi de nămol la Acqui, exclamă: „Draga noastră mamă a tuturor! Sunt una cu tine. De la tine vin, în tine mă întorc”. Și chiar există epoci în care se afirmă un romantism vitalist care dorește triumful vieții asupra Spiritului: atunci fertilitatea magică a pământului, a femeii apare mai minunată decât acțiunile plănuite ale bărbatului; atunci bărbatul visează să se confunde din nou cu întinericul matern pentru a regăsi acolo adevăratele izvoare ale ființei sale. Mama este rădăcina îngropată în adâncimile cosmosului, a cărui sevă urcă în ea, este fântâna de unde țâșnește

apa vie care este și un lapte hrănitor, un izvor cald, un nămol făcut din pământ și apă, bogat în forțe regeneratoare.^[86]

Dar mai generală este la bărbat revolta sa împotriva condiției sale trupesti; el se consideră ca »n zeu decăzut: blestemul său este că s-a prăbușit dintr-un cer luminos și ordonat în tenebrele haotice ale pântecelui matern. Acest foc, acest suflu activ și pur în care dorește să se recunoască este femeia care-l întemnițează în noroiul pământului. S-ar voi necesar ca o pură Idee, ca Unul, Totul, Spiritul absolut; și se trezește închis într-un trup limitat, într-un loc și un timp pe care nu le-a ales, în care nu era chemat, inutil, stânjenitor, absurd. Contingența carnală este contingența înseși ființei sale, pe care o suportă în abandonul, în nejustificabila sa gratuitate. Tot ea îl sortește și morții. Această gelatină tremurătoare care se formează în uter (uterul închis și secret ca un mormânt) amintește prea mult de vâscozitatea moale a hoiturilor ca să nu ne facă să ne întoarcem cu oroare privirile. Peste tot acolo unde ia naștere viața - germinație, fermentare - ea deșteaptă dezgust pentru că nu se încheagă decât destrămandu-se; embrionul mucilaginos deschide ciclul care se încheie cu putreziciunea morții. Pentru că are oroare de gratuitate și de moarte, bărbatului îi este silă că a fost zămislit; ar vrea să-și renege legăturile sale animale; prin faptul nașterii sale, Natura ucigașă a pus stăpânire pe el. La primitivi, nașterea este înconjurată de cele mai severe tabuuri; în special placenta trebuie arsă cu grijă sau aruncată în mare, căci oricine ar lua-o ar ține în mâini soarta nou-născutului; această închisoare în care s-a format fetusul este semnul dependenței sale; distrugând-o, i se îngăduie individului să participe la magma lumii vii și să se realizeze ca ființă autonomă. Murdăria nașterii se proiectează asupra mamei. Leviticul și toate

codurile antice îi impun lehuzei rituri purificatoare; și în multe ținuturi, la țară, această tradiție se păstrează în ceremoniile de după naștere. Se știe ce jenă spontană, jenă care se camuflează adesea prin rânjete, simt puștii, fetele tinere, bărbații în fața pântecelui unei femei însărcinate, a sinilor umflați ai unei doici. În muzeele Dupuytren, curioșii contemplă embrioane și fetuși în formol cu același interes morbid cu care ar privi deschiderea unui mormânt. Cu tot respectul cu care o înconjoară societatea, funcția gestației inspiră o repulsie spontană. Și dacă băiețelul, în primii ani ai copilăriei, rămâne senzual atașat de trupul matern, atunci când crește, când devine o ființă socială și capătă conștiința existenței sale individuale, acest trup îi produce teamă; vrea să-l ignore și să nu vadă în mama sa decât o ființă morală; dacă ține s-o gândească ca fiind pură și castă, aceasta se întâmplă nu atât din gelozie amoroasă, cât din refuzul de a recunoaște că ea are trup. Un adolescent este descumpănit, roșește dacă, plimbându-se cu tovarășii săi, se întâlnește cu mama sau cu surorile sale, ori cu vreo femeie din familie: pentru că prezența lor îi amintește de regiunile de imanență din care vrea să evadeze, îi descoperă rădăcinile din care vrea să se smulgă. Iritarea băiețașului atunci când mama sa îl mângâie și îl sărută are același sens; își reneagă familia, mama, sânul matern. Ar vrea, precum Atena, să se fi ivit în lumea adulților înarmat din cap până-n picioare, invulnerabil.^[87] Blestemul care apasă asupra destinului său, impuritatea care-i pătează ființa este aceea de a fi fost conceput, născut. Aceasta este și anunțarea morții sale. Cultul germinației a fost întotdeauna asociat cu acela al morților. Glia-Mamă primește în sânul său oasele copiilor săi. Femeile - Parcele și Moirele - țin destinul omenirii; dar tot ele sunt acelea care retează firul vieții. În majoritatea reprezentărilor populare, Moartea este femeie, și femeile trebuie

să-i plângă pe morți pentru că moartea este opera lor.^[88]

Astfel, Femeia-Mamă are un chip al întunericului: ea este haosul din care a apărut totul și în care totul va trebui să se întoarcă într-o zi; ea este neantul. În Noapte se confundă multiplele aspecte ale lumii pe care le revelează ziua: noaptea spiritului închis în generalitatea și opacitatea materiei, noaptea somnului și a nimicului. În inima mării e întuneric: femeia este Mare tenebrarum cea temută de vechii navigatori; în măruntaiele pământului e beznă; această noapte în care bărbatul este amenințat să se piardă și care este reversul fecundității îl înspăimântă. El aspiră către cer, către lumină, către culmile însorite, către frigul pur și cristalin al azurului; și sub picioarele sale se deschide o prăpastie umedă, caldă, obscură, gata să-l înghită; o mulțime de legende ni-l arată pe erou pierdut pentru totdeauna atunci când cade în tenebrele materne: cavernă, abis, infern.

Dar din nou intervine aici ambivalența: dacă germinația este întotdeauna asociată cu moartea, aceasta este însă legată și de fecunditate. Moartea detestată apare ca o nouă naștere, și iat-o, deci, binecuvântată. Eroul mort reînvie, precum Osiris, în fiecare primăvară, și este regenerat printr-o nouă zămislire. Suprema speranță a omului, spune Jung², „este ca întunecatele ape ale morții să devină ape ale vieții, ca moartea și îmbrățișarea ei rece să fie sânul matern, așa cum marea, deși face să dispară în apele ei soarele, îl naște din nou în adâncime”. Este o temă comună mai multor mitologii această înmormântare a zeului-soare în sânul mării și apariția lui din nou, strălucitoare. Iar bărbatul vrea să trăiască și în același timp aspiră la repaus, la somn, la neant. Nu se dorește nemuritor, și prin aceasta poate învăța să iubească moartea. „Materia anorganică este sânul matern, scrie

Nietzsche. A fi eliberat de viață înseamnă a redeveni adevărat, a se desăvârși. Acela care ar înțelege acest lucru ar considera o sărbătoare reîntoarcerea în țărâna nesimțitoare.” Chaucer pune această rugă în gura unui bătrân care nu poate muri:

Cu toiagul meu, zi și noapte

Lovesc pământul, poartă a mamei mele,

Și-i spun: O, scumpă mamă, lasă-mă să intru.

Bărbatul vrea să-și afirme existența sa singulară și vrea să se sprijine orgolios pe „diferența sa esențială”, dar vrea și să spargă barierele eului, să se confunde cu apa, cu pământul, cu noaptea, cu Neantul, cu Totul. Femeia care-l condamnă pe bărbat la finitudine îi permite și să-și depășească propriile limite; și de aici vine magia echivocă cu care este ea investită.

În toate civilizațiile, chiar și în zilele noastre încă, ea îi inspiră bărbatului oroare; el proiectează în femeie însăși oroarea contingentei sale carnale. Fetița încă impuberă nu ascunde nici o amenințare, nu este obiectul nici unui tabu și nu posedă nici un caracter sacru. În multe societăți primitive chiar sexul ei apare ca inocent: jocurile erotice sunt permise încă din copilărie între băieți și fete. Din ziua când devine susceptibilă să nască, femeia devine impură. Adesea au fost descrise tabuurile severe cu care societățile primitive o înconjoară pe fetiță în ziua primei sale menstruații; chiar și în Egipt, unde este tratată cu o atenție particulară, femeia rămânea izolată pe toată perioada menstruației.^[89]

Adesea este expusă pe acoperișul unei case, este surghiunită într-o cabană afară din sat, nimeni nu trebuie s-o vadă sau s-o atingă: iar ea nu trebuie să

se atingă nici pe sine însăși; la popoarele la care despăducherea este o practică cotidiană, i se dă un bastonaș cu care îi este îngăduit să se scarpine: nu trebuie să atingă cu degetele aii mente; uneori îi este interzis cu desăvârșire să mănânce; în alte cazuri, li se dă voie mamei și surorilor să o hrănească, cu ajutorul unui instrument; dar toate obiectele care au intrat în contact cu ea în această perioadă trebuie să fie arse. După ce trece de această primă probă, tabuurile menstruale sunt ceva mai puțin severe, dar rămân riguroase, în special citim în Levitic: „Femeia care va avea izvor de sânge în carnea ei va rămâne șapte zile în necurătenia ei. Oricine o va atinge va rămâne murdar până seara. Orice pat pe care se va culca... orice obiect pe care se va așeza va rămâne impur. Oricine îi va atinge patul, îi va spăla veșmintele, se va spăla cu apă și va rămâne impur până seara”. Acest text este perfect simetric celui care vorbește despre impuritatea provocată în bărbat de gonoree. Iar sacrificiul purificator este identic în cele două cazuri. O dată purificată de fluxul menstrual, trebuie să lase să treacă șapte zile, și să aducă două turturele sau doi porumbei sacrificatorului, care le va oferi Celui Veșnic. Este de remarcat că în societățile matriarhale virtuțile atașate menstruației sunt ambivalente. Pe de o parte, ea paralizează activitățile sociale, distruge forța vitală, face să se ofilească florile, să cadă fructele; dar are și efecte binefăcătoare: sângele menstrual este utilizat în prepararea băuturilor dragostei, a leacurilor, în special pentru a vindeca tăieturile sau vânătăile. Și astăzi, unii indieni, când pleacă să lupte împotriva monștrilor fantomatici care bântuie râurile, pun înaintea ambarcațiunilor lor un tampon de pânză impregnat de sânge menstrual; emanațiile lui sunt nefaste pentru dușmanii supranaturali. Fetele din unele cetăți grecești purtau ca omagiu în templul Astarteei veșmântul pătat de primul lor val de sânge menstrual. Dar, de la instaurarea

patriarhatului, nu se mai atribuie decât puteri nefaste licorii ciudate care se scurge din sexul feminin. Pliniu spune în a sa Istorie naturală: „Femeia la ciclul ei lunar strică recoltele, devastează grădinile, omoară germenii, face să cadă fructele, ucide albinele, dacă atinge vinul, acesta se transformă în oțet; laptele se acrește...” Un vechi poet englez exprimă același sentiment când scrie:

Oh! menstruating woman, thou'st a fiend/ From whom all nature should be screened.

(Femeie, spurcata-ți sângerare e o urgisire/ De care-ar trebui păzită-ntreaga fire!)

Aceste credințe s-au păstrat până în zilele noastre cu o deosebită vigoare. În 1878, un membru al Asociației medicale britanice a făcut o comunicare în *British Medical Journal*, în care declara: „Este neîndoios că atunci când femeia la menstruație atinge o bucată de carne, aceasta se strică”. El susține că știe personal două sau trei cazuri în care bucăți de carne au fost alterate în astfel de împrejurări. La începutul acestui secol, în rafinăriile din Nord, un regulament le interzicea femeilor să intre în fabrică în zilele când erau atinse de ceea ce anglo-saxonii numeau „the curse” („blestemul”): căci atunci zahărul s-ar fi înnegrit. La Saigon nu se angajează femei în fabricile de opium; din cauza menstruației lor, opiumul se strică și devine amar. Aceste credințe curioase s-au perpetuat în multe sate franceze. Orice bucătăreasă știe că îi este imposibil să reușească o maioneză dacă este în perioada menstruației, sau numai în prezența unei femei aflate în această stare. În Anjou, recent, un bătrân grădinar care pusese în pivniță recolta de cidru a anului îi scria stăpânului casei: „Trebuie să le cereți doamnelor tinere din casă și invitatelor să nu treacă prin pivniță în anumite zile ale lunii; căci

ele ar împiedica cidrul să fermenteze”. Pusă la curent cu această scrisoare, bucătăreasa a ridicat din umeri: „Asta na împiedicat niciodată cidrul să fermenteze, a spus ea, doar pentru slănină nu este bine: nu poți să sărezi slăcina când e de față o femeie la ciclu; slăcina ar putrezi”^[90]. Ar fi insuficient să asimilăm aceste repulsii cu acelea pe care le suscită în mod normal sângele: desigur, sângele este în sine un element sacru, pătruns mai mult ca oricare altul de mana misterioasă care este în același timp viață și moarte. Dar puterile malefice ale sângelui menstrual sunt mai singulare. El întruchipează esența feminității. Și de aceea scurgerea lui pune în pericol femeia însăși, a cărei mana este astfel materializată, în timpul inițierii fetelor din tribul Chago, acestea sunt îndemnate să-și ascundă cu grijă sângele menstrual: „Nul arăta mamei tale, căci va muri. Nu-l arăta prietenelor tale, căci printre ele ar putea fi una rea care va lua cârpa cu care te-ai șters, iar pânțele tale nu va prinde rod. Nu-l arăta unei femei rele, care va lua cârpa s-o pună sus pe casa ei... și astfel tu nu vei avea copii. Nu arunca cârpa pe potecă sau în măraciniș. Un om rău poate face lucruri rele cu ea. Îngroap-o în pământ Ascunde sângele de vederea tatălui tău, a fraților și surorilor tale. Dacă-l la-și să se vadă, e un păcat”^[91]. La triburile Aleute, dacă tatăl își vede fiica atunci când aceasta are prima dată menstruație, ea riscă să devină mută sau oarbă. Credința e că în această perioadă femeia este posedată de un spirit și e plină de o forță periculoasă. Unii primitivi cred că fluxul e provocat de mușcătura unui șarpe, femeia având cu șarpele și cu șopârle niște afinități ascunse: sângele menstrual, cred ei, participă la veninul târâtoarei. Leviticul apropie fluxul menstrual de gonoree; sexul feminin sângerând nu este numai o rană, ci și o plagă suspectă. Iar Vigny asociază noțiunea de murdărire și aceea de boală când scrie: „Femeia, copil bolnav, de douăsprezece ori impură”. Fruct al

unor tulburi alchimii interioare, hemoragia periodică de care suferă femeia este în mod ciudat în acord cu ciclul lunii: și luna are niște primejdioase capricii^[92]. Femeia face parte din redutabilul angrenaj care comandă cursul astrelor și al soarelui, este prada unor forțe cosmice care reglează destinul stelelor, al mareelor, ale căror iradieri neliniștitoare le simt bărbații. Dar este frapant mai ales că acțiunea sângelui menstrual este legată de ideea smântânii care se acrește, a maionezei care nu se leagă, a fermentării, a descompunerii; se pretinde și că este în stare să provoace spargerea unor obiecte fragile; să facă să sară corzile viorii sau ale harpei; și aceasta, nu atât pentru că este sânge, cât pentru că emană din organele genitale; chiar și fără să i se cunoască funcția exactă, se știe că este legat de germinația vieții; ignorând existența ovarului, anticii vedeau în menstruație un complementar al spermei. De fapt, nu acest sânge face ca femeia să fie impură, ci mai degrabă îi manifestă impuritatea; apare în momentul în care femeia poate fi fecundată; când dispare, în general ea redevine sterilă, pentru că sângele țâșnește din pântecul în care se formează fetusul. Prin el se exprimă oroarea pe care bărbatul o încearcă pentru fecunditatea feminină.

Printre tabuurile legate de femeia în stare impură, nu este nici unul atât de riguros ca interzicerea oricărei relații sexuale cu ea. Leviticul îl condamnă la șapte zile de impuritate pe bărbatul care a încălcat această regulă. Legile lui Mânu sunt și mai severe: „înțelepciunea, puterea, energia, vitalitatea unui bărbat care se apropie de o femeie murdărită de secreții menstruale vor pieri pentru totdeauna”. Penitenții porunceau cincizeci de zile de penitență bărbaților care avuseseră relații sexuale cu o femeie în această stare. Pentru că principiul feminin este considerat ca fiind la apogeul puterii sale, există teama că, printr-un

contact intim, ar putea triumfa asupra principiului masculin. Intr-un fel mai nedefinit, bărbatului îi este silă să regăsească în femeia pe care o posedă esența redutabilă a mamei; el vrea să disocieze aceste două tipuri de feminitate: de aceea interdicția incestului sub forma exogamiei, sau sub aspecte mai moderne, este o lege universală; de aceea bărbatul se îndepărtează din punct de vedere sexual de femeie în momentele în care ea este cu deosebire consacrată rolului său de reproducere; când are menstruație, când e însărcinată, când alăptează. Complexul lui Oedip - a cărui descriere, de altfel, ar trebui revizuită - nu contrazice această atitudine, ci, dimpotrivă, o implică. Bărbatul se apără împotriva femeii, socotită sursă confuză a lumii și tulbure devenire organică.

Totuși, tot sub această înfățișare ea permite societății care s-a separat de cosmos și de zei să păstreze firul comunicării cu ea. Și astăzi, la beduini, la irochezi, ea asigură fertilitatea pământului; în Grecia antică, aude voci subpământene, captează limbajul vânturilor și al copacilor: este Pythia, Sibyla, prezicătoarea: morții și zeii vorbesc prin gura ei. Ea și-a păstrat până în zilele noastre aceste puteri ale divinației: este medium, ghicitoare în palmă, în cărți, prezicătoare, inspirată; aude voci, are vedenii. Când bărbații simt nevoia să se scufunde din nou în sânul Vieții vegetale și animale - precum Anteu care atingea pământul ca să-și recapete puterile - se întorc spre femeie. Prin civilizațiile raționaliste ale Greciei și ale Romei supraviețuiesc vechile culte chtoniene. Acestea se desfășoară de obicei în marginea vieții religioase oficiale și sfârșesc chiar, ca la Eleusis, prin a lua forma misterelor: sensul lor este invers decât acela al cultelor solare în care bărbatul își afirmă voința sa de separare și de spiritualitate; dar ele sunt și un complement al acestora din urmă; bărbatul caută să scape de singurătate j)rin extaz:

acesta este scopul misterelor, al orgiilor, al bacanalelor. În lumea recucerită de bărbați, un zeu masculin, Dionysos, a uzurpat virtuțile magice și sălbatice ale zeitelor Iștar și Astartea; dar în jurul imaginii sale tot niște femei se dezlănțuie: menade, thyade, bacante îl ispitesc pe bărbat la beția religioasă, la nebunia sacră. Rolul prostituatei sacre este analog: în același timp se dezlănțuie și se canalizează forțele fecundității. Și astăzi sărbătorile populare se caracterizează prin explozii de erotism; femeia nu apare, în cadrul lor, pur și simplu ca un obiect al plăcerii, ci ca un mijloc de a atinge acest hybris în care individul se depășește pe sine. „Ceea ce o ființă are înlăuntrul său pierdut și tragic, «minunea orbitoare», nu poate fi întâlnit decât într-un pat”, scrie Georges Bataille.

În dezlănțuirea erotică, bărbatul, înlănțuindu-și iubita, caută să se piardă în infinitul mister al cărnii. Am văzut că, dimpotrivă, sexualitatea sa normală caută să disocieze Mama de Soție. Îi repugnă misterioasele alchimii ale vieții, în timp ce propria sa viață se hrănește și se desfată cu fructele savuroase ale pământului; dorește să și le însușească; o râvnește pe Venus abia născută din apele mării. Femeia se descoperă mai întâi în patriarhat ca soție, din moment ce creatorul suprem este bărbat. Înainte de a fi mama seminției omenești, Eva a fost soața lui Adam; ia fost dată bărbatului pentru ca el să o posedă și să o fecundeze așa cum posedă și fertilizează pământul. Bărbatul nu caută în actul sexual numai o plăcere subiectivă și efemeră. El vrea să cucerească, să ia, să posedă; a avea o femeie înseamnă a o învinge; pătrunde în ea ca fierul unui plug în brazdă; o ia în stăpânire așa cum ia în stăpânire pământul pe care-l lucrează; ară, plantează, însămânțează: aceste imagini sunt la fel de vechi ca Scriptura; din antichitate până în zilele noastre se pot cita mii de exemple: „Femeia este precum pământul, iar

bărbatul precum sămânța”, zic Legile lui Mânu. Intr-un desen al lui André Masson se vede un bărbat, cu o cazma în mână, săpând grădina unui sex feminin.^[93] Femeia este prada bărbatului, bunul său.

Ezitatea bărbatului între teamă și dorință, între frica de a fi posedat de forțe incontolabile și voința de a le capta se reflectă într-o manieră frapantă în miturile despre Virginitate. Când temută de bărbat, când dorită sau chiar imperios cerută, aceasta apare ca fiind forma cea mai desăvârșită a misterului feminin; este deci aspectul cel mai neliniștitor și în același timp cel mai fascinant După cum bărbatul se simte strivit de puterile care îl îngrădesc sau după cum se crede, orgolios, în stare să și le însușească, el refuză sau cere ca soția lui săi fie dată fecioară. În societățile cele mai primitive, în care puterea femeii este exaltată, teama este cea care învinge; este bine ca femeia să fie deflorată înainte de noaptea nunții. Marco Polo afirma despre tibetani că „nici unul dintre ei nu ar fi vrut să ia de soție o fată virgină”. S-a explicat uneori acest refuz într-o manieră rațională: bărbatul nu vrea o soție care încă nu a deșteptat dorința altui bărbat. Geograful arab El Bekri, vorbind despre slavi, povestește că „dacă un bărbat se însoară și descoperă că soția lui este virgină, îi spune: «Dacă ar fi ceva de capul tău, le-ai fi plăcut bărbaților și printre ei s-ar fi găsit unul care ți-ar fi luat fecioria»’,,. Apoi o alungă și o repudiază. Se pretinde chiar că, la unele triburi primitive, bărbații nu se însoară decât cu o femeie care a fost deja mamă, făcând astfel dovada fecundității sale. Dar adevăratele motive ale obiceiului atât de răspândit al deflorării sunt mistice. Unele popoare își imaginează că în vagin trăiește un șarpe care îl mușcă pe bărbat în momentul rupturii himenului; sângelui virginal îi sunt atribuite virtuți terifiante, înrudite cu sângele

menstrual și capabile, ca și acesta, să distrugă vigoarea masculină. Prin aceste imagini se traduce ideea că principiul feminin are cu atât mai multă forță și conține cu atât mai multe amenințări când este intact.^[94] Există cazuri în care nici nu se pune problema deflorării; de pildă, la indienii descriși de Malinowski, la care, prin faptul că jocurile sexuale sunt autorizate încă din copilărie, rezultă că fetele nu sunt niciodată fecioare. Uneori, mama, sora mai mare sau vreo matroană o deflorează sistematic pe fetiță și, în timpul întregii ei copilării, îi lărgesc orificiul vaginal. Se întâmplă și ca deflorarea să fie executată, la vârsta pubertății, de femei, cu ajutorul unui băț, al unui os, al unei pietre, fiind privită doar ca o operație chirurgicală. La alte triburi, fetița este supusă, când devine puberă, unei inițieri sălbatice; câțiva bărbați o scot afară din sat și o deflorează cu ajutorul unor unelte sau o violează. Unul dintre riturile cele mai frecvente este acela care constă în a da fecioarele unor străini în trecere prin partea locului, fie pentru că se crede că ei nu sunt vulnerabili la acea mana periculoasă pentru membrii tribului, fie pentru că relele care s-ar putea abate asupra lor îi lasă indiferenți pe aceștia din urmă. Și mai adesea, preotul sau vraciul, ori căpetenia tribului dezvirginează fecioara în noaptea de dinaintea nunții. Pe coasta Malabar, brahmanilor le revine această operațiune pe care o îndeplinesc, se pare, fără nici o plăcere și pentru care cer o răsplată considerabilă. Se știe că toate obiectele sacre sunt periculoase pentru profan, dar că indivizii care au fost ei înșiși consacrați pot să le mânuiască fără nici un risc. Înțelegem de ce preoții și căpeteniile sunt în stare să îmblânzească forțele malefice împotriva cărora soțul trebuie să se apere. În Roma antică nu se mai păstrase din aceste obiceiuri decât o ceremonie simbolică: logodnica era așezată pe falusul unui Priap de piatră, ceea ce avea dublul scop de a-i mări fertilitatea și de a absorbi fluidele prea puternice

și, prin aceasta, nefaste, de care fata era pătrunsă. Bărbatul se mai apără și altfel: o deflorează el însuși pe fecioară, dar în cursul unor ceremonii care îl fac, în acel moment, invulnerabil; de exemplu, face aceasta în prezența tuturor oamenilor din sat și cu ajutorul unui băț sau al unui os. La Samoa, se folosește de deget, învelit într-o cârpă albă, din care apoi rupe fâșii îmbibate de sânge și le împarte privitorilor. Se întâmplă și să-și defloreze în mod normal soția, dar nu trebuie să ejaculeze în ea înainte să fi trecut trei zile, astfel încât germenul generator să nu fie murdărit de sângele himenului.

Printr-o reîntoarcere clasică în domeniul lucrurilor sfinte, sângele virginal devine în societățile mai puțin primitive un simbol pozitiv. Există încă în Franța sate unde, în dimineața ce urmează nunții, li se arată părinților și prietenilor cearșaful pătat de sânge. Aceasta se întâmplă pentru că, în regimul patriarhal, bărbatul a devenit stăpânul femeii; și aceleași virtuți care înspăimântau la animale sau la elementele neîmblânzite devin niște calități prețioase pentru proprietarul care a știut să le domesticească. Din ardoarea calului sălbatic, din violența fulgerului și a cascadelor, bărbatul a făcut niște unelte ale prosperității sale. De aceea vrea să-și anexeze femeia în toată bogăția ei intactă. Motivele de ordin rațional au, desigur, un rol în consemnul virtuții ce i se impune fetei: ca și castitatea soției, inocența fiicei este necesară pentru ca tatăl să nu riște să-și lase averea unui copil străin. Dar virginitatea femeii este pretinsă într-o manieră mai imediată când bărbatul își consideră soția ca pe proprietatea sa personală. În primul rând, ideea de posesiune nu se poate niciodată realiza într-un fel pozitiv; de fapt, nu putem avea niciodată nimic și pe nimeni; deci încercăm să o realizăm negativ, iar cea mai sigură manieră de a afirma că un bun ne aparține este să-i

împiedicăm pe alții să se folosească de el. Și apoi, nimic nu apare mai dezirabil pentru bărbat decât ceea ce nu a aparținut niciodată altei ființe umane: atunci, cucerirea apare ca un eveniment unic și absolut. Pământurile virgine întotdeauna i-au fascinat pe exploratori; zeci de alpiniști își pierd viața în fiecare an pentru că au voit să exploreze un munte neatins încă, sau chiar fiindcă au încercat să deschidă o nouă cale; iar curioșii își riscă viața pentru a coborî sub pământ, în adâncul unor peșteri în care n-a mai intrat nimeni, niciodată. Un obiect pe care oamenii și l-au aservit a devenit un instrument; legăturile sale naturale fiind rupte, își pierde cele mai profunde virtuți: există mai multe promisiuni în apa neîmblânzită a torentelor decât în aceea a fântânilor publice. Un trup virgin are prospețimea izvoarelor ascunse, catifelarea matinală a corolei închise, reflexul sidefiu al perlei pe care soarele încă nu a mângâiat-o. Grotă, templu, sanctuar, grădină secretă; precum copilul, bărbatul e fascinat de locurile umbroase și închise pe care nici o conștiință nu le-a însuflețit, care așteaptă să li se împrumute un suflet; i se pare că a creat într-adevăr ceea ce numai el știe să sesizeze, să pătrundă. Mai mult, unul dintre scopurile pe care le urmărește orice dorință este consumarea obiectului dorit, care implică distrugerea sa. Sfâșiind himenul, bărbatul posedă trupul feminin mai intim decât printr-o penetrare care îl lasă intact; prin această operație ireversibilă, el face, fără îndoială, din trupul posedat un obiect pasiv, își afirmă puterea asupra lui. Acest sens se exprimă foarte exact în legenda cavalerului care își croiește cu greu drumul printre tufișurile spinoase pentru a culege un trandafir al cărui parfum nu l-a respirat nimeni; nu numai că îl descoperă, dar îl și culege, și atunci l-a cucerit. Imaginea este atât de clară, încât în limbajul popular „a lua floarea” unei femei înseamnă a-i distruge virginitatea, iar această expresie a dat naștere cuvântului „deflorare”.

Dar virginitatea nu are niciodată această atracție erotică decât dacă ea se asociază cu tinerețea; dacă nu, misterul ei devine neliniștitor. Mulți bărbați din zilele noastre încearcă această repulsie sexuală față de virginele prea înaintate în vârstă; nu numai din motive psihologice fetele bătrâne sunt privite ca niște matroane acre și răutăcioase. Blestemul este chiar în carnea lor, această carne care nu este obiect pentru nici un subiect, care a înflorit și s-a ofilit fără a-și găsi vreun loc în lumea bărbaților; deturnată de la destinația ei, devine un obiect baroc care neliniștește, așa cum este neliniștitoare gândirea incomunicabilă a unui nebun. Am auzit un bărbat spunând cu grosolănie despre o femeie de patruzeci de ani, încă frumoasă, dar presupusă a fi virgină: „Are numai pânze de păianjen înăuntru...” Și într-adevăr, pivnițele și podurile unde nu mai intră nimeni, care nu mai folosesc la nimic, se umplu de un mister necurat; fantomele bântuie prin ele în voie; casele părăsite de oameni devin sălașul spiritelor. Doar dacă virginitatea feminină nu a fost cumva consacrată vreunui zeu, lumea e gata să creadă că presupune căsătoria cu un demon. Fecioarele pe care bărbatul nu le-a stăpânit, femeile bătrâne care au scăpat puterii sale sunt, mai ușor decât altele, privite ca vrăjitoare; căci soarta femeii este de a fi menită altuia, iar dacă nu acceptă jugul bărbatului, este gata să-l accepte pe acela al diavolului.

Exorcizată prin rituri de deflorare sau, dimpotrivă, purificată prin virginitate, soția poate apărea atunci ca o pradă dezirabilă. Când o strânge în brațe, amantul ar vrea să posede toate bogățiile vieții. Ea este toată fauna, toată flora terestră: gazelă, căprioară, crin și trandafir, piersică pufoasă, zmeură parfumată; este piatră prețioasă, sif, agată, perlă, mătase, azurul cerului, răcoarea izvoarelor, aerul, flacăra, pământul și apa. Toți poezii Occidentului au metamorfozat trupul femeii

în flori, în fructe, în păsări. Din Antichitate până în Evul Mediu și până în epoca modernă, ar trebui să cităm aici o întreagă antologie. Este binecunoscută Cântarea Cântărilor, în care iubitul îi spune iubitei:

Ochi de porumbiță-s ochii tăi...

Părul tău turmă de capre pare...

Dinții tăi par turmă de oi tunse...

Două jumătăți de rodie par ochii tăi...

Cei doi sini ai tăi par doi pui de căprioară...

Miere curge, lapte curge, de sub limba ta...

În *Arcana 17*, André Breton reia această cântare eternă: „Melusine în clipa celui de-al doilea strigăt: ea a țâșnit din șoldurile sale în plină lumină, pântecul său este tot grâul de august, trupul i se înalță ca un foc de artificii din talia subțire, modelată ca două aripi de rândunică, sânii îi sunt hermine prinse în propriul lor strigăt, orbitoare luminând din tăciunii închiși ai gurii lor arzătoare, iar brațele-i sunt sufletul izvoarelor ce cântă și înmiresmează aerul...”

Bărbatul regăsește în femeie stelele strălucitoare și luna visătoare, lumina soarelui, umbra peșterilor; florile sălbatice din tufișuri, trandafirul mândru din grădină sunt femei. Nimfe, driade, sirene, ondine, zâne bântuie ținuturile, pădurile, lacurile, mările, câmpiile. Nimic nu este mai puternic ancorat în inima oamenilor decât acest animism. Pentru marinar, marea este o femeie periculoasă, perfidă, greu de cucerit, dar pe care o îndrăgește în efortul său de a o îmblânzi. Orgolioasă, rebelă, virginală și răutăcioasă, culmea unui munte este femeie pentru alpinistul care vrea s-o violeze, cu riscul vieții sale. Se pretinde adesea că aceste comparații manifestă o sublimare sexuală; ele exprimă mai curând, între femeie și elemente, o afinitate la fel de originară ca

și sexualitatea însăși. Bărbatul dorește, posedând femeia, altceva decât satisfacerea unui instinct; ea este obiectul privilegiat prin care el își aservește Natura. Se poate întâmpla ca și alte obiecte să joace acest rol. Uneori bărbatul caută în trupul băieților nisipul plajelor, catifelarea nopților, aroma de caprifoi. Dar penetrația sexuală nu este unicul mod prin care se poate realiza o apropiere trupească a pământului. În *Unui zeu neștiut*, Steinbeck înfățișează un bărbat care a ales ca mediatore între el și natură o stâncă acoperită de mușchi. În *Pisica*, Colette arată cum un soț tânăr și-a fixat dragostea asupra pisicii favorite, pentru că, prin acest animal sălbatic și catifelat, are asupra universului senzual o priză pe care trupul omenesc al soției sale nu reușește să i-o ofere. În mare sau în munte, Celălalt se poate întruchipa la fel de bine ca în femei; ele îi opun bărbatului aceeași rezistență pasivă și neprevăzută care îi permite să se împlinească; sunt un refugiu care trebuie câștigat, o pradă care trebuie posedată. Dacă marea și muntele sunt femei, este pentru că și femeia încarnează pentru iubitul ei muntele și marea.^[95]

Dar nu oricărei femei îi este dat să aibă rolul de mediatore între bărbat și lume; bărbatul nu se mulțumește să afle la partenera sa organe sexuale complementare ale sale. Trebuie ca ea să întruchipeze minunata înflorire a vieții și, în același timp, să-i disimuleze misterele tulburi. I se va cere deci înainte de orice tinerețe și sănătate, căci, strângând în brațe un obiect viu, bărbatul nu poate fi satisfăcut decât dacă uită că înlăuntrul vieții se află peste tot moartea. El dorește și mai mult încă: vrea ca iubita lui să fie frumoasă. Idealul frumuseții feminine este variabil, dar anumite exigențe rămân constante; între altele, din moment ce femeia este destinată a fi posedată, trebuie ca trupul ei să ofere calitățile pasive și inerte ale unui obiect. Frumusețea virilă este

adaptarea trupului la niște funcțiuni active, este forța, agilitatea, suplețea, manifestarea unei transcendente animând un trup care nu trebuie niciodată să se răsfrângă asupra ei. Idealul feminin nu este simetric decât în societăți ca Sparta, Italia fascistă, Germania nazistă, care o destinau pe femeie statului și nu individului, care o considerau exclusiv ca mamă și nu lăsau nici un loc erotismului. Dar când femeia este predată bărbatului ca un bun al lui, el reclamă ca trupul ei să fie prezent în pura sa facticitate. Corpul ei nu mai este sesizat ca iradierea unei subiectivități, ci ca un lucru înglodat în imanența lui; nu mai trebuie ca acest corp să trimită spre restul lumii, nu mai trebuie să fie promisiunea a altceva decât este: trebuie să oprească în loc dorința. Forma cea mai naivă a acestei exigențe este idealul hotentot al lui Venus cea cu fese uriașe, fesele fiind partea cea mai puțin inervată a corpului, aceea în care carnea apare ca un dat fără destinație. Înclinația orientalilor pentru femeile grase are aceleași rațiuni; le place luxul absurd al acestei proliferări adipoase pe care n-o însuflețește nici un proiect, care nu are nici un sens decât acela de a fi acolo.¹⁹⁶¹

Chiar în civilizațiile înzestrate cu o sensibilitate mai subtilă, în care intervin noțiunile de formă și de armonie, sânii și fesele rămân obiecte privilegiate din cauza gratuității și a contingentelor dezvoltării lor. Obiceiurile, modele s-au străduit adesea să separe trupul feminin de transcendentă sa: chinezoaica cu picioarele bandajate de-abia poate merge, unghiile lăcuite ale starurilor de la Hollywood le fac să nu-și poată folosi mâinile, tocurile înalte, corsetele, rochiile puse pe cercuri de sârmă, turnurile, crinolinele erau făcute nu atât pentru a accentua cambrarea trupului feminin, cât pentru a-i mări neputința. Îngreunat de grăsime, sau, dimpotrivă, atât de diafan încât orice efort îi este interzis, paralizat de veșminte incomode și de riturile bunei-cuviințe, abia astfel trupul femeii îi

apare bărbatului ca fiind un lucru al său. Machiajul, bijuteriile ajută și ele la această pietrificare a trupului și a figurii. Funcția podoabei este foarte complexă; la anumiți primitivi are un caracter sacru; dar rolul său cel mai obișnuit este acela de a desăvârși metamorfoza femeii în idol. Un idol echivoc: bărbatul o vrea carnală, frumusețea ei participă la frumusețea florilor și a fructelor; dar femeia are dreptul să fie netedă, dură, eternă ca o piatră. Rolul podoabei este în același timp să o facă să participe mai intim la natură și să o smulgă din ea, să împrumute vieții care palpită necesitatea încremenită a artificiei. Femeia se face plantă, panteră, diamant, sif, amestecându-și trupul cu flori, cu pietre prețioase, cu cochilii, cu pene; se parfumează pentru a răspândi mireasmă precum trandafirul și crinul: dar penele, mătasea, perlele și parfumurile servesc și la ascunderea crudității animale a trupului ei, a mirosului ei. Ea își fardează gura, obrații, pentru a le împrumuta soliditatea nemișcată a unei măști; își întemnițează în stratul gros de khol sau de rimel privirea, care nu mai este decât un ornament strălucitor al ochilor. Împletit, buclat, sculptat, părul ei își pierde misterul lui vegetal și neliniștitor, în femeia împodobită, Natura este prezentă, dar captivă, modelată printr-o voință umană după dorința bărbatului. O femeie este cu atât mai dezirabilă cu cât natura a înflorit mai mult în ea și îi este mai mult aservită: este femeia „s sofisticată” care a fost întotdeauna obiectul erotic ideal. Iar înclinația pentru o frumusețe mai naturală nu este adesea decât o formă înșelătoare a sofisticării. Remy de Gourmont vrea ca femeile să poarte părul unduitor, liber ca râurile și ierburile câmpiei; dar ondulările grâului și ale apei pot fi mângâiate atingând părul unei Veronica Lake, și nu o coamă ciufulită cu adevărat abandonată naturii. Cu cât o femeie este mai tânără și mai sănătoasă, cu atât mai mult trupul ei nou și lustruit

pare menit unei prospețimi eterne, cu atât mai puțin îi este de folos artificiul; dar trebuie întotdeauna să-i ascundă bărbatului slăbiciunea trupească a acestei prăzi pe care el o ține în brațe și degradarea care o amenință. Pentru că se teme de destinul ei contingent, pentru că visează ca ea să fie imuabilă, necesară, bărbatul caută în chipul femeii, în torsul și în picioarele ei, exactitatea unei idei. La popoarele primitive, ideea este numai aceea de perfecțiune a tipului popular: o rasă cu buzele groase, cu nasul turtit făurește o Venus cu buzele groase și cu nasul turtit; mai târziu li se aplică femeilor canoanele unei estetici mai complexe. Dar în orice caz, cu cât trăsăturile și proporțiile unei femei par mai elaborate, cu atât încântă mai tare inima bărbatului, pentru că pare să scape de avatarurile lucrurilor naturale. Se ajunge deci la acest ciudat paradox: dorind să sesizeze în femeie natura, dar transfigurată, bărbatul o predestinează pe femeie artificiului. Ea nu este numai physis, ci și antiphysis; și aceasta nu numai în civilizațiile permanentelor electrice, ale epilărilor cu ceară, ale corsetelor supraelastice, ci și în ținutul negreselor cu platouri^[97], în China și pretutindeni. Swift a denunțat în faimoasa Odă către Cella această mistificare; el descrie cu dezgust împopoțonarea cochetei și amintește cu repulsie servitutele animale ale trupului său. Indignarea lui este de două ori nejustificată; căci bărbatul vrea ca femeia să fie în același timp animal și plantă și să se ascundă în spatele unei armături fabricate; îi place când iese din valuri și dintr-o casă de modă, goală și îmbrăcată, goală sub veșminte, chiar așa cum a întâlnit-o în universul uman. Orășeanul caută în femeie animalitatea; dar pentru tânărul țăran care-și satisface stagiul militar, bordelul întruchipează toată magia orașului. Femeia este câmp și pășune, dar este și Babilon.

Totuși, aici aflăm prima minciună, prima trădare a femeii; este aceea a vieții înseși care, chiar și sub forme atrăgătoare, este veșnic pândită de bătrânețe și de moarte. Folosirea ei de către bărbat îi distruge cele mai prețioase virtuți: îngreunată de sarcină, își pierde atracția erotică; chiar dacă este sterilă, trecerea anilor ajunge să-i altereze farmecele. Infirmă, urâtă, bătrână, femeia produce oroare. Se spune despre ea că este ofilită, trecută, așa cum se spune despre o plantă. Desigur, decrepitudinea înspăimântă și în cazul unui trup masculin; dar bărbatul normal n-a trăit experimente trupești cu alți bărbați; față de aceste trupuri autonome și străine nu încearcă decât o solidaritate abstractă. Prin trupul femeii, acest trup care îi este destinat, bărbatul simte acut decăderea cărnii. „Frumoasa armurăreasă” din balada lui Villon contemplă cu ochii ostili ai unui bărbat degradarea propriului său trup. Femeia bătrână sau cea urâtă nu sunt numai niște obiecte lipsite de farmec; ele suscită o ură amestecată cu teamă. Regăsim în ele figura neliniștitoare a Mamei, în timp ce farmecele Soției au dispărut.

Dar Soția însăși este o pradă periculoasă. În Venus cea ieșită din valuri, spumă proaspătă, grâu blond, supraviețuiește Demeter; punând stăpânire pe femeie prin plăcerea pe care și-o procură prin ea, bărbatul trezește puterile ascunse ale fecundității; el penetrează același organ prin care se naște copilul. De aceea, în toate societățile, bărbatul este protejat prin atâtea tabuuri de sexul feminin. Reciproca nu este adevărată, femeia nu trebuie să se teamă de nimic din partea bărbatului; sexul acestuia este considerat ca fiind laic, profan. Falusul poate fi ridicat la demnitatea unui zeu: în cultul care i se închină, nu intră nici un element de teroare și în cursul vieții cotidiene femeia nu trebuie să fie apărută mistic împotriva lui; îi este numai folositor. Este remarcabil, de altfel, că în

multe societăți de drept matern, sexualitatea este foarte liberă; dar numai în timpul copilăriei femeii, în adolescență, când coitul nu este legat de ideea de reproducere. Malinowski povestește cu o oarecare uimire că tinerii care se culcă împreună în mod liber în „casa tinerilor necăsătoriți” își afișează bucurios dragostea; pentru că fata necăsătorită este considerată ca fiind incapabilă să nască, iar actul sexual nu este decât o liniștită plăcere profană. Dimpotrivă, o dată căsătorită, soțul ei nu trebuie să-i mai dea nici un semn de afecțiune în public, nu trebuie s-o atingă, și orice aluzie la raporturile lor intime este un sacrilegiu: aceasta se întâmplă pentru că ea participă atunci la esența redutabilă a mamei, iar împreunarea a devenit un act sacru. De acum înainte, va fi înconjurat de interdicții și de precauții. Împreunarea este interzisă când se cultivă pământul, când se însămânțează, când se plantează: în acest caz, pentru că oamenii nu vor să risipească în relațiile lor individuale forțele fecundante care sunt necesare pentru prosperitatea recoltei, și deci pentru binele comunității; din respect pentru puterile atașate fecundității, ele sunt economisite. Dar în majoritatea ocaziilor, reținerea protejează virilitatea soțului; ea este impusă atunci când bărbatul pleacă la pescuit, la vânătoare, și mai ales atunci când se pregătește pentru război; în împreunarea cu femeia, principiul masculin pierde din intensitate, trebuie deci să fie evitată de câte ori bărbatul are nevoie de integritatea forțelor sale. S-a pus întrebarea dacă oroarea pe care bărbatul o simte față de femeie vine din aceea pe care i-o inspiră sexualitatea în general, și invers. Constatăm că, în Levitic în special, poluția nocturnă este privită ca o murdărire, deși femeia nu are nici o legătură cu asta. Și în societățile noastre moderne, masturbația e considerată ca un pericol și ca un păcat: mulți copii și tineri care se dedau la aceasta nu o fac decât încercând oribile

angoase. Intervenția societății, și în special a părinților, este aceea care face din plăcerea solitară un viciu; dar o mulțime de băieți au fost în mod spontan înspăimântați de primele ejaculări: sânge sau spermă, orice scurgere din propria lor substanță li se pare neliniștitoare; viața lor, mana le scapă. Totuși, dacă din punct de vedere subiectiv un bărbat poate traversa experiențe erotice în care femeia nu este prezentă, ea este obiectiv implicată în sexualitatea sa: cum spunea Platon în mitul său despre androgini, organismul bărbatului îl presupune pe acela al femeii. Descoperindu-și propriul său sex el descoperă, de fapt, femeia, chiar dacă ea nu îi este dată nici în carne și oase, nici ca imagine; și invers, în calitatea sa de întrupare a sexualității, femeia este redutabilă. Nu pot fi niciodată separate aspectul imanent și aspectul transcendent al experienței vii: ceea ce mă sperie sau ceea ce doresc este întotdeauna un avatar al propriei mele existențe, dar nimic nu mi se întâmplă decât prin ceea ce nu sunt eu. Non-eul este implicat în poluțiile nocturne, în erecție, dacă nu sub înfățișarea precisă a femeii, cel puțin în calitate de Natură și Viață: individul se simte posedat de o magie străini. La fel de bine, ambivalența sentimentelor pe care le are față de femeie se regăsește în atitudinea față de propriul său sex: e mândru de el, râde de el, îi este rușine de el. Băiețușul își compară sfidător penisul cu acela al camarazilor săi; prima sa erecție îl face să fie mândru și îl sperie în același timp. Bărbatul își arată sexul ca pe un simbol al transcendenței și al puterii; se mândrește cu el de parcă ar fi un mușchi striat și în același timp un dar magic: este o libertate îmbogățită de toată contingenta datului, a unui dat consimțit în mod liber; sub acest aspect contradictoriu bărbatul este încântat de el; dar îi bănuiește și amăgirea; acest organ prin care pretinde să se afirme nu i se supune; greu de dorințe nesatisfăcute, ridicându-se pe neașteptate,

uneori ușurându-se în vis, el manifestă o vitalitate suspectă și capricioasă Bărbatul pretinde că face să triumfe Spiritul asupra Vieții, activitatea asupra pasivității; conștiința lui ține natura la distanță, voința sa îl modelează, dar, sub înfățișarea sexului, regăsește în el viața, natura și pasivitatea. „Părțile sexuale sunt adevăratul sălaș al voinței, al cărei pol contrar este creierul”, scrie Schopenhauer. Ceea ce filosoful numește voință este atașamentul față de viață, care este suferință și moarte, în timp ce creierul este gândirea care se detașează de viață reprezentându-și-o: rușinea sexuală este, după el, rușinea pe care o încercăm în fața stupidei noastre încăpățănări carnale. Dar, dacă respingem pesimismul propriu teoriilor sale, Schopenhauer are dreptate să vadă în opoziția sex-creier expresia dualității omului. Ca subiect, el afirmă lumea și, rămânând în afara universului pe care-l afirmă, se proclamă suveran al acestuia; dacă se percepe ca trup, ca sex, nu mai este conștiință autonomă, libertate transparentă: este angajat în lume, obiect limitat și perisabil. Și fără îndoială că actul generator depășește frontierele trupului; dar chiar în același moment le constituie. Penisul, tată al generațiilor, este simetric cu uterul matern; ieșit dintr-un germen crescut în pânțele femeii, bărbatul este el însuși purtător de germeni și, prin această sămânță care dă naștere vieții, propria sa viață se reneagă. „Nașterea copiilor înseamnă moartea părinților”, scrie Hegel. Ejacularea este promisiunea morții, ea afirmă specia împotriva individului; existența sexului și activitatea sa neagă singularitatea orgolioasă a subiectului. Această contestare a spiritului de către viață face din sex un obiect de scandal. Bărbatul exaltă falusul în măsura în care îl sesizează ca transcendență și activitate, ca mod de apropiere al Celuilalt; dar îi este rușine când nu vede în el decât o carne pasivă prin intermediul căreia este jucăria forțelor obscure ale Vieții. Această rușine este gata

să se ascundă sub masca ironiei. Sexul altora trezește ușor râsul; prin faptul că imită o mișcare plănuită, dar că, pe de altă parte, este suportată cu pasivitate, erecția apare adesea ca fiind ridicolă; și chiar simpla prezență a organelor genitale, imediat ce este evocată, suscită veselie. Malinowski povestește că sălbaticilor printre care trăia le era de ajuns să pronunțe numele acelor „părți rușinoase” pentru a provoca râsete care nu se mai terminau; multe glume așa-zise fără perdea sau grosolane nu merg mai departe decât aceste rudimentare jocuri de cuvinte. La anumite popoare primitive, femeile au dreptul, în timpul celor câteva zile în care se plivesc grădinile, să violeze cu sălbăticie orice străin care s-ar aventura în sat. Atacându-l toate, adesea îl lasă pe jumătate mort: bărbații tribului râd de această ispravă; prin acest viol, victima a fost constituită ca un trup pasiv și dependent; el a fost posedat de femei și, prin femei, de către bărbații lor; în timp ce, în împreunarea normală, bărbatul vrea să se afirme ca posesor.

Dar atunci va experimenta în modul cel mai evident ambiguitatea condiției sale carnale. El nu-și asumă cu orgoliu sexualitatea decât în măsura în care aceasta este o apropiere a Celuilalt: iar acest vis de posesiune nu ajunge decât la eșec. Într-o posesiune autentică, celălalt se nimicește ca atare, este consumat și distrus; numai sultanul din O mie și una de nopți are puterea de a tăia capetele iubitelor sale imediat ce zorii le alungă din patul său; femeia supraviețuiește îmbrățișărilor bărbatului și prin chiar acest lucru îi scapă; cum și-a deschis brațele, prada lui redevine din nou străini. Iată-o nouă, intactă, gata să fie posedată de un nou amant, într-un mod la fel de efemer. Unul dintre visele bărbatului este să o „însemne” pe femeie astfel încât ea să rămână pentru totdeauna lui; dar până și cel mai arogant știe că nu-i va lăsa niciodată decât amintiri și că imaginile cele mai

arzătoare pălesc în comparație cu o senzație. O întreagă literatură a denunțat acest eșec obiectivat în femeie, care este numită nestatornică și trădătoare pentru că trupul ei o face să fie destinată bărbaților în general, și nu unui bărbat anume. Trădarea sa este și mai perfidă: ea este cea care face din amant o pradă. Numai un trup poate atinge alt trup; bărbatul nu stăpânește carnea râvnită decât devenind carne el însuși; Eva îi este dată lui Adam pentru a-și realiza în ea transcendența, pentru a fi antrenat de ea în noaptea imanenței; în amețeala plăcerii, iubita închide în jurul lui lutul opac al acestei închisori tenebroase pe care mama a făurit-o pentru propriul ei fiu și din care el vrea să evadeze. Voia să posede, și iată-l posedat. Miros, sudoare, oboseală, plictis, literatura a descris în repetate rânduri această tristă pasiune a unei conștiințe care se face trup. Dorința, care adesea învăluie dezgustul, se întoarce la dezgust după ce a fost satisfăcută. *Post coitum homo animal triste*. „Carnea e tristă.” Și totuși, bărbatul nici măcar n-a aflat în brațele femeii o potolire definitivă. Curând, dorința renaște în el; și adesea nu dorința de femei în general, ci de o anume femeie. Atunci ea dobândește o putere ciudat de înspăimântătoare. Căci, în propriul său corp, bărbatul nu află nevoia sexuală decât ca pe o nevoie generală analoagă setei sau foamei, al cărei obiect nu este definit: deci legătura care-l înlanțuie de un anumit trup feminin a fost făurită de Celălalt. Este o legătură misterioasă ca și pânțelele impur și fertil în care își are rădăcinile, un soi de forță pasivă: este magică. Vocabularul plin de locuri comune al romanelor-foileton, unde femeia este descrisă ca o vrăjitoare, ca o magiciană care-l fascinează pe bărbat și îl încântă, reflectă cel mai arhaic și cel mai universal dintre mituri. Femeia este sortită magiei. Magia, spunea Alain, este spiritul adăstând în lucruri; o acțiune este magică atunci când, în loc să fie produsă de un agent, este

o emanație a unei pasivități; chiar bărbații au privit totdeauna femeia ca pe o imanență a ceea ce este dat; dacă produce recolte și copii, aceasta nu se întâmplă prin actul voinței sale; nu este subiect, transcendență, putere creatoare, ci un obiect încărcat de fluide, în societățile în care bărbatul adoră aceste mistere, femeia este, datorită acestor virtuți, asociată cultului și venerată ca preoteasă. Dar când el luptă pentru a face să triumfe societatea asupra naturii, rațiunea asupra vieții, voința asupra datului inert, atunci femeia este privită ca vrăjitoare. Se cunoaște diferența dintre preot și magician: primul domină și dirijează forțele pe care le-a stăpânit în acord cu zeii și cu legile, pentru binele comunității, în numele tuturor membrilor; magicianul operează la distanță de societate, împotriva zeilor și a legilor, după propriile-i sentimente. Or, femeia nu este pe deplin integrată în lumea bărbaților; în calitate de Celălalt, li se opune; e firesc să se folosească de forțele pe care le deține, nu pentru a întinde în comunitatea bărbaților și în viitor impactul transcendenței, ci, fiind separată, opusă, pentru a-i antrena pe bărbați în solitudinea despărțirii, în tenebrele imanenței. Ea este sirena ale cărei cântece îi făceau pe marinari să se izbească de stânci; este Circe, cea care-și preschimba iubiții în animale, ondina care-l atrage pe pescar pe fundul lacurilor. Bărbatul prizonier al farmecelor sale nu mai are voință, nu mai are proiecte, nu mai are viitor; nu mai este cetățean, ci un trup sclav al dorințelor sale, este șters din sinul comunității, închis în momentul prezent, aruncat de colo-colo, pasiv, între tortură și plăcere; vrăjitoarea perversă ridică pasiunea împotriva datoriei, momentul prezent împotriva unității timpului, îl reține pe călător departe de casa, revarsă asupra lui uitarea. Căutând să pună stăpânire pe Celălalt, trebuie ca bărbatul să rămână el însuși; dar în eșecul posesiunii imposibile, ele încearcă să devină acest

Celălalt cu care nu ajunge să se unească; atunci se alienează, se pierde, bea filtrul magic care îl înstrăinează de sine însuși, se cufundă în adâncul apelor înșelătoare și letale. Mama își sortește fiul morții dându-i viață; iubita își îndeamnă iubitul să renunțe la viață și să se lase în voia somnului din urmă Această legătură care unește Dragostea cu Moartea a fost într-un mod patetic reliefată în legenda lui Tristan și a Isoldei, dar adevărul său este original. Născut din trup, bărbatul se realizează în dragoste ca trup, iar trupul este promis pământului. Prin aceasta se confirmă alianța dintre Femeie și Moarte; marea Femeie cu coasa este figura inversată a fecundității care face să crească spicele. Dar ea apare și ca îngrozitoarea mireasă al cărei schelet se descoperă sub tandra carne înșelătoare¹⁹⁸¹.

Astfel, ceea ce bărbatul îndrăgește și detestă mai întâi la femeie, ca amantă și mamă, este imaginea încremenită a destinului său animal, este viața necesară existenței, dar care îl condamnă la finitudine și la moarte. Din ziua în care se naște, bărbatul începe să moară: acesta este adevărul pe care îl întruchipează Mama Procreând, el afirmă specia împotriva lui însuși: acest lucru îl învață el în brațele soției sale; prin tulburare și plăcere, chiar înainte de a fi procreat, își uită eul singular. Deși încearcă să le distingă una de alta, și în mamă, și în soție regăsește aceeași evidență: aceea a condiției sale trupesti. În același timp, el dorește să o împlinească: își venerează mama, își dorește iubita și totodată se revoltă împotriva lor cu dezgust și cu teamă.

Un text semnificativ în care vom găsi o sinteză a aproape tuturor miturilor este acela al lui Jean Richard Bloch care, în Noaptea kurdă, descrie legătura tânărului Saad cu o femeie mult mai în vârstă decât el, dar încă frumoasă, în timpul jefuirii

unui oraș:

„Noaptea făcea să dispară contururile lucrurilor și ale senzațiilor. Nu mai strângea la piept o femeie. Ajungea în cele din urmă la capătul unei călătorii nesfârșite, în care plecase de la începuturile lumii. Se nimici puțin câte puțin într-o imensitate care se legăna în jurul lui. Toate femeile se confundară într-o țară uriașă, închisă în sine, tristă ca dorința, arzătoare ca vara... Iar el recunoștea, cu o admirație temătoare, puterea închisă în femeie, coapsele lungi și avântate de mătase, genunchii semănând cu două coline de fildeș. Când urca pe axa lustruită a spinării, de la mijloc până la umeri, i se părea a străbate însăși bolta care susținea lumea. Dar pânțele îl atrăgea fără încetare, ocean elastic și moale în care viața se naște și se întoarce, adăpost între adăposturi cu marea sale, cu orizonturile și cu suprafețele sale nesfârșite.

Atunci îl apucă o furie să pătrundă acest înveliș delicios și să atingă în sfârșit izvorul acestor frumuseți. O comoție simultană îi făcu să se încleșteze unul de altul. Femeia nu mai exista decât pentru a se despica precum pământul, pentru ai deschide viscerele, pentru a se sătura de umorile iubitului. Vraja se transformă în ucidere. Se împreună cu sălbăticia cuiva care ar împlânta cuțitul în carne.

El, bărbatul singur, cel divizat, cel separat, cel retras în spatele unor baricade, avea să țâșnească din propria sa substanță, să evadeze din închisoarea de carne și să se absoarbă, carne și suflet, în materia universală. Lui îi era rezervată fericirea supremă, niciodată simțită până în acea zi, de a depăși limitele ființei, de a topi în aceeași exaltare subiectul și obiectul, întrebarea și răspunsul, de a anexa ființei tot ce nu este ființă și de a atinge printr-o ultimă convulsiune imperiul a

ceea ce nu poate fi atins.

Fiecare du-te-vino al arcușului trezea în prețiosul instrument pe care-l ținea în brațe, la dispoziția sa, vibrații din ce în ce mai aprinse.

Deodată, un ultim spasm îl smulse pe Saad din înaltul cerului și îl aruncă din nou spre pământ, în noroi”.

Dorința femeii nefiind potolită, ea îl întemnițează între picioarele sale pe iubitul ei care, împotriva voinței sale, simte dorința renăscându-i: ea îi apare atunci ca fiind puterea ostilă care îi smulge virilitatea și, posedând-o din nou, o mușcă de gât atât de adânc, încât o ucide. Astfel se închide ciclul care evoluează de la mamă la amantă și apoi la moarte, prin extrem de complicate meandre.

În acest punct, bărbatul poate avea mai multe atitudini, după cum pune accentul pe un aspect sau altul al dramei trupești. Dacă un bărbat nu crede că are o singură viață, dacă nu îl neliniștește destinul său particular, dacă nu se teme de moarte, își va accepta cu bucurie animalitatea. La musulmani, femeia este redusă la o stare abjectă din cauza structurii feudale a societății care nu permite recursul la Stat împotriva familiei, din pricina religiei care, exprimând idealul războinic al acestei civilizații, l-a predestinat direct pe bărbat morții, îndepărtând astfel magia femeii: de ce-ar putea să se teamă aici pe pământ cel care este gata să se cufunde, dintr-o clipă în alta, în voluptuoase-le orgii ale paradisului mahomedan? Bărbatul se poate bucura de femeie în liniște, fără a trebui să se apere nici împotriva lui, nici împotriva ei. Poveștile din O mie și una de nopți o privesc ca pe un izvor de onctuoase delicii la fel cum sunt fructele, dulcețurile, prăjiturile opulente, uleiurile parfumate. Astăzi întâlnim aceeași bunăvoință

senzuală la multe popoare mediteraneene: copleșit de clipa prezentă, nedorind nemurirea, bărbatul din sud, care, prin strălucirea cerului și a mării, percepe Natura sub aspectul său fast, va iubi femeile cu lăcomie; prin tradiție, le disprețuiește îndeajuns pentru a nu le considera ca persoane; nu face mare diferență între plăcerea pe care io oferă trupul lor și aceea a nisipului sau a apei; nici în ele, nici în el însuși nu simte oroarea cărnii. În *Călătorie în Sicilia*, Vittorini spune că a descoperit spre vârsta de șapte ani trupul gol al femeii, cu o uluire liniștiți Gândirea raționalistă a Greciei și a Romei confirmă această atitudine spontană. Filozofia optimistă a grecilor a depășit maniheismul pitagoreic; inferiorul este subordonat superiorului și, ca și el, îi este util; aceste ideologii armonioase nu manifestă față de trup nici o ostilitate. Întors către cerul Ideilor, ori spre Cetate sau Stat, individul, gândindu-se ca Novț sau ca cetățean, crede că și-a depășit condiția animală: fie că se abandonează voluptății, fie că practică ascetismul, femeia solid integrată în societatea masculină nu are decât o importanță secundară. Desigur, raționalismul nu a triumfat niciodată în întregime și experiența erotică își păstrează în aceste civilizații caracterul ambivalent: asta o dovedesc riturile, miturile, literatura. Dar farmecele și pericolele feminității nu se manifestă decât sub o formă atenuată. Creștinismul atribuie din nou femeii o putere înspăimântătoare: teama de celălalt sex este una dintre formele pe care le ia, la bărbat, sfâșierea conștiinței nefericite. Creștinul este despărțit de sine însuși; diviziunea sufletului și a trupului, a vieții și a spiritului se consumă: păcatul original face din trup dușmanul sufletului toate legăturile trupești apar ca fiind rele.^[99] Omul poate fi salvat numai dacă este salvat de Christ și îndreptat către împărăția cerurilor; dar la origine nu este decât putreziciune; prin grația divină îi vor putea fi deschise porțile cerului, dar, în toate

avatarurile vieții sale naturale, îl urmărește blestemul. Și, bineînțeles, din moment ce femeia nu încetează niciodată să fie Celălalt, nu se consideră că, în mod reciproc, bărbatul și femeia sunt trup: trupul, care este pentru creștin Celălalt, dușmanul, nu se distinge de femeie. În ea se întruchipează ispitele pământului, ale sexului, ale demonului. Toți Părinții Bisericii insistă asupra faptului că ea a fost aceea care l-a împins pe Adam în păcat Trebuie să cităm, din nou, cuvintele lui Tertulian: „Femeie, tu ești poarta diavolului. Tu l-ai prins în mreaja ta pe acela pe care diavolul nu cuteza să-l privească în față. Din pricina ta a trebuit să moară fiul Domnului; în veci ar trebui să umbli îmbrăcată în doliu și în zdrențe”. Toată literatura creștină se străduiește să exacerbeze dezgustul pe care bărbatul îl poate simți față de femeie. Tertulian o numește *Templum aedificatam super cloacam*^[100]. Augustin subliniază cu oroare promiscuitatea organelor sexuale și excretorii: *Inter faeces et urinam nascimur*^[101]. Sila creștinismului față de trupul feminin este atât de mare, încât consimte să-l predestineze pe Dumnezeu lor unei morți rușinoase, dar îl cruță de murdăria nașterii: Conciliul din Efes, în Biserica orientală, cel din Latran, în Occident, afirmă nașterea lui Christ din Fecioară. Primii Părinți ai Bisericii, Origene, Tertulian, Ieronim - credeau că Maria a născut în sânge și mizerie, ca și celelalte femei; dar părerea Sfântului Ambrozie și a Sfântului Augustin prevalează. Pântecele Fecioarei a rămas închis. Din Evul Mediu, faptul de a avea un trup este considerat, în ceea ce privește femeile, drept o rușine. Chiar și știința a fost mult timp paralizată de acest dezgust. Linne, în tratatul său despre natură, lasă deoparte, ca pe ceva abominabil, studiul organelor genitale ale femeii. Medicul francez din Laurens se întreabă scandalizat cum „acest animal divin plin de rațiune și de judecată care se numește bărbat poate fi atras

de părțile obscene ale femeii, murdărite de umori și așezate rușinos în partea cea mai de jos a trunchiului”. Și astăzi, multe alte influențe se interferează cu acelea ale gândirii creștine, și acest fapt are mai multe aspecte; dar, în lumea puritană, între altele, ura față de trup se păstrează; ea își găsește expresia, de exemplu, în *Lumină de august*, romanul lui Faulkner; primele inițieri sexuale ale eroului îi provoacă niște traumatisme teribile. Este frecventă în întreaga literatură înfățișarea unui tânăr tulburat până la starea de vomă după primul său coit; și dacă, în realitate, o asemenea reacție este foarte rară, nu este o întâmplare faptul că a fost atât de adesea descrisă. Mai ales în țările anglo-saxone, care sunt impregnate de puritanism, femeia trezește în majoritatea adolescenților și în mulți bărbați o teroare mai mult sau mai puțin mărturisită. Și în Franța, această teroare există și este destul de puternică. Midiei Leiris scrie în *Vârstă de bărbat*: „Adesea am tendința să privesc organul feminin ca pe un lucru murdar sau ca pe o rană, lucru care nu-l face mai puțin atrăgător, ci periculos în sine însuși, ca tot ceea ce este sângerând, mânjit de mucoase, contaminat”. Ideea de boală venerică traduce aceste spaime; femeia nu produce teamă pentru că ar putea îmbolnăvi, ci aceste maladii sunt înspăimântătoare pentru că vin de la femeie; mi s-a vorbit despre tineri care credeau că raporturile sexuale prea frecvente ar provoca blenoragie. La fel de ușor bărbații sunt gata să creadă că, prin împreunare, bărbatul își pierde vigoarea musculară, luciditatea cerebrală, i se consumă fosforul, i se tocește sensibilitatea. În realitate, onanismul duce și el la asemenea riscuri; și, din rațiuni morale, societatea îl consideră chiar mai nociv decât funcțiunea sexuală normală. Căsătoria legitimă și voința de a procrea apără de vrăjile erotismului. Dar am spus deja că în orice act sexual este implicat Celălalt; iar chipul său cel

mai obișnuit este acela al femeii. În fața ei bărbatul simte în modul cel mai evident pasivitatea propriului său trup. Femeia este vampir, târfă, îl devoră și îl soarbe pe bărbat; sexul ei se hrănește cu lăcomie din sexul masculin. Unii psihanalisti au vrut să confere baze științifice acestor închipuiri: toată plăcerea pe care femeia o are de pe urma împreunării vine din faptul că, simbolic, îl castrează pe bărbat și își însușește sexul lui. Dar se pare că aceste teorii înseși se cer a fi psihanalizate și că medicii care le-au inventat și-au proiectat în ele temerile lor ancestrale.^[102]

Sursa acestor terori este că, dincolo de orice anexare, alteritatea rămâne în Celălalt. În societățile patriarhale, femeia a păstrat multe dintre virtuțile neliniștitoare pe care le deținea în societățile primitive. De aceea nu este niciodată lăsată în voia Naturii, este înconjurată de tabuuri, este purificată prin rituri, este așezată sub controlul preoților; bărbatul este învățat să nu o abordeze niciodată în nuditatea sa originală, ci cu ajutorul ceremoniilor, a ritualurilor care o smulg din pământ, din trupul ei, o metamorfozează într-o creatură omenească. Atunci magia pe care o posedă este canalizată precum fulgerul, de la inventarea paratrăsnetului și a centralelor electrice. Devine chiar posibil să fie utilizată în interesul colectivității: aici este evidentă o altă fază a acestei mișcări oscilatorii care definește raporturile bărbatului cu femela sa. O iubește atât timp cât este a sa, se teme de ea atunci când este Celălalt. Dar în calitatea ei de Celălalt bărbatul încearcă să pună stăpânire pe ea cât mai profund posibil: acest fapt îl va determina să o ridice la demnitatea unei persoane și s-o recunoască drept semen al său.

Magia feminină a fost profund domesticită în familia patriarhală. Femeia îi permite societății să integreze în ea forțele cosmice. În cartea sa Mitra-

Varuna, Dumezil semnaleză că, în India ca și la Roma, există două feluri în care se afirmă forța virilă: în Varuna și Romulus, în Gandharva și Lupercus, ea este agresiune, viol, dezordine, hybris; atunci femeia apare ca o ființă care trebuie răpită, violentată, Sabinele răpite se dovedesc a fi sterile, sunt biciuite cu bice împletite din piele de țap, compensând prin violență un exces de violență. Pe când Mithra, Numa, brahmanii și flaminii asigură, dimpotrivă, ordinea și echilibrul rațional al cetății; atunci femeia este legată de soț printr-o căsătorie cu rituri complicate și, colaborând cu el, îi asigură dominația tuturor forțelor feminine ale naturii; la Roma, dacă preoteasa unui templu moare, preotul este demis din funcțiunile sale. Astfel, în Egipt, chiar după ce și-a pierdut puterea supremă de zeiță-mamă, Isis rămâne totuși generoasă, surzătoare, binevoitoare și înțeleaptă, magnifica soție a lui Osiris. Dar când femeia apare astfel asociată bărbatului, complementul său, jumătatea sa, ea este în mod necesar dotată cu o conștiință, un suflet; el n-ar putea depinde într-un mod atât de intim de o ființă care nu ar putea participa la esența umană. Am văzut deja că Legile lui Mănu promiteau soției legitime același paradis ca și soțului ei. Cu cât bărbatul se individualizează și își revendică libertatea, cu atât mai mult va recunoaște în soția sa un individ și o libertate. Orientalul nepăsător în fața propriului său destin se mulțumește cu o femeie care reprezintă pentru el un obiect al plăcerii; dar visul occidentalului, când s-a ridicat la conștiința singularității ființei sale, este să fie recunoscut de o libertate străină și docilă. Grecul nu află în prizoniera închisă în gineceu seamănul pe care-l dorește: de aceea își va îndrepta dragostea către tovarășii săi bărbați, a căror carne este locuită, ca și a sa, de o conștiință și de o libertate, sau o închină hetairilor, a căror independență, cultură și spirit fac din ele aproape

niște egale. Dar atunci când împrejurările o permit, soția poate satisface cel mai bine exigențele unui bărbat. Cetățeanul roman vede în matroană o persoană: în Cornelia, în Arria, își posedă propriul său dublu. În mod paradoxal, în creștinism se va proclama, pe un anumit plan, egalitatea bărbatului și a femeii. El detestă în ea trupul; dacă ea se reneagă ca trup, va fi, la fel ca și bărbatul, o creatură a Domnului, răscumpărată de Mântuitor: iat-o așezată printre bărbați în rândul sufletelor promise bucuriilor celeste. Bărbații și femeile sunt robii lui Dumnezeu, aproape la fel de asexuați ca îngerii; împreună, cu ajutorul grației divine, resping ispitele pământești. Dacă acceptă să-și renege animalitatea, femeia, prin chiar faptul că înainte fusese o întrupare a păcatului, va fi cea mai radicală întruchipare a triumfului aleșilor care au învins păcatul.^[103] Bineînțeles, Mântuitorul divin care le va aduce oamenilor Mântuire este bărbat; dar trebuie ca omenirea să coopereze pentru propria sa salvare, și sub înfățișarea cea mai umilită, cea mai perversă va fi chemată ea să-și manifeste bunăvoința supusă. Christ este Dumnezeu; dar asupra tuturor creaturilor omenești domnește o femeie, Fecioara Maria. Totuși, doar sectele care se dezvoltă la marginea societății reînviază în femeie anticele privilegii ale marilor zeițe. Biserica exprimă și servește o civilizație patriarhală în care se cuvine ca femeia să rămână dependentă de bărbat. Făcându-se servitoarea lui supusă, femeia va fi astfel o sfântă binecuvântată. Astfel, în mijlocul Evului Mediu se înalță imaginea cea mai desăvârșită a femeii potrivite pentru bărbat: chipul Maicii Domnului se nimbează de glorie. Ea este figura inversată a păcătoasei Eva; ea strivește șarpele sub călcâi; este mediatoarea mântuirii oamenilor, așa cum Eva a fost aceea a damnării lor.

Ca Mamă, femeia era redutabilă; de aceea ea trebuie să fie transfigurată și aservită prin maternitate. Virginitatea Mariei are mai ales o valoare negativă; aceea prin care carnea a fost răscumpărată nu are carnalitate; nu a fost nici atinsă, nici posedată. Nici Marii Mame asiatice nu i se recunoștea vreun soț; ea născuse lumea și domnea asupra ei, solitară; putea fi lubrică din capriciu, dar grandoarea Mamei nu era micșorată de servitutele impuse soției. Astfel, Maria nu a cunoscut murdărirea pe care o implică sexualitatea. Înrudită cu Minerva cea războinică, ea este turn de fildeș, citadelă, cetate imposibil de cucerit. Preotesele antice, precum majoritatea sfințelor creștine, erau și ele virgine; femeia închinată binelui trebuie să-i fie închinată în splendoarea forțelor lor intacte; trebuie ca ea să păstreze în integritatea-i neîmblânzită principiul feminității sale. Dacă i se refuză Mariei caracterul de soție, aceasta se întâmplă pentru a exalta și mai mult în ea Femeia-Mamă. Dar numai acceptând rolul subordonat care îi este atribuit va putea ea fi glorificată. „Sunt roaba lui Dumnezeu.” Pentru prima dată în istoria omenirii, mama îngenunchează în fața fiului și își recunoaște deschis inferioritatea. În cultul Mariei se consumă suprema victorie masculină; acest cult este reabilitarea femeii prin desăvârșirea înfrângerii sale. Iștar, Astartea, Cybele erau crude, capricioase, desfrânate; erau puternice; izvor al morții ca și al vieții, dând naștere bărbaților, dar făcând din ei sclavii lor. Cum viața și moartea, în creștinism, nu depind decât de Dumnezeu, bărbatul ieșit din pânțele matern a evadat din el o dată pentru totdeauna, pământul nu-i pândește decât trupul; destinul sufletului său se hotărăște în locuri în care puterile femeii au fost abolite; sfânta taină a botezului face să pară derizorii ceremoniile în care se ardea sau se arunca în valuri placenta. Nu mai există loc pentru magie pe pământ: Dumnezeu

este singurul împărat. Natura este de la începuturi rea, dar, în fața grației divine, este neputincioasă. Maternitatea ca fenomen natural nu conferă nici o putere. Nu-i mai rămâne deci femeii, dacă vrea să depășească această țară originară, decât să se încline în fața lui Dumnezeu a cărei voință o aservește bărbatului. Și prin această supunere ea poate căpăta un rol nou în mitologia masculină. Călcată în picioare, declarată dușman când se voia dominatoare, de vreme ce nu abdicase în chip explicit, va putea fi acum onorată ca supusă. Nu-și pierde nici unul dintre attributele ei primitive, dar acestea își schimbă semnul; din nefaste devin faste; magia neagră se preschimbă în magie albă. Servitoare, femeia are dreptul la cele mai splendide apoteoze.

Și din moment ce ea a fost aservită mai întâi în calitate de Mamă, tot ca mamă va fi îndrăgită și respectată. Dintre cele două chipuri antice ale maternității, bărbatul din zilele noastre nu mai vrea să-l cunoască decât pe cel surâzător. Limitat în timp și în spațiu, neavând decât un trup și o viață limitate, bărbatul nu este decât un individ în mijlocul unei Naturi și a unei Istории străine. Limitată ca și el, asemănătoare cu el pentru că și ea este locuită de Spirit, femeia aparține Naturii, este traversată de curentul infinit al Vieții; apare deci ca mediatore între individ și cosmos. Când figura mamei a devenit liniștitoare și sfântă, este ușor de înțeles că bărbatul se întoarce spre ea cu dragoste. Pierdut în natură, el încearcă să evadeze; dar aspiră să se întoarcă în mijlocul ei atunci când este separat de ea. Așezată temeinic în familie, în societate, în acord cu legile și cu moravurile, mama este însăși întruchiparea Binelui: natura la care participă ea devine bună, nu mai este ostilă spiritului; și dacă rămâne misterioasă, este un mister surâzător, ca acela al madonelor lui Leonardo Da Vinci. Bărbatul nu vrea să fie femeie,

dar visează să învăluie în el tot ceea ce este, și deci și femeia care este alta decât el: în cultul pe care i-l închină mamei, încearcă să-și însușească bogățiile sale străine. A se recunoaște fiul mamei sale înseamnă a-și recunoaște mama în sine, a integra feminitatea ca legătură cu pământul, cu viața, cu trecutul. Este ceea ce va căuta eroul alături de mama sa în Călătorie în Sicilia de Vittorini: pământul natal, mirosurile și fructele sale, copilăria, amintirea strămoșilor, tradițiile, rădăcinile de care existența lui individuală l-a despărțit. Această înrădăcinare însăși exaltă în bărbat orgoliul depășirii; îi place să se admire smulgându-se din brațele mamei pentru a pleca spre aventură, spre viitor, spre război; această plecare ar fi mai puțin emoționantă dacă nu ar fi nimeni care să încerce să-l oprească în loc: ar apărea ca un accident, nu ca o victorie cu greu câștigată. Și îi place și să știe că aceste brațe rămân pentru totdeauna deschise, gata să-l primească înapoi. După tensiunea acțiunii, eroului îi place să guste din nou alături de mama sa repausul imanenței; ea este refugiul, somnul; mângâierea mâinilor ei îl cufundă din nou în sânul naturii, bărbatul se lasă dus de marele torent al vieții la fel de liniștit ca în pânțele sau în mormânt. Și dacă tradiția vrea ca el să moară strigându-și mama este pentru că, sub privirea maternă, moartea însăși este domesticită, simetrică nașterii, indisolubil legată de orice viață carnală. Mama rămâne asociată morții ca în mitul antic al Parcelor; ea trebuie să îngroape morții și săi plângă. Dar rolul său este chiar să integreze moartea vieții, societății, binelui. De aceea cultul „mamelor eroine” este sistematic încurajat; dacă societatea le convinge pe mame să-și cedeze morții propriii lor fii, crede că are dreptul să-i asasineze. Din cauza influenței pe care mama o are asupra fiului, este avantajos pentru societate să și-o anexeze: de aceea mama este înconjurată de atâtea semne de respect, este înzestrată cu toate

virtuțile, se creează în jurul ei o întreaga religie căreia este interzis să te sustragi sub amenințarea sacrilegiului și a blasfemiei; se face din ea o păzitoare a moralei; servitoare a bărbatului, servitoare a puterii, ea își va conduce cu blândețe copiii pe drumurile deschise. Cu cât o colectivitate este mai hotărât optimistă, cu atât mai docil va accepta ea această tandră autoritate, cu atât mama va fi mai mult transfigurată înlăuntrul ei. Această „Mom” americană a devenit idolul pe care-l descrie Philipp Wyllie în *Generație de vipere*, pentru că ideologia oficială a Americii este cel mai obstinat optimism posibil. A glorifica mama înseamnă a accepta nașterea, viața și moartea sub forma lor animală și socială în același timp, înseamnă a proclama armonia naturii și a societății. Pentru că visează la desăvârșirea acestei sinteze, Auguste Comte face din femeie divinitatea viitoare a umanității. Dar tot din această pricină toți revoltații se înverșunează asupra figurii mamei; batjocorind-o, ei refuză datul pe care societatea ține să-l impună prin intermediul păzitoarei moravurilor și a legilor.^[104]

Respectul cu care este aureolată Mama, interdicțiile de care este înconjurată refulează dezgustul ostil care se amestecă în mod spontan cu tAndrétea carnală pe care o inspiră. Totuși, sub forme larvare, oroarea de maternitate supraviețuiește. În special este interesant de remarcat că în Franța, încă din Evul Mediu, a fost făurit un mit secundar care permite acestor repulsii să se exprime în mod liber: este acela al Soacrei. De la fabliaux la vodeviluri, bărbatul batjocorește, în persoana mamei soției sale, pe care nici un tabu nu o apără, maternitatea în general. Bărbatul detestă ideea că femeia pe care o iubește a fost zămislită: iar soacra este imaginea evidentă a decrepitudinii la care ea și-a predestinat fiica, dându-i naștere: obezitatea, ridurile ei anunță

obezitatea și ridurile promise tinerei mirese, al cărei viitor este astfel în mod trist prefigurat; alături de mama sa, ea nu mai apare ca un individ, ci ca un moment al speciei; nu mai este prada dorită, tovarășa îndrăgită, pentru că existența ei singulară se dizolvă în viața universală. Particularitatea ei este derizoriu contestată prin generalitate, autonomia spiritului prin înrădăcinarea sa în trecut și în trup; bărbatul obiectivează această deriziune într-un personaj grotesc; dar, dacă există atâta ranchiună în râsul său este pentru că știe bine că soarta femeii sale e aceea a oricărei ființe umane; este chiar soarta sa în toate țările, legendele și poveștile au întruchipat astfel în soția de-a doua aspectul crud al maternității. O mamă vitregă caută să-i piardă viața Albei-ca-Zăpada. În soacra cea rea - doamna Fichini biciuind-o pe Sophie în cărțile contesei de Ségur - supraviețuiește Kali cea antică, purtându-și colierul ei de capete tăiate.

În acest timp, în spatele Mamei sanctificate se înghesuie cohorta de vrăjitoare ale magiei albe, care pun în slujba bărbatilor ierburile și strălucirile astrelor: bunici, femei bătrâne cu ochii plini de bunătate, servitoare cu suflet de aur, surori de caritate, infirmiere cu mâini minunate, amante precum cea pe care o visează Verlaine:

Blândă și gânditoare, brună, nădăruind uimită, Ca pe-un copil, pe frunte, adesea te sărută.

Adeseori li se împrumută misterul luminos al butucilor bătrâni de viță-de-vie, al apei limpezi; ele leagă rănilor și vindecă; înțelepciunea lor este înțelepciunea tăcută a vieții, ele înțeleg fără să fie nevoie de cuvinte. Alături de ele, bărbatul uită de orice orgoliu; cunoaște dulceața abandonului și redevine copil, căci nu este nevoie să lupte pentru prestigiu în fața lor: n-ar putea să-i râvnească

Naturii virtuțile ei neomenești; și, în devotamentul lor, înțeleptele inițiate care îl îngrijesc se recunosc ca fiind servitoarele sale; el se supune puterii lor binefăcătoare întrucât știe că, chiar și în această supunere, le rămâne stăpân. Surorile, prietenele din copilărie, tinerele fete pure, toate viitoarele mame fac parte din această ceată binecuvântată. Și chiar și soția, când magia erotică s-a risipit, apare pentru majoritatea bărbaților mai mult ca mama copiilor săi decât ca o iubită. Din ziua în care mama este sanctificată și aservită, bărbatul poate să o regăsească fără teamă în soția sa, de asemenea sanctificată și ea și supusă. A răscumpăra mama înseamnă a răscumpăra trupul, deci uniunea carnală și soția.

Privată de armele magice prin rituri nupțiale, subordonată, economic și social, soțului său, „soția cea bună”, este pentru bărbat cea mai prețioasă comoară. Ea îi aparține atât de profund, încât participă la aceeași esență ca și el: „Ubi tu Gaius, ego Gaia”; ea îi poartă numele, se închină la zeii lui, el este responsabil pentru ea și o numește jumătatea lui. Se mândrește cu femeia sa așa cum se mândrește cu casa, cu pământurile, cu turmele, cu bogățiile sale, și uneori și mai mult; prin ea își manifestă în ochii lumii puterea: ea este măsura lui și partea lui pe acest pământ. La Orientali femeia, așa cum am arătat mai devreme, trebuie să fie grasă: se vede că este bine hrănită și face cinste stăpânului său.

Un musulman este cu atât mai prețuit cu cât posedă un număr mai mare de femei și cu cât ele au o înfățișare mai înfloritoare. În societatea burgheză, unul dintre rolurile rezervate femeii este acela de a reprezenta: frumusețea, farmecul, inteligența, eleganța ei sunt semnele exterioare ale averii bărbatului la fel ca și caroseria automobilului său. Dacă este bogat, o acoperă cu blănuri și cu bijuterii. Dacă este sărac, îi va lăuda calitățile morale și talentul de gospodină; până și bărbatul cel mai oropsit de soartă, dacă se atașează de o femeie care-l servește, crede că posedă ceva pe acest pământ: eroul din îmblânzirea scorpiei își cheamă toți vecinii pentru a le arăta cu ce autoritate a reușit să-și îmblânzească soția. Orice bărbat reiterează, mai mult sau mai puțin, orgoliul regelui Candaules^[105]: el își exhibă soția pentru a-și etala astfel propriile sale merite.

Dar femeia nu flatează numai vanitatea socială a bărbatului; ea îi permite și un orgoliu mai intim; este încântat de dominația pe care o exercită asupra ei; peste imaginile naturaliste ale fierului de plug brăzdând pământul se suprapun, când femeia este o persoană, simboluri mai spirituale; nu numai din punct de vedere erotic, ci și moral, intelectual, bărbatul își „formează” soția; o educă, o influențează, îi impune propria sa amprentă. Una dintre reveriile în care se complăce bărbatul este aceea a impregnării lucrurilor de voința lui, a modelării formeii lor, a penetrării substanței lor; femeia este prin excelență „aluatul moale” care se lasă în mod pasiv frământat și modelat, ea rezistă în aceeași măsură în care fandează, ceea ce permite acțiunii masculine să se perpetueze. O materie prea plastică se autodistruge prin docilitatea sa; prețios în femeie este faptul că în ea există ceva care se sustrage la nesfârșit oricărei îmbrățișări; astfel încât bărbatul este stăpân pe o

realitate cu atât mai demnă de a fi stăpânită cu cât îl depășește. Ea trezește în el o ființă ignorată pe care o recunoaște cu mândrie ca fiind el însuși. În orgiile conjugale cuminți descoperă splendoarea animalității sale: este Masculul; corelativ, femeia este femelă, dar acest cuvânt dobândește în împrejurările date cele mai flatante rezonanțe: femela care clocește, alăptează, își linge puii, îi apără, îi salvează cu riscul vieții sale este un exemplu pentru omenire; cu emoție, bărbatul cere de la tovarășa sa aceeași răbdare, același devotament; și aici este tot Natura, dar impregnată de toate virtuțile utile societății, familiei, capului familiei, este aceea pe care bărbatul vrea s-o închidă în căminul său. Una dintre dorințele comune bărbatului și copilului este dorința de a descoperi ce secret se ascunde în interiorul lucrurilor; din acest punct de vedere, materia este decepționantă; o păpușă spintecată, cu burta tăiată, nu mai are interioritate; intimitatea vie este însă impenetrabilă; pânțelele feminin este simbolul imanenței, al profunzimii; el își descoperă doar parțial secretele, între altele când plăcerea se înscrie pe chipul femeii; dar și atunci continuă să le păstreze; bărbatul captează în interior obscurele palpitații ale vieții, fără ca posesiunea lor să le distrugă misterul. În lumea umană, femeia transpune funcțiile femeiei animale: perpetuează viața, domnește peste regiunile imanenței; ea aduce în cămin căldura și intimitatea uterului; ea păzește și însuflețește locul unde s-a depus trecutul, unde se prefigurează viitorul; ea naște generația următoare și hrănește copiii deja născuți; datorită ei existența pe care bărbatul o cheltuie în lume prin muncă și acțiune se recompune cufundându-se din nou în imanență: când se întoarce seara acasă, iată-l ancorat din nou pe pământ; prin femeie este asigurată continuitatea zilelor; oricare ar fi hazardul întâmplărilor pe care bărbatul le înfruntă în lumea exterioară, ea

garantează repetiția meselor și a somnului; ea repară tot ceea ce activitatea distruge sau uzează: ea îi pregătește mâncare muncitorului ostenit, îl îngrijește dacă este bolnav, cârpește, spală. Și în universul conjugal pe care îl constituie și îl perpetuează, ea introduce o întreagă lume: aprinde focurile, umple casa de flori, îmblânzește efluviile soarelui, ale apei, ale pământului. Un scriitor burghez citat de Bebel rezumă astfel cu seriozitate acest ideal: „Bărbatul dorește pe cineva care nu numai să-l iubească, ci să-i treacă mâna peste frunte, să radieze pacea, ordinea, liniștea, o tăcută autoritate asupra lui și asupra lucrurilor pe care le regăsește în fiecare zi întorcându-se acasă; vrea pe cineva care să răspândească asupra tuturor lucrurilor acest inexprimabil parfum de femeie care este căldura înviorătoare a vieții de familie”.

Se vede cât de mult s-a spiritualizat figura femeii de la apariția creștinismului; frumusețea, căldura, intimitatea pe care bărbatul dorește să le cuprindă prin ea nu mai sunt calități sensibile; în loc să rezume savuroasa aparență a lucrurilor, ea devine chiar sufletul lor; mai profundă decât misterul carnal, există în inima ei o prezență pură și secretă în care se reflectă adevărul lumii. Ea este sufletul casei, al familiei, al căminului. Este și sufletul colectivităților mai vaste: orașe, provincii sau națiuni. Jung observă că întotdeauna cetățile au fost asimilate cu Mamele pentru că în sânul lor trăiesc cetățenii; de aceea Cybele apare încoronată de turnuri; din același motiv se vorbește despre Patria-Mamă; dar, mai mult decât pământul hrănitor, o realitate mai subtilă își găsește simbolul în femeie. În Vechiul Testament, în Apocalipsă, Ierusalim și Babilon nu sunt numai mame, ci și soții. Există cetăți virgine și cetăți prostituate precum Babei sau Tyr. De asemenea, Franța a fost numită „fiica mai mare” a Bisericii; Franța și Italia sunt surori întru latinitate. Funcția femeii nu este

specificată, ci numai feminitatea ei în statuile care înfățișează Franța, Roma, Germania și în cele care, în piața Concorde, evocă Strasbourgul și Lyonul. Această asimilare nu este numai alegorică: ea este afectiv realizată de mulți bărbați.^[106]

Foarte frecvent, călătorii cer femeilor cheia ținuturilor pe care le cutreieră; când țin în brațe o italiancă sau o spaniolă, li se pare a poseda esența savuroasă a Italiei, a Spaniei. „Când sosesc într-un oraș nou, prima oară merg întotdeauna la bordel”, spunea un ziarist. Dacă o ciocolată cu scorțișoară poate să-i descopere lui Gide întreaga Spanie, cu atât mai mult sărutările unei guri exotice îi vor dărui amantului o țară cu flora și fauna sa, cu tradițiile și cultura ei. Femeia nu rezumă instituțiile politice, nici bogățiile economice ale unei țări, dar întruchipează în același timp carnea ei și mana, puterea ei mistică. De la Graziella a lui Lamartine până la romanele lui Loti și la nuvelele lui Morand, îl vedem pe străin însușindu-și sufletul unei regiuni prin intermediul femeilor. Mignon, Sylvie, Mireille, Colomba, Carmen dezvăluie cel mai intim adevăr din Italia, din Valais, Provența, Corsica sau Andaluzia. Faptul că de Goethe s-a îndrăgostit alsaciana Frederique le-a apărut germanilor ca un simbol al anexării de către Germania; și invers, când Colette Baudoche refuză să se căsătorească cu un german, în ochii lui Barres aceasta înseamnă Alsacia care refuză Germania. El simbolizează Aigues-Mortes și o întreagă civilizație rafinată și friguroasă în micuța persoană a Berenicei; ea reprezintă și sensibilitatea scriitorului însuși. Căci în aceea care este sufletul naturii, al orașelor, al universului, bărbatul își recunoaște dublul său misterios; sufletul bărbatului este Psyche, o femeie.

Psyche are trăsături feminine în Ulalume, personajul lui Edgar Allan Poe: „Aici, odată, pe o

alee gigantică de chiparoși, rătăceam cu sufletul meu - o alee de chiparoși cu Psyche\ sufletul meu... Astfel am împăcat-o pe Psyche și am sărutat-o... și i-am spus: «Ce stă scris, dulcea mea soră, pe poartă?»,,

Iar Mallarme, dialogând la teatru cu „un suflet sau cu ideea noastră” (adică divinitatea prezentă în spiritul bărbatului), îl numește „o atât de rafinată doamnă anormală (sic!)”^[107]

Armonios eu diferit de un vis

Femeie flexibilă și fermă cu tăcerile urmate

De acte pure!...

Misterios cu...

Astfel îl interpelează Valery. Lumea creștină a substituit nimfelor și zânelor prezențe mai puțin carnale: dar căminele, peisajele, cetățile și indivizii înșiși rămân bântuiți de o impalpabilă feminitate.

Acest adevăr îngropat în noaptea timpurilor rămâne și în cer; imanență perfectă, Sufletul este în același timp transcendentul, Ideea. Nu numai orașele și națiunile, ci și entitățile, instituțiile abstracte capătă trăsături feminine: Biserica, Sinagoga, Republica, Umanitatea sunt femei, ca și Pacea, Lupta, Libertatea, Revoluția, Victoria^[108]. Bărbatul feminizează idealul pe care și-l așază în față drept Celălalt esențial, pentru că femeia este figura sensibilă a alterității; de aceea aproape toate alegoriile, în limbaj ca și în iconografie, sunt femei- Suflet și Idee, femeia este mediatoare între cele două: ea este Grația care-l conduce pe creștin spre Dumnezeu, este Beatrice ducându-l pe Dante prin infern, Laura chemându-l pe Petrarca spre înaltele culmi ale poeziei. Din toate doctrinele care asimilează Natura spiritului, ea apare ca Armonie, Rațiune, Adevăr. Sectele gnostice făcuseră din

înțelepciune o femeie: Sofia, și îi atribuiau mântuirea lumii și chiar crearea ei. Atunci femeia nu mai este carne, ci un trup glorios; nimeni nu mai pretinde s-o posedă, ci este venerată în splendoarea ei de neatins; moartele palide ale lui Edgar Allan Poe sunt fluide ca apa, ca vântul, ca amintirea; pentru amorul curtean, pentru prețioși și în toată tradiția galantă, femeia nu mai este o creatură animală, ci o ființă eterată, un suflu, o lumină. Astfel, opacitatea Noptii feminine se convertește în transparență, negreala, în puritate, ca în aceste texte ale lui Novalis:

„Extaz nocturn, somn celest, tu ai coborât către mine; peisajul s-a ridicat încet, deasupra lui plutea spiritul meu eliberat, regenerat Textul a devenit un nor prin care am zărit trăsăturile transfigurate ale Iubitei.

Îți place de noi și ție, întunecată noapte? Un balsam prețios curge din mâinile tale, o rază cade din jerba ta. Tu oprești aripile grele ale sufletului. O emoție obscură și imposibil de spus în cuvinte ne cuprinde: văd un chip serios, înspăimântat și fericit, înclinându-se spre mine cu blândețe și reculegere și recunosc sub buclele-i înlănțuite tinerețea dragă a Mamei... Mai celeste decât stelele ne par ochii infiniți pe care Noaptea ia deschis în noi...”

Atracția descendentă pe care o exercită femeia s-a inversat; ea nu-l mai cheamă pe bărbat către miezul pământului, ci către cer^[109].

Din moment ce Fecioara Maria este imaginea cea mai desăvârșită, cea mai universal venerată a femeii regenerate și consacrate Binelui, este interesant de văzut cum apare ea în literatură și în iconografie. Iată un extras din litaniile pe care i le adresau în Evul Mediu creștinele fervente:

*„Preaînaltă fecioară, tu ești Rouă fecundă,
Fântâna de Bucurie, Canalul milosteniei, Puțul
apelor vii care ne potolesc fierbințele.*

Tu ești sânul la care Dumnezeu îi alăptează pe orfani...

Tu ești Măduva, Miezul pâinii, Sâmburele tuturor bunurilor.

*Tu ești Femeia fără viclenie, a cărei dragoste nu se schimbă
niciodată...*

*Tu ești Cristelnița curățitoare a jertfelor, Leacul vieții leproșilor,
priceputa Vindecătoare care nu-și are seamăn nici la Salerno, nici
la Montpellier...*

*Tu ești Doamna cu mâini tămăduitoare ale căror degete atât de
frumoase, atât de albe, atât de lungi dreg nasurile și gurile, fac ochi
noi și urechi noi. Tu-i stingi pe cei care ard, îi însuflețești pe
paralitici, redai curajul lașilor, reînvia morții.”*

Se regăsesc în aceste invocații majoritatea atributelor feminine pe care le-am semnalat. Fecioara este fecunditate, rouă, izvor al vieții; multe imagini o înfățișează ca puț, izvor, fântână; expresia „Izvor al vieții” este dintre cele mai răspândite; ea nu este creatoare, dar fertilizează, face să țâșnească lumina ascunsă în pământ. Ea este profunda realitate închisă sub aparența lucrurilor: Sâmburele, Măduva. Prin ea se potolesc dorințele: este tot ce-i este dat omului pentru al mulțumi. Peste tot unde viața este amenințată, ea o salvează și o restaurează; ea vindecă și întărește. Și pentru că viața emană de la Dumnezeu, cum ea este mediatore între om și viață, este și legătura între umanitate și Dumnezeu. „Poartă a Diavolului”, zicea Tertulian. Însă, transfigurată, ea este poartă a Cerului; picturile ne-o reprezintă deschizând o ușă sau o fereastră spre Paradis, ori ridicând o scară între cer și pământ. Și mai limpede, iat-o avocată, pledând Fiului pentru salvarea oamenilor: multe tablouri înfățișând Judecata de Apoi ne-o arată pe Fecioară

descoperindu-și pieptul și implorându-l pe Christ în numele glorioasei sale maternități; dragostea ei milostivă îi urmărește pe bărbați pe oceane, pe câmpuri de luptă, prin pericole. Ea înduplecă, în numele carității, Justiția divină; putem vedea „Fecioare cu Balanța” care înclină, surâzând, de partea Binelui talgerul pe care se află sufletele.

Acest rol milostiv și tandru este unul dintre cele mai importante care i-au fost hărăzite femeii. Chiar integrată în societate, femeia îi depășește cu subtilitate frontierele, pentru că are generozitatea insidioasă a Vieții. Această distanță între construcțiile dorite de bărbați și contingenta naturii pare în anumite cazuri neliniștitoare; dar ea devine benefică atunci când femeia, prea docilă pentru a amenința opera bărbaților, se limitează să o îmbogățească și să-i îndulcească liniile prea pronunțate. Zeii masculini reprezintă Destinul; de partea zeitelor întâlnim o bunăvoință arbitrară, o favoare capricioasă. Dumnezeu creștin are asprimea Justiției; Fecioara are blândețea carității. Pe pământ, bărbații sunt apărătorii legilor, ai rațiunii, ai necesității; femeia cunoaște contingenta originară a bărbatului însuși și a acestei necesități în care crede; de aici vine misterioasa ironie care înflorește pe buzele ei și flexibila sa generozitate. Ea a născut în chinuri, ea a îngrijit rănila bărbaților, alăptează nou-născutul și îngroapă morții; cu noaste tot ceea ce poate să rănească orgoliul bărbatului și să-i îndoie voința. Înclinându-se în fața lui, supunându-și carnea spiritului, ea stă la frontierele trupesti ale spiritului și contestă seriozitatea durelor arhitecturi masculine, le îndulcește unghiurile, introduce în ele un lux gratuit, o grație neprevăzută. Puterea ei asupra bărbaților vine din faptul că ea îi cheamă cu tandrețe la o conștiință modestă a condiției lor autentice; acesta e secretul înțelepciunii ei blazate, dureroase, ironice și iubitoare. Chiar și frivolitatea,

capriciul, ignoranța sunt la ea virtuți fermecătoare, pentru că înfloresc dincolo de lumea în care bărbatul. Își alege să trăiască, dar în care nu-i place să se simtă închis. În fața semnificațiilor oprite în loc, a instrumentelor șlefuite în scopuri utile, ea ridică misterul lucrurilor intacte; ea face să treacă pe străzile orașelor, pe câmpurile cultivate, suflul poeziei. Poezia pretinde a capta ceea ce există dincolo de proza cotidiană; femeia este o realitate eminamente poetică pentru că în ea bărbatul proiectează tot ce el nu hotărăște să fie. Ea întruchipează Visul; visul este pentru bărbat prezența cea mai intimă și mai străină, ceea ce el nu vrea, nu face, acel ceva spre care aspiră și care n-ar putea fi atins. Celălalt, ființa misterioasă care este profunda imanență și îndepărtata transcendență, îi va împrumuta trăsăturile ei. Astfel Aurelia îl vizitează pe Nerval în vis și îi dă, sub figura visului, lumea întreagă. „Începu să crească sub o rază clară de lumină, astfel încât puțin câte puțin grădina lua forma ei, florile și arborii deveneau rozetele și festoanele veșmintelor sale, în timp ce chipul și brațele ei își imprimau contururile norilor de purpură de pe cer. O pierdeam din ochi pe măsură ce se transfigura, căci părea a se pierde în propria-i mărime. Oh! Nu fugi de mine! strigai eu. Căci natura moare o dată cu tine.”

Fiind substanța însăși a activităților poetice ale bărbatului, înțelegem de ce femeia apare ca inspiratoare a sa: Muzele sunt femei. Muza este mediatoarea între Creator și izvoarele naturale din care el își trage seva creației. Prin femeie spiritul este profund angajat în natura căreia bărbatul îi va sonda abisurile de liniște și întunericul fecund. Muza nu creează nimic singură; este o Sibylă cumințită care s-a făcut, cu docilitate, servitoarea unui bărbat Chiar în domeniile concrete și practice, sfaturile ei vor fi utile. Bărbatul vrea să atingă fără

ajutorul semenilor săi scopurile pe care și le inventează, și adesea sfatul unui alt bărbat i se pare inoportun; dar își imaginează că femeia îi vorbește în numele altor valori, în numele unei înțelepciuni pe care el nu pretinde că o are, mai instinctivă decât a sa, mai imediat legată de realitate; Egeria oferă celui care-i cere sfaturile „intuițiile” ei. El o întreabă fără nici un fel de amor-propriu, ca și cum ar întreba astrele. Această „instituție” se introduce până și în afaceri sau în politică: Aspazia și doamna de Maintenon fac și astăzi cariere înfloritoare.^[110]

Există și o altă funcție pe care bărbatul o încredințează bucuros femeii: fiind scop al activităților bărbaților și sursă a deciziilor lor, ea apare prin chiar acest fapt ca măsură a valorilor. Ea se descoperă ca un judecător privilegiat. Bărbatul visează un Celălalt nu numai pentru a-l poseda, ci și pentru a fi confirmat de către el; confirmarea de către bărbați, care sunt semenii săi, îi cere o tensiune constantă; de aceea dorește ca o privire venită din afară să confere vieții, acțiunilor sale, lui însuși o valoare absolută. Privirea lui Dumnezeu este ascunsă, străină, neliniștitoare: chiar în epocile de mare credință, numai câțiva mistici au fost arși de această privire. Acest rol divin i-a revenit adesea femeii. Apropiată de bărbat, dominată de el, ea nu afirmă valori care să-i fie străine; și totuși, cum este o altă ființă, rămâne exterioară lumii bărbaților și deci capabilă de a-l vedea cu obiectivitate.

Ea este cea care, în fiecare caz particular, va denunța prezența sau absența curajului, a forței, a frumuseții, confirmându-le din afară prețul universal. Bărbații sunt prea ocupați cu raporturile lor de cooperare și de luptă pentru a se constitui ca un public unii pentru alții: ei nu se contemplă. Femeia se află la distanță de activitățile lor, nu ia

parte la trântele și la luptele lor; întreaga ei situație o predestinează pentru a juca acest rol al privirii. Cavalerul luptă în turneu pentru doamna inimii sale; poetul caută să obțină sufragiile femeilor. Când Rastignac vrea să cucerească Parisul, el se gândește mai întâi să aibă femei, nu atât pentru a le posedea trupul, cât pentru a se bucura de această reputație pe care numai ele pot s-o creeze unui bărbat. Balzac a proiectat în eroii săi povestea propriei sale tinereți: el a început să se formeze alături de iubite mai în vârstă; și nu numai în Crinul din vale femeia joacă acest rol de educatoare, ci și în Educația sentimentală, în romanele lui Stendhal și într-o mulțime de alte romane de formare. După cum am văzut, femeia este physis și antiphysis: ca Natură, ea întruchiează Societatea; în ea se rezumă civilizația unei epoci, cultura sa, așa cum se vede în poemele de curte, în *Decameronul*. În *Astrele*; ea lansează mode. domnește asupra saloanelor, dirijează și reflectă opinia celorlalți. Reputația, gloria sunt femei. „Mulțimea este femeie”, spune Mallarmé. Alături de femei, tânărul este inițiat în „lume” și în această realitate complexă care se numește „viață”. Ea este unul dintre scopurile privilegiate cărora li se consacră eroul, aventurierul, individualistul. În Antichitate îl vedem pe Perseu eliberând-o pe Andromeda, pe Orfeu ducându-se după Euridice în Infern și toată Troia luptând s-o păstreze pe frumoasa Elena. Romanele cavalești nu cunosc altă faptă de vitejie decât eliberarea prințeselor captive. Ce-ar face Prințul dacă n-ar trezi-o pe Frumoasa din pădurea adormită, dacă n-ar copleși-o pe Piele de Măgar cu darurile sale? Mitul regelui care se însoară cu o păstoriță îl flatează pe bărbat la fel de mult ca și pe femeie. Bărbatul bogat simte nevoia să dea, dacă nu, bogăția sa inutilă rămâne abstractă; trebuie să aibă în fața lui pe cineva căruia să-i dăruiască. Mitul Cenușăresei, pe care

Philipp Wyllie l-a descris cu complezență în Generație de vipere, înfloreste mai ales în țările prospere, și în America are mai multă forță decât oriunde în altă parte, pentru că acolo bărbații sunt mai stânjeniți de bogăția lor; cum și-ar putea cheltui banii pe care-i câștigă punându-și în joc întreaga lor existență, dacă n-ar fi femeile? Orson Welles, printre alții, a întruchipat în *Cetățeanul Kane* imperialismul acestei false generozități; pentru afirmarea propriei sale puteri, cetățeanul Kane alege să strivească cu darurile sale o cântăreață obscură și să o impună publicului drept mare cântăreață; ani putea cita și în Franța cetățeni Kane care trăiesc pe picior mai mic. În alt film, *Tăișul briciului*, când eroul revine din India înzestrat cu înțelepciunea absolută, singurul lucru pe care se gândește să-l realizeze cu ajutorul ei este să mântuiască o prostituată. Este clar că, visându-se astfel generos, eliberator, mântuitor, bărbatul dorește și mai mult aservirea femeii; căci, pentru a trezi Frumoasa din pădurea adormită, trebuie ca ea să doarmă; pentru a exista prințese captive, mai întâi trebuie să existe căpcăuni și dragoni. Totuși, cu cât bărbatul este mai înclinat spre întreprinderile dificile, cu atât îi va acorda femeii mai multă independență. A învinge este și mai fascinant decât a elibera sau a dăruia. Idealul bărbatului occidental mediu este o femeie care să-i suporte în mod liber dominația, care să nu-i accepte ideile fără discuție, dar care să cedeze în fața motivelor sale, care să-i reziste cu inteligență, pentru ca în final să se lase convinsă. Cu cât orgoliul său devine mai îndrăzneț, cu atât îi place ca aventura să fie mai periculoasă; este mai frumos să o îmblânzești pe Pentesilea decât să iei de soție o Cenușăreasă care te dorește. „Războinicului îi plac primejdia și jocul, spune Nietzsche, de aceea iubește femeia care este cel mai periculos dintre jocuri.” Bărbatului căruia îi plac primejdia și jocul nu-i displace să vadă femeia preschimbându-se în

amazoană, dacă păstrează speranța că o va învinge^[III]: ceea ce dorește în sufletul lui este ca această luptă să rămână pentru el un joc, în timp ce femeia își angajează în ea întregul ei destin. Aceasta este adevărata victorie a bărbatului, eliberator sau cuceritor: ca femeia să-l recunoască în mod liber ca fiindu-i destin.

Astfel expresia „a avea o femeie” ascunde un dublu sens: funcțiunile de obiect și de judecător nu sunt dissociate. Din momentul în care femeia este privită ca o persoană, nu poate fi cucerită decât cu consimțământul ei; trebuie câștigată. Surâsul Frumoasei din pădurea adormită îl umple de încântare pe Prinț: lacrimile de fericire și de recunoștință conferă adevărul vitejiei cavalerului. Și invers, privirea ei nu are severitatea abstractă a unei priviri masculine, se lasă fermecată. Astfel, eroismul și poezia sunt moduri de seducție; dar, lăsându-se sedusă, femeia exaltă eroismul și poezia. În ochii individualistului, ea deține un privilegiu și mai esențial: ea îi apare nu ca măsura valorilor universal recunoscute, ci ca revelația meritelor sale singulare și a ființei sale înseși. Un bărbat este judecat de semenii săi după ceea ce face, în obiectivitate și după reguli generale. Dar unele calități ale sale, ca de pildă cele virile, nu pot să fie interesante decât pentru femeie; el nu este viril, fermecător, seducător, tandru, crud, decât în funcție de ea; dacă pune preț pe aceste virtuți mai ascunse, va avea o nevoie absolută de femeie; prin ea va cunoaște miracolul de a apărea ca un altul, un altul care este totuși eul său cel mai profund. Există un text din Malraux care exprimă admirabil ceea ce individualistul așteaptă de la femeia iubită. Kyo se întreabă: „«Vocea altora o auzi cu urechile, pe a ta cu gâtulejul.»», Da. Și viața ta o auzi cu gâtulejul, dar a celorlalți ? Mai întâi era singurătatea, singurătatea eternă dincolo de mulțimea muritoare, ca imensa noapte dintâi a

nașterii lumii dincolo de noaptea de acum, densă, apăsătoare, sub care pândea orașul pustiu, plin de speranță și de ură. «Însă pentru mine, pentru gâtlej, ce sunt? Un soi de afirmație absolută, afirmarea unui nebun: o intensitate mai mare decât a tuturor. Pentru ceilalți, sunt ceea ce am făcut.» Numai pentru May nu era doar ceea ce făptuise; numai pentru el, ea reprezenta cu totul altceva decât propria ei biografie, îmbrățișarea care unește dragostea a două ființe împotriva singurătății nu omului îi vine în ajutor, ci nebunului, neasemuitului monstru, buricul pământului, care sălășluiește, răsfățat, în sufletul fiecăruia. De când îi murise mama, May era singura ființă pentru care nu era doar Kio Gisors, ci complicitatea cea mai profundă. «O complicitate consimțită, cucerită, aleasă», medita el, într-un unison extraordinar cu noaptea, ca și cum gândurile lui nu mai erau destinate luminii. «Oamenii nu sunt semenii mei, ei mă privesc și mă judecă; semenii mei sunt cei ce mă iubesc fără a mă privi, care mă iubesc orice s-ar întâmpla, care mă iubesc în pofida nenorocirii, a josniciei, a trădării, pe mine și nu ceea ce am făcut sau voi face, care mă vor iubi cât timp mă voi iubi eu însumi - până la sinucidere, inclusiv. Numai cu ea împreună împărtășesc o asemenea dragoste, sfâșiată sau nu, cum alții au împreună copii bolnavi sau muribunzi...»^[112] Ceea ce face ca această atitudine a lui Kyo să fie umană și emoționantă este faptul că ea implică reciprocitate și că îi cere lui May să-l iubească în autenticitatea sa, nu să-i trimită înapoi o reflectare complezentă. La mulți dintre bărbați această exigență se degradează: în locul unei revelații exacte, ei caută în adâncul unei perechi de ochi vii imaginea lor nimbată de admirație și de recunoștință, divinizată. Dacă femeia a fost atât de adesea comparată cu apa, este, printre altele, pentru că ea e oglinda în care se contemplă bărbatul Narcis: el se apleacă asupra ei cu bună-credință sau cu rea-credință. Dar

în orice caz, ceea ce îi cere este să fie, în afara lui, tot ceea ce el nu poate cuprinde în sine, pentru că interioritatea ființei nu este decât neant și, pentru a se atinge, trebuie ca el să se proiecteze într-un obiect. Femeia reprezintă pentru el suprema recompensă pentru că este, sub o formă străină pe care el o poate poseda în trupul ei, propria-i apoteoză. Când strânge în brațe ființa care rezumă pentru el Lumea și căreia i-a impus propriile-i valori și legi, îmbrățișează de fapt „monstrul incomparabil”, pe sine însuși. Atunci, unindu-se cu această ființă pe care a făcut-o una cu el, speră să ajungă la sine. Tezaur, pradă, joc și primejdie, muză, ghid, judecător, mediatore, oglindă, femeia este Celălalt în care subiectul se deplasează fără a fi limitat, care i se opune fără să-l nege; ea este Celălalt care se lasă anexat fără a înceta să fie Celălalt și prin acest fapt ea este atât de necesară bucuriei bărbatului și triumfului său, încât putem spune că, dacă n-ar fi existat, bărbații ar fi inventat-o.

Cum au și făcut, de altfel.^[113] Dar ea există și fără să fi fost inventată de ei. De aceea este, în același timp, întruchiparea și eșecul visurilor lor. Nu există nici măcar o singură figură feminină care să nu fi născut imediat figura ei inversă: este Viața și Moartea, Natura și Artificialitatea, Lumina și Noaptea. Sub orice aspect am considera-o, vom regăsi întotdeauna aceeași oscilare, prin faptul că neesențialul se întoarce în mod necesar la esențial. În figura Fecioarei Maria și a Beatricei supraviețuiesc Eva și vrăjitoarea Circe.

„Prin femeie, scrie Kierkegaard, idealitatea intră în viață, și ce-ar fi bărbatul fără ea? „Numeroși bărbați au devenit genii datorită unei fete... dar nici unul dintre ei nu a devenit geniu datorită fetei a cărei mână a obținut-o...”

Într-un raport negativ, femeia îl face pe bărbat productiv în idealitate... Raporturile negative cu femeia ne pot face infiniți... raporturile pozitive cu femeia îl fac pe bărbat finit în proporțiile cele mai vaste...”^[14] Aceasta echivalează cu a spune că femeia este necesară atâta timp cât rămâne o Idee în care bărbatul își proiectează propria sa transcendență; dar că ea este nefastă ca realitate obiectivă, existând pentru sine și limitată la sine. Refuzând să o ia în căsătorie pe logodnica sa, Kierkegaard crede că a întemeiat singurul raport valabil cu femeia. Și are dreptate, în sensul că mitul femeii stipulate drept ca un Celălalt infinit antrenează imediat contrariul său.

Pentru că este un fals Infinit, Ideal înșelător, ea se descoperă ca finitudine și mediocritate și în același timp ca minciună. Astfel apare la Laforgue; în toată opera sa el exprimă ranchiuna împotriva unei înșelătorii de care îl face pe bărbat la fel de vinovat ca și pe femeie. Ofelia, Salomeea nu sunt, de fapt, decât niște „femei mărunte”. Hamlet gândește: „Astfel m-a iubit Ofelia, ca pe un «bun» al său, și pentru că eram din punct de vedere moral și social superior bunurilor prietenelor ei. Și măruntele fraze care-i scăpau la ceasul când se aprind lămpile în bunăstare și în confort!” Femeia îl face pe bărbat să viseze: totuși ea se gândește la confort, la un cămin liniștit; i se vorbește de sufletul ei, în timp ce ea nu este decât un trup. Și crezând că urmărește Idealul, îndrăgostitul este jucăria naturii, care folosește toate aceste mistici în scopul perpetuării speciei. Ea reprezintă într-adevăr cotidianul vieții: este stupiditate, prudență, meschinărie, plictis. Este cea ce exprimă, între altele, poemul intitulat, Micuța noastră soată:

...Am arta școlilor din lume, toate,

Am suflete pe placul orișicui

Și chipuri - o puzderie. Floarea le-o culegeți;

Nu glasul, gura să-mi sorbiți, mereu

Și nu trudiți mai multe să-nțelegeți:

Căci nimeni nu m-a deslușit. Nici eu.

Iubirile ce le-ncercăm nu-s deopotrivă

Ca nuna să-mi întind spre voi, senin,

Sărmani bărbați, cu mintea prea-naivă

Sunteți. Eu sunt Eternul Feminin!

Iar Țelul meu se pierde printre Stele!

Căci Unica și Marea Isis sunt!

Nu clinti nimeni vălurile-mi grele

Nicicând. Visa-și la oazele-mi. Atât...

Bărbatul a reușit să aservească femeia; dar în aceeași măsură i-a răpit ceea ce o făcea dezirabilă. Integrată familiei și societății, magia femeii se împrășteie, nu se transfigurează; redusă la condiția de servitoare, nu mai este acea pradă neîmblânzită în care se întruchipau toate comorile naturii. De la nașterea amorului curtean, este bine știut că dragostea este ucisă de căsătorie. Prea disprețuită sau prea respectată, prea cotidiană, soția nu mai este un obiect erotic. Riturile căsătoriei sunt la origine destinate să-l apere pe bărbat împotriva femeii; ea devine proprietatea lui; dar tot ceea ce posedăm ne posedă pe noi, în schimb; căsnicia este și pentru bărbat o servitute; atunci el este prins în capcana întinsă de natură: pentru că a dorit o fată tânără și fragedă, bărbatul trebuie să hrănească toată viața lui o matroană grasă, o bătrână descărnată; delicata bijuterie menită să-i înfrumusețeze existența devine o povară apăsătoare; Xantipa aparține unuia dintre tipurile

feminine despre care bărbații au vorbit întotdeauna cu oroare.^[115] Dar, chiar și atunci când femeia este tânără, în căsătorie există o mistificare: pretinzând să socializeze erotismul, nu a reușit decât să-l ucidă. Pentru că erotismul implică o revendicare a momentului împotriva timpului, a individului împotriva colectivității; el afirmă separarea împotriva comunicării; este rebel oricărei reglementări și conține un principiu ostil societății. Niciodată moravurile nu s-au adaptat la rigoarea instituțiilor și a legilor: împotriva lor s-a afirmat, în toate timpurile, dragostea. Sub figura sa senzuală, aceasta se adresează, în Grecia și în Roma, tinerilor și curtezanelor; carnal și platonice în același timp, amorul curtean a fost întotdeauna destinat soției altui bărbat. Tristan este epopeea adulterului. Epoca în care a fost creat din nou, în jurul anului 1900, mitul femeii, este aceea în care adulterul devine tema întregii literaturi. Unii scriitori, ca, de pildă, Bernstein, într-o supremă încercare de apărare a instituțiilor burgheze, se străduiesc să integreze în căsătorie erotismul și dragostea; dar există mai mult adevăr în îndrăgostita lui Porto-Rich, care arată incompatibilitatea acestor două ordini de valori. Adulterul nu poate dispărea decât o dată cu căsătoria. Căci scopul căsătoriei este întrucâtva să-l imunizeze pe bărbat împotriva femeii sale: dar celelalte femei își păstrează în ochii săi atracția vertiginoasă; și spre ele se va întoarce. Femeile se fac complice între ele. Căci se revoltă împotriva unei ordini care pretinde să le priveze de toate armele lor. Pentru a o smulge Naturii, pentru a o aservi bărbatului prin ceremonii și prin contracte, femeia a fost ridicată la demnitatea unei ființe umane, a fost dotată cu o libertate. Dar libertatea este chiar ceea ce scapă oricărei servituti; și dacă este acordată unei ființe locuite la origine de puteri malefice, ea devine periculoasă, cu atât mai mult atunci când bărbatul s-a oprit la jumătăți de

măsură; el n-a acceptat femeia în lumea masculina decât făcând din ea o servitoare, frustrând-o de transcendența ei; libertatea cu care a fost înzestrată n-ar putea să-și afle decât o întrebuințare negativă; ea se străduiește s-o refuze. Femeia nu s-a eliberat decât devenind captivă; ea renunță la acest privilegiu uman pentru a-și putea regăsi puterea sa de obiect natural. Ziua își joacă, cu perfidie, rolul său de servitoare docilă, dar noaptea se preschimbă în pisică, în căprioară; se strecoară din nou în pielea ei de sirenă sau, încălecând pe mătură, își ia zborul spre hore satanice. Uneori își exersează magia nocturnă chiar asupra bărbatului ei; dar este mai prudent să-i ascundă stăpânului aceste metamorfoze, și atunci își alege drept prăzi niște străini; aceștia nu au nici un drept asupra sa, și pentru ei a rămas plantă, izvor, stea, vrăjitoare, lat-o deci menită infidelității: este singura înfățișare concretă pe care o poate lua libertatea sa. Este infidelă dincolo chiar de dorințele ei, de gândurile, de conștiința ei; prin faptul că este privită ca obiect, este oferită oricărei subiectivități care ar vrea să pună stăpânire pe ea; nici când este închisă în harem, ascunsă de văluri, nu e sigur că nu inspiră nimănui dorință; a inspira dorință unui străin înseamnă deja să-și înșele soțul, societatea. Dar, mai mult, ea se face complice acestei fatalități; numai prin minciună și prin adulter poate dovedi că nu este obiectul nimănui și că dezmente pretențiile bărbatului. De aceea bărbatului i se deșteaptă atât de ușor gelozia; din legende vedem că femeia poate fi bănuită fără motiv, condamnată la cea mai mică suspiciune, precum Genoveva de Brabant sau Desdemona; chiar înainte de a fi bănuită măcar, Griselidis este supusă celor mai grele suferințe; această poveste ar fi absurdă dacă femeia nu ar fi dinainte suspectă; nu trebuie să-i fie demonstrate greșelile; ea trebuie să-și dovedească nevinovăția. De aceea gelozia poate fi insașiabilă; am spus deja că posesiunea nu poate fi

niciodată realizată în mod pozitiv; nu posezi izvorul din care bei apă, chiar dacă îi interzici altuia să ia apă din el, iar bărbatul gelos știe foarte bine acest lucru. Prin însăși esența ei, femeia este nestatornică, precum apa este fluidă; și nici o forță omenească nu poate contrazice un adevăr natural. În toată literatura, în O mie și una de nopți ca și în Decameronul, se văd vicleniile femeii triumfând asupra prudenței bărbatului. Și totuși, nu numai prin voința individualistă acesta îi este temnicer; societatea îl face responsabil pentru purtarea femeii în calitatea sa de tată, frate sau soț. Dar este, de asemenea, foarte important ca femeia să fie obligată să coincidă exact cu rolul pe care i l-a atribuit societatea. Există o dublă exigență a bărbatului care o predestinează pe femeie să fie duplicitară: el vrea ca femeia să fie a sa și totuși să rămână o străină; visează ca ea să fie în același timp servitoare și magiciană. Dar el își asumă în mod public numai prima dorință; cealaltă este o revendicare perfidă pe care o ascunde în adâncul sufletului și al cărnii sale, prin care contestă morala și societatea și care este rea precum Celălalt, precum Natura rebelă, precum „femeia cea rea”. Bărbatul nu se consacră în întregime Binelui pe care îl construiește și pretinde să îl impună, ci păstrează niște rușinoase conivențe cu Răul. Dar pretutindeni unde acesta îndrăznește să se arate pe față, bărbatul pornește război împotriva-i. În întunericul nopții, bărbatul o îndeamnă pe femeie la păcat. Dar în plină zi repudiază păcatul și pe păcătoasă. Iar femeile, ele însele păcătoase în misterul patului, închină cu și mai multă pasiune un cult public virtuții. Așa cum, la primitiv, sexul masculin este laic, în timp ce acela al femeii este plin de virtuți religioase și magice, greșeala bărbatului în societățile moderne nu este decât o abatere lipsită de gravitate, privită adesea cu indulgență; chiar dacă nu se supune legilor comunității, bărbatul continuă să-i aparțină;

nu este decât un copil teribil care nu amenință în profunzime ordinea colectivă. Dimpotrivă, dacă femeia evadează din societate, ea se întoarce la Natură și la Demon, dezlănțuie în sânul colectivității forțe incontrolabile și rele. Dezaprobarea pe care-o inspiră o purtare nerușinată este întotdeauna amestecată cu teamă. Dacă bărbatul nu reușește s-o constrângă pe femeie să fie virtuoasă, el participă la greșeala ei; nenorocirea sa este o dezonoare în ochii societății; există civilizații atât de severe, încât trebuie s-o ucidă pe vinovată pentru a se desolidariza de vina acesteia, în altele, soțul care închide ochii asupra greșelilor soției sale va fi pedepsit prin vacarmul și vociferarea mulțimii sau va fi plimbat gol, călare pe un măgar. Iar comunitatea va lua asupra ei pedepsirea vinovatei; căci nu numai pe soț l-a ofensat femeia adulteră, ci întreaga colectivitate. Aceste obiceiuri au fost deosebit de aspre în Spania superstițioasă și mistică, senzuală și terorizată de trup. Calderon, Lorca, Valle Inclan au scris numeroase drame pe această temă. În *Casa Bernardei Alba* a lui Lorca, femeile din sat vor s-o pedepsească pe tânăra fată sedusă arzând-o cu un tăciune încins „în locul păcatului”, în *Vorbele divine* de Valle Inclan, femeia adulteră apare ca o vrăjitoare care dansează cu demonul; când i se descoperă vina, tot satul se strânge, îi smulge veșmintele și o îneacă. Multe tradiții povestesc cum era astfel despuiată păcătoasa; apoi oamenii aruncau în ea cu pietre, cum se povestește în *Evangelhie*, o îngropau de vie, o înecau, îi dădeau foc. Sensul acestor torturi este de a reda astfel femeia Naturii, după ce fusese depozată de demnitatea ei socială; prin păcatul său dezlănțuise efluvii naturale rele; ispășirea se împlinea într-un soi de orgie sacră în care femeile, despuind-o, lovind-o, masacrând-o pe vinovată, dezlănțuiau la rândul lor fluide misterioase, însă binefăcătoare, pentru că acționau în acord cu societatea.

Această severitate sălbatică se pierde pe măsură ce superstițiile se diminuează, iar teama își pierde intensitatea. Dar la țară oamenii încă le privesc cu neîncredere pe ȝigăncile fără Dumnezeu, fără adăpost. Femeia care-și exercită în mod liber farmecele: aventurieră, vampă, femeie fatală, rămâne un tip neliniștitor. În personajul femeii rele din filmele de la Hollywood supraviețuiește figura vrăjitoarei Circe. Multe femei au fost arse pe rug ca vrăjitoare pur și simplu pentru că erau frumoase. Iar în teama fățarnică a virtuților de provincie în fața femeilor de moravuri ușoare se păstrează o spaimă ancestrală.

Chiar aceste primejdii o transformă pe femeie, pentru un bărbat aventuros, într-un joc captivant. Renunțând la drepturile sale de soț, refuzând să se sprijine pe legi sociale, va încerca să o învingă într-o luptă de unul singur. El încearcă să o supună pe femeie anexându-i până și rezistențele; o urmărește în această libertate prin care ea îi scapă. Zadarnic; libertatea nu contează; femeia liberă va fi liberă adesea împotriva bărbatului. Chiar și Frumoasa din pădurea adormită se poate trezi cu neplăcere, poate să nu-l recunoască în cel care o trezește pe Prinț, poate să nu surădă. Este chiar cazul cetățeanului Kane, a cărui protejată apare oprimată și a cărui generozitate se dezvăluie ca o voință de putere și de tiranie; soția eroului ascultă povestea isprăvilor sale cu indiferență, Muza la care visează poetul cască ascultându-i versurile. Amazoana poate refuza plictisită lupta, și poate chiar să iasă învingătoare. Femeile din epoca decadenței romane, americanele din ziua de azi le impun bărbaților capriciile sau legea lor. Unde este Cenușăreasa? Bărbatul ar voi să dăruiască, și iată că femeia ia. Nu mai este vorba pentru el să joace, ci să se apere. Din momentul în care femeia este liberă, ea nu mai are alt destin decât acela pe care și-l creează în mod liber. Raportul dintre cele două

sexe este atunci înfruntarea. Devenită egala bărbatului, ea apare la fel de redutabilă ca pe vremea când era pentru el Natura străină. Femeia doică, devotată, răbdătoare se preschimbă într-un animal avid și devorator. Femeia rea își înfige astfel rădăcinile în Pământ, în Viață; dar pământul este o groapă, iar viața, o luptă necruțătoare; mitul albinei harnice, al mamei-cloști este înlocuit cu acela al insectei devoratoare, *mantis religiosa*, păianjen. Femeia nu mai este aceea care alăptează copiii, ci aceea care mănâncă masculul: ovulul nu mai este un corn al abundenței, ci o capcană de materie inertă în care spermatozoidul, castrat, se îneacă; uterul, această vizuină caldă, tăcută și liniștită, devine carne lutoasă, plantă carnivoră, abis de tenebre convulsive; în el locuiește un șarpe care nu se mai satură înghițind puterile bărbatului. Aceeași dialectică face din obiectul erotic o vrăjitoare a magiei negre, din servitoare o trădătoare, din Cenușăreasa o căpcăună, și metamorfozează orice femeie într-un dușman; este răscumpărarea pe care bărbatul o plătește pentru că s-a afirmat pe sine, cu rea-credință, ca fiind singurul esențial.

Totuși, nici acest chip ostil nu este chipul definitiv al femeii. Maniheizmul se insinuează în sânul speciei feminine. Pitagora asimila principiul bun cu bărbatul, principiul rău cu femeia. Bărbații au încercat să învingă răul supunând femeia; și, parțial, au reușit; dar, la fel cum creștinismul, aducând ideile de mântuire și de salvare, a dat un sens deplin cuvântului „damnare”, tot astfel, în fața femeii sanctificate, femeia rea își capătă întregul ei relief. În cursul acestui „cearta femeilor” care durează din Evul Mediu până în zilele noastre, unii bărbați nu vor să cunoască decât femeia binecuvântată pe care o visează, alta decât femeia blestemată care le dezmente visele. Dar de fapt, dacă bărbatul poate afla în femeie

totul, este pentru că ea are în același timp cele două chipuri. Ea înfățișează într-o modalitate vie și trupească toate valorile și antivaloriile prin care viața își dobândește sensul, lată, separate net, Binele și Răul care se înfruntă sub trăsăturile Mamei devotate și sub acelea ale Amantei perfide; în vechea baladă engleză Randall, fiul meu, un tânăr cavaler vine să moară în brațele mamei sale, otrăvit de iubita lui. Lipiciul de Richepin reia cu mai mult patetism și cu prost-gust aceeași temă. Angelica Micaela se opune întunecatei Carmen. Mama, logodnica fidelă, soția răbdătoare se oferă să panseze rănilor din inima bărbaților, făcute de vampe și de femei-mandragore. Între acești poli clar definiți se vor contura o serie de figuri ambigue, jalnice, detestabile, păcătoase, victime, cochete, slabe, angelice, demonice. Prin acestea, o mulțime de conduite și de sentimente îl solicită pe bărbat și îl îmbogățesc.

Chiar această complexitate a femeii îl încântă: iată un slujitor minunat, care îl poate uimi pentru bani puțini. Este înger sau demon? Incertitudinea aceasta face din femeie un sfinx. Sub această egidă era plasat unul dintre bordelurile cele mai renumite din Paris. În marea epocă a Feminității, pe vremea corsetelor, a lui Paul Bourget și Henri Bataille, a french-cancan-ului, tema sfinxului face ravagii neîncetat în comedii, în poezii și cântece: „Cine ești tu, de unde vii tu. Sfinx bizar?” Și încă oamenii n-au terminat să viseze și să discute pe tema misterului feminin. Pentru a salva acest mister, bărbații le-au implorat mult timp pe femei să nu abandoneze rochiile lungi, jupoanele, voaletele, mănușile și botinele înalte: tot ceea ce accentuează în Celălalt diferența îl face și mai dezirabil, pentru că bărbatul vrea să și-l însușească pe Celălalt ca atare. În scrisorile lui Alain Fournier li se reproșează englezoaicelor strângerea de mână prea bărbătească: tulburătoare este pentru el

rezerva pudică a franțuzoaicelor. Trebuie ca femeia să rămână ascunsă, necunoscută, pentru a putea fi adorată ca o prințesă îndepărtată; se pare că Alain Fournier nu a fost deosebit de respectuos cu femeile care au trecut prin viața lui, dar tot miraculosul copilăriei, al tinereții, toată nostalgia paradisului pierdut se află într-o femeie care le-a întruchipat, o femeie a cărei primă calitate era de a părea inaccesibilă. El a conturat o imagine albă și aurită a Yvonnei de Galais. Dar bărbații îndrăgesc chiar și defectele feminine dacă acestea creează misterul „O femeie trebuie să aibă capricii” îi spunea cu autoritate un bărbat unei femei rezonabile. Capriciul este imprevizibil; el împrumută femeii grația apei unduitoare; minciuna o împodobește cu sclipiri fascinante; cochetăria, perversitatea chiar îi dau un parfum amețitor. Înșelătoare, nestatornică, neînțeleasă, mincinoasa, astfel se pretează ea cel mai bine dorințelor contradictorii ale bărbatului; este Maya cea cu nenumărate chipuri. Reprezentarea Sfînxului sub înfățișarea unei tinere fete este un loc comun; virginitatea este unul dintre secretele pe care bărbații, cu cât sunt mai libertini, cu atât îl găsesc mai tulburător; puritatea fetei îngăduie speranța tuturor obscenităților, și nu se știe ce perversități se ascund în inocența ei; încă aproape de animal și de plantă, deja docilă în fața riturilor sociale, ea nu este nici copil, nici adult, feminitatea ei timidă nu inspiră teamă, ci o neliniște temperată. Înțelegem de ce ea este una dintre figurile privilegiate ale misterului feminin. Totuși, cum „adevărata fată” este pe cale de dispariție, cultul său a devenit întrucâtva perimat. În schimb, figura prostituatei pe care, într-o piesă cu succes triumfător, Gantillon o împrumută Mayei și-a păstrat un imens prestigiu. Acesta este unul dintre tipurile feminine cele mai plastice, cel care permite cel mai bine jocul viciilor și al virtuților. Pentru puritanul timorat, prostituata întruchipează răul, rușinea, boala, damnarea,

inspiră teamă și dezgust; nu aparține nici unui bărbat, ci se împrumută tuturor și din asta trăiește; ea regăsește prin aceasta independența redutabilă a desfrânatelor zeițe-mame primitive și întruchipează Feminitatea pe care societatea masculină nu a sanctificat-o, care rămâne încărcată de puteri malefice; în actul sexual, bărbatul nu-și poate închipui că o posedă, este aruncat singur în ghearele demonilor cărnii; este o umilire, o murdărire pe care o simt deosebit de acut anglosaxonii, pentru care carnea este mai mult sau mai puțin blestemată. În schimb, un bărbat pe care nu-l înspăimântă trupul va iubi la prostituată afirmarea sa generoasă și crudă; va vedea în ea exaltarea feminității pe care nici o morală nu a ofilit-o; va regăsi în corpul ei virtuțile magice care altădată o înrudeau pe femeie cu astrele și cu marea: culcându-se cu o prostituată, Miller crede că sondează chiar tenebrele vieții, ale morții, ale cosmosului; el se întâlnește cu Dumnezeu în întunecimile umede ale unui vagin primitiv. Pentru că ea este, la marginea unei lumi în mod ipocrit morale, un soi de paria, „femeia pierdută” poate fi considerată ca o contestare a tuturor virtuților oficiale; indignitatea sa o înrudește cu sfintele autentice; căci ceea ce a fost înjosit poate fi exaltat; Christ a privit-o cu bunăvoință pe Maria-Magdalena; păcatul deschide mai ușor porțile cerului decât o virtute ipocrită. Astfel, la picioarele Soniei, Raskolnikov își sacrifică arogantul orgoliu masculin care l-a dus la crimă; el a exasperat prin ucidere această voință de separare care există în fiecare bărbat; resemnată, abandonată de toți, umila prostituată poate primi cel mai bine mărturisirea abdicării sale.^[116] Sintagma „femeie pierdută” trezește ecouri tulburătoare; mulți bărbați visează să se piardă; nu e atât de lesne, Răul nu este atât de ușor de atins sub o figură pozitivă; și chiar și demonul este înspăimântat de crimele excesive; femeia îngăduie celebrarea fără

risc a meselor negre unde Satan este evocat fără a fi invitat, propriu-zis; ea este la marginea lumii masculine: actele care o privesc nu ajung cu adevărat să aibă niște consecințe; totuși, ea este o ființă umană, și se pot deci săvârși prin ea revolte sumbre împotriva legilor omenești. De la Musset la Georges Bataille, desfrâul cu înfățișare hidoasă și fascinantă este frecventarea prostituatelor. Folosindu-se de trupul femeilor își satisfac Sade și Sacher Masoch dorințele care-i obsedează; discipolii lor - majoritatea bărbaților care au „vicii” - se adresează în mod obișnuit prostituatelor. Dintre toate, ele sunt femeile cele mai supuse bărbaților, și care, totuși, li se pot sustrage cel mai mult; aceasta le predispune să capete atâtea multiple semnificații. Cu toate acestea, nu există nici o altă figură feminină - fecioară, mamă, soră, servitoare, amantă, virtuoașă înverșunată, odaliscă surâzătoare - care să nu fie susceptibilă de a rezuma astfel schimbătoarele aspirații ale bărbaților.

Este treaba psihologiei - și în special a psihanalizei - să descopere de ce un individ se atașează cu deosebire de cutare sau cutare aspect al Mitului cu nenumărate chipuri; și de ce îl întruchipează într-o anume formă singulară. Dar în toate complexe, obsesiile, psihozele este implicat acest mit în particular, multe nevroze își au originea într-un vertij al interdicției: acesta nu poate apărea decât dacă în prealabil au fost constituite tabuuri; o presiune socială exterioară este insuficientă pentru a le explica prezența; de fapt, interdicțiile sociale nu sunt numai niște convenții; ele au — printre alte semnificații - un sens ontologic pe care fiecare individ îl experimentează de unul singur. Ca exemplu, este interesant de examinat „complexul Oedip”; mult prea adesea este considerat ca fiind produs de o luptă între tendințe instinctive și interdicții sociale; dar este în primul rând un

conflict interior subiectului însuși. Atașamentul copilului de sânul matern este mai întâi de toate o legătură cu Viața sub forma ei imediată, în generalitatea și în imanența ei; refuzul înțărării este refuzul abandonului la care este condamnat individul imediat ce se desparte de Tot; începând de aici, pe măsură ce se individualizează și se separă mai mult, putem califica drept „sexuală” înclinația pe care-o păstrează față de trupul matern de-acum separat de al său; senzualitatea sa este atunci mediatizată, a devenit transcendență către un obiect străin. Dar cu cât mai rapid și mai hotărât copilul se asumă ca subiect, cu atât legătura carnală care-i contestă autonomia va deveni mai inoportună. Atunci el se sustrage mângâierilor, iar autoritatea exercitată de mama sa, drepturile pe care le are asupra lui, uneori chiar și simpla ei prezență îi inspiră un soi de rușine. Și mai ales i se pare stânjenitor, obscen să o descopere ca trup, evită să se gândească la corpul ei; în oroarea pe care o simte față de tatăl său ori de un tată vitreg sau de un amant este nu atât gelozie, cât scandalizare: a-i aminti că mama sa este o ființă făcută din carne înseamnă a-i aminti propria sa naștere, eveniment pe care-l repudiază din toate puterile; sau cel puțin dorește să-i dea măreția unui fenomen cosmic; trebuie ca mama sa să rezume Natura care investește toți indivizii fără a aparține nimănui. El detestă ca ea să devină pradă, nu pentru că - așa cum se pretinde adesea - vrea s-o posede el însuși, ci pentru că vrea ca ea să existe dincolo de orice posesiune: nu trebuie să aibă dimensiunile meschine ale soției sau ale iubitei. Totuși, când în adolescență sexualitatea sa capătă o formă virilă, se întâmplă să-l tulbure trupul mamei sale: dar este pentru că în acest trup el vede feminitatea în general; și adesea dorința trezită de vederea unei coapse, a unui sân se stinge imediat ce băiatul realizează că acest trup este al mamei sale. Există numeroase cazuri de

perversiune pentru că, adolescența fiind vârsta confuziei, este și aceea a perversiunii, când dezgustul suscită sacrilegiul sau ispita se naște din interdicție. Dar nu trebuie să credem că la început fiul dorește, fără să știe prea bine ce înseamnă acest lucru, să se culce cu mama sa și că niște interdicții exterioare se interpun și îl oprimă; dimpotrivă, din pricina acestei interdicții care s-a format în sufletul individului însuși se naște dorința. Acest interzis este reacția cea mai normală, cea mai generală. Dar acesta nu provine dintr-un consemn social mascând dorințe instinctive. Mai degrabă putem afirma că respectul este sublimarea unui dezgust originar^[117]; tânărul refuză s-o privească pe mama sa ca pe o ființă de carne; el o transfigurează, o asimilează uneia dintre acele imagini pure ale femeii sanctificate pe care io propune societatea. Prin aceasta el contribuie la fortificarea figurii ideale a Mamei care va veni în ajutorul generației următoare. Dar aceasta nu are atâta forță decât pentru că este solicitată de o dialectică individuală. Și întrucât fiecare femeie este locuită de esența generală a Femeii, deci a Mamei, este sigur că atitudinea față de Mamă se va repercuta în raporturile cu soția sau cu iubitele, dar adesea într-un mod mai complicat decât ne putem imagina. Adolescentul care și-a dorit mama, concret și senzual, poate să fi dorit în ea femeia în general: iar ardoarea temperamentului său va putea fi potolită de orice femeie; el nu va fi menit unor nostalgii incestuoase. Și invers, un tânăr care are față de mama sa un respect tandru, dar platonice, poate dori ca totdeauna femeia să participe la puritatea maternă.

Se cunoaște îndeajuns importanța sexualității, deci în mod obișnuit a femeii, în conduitele normale și patologice. Se întâmplă ca și alte obiecte să fie feminizate; pentru că și femeia este în mare parte o invenție a bărbatului, el o poate inventa cu ajutorul

unui trup masculin: în homosexualitatea masculină se menține diviziunea sexelor. Dar de obicei Femeia este căutată chiar în ființe feminine. Prin ea, prin ceea ce are ea mai bun sau mai rău, bărbatul învață fericirea, suferința, viciul, virtutea, lăcomia, renunțarea, devotamentul, tirania, se învață pe sine însuși; ea este jocul și aventura, dar și încercarea; este triumful victoriei, dar și triumful, mai aspru, al eșecului depășit; este ameteala pierzaniei, fascinația damnării și a morții. O întreagă lume de semnificații nu există decât prin femeie; ea este substanța acțiunilor și a sentimentelor bărbatului, întruchiparea tuturor valorilor care îi solicită libertatea. Înțelegem de ce, chiar și condamnat la dezmințirile cele mai crude, bărbatul nu vrea să renunțe la un vis în care sunt învăluite toate visele sale.

Iată de ce femeia are un chip dublu și înșelător: ea este tot ceea ce bărbatul cheamă și tot ceea ce nu poate atinge. Este mediatoarea înțeleaptă între Natură și bărbat; este ispita Naturii neîmblânzite împotriva oricărei înțelepciuni. De la bine la rău, ea întruchipează trupește toate valorile morale și contrariul lor; este substanța acțiunii și obstacolele care-i stau înaintea, priza bărbatului asupra lumii și eșecul său; ca atare, este sursa oricărei reflecții a bărbatului asupra existenței și a oricărei expresii pe care i-o poate da; totuși, ea se străduiește să-l deturneze de la sine, să-l facă să se cufunde în tăcere și în moarte. El vrea ca femeia, servitoare și tovarășă, săi fie, de asemenea, public și judecător, să-l confirme prin ființa ei; dar ea îl contestă prin indiferență, chiar prin batjocura și râsetele ei. El proiectează în femeie ceea ce dorește și ceea ce îl sperie, ceea ce iubește și ceea ce urăște. Și dacă e dificil să spui ceva despre aceste lucruri, este pentru că bărbatul se caută în întregime în ea, iar ea este Totul. Numai că este Totul în lumea neesențialului: este tot ceea ce e Celălalt. Și, în

calitate de Celălalt, ea este, de asemenea, alta decât ea însăși, alta decât ceea ce se așteaptă de la ea. Fiind totul, nu este niciodată tocmai acel ceva care ar trebui să fie; este o continuă decepție, decepția însăși a existenței care nu reușește niciodată să se atingă și să se reconcilieze cu totalitatea ființelor.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul II

Pentru a confirma această analiză a mitului feminin așa cum ni se propune el în mod colectiv, vom considera aspectul singular și sincretic pe care l-a luat la diverși scriitori. Atitudinea față de femeie a lui Montherlant, D. H. Lawrence, Claudel, Breton, Stendhal ni s-a părut, între altele, tipică.

- întoarcere la Cuprins

I. MONTHERLANT SAU PÎINEA DEZGUSTULUI

Montherlant se înscrie în lunga tradiție a bărbaților care au reluat pe socoteala lor maniheismul orgolios al lui Pitagora. El crede, după Nietzsche, că numai epocile de slăbiciune au exaltat Eternul Feminin și că eroul trebuie să se revolte împotriva ideii de Magna Mater. Specialist al eroismului, el se apucă să o detroneze. Femeia este noaptea, dezordinea, imanența. „Aceste tenebre convulsive nu sunt nimic mai mult decât femininul în stare pură”^[118], scrie el despre Sofia Tolstaia. După Montherlant, prostia și josnicia bărbaților din zilele noastre au împrumutat o figură pozitivă deficiențelor feminine: se vorbește despre instinctul feminin, despre intuiția lor, despre

puterea lor de divinație, când ar trebui să fie denunțată lipsa lor de logică, ignoranța încăpățînată, incapacitatea lor de a sesiza realitatea; ele nu sunt, de fapt, nici bune observatoare, nici psihologi; misterul lor e o iluzie, insondabilele lor comori au profunzimea neantului; nu au să-i dea nimic bărbatului, nu pot decât săi fie dăunătoare. Pentru Montherlant, în primul rând mama este cel mai mare dușman; într-o piesă din tinerețe, înfățișa o mamă care-l împiedica pe fiul ei să aibă o existență angajată; în *Exilul*, în *Campionii olimpici*, adolescentul care voia să se consacre unui sport este „împiedicat” de egoismul temător al mamei sale; în *Celibatarii*, în *Fetele*, mama este descrisă sub o înfățișare odioasă. Crima sa este aceea de a voi să-și păstreze fiul pentru totdeauna închis în adâncimile pîntecelui ei; ea îl mutilează ca să-l poată acapara și umple astfel vidul steril al ființei ei; este cea mai deplorabilă dintre educatoare; ea retează aripile copilului, îl ține departe de culmile la care aspiră, îl îndobitoceste și îl umilește. Dar prin reproșurile explicite pe care Montherlant i le adresează propriei sale mame, e limpede că el detestă, în ea, propria sa naștere. Se crede zeu, se vrea zeu: pentru că este bărbat, pentru că este un „om superior”, pentru că este Montherlant. Zeii nu sunt născuți; trupul lor, dacă au unul, este o voință turnată în mușchi tari și ascultători, nu un trup locuit surd de viață și de moarte; el o face răspunzătoare pe mama sa de această carne perisabilă, contingentă, vulnerabilă, pe care o reneagă. „Singurul loc vulnerabil din trupul lui Ahile era acela de unde îl ținuse mama sa.”^[119] Montherlant n-a vrut niciodată să-și asume condiția umană; ceea ce numește orgoliul său este, încă de la început, o fugă înspăimîntată din fața riscurilor pe care le presupune o libertate angajată în lume printr-un trup; el pretinde că afirmă libertatea, dar refuză angajarea; fără legături, fără

rădăcini, se visează o subiectivitate închisă în sine însăși în chip suveran; amintirea originii sale trupesti îi tulbură acest vis, și atunci recurge la acest procedeu care îi este familiar: în loc să o depășească, o repudiază.

În ochii lui Montherlant, iubita este la fel de nefastă ca și mama; ea îl împiedică pe bărbat să reînvie în el zeul; soarta femeii, declară el, este viața în ceea ce are ea imediat; ea se hrănește cu senzații, se tăvălește în imanență, are mania fericirii; vrea să-l închidă pe bărbat între aceste limite; nu simte elanul transcendenței sale, nu are simțul măreției; își iubește amantul datorită slăbiciunii, și nu forței sale, datorită tristeții, și nu bucuriei sale; îl vrea dezarmat, nefericit, într-atât încât dorește, împotriva oricărei evidențe, să-l convingă de nimicnicia lui. El o depășește, și prin aceasta îi scapă: ea înțelege să-l reducă la propria-i măsură pentru a pune stăpânire pe el. Căci ea are nevoie de el deoarece nu-și este sieși suficientă, fiind o ființă parazitară. Prin ochii lui Dominique, Montherlant face să apară trecătoarele din Ranelagh „atârinate de brațul amantilor lor ca niște făpturi nevertebrate, semănând cu niște mari melci deghizați”; cu excepția sportivelor, femeile sunt, după el, niște ființe incomplete, predestinate sclaviei; moi și fără mușchi, nu au nici o priză asupra lumii; de aceea se străduiesc din greu să-și câștige un amant sau, mai bine, un soț. Mitul insectei-călugărițe nu este, după câte știu, utilizat de Montherlant, dar el îi regăsește conținutul; a iubi, pentru femeie, înseamnă a devora; pretinde să se dăruiască, și nu face decât să ia.

Montherlant citează strigătul Sofiei Tolstaia: „Eu trăiesc prin el, pentru el; cer același lucru în ceea ce mă privește”, denunță pericolele unei asemenea iubiri furioase și află un teribil adevăr în cuvintele Ecleziaștului: „Un bărbat care-ți vrea răul e mai

bun decât o femeie care-ți vrea binele”. El invocă experiența lui Lyautey: „Acela dintre oamenii mei care se însoară este un bărbat redus la jumătate”. Mai ales pentru „bărbatul superior” consideră el că este nefastă căsătoria; este o îmburghezire ridicolă; cum s-ar putea imagina o „doamnă Eschil” sau o propoziție de genul „Diseară cinez la soții Dante”? Prestigiul unui mare om este slăbit de căsătorie; și, mai ales, mariajul sfarmă magnifica solitudine a eroului; acesta „are nevoie să nu fie distras de la sine însuși”^[120]. Am spus deja că Montherlant a ales o liberă fără obiect, adică preferă o iluzie de autonomie autenticei libertăți care se angajează în lume; el înțelege să apere această disponibilitate împotriva femeii, care îi este o povară, care-l apasă. „Era, în chip extrem de dur, simbolic faptul că un bărbat nu putea merge drept pentru că femeia pe care o iubea îl ținea de braț.”^[121] „Ardeam, și ea mă stinge. Mergeam pe ape, și ea se agață de brațul meu, mă face să mă scufund.”^[122] Cum de are ea atâta putere, când este numai absență, sărăcie, negativitate, iar magia ei este iluzorie? Montherlant nu explică acest lucru. El spune numai, cu mândrie, că „Leul pe bună dreptate se teme de țânțar”^[123]. Dar răspunsul este mai mult decât evident: e ușor să te crezi suveran când ești singur, să te crezi tare când refuzi cu grijă să iei asupra ta orice povară. Montherlant a ales facilitatea; pretinde a avea cultul valorilor dificile: dar caută să le atingă fără efort. „Coroanele pe care ni le dăm nouă înșine sunt singurele care merită să fie purtate”, spune regele din Pasiphae. Principiu comod. Montherlant își pune o mulțime de lauri pe frunte, se drapează în purpură; dar ar fi de ajuns o privire străină pentru a se dovedi că diademele sale sunt de hârtie colorată și că, precum regele din povestea lui Andersen, este gol-goluț. Să mergi pe ape în vis este mult mai puțin obositor decât să înaintezi în realitate pe cărările pământului. Și de

aceea leul Montherlant evită cu teroare țânțarul feminin: se teme de proba realului.^[124]

Dacă Montherlant ar fi demascat într-adevăr mitul eternului feminin, ar fi trebuit să fie felicitat; prin negarea Femeii, femeile pot fi ajutate să se asume ca ființe umane. Dar, precum am văzut, el nu aruncă în aer Idolul, ci îl convertește în monstru. Și el crede în această obscură și ireductibilă esență: feminitatea; el crede că, după Aristotel și Sfântul Toma, aceasta se definește în mod negativ; femeia este femeie pentru căi lipsește virilitatea; acesta este destinul pe care fiecare femeie trebuie să-l îndure, fără a-l putea modifica. Cea care pretinde să i se sustragă se situează pe treapta cea mai de jos la scară umană; ea nu reușește să devină bărbat și renunță să mai fie femeie; nu mai este decât o derizorie caricatură, o aparență înșelătoare; faptul că este un trup și o conștiință nu-i conferă nici un fel de realitate: platonician când îi convine, Montherlant pare a considera că numai Ideile de feminitate și de virilitate posedă ființa; individul care nu participă nici la una, nici la cealaltă nu are decât o aparență de realitate. El condamnă fără drept de apel acești „vârcolaci” care au îndrăzneala să se afirme ca subiecte autonome, să gândească, să acționeze. Și vrea să dovedească, făcând portretul Andréei Hacquebaut, că orice femeie care se străduiește să facă din sine un personaj se preschimbă într-o marionetă care rânjește. Bineînțeles că Andrée este urâtă, dizgrațioasă, prost îmbrăcată și chiar murdară, cu unghiile și antebrățele de o curățenie îndoielnică: puțină cultură care i se atribuie a fost suficientă pentru a ucide în ea orice feminitate; Costals ne asigură că ea este inteligentă, dar, la fiecare pagină pe care io consacră, Montherlant ne convinge de stupiditatea ei. Costals pretinde că simte față de ea simpatie; Montherlant o face să ne fie odioasă. Prin această abilă ambiguitate, ni se dovedește prostia

inteligenței feminine, se afirmă că o dizgrație originară pervertește în femeie toate calitățile virile spre care aspiră.

Montherlant binevoiește să facă o excepție în ceea ce privește sportivele; prin exercițiile autonome ale trupului lor, acestea pot să-și câștige un spirit, un suflet; și totuși ar fi ușor să fie coborâte de pe aceste înălțimi; Montherlant se îndepărtează cu delicatețe de atleta câștigătoare în cursa de o mie de metri, căreia îi consacră un imn entuziast; nu se îndoiește că ar putea-o seduce ușor și vrea s-o cruțe de această decădere. Dominique nu a reușit să stea pe culmile pe care o chema Alban; s-a îndrăgostit de el: „Cea care fusese numai spirit și numai suflet transpira, mirosea urât, tușea înecându-se”^[125]. Indignat, Alban o alungă. O femeie care prin disciplina sportului a ucis în ea trupul poate fi stimată; dar o existență autonomă turnată într-un trup de femeie este un scandal odios; trupul feminin este detestabil imediat ce este locuit de o conștiință. Femeii i se potrivește cel mai bine să fie pur și simplu trup. Montherlant aprobă atitudinea orientală: ca obiect al plăcerii, sexul slab are un loc pe pământ, umil, fără îndoială, dar valabil; își află justificarea numai și numai în plăcerea pe care i-o oferă bărbatului. Femeia ideală este perfect stupidă și perfect supusă; este întotdeauna gata să-l primească pe bărbat, și nu-i cere niciodată nimic. Astfel este Douce, pe care Alban o apreciază, când are chef: „Douce, admirabil de proastă și tot mai râvnită pe măsură ce este mai proastă... inutilă în afara momentelor dragostei, când o evită cu o blândețe fermă”^[126]. Astfel este mica arăboaică Radidja, animal liniștit bun pentru făcut dragoste, care acceptă cu docilitate plăcerea și banii. Astfel ne putem imagina acest „animal feminin”, femeia întâlnită într-un tren^[127] spaniol: „Avea un aer atât de abrutizat, încât am început s-o doresc”^[128].

Autorul explică: „Ceea ce este agasant la femei e pretenția rațiunii; dacă își exagerează animalitatea, prefigurează supraomenescul”^[129].

Totuși, Montherlant nu are mentalitatea unui sultan oriental; îi lipsește mai întâi senzualitatea. Este departe de a se delecta fără nici un gând ascuns cu „animalele feminine”; ele sunt bolnave, nesănătoase, niciodată cu totul curate”^[130]. Costals ne mărturisește că părul băieților miroase mai tare și mai frumos decât acela al femeilor; adesea simte dezgust față de Solange, în fața „acestui miros dulceag, care aproape căi făcea greață, și a acestui trup fără mușchi, fără nervi, ca un melc alb”^[131]. El visează îmbrățișări mai demne de el, între egali, în care tAndrétea s-ar naște din forța învinsă... Orientalul gustă cu voluptate femeia, și prin aceasta se stabilește între amanți o reciprocitate carnală: acest lucru îl arată ardentele invocații din Cântarea Cântărilor, poveștile din *O mie și una de nopți* și atâtea poezii arabe scrise spre gloria iubitelor; totuși, există și femei rele; dar există și femei savuroase, iar bărbatul senzual se abandonează în brațele lor cu încredere, fără a fi umilit prin asta. În timp ce eroul lui Montherlant este totdeauna în defensivă: „A lua fără să fii luat, singura formulă acceptabilă între bărbatul superior și femeie”^[132]. El este gata să vorbească despre momentul dorinței, care i se pare un moment agresiv, viril, și îl ascunde pe acela al juisării; poate ar risca să descopere că și el transpiră, gâfâie, „miroase urât”; dar nu: cine ar îndrăzni să-i respire mirosul, să-i simtă umezeala? Carnea sa dezarmată nu există pentru nimeni, pentru că nu este nimeni în fața lui: el este singura conștiință, o pură prezență transparentă și suverană; dacă pentru conștiința lui însăși plăcerea există, nu ține seama de ea: ar însemna să o recunoască ca fiind superioară. Vorbește cu complezență despre plăcerea pe care o dă, niciodată despre aceea pe

care o primește; a primi înseamnă dependență: „Ceea ce-i cer femeii este să-i fac plăcere”^[133]; căldura vie a voluptății ar fi o complicitate, și el nu admite nici una; preferă singurătatea măreață a dominației. Caută alături de femei nu satisfacții senzuale, ci cerebrale.

Și în primul rând le caută pe acelea al unui orgoliu care dorește să se exprime, dar fără a risca nimic. În fața femeii „ai același sentiment ca în fața calului sau a taurului pe care trebuie să-l îmblânzești: aceeași incertitudine și aceeași dorință de a-ți măsura puterea”^[134]. Ar fi foarte îndrăzneț să-ți măsoari puterea cu alți bărbați; ei ar interveni în această încercare; ar impune baremuri neprevăzute, ar da un verdict străin; în fața unui taur, a unui cal, rămâi propriul tău judecător, ceea ce este infinit mai sigur. Tot astfel, cu o femeie, dacă este bine aleasă, rămâi singur în fața ei: „în iubirea mea nu este egalitate, pentru că în femeie caut copilul”. Acest adevăr evident nu explică nimic: de ce caută în femeie copilul, și nu egala sa? Montherlant ar fi mai sincer dacă ar declara că el, Montherlant, nu are egal; și, mai exact, că nici nu vrea să aibă; semenul său îl înspăimântă. Pe vremea Campionilor olimpici admira în sport rigoarea competițiilor ce creează ierarhii cu care nu se poate trișa; dar el însuși nu a înțeles această lecție; în tot restul opereii și al vieții sale, eroii săi, ca și el, se sustrag oricărei confruntări: ei sunt înconjurați de animale, de peisaje, de copii, de femei-copii, niciodată de semenii lor. Altădată îndrăgostit de aspra luciditate a sportului, Montherlant nu acceptă ca iubite decât femei de care orgoliul său temător nu trebuie să se teamă că va fi judecat; le alege „pasive și vegetale”, infantile, stupide, venale. Va evita sistematic să le atribuie o conștiință; dacă descoperă vreo urmă de conștiință la ele, se cabrează, le părăsește; nu este vorba să stabilească nici un raport intersubiectiv cu

femeia; ea nu trebuie să fie decât un obiect însuflețit în regatul bărbatului; niciodată nu va fi privită ca subiect; niciodată nu se va ține cont de punctul ei de vedere. Eroul lui Montherlant are o morală care se crede arogantă și care nu este decât comodă: nu-i pasă decât de raporturile cu sine însuși. Se leagă de femeie - sau mai curând leagă femeia de el - nu pentru a se bucura de ea, ci pentru a se bucura de sine: fiind absolut inferioară, existența femeii dezvăluie substanțiala, indestructibila și esențiala superioritate a bărbatului, și aceasta fără nici un risc.

Astfel, prostia lui Douce îi îngăduie lui Alban „să reconstituie într-o oarecare măsură senzațiile semizeului antic căsătorindu-se cu o Gâscă fabuloasă”,^[135]. Cum o atinge pe Solange, iată-l pe Costals metamorfozat într-un leu superb: „Abia se așezaseră unul lângă altul, și el puse mâna pe coapsa fetei (peste rochie), apoi o ținu în mijlocul trupului ei, ca un leu care-și ține laba peste halca de carne pe care și-a cucerit-o...”,- Acest gest pe care, în obscuritatea cinematografelor, atâția bărbați îl fac în fiecare zi cu modestie, Costals îl anunță ca fiind „gestul primitiv al Domnului”?^[136]. Dacă ar avea același simț al grandorii, amantii, soții care și-ar îmbrățișa iubita înainte să o posede ar beneficia la preț ieftin de aceste metamorfoze senioriale. „Adulmeca vag chipul acestei femei, asemenea unui leu care, sfâșiind carnea pe care o ține în labe, se oprește din când în când ca s-o lingă”,^[137]. Acest orgoliu carnivor nu este singura plăcere pe care femela i-o dă masculului; ea este pentru el pretextul de a face, liber și fără nici un risc, doar de încercare, experiența propriului său suflet. Într-o noapte, Costals se va amuza să sufere până când, sătul de gustul durerii sale, își înfige dinții, cu veselie, într-o pulpă de pui. Nu poți să-ți permiți decât rar un asemenea capriciu. Dar există și alte bucurii mai puternice sau mai subtile. De

exemplu, condescendența: Costals binevoiește să răspundă unor scrisori de la femei, și uneori cu grijă: unei țărănuțe inspirate îi scrie, la sfârșitul unei dizertații pedante: „Mă îndoiesc că mă poți înțelege, dar e mai bine decât dacă m-aș fi coborât până la tine”^[138]. Îi place uneori să modeleze o femeie după propria-i imagine: „Vreau să fii pentru mine ca un fel de veșmânt... nu te-am ridicat până la mine ca să fii altceva decât mine...”^[139] Se amuză făurindu-i lui Solange câteva amintiri frumoase. Dar mai ales când se culcă cu o femeie își simte, îmbătat de bucurie, generozitatea: este cel care aduce bucuria, căldura, pacea, forța, plăcerea, și aceste bogății pe care le risipește îl copleșesc. El nu le datorează nimic iubitelor sale; adesea, pentru a se asigura de acest lucru, le plătește; chiar atunci când împreunarea este la egalitate, femeia îi rămâne fără reciprocitate obligată; ea nu dă nimic, el este cel care ia. De aceea i se pare absolut normal ca, după ce o deflorează pe Solange, să o trimită la toaletă; chiar dacă o femeie este îndrăgită cu tandrețe, ar fi de mirare ca un bărbat să se jeneze pentru ea; el este masculul de drept divin, ea este prin dreptul divin menită bideului și ingatorului. Orgoliul lui Costals imită aici atât de fidel bădărănia, încât nu se știe prea bine ce-l deosebește de un comis-voiajor necioplit.

Prima datorie a unei femei este să se supună exigențelor generozității sale; când presupune că Solange nu-i apreciază mângâierile, Costals turbează de furie. Dacă o iubește pe Radidja, este pentru că fața ei se luminează de bucurie imediat cum o pătrunde. Atunci bărbatul este încântat simțindu-se în același timp animal de pradă și prinz magnific. Ne întrebăm totuși cu perplexitate de unde poate veni beția de a lua și de a satisface dacă femeia posedată și satisfăcută nu este decât un biet obiect, carne fadă în care palpita un surogat de

conștiință. Cum de poate Costals să-și piardă atât de mult timp cu aceste sărmăne creaturi? Aceste contradicții ne oferă măsura unui orgoliu care nu este decât vanitate.

O delectare mai subtilă a bărbatului puternic și generos, a stăpânului, este mila pentru rasa nefericită. Costals, din când în când, se emoționează simțind în inima sa atâta gravitate fraternă, atâta simpatie pentru cei umili, atâta „milă pentru femei”. Ce poate fi mai înduioșător decât blândețea neprevăzută a ființelor dure? El trezește în el însuși nobile imagini de Epinal când se apleacă asupra acestor animale rănite care sunt femeile. Chiar și pe sportive îi place să le vadă învinse, rănite, hărțuite, lovite; cât despre celelalte, le vrea cât mai dezarmate posibil. Menstruația îl dezgustă, și totuși Costals ne mărturisește că „întotdeauna le preferase pe femei în acele zile în care le știa atinse de indispoziția lor lunară...”^[140] I se întâmplă să cedeze acestei mile; merge până la a face promisiuni, chiar dacă nu și le ține; promite s-o ajute pe Andrée, s-o ia de soție pe Solange. Când mila îi părăsește sufletul, promisiunile mor: oare nu are dreptul să se contrazică? El face regulile jocului pe care-l joacă avându-se drept singur partener pe sine însuși.

Nu este de ajuns ca femeia să fie inferioară, jalnică: Montherlant vrea ca ea să fie demnă de dispreț. Uneori pretinde că lupta dintre dorință și dispreț este o dramă patetică: „Ah! să dorești ceea ce disprețuiești, ce tragedie!... A trebui să atragi și să respingi aproape cu același gest, să aprinzi și să arunci repede, așa cum faci cu un chibrit, iată tragedia raporturilor noastre cu femeile!”^[141] De fapt, nu e nici o tragedie, decât, poate, din punctul de vedere - neglijabil - al chibritului. Cât despre cel care-l aprinde, cu grijă să nu-și ardă degetele, este mai mult decât evident că această gimnastică

îl încântă. Dacă a „dori ceea ce disprețuiește” n-ar fi capriciul său, n-ar refuza sistematic să dorească ceea ce prețuiește: Alban n-ar refuza-o pe Dominique; ar alege să „iubească în egalitate”; n-ar putea evita să disprețuiască atât ceea ce dorește: la urma urmei, nu înțelegem a priori de ce o micuță dansatoare spaniolă tânără, drăguță, impetuoasă, simplă, este atât de demnă de dispreț; oare pentru că este săracă, de origine joasă, fără cultură? Acestea nu sunt, credem noi, într-adevăr niște tare în ochii lui Montherlant. Ci o disprețuiește ca femeie, de la început; el chiar spune că nu misterul feminin trezește visele bărbaților, ci aceste vise creează misterul; dar și el proiectează în obiect ceea ce pretinde subiectivitatea lui. Nu le disprețuiește pe femei pentru că ar fi demne de dispreț, ci tocmai pentru că vrea să le disprețuiască: i se par abjecte. Se simte urcat pe culmi cu atât mai înalte cu cât între ele și el distanța este mai mare; aceasta explică faptul că alege pentru eroii săi niște îndrăgostite atât de jalnice; marelui scriitor Costals îi opune o fată bătrână din provincie, chinuită de pofte sexuale și de plictis și o mic-burgheză de extremă dreaptă, stupidă și interesată; aceasta înseamnă că un individ superior este cântărit cu niște măsuri foarte umile: rezultatul acestei prudențe stângace este că el ni se pare foarte mic. Dar nu contează, Costals se crede măreț. Cele mai umile slăbiciuni ale femeii ajung pentru a-i hrăni mândria. Un text din Fetele ni se pare deosebit de semnificativ. Înainte de a se culca cu Costals, Solange își face toaleta de noapte. „Ea trebuie să meargă la baie, și Costals își amintește de iapa pe care o avusese odată, atât de mândră, atât de delicată încât niciodată nu urina, nici nu se balega atunci când era călare pe ea.” Aici este evidentă ura față de trup (gândul ne poartă la Swift: Celia se caca), voința de a asimila femeia unui animal domestic, refuzul de a-i recunoaște orice autonomie, chiar și

una de ordin urinar; dar mai ales, în timp ce Costals se indignează, uită că și el are o vezică și un colon; tot astfel, când îi este greață de o femeie scăldată în sudoare și în miros, el își abolește toate secretele personale: este un spirit pur, servit de mușchi, și un sex de oțel. „Disprețul este mai nobil decât dorința” declară Montherlant în *La Fântânile Dorinței*, iar Alvaro afirmă: „Pâinea mea este dezgustul”^[142]. Ce alibi formidabil este disprețul când se complace în el însuși! Prin faptul că individul contemplă și judecă, se simte radical altul decât Celălalt care este condamnat, se spală gratis de tarele de care este acuzat. Cu câtă îmbătăre exaltă Montherlant, toată viața lui, disprețul său față de oameni! Îi ajunge să le denunțe prostia ca să se creadă inteligent, lașitatea, pentru a se crede curajos. La începutul Ocupației, se dedă unei adevărate orgii a disprețului față de contemporanii săi învinși: el nu este nici francez, nici învins; planează pe deasupra tuturor. Prin întorsătura unei fraze hotărâște că el, Montherlant, care acuză, nu a făcut nimic mai mult decât ceilalți pentru a preveni înfrângerea; nici măcar nu a consimțit să fie ofițer; dar imediat începe din nou să acuze, cu o furie care îl duce foarte departe.^[143] Dacă afectează că e nefericit din pricina dezgusturilor sale, este pentru a le simți cu mai multă sinceritate. De fapt, află în ele atâtea înlesniri, încât caută sistematic să o antreneze pe femeie în abjecție. Se amuză să le ispitească cu bani sau cu bijuterii pe fetele sărace: dacă acestea acceptă cadourile sale răuvoitoare, jubilează de bucurie. Joacă un joc sadic cu Andrée pentru plăcerea de a o vedea înjosindu-se, nu pentru plăcerea de a o face să sufere. O îndeamnă pe Solange la infanticid; ea încuviințează această perspectivă, și atunci simțurile lui Costals se aprind: într-o exaltare a disprețului, o posedă pe această ucigașă virtuală.

Cheia acestei atitudini ne-o oferă fabula omizilor; oricare ar fi intenția ei ascunsă, aceasta este prin sine însăși destul de semnificativă.^[144] Urinând peste niște omizi, Montherlant se amuză cruțându-le pe unele, exterminându-le pe altele; le acordă o milă batjocoritoare celor ce se încapățânează să trăiască și le lasă cu generozitate să-și încerce norocul; acest joc îl încântă. Fără omizi, jetul urinar n-ar fi fost decât o excreție; el devine instrumentul vieții și al morții; în fața larvei târătoare, bărbatul care se ușurează cunoaște singurătatea despotică a lui Dumnezeu, fără a fi amenințat de reciprocitate. Astfel, în fața animalelor feminine, din înaltul pedestalului său, când crud, când tandru, drept și capricios rând pe rând, dăruiește, ia înapoi, copleșește, se înduioșează, se irită; nu se supune decât capriciului său; este suveran, liber, unic. Dar trebuie ca aceste animale să nu fie decât animale; vor fi alese în acest scop, slăbiciunile lor vor fi flatate, vor fi tratate ca animale cu atâta înverșunare, încât vor sfârși prin a-și accepta condiția. Tot astfel, albi din Louisiana și din Georgia sunt încântați de măruntele pungășii și de minciunile negrilor: căci se simt confirmați în superioritatea pe care le-o conferă culoarea pielii lor; și dacă vreunul dintre acești negri se încapățânează să fie cinstit, va fi maltratată și mai tare. În acest fel se practica sistematic, în lagărele de concentrare, înjosirea oamenilor: rasa Stăpânilor găsea în această abjecție dovada ca era o rasă supraomenească.

Această întâlnire nu are nimic întâmplător. Se cunoaște destul de bine faptul că Montherlant admiră ideologia nazistă. Este încântat să vadă crucile încârligate - Roata solară - triumfând într-una dintre sărbătorile Soarelui. „Victoria Roții solare nu este numai victoria Soarelui, victorie a păgânismului. Este victoria principiului solar, care face ca totul să se învâртеască... Văd triumfând în

această lumină, principiul de care sunt îmbibat, pe care l-am cântat, pe care, cu întreaga mea conștiință, îl simt guvernându-mi viața.”^[145] Se știe și cu cât simț pertinent al măreției le-a propus ca exemplu francezilor, în timpul Ocupației, pe germanii care „respiră marele stil al forței”^[146]. Aceeași înclinație panicată spre facilitate care îl făcea să fugă din fața egalilor săi îl determină să se așeze în genunchi în fața învingătorilor: prin această îngenunchere, speră identificarea cu ei; iată-l învingător, așa cum a dorit întotdeauna, în lupta fie cu un taur, fie cu omizile sau cu femeile, fie cu viața însăși și cu libertatea. E drept să afirmăm că, de dinainte de victorie chiar, îi ridică în slăvi pe „vrăjitorii totalitari”^[147]. Ca și ei, fusese întotdeauna nihilist, detestase întotdeauna oamenii. „Oamenii nu merită nici măcar să fie conduși (și nu este nevoie ca omenirea să-ți fi făcut ceva ca să o detești într-un asemenea hal)”^[148]; ca și ei, credea că anumite ființe, rase, națiuni sau el însuși, Montherlant, dețin un privilegiu absolut care le conferă asupra semenilor lor toate drepturile. Toată morală să justifice și cheamă războiul și persecuțiile. Pentru a ne da seama de atitudinea sa față de femei, se cuvine să examinăm îndeaproape această etică. Căci, în sfârșit, va trebui să vedem în numele cărei idei sunt ele condamnate.

Mitologia nazistă avea o structură istorică: nihilismul exprima disperarea germană; cultul eroului servea niște scopuri pozitive pentru care au murit milioane de soldați. Atitudinea lui Montherlant nu are nici o contraparte pozitivă și nu exprimă decât propria sa alegere existențială. De fapt, acest erou a ales teama. În orice conștiință există o pretenție la suveranitate: dar ea nu s-ar putea confirma decât riscând; nici o superioritate nu este dată niciodată, pentru că, redus la subiectivitatea sa, omul nu este nume; ierarhiile se pot stabili numai între actele și înfăptuirile

oamenilor: Montherlant însuși știe aceasta. „Nu avem, de drept, decât lucrurile pe care suntem gata să le riscăm.” Dar el nu a voit niciodată să se riște în mijlocul semenilor săi. Și pentru că nu vrea să o înfrunte, abolește omenirea. „Obstacolul care te face să turbezi al ființelor”, spune regele din *Regina moartă*. Ele sunt iritante pentru că dezminț „feeria” complezentă pe care vanitosul și-o creează în jur. El trebuie deci să le nege. Este remarcabil că nici una dintre operele lui Montherlant nu ne descrie un conflict de la bărbat la bărbat; coexistența este cea mai mare dramă a lumii vii; el o eludează; eroul lui se ridică întotdeauna singur în fața animalelor, a copiilor, a femeilor, a peisajelor; este prada propriilor sale dorințe (ca regina din *Pasiphae*), sau a propriilor sale exigențe (ca Maestrul Ordinului de Santiago), dar nu este niciodată nimeni alături de el. Nici Alban, în *Visul*, nu are prieteni: când Prinț este viu, îl disprețuiește, nu-l exaltă decât după ce moare. Opera, ca și viața lui Montherlant, nu admite decât o singură conștiință.

Dintr-o dată, orice sentiment dispare din acest univers; nu poate exista nici un efort intersubiectiv dacă nu există decât un subiect Dragostea este derizorie: dar nu în numele prieteniei este de disprețuit, căci „prietenia nu are viscere”^[149]. Și orice solidaritate umană este refuzată cu măreție. Eroul nu a fost născut, el nu este limitat în spațiu sau în timp: „Nu văd nici un motiv rezonabil să mă interesez de lucrurile exterioare care-mi sunt contemporane mai mult de acelea din oricare alt timp trecut”^[150]. Nimic din ceea ce i se întâmplă altcuiva nu contează pentru el: „La drept vorbind, evenimentele n-au contat niciodată prea mult pentru mine. Nu-mi plăceau din ele decât razele pe care le trimiteau în mine, traversându-mă... Să fie deci ceea ce vor să fie...”^[151] Acțiunea este imposibilă: „Să fi avut ardoare, energie,

îndrăzneală, și să nu le fi putut pune la dispoziția a nimic, din lipsă de credință în orice este omenesc !^[152]„ Aceasta echivalează cu a spune că orice transcendență este interzisă. Montherlant o recunoaște. Dragostea și prietenia sunt fleacuri, disprețul împiedică acțiunea; nu crede în arta pentru artă, nu crede în Dumnezeu. Nu mai rămâne decât imanența plăcerii: „Singura mea ambiție a fost să-mi folosesc mai bine decât alții simțurile, scrie el în 1925”^[153]. Și din nou: „De fapt, ce vreau eu? Posesiunea ființelor care-mi plac în seninătate și în poezie”^[154]. Și în 1941: „Eu, cel care acuză, ce-am făcut în acești douăzeci de ani? N-au fost decât un vis umplut de plăcerea mea. Am trăit în lung și în lat, îmbătându-mă cu ceea ce îmi place: acest *bouche à bouche* cu viața!”^[155] Fie. Dar nu cumva tocmai pentru că se tăvăleşte în imanență este călcată în picioare femeia? Ce scopuri mai înalte, ce intenții mai grandioase opune Montherlant dragostei posesive a mamei, a amantei? Și el caută „posesiunea”; cât despre acel „*bouche à bouche* cu viața” multe femei ar putea să-i dea clasă. E adevărat că gustă de unul singur plăcerile insolite; cele pe care le poți avea cu animalele, cu băieții, cu fetițele impubere; se indignează dacă o iubită pasionată nici nu se gândește să-i aducă în pat pe fetița ei de doisprezece ani; iată o meschinărie deloc solară. Nu știe el oare că senzualitatea femeilor nu este mai puțin chinuită decât aceea a bărbaților? Dacă ierarhia sexelor ar fi stabilită în funcție de acest criteriu, probabil că femeile ar învinge. La drept vorbind, incoerențele lui Montherlant sunt aici monstruoase; în numele „alternanței”, declară că, de vreme ce nimic nu contează, totul contează la fel de mult; el acceptă totul, vrea să cuprindă totul și îi place ca larghețea spiritului său să le înspăimânte pe mamele de familie; totuși, el este acela care reclama, pe vremea Ocupației, o „inchiziție”^[156] care ar cenzura

filmele și ziarele; coapsele fetelor americane îl scârbesc, sexul strălucitor al taurului îi produce exaltare; fiecare cu gustul lui; fiecare recrează în felul său „feeria”; în numele căror valori marele destrăbălat scuipă cu dezgust peste orgiile altora? Pentru că nu sunt ale sale? Deci toată morala consistă în a fi Montherlant?

Ar răspunde, evident, că a juisa nu este totul: contează felul în care o faci. Trebuie ca plăcerea să fie inversul renunțării și ca voluptuosul să se simtă croit dintr-o stofă de erou sau de sfânt. Dar multe femei sunt experte în a-și concilia plăcerile cu înalta imagine pe care și-o fac despre ele însele. De ce am crede că visurile narcisiste ale lui Montherlant au mai mult preț decât altele?

Căci, de fapt, despre vise este vorba. Pentru că le refuză orice conținut obiectiv, cuvintele cu care jonglează Montherlant: grandoare, sfințenie, eroism, nu sunt decât fleacuri. Lui Montherlant i-a fost teamă să-și riște superioritatea printre bărbați; pentru a se îmbăta cu acest vin exaltat, s-a retras în ceruri: cel Unic este, în mod cert, suveran. Se închide într-o cameră a mirajelor; oglinzile îi multiplică la infinit imaginea și el crede că este de ajuns pentru a popula pământul; dar nu este decât un captiv, prizonier al lui însuși. Se crede liber; dar și-a alienat libertatea spre profitul eului său; modelează statuia lui Montherlant după norme împrumutate din imageria de Epinal. Alban, respingând-o pe Dominique pentru că a văzut uitându-se în oglindă o figură de prostănac, ilustrează această sclavie: nu ești prostănac decât văzut de ochii altuia. Orgoliosul Alban își supune sufletul acestei conștiințe colective pe care o disprețuiește. Libertatea lui Montherlant este o atitudine, nu o realitate. Acțiunea fiindu-i, în lipsa unui scop, imposibilă, se consolează cu gesturi: este un mim. Femeile îi sunt niște parteneri comozi

care-i dau replica, el este cel care acaparează rolul principal, se încinge cu lauri și se drapează în purpură; dar totul se petrece pe scena sa privată; aruncat pe piața publică, în lumină adevărată, sub un cer adevărat, actorul nu mai vede bine, se clatină, nu se mai ține pe picioare, cade. Într-un acces de luciditate, Costals strigă: „în fond, ce glumă sunt și «victoriile» astea asupra femeilor!”¹⁵⁷¹ Într-adevăr. Valorile, isprăvile pe care ni le propune Montherlant sunt o tristă glumă. Faptele înalte care-l amețesc nu sunt nici ele decât niște gesturi, niciodată acțiuni: îl tulbură sinuciderea lui Peregrinus, îndrăzneala lui Pasiphae, eleganța japonezului care l-a adăpostit sub umbrelă pe adversarul său înainte de a-l spinteca în duel. Dar declară că „persoana adversarului și ideile pe care este de așteptat să le reprezinte nu au deci atâta importanță”. Această declarație sună ciudat în 1941. Orice război este frumos, zice el, oricare ar fi sfârșitul; forța este întotdeauna admirabilă, la orice ar folosi ea. „Lupta fără credință este formula la care ajungem în mod necesar dacă vrem să menținem singura idee acceptabilă despre bărbat: aceea în care el este în același timp eroul și înțeleptul.” Dar este curios că nobila indiferență a lui Montherlant față de toate cauzele a înclinat nu către Rezistență, ci spre Revoluția națională, că suverana sa libertate a ales supunerea, și că secretul înțelepciunii eroice l-a căutat nu în opoziție, ci la învingători. Nici acesta nu este un accident. La asemenea mistificări ajunge pseudosublimul din *Regina moartă* sau din *Maestrul Ordinului de Santiago*. În aceste drame cu atât mai semnificative cu cât au mai multe pretenții, vedem doi bărbați imperioși care sacrifică orgoliului lor deșert niște femei vinovate doar de a fi niște ființe omenești; ele doresc dragostea și fericirea terestră: pentru a le pedepsi, uneia i se ia viața, celeilalte, sufletul. Încă o dată, ne întrebăm: pentru ce? Autorul răspunde cu

dispreț: pentru nimic. El n-a vrut ca regele să o ucidă pe Ines din motive prea întemeiate; acest omor n-ar fi fost atunci decât o banală crimă politică. „De ce o ucid? Există fără îndoială un motiv, dar eu nu-l disting prea bine”, spune el. Motivul este acela că trebuie ca principiul solar să triumfe asupra banalității vieții; dar acest principiu nu luminează, după cum am văzut, nici un scop; cere distrugerea doar, nimic mai mult. Cât despre Alvaro, Montherlant ne spune într-o prefață că îl interesează, la anumiți oameni ai vremii, „credința lor tranșantă, disprețul lor pentru realitatea exterioară, gustul lor pentru ruină, furia lor de a distruge”. Acestei furii, maestrul Ordinului de Santiago îi sacrifică propria sa fiică. Va fi împodobit cu apelativul strălucitor de mistic. Nu este oare o dovadă de platitudine să preferi fericirea misticii? De fapt, sacrificiile și renunțările nu au sens decât în perspectiva unui țel, a unui scop uman; și scopurile care depășesc dragostea singulară, fericirea personală, nu pot apărea decât într-o lume care recunoaște prețul iubirii și al fericirii; „morală midinetelor” este mai autentică decât feeriile vidului, pentru că își are rădăcinile în viață și în realitate; iar de aici pot țâșni aspirațiile cele mai vaste. Ne-o imaginăm ușor pe Ines de Castro la Buchenwald, iar pe rege, grăbindu-se la ambasada Germaniei pentru rațiuni de Stat. Multe midinete au meritat, în timpul Ocupației, un respect pe care nu i-l acordăm lui Montherlant Cuvintele găunoase cu care se îndoapă sunt periculoase prin însuși vidul lor: mistica supraomenească autorizează toate devastările temporale. Fapt este că, în dramele despre care vorbim, ea se afirmă prin două crime, una fizică și cealaltă morală; Alvaro nu are prea mult până să devină - sălbatic, solitar, necunoscut - un mare inchizitor; nici regele, neînțeleș, renegat, până să se transforme în Himmler. Sunt ucise femeile, sunt uciși evreii, bărbații efeminați și creștinii care au

trecut de partea evreilor, este ucis tot ceea ce stârnește interesul sau plăcerea de a ucide în numele acestor idei. Numai prin negații pot fi afirmate misticile negative. Adevărata depășire este un marș pozitiv înspre viitor, viitorul oamenilor. Falsul erou, pentru a se convinge că a ajuns departe, că planează în înălțimi, privește întotdeauna în jos, la picioarele sale; disprețuiește, acuză, oprimă, persecută, torturează, masacrează. Prin răul pe care-l face aproapelui său se crede superior acestuia. Acestea sunt culmile pe care Montherlant ni le arată mândru cu degetul când își întrerupe acel „*bouche à bouche* cu viața” despre care am pomenit.

„Precum măgarul legat de acele *norias*^[158] arabe, mă învârt, mă învârt, orb și călcând fără încetare pe propriile-mi urme. Numai că nu scot nici un strop de apă rece.” Puține lucruri am mai putea adăuga acestei mărturisiri pe care o semna în 1927 Montherlant. Apa rece nu a țâșnit niciodată. Poate că Montherlant ar fi trebuit să aprindă rugul lui Peregrinus: ar fi fost soluția cea mai logică. A preferat însă să se refugieze în propriul său cult. În loc să se dăruiască acestei lumi pe care nu știa s-o fertilizeze, s-a mulțumit să se oglindească în ea; și și-a organizat întreaga viață în interesul acestui miraj pe care nu-l vedea decât el. „Prinții se simt bine în toate împrejurările, chiar și în înfrângere”, scrie el; și pentru că se complăce în înfrângere, se crede rege, A învățat de la Nietzsche că „femeia este divertismentul eroului” și crede că ajunge să se distreze cu femeile pentru a fi consacrat ca erou. Restul este pe măsură. Cum spune Costals: „în fond, ce glumă!”

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

II. D. H. LAWRENCE SAU ORGOLIUL FALIC

Lawrence se situează la antipodul lui Montherlant. El nu urmărește să definească raporturile singulare dintre femeie și bărbat, ci să le reaseze pe amândouă în adevărul Vieții. Acest adevăr nu este nici reprezentare, nici voință: el învăluie animalitatea în care ființa omenească își are rădăcinile. Lawrence refuză cu pasiune antiteza sex-creier; există la el un optimism cosmic care se opune radical pesimismului lui Schopenhauer; voința de a trăi care se exprimă prin falus este bucurie: în el gândirea și acțiunea trebuie să-și aibă izvorul, sub amenințarea de a fi concept vid, mecanism steril. Ciclul pur sexual este insuficient pentru că recade în imanență: e sinonim cu moartea; dar este mai de preț această realitate mutilată - sexul și moartea - decât o existență separată de lutul trupesc. Bărbatul nu numai că are nevoie, precum Anteu, să atingă din când în când pământul; viața sa de bărbat trebuie să fie în întregime expresia virilității sale care presupune și cere imediat femeia; aceasta nu este, deci, nici divertisment, nici pradă, nu este un obiect în fața unui subiect, ci un pol necesar existenței polului de semn opus. Bărbații care nu au cunoscut acest adevăr, de pildă Napoleon, au eșuat în destinul lor de bărbați: sunt niște ratați. Nu afirmându-și singularitatea, ci împlinindu-și generalitatea în chipul cel mai intens posibil se poate salva individul: fie că este bărbat sau femeie, nu trebuie niciodată să caute în relațiile erotice triumful orgoliului său, nici exaltarea propriului sau eu; a se servi de sex ca de un instrument al voinței este o greșală ireparabilă; trebuie să sfarme barierele eului, să depășească limitele conștiinței înseși, să renunțe la orice suveranitate personală. Nimic mai frumos decât această statueta reprezentând o femeie care naște: „O figură teribil de vidă, ascuțită, făcută abstractă până la insignifianță sub

greutatea senzației încercate”^[159]. Acest extaz nu este nici un sacrificiu, nici un abandon. Nici unul dintre cele două sexe nu trebuie să se lase înghițit de celălalt; nici bărbatul, nici femeia nu trebuie să apară ca fragmentul separat al unui cuplu; sexul nu este o rană; fiecare este o ființă completă, perfect polarizată; când unul este sigur de virilitatea sa, iar celălalt de feminitatea sa, „fiecare reușește perfecțiunea circuitului polarizat al sexelor”^[160]; actul sexual este, fără anexarea, fără predarea nici unuia dintre cei doi parteneri, împlinirea minunată a unuia prin celălalt. Când Ursula și Bikrin s-au găsit în sfârșit, „își dădeau reciproc acest echilibru stelar care, numai el, se poate numi libertate. Ea era pentru el ceea ce el era pentru ea, magnificența imemorială a altei realități, mistică și palpabilă”^[161]. Ajungând unul la altul în smulgerea generoasă a pasiunii, cei doi amanți ajung împreună la Celălalt, la Tot. Astfel se întâmplă cu Paul și Clara în momentul dragostei lor^[162]: ea este pentru el „o viață vie, sălbatică, străină, ce se amesteca cu a sa. Era cu mult mai mare ca ei, care erau reduși la tăcere. Se întâlniseră, și în întâlnirea lor se confundau elanul nenumăratelor fire de iarbă, vârtejurile stelelor”. Doamna Chatterley și Mellors ating și ei aceleași bucurii cosmice: amestecându-se unul cu altul, se confundă cu arborii, cu lumina, cu ploaia. Lawrence a dezvoltat pe larg această doctrină în *Apărarea doamnei Chatterley*: „Căsătoria nu este decât o iluzie dacă nu este în chip durabil și radical falică, dacă nu este legată de soare și de pământ, de lună, de stele și de planete, de ritmul anotimpurilor, al anilor, al lustrilor și al secolelor. Căsătoria nu este nimic dacă nu e întemeiată pe o corespondență de sânge. Căci sângele este substanța sufletului”. Sângele bărbatului și cel al femeii sunt două fluvii în eternitate diferite, care nu se pot amesteca. De aceea aceste fluvii înconjură cu meandrele lor

totalitatea vieții. „Falusul este un volum de sânge care umple valea sângelui femeii. Puternicul fluviu al sângelui masculin înconjoară cu ultimele sale profunzimi marele fluviu al sângelui feminin... Totuși, nici unul nu rupe barajele. Este comuniunea cea mai perfectă .. și unul dintre cele mai mari mistere.” Această comuniune este o miraculoasă îmbogățire; dar ea cere ca pretențiile la „personalitate” să fie abolite. Când personalitățile caută să se atingă fără a se renega, cum se întâmplă de obicei în civilizația modernă, tentativa lor este sortită eșecului. Atunci este o sexualitate „personală, albă, rece, nervoasă, poetică”, distrugătoare pentru curentul vital al fiecăruia. Amanții se tratează unul pe altul ca pe niște instrumente, ceea ce naște între ei ura; astfel sunt doamna Chatterley și Michaelis; ei rămân închiși în subiectivitatea lor; pot cunoaște o febră asemănătoare celei provocate de alcool sau de opium, dar lipsită de obiect; nu descoperă nici o realitate a celuilalt, nu ajung la nimic. Lawrence l-ar fi condamnat pe Costals fără drept de apel. El a descris în Gérard^[163] unul dintre acești masculi orgolioși și egoiști; și Gérard este în mare parte responsabil de infernul în care se aruncă împreună cu Gudrun. Cerebral, voluntar, se complăce într-o afirmare vidă a propriului său eu și se ridică rigid.

Împotriva vieții: pentru plăcerea de a stăpâni o iapă năvălă, o ține legată de o barieră în spatele căreia trece cu zgomot asurzitor un tren, îi însângerează coastele rebele și se îmbată cu puterea lui. Această voință de dominare o înjosește pe femeia împotriva căreia se exersează; mai slabă, iat-o transformată în sclavă. Gérard se apleacă asupra Minettei: „Privirea ei elementară de sclavă violată, a cărei rațiune de a exista este să fie la nesfârșit violată, făcea să-i vibreze nervii lui Gérard... Singura voință era a sa, ea era substanța pasivă a voinței sale”. Mizerabilă suveranitate:

dacă femeia nu este decât o substanță pasivă, înseamnă că bărbatul care o domină nu este nimic. El crede că posedă, că se îmbogățește; este doar o iluzie. Gérard o strânge în brațe pe Gudrun: „Era substanța bogată și adorabilă a ființei lui... ea dispăruse înăuntrul lui, și el atinge perfecțiunea”. Dar imediat ce ea îl părăsește, se regăsește singur și gol pe dinăuntru; iar a doua zi ea nu vine la întâlnire. Dacă femeia este puternică, pretenția masculină trezește în ea o pretenție simetrică; fascinată și rebelă, devine masochistă și sadică rând pe rând. Gudrun este foarte tulburată când îl vede pe Gérard strângând între coapse trupul iepei înnebunite; dar este tulburată și când doica lui Gérard îi povestește că pe vremuri „îl ciupea de funduleț”. Aroganța masculină exasperează rezistențele feminine. În timp ce Ursula este învinsă și salvată de puritatea sexuală a lui Bikrin, precum doamna Chatterley de aceea a pădurarului, Gérard o antrenează pe Gudrun într-o luptă fără ieșire. Într-o noapte, nefericit, doborât de moartea unei ființe apropiate, se abandonează în brațele ei. „Era marea baie de viață, o adora. Era mama și substanța tuturor lucrurilor. Emanația misterioasă și dulce a sinului ei de femeie îi invada creierul uscat și bolnav ca o limfa tămăduitoare, ca valul liniștitor al vieții înseși, perfect de parcă s-ar fi scăldat din nou în laptele matern.” În această noapte, presimte ce ar putea însemna comunicarea cu o femeie; dar este prea târziu; fericirea lui este viciată, căci Gudrun nu este cu adevărat prezentă; îl lasă pe Gérard să doarmă pe umărul ei, dar ea rămâne trează, neliniștită, separată. Este pedeapsa individului căzut pradă sieși: el nu poate să-și sfarme singur singurătatea; ridicând barierele eului, le-a ridicat pe acelea ale Celuilalt; nu-l va mai întâlni niciodată. La sfârșit, Gérard moare, ucis de Gudrun și de sine însuși.

Astfel, nici unul dintre sexe nu apare în primă instanță ca fiind privilegiat. Nici unul nu este subiect. Femeia nu este nici pradă, nici, cu atât mai puțin, un simplu pretext. Malraux^[164] remarcă faptul că pentru Lawrence nu ajunge, cum se întâmplă la hinduși, ca femeia să fie prilejul unui contact cu infinitul, în maniera unui peisaj, de exemplu: ar fi un alt fel de a face din ea un obiect. Ea este reală în aceeași măsură ca și bărbatul; trebuie realizată comuniune reală cu ea. De aceea eroii aprobați de Lawrence cer de la iubita lor mai mult decât darul propriului lor trup: Paul nu acceptă ca Minam să i se dăruiască, printr-un tandru sacrificiu; Bikrin nu vrea ca Ursula să caute în brațele lui plăcerea; rece sau pasionată, femeia care rămâne închisă în sine îl abandonează pe bărbat singurătății sale: el trebuie s-o respingă. Trebuie ca amândoi să se dăruiască, cu trup și suflet. Dacă acest dar e împlinit, ei trebuie să-și rămână pentru totdeauna fideli. Lawrence este un partizan al mariajului monogam. Un individ nu caută varietatea decât dacă este interesat de singularitatea ființelor: dar mariajul falie este întemeiat pe generalitate. Când circuitul virilitate-feminitate s-a stabilit, nici o dorință de schimbare nu mai poate fi concepută; este un circuit perfect, închis în sine, definitiv.

Dar reciproc, fidelitate reciprocă: este într-adevăr aceasta domnia recunoașterii mutuale? Nu, nici pe departe. Lawrence crede cu pasiune în supremația masculină. Chiar sintagma „căsătorie falică”, echivalența pe care o stabilește între sexual și falic o dovedesc îndeajuns. Dintre cele două curențe de sânge care se însoțesc în chip misterios, curentul falie este privilegiat. „Falusul servește drept punte între cele două fluvii: el conjugă cele două ritmuri diferite într-un curent unic.” Astfel, bărbatul nu este numai unul dintre termenii cuplului, ci și raportul și depășirea lor: „Podul care duce spre viitor este falusul”. Cultului Zeiței-Mame,

Lawrence înțelege să-i substituie un cult falie: când vrea să evidențieze natura sexuală a cosmosului, nu evocă pântecul femeii, ci virilitatea bărbatului. Nu descrie aproape niciodată un bărbat tulburat de o femeie; ci de o sută de ori ne o arată pe femeie secret bulversată de chemarea vie, subtilă, insinuantă a bărbatului; eroinele sale sunt frumoase și sănătoase, dar nu amețitoare; în timp ce eroii săi sunt niște fauni neliniștiți. Animalele-masculi întruchipează tulburarea și puternicul mister al vieții; femeile sunt atinse de vraja acestora; una e tulburată de un vulpoi, alta e îndrăgostită de un armăsar, Gudrun sfidează arzătoare o turmă de tauri și e profund tulburată de vigoarea rebelă a unui iepure. Pe acest privilegiu cosmic se grefează un privilegiu social. Fără îndoială pentru că fluviul falie este impetuos, agresiv, pentru că trece zăgazul viitorului - Lawrence nu se explică decât imperfect în acest sens -, bărbatul este cel menit să „poarte înainte stindardul vieții”^[165]; el tinde către aceste scopuri, întruchipează transcendența; femeia este absorbită de sentimentele sale, este numai interioritate, este sortită imanenței. Nu numai că bărbatul joacă în viața sexuală un rol activ, ci prin el această viață este depășită; este înrădăcinat în lumea sexuală, dar evadează de acolo: în timp ce ea rămâne închisă înăuntru. Gândirea și acțiunea își au rădăcinile în falus; pentru că nu are falus, femeia nu are dreptul nici la una, nici la cealaltă; poate juca rolul masculin, și chiar foarte bine, dar este un joc lipsit de adevăr. „Femeia este polarizată în jos, spre centrul pământului. Polaritatea ei profundă este fluxul îndreptat în jos, atracția lunară. Bărbatul, dimpotrivă, este polarizat spre înalt, spre soare și activitatea diurnă.”^[166] Pentru femeie, „cea mai profundă conștiință zace în pântecul și în șalele ei... Dacă se întoarce spre înalt, vine un moment în care totul se prăbușește”^[167]. În domeniul acțiunii, bărbatul trebuie să fie

inițiatorul, elementul pozitiv; femeia este elementul pozitiv pe planul emoției. Astfel Lawrence regăsește concepția burgheză tradițională a lui Bonald, Auguste Comte, Clement Vautel. Femeia trebuie să-și subordoneze existența aceleia a bărbatului: „Ea trebuie să creadă în tine, în scopul profund spre care tinzi”^[168]. Atunci bărbatul îi va consacra o tandrețe și o recunoștință infinite. „Ah! dulceața de a te întoarce acasă, lângă femeie, când ea crede în tine și acceptă ca țelurile tale să o depășească... Simți o recunoștință insondabilă pentru femeia care te iubește...”^[169] Lawrence adaugă că, pentru a merita acest devotament, trebuie ca bărbatul să fie în chip autentic locuit de un țel măreț; dacă proiectul său nu este decât o impostură, cuplul se cufundă într-o derizorie mistificare: mai bine este să te închizi în ciclul feminin: dragoste și moarte, precum Anna Karenina și Vronski, Carmen și don Jose, decât să te minți, precum Pierre și Natașa. Dar sub această rezervă, ceea ce ridică în slăvi Lawrence, în maniera lui Proudhon sau Rousseau, este căsătoria monogamă în care femeia își găsește în soț justificarea existenței sale. Împotriva femeii care dorește să inverseze rolurile, Lawrence găsește expresii la fel de ostile ca Montherlant. Trebuie ca ea să renunțe să se mai joace de a Magna Mater, să nu mai pretindă a deține adevărul vieții; acaparatoare, devoratoare, mutilează bărbatul, îl face să se prăbușească în imanență și îl deturneză de la scopurile sale. Lawrence este departe de a blestema maternitatea; dimpotrivă, se bucură fiindcă este carne, își acceptă nașterea, își îndrăgește mama; mamele apar în opera sa ca niște magnifice exemple ale adevăratei feminități; sunt pură renunțare, generozitate absolută, toată căldura lor vie este sortită copilului: acceptă ca el să devină bărbat și sunt mândre de asta. Dar bărbatul trebuie să se teamă de amanta egoistă care vrea să-l readucă pe bărbat în copilărie; aceasta îi sfârâmbă

elanul. „Luna, planetă a femeilor, ne trage înapoi.”^[170] Ea vorbește fără încetare despre dragoste: dar a iubi pentru ea înseamnă a lua pentru a umple vidul pe care îl simte înăuntrul său; această dragoste este apropiată de ură: astfel, Hermione, care suferă de o îngrozitoare deficiență pentru că nu a știut niciodată să se dăruiască, ar vrea să și-l anexeze pe Bikrin; nu reușește; încearcă să-l ucidă, și extazul voluptuos pe care-l simte lovindu-l este identic cu spasmul egoist al plăcerii.^[171] Lawrence detestă femeile moderne, creaturi de celuloid și de cauciuc care-și revendică o conștiință, and femeia a luat cunoștință de ea însăși din punct de vedere sexual, iat-o „mergând prin viață, acționând într-un fel aproape cerebral și supunându-se ordinelor unei voințe mecanice”^[172]. Îi interzice să aibă o senzualitate autonomă; căci este făcută pentru a se dărui, nu pentru a lua. Prin gura lui Mellors, Lawrence își strigă oroarea față de lesbiene. Dar blamează și femeia care are în fața bărbatului o atitudine detașată sau agresivă. Paul se simte rănit și iritat când Myriam îl mângâie, spunându-i „Ești frumos”. Gudrun, ca și Myriam, face o greșală când se arată încântată de frumusețea iubitului ei: această contemplare le separă, la fel de mult ca și ironia intelectualelor de gheață care cred că penisul este derizoriu, sau gimnastica masculină, ridicolă; căutarea încrâncenată a plăcerii nu este mai puțin condamnată: există o plăcere ascuțită, solitară care separă, de asemenea, iar femeia nu trebuie să tindă către ea. Lawrence a descris în nenumărate rânduri aceste femei independente, dominatoare, cărora le lipsește vocația feminină. Ursula și Gudrun aparțin acestei specii. La început, Ursula este acaparatoare. „Bărbatul ar trebui să i se dea până la ultima picătură...”^[173] Ea va învăța să-și învingă voința. Dar Gudrun se abținează; cerebrală, artistă, îi invidiază sălbatic pe bărbați

pentru independența și posibilitățile lor de acțiune; ține să-și păstreze intactă individualitatea; vrea să trăiască pentru sine însăși; ironică, posesivă, va rămâne pentru totdeauna închisă în subiectivitatea ei. Figura cea mai semnificativă, pentru că este cea mai puțin sofisticată, este aceea a lui Myriam.^[174] Gérard este în parte responsabil pentru eșecul lui Gudrun; în fața lui Paul, Myriam poartă singură povara nefericirii sale. Și ea ar vrea să fie bărbat, și ea urăște bărbații; nu se acceptă în generalitatea ei; vrea să „se distingă”; de aceea marele curent al vieții nu o traversează, poate semăna cu o vrăjitoare sau cu o preoteasă, niciodată cu o bacantă; nu o tulbură lucrurile decât dacă le-a recreat în sufletul ei, dându-le o valoare religioasă: chiar această feroare o desparte de viață; este poetică, mistică, neadaptată. „Efortul său exagerat se închidea în sine... nu era stângace, și totuși nu făcea niciodată mișcarea care trebuia.” Ea caută bucurii interioare, iar realitatea îi provoacă teamă; sexualitatea o sperie. Când se culcă cu Paul, sufletul ei stă deoparte cu un fel de oroare; este întotdeauna conștiință, niciodată viață; nu este o tovarășă; nu acceptă contopirea cu amantul ei, vrea să-l absoarbă în ea. Pe el îl irită această voință; îl apucă o furie violentă când o vede mângâind niște flori: i se pare că ea vrea să le smulgă inima; o insultă: „Ești o cerșetoare a dragostei; nu ai nevoie să iubești, ci să fii iubită. Vrei să te umpli de dragoste pentru că îți lipsește ceva, nu știi ce”. Sexualitatea nu este făcută spre a umple un gol, ea trebuie să fie expresia unei ființe împlinite. Ceea ce femeile numesc dragoste este aviditatea lor în fața forței virile pe care doresc să pună stăpânire. Mama lui” Paul gândește cu luciditate despre Myriam: „îl vrea cu totul, vrea să-l extragă din sine însuși și să-l devoreze”. Fata se bucură când prietenul ei e bolnav, fiindcă poate să-l îngrijească: pretinde că-l servește, dar e un mod de a-i impune voința ei. Pentru că rămâne separată de el, trezește

în Paul „o ardoare asemănătoare cu febra, precum opiul”, dar nu este în stare să-i aducă bucurie și seninătate; din mijlocul dragostei sale, în secretul ființei ei „îl detesta pe Paul pentru că-l iubea și era dominată de el”. De aceea Paul se îndepărtează de ea. Își găsește echilibrul alături de Clara; frumoasă, vie, animalică, aceasta i se dăruiește fără rezervă; iar amanții ating momente de extaz care îi depășesc pe amândoi; dar Clara nu înțelege această revelație. Ea crede că-i datorează această bucurie lui Paul însuși, singularității sale, și dorește să și-l însușească; nici ea nu reușește să-l păstreze pentru că vrea să fie cu totul al ei. Imediat ce dragostea se individualizează, se preschimbă în egoism avid și miracolul erotismului dispare.

Trebuie ca femeia să renunțe la dragostea personală; nici Mellors, nici don Cipriano nu consimt să le spună iubitelor lor cuvinte de dragoste. Teresa, care este femeia exemplară, se indignază când Kate o întreabă dacă îl iubește pe don Ramon.^[175] „El este viața mea” răspunde ea; darul pe care i l-a acordat este altceva decât dragoste. Femeia, ca și bărbatul, trebuie să abdice de la orice orgoliu și de la orice voință; dacă întruchipează pentru bărbat viața, și el o întruchipează pentru ea; doamna Chatterley nu-și găsește pacea și bucuria până când nu află acest adevăr: „ar renunța la puterea ei feminină dură și strălucitoare care o obosea și o înăsprea, s-ar scufunda în această baie nouă de viață, în profunzimea măruntaielor ei care ar cânta cântecul fără glas al adorației”; atunci este chemată la beția bacantelor; supunându-se orbește bărbatului, renunțând să se mai caute pe sine în brațele lui, formează împreună cu el un cuplu armonios, în acord cu ploaia, copacii, florile primăverii. Tot astfel Ursula renunță, în mâinile lui Bikrin, la individualitatea ei și ating împreună un „echilibru stelar”. Dar mai ales Șarpele cu pene reflectă în

întregime idealul lui D. H. Lawrence. Căci don Cipriano este unul dintre acei bărbați care „poartă înaintea stindardul vieții”; are o misiune căreia îi se consacră pe de-a-ntregul, astfel încât în el virilitatea este depășită și exaltată până la divinitate: dacă se face recunoscut ca zeu, nu este o mistificare; pentru că orice bărbat care este bărbat pe deplin este un zeu; merită deci devotamentul absolut al unei femei. Plină de prejudecăți occidentale, Kate mai întâi refuză această dependență, ține la personalitatea ei și la existența ei limitată; dar, puțin câte puțin, se lasă pătrunsă de marele curent al vieții, îi dăruiește lui Cipriano trupul și sufletul său. Nu este predarea unei sclave: înainte de a se hotărî să rămână cu el, ea îi cere să recunoască faptul că are nevoie de ea; iar el recunoaște, pentru că într-adevăr femeia îi este necesară bărbatului; atunci ea acceptă să nu mai fie nimic altceva decât tovarăsa lui; îi adoptă valorile, scopurile, întregul său univers. Această supunere se exprimă chiar în erotism; Lawrence nu vrea ca femeia să fie crispată în căutarea plăcerii, separată de bărbat prin spasmul care o străbate; el îi refuză deliberat orgasmul; don Cipriano se îndepărtează de Kate atunci când simte în ea apropierea acestei juisări nervoase; ea renunță chiar și la această autonomie sexuală. „Arzătoarea ei voință de femeie și dorința se potoleau în ea și dispăreau, lăsând-o numai blândețe și supunere, precum izvoarele de apă caldă care ies din pământ fără zgomot și care sunt, totuși, atât de active și de puternice în puterea lor secretă.”

Înțelegem de ce romanele lui Lawrence sunt înainte de orice „educații ale femeii”. Este infinit mai dificil pentru femeie decât pentru bărbat să se supună ordinii cosmice, pentru că el i se supune într-un fel autonom, în timp ce ea are nevoie de mediația bărbatului. Când Celălalt ia înfățișarea unei conștiințe și a unei voințe străine, este vorba

cu adevărat de capitulare. Dimpotrivă, o supunere autonomă seamănă ciudat de mult cu o decizie suverană. Eroii lui Lawrence sau sunt condamnați la început, sau, încă de la început, dețin secretul înțelepciunii^[176]; supunerea lor la cosmos a fost consumată de atâta timp și extrag din ea atâta certitudine interioară, încât par la fel de aroganți ca un individualist orgolios; un zeu vorbește prin gura lor: Lawrence însuși. În timp ce femeia trebuie să se încline în fața divinității lor. Chiar dacă bărbatul este un falus și nu un creier, individul care participă la virilitate își păstrează privilegiile; femeia nu este răul, este chiar bună: dar este subordonată. Lawrence ne propune idealul „femeii adevărate”, adică al femeii care acceptă fără reticențe să se definească drept Celălalt.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

III. CLAUDEL SAU ROABA LUI DUMNEZEU

Originalitatea catolicismului lui Claudel este un optimism atât de încăpățânat, încât răul se convertește întotdeauna în bine.

„Răul însuși comportă propriul său bine, pe care nu trebuie să-l lăsăm să se piardă.” Adoptând punctul de vedere care n-ar putea să nu fie acela al Creatorului — din moment ce acesta este presupus ca fiind atotputernic, omniscient și binevoitor - Claudel aderă la creația pe de-a-ntregul liberă; fără infern și păcat, n-ar mai fi nici libertate, nici salvare; când a făcut să se ivească lumea aceasta din neant, Dumnezeu a premeditat greșeala și mântuirea. În viziunea evreilor și a creștinilor, nesupunerea Evei a pricinuit nefericirea fiicelor sale: știm cât de mult au ocărit femeia Părinții Bisericii. Iată, dimpotrivă, justificată, dacă

admitem că a servit unor scopuri divine. „Femeia! acest serviciu pe care altădată, prin nesupunerea ei, i l-a adus lui Dumnezeu în paradisul terestru; această înțelegere profundă care s-a stabilit între ea și el; acest trup pe care, prin greșeala ei, l-a făcut apt de a fi mântuit!^[177]” Fără îndoială că ea este originea păcatului și că din vina ei bărbatul a pierdut paradisul. Dar păcatele oamenilor au fost răscumpărate pe acest pământ și din nou binecuvântate:

„Nu am ieșit deloc din acest paradis al deliciilor în care ne-a așezat Dumnezeu mai întâi”^[178].

„Orice pământ este Pământul Făgăduinței.”^[179]

Nimic din ce a ieșit din mâinile lui Dumnezeu, nimic din ce a fost dat n-ar putea fi rău în sine: „Cu opera sa întreagă îl implorăm pe Dumnezeu! Nimic din ceea ce a făcut nu este zadarnic, nimic care să fie străin altui lucru”¹. Și chiar nu există nimic care să nu fie necesar. „Toate lucrurile pe care le-au creat împreună comunică, toate în același timp își sunt necesare unul altuia.”^[180] Astfel, femeia își are locul său în armonia universului; dar nu este un loc oarecare; există o „pasiune ciudată și, în ochii lui Lucifer, scandaloasă, care îl leagă pe Cel Veșnic de această floare trecătoare a Neantului”^[181].

Desigur, femeia poate fi distructivă: Claudel a întruchipat în Lechy^[182] femeia rea care-l duce pe bărbat la pierzanie; în Cumpăna amiezii, Yse îi distruge viața aceluia pe care-l prinde în capcana dragostei sale. Dar dacă nu ar fi acest risc al pierzaniei, nu ar exista nici mântuirea Femeia „este elementul de risc pe care în mod deliberat El l-a introdus în mijlocul prodigioasei sale construcții”^[183]. Este bine ca omul să cunoască ispitele cărnii. „Acest dușman din noi face

elementul dramatic al vieții noastre, sarea și piperul ei. Dacă sufletul nostru nu ar fi atacat cu atâta brutalitate, ar dormi, dar iată-l că tresare... Lupta este ucenicia victoriei.”^[184] Nu numai pe calea spiritului, dar și pe aceea a cărnii, omul este chemat să ia cunoștință de sufletul său. „Și, pentru ai vorbi bărbatului, ce carne poate fi mai puternică decât aceea a femeii?”^[185] Tot ceea ce cel smulge din somn, din liniștea lui, îi este folositor; dragostea, sub orice formă s-ar prezenta ea, are această virtute de a apărea în „mica noastră lume personală, ordonată de mediocra noastră rațiune, ca un element profund perturbator”^[186]. Mult mai adesea, femeia nu este decât o ființă înșelătoare care oferă doar iluzii:

„Sunt promisiunea care nu poate fi ținută și grația mea stă chiar în aceasta.

Sunt dulceața a ceea ce este, cu părerea de rău a ceea ce nu este Sunt adevărul cu chipul greșelii și cine mă iubește nu trebuie să se îngrijească să le separe unul de altul”^[187].

Dar există și o utilitate a iluziei; îngerul păzitor îi spune acest lucru donei Prouheze:

„— Chiar și păcatul! Și păcatul folosește la ceva.

— Atunci, era bine să mă iubească?

— Era bine să îl înveți dorința.

— Dorința unei iluzii? A unei umbre care-i scapă mereu?

— Dorința este ceea ce este, iluzia ține de ceea ce nu este. Dorința prin intermediul iluziei ține de ceea ce este prin intermediul a ceea ce nu este.”^[188]

Iată ceea ce Prouheze, prin voința lui Dumnezeu, a fost pentru Rodrigue:

„O sabie împlântată în inima lui”^[189].

Dar femeia nu este numai acest tăiș, această arsură în mâinile Domnului; bunurile acestei lumi n-au fost făcute să fie totdeauna refuzate; ele sunt și o hrană; trebuie ca omul să le ia cu el și să și le însușească. Iubita va întruchipa pentru el toată frumusețea sensibilă a universului; va fi un imn de adorație pe buzele sale. „Ce frumoasă ești, Violaine, și ce frumoasă e lumea în care ești !”^[190]

„Care este aceea care stă dreaptă în fața mea, mai dulce decât adierea vântului, precum luna luminând prin tinere frunzișuri? Iat-o ca pe o albină abia ivită pe lume care-și desfășoară aripile încă proaspete, ca o căprioară mare, ca o floare care nu știe nici ea cât e de frumoasă.”^[191]

„Lasă-mă să-ți respir mireasma care e ca mireasma pământului când, strălucitor, spălat de apă ca un altar, se ivesc din el flori galbene și albastre,/ Și ca mireasma verii care miroase a pai și a iarbă, și ca mireasma toamnei...”^[192]

Ea rezumă întreaga natură: trandafirul și crinul, steaua, fructul, pasărea, vântul, luna, soarele, apa, „tumulul pașnic al marelui port în lumina amiezii”^[193]. Ea este și mai mult decât atât: un semen.

„Or, de data aceasta, iată altceva decât o stea pentru mine, această rază de lumină în nisipul viu al nopții,/ CINEVA uman ca mine...”^[194]

„Nu vei mai fi singur, ci în tine cu tine pentru totdeauna cea devotată. CINEVA care-ți aparține pentru totdeauna, care nu se va mai lua înapoi, femeia ta.”^[195]

„CINEVA pentru a asculta ce spun și pentru a avea încredere în mine.

Un tovarăș cu voce scăzută care să ne ia în brațe și să ne asigure că este femeie.”^[196]

Strângând la pieptul său femeia, cu trupul și sufletul ei, bărbatul își găsește rădăcinile pe acest pământ și se împlinește pe sine.

„Am luat această femeie, care este măsura mea și partea mea de pământ.” Nu este ușor de purtat, dar bărbatul nu este făcut pentru disponibilitate:

„Și iată că bărbatul cel prost se trezește surprins de această persoană absurdă, de acest lucru mare, greu și stânjenitor.

Atâtea veșminte, atâtea păr, ce să fac cu ele?

Nu mai poate, nu mai vrea să se desprindă din ele”

Aceasta se întâmplă pentru că povara este, de asemenea, o comoară. „Sunt o mare comoară”, spune Violaine.

În mod reciproc, dăruindu-se bărbatului, femeia își împlinește destinul ei terestru.

„Căci la ce folosește o femeie, dacă nu să fie culeasă?

Și la ce este bun acest trandafir, dacă nu să fie mâncat? Și la ce folosește să te fi născut

Dacă nu să aparții cuiva și să fii prada unui leu puternic?”

„Ce vom face noi, care nu putem fi femeie decât în brațele sale și o cupă cu vin decât în inima sa?”

„Dar tu, sufletul meu, spui: n-am fost creată în zadar și cel care e chemat să mă culeagă există i

Ce bucurie pentru mine să umplu această inimă care mă aștepta!”

Bineînțeles, această uniune a bărbatului și a femeii trebuie să fie consumată în prezența lui Dumnezeu; ea este sfântă și este împlinită în veșnicie; trebuie să fie consimțită printr-o mișcare profundă a voinței și nu va putea fi sfârșită printr-un capriciu individual. „Dragostea, consimțământul prin care două persoane libere se dăruiesc una celeilalte i s-a părut lui Dumnezeu atât de importantă, încât a făcut din aceasta o sfântă taină. Aici ca și pretutindeni, sfânta taină dă realitate unui lucru care nu era decât o supremă dorință a inimii.” Și mai departe:

„Căsătoria nu este plăcere, este sacrificiul plăcerii, este învățarea a două suflete care pentru totdeauna de acum înainte și pentru un scop din afara lor

Vor trebui să se mulțumească unul cu altul”.

Prin această uniune, nu este numai bucuria pe care bărbatul și femeia și-o vor da unul altuia; ci fiecare va intra în posesia propriei sale ființe. „El a știut să găsească acest suflet înlăuntrul sufletului meu!... El a venit până la mine și mi-a întins mâna. El era vocația mea! Cum aș putea spune asta? El era originea mea! Cel prin care și pentru care am venit pe lume.”

„O parte întreagă din mine însămi despre care credeam că nu există, pentru că eram ocupată cu altele și nu mă gândeam la ea. Ah! Doamne, ea există, duce o viață teribil de intensă.”

Și această ființă apare ca justificată pentru cel pe care-l completează, ca necesară. „În el erai tu necesară” îi spune îngerul donei Prouheze. Iar Rodrigue:

„Căci ce înseamnă „să mori, dacă nu să încetezi de a mai fi necesar?”

Când a putut să se lipsească de mine? Când voi înceta să mai fiu pentru ea ființa fără de care n-ar fi fost ea însăși?”

„Se spune că nu există suflet care să nu fi fost creat altundeva decât într-o viață și într-o relație misterioasă cu ceilalți.

Dar noi doi suntem mai mult decât aceasta, tu, pe măsură ce vorbești, exiști; același lucru răspunzând între aceste două persoane.

Când am fost zămisliți, Orion, cred că a rămas un pic de substanță care fusese pentru tine, și din aceea care-ți lipsește am fost făcută eu.”

În minunata necesitate a acestei uniuni, paradisul este regăsit, moartea este învinsă:

„Iată-l refăcut dintr-un bărbat și dintr-o femeie, în sfârșit această ființă care exista în Paradis”.

„Niciodată altfel decât unul prin altul nu vom reuși să scăpăm de moarte.

Precum violetul, dacă este amestecat cu portocaliu, dă la iveală roșul cel mai pur.”

În sfârșit, sub înfățișarea altuia, fiecare accede la Celălalt în toată plenitudinea sa, adică la Dumnezeu.

„Ceea ce ne dăruim unul altuia este Dumnezeu sub diferite chipuri”.

„Dacă nu l-ai fi văzut mai întâi în ochii mei, ai mai fi dorit atât de mult cerul?”

„Ah! încetează să mai fii femeie și lasă-mă să-ți văd chipul, în sfârșit, acest Dumnezeu pe care nu-l poți ține în tine.”

„Dragostea lui Dumnezeu face apel în noi la aceeași însușire pe care o au toate creaturile, la acest sentiment că nu suntem de ajuns pentru noi înșine și că Binele suprem în care ne realizăm este, în afara noastră, cineva.”

Astfel, fiecare află în celălalt sensul vieții sale pământești și, de asemenea, mărturia de neclintit a insuficienței vieții noastre:

„Pentru că nu-i pot da cerul, măcar îl pot smulge pământului. Numai eu pot săi aduc o insuficiență pe măsura dorinței sale”.

„Ceea ce îți ceream, ceea ce voiam să-ți dau nu sunt lucruri compatibile cu timpul, ci cu eternitatea.”

Totuși, rolul femeii și al bărbatului nu sunt exact simetrice. Pe plan social există o evidentă preeminență a bărbatului. Claudel crede în ierarhii, și printre ele și în aceea a familiei: soțul este căpetenia unei familii. Anne Vercors domnește în căminul ei. Don Pelage se consideră ca un grădinar căruia i s-a încredințat îngrijirea acestei plante fragile, dona Prouheze; îi dă o misiune pe care ea nu se gândește să o refuze. Fie și numai faptul de a fi bărbat este un privilegiu. „Ce sunt eu, o biată fată, ca să mă compar cu masculul rasei mele?” întreabă Sygne. Bărbatul este acela care muncește câmpul, care construiește catedrale, care luptă cu sabia, explorează lumea, cucerește pământuri, acționează, întreprinde. Prin el se împlinește voința Domnului pe acest pământ. Femeia nu apare decât ca un auxiliar. Ea este cea care rămâne pe loc, care așteaptă și care păstrează totul așa cum este:

„Sunt cea care rămâne și care este totdeauna aici”, spune Sygne.

Ea îi apără moștenirea lui Coufontaine, îi ține conturile în timp ce acesta luptă departe pentru Cauză. Femeia îi aduce luptătorului sprijinul speranței: „Eu aduc irezistibila speranță”. Și pe aceea a milei:

„Mi-a fost milă de el. Căci spre cine s-ar întoarce, căutându-și mama, dacă nu spre femeia umilită/ Cu gândul confidenței și al rușinii”.

Iar Tâte d’Or murmură:

„Iată curajul rănitului, sprijinul infirmului

Tovărășia muribundului...”

Claudel nu-i reproșează femeii faptul că îl cunoaște astfel pe bărbat în slăbiciunea sa; dimpotrivă; orgoliul masculin afișat de

Montherlant și Lawrence i s-ar părea un sacrilegiu. E bine ca bărbatul să se simtă o biată ființă făcută din sânge și carne, să nu-și uite nici originea, nici moartea, care sunt simetrice. Orice soție ar putea rosti cuvintele Marthei:

„E adevărat, nu eu ți-am dat viață

Dar sunt aici pentru a ți-o cere din nou. Și de aici îi vine bărbatului înaintea femeii „

Această tulburare a conștiinței, ca în fața unui creditor”.

Și totuși, această slăbiciune trebuie să se încline în fața forței. Prin căsătorie, soția se dă soțului care o ia în grija lui: Lâla se culcă pe jos în fața lui Coeuvre, care-și așază piciorul pe ea. Raportul femeii cu soțul ei, al fiicei cu tatăl, al surorii cu fratele este un raport de vasalitate, în brațele lui George, Sygne rostește jurământul cavalerului către suzeran:

„Tu ești căpetenia, iar eu o biată sibilă care are grijă de focul veșnic”.

„Lasă-mă să rostesc jurământul ca un nou cavaler! O! Stăpâne! O, fratele meu mai mare, lasă-mă în mâinile tale

Să jur ca o călugăriță care jură în fața lui Dumnezeu

O, mascul al rasei mele !”

Fidelitatea, loialitatea sunt cele mai mari virtuți omenești ale vasalei. Blândă, supusă, resemnată să fie femeie, ea este, în numele rasei sale, al descendenței sale, orgolioasă și de neîmblânzit; astfel este mândra Sygne de Coufontaine și prințesa lui Tete d’Or care duce pe umerii săi

cadavrul tatălui său asasinat, care acceptă mizeria unei vieți solitare și sălbatice, suferințele unei crucificări și care stă lângă Tete d'Or în agonie, murind alături de el. Mediatoare, făcută să concilieze, astfel ne apare adesea femeia: este Ester supusă ordinelor lui Mardoheu, Judith ascultând de preoți; este în stare să-și înfrângă slăbiciunea, lașitatea, pudoarea, din loialitate față de Cauza care este și a sa, din moment ce este a stăpânilor săi; din devotamentul ei își extrage o forță care face din ea cel mai prețios dintre instrumente.

Pe plan uman, apare, deci, ca aflându-și măreția în însăși subordonarea ei. Dar, în ochii lui Dumnezeu, este o persoană perfect autonomă. Faptul că pentru bărbat existența se depășește, în timp ce pentru femeie se păstrează neschimbată, nu stabilește între ei diferențe decât aici pe pământ: oricum, nu pe pământ se împlinește transcendența, ci în Dumnezeu. Iar femeia are cu el o legătură mai directă, mai intimă chiar, și mai secretă decât tovarășul său. Prin glasul unui bărbat - și încă al unui preot - Dumnezeu îi vorbește lui Sygne; dar Violaine îi aude vocea în liniștea inimii sale, iar Prouheze nu are de-a face decât cu îngerul păzitor. Cele mai sublime figuri ale lui Claudel sunt femei: Sygne, Violaine, Prouheze. Aceasta datorită faptului că, după Claudel, sfințenia este în renunțare. Iar femeia este mai puțin angajată în proiecte omenești, are mai puțină voință personală: făcută spre a se dărui, nu pentru a lua, este mai aproape de devotamentul perfect. Prin ea se va împlini depășirea bucuriilor pământești care sunt îngăduite și bune, dar al căror sacrificiu este și mai binevenit. Sygne îl săvârșește pentru un motiv anume: să-l salveze pe papă. Prouheze se resemnează în primul rând pentru că-l iubește pe Rodrigue cu o dragoste absolută:

„Ai fi vrut să aduc înapoi în brațele tale o femeie adulteră? ... N-aș mai fi fost decât o femeie care în curând ar fi murit la sânul tău, și nu această stea veșnică de care îți este sete”.

Dar când această dragoste ar putea deveni legitimă, nu încearcă nimic pentru a o putea împlini în această lume. Căci îngerul ia mur murat:

„Prouheze, sora mea, copil al lui Dumnezeu în lumina pe care-o salut,

Această Prouheze pe care-o văd îngerii este aceea fără știință pe care-o privește, este aceea pe care ai făcut-o ca să i-o dai”.

Ea este umană, este femeie, nu se resemnează fără revoltă:

„Nu va cunoaște gustul meu!”

Dar ea știe că adevărata ei căsătorie cu Rodrigue nu se consumă decât prin refuz:

„Când nu va mai exista nici un mijloc de a scăpa, când se va fi legat de mine pentru totdeauna prin acest imposibil himen, când nu va mai putea să se smulgă strigătului cărnii mele neputincioase și acestui vid necruțător, când îi voi fi dovedit neantul cu ajutorul neantului meu, când nu va mai fi în neantul sau nici un secret pe care neantul meu să nu fie în stare să îl verifice.

Atunci îl voi da lui Dumnezeu, dezvelit și sfâșiat, ca să-l umple cu bubuitul tunetului, atunci voi avea un soț și voi ține un zeu în brațele mele”.

Hotărârea Violainei este mai misterioasă și încă și mai gratuită; căci a ales lepra și orbirea când ar fi putut să se unească printr-o legătură legitimă cu bărbatul care o iubea și pe care îl iubea.

„Jacques, poate.

Ne iubim prea mult pentru a fi drept să fim unul al celuiilalt, pentru a fi bine să fim unul al celuiilalt”

Dar dacă femeile sunt într-un mod atât de singular destinate eroismului sfințeniei, este mai ales pentru că Claudel le percepe încă într-o perspectivă masculină. Desigur, fiecare dintre sexe îl întruchipează pe Celălalt în ochii sexului complementar; dar în viziunea bărbatului, cu toate acestea, femeia apare adesea ca un Celălalt absolut. Există o depășire mistică în „știm că suntem prin noi înșine neputincioși, și de aici vine această putere a femeii asemănătoare cu aceea a Grației divine”. Noi reprezentăm aici doar bărbații, nu specia umană, și în fața imperfecțiunii lor femeia este chemarea infinitului, într-un sens apare, aici, un nou principiu de subordonare: în numele comuniunii sfinților, fiecare individ este instrument pentru toate celelalte; dar femeia este într-un mod mult mai precis instrument de salvare pentru bărbat, iar reciproca nu este valabilă. Condurul de satin este epopeea salvării lui Rodrigue. Drama se deschide prin ruga pe care fratele său o înalță către Dumnezeu în sprijinul lui; și se termină cu moartea lui Rodrigue, pe care Prouheze îl conduce către sfințenie. Dar, într-un alt sens, femeia câștigă prin aceasta cea mai înaltă autonomie; căci misiunea ei se interiorizează în ea și, mântuindu-l pe bărbat sau servindu-i drept exemplu, se salvează, în singurătate, pe sine însăși. Pierre de Craon îi profetește Violainei propriul ei destin, primește în inima sa fructele miraculoase ale sacrificiului ei; îl va exalta în fața oamenilor în piatra catedralelor. Dar Violaine și-a împlinit destinul fără nici un ajutor. Există la Claudel o mistică a femeii care se înrudește cu aceea a lui Dante în fața Beatricei, cu aceea a gnosticilor sau a tradiției saint-simoniene, pentru care femeia este

regeneratoare. Dar, prin faptul că bărbații și femeile sunt în mod egal creaturile lui Dumnezeu, scriitorul le-a atribuit și un destin autonom. Astfel încât, în opera lui, numai făcându-se celălalt - „sunt roaba lui Dumnezeu” - femeia se realizează ca subiect; și în pentru-sinele său ea apare ca Celălalt.

În Aventurile Sophiei aflăm un text care rezumă aproape întreaga concepție claudeliană. Dumnezeu, citim aici, i-a dat femeii „acest chip care, așa îndepărtat și deformat cum este, e o anumită imagine a perfecțiunii. El a făcut-o dezirabilă. El a pus laolaltă sfârșitul și începutul. El a făcut-o păstrătoarea ȧelurilor sale și capabilă săi dea bărbatului acel somn creator în care chiar ea a fost zămislită. Ea este sprijinul destinului. Ea este darul. Este posibilitatea posesiunii... Este nodul acestei legături afectuoase care fără încetare îl unește pe crea tor de opera sa. Ea îl înțelege. Ea este sufletul care vede și care face. Ea împărtășește cu el, într-un fel, răbdarea și puterea creației”.

Într-un sens, se pare că femeia n-ar putea fi mai mult ridicată în slavi. Dar, în fond, Claudel nu face decât să exprime în mod poetic tradiția catolică destul de puțin modificată. S-a spus că vocația terestră a femeii nu dăunează cu nimic autonomiei sale supranaturale; însă, recunoscându-i această autonomie, catolicul se crede autorizat să mențină în această lume prerogativele masculine. Venerând femeia întru Dumnezeu, pe acest pământ ea va fi tratată ca o sclavă: ba chiar, cu cât i se va cere mai mult o supunere nelimitată, cu atât mai mult pașii ei vor fi îndreptați pe calea mântuirii. A se devota copiilor, soțului, căminului său. Patriei, Bisericii, aceasta este soarta femeii, soartă pe care întotdeauna i-a atribuit-o burghezia; bărbatul oferă activitatea sa, femeia — întreaga ei persoană; a sanctifica această ierarhie în numele voinței divine

nu înseamnă a o schimba cu nimic, ci, dimpotrivă, a pretinde încremenirea ei în eternitate

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

IV. BRETON SAU POEZIA

În ciuda abisului care separă lumea religioasă a lui Claudel de universul poetic al lui Breton, există o analogie în privința rolului pe care cei doi îl atribuie femeii: ea este un element de perturbare; îl smulge pe bărbat din somnul imanenței; gură, cheie, ușă, pod, Beatrice inițiindu-l pe Dante în lumea de dincolo. „Dragostea bărbatului față de femeie, dacă observăm cu atenție o secundă lumea sensibilă, stăruie în a încărca cerul cu flori uriașe și cu fiare sălbatice. Ea rămâne pentru spiritul care încearcă întotdeauna nevoia de a se afla într-un loc sigur cea mai teribilă piatră de încercare.” Dragostea pentru o femeie duce la dragostea pentru Celălalt. „în cea mai de vârf perioadă a dragostei elective pentru o anume ființă se deschid toate marile ecluze ale dragostei pentru omenire...” Dar pentru Breton lumea de dincolo nu este un cer străin: el este chiar aici pe pământ și i se dezvăluie celui care știe să-i îndepărteze vălurile banalității cotidiene; erotismul, între altele, risipește iluzia falsei cunoașteri. „în zilele noastre, lumea sexuală... n-a încetat, după câte știu, să opună voinței noastre de penetrare a universului sâmburele ei de întuneric imposibil de sfârâmat” A te lovi de mister reprezintă singurul mod de a-l descoperi. Femeia este enigmă și formulează enigme; multiplele ei chipuri, adăugându-se unul peste altul, compun „ființa unică în care ne este dat să vedem ultimul avatar al Sfinxului”; și de aceea ea este revelație. „Erai însăși imaginea secretului”, îi spune Breton femeii

iubite. Și ceva mai departe: „Revelația pe care urma să mi-o dăruiești... Înainte chiar de a ști în ce consta, am știut că era o revelație”. Aceasta echivalează cu a spune că femeia este poezie. Acest rol îl deține femeia și la Gérard de Nerval: dar în Sylvie și Aurelia ea are consistența unei amintiri sau a unei fantome, pentru că visul, mai adevărat decât realitatea, nu coincide exact cu aceasta din urmă; pentru Breton coincidența este perfectă; nu există decât o lume; poezia este obiectiv prezentă în lucruri, iar femeia este fără echivoc o ființă în carne și oase. Ea este întâlnită nu între veghe și vis, ci în stare de trezie, în mijlocul unei zile banale, datate la fel ca celelalte zile din calendar - 5 aprilie, 12 aprilie, 4 octombrie, 29 mai - într-un cadru banal: într-o cafenea, la un colț de stradă. Dar întotdeauna ea se distinge prin vreo trăsătură insolită. Nadja „merge cu capul sus, spre deosebire de toți ceilalți trecători... Fardată în chip curios... N-am văzut niciodată asemenea ochi”. Breton intră în vorbă cu ea. „Ea surâde, dar într-un fel foarte misterios și, aș spune eu, de parcă ar fi în cunoștință de cauză.” în Dragostea nebună: „Tânăra femeie care tocmai intrase era parcă înconjurată de un abur - înveșmântată în foc?... Și pot să spun că, în acel loc, în 29 mai 1934, acea femeie era scandalos de frumoasă”¹. Imediat poetul își dă seama că nou-venita va juca un rol în destinul său; poate că nu este decât un rol trecător, secundar; precum copila cu ochi de Dalilă în *Vase comunicante*; având întâlnire cu această Dalilă, Breton citește în aceeași zi un articol binevoitor semnat de un prieten de mult uitat, numit Samson. Uneori minunile se înmulțesc; necunoscuta din 29 mai, ondina care făcea într-un music-hall un număr de natație, fusese anunțată printr-un calambur auzit într-un restaurant, pe tema: „Ondine, on dîne”^[197]; și prima ei plimbare mai lungă împreună cu poetul fusese minuțios descrisă într-un poem scris de el

cu unsprezece ani mai înainte. Cea mai extraordinară dintre aceste vrăjitoare este Nadja: ea prezice viitorul, de pe buzele ei tâșnesc cuvintele și imaginile care îi trec prin minte prietenului ei în același moment; visele și dorințele sale sunt oracole: „Sunt sufletul rătăcitor” spune ea; merge prin viață „într-un fel aparte, nesprijinindu-se decât pe pura ei intuiție, ținând fără încetare de domeniul miraculosului”; în jurul ei hazardul obiectiv împrăștie în stânga și-n dreapta ciudate întâmplări; ea este în chip atât de minunat eliberată de aparențe, încât disprețuiește legile și rațiunea; își sfârșește existența într-un azil. Era „un geniu liber, precum unul dintre acele spirite ale aerului pe care anumite practici ale magiei îngăduie să le înlănțui pentru moment, dar care nici nu poate fi vorba să se supună”. Din această pricină Nadja nu reușește să-și îndeplinească pe deplin rolul ei de femeie. Prezicătoare, preoteasă a oracolului, inspirată, rămâne prea aproape de creaturile ireale care-l vizitau pe Nerval; ea deschide porțile lumii supraréal: dar este incapabilă să dăruiască, pentru că nu s-ar putea dăruia pe sine însăși. În dragoste femeia se împlinește și doar în dragoste este cu adevărat implicată; dacă e singulară, acceptând un destin singular - și nu plutind fără rădăcini prin univers -, atunci ea rezumă totul. Momentul în care beatitudinea ei atinge punctul cel mai înalt este acea oră din noapte când „ea este oglinda perfectă în care tot ceea ce a fost, tot ceea ce a fost chemat să fie se scaldă adorabil în ceea ce va fi de această dată”. Pentru Breton, „a găsi locul și formula” se confundă cu „a poseda adevărul într-un suflet și într-un corp”. Și această posesiune nu e posibilă decât în dragostea reciprocă, dragoste, bineînțeles, trupească. „Portretul femeii iubite trebuie să fie nu numai o imagine la care surâdem, ci și un oracol pe care îl întrebăm”; dar nu va fi oracol decât dacă femeia este altceva decât o idee sau o imagine; ea

trebuie să fie „piatra de temelie a lumii materiale”; pentru clarvăzător, această lume însăși este poezie, și trebuie ca în această lume s-o posede pe Beatrice în realitate. „Dragostea reciprocă este singura care condiționează magnetizarea totală asupra căreia nimic nu poate avea impact, care face ca trupul să fie soare și amprentă splendidă pe trup, care face ca spiritul să fie izvor veșnic viu, inalterabil, care țâșnește la infinit, a cărui apă se îndreaptă o dată pentru totdeauna printre gălbenele și cimbrisor.”

Această dragoste indestructibilă n-ar putea fi unică. Aici este paradoxul atitudinii lui Breton care, de la *Vase comunicante* la *Arcana 17*, se obstinează să consacre dragoste unică și eternă mai multor femei diferite. Dar, după el, circumstanțele sociale care împiedică libertatea alegerii sale îl determină pe bărbat să facă alegeri eronate; de altfel, prin aceste erori, el caută cu adevărat o femeie. Și dacă-și amintește de chipurile iubite, „nu va descoperi, la fel, în toate aceste chipuri de femei decât unul singur: ultimul chip iubit”. „De câte ori, de altfel, am putut constata că, sub aparențe cu totul neasemănătoare, căuta de la un chip la altul să se definească o trăsătură comună dintre cele mai excepționale.” Pe ondina din *Dragostea nebună* o întreabă: „Tu ești, în sfârșit, acea femeie, astăzi trebuia să vii?” În schimb, în *Arcana 17* spune: „Știi bine că, văzându-te prima oară, te-am recunoscut fără nici o ezitare”. Într-o lume desăvârșită, renovată, cuplul ar fi, ca urmare a unui dar reciproc, indisolubil; din moment ce iubita e totul, cum ar mai putea fi loc pentru alta? Ea este și acea alta; și cu atât mai deplin cu cât este mai mult ea însăși. „Insolitul este inseparabil de dragoste. Pentru că tu ești unică, nu poți să nu fii pentru mine mereu alta, o altă tu însăși. Prin diversitatea acestor flori nenumărate acolo, te iubesc pe tine schimbătoare în cămașă roșie, goală,

în cămașă cenușie.” Și despre o femeie diferită, dar la fel de unică, Breton scrie: „Dragostea reciprocă, așa cum o văd eu, este un dispozitiv de oglinzi care îmi trimite, în miile de unghiuri pe care le poate căpăta pentru mine necunoscutul, imaginea fidelă a celei pe care o iubesc, mereu surprinzându-mă prin puterea divinatorie de a anticipa, prin propria-mi dorință, tot mai vie”.

Această femeie unică, în același timp carnală și artificială, naturală și umană, e înzestrată cu aceleași famece ca obiectele echivoce îndrăgite de suprarrealiști; este asemănătoare cu lingura-pantof, cu masa-lup, cu zahărul de marmură pe care poetul le descoperă în piața de vechituri sau le inventează în vis; ea participă la secretul obiectelor familiare surprinse brusc în adevărul lor; și la secretul plantelor sau pietrelor. Ea este orice lucru:

Femeia mea cu părul de foc de lemn

Cu gândurile de fulger de căldură,

Cu talia de clepsidră

... Femeia mea cu sex de algă și de bomboane
vechi

... Femeia mea cu ochi de savană

Dar mai ales ea este, dincolo de orice, Frumusețea. Frumusețea nu este pentru Breton o idee care se contemplă, ci o realitate care nu se revelează - deci nu există - decât prin pasiune; nu există frumusețe în lume decât prin femeie.

„Acolo, în fundul creuzetului omenesc, în această regiune paradoxală în care contopirea ființelor care s-au ales cu adevărat restituie tuturor lucrurilor valorile pierdute ale timpurilor luminate de vechi sori, acolo unde însă, de asemenea, bântuie

singurătatea printr-una dintre acele fantezii ale naturii care vrea ca în jurul craterelor din Alaska zăpada să rămână sub cenușă, acolo, cu ani în urmă, am cerut să meargă cineva să caute frumusețea nouă, frumusețea considerată exclusiv în scopuri pasionale.”

„Frumusețea convulsivă va fi erotică, voalată, exploziv-fixă, magic-circumstanțială sau nu va fi deloc.”

În femeie tot ceea ce există își află sensul. „Tocmai prin dragoste, și numai prin dragoste, se realizează în cel mai înalt grad contopirea esenței și a existenței.” Ea se realizează pentru amanți și în același timp pentru întreaga lume. „Recrearea, recolorarea perpetuă a lumii într-o singură ființă, așa cum se împlinesc ele prin dragoste, luminează înaintea lor cu mii de raze lumea pământească.” Pentru toți poeții - sau aproape - femeia întruchipează natura; dar, potrivit lui Breton, ea nu numai că o exprimă, ea o eliberează. Căci natura nu vorbește o limbă clară, trebuie să-i pătrunzi tainele pentru a-i înțelege adevărul care este același lucru cu frumusețea sa: poezia nu este pur și simplu reflexul, ci mai degrabă cheia ei; iar femeia nu se distinge în acest punct de poezie. De aceea ea este indispensabilul mediator fără de care întreg pământul tace: „Natura nu este aptă să se lumineze sau să se întunece, să mă servească sau dimpotrivă, decât în măsura în care urcă și scad pentru mine flăcările unui cămin care este dragostea, singura dragoste, aceea a unei ființe. Am cunoscut, în absența dragostei, adevăratele ceruri vide. Nu lipsea decât un mare iris de foc pornind din mine pentru a încărca de preț tot ceea ce există... Contemplu până la ameteală mâinile tale deschise deasupra focului de crenguțe uscate pe care l-am aprins și care se dezlănțuie, mâinile tale de vrăjitoare, mâinile tale transparente care

plutesc deasupra focului vieții mele”. Fiecare femeie iubită este pentru Breton o minune naturală: „O ferigă mică, de neuitat, cățărându-se pe zidul interior al unui puț foarte vechi”. „...Nu-știu-ce orbitor și atât de grav încât nu putea decât să-mi amintească... marea necesitate fizică naturală, făcându-mă să mă gândesc cu tandrețe la nonșalanța unor anume flori înalte care încep să înflorească.” Sau invers: orice minune naturală se confundă cu iubita: pe ea o exaltă când îl tulbură o grotă, o floare, un munte. Între femeia care-și încălzește mâinile pe un palier din Teide și Teide orice distanță este abolită. Poetul îi invocă într-o singură rugă: „Admirabil Teide! ia-mi viața! Gură a cerului și în același timp a iadului, îmi place să fii astfel enigmatic, astfel în stare să porți până la nori frumusețea naturală și să înghiți totul”.

Frumusețea este mai mult decât frumusețea; ea se confundă cu „noaptea profundă a conștiinței”; ea este adevărul și eternitatea, absolutul; femeia nu oferă un aspect temporal și contingent al lumii, ci este esența ei necesară, o esență nu încremenită, cum o imagina Platon, ci „exploziv-fixă”. „Nu descopăr în mine altă comoară decât cheia care îmi deschide această câmpie nesfârșită de când te cunosc, această câmpie făcută din repetiția unei singure plante tot mai înalte, a cărei legănare tot mai sălbatică mă va duce către moarte... Căci acea femeie și acel bărbat care, până la sfârșitul timpurilor, trebuie să fim eu și cu tine vor aluneca la rândul lor fără să se întoarcă niciodată până ce poteca se va pierde, în lumina oblică, la marginile vieții și ale uitării vieții... Cea mai mare speranță, cea în care se rezumă toate celelalte, este ca aceasta să fie pentru toți și pentru toți să dureze, ca darul absolut de la o ființă la alta care nu poate exista fără reciprocitate să fie în ochii tuturor singura punte naturală și supranaturală aruncată peste viață.”

Astfel, prin dragostea pe care o inspiră și o împărtășește, femeia este pentru fiecare bărbat singura salvare posibilă. În *Arcana 17*, misiunea sa se lărgeste și se precizează: ea trebuie să salveze omenirea. Breton se înscrie dintotdeauna în tradiția lui Fourier care, reclamând reabilitarea cărnii, exaltă femeia ca obiect erotic; e normal să ajungă la ideea saint-simoniană a femeii regeneratoare. În societatea actuală, bărbatul domină, astfel încât în gura unui Gourmont sună ca o insultă ceea ce a spus despre Rimbaud: „Temperament de fată!” Totuși, „va veni timpul să punem în valoare ideile femeilor în loc de acelea ale bărbaților, a căror înfrângere se consumă destul de tumultuos în zilele noastre... Da, astăzi femeia pierdută, cea care cântă în imaginația bărbatului, dar la capătul atâtor încercări pentru ea, pentru el, trebuie să fie și femeia regăsită. Și mai întâi trebuie ca femeia să se regăsească pe sine însăși, să învețe să se recunoască dincolo de aceste infernuri la care o predestinează fără recursul său, mai mult decât problematic, privirea cu care bărbatul, în general, o măsoară”.

Rolul pe care ar trebui să-l îndeplinească este înainte de toate un rol pacificator. „Am fost întotdeauna stupefiat că, în aceste condiții, vocea sa nu s-a făcut auzită, nici nu s-a gândit să profite cât mai mult posibil de avantajul imens a două inflexiuni irezistibile și fără preț care-i sunt date, una pentru a-i vorbi bărbatului, alta pentru a chema la ea toată încrederea copilului. Ce minune, ce viitor ar fi avut marele strigăt de refuz și de alarmă al femeii, acest strigăt totdeauna virtual... Când va apărea o femeie pur și simplu femeie, care va săvârși miracolul atât de diferit de a întinde brațele între cei ce sunt pe cale de a se încaiera și de a le spune: Sunteți frați.” Dacă femeia apare azi ca neadaptată, dezechilibrată, acest lucru este o urmare a tratamentului la care a supus-o tirania

masculină; dar ea își păstrează o miraculoasă putere prin faptul că își înfige rădăcinile în izvoarele vieții ale vieții, ale cărui secrete bărbații le-au pierdut. „Melusine; pe jumătate pradă panicii, Melusine cu gleznelor de pietre sau de ierburi acvatice sau de puf al nopții, pe ea o invoc, nu o văd decât pe ea în stare să transforme această epocă sălbatică. Este femeia în întregime, și totuși femeia așa cum este astăzi, femeia privată de temelia ei omenească, prizonieră a rădăcinilor ei mișcătoare atât cât se vrea, dar, prin acestea, în comunicare providențială cu forțele elementare ale naturii. Femeia lipsită de temelia ei umană — legenda o vrea astfel prin nerăbdarea și gelozia bărbatului.”

Se cuvine deci să optăm astăzi pentru femeie; așteptând să-i fie restituită în această viață adevărata ei valoare, a sosit ceasul să „ne pronunțăm într-o artă lipsită de ambiguitate împotriva bărbatului și pentru femeie”. „Femeia-copil. Încăunarea ei peste tot imperiul sensibil trebuie s-o pregătească sistematic arta.” De ce femeia-copil? Breton ne explică: „Aleg femeia-copil nu pentru a o așeza în opoziție cu altă femeie, ci pentru că în ea și numai în ea mi se pare că sălășluiește, într-o stare de transparență absolută, cealaltă^ prismă a viziunii...”

În măsura în care femeia este pur și simplu asimilată unei ființe omenești, ea va fi la fel de incapabilă ca și ființele umane masculine să salveze această lume de pierzanie; feminitatea ca atare introduce în civilizație acest alt element care este adevărul vieții și al poeziei, și care, numai el, poate elibera omenirea.

Perspectiva lui Breton fiind exclusiv poetică, femeia este privită în opera lui exclusiv ca poezie, deci în calitate de Celălalt. În măsura în care

cineva și-ar pune întrebări privind destinul ei, răspunsul ar fi implicat în idealul dragostei reciproce: ea nu are altă vocație decât dragostea; aceasta nu constituie nici o inferioritate, din moment ce vocația bărbatului însuși este, de asemenea, dragostea. Totuși, ne-ar plăcea să știm dacă și pentru ea dragostea este cheie a lumii, revelație a frumuseții; va găsi ea oare această frumusețe în iubitul ei? sau în propria-i imagine? Va fi ea oare capabilă de activitatea poetică ce realizează poezia printr-o ființă sensibilă sau se va limita la a aproba opera masculului său? Ea este poezia în sine, în imediat, adică pentru bărbat; nu ni se spune dacă ea este astfel și pentru sine. Breton vorbește despre femeie ca subiect. Mai mult, el nu evocă niciodată imaginea femeii reale. În întregul operei sale - în ciuda câtorva pamflete și manifeste în care vituperează împotriva turmei omenești - Breton urmărește nu să inventarieze rezistențele superficiale ale lumii, ci să le reveleze adevărul secret: femeia nu-l interesează decât pentru că este o „poartă” privilegiată. Profund ancorată în natură, foarte aproape de pământ, ea apare și ca o cheie a lumii de dincolo. La Breton aflăm același naturalism ezoteric ca și la gnostici, care vedeau în Sofia principiul Mântuirii și chiar al creației, ca și la Dante alegându-și-o pe Beatrice drept ghid, ca și la Petrarca, iluminat de dragostea pentru Laura. Și de aceea ființa cea mai ancorată în natură, cea mai apropiată de pământ este și cheia lumii celeilalte. Adevăr, Frumusețe, Poezie, ea este Totul: încă o dată sub înfățișarea Celuilalt, Totul, în afară de sine însăși.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

V. STENDHAL SAU ROMANESCU
ADEVĂRULUI

Dacă, părăsind epoca în care ne aflăm, revin acum la Stendhal, este pentru că, la sfârșitul acestor carnavaluri în care femeia se deghizează, rând pe rând, în scorpie, în nimfă, în stea a dimineții, în sirenă, este reconfortant să abordăm un bărbat care trăiește printre femei în carne și oase.

Stendhal, încă din copilărie, a iubit femeile în mod senzual; își proiecta în ele aspirațiile adolescenței sale: era gata să se imagineze salvând din pericol o frumoasă necunoscută și câștigându-i dragostea. Sosind la Paris, ceea ce voia cu cea mai mare ardoare era „o femeie fermecătoare; ne vom adora, îmi va cunoaște sufletul...” Bătrân, scrie în țarină inițialele femeilor pe care le-a iubit cel mai mult. „Cred că am preferat reveria în loc de orice altceva”, ne mărturisește el. Iar visele i-au fost hrănite de imagini de femei; amintirea lor însuflețește peisajele. „Linia stâncilor. apropiindu-ne de Arbois, cred, și venind dinspre Dole pe strada cea mare, a fost pentru mine o imagine concretă și evidentă a sufletului Metildei.” Muzica, pictura, arhitectura, tot ceea ce a îndrăgit, a îndrăgit cu sufletul unui amant nefericit; dacă se plimbă prin Roma, la fiecare cotitură a paginii apare o femeie; prin regretele, tristețile, bucuriile pe care i le-au trezit, el a cunoscut gustul propriului său suflet; vrea ca judecătorii lui să fie femeile: le frecventează saloanele, caută să se arate strălucitor în ochii lor; le-a datorat cele mai mari fericiri ale sale, cele mai mari suferințe, ele au fost principala sa ocupație; preferă dragostea lor oricărei prietenii, preferă prietenia lor celei a bărbaților; femeile îi inspiră cărțile, care sunt populate de figuri de femei; în mare parte, pentru ele scrie. „Am norocul ca în 1900 să fiu citit de sufletele pe care le iubesc, doamnele Roland, Melanie Guilbert...” Ele au fost însăși substanța vieții sale. Cum le-a fost acordat acest privilegiu?

Acest tandru prieten al femeilor, tocmai pentru că le iubește în adevărul lor, nu crede în misterul feminin; nici o esență nu definește o dată pentru totdeauna femeia; ideea unui „etern feminin” i se pare pedantă și ridicolă. „Pedanții ne repetă de mai mult de două mii de ani că femeile au spiritul mai viu, iar bărbații mai multă soliditate; că femeile au mai multă delicatețe în idei, iar bărbații mai multă putere de concentrare. Tot astfel, un gură-cască din Paris care se plimba odată prin grădinile din Versailles trăgea concluzia, din tot ce vedea, că arborii se nasc tăiați cu foarfecă în forme geometrice.” Diferențele care se văd între femei și bărbați reflectă diferențele între situațiile lor. De pildă, cum ar putea femeile să nu fie mai românești decât bărbații lor? „O femeie cu lucrul ei de mână, ocupație insipidă la care nu-și folosește decât mâinile, se gândește la amantul ei, în timp ce acesta, galopând pe câmpie cu escadronul său, este pedepsit cu carcera dacă face o mișcare greșită.” Tot astfel, femeile sunt acuzate de lipsă de bun-simț. „Femeile preferă emoțiile rațiunii; este simplu de tot: cum, în virtutea platitudinii obiceiurilor noastre nu sunt însărcinate cu nici o treabă în familie, rațiunea nu le este niciodată utilă... Cere-i soției tale să regleze afacerile cu fermierii de pe două dintre domeniile voastre, și pariez că va ține registrele mai bine decât tine...” Dacă aflăm în istorie atât de puține genii femei, este pentru că societatea le privează de orice mijloc de a se exprima. „Toate geniile care se nasc femeii sunt pierdute pentru fericirea publicului; de îndată ce întâmplarea le oferă mijloacele de a se manifesta, le veți vedea ajungând la talentele cele mai dificile.” Cel mai mare handicap pe care femeile îl au de îndurat este educația care le abrutizează; opresorul se străduiește totdeauna să diminueze ceea ce oprimă; bărbatul le refuză înadins femeilor șansele pe care le au. „Lăsăm neîntrebuințate în ele calitățile cele mai

strălucitoare și cele mai fericite pentru ele însele și pentru noi.” La zece ani, fetița este mai vioaie și mai inteligentă decât fratele ei; la douăzeci de ani ștregarul este un tip spiritual, iar tânăra fată „o idioată stângace, timidă, care se teme și de un păianjen”; vina este a educației pe care a primit-o. Ar trebui să li se dea fetelor exact atâta învățătură cât și băieților. Antifeminiștii obiectează că femeile cultivate și inteligente sunt niște monștri: tot răul vine din faptul că ele rămân încă niște excepții; dacă ar putea ajunge la cultură la fel de natural ca și bărbații, ar profita de ea cu aceeași naturalețe. După ce au fost mutilate, sunt supuse unor legi împotriva naturii; măritate împotriva voinței lor, societatea le vrea credincioase, iar divorțul le este reproșat ca pe o abatere de la bunele moravuri. Multe dintre ele au fost menite trândăviei, când numai în muncă poate fi aflată fericirea. Această condiție îl indignează pe Stendhal și el vede aici sursa tuturor defectelor care le sunt reproșate femeilor. Ele nu sunt nici îngeri, nici demoni, nici sfîncși: sunt ființe umane pe care niște moravuri imbecile le-au redus la o stare de semisclavie.

Tocmai pentru că au fost oprite, cele mai bune dintre ele se vor păzi de tarele care îi urătesc pe asupritorii lor; ele nu sunt, ca atare, nici inferioare, nici superioare bărbaților; dar printr-o curioasă răsturnare, situația lor nefericită le favorizează. Se știe cât de mult urăște Stendhal seriozitatea: banii, onorurile, rangurile, puterea i se par a fi cei mai triști dintre idoli; imensa majoritate a bărbaților se alienează pentru a le câștiga; pedantul, cel ce-și dă importanță, burghezul, soțul sufocă în ei orice scânteie de viață și de adevăr; îndopați cu idei primite de-a gata, cu sentimente învățate, supunându-se rutinelor sociale, personajul lor nu este locuit decât de vid; o lume populată de aceste creaturi fără suflet este un deșert de plictis. Din

nefericire, multe femei lăncezesc în aceste triste mlaștini; sunt păpuși „cu idei înguste și pariziene” sau credincioase ipocrite; Stendhal încearcă „un dezgust mortal pentru femeile cinstite și pentru ipocrizia care le este indispensabilă”; ele aduc în ocupațiile lor frivole aceeași seriozitate care-i face să se umfle în pene pe soții lor; stupide prin educație, invidioase, vanitoase, vorbărețe, răutăcioase din trândăvie, reci, pretențioase, seci, vătămătoare, de ele e plin Parisul și provincia; le vedem mișunând în fundalul pe care se decupează nobilele figuri ale unei doamne de Renal sau ale unei doamne de Chasteller. Cea pe care Stendhal a descris-o cu grija cea mai plină de ură este fără îndoială doamna Grandet, din care a făcut negativul exact al doamnei de Roland sau al Metildei. Frumoasă, dar lipsită de expresie, disprețuitoare și lipsită de farmec, intimidează prin „celebra sa virtute”, dar nu cunoaște adevărata pudoare care vine din suflet; plină de admirație pentru sine, îmbibată de personajul ei, nu știe decât să copieze din afară măreția; în adâncul ei este vulgară și meschină; „nu are caracter... mă plictisește” gândește domnul Leuwen. „Perfect rezonabilă, preocupată de reușita proiectelor sale”, toată ambiția ei este să facă din soțul ei un ministru; „spiritul ei era arid”; prudentă, conformistă, întotdeauna s-a ferit de dragoste și este incapabilă de un sentiment generos; când pasiunea intra în acest suflet uscat, o arde fără s-o ilumineze.

Nu avem decât să inversăm această imagine pentru a descoperi ceea ce le cere Stendhal femeilor; mai întâi să nu se lase prinse în capcanele seriozității; prin faptul că lucrurile pretinse a fi importante nu le sunt la îndemână, ele riscă mai puțin decât bărbații să se alieneze în acestea; au mai multe șanse să-și păstreze naturalețea, naivitatea, generozitatea pe care Stendhal le pune mai presus

de orice merit; ceea ce apreciază la ele este ceea ce am putea astăzi numi autenticitatea lor: este o trăsătură comună tuturor femeilor pe care le-a iubit sau pe care le-a inventat cu dragoste; toate sunt ființe libere și adevărate.

Libertatea lor se afirmă, la unele, într-o manieră strălucitoare: Angela Pietragua, „târfă sublimă, în stilul italian, al Lucreției Borgia”, sau doamna Azur, „târfa în stilul du Barry”... una dintre franțuzoaicele cele mai puțin ușurate pe care le-am întâlnit, sfidează pe față moravurile. Lamiel își bate joc de convenții, de moravuri, de legi, Sanseverina se aruncă cu ardoare în intrigi și nu se dă înapoi de la crimă Prin vigoarea spiritului lor, altele se ridică deasupra lumii obișnuite: cum ar fi Menta, cum ar fi Mathilde de la Mole care critică, denigrează, disprețuiește societatea care o înconjoară și vrea să se distingă de ea. Și la altele, această libertate are o înfățișare în întregime negativă; ceea ce este remarcabil la doamna de Chasteller este detașarea sa față de tot ceea ce e secundar; supusă voinței tatălui ei și chiar opiniilor acestuia, nu contestă mai puțin valorile burgheze prin această indiferență care i se reproșează ca o copilărie și care e sursa veseliei sale nepăsătoare; Clelia Conți se distinge și ea prin rezervă; balul, distracțiile obișnuite ale tinerelor fete o lasă rece; ea pare totdeauna distantă „fie prin disprețul față de tot ce o înconjoară, fie prin regretul după cine știe ce himeră absentă”. Ea judecă lumea, se indignează de josnicia ei. La doamna de Renal, independența spiritului este cel mai profund ascunsă; nici ea însăși nu știe cât de neadaptată este la propria-i soartă; extrema ei delicatețe, sensibilitatea ei ascuțită îi manifestă sila față de vulgaritatea celor care o înconjoară; este lipsită de ipocrizie; și-a păstrat un suflet generos, în stare de emoții violente, și are nostalgia fericirii; abia se simte din afară căldura acestui foc care mocnește

în ea, dar va fi de ajuns o adiere pentru a-i trezi flăcările. Aceste femei sunt pur și simplu vii; ele știu că sursa adevăratelor valori nu este în lucrurile exterioare, ci în inimi; aceasta face farmecul lumii în care trăiesc: ele alungă din ea plictisul prin simplul fapt că sunt prezente acolo cu visele, cu dorințele, cu plăcerile, emoțiile și fanteziile lor. Sanseverina, acest „suflet activ”, se teme de plictis mai mult decât de moarte. A stagna în plictis „înseamnă să te împiedici să mori, spunea ea, nu să trăiești”; este „întotdeauna pasionată de ceva, totdeauna acționând, totdeauna veselă”. Inconștiente, puerile sau profunde, vesele sau grave, îndrăznețe sau misterioase, toate refuză somnul greu în care se împotmolește omenirea. Și aceste femei care au știut să-și păstreze în vid libertatea, imediat ce vor întâlni un obiect demn de ele, se vor ridica prin pasiune până la eroism; forța sufletului lor, energia lor traduc sălbatica puritate a unei implicări totale.

Dar numai libertatea nu ar ajunge să le înzestreze cu atâta farmec romanesc: o libertate pură este recunoscută cu stima, dar nu cu emoție; ceea ce tulbură este efortul ei de a se împlini prin obstacolele care o oprimă; la femei, este cu atât mai patetic, cu cât lupta este mai dificilă. Victoria reputată asupra unor constrângeri exterioare este de ajuns pentru a-l încânta pe Stendhal; în Cronicile italiene, își închide eroinele între zidurile mănăstirilor, în palatul unui soț gelos: ele trebuie să inventeze o mie și unul de șiretlicuri pentru a se întâlni cu amanții lor; uși secrete, scări de frânghie, cufere însângerate, răpiri, sechestrări, asasinate: dezlănțuirile de pasiune și de nesupunere sunt servite de o ingeniozitate în care se desfășoară toate resursele spiritului; moartea, torturile amenințătoare dau și mai multă strălucire îndrăzelilor sufletelor înverșunate pe care Stendhal le descrie. Chiar și în operele de

maturitate, scriitorul rămâne sensibil la acest romanesc aparent, care este înfățișarea manifestă a aceluia care se naște în suflet; nu mai pot fi distinse unul de altul, așa cum o gură nu poate fi separată de surâsul ei. Clelia inventează din nou dragostea inventând alfabetul care îi permite să corespundă cu Fabricio; Sanseverina ne este descrisă ca „un suflet totdeauna deschis, care nu acționează niciodată cu prudență, care se predă pe de-a-ntregul impresiei de moment”; când uneltește, când îl otrăvește pe prinț, când inundă Parma, acest suflet ni se dezvăluie: nu este nimic altceva decât aventura sublimă și nebunească pe care și-a ales să o trăiască. Scara pe care Mathilde de la Mole o sprijină la fereastra ei este cu totul altceva decât un accesoriu de teatru: este, sub o formă tangibilă, imprudența ei orgolioasă, înclinația pentru extraordinar, curajul provocator. Calitățile sufletului ei nu s-ar descoperi dacă nu ar fi înconjurată de dușmani: zidurile unei închisori, voința unui suveran, severitatea familiei.

Totuși, constrângerile cele mai greu de învins sunt acelea pe care fiecare le întâlnește în sine însuși; atunci aventura libertății este cea mai nesigură, ca mai sfâșietoare, cea mai picantă.

Este evident că simpatia lui Stendhal pentru eroinele sale este cu atât mai mare cu cât ele sunt ținute prizoniere cu mai multă strășnicie. Desigur, îi plac târfele, sublime sau nu, care au călcat o dată pentru totdeauna în picioare convențiile; dar o îndrăgește cu mai multă tandrețe pe Metilde, reținută de scrupulele și de pudorea ei. Lucien Leuwen se complace trăind alături de doamna de Hocquincourt cea lipsită de prejudecăți; dar o iubește cu pasiune pe doamna de Chasteller, castă, rezervată, șovăitoare; Fabricio admiră sufletul integru al Sanseverinei, care se nu se înapoi de la nimic, dar i-o preferă pe Clelia, și tânăra fată este

cea care îi câștigă inima. Iar doamna de Renal, înfășurată în mândria, prejudecățile și ignoranța ei, este poate, dintre toate femeile create de Stendhal, cea care îl uimește cel mai mult. Scriitorul preferă să-și situeze eroinele în provincie, într-un mediu limitat, depinzând de un soț sau de un tată imbecil; îi place ca ele să fie inculte și chiar îmbibate de idei false. Doamna de Renal și doamna de Chasteller sunt amândouă legitimiste în chip obstinat; prima este timidă și lipsită de orice experiență, a doua, de o inteligență strălucitoare, dar a cărei valoare o ignoră, ele nu sunt, deci, răspunzătoare pentru erorile lor, ci mai curând sunt victimele acestora, la fel cum sunt victimele instituțiilor și ale moravurilor. Din eroare se naște romanescul, așa cum poezia ia naștere din eșec. Un spirit lucid care-și hotărăște actele în deplină cunoștință de cauză este aprobat sau blamat fără nici o implicare emoțională; în timp ce curajul și manevrele unui suflet generos căutându-și drumul în întuneric sunt admirate cu teamă, milă, ironie sau dragoste. Pentru că femeile sunt înșelate, vedem înflorind în inimile lor virtuți inutile și fermecătoare precum pudoarea, orgoliul, extrema lor delicatețe; într-un fel, acestea sunt niște defecte: vor zămisli minciuni, susceptibilități, mâinii, dar acestea se explică îndeajuns prin situația femeilor, determinate să pună orgoliu în lucrurile mici, sau cel puțin „în lucruri care nu au importanță decât prin sentimente”, pentru că toate lucrurile „pretinse importante” sunt în afara razei lor de acțiune; pudoarea lor este un rezultat al dependenței de care suferă: pentru că le este interzis să arate ceea ce pot prin actele lor, își pun în joc însăși ființa lor; li se pare că doar conștiința altora, și în special a amantului lor, le revelează în adevărul lor; le e teamă, vor să fugă, să i se sustragă; în evadările, în ezitățile și revoltele lor, chiar și în minciunile lor se exprimă o autentică preocupare pentru adevăr; și acest lucru le face să

fie respectabile; dar se exprimă cu stângăcie, chiar cu rea-credință, ceea ce le face să fie înduioșătoare și chiar puțin comice. Când libertatea se prinde în propriile sale capcane și trișează cu sine însăși este cea mai profund umană, și deci, în ochii lui Stendhal, cea mai captivantă. Femeile lui Stendhal sunt patetice când sufletul lor le pune probleme neprevăzute; nici o lege, nici o rețetă, nici un raționament, nici un exemplu venit din afară nu poate să le călăuzească; trebuie ca ele să decidă singure: această abandonare este momentul extrem al libertății. Clelia este crescută cu idei liberale, este lucidă și rezonabilă; dar opiniile învățate, juste sau false, nu sunt de nici un sprijin într-un conflict moral; doamna de Renal îl iubește pe Julien în pofida moralei, Clelia îl salvează pe Fabricio împotriva rațiunii sale; există în cele două cazuri aceeași depășire a tuturor valorilor recunoscute. Această îndrăzneală o exaltă Stendhal; dar ea este cu atât mai emoționantă, cu cit abia îndrăznește să se mărturisească; este și mai naturală din această pricină, mai spontană, mai autentică. La doamna de Renal îndrăzneala este ascunsă în spatele inocenței; pentru că nu cunoscuse dragostea, nu știe s-o recunoască și îi cedează fără nici o rezistență; s-ar spune că, pentru că a trăit în întuneric, este fără apărare înaintea fulgurantei lumini a pasiunii; ea o primește, orbită, chiar și împotriva lui Dumnezeu, împotriva infernului; când acest foc se întunecă, ea cade din nou în tenebrele pe care le guvernează soții și preoții; nu are încredere în propriile sale judecăți, dar evidența o fulgeră; de cum îl regăsește pe Julien, îi dăruiește din nou sufletul ei; remușcărilor, scrisoarea pe care i-o smulge duhovnicul ei ne permit să ne dăm seama de distanța uriașă pe care acest suflet arzător și sincer o avea de parcurs pentru a se smulge din închisoarea în care-l închisese societatea și pentru a ajunge să cunoască fericirea. Conflictul este mai conștient la Clelia; ea

ezită între loialitatea față de tatăl său și mila ei amoroasă; își caută motive; triumful valorilor în care crede Stendhal i se pare cu atât mai strălucitor, cu cât este resimțit ca o înfrângere de către victimele unei civilizații ipocrite; scriitorul este încântat să le vadă folosind viclenia și reaua-credință pentru a face să învingă adevărul pasiunii și al fericirii împotriva minciunilor în care cred: doamna de Renal, promițându-i Fecioarei să nu-l mai vadă pe Julien și acceptându-i timp de doi ani sărutările, îmbrățișările, cu condiția să rămână cu ochii închiși, este în același timp ridicolă și tulburătoare. Cu aceeași tandră ironie consideră Stendhal ezitățile doamnei de Chasteller și incoerențele Mathildei de la Mole; atâtea ocolișuri, șiretlicuri, scrupule, victorii și înfrângeri ascunse pentru a ajunge la scopuri simple și legitime reprezintă pentru el cea mai încântătoare comedie; e ceva caraghios în aceste drame, pentru că actrița este în același timp judecător și inculpat, pentru că este propria ei victimă și pentru că își impune drumuri complicate acolo unde ar ajunge o poruncă hotărâtă pentru ca nodul gordian să fie tăiat; și totuși aceste drame arată cea mai respectabilă grijă care poate chinui un suflet nobil; femeia vrea să rămână demnă de propria ei stimă; își pune propria adeziune mai presus de a altora, și prin chiar acest fapt se realizează ca un absolut. Aceste dezbateri solitare, fără ecou, sunt mai grave decât o criză ministerială; când se întreabă dacă va răspunde sau nu la dragostea lui Lucien Leuwen, doamna de Chasteller hotărăște în privința ei înseși și a lumii: Poți să ai încredere în semenul tău? Poți să te încrezi în propria ta inimă? Care este valoarea dragostei și a jurămintelor omenești? Este nebun sau generos acela care crede și care iubește? Aceste interogații pun sub semnul întrebării însuși sensul vieții, a fiecăruia și a tuturor. Bărbatul așa-zis serios este de fapt superficial, pentru că acceptă justificări gata făcute ale vieții sale; în timp ce o

femeie pasionată și profundă își revizuieste în orice moment valorile stabilite; ea cunoaște constanta tensiune a unei libertăți fără sprijin; prin acest fapt, ea se simte fără încetare în pericol; poate în orice moment să câștige totul sau să piardă totul. Acest risc asumat cu neliniște dă aventurii sale culorile unei aventuri eroice. Și miza este cea mai înaltă din câte există: însuși sensul acestei existențe care-i este dat fiecăruia, singura lui soartă. Aventura Minei de Vanghel poate părea într-un sens absurdă; dar ea angajează în această aventură o întreagă etică. „Oare viața ei a fost un calcul greșit? Fericirea durase opt luni. Era un suflet prea arzător pentru a se putea mulțumi cu realitatea vieții.” Mathilde de la Mole este mai puțin sinceră decât Clelia sau decât doamna de Chasteller; își condiționează actele după ideea pe care și-o face despre sine însăși, mai degrabă decât după evidența dragostei, a fericirii: există oare mai mult orgoliu, mai multă măreție în a se apăra decât în a se pierde, în a se umili în fața celui pe care-l iubește decât în a-i rezista? Ea este singură în mijlocul îndoielilor și riscă această stimă de sine la care ține mai mult decât la propria-i viață. Căutarea fierbinte a adevăratelor rațiuni de a trăi prin tenebrele ignoranței, ale prejudecăților, ale mistificărilor, în lumina tremurătoare și febrilă a pasiunii, riscul infinit al fericirii sau al morții, al măreției sau al rușinii le dă acestor destine de femei gloria lor romanescă.

Femeia nu știe nimic, bineînțeles, despre seducția pe care o emană în jurul ei. A se contempla pe sine însăși, a juca un personaj este întotdeauna o atitudine neautentică; doamna Grandet, comparându-se cu doamna Roland, dovedește prin chiar acest fapt că nu seamănă cu ea; dacă Mathilde de la Mole rămâne atrăgătoare, este pentru că se încurcă în comediile ei și adesea cade pradă inimii sale în momentele în care crede că o

domină; ea ne emoționează în măsura în care scapă propriei voințe. Dar nici eroinele cele mai pure nu sunt conștiente de ele însele. Doamna de Renal își ignoră grația, iar doamna Chasteller - inteligența. Aceasta este una dintre bucuriile cele mai profunde ale amantului, cu care autorul și cititorul se identifică: este martorul prin care sunt revelate aceste bogății ascunse; numai el poate admira această vivacitate pe care o manifestă, departe de privirile altora, doamna de Renal, acest „spirit viu, schimbător, profund”* de care cei din jurul doamnei de Chasteller habar n-au; și chiar dacă și alții apreciază spiritul Sanseverinei, el este acela care pătrunde cel mai adânc în sufletul ei în fața femeii, bărbatul gustă plăcerea contemplației; vederea ei îl îmbată ca un peisaj sau un tablou; ea cântă în inima lui și dă culoare cerului. Această revelație este și una a propriului sine: nimeni nu poate înțelege delicatețea femeilor, sensibilitatea și ardoarea lor fără a-și făuri un suflet delicat, sensibil, fierbinte: sentimentele feminine creează o lume de nuanțe, de exigențe, a căror descoperire îl îmbogățește pe amant; lângă doamna de Renal, Julien devine altă ființă decât ambițiosul care se hotărâse să fie, se alege din nou pe sine. Dacă bărbatul nu o dorește pe femeie decât într-un mod superficial, se va amuza să o seducă. Dar adevărata dragoste îi transfigurează viața. „Dragostea lui Werther deschide sufletul ... sentimentului și bucuriei frumosului, sub orice formă s-ar prezenta, chiar sub o haină de dimie. Trebuie să găsești fericirea chiar fără bogății...” Este un scop nou în viață, la care totul se raportează și care schimbă totul. Dragostea-pasiune face să apară în fața ochilor unui bărbat toată natura, cu înfățișările ei sublime, ca o noutate inventată abia ieri.” Dragostea sfarmă rutina cotidiană, alungă plictisul, plictisul în care Stendhal vede un rău atât de profund pentru că este absența tuturor rațiunilor de a trăi sau de a muri; îndrăgostitul are un scop și

aceasta e de ajuns pentru ca fiecare zi să se transforme într-o aventură; ce plăcere pentru Stendhal să petreacă trei zile ascuns în pivnița Mentei! Scările de frânghie, cuferele însângerate traduc în aceste romane înclinația pentru extraordinar. Dragostea, adică femeia, face să apară adevăratele scopuri ale existenței: frumosul, fericirea, prospețimea senzațiilor și a lumii. Ea îi smulge bărbatului sufletul și prin aceasta i-l dăruiește; îndrăgostitul cunoaște aceeași tensiune, aceleași riscuri ca și iubita sa și se cunoaște pe sine mai autentic decât în cursul unei cariere plănuită și gândite. Când Julien șovăie la poalele scării ridicate de Mathilde, își pune sub semnul întrebării întregul destin; în aceste momente el oferă „adevărata măsură a valorii sale. Prin intermediul femeilor, sub influența lor, ca reacție la purtările lor, Julien, Fabrice, Lucien învață lumea și pe ei înșiși. Încercare, recompensă, judecător, prietenă, femeia este, într-adevăr, la Stendhal ceea ce Hegel, un moment, a fost tentat să facă din ea: această conștiință diferită, care, în recunoașterea reciprocă, dă subiectului diferit același adevăr primit de la el. Cuplul fericit care se recunoaște în dragoste sfidează universul și timpul; își este suficient, atinge absolutul.

Dar aceasta presupune că femeia nu este pură alternanță; este ea însăși subiect. Niciodată Stendhal nu se mărginește la a-și descrie eroinele în funcție de eroii săi, ci le dă un destin propriu: s-a proiectat chiar pe sine într-un personaj-femeie. Nu se apleacă asupra lui Lamiel precum Marivaux asupra Mariannei sau Richardson asupra Clarisei Harlow: îi îmbrățișează destinul, așa cum făcuse cu destinul lui Julien. Din acesta pricină, chiar figura lui Lamiel rămâne oarecum teoretică, dar este deosebit de semnificativă. Stendhal a ridicat în jurul fetei toate obstacolele imaginabile: este săracă, țărancă, ignorantă, crescută grosolan de

oameni plini de prejudecăți; dar ea îndepărtează din drumul ei toate barierele morale din ziua în care înțelege întreaga extensie a acestor cuvinte: „e stupid”. Libertatea spiritului său îi permite să reia pe socoteala ei toate tresăririle curiozității, ale ambiției, ale veseliei ei; înaintea unei inimi atât de hotărâte, obstacolele materiale nu pot să nu se aplaneze; singura problemă va fi pentru ea să-și croiască, într-o lume mediocră, un destin pe măsură. Acest destin trebuia să se împlinească prin crimă și prin moarte; dar este și soarta care i-a fost data lui Julien. Nu există loc pentru marile suflete în societate, așa cum este ea: bărbații și femeile sunt priviți la fel.

Este remarcabil că Stendhal poate fi în același timp atât de profund romanesc și atât de hotărât feminist; de obicei, feministii sunt spirite raționale care adoptă în toate punctul de vedere universal; dar nu numai în numele libertății în general, ci în numele fericirii individuale reclamă Stendhal emanciparea femeii. Dragostea nu va avea, crede el, nimic de pierdut din asta; dimpotrivă, va fi cu atât mai adevărată, cu cât femeia, fiind pentru bărbat o egală, îl va putea înțelege pe de-a-ntregul. Fără îndoială, câteva dintre calitățile care sunt apreciate la femeie vor dispărea; dar prețul lor vine din libertatea care se exprimă prin el, iar aceasta se va manifesta sub alte chipuri; și romanescul nu va dispărea din lume. Două ființe separate, așezate în situații diferite, înfruntându-se în libertatea lor și căutând una prin alta justificarea existenței, vor trăi întotdeauna o aventură plină de riscuri și de promisiuni. Stendhal are încredere în adevăr; imediat cum individul fuge de el, moare; dar acolo unde strălucește adevărul, strălucesc frumusețea, fericirea, dragostea, iubirea, o bucurie care-și poartă justificarea în sine însăși. De aceea Stendhal refuză falsa poezie a miturilor la fel de mult ca mistificările seriozității. Realitatea umană îi ajunge

După el, femeia este pur și simplu o ființă umană; visele n-ar putea făuri nimic mai amețitor.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

VI.

Vedem din aceste exemple că în fiecare scriitor singular se reflectă marile mituri colective: femeia ne-a apărut drept carne: carnea masculului este zămislită de pânțele matern și recreată în îmbrățișările amantei; prin aceasta femeia se înrudește cu natura, o întruchipează: animal, vale de sânge, trandafir înflorit, sirenă, culmea unei coline, îi dăruiește bărbatului lutul, seva, frumusețea sensibilă și sufletul lumii; ea poate deține cheile poeziei; poate fi mediatore între această lume și lumea de dincolo: grație sau pythie, stea sau vrăjitoare, ea deschide porțile supranaturalului, ale suprarealului; este destinată imanenței; și prin pasivitatea ei radiază în jur pacea, armonia; dar dacă refuză acest rol, se transformă în insectă-călugăriță, în căpcăună. În orice caz, ea apare ca un Celălalt privilegiat prin care subiectul se împlinește: una dintre măsurile bărbatului, echilibrul său, salvarea, aventura, fericirea.

Dar aceste mituri se orchestrează pentru fiecare într-o manieră foarte diferită. Celălalt este singular definit prin modul singular în care Unul alege să se afirme. Orice bărbat se afirmă ca o libertate și ca o transcendență: dar nu toți dau acestor cuvinte același sens. Pentru Montherlant, transcendența este o stare: el este transcendentul, planează în cerul eroilor; femeia stagnează pe pământ, la picioarele sale; el se complăce în a măsura distanța care îl desparte de ea; din când în când, o ridică până la el, o prinde, apoi o aruncă din nou;

niciodată nu se înjosește coborând până la sfera ei de tenebre lipicioase. Lawrence situează transcendența în falus; falusul nu este viață și putere decât datorită femeii; imanența este, deci, bună și necesară; falsul erou care pretinde că nu atinge pământul, departe de a fi un semizeu, nu ajunge nici măcar să fie bărbat; femeia nu este de disprețuit, ea este o bogăție profundă, un izvor cald; dar trebuie să renunțe la orice transcendență personală și să se limiteze s-o hrănească pe aceea a bărbatului. Același devotament i-l cere Claudel: femeia este pentru el cea care menține viața, în timp ce bărbatul îi prelungește avântul prin actele sale; dar pentru catolic, tot ceea ce se petrece pe pământ se scaldă în zadarnica imanență; singura transcendență este Dumnezeu; în ochii Lui, bărbatul care acționează și femeia care-l servește sunt la fel de egali; fiecare trebuie să-și depășească propria sa condiție terestră: salvarea este, în orice caz, o întreprindere autonomă. Pentru Breton, ierarhia sexelor se răstoarnă; acțiunea, gândirea conștientă în care bărbatul își situează transcendența îi par o plată mistificare ce naște războiul, prostia, birocrăția, negarea umanului; imanența, pura prezență opacă a realului este adevărul: adevărata transcendență sar împlini prin reîntoarcerea la imanență. Atitudinea sa este exact contrapartea aceleia a lui Montherlant: acestuia îi place războiul pentru că femeile nu-și au locul acolo, Breton venerează femeia pentru că aduce pacea; unul confundă spiritul și subiectivitatea, refuză universul dat; celălalt gândește că spiritul este obiectiv prezent în inima femeii; femeia îl compromite pe Montherlant pentru că îi sfarmă singurătatea; pentru Breton, este revelație, pentru că îl smulge subiectivității sale Cât despre Stendhal, am văzut că abia la el femeia capătă o valoare mitică; o consideră ca fiind și ea o transcendență; pentru acest umanist, libertățile se împlinesc în relațiile lor reciproce; și îi ajunge ca

Celălalt să fie pur și simplu altul pentru ca viața să aibă pentru el „o savoare picantă”; nu caută „un echilibru stelar”, nu se hrănește cu pâinea dezgustului; nu așteaptă nici un miracol; nu vrea să aibă de-a face cu cosmosul sau cu poezia, ci cu niște libertăți.

Aceasta se întâmplă pentru că se simte el însuși ca o libertate translucidă. Ceilalți - acesta este unul dintre punctele cele mai importante - se afirmă ca transcendențe, dar se simt prizonierii unei prezențe opace aflate în nucleul lor înșiși: și atunci proiectează în femeie „acest sâmbure de întuneric imposibil de sfărâmat. La Montherlant aflăm un complex adlerian din care se naște o rea-credință densă: acest ansamblu de pretenții și de spaime îl întruchiează în femeie; dezgustul față de ea este sila pe care se teme s-o simtă față de sine; vrea ca în ea să calce în picioare proba totdeauna virtuală a propriei sale insuficiențe; cere disprețului să l salveze; femeia este groapa în care aruncă monștrii care-l locuiesc.^[198] Viața lui Lawrence ne arată că suferea de un complex analog, dar pur sexual; femeia are în opera sa valoarea unui mit de compensație; prin ea se exaltă o virilitate de care scriitorul nu era sigur; când o descrie pe Kate la picioarele lui Cipriano, crede că a repurtat asupra Friedei un triumf viril; nu admite ca tovarăsa sa să-l pună în discuție: dacă i-ar contesta scopurile, și-ar pierde orice încredere în ele; rolul ei este să-l liniștească, li cere pacea, repausul, credința, așa cum Montherlant îi cerea certitudinea superiorității sale. Nu încrederea în sine îi lipsește lui Claudel: dacă este timid, nu este decât în ceea ce privește taina lui Dumnezeu. De aceea la el nu aflăm nici urmă de război al sexelor. Bărbatul ia asupra-și cu îndrăzneală povara femeii.: ea este șansa ispitei sau a mântuirii. Se pare că pentru Breton bărbatul nu este adevărat decât prin misterul care îl locuiește; îi place ca Nadja să vadă această stea

spre care se îndreaptă el, care este „precum inima unei flori fără inimă”: în vise. În presentimente, în desfășurarea spontană a limbajului sau interior, în aceste activități care scapă de sub controlul voinței și al rațiunii se recunoaște el: femeia este manifestarea sensibilă a acestei prezențe voalate, infinit mai substanțială decât personalitatea sa conștientă.

Cât despre Stendhal, acesta coincide liniștit cu el însuși; dar are nevoie de femeie, cum și ea are nevoie de el, pentru ca existența sa risipită să se adune în unitatea unei figuri și a unui destin; bărbatul ajunge la ființă ca pentru semenul său; dar „trebuie ca acesta săi împrumute conștiința: ceilalți bărbați au față de semenii lor prea multă indiferență; numai femeia îndrăgostită își deschide inima către iubitul său și îl adăpostește acolo cu totul. În afară de Claudel, care află în Dumnezeu un martor ales, toți scriitorii despre care am vorbit așteaptă ca, după cum spune Malraux, femeia să îndrăgească în ei „acest monstru incomparabil”, pe care doar ei îl cunosc. Prin colaborare sau prin luptă, bărbații se înfruntă în generalitatea lor. Montherlant este pentru egalii săi un scriitor, Lawrence, un doctrinar, Breton, un șef de școală, Stendhal, un diplomat sau un om de spirit; femeia este aceea care revelează într-unui un prinț magnific și crud, în altul, un faun neliniștitor, în altul, un zeu sau un soare sau o ființă „neagră și rece ca un bărbat fulgerat la picioarele Sfinxului”^[199], iar în ultimul, un seducător, un vrăjitor, un amant.

Pentru fiecare dintre ei, femeia ideală va fi aceea care-l va întruchipa cel mai exact pe acel Celălalt capabil să-i descopere sieși propriul său eu. Montherlant, spiritul solar, caută în ea pura animalitate; Lawrence, spiritul falie, îi cere să rezume sexul feminin în generalitatea sa; Claudel

o definește ca pe un suflet geamăn; Breton îndrăgește o Melusine înrădăcinată în natură, își pune speranța în femeia-copil; Stendhal își dorește o iubită cultivată, cu spiritul și moravurile libere, egala sa. Dar totdeauna, fie că este vorba de femeia egală sau de femeia-copil, de sufletul geamăn sau de femeia-sex ori de animalul feminin, singurul său destin terestru este bărbatul. Oricare ar fi eul care se caută în ea, nu se poate atinge pe sine decât dacă femeia acceptă să-i servească drept creuzet. În orice caz, i se cer dragoste și uitare de sine. Montherlant consimte să se înduioșeze asupra femeii care-i permite să-și măsoare puterea virilă; Lawrence îi înalță un imn fierbinte aceleia care renunță la sine în favoarea lui; Claudel exaltă vasala, roaba, credincioasa care i se supune lui Dumnezeu supunându-i-se bărbatului; Breton așteaptă de la femeie să mântuie omenirea, pentru că ea este în stare de dragostea cea mai totală față de copilul sau de iubitul său; și chiar la Stendhal, eroinele sunt mai tulburătoare decât personajele masculine, pentru că ele se dăruiesc pasiunii cu o violență mai nebunească; ele îl ajută pe bărbat să-și împlinească destinul, așa cum Prouheze contribuie la salvarea lui Rodrigue; în romanele lui Stendhal se întâmplă adesea ca femeile să-și salveze iubitul de la ruină, de la închisoare sau de la moarte. Devotamentul feminin este cerut ca o datorie de către Montherlant sau de către Lawrence; mai puțin aroganți, Claudel, Breton, Stendhal îl admiră ca pe o opțiune generoasă; ei îl doresc fără să pretindă a-l merita; dar - în afară de Lamie - toate operele lor arată că așteaptă de la femei acel altruism pe care Comte îl admira la ele care îi impunea respect și care, și în opinia lui, constituia în același timp o inferioritate flagrantă și o echivocă superioritate.

Am putea multiplica exemplele, dar nu ar avea rost: concluziile ar fi aceleași. Definind femeia,

fiecare scriitor își definește propria sa etică generală și ideea singulară pe care și-o face despre el însuși: adesea în ea înscrie distanța între viziunea sa asupra lumii și visele-i egotiste. Absența sau insignifianța elementului feminin în ansamblul operei sale este ea însăși simptomatică; are o extremă importanță când rezumă în totalitatea lor toate aspectele Celuilalt, cum se întâmplă la Lawrence; și tot astfel, își păstrează importanța dacă femeia este sesizată pur și simplu drept un Celălalt, dar scriitorul se interesează de aventura individuală a vieții sale, ca în cazul lui Stendhal; dar își pierde această importanță într-o epocă cum este a noastră, în care problemele singulare ale fiecăruia trec pe locul al doilea. Totuși femeia, în calitate de Celălalt, joacă un rol în măsura în care, fie și numai pentru a se depăși, fiecare bărbat are încă nevoie să ia cunoștință de sine.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul III.

Mitul femeii joacă un rol considerabil în literatură; dar ce importanță are în viața de zi cu zi? În ce măsură afectează moravurile și conduitele individuale? Pentru a răspunde la aceste întrebări, ar trebui să precizăm raporturile pe care le are cu realitatea.

Există diferite feluri de mituri. Acesta, subliniind un aspect imuabil al condiției umane - „împărțirea” omenirii în două categorii de indivizi - este un mit static; el proiectează în cerul platonician o realitate sesizată prin experiență sau conceptualizată plecând de la experiență; el substituie faptului, valorii, semnificației, noțiunii, legii empirice, o Idee transcendentă, atemporală,

imuabilă, necesară. Această Idee se sustrage oricărei contestații pentru că se situează dincolo de ceea ce este dat; este înzestrată cu un adevăr absolut Astfel, existenței dispersate, contingente și multiple a unor femei, gândirea mitică îi opune Eternul feminin unic și încremenit; dacă definiția care i se dă este contrazisă de purtările femeilor în carne și oase, acestea din urmă sunt vinovate; se declară atunci nu că Feminitatea este o entitate, ci că femeile nu sunt feminine. Dezmințirile pe care le aduce experiența nu au nici o putere împotriva mitului. Totuși, într-un anume fel, izvoarele mitului sunt în femeie. Astfel, este exact că femeia este diferită de băi bat, și această alteritate este concret simțită în dorință, în îmbrățișare, în dragoste; ca atare, dă naștere unor drame autentice: prin erotism, prin dragoste, prin prietenie și alternativele lor - decepția, ura și rivalitatea - alteritatea este lupta conștiințelor care se vrea fiecare esențială, este recunoașterea libertăților care se confirmă una pe alta, este trecerea nedefinită de la ostilitate la complicitate. A afirma Femeia înseamnă a afirma un Celălalt absolut, fără reciprocitate, refuzând, împotriva experienței, ca ea să fie un subiect, un semen.

În realitatea concretă, femeia se manifestă sub diferite chipuri, dar fiecare dintre miturile construite în jurul ei pretinde s-o rezume în întregime; fiecare se vrea unică; consecința este că există o pluralitate de mituri incompatibile și că bărbații rămân visători în fața ciudatelor incoerențe ale ideii de feminitate; cum orice femeie participă la o pluralitate de asemenea arhetipuri care pretind fiecare a rezuma Adevărul ei, bărbații regăsesc înaintea tovarășelor lor vechea uimire a sofistilor care nu înțelegeau că omul poate fi în același timp blond și brunet. Trecerea spre absolut se exprimă deja prin reprezentările sociale; relațiile se imobilizează aici cu ușurință în clase, funcțiunile,

în tipuri, precum în mentalitatea infantilă raporturile se fixează în lucruri. De exemplu, societatea patriarhală, centrată asupra păstrării patrimoniului, implică în mod necesar, alături de indivizii care dețin și transmit bunurile, existența unor bărbați și a unor femei care le smulg de la proprietarii lor și le fac să circule; bărbații - aventurieri, escroci, hoți, speculanți - sunt în general dezaprobați de colectivitate; femeile, folosindu-se de farmecele lor, au posibilitatea de a-i îndemna pe tineri și chiar pe tatii de familie să-și risipească averea, fără a ieși din legalitate; ele își însușesc averea acestora sau pun mâna pe moștenirea lor; acest rol fiind considerat ca nefast, femeile care-l joacă sunt numite „femei rele”. În fapt, ele pot, dimpotrivă, apărea în alt cămin - acela al tatălui lor, al fraților, al soțului sau amantului lor — ca un înger păzitor; cutare curtezană care toacă averile unor oameni de afaceri bogați este pentru pictori și pentru artiști un Mecena. Ambiguitatea personajului Aspaziei, al doamnei de Pompadour se poate ușor înțelege într-o experiență concretă. Dar dacă afirmăm că femeia este Mantis religiosa, Mandragora, Demonul, spiritul rămâne confuz descoperind-o în ea și pe Muză, pe Zeița-Mamă, pe Beatrice.

Cum reprezentările colective și, între altele, tipurile sociale se definesc în general prin cupluri de termeni opuși, ambivalența va părea o proprietate intrinsecă a Eternului feminin. Mama cea sfântă își află corelativul în maștera crudă, angelica fată, în fecioara perversă: de aceea se va spune că Mama înseamnă când viață, când moarte, că orice fecioară este un spirit pur sau un trup sortit diavolului.

Evident, nu realitatea dictează societății sau indivizilor alegerea între două principii opuse de unificare; în fiecare epocă, în fiecare caz,

societatea și indivizii hotărăsc în funcție de nevoile lor. Adesea proiectează în mitul adoptat instituții și valori de care se simt legați. Astfel, paternalismul care cere ca femeia să se consacre căminului său o definește ca sentiment, interioritate, imanență; de fapt, orice faptură este în același timp imanentă și transcendentă; când nu i se propune nici un scop, sau când este împiedicată să atingă vreunul, când este frustrată de victorie, transcendența sa se prăbușește zadarnică în trecut, adică recade în imanență; aceasta este soarta hărăzită femeii în patriarhat; dar nu este deloc o vocație, nu mai mult decât sclavia este vocația sclavului. Vedem clar în opera lui Auguste Comte dezvoltarea acestei mitologii. A identifica Femeia cu Altruismul înseamnă a-i garanta bărbatului drepturi absolute la devotamentul ei, înseamnă a le impune femeilor o obligație categorică de a fi într-un fel anume. Nu trebuie să confundăm mitul cu capturarea unei semnificații; semnificația este imanentă obiectului; ea îi este revelată conștiinței într-o experiență trăită; în timp ce mitul este o Idee transcendentă care se sustrage oricărei înțelegeri. Când, în *Vârsta de bărbat*, Michel Leiris descrie viziunea sa asupra organelor feminine, ne oferă niște semnificații fără a elabora nici un mit. Uimirea în fața trupului feminin, dezgustul pentru sângele menstrual sunt percepții ale unei realități concrete. Nu există nimic mitic într-o experiență care descoperă însușirile voluptuoase ale trupului feminin; a încerca să le exprimi prin comparații cu florile sau cu pietrele nu înseamnă a trece în zona mitului. Dar a spune că Femeia este Carne, iar Carnea este Noapte și Moarte, sau că ea este splendoarea Cosmosului, înseamnă a părăsi adevărul pământului și a te avânta în zbor către un cer vid. Căci și bărbatul este pentru femeie carne; și femeia este altceva decât un obiect de carne; iar carnea îmbracă pentru fiecare și în fiecare experiență semnificații singulare. La fel, este întru totul

adevărat că femeia este - ca și bărbatul - o ființă înrădăcinată în natură; este, mai mult decât bărbatul, aservită speciei, animalitatea sa este mai evidentă; dar în ea, ca și în el, datul este asumat de existență, și ea aparține și regnului uman. A o asimila Naturii este o simplă prejudecată.

Puține mituri au fost mai avantajoase decât acesta iubitei caste: el îi justifică toate privilegiile și chiar o autorizează să abuzeze de ele. Bărbații nu trebuie să se preocupe să aline suferințele și poverile care sunt în mod fiziologic soarta femeii din moment ce acestea sunt „voite de Natură”; ei își fac din acestea un pretext pentru a spori și mai mult mizeria condiției feminine, spre exemplu, pentru a-i nega femeii orice drept la plăcerea sexuală, pentru a o face să muncească precum o vită de povară.^[200]

Dintre toate aceste mituri, nici unul nu este mai ancorat în inimile bărbaților decât acela al „misterului” feminin. El are o mulțime de avantaje. Și mai întâi permite o explicație gratuită a tot ceea ce pare inexplicabil; bărbatul care „nu înțelege”, o femeie este fericit să substituie unei deficiențe subiective o rezistență obiectivă; în loc să-și admită ignoranța, recunoaște prezența unui mister în afara lui; iată un alibi care-i fletează în același timp lenea și vanitatea; un suflet îndrăgostit se scutește astfel de o mulțime de decepții: dacă purtările iubitei sunt capricioase, dacă spune fraze stupide, misterul feminin îi servește drept scuză pentru toate. În sfârșit, datorită misterului se perpetuează acest raport negativ care i se părea lui Kierkegaard infinit preferabil unei posesiuni pozitive; în fața unei enigme vii, bărbatul rămâne singur: singur cu visele lui, cu speranțele, cu temerile sale, cu dragostea și cu vanitatea sa; acest joc subiectiv care poate merge de la viciu la extaz mitic este pentru mulți o experiență mai

atrăgătoare decât un raport autentic cu ființa umani. Pe ce se bazează, deci, o iluzie atât de profitabilă?

Desigur, femeia, într-un anume sens, este misterioasă, „misterioasă ca toată lumea”, așa cum spune Maeterlinck. Fiecare nu este subiect decât pentru sine; fiecare nu se poate sesiza în propria-i imanență decât pe sine; din acest punct de vedere celălalt este întotdeauna un mister. Pentru bărbați, opacitatea pentru-sinelui este mai flagrantă într-o alteritate feminină; ei nu pot, prin nici un efect de simpatie, să-i pătrundă experiența singulară: calitatea plăcerii erotice a femeii, neplăcerile menstruației, durerile nașterii; toate acestea bărbații sunt condamnați să le ignore. De fapt, există o reciprocitate a misterului: în calitate de Celălalt, un Celălalt de sex masculin, există în inima fiecărui bărbat o prezență închisă în sine și impenetrabilă pentru femei; și ea ignoră ce este erotismul masculin. Dar după regula universală pe care am constatat-o, categoriile prin care bărbații privesc lumea sunt constituite, din punctul lor de vedere, ca absolute; aici și pretutindeni, ei nu țin seama de reciprocitate. Fiind un mister pentru bărbat, femeia este privită ca un mister în sine.

La drept vorbind, situația ei o predispune în mod deosebit să fie considerată sub acest aspect. Destinul ei fiziologic este foarte complex; ea însăși îl suportă ca pe o istorie străină, propriu-i trup nu este pentru ea o expresie limpede a ei înseși; se simte alienată în acest trup; legătura care în orice individ există între viața fiziologică și viața psihică sau, cu alte cuvinte, relația între facticitatea individului și libertatea care îl asumă este cea mai dificilă enigmă implicată de condiția umană: iar la femeie această enigmă se afirmă în felul cel mai tulburător.

Dar ceea ce se numește mister nu este singurătatea subiectivă a conștiinței, nici secretul vieții organice. La nivelul comunicării, cuvântul își capătă adevăratul său sens: nu se reduce la liniștea pură, la noapte, la absență, ci implică o prezență care bâiguie și nu reușește să se manifeste. A spune că femeia este un mister înseamnă a spune nu că ea tace, ci că limbajul ei nu este înțeles; este acolo, dar ascunsă sub văluri; există dincolo de aceste apariții incerte. Ce este ea? Un înger, un demon, o inspirată, o actriță? Se presupune fie că există la aceste întrebări niște răspunsuri imposibil de descoperit, fie că, mai curând, nici unul nu este potrivit, pentru că ființa feminină este afectată de o fundamentală ambiguitate; în sufletul ei este imposibil de definit chiar pentru sine însăși: este un sfinx.

Fapt este că femeia ar fi foarte încurcată dacă ar trebui să hotărască cine este; întrebarea nu are nici un răspuns; dar nu pentru că adevărul ascuns ar fi prea alunecos pentru a se lăsa definit: ci pentru că în acest domeniu nu există adevăr. O ființă nu este nimic altceva decât ceea ce face; posibilul nu depășește realul, esența nu precedă existența: în pura ei subiectivitate, ființa umană nu este nimic. Măsura sa este dată de faptele sale. Despre o țărăncă se poate spune că este o lucrătoare bună sau dimpotrivă, despre o actriță că are sau nu are talent; dar dacă o femeie este considerată în prezența ei immanentă, nu se poate spune nimic despre ea, este în afara oricărei calificări. Or, în relațiile amoroase sau conjugale, în toate relațiile în care femeia este vasala, Celălalt, ea este văzută în imanența ei. Este frapant că o camaradă, o colegă, o asociată sunt lipsite de mister; în schimb, dacă vasalul este bărbat, dacă în fața unui bărbat sau a unei femei mai în vârstă decât el un băiat, de exemplu, apare ca un obiect neesențial, și el se învâluie în mister. Și aceasta ne descoperă o

infrastructură a misterului feminin care este de ordin economic. Nici un sentiment nu este nimic. „În domeniul sentimentelor, realul nu se distinge de imaginar - scrie Gide. Și ajunge să-ți imaginezi că iubești pentru a iubi, de aceea ajunge să spui că-ți imaginezi că iubești, când iubești, pentru a începe imediat să iubești mai puțin...”, între imaginar și real nu există discriminare decât prin purtările oamenilor. Bărbatul, pentru că deține în această lume o poziție privilegiată, este în stare să-și manifeste activ dragostea; adesea o întreține pe femeie sau cel puțin o ajută; căsătorindu-se cu ea, îi dă o poziție socială; îi face cadouri; independența sa economică și socială îi îngăduie inițiative și invenții: despărțit de doamna de Villeparisis, domnul de Norpois călătorea câte douăzeci și patru de ore ca s-o întâlnească; foarte adesea el este ocupat, iar ea nu are nici o activitate; el îi dăruiește timpul pe care îl petrece cu ea, iar ea îi ia acest timp: cu plăcere, cu pasiune sau pur și simplu pentru a se distra? Oare acceptă femeia aceste binefaceri din dragoste, sau din interes? Își iubește bărbatul sau iubește căsnicia? Bineînțeles, și dovezile pe care le oferă bărbatul sunt ambigue; cutare sau cutare dar este dăruit din dragoste sau din milă? Dar, în timp ce în mod normal femeia află în relațiile cu bărbatul o serie de avantaje, relația cu o femeie nu este profitabilă pentru bărbat decât în măsura în care o iubește. Astfel, după ansamblul activității sale se poate, aproximativ, măsura gradul său de atașament. În timp ce femeia nu prea are cum să-și sondeze propriile-i sentimente; le va vedea, după toane, din puncte de vedere diferite, și atâta timp cât le va suporta cu pasivitate, nici o interpretare nu va fi mai adevărată decât alta; în cazurile destul de rare în care ea deține privilegiile economice și sociale, misterul se inversează; ceea ce arată foarte bine faptul că nu este legat mai mult de acest sex decât de celălalt, ci de o situație. Pentru un mare număr

de femei, căile transcendenței sunt închise; pentru că ele nu fac nimic, nu reușesc să fie nimic; se întreabă la infinit ce-ar fi putut deveni, ceea ce le determină să se întrebe ce sunt: este o întrebare zadarnică; dacă bărbatul nu reușește să descopere această esență secretă, este pur și simplu pentru că aceasta nu există. Menținută la marginea lumii, femeia nu se poate defini obiectiv prin această lume, iar misterul ei nu învăluie decât vidul.

În afară de asta, se întâmplă ca ea, precum fac toți cei oprimați, să-și disimuleze deliberat figura sa obiectivă; sclavul, servitorul, indigenul, toți cei care depind de capriciile unui stăpân au învățat să-i opună un surâs imuabil sau o enigmatică impasibilitate; își ascund cu grijă adevăratele lor sentimente sau purtări. Femeia este învățată încă din adolescență să-i mintă pe bărbați, să umble cu viclenii și cu subterfugii. Ea îi abordează sub niște chipuri de împrumut; este prudentă, ipocrită, prefăcută.

Dar Misterul feminin, așa cum îl recunoaște gândirea mitică, este o realitate mai profundă. De fapt, el este imediat implicat în mitologia unui Celălalt absolut. Dacă admitem că și conștiința neesențială este o subiectivitate translucidă, capabilă să opereze Gândirea, admitem că ea este într-adevăr suverană și că se întoarce la esențial; pentru ca unui individ orice reciprocitate să-i apară imposibilă, Celălalt trebuie să fie pentru sine altul, trebuie ca subiectivitatea sa însăși să fie afectată de alteritate; această conștiință care s-ar aliena în calitate de conștiință, în pura sa prezență imanentă ar fi, evident, Misterul; ar fi Misterul în-sine, prin faptul că ar fi pentru-sine; ar fi Misterul absolut. Astfel, prin secretul pe care-l creează disimularea, există un secret al rasei negre, al rasei galbene, în calitatea în care sunt considerați în mod absolut ca un Celălalt neesențial. Trebuie să remarcăm că

cetățeanul american care îl deconcertează profund pe europeanul mediu nu este, totuși, considerat ca fiind „misterios”; într-un fel mai modest, oamenii admit că nu-l înțeleg; astfel, nici femeia nu-l „înțelege” pe bărbat, dar nu există mister masculin; pentru că bogata Americă sau bărbatul sunt de partea Stăpânului, iar Misterul este proprietatea sclavului.

Bineînțeles, nu putem visa în crepusculele relei-credințe la realitatea pozitivă a Misterului; asemănător cu anumite halucinații marginale, imediat ce încerci să-l fixezi, se risipește. Literatura nu reușește niciodată să descrie femei „misterioase”; ele pot apărea numai la începutul romanului ca fiind ciudate, enigmatice; însă, dacă nu cumva povestea rămâne neterminată, sfârșesc prin a-și descoperi secretul și atunci devin personaje coerente și translucide. De exemplu, eroii din cărțile lui Peter Cheyney nu încetează să se uimească în fața imprevizibilelor capricii ale femeilor: niciodată nu poți ghici cum se vor purta, dejoacă orice calcule; de fapt, imediat cum resorturile actelor lor sunt dezvăluite cititorilor, ele apar ca niște simple mecanisme; una era spioană, alta hoată; oricât de abilă ar fi intriga, există întotdeauna o cheie și n-ar putea fi altfel, chiar dacă autorul ar fi avut tot talentul și toată imaginația din lume. Misterul nu este niciodată altceva decât un miraj, se risipește imediat ce încerci să-l delimitezi.

Astfel vedem că mitul se explică în mare parte prin felul în care îl folosesc bărbații. Misterul femeii este un lux. El nu poate apărea decât dacă bărbatul scapă de apăsarea imperioasă a nevoilor sale; cu cât raporturile sunt mai concret trăite, cu atât ele sunt mai puțin idealizate. Felahul din Egiptul antic, țăranul beduin, artizanul din Evul Mediu, muncitorul din zilele noastre au, din pricina

necesității muncii și a sărăciei, raporturi prea bine definite cu femeia singulară care le este tovarășă pentru a o împodobi cu o aură fastă sau nefastă. Epocile sau clasele cărora li se îngăduia luxul de a visa au ridicat statui albe sau negre ale feminității. Dar și luxul are o utilitate; aceste vise erau imperios dirijate de interese. Totuși, majoritatea miturilor au rădăcini în atitudinea spontană a omului față de propria-i existență și față de lumea care îl investește; dar depășirea experienței către Ideea transcendentă a fost deliberat operată de societatea patriarhală în scopuri de auto justificare; prin mituri, le impunea indivizilor legile și moravurile sale într-o manieră sensibilă, în imagini; sub o formă colectivă, imperativul mitic se insinua în fiecare conștiință. Prin intermediul religiilor, al tradițiilor, al limbajului, al poveștilor, al cântecelor, al cinematografului, miturile pătrund în existențele cele mai puternic aservite realităților materiale. Fiecare poate lua din ele o sublimare a modestelor sale experiențe: înșelat de o femeie iubită, unul declară că aceasta este un sex înfometat; altul e obsedat de ideea neputinței sale virile: iat-o pe femeie devenind Insecta-călugăriță; unuia îi place tovarășia soției sale: este Armonia, Odihna, Pământul care ne hrănește pe toți. Gustul eternității ieftine, al unui absolut de buzunar, care se întâlnește la majoritatea oamenilor, este satisfăcut cu aceste mituri. Cea mai mică emoție, o contradicție devin reflexul unei Idei atemporale și această iluzie flatează vanitatea în chip plăcut.

Mitul este una dintre acele capcane ale falsei obiectivități în care seriozitatea se aruncă cu capul înainte. Este vorba încă o dată de a înlocui experiența trăită și liberele judecăți pe care le cere ea cu un idol încremenit. Unui raport autentic cu o ființă autonomă, mitul Femeii îi substituie contemplarea nemișcată a unui miraj. „Miraj! miraj! trebuie să le ucidem, din moment ce nu le

putem înțelege; sau mai bine să le liniștim, să le informăm, să le facem să le treacă gustul pentru bijuterii, să facem cu adevărat din ele tovarășele noastre egale, prietenele noastre intime, asociate, acum și aici, să le îmbrăcăm altfel, să le tăiem părul, să le spunem totul...” se indigna Laforgue. Bărbatul n-ar avea nimic de pierdut, dimpotrivă, dacă ar renunța să o deghizeze pe femeie în simbol. Visurile, când sunt colective și dirijate, când sunt clișee, sunt foarte sărace și monotone față de realitatea vie; pentru adevăratul visător, pentru poet, realul este o sursă mult mai fecundă decât un miraculos uzat. Epocile care au răsfățat cel mai sincer femeia nu sunt nici feudalitatea plină de curtoazie, nici galantul secol al XIX-lea: sunt acelea în care - de pildă secolul al XVIII-lea - bărbații vedeau în femei niște semene ale lor; de-abia atunci apar ele ca fiind cu adevărat romanești; n-avem decât să citim Legăturile primejdioase, Roșu și Negru, Adio, arme pentru a ne da seama de asta. Eroinele lui Laclos, Stendhal și Hemingway sunt lipsite de mister, dar nu sunt mai puțin atrăgătoare pentru acest fapt. A recunoaște în femeie o ființă umană nu înseamnă a sărăci experiența bărbatului: aceasta nu ar pierde nimic din diversitate, din bogăție și din intensitate dacă ar fi asumată în intersubiectivitatea ei; a refuza miturile nu înseamnă a distruge orice relație dramatică între sexe, nu înseamnă a nega semnificațiile care i se revelează în mod autentic bărbatului prin realitatea feminină; nu înseamnă a suprima poezia, dragostea, aventura, fericirea, visul: înseamnă numai a cere ca purtările, sentimentele, pasiunile să fie întemeiate pe adevăr.

[201]

„Femeia este pe cale să dispară. Unde sunt femeile? Femeile din ziua de azi nu mai sunt femei”; am văzut care este sensul acestor misterioase sloganuri. În ochii bărbaților și în aceia

ai numeroaselor femei care văd prin acești ochi, nu ajunge să ai un trup de femeie, nici să-ți asumi ca amantă, ca mamă, funcția de femeie pentru a fi o „adevărată femeie”; prin sexualitate și maternitate, subiectul își poate revendica autonomia; „adevărata femeie” este cea care se acceptă drept Celălalt. Există în atitudinea bărbaților de azi o duplicitate care creează în femeie o sfâșiere dureroasă; ei acceptă în mare măsură ca femeia să le fie o tovarășă, o egală; și totuși, continuă săi ceară să rămână neesențialul; pentru ea, aceste două destine nu pot fi conciliate; ezită între ele, fără se putea adapta cu totul la nici unul, și de aici vine lipsa ei de echilibru. La bărbat, între viața publică și viața sa particulară nu este nici o prăpastie; cu cât își afirmă prin acțiune și muncă priza sa asupra lumii, cu atât apare ca fiind mai viril; în el se confundă valorile umane și valorile vitale; în schimb, reușitele autonome ale femeii sunt în contradicție cu feminitatea sa, din moment ce „adevăratei femei” i se cere să devină obiect, să fie Celălalt. E posibil ca în această privință sensibilitatea, sexualitatea chiar a bărbaților să se modifice. Deja s-a născut o nouă estetică. Dacă moda piepturilor plate și a șoldurilor înguste - a femeii-efeb - n-a durat decât un timp, nu s-a revenit, totuși, la idealul opulent al secolelor trecute. Trupului feminin i se cere să fie carne, dar în mod discret; trebuie să fie subțire, și nu îngreunat de grăsime; musculos, suplu, robust, trebuie să sugereze transcendența; este de preferat să nu fie alb ca o plantă de seră, ci să fi înfruntat soarele universal, bronzat ca un tors de muncitor. Devenind practic, costumele femeii n-a făcut-o să apară ca asexuată; dimpotrivă, fustele scurte i-au pus în valoare mai mult ca oricând picioarele și coapsele. Nu vedem nici un motiv pentru care munca ar priva-o de atracția sa erotică. A percepe femeia în același timp ca pe un personaj social și ca pe o pradă carnală poate fi ceva tulburător; într-

o serie de desene ale lui Peynet apărute recent^[202] era înfățișat un tânăr părăsindu-și logodnica pentru că era sedus de frumoasa femeie-primar care se pregătea să-i celebreze căsătoria; faptul că o femeie practică o „oficiere civilă” și este în același timp dezirabilă a fost mult timp tema unor glume mai mult sau mai puțin licențioase; puțin câte puțin scandalizarea și ironia s-au mai tocit și se pare că noi forme de erotism sunt pe cale de a se naște; și s-ar putea ca acestea să dea naștere unor noi mituri.

Ceea ce e sigur este că în zilele noastre femeilor le e foarte greu să-și asume în același timp condiția de individ autonom și destinul lor feminin; aici este sursa acelor stângăcii și stări de rău care le fac uneori să fie privite ca un „sex pierdut”. Și, fără îndoială, este mai confortabil să înduri o sclavie oarbă decât să te străduiești să te eliberezi; și morții sunt mai bine adaptați pământului decât cei vii. Oricum, o reîntoarcere în trecut nu numai că nu este posibilă, dar nici nu ar fi de dorit. Ceea ce trebuie să sperăm este că și bărbații își vor asuma fără rezerve situația care este pe cale să fie creată; numai atunci femeia va putea trăi fără să fie divizată. Atunci, numai, va putea fi îndeplinită urarea lui Laforgue: „O, tinere fete, când veți fi oare frații noștri, frații noștri intimi, fără nici un gând de exploatare? Când ne vom da mâna cu adevărat?” Atunci „Melusine, care nu va mai fi sub povara fatalității pe care doar bărbatul a dezlănțuit-o asupra ei, Melusine eliberată... Își va regăsi „temelia omenească”^[203].

Numai atunci ea va fi pe deplin o ființă omenească, „când va fi sfârșită înfinita sclavie a femeii, când va trăi pentru sine și prin sine, după ce bărbatul - până atunci abominabil - o va fi lăsat liberă”^[204].

- sfârșitul volumului I -

- întoarcere la Cuprins

Volumul II.

Ce nenorocire este să fii femeie! Și totuși, cea mai mare nenorocire pentru o femeie este să nu înțeleagă că este femeie.

KIERKEGAARD

Pe jumătate victime, pe jumătate complice, ca toată lumea.

JEAN-PAUL SARTRE

- întoarcere la Cuprins

Introducere

Femeile de astăzi sunt pe cale să detroneze mitul feminității; ele încep să-și afirme concret independența; însă nu le este ușor să-și trăiască integral condiția lor de ființă umană. Crescute de femei, în mijlocul unei lumi feminine, destinul lor normal este căsătoria, care, practic, le subordonează bărbatului; prestigiul viril este departe de a fi pălit: el se întemeiază, încă, pe solide baze economice și sociale. Este necesar deci să studiem cu grijă destinul tradițional al femeii. Cum face femeia ucenicia propriei sale condiții, cum o simte, în ce univers va fi închisă, ce evaziuni îi sunt permise, iată ceea ce voi căuta să descriu. Numai atunci vom putea înțelege cu ce probleme se confruntă femeile care, moștenind un trecut greu, încearcă să-și făurească un viitor nou. Când folosesc cuvintele „femeie” sau „feminism” nu mă refer, evident, la nici un arhetip, la nici o esență imuabilă; după majoritatea afirmațiilor mele, cititorul trebuie să subînțeleagă „în starea actuală a educației și a moravurilor” Intenția

noastră nu este de a enunța aici adevăruri eterne, ci de a descrie fondul comun. Îndepărtând de acesta orice existență feminină singulară.

- întoarcere la Cuprins

Partea I: FORMAȚIE

- întoarcere la Cuprins

Capitolul I. Copilăria

Nu te naști, ci devii femeie. Nici un destin biologic, psihic, economic nu definește înfățișarea pe care și-o asumă în mijlocul societății femela speciei umane; ansamblul civilizației elaborează acest produs intermediar între mascul și castrat care este îndeobște calificat drept feminin. Numai prin mediația semenului său individul poate fi constituit ca Celălalt. Așa cum există pentru sine, copilul n-ar putea să înțeleagă faptul că el este diferit din punct de vedere sexual. Pentru băieți și pentru fete, trupul este în primul rând iradierea unei subiectivități, instrumentul care efectuează înțelegerea lumii: învață universul prin ochi, nu prin părțile lor sexuale. Drama nașterii, drama înțărcatului se desfășoară în același fel pentru sugarii de ambele sexe; ei au aceleași interese și aceleași plăceri; suptul este în primul rând sursa senzațiilor lor celor mai plăcute; apoi trec prin faza anală, unde cele mai mari satisfacții le sunt procurate de funcțiile excretorii care le sunt comune; dezvoltarea lor genitală este analoagă; își explorează trupul cu aceeași curiozitate și cu aceeași indiferență; au aceeași plăcere nedefinită manipulându-și organele genitale, fie că este vorba despre clitoris sau despre penis; în măsura în care sensibilitatea lor se obiectivează deja, ea se orientează către mamă: carnea feminină moale, netedă, elastică suscită dorințele sexuale, și aceste dorințe sunt posesive; fetița, ca și băiețelul, își

îmbrățișează mama, o pipăie, o mângâie într-un fel foarte agresiv: manifestă aceeași gelozie față de un frate nou-născut, prin aceleași purtări: mânie, îmbufnare, tulburări ale funcțiilor urinare; recurg la aceleași cochetării pentru a câștiga dragostea adulților. Până la doisprezece ani fetița este la fel de robustă ca și frații săi, manifestă aceleași capacități intelectuale; nu există nici un domeniu în care îi este interzis să concureze cu ei. Dacă, înainte cu mult de pubertate, și uneori chiar de la cea mai fragedă vârstă, ea ne apare deja ca definită din punct de vedere sexual, aceasta nu se întâmplă pentru că niște instincte misterioase o fac să fie sortită de la început pasivității, cochetăriei, maternității: intervenția celorlalți în viața copilului este aproape originară, și încă din primii ani vocația sa îi este insuflată imperios.

Lumea nu este prezentă la început pentru nou-născut decât sub forma senzațiilor imanente; este încă înecat în sânul Totului, ca pe vremea când locuia în întunecimile pântecelui; fie că este alăptat la sân, fie cu biberonul, este investit cu căldura unei cărni materne. Puțin câte puțin, învață să perceapă obiecte diferite de el: se distinge de acestea; în același timp, într-o manieră mai mult sau mai puțin brutală, se detașează de trupul care l-a hrănit; câteodată reacționează la această separare printr-o criză violentă^[205]: în orice caz, în momentul în care aceasta se consumă - în jurul vârstei de șase luni, aproximativ - copilul începe să se manifeste prin mimică, care se transformă apoi într-o adevărată paradă, dorința de a-i seduce pe ceilalți. Desigur, această atitudine nu este definită ca o alegere gândită, dar nu este nevoie să gândești o situație pentru a o face să existe. Într-o manieră imediată, sugarul trăiește drama originară a oricărei ființe, care este drama raportului său cu Celălalt. În angoasă, omul se simte abandonat. Fugind de libertatea sa, ar dori să se piardă în

sânul Totului: aici este originea reveriilor sale cosmice și panteiste, a dorinței sale de uitare, de somn, de extaz, de moarte. El nu ajunge niciodată să-și abolească eul său separat: dorește măcar să atingă soliditatea în-sinelui, să fie pietrificat, transformat în lucru; în special când este ținut în loc de privirea semenului său apare ca o ființă.

Din această perspectivă trebuie interpretată purtarea copilului: sub o formă carnală, el descoperă finitudinea, singurătatea, abandonarea într-o lume străină, și atunci încearcă să compenseze această catastrofă alienându-și existența într-o imagine a cărei realitate și valoare le va întemeia Celălalt. Se pare că începând cu momentul în care își zărește imaginea în oglindă - moment ce coincide cu acela al întărcării - copilul începe să-și afirme identitatea^[206]: eul său se confundă cu această reflectare atât de bine, încât nu se formează decât alienându-se. Oglinda propriu-zisă joacă un rol mai mult sau mai puțin important; în schimb, este sigur că pe la vârsta de șase luni copilul începe să înțeleagă expresia pe care-o au într-un moment sau altul chipurile părinților săi și să se perceapă sub privirea lor ca obiect. Este deja un subiect autonom care transcende către lume: dar numai sub o figură înstrăinată se va regăsi pe sine însuși.

Atunci când crește, copilul luptă în două feluri împotriva abandonării originare. Încearcă să nege separația: se ghemuiește în brațele maniei sale, caută căldura ei vie, pretinde mângâierile sale. Și încearcă să se justifice prin sufragiile celorlalți. Adulții îi apar ca niște zei care au puterea de a-i conferi ființa. Simte forța magică a privirii care îl metamorfozează când într-un îngerăș delicios, când în monstru. Aceste moduri de apărare nu se exclud, dimpotrivă, ele se completează și se întrepătrund. Când seducția reușește, sentimentul

de justificare își găsește o confirmare carnală în sărutările și în îmbrățișările pe care le primește: copilul cunoaște aceeași fericită pasivitate la sânul maniei sale și sub ochii ei binevoitori. În primii trei sau patru ani de viață nu e nici o diferență între atitudinea băieților și a fetițelor, toți încercând să perpetueze fericita stare de dinaintea înțărcatului; și la unii, și la alții întâlnim aceleași manevre de seducție și de paradă; băieții sunt la fel de doritori ca și surioarele lor să placă, să provoace surâsuri, să fie admirați.

Este mai satisfăcător să negi sfârșirea decât s-o depășești, mai radical să fii pierdut în inima Totului decât să fii pietrificat de conștiința celuilalt: fuziunea trupească creează o alienare mai profundă decât orice renunțare sub ochii celuilalt. Seducția, parada reprezintă un stadiu mai complex, mai puțin facil decât simplul abandon în brațele mamei. Magia privirii adulte este capricioasă; copilul pretinde a fi invizibil, părinții lui intră în joc, îl caută pe pipăite, rid și dintr-o dată declară: „Haide, ne-am plictisit, nu ești deloc invizibil” O frază a copilului i-a amuzat o dată și, amintindu-și acest lucru, copilul o repetă: de data aceasta, adulții vor ridica din umeri. Într-o lume atât de nesigură, la fel de imprevizibilă ca universul lui Kafka, la fiecare pas există ceva de care te împiedici.^[207] De aceea atâtor copii le este frică să crească; sunt disperați dacă părinții lor încetează să-i ia pe genunchi, să-i primească în patul lor: prin intermediul frustrării fizice.

În *Portocala albastră*, Yassu Gauclere a spus despre tatăl său: „Buna sa dispoziție nu se părea la fel de redutabilă ca stările sale de nerăbdare, pe care nimic nu părea a le motiva...Nesigură de toanele lui, la fel cum aș fi fost de capriciile lui Dumnezeu, aveam pentru el un respect încărcat de neliniște... Îmi lansam cuvintele ca și cum m-aș fi

jucat cap sau pajură, neștiind cum vor fi primite aceste cuvinte”. Și, mai departe, povestește anecdota următoare: ..Cum într-o zi, după ce fusesem certată. Îmi începusem litania: Masă veche, pene de parchet, cuptor, lighean, sticlă, crăticioară etc. mama mă auzi și izbucni în râs. Câteva zile mai târziu, încercai să-mi folosesc încă o dată litania ca s-o îmblânzesc pe mama care mă certase din nou: de data aceasta n-a mai mers. În loc să se înveselească, mama a devenit de două ori mai severă și mi-a mai dat o pedeapsă pe lângă cea pe care-o promisem. Mi-am spus atunci că purtarea celor mari este absolut de neînțeles”.

În acest punct vor apărea mai întâi fetițele ca fiind privilegiate. Un al doilea înțărcat, mai puțin brutal, mai lent decât primul, sustrage corpul mamei strânsorii copilului; dar mai ales băieților li se refuză puțin câte puțin sărutările și îmbrățișările; cât despre fetiță, ea este în continuare alintată, i se permite să stea lângă fustele mamei, tatăl o ia pe genunchi și îi mângâie părul; cei mari o îmbracă în rochii moi ca niște sărutări, sunt indulgenți cu lacrimile și capriciile ei. o piaptănă cu grijă, se amuză pe seama nutrițelor și a cochetăriilor ei: contactele fizice și privirile înțeleghătoare o protejează împotriva angoasei singurătății. Dimpotrivă, băiețelului i se va interzice chiar și cochetăria; manevrele lui de seducție, scenele lui au darul de a-i irita pe adulți...Un bărbat nu cere să fie sărutat... Un bărbat nu se privește în oglindă... Un bărbat nu plânge...” i se spune. Toți vor ca el să fie un ..mic bărbat”: numai desprinzându-se de lumea adulților va obține laudele acestora. Va plăcea doar părând că nu încearcă să placă.

Mulți băieți, înspăimântați de dura independență la care sunt condamnați, doresc să fie fete: pe vremea când erau îmbrăcați mai întâi în haine de fetiță,

adesea izbucneau în lacrimi când trebuiau să abandoneze rochia și să-și pună pantaloni sau când li se tăiau buclele. Unii se încapățânează să prefere feminitatea, și acesta e unul dintre modurile de a se orienta către homosexualitate: „Doream cu pasiune să fiu fată, și am împins ignoranța măreției de a fi bărbat până la pretenția de a urina așezat pe vine”, povestește Maurice Sachs.^[208] Totuși, dacă băiatul apare la început mai puțin favorizat decât surorile sale, aceasta se întâmplă pentru că părinții au pretenții mult mai mari de la el. Exigențele cărora le este supus implică imediat o valorizare. În amintirile sale, Mauras povestește că era gelos pe un frate mai mic al său pe care mama și bunica sa îl alintau; tatăl său l-a luat atunci de mână și l-a scos afară din cameră: „Noi suntem bărbați: să le lăsăm în pace pe femeile astea”, i-a spus el. Copilul este convins de cei din jurul său că se cere mai mult de la el pentru că băieții sunt superiori: pentru a-l încuraja pe acest drum dificil, i se insuflă orgoliul virilității sale; această noțiune abstractă dobândește pentru el o figură concretă, fiind întruchipată de penis. Mândria pe care o încearcă față de micul său sex indolent nu este spontană, ci este resimțită datorită atitudinii anturajului său. Mamele și doicile perpetuează tradiția care asimilează falusul și ideea de masculinitate; fie că-i recunosc prestigiul cu grațitudine tandră sau cu supunere, fie că pentru ele înseamnă o revanșă faptul de a-l vedea la sugăr sub o formă umilită, ele tratează penisul copilului cu o amabilitate deosebită. Rabelais ne povestește jocurile și vorbele doicilor lui Gargantua; istoria le-a reținut pe acelea ale doicilor lui Ludovic al XIII-lea. Femei mai puțin nerușinate ca acestea dau totuși un nume prietenos sexului băiețelului, vorbind despre el ca despre o persoană în miniatură, care este în același timp el însuși și altul decât el însuși; ele fac din sex, potrivit unei fraze deja citate, „alter ego de obicei mai versat, mai

inteligent și mai îndemânat decât individul”^[209]. Din punct de vedere anatomic, penisul este într-un tot apt de a îndeplini acest rol; detașat de trup, apare ca o mică jucărie naturală, un fel de păpușă. Copilul va fi deci pus în valoare prin valorizarea dublului său. Un tată îmi povestea că unul dintre fiii săi, la vârsta de trei ani, urina așezat pe vine; înconjurat de surori și de verișoare, era un copil timid și trist; într-o zi tatăl său l-a luat cu el la toaletă, spunându-i: „Am să-ți arăt acum cum fac bărbații”. De atunci înainte copilul, foarte mândru că putea urina în picioare, avea să disprețuiască fetițele, „care fac pipi printr-o gaură”; disprețul lui venea, la origine, nu din faptul că acestora le lipsea un organ, ci din aceea că nu fuseseră alese și inițiate de tatăl lui. Astfel, penisul nu este descoperit ca un privilegiu imediat din care băiatul ar căpăta un sentiment de superioritate; nici vorbă de acest lucru; dimpotrivă, valorizarea lui apare ca o compensație - inventată de adulți și acceptată cu pasiune de copil - pentru duritatea ultimului înțărcat: prin aceasta, este apărat împotriva regretului de a nu mai fi bebeluș, de a nu se fi născut fată. Mai apoi, băiatul își va întruchipa în sex transcendența și suveranitatea orgolioasă^[210].

Soarta fetei este foarte diferită. Mamele și doicile nu au pentru organele ei genitale nici tandrețe, nici respect; ele im-i atrag atenția asupra acestui organ secret, din care nu se vede decât ceea ce este la suprafață și care nu poate fi apucat; într-un anumit sens, fetița nu are sex. Ea nu resimte această absență ca pe o lipsă; trupul său este pentru ea, evident, un întreg; dar ea se află în lume în alt mod decât băiatul; și un ansamblu de factori poate transforma în ochii săi această diferență într-o inferioritate.

„Începuse de timpuriu să se joace pe sub burtă cu ursulețul, iar îngrijitoarele lui i-l împodobeau în

fiecare dimineată, punându-i buchete de flori, panglicuțe frumoase și cercei, ciucuri-ciucuri. Îl rotunjeau în palme ca pe un săpunel, iar când vedeau că ciulește urechile, râdeau și se veseleau, ca de-un joc plăcut, cu care își treceau vremea. Una îi zicea «cepulețul meu», alta «cercelușul meu», alta. «crenguța mea de mărgean», altele «ceparul meu», «sfredelușul meu», «burghiul meu», «dopșorul meu», «sulișoara mea» și așa mai departe.” (François Rabelais, *Gargantua și Pantagruel*. traducere de Alexandru Hodoș, Editura pentru Literatură Universală. București, 1967, pag. 76.)

Puține lucruri sunt mai discutate în psihanaliză decât faimosul „complex de castrare” feminin. Majoritatea specialiștilor admit astăzi că dorința de a avea un penis se prezintă în cele mai diverse feluri.^[211] Mai întâi, multe fete ignoră până la o vârstă avansată detaliile anatomiei masculine. Copilul acceptă în mod natural că există bărbați și femei, așa cum există un soare și o lună; el crede în esențe conținute în cuvinte și curiozitatea lui nu este mai întâi analitică. Pentru alții, acea bucățică de carne ce atârnă între picioarele, băieților este ceva insignifiant sau chiar derizoriu; este o ciudățenie care se confundă cu aceea a hainelor, a pieptănăturii; adesea este un lucru descoperit la un frate mai mic; „când fetița este foarte mică, ea nu este impresionată de penisul fratelui său”, spune H. Deutsch, citând exemplul unei fetițe de optsprezece luni care a rămas absolut indiferentă la descoperirea penisului, nedându-i importanță decât mult mai târziu, în raport cu preocupările ei personale. Se întâmplă chiar ca penisul să fie considerat o anomalie: este o excrescență, un lucru nedefinit care atârnă precum negii, mamelele sau gâlcile, ceva care poate inspira dezgust. În sfârșit, fapt este că în numeroase cazuri fetița este interesată de penisul unui frate sau al unui

camarad; dar asta nu înseamnă că încearcă față de el o gelozie propriu-zis sexuală, și încă și mai puțin că se simte profund marcată de absența acestui organ; ea dorește să pună stăpânire pe penis așa cum dorește orice obiect; dar această dorință poate rămâne superficială.

Desigur, funcțiile excretorii și în special funcțiile urinare sunt obiectul unui interes pasionat din partea copiilor: adesea, a urina în pat constituie un protest împotriva preferinței marcate a părinților pentru un alt copil. Există țări în care bărbații urinează stând pe vine, și se întâmplă și ca femeile să urineze în picioare; între altele, este un obicei frecvent la multe dintre femeile de la țară; dar în societatea occidentală contemporană, moravurile cer în general ca femeia să stea pe vine în timp ce urinează, poziția verticală fiind rezervată bărbaților. Această diferență este pentru fetiță diferențierea sexuală cea mai frapantă. Pentru a urina, ea trebuie să se așeze pe vine, să se dezvelească și, implicit, să se ascundă: este o servitute rușinoasă și incomodă. Rușinea sporește în cazurile, frecvente, în care fetița suferă de emisiuni de urină involuntare, în cazul crizelor de râs nebun, de exemplu; controlul este mai puțin sigur la ea decât la băiat. La aceștia din urmă, funcția urinară apare ca un joc liber, care are atracția tuturor jocurilor prin care se exersează libertatea; penisul se lasă manipulat, prin el se poate acționa, ceea ce este unul dintre interesele profunde ale copilului. O fetiță, văzând un băiețel urinând, a declarat cu admirație: „Cât de comod este!”^[212] Jetul poate fi dirijat după-bunul plac al băiatului, urina poate fi aruncată departe: un sentiment de omnipotență ia naștere de aici. Freud a vorbit despre „ambiția arzătoare a foștilor diuretici”; Stekel a discutat și el, cu multă aplicație^ această formulă, dar este adevărat că, așa cum spune Karen Horney^[213], „fantasmele de

omnipotență, mai ales acelea ale unui caracter sadic, sunt adesea asociate jetului masculin de urină”; aceste fantasme, care se păstrează la anumiți bărbați^[214], sunt importante pentru copil. Abraham vorbește despre „marea plăcere pe care o încearcă femeile atunci când stropesc grădina cu furtunul”; eu cred, în conformitate cu teoriile lui Sartre și Bachelard^[215], că nu neapărat asimilarea furtunului cu penisul este sursa acestei plăceri - orice jet de apă apare ca un miracol, ca o sfidare a legilor gravitației: a-l dirija, a-l conduce înseamnă a câștiga o mică victorie împotriva naturii; în orice caz, pentru băiețel aceasta înseamnă o distracție care le este interzisă surorilor sale și care, mai ales la țară, îi permite să stabilească prin jetul urinar o serie de raporturi cu lucrurile: apă, pământ, mușchi, zăpadă etc Unele fete, pentru a cunoaște aceste experiențe, se culcă pe spate și încearcă să facă urina să țâșnească „în sus” sau se străduiesc să urineze în picioare. Karen Horney crede că fetele sunt invidioase mai curând pentru posibilitatea de exhibiție de care se bucură băieții. „O bolnavă a exclamat brusc, văzând în stradă un bărbat care urina: «Dacă aș putea cere Providenței un dar, mi-aș dori să pot măcar o dată urina ca bărbații»,,, relatează Karen Horney. Fetițelor li se pare că băiatul, având dreptul să-și atingă penisul, poate să-l folosească la fel ca pe o jucărie, în timp ce organele lor sexuale sunt tabu. Numeroase anchete și confidențe primite de psihiatri stau mărturie că acest ansamblu de factori le face pe multe dintre fete să dorească a avea un sex masculin. Havelock Elliss citează aceste cuvinte ale unui subiect pe care-l desemnează sub numele de Zenia: „Zgomotul unui jet de apă, mai ales al aceuia țâșnind dintr-un furtun lung, a fost întotdeauna foarte excitant pentru mine, pentru că-mi amintește de zgomotul jetului de urină pe care-l auzeam în copilărie la fratele meu și chiar la alte persoane”. O alta, doamna R. S., povestește că, pe

când era copil, îi plăcea la nebunie să țină în mână penisul unui mic tovarăș de joacă; într-o zi i s-a încredințat un furtun de stropit grădina: „Mi s-a părut delicios să-l țin în mână așa cum aș fi ținut un penis”. Ea insistă asupra faptului că penisul nu avea pentru ea nici un sens sexual: cunoștea numai funcția urinară a acestuia. Cazul cel mai interesant este acela al lui Florrie, semnalat de Havelock Ellis^[216], și a cărei analiză Stekel a reluat-o mai târziu. Citez mai jos un rezumat detaliat al acestuia:

Este vorba de o femeie foarte inteligentă, activă, biologic normală și noninvertită. Ea povestește că funcția urinară a avut întotdeauna un rol foarte mare în copilăria ei; juca împreună cu frații săi jocuri urinare și se stropea pe mâini fără să încerce nici cel mai mic dezgust. „Primele mele concepții ale superiorității bărbaților au fost legate de organele urinare. Eram supărată pe natura care mă privase de un organ atât de comod și decorativ. „Nici un ceainic pe care cineva l-ar fi lipsit de cioc nu s-ar fi simțit mai nefericit. N-a fost nevoie să-mi insuflă nimeni teoria predominanței și a superiorității masculine. Aveam o dovadă permanentă a acestora chiar sub ochii mei.” Ea însăși încerca o mare plăcere urinând la țară. Nimic nu i se părea că poate fi comparat cu zgomotul vrăjit al jetului căzând pe frunzele moarte într-un colț de pădure, și îi observa absorbția. Dar ceea ce o fascina cel mai mult era să urineze în apă. Este o plăcere la care mulți dintre băieți sunt sensibili; și există o întreagă imagerie vulgară care îi arată pe băieții urinând în lacuri sau în râuri. Florrie se plânge că forma pantalonașilor ei o împiedică să se dedea experiențelor pe care ar fi vrut să le încerce; adesea, în timpul plimbărilor în pădure, i se întâmpla să se abțină cât mai mult posibil și apoi să-și dea drumul brusc, din picioare. „îmi amintesc perfect senzația intensă și interzisă a

acestei plăceri, și, de asemenea, uimirea mea văzând că jetul putea țâșni pe când eram în picioare.” După părerea ei, forma veșmintelor feminine are o mare importanță în psihologia unei femei în general. „Era pentru mine nu numai neplăcerea de a trebui să-mi desfac pantalonașii și apoi să mă aplec pentru a uu-i murdări în față, dar partea de dinapoi, care trebuie să fie dată jos, dezgolind astfel fesele, explică de ce, la atâtea femei, pudoarea este localizată în spate, și nu în față. Prima distincție sexuală care mi s-a impus, de fapt, marea diferență, a fost faptul că băieții urinează în picioare, iar fetele ghemuite pe vine. Probabil că astfel sentimentele mele de pudoare cele mai vechi au fost asociate cu fesele, mai degrabă decât cu pubisul.” Toate aceste senzații au căpătat pentru Florrie o extremă importanță, pentru că tatăl său o biciuia adesea până la sânge, iar o guvernantă o bătuse într-o zi la fund ca s-o determine să urineze; era bătută de vise și de fantasme masochiste în care se vedea biciuită de o învățătoare sub ochii întregii clase și urinând atunci împotriva voinței ei, „idee care-mi dădea o curioasă senzație de plăcere”. La cinci ani i s-a întâmplat ca, minată de o nevoie urgentă, să urineze pe o stradă pustie. „Analizându-mi senzațiile, cred că cea mai importantă era rușinea de a fi în picioare și lungimea traiectului jetului de urină între mine și pământ. Distanța aceasta făcea ca totul să pară important și ridicol, chiar dacă veșmintele ascundeau ceea ce se petrecea. În atitudinea obișnuită exista un element de intimitate. Când eram copil, chiar destul de mare, jetul n-ar fi putut fi prea lung; însă la cincisprezece ani eram destul de înaltă, și-mi era rușine gândindu-mă cât de lung era jetul. Sunt sigură că doamnelor despre care am vorbit^[217], care au ieșit înspăimântate din urinoarul modern de la Portsrnouth, li s-a părut foarte indecent pentru o femeie să stea în picioare cu picioarele depărtate,

să-și ridice fustele și să facă să țâșnească sub ele un jet atât de lung.” A început din nou, la douăzeci de ani, această experiență, reluând-o adesea după aceea. Avea un sentiment ambiguu, de rușine și de voluptate, la ideea că ar putea fi surprinsă și că ar fi incapabilă să se oprească. Jetul părea să iasă din mine fără voia mea, și lotuși îmi producea mai multă plăcere decât dacă l-aș fi făcut să iasă după bunul meu plac. Această senzație curioasă că jetul este tras afară din tine de către o putere invizibilă, care a hotărât să fie așa, este o plăcere exclusiv feminina și o încântare subtilă. Simți o plăcere intensă atunci când torentul iese din tine printr-o voință mai presus de tine însăși.” Mai apoi, Florne și-a dezvoltat un erotism flagelatorul amestecat întotdeauna cu obsesii urinare.

Acest caz este foarte interesant, pentru că pune în lumină mai multe elemente ale experienței infantile. Dar este evident că importanța lor enormă le-a fost conferită de niște împrejurări speciale. Pentru fetele dezvoltate normal, privilegiul urinar al băiatului este un lucru prea secundar pentru a naște direct un sentiment de inferioritate. Psihanaliștii care, după Freud, presupun că numai simpla descoperire a penisului ar ajunge să genereze un traumatism ignoră profund mentalitatea infantilă; ea este mult mai puțin rațională decât ar putea presupune aceștia, nu afirmă categorii tranșante și nu este stânjenită de contradicție. Când fetița care vede un penis declară: „Și eu am avut unul la fel” sau „Voi avea și eu unul” sau „Și eu am unul la fel” nu înseamnă că ea este de rea-credință apărându-se astfel. Prezența și absența nu se exclud; copilul - așa cum o dovedesc și desenele sale - crede mult mai puțin în ceea ce vede cu ochii săi decât în tipurile semnificative pe care și le-a fixat o dată pentru totdeauna: el desenează adesea fără să privească și, în orice caz, nu regăsește în percepțiile sale decât

ceea ce el însuși a pus acolo. Saussure^[218], care insistă chiar asupra acestui punct, citează această observație foarte importantă a lui Luquet: „O dată ce un traseu a fost recunoscut ca fiind greșit, este ca și inexistent, copilul nu-l mai vede, literalmente, hipnotizat într-un fel de noul traseu care-l înlocuiește, și nu mai ține cont de liniile care se pot afla întâmplător pe hârtie”. Anatomia masculină constituie o formă puternică ce se impune adesea fetei, astfel încât ea nu-și mai vede literalmente propriul său corp. Saussure citează exemplul unei fete de patru ani care încerca să urineze ca un băiat printre stinghiile unui parapet, spunând că voia „un ceva lung care curge”. Ea afirma în același timp că are un penis și că nu are, ceea ce vine să confirme teoria gândirii prin „participare”, a copiilor, pe care a descris-o Piaget. Fetei îi convine să creadă că toți copiii au venit pe lume cu un penis, dar că mai apoi părinții le taie acest organ unora pentru a face astfel din ei niște fete; această idee satisface artificialismul copilului care, divinizându-și părinții, „îi concepe ca fiind cauza a tot ceea ce posedă”, după cum spune Piaget; el nu vede de la început în această castrare o pedeapsă. Pentru ca aceasta să capete caracterul unei frustrări, trebuie ca fetea să fie, pentru vreun motiv oarecare, nemulțumită de situația ei; așa cum pe bună dreptate ne atrage atenția H. Deutsch, un eveniment exterior, așa cum este vederea penisului, n-ar putea comanda o dezvoltare interioară: „Vederea organului masculin poate avea un efect traumatic, spune ea, dar numai cu condiția ca un lanț de experiențe anterioare capabile să producă acest efect să fi avut loc mai înainte”. Dacă fetea nu se simte în stare să-și satisfacă dorințele sale de masturbare sau de exhibiție, dacă părinții îi reprimă onanismul, dacă are impresia că este mai puțin iubită, mai puțin apreciată decât frații ei, atunci ea își va proiecta insatisfacția asupra organului masculin.

„Descoperirea de către fetiță a diferențierii anatomice față de băiat este o confirmare a nevoii pe care a resimțit-o anterior, raționalizarea acestei nevoi, ca să spunem așa.^[219]” Și Adler a insistat chiar asupra faptului că valorizarea efectuată de părinți și de anturaj este aceea care-i conferă băiatului prestigiul; explicația și simbolul acestuia devine, în ochii fetei, penisul. Fratele ei este considerat ca fiindu-i superior; el se mândrește cu virilitatea sa; atunci fetița îl invidiază pentru aceasta și se simte frustrată. Câteodată îi poartă ranchiună mamei sale, mai rar, tatălui; sau se acuză ea însăși de a se fi mutilat, ori se consolează gândind că penisul este ascuns în trupul ei și că într-o zi va ieși la iveală.

Este sigur că absența penisului va juca un rol important în destinul fetei, chiar dacă ea nu dorește cu adevărat să-l aibă. Marele privilegiu al băiatului este că, dotat cu un organ care se lasă văzut și apucat, el poate, cel puțin parțial, să se înstrăineze de acesta. Misterul corpului său, amenințările lui pot fi proiectate în afara lui, ceea ce-i permite să le țină la distanță: desigur, el își simte penisul în pericol, se teme de castrare, dar este o frică mult mai ușor de dominat decât teama difuză a fetei față de „interiorul” său, teamă care adesea se va perpetua de-a lungul întregii ei vieți de femeie. Ea este extrem de preocupată de tot ceea ce se petrece înăuntrul este încă de la început mult mai opacă în propriii ei ochi, mai profund investită cu misterul vieții decât bărbatul. Prin faptul că are un alter ego în care se recunoaște, băiețelul poate să-și asume cu mai multă îndrăzneală subiectivitatea: însuși obiectul în care se alienează devine un simbol al autonomiei, al transcendenței, al puterii; el își măsoară lungimea penisului; își compară lungimea jetului urinar cu acela al camarazilor săi; mai târziu, erecția, ejacularea vor deveni surse de satisfacție și de

sfidare. În schimb, fetița nu se poate încarna în nici o parte din ea însăși. Drept compensație, i se pune în mâini, pentru a îndeplini față de ea rolul de alter ego, un obiect ciudat: o păpușă. Trebuie să spunem că în franceză, „păpușă” se numește și bandajul cu care se învelește un deget rănit: un deget îmbrăcat, separat de celelalte, este privit cu amuzament și cu un soi de mândrie, copilul schițează față de acest deget un proces de înstrăinare. Însă o figurină cu față umană - sau, în lipsa acesteia, un știulete de porumb, chiar o bucată de lemn - va înlocui în cea mai satisfăcătoare manieră acest dublu, această jucărie naturală care este penisul.

Marea diferență este că, pe de o parte, păpușa reprezintă corpul în totalitate și că, pe de altă parte, ea este un lucru pasiv. Prin aceasta, fetița va fi încurajată să se alieneze în propria-i persoană și s-o considere în întregime ca fiind un dat inert. În timp ce băiatul se caută pe sine în penis ca subiect autonom, fetița își alintă și își împodobește păpușa așa cum ea însăși visează să fie alintată și împodobită; și invers, se imaginează pe sine ca fiind o păpușă minunată.^[220] Prin complimente și bombăneli, prin imagini și cuvinte, ea descoperă sensul cuvintelor „frumoasă” și „urâtă”; va ști în curând că pentru a plăcea trebuie să fie „frumoasă ca o cadra”; va încerca să semene cu această imagine, se va deghiza, se va privi în oglindă, se va compara cu prințesele și cu zânele din povești. Un exemplu frapant al acestei cochetării infantile ne este furnizat de Marie Bashkirtseff. Fără îndoială că nu a fost o întâmplare faptul că, întârcată târziu (avea trei ani și jumătate) ea a încercat atât de puternic, către vârsta de patru-cinci ani, nevoia de a fi admirată, de a exista pentru ceilalți; șocul a fost, probabil, violent pentru o fetiță atât de mare, iar ea a căutat cu și mai multă pasiune să treacă peste despărțirea care i se impunea: „La vârsta de cinci ani, scria ea în jurnal,

mă îmbrăcam cu dantele de-ale mamei, îmi puneam flori în păr și veneam să dansez în salon. Eram marea dansatoare Patipa, și toată casa se strângea acolo ca să mă privească.”

Acest narcisism apare atât de precoce la fetiță și va juca în viața femeii un rol atât de primordial, încât suntem gata să-l considerăm ca fiind emanația unui misterios instinct feminin. Dar tocmai am văzut că nu un destin anatomic îi dictează această atitudine fetiței. Diferența dintre ea și băiat este un fapt pe care îl poate asuma într-o mulțime de feluri. Desigur, penisul constituie un privilegiu, dar prețul său se micșorează în mod natural atunci când copilul își pierde interesul pentru funcțiile sale excretorii și se socializează: dacă, o dată depășită vârsta de opt-nouă ani, penisul își mai păstrează ceva din acest prestigiu, aceasta se întâmplă pentru că între timp a devenit simbolul unei virilități valorizate din punct de vedere social. Într-adevăr, influența educației și a mediului este aici imensă. Toți copiii încearcă să compenseze separația înțercării prin manevre de seducție și de paradă; băiatul este obligat să depășească acest stadiu, este eliberat de narcisismul său - transferat asupra penisului - în timp ce fetița este încurajată în această tendință de a deveni obiect care este comună tuturor copiilor. Păpușa o ajută să facă acest lucru, dar nici ea nu mai are aici un rol determinant; și băiatul poate îndrăgi un urs, o marionetă înăuntrul căreia se proiectează; în forma globală a vieții copilului, fiecare factor, fie că este vorba de penis sau de păpușă, își câștigă propria sa greutate.

Astfel, pasivitatea care va caracteriza în mod esențial femeia „feminină” este o trăsătură care se dezvoltă în ea încă din primii săi ani de viață. Dar este fals să pretindem că este vorba aici despre un dat biologic; de fapt, este un destin pe care i-l

impun educatorii și societatea din jurul ei. Șansa imensă a băiatului este că maniera sa de a exista pentru ceilalți îl încurajează să se afirme pentru sine. El face ucenicia existenței sale ca mișcare liberă către lume; rivalizează în duritate și independență cu alți băieți, le disprețuiește pe fete. Cățărându-se în copaci, bătându-se cu tovarășii de joacă, înfruntându-i în jocuri violente, își percepe trupul ca pe un mijloc de a domina natura și ca pe un instrument de luptă; se mândrește cu mușchii săi așa cum se mândrește cu sexul său: prin intermediul jocurilor, sporturilor, luptelor, sfidărilor, încercărilor de tot felul, cunoaște lecțiile severe ale violenței; învață să încaseze lovituri, să disprețuiască durerea, să refuze lacrimile vârstei fragede. Întreprinde, inventează, îndrăznește. Desigur, el se simte privit de ochii semenilor lui; își pune în discuție virilitatea, și vor urma multe probleme în raport cu adulții și cu tovarășii săi. Dar foarte important este faptul că nu există o opoziție fundamentală între preocuparea pentru această figură obiectivă care este a sa și voința de a se afirma în proiecte concrete. Făptuind, el se face ființă, dintr-o dată. Dimpotrivă, în cazul femeii asistăm, încă de la început, la un conflict între existența sa autonomă și cerința de a fi altceva; este învățată că, pentru a plăcea, trebuie să caute să placă, trebuie să se transforme în obiect, să renunțe la autonomia ei. Este tratată ca o păpușă vie și i se refuză libertatea; astfel se conturează un cerc vicios; deoarece, cu cât își va exersa mai puțin libertatea pentru a înțelege, cu atât va găsi în ea mai puține resurse, cu atât mai puțin va îndrăzni să se afirme ca subiect; dacă ar fi încurajată, ar putea manifesta aceeași vie exuberanță, aceeași curiozitate, același spirit de inițiativă, aceeași îndrăzneală ca și băiatul. Aceasta se întâmplă adesea când unei fetite i se dă o creștere virilă; este cruțată atunci de multe probleme.^[221] E interesant de observat că adesea acesta e genul de educație pe

care tatii preferă să-l dea fiicelor lor. Majoritatea femeilor care au fost crescute de un bărbat scapă de tarele feminității. Dar moravurile se opun ca fetele să fie tratate la fel ca băieții. Am cunoscut într-un sat fetițe de trei și de patru ani pe care tatăl lor le obliga să poarte pantaloni. Toți copii le persecutau: „Sunt fete sau băieți?”, și pretindeau să verifice aceasta, astfel încât fetițele au ajuns să-i implore pe părinți să le îmbrace în rochii. Doar dacă nu cumva duce o viață foarte solitară, chiar dacă părinții o lasă să se poarte băiețește, anturajul fetiței, prietenele, profesorii vor fi șocați. Vor exista întotdeauna mătuși, bunici, verișoare pentru a contrabalansa influența tatălui. Normal, rolul tatălui în privința fetițelor este secundar. Unul dintre blestemele care atârnă deasupra femeii - Michelet l-a semnalat - este faptul că, în copilărie, este abandonată în grija femeilor. Și băiatul este mai întâi crescut de mama sa; dar ea îi respectă virilitatea, și astfel băiatul îi scapă din mâini foarte repede^[22], în timp ce fata va fi în mod necesar integrată de către mamă lumii feminine.

Vom vedea mai departe cât de complexe sunt raporturile între mamă și fiică; fiica este pentru mamă în același timp dublul său și o alta, în același timp îndrăgită imperios și privită cu ostilitate; ea îi impune copilei propriul ei destin: este un mod de a-și revendica orgolios feminitatea și în același timp de a se răzbuna pe această feminitate. Același proces se întâlnește la pederăști, la jucători, la drogați, la toți cei care se simt flatați și totodată sunt umiliți de faptul că aparțin unei anumite confrerii: ei încearcă să câștige adepți cu un prozelitism ardent. Astfel, femeile, când le este încredințată o fetiță, se străduiesc, cu un zel și o aroganță în care se amestecă ranchiuna, să o transforme într-o femeie asemenea lor. Și chiar o mamă generoasă, care dorește cu sinceritate binele copilei sale, va gândi

de obicei că este mai prudent să o transforme într-o „femeie adevărată” deoarece astfel societatea o va accepta mai ușor. I se dau astfel drept prietene alte fete, trăiește printre matroane ca pe vremea gineceului, i se aleg cărți și jocuri care o inițiază în destinul său, i se revărsă în urechi comorile înțelepciunii feminine, i se propun virtuți feminine, este învățată să gătească, să coasă, să trebăluiască, în același timp în care e deprinsă cu artificiiile toaletei, cu farmecul, cu pudoarea; este îmbrăcată cu haine incomode și prețioase de care trebuie să aibă grijă, este pieptănată complicat, i se impun reguli de ținută: stai dreaptă, nu merge ca o rață; pentru a fi grațioasă, ea va trebui să-și reprime mișcările spontane, i se cere să nu adopte poziții de băiețoi, i se interzic exercițiile violente, nu are voie să se bată: pe scurt, este pregătită să devină, la fel ca surorile ei mai mari, o servitoare și un idol. Astăzi, datorită cuceririlor feminismului, devine din ce în ce mai normal ca fata să fie încurajată să studieze, să se consacre sporturilor; dar, dacă nu reușește în aceste lucruri, cei din jur sunt gata s-o ierte mult mai ușor decât pe băieți; reușita ei este mult mai îngreunată de faptul că de la ea se cere un alt soi de realizare: să fie și femeie, să nu-și piardă feminitatea.

În primii ani, fetița se resemnează fără prea multă greutate să urmeze această soartă. Copilul evoluează în planul jocului și al visului; a face și a fi nu se disting net atunci când nu este vorba decât de fapte imaginare. Fetița poate compensa superioritatea actuală a băieților prin promisiunile închise în destinul ei de femeie, pe care deja le realizează în jocurile ei. Cum nu cunoaște încă decât universul ei infantil, mama îi apare investită cu mai multă autoritate decât tatăl; își imaginează lumea ca pe un soi de matriarhat; își imită mama, vrea să se identifice cu ea; adesea chiar inversează rolurile: „Când o să fiu eu mare și tu o să fii

mică...”, îi spune mamei. Păpușa nu este numai dublul, ci și copilul ei, funcții care se exclud cu atât mai puțin cu cât copilul este într-adevăr pentru mamă un alter ego; când fetița își ceartă, își pedepsește păpușa, iar apoi o consolează, se apără împotriva mamei sale și în același timp se investește pe ea însăși cu demnitatea de mamă: ea rezumă cele două elemente ale cuplului: vorbește cu păpușa, o educă, își afirmă autoritatea suverană asupra ei, uneori chiar îi smulge brațele, o bate, o torturează: aceasta înseamnă că săvârșește prin ea experiența afirmării subiective și a alienării. Adesea mama este asociată acestei vieți imaginare: fetița se joacă cu păpușa de-a mama și de-a tata, mama fiind, ca și ea însăși, părintele păpușii; este un cuplu din care bărbatul este exclus. Nici aici nu e vorba de nici un „instinct matern” înnăscut și misterios. Fetița constată că îngrijirea copiilor îi revine mamei, așa este învățată; tot ceea ce aude, toate cărțile pe care le citește, întreaga ei experiență vine să-i confirme acest lucru; este încurajată să fie încântată de viitoare bogății, i se dăruiesc păpuși pentru a le conferi acestora un aspect tangibil. „Vocația” sa îi este dictată imperios. Prin faptul că un copil îi apare ca fiind ceva ce îi este sortit și prin faptul că se interesează de „interiorul” ei mai mult decât un băiat, fetița este deosebit de curioasă în privința misterului procreației; ea încetează curând să mai creadă că bebelușii se nasc din verze sau că sunt aduși de barză; mai ales în cazul în care mama sa îi face alți frați și surori, învață repede că bebelușii se formează în burta maternă. De altfel, părinții din ziua de azi nu învăluie nașterea copiilor cu atâta mister cum o făceau generațiile de mai înainte; fetița, în general, mai mult se minunează decât se sperie, pentru că fenomenul îi apare drept ceva magic, căruia încă nu-i înțelege toate implicațiile psihologice. Ea ignoră de obicei rolul tatălui și presupune că femeia rămâne însărcinată prin

absorbția anumitor alimente, ceea ce este o temă legendară (în povești, reginele nasc o fetiță sau un băiețel după ce au mâncat cutare sau cutare fruct sau pește) și care face să existe mai târziu, la unele femei, o legătură între ideea de gestație și aceea de sistem digestiv. Ansamblul acestor probleme și al acestor descoperiri absoarbe o mare parte din interesul fetei și îi hrănește imaginația. Voi cita ca fiind tipic exemplul cules de Jung^[223], care prezintă remarcabile analogii cu acela al micului Hans, analizat de Freud cam în aceeași vreme:

Pe la vârsta de trei ani, Ana a început să-i întrebe pe părinții ei de unde vin nou-născuții; cum auzise spunându-se despre ei că sunt „îngerăși”, mai întâi a crezut că, atunci când oamenii mor, se duc în cer și se reîncarnează sub formă de nou-născuți. Când avea patru ani, mama ei i-a născut un frățior; fetița părea a nu fi remarcat sarcina mamei, dar a doua zi după naștere, când a văzut-o culcată, a privit-o cu jenă și neîncredere și până la urmă a întrebat-o: „N-ai să mori, nu-i așa?” A fost trimisă câtva timp la bunica ei, iar la întoarcere a găsit o doică lângă patul micuțului; a devenit geloasă pe fratele ei: se strâmba, își spunea singură povești, nu mai asculta de nimeni și amenința că va pleca din nou la bunica-sa; adesea își acuza mama că nu-i spusese adevărul, fiindcă bănuia că o mințise în legătură cu nașterea copilului; simțind în mod obscur că e o diferență între a „avea” un copil în calitate de doică și în calitate de mamă, a întrebat-o pe maică-sa: „O să devin și eu o femeie ca tine?” A căpătat obiceiul să-și cheme părinții țipând tare în toiul nopții; și cum se vorbea mult în jurul ei de cutremurele de pământ de la Messina, și-a făcut din acestea pretextul angoaselor sale; puneă fără încetare întrebări despre acest subiect. Într-o zi, a început să întrebe pe neașteptate: „De ce Sophie este mai mică decât mine? Unde era Fritz înainte să se nască? Era în cer? Ce făcea acolo? De ce a

coborât de-acolo abia acum?” Mama ei i-a explicat în cele din urmă că frățiorul ei crescuse în pânțele ei precum plantele în pământ. Ana păru încântată la această idee. Apoi a întrebat: „A ieșit singur?” „Da.” „Dar cum, din moment ce nu poate merge singur?” „A ieșit târându-se.” Înseamnă că ai o gaură acolo?” (arătând spre burtă) sau a ieșit pe gură?” Fără a mai aștepta răspunsul, a declarat că știa ea că l-a adus barza; dar seara a zis deodată: „Fratele meu^[224] este în Italia; are o casă de stofă și de sticlă care nu se poate nărui”, și a încetat să se mai intereseze de cutremurele de pământ și să mai ceară să vadă fotografii cu erupții. Încă le mai vorbea despre barză păpușilor ei, dar fără nici o convingere. Curând a început să manifeste un alt soi de curiozitate. Văzându-și tatăl în pat, l-a întrebat: „De ce ești în pat? Ai și tu o plantă în burtă?” A povestit un vis pe care-l avusese: visase arca lui Noe: „Și dedesubt, era un capac ce se deschidea și toate animăluțele cădeau prin deschizătură”; într-adevăr, arca lui Noe se deschidea prin acoperiș. Din acel moment, a început să aibă coșmaruri din nou: se putea deduce că acum se întreba care era rolul tatălui. O doamnă gravidă i-a făcut într-o zi o vizită mamei sale, iar aceasta, a doua zi, a văzut-o pe Ana punându-și sub rochie o păpușă și apoi scoțând-o încet, cu capul în jos, spunând: „Vezi, uite copilașul cum iese, e aproape cu totul afară”. După câțiva timp, mâncând o portocală, a zis: „Vreau s-o mănânc și s-o fac să coboare până jos, până în fundul burții, și atunci o să am un copil”. Într-o dimineață, când tatăl ei era în baie, a sărit în pat, s-a întins pe burtă și a început să dea din picioare, zicând: „Așa face tati, nu-i așa?” Timp de cinci luni, păru să se dezintereseze de preocupările sale; apoi a început să manifeste neîncredere și la adresa tatălui ei: a crezut că voise s-o înece etc. Într-o zi, pe când se juca plantând semințe în pământ sub supravegherea grădinarului, și-a întrebat tatăl: „Și

ochii au fost plantați în cap? Și părul?” Tatăl i-a spus că acestea erau deja în germene în corpul copilului înainte ca acesta să se dezvolte. Atunci fetița a întrebat: „Dar cum a intrat în mama micul Fritz? Cine l-a plantat în corpul ei? Și pe tine cine te-a plantat în corpul mamei tale? Și pe unde a ieșit micul Fritz?” Tatăl ei i-a zis zâmbind: „Tu ce crezi?” Atunci ea și-a arată organele sexuale: „Pe aici a ieșit?” „Pe-acolo.” „Dar cum a intrat în mama? Cineva a semănat în ea sămânță?” Atunci tatăl i-a spus că tatăl este acela care dă sămânța. Fetița a părut satisfăcută și a doua zi și-a tachinat mama: „Tati mi-a povestit că Fritz era un îngerăș și că l-a adus barza”. S-a arătat mult mai calmă decât înainte, și totuși a avut un vis în care vedea niște grădinari urinând, iar printre ei era și tatăl său; a mai visat, după ce-l văzuse pe grădinar ajustând un sertar, că acesta îi ajută organele genitale; era în mod evident preocupată de rolul exact al tatălui. Se pare că, aproape complet instruită la vârsta de cinci ani, n-a mai încercat apoi nici un fel de tulburare.

Povestea este caracteristică, deși adesea fetița se întreabă mult mai puțin precis despre rolul jucat de tată, iar părinții se arată mult mai evazivi când este vorba despre acest subiect. O mulțime de fetițe își ascund sub șortuleț perne pentru a se juca de-a gravidele, sau își plimbă păpușa între cutele fustei și o lasă să cadă în leagăn, sau o alăptează la sân. Băieții, ca și fetițele, admiră misterul maternității; toți copiii au o imaginație „în profunzime” care îi face să presimtă în interiorul lucrurilor comori ascunse; toți sunt sensibil la miracolul „îmbucării”, păpuși care închid în ele alte păpuși mai mici, cutii conținând alte cutii, viniete care se reproduc sub o formă redusă chiar în miezul lor; toți sunt fermecați când sub ochii lor este desfăcut un mugure, când li se arată un pui într-o coajă de ou sau când se desfășoară, într-o chiuvetă cu apă,

surpriza „florilor japoneze”. Un băiețel, desfăcând un ou de Paști plin de ouă de zahăr, a exclamat: „O! Uite o mamă!” A face să iasă din pânțecă un copil este la fel de frumos ca un truc de prestidigitator. Mama apare înzestrată cu puterea mirifică a zânelor. Mulți băieți sunt nefericiți că le este refuzat un asemenea privilegiu. Dacă, mai târziu, iau ouăle din cuiburi, calcă în picioare plantele tinere, dacă distrug viața din jurul lor cu un fel de furie toate acestea se întâmplă fiindcă se răzbună pentru faptul că nu sunt în stare să-i dea naștere; în timp ce fetița este fermecată la gândul că într-o zi va putea și ea să dea viață.

În afară de această speranță concretizată în jocul cu păpușile, viața cotidiană îi oferă și ea fetei posibilități de afirmare. O mare parte din treburile casnice pot fi îndeplinite de o fetiță nu prea mare; de obicei, băiatul este scutit de acestea; dar surorii sale i se permite, i se cere chiar, să măture, să ștergă praful, să curețe legume, să spele bebelușul, să supravegheze mâncarea pusă la fiert în special sora mai mare este adesea asociată treburilor mamei; fie din comoditate, fie din ostilitate ori sadism, mama transferă asupra ei un mare număr dintre sarcinile ce-i revineau; fetița este atunci integrată precoce universului seriozității; sensul importanței sale o va ajuta să-și asume feminitatea; dar fericita gratuitate, nepăsarea copilărească îi sunt refuzate; femeie înainte de vreme, ea cunoaște mult prea curând limitele pe care această specificare le impune ființei omenești; ajunge adultă în adolescență, ceea ce dă un caracter singular evoluției sale. Copila supraîncărcată de sarcini poate fi prematur transformată în sclavă, condamnată la o existență lipsită de bucurie. Dar dacă nu i se cere decât un efort pe măsura ei, încearcă o mare mândrie simțindu-se eficace ca un om mare și se bucură să fie solidară cu adulții. Această solidaritate este

posibilă prin faptul că de la copilă până la gospodină nu este o distanță considerabilă. Un bărbat specializat în meseria sa este separat de stadiul infantil prin anii de ucenicie; activitățile tatălui sunt profund misterioase pentru băiat; în el abia se schițează bărbatul care va fi mai târziu. Dimpotrivă, activitatea mamei îi este accesibilă fetei; „Este deja o femeiușcă”, spun despre ea părinții, și adesea este apreciată ca fiind mai precocă decât băiatul; într-adevăr, ea este mai aproape de stadiul adult tocmai pentru că acest stadiu se păstrează în mod tradițional la majoritatea femeilor mai infantile. Fapt este că fetița se simte precocă, că este flatată să joace pe lângă ultimii născuți rolul unei „mici mame”; îi convine să devină importantă, vorbește cumpănit, dă ordine, își ia aere de superioritate față de frații ei închiși în cercul copilăriei, își tratează mama ca de la egal la egal.

În ciuda acestor compensații, ea nu acceptă fără părere de rău destinul care îi este atribuit; crescând, va invidia virilitatea băieților. Se întâmplă ca părinții și bunicii să ascundă prost faptul că ar fi preferat un vlăstar de sex masculin; sau să arate mai multă afecțiune fratelui decât surorii: anchetele au arătat că majoritatea părinților doresc să aibă mai degrabă fii decât fiice. Băieților li se vorbește, cu mai multă gravitate și stimă, li se recunosc mai multe drepturi; ei înșiși le tratează pe fete cu dispreț, nu le admit în grupul lor, jucându-se numai între ei, le insultă; între altele, le numesc „pișăcioase”, deșteptând prin acest cuvânt umilința infantilă a fetițelor. În Franța, în școlile mixte, casta băieților o oprimă și o persecută deliberat pe aceea a fetelor. Totuși, dacă acestea vor să intre în competiție cu ei, să se bată cu ei, sunt certate. Ele sunt de două ori invidioase pentru activitățile prin care se disting băieții: pe de o parte, au o dorință spontană de a-și afirma puterea asupra lumii, pe de

altă parte, protestează împotriva situației de inferioritate la care sunt condamnate. Suferă, între altele, pentru că li se interzice să se urce în copaci, pe scări, pe acoperișuri. Adler remarcă faptul că noțiunile de „sus” și de „jos” au o mare importanță, ideea de elevare spațială implicând o superioritate spirituală, cum reiese dintr-un mare număr de mituri eroice; a urca pe un pisc, pe un vârf, înseamnă a te ridica deasupra lumii ca un subiect suveran; între băieți, acesta este un pretext de sfidare frecvent. Fetița căreia îi sunt interzise aceste isprăvi și care, așezată la poalele unui copac sau ale unei stânci, vede deasupra ei băieții triumfători se simte cu trup și suflet inferioară. Același lucru se petrece și atunci când rămâne în urmă la o întrecere sau la un concurs de sărituri sau când este aruncată la pământ într-o încăierare, ori pur și simplu lăsată deoparte.

Cu cât copila crește, cu atât universul ei se lărgeste, cu atât superioritatea masculină se afirmă mai mult. Foarte adesea, identificarea cu mama nu mai apare ca o soluție satisfăcătoare; dacă fetița își acceptă mai întâi vocația feminină, o face nu ca să abdice, ci, dimpotrivă, pentru că vrea să domine; ea se vrea matroană pentru că societatea matroanelor i se pare privilegiată; dar atunci când cunoștințele ei, studiile, jocurile, lecturile o smulg din cercul matern, ea înțelege că nu femeile, ci bărbații sunt stăpânii lumii. Această revelație - mult mai mult decât descoperirea penisului - îi modifică imperios conștiința propriei ei persoane.

Ierarhia sexelor i se descoperă mai întâi în experiența familială; înțelege puțin câte puțin că, deși autoritatea tatălui nu se face simțită zi de zi, ea este aceea care domină; prin faptul că nu este înjosită, se acoperă cu și mai multă strălucire; chiar dacă, de fapt, mama domnește ca o stăpână în căsnicie, ea are de obicei abilitatea de a așeza

înainte voința tatălui; în momentele importante, mama cere, recompensează sau pedepsește prin el, în numele lui. Viața tatălui este înconjurată de un misterios prestigiu: orele pe care le petrece acasă, camera unde lucrează, obiectele care-l înconjoară, ocupațiile, maniile lui au un caracter sacru. El este cel care hrănește familia, el este șeful ei și cel care răspunde de ea. De obicei el lucrează în afara casei și prin el familia comunică cu restul lumii: este întruchiparea acestei lumi aventuroase, dificile, imense și minunate; este transcendența, este Dumnezeu.^[225] Asta percepe prin simțurile sale copilul în puterea brațelor care îl ridică, în forța trupului lângă care se ghemuiește. Mama este detronată de el precum odinioară Isis de către Ra și Glia de către Soare. Dar situația copilei s-a schimbat foarte mult; ea este chemată să devină într-o zi o femeie asemănătoare atotputernicei mame - ea nu va fi niciodată tatăl suveran; legătura dintre ea și mamă era una de emulație activă - din partea tatălui nu poate decât să aștepte pasiv o valorizare. Băiatul sesizează superioritatea paternă printr-un sentiment de rivalitate, în timp ce fetița o suportă cu o admirație neputincioasă. Am vorbit deja despre faptul că ceea ce Freud numește „complexul Electrei” nu este, așa cum pretinde acesta, o dorință sexuală; este o abdicare profundă a subiectului care consimte să se transforme în obiect prin supunere și adorație. Dacă tatăl simte pentru fetiță tandrețe, aceasta își simte existența magnific justificată; este înzestrată cu toate darurile pe care ceilalți trebuie să le câștige cu mare greutate; este copleșită și divinizată. Este posibil ca tot restul vieții sale să caute această plenitudine și această pace. Dacă dragostea îi este refuzată, ea poate să se simtă pentru totdeauna vinovată și condamnată; sau poate căuta aiurea o valorizare a ființei ei, devenind astfel indiferentă sau chiar ostilă tatălui ei. Tatăl nu este, de altfel, singurul care deține cheile lumii: toți bărbații

participă în mod normal la prestigiul viril; nu există nici un motiv ca ei să fie considerați „substitute” ale tatălui. Prin faptul că sunt bărbați, bunicii, frații mai mari, unchii, tatii prietenelor, prietenii casei, profesorii, preoții, medicii o fascinează imediat pe fetiță. Considerația emoționată pe care femeile adulte o aduc Bărbatului ar fi de ajuns să-l urce pe un pedestal.

[226]

Totul contribuie la confirmarea acestei ierarhii în ochii fetei. Cultura ei istorică, literară, cântecele, legendele cu care este obișnuită încă din leagăn exaltă cultul bărbatului. Bărbații au făcut Grecia, Imperiul Roman, Franța și toate națiunile, au descoperit pământul și au inventat instrumentele destinate exploatarea lui, l-au guvernat, l-au populat cu statui, cu tablouri și cărți. Literatura pentru copii, mitologia, poveștile, povestirile reflectă miturile create prin orgoliul și prin dorințele bărbaților: prin ochii bărbaților, fetița explorează lumea și își descifrează destinul. Superioritatea masculină este strivitoare: Perseu, Hercule, David, Ahile, Lancelot, Duguesclin, Bayard, Napoleon, câți bărbați pentru o singură Ioana d'Arc! Și chiar și în spatele acestora se profilează marea figură masculină a arhanghelului Mihail! Nimic mai plictisitor decât cărțile care descriu viața femeilor celebre: sunt doar niște palide figuri pe lângă acelea, ale bărbaților, iar majoritatea se scaldă în umbra vreunui erou masculin. Eva n-a fost creată pentru ea însăși, ci ca tovarășă a lui Adam, scoasă din coasta lui; în Biblie există doar câteva femei ale căror acțiuni sunt notorii: Ruth n-a făcut altceva decât să-și găsească un soț. Ester a obținut iertarea evreilor îngenunchind în fața lui Assuerus, și pe deasupra nu era decât un instrument docil în mâinile lui Mardoheu; Judith a avut mai multă îndrăzneală, dar și ea se supunea preoților, iar isprava ei are ceva dubios: n-ar putea fi comparată

cu triumful pur și strălucitor al tânărului David. Zeițele din mitologie sunt frivole și capricioase și toate tremură în fața lui Zeus; în timp ce Prometeu fură, cu un gest superb, focul din cer, Pandora deschide cutia și slobozește pe Pământ nenorocirile. Există, e adevărat, câteva vrăjitoare, câteva femei bătrâne care au o putere redutabilă în povești. Între altele, în Grădina Paradisului a lui Andersen figura Mamei Vulturilor amintește de Marea Zeiță primitivă; cei patru fii ai săi i se supun tremurând de frică, ea îi bate și îi închide în saci atunci când nu o ascultă. Dar acestea nu sunt niște personaje atrăgătoare. Mai seducătoare sunt zânele, sirenele și ondinele, care scapă de sub dominația masculină. Dar existența lor este nesigură, abia individualizată; ele intervin în lumea umană fără a avea un destin propriu; cum devine femeie, micuța sirenă a lui Andersen cunoaște jugul dragostei și este menită suferinței, în povestirile contemporane, ca și în legendele vechi, bărbatul este eroul privilegiat. Cărțile doamnei de Ségur sunt o curioasă excepție, descriind o societate matriarhală în care soțul, când nu este absent, are un rol ridicol; dar de obicei, imaginea tatălui este, ca și în lumea reală, nimbă de glorie. Sub egida tatălui divinizat prin absență se desfășoară dramele feminine din Femeiușcă. În romanele de aventuri băieții fac înconjurul lumii, călătoresc pe vapoare ca marinari, se hrănesc în junglă cu fructul arborelui de pâine. Realitatea confirmă romanele și legende. Toate evenimentele importante li se întâmplă bărbaților. Dacă fetița citește ziare, dacă ascultă conversațiile celor mari, constată că, astăzi ca și altădată, bărbații conduc lumea. Șefii de state, generali, exploratorii, muzicienii, pictorii pe care-i admiră sunt bărbați; niște bărbați care fac să-i bată inima de entuziasm.

Acest prestigiu se reflectă în lumea supranaturală. În general, în urma rolului pe care-l joacă în viața femeilor religia, fetița, care este în mai mare măsură decât fratele ei dominată de mamă, suferă mai mult influențele religioase. Or, în religiile occidentale, Dumnezeu Tatăl este un bărbat, un bătrân înzestrat cu un atribut specific viril: o barbă albă și bogată.^[227] Pentru creștini, Christ este, și mai concret, un bărbat în carne și oase, cu barbă lungă și blondă. După teologi, îngerii nu au sex; însă poartă nume masculine și se arată sub figura unor tineri adolescenți. Emisarii lui Dumnezeu pe Pământ: papa, episcopii cărora li se sărută inelul, preotul care ține slujba, cel care predică, cel dinaintea căruia îngenunchezi la confesional, toți sunt bărbați. Pentru o fetiță pioasă, raporturile cu tatăl etern sunt analoage acelor pe care le are cu tatăl terestru; pentru că acestea se derulează în planul imaginarului, abandonul pe care îl cunoaște este și mai total. Religia catolică, între altele, exercită asupra ei cea mai tulburătoare influență.¹ Fecioara întâmpină în genunchi cuvintele îngerului: „Sunt roaba lui Dumnezeu” răspunde ea. Maria-Magdalena se prosternează la picioarele lui Christ, și i le șterge cu lungile ei plete de femeie. Sfintele își declară în genunchi dragostea lor pentru un Christ strălucitor. În genunchi, în mireasma de tămâie, copila se abandonează privirii lui Dumnezeu și a îngerilor: privirii bărbatului. S-a insistat adesea asupra analogiilor dintre limbajul erotic și limbajul mistic al femeilor; de pildă, Sfânta Tereza a Copilului Iisus scrie:

O, iubitul meu, de dragul tău accept să nu-ți văd aici pe pământ dulceața privirii, să nu simt sărutul de nedescris al gurii tale, dar te implor să mă aprinzi cu dragostea ta...

Lasă-mi, iubite, ochii să-ntrevadă surâsul tău dintâi, dulceața-i blândă. Delirului de foc mă lasă pradă și-n inima-ți. fînța-mi să se-

ascundă!

Vreau să fiu fascinată de privirea ta divină, vreau să devin prada dragostei tale. Într-o zi, îmi spune speranța, te vei pogorî asupra mea ducându-mă în căminul dragostei, mă vei cufunda, în sfârșit în acest abis arzător ca să mă faci pentru totdeauna fericita-i victimă.

Dar nu trebuie să tragem de aici concluzia că aceste efuziuni sunt întotdeauna sexuale; mai degrabă, când se dezvoltă sexualitatea feminină, ea este pătrunsă de sentimentul religios pe care femeia l-a închinat bărbatului încă din copilărie. E adevărat că fetița cunoaște alături de confesor și chiar la piciorul altarului pustiu un fior foarte asemănător cu acela pe care-l va simți mai târziu în brațele iubitului ei: aceasta se întâmplă pentru că dragostea feminină este una dintre formele de experiență în care o conștiință se face obiect pentru o ființă care o transcende; și mai sunt și deliciile pasive pe care tânăra credincioasă le gustă în umbra bisericii.

Prosternată, cu chipul ascuns în mâini, ea cunoaște miracolul renunțării: în genunchi, urcă la cer; abandonul ei în brațele Domnului îi asigură o Adormire a Maicii Domnului împrejmuită de nori și de îngeri. Pe această experiență minunată calchiază viitorul ei terestru. Copila poate să-l descopere pe multe alte căi: totul o invită să se abandoneze în vis în brațele bărbaților, pentru a fi transportată în

Este neîndoielnic faptul că femeile sunt infinit mai pasive, mai supuse bărbatului, servile și umilite în țările catolice (Italia, Spania, Franța), decât la protestanți (țările scandinave și anglo-saxone). Și aceasta se datorează în mare parte propriei lor atitudini: cultul Fecioarei, confesiunea etc. le

invită la masochism. Învăță că pentru a fi fericită trebuie să fie iubită; pentru a fi iubită, trebuie să aștepte dragostea. Femeia este Frumoasa din pădurea adormită, Piele de măgar, Cenușăreasa, Albă-ca-Zăpada, cea care primește și asupra căreia se răsfrânge acțiunea. În cântece, în povești, tânărul este cel care pleacă aventuros în căutarea femeii; el străpunge dragonii, se luptă cu uriașii; ea este închisă într-un turn, într-un palat, într-o grădină, într-o peșteră, înlănțuită de o stâncă, captivă, adormită: ea așteaptă. Într-o zi va veni prințul meu... *Some day he'll come along, the man I love*... cântecele populare îi insuflă visuri de răbdare și de speranță. Suprema necesitate pentru o femeie este să farmece inima unui bărbat; chiar dacă sunt îndrăznețe, aventuroase, toate eroinele aspiră la această recompensă; și cel mai adesea nu se cere de la ele altă virtute decât aceea a frumuseții. Este ușor de înțeles că preocuparea pentru înfățișarea ei poate deveni pentru fetiță o adevărată obsesie; fie că e vorba despre prințese sau ciobănite, ele trebuie să fie frumoase pentru a cuceri dragostea și fericirea. Urâtenia este în mod crud asociată cu răutatea, și când nenorocirile se abat asupra urâtelor, nu se știe prea bine dacă destinul le pedepsește pentru crimele lor sau pentru faptul că sunt atât de dizgrațioase. Adesea tinerele frumuseți promise unui viitor glorios încep prin a apărea în rolul de victimă; poveștile cu Genoveva de Brabant, cu Griselidis nu sunt atât de inocente cum par; dragostea și suferința se înlănțuie aici într-o manieră tulburătoare; căzând pe treapta cea mai de jos a abjecției, femeia își asigură cele mai delicioase triumfuri; fie că este vorba de Dumnezeu sau de un bărbat, fetița învață că numai consimțind la cele mai profunde renunțări va deveni atotputernică: ea se complace într-un masochism care îi promite supreme cuceriri. Sfânta Blandine, albă și sângerând între ghearele leului, Albă-ca-Zăpada, zăcând ca o

moartă într-un sicriu de sticlă, Frumoasa adormită, Atala leșinată, o întreagă cohortă de eroine lovite, pasive, rănite, îngenuncheate, umilite o învață pe sora lor mai mică fascinantul prestigiu al frumuseții martirizate, abandonate, resemnate. Nu este deci deloc uimitor că, în timp ce fratele ei se joacă de-a eroul, fetița se joacă de-a martira: păgînii o aruncă în groapa cu lei, Barbă-Albastră o târăște de plete, soțul ei, regele, o exilează în adâncul pădurii; ea se resemnează, suferă, moare și fruntea ei este aureolată de glorie. „încă de pe vremea când eram mică de tot, doream să-mi atrag tAndrétea bărbaților, să-i fac să se teamă pentru mine, să fiu salvată de ei, să mor în brațele lor”, scrie doamna de Noailles. Un exemplu remarcabil al acestor reverii masochiste îl aflăm în Voalul negru de Mane Le Hardouin.

La vârsta de șapte ani, din nu știu care coastă, îmi fabricam primul meu bărbat. Era înalt, subțire, foarte tânăr, îmbrăcat cu un costum de satin negru cu mâneci lungi atârînd până la pământ. Părul lung și blond îi cădea în bucle grele pe umeri... Îl numeam Edmond Apoi a venit ziua când i-am dăruit doi frați... Cei trei frați: Edmond Charles și Cedric, toți trei îmbrăcați în satin negru, toți trei blonzi și subțiri, m-au făcut să cunosc senzații stranii de beatitudine. Picioarele lor în pantofi de satin erau atât de frumoase și mâinile lor atât de fragile, încât nășteau în mine tot felul de sentimente... Am devenit sora lor, Marguerite... Îmi plăcea să mă imaginez supusa fraților mei, roaba aflată la cheremul lor. Visam că fratele meu mai mare, Edmond, avea drept de viață și de moarte asupra mea. Niciodată nu-mi era îngăduit să-mi ridic ochii asupra chipului său. Puneam să fiu biciuită pentru cele mai neînsemnate motive. Când îmi adresa cuvântul, eram atât de tulburată de teamă și de părere de rău, încât nu găseam nimic să-i spun și bolboroseam fără încetare „Da,

domnule”, „Nu, domnule”, cuvinte în care savuram ciudatul deliciu de a mă simți idioată... Când suferința pe care mă făcea s-o îndur era prea puternică, murmuram „Mulțumesc, domnule”, și venea un moment în care, aproape leșinată de durere, îmi puneam mâinile la gură ca să nu strig, în timp ce avântul îmi sfâșia inima, atingând una dintre acele stări în care ai dori să mori de-atâta fericire.

La o vârstă mai mult sau mai puțin precoce, fetița visează că deja a atins vârsta dragostei; la nouă, la zece ani, se amuză fardându-se, își rotunjește artificial corsajul, se deghizează în femeie. Totuși, nu încearcă nici o experiență erotică cu băiețași de vârsta ei; dacă i se întâmplă să se joace împreună, prin colturi, de-a „arătutul chestiilor”, este numai din simplă curiozitate sexuală. Dar partenerul reveriilor amoroase este un adult, fie pur imaginar, fie evocat plecând de la indivizi reali; în acest din urmă caz, copila este satisfăcută să-l iubească de la distanță. Vom găsi în amintirile lui Colette Audry^[228] un foarte bun exemplu al acestor reverii infantile; după cum povestește ea, a descoperit dragostea încă de la vârsta de cinci ani.

Aceasta nu avea, firește, nici o legătură cu micile plăceri sexuale ale copilăriei, cu satisfacția pe care-o aveam, de pildă, călărind un anumit scaun din sufragerie sau mângâindu-mă înainte de a adormi... Singura trăsătură comună între acel sentiment și plăcere era că le ascundeam pe amândouă cu foarte mare grijă celor din jurul meu... Dragostea mea pentru acest tânăr consta în a mă gândi la el înainte să adorm, imaginându-mi lucruri minunate...^[229] La Privas, am fost îndrăgostită succesiv de toți șefii de cabinet ai tatălui meu... Nu eram prea mândrită când plecau, deoarece ei nu constituiau decât un pretext pentru a-mi fixa reveriile amoroase. Seara, când mă

culcam, îmi luam revanșa pentru faptul că eram prea timidă și prea tânără. Pregăteam totul cu grijă, nu-mi era deloc greu să mi-l imaginez pe iubitul meu, dar trebuia ca eu să mă transform astfel încât să mă văd din interior, căci încetam de a mai fi eu pentru a deveni ea. Mai întâi, eram frumoasă și aveam optsprezece ani. O cutie de bomboane ini-a fost de mare folos: o cutie dreptunghiulară și plată pe care era desenată o imagine reprezentând două fete înconjurate de porumbei. Eu eram cea brună cu părul scurt, într-o rochie lungă de muselină. Ne revedeam după nouă ani. El revenea ceva mai maturizat și era foarte tulburat la vederea minunatei creaturi. Ea părea că abia își mai amintește de el, era plină de naturalețe, de indiferență și de spirit. Compuneam pentru această primă întâlnire conversații cu adevărat scânteietoare. Urmau neînțelegeri, o întrebare cucerire dificilă, ore crude de deznădejde și de gelozie pentru el. În sfârșit, la capătul răbdării, el își mărturisea dragostea. Ea îl asculta în tăcere și, în momentul în care el credea că totul e pierdut, îi spunea că tot timpul l-a iubit, și se îmbrățișau timid. Scena se petrecea de obicei pe o bancă într-un parc, seara. Vedeam cele două forme apropiate, auzeam murmurul vocilor, simțeam în acest timp contactul cald al trupurilor. Dar de aici înainte totul se destrăma... nicidecum nu ajungeam să-mi imaginez căsătoria. A doua zi dimineața mă gândeam puțin la asta în timp ce mă spălam. Nu știu de ce figura mea plină de săpun mă încânta când o priveam în oglindă (în restul timpului nu mi se părea că sunt frumoasă) și mă umplea de speranță. M-aș fi uitat ore întregi la acest chip ca făcut din nori, puțin înclinat, care părea să mă aștepte departe pe roata viitorului. Dar trebuia să mă grăbesc; după ce mă ștergeam, totul se termina, îmi recăpătăm figura banală de copil, care nu mă mai interesa.

Jocurile și visurile o îndreaptă pe fetiță spre pasivitate; dar ea este o ființă umană înainte de a deveni femeie; și ea știe deja că a se accepta ca femeie înseamnă să renunțe la ea însăși și să se mutileze. Dacă renunțarea este tentantă, mutilarea e odioasă. Bărbatul, Dragostea sunt încă foarte departe, în cețurile viitorului; în prezent, fetița caută, ca și frații ei, activitatea, autonomia. Povara libertății nu este apăsătoare pentru copii deoarece ea nu implică responsabilitate; ei se simt în siguranță la adăpostul adulților; nu sunt tentați să scape de aceștia. Elanul spontan către viață, înclinația pentru joc, pentru râs, pentru aventură fac ca universul matern să i se pară fetei strâmt și sufocant. Ar dori să scape de autoritatea mamei. Este o autoritate care se exercită într-o manieră mult mai cotidiană și mai intimă decât cea pe care trebuie s-o accepte băieții. Rare sunt cazurile în care mama este atât de înțelegătoare și discretă cum e această „Sido” pe care Colette a descris-o cu dragoste. Fără a mai vorbi de cazurile patologice, atât de frecvente^[230], în care mama este un soi de călău, satisfăcându-și asupra copilului instinctele sale de dominație și sadismul, fiica este obiectul privilegiat în fața căruia pretinde să se afirme ca subiect suveran; această pretenție o face pe copilă să se cabreze cu îndărătnicie. Colette Audry a descris această rebeliune, a unei fete normale împotriva unei mame normale:

N-aș fi știut să spun adevărul, oricât de inocent ar fi fost, căci nu mă simțeam niciodată inocentă în fata mamei. Ea era adultul cel mai important în viața mea și aveam atâta ranchiună împotriva ei, încât nici până acum nu m-am vindecat. În adâncul meu era un fel de rană tumultuoasă și feroce a cărei durere ascuțită eram sigură că o regăsesc totdeauna... Nu mă gândeam: e prea severă, nici: nu are dreptul. Gândeam: nu, nu, nu, din toate puterile mele. Nu-i reproșam faptul în sine al

autorității sale, nici ordinele sau interdicțiile arbitrar, îi reproșam că voia să mă îmblânzească. Câteodată ea spunea asta; când nu o spunea, ochii, vocea o spuneau în locul ei. Sau faptul că povestise unor doamne că, după o pedeapsă, copii sunt mai ascultători. Cuvintele astea îmi rămâneau în gât, de neuitat; nu puteam să le vomit, nu puteam nici să le înghit. În această furie se amestecau vinovăția mea față de ea și rușinea față de mine (căci până la urmă mă temeam de ea și nu aveam la activ, ca represalii, decât câteva cuvinte violente și câteva obrăznicii) dar, cu toate acestea, și gloria: atâta timp cât rana va fi acolo, atâta timp cât va fi vie furia mută care mă cuprindea numai când repetam: îmblânzire, ascultător, pedeapsă, umilire, nu voi fi îmblânzită.

Revolta este cu atât mai violentă cu cât adesea mama își pierde prestigiul. Ea apare ca aceea care așteaptă, care suportă, care se plânge, care plânge, care face scene: și în realitatea cotidiană acest rol ingrat nu duce la nici o apoteoză; victimă, ea este disprețuită, detestată, scorie; destinul ei apare ca prototipul fadei repetiții: prin ea viața nu face decât să se repete stupid, fără a duce nicăieri; mărginită la rolul ei de gospodină, oprește expansiunea existenței, este obstacol și negare. Fiica sa nu vrea să-i semene. Ea are un adevărat cult pentru femeile care au scăpat servitudinii feminine: actrițe, scriitoare, profesoare; se consacră cu ardoare sporturilor, studiului, se cațără în copaci, își rupe hainele, încearcă să rivalizeze cu băieții. Cel mai adesea își găsește o prietenă foarte bună căreia i se destăinuie; este o prietenie exclusivă ca o pasiune amoroasă și care de obicei comportă și împărtășirea secretelor sexuale: fetițele schimbă între ele informațiile pe care au reușit să și le procure și le comentează. Se întâmplă adesea să se formeze un triumfi, una dintre fetițe fiind îndrăgostită de fratele prietenei

sale: astfel, Soma din Război și pace este prietena intimă a Natașei, pe al cărei frate, Nikolai, îl iubește. În orice caz, această prietenie se înconjoară de mister, și în general fetei, în această perioadă, îi place să aibă secrete; din lucrul cel mai insignifiant face un secret; astfel reacționează împotriva misterelor care se opun curiozităților sale; caută prin toată mijloacele să afle secrete și încearcă să intervină în viața celor mari, inventează despre ei romane pe care nu le crede decât pe jumătate și în care ea are un rol foarte important. Când e alături de prietenele ei, se prefacă că răspunde cu dispreț la disprețul băieților, făcând o gașcă separată, strâmbându-se și bătându-și joc de ei. Dar, de fapt, este flatată dacă aceștia o tratează de la egal la egal și caută prețuirea lor. Ar dori să aparțină castei privilegiate. Aceeași mișcare care, în hoardele primitive, supune femeia supremației masculine se traduce în fiecare nou inițiată în refuzul sorții sale: în ea, transcendența condamnă absurditatea imanenței. Fetița este iritată că este maltrată de regulile decenței, jenată de hainele ei, aservită preocupărilor casnice, oprită în toate elanurile ei; în această privință, numeroase anchete au adus aproape toate^[231] același rezultat: toți băieții - ca odinioară Platon - au declarat că ar fi oribil să fi fost fete; aproape toate fetele sunt dezolate că nu s-au născut băieți. După statisticile relatate de Havelock Ellis, un băiat dintr-o sută ar voi să fie fată; mai mult de 75% dintre fete ar vrea să-și schimbe sexul. După o anchetă făcută de Karl Pipai (raportată de Baudouin în cartea sa despre Sufletul infantil), din douăzeci de băieți între doisprezece și paisprezece ani, optsprezece au spus că mult mai mult le-ar plăcea să fie fete; din douăzeci de fete, zece ar dori să fie băieți; ele dădeau următoarele motive: „E mai bine să fii băiat; ei nu trebuie să sufere ca femeile... Mama m-ar iubi mai mult... Un băiat e mai înzestrat

pentru studiu... Mi-ar plăcea să le sperii pe fete... Ei sunt mai liberi... Jocurile lor, mai amuzante... Hainele nu-i stânjenesc...” Această din urmă observație revine adesea: fetele se plâng aproape toate că hainele le jenează, că nu sunt libere în mișcări, că sunt silite să-și supravegheze tot timpul fustele sau rochiile lor deschise la culoare, gata oricând să se murdărească. În jurul vârstei de zece-doisprezece ani, fetele sunt cu adevărat niște „băieți nereușiți”, adică niște copii cărora le lipsește permisiunea de a fi băieți. Nu numai că ele suferă pentru acest lucru ca de o privațiune sau de o nedreptate, dar regimul la care sunt condamnate e nesănătos. În ele e oprită exuberanța vieții, vigoarea lor nefolosită se transformă în nervozitate; ocupațiile lor prea cuminți nu le epuizează surplusul de energie; se plictisesc; din plictiseală și ca să compenseze inferioritatea de care suferă, se abandonează unor reverii melancolice și romanești; prind gustul acelor evaziuni facile și își pierd sensul lealității; se abandonează emoțiilor lor cu o exaltare dezordonată; în loc să acționeze, vorbesc, amestecând fraze serioase cu vorbe fără șir; neglijate, „neînțelese”, caută consolare în sentimentele narcisiste: se consideră eroine de roman, se admiră și se plâng; e normal ca ele să devină cochete și prefăcute, defecte care se vor accentua la vârsta pubertății. Neliniștea lor se traduce prin impertinență, crize de furie, lacrimi; au înclinație către plâns - înclinație pe care-o păstrează apoi multe femei - în mare parte pentru că le place să se joace de-a victimele: este în același timp un protest împotriva destinului și o manieră de a se înduioșa de propria lor soartă. „Fetițelor le place atât de mult să plângă, încât — am cunoscut câteva — plâneau în fața oglinzii ca să se bucure de două ori mai mult de această stare”, povestește Mgr Dupanloup. Majoritatea dramelor lor își au originea în raporturile cu

familia; ele încearcă să rupă legăturile cu mama: ba îi sunt ostile, ba au o mare nevoie de protecția ei; ar vrea să acapareze dragostea tatălui, sunt geloase, susceptibile și pretențioase. Uneori inventează romane, își închipuie că sunt copii adoptați, că părinții nu sunt părinții lor adevărați; le atribuie acestora o viață secretă, își imaginează legăturile dintre ei. Își închipuie cu ușurință că tatăl este neînțeleș, nefericit, că n-a întâlnit în soția lui tovarășa ideală care ar putea fi pentru el fiica; sau, dimpotrivă, că mama sa îl socotește pe bună dreptate grosolan și brutal și că nu vrea să aibă nici un raport fizic cu el. Fantasme, comedii, tragedii puerile, false entuziasme, bizarerii, motivația acestora nu trebuie căutată într-un misterios suflet feminin, ci în situația copilului.

Este o ciudată experiență pentru un individ care ia cunoștință de sine ca subiect, autonomie, transcendență, ca un absolut, să descopere în sine, ca esență dată, inferioritatea: este o experiență ciudată pentru cel care se afirmă pentru sine ca Unul să fie revelat sieși ca alteritate. Aceasta i se întâmplă fetei când, făcând ucenicia vieții, se descoperă pe sine ca femeie. Sfera căreia îi aparține este închisă din toate părțile, limitată, dominată de un univers masculin: oricât de sus s-ar ridica, oricât s-ar aventura de departe, va exista întotdeauna un plafon deasupra capului său, ziduri care îi vor închide drumul. Zeii bărbatului sunt într-un cer atât de îndepărtat, încât, de fapt, pentru el nu există zei: fetița trăiește printre zei cu față umană.

Această situație nu este unică. Este și situația negrilor din America, parțial integrați unei civilizații care îi consideră, totuși, ca pe o castă inferioară. Este ceea ce simte Big Thomas^[232], cu atâta ranchiună, în amurgul vieții sale, această inferioritate definitivă, această blestemată alteritate

care este înscrisă în culoarea pielii lui: se uită cum trec avioanele pe cer și știe că cerul îi este interzis fiindcă este negru. Pentru că este femeie, fetița știe că marea și polii, mii de aventuri, mii de bucurii îi sunt interzise: a fost născută să fie într-o categorie inferioară. Marea diferență este că negrii își îndură soarta cu revoltă; nici un privilegiu nu vine să-i compenseze duritatea, în timp ce femeia este invitată la complicitate. Am vorbit deja^[233] despre faptul că, pe lângă autentică revendicare a subiectului care se vrea suveran, există în ființă o dorință neautentică de renunțare și de fugă; sunt deliciile pasivității, pe care părinții și educatorii, cărțile și miturile, femeile și bărbații le fac să scânteieze în ochii fetei; este învățată să le guste încă de la cea mai fragedă vârstă; tentația se face din ce în ce mai insidioasă și fetița îi cedează cu atât mai ușor, cu cât elanul transcendenței sale se lovește de rezistențe mai severe. Dar acceptându-și pasivitatea, ea acceptă și să suporte fără rezistență un destin care îi va fi impus din afară, și această fatalitate o înspăimântă. Fie că este ambițios, zăpăcit sau timid, băiatul se avântă către un viitor deschis; va fi marinar sau inginer, va rămâne la munca pământului sau va pleca la oraș, va vedea lumea, va deveni bogat; se simte liber în fața unui viitor în care îl așteaptă șanse neprevăzute. Fetița va fi soție, mamă, bunică; își va ține casa exact cum face mama ei, își va îngriji copiii așa cum a fost și ea îngrijită; are doisprezece ani și deja istoria ei este înscrisă în cer; o va descoperi zi de zi, fără a fi ea aceea care o creează; este curioasă, dar și înspăimântată când evocă această viață ale cărei etape sunt dinainte prevăzute și spre care o îndreaptă inevitabil fiecare zi.

De aceea fetița este mai preocupată decât frații ei de misterele sexuale; desigur, și ei se interesează de acestea la fel de pasionat; dar, în viitorul lor, nu se preocupă cel mai mult de rolul de tată sau de

soț, pe când întreg viitorul fetei depinde de căsătorie și de maternitate. Imediat cum începe să presimtă secretul, propriul ei trup îi apare ca fiind în mod odios amenințat. Magia maternității s-a risipit: fie că a fost informată despre asta mai devreme sau mai târziu, într-o manieră mai mult sau mai puțin coerentă, știe că nu din întâmplare apar în trupul mamei copii și că nu ies de-acolo prin cine știe ce farmec; se întreabă cu o mare neliniște cum stau, de fapt, lucrurile. Uneori, nu i se mai pare minunat, ci oribil, faptul că un trup parazit va prolifera înăuntrul trupului ei; ideea acestei monstruoase umflături o înspăimântă. Și cum va ieși bebelușul? Chiar dacă nu i s-a vorbit niciodată despre urletele și despre chinurile femeii care naște, a auzit fraze, a citit cuvintele biblice: „Și vei naște în chinuri și durere”; presimte torturi pe care nici nu și le-ar putea imagina, inventează ciudate operații în regiunea buricului; dacă presupune că fătul va fi expulzat prin anus, nu va fi nici atunci liniștită; s-au văzut fete făcând crize de constipație nevrotică atunci când au crezut că descoperă procesul nașterii. Nici explicațiile exacte nu vor fi de vreun ajutor: fetele vor fi bântuite de imagini ale umflăturii, ale ruperii, ale hemoragiei. Cu cât este mai imaginativă, cu atât fetele vor fi mai sensibile la aceste viziuni; dar nici una nu va putea să le înfrunte fără să se înfioare. Colette povestește că mama ei a găsit-o leșinată, în urma lecturii unor pagini în care Zola descrie cum naște o femeie.

Autorul descria nașterea „cu un lux brusc și crud al detaliilor, o minuție anatomică, o exactitate în culoare, atitudine, strigăt în care nu am recunoscut nimic din competența mea liniștită de fată tânără de la țară. M-am simțit neștiutoare, înspăimântată, amenințată în destinul meu de femeie mică... Alte cuvinte pictau sub ochii mei imaginea cărnii sfâșiate, excrementele, sângele murdar... Am

căzut pe iarbă, moale ca unul dintre acei iepurași pe care braconierii îi aduceau, calzi încă, în bucătărie”.

Asigurările pe care le dau oamenii mari nu au darul s-o liniștească pe copilă: crescând, învață să nu-i mai creadă pe cei mari pe cuvânt; adesea, i-a surprins că o mint chiar în privința secretelor venirii ei pe lume; știe și că ei consideră normale lucrurile cele mai înfricoșătoare; dacă a încercat vreun șoc fizic violent - operație de amigdale, dinți extrași, panarițiu scos cu bisturiul - va proiecta asupra nașterii angoasa a cărei amintire a păstrat-o.

Caracterul fizic al sarcinii, al nașterii, sugerează imediat că între soți se petrece „ceva fizic”. Cu vuitul „sânge”, pe care îl aude adesea în expresii de genul „, copil de același sânge, sânge pur, sânge amestecat” orientează uneori imaginația infantilă; mariajul, ajunge să presupună fetița, este însoțit de o transfuzie solemnă. Dar cel mai adesea „chestia fizică” apare asociat sistemului urinar și excremențial. În special, copiii presupun că bărbatul urinează în femeie. Operația sexuală este gândită ca fiind murdară. Aceasta îl bulversează pe copil, pentru care lucrurile „murdare” sunt înconjurte de cele mai severe tabuuri: cum se face deci că adulții le integrează în viața lor? Copilul este, deci, apărat de scandal prin însăși absurditatea a ceea ce descoperă: nu vede nici un sens în ceea ce aude sau citește, în ceea ce este scris; totul i se pare ireal. În fermecătoarea carte a lui Carson Mac Cullers, La mintă, tânăra eroină își surprinde vecinii dezbrăcați în pat; anomalia acestei întâmplări o împiedică să-i dea importanță.

Era într-o duminică de vară, și ușa familiei Marlowe era deschisă. Putea să vadă doar o parte a camerei, o parte a comodei și piciorul patului lângă care fusese aruncat corsetul doamnei

Marlowe. Dar în camera liniștită se auzea un zgomot pe care nu-l înțelegea și, când înainta către prag, fu cuprinsă de o uimire care-o făcu să o ia la fugă spre bucătărie, strigând: „Domnul Marlowe are o criză!” Berenice se repezise în hol, dar, când privise în cameră, nu făcuse decât să strângă din buze și să trântască ușa.... Frankie încercase s-o iscodească pe Berenice despre ce se întâmplase, dar Berenice îi spusese doar că vecinii erau niște oameni de rând și că, știind că prin preajmă era o anumită persoană, ar fi trebuit să închidă ușa. Frankie știa că ea era acea persoană, și totuși nu înțelegea. Ce fel de criză fusese aceea? a întrebat ea. Dar Berenice nu i-a răspuns decât: „Micuța mea, era o criză obișnuită”. Și Frankie înțelese din tonul vocii ei că nu i se spunea totul. Mai târziu, își aminti de cuplul Marlowe ca de niște oameni obișnuiți...

Când copiii sunt avertizați împotriva necunoscuților, când se interpretează în fața lor un incident sexual, li se vorbește adesea de bolnavi, de maniaci, de nebuni; este o explicație comodă; fetița pe care cel de lângă ea o pipăie la cinematograful, precum și cea care vede un necunoscut descheindu-și prohabul se gândesc că au de-a face cu niște nebuni: desigur, întâlnirea cu nebunia este neplăcută: un atac de epilepsie, o criză de isterie, o ceartă violentă fac să se clatine ordinea lumii adulte, și copilul care asistă la acestea se simte amenințat; dar, de vreme ce într-o lume armonioasă există vagabonzi, cerșetori, infirmi cu plăgi hidoase, pot fi întâlnite și anumite persoane anormale, fără ca ea să fie zguduită din temelii. Doar atunci când părinții, prietenii, profesorii sunt bănuți că celebrează pe ascuns ritualuri satanice, copilul începe să se teamă de aceștia cu adevărat.

Când mi s-a vorbit pentru prima dată de raporturile sexuale între femeie și bărbat, le-am declarat imposibile, pentru că trebuiau să existe și între părinții mei, și îi prețuiam prea mult pentru a crede acest lucru. Spuneam că este prea dezgustător și că n-am să fac niciodată asta. Din nefericire, la puțin timp după aceea, auzind ce făceau părinții mei... a trebuit să recunosc că mă înșelam... Acest moment a fost înspăimântător; mi-am ascuns fața în cuvertură, astupându-mi urechile și dorind să fiu la o mie de kilometri de acolo.^[234]

Cum să conciliezi imaginea unor oameni îmbrăcați și demni, acești oameni care te învață decența, rezerva, rațiunea, cu imaginea a două animale dezbrăcate care se înfruntă? Este o contestare a adulților de către ei înșiși care le zguduie pedestalul, întunecă cerul. Uneori copilul refuză cu încăpățănare odioasă revelație: „Părinții mei nu fac asta”, declară el. Sau încearcă să dea coitului o imagine decentă: „Când oamenii vor un copil”, declară o fetiță, „se duc la doctor; se dezbracă, sunt legați la ochi, fiindcă nu trebuie să vadă; doctorul îi leagă unul de altul și îi ajută ca totul să meargă bine”; ea preschimbase actul amoros într-o operație chirurgicală, fără îndoială puțin plăcută, dar la fel de onorabilă ca o ședință la dentist. Dar în ciuda refuzului și a fugii, neliniștea și îndoiala se insinuează în inima fetei. Se produce un fenomen la fel de dureros ca înțărcațul; copila nu mai este de data aceasta despărțită de trupul matern, dar în jurul ei universul se prăbușește; se trezește fără acoperiș deasupra capului, părăsită, absolut singură în fața unui viitor plin de întuneric. Ceea ce sporește angoasa fetei este faptul că nu reușește să contureze exact blestemul echivoc ce apasă asupra ei. Informațiile primite sunt incoerente, cărțile sunt contradictorii; nici chiar reprezentările tehnice nu risipesc ceața: se ridică o sută de alte întrebări: actul sexual este dureros? sau

extrem de plăcut? cât timp durează? cinci minute sau o noapte întreagă? Uneori în cărți scrie că o femeie a devenit mamă dintr-o îmbrățișare, altundeva, că femeia rămâne sterilă după ore întregi de voluptate. Oare oamenii mari „fac chestia asta” în fiecare zi sau rareori? Copilul încearcă să afle citind Biblia sau răsfoind dicționare, sau întrebându-și tovarășii, și bâjbâie în întuneric și dezgust în această privință un document interesant este ancheta realizată de doctor Liepmann. Iată câteva dintre răspunsurile pe care i le-au dat unele fete tinere despre inițierea lor sexuală:

Continuam să rătăcesc cu ideile mele nebuloase și bizare. Nimeni nu aborda subiectul, nici mama, nici învățătoarea; nici o carte nu trata subiectul pe de-a-ntregul. Puțin câte puțin se țesea un soi de mister, de pericol și de urătenie în jurul actului care mi se păruse mai întâi atât de natural. Fetele mai mari, de doisprezece ani, se foloseau de glume grosolane ca să creeze un fel de punte între ele și colegile de clasă. Toate acestea erau atât de vagi și de dezgustătoare, încât se discuta despre cum se formează copiii în pânțe; dacă lucrul se întâmpla o singură dată la om, din moment ce căsătoria era înconjurată de atâta tam-tam. Când ini-a venit menstruația prima dată, la cincisprezece ani, am avut o nouă surpriză. La rândul meu, eram și eu prinsă în horă...

...Inițiere sexuală! E o expresie la care nu trebuia să faci aluzie în casa părinților mei!... Căutam în cărți, dar mă chinuiam și mă iritam căutând fără a ști încotro s-o iau..., Mă duceam la o școală de băieți: pentru învățător, această problemă nu părea să existe... Cartea lui Horlam, *Băiețel și fetiță*, mi-a descoperit în sfârșit adevărul. Starea mea de crispă, de surescitare s-a risipit, deși eram atunci foarte nefericită și mi-a trebuit mult timp ca să

recunosc și să înțeleg că numai erotismul și sexualitatea constituie adevărata dragoste.

Etapele inițierii mele: I. Primele întrebări și câteva vagi noțiuni (deloc satisfăcătoare). De la trei ani și jumătate până la unsprezece ani... Nici un răspuns la întrebările pe care le-am pus în anii următori. La șapte ani, când, dându-i de mâncare iepuroaicei, am văzut niște pui micuți, fără păr, târându-se sub ea... Mama mi-a spus că la animale, ca și la oameni, puii cresc în burta mamei și ies printr-o coastă. Această naștere printr-o coastă mi s-a părut irațională... O doică mi-a povestit multe lucruri despre sarcină, gestație, menstruație... În sfârșit, la ultima mea întrebare, pe care i-am pus-o tatălui meu despre funcția lui reală, mi-a răspuns cu niște povești obscure despre polen și pistil. II. Câteva încercări de inițiere personală (de la unsprezece la treisprezece ani), am descoperit o enciclopedie și o carte de medicină generală... N-a fost decât o informație teoretică, formată din gigantice cuvinte străine. III. Controlul cunoștințelor învățate (de la treisprezece la cincisprezece ani): a) în viața de zi cu zi; b) în lucrările științifice.

La opt ani, mă jucam adesea cu un băiat de vârsta mea. Într-o zi am abordat subiectul. Știam deja, pentru că îmi spusese mama, că o femeie are multe ouă în trup... și că se naște câte un copil din aceste ouă ori de câte ori mama încearcă o dorință puternică... Când i-am dat aceeași explicație micului meu tovarăș, mi-a răspuns: „ Ești complet stupidă! Când măcelarul și nevasta lui vor să aibă un copil, se așază în pat și fac porcării”. Am fost indignată auzindu-l... Aveam (pe la doisprezece ani și jumătate) o servitoare care ne povestea tot felul de povești murdare. Nu-i suflam un cuvânt despre asta mamei, căci îmi era rușine; dar o întrebam dacă, atunci când te așezi pe genunchii unui bărbat, poți rămâne însărcinată. Ea ini-a

explicat totul cum nu se poate mai bine.

De unde vin copiii am învățat la școală și am avut sentimentul că era ceva îngrozitor. Dar cum veneau pe lume? Despre acest lucru ne făcuserăm amândouă o idee oarecum monstruoasă, mai ales de atunci când, într-o dimineață de iarnă, mergând spre școală, un bărbat ne-a arătat organele lui genitale și, apropiindu-se de noi, ne-a zis: „Nu vi se pare că ar fi bune de ronțait?” Am simțit o silă de nedescris, am fost literalmente îngreșate. Până la douăzeci și unu de ani mi-am imaginat că bebelușii vin pe lume prin buric.

O fetiță m-a luat deoparte și m-a întrebat: „Știi de unde vin copiii?”. În cele din urmă, s-a hotărât să declare: „Ei, asta-i! Proastă mai ești! Copilașii ies din burta femeilor, și, ca să vină pe lume, ele fac împreună cu bărbații ceva cu totul dezgustător!” După care mi-a explicat în detaliu ce era lucrul acela dezgustător. Ceea ce mi-a spus m-a șocat, refuzam categoric să cred că asemenea „chestii” ar fi posibile. Ne culcam în aceeași cameră cu părinții noștri... Într-una dintre nopțile următoare am auzit întâmplându-se ceea ce nu credeam că este posibil, și atunci mi-a fost rușine, da, mi-a fost rușine de părinții mei. Toate aceste lucruri parcă m-au preschimbât într-o altă ființă. Am încercat atunci suferințe morale oribile. Mi se părea că, prin faptul de a cunoaște deja aceste lucruri, eram o creatură profund depravată.

Trebuie să precizăm că nici o informare corectă n-ar rezolva problema. Cu toată bunăvoința părinților și profesorilor, nu s-ar putea pune în cuvinte și în concepte experiența erotică, ce nu poate fi înțeleasă decât trăind-o; chiar și cea mai serioasă analiză din lume ar avea o latură umoristică și ar eșua în înfățișarea adevărului. Pierind de la poeticele iubiri ale florilor, de la

nunta peștilor, și ajungând la păsări, la pisică, la capră, ridicându-ne până la specia umană, putem foarte bine lămuri misterul procreației: însă acela al voluptății și al dragostei sexuale ar rămâne de nepătruns. Cum ai putea să-i explici unui copil cu sângele liniștit plăcerea unui sărut sau a unei îmbrățișări? În familie, se dau și se primesc săruturi, chiar și pe buze: de ce în anumite împrejurări această întâlnire a mucoaselor provoacă amețeli? Ar însemna să-i vorbești unui orb despre culori. Atâta timp cât lipsește intuiția tulburării și a dorinței care dă funcției erotice sens și unitate, diferitele ei elemente par șocante, monstruoase. Fetița este revoltată mai ales când înțelege că este virgină și pecetluită și că, pentru a o preschimba în femeie, un sex de bărbat va trebui să o pătrundă. Cum exhibiționismul este o perversiune destul de răspândită, multe fetițe au văzut penisuri în erecție; în orice caz, au văzut sexe de animale și este regretabil că adesea privirea le e atrasă de acela al calului: este normal să fie înspăimântate. Frică de naștere, frică de sexul masculin, frică de „crizele” care-i amenință pe oamenii căsătoriți, dezgust pentru practicile murdare, deriziune față de gesturile lipsite de orice înțeles, toate acestea o fac pe fetiță să declare: „N-am să mă mărit niciodată !”^[235] Este cea mai sigură apărare împotriva durerii, a nebuniei, a obscenității. Degeaba i se explică apoi că, atunci când va veni vremea, nici deflorarea, nici nașterea nu i se vor mai părea atât de teribile, că milioane de femei s-au resemnat cu această soartă și că se simt foarte bine. Când unui copil îi e teamă de un eveniment exterior, adulții încearcă să-l liniștească, dar o fac spunându-i că, mai târziu, îl va accepta în mod firesc: atunci îi este teamă de el însuși așa cum se va regăsi alienat, rătăcit, în negura viitorului. Metamorfozele omidei care se transformă în crisalidă și apoi în fluture îi sădesc în suflet o neliniște: oare mai este aceeași omidă la

capătul acestui somn lung? Se mai recunoaște sub aripile-i strălucitoare? Am cunoscut fete care, la vederea unei crisalide, se cufundau într-un vis înspăimântat.

Și totuși, metamorfoza are loc. Fetița nu-i cunoaște ea însăși sensul, dar își dă seama că, în raporturile cu lumea și cu propriul ei trup, ceva este pe cale de a se schimba pe nesimțite: devine sensibilă la contacte, gusturi, mirosuri care altădată o lăsau indiferentă; în mintea ei se desfășoară imagini baroce: îi e greu să se recunoască privindu-se în oglinzi; se simte „ciudat”; lucrurile au un aer „ciudat” așa i se întâmpla micuței Emily, pe care Richard Hughes o descrie în *Un ciclon în Jamaica*:

Ca să se răcorească, Emily se așezase în apă până la mijloc și sute de peștișori gâdilau cu boturile lor curioase fiecare centimetru din trupul ei; parcă erau niște săruturi ușoare, lipsite de sens. În ultimul timp detesta să o atingă cineva, dar asta i se părea de-a dreptul abominabil. Nu mai putu suporta; ieși din apă și se îmbracă.

Chiar și armonioasa Tessa a lui Margaret Kennedy cunoaște această tulburare bizară:

Dintr-o dată se simți profund nefericită. Ochii ei priveau fix în întunericul holului tăiat în două de clarul de lună care intra ca un val prin ușa deschisă. Nu mai putu îndura. Se ridică dintr-un salt cu un mic țipăt exagerat: „O! strigă ea, cât de tare urăsc lumea întreagă!” Fugi atunci să se ascundă pe munte, speriată și furioasă, urmărită de un trist presentiment care părea să umple casa cea liniștită. Împiedicându-se de prag, începu din nou să murmure ca pentru ea însăși: „Aș vrea să mor, aș vrea să fiu moartă”.

Știa că nu credea ceea ce spunea, că n-avea nici un chef să moară. Dar violența cuvintelor ei părea s-o

satisfacă...

În cartea deja citată a lui Carson Mac Cullers, acest moment neliniștitor este descris cu multe amănunte.

Era vara în care Frankie se simțea scârbită și obosită de a fi Frankie. Se ura, devenise o vagabondă, o ființă care nu era bună de nimic și care se învârtea prin bucătărie: murdară și înfometată, nefericită și tristă. Și, în afară de asta, era o criminală... Primăvara aceea fusese un anotimp ciudat care nu se mai sfârșea. Era în copacii înfrunziți și în florile de aprilie ceva care o întrista. Nu știa de ce e tristă, dar, din pricina acestei tristeți ciudate, credea că ar trebui să părăsească orașul. Ar fi trebuit să părăsească orașul și să se ducă undeva departe. Căci în acel an primăvara târzie părea nonșalantă și dulce. Lungile după-amieze treceau încet și dulceața verde a anotimpului îi provoca greață... Multe lucruri o făceau să plângă Dimineața devreme ieșea în curte și rămânea îndelung privind răsăritul; și simțea parcă o întrebare născându-se în sufletul ei, iar cerul nu-i răspundea. Lucruri pe care înainte nici nu le observa începură s-o emoționeze: lumina la ferestrele caselor pe care le vedea când se plimba seara, o voce necunoscută ieșind dintr-o fundătură. Se uita la lumini, asculta vocea și ceva dinăuntru ei încremenea în așteptare. Dar luminile se stingeau, vocea tăcea și, împotriva așteptărilor sale, nu se mai întâmpla nimic. Îi era fiică de aceste lucruri care o făceau să se întrebe brusc cine era, ce avea să ajungă pe lumea asta și de ce se afla acolo, privind o lumină sau ascultând, ori fixând cerul: singură. Îi era frică și i se strângea inima într-un fel bizar.

...Se plimba prin oraș și lucrurile pe care le vedea i se păreau neterminate, și avea această angoasă în suflet. Se grăbea să facă ceva: dar nu asta trebuia să facă... După lungile amurgim ale anotimpului, după ce terminase de bătut orașul în lung și-n lat, nervii ei vibrau ca o melancolică arie de jazz, inima i se întărea și i se părea că stă în loc.

În această perioadă trupul copilăresc devine un trup de femeie, devine carne. În afară de cazul unei deficiențe glandulare, când subiectul rămâne fixat la vârsta infantilă către vârsta de doisprezece-treisprezece ani începe criza pubertății.^[236] Această criză se manifestă mult mai devreme la fetiță decât la băiat și aduce schimbări mult mai importante. Fetița o primește cu neliniște și neplăcere. În momentul în care i se dezvoltă sânii și îi crește părul pubian, se naște în ea un sentiment care uneori se transformă în mânie, dar inițial este de rușine; brusc, copila manifestă pudoare, refuză să se arate dezbrăcată chiar și în fața mamei sau surorilor ei, se examinează cu o uimire amestecată cu oroare și pândește cu angoasă umflarea acestui miez tare, puțin dureros, apărut sub sfârcurile altădată la fel de inofensive ca buricul. Se neliniștește pentru că se simte în acest punct vulnerabilă: fără îndoială, această durere este ușoară, față de suferința unei arsuri sau a unei dureri de dinți; dar accidente sau bolile sunt întotdeauna văzute de copilă ca anomalii, în timp ce acum, pieptul ei fraged e locuit în mod normal de nu se știe ce surdă ranchiună. Ceva se petrece, ceva ce nu este o boală, ci e presupus de însăși legea existenței, fiind totuși luptă, sfâșiere. Desigur, de la naștere la pubertate fetița a crescut, dar niciodată nu a simțit acest lucru: zi de zi, propriul ei corp îi era prezent ca un lucru exact, desăvârșit; acum ea „se formează”: cuvântul însuși îi produce oroare. Fenomenele naturale nu sunt

liniștitoare decât atunci când și-au găsit un echilibru și au căpătat aspectul încremenit al unei flori fragede, al unui animal lustruit; dar în înmugurirea sinilor ei fetița simte ambiguitatea cuvântului: viu. Nu este nici aur, nici diamant, ci o materie ciudată, mișcătoare, nesigură, în miezul căreia se elaborează alchimii impure. S-a obișnuit cu pletele ce se desfășoară la fel de liniștit ca niște fire de mătase; dar această vegetație nouă la subsuori, în josul pântecelui, o transformă în animal sau în algă. Fie că este mai mult sau mai puțin prevenită despre ceea ce se întâmplă, presimte în aceste schimbări o finalitate care o va smulge din ea însăși; iat-o aruncată într-un ciclu vital care depășește momentul propriei ei existente și în care ghicește o dependență care o sortește bărbatului, copilului, mormântului. Așa cum sunt. sânii apar ca o proliferare inutilă, indiscretă. Brațe, picioare, piele, mușchi, chiar și fesele rotunde pe care stai, totul avea până atunci o funcție clară; numai sexul, definit ca organ urinar, era puțin cam ciudat, dar era secret, invizibil pentru ceilalți. Sub pulover, sub bluză, apar sânii. și acest corp pe care fetița îl confunda cu sine îi apare drept trup; un obiect pe care ceilalți îl privesc și îl văd. „Doi ani am purtat pelerine ca să-mi acopăr pieptul de care-mi era rușine”, mi-a spus o femeie. Iar alta: „îmi amintesc și acum ciudata tulburare pe care am simțit-o atunci când o prietenă de vârsta mea, dar mai dezvoltată decât mine, s-a aplecat să ridice o minge de jos și am văzut în deschizătura corsajului ei doi sâni deja formați: din pricina acestui trup atât de asemănător cu al meu, după care avea să se modeleze trupul meu, roșeam pentru mine însămi”. „La treisprezece ani mă plimbam în rochie scurtă, cu picioarele goale”, mi-a mărturisit o altă femeie. „Un bărbat a făcut, rânjind, o remarcă despre gleznele mele groase. Începând cu a doua zi, mama m-a pus să port ciorapi și fuste lungi; dar nu voi uita niciodată șocul pe care l-am simțit

văzându-mă văzută.” Fetița simte că propriul ei corp îi scapă, că nu mai este expresia clară a individualității sale, că devine străin de ea și, în același moment, este percepută ca un lucru; pe stradă e urmărită cu privirea, i se comentează formele; ar vrea să se facă nevăzută; îi e teamă să devină trup, îi e teamă să își arate trupul.

Acest dezgust se traduce la o mulțime de fete prin dorința de a slăbi; nu mai vor să mănânce și, dacă sunt obligate s-o facă, vomită; își supraveghează fără încetare greutatea. Altele devin bolnăviciose de timide; să intre și chiar să iasă dintr-un salon este un supliciu pentru ele. Pornind de aici se dezvoltă uneori adevărate psihoze. Un exemplu tipic este acela al bolnavei pe care, în Obsesiile și psihastenia, Janet o descrie sub numele de Nadia:

Nadia era o tânără dintr-o familie bogată, remarcabil de inteligentă; elegantă, cu o fire de artistă, era mai ales o excelentă muziciană; dar încă din copilărie s-a arătat încăpățînată și iritabilă: „Ținea enorm să fie iubită și cerea de la toată lumea o dragoste pasionată, de la părinți, surori, de la servitori: dar, de cum obținea un pic de afecțiune, era atât de pretențioasă, atât de dominantă, încât cu toții se îndepărtau imediat de ea fără întârziere; fiind groaznic de susceptibilă, glumele verilor ei, care doreau să-i schimbe caracterul, i-au provocat un sentiment de rușine care i s-a localizat pe trup”. Pe de altă parte, nevoia de a fi iubită îi inspira dorința de a rămâne pentru totdeauna copil, o fetiță pe care cei din jur o alintă și care poate pretinde totul, într-un cuvânt, ideea de a crește îi făcea oroare... Venirea precocă a pubertății a agravat deosebit de tare situația, amestecând temeri ale pudorii cu fiica de a crește mare: „Cum bărbaților le plac femeile grase, voi rămâne totdeauna extrem de slabă”. Teroarea părului pubian, a dezvoltării sinilor s-a adăugat la

cele precedente. Încă de la vârsta de unsprezece ani, cum purta fuste scurte, i se părea că toată lumea o privește; când au îmbrăcat-o cu fuste lungi, îi era rușine de șoldurile, de picioarele ei etc. Apariția menstruației aproape că a înnebunit-o; când părul pubian a început să crească, „a fost convinsă că era singura din lume care avea această monstruozitate și până la douăzeci de ani s-a chinuit să se epileze „pentru a face să dispară podoaba aceea de sălbatic”. Dezvoltarea sinilor i-a agravat aceste obsesii, pentru că întotdeauna avusese oroare de obezitate; nu o detesta la alții, dar socotea că pentru ea era o tară. „Nu țin să fiu drăguță, dar mi-ar fi prea rușine dacă m-aș vedea umflată, mi-ar produce oroare; dacă. din nenorocire, m-aș îngrașă, n-aș mai îndrăzni să mă arăt nimănui.” Atunci a început să caute prin toate mijloacele să nu crească, se înconjura de precauții, se lega prin jurăminte, se conjura; jura să spună de cinci sau zece ori o rugăciune, să sară într-un picior de cinci ori. „Dacă ating de patru ori o notă de pian în aceeași bucată, sunt de acord să nu cresc și să nu mă iubească nimeni.” A sfârșit prin a refuza să mănânce. „Nu voiam nici să mă îngraș, nici să cresc, nici să semăn cu o femeie pentru că aș fi vrut să rămân totdeauna fetiță” Promite solemn să nu accepte nici un fel de mâncare; cedând implorărilor mamei, își încalcă acest jurământ, dar atunci este văzută ore întregi în genunchi, scriind jurăminte și apoi rupându-le. După ce mama ei moare, pe când Nadia avea optsprezece ani, își impune regimul următor: două farfurii de supă, un gălbenuș de ou, o linguriță de oțet, o ceașcă de ceai cu sucul unei lămâi este tot ce înghite o zi întreagă. Este torturată de foame. „Câteodată mă gândeam la mâncare ore întregi, atât mi-era de foame; îmi înghițeam saliva, îmi mușcam batista, mă tăvăleam pe jos de pofta de a mânca.” însă rezistă tentațiilor. Deși era drăguță, pretindea că fața îi era umflată și plină de coșuri;

daca medicul afirma că nu le vede, spunea că nu înțelege nimic, că nu știe „să recunoască acele coșuri care sunt între piele și carne”. Până la urmă s-a despărțit de familia ei și s-a închis într-un mic apartament, unde nu intrau decât sora medicală și doctorul; nu ieșea niciodată; nu accepta decât cu mare greutate vizita tatălui său, care într-o zi i-a provocat fără să vrea o criză gravă, spunându-i că arăta bine. Trăia aproape tot timpul în întuneric, atât de intolerabil era pentru ea să fie văzută sau chiar vizibilă.

Foarte adesea, atitudinea părinților contribuie la a-i inculca fetei rușinea de felul cum arată. O femeie povestește^[237]:

Sufeream de un sentiment de inferioritate fizică întreținut de criticile neîncetate care mi se aduceau acasă... Mama, în vanitatea ei exagerată, voia totdeauna să mă vadă deosebit de aranjată, și îi atrăgea mereu croitoresei atenția că trebuie să-mi ascundă defectele: umerii căzuți, șoldurile prea mari, fesele prea plate, sânii prea plini etc. Cum suferisem de dureri de gât luni întregi, nu aveam voie să umblu cu gâtul descoperit... Eram vexată îndeosebi din pricina picioarelor mele, care în timpul pubertății erau foarte urâte, și, din pricina felului în care mergeam, cei din jur mă tachinau adesea... Sigur că în asta era ceva adevărat, dar mă făcuseră atât de nefericită, mai ales pentru că eram backfisch^[238], și atât de intimidată, încât nu mai știam cum să stau; când întâlneam pe cineva, primul meu gând era: „Dacă aș putea măcar să-mi ascund picioarele”.

Această rușine o determină pe fetiță să se miște cu stângăcie, să roșească tot timpul; fapt ce îi sporește timiditatea și devine prin el însuși obiectul unei fobii. Stekel povestește, între altele, despre o femeie care, „pe când era fată tânără, roșea într-un

fel atât de maladiv și de violent, încât un an întreg a purtat pansamente în jurul feței, pretextând dureri de dinți”.

Uneori, în perioada care se poate numi prepuberală și precedă apariția menstruației, fetița încă nu încearcă dezgust față de propriul ei corp; este mândră că va deveni femeie, urmărește cu satisfacție cum i se rotunjesc sânii, își umflă corsajul cu batiste și se laudă față de cele mai mari ca ea; încă nu pătrunde semnificația fenomenelor care se produc în ea. Prima menstruație îi revelează această semnificație și apar sentimentele de rușine. Dacă existau deja, se confirmă și se exagerează începând cu acest moment. Toate mărturiile confirmă acest lucru: fie că fetița a fost sau nu prevenită, evenimentul îi apare ca respingător și umilitor. Se întâmpla frecvent ca mama să fi uitat s-o prevină; s-a observat că mamele^[239] le dezvăluie cu mai multă ușurință fiicelor lor misterele sarcinii și chiar ale relațiilor sexuale decât pe acela al menstruației; este pentru că ele însele au oroare de această servitute feminină, oroare ce reflectă vechile terori mistice ale bărbaților și pe care le-o transmit progeniturilor lor. Când fetița descoperă pete suspecte pe lenjeria ei, se crede victima unei diaree, a unei hemoragii mortale sau a unei maladii rușinoase. Conform unei anchete relatate în 1896 de Havelock Ellis, din 125 de eleve ale unui colegiu american, 36 nu știau nimic despre menstruație în momentul când le-a venit prima dată, 39 aveau vagi cunoștințe despre aceasta; adică mai mult de jumătate dintre ele erau ignorante. După Helen Deutsch, nici în 1946 lucrurile nu se schimbaseră prea mult. H. Ellis citează cazul unei adolescente care s-a aruncat în Sena pentru că se credea atinsă de „o boală necunoscută”. Stekel, în ale sale „Scriori către o mamă”, povestește despre o fată care a încercat să se sinucidă, văzând în fluxul menstrual

semnul și pedeapsa unor impurități care-i murdăreau sufletul. E normal ca fetei să-i fie frică: i se pare că însăși viața ei îi scapă. După Klein și școala psihanalitică engleză, sângele înseamnă pentru ea o rană a organelor interne. Chiar dacă explicații prudente o cruță de angoase prea puternice, îi e rușine, se simte murdară: se repede la baie, încearcă să spele sau să-și ascundă lenjeria pătată de sânge. O povestire tipică pentru această experiență aflăm în cartea lui Colette Audry, *Cu ochii viitorului*:

În miezul acestei exaltări era închisă o dramă brutală. Într-o seară, dezbrăcându-mă, m-am crezut bolnavă; nu mi-a fost frică și n-am spus nimic, în speranța că avea să-mi treacă a doua zi... După patru săptămâni, boala a început și mai violent. M-am dus să-mi arunc chiloții în coșul cu rufe murdare care se afla în baie, în spatele ușii. Era o asemenea caniculă, încât lespezile în formă de romburi ale culoarului erau călduțe sub tălpile mele. Când, după aceea, m-am dus la loc în pat, mama a venit să-mi explice ce se întâmpla. Nu sunt în stare să-mi amintesc efectul pe care l-au avut vorbele ei asupra mea, dar, în timp ce sușotea, deodată Kaki și-a băgat capul pe ușă. Vederea acestui chip curios și rotund m-a scos din fire. Am strigat la ea să plece și a fugit înspăimântată. Am implorat-o pe mama s-o bată fiindcă nu ciocănisese la ușă înainte să intre... Calmul mamei, aerul ei prevenitor și fericit m-au făcut să-mi pierd capul cu totul. După ce a plecat, m-am cufundat într-o noapte sălbatică.

Mi-am amintit brusc două lucruri: cu câteva luni în urmă, pe când ne întorceam dintr-o plimbare, mama, Kaki și eu ne-am întâlnit cu bătrânul doctor din Privas, îndesat ca un măcelar și cu o barbă lungă și albă. „A crescut mare fiica dumneavoastră, doamnă”, a zis el uitându-se la

mine; și imediat l-am urât, fără să înțeleg de ce. Ceva mai târziu, mama, la întoarcerea din Paris, aranja în comodă un pachet de șervețele noi. „Ce sunt astea?” întrebuse Kaki. Mama își luase acel aer firesc al adulților atunci când îți spun numai un sfert de adevăr, păstrându-și pentru ei restul. „Sunt pentru Colette, în curând.” Mută, nefiind în stare să pun o întrebare măcar, îmi detestasem mama.

Toată noaptea aceea m-am răsucit în așternut. Nu era posibil. Aveam să mă trezesc. Mama se înșelase, asta avea să treacă și nu se va mai întâmpla... A doua zi, schimbată și murdărită din nou, a trebuit să înfrunt alte lucruri. O priveam cu ură pe sora mea fiindcă ea nu știa încă, pentru că era dintr-o dată, fără măcar să știe, înzestrată cu o superioritate strivitoare față de mine. Apoi am început să detest bărbații, care n-aveau să cunoască niciodată asta și care știau. Până la urmă am ajuns să detest și femeile, pentru că-și acceptau atât de liniștite soarta. Eram sigură că, dacă ar fi știut ce mi se întâmpla, toate s-ar fi bucurat. „Ți-a venit și ție raidul”, ar fi zis. Și asta, îmi ziceam eu când vedeam o femeie. Și asta. Lumea mă păcălise. Mergeam greu și nu îndrăzneam să alerg. Pământul, verdeța încălzită de soare, hrana păreau să răspândească în aer un miros suspect... Criza a trecut și am început să sper, împotriva oricărui bun-simț, că nu va mai reveni. După o lună a trebuit să cedez în fața evidenței și să admit definitiv răul, cu o stupoare apăsătoare de această dată. De acum avea să existe în memoria mea un „înainte”. Tot restul vieții mele nu va mai fi decât un „după”.

Lucrurile se petrec la fel pentru majoritatea fetițelor. Multe dintre ele încearcă oroarea de a-și dezvălui secretul celor din jur. O prietenă mi-a povestit că, neavând mamă, crescând între tatăl ei și o învățătoare, a trăit trei luni de rușine și oroare,

ascunzându-și lenjeria murdărită, înainte de a descoperi că îi venise menstruația. Chiar și femeile de la țară, pe care le-ai putea crede înăsprite de cunoașterea celor mai dure aspecte ale vieții animale, resimt cu oroare acest blestem, pentru că la țară menstruația are încă un caracter tabu: am cunoscut o tânără fermieră care, timp de o iarnă întreagă, și-a spălat pe ascuns lenjeria în râul înghețat, punându-și apoi direct pe piele cămașa udă pentru a-și ascunde secretul de nemărturisit. Aș putea cita o sută de alte cazuri analoage. Dar mărturisirea acestei nenorociri uimitoare nu este o eliberare. Fără îndoială, acea mamă care și-a palmuit brutal fiica spunându-i: „Idioto! Ești prea mică pentru asta!” este o excepție. Dar multe dintre mame sunt supărate auzind vestea. Majoritatea nu-i dau copilei lămuriri satisfăcătoare și aceasta rămâne plină de anxietate în fața stării noi pe care o inaugurează criza menstruală: se întreabă dacă viitorul nu-i rezervă cumva noi surprize dureroase; ori își imaginează că de acum înainte poate rămâne însărcinată prin simpla prezență sau prin atingerea unui bărbat și încearcă față de bărbați o adevărată teroare. Chiar dacă este scutită de aceste angoase prin explicații inteligente, nu se liniștește atât de ușor. Înainte, fetița se putea crede cu ușurință o ființă asexuată; putea să nu se gândească deloc la asta; i se întâmpla chiar să viseze că se va trezi într-o bună zi schimbată în bărbat; acum, mamele și mătușile sușotesc cu un aer flatat: „S-a făcut fată mare”; confreria matroanelor a avut câștig de cauză, de-acum le aparține, lat-o așezată fără drept de apel în rândul femeilor. Se întâmpla și ca fetița să fie mândră de asta; gândește că a devenit un om mare și că existența ei va fi de-acum cu totul schimbată. Thyde Mounier^[240], de pildă, povestește:

Mai multe dintre noi deveniseră „fete mari” în timpul vacanței; altora li se întâmpla la liceu, și

atunci, imn după alta, în toaletele din curte unde ele troneau ca niște regine pe scaune chinându-și supușii, mergeam „să vedem sângele”.

Dar fetița este dezamăgită în curând, căci își dă seama că n-a obținut nici un privilegiu și că viața își urmează cursul ei normal. Singura noutate este evenimentul murdar care se repetă în fiecare lună; unele copile plâng ore întregi când află că sunt condamnate la acest destin; ceea ce le agravează revolta este că această țară rușinoasă este cunoscută și de către bărbați: ar voi măcar ca pentru aceștia umilitoarea condiție feminină să fie voalată de mister. Dar nu: tatăl, frații, verii, toți bărbații știu și uneori fac și glume în legătură cu acest lucru. Atunci se naște sau se exagerează în sufletul fetei dezgustul pentru un trup prea carnal. Chiar după ce a trecut prima surpriză, neplăcerea lunară nu-și pierde în intensitate: de fiecare dată tânăra fată regăsește același dezgust în fața acestui miros fad, stătut, care se ridică din ea însăși — miros de mlaștină, de violete ofilite -, în fața acestui sânge mai puțin roșu, mai suspect decât cel ce curgea din zgârieturile copilăriei. Zi și noapte va trebui să fie atentă să se schimbe, să-și supravegheze lenjeria, cearșafurile, să rezolve mii de probleme practice și respingătoare; în familiile care fac economii, pansamentele igienice se spală în fiecare lună și își reiau locul între teancurile de batiste; va trebui deci să lase în seama spălătoresei sau servitoarei, ale mamei sau ale surorii mai mari aceste dejecții care ies din sine. Pansamentele pe care le vând farmaciștii în cutii cu nume de flori: „Camelia”, „Edelweiss” se aruncă după folosire; dar în călătorie, în vilegiatură, în excursie nu e atât de comod să scapi de ele, fiind strict interzis să le arunci la toaletă. Micuța eroină din Jurnal psihanalitic^[241] își descrie oroarea față de pansamentele igienice: chiar în fața surorii ei, nu consimte să se dezbrace decât în întuneric atunci

când are menstruație. Acest obiect jenant, stânjenitor poate să se desprindă în cursul unui exercițiu violent; este o umilire mai gravă decât să-ți cadă chiloșii în plină stradă: această perspectivă atroce naște uneori manii neurastenice. Printr-un fel de rea-voință a naturii, stările de indispoziție, durerile încep numai după ce se pornește hemoragia, care poate trece neobservată; adesea, fetele au menstruația neregulată, și atunci riscă să fie surprinse când sunt la plimbare, pe stradă sau la niște prieteni; riscă - precum doamna de Chevreuse^[242] - să-și murdărească hainele, scaunul. O asemenea posibilitate le face pe unele dintre ele să trăiască o adevărată angoasă. Cu cât fata încearcă mai multă repulsie pentru această țară feminină, cu atât este obligată să se gândească la ea cu mai multă vigilență pentru a nu se expune la îngrozitoarea umilință a unui accident sau a unei confidențe.

Iată seria de răspunsuri pe care a obținut-o în această privință doctor Liepmann^[243] în cursul anchetei sale despre sexualitatea juvenilă:

La șaisprezece ani, când mi-a venit pentru prima dată ciclul, am fost foarte înspăimântată constatând aceasta dimineața. De fapt, știam că trebuia să se întâmple; dar mi-a fost atât de rușine, încât am rămas în pat toată ziua și la toate întrebările nu am răspuns decât: Nu pot să mă scol.

Am rămas mută de uimire când, la nici doisprezece ani, mi-a venit pentru prima oară menstruația. Am fost înspăimântată și, cum mama s-a mulțumit să-mi spună pe un ton sec că avea să mi se întâmple în fiecare lună, mi s-a părut o mare porcărie și am refuzat să cred că nu li se întâmpla și bărbaților.

Această aventură a determinat-o pe mama să mă inițieze, fără a uita în același timp menstruația. Am încercat atunci a doua dezamăgire, pentru că, prima dată când s-a întâmplat, m-am repezit radiind de bucurie la mama, care încă mai dormea, și am trezit-o strigând: „Mamă, mi-a venit!” „Și pentru asta m-ai trezit?” s-a mulțumit ea să răspundă. Cu toate astea, am socotit că evenimentul îmi dădea peste cap întreaga existență.

De aceea am simțit teama cea mai intensă când mi-a venit pentru prima oară ciclul, constatând că hemoragia nu încetase după câteva minute. Totuși, nu am suflat nici un cuvânt nimănui, nici măcar mamei. De-abia împlinisem cincisprezece ani. În plus, nu am suferit decât foarte puțin. O singură dată am avut dureri atât de înspăimântătoare, încât am leșinat și am rămas aproape trei ore întinsă pe jos în camera mea. Dar nici atunci n-am spus nimic.

Când mi-a venit pentru prima dată menstruația, aveam aproape treisprezece ani. Vorbisem deja despre asta cu colegele de clasă, și m-am simțit mândră că intrasem și eu în rândul celor mari. Dându-mi importanță, i-am explicat profesoarei de sport că în ziua aceea nu puteam să iau parte la lecție, fiindcă eram indispusă

Nu mama m-a inițiat. Ei i-a venit ciclul abia la nouăsprezece ani, și, de teamă că avea să fie certată că-și murdărise lenjeria, a îngropat-o în pământ.

Împlinisem optsprezece ani și atunci mi-a venit ciclul prima oară.^[244] Nu aveam habar de nimic... Într-o noapte am avut hemoragii violente însoțite de dureri abdominale puternice și n-am putut închide ochii nici un moment. Dimineața, cu inima

bătând, m-am dus repede la mama și, plângând întruna, i-am cerut sfatul. Dar n-a făcut decât să mă certe: „Mai bine ți-ai fi dat seama de asta mai repede, și atunci n-ai mai fi murdărit în halul ăsta cearșafurile și patul”. Asta a fost toată explicația. Firește că-mi storceam creierii să aflu ce crimă putusem înfăptui și simțeam o teribilă angoasă

Știam deja ce era. Și chiar o așteptam cu nerăbdare, pentru că speram că mama îmi va spune atunci cum se fac copiii. Faimoasa zi a venit, dar mama a păstrat tăcerea. Totuși, am fost foarte bucuroasă: „Acum, îmi spuneam, vei putea să faci copii: ești o doamnă”.

Acesta criză se produce la vârste și mai fragede; băiatul nu atinge adolescența decât pe la cincisprezece-șaisprezece ani, pe când fetița se preschimbă în femeie pe la treisprezece-paisprezece ani. Dar nu de aici vine diferența esențială a experienței lor; ea nu rezidă nici în manifestările fiziologice care îi dau fetei acea îngrozitoare stare: pubertatea capătă deci pentru cele două sexe o semnificație radical diferită deoarece nu anunță un viitor comun pentru amândouă.

Desigur, și băieții, în momentul pubertății, își resimt trupul ca pe o prezență stânjenitoare, dar, fiind încă din copilărie mândri de virilitatea lor, către această virilitate transcend, cu mândrie, momentul formării lor; își arată cu orgoliu părul crescut pe picioare, care îi transformă în bărbați; mai mult ca oricând, sexul este un obiect de comparație și de sfidare. Să devină adulți: este o metamorfoză care îi intimidează; mulți adolescenți sunt neliniștiți când li se anunță o libertate ce presupune exigențe mult mai mari; însă sunt fericiți să atingă demnitatea masculină. Dimpotrivă, pentru a se preschimba în adult,

trebuie ca fetița să se închidă între limitele pe care i le va impune feminitatea ei. Băiatul admiră în părul ce de-abia îi crește niște promisiuni nedefinite; fetița rămâne cufundată în „drama brutală și închisă” care-i oprește în loc destinul. Așa cum valoarea privilegiată a penisului este conferită de contextul social, același context social face din menstruație un blestem. Penisul simbolizează virilitatea, iar menstruația, feminitatea; menstruația este întâmpinată cu atâta scandal pentru că feminitatea înseamnă alteritate și inferioritate. Viața ei i-a apărut întotdeauna fetiței ca determinată de această esență impalpabilă căreia absența penisului nu reușea să-i dea o valoare pozitivă: ea se arată în fluxul roșu care curge dintre coapse. Dacă fetița și-a asumat condiția, primește evenimentul cu bucurie... „Acum ești femeie.” Dacă l-a refuzat întotdeauna, verdictul însângerat o fulgeră; cel mai adesea, ezită: murdăria menstruală o îndeamnă către dezgust și frică. „Iată deci înțelesul cuvintelor: a fi femeie!” Fatalitatea care până atunci apăsa asupra ei confuz și din afară este ghemuită în pânțele ei; nu există nici o modalitate de a-i scăpa. Într-o societate egalitară din punct de vedere sexual, fetița nu ar privi menstruația decât ca pe o manieră de a ajunge la viața de adult; trupul omenesc cunoaște, la bărbați ca și la femei, multe alte servituti și mai repugnante, cu care se acomodează ușor pentru că, fiind comune tuturor, nu reprezintă pentru nimeni o tară; în schimb, menstruația îi produce oroare adolescenței pentru că o aruncă în rândurile unei categorii inferioare și mutilate. Acest sentiment de decădere apasă greu asupra ei. Ar păstra orgoliul trupului ei sângerând dacă nu și-ar pierde mândria sa de ființă umană. Și dacă reușește s-o păstreze, va resimți mult mai puternic umilirea cărnii sale: fata care, prin activități sportive, sociale, intelectuale, mistice își deschide drumuri către transcendență nu va vedea în

specificarea ei o mutilare și o va suporta ușor. Dacă, în această perioadă, la fete apar psihoze, este pentru că ele se simt fără apărare în fața unei surde fatalități care le condamnă la încercări inimaginabile; feminitatea înseamnă în ochii lor maladie, suferință, moarte, și sunt fascinate de acest destin.

Un exemplu care ilustrează într-o manieră surprinzătoare aceste angoase este acela al bolnavei descrise de H. Deutsch sub numele de Molly:

Molly avea paisprezece ani când a început să sufere de tulburări psihice; era al patrulea copil dintr-o familie cu cinci copii; tatăl, extrem de sever, își critica fiicele la fiecare masă, mama era foarte nefericită și adesea părinții nu-și vorbeau între ei. Unul dintre frați fugise de acasă. Molly era foarte inteligentă, dansa remarcabil, dar era timidă și resimțea penibil atmosfera familială; îi era teamă de băieți. Sora ei mai mare s-a măritat împotriva voinței mamei sale și Molly s-a arătat foarte interesată de sarcina surorii ei; când aceasta a avut o naștere dificilă, a fost nevoie de forceps pentru a scoate copilul. Molly, care a aflat aceste detalii și faptul că femeile puteau muri la naștere, a rămas frapată. A avut grijă de bebeluș două luni; când sora ei a plecat din casă, a avut loc o scenă teribilă și mama ei a leșinat. Molly a leșinat și ea; văzuse la școală cum își pierdeau cunoștința colege de-ale ei și o obseda ideea de moarte și de leșin. Când i-a venit ciclul, i-a spus mamei ei, cu un aer stânjenit: „Mi-a venit”, și s-a dus să cumpere pansamente igienice cu sora ei. Când s-a întâlnit cu un bărbat pe stradă, și-a plecat capul; în general arăta dezgust față de sine însăși. Nu simțea dureri când avea menstruație, dar căuta întotdeauna să-i ascundă mamei sale acest lucru. O dată, când, zărind o pată pe cearșaf, mama sa a

întrebat-o dacă era indispusă, i-a răspuns că nu, deși era adevărat. Într-o zi i-a spus surorii ei: „Mi se poate întâmpla orice acum: pot să am un copil”. „Pentru asta trebuie să trăiești cu un bărbat”, i-a răspuns sora sa. „Dar trăiesc cu doi bărbați: tata și soțul tău”.

Tatăl nu le permitea fiicelor sale să iasă singure seara, de teamă să nu fie violate: aceste temeri contribuiau la ideile pe care și le făcea Molly despre bărbați: erau niște ființe redutabile. Teamă de a nu rămâne însărcinată, de a nu muri la naștere a căpătat o asemenea intensitate, încât în perioada menstruației, puțin câte puțin a început să refuze să mai iasă din camera ei; voia chiar să rămână în pat toată ziua. Dacă e obligată să iasă, are teribile crize de anxietate; iar dacă se îndepărtează de casă, face o criză și leșină. Îi e teamă de mașini, de taxiuri, nu mai poate dormi, își închipuie că noaptea intră hoții în casă, strigă și plânge. Are manii alimentare: de exemplu mănâncă mult pentru a nu mai leșina; îi e teamă și când se simte închisă. Nu mai poate să meargă la școală, nu mai poate să ducă o viață normală.

O poveste asemănătoare, ce nu este legată de criza menstruației, dar în care se manifestă anxietatea pe care o încearcă fetița față de interiorul ei, este aceea a lui Nancy:

Fetița era, pe la vârsta de treisprezece ani, foarte legată de sora ei, și a fost foarte mândră să-i primească confidențele când aceasta s-a logodit pe ascuns, apoi s-a măritat: a împărtăși secretul unui adult însemna a fi admisă printre cei mari; câțva timp a stat la sora ei; dar când aceasta i-a spus că avea să „cumpere” un copil, Nancy a devenit geloasă pe cumnatul ei și pe copilul care trebuia să vină: i se părea insuportabil să fie din nou tratată ca un copil față de care cei mari au secrete. A

început să manifeste tulburări interne și a vrut să fie operată de apendicită; operația a reușit, dar, pe când stătea în spital, Nancy era într-o continuă agitație teribilă; aveau loc scene violente între ea și soră, pe care o detesta încerca să-l seducă pe doctor, îi dădea întâlnire, se arăta provocatoare și, prin crizele ei nervoase, pretindea să fie tratată ca o femeie. Se acuza că este responsabilă pentru moartea fratelui ei mai mic, întâmplată cu ani în urmă; și mai ales era convinsă că nu i se scosese apendicele, că uitaseră un bisturiu în pânțele ei: a cerut să i se facă raze X, sub pretextul că înghițise o monedă de un penny.

Această dorință de a fi operată - și în special de a fi operată de apendicită - se întâlnește frecvent la această vârstă; fetele își exprimă astfel teama de viol, de sarcină, de naștere. Simt în pânțele lor amenințări obscure și speră că medicul chirurg le va salva de acest pericol necunoscut care le pândește.

Nu numai apariția menstruației îi anunță fetei destinul său de femeie; se produc înăuntrul ei fenomene suspecte. Până atunci erotismul ei era clitoridian. E dificil de știut dacă practicile solitare sunt mai răspândite la fete decât la băieți; din primii ani, poate chiar din primele luni de viață, fetele se masturbează; se pare că pe la doi ani renunță, pentru a reveni la aceste obiceiuri mai târziu; prin conformația ei anatomică, această tijă plantată în mijlocul trupului masculin solicită mai mult atingerile decât o mucoasă secretă: dar hazardul unei frecări - copila cățărându-se pe aparatele de gimnastică, în copaci, urcându-se pe bicicletă - al unui contact vestimentar, al unui joc, sau o inițiere făcută de prietene, surori mai mari, adulți îi descoperă fetei senzații pe care se străduiește să le reînvie. În orice caz plăcerea, când este atinsă, este o senzație autonomă: are ușurința

și inocența tuturor jocurilor infantile.^[245] Fetița nu face nici o legătură între aceste delectări intime și destinul ei de femeie; relațiile ei sexuale cu băieții, dacă existau, aveau la origine doar curiozitatea. Și iată că acum se simte pătrunsă de emoții tulburi în care nu se recunoaște. Sensibilitatea zonelor erogene se dezvoltă, și acestea sunt la femeie atât de numeroase, încât întregul ei corp poate fi considerat ca erogen; acest lucru i-l descoperă mângâierile celor din familie, săruturi inocente, atingerea indiferentă a unei croitorese, a unui coafor, o mână amicală pe părul sau pe ceafa ei; ea învață, uneori caută deliberat, o senzație mai profundă în joc sau în lupta cu băieți ori cu fete; astfel se întâmplă cu Gilberte luptându-se în Champs Elysées cu Proust; în brațele profesorilor de dans, sub ochiul ingenuu al mamei sale, fata încearcă senzații ciudate de langoare. Și apoi, chiar și tinerețea ei bine păzită este expusă la experiențe și mai precise; în mediile „respectabile” se trec sub tăcere de comun acord aceste incidente regretabile; dar se întâmplă frecvent ca anumite mângâieri ale prietenilor casei, ale unchilor sau verilor, ca să nu mai vorbim de bunici sau de tati, să fie adesea mult mai puțin inofensive decât presupune mama: un profesor, un preot, un medic au fost îndrăzneți, indiscreți. Vom găsi povestirea unor astfel de experiențe în *Asfixia* de Violette Leduc, în *Ura maternă* de S. de Tervagnes și în *Portocala albastră* de Yassu Gauclere. Stekel apreciază, între altele, că bunicii sunt adesea foarte periculoși.

Aveam cincisprezece ani. În ziua de dinaintea înmormântării, bunicul venise să doarmă la noi. A doua zi, când mama se trezise deja, m-a întrebat dacă n-ar putea veni în patul meu să se joace cu mine; m-am ridicat imediat din pat, fără să-i răspund... Am început să mă tem de bărbați, povestește o femeie.^[246]

O altă fată își amintește că a suferit un șoc serios la vârsta de opt sau zece ani, când bunicul ei, un bătrân de șaptezeci de ani, îi pipăise organele genitale. O luase pe genunchi, strecurându-i degetul în vagin. Copila simțise o imensă angoasă și totuși nu îndrăznise niciodată să vorbească despre asta. De atunci îi era foarte frică de tot ceea ce era legat de sexualitate.^[247]

Aceste incidente sunt în general trecute sub tăcere de fetiță, din cauza rușinii pe care i-o inspiră. Și adesea, de altfel, dacă se destăinuie părinților, aceștia nu fac decât să o certe. „Nu mai spune prostii... Ești de rea-credință.” Ea păstrează tăcerea și asupra faptelor bizare ale unor necunoscuți. O fetiță î-a povestit doctorului Liepmann^[248]:

Închiriasem de la un cizmar o cameră la subsol. Adesea, când proprietarul era singur, venea la mine, mă lua în brațe și mă săruta lung, lung de tot, bâțându-se înainte și înapoi. În afară de asta, sărutul lui nu era deloc superficial, căci își băga limba în gura mea. Îl detestam pentru ceea ce-mi făcea. Dar n-am spus nimănui nimic, fiindcă eram prea temătoare.

În afară de camarazii întreprinzători, de prietenele perverse, mai este și genunchiul care apasă genunchiul fetei la cinema, mâna care, noaptea în tren, alunecă pe picioarele ei, tinerii care rânjesc atunci când trece pe lângă ei, străngerile, pipăielile furtive. Fetița nu înțelege bine sensul acestor aventuri. Adesea, într-un cap de cincisprezece ani e un tameș-balmeș bizar, pentru că experiențele concrete și cunoștințele teoretice nu se potrivesc. Una a încercat deja toate arsurile tulburării și ale dorinței, dar își închipuie - precum acea Clara D'Elle'beuse inventată de Francis Jammes — că ar ajunge un sărut al unui bărbat ca să devină mamă.

Alta are cunoștințe exacte despre anatomia organelor genitale, dar când partenerul ei de dans o strânge în brațe, crede că ceea ce simte este o migrenă. Desigur, fetele din ziua de astăzi sunt mai bine informate decât cele de altădată. Totuși, unii psihiatri afirmă că multe adolescente nu știu că organele sexuale au și altă funcție decât aceea urinară.^[249] Oricum, ele stabilesc puține raporturi între emoțiile sexuale și existența organelor lor genitale, pentru că nici un semn atât de precis ca erecția masculină nu le indică această corelație. Între reveriile lor romanești privitoare la bărbat, la dragoste, și cruditatea anumitor fapte care le sunt revelate există o asemenea prăpastie, încât nu pot să creeze nici o sinteză între ele. Thyde Monnier povestește că făcuse cu câteva prietene jurământul de a privi cum este făcut un bărbat și de a le spune și celorlalte:

Eu, intrând înadins fără să bat în camera tatălui meu, am descris următoarele: „Seamănă cu o mânecă bufantă, adică e ca un rulou și apoi e ceva rotund”. Era greu de explicat. Am făcut un desen, am făcut chiar trei și fiecare și-l luă pe al său, ascunzându-l în corsaj, și din când în când pufnea de râs uitându-se la el, apoi rămânea visătoare... Cum puteau niște fete inocente ca noi să facă vreo legătură între aceste obiecte și cântecele sentimentale, frumoasele povești romanești în care amorul, numai respect, timiditate, suspine și sărutări de mâini, este sublimizat până la a-l transforma într-un eunuc?

Totuși, prin lecturi, conversații, spectacole, prin frazele pe care le-a surprins, tânăra fată dă un sens tulburării trupului ei; aceasta se transformă în chemare, în dorință. Prin febra, prin frisoanele și transpirația lui, prin stările de rău nedefinit, trupul ei capătă o nouă și neliniștită dimensiune. Tânărul își revendică tendințele erotice pentru că își asumă

bucuros virilitatea; la el dorința sexuală este agresivă, prehensivă: vede în ea o afirmare a subiectivității și a transcendenței sale; se laudă cu ea înaintea camarazilor săi; sexul rămâne pentru el o tulburare cu care se mândrește; elanul care-l mână spre femeie este de aceeași natură cu acela care-l mână către lume, de aceea se recunoaște în el. Dimpotrivă, viața sexuală a fetei a fost totdeauna clandestină; când erotismul ei se transformă și îi invadează tot trupul, misterul lui devine neliniștitor; ea suportă tulburarea ca pe o maladie rușinoasă; nu este activă, este o stare, și nici chiar în imaginație ea nu se poate elibera prin nici o decizie autonomă; fetița nu visează să posede, să frământa, să violeze; ea este așteptare și chemare, se percepe pe sine ca dependentă; se simte în pericol în carnea ei alienată.

Căci speranța sa difuză, visul ei de pasivitate fericită îi revelă cu certitudine trupul ei propriu destinat altuia; nu vrea să cunoască experiența sexuală decât în imanența ei; contactul mâinii, al gurii, al unui alt trup îl cheamă ea, și nu mâna, gura, trupul străin; lasă în umbră imaginea partenerului său ori o îneacă într-o ceață ideală; totuși, nu se poate împiedica să nu fie obsedată de această prezență. Terorile sale, repulsiile-i juvenile față de bărbat au căpătat un caracter mai echivoc decât altădată și, prin chiar acest fapt, mai angoasant. Ele se nășteau mai înainte dintr-o separare profundă între trupul ei de copil și viitorul său de adult; acum, originea lor se află în însăși această complexitate pe care o simte fata în trupul ei. Înțelege că este destinată posesiunii pentru că ea este aceea care o cheamă; și se revoltă împotriva dorințelor sale. Dorește și în același timp se teme de rușinoasa pasivitate a prăzii care nu se împotrivește. Ideea de a se dezbrăca în fața unui bărbat o umple de o tulburare adâncă; dar simte și că va fi dată fără apărare privirii sale, Mâna care

ia, care atinge are o prezență mai imperioasă decât ochii: înspăimântă mai tare. Dar simbolul cel mai evident și cel mai detestabil al posesiunii fizice este penetrarea de către sexul bărbatului. Fata detestă ca acest corp pe care îl confundă cu ea însăși să fie perforat cum este perforată pielea, să fie rupt așa cum se rupe o țesătură. Dar, mai mult decât rana și durerea care o însoțește, ceea ce refuză tânăra fată este faptul că rana și durerea îi sunt impuse. „Această oribilă idee de a fi pătrunsă de un bărbat”, îmi spunea într-o zi o fată. Nu teama de membrul viril naște oroarea de bărbat; ea este confirmarea și simbolul acesteia, ideea de penetrație își dobândește sensul ei obscen și umilitor în interiorul unei forme mai generale, al cărei element esențial este, în schimb.

Anxietatea fetei se traduce prin coșmaruri care o chinuie și fantasme care o bântuie; în momentul în care simte în sine o insidioasă complezență, ideea violului devine în multe cazuri obsedantă. Ea se traduce în visuri și în purtările fetei printr-o mulțime de simboluri mai mult sau mai puțin clare. Fata își explorează camera înainte să se culce, cu teama de a descoperi vreun hoț cu intenții dubioase; i se pare că aude spărgători în casă; un agresor intră pe fereastră, înarmat cu un cuțit cu care o străpunge. Într-un fel mai mult sau mai puțin accentuat, bărbații îi inspiră frică. Începe să manifeste un anumit dezgust față de tatăl ei; nu mai poate suporta mirosul său de tutun, detestă să intre după el la baie; chiar dacă îi este drag în continuare, repulsia fizică este frecventă; își ia o figură exasperată, ca și cum ar fi deja ostilă tatălui ei, cum se întâmplă adesea cu mezinele. Există un vis pe care psihiatrii susțin că-l întâlnesc adesea la tinerele lor paciente: își imaginează că sunt violate de un bărbat sub ochii unei femei mai în vârstă, cu consimțământul acesteia. Este clar că în mod simbolic îi cer mamei permisiunea de a se

abandona dorințelor lor. Căci una dintre constrângerile care le apasă cel mai greu este ipocrizia. Tânăra este sortită „purității”, inocenței, chiar în momentul în care descoperă în ea și în jurul ei misterele tulburi ale vieții și ale sexului. Cei din jur îi cer să fie albă ca hermina, transparentă precum cristalul, o îmbracă în organdi vaporos, îi tapetează camera în culori de bomboană, vorbesc cu voce scăzută când se apropie, îi interzic cărțile scabroase; or, nu există nici o copilă a Mariei care să nu aibă închipuiri și imagini „abominabile”; ea încearcă să le disimuleze chiar și față de cea bună prietenă, chiar și față de sine; nu mai vrea să trăiască și să gândească decât în limitele interdicțiilor; neîncrederea în sine îi dă un aer prefăcut, nefericit, maladiv; și, mai târziu, nimic nu îi va fi mai greu decât să lupte împotriva acestor inhibiții. Dar, în ciuda tuturor refulărilor, se simte copleșită de povara unei culpabilități de nespus. Își suportă metamorfoza în femeie nu numai cu rușine, dar și cu remușcări.

Se înțelege că vârsta ingrată este pentru fetiță o perioadă de dureroasă confuzie. Nu vrea să rămână copil. Dar lumea adulților i se pare înfricoșătoare sau plictisitoare:

Așadar, doream să cresc, dar nu mă gândeam niciodată serios să duc via(a pe care o duceau cei mari, spune Colette Audry... Și astfel nutream în mine voința de a crește fără să-mi asum niciodată condiția de adult, fără să devin solidară cu părinții, cu stăpânele casei, cu femeile casnice, cu tatii de familie.

Ar dori să se elibereze de jugul mamei; dar simte și o nevoie arzătoare de protecție. Greșelile care îi apasă conștiința: practici solitare, prietenii echivoce, lecturi interzise fac ca acest refugiu să-i

fie necesar. Scrisoarea următoare^[250], trimisă unei prietene de către o fată de cincisprezece ani, este caracteristică:

Mama vrea să port o rochie lungă la marele bal dat de familia X..., prima mea rochie lungă. E uimită că eu nu vreau. Am implorat-o să mă lase să port rochița mea roz pentru ultima dată. Mi-e atât de teamă. Mi se pare că dacă-mi pun rochia lungă, mama va pleca într-o călătorie pentru mult timp și nu știu când se va întoarce. Nu e stupid? Și, uneori, mă privește ca și cum aș fi o fetiță. Ah! Dacă ar ști! M-ar lega cu mâinile de pat și m-ar disprețui!

În cartea lui Stekel, *Femeia frigidă*, întâlnim un remarcabil document despre copilăria feminină. E vorba despre o anume „Susse Madel” vieneză care a redactat, către vârsta de douăzeci și unu de ani, o confesiune detaliată. Aceasta constituie o sinteză concretă a tuturor momentelor pe care le-am studiat separat.

„La vârsta de cinci ani, mi-am ales primul tovarăș de joacă, Richard, care avea șase sau șapte ani. Voiam mereu să știu cum se cunoaște un copil dacă este băiat sau fată. Mi se spunea că după cercei, după nas... Mă mulțumeam cu această explicație, având, totuși, senzația că mi se ascundea ceva Brusc, Richard a vrut să facă pipi. M-am gândit să-i împrumut olița mea Văzându-i membrul, ceva absolut surprinzător pentru mine, am strigat cuprinsă de o mare bucurie: «Ce-ai acolo? Ce drăguț! Doamne, aș vrea să am și eu unul la fel!» Și în același timp l-am atins, curajoasă...” O mătușă i-a surprins, și, începând din acel moment, copiii sunt strict supravegheați. La nouă ani, se joacă de-a căsătoria cu doi băieți de opt și de nouă ani; și de-a doctorul; se ating organele genitale, și într-o zi unul dintre băieți o

atinge cu sexul lui, apoi îi spune că părinții ei au făcut același lucru când s-au căsătorit: „Eram indignată în cel mai înalt grad: O! Nu! ei n-au făcut un lucru atât de urât!” Continuă mult timp aceste jocuri și se leagă de cei doi băieți cu o mare prietenie amoroasă și sexuală. Mătușa ei află într-o zi și are loc o scenă îngrozitoare, în care o amenință pe fată că o va duce la școala de corecție. Încetează să-l mai vadă pe Arthur, care era preferatul ei, și suferă mult; începe să nu mai învețe, scrisul i se deformează, se uită cruciș. Începe o altă prietenie cu Walter și Francois. „Walter îmi ocupa toate gândurile și toate simțurile. L-am lăsat să mă atingă pe sub fustă în timp ce eram în picioare sau așezată în fața lui, făcând exerciții de scriere... Cum deschidea ușa mama, își retrăgea mâna, iar eu scriam în continuare. În sfârșit, am avut raporturi normale între bărbat și femeie, dar nu-i permiteam să facă prea mult; cum credea că a pătruns în vaginul meu, mă smulgeam de lângă el, pretextând că vine cineva. Nu-mi închipuiam că era un păcat.”

Prietenii ei cu băieții se termină și nu-i mai rămân decât prietenii cu fetele. „M-am atașat de Emily, o fată bine crescută și instruită. Când aveam doisprezece ani, o dată, de Crăciun, am schimbat între noi inimioare de aur cu numele noastre gravate înăuntru. Consideram aceasta ca pe un soi de logodnă, jurându-ne «fidelitate eternă». Îi datorez o parte din instruirea mea lui Emmy. M-a informat și despre problemele sexuale. În clasa a cincea, începusem deja să mă îndoiesc de povestea cu barza care aduce copii. Credeam că bebelușii veneau din burtă și că trebuia s-o deschidă cineva ca să poată ieși. Emmy mă speria mai ales în ceea ce privește masturbația. La școală, mai multe evanghelii ne-au deschis ochii asupra problemelor sexuale.

De pildă, când Sfânta Maria venea s-o vadă pe Sfânta Elizabeta: «Copilul în sânul ei sălta de bucurie», și alte pasaje curioase din Biblie. Noi subliniam aceste pasaje, și puțin a lipsit ca toată clasa să ia notă proastă la purtare când acestea au fost descoperite. Îmi arăta și «suvenirul de nouă luni» de care vorbește Schiller în *Hoții*. Tatăl lui Emmy a fost mutat cu serviciul și eu am rămas din nou singură. Ne-am trimis scrisori cu o scriitură secretă inventată de noi, dar, cum mă simțeam singură, m-am împrietenit cu o fetiță evreică, Hedl. O dată Emmy m-a surprins ieșind de la școală împreună cu Hedl. Mi-a făcut o scenă de gelozie. Am rămas cu Hedl până am intrat la Școala comercială și eram cele mai bune prietene din lume, visând să devenim cumnate, căci îmi plăcea mult unul dintre frații ei care era student. Când îmi vorbea, mă zăpăceam atât de tare, încât îi dădeam răspunsuri ridicole. În amurg, Hedl și cu mine stăteam ghemuite una lângă alta pe micul divan și eu plângeam amar, fără să știu de ce, când el cânta la pian.

Înainte de prietenia mea cu Hedl, am frecventat-o timp de mai multe săptămâni pe o anume Ella, fată de oameni săraci. Îi văzuse pe părinții ei *en tête-à-tête*, trezită la miezul nopții de zgomotul patului. Mi-a spus că tatăl ei se culcase peste maică-sa, care scosese niște strigăte teribile, iar tatăl îi spusese: «Du-te repede să te speli ca să nu se întâmple ceva». Eram indignată de purtarea tatălui ei, îl evitam pe stradă și mi-era tare milă de maică-sa (probabil că suferise foarte mult dacă strigase astfel). Am vorbit cu o altă colegă despre lungimea penisului, am auzit o dată vorbindu-se despre o lungime între doisprezece și cincisprezece centimetri; la lecția de croitorie luam metrul și măsuram plecând de la locul cu pricina, de-a lungul pântecelui nostru, pe deasupra fustelor. Ajungea, evident, în dreptul buricului, și eram

însăimântate de ideea că vom fi literalmente trase în țeară când ne vom mărita”

Privește un câine împreunându-se cu o cățea „Dacă vedeam vreun cal urinând pe stradă, nu mai puteam să-mi iau ochii de la el, cred că lungimea penisului mă impresiona.” Observă muștele, și, la țară, animalele.

„La vârsta de doisprezece ani, am avut o angină puternică și m-a consultat un prieten doctor; așezat lângă patul meu, și-a vârât dintr-odată mâna sub pătură, aproape atingându-mi «locul». Am tresărit strigând: «Nu vă este rușine?» Mama s-a repezit în cameră, doctorul era groaznic de stânjenit și a pretins că eram o mică obrăznicătură și că nu voise decât să-mi controleze gleznele. Am fost silită să-i cer iertare... Când, în sfârșit, mi-a venit menstruația și tatăl meu a descoperit pansamentele pline de sânge, a avut loc o scenă teribilă. De ce el, bărbatul curat, «era obligat să trăiască printre atâtea femei murdare»; mi se părea că e vina mea că eram indispusă.” La cincisprezece ani, are o altă prietenă cu care comunică „în stenografie”, „pentru ca nimeni din familie să nu ne poată citi scrisorile. Erau atâtea de spus despre cuceririle noastre. Îmi comunica și un mare număr de versuri pe care le găsisese scrise pe pereții toaletelor; îmi amintesc unul pentru că degrada până la murdărie dragostea care era în imaginația mea atât de sublimă: «Care este scopul suprem al amorului? Patru fese suspendate la capetele unei tije». Am hotărât să nu ajung niciodată până acolo: un bărbat care iubește o fată nu poate să-i ceară un asemenea lucru. Pe când aveam cincisprezece ani și jumătate, mama mi-a născut un frate, eram foarte geloasă pe el, căci până atunci fusesem unicul copil. Prietena mea îmi cerea mereu să mă uit cum era făcut fratele meu, dar nu puteam deloc să-i dau lămuririle pe care le voia. În acea vreme, o altă

prietenă mi-a descris o noapte a nunții și după aceea, mi-a venit ideea să mă mărit, numai din curiozitate; doar expresia «a găfâi ca un cal», în descrierea ei, îmi ofensa simțul estetic... Oricare dintre noi ar fi dorit să se mărite ca să se lase dezbrăcată și dusă în pat de iubitul ei soț, era atât de tentant...”

S-ar zice - deși e vorba de un caz normal și nu patologic - că această fetiță era de o excepțională „perversitate”; însă era doar mai puțin supravegheată decât altele. Dacă dorințele și curiozitățile fetei „bine crescute” nu se traduc prin fapte nu înseamnă că ele există mai puțin sub formă de fantasme și de jocuri. Am cunoscut odată o fată foarte pioasă și de o deconcertantă inocență - între timp ea a devenit o femeie desăvârșită, pătrunsă de maternitate și de devoțiune - care într-o seară i-a propus, fremătând, unei surori mai mari: „Cât de minunat trebuie să fie să te dezbraci în fața unui bărbat! Hai să zicem că tu ești soțul meu”. Și a început să se dezbrace, tremurând de emoție. Nici o educație nu o poate împiedica pe fetiță să ia cunoștință de propriul său corp și să viseze la destinul ei; cel mult i se pot impune stricte refulări, care vor apăsa greu, mai târziu, asupra întregii ei vieți sexuale. Ar fi de dorit ca, dimpotrivă, să fie învățată să se accepte fără complezență și fără rușine.

Înțelegem, acum, ce dramă o sfâșie pe adolescență la vremea pubertății sale; ea nu poate deveni „un om mare” fără să-și accepte feminitatea; știa deja că sexul ei o condamnă la o existență mutilată și încremenită; îl descoperă acum sub forma unei maladii impure și a unei crime obscure. Inferioritatea ei nu era resimțită, la început, decât ca o privațiune: absența penisului s-a convertit în murdărie și în vină Rănită, rușinată, neliniștită, vinovată, fetița se îndreaptă către viitor.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul II: Tânăra fată

În timpul întregii ei copilării, fetița a fost maltrată și mutilată, și totuși, ea se înțelegea pe sine ca individ autonom; în relațiile cu părinții ei, cu prietenii, prin studii și jocuri, se descoperea prezentului ca o transcendență: nu făcea decât să viseze la viitoarea ei pasivitate. La pubertate, viitorul nu numai că se apropie de ea, ci se instalează în trupul ei, devine cea mai concretă dintre realități. Viitorul păstrează caracterul fatal pe care l-a avut întotdeauna; în timp ce adolescentul se îndreaptă activ către vârsta adultă, fata pândește începutul acestei epoci noi, imprevizibile, a cărei tramă este deja țesută și spre care o antrenează, în trecerea lui, timpul. Detașată deja de trecutul ei de copil, prezentul nu-i mai apare decât ca o tranziție; ea nu mai descoperă în el nici un scop valabil, numai ocupații. Într-un fel mai mult sau mai puțin deghizat, tinerețea sa se consumă în așteptare. Ea așteaptă Bărbatul.

Desigur, și adolescentul visează femeia, o dorește; dar ea nu va fi niciodată decât un element al vieții lui, nu-i rezumă destinul; în timp ce fetița, încă din copilărie, fie că a dorit să se realizeze ca femeie sau să depășească limitele condiției sale, a așteptat din partea bărbatului împlinirea și evaziunea: el are chipul orbitor al lui Perseu, al Sfântului Gheorghe; este un eliberator; este bogat și puternic, deține cheile fericirii; este Prințul din poveste. Fetița presimte că, sub mângâierile lui, va fi purtată de marele curent al vieții ca pe vremea când se afla în poala mamei sale; supusă dulcii sale autorități, va regăsi aceeași siguranță ca în brațele tatălui său; magia îmbrățișărilor și a

privirilor lui o va transforma din nou în idol. A fost întotdeauna convinsă de superioritatea virilă; acest prestigiu al bărbaților nu este un miraj copilăresc, ci se sprijină pe baze economice și sociale; bărbații sunt pur și simplu stăpânii lumii; totul o convinge pe adolescentă că e în interesul ei să devină vasala lor; părinții ei o îndeamnă la aceasta; tatăl este mândru de succesele fiicei sale, mama vede în ele promisiunea unui viitor prosper; prietenele o invidiază pe aceea dintre ele care primește cele mai multe omagii masculine; în colegiile americane, standardul unei studente este măsurat prin numărul de întâlniri pe care le cumulează. Mariajul nu este numai o carieră onorabilă și mai puțin obositoare decât multe altele: el, doar, el îi permite femeii să atingă demnitatea socială și să se realizeze sexual ca femeie și mamă. Sub acest aspect îi este văzut de către cei din jur viitorul, și chiar de către ea însăși. Este unanim admis că a cucerii un soț - sau, în anumite cazuri, un protector - este pentru ea cea mai importantă dintre întreprinderi. În bărbat se întruchipează în ochii ei Celălalt, la fel cum, pentru bărbat, Celălalt este întruchipat de ea: dar acest Celălalt îi apare la modul esențial, și ea se percepe înaintea lui ca neesențial. Va evada din căminul părintesc, din strânsoarea maternă, își va deschide viitorul nu printr-o cucerire activă, ci predându-se pasivă și docilă în mâinile unui nou stăpân.

S-a pretins adesea că, dacă se resemnează la această renunțare, este pentru că, fizic și moral, devine inferioară băieților, și incapabilă să rivalizeze cu aceștia: renunțând la o competiție zadarnică, se predă unei caste superioare, voind să-și asigure fericirea. De fapt, nu dintr-o inferioritate dată vine umilința ei: dimpotrivă, din aceasta se nasc toate neajunsurile sale; ea își are originea în trecutul adolescenței, în societatea care o înconjoară și în chiar acest viitor care îi este

propus.

Desigur, pubertatea transformă corpul adolescenței; este mai fragil decât altădată; organele feminine sunt vulnerabile, funcționarea lor e mai delicată; insoliti și stânjenitori, sânii sunt o povară; în exercițiile violente, își fac simțită prezența, freamătă, dor. De acum înainte, forța musculară, rezistența, agilitatea femeii vor fi inferioare celor ale bărbatului; dezechilibrul funcțiilor hormonale creează o instabilitate nervoasă și vaso-motrice; criza menstruală e dureroasă; dureri de cap, de spate, de pânțe fac ca activitățile normale să fie greu de înfăptuit și chiar imposibile; acestor neplăceri li se adaugă uneori tulburări psihice; se întâmplă frecvent ca femeia, nervoasă, iritabilă, să treacă în fiecare lună printr-o stare de semialienare; controlul sistemului nervos și al sistemului simpatic de către centri nu mai este asigurat, tulburările de circulație, anumite autointoxicații fac din propriul ei trup un ecran care se interpune între femeie și lume, o ceață fierbinte care apasă asupra ei, o sufocă și o izolează; prin această carne tristă și pasivă, universul întreg este o povară prea grea. Opresată, copleșită, femeia devine străină de sine însăși prin faptul că este străină restului lumii. Sintezele se descompun, momentele nu se mai leagă între ele, celălalt nu mai este recunoscut decât printr-o recunoaștere abstractă; și dacă raționamentul și logica rămân intacte, cum se întâmplă în delirurile melancolice, sunt puse în slujba unor evidențe pasionale care izbucnesc în mijlocul confuziei organice. Aceste fapte sunt oricum extrem de importante: dar femeia le dă greutate prin felul în care ia cunoștință de ele.

Spre vârsta de treisprezece ani, băieții fac o adevărată ucenicie a violenței, li se dezvoltă agresivitatea, voința de putere, gustul sfidării;

chiar în această perioadă fetele renunță la jocurile brutale. Sporturile îi rămân accesibile; dar sportul, care înseamnă specializare, supunere la niște reguli artificiale, nu-i oferă echivalentul unui recurs spontan și obișnuit la forță; se situează la marginea vieții; nu oferă învățăminte despre viață și despre sine însăși într-un mod atât de intim precum o face o luptă dezordonată, o escaladare neprevăzută. Sportiva nu încearcă niciodată orgoliul cuceritor al unui băiat care și-a pus la pământ camaradul. De altfel, în multe țări, majoritatea fetelor nu au nici un antrenament sportiv; ca și încăierările, escaladările le sunt interzise; ele nu fac decât să-și suporte, în mod pasiv, trupul; mult mai mult decât în primii ani de viață, trebuie să renunțe la a se ridica deasupra lumii date, să se afirme deasupra restului omenirii; le este interzis să exploreze, să îndrăznească, să facă să se retragă limitele posibilului. În special atitudinea de sfidare, atât de importantă pentru băieți, le este aproape necunoscută; bineînțeles, și femeile se compară între ele, dar sfidarea este altceva decât aceste confruntări pasive: două libertăți se înfruntă în calitate pe care o presupune faptul de a avea asupra lumii un impact ale cărui limite pretind că le resping; a se cățăra mai sus decât un camarad, a îndoi un braț înseamnă pentru băiat a-și afirma suveranitatea asupra întregii lumi. Aceste purtări de cucerire nu-i sunt permise tinerei fete și, în special, nu îi este îngăduită violența. Fără îndoială, în universul adulților forța brutală nu are, în vremuri normale, un rol prea mare; totuși, ea continuă să-l bântuie. Sunt numeroase acțiunile masculine care se decupează pe un fond de violență posibilă: la fiecare colț de stradă se schițează încăierări; în majoritatea cazurilor sunt înăbușite; dar este suficient ca bărbatul să simtă în pumni voința de afirmare de sine, pentru a se simți confirmat în suveranitatea lui. Împotriva oricărui afront, a oricărei tentative de a-l reduce la starea

de. obiect, bărbatul poate să lovească, să se expună loviturilor: el nu-i permite celui alt a-l transcende, se regăsește în miezul subiectivității sale. Violența este proba autentică a adeziunii fiecăruia la sine însuși, la pasiunile, la voința sa; a o refuza radical înseamnă a-și refuza orice adevăr obiectiv, a se închide într-o subiectivitate abstractă; o furie, o revoltă care nu trec prin mușchi rămân imagine. Este o teribilă frustrare aceea de a nu-ți putea înscrie emoțiile pe suprafața pământului. În sudul Statelor Unite, unui negru îi este absolut imposibil să facă uz de violență față de un alb; această constrângere este cheia misteriosului concept de „suflet negru”; felul în care un negru se raportează la lumea albă, conduita prin care se adaptează la ea, compensațiile pe care le caută, întregul lui fel de a simți și de a acționa se explică plecând de la pasivitatea la care este condamnat. În timpul Ocupației, francezii, care hotărâseră să nu cedeze pornirilor violente față de ocupanți, chiar dacă ar fi fost provocați - fie din prudență egoistă, fie pentru că aveau obligații - își simțeau situația în lume profund bulversată; depindea de capriciul celui alt ca ei să fie preschimbați în obiect, subiectivitatea lor nu mai avea posibilitatea de a se exprima concret, nu era decât un fenomen secundar. Astfel, universul are un cu totul alt chip pentru adolescentul căruia îi este permis să dea seamă imperios despre sine însuși și altul pentru adolescența ale cărei sentimente sunt private de eficacitate imediată; unul pune lumea în discuție fără încetare, poate, în orice moment, să se revolte împotriva a ceea ce este dat, și, când îl acceptă, are impresia că i se conformează în mod activ; cealaltă nu face decât să suporte acest dat; lumea se definește fără ea și are un chip imuabil. Această neputință fizică se traduce printr-o timiditate mai generală: ea nu crede într-o forță pe care nu a experimentat-o în propriul ei corp; nu îndrăznește să întreprindă, să se revolte, să inventeze ;

predestinată docilității, resemnării, nu poate decât să-și accepte în societate un loc dinainte determinat: ia ordinea lucrurilor ca dată. O femeie îmi povestea că, toată tinerețea ei, își negase cu o rea-voință sălbatică slăbiciunea fizică; a o admite însemna să-și piardă gustul și curajul de a mai întreprinde ceva în domeniul intelectual sau politic. Am cunoscut o fată crescută ca un băiat, excepțional de viguroasă, care se credea la fel de puternică cum sunt bărbații; deși era drăguță, deși în fiecare lună avea dureri la menstruație, nu era conștientă în nici un fel de feminitatea sa; avea bruschețea, exuberanța în fața vieții, inițiativele și îndrăzelile unui băiat; nu ezita să intervină pe stradă cu lovituri de pumn dacă vedea că este maltratată un copil sau o femeie. Una sau două experiențe nefericite î-au revelat faptul că puterea este de partea bărbaților. Când și-a dat seama de slăbiciunea ei fizică, o mare parte din siguranța ei de sine s-a prăbușit: a fost începutul unei evoluții care a făcut-o să se feminizeze, să se perceapă ca pasivitate, să-și accepte dependența. A nu mai avea încredere în propriul corp înseamnă a-ți pierde încrederea în tine. N-avem decât să considerăm importanța pe care tinerii o acordă mușchilor lor pentru a înțelege că orice subiect își sesizează trupul ca pe o expresie obiectivă a sa.

Impulsiunile erotice ale băiatului nu fac decât să-i confirme orgoliul pe care-l are față de corpul lui; descoperă în ele semnul transcendenței și al puterii; tânăra fată poate reuși să-și asume dorințele: dar cel mai adesea acestea păstrează un caracter rușinos. Trupul ei întreg este suportat cu jenă. Neîncrederea pe care o avea încă din copilărie față de „interiorul” ei contribuie la a da crizei menstruale caracterul suspect care o face odioasă. Prin atitudinea ei psihică, face ca servitutea menstruală să constituie un mare handicap. Amenințarea care apasă asupra tinerei

fete în anumite perioade îi poate părea atât de intolerabilă, încât va renunța la expediții, la plăceri pe, care și le-ar fi dorit, pentru a evita astfel ca dizgrația să-i fie aflată de alții. Oroarea pe care o inspiră aceasta se repercutează în organism și-i accentuează tulburările și durerile. S-a văzut că una dintre caracteristicile fiziologiei feminine este strânsa legătură dintre secrețiile endocrine și funcționarea sistemului nervos: există o acțiune reciprocă; un corp de femeie - și cu deosebire unul de fată - este un corp „истерic” în sensul că nu există, ca să zicem așa, distanță între viața psihică și realizarea ei fiziologică. Bulversarea pe care o aduce descoperirea tulburărilor pubertății o exasperează pe fată. Pentru că trupul ei este suspect, pentru că-l pândește cu neliniște, i se pare bolnav: este bolnav. S-a văzut că într-adevăr acest corp este fragil și că în el se produc dezordini propriu-zis organice, dar ginecologii sunt de acord asupra faptului că nouă zecimi dintre pacientele lor sunt bolnave închipuite, adică fie că stările lor de rău nu au nici o realitate fiziologică, fie că dezordinea organică este ea însăși motivată de o atitudine psihică. Trupul feminin este în mare măsură minat de angoasa de a fi femeie.

Evident, dacă situația biologică a femeii constituie pentru ea un handicap, este din pricina perspectivei din care este ea văzută. Fragilitatea nervoasă, instabilitatea vasomotoare, cu excepția cazurilor când devin patologice, nu-i interzic nici o meserie: chiar între bărbați, există o mare diversitate de temperamente. O indispoziție de una sau două zile pe lună, chiar dureroasă, nu este nici ea un obstacol; de fapt, o mulțime de femei se acomodează cu ea, și mai ales cele pe care „blestemul menstrual” le-ar putea incomoda mai mult: sportivele, cele care călătoresc, femei care practică meserii dure. Majoritatea profesiilor nu reclamă o energie superioară aceleia de care este în

stare femeia. Iar în sporturi, scopul țintit nu este o reușită independentă în aptitudinile fizice, ci împlinirea perfecțiunii care îi este proprie fiecărui organism; campionul la categoria pană este la fel de valoros ca unul la categoria grea. O campioană de schi nu este inferioară unui campion mai rapid decât ea: pur și simplu, aparțin unor categorii diferite. Pozitiv interesate de propria lor împlinire, sportivele sunt cele care se simt cel mai puțin handicapate în raport cu bărbații. E adevărat că lipsa forței fizice nu-i permite femeii să cunoască lecțiile violenței; dacă ar putea să se afirme în trupul ei și să iasă în lume în alt fel, această deficiență ar fi ușor de compensat. Dacă înoată, escaladează vârfuri, pilotează un avion ori luptă împotriva forțelor naturii, își asumă riscuri și se aventurează, ea nu va simți în fața lumii timiditatea despre care am vorbit. În ansamblul unei situații care îi permite prea puține evadări, aceste singularități își capătă valoarea, și nu imediat, ci confirmând complexul de inferioritate care s-a dezvoltat încă din copilărie.

Tot acest complex va apăsa și asupra dezvoltării intelectuale. S-a remarcat adesea că, începând cu pubertatea, fata pierde teren în domeniile intelectuale și artistice. Aceasta se întâmplă din mai multe motive. Unul dintre cele mai frecvente este că adolescența nu întâlnește în jurul ei încurajările care li se dau fraților săi; dimpotrivă: cei din jur vor ca ea să fie și femeie, iar ea trebuie să cumuleze sarcinile muncii ei profesionale cu acelea pe care le presupune feminitatea. Directoarea unei școli profesionale a făcut în această privință remarcile următoare:

Fata devine dintr-o dată o ființă care-și câștigă existența muncind. Are dorințe noi, care nu mai au nimic de-a face cu familia. I se întâmplă destul de adesea să trebuiască să facă un efort

considerabil... Se întoarce seara acasă împovărată de o oboseală cumplită, cu capul plin de toate întâmplările de peste zi... Cum este ea primită atunci? Mama o trimite repede să cumpere ceva. Mai are de terminat treburile casnice și mai trebuie să se ocupe și de propria ei garderobă. Este imposibil să-și vadă de gândurile ei intime, care continuă să o preocupe. Se simte nefericită, își compară situația cu aceea a fratelui său, care nu are nici o treabă de făcut acasă, și se revoltă^[251].

Treburile menajere sau corvezile mondene pe care mama nu ezită să i le impună studentei sau ucenicei sfârșesc prin a o surmena. Am văzut în timpul războiului, la Sèvres, eleve copleșite de sarcinile familiale care se adăugau la sarcina de a învăța; una dintre ele s-a îmbolnăvit de boala lui Pott, alta, de meningită. Mama - așa cum vom vedea - încearcă o surdă ostilitate față de emanciparea fiicei, și, mai mult sau mai puțin deliberat, o maltratează; efortul pe care îl face adolescentul de a deveni bărbat este respectat, și deja i se recunoaște o mare libertate. Fetei i se cere să rămână acasă, ieșirile ei sunt supravegheate; nu e deloc încurajată să hotărască asupra plăcerilor și distracțiilor ei. Rar vedem femei organizând singure o călătorie, o plimbare pe jos sau pe bicicletă, ori jucând o partidă de biliard sau de mingi etc. În afară de lipsa de inițiativă care vine din educație, moravurile fac ca independența lor să fie dificilă. Dacă vagabondează pe străzi, sunt privite, acostate. Cunosc fete care, fără să fie deloc timide, nu încearcă nici o plăcere plimbându-se singure prin Paris pentru că, fără încetare inoportune, trebuie să fie în gardă tot timpul; toată plăcerea este risipită. Dacă niște studente năvălesc pe străzi în grupuri vesele, cum fac studenții, se dau în spectacol; a merge cu pa-și mari, a cânta, a vorbi tare, a mânca un măr, toate acestea înseamnă provocare; vor fi imediat

insultate, urmărite sau acostate. Nonșalanța devine pe loc o lipsă de ținută; acest autocontrol la care femeia este obligată, și care devine un fel de a doua natură la „tânăra fată bine crescută”, ucide spontaneitatea; prin el, exuberanța vie este maltratată. Rezultă de aici tensiunea și plictisul. Acest plictis este contagios; fetele se plictisesc repede unele de altele; nu se atașează reciproc de închisoarea lor; este unul dintre motivele care fac ca tovărășia băieților să le fie atât de necesară. Această incapacitate de a-și fi suficiente sieși naște în tinerele fete o timiditate care se va întinde de-a lungul întregii lor vieți și care își pune amprenta asupra muncii lor. Își închipuie că triumfurile strălucitoare le sunt rezervate bărbaților și, de aceea, nici nu ținesc prea sus. S-a constatat că fetițele de cincisprezece ani, comparându-se cu băieții, declară: „Băieții sunt mai buni”. Această convingere le slăbește puterile și încurajează lenea și mediocritatea. O fată - care nu avea o deferență deosebită pentru sexul tare - îi reproșa unui bărbat lașitatea sa; i s-a răspuns că ea însăși era foarte fricoasă; „Oh! la o femeie, nu e același lucru”, a declarat ea cu un ton disprețuitor.

Rațiunea profundă a acestui defetism este că adolescența nu se simte responsabilă de viitorul ei; i se pare inutil să ceară prea mult de la ea însăși, din moment ce nu de sine depinde, până la urmă, soarta ei. Depart de a se predestina bărbatului fiindcă știe că îi este inferioară, ea își constituie inferioritatea din faptul că i se predestinează acceptând ideea inferiorității sale.

Într-adevăr, doar sporindu-și valoarea umană ea va căpăta preț în ochii bărbaților, modelându-se după visele lor. Când este neexperimentată, nu-și dă seama de acest lucru. I se întâmplă să manifeste aceeași agresivitate ca și băieții; încearcă să cucerească cu o autoritate brutală, cu o franchețe

orgolioasă; această atitudine o sortește aproape sigur eşecului. De la cea mai servilă la cea mai înfumurată, toate învață că, pentru a plăcea, trebuie să abdice. Mama le impune să nu-i mai trateze pe băieți ca pe niște camarazi, să nu le facă avansuri, să-și asume un rol pasiv. Dacă doresc să înceapă o prietenie, un flirt, trebuie să evite cu grijă să ia ele inițiativa; bărbaților nu le plac fetele băiețoase, nici cele cu pretenții literare, nici cele inteligente; prea multă îndrăzneală, cultură, inteligență îi înspăimântă. În majoritatea romanelor, așa cum remarcă George Eliot, eroina blondă și proastă triumfă asupra eroinei brune, cu caracter viril; și în Moara de pe Floss, Maggie încearcă în zadar să inverseze rolurile; moare până la urmă, iar Lucy cea blondă se mărită cu Stephen; în Ultimul mohican, de nesărata Alice se îndrăgostește eroul, și nu de îndrăzneată Clara; în Femeiușcă, simpatica Joe nu este pentru Laurie decât un camarad din copilărie; el îi dăruiește dragostea sa insipidei Amy, cea cu părul buclat. A fi feminină înseamnă a se arăta neputincioasă, ușuratică, pasivă, docilă. Fata va trebui nu numai să se împodobească, să se gătească, ci și să își reprime spontaneitatea și să pună în locul acesteia grația și farmecul studiat pe care le învață de la cele mai mari ca ea. Orice afirmare a ființei sale îi diminuează feminitatea și șansele de seducție. Ceea ce face relativ ușoară pornirea tânărului în viață este că cele două vocații ale sale, de ființă umană și de bărbat, nu se opun una alteia; încă din copilărie i se anunța această soartă fericită, împlinindu-se ca independență și ca liberate, își câștigă valoarea socială și, o dată cu ea, prestigiul viril: ambițios, precum Rastignac, țintește banii, gloria și femeile dintr-o singură mișcare; unul dintre clișeele care-l stimulează este acela al bărbatului puternic și celebru, adulat de femei. La fată, dimpotrivă, există o opoziție profundă între condiția ei propriu-zis umană și vocația ei feminini

De aceea adolescența este pentru femeie un moment atât de dificil și de decisiv. Până atunci era un individ autonom; va trebui să renunțe la această suveranitate. Nu numai că este sfâșiată ca și frații săi, la fel de puternic, între trecut și viitor: dar, în afară de aceasta, izbucnește un conflict între revendicarea originală de a fi subiect, activitate, libertate, și pe de altă parte, tendințele sale erotice și solicitările sociale care o invită să se accepte ca obiect pasiv. Ea se sesizează spontan ca esențial: cum se va resemna să devină neesențial? Dar dacă nu mă pot împlini în calitate de Celălalt, cum să renunț la Eul meu? Aceasta este dilema angoasantă în care se zbate femeia în devenire. Oscilând între dorință și dezgust, între speranță și teamă, refuzând ceea ce cheamă, este încă suspendată între momentul independenței infantile și acela al supunerii feminine; această incertitudine îi dă, la ieșirea din vârsta ingrată, un gust acid de fruct necopt.

Fata reacționează la situația ei într-un fel foarte diferit de opțiunile ei anterioare. „Femeiușcă”, matroana în devenire, se poate resemna cu ușurință la metamorfoză; totuși, ea poate să fi extras din condiția ei de „mămică” un gust al autorității care o determină să se răscoale împotriva jugului masculin: este gata să întemeieze un matriarhat, nu să devină obiect erotic și servitoare. Va fi adesea cazul surorilor mai mari, care și-au asumat de foarte tinere responsabilități importante. „Băiatul nereușit” , descoperind că este femeie, încearcă uneori o decepție arzătoare care o poate conduce direct la homosexualitate; totuși, ceea ce căuta în independență și în violență era posesiunea lumii: este posibil ca ea să nu vrea să renunțe la feminitate, la experiențele maternității, la o întreagă parte a destinului ei. În general, prin intermediul anumitor rezistențe, tânăra consimte la feminitatea ei: deja, în stadiul cochetăriei infantile,

în fața tatălui său, în reveriile ei erotice, a cunoscut farmecul pasivității; îi descoperă, parțial, și puterea; în rușinea pe care i-o inspiră carnea sa se amestecă în curând și vanitatea. Mâna care a emoționat-o, privirea care a tulburat-o erau o chemare, o rugă; trupul ei îi apare ca înzestrat cu virtuți magice; este mândră de el. Cochetăria sax care adesea dispare după primii ani ai copilăriei autonome, reînvie. Încearcă farduri, coafuri; în loc să-și ascundă sânii, îi masează ca să-i facă să crească, își studiază în oglindă surâsul. Legătura dintre tulburare și seducție este atât de strânsă, încât în toate cazurile în care nu se deșteaptă sensibilitatea erotică, la subiect nu se observă nici o dorință de a plăcea. Experiențele au arătat că bolnavele suferind de o insuficiență tiroidiană, care le făcea apatice, triste, puteau fi transformate prin injectarea unei substanțe extrase din glanda tiroidă; începeau să suradă, devenind vesele și fandosite. Cu îndrăzneală, psihologii îmbibați de metafizică materialistă au declarat că cochetăria nu e decât un „instinct” secretat de această glandă; dar această explicație obscură nu este valabilă aici decât pentru primii ani ai copilăriei. Fapt este că în toate aceste cazuri de deficiență organică: limfatism, anemie etc, trupul este resimțit ca o povară; străin, ostil, nu speră și nu promite nimic; când își regăsește echilibrul și vitalitatea, subiectul îl recunoaște imediat ca fiind al său și, prin el, transcende către Celălalt.

Pentru tânăra fată, transcendența erotică constă în a se transforma în pradă, pentru a prinde bărbatul în capcană. Ea devine obiect și se sesizează ca obiect; descoperă cu surprindere acest nou aspect al ființei sale: i se pare că se dedublează; în loc să coincidă exact cu sine, iată că începe să existe în afară. Astfel, în *Invitație la vals* de Rosamond Lehmann, Olivia descoperă în oglindă un chip necunoscut: este o ea-obiect, care se trezește

deodată în fața ei înseși, încearcă o emoție repede risipită, dar bulversantă:

De câțva timp, o emoție deosebită o cuprindea în momentul în care se privea astfel din cap până-n picioare: într-un fel neprevăzut și rar, i se întâmpla să vadă în fața ei o necunoscută, o ființă nouă.

Se întâmplase de două sau de trei ori. Se privea în oglindă, se vedea. Dar ce se petrecea?... Astăzi, ceea ce vedea era altceva: o coamă revărsând în jur mișcare și forță, de parcă ar fi fost străbătută de curent electric. Trupul ei -poate era din cauza rochiei - i se părea că se alcătuiește armonios, că se centrează, înfloreste, suplu și solid în același timp: viu. Avea în fața ei, ca într-un portret, o fată în roz pe care toate obiectele din cameră, reflectate în oglindă, păreau s-o încadreze, s-o prezinte, murmurând: Tu ești...

Ceea ce o uimește pe Olivia sunt promisiunile pe care crede a le citi în această imagine în care-și recunoaște visele infantile și care este ea însăși; dar fata îndrăgește în prezența sa carnală acest corp de care se minunează ca și cum ar fi al alteia. Se mângâie, își sărută rotunjimea umărului, încheietura cotului, își contemplă pieptul, picioarele; plăcerea solitară devine pretext pentru reverie, în care caută o tandră posesiune de sine. La adolescent, există o opoziție între dragostea de sine și mișcarea erotică ce-l mână spre obiectul posesiunii; narcisismul său, în general, dispare în momentul maturității sexuale. În timp ce în erotismul femeii - aceasta fiind un obiect pasiv atât în raport cu iubitul ei, cât și cu sine - există o indistinție primitivă. Într-o mișcare complexă, țintește glorificarea propriului său corp prin intermediul omagiilor bărbaților cărora le este destinat acest corp, și ar însemna să simplificăm lucrurile afirmând că vrea să fie frumoasă pentru a

fermece sau că încearcă să farmece pentru a se asigura că este frumoasă: în singurătatea camerei sale sau în saloanele în care încearcă să atragă privirile, ea nu face distincție între dorința bărbatului și dragostea de sine. Această confuzie este evidentă la Marie Bashkirtseff. Am văzut deja că o întârziere tardivă a predestinat-o, mai mult ca pe oricare alt copil, să vrea să fie privită și valorizată de ceilalți; de la vârsta de cinci ani până la ieșirea din adolescență, își dedică întreaga ei dragoste propriei sale imagini; îi plac la nebunie mâinile, fața ei, grația, scrie: „Sunt eroina mea...” Vrea să devină cântăreață ca să fie privită de un public uimit și, în schimb, să-l măsoare cu o privire mândră; dar acest „autism” se traduce prin vise romanești; de la doisprezece ani este îndrăgostită: pentru că dorește să fie iubită și nu caută în adorația pe care vrea s-o inspire decât confirmarea celei care se predestinează. Visează că ducele de H., de care este îndrăgostită fără a-i fi vorbit vreodată, se prosternează la picioarele ei: „Vei fi orbit de splendoarea mea și mă vei iubi... Nu ești demn decât de femeia care sper că voi fi eu”. Aceeași ambivalență o întâlnim la Natașa din Război și pace:

„Nici mama nu mă înțelege. Dumnezeu, ce deșteaptă sunt! E o adevărată minune Natașa asta!” continuă ea vorbind la persoana a treia și punând această exclamație în gura unui personaj masculin care îi împrumută toată perfecțiunea sexului ei. Are totul. E inteligentă și drăguță și amabilă și îndemânică. Înnoată, urcă pe cal ca o amazoană, cântă fermecător. Da, se poate spune astfel, fermecător!...

Revenise în acea dimineață la acea dragoste de sine, la acea admirație față de propria-i persoană care constituiau starea ei de spirit obișnuită. „Natașa e o minune!” zicea, făcând să vorbească

un al treilea personaj masculin și colectiv. „E tânără și drăguță, are voce frumoasă, nu stânjenește pe nimeni; deci lăsați-o în pace!”

Katherine Mansfield a descris astfel, în personajul Beryl, un caz în care narcisismul și dorința romanească a unui destin de femeie se întrepătrund:

În sufragerie, la lumina tremurătoare a unui foc de lemne, Beryl, așezată pe o pernă, cânta la chitară. Cânta pentru ea însăși, cu voce scăzută, și se privea. Lumina focului scânteia pe pantofii ei, pe pânțele rotunde ale chitarei și pe degetele ei albe...

„Dacă aș fi afară și aș privi pe fereastră, aș fi destul de uimită să mă văd astfel”, gândea ea visătoare. Se acompania în surdină; nu mai cânta, ci asculta.

„Prima dată când te-am văzut, fetițo, oh! credeai că ești singură! Erai așezată cu picioarele pe o pernă și cântai la chitară; Doamne! cum aș putea uita vreodată!..” Beryl ridică fruntea și începu să cânte:

Chiar și luna-i obosită...

Dar cineva bătu deodată la ușă, tare. Apăru chipul stacojiu al servitoarei. Nu, n-avea să suporte prezența acestei fete proaste. Fugi în salonul întunecat și începu să-l străbată în lung și în lat. Oh! era agitată, agitată de tot. Deasupra șemineului era o oglindă Sprijinindu-se în coate, își privi imaginea palidă. Cât de frumoasă era! Dar nu se afla nimeni acolo ca să vadă, nimeni... Beryl surise, și cu adevărat zâmbetul ei era atât de adorabil, încât surâse din nou... (Preludiu.)

Acest cult al eului nu se traduce numai prin adorația persoanei sale fizice; ea dorește să-și posede și să-și ridice în slăvi întregul eu. Acesta e

scopul urmărit de jurnalele intime, în care fata este gata să-și dezvăluie sufletul: acela al Mariei Bashkirtseff este celebru, și este un model al genului. Fata vorbește cu carnetul ei precum le vorbea altădată păpușilor; este un prieten, un confident care poate fi interpelat ca și cum ar fi o persoană. Între file se înscrie un adevăr ascuns părinților, prietenilor, profesorilor, cu care autoarea se îmbată de una singură. O fetiță de doisprezece ani, care și-a ținut jurnalul până la vârsta de douăzeci de ani, scrisese ca moto:

Sunt micul tău carnet Drăguț și discret Spune-mi al
tău secret Sunt micul tău carnet.^[252]

Altele au aceste cuvinte scrise pe prima pagină: „A nu se citi decât după moartea mea”, sau: „A se arde după moartea mea”. Simțul secretului, deja dezvoltat la fetiță în perioada prepuberală, nu face decât să câștige importanță. Se închide într-o singurătate sălbatică: refuză să le arate celorlalți eul ei ascuns, pe care-l consideră ca fiind adevăratul său eu și care face din ea un personaj imaginar; se joacă de-a dansatoarea, precum Natașa lui Tolstoi, sau de-a sfânta, cum făcea Marie Leneru, sau pur și simplu de-a această minune nemaivăzută care este ea însăși. Există totdeauna o enormă diferență între această eroină și chipul obiectiv pe care-l recunosc părinții sau prietenii ei. De aceea, se convinge că este neînțeleasă; raporturile ei cu sine însăși devin din această pricină și mai pasionate: se îmbată cu izolarea ei, se simte diferită, superioară, excepțională: își promite că viitorul va fi o revanșă pentru mediocritatea vieții ei din prezent. Din această existență strimă și meschină evadează prin vise. I-a plăcut totdeauna să viseze; se va abandona mai mult ca niciodată acestei înclinații; maschează sub clișee poetice un univers care o intimidează, aureolează sexul masculin cu seri cu

lună plină, cu norișori roz, cu nopți catifelate; face din trupul ei un templu de marmură, de jasp, de sidef; își povestește istorii feerice și prostești. Pentru că nu are legătură cu realitatea, cade atât de adesea în stupiditate: dacă ar trebui să acționeze, ar trebui să vadă realitatea: în timp ce ea poate să aștepte în mijlocul cețurilor. Și tânărul visează; însă el visează mai curând aventuri în care are un rol activ. Fata preferă aventurii miraculosul; ea răspândește asupra oamenilor și asupra lucrurilor o minunată lumină magică. Ideea de magie este aceea a unei forțe pasive; pentru că este destinată pasivității, și pentru că adesea ea dorește puterea, trebuie ca adolescența să creadă în magie: în magia corpului ei, care-i va înrobi pe bărbați, în aceea a destinului în general, care o va copleși, fără ca ea să aibă nimic de făcut. Cât despre lumea reală, încearcă să o uite.

„Uneori, la școală, fug de nu știu ce subiect care ni se explică și îmi iau zborul în țara viselor...”, scrie o tânără fată.^[253] „Sunt atunci atât de absorbită de delicioasele himere, încât pierd complet noțiunea de realitate. Sunt ținută în bancă și, când mă trezesc, sunt complet aiurită văzându-mă între patru pereți.”

„Îmi place mai mult să visez și să fac versuri”, spune alta, „să schițez în minte povești drăguțe, fără cap și coadă, sau să inventez o legendă privind munții la lumina stelelor. E mult mai frumos pentru că e mai vag, și asta lasă o impresie de odihnă, de prospețime.”

Reveria poate lua o formă morbidă, invadând întreaga existență, ca în cazul următor^[254]:

Mane B..., fată inteligentă și visătoare, în momentul pubertății, care intervine pe la paisprezece ani, are o criză de surescitare fizică

însoțită de idei de grandoare. „Brusc, le declară părinților săi că este regina Spaniei, ia atitudini semețe, se drapează într-o perdea, râde, cântă, comandă, ordonă.” Timp de doi ani, aceasta se repetă în perioada menstruației; apoi, timp de opt ani, duce o viață normală, dar este foarte visătoare, adoră luxul și spune adesea cu amărăciune: „Sunt fiica unui funcționar”. Către douăzeci și trei de ani, devine apatică, își disprețuiește anturajul, manifestă concepții ambițioase; slăbește în așa hal încât este închisă la sanatoriul Sainte-Anne, unde petrece opt luni; se întoarce în familie unde, timp de trei ani, stă în pat, „dezagreabilă, răutăcioasă, violentă, capricioasă, fără nici o ocupație, făcându-le celor din jur viața amară”. Este din nou internată la Sainte-Anne, de unde nu mai iese. Stă în pat și nu se interesează de nimic. În anumite perioade - care par a corespunde cu menstruația - se ridică, se înfășoară în cuverturi, ia atitudini teatrale, pozează, le zâmbește medicilor sau îi privește cu ironie... Frazele ei exprimă adesea un anumit erotism, iar atitudinea măreață traduce niște concepții megalomane. Se înfundă din ce în ce mai mult în reverie, în timpul căreia surâsuri de satisfacție îi apar pe chip; nu-și mai face toaleta, și chiar își murdărește patul. „Arborează niște podoabe bizare. Fără cămașă, adesea fără cearșafuri, înfășurată în cuverturi - când nu este goală - are capul împodobit cu o diademă de staniol, brațele, încheieturile, umerii, gleznele poartă nenumărate brățări făcute din sfori și panglici.” Totuși, uneori face niște confidențe de-a dreptul lucide despre starea ei. „Îmi amintesc de criza pe care am avut-o odată. În fond, știam că nu era adevărat. Eram ca un copil care se joacă cu păpușa și care știe bine că păpușa nu e vie, dar vrea să se convingă de asta... Mă pieptănam, mă înfășuram în cuverturi. Mă amuza, dar, puțin câte puțin, împotriva voinței mele, am fost ca fermecată; era ca un vis pe care-l trăiam... Eram

ca o actriță care juca un rol. Eram într-o lume imaginară. Trăiam mai multe vieți și, în toate aceste vieți, eram personajul principal... Ah! am avut atâtea vieți diferite, o dată m-am măritat cu un american foarte frumos care purta ochelari cu rame de aur... Aveam un hotel mare, și fiecare avea camera lui. Ce petreceri am mai dat!... Am trăit în epoca de piatră... M-am destrăbălat odinioară. Nici nu-i mai număram pe toți cei cu care m-am culcat. Aici, toată lumea e puțin înapoiată. Nu înțelege nimeni când mă dezbrac de tot, doar cu câte o brățară de aur în jurul coapselor. Altădată aveam prieteni la care țineam mult. Erau petreceri la mine acasă. Erau acolo flori, parfumuri, blănuri de hermină. Prietenii mei îmi dăruiau obiecte de artă, statui, mașini... Când stau goală între cearșafuri, îmi amintesc viața mea de altădată. Mă adoram în oglindă, ca artistă... Sub vrajă, am făcut tot ce am vrut. Am făcut chiar și prostii. Am fost morfino-mană, cocainomană. Am avut amanți... Se furișau noaptea la mine. Veneau câte doi. Aduceau coafori și ne uitam la ilustrate.” Îl iubește pe unul dintre medici și declară că este amanta lui. Pretinde că are o fetiță de trei ani. Mai are și una de șase, foarte bogată, care călătorește. Tatăl acesteia din urmă e un bărbat ultra-șic. „Mai sunt încă alte zece povești asemănătoare. Fiecare este povestirea unei vieți imaginare, pe care o trăiește în închipuire.”

După cum se vede, această reverie morbidă era în mod esențial destinată să satisfacă narcisismul fetei care crede că viața pe care o duce nu este pe măsura sa și care se teme să înfrunte adevărul existenței; Marie B... nu a făcut decât să ducă până la extrem un proces de compensație care este împărtășit de multe adolescente.

Totuși, acest cult solitar față de sine nu-i este suficient fetei. Pentru a-și găsi împlinirea, are

nevoie să existe în altă conștiință. Caută adesea ajutor lingă tovarășele sale. Când era mai mică, prietena ei apropiată îi servea drept sprijin pentru a evada din cercul matern, pentru a explora lumea, și în special lumea sexuală; în prezent ea este în același timp un obiect care o smulge pe adolescentă limitelor propriului său eu și un martor care o restituie acestora. Anumite fete își arată unele altora nuditatea, își compară piepturile: poate vă mai amintiți scena din Fete în uniformă care înfățișa aceste jocuri îndrăznețe de eleve de pension; fetele schimbă între ele mângâieri difuze sau precise. Așa cum arată Colette în Claudine la școală și, mai pe ocolite, Rosamond Lehmann în Pulbere, tendințe lesbiene există la toate fetele; aceste tendințe se disting foarte puțin de delectarea narcisistă: în cealaltă fiecare râvnește moliciunea propriei sale epiderme, formele sale; și reciproc, în adorația închinată ei înșiși este implicat cultul feminității în general. Din punct de vedere sexual, bărbatul este subiect; bărbații sunt deci în mod normal separați de dorința care îi mână spre un obiect diferit de ei înșiși; dar femeia este obiectul absolut al dorinței; de aceea în licee, în școli, în pensioane, în ateliere înfloresc atâtea „prietenii deosebite”; unele sunt pur spirituale, altele de-a dreptul carnale. În primul caz, între prietene se fac confidențe, își deschid sufletul una celeilalte; dovada de încredere cea mai pasionată este de a-i arăta alesei jurnalul său intim; în lipsa îmbrățișărilor sexuale, prietenele schimbă manifestări de tandrețe extreme și adesea își dau, printr-un subterfugiu, un gaj fizic al sentimentelor lor: astfel, Natașa își arde brațul cu o riglă înroșită în foc pentru a-i dovedi Soniei dragostea ei; și mai ales se cheamă cu mii de nume de alint, schimbă scrisori înflăcărâte. Iată, de pildă, ce-i scria iubitei sale Emilie Dickinson, tânără puritană din Anglia:

Mă gândesc la tine azi și te-am visat toată noaptea trecută. Mă plimbam cu tine în cea mai minunată dintre grădini și te ajutam să culegi trandafiri, și coșulețul meu nu se umplea niciodată. Și astfel toată ziua mă rog să mă plimb cu tine; și când se apropie noaptea, sunt fericită și număr cu nerăbdare orele care stau între mine și întuneric și visele mele și coșulețul ce nu se mai umple...

În cartea sa despre *Sufletul adolescenței*, Mendousse citează un mare număr de scrisori analoage:

Draga mea Suzanne... Mi-ar plăcea să transcriu aici câteva versete din *Cântarea Cântărilor*. cât ești de frumoasă, prietena mea, cât ești de frumoasă! Precum logodnica mistică, semeni cu trandafirul din Șaron, cu crinii din văi, și, la fel ca ea, ai fost pentru mine mai mult decât o fată obișnuită; ai fost un simbol, simbolul atâtor lucruri frumoase și elevate... și din cauza aceasta, albă Suzanne, te iubesc cu o dragoste pură și dezinteresată în care există ceva religios.

Alta mărturisește în jurnal emoții mai puțin elevate:

Eram acolo, cu talia strânsă de mână mea aceea micuță și albă, cu mâna mea sprijinindu-se pe umărul ei rotund, cu brațul meu peste brațul ei alb și calduț, apăsată de dulceața pieptului ei, având înaintea-mi frumoasa ei gură întredeschisă cu dinții mici... Aveam frisoane, și îmi simțeam fața arzând.^[255]

În cartea ei, *Adolescenta*, doamna Evard a strâns un mare număr din acest soi de efuziuni intime:

Ah ! zâna mea iubită, draga mea dragă. Zâna mea frumoasă. Oh! spune-mi că mă iubești încă, spune-mi că sunt pentru tine prietena ta devotată de-a

pururi. Sunt tristă, te iubesc atât de mult, o, draga mea L... și nu pot să-ți vorbesc, să-ți exprim îndeajuns dragostea mea. Idolatrie este puțin spus în raport cu ceea ce simt eu; uneori mi se pare că inima mea se va face țandări. A fi iubită de tine e prea mult, nu pot să cred asta. Oh! drăguța mea. spune-mi, o să mă mai iubești încă multă vreme?... etc.

De la această tandrețe exaltată se alunecă adesea la iubiri juvenile vinovate; uneori, una dintre prietene o domină pe cealaltă și își exercită puterea cu sadism; dar adesea sunt iubiri reciproce, fără umiliri sau lupte; plăcerea dată și primită rămâne la fel de nevinovată ca pe vremea când fata se iubea în mod solitar, fără a fi dedublată într-un cuplu. Dar însăși această inocență e fadă; când adolescența dorește să intre în viață, să ajungă la Celălalt, vrea să reînvie în folosul ei magia privirii paterne, pretinde dragostea și mângâierile unei divinități. Se va adresa unei femei mai puțin străine și redutabile decât bărbatul, dar care va împărtăși ceva din prestigiul viril al acestuia: o femeie care are o meserie și își câștigă existența, care, la un anume nivel de suprafață al vieții sociale, va fi cu ușurință la fel de fascinantă ca un bărbat: se știe bine câte „flăcări” se aprind în sufletul elevelor pentru profesoare, pentru supraveghetoare. În Regiment de femei, Clemence Dane descrie într-un mod cast pasiuni de o arzătoare intensitate. Uneori, fata îi mărturisește prietenei sale apropiate marea ei pasiune; se întâmplă chiar ca ele s-o împărtășească, și atunci fiecare se laudă că o simte mai tare. Astfel, o elevă îi scrie prietenei ei:

Sunt în pat, bolnavă de gripă, și nu pot decât să mă gândesc la domnișoara X... N-am iubit niciodată atât de tare o profesoară. Din primul an mi-a plăcut mult; dar acum este vorba de o adevărată dragoste.

Cred că sunt mai pasionată decât tine. Mi se pare că o sărut; aproape că leșin, și mă bucur că mă întorc la școală ca să o văd iarăși...^[256]

Cel mai adesea, fata îndrăznește să-și mărturisească sentimentele chiar idolului său:

Din pricina dumneavoastră, dragă domnișoară, sunt într-o stare de nedescris... Când nu vă văd, aș da orice pe lume ca să vă întâlnesc; mă gândesc la dumneavoastră în fiecare clipă; dacă vă văd, mi se umplu ochii de lacrimi, simt dorința să mă ascund; mă simt atât de mică, atât de ignorantă pe lângă dumneavoastră. Când îmi vorbiți, sunt încurcată, emoționată, mi se pare că aud vocea dulce a unei zâne și un freamăt de lucruri iubitoare, imposibil de tradus; vă pândesc cele mai mici gesturi, nu mai urmăresc conversația și mormăi câte-o prostie: o să fiți de acord cu mine, dragă domnișoară, că totul e foarte confuz. Un singur lucru văd foarte clar, că vă iubesc din adâncul sufletului.^[257]

Directoarea unei școli profesionale povestește^[258]:

Îmi amintesc că, în tinerețea mea, ne certam pe hârtia în care tânăra noastră profesoară ne aducea prânzul, ale cărei bucăți le plăteam până la cinci pfenigi. Tichetele ei de metrou folosite erau și ele obiectul maniei noastre de colecționare.

Pentru că trebuie să joace un rol viril, este de preferat ca femeia iubită să nu fie măritată; căsătoria nu o descurajează întotdeauna pe fată, dar o stânjenește; ea detestă ca obiectul adorației sale să apară ca supus puterii unui iubit sau a unui soț. Adesea aceste pasiuni sunt dezvoltate în secret, sau cel puțin pe un plan pur platonice; dar trecerea la un erotism concret este mult mai facilă în acest caz decât dacă obiectul iubit este de sex masculin; chiar dacă experiențele cu prietenele de

vârsta ei n-au fost ușoare, trupul feminin nu o înspăimântă pe tânăra fată; a cunoscut adesea cu surorile ei, cu mama sa, o intimitate în care tAndrétea era în mod subtil pătrunsă de senzualitate, și alături de cea pe care o admiră, trecerea de la tandrețe la plăcere se va face la fel, pe nesimțite. Când, în *Fete în uniformă*, Dorothy Wieck o săruta pe buze pe Herta Thill, acest sărut era în același timp matern și sexual. Există între femei o complicitate care dezarmează pudorea; tulburarea pe care o trezesc una în cealaltă este în general lipsită de violență; mângâierile homosexuale nu implică nici deflorare, nici penetrație; ele satisfac erotismul clitoridian al copilăriei fără a implica noi și neliniștitoare metamorfoze. Tânăra fată își poate realiza vocația sa de obiect pasiv fără a se simți profund alienată. Este ceea ce exprimă Renée Vivien în aceste versuri, în care descrie raporturile dintre niște „femei damnate” și amantele lor:

*Frățește, trupurile noastre oglindă sunt, a
trupurilor lor/ Sărutările scrise-n lună prin dulci
palori ne-au fost pecetluite,/ A degetelor noastre
mângâiere nici puful de pe-obraz nu-l va clinti/ Iar
când în lături cingătoarea va luneca, ne-om
regăsi,/ Deopotrivă, îndeolaltă, preascumpi
amanți, surori, iubite.*^[259]

Și în cele de mai jos:

Gingașa noastră lege este grația

Și-mbrățișarea-mi sânul nu-ți apasă

Nu-i chip ca gura-mi gura ta s-o muște...^[260]

Prin improprietatea poetică a cuvintelor „sâni” și „gură”, ceea ce promite clar prietenei sale este să nu o violenteze. Și în parte din teama de violență, de viol, adolescența se îndrăgostește prima dată mai degrabă de o fată mai mare sau de o femeie decât de un bărbat. Femeia virilă reîncarnează pentru ea în același timp tatăl și mama: de la tată are autoritatea, transcendența, este sursa și măsura valorilor, se ridică deasupra lumii date, este divină; dar ea rămâne femeie: fie că în copilărie fetița a fost prea lipsită de mângâieri materne sau dimpotrivă, mama sa a răsfățat-o prea mult, adolescența visează, ca și frații săi, la căldura șuiului; în această came asemănătoare cu a sa regăsește abandonându-se fuziunea imediată cu lumea pe care înțarcatul a distrus-o; și prin această privire străină ce o învăluie, izolarea care o individualizează este depășită. Bineînțeles, orice raport uman implică niște conflicte, orice dragoste este însoțită de gelozie. Dar multe dintre dificultățile care se ridică între fecioară și primul ei iubit sunt aplanate. Experiența homosexuală poate lua chipul unei iubiri adevărate; ea îi poate aduce fetei un echilibru atât de fericit, încât va dori să-l perpetueze, să-l repete, sau îi va păstra o amintire nostalgică; poate revela sau face să se nască o vocație lesbiană.^[261] Dar cel mai adesea nu reprezintă decât o etapă; însăși facilitatea ei o condamnă la efemeritate. În dragostea închinată unei fete mai mari, tânăra fată își râvnește propriul ei viitor; vrea să se identifice cu un idol; doar dacă nu este înzestrată cu o superioritate excepțională, cealaltă își pierde repede aura; când la rândul ei începe să se afirme, cea mai tânără compară, judecă; cealaltă, care a fost aleasă pentru că era cea mai aproape și nu o intimida, nu este îndeajuns de diferită pentru a se impune prea mult timp; zeii masculini sunt mult mai bine instalați, pentru că cerul lor este mai îndepărtat. Curiozitatea, senzualitatea ei o îndeamnă pe fată să dorească

îmbrățișări mai violente; foarte adesea, la origine nu a privit aventura homosexuală decât ca o tranziție, o inițiere, o așteptare; a simulat dragostea, gelozia, mânia, orgoliul, bucuria, suferința în ideea mai mult sau mai puțin recunoscută față de ea însăși că imită fără vreun mare risc aventurile pe care le visează, dar pe care nu îndrăznește încă sau nu are ocazia să le trăiască. Este destinată bărbatului, știe acest lucru; și vrea un destin de femeie normală și completă.

Bărbatul o uluiește, și totuși îi e teamă de el. Pentru a concilia sentimentele contradictorii pe care le are față de el, fata va disocia masculul care o înspăimântă de divinitatea strălucitoare pe care o adoră cu religiozitate. Brusc, fata care se arată sălbatică față de prietenii ei va idolatriza niște prinți îndepărtați: actori de cinema a căror fotografie o afișează deasupra patului, eroi morți sau vii, dar, în orice caz, inaccesibili, necunoscuți întâlniți din întâmplare, pe care știe că nu-i va mai revedea niciodată. Asemenea iubiri nu ridică nici o problemă. Adesea sunt închinare unui bărbat înzestrat cu prestigiu social sau intelectual, dar a cărui înfățișare n-ar putea deștepta emoții; de exemplu, unui bătrân profesor puțin ridicol; acești bărbați în vârstă se ridică deasupra lumii în care este închisă adolescența; ea poate să li se predestineze în secret, să se consacre lor așa cum i s-ar consacra lui Dumnezeu: o asemenea ofrandă nu are nimic umilitor, este în mod liber consimțită, din moment ce nu trupul bărbatului este dorit, îndrăgostita romantică este gata să accepte chiar ca alesul ei să aibă o înfățișare umilă, să fie urât, puțin ridicol; este un motiv în plus pentru a se simți în siguranță. Se preface că deplânge obstacolele care o separă de el; dar, de fapt, l-a ales pentru că nici o legătură n-ar fi fost posibilă între ea și el. Astfel poate face din dragoste o

experiență abstractă, pur subiectivă, care nu atentează la integritatea ei; inima ei bate, cunoaște durerea absenței, chinurile prezenței, ciuda, speranța, ranchiuna, entuziasmul, dar toate acestea numai de încercare, fără efect real. Este amuzant de constatat faptul că idolul este ales cu atât mai strălucitor cu cât este mai distant; este bine ca profesorul de pian întâlnit în fiecare zi să fie ridicol și urât; dar dacă fata se îndrăgostește de un străin care evoluează în sfere inaccesibile, atunci el va fi preferat frumos și viril. Important este că în ambele cazuri nici nu se poate vorbi despre sexualitate. Aceste iubiri spirituale prelungesc și confirmă atitudinea narcisistă și erotismul nu apare decât în imanența sa, fără prezența reală a celuilalt. Pentru că a găsit un alibi care îi permite să eludeze experiențele concrete, adesea adolescența dezvoltă o viață imaginară de o extraordinară intensitate. Ea alege să confunde fantasmеle cu realitatea între alte exemple, H. Deutsch^[262] relatează unul foarte semnificativ: este acela al unei fete drăguțe și seducătoare, care ar fi putut cu ușurință să fie curtată, dar refuza orice relație cu tinerii din anturajul ei; totuși, în adâncul inimii alesese, la vârsta de treisprezece ani, cultul unui băiat de șaptesprezece ani, mai degrabă aflat în dizgrație și care nu-i vorbise niciodată. Își procurase o fotografie a lui, scrisese ea însăși pe spatele ei o dedicație și timp de trei ani a ținut un jurnal relatând experiențele sale imaginare; schimbau sărutări, îmbrățișări pasionate; erau uneori între ei scene în care plângeau, și într-adevăr i se întâmpla să aibă ochii roșii și umflați de plâns; apoi se împăcau, își trimiteau flori etc. Când o schimbare de locuință a despărțit-o de el, i-a scris scrisori pe care nu i le-a trimis niciodată, dar la care răspundea ea singură. Această istorie este evident o apărare împotriva experiențelor reale, de care fetei îi era teamă.

Acest caz este aproape patologic. Dar el ilustrează prin exacerbare un proces care se întâlnește frecvent în mod normal. La Marie Bashkirtseff întâlnim un exemplu frapant de viață sentimentală imaginară. Ducei de H..., de care pretinde că este îndrăgostită, nu i-a vorbit niciodată. Ceea ce dorește, de fapt, este exaltarea propriului său eu; dar, fiind femeie, mai ales în epoca și din clasa căreia îi aparține, nici nu putea fi vorba pentru ea să obțină prin succes o existență autonomă. La vârsta de optsprezece ani, notează cu luciditate: „Îmi scriu lui C... că aș vrea să fiu bărbat. Știu că aș putea să devin cineva; dar unde să ajungi îmbrăcată în fuste? Căsătoria este singura carieră a femeilor; bărbații au o mulțime de șanse, femeile n-au decât una, zeroul, ca la bancă”. Are deci nevoie de dragostea unui bărbat, dar, pentru ca acesta să fie în stare să-i confere o valoare suverană, trebuie să fie el însuși o conștiință suverană. „Niciodată un bărbat aflat într-o poziție inferioară aceleia în care mă aflu eu n-ar putea să-mi placă, scrie ea. Un bărbat bogat, independent, poartă cu el orgoliul și are un anumit aer liniștitor. Siguranța are un anumit aer victorios. Îmi place la H... acest aer capricios, îngâmfat și crud; are ceva din împăratul Nero.” Și mai departe: „Această aneantizare a femeii în fața superiorității bărbatului iubit trebuie să fie cea mai mare plăcere a amorului propriu pe care o poate încerca o femeie superioară”. Astfel, narcisismul conduce la masochism: această legătură se întâlnea deja la fetița care visa la Barbă-Albastră, la Griselidis, la sfintele martire. Eul este constituit ca pentru celălalt, prin celălalt; cu cât celălalt este mai puternic, cu atât eul are mai multe bogății și putere; captivându-și stăpânul, învăluie în sine toate virtuțile acestuia; iubită de Nero, Marie Bashkirtseff ar fi Nero; a se anihila în fața celui alt ar însemna să-l realizeze în același timp în sine și pentru sine; de fapt, acest vis al neantului este o

orgolioasă voință de a fi. În realitate, Marie Bashkirtseff n-a întâlnit niciodată un bărbat atât de superb încât să accepte să se alieneze prin el. Una este să îngenunchezi în fața unui zeu pe care ți-l făurești tu însăși și care rămâne la distanță, și altceva să te abandonezi unui mascul în came și oase. Multe fete se abțin să îngenuncheze în fața lui, să-și urmeze visele în mijlocul lumii reale: ele caută un bărbat care să li se pară superior tuturor celorlalți prin poziție, prin merit, prin inteligență; vor să fie mai în vârstă decât ele, să-și fi croit deja un drum în viață, să se bucure de autoritate și de prestigiu; averea, celebritatea le fascinează; alesul le apare ca Subiectul absolut care prin dragostea lui le-ar comunica splendoarea și necesitatea sa Superioritatea sa idealizează dragostea pe care i-o poartă tânăra fată; nu pentru că este bărbat va voi să i se dea, ci pentru că este această ființă de elită; „Aș vrea uriași, și nu întâlnesc decât bărbați”, îmi spunea o dată o prietenă. În numele acestor exigențe înalte, fata își disprețuiește pretendenții prea cotidieni și eludează problema sexualității. Ea mângâie astfel, în visele ei, fără nici un risc, o imagine a ei înseși care o încântă ca imagine, deși nu consimte deloc să i se conformeze. Astfel, Marie Le Hardouin^[263] povestește că îi plăcea să se imagineze ca victimă total devotată a unui bărbat, deși era cu adevărat autoritară.

Dintr-un soi de pudoare, n-am putut niciodată exprima în realitate aceste tendințe ascunse ale naturii mele pe care le-am trăit atât de mult în vise. Așa cum am învățat să mă cunosc, sunt cu adevărat autoritară, violentă, incapabilă în fond să cedez.

Supunându-mă totdeauna unei nevoi de a mă aboli, îmi închipuiam uneori că eram o femeie deosebită, trăind doar pentru a-mi face datoria și îndrăgostită până la imbecilitate de un bărbat căruia mă

străduiam să-i ghicesc cele mai mici dorințe. Ne zbăteam în mijlocul unei vieți mizerabile, pline de nevoi. Muncea pe brânci și se întorcea seara palid și frânt de oboseală. Eu îmi stricam ochii la o fereastră, fără lumină, cârpindu-i hainele. Într-o bucătărie strimțată și plină de fum, îi făceam niște mâncăruri amărâte. Boala amenința fără încetare să ne piardă unicul nostru copil. Totuși, un surâs crucificat de blândețe plutea fără încetare pe buzele mele și în ochi aveam mereu acea expresie insuportabilă de curaj tăcut pe care n-am putut niciodată să-l îndur decât cu dezgust în realitate.

În afară de aceste complezențe narcisiste, unele fete simt mai concret, uneori, nevoia unui ghid, a unui stăpân. În momentul în care scapă din strânsoarea părinților, sunt întotdeauna stânjenite de o autonomie cu care nu au fost obișnuite; nu știu s-o folosească decât negativ, cad în extravaganta și în capriciu; doresc să se descotorosească de această libertate. Povestea tinerei fete capricioase, orgolioase, rebele, insuportabile, care din dragoste se lasă îmblânzită de un bărbat rațional este un loc comun al literaturii ieftine și al cinematografului; este un clișeu care flatează în același timp și femeile și bărbații. Este istoria pe care o povestește, între altele, doamna de Ségur în *Ce dragoste copilărească!* Copila Gisele, decepționată de un tată prea indulgent, se atașase de o bătrână mătușă severă; adolescentă, suportă ascendentul unui tânăr arțăgos, Julien, care îi spune cu duritate adevărul despre defectele ei, o umilește, caută să o schimbe; se mărită cu un bătrân duce lipsit de caracter, alături de care este nefericită și când, devenind văduvă, acceptă iubirea plină de exigențe a mentorului său, găsește, în sfârșit, dragostea și înțelepciunea. În *Soții bune*, de Louisa Alcott, independenta Joe începe să se îndrăgostească de viitorul ei soț pentru că acesta îi reproșează cu

severitate o nerozie pe care o făcuse; o ceartă și el, iar ea se grăbește să se scuze, să se supună. În ciuda orgoliului crispat al femeilor americane, filmele de la Hollywood ne-au prezentat de o sută de ori copile teribile îmblânzite de brutalitatea sănătoasă a unui îndrăgostit sau a unui soț; o pereche de palme, chiar o bătaie la fund apar adesea ca mijloace sigure de seducție. Dar în realitate, trecerea de la dragostea ideală la dragostea sexuală nu este deloc simplă. Multe femei evită cu grijă să se apropie de obiectul pasiunii lor, dintr-o teamă mai mult sau mai puțin mărturisită de a nu fi decepționate. Dacă eroul, uriașul, semizeul răspund dragostei pe care o inspiră și o transformă într-o experiență reală, fata se înfricoșează; idolul ei devine un mascul de la care își întoarce fața, scârbită. Există adolescența cochete care se folosesc de orice mijloc pentru a seduce un bărbat considerat de ele ca „interesant” sau „fascinant”, dar care, în mod paradoxal, sunt iritate dacă acesta manifestă drept răspuns un sentiment prea viu; le plăcea pentru că era inaccesibil: îndrăgostit, devine banal. „Este un bărbat ca toți ceilalți.” Fata îi poartă pică pentru decăderea sa și face din asta un pretext pentru a refuza contactele fizice care-i înspăimântă sensibilitatea virginală. Dacă fata cedează „idealului” său, rămâne insensibilă în brațele lui și se întâmplă, spune Stekel^[264], ca tinerele fete exaltate să se sinucidă în urma acestor scene în care edificiul imaginației îndrăgostite se prăbușește pentru că Idealul se revelează sub forma unui „animal brutal”. Adesea, dintr-o înclinație pentru imposibil, fata se îndrăgostește de un bărbat care-i face curte uneia dintre prietenele ei, și tot din acest motiv alege, adesea un bărbat însurat. Este bucuros fascinată de câte un donjuan; visează să se supună și să se lege de acest seducător pe care nici o femeie nu-l poate reține alături de ea; nutrește speranța de a-l schimba; dar,

de fapt, știe că va eșua și tocmai de aceea îl și alege. Unele fete se dovedesc de-a pururi incapabile să cunoască o dragoste reală și completă. Toată viața lor vor urmări un ideal imposibil de atins.

Aceasta se întâmplă pentru că există un conflict între narcisismul fetei și experiențele la care o supune sexualitatea ei. Femeia nu se acceptă ca neesențial decât cu condiția să regăsească esențialul în miezul abdicării sale. Făcându-se obiect, iată că devine un idol în care se recunoaște cu orgoliu; însă refuză implacabila dialectică ce-i poruncește să se întoarcă la neesențial. Vrea să fie o comoară fascinantă, nu un lucru gata să fie luat; îi place să apară ca un fetiș minunat plin de efluvii magice, nu să se considere un trup de carne care se lasă văzut, pipăit, lovit; astfel, bărbatul îndrăgește femeia-pradă, dar fuge de zeița-căpcăun Demeter.

Mândră de a capta interesul masculin, de a suscita admirația, ceea ce o revoltă, însă, este faptul de a fi la rândul ei capturată. O dată cu pubertatea a învățat ce înseamnă rușinea: și rușinea rămâne, amestecată cu cochetăria și cu vanitatea sa; privirile bărbaților o flatează și o rănesc în același timp; n-ar vrea să fie văzută decât în măsura în care ea se arată; privirile sunt adesea prea pătrunzătoare. De unde și incoerențele care-i derutează pe bărbați: fata își etalează decolteul, picioarele, dar, de îndată ce este privită, roșește, devine nervoasă. Se amuză provocând bărbatul, dar dacă își dă seama că a trezit în el dorința dă înapoi cu dezgust; dorința masculină este o ofensă, dar și un omagiu; în măsura în care se simte responsabilă de farmecul ei sau se crede liberă să-l exercite în mod neîngrădit, fata se simte încântată de victoriile ei; dar dacă trăsăturile, formele, carnea ei sunt resimțite ca fiind date și suportate, ea vrea să le sustragă libertății străine și indiscrete

care le râvnește. Acesta e sensul profund al pudorii originare, care se interferează într-o manieră deconcertantă cu cochetăriile cele mai îndrăznețe. O fetiță poate avea îndrăzneli uimitoare, pentru că nu realizează că inițiativele acestea o revelează în pasivitatea ei; imediat cum își dă seama de asta, se înspăimântă și se supără. Nimic nu este mai echivoc decât o privire; există de la distanță, și, prin această distanță, pare respectuoasă; însă pune stăpânire cu viclenie pe imaginea văzută. Femeia în devenire se zbate prinsă în aceste capcane. Ea începe să se abandoneze, dar numaidecât se crispează și ucide în ea dorința. În trupul ei încă incert, mângâierea este simțită când ca o plăcere tandră, când ca o neplăcută gâdilare; un sărut mai întâi o tulbură, apoi o face să râdă; fiecărei acceptări îi urmează o revoltă; se lasă sărutată, dar își șterge gura cu afectare, e surâzătoare și tandră, apoi deodată ironică și ostilă; face promisiuni pe care le uită deliberat. Astfel este Mathilde de La Mole, sedusă de frumusețea și calitățile rare ale lui Julien, doritoare de a atinge prin dragostea sa un destin excepțional, dar refuzând cu sălbăticie dominația propriilor sale simțuri și pe aceea a unei conștiințe străine; trece de la servilitate la aroganță, de la implorare la dispreț; cere ca tot ceea ce dă să-i fie imediat plătit. Astfel este acea „Monica” descrisă de Marcel Arland, care confundă tulburarea cu păcatul, iar dragostea o vede ca pe o abdicare rușinoasă, al cărei sânge este fierbinte, dar care detestă această ardoare și nu se supune decât cabrându-se.

Exhibând o natură infantilă și perversă, „fructul necopt” se apără împotriva bărbatului. Fata a fost adesea descrisă sub această figură pe jumătate sălbatică, pe jumătate cumințită. Colette, printre alții, a înfățișat-o, în *Claudine la școală* și în *Grâu în pârg*, sub trăsăturile seducătoarei Vinca. Ea păstrează un interes fierbinte față de lumea care i

se așterne înainte și asupra căreia domnește ca suverană; dar are și curiozitate, precum și dorința senzuală și romanescă a bărbatului. Vinca se zgârie în măracini, pescuiește crevete, se cațără în copaci, și totuși freamătă când prietenul ei Phil îi atinge mâna; cunoaște tulburarea prin care trupul se face carne și care este prima revelație a femeii ca femeie; tulburată, începe să se vadă frumoasă; uneori se piaptână, se machiază, se îmbracă în organdi vaporos, se amuză să fie cochetă și să seducă; dar cum vrea să existe și pentru sine și nu numai pentru celălalt, alteori se îmbracă în rochii vechi și urâte, în pantaloni prost croiți; o mare parte din ea însăși blamează cochetăria și o consideră ca pe o renunțare; de aceea își pătează dinadins degetele cu cerneală, se arată nepieptănată, neîngrijită. Aceste revolte îi dau o stângăcie pe care o resimte cu ciudă; este agasată, roșește, neîndemânarea ei crește și începe să aibă oroare de aceste tentative de seducție eșuate. În acest stadiu, fata nu mai vrea să fie copil, dar nici nu acceptă să devină adult, își reproșează rând pe rând puerilitatea și resemnarea ei de femelă. Atitudinea sa este de constant refuz.

Aceasta este trăsătura care-o caracterizează pe fată și care ne dă cheia majorității purtărilor sale: ea nu acceptă destinul pe care i-l hărăzesc natura și societatea; și totuși, nu-l repudiază cu hotărâre; este prea sfâșiată interior pentru a înfrunta lumea; se mulțumește să fugă de realitate sau să o conteste în mod simbolic. Fiecare dintre dorințele ei este dublată de o angoasă; este avidă să intre în posesia viitorului său, dar se teme să rupă cu trecutul; vrea să „aibă” un bărbat, dar îi repugnă să fie prada acestuia. Și în spatele fiecărei temeri se ascunde o dorință; violul îi produce oroare, dar aspiră la pasivitate. De aceea este sortită relei-credințe și tuturor șireteniilor; este predispusă la tot felul de obsesii negative care traduc ambivalența dorinței și

a anxietății.

Una dintre formele de contestare întâlnite cel mai adesea la adolescente este rânjetul. Liceenele, midinetele „pufnesc” de răs povestind istorii sentimentale sau scabroase, vorbind despre flirturile lor ori întâlnind bărbați sau privind îndrăgostiți sărutându-se; am văzut școlărițe care treceau înadins prin Grădina Luxembourg pe alea îndrăgostiților, numai ca să râdă; altele frecventând băile turcești ca să facă haz de doamnele grase cu burți rotunde și sâni grei pe care le întâlneau acolo; a batjocori trupul feminin, a-i face pe bărbați ridicoli, a râde de dragoste sunt tot atâtea moduri de a nega sexualitatea: aceste râsete, această sfidare a adulților sunt o manieră de a-și depăși propria jenă; fetele se joacă cu imagini sau cuvinte ca să ucidă în ele magia periculoasă; astfel, am văzut eleve din clasa a IV-a „pufnind” când au găsit într-un text latinesc cuvântul femur. Cu atât mai mult, dacă fetița se lasă sărutată, pipăită, își va lua revanșa râzându-i în nas partenerului sau râzând de el cu prietenele ei. Îmi amintesc de două fete, care, într-un compartiment al unui tren de noapte, se lăsau mângâiate pe rând de un comis-voiajor de-a dreptul fericit de norocul neașteptat care dăduse peste el; între fiecare ședință, râdeau isteric, regăsind, într-un compromis de sexualitate și de rușine, purtările vârstei ingrate. Fetele cer în același timp ajutorul râsului nebunesc și al limbajului, auzim din gura unora cuvinte a căror grosolănie i-ar face să roșească pe frații lor; sunt cu atât mai puțin înspăimântate de acestea cu cât, fără îndoială, expresiile pe care le folosesc nu trezesc în mintea lor, din cauza faptului că sunt pe jumătate ignorante, o imagine foarte precisă: scopul lor este, de altfel, dacă nu să împiedice aceste imagini să se formeze, măcar să le dezarmeze. Istoriile grosolane pe care și le povestesc liceenele sunt destinate nu atât să le

potolească instinctele sexuale, cât să nege sexualitatea: fetele nu vor s-o considere decât sub un aspect umoristic, ca pe o operație mecanică și cvasichirurgicală. Dar, ca și râsul, folosirea unui limbaj obscen nu e numai o contestare; este și o sfidare a adulților, un soi de sacrilegiu, o conduită deliberat perversă. Refuzând natura și societatea, fata le provoacă și le bravează printr-o mulțime de ciudățenii. S-au observat adesea la tinerele fete manii alimentare: mănâncă mine de creion, ceară de sigilat, bucăți de lemn, crevete vii, înghit aspirine cu zecile, uneori chiar și muște sau păianjeni; am cunoscut una dintre aceste fete, foarte cumințită între timp, care își făcea niște amestecuri groaznice de cafea și de vin alb pe care se chinuia să le înghită; alteori mânca zahăr îmbibat cu oțet; am văzut una care, găsimd un vierme alb în salată, l-a mâncat fără nici o ezitare. Toți copiii încearcă să experimenteze lumea cu ochii, cu mâinile și, mai intim, cu gura și stomacul. Dar la vârsta ingrată, fetei îi place în mod deosebit să exploreze ceea ce e mai indigest, mai dezgustător. Foarte adesea este atrasă de ceea ce e „scârbos”. De exemplu, o fată foarte drăguță, cochetă și îngrijită, se arăta într-adevăr fascinată de tot ce părea „murdar”: atinge insecte, își contempla pansamentele igienice murdare, își suga sângele de pe zgârieturi. Jocul cu materii murdare este, evident, o manieră de a-și învinge dezgustul; acest sentiment a căpătat o mare importanță în momentul pubertății; fetei îi este scârbă de un trup prea carnal, de sângele menstrual, de practicile sexuale ale adulților, de masculul căreia îi este destinată; ea îl neagă complăcându-se chiar în familiaritatea a ceea ce îi repugnă. „Din moment ce sângerez în fiecare lună, dovedesc, sorbindu-mi sângele de pe zgârieturi, că nu-mi este teamă de el. Din moment ce va trebui să mă supun unei încercări revoltătoare, de ce să nu mănânc un vierme alb?” într-o manieră și mai

clară, această atitudine se afirmă în automutilările atât de frecvente la această vârstă. Fata își face tăieturi pe coapsă cu briciul, se arde cu țigara, se taie, se zgârie; ca să nu meargă la un garden-party plicticos, o prietenă a mea din tinerețe s-a tăiat la picior cu un toporaș, astfel încât a trebuit să stea în pat șase săptămâni. Aceste practici sado-masochiste sunt în același timp o anticipare a experienței sexuale și o revoltă împotriva ei; suportând aceste încercări, fata trebuie să se întărească împotriva oricărei încercări posibile și prin aceasta să le facă inofensive pe toate, inclusiv pe aceea din noaptea nunții. Când își pune un melc pe piept, când înghite un tub de aspirine, când se rănește singură, fata își sfidează viitorul amant: N-ai să mă faci niciodată să sufăr mai mult decât mă fac să sufăr eu însămi. Acestea sunt inițierile triste și orgolioase în aventura sexuală. Destinată să fie o pradă pasivă, își revendică libertatea până la a îndura durerea și dezgustul. Când își impune mușcătura unui cuțit, arsura jăriticului, protestează împotriva penetrării care o va deflora; protestează anulând-o. Masochistă, pentru că prin purtările sale acceptă durerea, ea este adesea și sadică; ca subiect autonom, biciuiește, batjocorește, torturează această carne dependentă, această carne condamnată la supunere pe care o detestă, fără a dori, totuși, să se distingă de ea. Căci nu alege în toate aceste împrejurări refuzul autentic al destinului său. Maniile sado-masochiste implică o rea-credință fundamentală; dacă fetița li se consacră, este pentru că ea își acceptă, prin aceste refuzuri, viitorul de femeie; nu și-ar mutila cu ură trupul dacă mai întâi nu s-ar recunoaște ca trup. Chiar și exploziile ei de violență se decupează pe un fond de resemnare. Când un băiat se revoltă împotriva tatălui său, împotriva lumii, se dedă unor violențe eficace; caută ceartă unui camarad, se bate, se afirmă ca subiect prin lovituri de pumn; se impune lumii, o depășește. Dar adolescentei îi

este interzis să se impună, să se afirme, și acest lucru o face să se revolte atât de tare în sufletul ei; nu speră nici să schimbe lumea, nici să iasă din limitele ei; se știe sau cel puțin se crede, și poate chiar se vrea, legată; nu poate decât să distrugă; în furia ei este și disperare; în cursul unei seri în care este iritată, sparge pahare, geamuri, vase; nu o face pentru a învinge soarta, nu este decât un protest simbolic. Prin neputința ei prezentă, fata se răscală împotriva aservirii ei viitoare; și zadarnicele ei explozii, departe de a o elibera de legături, nu fac decât să le strângă și mai tare în jurul ei. Violența îndreptată împotriva ei sau împotriva universului înconjurător au întotdeauna un caracter negativ: sunt mai mult spectaculoase decât eficace. Băiatul care escaladează stâncile, care se bate cu prietenii lui privește durerea fizică, rănila și cucuiele, ca pe niște consecințe insignifiante ale activităților pozitive cărora li se dedă; nu le caută, nici nu fuge de acestea în sine (decât în cazul unui complex de inferioritate care-l pune într-o situație analoagă cu aceea a femeilor). Fata se privește suferind, caută în propriul ei suflet gustul violenței și al revoltei, mai degrabă decât să se intereseze de rezultatele lor. Perversitatea sa izvorăște din faptul că rămâne ancorată într-un univers infantil din care nu poate sau nu vrea cu adevărat să evadeze; preferă să se zbată în cușcă decât să încerce să iasă; atitudinile ei sunt reflexive, negative, simbolice. Există cazuri în care această perversitate ia forme neliniștitoare. Destul de multe fete sunt cleptomane: cleptomania este o „sublimare sexuală” de natură foarte echivocă; voința de a înfrânge legile, de a viola tabuurile, ameteala actului interzis și periculos sunt, fără îndoială, sentimente esențiale pentru cleptomană; dar își au reversul lor. A lua obiecte fără a avea dreptul înseamnă pentru fată a-și afirma cu aroganță autonomia, a se afirma ca subiect în fața lucrurilor furate și a societății care condamnă

furtul, a refuza ordinea stabilită și a-i sfida pe păzitorii acestei ordini; dar sfidarea are și o latură masochistă; cea care fură e fascinată de risc. de abisul în care s-ar scufunda dacă ar fi prinsă; pericolul de a fi prinsă îi împrumută actului de a fura o atracție atât de voluptuoasă; atunci, sub privirile pline de reproș, sub mâna pusă pe umărul ei, prin rușine, s-ar realiza total și fără drept de apel ca obiect. A lua fără a fi prinsă, simțind angoasa de a deveni pradă, acesta este jocul periculos al sexualității feminine adolescente. Toate conduitele perverse sau delincvente întâlnite la fete au aceeași semnificație. Unele se specializează în trimiterea de scrisori anonime, altele se amuză inventând povești pentru a-i minți pe cei din jur: o fetiță de paisprezece ani convinsese un sat întreg că una dintre case era bântuită de fantome Ele se bucură în egală măsură de exercitarea clandestină a puterii lor, de nesupunerea lor, de sfidarea adusă societății și de riscul de a fi demascate; este un element atât de important al plăcerii pe care o încearcă, încât adesea se demască singure; și chiar se acuză adesea de greșeli și de fărâdelegi pe care nu le-au comis. Nu este deloc uimitor faptul că refuzul de a deveni obiect conduce la reconstituirea ca obiect; este un proces comun tuturor obsesiilor negative. Într-o paralizie isterică, bolnavul, în același timp, se teme de paralizie, o dorește și o realizează; el nu se vindecă decât încetând să se mai gândească la ea; tot astfel se întâmplă și cu ticurile psihastenicilor. Profunzimea relei sale credințe o înrudește pe fată cu aceste tipuri de nevropați; manii, ticuri, conjurări, perversități: toate acestea sunt simptome nevrotice întâlnite la tânăra fată, provocate de ambivalența dorință-angoasă pe care am semnalat-o mai înainte. Este destul de frecvent, de exemplu, ca fata să fugă de acasă; pleacă la întâmplare, rățăcește departe de casa părintească și, după câteva zile, vine singură înapoi. Nu este

vorba de o plecare adevărată, despre un act real de ruptură cu familia, ci numai de o comedie a evaziunii, și adesea fata este foarte deconcertată dacă i se propune să se sustragă definitiv anturajului său; vrea să-l părăsească și în același timp nu vrea. Fuga este adesea legată de fantasmă ale prostituării; fata visează că este prostituată, își joacă rolul cu mai multă sau mai puțină timiditate; se fardează puternic, se apleacă pe fereastră și aruncă ocheade trecătorilor; în anumite cazuri, pleacă de acasă și împinge atât de departe comedia, încât aceasta se confundă cu realitatea. Aceste purtări traduc adesea un dezgust față de dorința sexuală, un sentiment de culpabilitate: din moment ce am aceste gânduri, aceste poftă, nu înseamnă mai mult decât o prostituată, sunt una dintre ele, gândește fata. Uneori caută să se elibereze: să terminăm cu asta, să mergem până la capăt, își spune ea; vrea să-și dovedească faptul că sexualitatea nu are prea multă importanță și atunci se dă primului venit. În același timp, o asemenea atitudine manifestă ostilitate la adresa mamei, fie pentru că fata are oroare de virtutea ei austeră, fie pentru că o bănuiește că și ea este de moravuri ușoare; sau exprimă ranchiună la adresa tatălui care s-a arătat prea indiferent. Oricum, în această obsesie - ca în fantezmele de graviditate de care am mai pomenit și care adesea i se asociază - se întâlnește această inextricabilă confuzie de revoltă și complicitate ce caracterizează ametelele psihastenice. E remarcabil faptul că în toate aceste purtări fata nu încearcă să depășească ordinea naturală și socială, nu pretinde să forțeze limitele posibilului și nici să opereze transmutații de valori; se mulțumește să-și exprime revolta în sânul unei lumi stabilite, ale cărei frontiere și legi se păstrează; este atitudinea definită adesea ca „demoniacă” și care implică o înșelătorie fundamentală; binele este recunoscut ca să fie batjocorit, regula este făcută ca să fie încălcată,

sacrul respectat pentru a fi posibilă perpetuarea sacrilegiilor. Atitudinea fetei se definește în mod esențial prin faptul că, în tenebrele angoasante și în reaua-credință de care face dovadă, ea refuză - acceptând-o - lumea, ca și propriul ei destin.

Totuși, nu se limitează la a contesta negativ situația care îi este impusă; ea caută și să-i compenseze insuficiențele. Dacă viitorul o înspăimântă, nici prezentul nu o satisface; ezită să devină femeie; este agasată că nu este încă decât un copil; și-a părăsit deja trecutul, dar nu este angajată într-o viață nouă. Este ocupată, dar nu face nimic: pentru că nu face nimic, ea nu are nimic, nu este nimic. Prin comedii și prin mistificări se străduiește să umple acest gol. I se reproșează că este prefăcută, mincinoasă, și că „inventează povești”. De fapt, ea este destinată secretului și minciunii. La șaisprezece ani, o femeie a trecut deja prin încercări grele: pubertate, menstruație, trezirea sexualității, primele tulburări, prima febră, temeri, dezgusturi, experiențe ciudate; a închis în sufletul ei toate aceste lucruri și a învățat să păstreze cu grijă secretul. Numai faptul că trebuie să-și ascundă bandajele igienice, să-și disimuleze menstruația o mână deja spre minciună, în nuvela *Bătrâna omenire*, C.A. Porter povestește că tinerele americane din Sud, pe la 1900, se îmbolnăveau înghițind un amestec de sare cu lămâie ca să-și oprească fluxul menstrual atunci când mergeau la bal; le era teamă ca băieții să nu le ghicească starea după ochii încercănați, după contactul mâinilor, poate după miros, și această idee le bulversa. E greu să te joci de-a idolul, de-a zâna, de-a prințesa îndepărtată, când simți între picioare un bandaj însângerat; și mai general, când cunoști mizeria originară de a fi trup. Pudoarea, care este un refuz spontan al subiectului de a se lăsa perceput ca trup, atinge ipocrizia. Dar adesea minciuna la care este condamnată adolescența este

aceea că trebuie să se prefacă a fi obiect, un obiect prestigios, când ea se simte pe sine ca pe o existență incertă, dispersată, căreia îi cunoaște tarele. Machiaje, bucle false, corsete strimte, sutiene „umplute”, toate acestea sunt minciuni; însăși figura devine mască: pe chip sunt suscitatie cu artă expresii spontane, se mimează o pasivitate mirată; nimic mai uimitor decât să descoperi deodată în exercițiul funcțiunii sale feminine o fizionomie al cărei aspect familiar îl cunoști; transcendența sa se reneagă și imită imanența; privirea nu mai percepe, ci reflectă; trupul nu mai trăiește: este în așteptare; toate gesturile, toate surâsurile se transformă în chemări; dezarmată, disponibilă, fata nu mai este decât o floare oferită, un fruct gata să fie cules. Bărbatul o încurajează în aceste amăgiri, dorindu-se amăgit; apoi este iritat de acest lucru, își face reproșuri. Dar față de o fetiță lipsită de artificiiile vicleniei, nu are decât indiferență și chiar ostilitate. Numai cea care îi întinde capcane îl seduce; oferindu-se, ea este aceea care pândește prada; pasivitatea ei este pusă în serviciul acțiunilor sale, iar din slăbiciune își face un instrument al puterii. Din moment ce îi este interzis să atace pe față, este redusă la manevre și la calcule; iar interesul ei este să pară a se oferi gratuit; de aceea i se va reproșa că este perfidă și trădătoare: este adevărat. Dar la fel de adevărat e că fata este obligată să-i ofere bărbatului mitul supunerii sale, prin faptul că acesta pretinde s-o domine. Și oare am putea să-i cerem atunci să-și înăbușe revendicările ei cele mai esențiale?

Complezența ei n-ar putea fi, prin însăși originea sa, decât pervertită. De altfel, fata nu trișează numai din viclenie plănuită. Prin faptul că toate drumurile îi sunt închise, că nu poate face nimic, că nu are încotro decât să fie, deasupra capului său apasă un blestem în copilărie se juca de-a

dansatoarea, de-a sfânta; mai târziu se joacă de-a sine însăși; ce este, de fapt, adevărul? în domeniul în care a fost închisă, cuvântul acesta este lipsit de sens. Romanele pe care și le povestește și care o au chiar pe ea drept eroină principală - povestite adesea și altora — i se par a traduce mai bine posibilitățile pe care le simte în sine decât rezumatul plat al vieții ei cotidiene. Nu are mijloacele să-și dea seama de adevărata ei valoare: se consolează prin teatrul pe care-l joacă și în mijlocul lui plasează un personaj căruia caută să-i dea importanță; încearcă să se singularizeze prin extravagante pentru că nu-i este permis să se individualizeze în activități definite. Se știe fără responsabilități, insignifiantă într-o lume de bărbați: fără îndoială că „inventează povești” pentru că nu are de făcut nimic serios. Electra lui Giraudoux este o *femme à histoires* pentru că numai lui Oreste îi revine sarcina de a îndeplini o adevărată crimă, cu o spadă adevărată. Ca și copilul, fata se epuizează în scene și în manifestări de furie, se îmbolnăvește, prezintă tulburări isterice pentru a atrage atenția, pentru a deveni cineva important. Pentru a fi importantă intervine în destinul celuilalt; orice armă îi este utilă; încredințează secrete, le inventează, trădează, calomniază; are nevoie de tragedie în jurul ei pentru a simți că trăiește, fiindcă nu găsește nici un sprijin în propria ei viață. Pentru același motiv este capricioasă. Fantasmelor pe care le formăm, imaginile cu care ne legănăm sunt contradictorii; doar acțiunea unifică diversitatea timpului. Fata nu are o voință adevărată, ci numai dorințe, și sare de la una la alta cu incoerență. Ceea ce face inconsecvențele sale uneori periculoase este faptul că în fiecare moment, implicându-se doar în vis, ea se angajează în întregime, se situează pe un plan al intransigenței, al exigenței; are înclinație spre definitiv, spre absolut: pentru că nu dispune de viitor, ar vrea să atingă eternitatea. „Nu voi abdica

niciodată; am să vreau întotdeauna totul. Am nevoie să-mi prefer propria mea viață pentru a o accepta”, scrie Marie Leneru. Ca un ecou al acestei fraze vine afirmația Antigonei lui Anouilh: „Vreau totul, numaidecât”. Acest imperialism infantil nu poate fi întâlnit decât la un individ care-și visează destinul: visul abolește timpul și obstacolele, iar visătorul are nevoie să se exaspereze pentru a-și compensa deficitul de realitate; oricine are proiecte adevărate cunoaște o finitudine care este gajul puterii sale concrete. Fata vrea să primească totul pentru că nimic nu depinde de ea. De aici i se trage, în fața adulților și în special a bărbatului, caracterul său de „copil teribil”. Ea nu admite limitele pe care i le impune unui individ inserția sa în lumea reală; îl sfidează să depășească aceste limite. Astfel, Hilde^[265] așteaptă ca Solness să-i dea un regat întreg: nu ea trebuie să-l cucerească, de aceea vrea să fie nemărginit; cere să i se clădească cel mai înalt turn care a existat vreodată, iar el „să urce atât cât construiește”: acesta ezită să urce, îi e teamă de ameteală; iar ea, rămasă jos, privește negând contingenta și slăbiciunea umană, și nu acceptă faptul că realitatea impune o limită viselor sale despre grandoare. Adulții i se par întotdeauna meschini și prudenți celei care nu dă înapoi în fața nici unui risc, pentru chiar faptul că nu are nimic de riscat; permițându-și în vis cele mai extraordinare îndrăzneli, le provoacă să se transforme în realitate. Neavând ocazia să fie pusă la încercare, se împodobește cu cele mai extraordinare virtuți fără a-i fi teamă că îi vor fi dezmințite.

Totuși, din această absență a controlului se naște incertitudinea; visează că este infinită, dar nu se simte mai puțin alienată în personajul pe care-l propune admirației celorlalți și care depinde de aceste conștiințe străine : este în pericol în acest dublu pe care-l identifică cu sine însăși, dar a cărui

prezență o suportă pasiv. De aceea este susceptibilă și vanitoasă. Cea mai mică critică, o glumă oarecare pun în discuție întreaga ei ființă. Nu este valorizată prin propriul ei efort, ci printr-un capricios sufragiu. Valoarea ei nu e definită prin activități singulare, ci constituită prin vocea generală a renumelui; pare deci a fi măsurabilă cantitativ; prețul unei mărfi se diminuează când devine prea comună: astfel, fata nu este excepțională, rară, remarcabilă, extraordinară decât dacă nici una dintre celelalte nu este astfel. Tovarășele ei îi sunt rivale, chiar dușmance; încearcă să le deprecieze, să le nege; este geloasă și răuvoitoare.

Se vede că toate defectele ce i se reproșează adolescentei nu fac decât să exprime situația în care se află. Îi este foarte greu să se știe pasivă și dependentă la vârsta ambiției și a speranței, la vârsta la care se exaltă voința de a trăi, de a ocupa un loc sub soare; la această vârstă cuceritoare femeia află că nici o cucerire nu-i este permisă, că trebuie să se renege, că viitorul ei depinde de bunul-plac al bărbaților. Pe plan social, ca și pe plan sexual, noile aspirații nu se deșteaptă în ea decât pentru a se vedea condamnate să rămână nesatisfăcute; toate elanurile sale de ordin vital și spiritual sunt imediat stăvilite. Este normal ca fetei să-i fie greu să-și regăsească echilibrul. Stările ei instabile, lacrimile, crizele nervoase nu sunt atât consecința unei fragilități fiziologice, cât semnul profunde sale neadaptări.

Totuși, i se întâmplă să-și asume la fel de neautentic această situație de care fata fuge prin mii de căi neautentice. Ea îi agasează pe cei din jur prin defectele sale: dar uneori îi și uimește prin calitățile sale deosebite. Și unele și altele au aceeași origine. Din refuzul lumii, din atitudinea ei neliniștită, din neantul său își poate face o

trambulină pentru a ieși în largul solitudinii și al libertății sale.

Fata este ascunsă, chinuită, pradă unor conflicte greu de rezolvat. Această complexitate o îmbogățește; viața ei interioară se dezvoltă mai profund decât aceea a fraților săi; este mai atentă la sentimentele ei, care devin astfel mai nuanțate, mai diverse; are mai mult simț psihologic decât băieții, care sunt mai interesați de scopuri exterioare. Este în stare să dea greutate acestor revolte care o opun lumii. Evită capcanele seriozității și ale conformismului. Minciunile puse la cale de anturajul ei o găsesc ironică și clarvăzătoare. Simte din zi în zi tot mai apăsătoare ambiguitatea condiției sale: dincolo de protestele sterile, poate avea curajul să pună în discuție optimismul solid, valorile primite de-a gata, morala ipocrită și liniștitoare. Acesta este exemplul emoționant pe care-l dă, în *Moara de pe Floss*, personajul Maggie, în care George Eliot a întruchipat din nou îndoielile și curajoasele rebeliuni împotriva Angliei victoriene ale tinereții ei. Eroul - și în special Tom, fratele lui Maggie — afirmă cu încăpățănare principiile acceptate, fac să încremenească morala în reguli formale: Maggie încearcă să reintroducă un suflu viu în viața lor, răstoarnă regulile, merge până la capătul singurătății sale și se ridică, libertate pură, deasupra universului sclerosat al bărbaților.

Adolescenta nu poate să dea decât o întrebuințare negativă acestei libertăți. Totuși, din disponibilitatea ei se poate naște o prețioasă facultate de receptivitate; se va arăta atunci devotată, atentă, înțelegătoare, iubitoare. Prin această generozitate docilă se disting eroinele lui Rosamond Lehmann. În *Invitație la vals*, o vedem pe Olivia încă stângace și timidă, foarte puțin cochetă, scrutând cu o curiozitate emoționată

această lume în care va intra mâine. Ea îi ascultă din toată inima pe dansatorii care se perindă pe lângă ea, se străduiește să răspundă dorințelor lor, se face ecou, vibrează și primește tot ce se oferă. Eroina din Pulbere, Judy, are aceeași calitate de a se atașa. Nu și-a renegat bucuriile copilăriei; îi place să se scalde goală, noaptea, în râul din parc; îi plac natura, cărțile, frumusețea, viața; nu are un cult narcisist pentru sine; lipsită de ipocrizie și egoism, nu caută o exaltare a propriei sale persoane prin intermediul bărbaților; dragostea sa este o ofrandă acordată oricărei ființe care o seduce, femeie sau bărbat, Jennifer sau Rodi. Se dăruiește fără a se pierde; duce o viață de studentă independentă, are lumea ei, proiectele ei. Dar ceea ce o distinge de un băiat este atitudinea de așteptare, tandra ei docilitate, într-o manieră subtilă, se predestinează Celuilalt; Celălalt are în ochii ei o dimensiune miraculoasă, astfel încât este îndrăgostită în același timp de toți tinerii din familia vecină, de casa lor, de sora lor, de universul lor; nu în calitate de prietenă, ci în calitate de Celălalt o fascinează Jennifer. Iar ea îi farmecă pe Rody și pe verii săi prin aptitudinea de a se plia, de a se modela după dorințele lor; este toată numai răbdare, blândețe, acceptare și suferință tăcută.

Diferită, dar la fel de captivantă prin modul în care îi primește în sufletul ei pe cei pe care-i îndrăgește, ne apare Tessa din Nimfa cu inimă credincioasă de Margaret Kennedy. În același timp spontană, sălbatică și oferindu-se, ea refuză să abdice la ceva din ea însăși; podoabele, fardurile, travestiurile, ipocrizia, grația învățată, prudența și supunerea de femelă îi repugnă profund; dorește să fie iubită, dar nu sub mască; se pliază stărilor de spirit ale lui Lewis, însă fără urmă de servilism; îl înțelege, vibrează la unison cu el; dar dacă se ceartă, Lewis știe că nu prin mângâieri va ajunge să o supună; în

timp ce Florence cea autoritară și vanitoasă se lasă învinsă de sărutări, Tessa reușește minunea de a rămâne liberă în dragostea ei, ceea ce îi permite să iubească fără ostilitate, nici orgoliu. Firea sa are toate seducțiile artificiei; pentru a plăcea, niciodată nu se mutilează, nu se diminuează și nu se transformă într-un obiect. Înconjurată de artiști care și-au angajat toată existența în creația muzicală, ea nu simte înlăuntrul ei acest demon devorator; îi iubește, îi ajută, îi înțelege cu toată ființa sa; o face fără nici un efort, printr-o generozitate tandră și spontană, și de aceea rămâne perfect liberă, chiar în momentele în care uită de sine în favoarea semenilor săi. Grație acestei pure autenticități, este cruțată de conflictele adolescenței; poate să sufere pentru duritatea lumii, dar nu este sfâșiată interior: este armonioasă în același timp ca o copilă nepăsătoare și ca o femeie înțeleaptă. Fata sensibilă și generoasă, receptivă și ardentă este gata să devină o mare îndrăgostită.

Când nu întâlnește dragostea, i se întâmplă să întâlnească poezia. Pentru că nu acționează, privește, simte, înregistrează; o culoare, un surâs găsesc în ea profunde ecouri; căci în afara ei, în orașele deja clădite, pe chipurile unor bărbați deja maturi, este risipit destinul ei; atinge, gustă într-o manieră la fel de pasionată și la fel de gratuită ca și băiatul. Nefiind bine integrată în universul omenesc, adaptându-i-se cu greu, ea îl vede în felul unui copil; în loc să se intereseze numai de priza ei asupra lucrurilor, se atașează de semnificația lor, le surprinde profilurile ciudate, metamorfozele neprevăzute. Se întâmplă rar să simtă în ea o îndrăzneală creatoare, și cel mai adesea tehnicile care i-ar permite să se exprime îi lipsesc; dar în conversații, în scrisori, în eseurile literare sau în schițe poate manifesta o sensibilitate originală. Fata se proiectează cu ardoare către

lucruri, pentru că nu este încă mutilată de transcendența ei; și faptul că nu îndeplinește nimic, că nu este nimic va face elanul ei cu atât mai pasionat: vidă și nelimitată, ceea ce va încerca ea să atingă, din mijlocul neantului său, este Totul. De aceea va dovedi o dragoste deosebită pentru natură; îi închină un adevărat cult, chiar mai mult decât adolescentul. Neîmblânzită, inumană, Natura rezumă în modul cel mai evident ceea ce este ea. Adolescența nu și-a anexat încă nici o parcelă din univers; grație acestei sărăcii, el este încă în întregime regatul său; când pune stăpânire pe el, pune stăpânire, cu orgoliu, și asupra ei înseși. Colettel ne-a povestit adesea acest gen de orgii juvenile:

Căci îmi plăceau atât de mult zorile, încât mama mi le dăruia în chip de recompensă. O convingeam să mă trezească la trei și jumătate dimineața și mă duceam, cu câte un coșuleț gol în fiecare mână, spre pământurile mlăștinoase care se refugiau în cotul strâmt al râului, către căpșunile și coacăzele negre.

La ora trei și jumătate, totul dormea într-un albastru originar, umed și confuz, și când coboram pe cărarea nisipoasă, ceața pe care propria ei greutate o trăgea spre pământ îmi scâldea picioarele, apoi trunchiul meu mic, bine făcut, îmi atinge buzele, urechile și nările, care erau mai sensibile decât restul corpului... Pe acel drum, la acea oră, îmi dădeam seama de prețul meu, de o stare de grație indicibilă și de perfecta mea înțelegere cu prima adiere apărută, prima pasăre, soarele încă deformat de nașterea de după lima orizontului... Mă întorceam când suna clopotul pentru prima slujbă. Dar nu înainte de a mă fi săturat, nu înainte de a fi descris prin păduri un lung circuit precum un câine care vânează singur și gustă apa a două izvoare pierdute pe care aveam să

le visez...

Mary Webb ne descrie și el, în *Greutatea umbrelor*, bucuriile arzătoare pe care o tânără fată le poate cunoaște în intimitatea unui peisaj familiar:

Când atmosfera din casă devenea prea furtunoasă, nervii Ambrei se întindeau la maxim. Pleca atunci până în pădure, pe sus. Și i se părea că, în timp ce oamenii din Donner trăiau sub puterea legii, pădurea nu trăia decât din impulsuri. Deschizându-se atât de mult frumuseții pădurii, ajunsese la o percepție deosebită a frumuseții. Începu să vadă analogii; natura nu mai era o asamblare întâmplătoare de mici detalii, ci o armonie, un poem auster și maiestuos. Frumusețea domnea acolo, lucea o lumină care nu era lumina unei flori sau a unei stele... Un tremur ușor, misterios și captivant, părea să freamete ca lumina prin toată pădurea... Plimbările Ambrei în această lume de verdeață aveau ceva religios. Într-o dimineață, când totul era liniștit, urcă până la Livada Păsărilor. Asta făcea adesea înaintea să înceapă câte o zi de meschine întâmplări... Ajunse în sfârșit până la Haut-Bois, și imediat prinse să se lupte cu frumusețea. Acolo, în acele conversații ale ei cu natura, exista literalmente ceva dintr-o înțelețare, ceva din această stare de spirit care vorbește astfel: „N-am să te las să pleci până ce nu mă binecuvântezi...” Cum stătea sprijinită de trunchiul unui măr sălbatic, deveni conștientă imediat, printr-un fel de simț interior al auzului, de urcarea sevei atât de rapidă și atât de puternică, încât și-o imaginea spumegând ca valurile. Apoi o adiere de vânt trecu pe sub crestele înflorite ale copacului și ea se trezi din nou la realitatea sunetelor, la discursurile ciudate ale frunzelor... Fiecare petală, fiecare frunză i se părea a fredona o muzică amintind ea însăși profunzimile din care se

născuse. Fiecare dintre aceste flori delicat rotunjite i se părea plină de ecouri prea grave pentru fragilitatea ei... Din vârful colinelor, veni o adiere parfumată care se strecură printre ramuri. Lucrurile care aveau o formă și care cunoșteau condiția pieritoare a formelor fremătară înaintea acestui ceva care trecea, fără formă și inexprimabil. Din cauza lui, pădurea nu mai era o simplă grupare, ci un ansamblu glorios ca o constelație... Se poseda pe ea însăși într-o existentă continuă și imuabilă. Asta o atrăgea pe Ambra, pradă unei curiozități care-i tăia răsuflarea, în aceste locuri strâmte ale naturii. Asta o ținea nemișcată într-un extaz ciudat...

Femei atât de diferite ca Emily Brontë și Anna de Noailles au cunoscut în tinerețea lor - și apoi și le-au prelungit de-a lungul întregii vieți - pasiuni asemănătoare.

Textele pe care le-am citat arată îndeajuns câtă alinare găsește adolescența în naturi în casa părintească domnesc mama, legile, obiceiurile, rutina, ea vrea să se smulgă din acest trecut; vrea să devină la rândul ei un subiect suveran; dar, din punct de vedere social, nu accede la viața ei de adult decât devenind femeie; își plătește eliberarea cu o abdicare; în timp ce în mijlocul plantelor și al animalelor este o ființă omenească; este eliberată în același timp de familie și de bărbați, este un subiect, este libertate. Găsește în adâncul pădurilor o imagine a singurătății sufletului său, iar în vastele orizonturi ale câmpiilor figura sensibilă a transcendenței; este ea însăși această landă nelimitată, această culme aruncată spre cer; poate să urmeze și va urma aceste căi ce pleacă spre un viitor necunoscut. Așezată în vârful colinei, domină toate bogățiile lumii revărsate la picioarele ei, oferite; prin tresăltarea apei, prin freamătul luminii, presimte bucurii, lacrimi, extazuri pe care

le ignoră încă; încrețiturile lacului, petele de soare îi propun într-un fel confuz aventurile propriului ei suflet. Miresmele, culorile vorbesc un limbaj misterios, dar din care se detașează cu o triumfătoare evidență cuvântul „viață”. Existența nu este numai un destin abstract care se înscrie în registrele primăriei, ea este viitor și bogăție carnală. Faptul de a avea un trup nu mai apare ca o tară rușinoasă; în dorințele pe care sub privirea maternă adolescența le repudiază, recunoaște seva care urcă din arbori; nu mai este blestemată, ci revendică plină de mândrie înrudirea ei cu florile și cu frunzele; atinge o corolă și știe că o pradă vie îi va umple într-o zi mâinile acum goale. Carnea nu mai este murdărie: este bucurie și frumusețe. Confundată cu cerul și câmpia, fata este acest suflu indistinct care însuflețește și înfierbântă universul, este fiecare fir de iarbă; individ înrădăcinat în pământ și conștiință infinită, este în același timp viață și spirit; prezența sa este imperioasă și triumfătoare ca aceea a pământului însuși.

Dincolo de natură, ea caută adeseori o realitate mai îndepărtată și mai orbitoare; este dispusă să se piardă în extazuri mistice; în epocile religioase, foarte multe suflete feminine fragede îi cereau lui Dumnezeu să umple vidul ființei lor; vocația Caterinei din Siena, a Terezei din Avila^[266] s-a revelat la o vârstă fragedă. Jeanne d’Arc era și ea o adolescentă. În alte epoci, umanitatea apare ca scop suprem; atunci elanul mistic se alcătuiește în proiecte definite; însă în cazul doamnei Roland sau al Rosei Luxemburg, o tânără dorință de absolut a dat naștere flăcării din care se hrănește viața lor. În servitutea, în sărăcia ei, în profunzimea refuzului său, fata poate să descopere cele mai mari îndrăzneli. Întâlnește poezia; întâlnește și eroismul. Unul dintre modurile de a-și asuma faptul că este imperfect integrată în societate este să-i depășească orizonturile limitate.

Bogăția și forța naturii lor, ca și unele circumstanțe fericite, le-au permis femeilor să perpetueze în viața lor de adult proiectele pasionate ale adolescenței. Dar acestea sunt excepții. Nu fără motiv George Eliot o face să moară pe Maggie Tulliver, iar Marguerite Kennedy, pe Tessa. Surorile Brontë au cunoscut o soartă nemiloasă. Fata este patetică pentru că ea se ridică, slabă și singură, împotriva lumii; dar lumea este prea puternică; dacă se încapățânează s-o refuze, fata va fi sfârșită. Belle de Zuylen, care uimea toată Europa prin forța caustică și prin originalitatea spiritului său, își înspăimânta toți pretendenții; refuzul oricărei concesiuni a condamnat-o mult timp la un celibat care o apăsa foarte tare, din moment ce declara că expresia „fecioară și martiră” este un pleonasm. Această încapățânare este rară. În imensa majoritate a cazurilor, fata își dă seama că lupta este prea inegală și sfârșește prin a ceda. „Toate muriți la cincisprezece ani”, îi scria Diderot Sophiei Volland. Când lupta nu a fost - cum se întâmplă cel mai adesea - decât o revoltă simbolică, înfrângerea este sigură. Pretențioasă în visurile ei, plină de speranță, dar pasivă, fata le provoacă adulților surâsuri indulgente. Și într-adevăr, după doi ani de despărțire, regăsești copila rebelă și barocă pe care o știai transformată într-o fată cumințită, gata să-și accepte viața ei de femeie. Aceasta este soarta pe care Colette i-o prezice personajului său feminin, Vinca; și tot astfel apar și eroinele din primele romane ale lui Mauriac. Criza adolescenței este un fel de „travaliu” asemănător cu ceea ce doctorul Lagache numește „travaliul doliului”. Fata își îngroapă lent copilăria și pe individul imperios și autonom care a fost odată, și intră cu supunere în existența adultă.

Bineînțeles, nu poți stabili categorii tranșante numai după vârstă. Există femei care rămân infantile toată viața; conduitele pe care le-am

descriș se perpetuează uneori până la o vârstă avansată. Totuși, în ansamblu, este o mare diferență între puștoaica de cincisprezece ani și o fată trecută de vârstă adolescenței. Aceasta din urmă este adaptată realității; nu se mai mișcă pe planul imaginarului; este mai puțin contradictorie decât altădată. Marie Bashkirtseff scrie, către optsprezece ani:

Cu cât avansează spre bătrânețea tinereții mele, cu atât mă umplu de indiferență. Puține lucruri mă însuflețesc acum, pe când înainte îmi păsa de orice.

Irene Reweliotty notează:

Pentru a fi acceptată de către bărbați, trebuie să gândești și să acționezi ca ei; dacă nu, te tratează cum nu se poate mai rău, iar soarta ta va fi singurătatea. Și eu, acum, pot spune că am avut parte de multă singurătate, și vreau mulțimea nu în jurul meu, ci cu mine... Acum trebuie să trăiesc, și nu să exist așteptând și visând și tot povestindu-mi mie însămi istorii, cu gura închisă și trupul nemișcat.

Și mai departe:

Fund tot mereu flatată, curtată, devin teribil de ambițioasă. Nu mai este fericirea tremurătoare, uluită, de la cincisprezece ani. E un soi de beție rece și dură de a-mi lua revanșa asupra vieții, de a urca. Flirtez, mă joc de-a dragostea. Nu iubesc pe nimeni.... Capăt și mai multă inteligență, sânge rece, luciditate obișnuită. Îmi pierd sufletul. S-a făcut ca o ruptură... În două luni, im-am părăsit copilăria.

Aproape același ton îl au aceste confidențe ale unei fete de nouăsprezece ani:

Altădată, ah! ce conflict între o mentalitate care părea incompatibilă cu acest secol și chemările secolului însuși! Acum am impresia unei alinări. Fiecare nouă idee mare care intră în mine, în loc să provoace o tulburare greu de suportat, o distrugere și o reconstrucție neîncetată, vine să se adapteze minunat la ceea ce exista deja în mine... Acum, trec pe nesimțite de la gândurile teoretice la viața curentă, fără nici o soluție de continuitate.

Fata - doar dacă nu este în mod deosebit lipsită de grație - a sfârșit prin a-și accepta feminitatea; și adesea ea este fericită să se bucure gratuit de plăcerile și de triumfurile care se pot obține din această feminitate înainte de a se instala definitiv în destinul său; nefiind încă cerut de nici o datorie iresponsabilă, disponibilă, totuși prezentul nu i se pare nici vid, nici deziluzionant, din moment ce nu este decât o etapă; toaletele, flirtul au încă lipsa de seriozitate a jocului, iar visele sale de viitor îi deghizează futilitatea. Astfel descrie Virginia Woolf impresiile unei tinere cochete în cursul unei serate:

Mă simt strălucitoare în obscuritate. Picioarele mele mătăsoase se freacă dulce unul de altul. Pietrele reci ale colierului se odihnesc pe piept. Sunt împodobită, sunt gata... Buclele sunt răsucite exact atât cât trebuie. Buzele-mi sunt cât vreau eu de roșii. Sunt gata să mă întâlnesc cu acești bărbați, cu aceste femei care urcă scara Sunt egalii mei. Trec prin fața lor, expusă privirilor lor, așa cum și ei sunt expuși privirii mele... În această atmosferă de par-fumuri, de lumini, înfloresc precum o ferigă ce-și desface frunzele ei buclate... Simt născându-se în mine mii de posibilități. Sunt rând pe rând ștrengărită, veselă, tânjitoare, melancolică. Unduiesc deasupra rădăcinilor mele adânci. Aplecată spre dreapta, alene, îi spun acestui tânăr: „Apropie-te...” Se apropie. Vine

spre mine. Este momentul cel mai excitant pe care l-am trăit vreodată. Freamăt, unduiesc... Nu-i așa că suntem fermecători stând așezați unul lângă altul, eu îmbrăcată în satin și el în alb și negru? Egalii mei pot să mă (intuiască cu privirile acum, bărbați și femei. Vă întorc privirile. Sunt una dintre voi. Sunt aici în universul meu... Ușa se deschide. Ușa se deschide fără încetare. Prima dată când se va deschide, poate că viața mea se va schimba toată... Ușa se deschide. „Oh, apropiete”, îi spun tânărului aplecându-mă spre el ca o mare floare de aur. „Apropie-te”, îi spun, și el vine către mine.^[267]

Totuși, cu cât tânăra fată înaintează în vârstă, cu atât o apasă mai tare autoritatea maternă. Dacă acasă duce o viață de gospodină, suferă că nu este pe primul loc, ar vrea să-și consacre munca propriului ei cămin, propriilor ei copii. Adesea rivalitatea cu mama sa devine exasperantă; în special, fata este iritată când i se nasc frați sau surori; socotește că mama sa „și-a trăit traiul” și că acum este rândul ei să nască, să domnească. Dacă lucrează în afara casei, suferă când se întoarce, văzându-se tratată ca un simplu membru al familiei și nu ca un individ autonom.

Mai puțin romanescă decât altădată, începe să se gândească mai mult la căsătorie decât la dragoste. Nu-și mai împodobește viitorul soț cu o aureolă de prestigiu: ceea ce dorește este să aibă o situație stabilă, să înceapă să-și trăiască viața de femeie. Virginia Woolf descrie astfel închipuirile unei tinere fete de la țară:

Curând, la ora caldă când albinele bâzâie în junii caprifoiului, iubitul meu va veni. Nu va pronunța decât o vorbă, iar eu îi voi răspunde cu un singur cuvânt. Îi voi dăruia tot ce a crescut în mine. Voi avea copii, voi avea servitoare cu șorțuri și

lucrătoare purtând torțe. Voi avea o bucătărie în care se vor aduce în panere iepuri bolnavi ca să fie încălziți, în care șuncile vor atârna de grinzi și vor străluci funii de ceapă. Voi fi la fel ca mama, tăcută, cu un șorț albastru și ținând în mână cheile dulapurilor.^[268]

Un vis asemănător nutrește sărmana Prue Sarn:^[269]

Mă gândeam că să nu te măriți este ceva îngrozitor. Toate fetele se mărită. Și când o fată se mărită, are o casă și, poate, o lampă pe care o aprinde seara, la ora când se întoarce bărbatul ei; dacă nu are decât candelă, e la fel, căci le poate pune lingă fereastră, și atunci el își spune: „Nevasta mea e acolo, a aprins candela”. Și vine o zi în care doamna Beguildy îi face un leagăn de trestie; și în altă zi poate fi văzut acolo un bebeluș frumos și cuminte, și se trimit invitații la botez; și vecinii vin toți în jurul mamei ca albinele în jurul reginei lor. Adesea, când îmi mergea rău, îmi ziceam: „Nu-i nimic, Prue Sarn! într-o bună zi vei fi regină în propriul tău stup!”

Pentru majoritatea fetelor, fie că duc o viață serioasă sau frivolă, fie că sunt închise în căminul părintesc sau evadează parțial, cucerirea unui soț - sau, în cel mai rău caz, a unui amant serios — devine o întreprindere din ce în ce mai urgentă. Această grijă este adesea nefastă prieteniiilor feminine, „Prietena de suflet” își pierde locul privilegiat. În tovarășele sale, fata vede mai degrabă complice decât rivale. Am cunoscut o tânără inteligentă și dotată, dar care alesese să se închipuie „prințesa îndepărtată”; astfel se descria în poemele și în eseurile sale literare; mărturisea cu sinceritate că nu avea nici un atașament față de prietenele ei din copilărie: dacă erau urâte și proaste, nu-i plăceau: dacă erau seducătoare, se temea de ele. Așteptarea cu nerăbdare a bărbatului,

care adesea implică tot felul de manevre, șiretenii și umiliri, închide orizontul fetei; ea devine egoistă și dura. Și dacă Prințul întârzie să apară, în sufletul ei iau naștere dezgustul și acreala.

Caracterul și purtările fetei exprimă chiar situația ei; dacă aceasta se modifică, și figura adolescenței apare diferită. Astăzi, devine din ce în ce mai posibil pentru ea să-și făurească propriul său destin, ia loc să se încredințeze bărbatului. Dacă este absorbită de studii, de sport, de învățarea unei meserii, de o activitate socială sau politică, se eliberează de obsesia bărbatului, este mult mai puțin preocupată de conflicte sentimentale și sexuale. Totuși, îi este mult mai greu decât unui tânăr să-și găsească împlinirea ca individ autonom. Am vorbit deja despre faptul că nici familia, nici moravurile nu-i sprijineau eforturile. În afară de aceasta, chiar dacă alege independența, nu înseamnă că lasă loc mai puțin în viața ei pentru bărbat, pentru dragoste. Adesea îi va fi teamă, dacă se consacră în întregime vreunei întreprinderi, să nu-și rateze destinul ei de femeie. Acest sentiment rămâne nemărturisit; dar este acolo, pervertește intențiile bine gândite, marchează limite. În orice caz, femeia care muncește vrea să concilieze reușita sa cu succese pur feminine; asta nu înseamnă în mod necesar că-și consacră o parte considerabilă din timpul ei toaletei, frumuseții, ci, fapt mult mai grav, că interesele ei vitale sunt divizate. Pe marginea programelor, studentul se amuză cu jocuri gratuite ale minții, din care se nasc cele mai bune descoperiri; reveriile femeii, în schimb, sunt orientate în cu totul altă direcție: se va gândi la înfățișarea ei, la bărbat, la dragoste; nu va acorda decât strictul necesar studiilor, carierei sale, iar în aceste domenii nimic nu este mai necesar decât munca suplimentară. Nu este vorba de o slăbiciune mentală, de o neputință de a se concentra, ci de un partaj al intereselor sale, care

nu se împacă între ele, sau prea puțin. Se formează astfel un cerc vicios: adesea lumea se miră cu câtă ușurință o femeie abandonează muzica, studiile sau o meserie de îndată ce a găsit un bărbat; de fapt, aceasta se întâmplă pentru că pusese prea puțin din ea însăși în proiectele respective pentru a afla o mare satisfacție în împlinirea lor. Totul se înlănțuie pentru a-i frâna ambiția personală, și în acest timp o enormă presiune socială o invită să găsească în căsătorie o poziție socială, o justificare. Este firesc să nu caute să-și creeze ea însăși un loc în lume sau să nu încerce decât cu timiditate. Atâta timp cât nu va fi realizată o perfectă egalitate economică în societate și atâta timp cât moravurile nu vor autoriza femeia să profite, ca soție și amantă, de privilegiile deținute de anumiți bărbați, visul unei reușite pasive se va păstra înlăuntrul ei și va sta în calea propriilor ei împliniri.

Totuși, oricum și-ar aborda viața de adult, ucenicia fetei nu este încă terminată. În etape lente sau în mod brutal, trebuie să îndure inițierea sexuală. Există tinere fete care o refuză. Dacă incidente sexuale penibile le-au marcat copilăria, dacă o educație stângace a înrădăcinat încet-încet în mintea lor oroarea de sexualitate, toată viața vor păstra față de bărbat o repulsie de fetiță puberă. Se întâmplă și ca circumstanțele să fie de așa natură, încât, împotriva voinței lor, unele femei își păstrează virginitatea până târziu. Dar în marea majoritate a cazurilor fata își împlinește, la o vârstă mai mult sau mai puțin înaintată, destinul ei sexual. Felul în care îl înfruntă este, evident, în strânsă legătură cu trecutul ei. Dar este și o experiență nouă care se propune în împrejurări imprevizibile și la care fata reacționează în mod liber. Această nouă etapă va trebui s-o analizăm în continuare.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul III: Inițierea sexuală

În acest sens, inițierea sexuală a femeii, ca și aceea a bărbatului, începe din cea mai fragedă copilărie. Există o învățare teoretică și practică continuată din faza orală, anală, genitală până în faza adultă. Dar experiențele erotice ale fetei nu sunt o simplă prelungire a activităților sale sexuale anterioare, ci au, foarte adesea, un caracter neprevăzut și brutal; constituie întotdeauna un eveniment nou care marchează o ruptură cu trecutul. În momentul în care se confruntă cu ele, toate problemele care se ridică înaintea fetei sunt rezumate sub o formă urgentă și acută. În anumite cazuri, criza trece cu ușurință; dar există și împrejurări tragice, în care aceasta nu se rezolvă decât prin sinucidere sau prin nebunie. Oricum ar fi, femeia, prin felul în care reacționează, antrenează în această criză o mare parte a destinului ei. Toți psihiatrii sunt de acord asupra extremei importanțe pe care o are, la femeie, începutul vieții erotice, care se repercutează apoi asupra întregii ei vieți.

Situația este aici profund diferită pentru bărbat și pentru femeie, în același timp din punct de vedere biologic, social și psihologic. Pentru bărbat, trecerea de la sexualitatea infantilă la maturitate este relativ simplă; obiectivarea plăcerii erotice, în loc să se realizeze în prezența sa immanentă, este transferată asupra unei ființe transcendente. Ereția este expresia acestei nevoi; cu sexul, cu mâinile, cu gura, cu tot trupul său bărbatul tinde către parteneră, însă rămâne în miezul acestei activități, așa cum în general se află subiectul în fața obiectelor pe care le percepe și a instrumentelor pe care le manipulează; se proiectează spre celălalt

fără a-și pierde autonomia Trupul feminin este pentru bărbat o pradă și vede în ea calitățile pe care senzualitatea lui le pretinde de la orice obiect; fără îndoială că nu reușește să și le însușească: dar măcar le înlănțuie pentru un timp; mângâierea, sărutul implică un semieșec: dar chiar acest eșec este un stimulent și o plăcere. Actul amoros își găsește unitatea într-o împlinire naturală, orgasmul. Coitul are un scop fiziologic precis; prin ejaculare bărbatul se descarcă de secrețiile care îl apasă; după împerechere, obține o eliberare completă care se însoțește în mod sigur de plăcere. Și, desigur, nu era vizată numai plăcerea, care adesea este urmată de o decepție: se poate spune că nevoia a dispărut, mai degrabă decât că a fost satisfăcută. În orice caz, un act definit a fost consumat, iar bărbatul se regăsește cu un trup integru: serviciul pe care i l-a adus speciei s-a confundat cu propria-i plăcere. Erotismul femeii este mult mai complex și reflectă însăși complexitatea situației feminine. Am văzut^[270] că în loc să integreze în viața sa individuală forțele specifice, femela este pradă speciei, ale cărei interese sunt diferite de scopurile ei particulare; această antinomie atinge paroxismul la femeie; ea se exprimă, între altele, prin antinomia între două organe: clitoris și vagin. În stadiul infantil, primul este centrul erotismului feminin; câțiva psihiatri susțin că există o sensibilitate vaginală la unele fete, dar este o opinie foarte controversată; în orice caz, dacă ar fi adevărat, faptul n-ar avea decât o importanță secundară. Sistemul clitoridian nu se modifică la vârsta adultă^[271], și femeia păstrează toată viața această autonomie erotică; spasmul clitoridian este, ca și orgasmul masculin, un fel de detumescență care se obține într-o manieră aproape mecanică; dar nu este decât indirect legat de coitul normal și nu joacă nici un rol în procreație. Prin vagin femeia este pătrunsă și fecundată; el nu devine un centru erotic decât prin

intervenția bărbatului, iar aceasta constituie întotdeauna un fel de viol. Printr-o răpire reală sau simulată, femeia era altădată smulsă din viața de copil și aruncată în existența sa de soție; este o violență care o transformă din fată în femeie: se vorbește despre „a-i răpi unei fete virginitatea”, de „a-i lua fecioria”. Această deflorare nu este deznodământul armonios al unei evoluții continue, este o bruscă ruptură cu trecutul, începutul unui nou ciclu. Plăcerea este atinsă prin contracții ale suprafeței interne a vaginului; acestea ajung oare la un orgasm precis și definitiv? încă se mai discută asupra acestui subiect. Datele pe care ni le oferă anatomia sunt foarte vagi. „Anatomia și clinica dovedesc din abundență că cea mai mare parte a interiorului vaginului nu este nici măcar inervat” spune, între altele, raportul Kinsey. „Se pot face numeroase operații chirurgicale în interiorul vaginului fără a se recurge la anestezice. S-a demonstrat că în interiorul vaginului nervii sunt localizați într-o zonă situată în peretele intern de la baza clitorisului.” Totuși, în afara stimulării acestei zone inervate, „femeia poate fi conștientă de intruziunea unui obiect în vagin în special dacă mușchii vaginali sunt contractați; dar satisfacția astfel obținută se raportează probabil mai mult la tonusul muscular decât la stimularea erotică a nervilor”. Cu toate acestea, este în afara oricărei îndoieli că plăcerea vaginală există; și masturbația vaginală chiar – la femeile adulte - este mai răspândită decât spune Kinsey.^[272] Dar ceea ce este sigur este că reacția vaginală este o reacție foarte complexă, care poate fi calificată drept psiho-fiziologică, pentru că privește nu numai ansamblul sistemului nervos, dar depinde, în același timp, de situația trăită de subiect; ea cere un consimțământ profund al individului în întregime; ciclul erotic nou pe care-l inaugurează primul coit cere, pentru a se consolida, un soi de „montaj” al sistemului nervos, elaborarea unei forme care nu este încă

schităată și care trebuie să cuprindă și sistemul clitoridian; aceasta are nevoie de mult timp ca să se realizeze și uneori nu ajunge să se creeze niciodată. Este frapant faptul că femeia are de ales între două cicluri dintre care unul perpetuează independența juvenilă, în timp ce altul o predestinează bărbatului și copilului. Actul sexual normal pune efectiv femeia sub dependența bărbatului și a speciei. Bărbatul este - ca la aproape toate speciile de animale - cel care are rolul agresiv, în timp ce ea primește îmbrățișarea. Normal, ea poate fi oricând posedată de bărbat, în timp ce el nu poate să o posedă decât dacă penisul lui este în stare de erecție; în afară de cazul în care o revoltă foarte profundă o pecetluiește pe femeie mai mult decât himenul, refuzul feminin poate fi depășit; și încă vaginismul îi lasă bărbatului mijloace de a se satisface asupra unui trup pe care forța lui musculară îi permite să-l manevreze după bunul său plac. Din moment ce este obiect, inerția nu modifică profund rolul său natural; astfel încât multor bărbați nu le pasă dacă femeia care împarte cu ei patul dorește coitul sau numai i se supune. Un bărbat se poate acupla chiar și cu o moartă; împreunarea n-ar putea avea loc, însă, fără consimțământul bărbatului și satisfacția acestuia e rezultatul ei natural. Fecundația, în schimb, se poate realiza chiar dacă femeia nu încearcă nici o plăcere. Pe de altă parte, fecundația este departe de a reprezenta pentru ea împlinirea procesului sexual; dimpotrivă, în acest moment începe travaliul pe care-l pretinde de la ea specia și care se realizează lent și cu greutate în sarcină, naștere, alăptare.

„Destinul anatomic” al bărbatului și cel al femeii sunt, deci, profund diferite. Cu atât mai mult situația lor morală și socială. Civilizația patriarhală a predestinat femeia castității; i se recunosc bărbatului, mai mult sau mai puțin, drepturile de a-

și potoli dorințele sexuale, în timp ce femeia este închisă între limitele căsătoriei; pentru ea, actul carnal, dacă nu este sanctificat după regulă, prin sfânta taină a căsătoriei, este o vină, o cădere, o înfrângere, o slăbiciune; ea trebuie să-și apere virtutea, onoarea; dacă „cedează”, „cade”, trezește disprețul; în timp ce chiar și dezaprobarea arătată învingătorului său conține admirație. Încă din vremea civilizațiilor primitive și până în zilele noastre, s-a admis întotdeauna că împreunarea este pentru femeie un „serviciu” pentru care bărbatul o recompensează cu cadouri sau asigurându-i întreținerea; dar a servi înseamnă a accepta un stăpân; în acest raport nu există nici o reciprocitate. Structura căsătoriei, ca și existența prostituatelor, o dovedește: femeia se dă, bărbatul o răsplătește și o ia. Nimic nu-i interzice bărbatului să stăpânească, să ia în posesiune creaturi inferioare: iubirile aristocraților cu servitoare au fost întotdeauna tolerate, în timp ce femeia care se oferă șoferului sau grădinarului este degradată din punct de vedere social. Americanii din Sud, care sunt rasiști fanatici, au fost întotdeauna autorizați de moravuri să se culce cu femeile negre, înainte de Războiul de Secesiune ca și în zilele noastre, și se folosesc de acest drept cu o aroganță seniorială: însă o albă care ar fi avut relații cu un negru pe vremea sclavajului ar fi fost ucisă, iar astăzi^[273] ar fi linșată. Pentru a afirma că s-a culcat cu o femeie, bărbatul spune că „a posedat-o” sau că „a avut-o”; și invers, pentru a spune că ai păcălit pe cineva, se zice că l-ai „avut”; grecii o numeau „Parthenos ademos”, fecioară nesupusă, pe femeia care nu cunoscuse niciodată bărbatul; romanii o calificau pe Messalina drept „invicta” pentru că nici unul dintre amanții săi nu-i dăduse plăcerea. Pentru amant, actul amoros este deci cucerire și victorie. Dacă erecția apare adesea la alții ca o derizorie parodie a actului voluntar, fiecare o consideră totuși, în propriul său caz, cu oarecare vanitate.

Vocabularul erotic al bărbaților se inspiră din vocabularul militar: amantul are ardoarea unui soldat, sexul său se încordează ca un arc, când ejaculează „descarcă”, este o mitralieră, un tun; vorbește despre asalt, despre atac, despre victorie. În împreunarea bărbatului există o înclinație nedefinită spre eroism. „Actul generator constând în ocuparea unei ființe de către alta, scrie Benda^[274]; impune, pe de o parte, ideea unui cuceritor, pe de altă parte, aceea a unui lucru cucerit. Pentru acest fapt, când vorbesc despre relațiile lor de dragoste, chiar și cei mai civilizați dintre bărbați vorbesc despre cucerire, atac, asalt, asediu și apărare, înfrângere, capitulare, calchiind net ideea de dragoste pe ideea războiului. Acest act, comportând murdărirea unei ființe de către alta, impune celui care murdărește o anumită mândrie și celui care este murdărit, chiar și consimțind, o umilire.” Această ultimă frază introduce un nou mit: acela că bărbatul o supune pe femeie unei murdării. De fapt, sperma nu este un excrement; se vorbește despre „poluție nocturnă” pentru că în acest caz sperma este deturnată de la funcția ei naturală; dar nu putem declara despre cafeaua care a pătat o rochie deschisă la culoare că este o mizerie care murdărește stomacul. Dimpotrivă, alți bărbați susțin că femeia este impură pentru că ea este cea „murdărită” de umori, drept care ea îl murdărește pe bărbat. Dar faptul de a fi acela care murdărește nu conferă, în orice caz, decât o superioritate foarte echivocă. De fapt, situația privilegiată a bărbatului vine din integrarea rolului său biologic agresiv funcției sale de șef, de stăpân; numai prin aceasta diferențele biologice își capătă întregul lor sens. Pentru că, bărbatul este suveran, în lume, el revendică, ca semn al suveranității, violența dorințelor sale. Se spune despre un bărbat dotat cu mari capacități erotice că este tare, că este puternic, epitete care-l desemnează ca activitate și transcendență; dimpotrivă, femeia nefiind decât un

obiect, se va spune întotdeauna despre ea că este rece sau caldă, ceea ce înseamnă că nu va putea niciodată manifesta decât calități pasive. Climatul în care se trezește sexualitatea feminină este deci cu totul altul decât acela care se întâlnește în jurul adolescentului. Pe de o parte. În momentul în care femeia îl înfruntă pe bărbat pentru prima dată, atitudinea sa erotică este foarte complexă. Nu este adevărat, cum s-a pretins adesea, că fecioara nu cunoaște dorința decât dacă bărbatul i-a trezit senzualitatea. Această legendă traduce încă o dată gustul pentru dominație a! masculului care vrea ca nimic la tovarăsa lui să nu fie autonom, nici măcar dorința pe care o poate avea față de el; în fapt, și la bărbat, adesea atingerea femeii trezește dorința, și invers, majoritatea fetelor cheamă cu febrilitate mângâieri înainte de a fi fost vreodată măcar atinse în treacăt de o mână.

„Șoldurile care, până nu demult, îmi dădeau o alură de băiat, se rotunjiră și, cu toată ființa mea, simțeam o imensă impresie de așteptare, un apel care urca în mine și al cărui sens îmi era foarte clar: nu mai puteam dormi noaptea, mă agitam, plină de febră, cu trupul dureros” spune, în *Viața mea*, Isadora Duncan.

O tânără femeie, care i-a făcut lui Stekel o lungă confesiune asupra vieții sale, povestește:

Am început să flirtez cu pasiune. Îmi trebuia o „gâdilare a nervilor” (sic!). Dansatoare pasionată, închideam ochii când dansam pentru a mă abandona acestei plăceri... Dansând, exprimam un soi de exhibiționism, pentru că senzualitatea învingea pudorea. În primul an, am dansat cu pasiune. Îmi plăcea să dorm, dormeam mult și mă masturbam în fiecare zi, uneori câte o oră întreagă... Mă masturbam până când, scăldată de sudoare, incapabilă să mai continuu din cauza

oboselii, adormeam... Ardeam, și l-aș fi acceptat pe acela care ar fi vrut să mă potolească. Nu căutam individul, ci bărbatul.^[275]

Mai mult ca orice, tulburarea virginală nu se traduce printr-o nevoie precisă; fecioara nu știe exact ce vrea. În ea supraviețuiește erotismul agresiv al copilăriei; primele sale impulsuri au fost prehensive, și încă simte nevoia de a strânge, de a posedea; dorește ca prada pe care o râvnește să fie înzestrată cu calități care prin gust, miros, pipăit i s-au revelat ca fiind valori; căci sexualitatea nu este un domeniu izolat, ci prelungește visele și bucuriile senzualității; copiilor și adolescenților de ambele sexe le plac lucrurile netede, satinate, onctuoase, moi, elastice: ceea ce, fără a se prăbuși, fără a se descompune, cedează presiunii, alunecă sub privire sau sub degete; ca și bărbatul, femeia este încântată de caldă moliciune a dunelor de nisip atât de adesea comparate cu niște sâni, de atingerea mătăsii, de moliciunea unui puf, de catifelarea unui fruct sau a unei flori; și cu deosebire fata îndrăgește culorile palide ale pastelurilor, ale țesăturii ușoare ca aburul de tul sau muselină. Nu-i plac stofele aspre, pietrișurile, aglomerările de roci, savorile aspre, mirosurile acide; ca și frații ei, a îndrăgit și a mângâiat mai întâi carnea maternă; în narcisismul său, în experiențele homosexuale difuze sau precise se afirma ca un subiect și căuta posesiunea unui corp feminin. Când înfruntă bărbatul, simte în palme, pe buze, pofta de a mângâia în mod activ o pradă. Dar bărbatul, cu mușchii săi duri, cu pielea aspră și adesea păroasă, cu trăsăturile sculptate grosolan, nu i se pare dezirabil: îi inspiră chiar repulsie. Asta a încercat să exprime Renée Vivien când a scris:

*Fiind femeie, drept la frumusețe nu am/ Doar bărbățeștile slujenii-
mi sunt osândă/ Lumina ce din ochi ți se revarsă/ Mireasma
lungului tău păr oprite-mi sunt.*

Dacă tendința prehensivă, posesivă, rămâne cea mai puternică la femeie, ea se va orienta, precum Renée Vivien, către homosexualitate. Sau nu se va atașa decât de bărbați pe care îi poate trata ca pe o femeie: astfel, eroina din *Domnul Venus*, de Rachilde, își cumpără un tânăr amant pe care îi place să-l mângâie cu pasiune, dar nu îl lasă să o defloreze. Există femei cărora le place să mângâie băieți de treisprezece-paisprezece ani sau chiar copii, și care se refuză bărbatului matur. Dar am văzut că la majoritatea femeilor s-a dezvoltat din copilărie o sexualitate pasivă: femeii îi place să fie strânsă, mângâiată, și, în special începând cu pubertatea, dorește să devină trup în brațele bărbatului; lui îi revine în mod normal rolul de subiect și ea știe acest lucru. „Un bărbat nu trebuie să fie frumos”, i se repetă; ea nu trebuie să caute în el calitățile inerte ale obiectului, ci puterea și forța virilă. De aceea sentimentele ei sunt contradictorii: cheamă o strângere robustă care o va metamorfoza într-un lucru fremătător; dar grosolănia și forța sunt, în egală măsură, niște rezistențe ingrate care o rănesc. Senzualitatea ei este localizată în același timp în piele și în mină; și exigențele uneia sunt în parte opuse celeilalte. Pe cât se poate, ea alege un compromis; se dă unui bărbat viril, dar destul de tânăr și seducător pentru a fi un obiect dezirabil; la un adolescent frumos, va putea întâlni toate farmecele pe care le râvnește; în *Cântarea Cântărilor*, există o simetrie între delectarea soției și aceea a soțului; ea sesizează în el ceea ce el dorește în ea: fauna și flora terestră, pietrele prețioase, râurile, stelele. Dar ea nu are mijloacele necesare pentru a lua aceste tezaure; anatomia ei o condamnă să rămână stângace și neputincioasă ca un eunuc: dorința de posesiune eșuează, în lipsa unui organ în care s-ar putea întruchipa. Iar bărbatul refuză rolul pasiv. Adesea, de altfel, circumstanțele o determină pe fată să devină prada unui bărbat ale cărui mângâieri o tulbură, dar pe

care, în schimb, nu-i place să-l mângâie și să-l privească. Nu s-a insistat destul asupra faptului că în repulsia care se amestecă cu dorințele ei nu este numai frică de agresivitatea masculină, ci și un profund sentiment de frustrare: voluptatea va trebui să fie cucerită împotriva elanului spontan al senzualității, în timp ce pentru bărbat bucuria de a atinge, de a vedea se confundă cu plăcerea sexuală propriu-zisă.

Chiar elementele erotismului pasiv sunt ambigue. Nimic nu este mai echivoc decât un contact. Mulți oameni care ar frământa în mâinile lor, fără dezgust, orice materie, detestă să fie atinși de iarbă sau de animale; atins de mătase, de catifea, trupul feminin când freamătă plăcut, când se zbârlește; îmi amintesc de o prietenă din tinerețe căreia numai vederea unei piersici îi făcea pielea de găină; alunecarea de la tulburare la gâdilă este ușoară, ca și aceea de la zgândărire la plăcere; brațele înlănțuite în jurul trupului pot să fie refugiu sau protecție, dar pot și să întemnițeze, să sufocă. În cazul fecioarei, această ambiguitate se perpetuează din pricina paradoxului situației sale: organul în care se va împlini metamorfoza ei este pecetluit. Chemarea incertă și arzătoare a cărnii ei este răspândită în tot trupul, în afară chiar de locul în care trebuie să se îndeplinească împreunarea. Nici un organ nu-i permite fecioarei să-și potolească erotismul activ; și nu are experiența trăită a celui care o predestinează pasivității.

Și totuși, această pasivitate nu este pură inerție. Pentru ca femeia să fie tulburată, trebuie ca în organismul ei să se producă fenomene pozitive: inervația zonelor erogene, umflarea anumitor țesuturi erectile, secreții, ridicarea temperaturii, accelerarea pulsului și a respirației. Dorința și voluptatea cere de la ea, ca și de la bărbat, o risipă de energie vitală. Nevoia feminină este receptivă

într-un sens activ, se manifestă printr-o augmentare a tonusului nervos și muscular. Femeile apatice și melancolice sunt întotdeauna reci; se ridică întrebarea dacă există frigide prin constituție, și este neîndoielnic faptul că factorii psihici joacă un rol preponderent în capacitățile erotice ale femeii; dar este sigur că insuficiențele fiziologice, o vitalitate micșorată, se exprimă, între altele, prin indiferență sexuală. Invers, dacă energia vitală se cheltuiește în activități voluntare, în sport de exemplu, ea nu se integrează nevoii sexuale: scandinavele sunt sănătoase, robuste și reci. Femeile „cu temperament” sunt cele care conciliază langoarea și „focul”, precum italienele și spaniolele, adică acelea a căror ardentă vitalitate este în întregime turnată în carnea lor. A se face obiect, a deveni pasivă este cu totul altceva decât a fi un obiect pasiv: o îndrăgostită nu este nici adormită, nici moartă; există în ea un elan care se epuizează neîncetat și care se reînnoiește încontinuu: elanul epuizat creează vraja prin care se perpetuează dorința. Dar echilibrul între ardoare și abandon este ușor de distrus. Dorința bărbătească este o tensiune; ea poate invada un corp în care nervii și mușchii sunt încordați: posturile, gesturile care cer organismului o participare voluntară nu-l contrariază pe bărbat și adesea, dimpotrivă, îl ajută. În schimb, orice efort voluntar împiedică trupul feminin să „fie luat”; de aceea, în mod spontan^[276], femeia refuză acele forme de coit care cer travaliu și tensiune; schimbări prea bruște, prea numeroase de poziție, pretinderea unor activități dirijate conștient - gesturi sau cuvinte - sparg vraja. Violența tendințelor dezlănțuite poate aduce crispare, contracție, tensiune: femeile zgârie, mușcă, trupul lor se încordează, înzestrat temporar cu o forță neobișnuită; dar aceste fenomene nu au loc decât atunci când este atins un anume paroxism, iar acesta nu se produce decât dacă mai întâi absența

oricărei constrângeri - fizice sau morale - permite o concentrare a întregii energii asupra activității sexuale. Aceasta înseamnă că nu este de ajuns ca fata să se lase în voia bărbatului; docilă, lăncedă, absentă, ea nu-și satisface nici partenerul, nici pe sine însăși. I se cere o participare activă la o aventură pe care nici trupul ei virgin, nici conștiința ei încărcată de tabuuri, de interdicții, de prejudecăți, de exigențe nu o vor în mod pozitiv.

În condițiile pe care le-am descris este ușor de înțeles de ce începuturile erotice ale fetei sunt dificile. Am văzut că se întâmplă frecvent ca incidente petrecute în copilărie sau în tinerețe să fi născut în ea o rezistență profundă; aceasta e uneori imposibil de învins; cel mai adesea fata se străduiește să o depășească, dar atunci se nasc în ea niște conflicte violente. O educație severă, teama de păcat, sentimentul de culpabilitate față de mamă creează obstacole puternice. Virginității i se conferă un preț atât de mare în unele medii, încât a o pierde înainte de căsătoria legitimă pare a fi un adevărat dezastru. Fata care cedează dintr-un impuls, pe neașteptate, se gândește că se dezonoarează. „Noaptea nunții” care o aruncă pe fecioară în brațele unui bărbat pe care de obicei nu ea l-a ales și care pretinde a rezuma în câteva ore - sau câteva minute - toată inițierea sexuală, nu este nici ea o experiență ușoară. În general, orice „trecere” este angoasantă din cauza caracterului său definitiv, ireversibil: a deveni femeie înseamnă a rupe cu trecutul, fără drept de apel; nu se creează numai o ruptură între ieri și mâine; fata este smulsă din lumea imaginară în care se desfășura o bună parte a existenței sale și aruncată în lumea reală. Prin analogie cu cursele de tauri, Michel Leins numește patul nupțial „un teren al adevărului”; pentru fecioară, această expresie capătă sensul cel mai deplin și cel mai redutabil. În perioada de logodnă, de flirt, de curtare, oricât de

rudimentară ar fi fost, fata a continuat să trăiască în universul ei obișnuit de ceremonial și de visare; putea încă să trișeze. Și deodată iat-o văzută de ochi adevărați, apucată de mâini adevărate: este înspăimântată de realitatea implacabilă a acestor priviri și a acestor îmbrățișări.

Și destinul său anatomic, și moravurile îi conferă bărbatului rolul de inițiator. Fără îndoială, pentru tânărul virgin, prima iubită este în egală măsură o inițitoare; dar el posedă o autonomie erotică pe care erecția o manifestă în mod clar; iubita lui nu face decât să-i ofere în realitate obiectul pe care deja îl râvnea: un trup de femeie. Fata are nevoie de bărbat pentru a-i revela propriul ei trup. Încă de la primele experiențe, există în mod obișnuit la bărbat activitate, decizie, fie că-și plătește partenera, fie că, într-o manieră mai mult sau mai puțin sumară, o curtează și o solicită Dimpotrivă, în majoritatea cazurilor, fata este curtată și solicitată; chiar dacă ea a provocat mai întâi bărbatul, el este cel care controlează relația lor; adesea este mai în vârstă, mai experimentat, și este stabilit că el poartă responsabilitatea acestei aventuri noi pentru fată; dorința lui este mai agresivă și mai imperioasă. Amant sau soț, el o conduce până la pat, iar ei nu-i mai rămâne decât să se abandoneze și să se supună. Chiar dacă acceptase în mintea ei această autoritate, în momentul în care trebuie să o suporte în mod concret, fata este cuprinsă de panică. Îi e teamă în primul rând de această privire în care se pierde. Pudoarea ei este în mare parte învățată, dar are niște rădăcini profunde; și bărbații și femeile cunosc cu toții rușinea de propria lor carne; în pura sa prezență imobilă, în imanența sa nejustificată, carnea există sub privirile celuilalt ca o absurdă contingentă a facticității, și totuși, ea este sine: oamenii vor să o împiedice să existe pentru celălalt; vor s-o nege. Există bărbați care afirmă că

nu suportă să se arate goi în fața unei femei decât în stare de erecție; prin erecție, într-adevăr carnea devine activitate, putere, sexul nu mai este inert, ci, la fel ca mâna sau chipul, devine expresia imperioasă a unei subiectivități. Este unul dintre motivele pentru care pudoarea îi paralizează mult mai puțin pe bărbați decât pe femei; prin rolul lor agresiv, sunt mai puțin expuși privirilor; și chiar dacă sunt priviți, se tem mai puțin să nu fie judecați, căci iubita lor nu cere de la ei calități inerte; mai curând la potența și la abilitatea lor de a da plăcere se vor referi complexe bărbaților; cel puțin se pot apăra, pot încerca să câștige partida. Dar femeii nu-i este dat să-și preschimbe carnea în voință; cum renunță să se mai refuze, se predă fără apărare; chiar dacă dorește mângâierile, se revoltă împotriva ideii de a fi văzută și pipăită; cu atât mai mult cu cât sâni, fesele sunt o proliferare deosebit de carnală; multe femei adulte suportă greu să fie văzute din spate, chiar când sunt îmbrăcate; este ușor de imaginat ce rezistențe trebuie să învingă o îndrăgostită naivă pentru a consimți să se arate. Fără îndoială, o Phryne nu se teme de priviri, dimpotrivă, se dezbracă cu mândrie: frumusețea ei o înveșmântează. Dar, chiar dacă ar fi la fel de frumoasă ca Phryne, o fată n-are de unde să știe cu certitudine acest lucru; ea nu poate avea orgoliul arogant al trupului ei atâta timp cât sufragiile masculine nu i-au confirmat tânăra ei vanitate; și chiar aceasta o înspăimântă; amantul este mai redutabil decât o privire: este un judecător; o va revela sieși în adevărul ei; chiar dacă este cu pasiune îndrăgostită de propria-i imagine, orice fată se îndoiește de sine în momentul verdictului masculin; de aceea cere să se facă întuneric, se înfășoară în cearșafuri; când se admira în oglindă, nu făcea altceva decât să se viseze; se visa prin ochii unui bărbat; acum acești ochi sunt prezenți și îi este imposibil să mai trișeze, imposibil să lupte: o misterioasă libertate decide, iar această decizie

este fără drept de apel. În încercarea reală a experienței erotice, obsesiile copilăriei și ale adolescenței se vor risipi sau se vor confirma pentru totdeauna; multe fete suferă pentru că au gleznelor prea robuste, sânii prea mici sau prea grei, șoldurile prea slabe sau nu știu ce neg, ori se tem de vreo malformație ascunsă.

Orice fată poartă în ea tot felul de temeri ridicole pe care nu îndrăznește să le mărturisească, spune Stekel.^[277] E incredibil câte fete suferă de obsesia că sunt anormale din punct de vedere fizic și se chinuie în secret pentru că nu pot avea certitudinea că sunt clădite așa cum trebuie. O fată credea, de exemplu, că „deschizătura sa inferioară” nu era la locul ei. Crezuse mult timp că relațiile sexuale au loc prin buric. Era nefericită că buricul era închis și că nu-și putea vârî degetul înăuntru. Alta se credea hermafrodită, alta, estropiată și incapabilă de raporturi sexuale.

Dar chiar dacă nu ar cunoaște aceste obsesii, fetele s-ar speria la ideea că anumite părți din trupul lor, care nu existau nici pentru ele, nici pentru nimeni altcineva, care nu existau deloc, vor ieși dintr-o dată la lumină. Această figură necunoscută, pe care fata trebuie să și-o asume ca fiind a sa, va suscita oare dezgustul? ironia? indiferența? ea nu poate decât să suporte examenul masculin: zarurile sunt aruncate. De aceea atitudinea bărbatului va avea rezonanțe atât de profunde. Pasiunea, tAndrétea lui pot să-i dea femeii o încredere în sine însăși care va rezista oricărei dezmințiri: până la optzeci de ani, ea se va crede floarea, pasărea dintr-o insulă necunoscută pe care într-o noapte a făcut-o să se nască dorința unui bărbat. Dimpotrivă, dacă soțul sau amantul sunt stângaci, vor crea în sufletul ei un complex de inferioritate pe care se vor grefa nevroze de lungă durată; iar ea va simți o ranchiună ce se va traduce printr-o frigiditate

obstinată. Stekel raportează în această privință niște exemple frapante.

O doamnă de treizeci de ani suferă, de paisprezece ani, de dureri lombare atât de insuportabile încât trebuie să stea în pat mai multe săptămâni... Ea a simțit pentru prima dată aceste dureri în noaptea nunții. În timpul deflorării, care a fost excesiv de dureroasă, soțul ei strigase: „M-ai înșelat, nu mai ești virgină...” Durerea este fixarea acestei scene penibile. Această maladie este pedeapsa soțului, care a trebuit să cheltuiască mari sume pentru nenumăratele ei cure... Această femeie a rămas insensibilă în noaptea nunții și va rămâne astfel tot timpul căsătoriei sale... Noaptea nunții a fost pentru ea un traumatism îngrozitor care i-a determinat întreaga viață ulterioară. O tânără femeie mă consultă pentru mai multe tulburări nervoase și frigiditate absolută... În noaptea nunții, după ce o dezbrăcase, soțul ei strigase: „O! ce picioare scurte și groase ai!” Apoi a încercat coitul, care a lăsat-o perfect insensibilă și nu i-a provocat decât dureri... Știa foarte bine că ofensa din noaptea nunții era cauza frigidității sale.

O altă femeie frigidă povestește că, în noaptea nunții, soțul ei o jignise profund; văzând-o dezbrăcându-se, i-a spus: „Doamne, ce slabă ești!” Apoi, se hotărâse s-o mângâie. Pentru ea, momentul a fost de neuitat, oribil. Ce brutalitate!

Doamna Z.W. este complet frigidă. Marele traumatism al nopții ei de nuntă s-a produs când soțul ei i-a spus, după primul coit: „Ai o gaură mare, m-ai înșelat”.

Privirea este un pericol; mâinile sunt o altă amenințare. În general, femeia nu are acces în universul violenței; ea nu a cunoscut niciodată încercarea pe care a depășit-o tânărul prin

încăierările din copilărie și din adolescență: aceea de a fi un lucru făcut din carne, aflat în puterea altcuiva; iar acum este apucată, prinsă într-o luptă corp la corp, în care bărbatul este cel mai tare; nu mai este liberă să viseze, să dea înapoi, să manevreze; este la discreția bărbatului care dispune de ea după bunul său plac. Aceste îmbrățișări atât de asemănătoare luptei, în timp ce ea n-a luptat niciodată, o terorizează. Fata se abandona mângâierilor unui logodnic, unui prieten, unui bărbat civilizat și curtenitor; dar acum el a căpătat un aspect străin, egoist și încăpățînat; este lipsită de apărare în fața acestui necunoscut. Nu rar se întâmplă ca prima experiență a fetei să fi fost un viol adevărat și ca bărbatul să se fi arătat odios de brutal; la țară, între altele, unde viața este mai aspră, se întâmplă adesea ca tânăra fată, pe jumătate consimțind, pe jumătate revoltată, să-și piardă virginitatea prin cine știe ce șanț, acoperită de spaimă și de rușine. Ceea ce este în orice caz frecvent în toate mediile, în toate clasele sociale, este ca fecioara să fie bruscată de un amant egoist, care caută împlinirea propriei sale plăceri cât mai repede, sau de un soț sigur de drepturile lui conjugale, pe care rezistența soției îl rănește ca o insultă, care se înfurie, chiar, dacă deflorarea se dovedește dificilă.

De altfel, chiar în cazul în care bărbatul se arată deferent și politicos, prima penetrare este totdeauna un viol. Pentru că ea dorește mângâieri pe buzele, pe sâni ei, pentru că, poate, râvnește o plăcere cunoscută sau presimțită între coapsele ei, iată că un sex bărbătesc o sfâșie pe fată și pătrunde în locuri unde nu era chemat. Adesea a fost descrisă uluirea dureroasă a unei fecioare leșinate în brațele unui amant sau soț, care, crezând că va atinge în sfârșit împlinirea viselor ei voluptuoase, simte în loc de asta în profunzimea sexului ei o durere neașteptată; visele dispar, tulburarea se

risipește, iar dragostea ia înfățișarea unei operații chirurgicale.

Din confesiunile culese de doctor Liepmann^[278], redau aici povestirea următoare, care este tipică. Se referă la o fată aparținând unui mediu social modest, foarte ignorantă din punct de vedere sexual.

„Adesea, îmi imaginam că poți avea un copil numai dintr-un sărut. Când aveam optsprezece ani, am cunoscut un domn după care, cum se spune, mi-am pierdut capul.” A ieșit adesea cu el, și, în lungile lor conversații, el îi explica cum că atunci când o fată iubește un bărbat, trebuie să i se dea, pentru că bărbații nu pot trăi fără a avea relații sexuale și că, atâta timp cât nu au o situație materială suficient de bună ca să se căsătorească, trebuie să aibă raporturi cu tinerele fete. Ea rezista. Într-o zi, el a organizat o excursie, astfel încât să poată petrece noaptea împreună. Ea i-a scris o scrisoarea prin care-i repeta că, „pentru ea, ar fi un foarte grav prejudiciu”. În dimineața zilei fixate, ea i-a dat scrisoarea, dar el a băgat-o în buzunar fără s-o citească și a dus-o pe fată cu el la hotel; o domina din punct de vedere moral, pentru că îl iubea; l-a urmat. „Eram ca hipnotizată. Pe drum, l-am implorat să mă cruțe... Cum am ajuns la hotel nu mai știu. Îmi amintesc doar că tremuram din tot corpul. Tovarășul meu încerca să mă liniștească; dar n-a reușit decât după o lungă rezistență. Nu mai eram stăpână pe mine și, împotriva voinței mele, l-am lăsat să facă cu mine tot ce a vrut. Când m-am pomenit mai târziu în stradă, mi s-a părut că nu fusese decât un vis și că aveam să mă trezesc.” Ea a refuzat apoi să ia de la capăt această experiență și timp de nouă luni nu a mai cunoscut nici un bărbat. Mai târziu a întâlnit unul care i-a cerut să se căsătorească cu el, iar ea a consimțit.

În acest caz, deflorarea a fost un soi de viol. Însă, chiar dacă fata este de acord, deflorarea poate fi penibilă. Am văzut ce febră o chinuia pe tânăra Isadora Duncan. Ea a întâlnit un actor nespus de frumos, de care s-a îndrăgostit la prima vedere și care i-a făcut o curte arzătoare:^[279]

Mă simțeam și eu tulburată, capul mi se învârtea și o dorință irezistibilă de a-l îmbrățișa și mai strâns creștea în mine până când, într-o seară, pierzându-și orice control și cuprins parcă de furie, mă duse pe canapea. Speriată, căzută în extaz și apoi strigând de durere, am fost inițiată în dragoste. Mărturisesc că primele mele impresii au fost o spaimă groaznică, o durere atroce, ca și cum mi-ar fi fost smulși mai mulți dinți în același timp; dar mila pe care o simțeam pentru suferințele pe care el însuși părea să le încerce m-a împiedicat să fug de ceea ce îmi apărea mai întâi doar o mutilare și o tortură... (A doua zi), ceea ce nu era pentru mine decât o experiență dureroasă s-a reluat, printre gemetele și țipetele mele de martiră. Mă simțeam ca și cum aș fi fost estropiată.

Avea să cunoască în curând, împreună cu acest amant mai întâi, apoi cu alții, paradisuri cărora le face o descriere de-a dreptul lirică.

Totuși, în experiența reală, ca altădată în închipuirea virginală, nu durerea joacă rolul cel mai important: faptul penetrației contează mult mai mult. Bărbatul nu antrenează în împreunare decât un organ exterior; femeia e atinsă chiar în interiorul ei. Fără îndoială, există mulți tineri care nu se aventurează fără angoasă în tenebrele secrete ale femeii; regăsesc teroarea pe care o simțeau când erau copii în adâncul grotelor, al cavourilor, teama în fața maxilarelor, a coaselor, a capcanelor pentru lupi; își imaginează că penisul lor umflat va rămâne prins în această teacă făcută din mucoase;

femeia, o dată penetrată, nu mai are acest sentiment de pericol; în schimb, se simte alienată în propria ei carne. Proprietarul își afirmă drepturile asupra pământurilor sale, gospodina, asupra casei, proclamând „intrarea interzisă”; în particular, femeile, pentru faptul că sunt frustrate de transcendența lor, își apără cu gelozie intimitatea: camera, dulapul lor, sîpetul lor sunt sacre. Colette povestește că o prostituată îi spunea într-o zi: „în camera mea, doamnă, nici un bărbat n-a intrat vreodată; pentru treaba pe care o fac eu, Parisul e destul de mare”. Dacă nu trupul ei, cel puțin un loc, o încăpere le erau interzise celorlalți. Dimpotrivă, fata nu are, propriu-zis, decât trupul ei: este comoara sa cea mai prețioasă; bărbatul care pătrunde în ea îi ia această comoară; expresia populară e confirmată de experiența trăită. Umilirea pe care o resimțea o încearcă acum în mod concret: este dominată, supusă, învinsă. Ca aproape toate femeilele, ea se află în timpul coitului sub bărbat.^[280] Adler a insistat mult asupra sentimentului de inferioritate care rezultă de aici. Încă din copilărie, noțiunile de superior și de inferior sunt cele mai importante; a te cățăra în copaci este un act prestigios; cerul e deasupra pământului, infernul sub pământ; a cădea, a coborî înseamnă a decădea, iar a urca înseamnă a se înălța; în luptă, victoria aparține celui care-și pune adversarul jos; or, femeia este culcată pe pat în poziția învinsului: este și mai rău dacă bărbatul o călărește ca pe un animal cu hamuri și zăbală. În orice caz, ea se simte pasivă; ea este mângâiată, pătrunsă, ea suportă coitul, în timp ce bărbatul este activ. Fără îndoială, sexul masculin nu este un mușchi striat pe care îl comandă voința; nu este nici fier de plug, nici sabie, ci doar came; totuși, bărbatul îi imprimă o mișcare voluntară; se duce, vine, se oprește, în timp ce femeia îl primește cu docilitate; bărbatul este cel care - mai ales când femeia este novice — alege posturile amoroase,

care hotărăște în privința duratei coitului și a frecvenței sale. Ea se simte ca un instrument: toată libertatea îi aparține celui alt. Ceea ce este exprimat în mod poetic spunând că femeia este ca o vioară, iar bărbatul este arcușul care o face să freamete^[281]. „În dragoste, spune Balzac fără a mai ține cont de suflet, femeia este ca o liră care nu-și încredințează secretul decât aceluia care știe să cânte la ea.” El își ia plăcerea, ea o dă; nici măcar cuvintele nu implică reciprocitate. Femeia este impregnată cu reprezentări colective care dau împerecherii masculine un caracter glorios și care fac din tulburarea feminină o abdicare rușinoasă: experiența ei intimă confirmă această asimetrie. Nu trebuie uitat că adolescentul și adolescenta își simt corpul în maniere foarte diferite: primul și-l asumă liniștit și își revendică plin de orgoliu dorințele; pentru cea de-a doua, în ciuda narcisismului său, este o povară ciudată și neliniștitoare. Sexul bărbatului este curat și simplu ca un deget și este exhibat cu inocență, adesea băieții l-au arătat camarazilor din orgoliu și sfidare; sexul feminin este misterios chiar și pentru femeie, ascuns, chinuit, format din mucoase, umed; sângerează în fiecare lună, adesea e murdărit de secreții, are o viață secretă și periculoasă. În mare parte pentru că femeia nu se recunoaște în el, nu-și recunoaște nici dorințele ca fiind ale sale. Acestea se exprimă într-un fel rușinos. În timp ce bărbatul „se excită”, femeia „se umezește”; chiar în acest cuvânt există amintirile infantile ale patului udat, ale abandonului vinovat și involuntar nevoii urinare; bărbatul are același dezgust în fața inconștientelor poluții nocturne; a proiecta un lichid, urină sau spermă, nu este ceva umilitor: este o operație activă; însă umilința există dacă lichidul scapă involuntar, căci trupul nu mai este atunci un organism, mușchi, sfinctere, nervi, comandate de creier și exprimând un subiect conștient, ci un vas, un receptacul făcut din

materie inertă, jucărie a unor capricii mecanice. Dacă din trup se preling picături - ca dintr-un zid vechi sau dintr-un cadavru - impresia este nu că din el iese un lichid, ci carnea însăși se lichefiază; este un proces de descompunere care produce oroare. Împerecherea feminină este palpitația moale a unei scoici; în timp ce bărbatul este impetuos, femeia nu este decât răbdătoare; așteptarea ei poate deveni ardentă fără a înceta să fie pasivă; bărbatul se repede asupra prăzii ca vulturul, ca șoimul: ea pândește ca o plantă carnivoră, precum mlaștina în care se împotmolesc insectele; ea este absorbție, ventuză, este ca humusul, este smoală și clei, un apel nemișcat, insinuant și vâscos; cel puțin, acesta este sentimentul surd pe care-l încearcă. De aceea, în ea nu este numai rezistență împotriva bărbatului care pretinde a o supune, ci și conflict interior. Peste tabuuri, peste inhibițiile provenind din educație se suprapun dezgustul, refuzuri care-și au sursa în experiența erotică însăși: și unele și celelalte se întăresc reciproc, astfel încât după primul coit femeia este foarte adesea mai revoltată ca înainte împotriva destinului ei sexual.

În sfârșit, mai este și un alt factor care-i împrumută de multe ori bărbatului un chip ostil și preschimbă actul sexual într-o gravă primejdie: este amenințarea unei sarcini. Un copil nelegitim este în majoritatea civilizațiilor un asemenea handicap social și economic pentru femeia necăsătorită, încât s-au văzut fete care s-au sinucis descoperind că erau gravide, și fete-mame omorându-și nou-născuții. Un asemenea risc constituie o frână sexuală destul de puternică pentru ca multe tinere fete să-și păstreze castitatea prenupțială cerută de moravuri. Când frâna nu este îndeajuns de puternică, fata, deși îi cedează amantului, este înspăimântată de teribila primejdie pe care acesta o poartă în sine. Stekel citează, între altele, o fată

care, tot timpul cât dura împreunarea, striga: „De nu s-ar întâmpla! De nu s-ar întâmpla!” Chiar și într-o căsătorie, uneori femeia nu dorește o sarcină, pentru că sănătatea nu-i permite sau fiindcă un copil ar reprezenta pentru tânărul cuplu o povară. Fie că-i este soț sau amant, dacă femeia nu are în partenerul ei o încredere absolută, erotismul ei va fi paralizat de prudență. Ori va supraveghea cu neliniște purtările bărbatului, ori, imediat ce s-a terminat coitul, va alerga la toaletă pentru a alunga din pânțele ei germenii viu depus acolo fără voia ei; această operație igienică contrazice cu brutalitate magia senzuală a mângâierilor, produce o separare profundă a corpurilor pe care le confunda aceeași plăcere; atunci sperma masculină apare ca un germene nociv, ca o murdărire; ea se curăță așa cum se curăță un vas murdar, în timp ce bărbatul se odihnește pe pat în suprema sa integritate. O tânără divorțată mi-a povestit oroarea ei, după o noapte nupțială nu prea plăcută, când a trebuit să se închidă în baie în timp ce soțul ei își aprindea cu nonșalanță o țigară: se pare că din acest moment s-a declanșat ruina cuplului lor. Repulsia pentru irigator sau bideu este una dintre cauzele frecvente ale frigidității feminine. Existența metodelor anticoncepționale mai sigure și mai convenabile ajută foarte mult la eliberarea sexuală a femeii: într-o țară ca America, unde aceste practici sunt mai răspândite, numărul de fete care ajung la căsătorie virgine este mult inferior celui din Franța; acestea permit mai mult abandon în timpul actului amoros. Dar și așa tânăra femeie are de învins mult dezgust înainte de a-și trata trupul ca pe un lucru: așa cum nu se resemna să fie „străpunsă” de bărbat, nu se resemnează deloc bucuroasă să fie „astupată” pentru a-i satisface dorințele bărbatului. Fie că-și pecetluiește uterul sau introduce în ea vreun tampon mortal pentru spermatozoizi, o femeie conștientă de echivocurile trupului și ale sexului

va fi jenată de o premeditare rece: tot astfel, multor bărbați le repugnă folosirea prezervativelor. Ansamblul comportamentului sexual justifică diversele momente ale acestuia: purtări care, analizate, ar părea dezgustătoare par naturale când trupurile sunt transfigurate de virtuțile erotice pe care le capătă. Penetrația, pe care o îndrăgostită o va simți cu plăcere ca pe o uniune, o fuziune cu trupul bărbatului iubit, își regăsește caracterul chirurgical și murdar pe care-l are în ochii copiilor dacă se realizează în afara tulburării, a dorinței, a plăcerii: este ceea ce se întâmplă prin folosirea de comun acord a prezervativelor. Oricum, aceste precauții nu sunt la îndemâna tuturor femeilor; multe fete nu cunosc nici o apărare împotriva amenințării unei sarcini și simt într-un fel angoasant că soarta lor depinde de bunul-plac al bărbatului căruia i se abandonează.

Este deci ușor de înțeles că o încercare suportată după atâta rezistență, plină de un sens atât de grav, creează adesea teribile traumatisme. Se întâmplă destul de des ca o demență precocă să fie revelată de prima aventură. Stekel dă mai multe exemple:

Domnișoara M.G...., în vârstă de nouăsprezece ani, a fost brusc atinsă de un delir acut. O văd în camera ei, țipând și repetând încontinuu: „Nu vreau! Nu vreau!” își smulgea hainele și voia să alerge goală pe coridor... A trebuit să o ducem într-o clinică de psihiatrie. Acolo delirul s-a potolit și s-a transformat în stare catatonică. Această fată era stenodactilografă și era îndrăgostită de împuternicitul companiei la care lucra. Plecase la țară cu o prietenă și cu doi colegi. Unul dintre ei i-a cerut să petreacă noaptea în camera lui, promițând că „nu va fi decât o glumă”. O mângâiasse trei nopți la rând fără să atenteze la virginitatea ei... Ea rămăsese „rece ca botul unui câine” și declarase că era o porcărie. Câteva

minute fusese ca și tulburată și strigase: Alfred! Alfred! (numele împuternicitului). Avusese remușcări (ce-ar fi spus mama ei dacă ar fi știut?); întoarsă acasă, se strecurase în pat, plângându-se de o durere de cap.

Domnișoara L. X..., foarte deprimată, plângea adesea, nu mânca, nu dormea; începuse să aibă halucinații și nu mai recunoștea persoanele din preajma ei. Sărise pe pervazul ferestrei ca să se arunce în stradă. Au trimis-o într-un ospiciu. „Am găsit-o pe această fată de douăzeci și trei de ani așezată pe pat; nu mi-a remarcat intrarea... Figura ei exprima angoasă și teroare: mâinile-i erau proiectate înainte, ca pentru a se apăra, iar picioarele încrucișate i se mișcau convulsiv. A strigat: „Nu! Nu! Brută! Astfel de oameni ar trebui opriți! Mă doare! Ah!” Apoi, n-a mai rostit decât cuvinte neînțelese. Deodată expresia i s-a schimbat, ochii îi străluceau, buzele i s-au ținut ca pentru sărut, picioarele s-au liniștit și s-au îndepărtat ușor; rostea cuvinte care exprimau mai degrabă voluptate... Accesul s-a terminat printr-o criză de lacrimi tăcută și de lungă durată... Bolnava își trăgea cămașa să se acopere, ca și cum ar fi fost o rochie și repeta mereu: „Nu!” Se știa că un coleg căsătorit venise de mai multe ori s-o vadă când era bolnavă, că fusese mai întâi fericită, dar apoi avusese halucinații cu tentativă de sinucidere. S-a vindecat, dar n-a mai permis nici unui bărbat să se apropie de ea și a refuzat o cerere serioasă în căsătorie.

În alte cazuri, maladia astfel declanșată este mai puțin gravă. Iată un exemplu în care regretul pentru virginitatea pierdută joacă rolul principal în tulburări ce urmează primului coit:

O fată de douăzeci și trei de ani suferă de diferite fobii. Boala a început la Franzesbad, prin teama de

a nu rămâne gravidă dintr-un sărut sau dintr-o atingere într-o toaletă publică... Poate că un bărbat lăsase spermă în apă după o masturbare; cerea ca baia să fie curăţată de trei ori în prezenţa ei şi nu îndrăznea să se așeze în poziţia normală pentru defecaţie. După câţva timp s-a dezvoltat la ea o fobie de sfâşiere a himenului, nu îndrăznea să sară, să danseze sau să treacă peste o barieră, nici măcar să meargă altfel decât cu pa-şi mici; dacă zărea un stâlp, se temea să nu se defloreze printr-o mişcare stângace şi făcea un lung ocol, tremurând. Altă fobie a ei era, în tren sau în mijlocul unei mulţimi, că un bărbat şi-ar putea introduce în ea membrul pe la spate, deflorând-o şi pricinuindu-i o sarcină... În ultima perioadă a maladiei, se temea să nu se afle în pat sau pe cămaşa ei ace care i-ar fi putut intra în vagin. În fiecare seară bolnava stătea goală în mijlocul camerei, în timp ce nefericita ei mamă era obligată să examineze amănunţit lenjeria... Îşi afirmase întotdeauna dragostea pentru logodnicul ei. Analiza a descoperit că nu mai era virgină şi că amâna căsătoria pentru că se temea de contestările funeste ale logodnicului ei. Apoi i-a mărturisit că fusese sedusă de un tenor, s-a măritat cu el şi s-a vindecat. ^

În alte cazuri, remuşcarea - care n-a fost compensată de o satisfacţie voluptuoasă - provoacă tulburări psihice:

Domnişoara H. B..., în vârstă de douăzeci de ani, după o călătorie cu o prietenă în Italia a manifestat o gravă depresiune. Refuză să iasă din camera ei, nu rosteşte nici un cuvânt. Au dus-o într-un ospiciu unde starea ei s-a agravat. Auzea voci care o insultau, toată lumea îşi bătea joc de ea etc. A fost adusă din nou la părinţii ei, unde stătea toată ziua într-un colţ, fără să se mişte. L-a întrebat pe medic: „De ce n-am venit înainte să se fi comis crima?” Era moartă. Totul era stins, totul era distrus. Era

murdară. Nu mai putea cânta nici o singură notă, punțile către lume erau tăiate... Logodnicul ei a mărturisit că s-au întâlnit la Roma, unde ea i s-a dăruit după o lungă rezistență; avusese crize de plâns... A mărturisit că nu-i plăcuse niciodată logodnicul ei. S-a vindecat când a găsit un amant care o satisfăcea și care s-a căsătorit cu ea.

„Micuța vieneză” ale cărei confesiuni infantile le-am rezumat mai înainte și-a povestit în mod detaliat și surprinzător primele experiențe de adult. Se va remarca faptul că - în ciuda caracterului exagerat al aventurilor ei anterioare — „inițierea” ei a avut un caracter absolut nou.

„La șaisprezece ani și jumătate m-am angajat la un birou. La șaptesprezece ani și jumătate am avut primul meu concediu. A fost o perioadă frumoasă pentru mine. Toți îmi făceau curte... Eram îndrăgostită de un tânăr coleg de birou... Ne duceam în parc. Era 15 aprilie 1909. M-a așezat alături de el pe o bancă. Mă săruta implorându-mă: Deschide-ți gura... dar eu îmi strângeam convulsiv buzele. Apoi a început să-mi descheie jacheta. Aș fi vrut să-l las, dar mi-am amintit că n-aveam sâni; am renunțat la senzația voluptuoasă pe care aș fi avut-o dacă m-ar fi atins... Pe 7 aprilie, un coleg însurat m-a invitat să văd împreună cu el o expoziție. Am băut vin la cină. Mi-am mai pierdut puțin din rezerva mea obișnuită și am început să povestesc niște glume deochete. În ciuda rugămintilor mele, a chemat o trăsură, și abia se pusese în mișcare, că a început să mă sărute. Devenea din ce în ce mai intim, mă mângâia din ce în ce mai îndrăzneț; mă apăram din toate puterile, și nu-mi mai amintesc dacă și-a atins scopul. A doua zi am mers la birou destul de tulburată. Mi-a arătat mâinile pline de zgârieturile pe care i le făcusem... Mi-a cerut să vin pe la el mai des... Am cedat, nu prea în largul meu, dar plină de

curiozitate, totuși... Cum se apropia de sexul meu, mă smulgeam de lângă el și mă întorceam la locul meu; dar o dată, mai viclean decât mine, m-a învins și probabil că și-a introdus degetul în vaginul meu. Plângeam de durere. Era în iunie 1909, și am plecat în vacanță. Am făcut o excursie împreună cu o prietenă. Au apărut doi turiști, care ne-au invitat să-i însoțim. Tovarășul meu a vrut s-o sărute pe prietena mea, dar ea i-a tras un pumn. A venit la mine, m-a apucat pe la spate, m-a îmbrățișat, m-a sărutat. N-am rezistat... M-a invitat să merg cu el. I-am dat mâna și am coborât în mijlocul pădurii. M-a sărutat... Mi-a sărutat sexul, spre marea mea indignare. L-am întrebat: „Cum poți să faci o asemenea porcărie?” Mi-a pus sexul lui în mână... Îl mângâiam... deodată mi-a smuls mâna și s-a acoperit cu o batistă ca să mă împiedice să văd ce se petrecea... După două zile ne-am dus împreună la Liesing. Pe o pajiște ascunsă privirilor și-a scos dintr-o dată paltonul și l-a întins pe iarbă... M-a trântit jos, astfel încât imul dintre picioarele lui se strecurase între ale mele. Încă nu realizam cât de gravă era situația. Îl imploram să mă ucidă, mai degrabă decât să-mi ia „podoaba cea mai frumoasă”. A devenit foarte grosolan, mi-a spus cuvinte urâte și m-a amenințat cu poliția. Mi-a pus mâna la gură și și-a introdus penisul în mine. Am crezut că mor. Mi-era greață. Când a terminat, în sfârșit, a început să mi se pară suportabil. A fost obligat să mă ridice, căci rămăsesem întinsă. Mi-a acoperit fața și ochii cu sărutări. Nu vedeam și nu auzeam nimic. Dacă nu m-ar fi ținut, aș fi nimerit orbește sub roțile mașinilor... Eram singuri într-un compartiment de clasa a doua, s-a descheiat la pantaloni și a venit din nou spre mine. Am scos un strigăt și am alergat prin tot vagonul până la ultima scară... În sfârșit, m-a lăsat cu un râs brutal și strident pe care n-am să-l uit niciodată, spunându-mi că sunt o găscă stupidă care nu știe ce e bun. M-a lăsat să mă

întorc singură la Viena. Acolo m-am dus repede la W.C. pentru că simțisem ceva cald curgându-mi pe coapse. Însăpăimântată, am văzut că erau urme de sânge. Cum să ascund asta acasă? M-am culcat cât de devreme am putut și am plâns ore întregi. Simțeam în continuare presiunea provocată în pânțe de pătrunderea penisului. Atitudinea mea ciudată, lipsa poftelor de mâncare i-au arătat mamei că se întâmplase ceva. I-am mărturisit tot. Nu i s-a părut nimic atât de teribil... Colegul meu făcea tot ce putea ca să mă consoleze. Profita de serile întunecoase ca să se plimbe prin parc cu mine și să mă mângâie pe sub fustă; îl lăsam; doar că, atunci când simțeam că mi se umezește vaginul, mă smulgeam de lângă el, pentru că mi-era îngrozitor de rușine.”

Se duce uneori într-un hotel împreună cu el, dar fără a face dragoste. Cunoaște un tânăr foarte bogat cu care ar vrea să se mărite. Se culcă cu el, dar fără a simți nimic decât dezgust. Își reia relațiile cu colegul ei, dar tânjește după celălalt și începe să se uite cruciș, să slăbească. Este trimisă la sanatoriu, unde e gata să se culce cu un tânăr rus, dar îl alungă din patul ei în ultimul moment. Schițează relații cu un medic, cu un ofițer, dar fără a consimți la raporturi sexuale complete. Atunci se îmbolnăvește moral și hotărăște să se îngrijească. După această curățare consimțit să se dea unui bărbat care o iubea și cu care s-a căsătorit apoi. În cadrul acestei căsătorii, frigiditatea ei a dispărut.

În aceste câteva exemple, alese printre o mulțime de altele asemănătoare, brutalitatea partenerului sau cel puțin caracterul neașteptat al evenimentului este faptul care determină traumatismul sau dezgustul. Cazurile cele mai favorabile unei inițieri sexuale sunt acelea în care, fără violență sau surpriză, fără consemn fix și fără termen precis, fata învață lent să-și înfrângă pudoarea, să

se familiarizeze cu partenerul, să-i placă mângâierile lui. În acest sens, nu poate fi decât aprobată libertatea de moravuri de care se bucură tinerele americane și pe care franțuzoaicele încearcă s-o cucerească în zilele noastre: ele alunecă aproape fără să-și dea seama de la *necking* și *petting*^[282] la raporturi sexuale complete. Inițierea este cu atât mai ușoară cu cât are mai puțin un caracter tabu, cu cât fata se simte mai liberă față de partenerul ei, iar în el se atenuează caracterul masculin; dacă amantul este și el tânăr, novice, timid, un egal, rezistența fetei este mai slabă; dar și metamorfoza ei va fi mai puțin profundă. În romanul lui Colette, *Grâu în pârg*, Vinca, după o deflorare destul de brutală, manifestă o placiditate care-l surprinde pe prietenul ei Phil; este pentru că nu s-a simțit „posedată” ci, dimpotrivă, s-a eliberat de virginitate din orgoliu, fără să încerce nici o bulversantă rătăcire; într-adevăr, Phil degeaba se miră, prietena lui nu a cunoscut, de fapt, bărbatul. Mai tulburată era Claudine după un tur de dans în brațele lui Renaud. Mi s-au relatat cuvintele unei liceene franțuzoaice, încă rămasă la stadiul de „fruct verde” care, după ce petrecuse o noapte cu un prieten, a alergat dimineața la o prietenă ca s-o anunțe: „M-am culcat cu C., a fost foarte amuzant”. Un profesor de colegiu american mi-a spus că elevele lui încetează să mai fie virgine cu mult înainte de a deveni femei; partenerii lor le respectă prea mult ca să le înspăimânte pudoarea, sunt prea tineri și ei înșiși prea pudici pentru a trezi în ele vreun demon. Există tinere fete care se aruncă în experiențe erotice și care le multiplică pentru a scăpa de angoasa sexuală; speră să se elibereze astfel de curiozitate și de obsesiile lor; dar adesea actele lor păstrează un caracter teoretic care le face la fel de ireale ca fantezmele prin care alții anticipează viitorul. A se dărui din sfidare, din teamă, din raționalism puritan nu înseamnă a realiza o adevărată experiență erotică: se capătă

numai un surogat, fără vreo savoare deosebită; actul sexual nu se însoțește nici de angoasă, nici de rușine, pentru că tulburarea rămâne superficială, iar plăcerea nu a invadat carnea. Aceste fecioare deflorate rămân fete: și este probabil că în momentul în care se vor afla față în față cu un bărbat senzual și imperios îi vor opune o rezistență virginală. Până atunci, rămân încă la vârsta ingrată; mângâierile le gâdilă, săruturile adesea le fac să râdă. privesc amorul fizic ca pe o joacă, și dacă nu sunt dispuse să se distreze, exigențele amantului lor le apar repede ca inoportune și grosolane. Dacă nu depășesc repede acest stadiu - ceea ce este, după spusele bărbaților americani, cazul multor americane - ele își vor petrece restul vieții într-o stare de semifrigiditate. Nu există maturitate sexuală decât la femeia care consimte să devină trup într-o stare de tulburare și de plăcere.

Totuși, nu trebuie să credem că toate dificultățile se atenuează la femeile cu temperament ardent. Dimpotrivă, se întâmplă ca acestea să se intensifice. Tulburarea feminină poate atinge o intensitate pe care bărbatul nu o cunoaște. Dorința bărbatului este violentă, dar localizată, și îl lasă să fie - în afară, poate, de momentul spasmului conștient de sine însuși; femeia, dimpotrivă, suferă o adevărată alienare; de multe ori, această metamorfoză este momentul cel mai voluptuos și cel mai definitiv al dragostei: dar are și un caracter magic și înfricoșător. Se întâmplă ca bărbatul să se sperie de femeia pe care o ține în brațe, într-atât aceasta pare absentă din ea însăși, pradă rătăcirii; bulversarea pe care o simte este o transmutație mult mai radicală decât frenezia agresivă a masculului. Această febră o eliberează de rușine; dar atunci când își revine, îi provoacă la rândul ei rușine și oroare; pentru a o accepta fericită - și chiar cu orgoliu - ar trebui cel puțin ca ea să se fi pierdut în flăcările voluptății; și-ar putea revendica

dorințele dacă și le-ar fi potolit glorios: dacă nu, le repudiază cu mânie.

Aici atingem problema crucială a erotismului feminin: la începutul vieții erotice, abdicarea femeii nu este compensată printr-o plăcere violentă și sigură. Ea și-ar sacrifica mult mai lesne pudoarea și orgoliul dacă astfel i s-ar deschide porțile paradisului. Dar am văzut că deflorarea nu este o fericită împlinire a erotismului juvenil, dimpotrivă, este un fenomen insolit; plăcerea vaginală nu se declanșează imediat; după statisticile lui Stekel - pe care le confirmă o mulțime de sexologi și de psihanaliști - abia 4% dintre femei simt plăcere de la primul coit; 50% nu ating plăcerea vaginală decât după săptămâni, luni, poate chiar ani întregi. Factorii psihici joacă aici un rol esențial. Trupul femeii este deosebit de „истерич” în sensul că adesea la ea nu e nici o distanță între faptele conștiente și expresia lor organică; rezistențele morale împiedică apariția plăcerii; nefiind compensate prin nimic, de multe ori se perpetuează și formează un baraj din ce în ce mai puternic: o primă stângăcie a amantului, un gest nepotrivit, un surâs arogant se vor repercuta pe timpul întregii luni de miere, uneori toată viața; decepționată pentru că nu a cunoscut imediat plăcerea, femeia păstrează o ranchiună care nu este de natură să o predispună la o experiență mai fericită. E adevărat că, în lipsa satisfacției normale, bărbatul îi poate da plăcerea clitoridiană care, în ciuda legendelor moralizatoare, este susceptibilă să-i aducă destindere și alinare. Dar multe femei o refuză pentru că, mai mult decât plăcerea vaginală, le apare ca impusă; căci, dacă femeia suferă pentru egoismul bărbaților care nu se gândesc decât la propria lor satisfacție, este rănită și de o voință prea explicită de a-i asigura plăcerea „A-l face pe celălalt să juișeze, spune Stekel, înseamnă a-l domina; a te dărui cuiva înseamnă a abdica de la

propria voință.” Femeia va accepta cu mai multă ușurință plăcerea dacă i se pare a decurge în mod natural din plăcerea bărbatului, cum se întâmplă într-un coit normal reușit. „Femeile se supun cu plăcere imediat cum își dau seama că partenerul lor nu vrea să le supună”, mai spune Stekel; și invers, dacă simt această dorință de a le domina, se revoltă. Multora le repugnă să fie mângâiate cu mâna, pentru că mâna este un instrument care nu participă la plăcerea pe care o dă, este activitate, și nu carne; și dacă sexul însuși apare nu ca o carne pătrunsă de dorință, ci ca o unealtă folosită cu abilitate, femeia va încerca aceeași repulsie; mai mult, orice compensație i se va părea a ratifica neputința ei de a cunoaște senzațiile unei femei normale. Stekel notează, după o mulțime de observații, că toată dorința femeilor zise frigide merge spre normalitate: „Vor să obțină orgasmul ca orice femeie normală, nici un alt procedeu nu le satisface din punct de vedere moral”.

Atitudinea bărbatului are, deci, o extremă importanță. Dacă dorința acestuia este violentă și brutală, partenera sa se simte în brațele lui redusă la starea de lucru; dar dacă este prea stăpân pe el, prea detașat, nu se constituie ca trup; îi cere femeii să se preschimbe în obiect, fără ca ea să aibă în schimb vreun impact asupra lui. În ambele cazuri orgoliul ei se revoltă; pentru a putea concilia metamorfoza ei în obiect de carne cu revendicarea subiectivității sale, trebuie ca, făcându-se pradă pentru bărbat, să facă și din el o pradă pentru sine. De aceea, atât de des, femeia se încăpățânează în frigiditatea ei. Dacă amantul nu e seducător, dacă e rece, neglijent, stângaci, nu reușește să-i trezească sexualitatea sau o lasă nesatisfăcută; dacă e viril și expert poate suscita reacții de refuz; femeia se teme de dominația lui: unele, nu pot încerca plăcere decât alături de bărbați timizi, nu prea înzestrați sau pe jumătate neputincioși, care nu le

însăimântă. Este foarte ușor pentru bărbat să trezească în iubita lui acreală și ranchiună. Ranchiuna este sursa cea mai obișnuită a frigidității feminine; în pat, femeia îl face să plătească pe bărbat, printr-o răceală insultătoare, toate afronturile pe care crede că le-a primit; există adesea în atitudinea ei un complex de inferioritate agresiv: Din moment ce nu mă iubești, din moment ce am defecte care mă împiedică să plac și sunt de disprețuit, nu mă voi abandona dragostei, dorinței, plăcerii. Astfel se răzbună în același timp pe ea însăși și pe el dacă a umilit-o prin neglijența lui, dacă i-a trezit gelozia, dacă i-a declarat prea târziu sentimentele, dacă a făcut din ea iubita lui în timp ce ea ar fi dorit căsătoria; plângerea poate apărea brusc și poate declanșa această reacție chiar într-o legătură al cărui început părăuse fericit. Rar se întâmplă ca bărbatul care a suscitât această dușmănie să reușească s-o învingă el însuși: totuși, uneori o mărturie convingătoare de dragoste sau de prețuire poate modifica situația. S-au văzut femei defensive și țepene în brațele amantului, pe care o verighetă le-a transformat radical; fericite, flatate, cu conștiința împăcată, toată rezistența lor se prăbușea. Dar un nou-venit respectuos, îndrăgostit, delicat va putea cel mai bine să transforme femeia în ciudată într-o iubită sau într-o soție fericită; dacă o eliberează de complexul de inferioritate, i se va dăruia cu ardoare.

Cartea lui Stekel, *Femeia frigidă*, încearcă în special să demonstreze rolul factorilor psihici în frigiditatea feminină. Exemplele următoare arată clar că frigiditatea este adesea izvorâtă dintr-o ranchiună la adresa soțului sau amantului:

Domnișoara G. S.... i se dăduse unui bărbat așteptând ca el s-o ia în căsătorie, dar insistând asupra faptului „că nu ținea la căsătorie, că nu voia să se lege”. Se prefăcea că este o femeie liberă. De

fapt, era o sclavă a moralei, la fel ca întreaga ei familie. Dar amantul ei a crezut-o și nu vorbea niciodată despre căsătorie. Încăpățânarea ei s-a intensificat din ce în ce mai mult, până ce a devenit insensibilă. Când în sfârșit a fost cerută în căsătorie, s-a răzbunat pe el mărturisindu-i că era ca și anesteziată; nu mai voia să audă de mariaj. Nu mai voia să fie fericită. Așteptase prea mult... Se sfârșea de gelozie și aștepta cu anxietate ziua în care avea s-o ceară din nou pentru a-l refuza încă o dată... Apoi, a vrut să se sinucidă numai și numai pentru a-și pedepsi cu rafinament amantul.

O femeie care până atunci simțise plăcere împreună cu soțul ei, dar foarte geloasă, își închipuie în timpul unei maladii că bărbatul ei o înșeală. Întorcându-se acasă, s-a hotărât că trebuie să rămână rece cu soțul ei. Niciodată nu trebuia să mai fie excitată de el, din moment ce el nu o prețuia și nu se folosea de ea decât la nevoie. La început se servea de mici trucuri ca să nu se excite. Și-l închipuia pe soțul ei făcându-i curte unei prietene, dar în curând orgasmul a fost înlocuit de dureri...

O fată de șaptesprezece ani avea o legătură cu un bărbat, care îi provoca o nespusă plăcere. Ciad, la nouăsprezece ani, a rămas însărcinată, i-a cerut amantului ei să o ia în căsătorie; cum acesta era nehotărât și a sfătuit-o să avorteze, ea a refuzat. După trei săptămâni, el a declarat că era gata să se însoare cu ea și a devenit soția lui. Dar nu l-a iertat niciodată pentru aceste trei săptămâni de chin și a devenit frigidă. Mai târziu, o explicație cu soțul ei a învins această frigiditate.

Doamna N. M. află că soțul ei, după două zile de la căsătorie, s-a dus să-și vadă o fostă iubită. Orgasmul pe care îl avea a dispărut pentru totdeauna. Avea ideea fixă că nu-i mai plăcea

soțului ei pentru că o dezamăgise: aceasta era cauza frigidității ei.

Chiar dacă femeia își învinge rezistențele și cunoaște după un timp, mai mult sau mai puțin lung, plăcerea vaginală, nu toate dificultățile ei au fost abolite: căci ritmul sexualității ei și acela al sexualității masculine nu coincid. Ea ajunge să simtă plăcerea mult mai lent decât bărbatul.

Trei sferturi, poate, dintre bărbați cunosc orgasmul în cursul primelor două minute de la începerea actului sexual, spune Kinsey. Dacă se iau în considerare numeroasele femei din nivelul superior a căror stare este atât de defavorabilă sexualității încât le trebuie între zece și cincisprezece minute de stimulare dintre cele mai active pentru a cunoaște orgasmul, și dacă se ține seama de numărul destul de mare de femei care nu au orgasm toată viața, trebuie în mod natural ca bărbatul să aibă o competență de-a dreptul excepțională de a-și prelungi activitatea sexuală fără a ejacula pentru a putea crea o armonie cu partenera lui.

Se pare că în India, soțul, îndeplinindu-și îndatoririle conjugale, fumează bucuros pipă pentru a se distra de la propria sa plăcere și de a o prelungi pe aceea a soției lui; în Occident, un Casanova se laudă mai curând cu numărul „loviturilor” sale; și suprema sa mândrie este ca partenera să ceară îndurare; după tradiția erotică, este o ispravă greu de realizat; bărbații sunt gata să se plângă de exigențele tovarăsei lor: este un sex veșnic flămând; o căpcăună, o înfometată; nu este niciodată satisfăcută. Montaigne expune acest punct de vedere în cartea a III-a a *Eseurilor* sale:

Ele sunt incomparabil mai capabile și mai pasionate în efectele dragostei decât noi, așa cum a

mărturisit acel preot din antichitate care era când bărbat, când femeie... și în afară de faptul că am aflat din propria lor gură încercarea pe care au făcut-o altădată în alte secole un împărat și o împărăteasă din Roma, foarte pricepuți și sânguincioși la această treabă (el a dezvirginat într-o singură noapte zece fecioare sarmate, captivetele sale; dar ea a făcut față într-adevăr într-o noapte la douăzeci și cinci de partide, schimbând partenerul după gusturile și nevoile ei, și că în neînțelegerea întâmplată în Catalonia între o femeie care se plângea de eforturile prea asidue ale bărbatului ei, după părerea mea nu pentru că o incomodau (căci nu cred decât în miracole ale credinței) ... a intervenit acest notabil ordin al reginei din Aragon prin care, după o gândire îndelungată, buna doamnă a poruncit ca limite legitime și necesare numărul de șase pe zi, lăsând și renunțând la multă nevoie și dorință a sexului ei pentru a stabili, zicea ea, o formă la îndemână, și deci permanentă și de nestrămutat.

Într-adevăr, voluptatea nu are deloc același chip pentru femeie și pentru bărbat. Am spus deja că nu se știe exact dacă plăcerea vaginală ajunge vreodată la un orgasm definit: asupra acestui punct confidențele feminine sunt rare, și, chiar când vizează precizia, rămân extrem de vagi; se pare că reacțiile sunt foarte diferite în funcție de subiect. Ceea ce este sigur este faptul că pentru bărbat coitul are o funcție biologică precisă: ejacularea; și desigur, printr-o mulțime de alte intenții foarte complexe este ținut acest scop; dar o dată obținută, ea apare ca o împlinire și, dacă nu ca o satisfacere a dorinței, cel puțin ca suprimare a ei. Dimpotrivă, la femeie scopul este de la început incert și are o natură mai mult psihică decât fizică; ea vrea tulburarea, voluptatea în general, dar trupul ei nu proiectează nici o încheiere netă a actului amoros; și de aceea pentru ea coitul nu este niciodată pe

deplin terminat: nu comportă nici un scop. Plăcerea masculină este ca o săgeată; cum atinge un anumit prag, se împlinește și moare brusc în orgasm; structura actului sexual este finită și discontinuă. Plăcerea feminină este iradiată în întreg trupul: nu este centrată numai pe sistemul genital; și chiar atunci, contracțiile vaginale, mai degrabă decât un veritabil orgasm, constituie un sistem de ondulații care se nasc ritmic, se atenuează, se refac, ating pe alocuri paroxismul, apoi se încetează și se pierd, fără a muri cu totul. Prin faptul că nu-i este atribuit nici un termen fix, plăcerea vizează infinitul: adesea o oboseală nervoasă sau cardiacă sau o sațietate psihică limitează posibilitățile erotice ale femeii, mai degrabă decât o satisfacere precisă; chiar coplesită, chiar epuizată, ea nu este niciodată pe de-a-ntregul eliberată.

Bărbatul comite o gravă eroare când pretinde să-i impună partenerei sale propriul său ritm și când se înverșunează să-i dea un orgasm: adesea nu reușește decât să sfarme forma voluptuoasă pe care ea tocmai o trăia în felul ei singular.^[283] Este o formă destul de plastică pentru a-și da singură un termen: anumite spasme localizate în vagin sau în ansamblul sistemului vaginal sau emanând din tot corpul pot constitui o rezolvare; la anumite femei, se produc destul de regulat și cu destulă violență pentru a fi asimilate orgasmului; dar o îndrăgostită poate găsi și în orgasmul masculin o încheiere care o liniștește și o satisface. Și se poate și ca într-o manieră continuă, fără punct culminant, forma erotică să se dizolve liniștit. Reușita nu constă, așa cum cred o mulțime de bărbați meticuloși, dar simpliști, într-o sincronizare matematică a plăcerii, ci în realizarea unei forme, erotice complexe. Mulți își imaginează că „a face să juiască” o femeie este o chestiune de timp și de tehnică, deci de violență, ignorând măsura în care sexualitatea

femeii este condiționată de ansamblul situației. Volutatea este pentru ea, s-a spus, un soi de vrajă; ea reclamă un abandon total; dacă gesturile, sau cuvintele contestă magia mângâierilor, vraja se risipește. Este unul dintre motivele pentru care atât de adesea femeia închide ochii; fiziologic, este un reflex menit să compenseze dilatarea pupilei; dar chiar și în întuneric ea își pleacă pleoapele; vrea să abolească astfel orice decor, să abolească singularitatea momentului, a ei și a amantului ei, vrea să se piardă în mijlocul unei nopți carnale la fel de indistincte ca și sânul matern. Și mai ales dorește să suprimă această separare care îl înalță pe bărbat în fața ei, dorește să se confunde cu el. Am spus deja că ea dorește, transformându-se în obiect, să rămână subiect Mai profund alienată decât bărbatul, pentru faptul că ea este dorință și tulburare în întregul ei corp, ea nu rămâne subiect decât prin unirea cu partenerul ei; dacă bărbatul se limitează la a lua fără să dea, sau dacă dă plăcerea fără a o lua și el, ea se simte manevrată; cum se realizează drept Celălalt, ea este un celălalt neesențial; trebuie să nege alteritatea. De aceea momentul separării trupurilor îi este aproape totdeauna penibil. După împreunare, bărbatul, fie că este trist sau fericit, păcălit de natură sau victimă a femeii, în orice caz reneagă carnea; redevine un corp integru, vrea să doarmă, să facă o baie, să fumeze o țigară, să iasă la aer. Ea ar vrea să prelungească contactul carnal până ce vraja care a făcut-o carne se risipește cu totul; separarea este o smulgere dureroasă ca un nou înțărcat; simte ranchiună față de amantul care se îndepărtează de ea prea brusc. Dar ceea ce o rănește cel mai tare sunt cuvintele care contestă fuziunea în care crezuse la un moment dat. „Soția lui Gilles”, a cărei poveste a relatat-o Madeleine Bourdouché, se retractează când soțul ei o întreabă: „Ți-a plăcut?” Îi pune mâna la gură; cuvântul produce oroare multor femei, pentru că reduce plăcerea la o

senzație imanentă și separată. „E destul? Mai vrei? A fost bine?” Însăși faptul de a pune aceste întrebări exprimă separare, schimbă actul amoros într-o operație mecanică căreia bărbatul i-a asigurat conducerea. Și chiar de aceea le și pune. Mai mult decât fuziune și reciprocitate, el caută dominația. Când unitatea cuplului se desface, el se regăsește ca singurul subiect; îi trebuie multă dragoste și generozitate pentru a renunța la acest privilegiu; îi place ca femeia să se simtă umilită, posedată împotriva voinței ei; vrea totdeauna s-o ia puțin mai mult decât se dă ea. Femeia ar fi scutită de multe probleme dacă bărbatul n-ar avea o mulțime de complexe care îl fac să considere actul amoros ca pe o luptă: atunci ea ar putea să nu considere patul ca pe o arenă.

Totuși, în același timp ca narcisismul și orgoliul, la fată se observă o dorință de a fi dominată. Masochismul ar fi, după anumiți psihanaliști, una dintre caracteristicile femeii, și grație acestei tendințe ea se poate adapta la destinul ei erotic. Dar noțiunea de masochism este foarte confuză și trebuie examinată îndeaproape.

Psihanaliștii disting, după Freud, trei forme de masochism: una consistă în legarea durerii de voluptate, alta ar fi acceptarea feminină a dependenței erotice, ultima ar avea la bază un mecanism de autopedepsire. Femeia ar fi masochistă pentru că în ea plăcerea și durerea sunt legate prin deflorare și naștere, și pentru că ea consimte la rolul ei pasiv.

Trebuie să remarcăm mai întâi că a atribui durerii o valoare erotică nu constituie deloc o conduită de supunere pasivă. Adesea durerea servește la ridicarea tonusului individului care o suportă, la trezirea unei sensibilități amorțite de însăși violența tulburării și a plăcerii; este o lumină

pătrunzătoare strălucind în noaptea carnală, ea smulge îndrăgostitul din limburile unde se sfârșea de plăcere pentru a-l proiecta din nou acolo. Durerea face parte în mod normal din frenezia erotică; trupuri care sunt încântate de a fi trupuri pentru bucuria lor reciprocă încearcă să se găsească, să se unească, să se confrunte în toate felurile posibile. Există în erotism o smulgere din sine însuși, un transport, un extaz; și suferința distruge limitele eului, este o depășire și un paroxism; durerea a jucat întotdeauna un rol important în orgii; și se știe că plăcerea cea mai rafinată și durerea se învecinează; o mângâiere poate deveni tortură, un supliciu poate să facă plăcere. Îmbrățișarea duce lesne la mușcături, la ciupituri, la zgârieturi; aceste conduite nu sunt în general sadice; ele exprimă o dorință de fuziune, nu de distrugere; iar subiectul care le suportă nu mai încearcă să se renege și să se umilească, ci să se contopească; de altfel nu sunt specific masculine, departe de aceasta. De fapt, durerea nu are semnificație masochistă decât în cazul în care este înțeleasă și voită ca manifestare a unei servituti. Cât despre durerea deflorării, n-am putea spune că este însoțită de plăcere. Femeile se tem de durerile facerii și sunt fericite să fie scutite de acestea prin metode moderne. Durerea nu are nici mai mult nici mai puțin loc în sexualitatea lor decât în aceea a bărbatului.

Docilitatea feminină este, pe de altă parte, foarte echivocă. Am văzut că în cea mai mare parte a timpului fata acceptă în imaginație dominația unui semizeu, a unui erou, a unui bărbat; dar încă nu este un joc narcisist. Ea nu este deloc dispusă să suporte în realitate expresia carnală a acestei autorități. Adesea, dimpotrivă, se refuză bărbatului pe care îl admiră și îl respectă, se dăruiește unui bărbat lipsit de prestigiu. Este o eroare să cauți în fantasmele ei cheia purtărilor sale concrete; căci

fantasmele sunt create și nutrite în calitate de fantasme. Fetița care visează violul cu un amestec de oroare și de complezență nu dorește să fie violată, și întâmplarea, dacă s-ar produce, ar fi o catastrofa odioasă. Am văzut la Marie Le Hardouin un exemplu tipic al acestei disocieri. Tot ea scrie următoarele:

Dar pe calea către distrugere, rămânea un domeniu în care nu intram decât cu nările strânse și cu inima bătând. Era acela care dincolo de senzualitatea amoroasă mă ducea la senzualitate pur și simplu... Nu există nici măcar o infamie vicleană pe care să n-o fi comis în vis... Sufeream de nevoia de a mă afirma în toate felurile posibile.

[284]

Trebuie amintit și cazul Mariei Bashkirtseff:

Toată viața am căutat în mod voluntar să mă așez sub o dominație iluzorie oarecare, dar oamenii cu care am încercat asta erau atât de obișnuiți în comparație cu mine, încât n-am simțit față de ei decât dezgust.

Pe de altă parte, e adevărat că rolul sexual al femeii este în mare parte pasiv; dar trăirea în mod imediat a acestei situații pasive nu este masochistă mai mult decât este sadică agresivitatea normală a bărbatului; femeia poate transcende mângâierile, tulburarea, penetrația către propria ei plăcere, menținându-și astfel afirmarea subiectivității sale; poate astfel să caute uniunea cu amantul, să i se dăruiască, ceea ce înseamnă o depășire de sine, și nu o abdicare. Masochismul apare când individul alege să fie constituit ca un simplu lucru de către conștiința celuilalt, să se reprezinte pe sine ca lucru, să se joace pretinzând că este lucru. „Masochismul este o tentativă nu de a-l fascina pe celălalt prin obiectivitatea mea, ci de a fi fascinat

eu însămi de obiectivitatea mea pentru celălalt.^[285]„ Juliette a lui Sade sau tânăra fecioară din *Filozofie în budoar*, care se dau bărbatului în toate felurile posibile, dar în scopul propriei lor plăceri, nu sunt deloc masochiste. Lady Chatterley sau Kate, în totalul abandon la care consimt, nu sunt masochiste. Pentru a putea vorbi despre masochism, trebuie ca eul să fie altul, iar această dublă alienare să fie ca și întemeiată pe libertatea celuilalt

În acest sens vom întâlni, firește, la unele femei un masochism veritabil. Fata este predispusă la masochism, din moment ce este din voia ei narcisistă, iar narcisismul constă în a se aliena în propriul său eu. Dacă ar încerca de la începutul inițierii sale erotice o tulburare și o dorință violentă, și-ar trăi în mod autentic experiențele și ar înceta să se mai proiecteze către acest pol ideal pe care-l numește eu; dar în cazul frigidității, eul continuă să se afirme; a face din sine lucrul pe care-l posedă un bărbat apare atunci ca o greșală. Or, „masochismul, ca și sadismul, presupune culpabilitate. Sunt vinovat, într-adevăr, numai prin faptul că sunt obiect”. Această idee a lui Sartre face ecou ideii freudiene de autopedepsire. Fata se socotește vinovată de a-și fi predat eul altcuiva și se pedepsește pentru acest lucru dublându-și în mod voit umilirea și servitudinea; am văzut că fecioarele își sfidau viitorul amant și se pedepseau pentru supunerea lor de mai târziu prin diverse torturi; când amantul este real și prezent, se încăpățânează în această atitudine. Frigiditatea însăși ne-a apărut ca o pedeapsă pe care femeia și-o impune atât sieși, cât și partenerului său; rănită în vanitatea ei, simte ranchiună împotriva ei înseși și își interzice plăcerea. Dacă este cu adevărat masochistă, se va face cu disperare sclava bărbatului, îi va spune cuvinte de adorație, va dori să fie umilită, lovită; iar furia de a-și fi acceptat propria-i alienare o va aliena din ce în ce mai profund. Acesta este cazul destul de clar al Mathildei de la Mole, de exemplu; ea se urăște pentru că i s-a dat lui Julien; de aceea, în anumite momente, cade la picioarele lui, vrea să-i îndeplinească toate capriciile, își sacrifică pletele; dar, în același timp, este revoltată împotriva lui tot atât de mult cât se revoltă împotriva ei înseși; ne dăm seama că rămâne de gheață în brațele lui. Falsul abandon al femeii masochiste creează noi obstacole care o apără de plăcere; și în același

timp, se răzbună pe sine împotriva incapacității sale de a cunoaște plăcerea. Cercul vicios care merge de la frigiditate la masochism poate să se înnoade pentru totdeauna, antrenând în acest caz, pentru compensație, conduite sadice. Se poate și ca maturizarea erotică să o elibereze pe femeie de frigiditate, de narcisism, și, aceasta, asumându-și pasivitatea sexuală, să o trăiască instantaneu în loc să o simuleze. Căci paradoxul masochismului este că subiectul se reafirmă fără încetare chiar în efortul său de a se abdica; în dăruirea inconștientă, în mișcarea spontană către celălalt reușește să se uite pe sine. Este deci adevărat că femeia va fi mai mult înclinată decât bărbatul spre masochism; situația ei erotică de obiect o silește să simuleze pasivitatea; acest joc este autopedepsirea pe care o atrag revoltele ei narcisiste și frigiditatea care decurge din ele; fapt este că multe femei, și în special tinere fete, sunt masochiste. Colette povestește în Uceniciile mele despre primele ei experiențe amoroase:

Tânără și ignorantă fund, începusem prin amețală, o amețală vinovată, un elan îngrozitor și tulbure de adolescență. Numeroase sunt fetele abia nubile care visează să fie spectacolul, jucăria, capodopera libertină a unui bărbat matur. Este o dorință urâtă pe care o ispășesc satisfăcând-o, o dorință care merge mână în mână cu nevrozele pubertății, cu obiceiul de a ronțai cretă și cărbune, de a bea apă de-gură, de a citi cărți obscene și de a-și înfige ace în palmă.

Nimeni n-ar putea să exprime mai bine faptul că masochismul face parte dintre perversiunile juvenile, că nu este o soluție autentică a conflictului creat de destinul sexual al femeii, ci o manieră de a-l evita, tăvălindu-se prin el. Masochismul nu reprezintă deloc dezvoltarea

normală și fericită a erotismului feminin.

Această dezvoltare presupune ca - prin dragoste, prin tandrețe, prin senzualitate - femeia să reușească să-și depășească pasivitatea și să stabilească împreună cu partenerul ei un raport de reciprocitate. Asimetria erotismului masculin și feminin creează probleme insolubile atâta timp cât există o luptă între sexe; ele se pot rezolva când femeia simte față de bărbat în același timp dorință și respect; dacă el îi râvnește carnea recunoscându-i în același timp libertatea, ea regăsește esențialul în momentul în care se face obiect, ea rămâne liberă în supunerea la care consimte. Atunci, amantii pot cunoaște fiecare în felul său o plăcere comună, care este resimțită de fiecare partener ca fiind a sa, deși își are originea în celălalt. Cuvintele „a primi” și „a da” își schimbă sensul, bucuria este grație, plăcerea este tandrețe. Sub o formă concretă și carnală, se îndeplinește recunoașterea reciprocă a propriului eu și a celuilalt în conștiința cea mai acută a celuilalt și a eului. Unele femei spun că simt în ele sexul masculin ca pe o parte a propriului lor trup; anumiți bărbați cred că sunt femeia pe care o penetrează; aceste expresii sunt, evident, inexacte; dimensiunea celuilalt rămâne; dar fapt este că alteritatea nu mai are un caracter ostil; această conștiință a uniunii corpurilor în separarea lor conferă actului sexual caracterul său emoționant; este cu atât mai tulburător faptul că cele două ființe care împreună își neagă și își afirmă pasionat limitele sunt asemănătoare, și totuși diferite. Această diferență care, prea adesea, le izolează, devine, atunci când se întâlnesc, sursa uimirii lor; femeia contemplă în febra nemișcată care o devorează figura inversată a ardorii virile; potența bărbatului este puterea pe care o are asupra lui; acest sex umflat de seva vieții îi aparține, la fel cum îi aparține surâsul ei bărbatului care dă

plăcerea. Toate bogățiile feminității, ale virilității se reflectă, se sesizează iarăși unele prin altele, compunând o unitate extatică și trecătoare. Nu prin rafinate tehnice se realizează o astfel de armonie, ci mai degrabă pe bazele unei atracții erotice imediate, o generozitate reciprocă a sufletului și a trupului.

Această generozitate este adesea frânată de vanitate la bărbați, iar la femei, de timiditate; atâta timp cât nu și-a depășit inhibițiile, ea n-ar putea să facă să triumfe generozitatea. De aceea înflorirea sexuală este în general la femeie atât de tardivă: spre treizeci și cinci de ani abia atinge apogeul din punct de vedere erotic. Din nefericire, dacă este măritată, soțul ei s-a obișnuit prea mult cu frigiditatea ei; ea mai poate încă seduce noi amanți, dar începe să-și piardă prospețimea: timpul feminității ei este limitat. Abia în momentul în care încetează să mai fie dezirabile, majoritatea femeilor se hotărăsc în sfârșit să-și asume dorințele.

Condițiile în care se desfășoară viața sexuală depind nu numai de aceste date, ci de întreg ansamblul situației sale sociale și economice. Ar fi prea abstract să pretindem să-l studiem mai în profunzime fără acest context. Dar din examinarea noastră reies mai multe concluzii general valabile. Experiența erotică este una dintre cele care descoperă ființelor umane în modul cel mai sfâșietor ambiguitatea condiției lor; prin erotism se percep ca trup și spirit, Celălalt și subiect. Pentru femeie acest conflict îmbracă un caracter dintre cele mai dramatice, pentru că se vede pe sine mai întâi ca obiect, pentru că nu află imediat în plăcere o autonomie sigură; trebuie să-și recâștige demnitatea ei de subiect transcendent și liber, asumându-și în același timp condiția ei carnală; este o întreprindere dificilă și plină de riscuri, care

eșuează adesea. Dar însăși dificultatea situației sale o apără împotriva mistificărilor cărora bărbatul le cade pradă; el se lasă ușor înșelat de privilegiile iluzorii pe care le implică rolul său agresiv și solitudinea satisfăcută a orgasmului; ezită să se recunoască pe deplin drept trup. Femeia are o experiență mult mai autentică a propriei sale ființe.

Fie că se adaptează mai mult sau mai puțin exact rolului său pasiv, femeia este totdeauna frustrată ca individ activ. Nu organul posesiunii îl invidiază ea la bărbat, ci prada. Este un paradox foarte curios faptul că bărbatul trăiește într-un univers senzual de blândețe, de tandrețe, de moliciune, o lume feminină, în timp ce femeia se mișcă în universul masculin care este dur și sever; mâinile sale păstrează dorința de a strânge carnea netedă, fragedă și fondantă: adolescent, femeie, flori, blănuri, copil; o parte din ea însăși rămâne disponibilă și dorește posesiunea unui tezaur analog aceluia pe care îl oferă ea bărbatului. Prin aceasta se explică de ce în multe femei subzistă, într-o manieră mai mult sau mai puțin larvară, o tendință spre homosexualitate. Iar la unele dintre ele, dintr-o mulțime de rațiuni complexe, această tendință se afirmă cu o autoritate deosebită. Nu toate femeile acceptă să dea problemelor lor sexuale soluția clasică, singura admisă oficial de societate. Trebuie să considerăm și situația acelor care aleg drumurile condamnate.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul IV: Lesbiana

Suntem gata să ne-o reprezentăm pe lesbiană purtând o pălărie sobră, părul scurt și cravată; virilitatea ei ar fi o anomalie traducând un

dezechilibru hormonal. Nimic mai eronat decât această confuzie între o invertită și o femeie bărbătoasă. Există multe homosexuale printre odalisce, curtezane, printre femeile cele mai deliberat „feminine”; invers, numeroase femei „masculine” sunt heterosexuale. Sexologii și psihiatrii confirmă ceea ce sugerează viața de zi cu zi: o mare parte dintre „femeile damnate” au aceeași constituție ca și celelalte. Nici un „destin anatomic” nu le determină sexualitatea.

Desigur, există cazuri în care datele fiziologice creează situații singulare. Nu există între cele două sexe o distincție biologică riguroasă; o soma identică poate fi modificată prin acțiuni hormonale a căror orientare este definită din punct de vedere genotipic, dar poate fi deviată în cursul evoluției fătului; de aici rezultă apariția unor indivizi intermediari între masculi și femele. Unii bărbați au o înfățișare feminină pentru că maturizarea organelor lor virile este tardivă: de aceea se văd uneori fete - mai ales sportive - preschimbându-se în băieți. H. Deutsch povestește despre o fată care i-a făcut o curte pasionată unei femei măritate, a voit să o răpească și să trăiască împreună cu ea; într-o zi și-a dat seama că de fapt era bărbat, ceea ce i-a permis să se căsătorească cu iubita sa și să aibă copii cu ea. Dar n-ar trebui să tragem de aici concluzia că orice invertită ar fi un „bărbat ascuns” sub o formă înșelătoare. Hermafroditul la care cele două sisteme genitale sunt abia schițate are adesea o sexualitate feminină; am cunoscut una dintre aceste ființe, exilată din Viena de naziști, care era dezolată fiindcă nu plăcea nici heterosexualilor, nici pederăștilor, în timp ce ea nu era atrasă decât de bărbați. Sub influența unor hormoni masculini, femeile „viriloide” prezintă caractere sexuale secundare masculine; la femeile infantile, hormonii feminini sunt în deficiență și dezvoltarea lor rămâne neterminată. Aceste particularități pot

motiva mai mult sau mai puțin direct o vocație lesbiană. O persoană dotată cu o vitalitate viguroasă, agresivă, exuberantă, dorește să-și cheltuiască energia în mod activ și refuză de obicei pasivitatea; dacă este dizgrațioasă, malformată, o femeie poate încerca să-și compenseze urâtenia dobândind calități virile; dacă sensibilitatea sa erogenă nu este dezvoltată, nu dorește mângâierile masculine. Dar anatomia și hormonii nu definesc niciodată decât o situație; nu afirmă obiectul spre care aceasta se va transcende. H. Deutsch citează și cazul unui soldat polonez rănit pe care l-a întâlnit în timpul războiului din 1914-1918, și care era, de fapt, o tânără cu caractere viriloide acuzate; urmase armata ca infirmieră, apoi reușise să îmbrace uniformă; aceasta n-o împiedicase să se îndrăgostească de un soldat - cu care apoi s-a și căsătorit - ceea ce-i făcea pe cei din jur să o considere homosexual. Purtările sale virile nu contraziceau un erotism de tip feminin. Nici bărbatul nu dorește exclusiv femeia; faptul că organismul homosexualului bărbat poate fi perfect viril presupune că virilitatea unei femei nu o predestinează neapărat homosexualității.

Chiar și în ceea ce privește femeile fiziologic normale s-a pretins uneori că există o distincție între „clitoridiene” și „vaginale”, primele fiind sortite iubirilor lesbiene; dar am văzut că la toate erotismul infantil este clitoridian. Nu depinde de nici un dat anatomic ca el să se fixeze în acest stadiu sau să se transforme; nu este adevărat nici ceea ce s-a susținut adesea, și anume că masturbația infantilă explică privilegiul ulterior al sistemului clitoridian; sexologia recunoaște astăzi în onanismul copilului un fenomen normal și absolut răspândit. Elaborarea erotismului feminin este - am văzut acest lucru - o istorie psihologică în care sunt învăluiți factorii fiziologici, dar care depinde de atitudinea globală a subiectului în fața

existenței. Maranon considera că sexualitatea este „cu sens unic” și că la bărbat atinge o formă desăvârșită, în timp ce la femeie rămâne „la jumătatea drumului”; numai lesbiانا ar avea un libido la fel de bogat ca al bărbatului, și ea ar fi deci un tip feminin „superior”. De fapt, sexualitatea feminină are o structură originală, iar ideea de a ierarhiza libidourile masculin și, respectiv, feminin este absurdă; alegerea obiectului sexual nu depinde deloc de cantitatea de energie de care dispune femeia.

Psihanaliștii au avut marele merit de a vedea în inversiune un fenomen psihic și nu organic; totuși, ea apare și la aceștia ca determinată de circumstanțe exterioare, pe care, de altfel, le-au studiat foarte puțin. După Freud, maturizarea erotismului feminin cere trecerea de la stadiul clitoridian la stadiul vaginal, pasaj simetric aceluia care a transferat asupra tatălui dragostea pe care fetița a încercat-o mai întâi față de mamă; diverse motive pot să frâneze această dezvoltare; femeia nu se resemnează cu castrarea, își ascunde absența penisului, rămâne fixată asupra mamei, căreia îi caută niște substitute. Pentru Adler, această fixare nu este un accident suferit pasiv; el este voit de subiect care, prin voința de putere, își neagă deliberat mutilarea și caută să se identifice cu bărbatul a cărui dominație o refuză. Fixație infantilă sau protest viril, homosexualitatea ar apărea în orice caz ca o neîmplinire. De fapt, lesbiانا nu este mai mult o „femeie nereușită” decât o femeie „superioară”. Istoria individului nu este un progres fatal: la fiecare mișcare trecutul este sesizat iarăși printr-o alegere nouă și „normalitatea” alegerii nu-i conferă nici o valoare privilegiată: trebuie judecat în funcție de autenticitatea sa. Homosexualitatea poate fi pentru femeie o manieră de a fugi de condiția ei sau un mod de a și-o asuma. Marea greșeală a

psihanaliștilor este că, dintr-un conformism moralizator, nu o consideră niciodată decât ca pe o atitudine inautentică.

Femeia este o ființă căreia i se cere să se facă obiect; ca subiect, are o senzualitate agresivă care nu este satisfăcută de trupul masculin; de aici se nasc conflictele pe care erotismul ei trebuie să le depășească. Se consideră normal sistemul care, dând-o ca pradă unui bărbat, îi restituie suveranitatea punându-i în brațe un copil; dar acest „naturalism” este comandat de un interes social mai mult sau mai puțin bine înțeles. Chiar heterosexualitatea permite alte soluții. Homosexualitatea femeii este o tentativă, printre altele, de a concilia autonomia și pasivitatea cărnii sale. Și dacă este invocată natura, se poate spune că în mod natural orice femeie este homosexuală. Lesbiana se caracterizează într-adevăr prin refuzul bărbatului și prin gustul ei pentru trupul feminin; dar orice adolescentă se teme de penetrație, de dominația masculină, încearcă față de trupul bărbatului o anumită repulsie; în schimb, corpul feminin este pentru ea, ca și pentru bărbat, un obiect al dorinței. Am spus deja acest lucru: bărbații, afirmându-se ca subiecte, se afirmă în același timp ca diferiți; a-l considera pe celălalt un lucru care poate fi luat înseamnă a atenta în el, și solidar în sine însuși, la idealul viril; dimpotrivă, femeia care se recunoaște ca obiect viril vede în semenele sale și în sine însăși o pradă. Pederastul le inspiră ostilitate heterosexualilor bărbați și femei pentru că aceștia cer ca bărbatul să fie un subiect dominator^[286]; dimpotrivă, cele două sexe consideră în mod spontan lesbiana cu indulgență. „Mărturisesc, spune contele de Tilly, că este o rivalitate care nu mă deranjează deloc; dimpotrivă, mă amuză, și chiar am imoralitatea să râd de ea.” Colette i-a atribuit aceeași amuzată indiferență Im Renaud în fața cuplului pe care Claudine îl

formează cu Rezi.^[287] Bărbatul este mai agasat de o heterosexuală activă și autonomă decât de o homosexuală nonagresivă; doar prima contestă prerogativele masculine; iubirile safice sunt departe de a contrazice forma tradițională a diviziunii sexelor; în majoritatea cazurilor, ele sunt o asumare a feminității, nu refuzul acesteia. Am văzut că aceste relații apar adesea la adolescență ca un surrogat al relațiilor heterosexuale pe care nu a avut încă ocazia sau îndrăzneala de a le trăi; este o etapă, o ucenicie, și cea care i se dedică cu mai multă ardoare poate fi mâine cea mai pasionată soție, amantă sau mamă. Ceea ce trebuie deci explicat în cazul invertitei nu este aspectul pozitiv al alegerii sale, ci latura ei negativă; ea se caracterizează nu numai prin gustul ei pentru femei, ci prin exclusivitatea acestui gust

Se disting adesea - după Jones și Hesnard - două tipuri de lesbiene: unele „masculine” care „vor să imite bărbatul” , altele „feminine”, cărora „le este teamă de bărbat”. E adevărat că în mare pot fi distinse înăuntrul inversiunii două tendințe; anumite femei refuză pasivitatea, altele aleg, pentru a se abandona în mod pasiv, îmbrățișarea feminină; dar aceste atitudini acționează unele asupra altora; raporturile cu obiectul ales, cu obiectul refuzat se explică unele prin celelalte. Dintr-o mulțime de motive, așa cum vom vedea, distincția indicată ni se pare destul de arbitrară.

A defini lesbiana „virilă” prin dorința ei de a imita bărbatul mi se pare o încercare de a o predestina inautenticității. Am spus deja câte echivocuri creează psihanalizii acceptând categoriile masculin-feminin așa cum le definește societatea actuală. Într-adevăr, bărbatul reprezintă astăzi pozitivul și neutrul, adică bărbatul și ființa umană, în timp ce femeia este numai negativul, femela. De fiecare dată când se poartă ca o ființă umană, se

declară despre ea că încearcă să se identifice cu bărbatul. Activitățile sale politice, sportive, intelectuale, dorința ei față de alte femei sunt interpretate ca „proteste virile”; oamenii refuză să țină cont de valorile spre care ea transcende, ceea ce conduce evident la concluzia că a ales inautentic o atitudine subiectivă. Marea neînțelegere pe care se întemeiază acest sistem de interpretare este că se admite ca firesc pentru ființa umană femele să facă din ea însăși o ființă feminină; nu ajunge să fie heterosexuale, nici măcar mamă, pentru a realiza acest ideal; „adevărata femeie” este un produs artificial pe care civilizația îl fabrică așa cum se fabricau odinioară castrații; pretenziile sale „instincte” de cochetărie, de docilitate, îi sunt insuflate așa cum bărbatului îi este insuflat orgoliul ‘ falie; el nu-și acceptă întotdeauna vocația sa virilă; ea are motive întemeiate pentru a accepta cu și mai puțină docilitate ceea ce-i este sortit. Noțiunile „complex de inferioritate”, „complex de masculinitate” îmi amintesc de această anecdotă pe care Denis de Rougemont o povestește în *Partea diavolului*: o doamnă își imagina că, atunci când se plimba la țară, era atacată de păsări; după mai multe luni de tratament psihanalitic care nu a reușit s-o vindece de această obsesie, medicul care o însoțea într-o plimbare prin grădina clinicii și-a dat seama că păsările o atacau. Femeia se simte diminuată pentru că într-adevăr constrângerile feminității o diminuează Spontan, ea alege să fie un individ complet, un subiect și o libertate în fața căreia se deschid lumea și viitorul: dacă alegerea se confundă cu aceea a virilității, aceasta se întâmplă în măsura în care feminitate înseamnă în zilele noastre mutilare. Se vede clar din confesiunile unor invertite - platonice în primul caz, declarate în cel de-al doilea - pe care le-au cules Havelock Ellis și Stekel, că specificarea feminină a fost lucrul care i-a indignat pe cei doi subiecți.

După câte îmi amintesc, spune una, mi m-am considerat niciodată fată și am trăit într-o tulburare perpetuă. Spre cinci sau șase am, mi-am zis că, oricare ar fi fost părerea celor din jur, chiar dacă nu eram băiat, în orice caz nu puteam fi fată... Îmi priveam conformația trupului ca pe un accident misterios... Când de-abia începusem să merg mă interesau ciocanele și cuiele, voiam să stau pe spinarea unui cal. Pe la șapte ani, am aflat că tot ceea ce îmi plăcea era nepotrivit pentru o fată. Nu eram deloc fericită și adesea plângeam și mă înfuriam, atât mă iritau conversațiile astea despre fete și băieți... În fiecare duminică ieșeam cu băieții de la școala tatălui meu. Pe la unsprezece am, pentru a mă pedepsi pentru ceea ce eram, m-au trimis la internat... La cincisprezece ani, oriunde mi s-ar fi îndreptat gândurile, punctul meu de vedere era acela al unui băiat... M-am simțit pătrunsă de compasiune pentru femei. Am devenit protectorul și sprijinul lor.

Cât despre travestită lui Stekel:

Fină la șase ani, în ciuda afirmațiilor anturajului său, se credea un băiat îmbrăcat în haine de fetiță din motive necunoscute... La șase ani, își spunea: „Voi fi locotenent și, dacă o să am zile de la Dumnezeu, mareșal”. Visa adesea că urcă pe cal și ieșea din oraș în fruntea unei armate. Foarte inteligentă, a fost nefericită când a fost transferată de la școala normală la un liceu, se temea să nu devină efeminată.

Această revoltă nu implică deloc o predestinare safică; majoritatea fetițelor cunosc aceeași revoltă și aceeași disperare când află că accidentală conformație a trupului lor le condamnă gusturile și aspirațiile; Colette Audry^[288] a descoperit cu mânie la doisprezece ani că nu va putea deveni niciodată marinar; la fel de natural, viitoarea femeie se

indignează de limitele pe care i le impune propriul ei sex. A întreba de ce le refuză înseamnă a formula nepotrivit întrebarea; problema este mai degrabă de a înțelege de ce le acceptă. Conformismul ei vine din docilitate, din timiditate; dar această resemnare se va transforma ușor în revoltă atunci când compensațiile pe care i le oferă societatea nu sunt suficiente. Asta se va întâmpla dacă adolescența se crede dezavantajată ca femeie; mai ales prin acest subterfugiu datele anatomice capătă importanță; urâtă la chip sau la trup, ori crezându-se astfel, femeia refuză un destin feminin pentru care nu se simte înzestrată; dar ar fi fals să spunem că atitudinea virilă este adoptată pentru a compensa o lipsă de feminitate; mai curând, în schimbul avantajelor virile pe care i se cere să le sacrifice, șansele acordate i se par adolescenței prea neînsemnate. Toate fetele invidiază hainele comode ale băieților; imaginea lor în oglindă, promisiunile pe care le citesc acolo le fac, încetul cu încetul, să li se pară prețioase gâteliile; dacă oglinda reflectă sec o figură obișnuită, dacă nu promite nimic, dantelele și panglicile devin o livrea jenantă, chiar ridicolă, și „băiatul nereușit” se încăpățânează să rămână băiat.

Chiar dacă este bine făcută, drăguță, femeia care este angajată în proiecte deosebite sau care-și revendică libertatea în general refuză să abdice în favoarea unei alte ființe umane; ea se recunoaște în actele sale, nu în prezența ei immanentă; dorința masculină care o reduce la limitele propriului ei corp o șochează la fel cum îl șochează pe băiat; încearcă față de semenele ei supuse același dezgust ca bărbatul viril față de pederastul pasiv. În parte pentru a repudia orice asemănare cu ele adoptă o atitudine masculină; își travestește hainele, alura, limbajul, formează cu o prietenă feminină un cuplu în care ea întruchipează personajul masculin; această comedie este, într-adevăr, „un protest

viril”; dar ea apare ca un fenomen secundar; ceea ce este spontan este scandalizarea subiectului cuceritor și suveran la ideea de a se preschimba într-o pradă carnală. O mare parte dintre sportive sunt homosexuale; ele nu-și sesizează corpul care este mușchi, mișcare, detentă, elan ca pe o carne pasivă; el nu cheamă în chip magic mângâierile, este priză asupra lumii, nu un lucru aflat în lume; prăpastia care există între trupul-pentru-sine și trupul-pentru-celălalt este în acest caz de netrecut. Se întâlnesc rezistențe analoage la femeia de acțiune, la femeia „intelectuală” pentru care renunțarea, fie ea și sub formă carnală, este imposibilă. Dacă egalitatea sexelor ar fi realizată în mod concret, acest obstacol s-ar aboli într-un mare număr de cazuri; dar bărbatul este încă impregnat de superioritatea sa și contrariul este o convingere incomodă pentru femeie. Trebuie să remarcăm, totuși, că femeile cele mai voluntare, cele mai dominatoare, ezită puțin să înfrunte masculul; femeia așa-zisă „virilă” este adesea o heterosexuală lipsită de ipocrizie. Ea nu vrea să-și renege revendicarea sa de a fi o ființă umană; dar nu înțelege nici să se mutileze în feminitatea ei, ea alege să ajungă în lumea masculină, chiar să și-o anexeze. Senzualitatea ei robustă nu se înspăimântă de asprimea masculină; pentru a-și găsi bucuria într-un trup de bărbat are de învins mai puține rezistențe decât fecioara timidă. O natură mai frustă, mai animală nu va simți umilirea coitului; o intelectuală cu spiritul îndrăzneț o va contesta; sigură de sine, bățăioasă, femeia se va angaja bucuroasă într-un duel în care este sigură ca va învinge. George Sand avea o predilecție pentru băieți, pentru bărbații „feminini”; dar doamna de Staël n-a căutat decât târziu, la amanții săi, tinerețea și frumusețea: dominând bărbații prin forța spiritului său, primindu-le cu orgoliu admirația, nu trebuia deloc să se simtă ca o pradă în brațele lor. O suverană precum Catherina a

Rusiei putea chiar să-și permită beții masochiste, rămânând însă singurul stăpân în aceste jocuri . Isabelle Ehberardt, care, îmbrăcată în haine bărbătești, a străbătut Sahara pe cal, nu se socotea cu nimic diminuată când se dăruia vreunui viguros tiralior. Femeia care nu se vrea vasala bărbatului este întotdeauna departe de a fugi de el; mai curând încearcă să-l facă instrumentul propriei sale plăceri. În circumstanțe favorabile -depinzând în mare parte de partenerul ei - însăși ideea de competiție se va aboli și îi va plăcea să trăiască în plenitudinea condiției sale de femeie așa cum bărbatul își trăiește condiția de bărbat.

Dar această conciliere între personalitatea sa activă și rolul de femelă pasivă este, cu toate acestea, mult mai dificilă pentru ea decât pentru bărbat; mai degrabă decât să se consume din pricina acestui efort, multe femei vor renunța să-l încerce. Printre artiste și scriitoare se întâlnesc multe lesbiene. Și aceasta nu pentru că ciudățenia lor sexuală ar fi o sursă de energie creatoare sau ar manifesta existența vreunei energii superioare; mai degrabă, absorbite de o activitate serioasă, nu mai vor să-și piardă timpul jucând rolul de femeie, nici să lupte împotriva bărbaților. Cum nu admit superioritatea masculină, nu vor nici să simuleze că o recunosc, nici să se obosească să o conteste; caută în voluptate destindere, liniștire, amuzament; socotesc că este mai bine să întoarcă spatele unui partener care are înfățișarea unui adversar; și prin aceasta se eliberează de obstacolele pe care le implică feminitatea. Desigur, adesea natura experiențelor ei heterosexuale o va decide pe femeia „virilă” să aleagă asumarea sau repudierea propriului său sex. Disprețul masculin îi confirmă femeii urâte sentimentul că este dizgrațioasă; aroganța unui amant o va răni pe cea orgolioasă. Toate motivele frigidității pe care le-am considerat: ranchiună, ciudă, teamă de sarcină,

traumatism provocat de un avort, se regăsesc aici. Ele dobândesc cu atât mai multă greutate cu cât femeia abordează bărbatul cu mai multă neîncredere.

Totuși, homosexualitatea nu apare totdeauna, când este vorba de o femeie dominatoare, ca o soluție pe de-a-ntregul satisfăcătoare; din moment ce caută să se afirme, nu-i displace să-și realizeze integral posibilitățile sale feminine; relațiile heterosexuale îi apar în același timp ca o diminuare și ca o îmbogățire; repudiind limitările impuse de sexul ei, se întâmplă ca, în alt fel, să se limiteze ea însăși. Așa cum femeia frigidă dorește plăcerea, deși o refuză, lesbiana ar vrea adesea să fie o femeie normală și completă, și în același timp nu vrea acest lucru. Această ezitare se manifestă în cazul travestitei studiate de Stekel:

Am văzut că nu-i plăcea să stea decât cu băieții și că nu voia să „se efemineze”. La șaisprezece ani, a început să aibă primele sale relații cu fete; avea pentru ele un profund dispreț, ceea ce a conferit imediat erotismului ei un caracter sadic; unei prietene pe care o respecta i-a făcut o curte pasionată, dar platonice; față de cele pe care le posedea nu încerca decât dezgust. S-a aruncat cu furie în studiul unor materii dificile. Decepționată în prima ei iubire safică, s-a abandonat cu frenezie experiențelor pur senzuale și s-a apucat de băut. La șaptesprezece ani, a cunoscut un tânăr cu care s-a căsătorit. A avut mai întâi vaginism, și niciodată împreunarea nu i-a adus orgasmul. I se părea că poziția ei e „umilitoare”; totdeauna ea era aceea care-și asuma rolul agresiv și activ. Și-a părăsit soțul, „deși îl iubea la nebunie”, și și-a reluat raporturile cu femei. A cunoscut un artist căruia i s-a dat, dar tot fără să ajungă la orgasm. Viața ei se împărțea în perioade net delimitate; un timp scria, era creator și se simțea complet masculină; atunci

se culca cu femei, într-o manieră episodică și sadică. Apoi avea o perioadă de femelă. S-a hotărât să meargă la medic pentru că dorea să cunoască orgasmul.

Lesbiana ar putea în mod facil să consimtă la pierderea feminității sale dacă ar câștiga prin aceasta o triumfătoare virilitate. Dar acest lucru nu se întâmplă. Ea rămâne în mod evident privată de organul viril; poate deflora o prietenă cu mâna sau poate utiliza un penis artificial pentru a mima posesiunea; nu înseamnă că nu este un castrat. Se întâmplă ca ea să sufere profund din această cauză. Neîmplinită ca femeie, neputincioasă ca bărbat, starea ei se traduce de multe ori prin psihoze. O bolnavă îi spunea lui Dalbiez^[289]: „Dacă aş avea ceva cu care să penetrez, ar merge mai bine”. Alta își dorea ca sânii ei să fie rigizi. Adesea lesbiana va încerca să-și compenseze inferioritatea virilă printr-o aroganță, un exhibiționism care manifestă de fapt un dezechilibru interior. Uneori ea va reuși să creeze cu alte femei un tip de raporturi analoage cu acelea pe care le întreține cu ea un bărbat „feminin” sau un adolescent încă nesigur de virilitatea lui. Un caz dintre cele mai frapante ale unui asemenea destin este cazul lui „Sandor” pe care-l relatează Krafft Ebbing. Femeia atinsese prin acest mijloc indirect un echilibru pe care numai intervenția societății l-a distrus.

Sarolta era originară dintr-o familie nobilă maghiară renumită pentru excentricitățile sale. Tatăl ei a crescut-o ca pe un băiat: călărea, vâna etc. Această influență s-a prelungit până la vârstă de treisprezece ani, când a fost dusă la pension; atunci s-a îndrăgostit de o micuță englezoaică, a pretins că este băiat și a răpit-o. A revenit la mama ei, dar în curând, îmbrăcată în haine băiețești, a plecat într-o călătorie cu tatăl ei; se dedica sporturilor virile, fuma și frecventa bordelurile. Se

simțea în special atrasă de actrițele și de femeile singure care, pe cât posibil, erau trecute de prima tinerețe. Îi plăcea ca acestea să fie „cu adevărat feminine”. „Îmi plăcea, spune ea, pasiunea feminină care se manifesta sub un văl poetic. Orice nerușinare, venind din partea unei femei, mă umplea de dezgust... Aveam o aversiune de nedescris pentru veșmintele femeiești și în general pentru tot ceea ce este feminin, dar numai la mine și în mine; căci, dimpotrivă, sexul frumos mă entuziasma.” A avut numeroase legături cu femei și a cheltuit mulți bani cu ele. Colabora în acest timp la două mari ziare din capitală. A trăit ca într-o căsnicie, timp de trei ani, cu o femeie cu zece ani mai în vârstă și i-a fost foarte greu s-o determine pe aceasta să accepte o ruptură. Inspira pasiuni violente. Îndrăgostită de o tânără învățătoare, s-a unit cu ea într-un simulacru de mariaj: logodnica ei și familia acesteia o credeau bărbat; socrul ei crezuse că remarcă la viitorul său ginere un membru în erecție (probabil un penis artificial); se râdea de formă, dar camerista găsisese pe lenjeria ei urme de sânge menstrual și, privind prin gaura cheii, se convinsese că Sandor era femeie. Demascată, aceasta a fost închisă, dar mai apoi achitată. Era foarte mâhnită că fusese despărțită de iubita ei Mana, căreia îi scria din celulă scrisorile cele mai pasionate. Nu avea deloc o conformație feminină; bazinul îi era foarte îngust, nu avea talie. Sâni îi avea dezvoltati, părțile genitale erau feminine întru totul, dar imperfect dezvoltate. Sandor nu avusese menstruație decât la șaptesprezece ani și simțea față de fenomenul menstrual o profundă oroare. Ideea raporturilor sexuale cu bărbați îi producea, de asemenea, oroare; pudoarea ei nu se manifesta decât față de femei, astfel încât prefera să împartă patul cu un bărbat decât cu o femeie. Foarte jenată când era tratată ca femeie, a fost pradă unei adevărate angoase când a fost obligată să se îmbrace în haine

feminine. Se simțea „atrasă ca de o forță magnetică spre femeile între douăzeci și patru și treizeci de ani”. Își afla satisfacția sexuală doar mângâindu-și prietena, niciodată lăsându-se mângâiată. La nevoie se folosea de un ciorap umplut cu stofă ca de un membru fals. Detesta bărbații. Foarte sensibilă la stima morală a celorlalți, avea mult talent literar, o cultură remarcabilă și o memorie colosală.

Sandor nu a fost psihanalizată, dar din simpla expunere a faptelor reies câteva lucruri foarte evidente. Se pare că, fără „protest viril”, în modul cel mai spontan, ea s-a gândit întotdeauna ca fiind bărbat, datorită educației pe care a primit-o și constituției organismului său; felul în care tatăl său a asociat-o călătoriilor și vieții sale a avut, evident, o importanță decisivă; virilitatea sa era atât de sigură, încât nu manifesta față de femei nici un fel de ambivalență; le iubea ca un bărbat, fără a se simți compromisă de ele; le iubea într-un fel pur dominator și activ, fără a accepta reciprocitatea. Totuși, e frapant faptul că „detesta bărbații” și că îndrăgea mai mult femeile în vârstă. Aceasta sugerează că Sandor avea față de mama sa un complex oedipian de tip masculin; ea perpetua atitudinea infantilă a oricărei fetițe care, formând un cuplu cu mama, nutrește speranța să o protejeze și să o domine într-o zi. Foarte adesea, când copila a fost frustrată de tAndrérea maternă, nevoia de această tandrețe o obsedează toată viața ei de adult; crescută de tatăl său, Sandor probabil că a visat să fie o mamă iubitoare și îndrăgită, pe care a căutat-o mai târziu în alte femei; aceasta explică profunda ei gelozie față de bărbați, legată de respectul, de dragostea ei „poetică” pentru femeile „singure” și mai în vârstă, care aveau în ochii ei un caracter sacru. Atitudinea ei era exact aceea a lui Rousseau față de doamna de Warens, a tânărului Benjamin Constant față de doamna de Charnere;

adolescenței sensibili, „feminini” sunt atrași și ei de iubitele materne. Sub figuri mai mult sau mai puțin acuzate se întâlnește adesea acest tip de lesbiană care nu s-a identificat niciodată cu mama sa - pentru că o admira sau o detesta prea mult - dar care, refuzând să fie femeie, dorește în jurul ei dulceața unei protecții feminine; din sânul acestei matrice calde, ea poate ieși în lume cu îndrăzneală de băiat; se poartă ca un bărbat, dar, ca bărbat, are o fragilitate care o face să caute dragostea unei femei mai în vârstă; cuplul va reproduce cuplul heterosexual clasic format din matroană și adolescent.

Psihanaliștii au subliniat importanța raporturilor pe care lesbiana le-a avut în trecut cu mama sa. Există două cazuri în care adolescenței îi este greu să scape din strânsoarea maternă; dacă a fost răsfățată pasionat de o mamă anxioasă sau dacă a fost maltratată de o „mamă rea” care i-a insuflat un profund sentiment de culpabilitate; în primul caz relațiile dintre mamă și fiică frizau homosexualitatea: dormeau împreună, se mângâiau sau își sărutau sânii; fata va căuta în alte brațe aceeași fericire. În cel de-al doilea caz, va încerca nevoia acută a unei „mame bune” care să o protejeze împotriva celei dintâi, care să îndepărteze blestemul pe care-l simte apăsând asupra ei. Unul dintre subiectele a căror poveste o relatează Havelock Ellis, care-și detestase mama pe perioada întregii ei copilării, a descris astfel dragostea pe care a încercat-o la șaisprezece ani pentru o femeie mai în vârstă:

Mă simțeam ca o orfană care a căpătat deodată o mamă și am început să mă simt mai puțin ostilă față de oamenii mari, chiar să am respect pentru ei... Dragostea mea pentru ea era într-un tot pură și mă gândeam la ea ca la o mamă... Îmi plăcea să mă atingă și uneori mă strângea în brațe sau mă

lăsa să mă așez pe genunchii ei... Când mă culcam, venea să-mi spună noapte bună și mă săruta pe gură

Dacă femeia mai în vârstă se pretează la îmbrățișări mai fierbinți, cea mai tânără li se va abandona cu bucurie. De obicei își va asuma rolul pasiv, căci îi place să fie dominată, protejată, legănată și mângâiată ca un copil. Fie că aceste relații rămân platonice, fie că devin carnale, ele au adesea caracterul unei adevărate pasiuni amoroase. Dar tocmai prin faptul că apar în evoluția adolescenței ca o etapă clasică, ele n-ar putea fi suficiente pentru a explica o alegere hotărâtă a homosexualității. Fata caută în același timp o eliberare și o liniște pe care le-ar putea găsi în brațele unui bărbat. O dată trecută perioada entuziasmului amoros, cea mai tânără încearcă față de cealaltă sentimentul ambivalent pe care-l avea față de maică-sa; îi suportă influența, încercând în același timp să i se smulgă; dacă cealaltă se încapățânează să o rețină, va rămâne un timp „prizonieră” ^[290]; dar, prin scene violente sau prietenește, va încerca să evadeze; ieșind din adolescență, se simte destul de matură pentru a înfrunta o viață de femeie normală. Pentru ca vocația ei lesbiană să se afirme, trebuie fie ca ea să-și refuze - precum Sandor - feminitatea, fie ca feminitatea ei să înflorească cel mai bine în brațele unei alte femei. Aceasta echivalează cu a spune că fixația ei asupra mamei nu ajunge pentru a explica inversiunea. Iar aceasta poate fi aleasă din cu totul alte motive. Femeia poate descoperi sau presimți prin experiențele ei complete sau schițate că nu va descoperi nici o plăcere în relațiile heterosexuale, că numai o femeie este în stare să o satisfacă: în special pentru femeia care are cultul feminității sale, îmbrățișarea safică se dovedește a fi cea mai satisfăcătoare.

Este foarte important să subliniem acest lucru: nu întotdeauna refuzul de a se face obiect conduce femeia spre homosexualitate: majoritatea lesbienele încearcă, dimpotrivă, să-și însușească tezaurele feminității lor. A consimți la metamorfozarea în lucru pasiv nu înseamnă a renunța la orice revendicare subiectivă: femeia speră astfel să se atingă sub figura în-sinelui; dar atunci va încerca să se sesizeze din nou în alteritatea sa. În singurătate, nu reușește cu adevărat să se dedubleze; dacă își mângâie pieptul, nu simte cum s-ar revela sinii ei unei mâini străine, nici cum s-ar simți trăind sub o mână străină; un bărbat poate să-i descopere existența pentru sine a cărnii ei, dar nu ceea ce este ea pentru celălalt. Numai când degetele ei modelează trupul unei femei se îndeplinește miracolul oglinzii. Între bărbat și femeie dragostea este un act; fiecare se smulge din sine și devine altul; ceea ce o uimește pe îndrăgostită este că langoarea pasivă a cărnii ei este reflectată sub figura ardorii virile; dar o narcisistă nu-și va recunoaște decât foarte confuz farmecele într-un sex în erecție. Între femei, dragostea este contemplare; mângâierile sunt destinate mai puțin să și-o aproprieze pe cealaltă decât să se recreeze lent prin ea; separația este abolită, nu există nici luptă, nici victorie, nici înfrângere; într-o reciprocitate exactă, fiecare este în același timp subiect și obiect, suverană și sclavă: dualitatea este complicitate. „Asemănarea foarte mare, spune Colette^[291], liniștește însăși voluptatea Prietena se complace în certitudinea de a mângâia un trup căruia îi cunoaște secretele și ale cărei preferințe i le arată propriul ei trup.” Iar Renée Vivien:

Sub sânul de femeie bat inimi semene/ Iubito!
Trupul întocmai ni-i alcătuit/ Și aceeași soartă
sufletele gemene/ Ne-apasă. Încât tâlcul umbrei
crude. Pe chip ori râsu-ți știu să-l tălmăcesc/

Aidoma dulceată ni-i, ca unor rude/ Și-n tine prunc
și soră, prietenă iubesc.^[292]

Aceasta dedublare poate să capete o figură maternă; mama care se recunoaște și se alienează în fiica ei are adesea pentru ea un atașament sexual; înclinația sa de a proteja și a legăna în brațele ei un obiect fraged de carne este comună cu aceea a lesbienei. Colette subliniază această analogie când. scrie în *Cârceii de viță*:

Îmi vei da voluptatea, aplecată deasupra mea, cu ochii plini de o neliniște maternă, tu, cea care cauți în prietena ta pasionată copilul pe care nu l-ai avut niciodată.

Și Renée Vivien exprimă același sentiment:

„Vino, în brațele te voi duce, ca pe-un copil bolnav/ Ca pe-un copil tremurând și plângând și bolnav/ Puternic, brațul meu cuprinde-n strânsoare trupu-ți fin/ Că pot durerea s-o alin vei ști atunci, și adăpost să-ți țin/ Că brațul meu anume făcut a fost, ca trainic adăpost să-ți țin”

Și tot astfel:

„Mai dragă-mi ești așa, plăpândă și-mpăcată, și mult îmi place-n brațe să te țin

Pândind asupra ta cum se așterne ușor, în caldul leagăn, somnul lin.”^[293]

În orice dragoste - sexuală sau maternă - există în același timp avariție și generozitate, dorință de a-l posedea pe celălalt și de a-i da totul; dar în special în măsura în care ambele forme sunt narcisiste, mângâind în copil sau în amantă prelungirea sau reflectarea lor proprie, mama și lesbiana se confundă.

Totuși, narcisismul nu conduce mei el în mod necesar la homosexualitate: exemplul Mariei Bashkirtseff o dovedește; nu găsim în scrierile ei nici cea mai mică urmă de sentiment afectuos față de o femeie; cerebrală mai curând decât senzuală, extrem de vanitoasă, visează încă din copilărie să fie valorizată de bărbat; nu o interesează decât ceea ce ar putea să contribuie la gloria ei. Femeia care se idolatrizează exclusiv și care vizează o reușită abstractă este incapabilă de o caldă complicitate la adresa celorlalte femei; ea nu vede în ele decât prietene sau dușmance.

Într-adevăr, nici un factor nu este niciodată determinant; este vorba întotdeauna de o alegere efectuată în miezul unui ansamblu complex și sprijinindu-se pe o decizie liberă: nici un destin sexual nu guvernează viața individului: erotismul ei traduce, dimpotrivă, o atitudine globală față de existență.

Împrejurările, totuși, au și ele un rol important în această alegere. Și astăzi, cele două sexe trăiesc în mare parte separate; în pensioane, în școlile de fete, se alunecă repede de la intimitate la homosexualitate; se întâlnesc mult mai puține lesbiene în mediile în care camaraderia între fete și băieți favorizează experiențe heterosexuale. Multe femei care muncesc în ateliere, în birouri, între femei, și care nu au prea multe ocazii să frecventeze bărbați vor lega între ele prietenii amoroase; material și moral, le va fi comod să-și unească viețile. Absența sau eșecul relațiilor heterosexuale le vor predestina inversiunii. E greu să trasezi o limită între resemnare și predilecție: o femeie se poate consacra femeilor pentru că bărbatul a dezamăgit-o, dar uneori o dezamăgește deoarece căutase în el o femeie. Pentru toate aceste motive, o distincție radicală între heterosexuală și homosexuală ar fi falși. O dată trecut timpul incert

al adolescenței, bărbatul normal nu-și mai permite abateri pederaste; dar adesea femeia normală se întoarce la iubiri care - platonice sau nu - i-au încântat tinerețea. Decepționată de bărbat, va căuta în brațe feminine amantul care a trădat-o; Colette a arătat în *Vagabonda* acest rol consolator pe care-l joacă adesea în viața femeilor voluptățile condamnate: se întâmplă ca unele să-și petreacă întreaga existență consolându-se. Chiar o femeie copleșită de îmbrățișări masculine poate să nu disprețuiască voluptăți mai liniștite. Dacă este pasivă și senzuală, mângâierile unei prietene nu-i vor dispăcea, din moment ce nu are de făcut altceva decât să se abandoneze, să se lase copleșită. Dacă este activă, pasionată, va apărea ca „androgen” nu printr-o misterioasă combinație de hormoni, ci numai pentru faptul că agresivitatea și gustul pentru posesiune apar drept calități virile; pe Claudine dragostea pentru Renaud n-o împiedică să râvnească farmecele lui Rezi; este pe deplin femeie, fără a înceta pentru aceasta să dorească să ia și să mângâie ea însăși. Bineînțeles, la „femeile cinstite”, aceste „dorințe perverse” sunt refulate cu grijă: se manifestă totuși, sub forma unor prietenii pure, dar pasionate, sau sub aceea a tandreței materne; uneori, se descoperă izbucnind zgomotos în cursul unei psihoze sau al unei crize provocate de menopauză.

De aceea este și mai zadarnic să pretindem a așeza lesbienele în două categorii separate. Prin aceea că o comedie socială se suprapune adesea peste adevăratele lor raporturi, complăcându-se în a imita un cuplu bisexuat, sugerează ele înseși diviziunea în „virile” și „feminine”. Dar nu trebuie să ne înșele faptul că una poartă un taior sobru și cealaltă o rochie vaporeasă. Privind mai îndeaproape lucrurile, ne dăm seama că - în afară de cazurile-limită - sexualitatea lor este ambiguă. Femeia care devine lesbiană pentru că respinge

dominația masculină gustă adesea bucuria de a recunoaște în cealaltă orgolioasa amazoană; odinioară, multe amoruri vinovate înfloreau printre studentele de la Sèvres care trăiau împreună departe de bărbați; voiau să fie mândre că aparțin unei elite feminine și voiau să rămână subiecte autonome; această complexitate care le reunea împotriva castei privilegiate îi permitea fiecareia să admire într-o prietenă acea ființă prestigioasă pe care o îndrăgea în sine însăși; îmbrățișându-se, fiecare era în același timp bărbat și femeie și era încântată de aceste virtuți androgine. Invers, o femeie care vrea să se bucure de feminitatea ei în brațele alteia cunoaște și orgoliul de a nu se supune nici unui bărbat Renée Vivien iubea pasionat frumusețea feminină și se voia frumoasă; se împodobește, era mândră de părul ei lung; dar îi plăcea și să se simtă liberă, intactă: în poemele sale exprima disprețul față de cele care consimt prin mariaj să devină servitoarele unui bărbat. Gustul ei pentru băuturile tari, limbajul uneori grosolan manifestau dorința sa de virilitate. De fapt, în imensa majoritate a cuplurilor mângâierile sunt reciproce. De aceea rolurile se împart într-un fel foarte incert: femeia cea mai infantilă poate juca personajul unui adolescent în fața unei matroane protectoare sau pe acela al unei iubite ținute în brațe de un amant Se pot iubi, una fiind egala celeilalte.

Prin faptul că partenerii sunt asemănători, toate combinațiile, transpozițiile, schimburile sau rolurile sunt posibile. Raporturile se echilibrează după tendințele psihologice ale fiecareia și după situația privită în ansamblu. Dacă una dintre ele o ajută sau o întreține pe cealaltă, își va asuma funcțiile bărbatului; protector tiranic, victimă exploatată, suzeran respectat și uneori chiar susținător; o superioritate morală, socială, intelectuală îi va conferi adesea autoritatea; în

acest timp cea mai iubită se va bucura de privilegiile pe care le presupune atașamentul pasionant de cea care iubește mai mult. Ca și asociația dintre un bărbat și o femeie, uniunea a două femei poate lua o mulțime de înfățișări diferite; se întemeiază pe sentiment, interes sau obișnuință; este conjugală sau romanescă; face loc sadismului, masochismului, capriciului, egoismului, trădării; există printre lesbiene prostituate, dar și mari îndrăgostite.

Totuși, anumite circumstanțe conferă acestor legături trăsături particulare. Ele nu sunt consacrate de o instituție sau de obiceiuri, nici reglate de convenții, de aceea sunt trăite cu mai multă sinceritate. Bărbatul și femeia - chiar și căsătoriți - joacă fiecare, mai mult sau mai puțin, câte un rol în fața celuilalt, mai ales femeia căreia bărbatul îi impune întotdeauna câte ceva: virtute exemplară, farmec, cochetărie, infantilism sau austeritate; niciodată, în prezența soțului sau a amantului, ea nu se simte pe de-a-ntregul ea însăși: alături de o prietenă nu va face nici o paradă, nu trebuie să simuleze, sunt prea asemănătoare pentru a nu se arăta descoperite. Această similitudine creează cea mai totală intimitate. Adesea erotismul nu are decât un rol neînsemnat în aceste uniuni; voluptatea are un caracter mai puțin fulgerător, mai puțin vertiginos decât între bărbat și femeie, ea nu operează metamorfoze atât de bulversante; dar când amantii și-au despărțit trupurile, redevin străini; și chiar corpul masculin i se pare femeii dezgustător; iar bărbatul încearcă uneori un fel de silă insipidă în fața aceleia al tovarășei sale; între femei, tandrețea carnală este mai egală, mai continuă; nu sunt antrenate în extazuri frenetice, dar nici nu cad niciodată într-o indiferență ostilă; a se vedea, a se atinge este o plăcere liniștită care o prelungește în surdină pe cea din pat. Legătura lui Sarah Posonby cu iubita sa a durat aproape

cincizeci de ani fără nici un nor; se pare că au știut să-și creeze la marginea lumii un paradis liniștit. Dar și sinceritatea se plătește. Pentru că se arată descoperite, fără grija de a se controla sau de a disimula, femeile își provoacă una alteia violențe nemaiauzite. Bărbatul și femeia se intimidează pentru că sunt diferiți; el încearcă față de ea milă, neliniște, se străduiește să o trateze cu multă curtoazie, cu indulgență, cu reținere; ea îl respectă și se teme puțin de el, încearcă să se domine în fața lui; fiecare are grijă să-l cruțe pe misteriosul Celălalt ale cărui reacții și sentimente nu le poate îndeajuns măsura. Femeile între ele sunt necruțătoare; se demască, se provoacă, se urmăresc, se îndârjesc și se antrenează reciproc în abisurile abjecției. Calmul masculin - fie că este indiferență sau stăpânire de sine - este un dig de care se sfarmă scenele feminine; dar între două prietene are loc o risipă de lacrimi și convulsii; răbdarea lor în a respinge reproșurile și explicațiile este insațiabilă. Exigență, proteste, gelozie, tiranie, toate aceste flageluri ale vieții conjugale se dezlănțuie sub o formă exasperată. Dacă asemenea amoruri sunt adesea furtunoase, este și din pricină că ele sunt mai amenințate decât iubirile heterosexuale. Fiind blamate de societate, nu reușesc să i se integreze. Femeia care-și asumă atitudinea virilă - prin caracterul, situația sau forța pasiunii sale - regretă că nu-i poate oferi prietenei sale o viață normală și respectabilă, că nu se poate căsători cu ea, că o duce pe căi insolite; acestea sunt sentimentele pe care, în *Fântâni de singurătate*, Radcliffe Hall i le atribuie eroinei sale; aceste remușcări se traduc printr-o anxietate morbidă și adesea printr-o gelozie chinuitoare. Cât despre prietena pasivă sau mai puțin îndrăgostită, ea va suferi într-adevăr din pricina blamului societății; se va socoti degradată, pervertită, frustrată, va simți ranchiună față de aceea care-i impune această soartă. Se poate ca una dintre cele

două femei să dorească un copil; ori nu se va resemna decât cu tristețe la sterilitate, ori amândouă vor adopta un copil, ori cea care dorește maternitatea va apela la serviciile unui bărbat; copilul este uneori o legătură puternică între cele două, alteori o nouă sursă a certurilor.

Ceea ce conferă femeilor închise în homosexualitate un caracter viril nu este viața lor erotică - aceasta, dimpotrivă, le limitează la un univers feminin - ci responsabilitățile pe care și le asumă prin faptul că se lipsesc de bărbați. Situația lor este opusă aceleia a curtezanei, care uneori capătă un spirit viril din pricină că trăiește printre bărbați - precum Ninon de Lenclos -, dar care depinde de aceștia. Atmosfera insolită care domnește în jurul lesbienei provine din contrastul între climatul gineceului în care se desfășoară viața lor particulară și independența masculină a existenței lor publice. Se poartă ca niște bărbați într-o lume fără bărbați. Femeia singură apare întotdeauna ca fiind puțin ciudată: nu e adevărat că bărbații respectă femeile; ei se respectă unii pe alții prin femeile lor - soții, iubite, fete „întreținute”; când protecția masculină nu se mai extinde asupra ei, femeia este dezarmată în fața unei caste superioare care se arată agresivă, batjocoritoare și ostilă. Ca „perversiune erotică”, homosexualitatea feminină stârnește mai degrabă zâmbete; dar, în măsura în care implică un mod de viață, suscită scandal sau dispreț. Dacă este multă provocare și afectare în atitudinea lesbienei, aceasta se întâmplă pentru că nu există pentru elenici o cale de a-și trăi situația cu naturalețe. Naturalețea implică să nu reflectezi asupra ta, să acționezi fără să-ți reprezinți propriile acte; dar purtarea celorlalți o determină fără încetare pe lesbiană să ia cunoștință de sine. Numai dacă este destul de matură sau înzestrată cu un mare prestigiu social va putea merge pe drumul ei cu o

indiferență liniștită.

Este greu de decretat, de exemplu, dacă din înclinație sau dintr-o reacție de apărare lesbiana se îmbracă atât de adesea într-un fel ce denotă masculinitate. Fără îndoială, pentru majoritatea este o alegere spontană. Nimic n-ar fi mai puțin natural decât să se îmbrace în haine de femeie; fără îndoială, haina masculină este și ea artificială, dar este mai comodă și mai simplă, este făcută pentru a favoriza acțiunea în loc să o împiedice; George Sand, Isabelle Ehberardt purtau costume bărbătești; Thyde Monnier, în ultima sa carte^[294], își afirmă preferința pentru pantaloni; orice femeie activă preferă tocurile joase, stofele rezistente. Sensul toaletei feminine este evident: el este acela de a „împodobi” și a împodobi înseamnă a oferi; feministele heterosexuale s-au arătat odinioară asupra acestui punct la fel de intransigente ca și lesbienele; refuzau să facă din ele însele o marfă care se expune, adoptau taioare și pălării sobre; rochiile împodobite, decoltate li se păreau simbolul ordinii sociale împotriva căreia luptau. Astăzi, au reușit să stăpânească realitatea, și simbolul are în ochii lor mai puțină importanță. Totuși, pentru lesbiană își păstrează această importanță în măsura în care ea simte că mai are de revendicat ceva. Se întâmplă și - dacă particularitățile sale fizice i-au motivat vocația - ca veșmintele austere să-i vină mai bine. Trebuie adăugat că unul dintre rolurile jucate de podoabă este acela de a satisface senzualitatea prehensivă a femeii; dar lesbiana disprețuiește consolările catifelei, ale mătăsii; ca și lui Sandor, îi va plăcea să le vadă la prietenele sale sau chiar trupul prietenei va ține locul acestora. Tot din acest motiv adesea lesbienei îi place să bea băuturi tari, să fumeze, să vorbească grosolan, să-și impună exerciții violente; din punct de vedere erotic, împărtășește tAndrétea feminină; prin contrast, îi

place un climat mai puțin fad. Prin această cale indirectă, poate ajunge să se simtă bine în compania bărbaților. Dar aici intervine un factor nou: adesea întreține cu aceștia o relație foarte ambiguă. O femeie foarte sigură de virilitatea ei nu va accepta ca prieteni sau camarazi decât bărbați: această siguranță nu se întâlnește decât la acelea care au avut cu bărbații interese comune, care — în afaceri, în acțiune sau în artă — muncesc și reușesc la fel ca ei. Gertrude Stein, când își primea prietenii, nu vorbea decât cu bărbații, lăsându-i Alicei Toklas sarcina de a le întreține pe însoțitoarele lor.^[295] Față de femei, homosexuala foarte virilă va avea o atitudine ambivalentă: le disprețuiește, dar are în fața lor un complex de inferioritate atât în calitate de bărbat, cât și ca femeie; se teme ca nu cumva să le apară drept o femeie nereușită, un bărbat neterminat, ceea ce o determină să afișeze o superioritate înfumurată, sau să manifeste față de ele - precum travestită lui Stekel - o agresivitate sadică. Dar aceste cazuri sunt destul de rare. Am văzut că majoritatea lesbienele refuză bărbatul cu reticență; există și în ele, ca și în femeia frigidă, dezgust, ranchiună, timiditate, orgoliu; nu se simt cu adevărat asemănătoare cu ei; la ranchiuna lor feminină se adaugă un complex de inferioritate viril; bărbații sunt rivali mai bine înarmați pentru a seduce, pentru a poseda și pentru a păstra prada; ele detestă puterea lor asupra femeilor, detestă „murdărirea” pe care le-o impun femeilor. Sunt iritate și de faptul că îi văd deținând privilegiile sociale, și fiindcă sunt mai tari decât ele; este o umilire aspră pentru ele aceea de a nu putea să se lupte cu un rival, de al ști în stare să le doboare cu o lovitură de pumn. Această ostilitate complexă este una dintre rațiunile care le determină pe unele homosexuale să se afișeze; ele nu se frecventează decât între ele, formează un fel de cluburi pentru a arăta că nu au nevoie de bărbați din punct de

vedere social, nici sexual. De aici, se alunecă ușor la inutile fanfaronade și la tot felul de comedii ale inautenticității. Lesbiana se prefăce mai întâi că este bărbat; apoi, a fi lesbiană chiar devine un joc; travestiul, deghizarea se preschimbă într-o livrea; iar femeia, sub pretextul de a se sustrage opresiunii masculine, se face sclava personajului său; n-a voit să se închidă în situația ei de femeie, se va întemnița în aceea de lesbiană. Nimic nu creează o impresie mai puternică de îngustime de spirit și de mutilare decât aceste clanuri de femei eliberate. Trebuie adăugat că multe femei nu se declară homosexuale decât din complezență interesată; ele adoptă mai mult decât conștient posturi echivoce, sperând mai ales să-i stârneasă pe bărbații cărora le plac „vicioasele”.

Aceste zeloase provocatoare de scandal - care sunt, evident, cele mai remarcate - contribuie la discreditarea a ceea ce opinia publică socotește a fi un viciu și o poză.^[296]

Într-adevăr, homosexualitatea nu este mai mult o perversiune deliberată decât un blestem fatal. Este o atitudine aleasă în cadrul unei situații, adică în același timp motivată și adoptată în mod liber. Nici unul dintre factorii pe care subiectul și-i asumă prin această alegere - date fiziologice, istorie psihologică, circumstanțe sociale -nu este determinant, deși toate contribuie la explicarea ei. Pentru femeie, este o manieră printre atâtea altele de a rezolva problemele pe care i le pune condiția ei în general, prin situația ei erotică în particular. Ca toate conduitele umane, va antrena prefăcătorie, dezechilibru, eșec, minciună sau, dimpotrivă, va fi sursa unor experiențe fecunde, după cum va fi trăită în rea-credință, lene și inautenticitate sau, din-potrivă. În luciditate, generozitate și libertate.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Partea a II-a: SITUAȚIE

Capitolul V: FEMEIA MĂRITATĂ

Destinul pe care societatea îl propune în mod tradițional femeii este căsătoria. Și în zilele noastre, majoritatea femeilor sunt căsătorite, au fost căsătorite, se pregătesc să se căsătorească sau suferă că nu sunt căsătorite. Celibatară se definește prin raportare la căsătorie, fie că este frustrată, revoltată sau chiar indiferentă față de această instituție. Deci va trebui să ne continuăm acest studiu prin analiza căsătoriei.

Evoluția economică a condiției feminine este pe cale să bulverseze instituția căsătoriei; aceasta devine o uniune liber consimțită de către două individualități autonome; angajamentele conjugale sunt personale și reciproce; adulterul este pentru ambele părți o denunțare a contractului; divorțul poate fi obținut de către o parte sau de cealaltă în aceleași condiții. Femeia nu mai este cantonată în funcția ei reproducătoare: aceasta și-a pierdut în mare parte caracterul său de servitute naturală, se prezintă ca o sarcină voluntar asumată; și este asimilată unei munci productive pentru că, în majoritatea cazurilor, timpul de repaus cerut de o sarcină trebuie plătit mamei de către stat sau de către patron. În U.R.S.S., mariajul a apărut timp de cîțiva ani ca un contract individual sprijinindu-se numai pe libertatea soților; se pare că astăzi este un serviciu pe care statul îl impune amândurora. Depinde de structura generală a societății ca în lumea de mâine una sau alta dintre aceste tendințe să fie învingătoare; dar, în orice caz, tutela masculină este pe cale de dispariție. Totuși, epoca în care trăim este din punct de vedere feminist o

epocă de tranziție Numai o parte dintre femei participă la producție, și chiar și acestea aparțin unei societăți în care supraviețuiesc structuri antice, valori antice. Mariajul modern nu poate fi înțeles decât în lumina trecutului pe care-l perpetuează.

Căsătoria s-a prezentat întotdeauna într-un fel radical diferit pentru femeie și pentru bărbat. Cele două sexe își sunt necesare unul altuia, dar această necesitate nu a născut niciodată reciprocitate; niciodată femeile n-au constituit o castă care să stabilească pe picior de egalitate schimburi și contracte cu casta masculini Din punct de vedere social, bărbatul este un individ autonom și complet; este privit înainte de orice ca producător, și existența lui este justificată prin munca pe care o furnizează colectivității; am văzut^[297] din ce motive rolul reproducător și domestic în care este cantonată femeia nu i-a garantat o demnitate egală. Desigur, bărbatul are nevoie de ea; la anumite popoare primitive, se întâmplă ca celibatarul, incapabil să-și asigure singur subzistența, să fie privit ca un soi de paria; în comunitățile agricole, o tovarășă de muncă îi este indispensabilă țăranului; și, pentru majoritatea bărbaților, este avantajos să treacă anumite corvezi asupra unei femei; individul dorește o viață sexuală stabilă, dorește o posteritate, iar societatea îi cere să o perpetueze. Dar nu femeii îi este adresat acest apel al bărbatului: societatea bărbaților permite fiecăruia dintre membrii ei să se împlinească în calitate de soț și de tată; integrată ca sclavă sau vasală unor grupuri familiale în care domină tatii și frații, femeia a fost întotdeauna dată în căsătorie de niște bărbați altor bărbați. La început, clanul, rudele de sex masculin dispuneau de ea aproape ca de un obiect: făcea parte din prestațiile cu care grupurile cădeau reciproc de acord; condiția ei nu a fost profund modificată când căsătoria a căpătat în

cursul evoluției sale^[298] o formă contractuală; înzestrată sau luându-și partea ei de moștenire, femeia apare ca o persoană civilă; dar și zestrea și moștenirea o aservesc familiei sale și mai mult; timp îndelungat contractele de mariaj au fost semnate între socru și ginere, nu între soț și soție; numai văduva se bucura pe atunci de autonomie economică.^[299] Libertatea de alegere a fetei a fost totdeauna foarte restrânsă; iar celibatul - în afară de situațiile excepționale în care are un caracter sacru - o coboară la starea de parazit și de paria; mariajul este singura ei posibilitate de a-și câștiga pâinea și singura justificare socială a existenței sale. El îi este deci impus din două motive principale: trebuie să dea comunității copii; dar rare sunt cazurile în care - ca în Sparta și, într-o oarecare măsură, sub regimul nazist - statul îi ia pe copii direct sub protecția sa și nu-i cere femeii decât să fie mamă. Chiar și civilizațiile care ignoră rolul generator al tatălui cer ca femeie să fie sub protecția unui soț; ea are atât îndatorirea de a satisface nevoile sexuale ale bărbatului cât și de a avea grijă de căminul său. Menirea pe care i-o impune societatea este considerată ca un serviciu adus soțului; de aceea el îi datorează soției sale cadouri sau o moștenire, sau se angajează să o întrețină; prin acest mijloc societatea își achită datoria față de femeia pe care i-o sacrifică. Drepturile pe care soția le câștigă îndeplinindu-și datoriile se traduc prin obligațiile pe care le are față de ea bărbatul. El nu poate sfârâma după bunul său plac legătura conjugală; repudierea și divorțul nu se obțin decât printr-o decizie a puterilor publice și uneori soțul îi datorează femeii o compensație bănească: acest obicei devine chiar abuziv în Egiptul lui Bocchoris, ca și astăzi în USA, sub formă de *alimony*^[300]. Poligamia a fost întotdeauna mai mult sau mai puțin tolerată; bărbatul își poate aduce în pat sclave, concubine, iubite, prostituate; dar trebuie să respecte anumite

privilegii ale soției sale legitime. Dacă este maltratată sau lezată, aceasta are posibilitatea - mai mult sau mai puțin concret garantată - să se întoarcă la familia sa, să obțină din partea ei separarea sau divorțul. Astfel, pentru cei doi soți, căsătoria înseamnă în același timp o sarcină și un profit; dar situația lor nu este simetrică; pentru fete, mariajul este singurul mijloc de a se integra în societate și, dacă sunt refuzate, ele sunt niște deșeuri din punct de vedere social. De aceea mamele au căutat întotdeauna cu atâta îndârjire să le căpătuiască. În secolul trecut, pe vremea burgheziei, abia dacă erau întrebate în privința căsătoriei lor. Erau oferite eventualilor pretendenți în cursul unor „întrevederi” dinainte aranjate. Zola a descris acest obicei în *Viața de zi cu zi*:

— Ratată, e ratată, zise doamna Josserand lăsându-se la loc în scaun.

— Ah ! zise simplu domnul Josserand.

— Dar nu înțelegi, reluă doamna Josserand cu o voce ascutită, îți spun, încă o căsătorie dusă pe apa sâmbetei, și e a patra pe care o ratează! Ascultă, începu iarăși doamna Josserand, ducându-se spre fiica ei, cum de-ai ratat și căsătoria asta?

Berthe înțelese că-i venise rândul.

— Nu știu, mamă, murmură ea.

— Un subșef de birou, continuă maică-sa; sub treizeci de ani, cu un

viitor strălucit. În fiecare lună îți aduce banii în casă; e ceva solid, fie și

numai asta... Ai mai făcut iar vreo prostie, cum ai făcut și cu ceilalți?

— Te asigur că nu, mama.

— Când ați dansat, ați trecut în salonaș?

Berthe se tulbură:

— Da, mamă... Și, cum era singur, a vrut să facă niște lucruri urâte, m-a

sărutat apucându-mă așa. Atunci mi-a fost frică, și l-am împins.

Mama ei o întrerupse, cuprinsă din nou de furie:

— L-a împins! Auzi, nenorocita, l-a împins!

— Dar, mamă, nu-mi dădea drumul.

— Ei, și? Nu-ți dădea drumul... mare lucru! Pe proastele astea ar trebui

să le ducă la pension! Ia zi, ce te-am învățat? Pentru un sărut după ușă!

Chiar trebuie să ne vorbești de asta nouă, părinților tăi? Să împingi oamenii

așa, să-ți ratezi căsătoria!

Își luă un aer doctoral și continuă:

— S-a terminat, sunt disperată, ești proastă, fata mea... Din moment ce

n-ai avere, trebuie să înțelegi că nu-i poți prinde pe bărbați prin altceva.

Trebuie să fu drăguță, să faci ochi dulci, să-ți uiți mâna într-a lui, să-i permiți copilării fără să ai aerul că-i dai voie; în sfârșit, să pescuiești un bărbat... Și ce mă înfurie și mai tare e că se pricepe la asta, când vrea, reluă doamna Josserand.

Haide, șterge-ți ochii, uită-te la mine ca și cum aș fi un domn care-ți face curte. Vezi, la-și să-ți cadă evantaiul, pentru ca domnul, ridicându-l, să-ți atingă degetele. Și nu sta țeapănă, mișcă-te mai grațios. Bărbaților nu leplac scândurile. Mai ales, dacă merg prea departe, nu face pe proasta. Un bărbat care merge prea departe e aprins, draga mea.

Pendula din salon sună ora două; și în agitația acestei stări de veghe prelungite, în dorința ei furioasă de a obține o căsătorie imediată, mama gândea cu glas tare, sucind-o și răsucind-o pe fiică-sa ca pe o păpușă de carton. Aceasta, moale, fără voință, se lăsa în voia ei, dar era foarte mâhnită; se simțea sufocată de teamă și de rușine...

Astfel, fata apare ca fiind absolut pasivă; este măritată, dată în căsătorie de către părinți. Băieții se însoară, își iau nevastă. Ei caută în căsătorie o expansiune, o confirmare a existenței lor, și nu a dreptului însuși de a exista; este o sarcină pe care și-o asumă în mod liber. Se pot deci interoga asupra avantajelor și inconvenientelor, așa cum au făcut autorii satirici greci și cei din Evul Mediu; nu este pentru ei decât un mod de viață, nu un destin. Le este la îndemână să prefere singurătatea celibatului, unii se căsătoresc târziu sau nu se căsătoresc niciodată.

Femeile, măritându-se, primesc ca domeniu o părticică de lume; garanții legale o apără împotriva capriciilor bărbatului; dar ea devine vasala lui. El este din punct de vedere economic șeful comunității și deci el o întruchipează în ochii societății. Ea îi ia numele; este asociată cultului său, integrată clasei, mediului său; aparține familiei lui, devine „jumătatea” lui. Îl urmează acolo unde munca lui îl solicită: în mod esențial,

după locul în care lucrează el își fixează domiciliul conjugal; mai mult sau mai puțin brutal, rupe cu trecutul, este anexată universului soțului ei; îi dăruiește propria-i persoană; îi datorează virginitatea și o riguroasă fidelitate. Ea pierde o parte din drepturile pe care codul i le recunoaște femeii necăsătorite. Legislația romană o așeza pe femeie în mâinile unui bărbat *loco filiae*; la începutul secolului al XIX-lea, Bonnard declara că nevasta este pentru soț ceea ce este copilul pentru mamă; până la legea din 1942, codul francez cerea ca ea să se supună bărbatului său; legile și moravurile încă îi mai conferă acestuia o mare autoritate: este implicată, prin situația sa însăși, în sânul societății conjugale. Din moment ce el este producătorul, el depășește interesul familiei către acela al societății care îi deschide un viitor cooperând la edificarea unui viitor colectiv: el întruchipează transcendența. Femeia este destinată perpetuării speciei și întreținerii căminului, adică imanenței^[301]. Într-adevăr, orice existență umană este transcendență și imanență în același timp; pentru a se depăși, ea cere să se mențină, pentru a se lansa spre viitor, trebuie să-și integreze trecutul și, comunicând cu ceilalți, trebuie să se confirme sieși. Aceste două momente sunt implicate în orice mișcare vie: bărbatului, căsătoria îi permite chiar fericita sinteză; în meseria sa, în viața sa politică el cunoaște schimbarea, progresul, își trăiește risipirea în timp și în univers; și când este sătul de acest vagabondaj, își întemeiază un cămin, se fixează, se ancorează în lume; seara, se întoarce în casa în care femeia veghează peste mobile și peste copii, asupra trecutului pe care îl înmagazinează. Dar aceasta nu are altă îndatorire decât să mențină și să întrețină viața în pura și identica sa generalitate; ea perpetuează esența imuabilă, asigură ritmul egal al zilelor și permanența căminului, ale cărui uși le păstrează închise: nu i se oferă nici un impact direct asupra viitorului, nici

asupra universului; nu transcende spre colectivitate decât prin mijlocirea unui soț.

Astăzi, mariajul păstrează în mare parte această înfățișare tradițională. Și, mai întâi, i se impune mult mai imperios fetei decât băiatului. Există încă numeroase straturi sociale în care nici o altă perspectivă nu i se deschide fetei; în rândurile țăranilor, femeia necăsătorită este o paria; rămâne servitoarea tatălui, a fraților și a cumnatului ei; exodul spre oraș este imposibil; căsătoria, aservind-o unui bărbat, o face, totuși, stăpâna casei în care trăiește. În anumite medii burgheze, fata este incapabilă să-și câștige pâinea; ea nu poate decât să vegeteze ca parazită în căminul părintesc sau să accepte în vreun cămin străin o poziție inferioară. Chiar și în cazul în care este emancipată, privilegiul economic deținut de bărbați o face să prefere căsătoria unei meserii: va căuta un bărbat a cărei situație să fie superioară celei pe care o are ea sau despre care speră că va „ajunge” mai repede și mai sus decât ar putea-o face ea. Se admite, ca și altădată, că actul amoros este, din partea femeii, un serviciu pe care-l face bărbatului; el își ia plăcerea și în schimb îi datorează o compensație. Trupul femeii este un obiect care se cumpără; pentru ea, reprezintă un capital pe care este în drept să-l exploateze. Uneori îi aduce soțului său o zestre; adesea, se angajează să facă anumite treburi casnice; va ține casa, va crește copiii, în orice caz, are dreptul să se lase întreținută, și morala tradițională chiar o îndeamnă la asta. Este natural să fie tentată de această facilitate, cu atât mai mult cu cât meseriile feminine sunt adesea ingrate și prost plătite; căsătoria este o carieră mai avantajoasă decât multe altele. Moravurile fac încă dificilă eliberarea sexuală a celibatului; în Franța, adulterul soției a fost până în zilele noastre un delict, în timp ce nici o lege nu îi interzicea femeii amorul liber; totuși,

dacă voia să-și ia un amant, femeia trebuia întâi să se mărite. Multe tinere fete burgheze, foarte sever crescute, se mărită și în prezent „pentru a fi libere”. Un mare număr de americane și-au cucerit libertatea sexuală; dar experiențele lor seamănă cu acelea ale tinerilor primitivi descriși de Malinowski care gustă, în Casa celibatarilor, plăceri lipsite de consecințe; cei din jur așteaptă ca ei să se căsătorească, și abia atunci sunt priviți pe deplin ca adulți. O femeie singură, în America mai mult decât în Franța, este o ființă incompletă din punct de vedere social, chiar dacă-și câștigă singură existența; îi trebuie o verighetă pe deget pentru a câștiga demnitatea integrală a unei persoane și plenitudinea drepturilor sale. Îndeosebi, maternitatea nu este respectată decât la femeia măritată; fata-mamă rămâne un obiect al scandalului, iar copilul este un handicap care apasă greu asupra ei. Pentru toate aceste motive, multe adolescente din Vechea și din Noua Lume, întrebată despre proiectele lor de viitor, răspund astăzi, la fel ca și altădată: „Vreau să mă mărit” . Nici un tânăr, totuși, nu consideră căsătoria drept proiectul său fundamental. Reușita economică îi va conferi demnitatea sa de adult: ea poate implica mariajul - mai ales pentru țărani - dar poate, de asemenea, să-l excludă. Condițiile vieții moderne - mai puțin stabile, mai incerte decât altădată - fac ca îndatoririle căsătoriei să fie deosebit de dificile pentru tânăr; dimpotrivă, profiturile ei s-au micșorat din moment ce el poate singur să se întrețină, iar satisfacțiile sexuale sunt, în general, posibile. Fără îndoială, căsătoria comportă unele facilități materiale („Mănânci mai bine acasă decât la restaurant”), facilități erotice („Așa ai bordelul acasă”), îl salvează pe individ de singurătate, îl fixează în spațiu și în timp dându-i un cămin și copii: este o împlinire definitivă a existenței sale. Nu contează că în ansamblu cererile masculine sunt inferioare ofertelor feminine. Tatăl mai mult

se debarasează de fiică decât o dăruiește; fata care caută un soț nu răspunde unui apel masculin, ci îl provoacă. Căsătoriile aranjate nu au dispărut; există o întreagă burghezie cumsecade care le perpetuează. În jurul mormântului lui Napoleon, la Operă, la bal, pe o plajă, la un ceai, aspiranta cu părul proaspăt pieptănat, îmbrăcată cu o rochie nouă, își exhibă cu timiditate grațiile fizice și conversația modestă; în jurul ei părinții o hărțuiesc: „M-au costat deja foarte scump întrevederile astea; hotărăște-te! Data viitoare va fi rândul surorii tale!” Nefericita candidată știe că șansele ei scad pe măsură ce înaintează în vârstă; potențienții nu sunt numeroși: nu are mai multă libertate de alegere decât tânăra beduină care este dată în schimbul unei turme de oi. Cum spune Colette^[302]: „O fată fără avere și fără o meserie care este o povară pentru frații săi nu are decât să tacă, să-și accepte norocul și să-i mulțumească lui Dumnezeu!”

Într-o manieră mai puțin crudă, viața mondenă le îngăduie tinerilor să se întâlnească sub ochiul vigilant al mamelor. Ceva mai eliberate acum, fetele ies mai des, frecventează facultăți, își iau o slujbă care le dă ocazia să cunoască bărbați. Între 1945 și 1947, în rândurile burgheziei belgiene, doamna Claire Leplae a condus o anchetă privind problema alegerii matrimoniale.^[303] Autoarea și-a ales ca formă de cercetare interviul; voi cita câteva dintre întrebările pe care le-a pus și răspunsurile obținute.

- Căsătoriile aranjate sunt frecvente (0%)
- Nu mai există căsătorii aranjate (51%).
- Căsătoriile aranjate sunt foarte rare (1% până la 16%).
- Între 1 și 3% dintre căsătorii sunt aranjate (28%)
- 5 până la 10% dintre căsătorii sunt aranjate (5%).

Persoanele interesate semnaleză că mariajele aranjate, numeroase înainte de 1945, aproape că au dispărut. Totuși, „interesul, absența relațiilor, timiditatea sau vârsta, dorința de a realiza o bună uniune sunt motivele unor căsătorii aranjate”. Acestea sunt adesea intermediare de către preoți; alteori fata se mărită prin corespondență. „își fac ele însele portretul în scris, acesta e publicat într-o foaie specială, sub un număr. Ea comportă de exemplu două sute de candidate la căsătorie și un număr aproape egal de candidați. Și ei și-au făcut portretul. Toți își pot alege în mod liber un corespondent căruia îi scriu prin această modalitate.”

1: în ce împrejurări și-au găsit perechea tinerii în ultimii zece ani?

R.: Reuniunile mondene (48%).

Studiile, munca lor în comun (22%).

Reuniuni intime, sejururi (30%).

Toată lumea este de acord în a susține că „mariajele între prieteni din copilărie sunt foarte rare. Dragostea se naște din neprevăzut”.

L: Banii joacă un rol primordial în alegerea persoanei cu care te căsătorești?

R.: 30% dintre mariaje nu sunt decât o chestiune de bani (48%).

50% dintre mariaje nu sunt decât o chestiune de bani (35%).

70% dintre mariaje nu sunt decât o chestiune de bani (17%).

l: Părinții sunt avizi să-și mărite fiicele?

R.: Părinții sunt avizi să-și mărite fiicele (58%).

Părinții sunt dornici să-și mărite fiicele (25%).

Părinții doresc să-și păstreze fiicele alături de ei (18%).

L: Fetele sunt averse să se mărite?

R.: Fetele sunt averse să se mărite (36%). Fetele doresc să se mărite (38%).

Fetele, decât să nu facă o partidă bună, preferă să nu se mărite (26%).

„Fetele îi asaltează pe tineri. Fetele se mărită cu primul venit ca să se căpătuiască. Toate speră să se mărite și își dau toată osteneala ca s-o facă. Este o umilință pentru fată să nu fie solicitată; ca să evite aceasta, adesea se mărită cu primul venit. Fetele se grăbesc să se mărite pentru că mariajul le asigură mai multă libertate.” Asupra acestui punct, aproape toate mărturiile sunt de acord.

Î.: Căutând să se mărite, fetele sunt mai active decât băieții?

R.: Fetele le declară băieților sentimentele lor și apoi le cer să le ia în căsătorie (43%).

Fetele sunt mai active decât băieții când vor să se mărite (43%). Fetele sunt discrete (14%).

Și aici întâlnim aproape unanimitate: fetele iau de obicei inițiativa măritășului. „Fetele își dau seama că nu au cu ce să se descurce în viață; neștiind cum ar putea munci ca să-și procure cele necesare traiului, caută în mariaj o plută de salvare. Fetele fac declarații, se agață de gâtul băieților. Sunt înfiorătoare! Fata se folosește de orice mijloc pentru a se mărita... Femeia caută bărbatul etc.”

Nu există un document asemănător relativ la Franța: dar situația burgheziei fiind analoagă în Franța și în Belgia, s-ar ajunge fără îndoială la concluzii similare; mariajele „aranjate” au fost întotdeauna mai numeroase în Franța decât în orice altă țară, iar faimosul „Club al găitanelor verzi”, ai cărui aderenți se regăsesc în seratele destinate să faciliteze apropierea între cele două sexe, prosperă

încă; anunțurile matrimoniale ocupă coloane lungi într-o mulțime de ziare.

În Franța, ca și în America, mamele, surorile mai mari, revistele pentru femei le învață cu cinism pe tinerele fete arta de a „pune mâna pe un soț”, așa cum hârția de prins muște atrage muștele; este un „pescuit”, o „vânătoare”, care cere multă îndemânare: nu țițiți prea sus, nici prea jos: nu fiți romantice, ci realiste; combinați cochetăria cu modestia; nu cereți nici prea mult, nici prea puțin... Tinerii nu au încredere în femeile „care vor să se mărite”. Un tânăr belgian declară^[304]: „Nu e nimic mai dezagreabil pentru un bărbat decât să se simtă urmărit, să-și dea seama că a nimerit în ghearele unei femei”. Ei se străduiesc să le dejoace capcanele. Alegerea fetei este cel mai adesea foarte limitată: n-ar fi cu adevărat liberă decât dacă și ea s-ar socoti la fel de liberă să nu se mărite. De obicei în decizia ei există mai mult calcul, dezgust, resemnare decât entuziasm. „Dacă tânărul care o cere este cât de cât convenabil (mediu, sănătate, carieră), fata îl acceptă fără să-l iubească îl acceptă chiar dacă există mai mulți „dar” și își păstrează luciditatea.”

Totuși, deși dorește căsătoria, în același timp fata se teme de ea. Reprezintă pentru ea un beneficiu considerabil mai mare decât pentru bărbat, și de aceea ea o dorește cu mai multă aviditate; dar cere, de asemenea, și niște sacrificii greu de înfăptuit; în special, implică o ruptură mult prea brutală cu trecutul. S-a văzut că multe adolescente erau angoasate la ideea de a părăsi casa părintească; când evenimentul se apropie, anxietatea devine exasperantă. În acest moment se nasc o mulțime de nevroze; ele se întâlnesc și la tinerii care se înspăimântă de responsabilitățile noi pe care și le asumă, dar sunt mult mai răspândite la fete, din motivele pe care le-am arătat deja și care capătă în

această criză întreaga lor greutate. Nu voi cita decât un exemplu din Stekel, care a trebuit să trateze o fată de familie bună care manifesta mai multe simptome nevrotice.

În momentul în care Stekel o cunoaște, suferă de stări de vomă, ia morfină în fiecare seară, are crize de mânie, refuză să se spele, mănâncă în pat, stă închisă în cameră. Este logodită și afirmă că-și iubește cu pasiune logodnicul. Îi mărturisește lui Stekel că i s-a dăruit... Mai târziu, îi spune că nu a încercat nici o plăcere și chiar că își amintește cu repulsie de săruturile lui, care-i dădeau acele senzații de vomă. Se descoperă că de fapt ea l s-a dăruit logodnicului ei ca să-și pedepsească mama, de care nu se simțea destul de iubită, când era copil, își pândeia părinții noaptea pentru că-i era teamă să nu-i facă un frate sau o soră; își adora mama. „Și acum trebuia să se mărite, să plece din casa părintească, să părăsească dormitorul părinților săi? Era imposibil.” Se îngrașă mâncând prea mult, își zgârie și își urâtește mâinile, se abrutizează, se îmbolnăvește, încearcă să-și ofenseze prin orice mijloc logodnicul. Medicul o vindecă, dar ea își imploră mama să renunțe la ideea acestei căsătorii: „Voia să rămână acasă, totdeauna, să rămână copil”. Mama sa insistă să se mărite. Cu o săptămână înainte de ziua nunții este găsită în patul ei, moartă; se sinucisese cu un glonte de revolver.

În alte cazuri, fata se încăpățânează într-o lungă maladie; este disperată pentru că starea ei nu-i permite să se căsătorească cu bărbatul „pe care-l adoră”; într-adevăr, se îmbolnăvește ca să nu se mărite cu el, și nu-și regăsește echilibrul decât rupând logodna. Uneori, teama de mariaj vine din faptul că fata a avut mai înainte experiențe erotice care au marcat-o; în special, poate să se teamă că va fi descoperită pierderea virginității. Dar adesea,

o pasiune arzătoare față de tată, mamă sau soră, ori atașamentul de casa părintească în general îi fac insuportabilă ideea de a se supune unui bărbat străin. Și multe se hotărăsc s-o facă pentru că trebuie să se mărite, pentru că se fac presiuni asupra lor, pentru că știu că este unica soluție rezonabilă, pentru că vor o existență normală de soție și de mamă; cu toate acestea, vor păstra în adâncul sufletului secrete și rezistențe încăpăținate care fac ca începuturile vieții lor conjugale să fie dificile și le pot împiedica chiar să-și găsească vreodată echilibrul.

În general, deci, nu din dragoste se hotărăsc căsătoriile. „Soțul nu este niciodată, ca să spunem așa, decât un substitut al bărbatului iubit, niciodată bărbatul iubit”, afirmă Freud. Această disociere nu este deloc accidentală. Este implicată de însăși natura acestei instituții, ce presupune transcenderea spre interesul colectiv a uniunii economice și sexuale a bărbatului și a femeii, nu asumarea fericirii lor individuale. În regimurile patriarhale, se întâmplă - se mai întâmplă și astăzi la anumite popoare musulmane - ca logodnicii aleși de autoritatea părinților să nu-și fi văzut unul altuia nici măcar chipul până în ziua nunții. Nici măcar nu se pune problema ca un destin, considerat sub aspectul său social, să fie întemeiat pe un capriciu sentimental sau erotic.

În acest târg cuminte, spune Montaigne, poftele nu sunt atât de nebunatice; sunt sumbre și mai tocite. Dragostea detestă să fie ținută pe de lături și se amestecă în mod laș cu legăturile care sunt făcute și întreținute sub alte chipuri, cum este căsătoria; alianța, averea atârnă mai greu decât grațiile sau frumusețea. Nu te căsătorești pentru tine, așa se spune; te căsătorești pentru posteritate, pentru familia ta (*Cartea a III-a*, cap. IV.).

Bărbatul, prin faptul că el își „ia” nevastă - și mai ales când ofertele feminine sunt numeroase -, are ceva mai multă libertate de alegere. Dar, cum actul sexual este considerat ca un serviciu impus femeii, pe care se întemeiază avantajele ce-i sunt acordate, este logic să se treacă peste preferințele ei particulare. Căsătoria este destinată să o apere împotriva libertății bărbatului: dar cum nu există nici dragoste, nici individualitate în afara libertății, pentru a asigura existenței sale protecția unui bărbat, ea trebuie să renunțe la viața unui individ singular. Am auzit o mamă de familie pioasă învățându-le pe fiicele sale că „dragostea este un sentiment grosolan rezervat bărbaților și pe care nu-l cunosc femeile *comme il faut*”. Era, sub o formă naivă, chiar doctrina pe care o exprimă Hegel în *Fenomenologia spiritului*:

„Raporturile de mamă și de soție au, însă, pe de o parte, singularitatea ca ceva natural, care aparține plăcerii, în parte, ca ceva negativ, care își vede în acest raport doar dispariția sa; în parte, singularitatea este, tocmai de aceea ceva contingent, care poate fi înlocuit printr-o altă singularitate. În casa eticului, nu acest soț, nu acest copil sunt aceia pe care se fundează aceste relații ale femeii, ci un soț, copii în genere, nu sensibilitatea, ci universalul. Diferența vieții ei etice față de aceea a bărbatului constă tocmai în aceasta, că în determinarea sa pentru viață individuală și în plăcerea ei, femeia rămâne nemijlocit universală și rămâne străină la singularitatea dorinței, pe când, din contră, la bărbat, aceste două laturi se despart și, întrucât, ca cetățean, el posedă puterea conștiinței-de-sine a universalității, el își răscumpără prin aceasta dreptul dorinței, și își prezervă totodată libertatea față de acest drept. Întrucât în această relație a femeii este deci amestecată singularitatea, viața ei etică nu este pură; în măsura în care însă această

viață este etică, singularitatea este indiferentă și femeii îi lipsește momentul prin care ea se recunoaște în alții ca fiind acest Sine.”^[305]

Aceasta înseamnă că femeia nu trebuie să-și întemeieze în singularitatea lor raporturi cu un soț ales de ea, ci să justifice în generalitatea lor exercițiul funcțiilor sale feminine: ea nu trebuie să cunoască plăcerea decât sub o formă specifică și nonindividualizată; rezultă de aici, întâlnindu-se cu destinul ei erotic, două consecințe inițiale: mai întâi, ea nu are dreptul la nici o activitate sexuală în afara mariajului; pentru cei doi soți, actul sexual devenind o instituție, dorința și plăcerea sunt depășite spre interesul social; dar bărbatul, care transcende spre universal ca lucrător și cetățean, poate gusta înainte de nuntă, și pe marginea vieții conjugale, plăceri contingente: în orice caz, își găsește salvarea pe alte drumuri; în timp ce într-o lume în care femeia este esențial definită ca femelă, trebuie ca ea să fie pe deplin justificată ca femelă. Pe de altă parte, s-a văzut că legătura dintre general și particular este biologic diferită la bărbat și la femeie: îndeplinindu-și sarcina specifică de soț și de mascul reproducător, primul își află cu siguranță plăcerea^[306]; dimpotrivă. în femeie există adesea o disociere între funcția genitală și voluptate. Astfel încât, pretinzând că dă vieții sale erotice o demnitate etică, căsătoria, dimpotrivă, își propune să o suprime.

Această frustrare sexuală a femeii a fost în mod deliberat acceptată de către bărbați; s-a văzut că se sprijineau pe un naturalism optimist pentru a se resemna fără dificultate să i accepte suferințele: asta e soarta ei: blestemul biblic îi confirmă această opinie comodă. Durerile facerii - această grea răscumpărare acordată femeii în schimbul unei scurte și incerte plăceri - au fost chiar tema a numeroase glume. „Cinci minute de plăcere, nouă

luni de chin... Intră mai ușor decât iese...” Acest contrast i-a înveselit adesea pe bărbați. În această filozofie intră o doză de sadism: mulți bărbați se bucură de suferința feminină și le repugnă ideea că ar putea fi atenuată.^[307] Înțelegem deci că acești bărbați nu au nici un fel de scrupule în a-i nega însoțitoarei lor dreptul la satisfacție sexuală; li s-a părut chiar mai avantajos să-i refuze, o dată cu autonomia plăcerii, și tentațiile dorinței.^[308] Acest lucru îl exprimă, cu un cinism fermecător, Montaigne:

Tot un fel de incest este să folosești în această înrulare venerabilă și sacră eforturile și extravagantele libertății amoroase; trebuie, zice Aristotel, „să-ți atingi femeia cu prudență și severitate, de teamă ca nu cumva, gâdilând-o prea lasciv, plăcerea să n-o facă să iasă din țâțânile rațiunii...” Nu văd, dintre căsătoriile care eșuează prea devreme și se tulbură, decât din acelea încheiate pentru motive de frumusețe și dorințe amoroase: trebuie ca o căsnicie să aibă baze mai solide și mai constante și să se întemeieze pe luciditate; voioșia strălucitoare nu valorează nimic... o căsnicie bună, dacă este așa, refuză tovarășia și condițiile dragostei (*Cartea a III-a*, cap. V.) [...] „înseși plăcerile pe care le au din relațiile cu femeile lor - mai spune el - sunt condamnate dacă în ele nu există moderație; și în libertate și desfrânare poți să cazi ca într-un subiect nelegitim. Dorințele rușinoase pe care ni le sugerează acest joc sunt nu numai indecente, ci și dăunătoare femeilor noastre. Cel puțin să învețe în alt fel nerușinarea. Ele sunt întotdeauna destul de treze pentru dorințele noastre... Căsnicia este o legătură religioasă și sfântă: iată de ce plăcerea pe care o avem din ea trebuie să fie o plăcere reținută, serioasă și amestecată cu ceva severitate; trebuie să fie o voluptate prudentă și conștiincioasă.”

Într-adevăr, dacă soțul trezește senzualitatea feminină, o trezește în generalitatea sa, din moment ce el nu a fost special ales; el își predispune soția să-și caute plăcerea în alte brațe; să mângâi foarte mult o femeie înseamnă, zice Montaigne, „să-ți faci treaba într-un paner pentru ca mai apoi să ți-l pui în cap”. De altfel autorul, de bună-credință, este de acord că prudența masculină o pune pe femeie într-o situație foarte ingrată.

Femeile nu greșesc deloc când refuză regulile de viață care sunt introduse în lume; cu atât mai mult cu cât bărbații sunt aceia care le-au făcut pentru ele. Firește că există nepotriviri între noi și ele. Noi le tratăm fără considerație, astfel: după ce ne-am dat seama că sunt fără asemănare mai pasionate și mai pricepute într-ale dragostei decât noi.... le-am impus castitatea sub pedepsele cel mai strașnice... vrem să fie sănătoase, viguroase, în stare bună, bine hrănite și caste totodată, adică și calde și reci; căci căsătoria - care spunem noi că are sarcina să le împiedice să ardă - le aduce puțină alinare, după moravurile noastre.

Proudhon are mai puține scrupule: a îndepărta dragostea de căsătorie este, zice el, conform cu „dreptatea”:

Dragostea trebuie să fie înecată în dreptate... orice conversație amoroasă. chiar între logodnici, chiar între soți, este necuviincioasă, distruge respectul zilnic, dragostea de muncă și practica datoriei sociale... (o dată îndeplinit oficiul amorului)... trebuie să o îndepărtăm precum ciobanul care, după ce a încheat laptele, separă brânza de zer...

Totuși, în cursul secolului al XIX-lea, concepțiile burgheziei s-au modificat puțin; ea se străduia cu ardoare să apere și să mențină căsătoria; și, pe de altă parte, progresul individualismului făcea să fie

imposibilă înăbușirea revendicărilor feminine: Saint-Simon. Fourier, George Sand și toți romanticii proclamaseră cu prea multă violență dreptul la dragoste. S-a ridicat problema integrării în mariaj a sentimentelor individuale care până atunci fuseseră excluse. În această epocă a fost inventată noțiunea echivocă de „dragoste conjugală”, fruct miraculos al mariajului tradițional de conveniență. Balzac exprimă toate inconsecvențele în idei ale burgheziei conservatoare. El recunoaște că în principiu dragostea și căsătoria nu au nimic de-a face una cu alta; dar este dezgustător să asimilezi o instituție respectabilă unui simplu târg, în care femeia este tratată ca un lucru; și se ajunge astfel la incoerențele deconcertante din *Fiziologia mariajului*, unde citim:

Căsătoria poate fi considerată din punct de vedere politic, civil și moral ca o lege, ca un contract, ca o instituție... Căsătoria poate fi, deci, obiectul respectului general. Societatea nu a putut lua în considerare decât aceste somități care pentru ea domină chestiunea conjugală.

Majoritatea bărbaților nu au în vedere, prin căsătorie, decât reproducerea, proprietatea copilului; dar nici reproducerea, nici copilul nu constituie fericirea. Porunca *crescite et multiplicavii* nu implică dragostea. A cere unei fete pe care ai văzut-o de paisprezece ori în cincisprezece zile dragoste în numele legii, al regelui și al dreptății este o absurditate demnă de majoritatea predestinaților.

Iată ceva la fel de net ca teoria hegeliană. Dar Balzac continuă fără nici un fel de tranziție:

Dragostea este acordul dintre nevoie și sentiment, fericirea în căsnicie rezultă dintr-o perfectă

înțelegere între sufletele celor doi soți. Reiese de aici că, pentru a fi fericit, un bărbat este obligat să-și impună anumite reguli de onoare și delicatețe. După ce s-a folosit de beneficiul legii sociale care consacră nevoia, trebuie să se supună legilor secrete ale naturii care fac să înflorească sentimentele. Dacă fericirea lui stă în a fi iubit, trebuie să iubească sincer: nimic nu rezistă unei pasiuni adevărate. Dar a fi pasionat înseamnă a dori tot timpul. Poți să-ți dorești tot timpul soția?

— Da.

După care, Balzac își expune teoriile sale despre căsătorie. Dar ne dăm seama repede că pentru bărbat este vorba nu numai să fie iubit, ci și să nu fie înșelat: el nu va ezita să-i impună soției sale un regim abrutizant, să-i refuze orice cultură, să o îndobitocască în singurul scop de a-și salva onoarea. Și aici este vorba de dragoste? Dacă vrem să găsim un sens în aceste idei cețoase și dezlănate, se pare că bărbatul are dreptul să aleagă o femeie cu ajutorul căreia își va satisface nevoile în generalitatea lor, generalitate care este garanția fidelității sale: apoi să trezească dragostea soției sale folosind anumite rețete. Dar este el oare cu adevărat îndrăgostit dacă se căsătorește pentru proprietatea sa, pentru a lăsa urma-și? Și dacă nu este, cum va fi pasiunea lui atât de irezistibilă încât să antreneze o pasiune reciprocă? Iar Balzac ignoră oare cu adevărat că o dragoste neîmpărtășită, departe de a seduce ineluctabil, dimpotrivă, inoportunează și dezgustă? Se vede clar reaua sa credință în Memoriile a două tinere căsătorite, roman epistolar și cu teză. Louise de Chaulieu pretinde că își întemeiază căsătoria pe dragoste: prin excesul pasiunii sale, își ucide primul soț; mai apoi, moare ca urmare a exaltării geloase pe care o simte față de cel de-al doilea. Renée de l'Estorade și-a sacrificat sentimentele în

favoarea rațiunii; dar bucuriile maternității o recompensează îndeajuns și ea își întemeiază pe acestea o fericire solidă. Mai întâi ne întrebăm ce blestem - dacă nu cumva un decret al autorului însuși - îi interzice îndrăgostitei Louise maternitatea pe care-o dorește: dragostea nu a împiedicat niciodată procreația; și, pe de altă parte, ne gândim că pentru a accepta cu plăcere îmbrățișările soțului ei, ia trebuit lui Renée acea „ipocrizie” pe care Stendhal o ura la „femeile cinstite”. Balzac descrie noaptea nunții în acești termeni:

Animalul pe care îl numim soț, după expresia ta, a dispărut. Îi scrie Renée prietenei sale. M-am întâlnit, într-o încântătoare seară, cu un amant ale cărui vorbe îmi mergeau la suflet, de brațul căruia mă sprijineam cu o plăcere de nedescris..? curiozitatea s-a trezit în sufletul meu... Să știi, totuși, că n-a lipsit nimic din ceea ce presupune dragostea cea mai tandră, nici din neprevăzutul care, într-un anumit fel, onorează acea clipă: farmecele misterioase pe care închipuirile noastre i-o cer, pierderea rațiunii care scuză orice, consimțământul smuls, voluptățile ideale mult timp întrevăzute, care ne subjugă sufletul înainte să revenim la realitate, toate seducțiile se aflau acolo, cu formele lor fermecătoare.

Acest miracol probabil că nu s-a mai repetat de prea multe ori, întrucât, după câteva scrisori, o găsim pe Renée în lacrimi: „Înainte eram o ființă, acum sunt un obiect”; și ea își consolează nopțile de „dragoste conjugală” citind Bonald. Dar ar fi, totuși, interesant de aflat „prin ce mijloace soțul s-a schimbat, în momentul cel mai dificil al inițierii feminine, într-un vrăjitor; acelea pe care le arată Balzac în Fiziologia mariajului sunt sumare: „Nu vă începeți niciodată căsătoria printr-un viol”, sau vagi: „A ști să prinzi cu îndemânare nuanțele

plăcerii, a le dezvolta, a le da un stil nou, o expresie originală, în acestea stă geniul unui soț”. De altfel, adaugă imediat că „între două ființe care nu se iubesc, acest geniu este un libertinaj”. Or, chiar aceasta se întâmplă: Renée nu îl iubește pe Louis; și atunci de unde vine „geniul”, așa cum ne este descris? Într-adevăr, Balzac a eludat cu cinism problema. Nu a recunoscut că nu există sentimente neutre și că absența dragostei, constrângerea, plictiseala dau naștere nu prieteniei tandre, ci mai degrabă ranchiunei, nerăbdării, ostilității

Scriitorul este mai sincer în *Crinul din vale*, iar destinul nefericitei doamne de Mortsauf apare mult mai puțin edificator.

A împăca dragostea și căsătoria este un asemenea tur de forță, încât trebuie nici mai mult, nici mai puțin decât o intervenție divină pentru a reuși: este soluția pe care o găsește Kierkegaard, prin complicate ocolișuri. Filosoful se complăce în a denunța paradoxul căsătoriei:

Ciudată invenție mai este și căsătoria! Și ceea ce o face și mai ciudată este că trece drept un demers spontan; și totuși, nici un demers nu este decisiv... Un act atât de decisiv ar trebui deci înfăptuit spontan.

Dificultatea este aceasta: dragostea și înclinația amoroasă sunt cu totul spontane, căsătoria este o decizie; totuși, înclinația amoroasă trebuie să fie trezită de căsătorie sau de decizie: să vrei să te căsătorești: aceasta înseamnă că lucrul cel mai spontan trebuie să fie în același timp decizia cea mai liberă, și că din pricina spontaneității, ceea ce este atât de inexplicabil încât trebuie atribuit divinității trebuie în același timp să se întâmple în virtutea unei reflecții, și a unei reflecții atât de epuizante, încât din ea rezultă decizia. Mai mult,

una nu trebuie urmată de cealaltă, decizia nu trebuie să vină pe la spate cu pași de lup, totul trebuie să se întâmple simultan, cele două lucruri trebuie să se reunească în momentul deznodământului.

Este totuna cu a spune că a iubi nu înseamnă a te căsători și că e foarte greu de înțeles cum ar putea dragostea să devină o datorie. Dar paradoxul nu-l sperie pe Kierkegaard: întregul său eseu despre căsătorie este făcut pentru a elucida acest mister. Este adevărat, convine el, că:

„Reflecția este îngerul exterminator al spontaneității... dacă ar fi adevărat că reflecția trebuie să se plieze pe încălișarea nașterii amoroase, n-ar mai fi existat căsătorii...” Dar „decizia este o nouă spontaneitate obținută prin reflecție, încercată într-o manieră pur ideală, spontaneitate care corespunde chiar aceleia a înclinației amoroase. Decizia este o concepție religioasă despre viață construită pe datele etice, și poate astfel să deschidă calea înclinației amoroase și să o asigure împotriva oricărui pericol dinăuntru sau din afară”. De aceea „un soț, un soț adevărat, este prin el însuși un miracol!.. Să poată păstra plăcerea dragostei în timp ce existența îngămădește toată puterea seriozității asupra lui și asupra iubitei lui!”

Cât despre femeie, ei nu-i este dată rațiunea, nu are „reflecție”;; de aceea ea „trece de la imediatul dragostei la imediatul religios”. Tradusă într-un limbaj mai simplu, această doctrină înseamnă că un bărbat care iubește se hotărăște să se căsătorească printr-un act de credință în Dumnezeu care trebuie să-i garanteze acordul dintre sentiment și angajament; și că femeia, cum începe să iubească, se gândește la căsătorie. Am cunoscut o bătrână doamnă catolică care, și mai naiv, credea în acea „dragoste fulgerătoare sacramentală”; ea

afirmă că în momentul în care soții pronunță în fața altarului da-ui definitiv, simt că inima începe să li se înfierbânte. Kierkegaard admite că în prealabil trebuie să existe „înclinație” , dar promisiunea ca aceasta să dureze o întreagă viață nu este mai puțin miraculoasă.

Totuși, în Franța, romancierii și dramaturgii de la sfârșitul secolului trecut, mai puțin încrezători în virtuțile tainei căsătoriei, caută să asigure prin procedee dintre cele mai umane fericirea conjugală; cu și mai multă îndrăzneală decât Balzac, iau în considerare posibilitatea de a integra erotismul căsătoriei legitime. Porto-Riche afirmă, în îndrăgostita, incompatibilitatea dintre dragostea sexuală și viața casnică: soțul, excedat de pasiunea soției sale, își caută liniștea lângă o iubită mai temperată. Dar, la instigarea lui Paul Hervieu, în cod se scrie că „dragostea” este o datorie între soți. Marcel Prevost îl învață pe tânărul căsătorit că trebuie s-o trateze pe soția sa ca pe o iubită și evocă în termeni discret libidinoși voluptățile conjugale. Bemstem se face dramaturgul amorului legitim; alături de femeia amorală, mincinoasă, senzuală, hoată, răutăcioasă, soțul apare ca o ființă înțeleaptă, generoasă; și se ghicește în el, în același timp, un amant puternic și expert. Ca reacție la romanele de adulter apar o mulțime de apologii romanești ale căsătoriei. Chiar și Colette cedează acestui val moralizator când, în *Ingenua* libertină, după ce descrisese experiențele cinice ale unei tinere căsătorite deflorate cu stângăcie, hotărăște să-și facă eroina să cunoască voluptatea în brațele soțului său. Tot astfel. Martin Maurice, într-o carte care a făcut oarecare vâlvă, o aduce din nou pe tânăra femeie, după o scurtă incursiune în patul unui amant priceput, în patul soțului său, pe care îl face să profite de experiența ei. Din alte motive, în alt fel, americanii din zilele noastre, care sunt individualiști, respectând în același timp instituția

conjugală, își multiplică eforturile de a integra sexualitatea căsătoriei. În fiecare an apar o mulțime de cărți destinate să-i învețe pe soți să se adapteze unul la celălalt, și mai ales să-l învețe pe bărbat să ajungă împreună cu femeia la o fericită armonie. Psihanaliștii, medicii joacă rolul de „consilieri conjugali”; este admis faptul că și femeia are dreptul la plăcere și că bărbatul trebuie să cunoască tehnicile susceptibile să i-o procure. Dar s-a constatat că această reușită conjugală nu este numai o chestiune de tehnică. Chiar dacă tânărul a învățat pe dinafară manuale ca *Ce trebuie să știe toți bărbații*, *Secretul fericirii conjugale*, *Dragostea fără teamă*, nu este sigur că se va face iubit de proaspăta lui soție. Aceasta reacționează la ansamblul situației psihologice. Iar căsătoria tradițională este departe de a crea condițiile cele mai favorabile trezirii și deșteptării erotismului feminin.

Altădată, în comunitățile matriarhale, nu se pretindea ca tânăra soție să fie virgină; și chiar, din motive mistice, ea trebuia în mod obișnuit să fie deflorată înainte de nuntă. În anumite ținuturi franceze, se observă încă rămășițe ale acestor vechi obiceiuri: tinerelor fete nu li se cere să fie caste în noaptea nunții; și chiar, fetele care au „greșit” ori fetele-mame își găsesc mai ușor un soț decât celelalte. Pe de altă parte, în mediile care acceptă emanciparea femeii, li se recunoaște fetelor aceeași emancipare sexuală ca și băieților. Totuși, etica paternalistă reclamă imperios ca soția să fie dată virgină soțului; el vrea să fie sigur că nu poartă în ea un germen străin, vrea proprietatea integrală și exclusivă a acestui trup pe care și-l însușește^[309]; virginitatea a căpătat o valoare morală, religioasă și mistică, și această valoare este în general foarte mult recunoscută astăzi. În Franța, există regiuni în care prietenii miresei stau lângă ușa camerei nupțiale, râzând și cântând până

ce mireasa vine să le arate cearșaful pătat de sânge; sau părinții îl expun dimineața vederii oamenilor din vecini.^[310] Sub o formă mai puțin brutală, „obiceiul din noaptea nunții” este și astăzi foarte răspândit. Nu din întâmplare a fost sursa de inspirație a unei întregi literaturi licențioase; separația socialului de animal creează în mod necesar obscenitate. O morală umanistă cere ca orice experiență vie să aibă un sens uman, să fie locuită de o libertate; într-o viață erotică în mod autentic morală, există o asumare liberă a dorinței și a plăcerii sau cel puțin o luptă patetică pentru a recuceri libertatea în sânul sexualității; dar acest lucru nu este posibil decât dacă este înfăptuită o recunoaștere singulară a celuilalt în dorință sau în dragoste. Când sexualitatea nu mai trebuie să fie salvată de individ, ci Dumnezeu sau societatea pretind să o justifice, raportul dintre cei doi parteneri nu mai este decât un raport bestial. Este deci de înțeles că matroanele cu bun-simț vorbesc cu dezgust despre aventurile carnale: ele le-au coborât la rangul de funcții scatologice. De aceea se aud în timpul petrecerii de nuntă atâtea râsete scabroase. Există un paradox obscen în suprapunerea unei ceremonii pompoase peste o funcție animalică de o realitate brutală. Căsătoria își arată semnificația ei universală și abstractă: un bărbat și o femeie sunt uniți după niște rituri simbolice sub ochii tuturor; dar în secretul patului niște indivizi concreți și singulari se înfruntă, și toate privirile se întorc de la încheștarea aceasta.

Colette, asistând la vârsta de treisprezece ani la o nuntă țărănească, a încercat o confuzie cumplită când o prietenă a dus-o să vadă camera nupțială:

Camera tinerilor căsătoriți... Sub perdelele roșii de bumbac ieftin, patul îngust și înalt, patul umplut cu fulgi, plin de perne umplute cu puf de gâscă, patul în care ajunge toată această zi fumegând de

sudoare, de tămâie, de răsuflare de animat de aburi de sos.,. În curând, tinerii au să vină aici. Nu mă gândisem la asta. Se vor cufunda în acest pat adânc... Va avea loc între ei o luptă obscură despre care candoarea îndrăzneată a mamei și viața animalelor m-au învățat prea mult și prea puțin. Și apoi? Mie teamă de această cameră și de acest pat la care nu mă gândisem.^[311]

În disperarea ei infantilă, fetița a simțit contrastul între ceremonia sărbătorii familiale și misterul animalic al marelui pat închis. Latura comică și deșucheată a căsătoriei nu apare deloc la civilizațiile care nu individualizează femeia: în Orient. În Grecia, la Roma: funcția animalică apare aici la fel de generală ca riturile sociale; dar în zilele noastre, în Occident, bărbații și femeile sunt priviți ca indivizi, și invitații rânjesc pentru că bărbatul acesta și femeia aceasta vor con suma într-o experiență în întregime singulară actul deghizat cu ajutorul ritualurilor, al discursurilor și al florilor. Desigur, există un contrast macabru și între pompa anumitor înmormântări și putreziciunea mormonului. Dar mortul nu se trezește atunci când este coborât în pământ. În timp ce tânăra căsătorită încearcă o teribilă surpriză când descoperă singularitatea și contingenta experienței reale la care o predestinau eșarfa tricoloră a primarului și orgile bisericii Nu numai în vodeviluri se pot vedea tinere fete întorcându-se în lacrimi la mamele lor după noaptea nunții: cărțile de psihiatrie citează o mulțime de relatări de acest gen: mi sau povestit direct câteva cazuri; era vorba de fete foarte bine crescute care nu primiseră nici o educație sexuală și pe care brusca descoperire a erotismului le-a tulburat adânc. În secolul trecut, doamna Adam își imagina că era de datoria ei să se căsătorească cu un bărbat care a sărutat-o pe gură, căci ea credea că aceasta era forma desăvârșită a uniunii sexuale.

Mai recent, Stekel povestește despre o tânără căsătorită: „Când soțul ei, în cursul călătoriei de nuntă, a deflorat-o, l-a luat drept nebun, și n-a îndrăznit să spună nici un cuvânt de teamă că avea de-a face cu un alienat mintal”^[312]. Sa întâmplat chiar ca o fată să fie îndeajuns de inocentă pentru a se mărita cu o invertită și pentru a trăi mult timp cu un pseudosoț fără a bănui că nu avea alături de ea un bărbat.

Dacă în ziua nuntii, întorcându-vă acasă, vă obligați soția să intre noaptea într-un puț, va rămâne mută de uimire. Degeaba avusese o ușoară neliniște...

Ia uite, își spune ea, deci asta înseamnă măritișul. De aceea era înconjurată de atâtea secrete. Deci m-am lăsat prinsă în treaba asta.

Dar, oricât de jignită ar fi, nu zice nimic. De aceea veți putea s-o scufundați adânc în apă, de mai multe ori, fără a provoca scandal prin vecini.

Acest fragment dintr-un poem de Michaux^[313], intitulat *Nopti de nunta*, oferă o imagine clară asupra situației. Astăzi, multe fete sunt mai informate; dar consimțământul lor rămâne abstract, iar deflorarea își păstrează caracterul unui viol. „Există, desigur, mai multe violuri comise în cadrul căsătoriilor decât în afara căsătoriilor”, scrie Havelock Ellis. În cartea sa *Monatsschrift für Geburtshilfe*, 1889, volumul IX, Neugebauer a reunit mai mult de cinci sute de cazuri de răni provocate femeilor de penis în timpul coitului; cauzele acestora erau brutalitatea, beția, o poziție prost aleasă, o disproporție a organelor în Anglia, relatează Havelock Ellis, o doamnă le-a întrebat pe șase femei măritate aparținând clasei de mijloc, inteligente, despre reacția lor în noaptea nunții: pentru toate, coitul avusese caracterul unui șoc;

două dintre ele nu-și mai aminteau nimic; altele credeau că-și amintesc, dar nu erau mai puțin rănite psihic decât celelalte. Și Adler a insistat pe importanța psihică a actului deflorării.

Acest prim moment în care bărbatul își câștigă toate drepturile este adesea hotărâtor pentru tot restul vieții. Soțul fără experiență și stângaci poate semăna atunci germenii insensibilității feminine și, prin nepriceperea și brutalitatea sa de mai apoi, poate s-o transforme în anestezie permanentă.

S-au văzut în capitolul precedent multe exemple de inițiere nefericită. Iată încă un caz raportat de Stekel:

Doamna H. N., crescută foarte pudic, tremura la gândul nopții ei de nuntă. Soțul ei a dezbrăcat-o aproape cu violență, fără a-i permite să se culce. S-a despuiat de veșminte, cerându-i să-l privească gol și să-i admire penisul. Ea și-a ascuns fața în mâini. Atunci bărbatul a exclamat: „De ce n-ai rămas acasă la tine, proasto!” Apoi a aruncat-o pe pat și a deflorat-o cu brutalitate. Firește că ea a rămas pentru totdeauna frigidă.

Am avut ocazia să vedem, fără îndoială, toate rezistențele pe care fecioara trebuie să le învingă pentru a-și împlini destinul sexual: inițierea sa reclamă un întreg „travaliu” în același timp fiziologic și psihic. Ar fi stupid, și, pe deasupra, o barbarie să încerci să-l rezumi într-o noapte; este absurd să transformi într-o datorie operația atât de dificilă a primului coit. Femeia se simte cu atât mai terorizată cu cât operația la care e supusă este sacră, iar societatea, religia, familia, prietenii ei au predat-o în mod solemn soțului ei ca unui stăpân; și cu atât mai mult cu cât în acest act pare a se angaja întregul ei viitor, căsătoria având încă un caracter definitiv. Atunci ea se simte cu adevărat

revelată în absolut: acest bărbat căruia i s-a dat pentru totdeauna întruchipează în ochii ei Bărbatul; și acesta i se revelează sub o figură necunoscută, de o teribilă importanță, din moment ce el îi va fi alături pentru tot restul vieții. În același timp, bărbatul este și el neliniștit de consemnul care i se impune; are și el propriile lui dificultăți, propriile-i complexe care îl fac timid și stângaci sau, dimpotrivă, brutal; mulți bărbați se arată neputincioși în noaptea nunții, chiar din cauza solemnității momentului. Janet scrie în *Obsesiile și psihastenia*:

Cine n-a cunoscut tineri căsătoriți foarte rușinați de soarta lor deoarece nu reușesc să împlinească actul conjugal și care din această pricină sunt urmăriți de obsesia rușinii și de disperare? Anul trecut am asistat la o scenă tragicomică foarte curioasă, când un socru mânios l-a târât la Salpetrière pe ginerele său umil și resemnat: socrul cerea o adeverință medicală care să-i permită să ceară divorțul. Bietul băiat a explicat că altădată nu avusese probleme în a îndeplini actul sexual, dar că, de când se căsătorise, acesta devenise imposibil din pricina unui sentiment de jenă și de rușine.

Prea multă ardoare o înspăimântă pe fecioară, prea mult respect o umilește; femeile îl urăsc pentru totdeauna pe bărbatul care și-a satisfăcut dorința cu prețul suferinței lor^[314]; însă vor avea o ranchiună veșnică față de acela care a părut să le disprețuiască. Hélène Deutsch semnalează^[315] că unii soți timizi sau nepricepuți îi cer medicului să le defloreze soția printr-o operație chirurgicală, sub pretext că este mal formată; motivul nu este valabil, în general. Femeile, mai spune ea, păstrează pentru totdeauna dispreț și ranchiună la adresa soțului care nu a fost în stare să le penetreze în mod normal. Una dintre observațiile lui Freud^[316]

arată că neputința soțului poate să dea naștere unui traumatism în mintea femeii:

O bolnavă avea obiceiul să alerge dintr-o cameră într-o alta în mijlocul căreia se afla o masă. Aranja fața de masă într-un anume fel, își chema servitoarea care trebuia să se apropie de masă, apoi o lăsa să plece... Când a încercat să explice această obsesie, și-a amintit că fața de masă avea o pată urâtă și că ea o aranja de fiecare dată în așa fel încât ca pata să-i sară în ochi servitoarei... Toată scena era o reproducere a nopții ei de nuntă, în care soțul ei nu se arătase viril. Venise de zeci de ori din camera lui într-a ei pentru a încerca din nou. Fiindu-i rușine de servitoarea care trebuia să facă paturile, ea vărsase cerneală roșie pe pat pentru a o face să creadă că era sânge.

„Noaptea nunții” transformă experiența erotică într-o probă pe care fiecare este neliniștit că nu va putea s-o depășească, prea preocupat de propriile-i probleme pentru a se gândi cu generozitate la celălalt; îi conferă o solemnitate care o face redutabilă; și nu este deloc uimitor ca, adesea, acest moment o predestinează pe femeie frigidității. Dificila problemă care se ridică în fața soțului este aceasta: dacă „își gâdilă prea lasciv soția”, ea poate fi scandalizată și jignită; se pare că această temere îi paralizează, între altele, pe soții americani, mai ales în cuplurile care au primit o educație universitară - remarcă raportul Kinsey - pentru că femeile, mai conștiente de ele înseși, sunt mai profund inhibate. Totuși, dacă el „o respectă”. nu va reuși săi trezească senzualitatea. Această dilemă este creată de ambiguitatea atitudinii feminine: tânăra femeie dorește și în același timp refuză plăcerea; ea pretinde o discreție din pricina căreia suferă. Doar în cazurile fericite soțul nu va apărea ca un libertin sau, dimpotrivă, ca fiind nepriceput. Nu este deci uimitor că

„datoriile conjugale” îi apar adesea femeii ca o corvoadă repugnantă.

Supunerea la un stăpân care-i displace este pentru ea o corvoadă, spune Diderot^[317]. Am văzut o femeie cinstită pe care-o treceau fiorii de oroare când se apropia de ea soțul ei; am văzut-o intrând în baie, crezând că n-o să se mai spele niciodată de murdăria datoriei; nouă acest soi de silă ne este necunoscută. Organul nostru este mai indulgent. Multe femei vor muri fără să fi simțit apogeul voluptății. Această senzație pe care aş fi gata s-o consider drept o epilepsie trecătoare este rară pentru ele și întotdeauna sosește când noi o chemăm. Suverana fericire fuge de ele când se află în brațele bărbatului pe care îl adoră. Noi o aflăm alături de orice femeie de ocazie, chiar dacă ne displace. Mai puțin stăpâne pe simțurile lor decât noi, recompensa este mai puțin promptă și mai puțin sigură pentru ele. De o sută de ori așteptările lor sunt înșelate.

Multe femei, într-adevăr, devin mame și bunici fără a fi cunoscut niciodată plăcerea, nici măcar tulburarea; ele încearcă să se sustragă de la „murdăria datoriei” prin scoaterea unor certificate medicale sau sub alte pretexte. Raportul Kinsey arată că, în America, un mare număr de soții „consideră frecvența împreunărilor ca fiind deja prea mare și ar vrea ca soțul lor să nu dorească raporturi atât de frecvente. Foarte puține femei doresc raporturi mai frecvente”. S-a văzut, totuși, că posibilitățile erotice ale femeii erau aproape infinite. Această contradicție arată clar că mariajul, pretinzând că reglementează erotismul feminin, dimpotrivă, îl ucide.

În *Therese Desqueyroux*, Mauriac a descris reacțiile unei tinere femei „măritate convenabil” față de căsătorie în general și de datoria conjugală

în particular:

(...) poate că ceea ce căutase în căsătorie nu era atât dorința de a stăpâni, de a se îmbogăți și mai mult, ci mai curând dorința de a-și găsi un refugiu. Nu cumva se grăbise să se mante împinsă de un soi de teamă? Fiind obligată de mică să se ocupe de gospodărie, Therese dovedise spirit practic și aștepta cu nerăbdare să-și facă un rost al ei, să-și ocupe odată pentru totdeauna locul care îi revenea; într-un cuvânt voia să se pună la adăpost împotriva unui pericol pe care n-ar fi putut să-l definească precis. Niciodată nu păruse atât de echilibrată ca în timpul logodnei, știind că se integrează într-o familie unită ca un monolit, „că se căpătuiește”, că intră într-o categorie bine definită. Și era convinsă că astfel scapă de orice primejdie. (...)

În ziua înăbușitoare a nunții, în biserica neîncăpătoare de la Saint-Clair, unde trăncăneala cucoanelor acoperea sunetul răgușit al armoniumului și unde parfumurile dominau mirosul de tămâie, abia atunci simți Therese că era pierdută. Intrase ca o somnambulă în cușcă și acum, la zgomotul ușa grele care se închisese, se trezi deodată în ea copilul nenorocit de altădată. Nimic nu se schimbase și totuși avea sentimentul că de azi înainte nu numai ea este pierdută, ci va duce și pe alții la pierzanie. Inima ei, împresurată, sufocată de cei din jur, avea să ardă mocnit ca un foc ascuns, care se furișează prin mărăciniș, aprinde un pom, apoi altul, apoi. târându-se din copac în copac, iscă o pădure de torte. (...)

În seara acestei nunți, pe jumătate țărănească, pe jumătate burgheză, grupuri de oaspeți, în care străluceau rochiile fetelor tinere, siliră mașina mirilor să încetinească mersul pentru a-i aclama. Pe drumul presărat cu flori de salcâm depășiră șarete care mergeau în zigzag, conduse de flăcăi

amețiți de băutură. Therese, gândindu-se la noaptea ce a urmat, murmură: „A fost oribil...” apoi se corectează: „Nu, nu chiar atât de oribil...” Se întreabă dacă a suferit mult în timpul călătoriei de nuntă, când au vizitat lacurile din nordul Italiei. Nu, nu prea mult; aproape că o și amuza jocul de a nu se trăda. Să înșeli un logodnic e ușor, dar un soț nu. Oricine știe să rostească cuvinte prefăcute, prefăcătoria trupului însă cere mult mai multă pricepere. Nu oricine știe să mimeze dorința, bucuria, oboseala plăcută. Therese reuși să joace toate aceste senzații, care-i dădeau chiar o satisfacție amară. Imaginația ei îi sugera că în lumea necunoscută a simțurilor, în care un bărbat o silea să pătrundă, ar fi putut găsi ea fericire. Dar în ce consta această fericire¹⁷ Therese descoperea voluptatea așa cum, privind un peisaj care abia se zărește prin ploaie. Îți închipui cum ar putea să arate într-o zi cu soare.

Cât de ușor se lăsa amăgit Bernard, tânărul acesta cu privirea inexpressivă (...) Bernard se izola în plăcerea lui egoistă ca acei purcei drăgălași, care sunt atât de hazlii când îi privești prin gard, cum găfâie de mulțumire, cu ritul în troacă („eu eram troaca” își zise Therese) (...) De unde învățase el oare să clasifice toate plăcerile trupesti, să distingă mângâierile unui om cumsecade de ale unui sadic? Cum de nu șovăia niciodată? (...)

Bietul Bernard, de fapt nu-i mai rău decât alții. Dar dorința îl transformă pe omul care se apropie de tine într-un monstru, care nu mai seamănă cu el însuși. Nimic nu te desparte mai tare de complicele tău decât pasiunea lui: când Bernard se afunda în plăcerea lui, eu făceam pe moarta, de teama ca nu cumva acest dement, acest epileptic să mă sugrume la cel mai mic gest al meu.”^[318]

Iată o mărturie și mai crudă. Este o confesiune culeasă de Stekel, din care citez pasajul care privește viața conjugală. Este vorba despre o femeie de douăzeci și opt de ani, crescută într-o familie de oameni rafinați și cultivați.

Eram o logodnică fericită; în sfârșit aveam senzația că sunt la adăpost, dintr-o dată devenisem cineva care atrăgea atenția. Eram răsfățată, logodnicul meu mă admira, totul era nou pentru mine... Sărutările lui (logodnicul meu nu încercase niciodată altfel de mângâieri) mă înfierbântaseră atât de tare, încât de-abia așteptam ziua nunții. În dimineața căsătoriei, eram atât de surescitată, încât m-am trezit cu cămașa udă de transpirație. Era din pricina ideii că aveam să cunosc în sfârșit necunoscutul pe care-l dorisem atâta. Îmi imaginam copilărește că bărbatul trebuia să urineze în vaginul femeii... În camera noastră, am încercat deja o mică decepție când soțul meu m-a întrebat dacă trebuia să treacă în altă cameră în timp ce mă dezbrăcăm, l-am cerut-o, căci îmi era cu adevărat rușine de el. Scena dezbrăcatului avusese un rol foarte important în închipuirile mele. Când a revenit, foarte stânjenit, eu eram în pat. Mai târziu, mi-a mărturisit că înfățișarea mea îl intimidase: eram întruchiparea tinereții strălucitoare și pline de așteptare. Cum s-a dezbrăcat, a stins lumina. M-a sărutat, apoi imediat a încercat să mă posede. Mi-era foarte teamă și i-am cerut să mă lase în pace. În acel moment aș fi vrut să fiu foarte departe de el. Eram oripilată de faptul că încercase fără să mă fi mângâiat mai întâi. Mi se părea brutal, și i-am și reproșat aceasta mai târziu: dar nu era brutalitate, ci doar o mare stângăcie și o lipsă de sensibilitate. Toate încercările lui au fost zadarnice în noaptea aceea. Am început să mă simt foarte nefericită, mi-era rușine de stupiditatea mea, mi se părea că sunt vinovată și că nu sunt bine făcută.... Până la urmă

m-am mulțumit cu sărutările sale. După zece zile a reușit în sfârșit să mă defloreze, actul nu a durat decât câteva secunde și, în afară de o ușoară durere, nu am simțit nime. A fost o mare decepție! Apoi, simțeam o oarecare plăcere în timpul împreunării, dar reușita fusese prea grea, soțul meu încă se străduia să-și atingă ținta... La Praga, în garsoniera cumnatului meu, îmi imaginam senzațiile cumnatului meu aflând că fusesem culcată în patul lui. Acolo am avut primul orgasm care in-a făcut foarte fericită. Soțul meu a făcut dragoste cu mine în fiecare zi în primele săptămâni. Atingeam orgasmul, dar nu eram satisfăcută, pentru că era prea scurt, tar eu eram excitată până la lacrimi... După două nașteri... Împreunarea devenea din ce în ce mai puțin satisfăcătoare. Rareori îmi aducea orgasmul, soțul meu îl avea întotdeauna înaintea mea; cu anxietate, urmăream fiecare partidă de amor (Oare cât timp va dura?). Dacă el era satisfăcut lăsându-mă doar pe jumătate satisfăcută, îl uram. Uneori, mi-l imaginam pe vărul meu în timpul împreunării sau pe medicul care mă ajutase să nasc. Soțul meu a încercat să mă excite cu degetul... Eram foarte excitată dar, în același timp, acest mijloc mi se părea rușinos și anormal și nu încercam nici o plăcere... Tot timpul cât a durat căsătoria noastră, n-a mângâiat niciodată nici măcar o părțică din trupul meu. Într-o zi mi-a spus că nu îndrăznea să facă nimic cu mine... Nu m-a văzut niciodată goală, căci făceam dragoste cu cămășile de noapte pe noi, și asta nu se întâmpla decât noaptea.

Această femeie care era într-adevăr foarte senzuală a fost pe urmă perfect fericită în brațele unui amant.

Logodna este destinată chiar să creeze în inițierea fetei etape succesive; dar adesea moravurile îi impun logodnicei o castitate extremă, în cazul în

care fecioara își „cunoaște” viitorul soț, în această perioadă situația sa nu este diferită de aceea a tinerei căsătorite. Ea nu cedează decât pentru că logodna i se pare un angajament la fel de definitiv ca o căsătorie, și primul coit păstrează acest caracter de probă; o dată ce sa dăruit - chiar dacă nu este însărcinată, lucru care îi desăvârșește înlănțuirea - sunt destul de rare cazurile în care îndrăznește să-și ia cuvântul înapoi.

Dificultățile primelor experiențe sunt depășite cu ușurință dacă dragostea sau dorința îi fac pe parteneri să vrea cu toată ființa lor să se unească. Dragostea fizică este puternică și demnă tocmai prin plăcerea pe care și-o dăruiesc și o împărtășesc amantii în conștiința reciprocă a libertății lor; atunci nici o practică nu mai este infamă deoarece, pentru nici unul dintre ei, nu este suportată, ci dorită cu generozitate. Dar principiul căsătoriei este obscen pentru că transformă în drepturi și datorii un schimb care trebuie întemeiat pe un elan spontan; el conferă trupurilor, destinându-le să se sesizeze în generalitatea lor, un caracter instrumental, deci degradant; soțul este adesea înspăimântat, inhibat de ideea că îndeplinește o datorie, iar femeii îi este rușine simțindu-se predată cuiva care își exercită asupra ei un drept. Bineînțeles, se poate întâmpla ca la începutul vieții conjugale raporturile să se individualizeze; ucenicia sexuală se face adesea prin lente gradații; încă din prima noapte soții pot descoperi unul față de celălalt o fericită atracție fizică. Căsătoria facilitează abandonul femeii suprimând noțiunea de păcat atât de adesea, încă, legată de ideea dragostei carnale; o coabitare regulată și frecventă naște o intimitate trupească favorabilă maturizării sexuale: în primii ani de căsătorie există soții cu adevărat fericite. Este remarcabil faptul că acestea le păstrează soților lor o recunoștință care le determină mai târziu să-i absolve de orice vini

„Femeile care nu se pot elibera dintr-o căsnicie nefericită au fost întotdeauna satisfăcute de soții lor”, spune Stekel. Totuși, tânăra fată riscă teribil de mult angajându-se să se culce toată viața cu un bărbat pe care nu-l cunoaște din punct de vedere sexual, în vreme ce destinul ei erotic depinde în mod esențial de personalitatea partenerului; acesta este paradoxul pe care Leon Blum îl denunța pe bună dreptate în cartea sa, Căsătoria. Este o ipocrizie să pretindem că într-o uniune întemeiată pe conveniențe dragostea are multe șanse să se nască; a cere de la doi soți legați prin interese practice, sociale și morale să-și acorde voluptatea toată viața este o pură absurditate. Totuși, partizanii căsătoriei din interes pot demonstra cu succes ca o căsătorie din dragoste nu are prea multe șanse să asigure fericirea soților. Mai întâi, dragostea ideală pe care adesea o cunoaște tânăra fată nu o predispune totdeauna la dragostea sexuală; adorațiile sale platonice, reveriile, pasiunile în care ea își proiectează obsesiile infantile sau juvenile nu sunt destinate să suporte proba vieții cotidiene, nici să se perpetueze mult timp. Chiar dacă există între fată și logodnicul ei o atracție erotică sinceră și violentă, aceasta nu este o bază solidă pentru o viață întreagă.

Voluptatea are în deșertul nelimitat al dragostei un loc fierbinte și foarte strimt; este atât de arzătoare, încât nu o vezi mai întâi decât pe ea, scrie Colette. În jurul acestui cămin schimbător se întinde necunoscutul, pericolul. Când ne vom trezi dintr-o îmbrățișare scurtă sau chiar dintr-o lungă noapte de dragoste, va trebui să începem să trăim unul lângă altul, unul pentru altul.

În afară de acestea, chiar în cazul în care dragostea carnală există înainte de căsătorie sau se deșteaptă la începutul căsniciei, se întâmplă foarte rar ca ea să dureze mult timp. Desigur, fidelitatea este

necesară dragostei sexuale prin faptul că dorința celor doi amanți îndrăgostiți implică singularitatea lor; ei refuză ca această singularitate să fie contestată de experiențe străine, vor să fie de neînlocuit unul pentru celălalt; dar această fidelitate nu are sens decât atâta timp cât este spontană; și în mod spontan, magia erotismului se împrășteie destul de repede. Minunea este că erotismul îi oferă imediat fiecăruia dintre amanți, în prezența sa carnală, o ființă a cărei existență este o transcendență nedefinită: și fără îndoială că posesiunea acestei ființe este imposibilă, dar cel puțin este atinsă într-un fel privilegiat și profund tulburător. Dar când indivizii nu mai vor să se atingă pentru că între ei se ridică ostilitatea, dezgustul, indiferența, atracția erotică dispare, pierind aproape la fel de sigur ca și în cazul în care există stimă și prietenie; căci două ființe umane care se întâlnesc chiar în momentul transcendenței lor, prin lumea și prin acțiunile lor comune, nu mai au nevoie să se unească trupește; și chiar, prin faptul că această uniune și-a pierdut semnificația, ajunge să le fie dezagreabilă. Cuvântul incest pe care-l pronunță Montaigne are o semnificație profundă. Erotismul este o mișcare către Celălalt, acesta este caracterul lui esențial; dar în sânul cuplului soții devin unul față de celălalt Același; nici un schimb nu mai este posibil între ei, nici un dar și nici o cucerire. De aceea, dacă rămân amanți, adesea le este rușine de acest lucru; simt că actul sexual nu mai este o experiență intersubiectivă, în care fiecare se depășește pe sine, ci un soi de masturbație în comun. Faptul că se consideră reciproc ca pe o unealtă necesară să le satisfacă nevoile este disimulat de politețea conjugală, dar devine evident atunci când această politețe este refuzată, cum se întâmplă în observațiile relatate de doctorul Lagache în opera sa *Natura și forma geloziei*; femeia privește membrul viril ca pe o anume provizie de plăcere

care îi aparține, cu care se arată la fel de avară ca față de conservele încuiate în dulap: dacă bărbatul îi dă din ea și vecinei sale, nu-i va mai rămâne mare lucru ei; îi examinează bănuitoare lenjeria să vadă dacă nu cumva a risipit prețioasa sămânță. Jouhandeau semnalează în *Cronicile maritale* această „cenzură cotidiană exersată de soția legitimă care vă pândește cămașa și somnul pentru a surprinde semnul ticăloșiei”, „Cât despre bărbat, el își satisface asupra ei dorințele fără a-i cere părerea. Această brutală satisfacție a nevoii nu ajunge de altfel pentru a potoli sexualitatea umană. De aceea adesea există în aceste îmbrățișări privite ca fiind cele mai legitime un fel de gust amar al viciului. Stekel citează mărturia unei femei de douăzeci și cinci de ani care „poate încerca un orgasm ușor cu soțul ei imaginându-și că un bărbat puternic și mult mai în vârstă decât ea o posedă fără s-o întrebe dacă vrea, astfel încât ea nu se poate apăra”. Ea își imaginează că este violată, bătută, că soțul ei nu este el însuși, ci un altul. Și el nutrește același vis: când își posedă soția, posedă coapsele unei dansatoare văzute într-un music-hall, sânii fotomodelului dintr-un afiș, o amintire, o imagine: sau își închipuie soția dorită, posedată, violată, ceea ce este o manieră de a-i reda alteritatea pierdută. „Căsătoria, spune Stekel, creează transpoziții grotești și inversiuni, actori rafinați, scene jucate între doi parteneri care amenință să distrugă orice limită între aparență și realitate.” La limită, viciile definite se declară. Bărbatul devine voyeur: are nevoie să știe sau să-și vadă soția culcându-se cu un amant pentru a regăsi ceva din magia ei: sau se înverșunează în mod sadic să facă să se nască în ea refuzul, astfel încât să apară în sfârșit conștiința și libertatea ei, și în acest fel să posede o ființă umană. Și invers, conduitele masochiste se schițează la femeia care caută să deștepte în bărbat stăpânul, tiranul care nu este; am cunoscut o doamnă crescută la mănăstire,

foarte pioasă, autoritară și dominatoare în timpul zilei, care noaptea îl conjura pe soțul ei s-o biciuiască, lucru pe care acesta îl făcea cu oroare. Viciul însuși capătă în cadrul căsătoriei un aspect organizat și rece, un aspect serios care face din el cea mai tristă dintre soluțiile ultime. Adevărul este că dragostea fizică n-ar putea fi tratată nici ca un scop absolut, nici ca un simplu mijloc; n-ar putea justifica existența nimănui: dar nu poate primi nici o justificare din afară. Aceasta înseamnă că ar trebui să joace în viața fiecăruia un rol episodic și autonom. Aceasta înseamnă că înainte de toate ar trebui să fie liberă.

Tot astfel, optimismul burghez nu promite tinerei soții dragostea; idealul pe care i-l flutură prin fața ochilor este acela al fericirii, adică al unui echilibru liniștit în sânul imanenței și al repetiției. În anumite epoci de prosperitate și de securitate, acest ideal a fost acela al întregii burghezii și mai ales al proprietarilor funciari; ținta lor era nu cucerirea viitorului și a lumii, ci păstrarea netulburată a trecutului, *statu quo*. O mediocritate aurită fără ambiție și fără pasiuni, zile care nu duc nicăieri și care încep din nou, la infinit, o viață care alunecă încet-încet către moarte fără a-și căuta motive, iată ceea ce laudă, de exemplu, autorul *Sonetului fericirii*; această pseudoînțelepciune vag inspirată din Epicur și din Zenon și-a pierdut în zilele noastre creditul: a păstra și a repeta lumea așa cum este nu pare a fi ceva dezirabil, nici posibil. Vocația bărbatului este acțiunea: trebuie ca el să combată, să creeze, să progreseze, să se depășească spre totalitatea universului și infinitatea viitorului; dar mariajul tradițional nu invită femeia să transceadă o dată cu el, ci o încercuiește în imanență. Ea nu poate deci să-și propună altceva decât să-și clădească o viață echilibrată, în care prezentul, prelungind trecutul, scapă amenințărilor zilei de mâine, adică să

clădească însăși fericirea. Totuși, nici o ființă nu renunță vreodată la transcendența ei, chiar și atunci când se încapățânează să o renege. Burghezul de odinioară gândea că, păstrând ordinea existentă și manifestându-i virtuțile prin prosperitate, îl servea pe Dumnezeu, își servea țara, un regim, o civilizație; a fi fericit însemna a-ți îndeplini funcția de bărbat. Și pentru femeie, trebuie ca viața armonioasă a căminului să fie depășită către anumite scopuri: bărbatul este cel care va servi drept intermediar între personalitatea femeii și univers, el va îmbrăca într-o valoare umană facticitatea ei contingentă. Alături de soție el va găsi puterea de a acționa, de a întreprinde, de a lupta, el o justifică: femeia nu are decât să-și predea în mâinile lui existența, el îi va da un sens. Aceasta presupune din partea ei o renunțare umilă; dar este recompensată prin aceea că, protejată, călăuzită de forța masculină, se va sustrage abandonului original, va deveni necesari Regină în stupul ei, odihnindu-se liniștită în sine însăși în mijlocul domeniului său, dar purtată prin medierea soțului prin spațiul și timpul nelimitat; soție, mamă, stăpână a casei, femeia află în căsătorie în același timp forța de a trăi și sensul propriei sale vieți. Trebuie să vedem cum se traduce în realitate acest ideal.

Idealul fericirii s-a materializat totdeauna într-o casă, fie că este vorba de o colibă sau de un palat; ea întruchiează permanența și izolarea de restul lumii. Între pereții ei familia se constituie ca o celulă separată și își afirmă identitatea dincolo de succesiunea generațiilor; trecutul conservat sub formă de mobile și de portrete ale strămoșilor prefigurează un viitor lipsit de riscuri: în grădină anotimpurile își înscriu în legume comestibile ciclul lor liniștitor; în fiecare an, aceeași primăvară împodobită de aceleași flori promite întoarcerea veșnicei veri, a toamnei cu fructele sale identice

acelora din toate toamnele: nici timpul, nici spațiul nu evadează către infinit, ci se rotesc cuminte în cerc. În orice civilizație întemeiată pe proprietatea funciară există o abundentă literatură care cântă poezia și virtuțile casei: în romanul lui Henri Bordeaux intitulat chiar *Cosa*, aceasta rezumă toate valorile burgheze: fidelitate față de trecut, răbdare, economie, prevedere, dragoste față de familie, de pământul natal etc. Este frecvent ca zeii casei să fie femei, din moment ce rolul lor este să asigure fericirea grupului familial; rolul femeii, ca pe vremea în care domina sălășluia în atrium, este de a fi „stăpâna casei”. Astăzi casa a pierdut mult din splendoarea ei patriarhală; pentru majoritatea oamenilor este numai un habitat pe care nimeni nu mai strivește amintirea generațiilor stinse, care nu mai închide în el secole viitoare. Dar femeia se străduiește încă să dea „interiorului” său sensul și valoarea pe care-o avea adevărata casă. În *Cannery Road*, Steinbeck descrie o vagabondă care se încapățânează să împodobească cu perdele și covoare vechiul cilindru abandonat în care trăiește cu soțul ei; degeaba obiectează acesta că absența ferestrelor face ca perdelele să fie inutile.

Această grijă este specific feminină. Un bărbat normal consideră obiectele care îl înconjoară ca pe niște instrumente; el le așează după scopurile cărora le sunt destinate; „ordinea” sa - în care femeia nu va vedea adesea decât dezordine - este să aibă la îndemână țigările, hârtiile, uneltele. Adesea, artiștii cărora le este dat să recreeze lumea cu ajutorul unei materii - sculptori sau pictori - sunt cu totul nepăsători față de cadrul în care trăiesc. Rilke scrie despre Rodin:

Prima dată când am fost la Rodin, am înțeles că pentru el casa nu era nimic, poate doar o biată necesitate: un adăpost împotriva frigului, un acoperiș deasupra capului. Îl lăsa total indiferent și

nu apăsa deloc asupra singurătății și reculegerii lui. El își afla un cămin în sine însuși: umbră, refugiu și liniște. Devenise propriul său cer, pădurea sa și fluviul pe care nimic nu-l mai oprește.

Dar pentru a găsi în sine un cămin, omul trebuie mai întâi să se realizeze prin operele sau actele sale. El nu se interesează decât prea puțin de interiorul său, pentru că universul întreg îi este accesibil și pentru că se poate afirma în proiectele sale. În timp ce femeia este închisă în comunitatea conjugală; pentru ea se pune problema de a schimba această închisoare într-un regat. Atitudinea sa față de cămin este comandată de aceeași dialectică ce definește în general condiția sa: ia în posesie făcându-se pradă, se eliberează abdicând: renunțând la lume, ea vrea să cucerească o lume.

Nu fără regret închide ea în spatele său porțile căminului; pe vremea când era tânără fată, avea drept patrie întreaga lume; pădurile erau ale ei. Acum este închisă într-un spațiu strimt; natura se reduce la dimensiunile unui ghiveci cu mușcate; pereții închid orizontul. O eroină a Virginiei Woolf murmură:

Nu mai disting iarna de vară prin starea ierburilor câmpiei, ci prin noroiul sau înghețul care se formează pe geamuri. Eu, care altădată mergeam în pădurile de stejari admirând culoarea albastră pe care o capătă penele gaiței când cad, eu, care întâlneam în drum vagabonzi și ciobani... trec din cameră în cameră, cu un mănunchi de pene în mână.

Dar casa se va strădui să nege această limitare. Ea închide între zidurile ei, sub chipuri mai mult sau mai puțin costisitoare, fauna și flora terestră, țările exotice, epocile trecute, pe soțul care rezumă pentru femeie colectivitatea umană, copilul care îi

oferă, sub o formă portabilă, întregul viitor. Căminul devine centrul lumii și chiar unicul ei adevăr; așa cum pe bună dreptate observă Bachelard, este „un soi de contraunivers sau un univers al contrariului”; refugiu, loc retras, grotă, pânțec, este un adăpost împotriva amenințărilor din afară: această confuză exterioritate devine ireală. Mai ales seara, când obloanele sunt trase, femeia se simte regină; lumina răspândită la prânz către soarele universal o stânjenește; noaptea nu se mai simte deposedată, căci abolește ceea ce nu posedă: ea vede strălucind sub abajur o lumină care este a sa și care îi luminează exclusiv locuința: nimic altceva nu mai există. Un text al Virginiei Woolf^[319] ne arată realitatea concentrându-se în casă, în timp ce spațiul din afară se prăbușește.

Noaptea era acum ținută la distanță de geamuri, iar acestea, în loc să dea o imagine exactă a lumii exterioare, o făceau să se curbeze parcă la colțuri într-un fel ciudat, astfel încât ordinea, fixitatea, pământul ferm păreau a se fi instalat în interiorul casei; afară, dimpotrivă, nu mai era decât un reflex în care lucrurile devenite fluide tremurau și dispăreau.

Datorită catifelei, mătăsurilor, porțelanurilor cu care se înconjoară, femeia va putea să-și satisfacă parțial această senzualitate prehensivă pe care de obicei nu și-o satisface în viața sa erotică; ea va găsi în acest decor o expresie a personalității ei; a ales, a fabricat, a „descoperit” mobile și bibelouri, le-a așezat după o estetică în care în general preocuparea pentru simetrie are un rol foarte important; ele îi trimit înapoi imaginea ei singulară, fiind o mărturie socială a standardului ei de viață. Căminul este deci pentru ea soarta care îi este menită pe pământ, expresia valorii ei sociale și a adevărului său cel mai intim. Pentru că ea nu

face nimic, se caută cu aviditate în ceea ce are.

Prin munca ei casnică femeia își face „cuibul” să fie al său. De aceea, chiar dacă ea este „ajutată”, ține să pună și ea mâna la treabă; cel puțin supraveghind, controlând, criticând, se străduiește să și însușească rezultatele obținute de servitori. Femeia se justifică din punct de vedere social prin administrarea locuinței sale; sarcina ei este și aceea de a veghea asupra alimentației, veșmintelor, într-o manieră mai generală - asupra întreținerii societății familiale. Astfel se realizează, la rândul ei, ca o activitate. Dar este, se va vedea, o activitate care nu o smulge imanenței sale și nu-i permite o afirmare singulară a ei înseși.

A fost foarte mult lăudată poezia muncilor casnice. E adevărat că acestea o pun pe femeie în legătură directă cu materia, și că ea realizează cu obiectele o intimitate care este o dezvăluire a ființei, și deci o îmbogățește. În cartea sa în căutarea Mariei, Madeleine Bourdhouxe descrie plăcerea pe care o încearcă eroina sa întinzând pe cuptor pasta de curățat: ea simte în vârful degetelor libertatea și puterea a cărei imagine strălucitoare i-o reflectează fonta bine curățată.

Când iese din pivniță, îi place această greutate a găleților pline care pe fiecare treaptă se îngreunează și mai mult. A simțit întotdeauna o adevărată dragoste pentru materiile simple, fiecare cu mirosul lor, rugozitatea și curbura lor. Și de-acum știe cum să le manevreze. Marie are mâini care fără nici o ezitare, fără nici o mișcare de recul, plonjează în cuptoarele stinse sau în apele cu spumă, curăță de rugină și ung fierul, întind ceara de parchet, strâng cu un singur gest circular cojile de legume și de fructe care acoperă masa. Este o perfectă înțelegere, o camaraderie între palmele sale și obiectele pe care le atinge.

Foarte multe scriitoare au vorbit cu dragoste despre lenjeria proaspăt călcată, despre reflexele albastrii ale apei cu săpun, despre cearșafurile albe, despre alămurile strălucitoare. Când gospodina curăță și lustruiește mobilele, „visuri de îmbibare susțin dulcea răbdare a mâinii care dă lemnului frumusețea prin lustruirea cu ceară”, spune Bachelard. O dată terminată treaba, gospodina cunoaște plăcerea contemplației. Dar pentru ca niște calități prețioase să se reveleze: luciul unei mese, al unui candelabru, albeața de zăpadă a lenjeriei scrobite, trebuie ca mai întâi să se fi exersat o acțiune negativă; trebuie ca orice principiu rău să fi fost expulzat. Aceasta este, scrie Bachelard, reveria esențială căreia i se abandonează gospodina: este visul curățeniei active, adică al curățeniei cucerite împotriva murdăriei. El o descrie astfel:

Se pare deci că imaginația luptei pentru curățenie are nevoie de o provocare. Această imaginație trebuie să se excite într-o mânie malignă. Cu ce zâmbet răutăcios este însoțită acoperirea cu pastă de lustruit a robinetului de aramă! Este încărcat de murdăria unui tripoli întins pe cârpa veche și soioasă. Amărăciunea și ostilitatea se unesc în sufletul celei care muncește. De ce este nevoie de munci atât de vulgare? Dar când vine momentul cârpei uscate, apare maliția veselă, maliția viguroasă și vorbăreață: robinet, ai să fu curat oglindă: cazaniile, ai să strălucești ca soarele! în sfârșit, când arama strălucește și râde cu grosolănia unui băiat zdravăn, sa făcut pace. Menajera își contemplă victoriile ei sclipitoare.^[320]

Ponge a evocat lupta între murdărie și puritate care se dă înăuntrul unui cazan de spălat rufe:

Cine n-a trăit măcar o iarnă în apropierea unui cazan de spălat rufe nu știe nimic despre o anumită

ordine de calitate și de emoții foarte mișcătoare.

Trebuie să-l fi ridicat de la pământ - cu greu - plin de rufe murdare, dintr-o singură mișcare, pentru a-l duce până la vatra unde trebuie târât într-un anume fel, apoi, pentru a fi așezat chiar în mijlocul vetrei.

Trebuie să fi ațâțat sub el vreascurile, însuflețindu-le progresiv, pipăindu-i adesea pereții calduți sau fierbinți; apoi să fi ascultat foșnetul adânc dinăuntru, iar apoi, de mai multe ori, să fi ridicat capacul pentru a verifica tensiunea jeturilor și regularitatea stropirii.

Trebuie, când s-a înfierbântat de tot, să fie îmbrățișat din nou pentru a fi pus iar pe pământ...

Cazanul este construit în așa fel încât, umplut cu o grămadă de țesături ignobile, emoția interioară, indignarea clocotindă pe care o simte, canalizată către partea superioară a ființei sale, să cadă apoi în ploaie către această grămadă de țesături ignobile care îi fac greață - și aceasta aproape încontinuu - și ca prin toate acestea să ajungă la o purificare...

Desigur, lenjeria, atunci când o primește cazanul, a fost mai înainte spălată..?

Totuși el încearcă o idee sau un sentiment de murdărie difuză a lucrurilor din interiorul lui, asupra căruia, prin emoție, fierbere și eforturi, reușește să triumfe, să detașeze rufele, în așa fel încât, clătite sub o catastrofă de apă rece, vor apărea de o extremă albeață.

Și iată că miracolul s-a produs:

O mie de cearșafuri albe sunt desfășurate dintr-o dată - atestând nu o capitulare, ci o victorie - și poate nu sunt numai semnul curățeniei corporale a celor din partea locului...

Aceste dialectici pot da muncilor gospodărești atracția jocului; fetița se amuză uneori făcând să strălucească argintăria, curățând clanțele ușilor. Dar pentru ca femeia să afle astfel satisfacții pozitive, trebuie ca ea să consacre aceste griji unui interior de care să fie mândră; dacă nu, ea nu va cunoaște plăcerea contemplației, singura capabilă de a i recompensa efortul. Un reporter american^[321] care a trăit mai multe luni printre „sărmanii albi” din sudul Statelor Unite a descris pateticul destin al uneia dintre aceste femei copleșite de muncă ce se străduiesc în zadar să facă dintr-o cocioabă un interior locuibil. Ea trăia împreună cu soțul ei și cu șapte copii într-o baracă de lemn cu pereții acoperiți de funingine, cu ploșnițe mișunând peste tot; încercase să „înfrumusețeze casa”; în camera principală, șemineul acoperit cu o tencuială albăstruie, o masă și câteva tablouri atârdate pe pereți evocau un soi de altar. Dar cocioaba rămânea tot cocioabă, și doamna G. spunea cu lacrimi în ochi: „Ah! urăsc atât de tare casa asta! Mi se pare că nu există nimic în lume ca s-o pot face mai frumoasă!” O mulțime de femei nu capătă în schimbul muncii lor nimic altceva decât o oboseală începută la infinit în cursul unei lupte care nu aduce niciodată vreo victorie. Chiar în cazuri mai fericite, victoria nu este niciodată definitivă. Puține munci sunt mai înrudite ca aceea a gospodinei cu muncile lui Sisif; zi de zi trebuie spălate farfuriile, șterse de praf mobilele, cârpите rufe care vor fi din nou, mâine, murdărite, prăfuite, rupte. Gospodinei îi secătuiesc puterile mergând pe loc; ea nu face nimic, ci numai perpetuează prezentul; nu are impresia că reușește să cucerească un Bine pozitiv, ci că luptă la infinit împotriva răului. Este o luptă care începe de la capăt în fiecare zi. Se știe povestea acelui valet care, cu melancolie, refuza să lustruiască încălțările stăpânului. „La ce bun?” zicea el. „Mâine va trebui s-o iau de la capăt.” Multe fete

care nu s-au resemnat încă împărtășesc această descurajare. Îmi amintesc compunerea unei fete de șaisprezece ani care începea cam așa: „Astăzi e zi de curățenie generali Aud zgomotul aspiratorului pe care mama îl plimbă prin salon. Aș vrea să fug. Jur că atunci când voi fi mare, nu va exista niciodată în casa mea o zi de curățenie generală”. Copilul privește viitorul ca pe o ascensiune nelămurită spre nu știu ce pisc. Deodată, în bucătăria în care mama spală vasele, fetița înțelege că de ani întregi, în fiecare după-amiază, la aceeași oră, mâinile ei s-au cufundat în apa unsuroasă, au șters porțelanul cu cârpa aspră. Și până la moarte vor fi supuse acestor rituri. A mânca, a dormi, a curăța..., anii nu mai escaladează cerul, ci se etalează identici și gri într-o pânză orizontală; fiecare zi o imită pe cea de dinaintea ei; este un veșnic prezent inutil și fără speranță. În nuvela intitulată *Praful*, Colette Audry a descris cu subtilitate trista vanitate a unei activități care se înverșunează împotriva timpului:

A doua zi, trecându-și mătura pe sub divan, aduse în mijlocul camerei ceva despre care crezu mai întâi că era o bucată veche de bumbac sau un puf gros. Dar nu era decât un ghemotoc de praf, cum se formează uneori pe dulapurile înalte care sunt uitate când e vorba de șters praful sau în spatele mobilelor, între lemn și perete. Rămase gânditoare în fața acestei curioase substanțe. Iată că trăia de opt sau de zece săptămâni în acele camere și deja, în ciuda vigilenței Juliettei, un ghemotoc de praf avusese răgazul să se formeze, să se îngreșe, ghemuit în umbră ca animalele cenușii de care-i era teamă când era mică. O cenușă fină de praf proclamă neglijența, există un început de abandon în impalpabila depunere din aerul pe care-l respirăm, în veșmintele care flutură, în vântul care intră pe ferestrele deschise; dar acest ghemotoc reprezenta deja o stare secundă a prafului, praful

triumfător, o îngroșare care ia o formă și din depunere devine deșeu. Era aproape frumos, transparent și ușor precum puful ciulinilor, dar mai tern.

...Praful câștigase repede toată forța aspirantă a lumii, pusese stăpânire pe lume, iar aspiratorul nu mai era decât un obiect-martor, destinat să arate tot ceea ce era în stare să risipească specia umană, muncă, materie și ingeniozitate pentru a lupta împotriva irezistibilei murdării. Era deșeul din care se făcuse instrument.

...Din pricina vieții lor în comun se întâmplau toate astea, din pricina prânzurilor care lăsau resturi, din cauza celor două trupuri de țarină ale lor care se amestecau peste tot... Fiecare cuplu secretă aceste mici gunoaie care trebuie distruse pentru a face loc celor noi... Ce viață duci - pentru a putea ieși cu o bluză proaspătă care atrage privirea trecătorilor, pentru ca un inginer, care este soțul tău, să arate bine în viața de toate zilele... Prin capul Margheritei se învâртеau tot soiul de formule: a veghea la întreținerea parchetului... pentru întreținerea alăturilor, folosiți... Își luase sarcina întreținem a două persoane până la sfârșitul vieții lor...

A spăla, a călca, a mătura, a depista ghemotoacele de câlți și praf ascunse sub noaptea dulapurilor înseamnă, oprind moartea, să refuzi și viața: căci timpul creează și distruge dintr-o singură mișcare: gospodina nu percepe decât aspectul negator. Atitudinea sa este una maniheistă. Ceea ce-i este propriu maniheismului nu este numai recunoașterea a două principii, unul bun și altul rău, ci afirmația că la bine se ajunge prin abolirea răului, și nu printr-o mișcare pozitivă; în acest sens, creștinismul nu este deloc maniheist, în ciuda existenței diavolului, căci creștinul luptă cel mai

bine împotriva demonului închinându-i-se lui Dumnezeu, și nu încercând să-l învingă pe demon. Orice doctrină a transcendenței și a libertății subordonează înfrângerea răului în progresul către bine. Dar femeia nu este chemată să clădească o lume mai bună; casa, camera, rufele murdare, parchetul sunt lucruri încremenite; ea nu poate decât să expulzeze la infinit principiile rele care se strecoară în lucruri; atacă praful, petele, noroiul, jegul: combate păcatul, luptă împotriva Satanei. Dar este o soartă tristă: în loc să fie îndreptată spre scopuri pozitive, femeia are fără încetare de respins un dușman; adesea gospodina o îndură cu foarte multă mânie. Bachelard pronunță la adresa ei cuvântul „răutate”, pe care-l întâlnim și în scrierile psihanalizatorilor. Pentru ei mania menajeră este o formă de sado-masochism; maniile și viciile sunt caracterizate prin aceea că antrenează libertatea să voiască ceea ce nu vrea; pentru că detestă ca soarta ei să fie negativitatea, murdăria, răul, gospodina maniacă se înverșunează cu furie împotriva prafului, ridicându-se împotriva unui destin care o revoltă. Prin resturile pe care le lasă în urmă orice expansiune vie, gospodina se luptă cu viața însăși. Cum intră o ființă vie pe domeniul ei, în ochi i se aprinde o sclipire rea. „Ștergeți picioarele; nu răvăși totul, nu te atinge de asta.” Ar vrea să-i împiedice pe cei din jur să respire; cel mai mic suflu este o amenințare. Orice eveniment implică amenințarea unei munci ingrate: o tumbă de copil este o stricăciune de reparat. Nevăzând în viață decât o promisiune a descompunerii, exigența unui efort infinit, ea își pierde orice bucurie de a trăi; ochii ei devin duri, chipul preocupat, serios, mereu în alertă; se apără prin prudență și avariție. Închide ferestrele, căci, o dată cu soarele, ar putea intra insecte, germenii și praf; de altfel, soarele roade mătasea tapisariilor; fotoliile vechi sunt ascunse sub huse, îmbălsămate cu naftalină: lumina le-ar ofili. Nici măcar nu are

vreo plăcere în a le arăta vizitatorilor; admirația pătează Această neîncredere se transformă în acreală și trezește ostilitate față de tot ceea ce trăiește. S-a vorbit adesea despre aceste burgheze din provincie care își pun mănuși albe pentru a se asigura că nu a rămas pe mobilă nici un fir de praf invizibil; surorile Papin au interpretat acum câțiva ani rolul unor femei din aceeași specie; ura lor față de murdărie era totuna cu ura față de servitori, față de lume și față de ele înseși.

Puține femei aleg încă din tinerețea lor un viciu atât de trist. Cele care iubesc cu generozitate viața sunt la adăpost. Colette ne spune despre Sido:

E drept că era sprintenă și vioaie, dar nu o gospodină sânguincioasă; curată, cinstită, delicată, dar departe de geniul maniac și solitar de femeie care numără prosoapele, bucățile de zahăr și sticlele pline. Cu cârpa în mână și supraveghind servitoarea care ștergea îndelung geamurile râzând cu vecinul, îi scăpau râsete nervoase, de chemare nerăbdătoare a libertății: „Când șterg îndelung și cu grijă ceștile din porțelan de China, zicea ea, simt că îmbătrânesc”. Își termina cu loialitate treaba și apoi urca cele două trepte ale pragului nostru și intra în grădină. Imediat încetau surescitarea ei morocănoasă și ranchiuna.

În această nervozitate, în această ranchiună se complac femeile frigide sau frustrate, fetele bătrâne, soțiile dezamăgite, cele pe care un soț autoritar le condamnă la o existență solitară și goală. Am cunoscut, printre altele, o femeie bătrână care se scula în fiecare dimineață la ora cinci pentru a-și inspecta dulapurile și a începe din nou să le aranjeze; se pare că la douăzeci de ani era veselă și cochetă; închisă într-o proprietate izolată, cu un soț care o neglija și cu un singur copil, s-a apucat să facă ordine așa cum alții încep

să bea. În cazul Elisei din *Cronicile maritale*^[322], gustul pentru gospodărit provine din dorința exasperată de a domni asupra unui univers, dintr-o exuberanță vie și dintr-o voință de a domina care, în lipsa unui obiect, se rotește în gol; este și o sfidare aruncată timpului, universului, vieții, oamenilor, o sfidare a tot ce există.

De la ora nouă, după micul dejun, spală. E miezul nopții. Ațipisem, dar curajul ei, ca și cum îmi insulta odihna dându-i un aer de lene, mă ofensează.

ELISE: Pentru a face curățenie, mai întâi nu trebuie să-ți fie teamă să te murdărești pe mâini.

Și casa în curând va fi atât de curată că nimeni nu va mai îndrăzni s-o locuiască. Există paturi pentru odihnă, dar trebuie să te odihnești alături, pe podea. Pernele sunt prea proaspete. Ți-e teamă să le înnegrești sau să le ofilești sprijinindu-ți capul pe ele, sau picioarele, și de fiecare dată când calc pe un covor, o mână mă urmează, înarmată cu o chestie mecanică sau cu o cârpă care-mi șterge urma.

Seara:

— Gata.

Ce face ea, de când se scoală până se culcă? Deplasează fiecare obiect și fiecare mobilă și atinge în toate dimensiunile parchetul, pereții și tavanele casei.

Pentru moment, în ea triumfă gospodina. După ce a scuturat de praf interiorul dulapurilor, șterge praful de pe frunzele mușcatelor.

MAMA: Elise este întotdeauna atât de ocupată, încât nici nu-și dă seama că există.

Treburile casnice îi permit într-adevăr femeii o fugă neîncetată departe de sine însăși. Chardonne afirmă, pe bună dreptate:

Este o sarcină meticuloasă și dezordonată, fără opreliști, nici limite. În casă, o femeie încredințată că place atinge repede un punct de uzură, o stare de absență și de vid mental care o suprimă...

Această fugă, acest sado-masochism în care femeia se îndârjește în același timp împotriva obiectelor și împotriva sa are adesea un caracter sexual precis. „Menajul, care cere o gimnastică a trupului, este bordelul accesibil femeii”, afirma Violette Leduc. Frapant este că înclinația pentru curățenie are o importanță supremă în Olanda, unde femeile sunt reci, și în civilizațiile puritane care opun bucuriilor cărnii un ideal de ordine și de puritate. Dacă Sudul mediteranean trăiește într-o veselă murdărie, nu este numai pentru că apa e rară aici; dragostea față de trup, față de animalitate naște toleranța mirosurilor omenești, a jegului și chiar a verminei

Pregătirea mesei este o activitate mai pozitivă și adesea mai veselă decât aceea a curățeniei. Ea implică mai întâi momentul cumpărăturilor, care pentru multe gospodine este momentul privilegiat al zilei. Solitudinea căminului apasă asupra femeii cu atât mai mult când sarcinile de rutină nu-i absorb gândurile. Ea este fericită când, în orașele din Sud, poate să coasă, să spele, să curețe legume, așezată pe pragul ușii și pălăvrăgind; să meargă după apă la râu este o mare aventură pentru musulmanele pe jumătate întemnițate: am văzut un sătuc din Kabylie în care femeile distruseseră fântâna pe care un administrator pusese să fie clădită în piață; a coborî toate în fiecare dimineață, împreună, până la izvorul care curgea la poalele colinei era unica lor distracție. Făcând cumpărături, femeile schimbă între ele, la cozi, în magazine, la colțul străzii, fraze prin care afirmă „valorile menajere” din care fiecare își extrage

sentimentul propriei sale importanțe; ele se simt membre ale unei comunități care - pentru moment - se opune societății bărbaților așa cum neesențialul se opune esențialului. Dar adesea cumpărăturile reprezintă o profundă plăcere; sunt o descoperire, o invenție. Gide remarcă în *Jurnal* că musulmanii, care nu cunosc jocul, i-au substituit descoperirea comorilor ascunse; aceasta este poezia și aventura civilizațiilor mercantile. Gospodina ignoră gratuitatea jocului: dar o varză bună, un camembert bine făcut sunt comori pe care vânzătorul le ascunde cu răutate și care trebuie să-i fie subtilizate; între vânzător și cumpărătoare se stabilesc raporturi de luptă și de șiretenie; pentru ea, scopul este să-și procure cea mai bună marfă la cel mai mic preț; extrema importanță acordată celei mai mici economii n-ar putea fi explicată numai prin grija de a echilibra un buget redus: ea trebuie să câștige o partidă. În timp ce examinează cu suspiciune tarabele, gospodina este regină; lumea îi se așterne la picioare, cu bogățiile și capcanele sale, pentru ca ea să-și ia prada. Când golește pe masă sacoșa cu provizii, gospodina încearcă un triumf fugitiv. Aranjează în dulap conservele, alimentele neperisabile care o asigură pentru viitorul, și contemplă cu satisfacție nuditatea legumelor și a cărnurilor pe care le va supune puterii ei. Gazul și electricitatea au ucis magia focului; dar la țară multe femei cunosc încă bucuria de a deștepta din lemnul neînsuflețit flăcări vii. Focul aprins preschimbă femeia într-o vrăjitoare. Cu o simplă mișcare a mâinii - când bate ouăle sau frământă aluatul -sau prin magia focului, ea operează transformarea substanțelor; materia devine aliment. Și Colette descrie farmecul acestor alchimii:

Totul este magie, farmec, tot ce se petrece între clipa în care ai pus pe foc crăticioara, ceainicul, oala și conținutul lor și momentul plin de dulce

anxietate, de speranță voluptuoasă în care iei capacul de pe mâncarea aburindă așezată pe masă...

Între altele, ea descrie cu complezență metamorfozele care au loc în secretul cenușii calde.

Cenușa lemnului coace, dându-i un gust savuros, alimentul care i se încredințează. Mărul, para pusă într-un cuib de cenușă caldă iese de acolo ridate, afumate, dar moi sub pielea ca o burtă de cârțiță și, oricât de „gustos” se face mărul în cuptorul din bucătărie, rămâne departe de această dulceață închisă în învelișul ei original, congestionat de savoare și care nu a lăsat să se prelingă afară - dacă vă pricepeți la asta - decât o singură lacrimă de miere... Un cazan cu trei picioare înalte conținea o cenușă cernută care nu vedea niciodată focul. Dar, îndopat cu cartofi care stăteau în cenușă unul lângă altul fără să se atingă, urcat pe labele lui negre chiar deasupra jăratului, cazanul oua niște tuberculi albi ca zăpada, fierbinți și solzoși.

Scriitoarele au celebrat în special poezia dulceturilor: este mare lucru să unești în lighenele de aramă zahărul solid și pur cu pulpa moale a fructelor; spumegândă, vâscoasă, fierbinte, substanța care se elaborează acolo este periculoasă: este o lavă în fierbere pe care gospodina o îmblânzește și o toarnă, cu orgoliu, în borcane. Când le pune etichete și înscrie data victoriei sale, ea triumfa chiar asupra timpului; a prins durată în capcana zahărului, a pus viața în borcane. Bucătăria face mai mult decât să pătrundă și să reveleze intimitatea substanțelor. Ea le modelează din nou, le recrează. În frământarea aluatului își încearcă puterea. „Mâna, la fel ca și privirea, își are reveriile și poezia ei”, spune

Bachelard.^[323] Mâna bucătăresei care frământă este „o mână fericită”, iar coacerea îi dăruiește aluatului o valoare nouă. „Coacerea este, de asemenea, o mare devenire materială, o devenire care merge de la paloare la auriu, de la aluat la crustă”^[324]: femeia poate afla o satisfacție deosebită în reușita prăjiturii, a pateului în foitaj, căci nu tuturor le este dat să reușească: trebuie să ai un adevărat har pentru așa ceva. „Nimic mai complicat decât arta aluaturilor, scrie Michelet. Nimic care să poată fi mai puțin stabilit prin reguli, învățat. Trebuie să te naști cu asta. Totul este un har dobândit de la mamă”

Și în acest domeniu, înțelegem că fetei îi face o plăcere pasionată să le imite pe cele mai mari ca ea. Se joacă făcând din cretă, din iarbă, substitute ale mâncărilor; este și mai fericită când are drept jucărie un cuptor adevărat în miniatură, sau când mama sa o lasă să intre în bucătărie și să ruleze aluatul prăjiturii în palme, ori să decupeze zahărul caramel fierbinte. Dar și aici se întâmplă la fel ca în grijile casnice: repetiția a epuizat repede aceste plăceri. La indienii care se hrănesc mai ales cu tortillas, femeile își petrec câte o jumătate de zi frământând, punând la copt, încălzind, frământând din nou turtițele identice sub fiecare acoperiș, identice de-a lungul secolelor: aceste femei nu mai sunt deloc sensibile la magia focului din cuptor. Nu poți în fiecare zi să transformi cumpărăturile într-o vânătoare de comori, nici să te extaziezi de strălucirea robinetului. Mai ales scriitorii și scriitoarele exaltă cu lirism aceste triumfuri, pentru că nu fac deloc menajul sau îl fac foarte rar. Repetată zi de zi, munca aceasta devine monotonă și mașinală; este întreruptă de așteptări; trebuie să aștepti ca apa să fiarbă, ca friptura să fie numai bine rumenită, ca rufele să fie uscate; chiar dacă diferitele sarcini sunt organizate, rămân lungi momente de pasivitate și de vid; în cea mai mare

parte a timpului sunt îndeplinite cu plictiseală; nu sunt, între viața prezentă și viața de mâine, decât un intermediar neesențial. Dacă individul care le execută este el însuși producător, creator, se integrează existenței sale la fel de natural ca și funcțiile organice; de aceea corvezile cotidiene par mult mai puțin triste atunci când sunt îndeplinite de bărbați, pentru că pentru ei nu reprezintă decât un moment contingent și negativ din care se grăbesc să evadeze. Dar ceea ce face ingrată soarta femeii-servitoare este diviziunea muncii care o sortește în întregime generalului și neesențialului; habitatul, alimentele sunt utile vieții, dar nu-i dai acesteia nici un sens: scopurile imediate ale gospodinei nu sunt decât mijloace, nu scopuri veritabile și în ele nu se reflectă decât proiecte anonime. Se înțelege că pentru a pune suflet în ceea ce face, ea încearcă să-și antreneze în muncă singularitatea și să dea o valoare absolută rezultatelor obținute; are riturile, superstițiile ei, ține la maniera ei de a așeza tacâmurile, de a aranja salonul, de a repara ceva, de a găti un anume fel de mâncare; se convinge că în locul ei nimeni n-ar putea reuși atât de bine o friptură sau lustruirea unei piese de mobilier; dacă soțul sau fiica ei vor să o ajute sau încearcă să se lipsească de ea, le smulge din mâini mătura sau acul. „Nu ești în stare să coși un nasture,” Dorothy Parker^[325] a descris cu o ironie înduioșată confuzia unei tinere femei convinse că trebuia să aducă la aranjarea căminului ei o notă personală și nu știa cum să procedeze.

Doamna Ernest Weldon rățăcea într-o garsonieră bine aranjată, dându-i câteva dintre micile ei tușe feminine. Nu era expertă în arta de a da tușe. Ideea era plăcută și îmbietoare. Înainte să se fi măritat, își imaginase că se plimba încetișor prin noua ei locuință, deplasând aici un trandafir, ridicând o floare și transformând astfel casa într-o „acasă”.

Chiar și acum, după șapte ani de căsătorie, îi plăcea să-și închipuie că se dedică acestei ocupații grațioase. Dar, deși încerca în mod conștiincios în fiecare seară, imediat ce erau aprinse lămpile cu abajur roz, se întreba cu un fel de disperare cum să procedeze pentru a săvârși acele mici miracole care fac ca un interior să se deosebească de oricare altul întru totul... A da o tușă feminină era rolul soției. Și doamna Weldon nu era o femeie care să se eschiveze de la responsabilitățile ei... Cu un aer de incertitudine care-ți făcea aproape milă, pipăi pe deasupra șemineului, adică o mică vază japoneză și rămase în picioare cu vaza în mână, inspectând camera cu o privire disperată... Apoi se dădu câțiva pa-și înapoi și își privi inovațiile. Era incredibil ce puține schimbări adusesese camerei.

În această căutare a originalității sau a unei perfecțiuni singulare, femeia risipește mult timp și multe eforturi; este ceea ce dă muncii sale acel caracter al unei „sarcini meticuloase și dezordonate, fără opreliști, nici limite”, pe care-l semnalează Chardonne și care face atât de dificil de apreciat sarcina pe care-o reprezintă cu adevărat muncile menajere. După o recentă anchetă (publicată în 1957 de ziarul *Combat* sub semnătura lui C. Hebert), femeile măritate consacră în jur de patru ore muncilor gospodărești (menaj, aprovizionare) în fiecare zi lucrătoare și opt ore în zilele de odihnă, aproximativ treizeci de ore pe săptămână, ceea ce corespunde cu trei sferturi din durata muncii săptămânale a unei muncitoare sau a unei funcționare; înseamnă enorm dacă acestea vin să se suprapună peste o slujbă; este prea puțin dacă femeia nu are nimic altceva de făcut (cu atât mai mult cu cât muncitoarea și funcționara pierd timp și prin deplasări, care, în cazul nostru, nu au echivalent). Îngrijirea copiilor, mai ales dacă sunt numeroși, sporește considerabil oboseala femeii: o mamă de familie săracă își epuizează forțele de-a

lungul unor zile dezordonate. Dimpotrivă, burghezele care au servitori devin aproape leneșe, iar răscumpărarea acestui timp liber este plictiseala. Pentru că se plictisesc, multe femei își complică și își înmulțesc la infinit datoriile gospodărești, astfel încât devin mai istovitoare decât o muncă ce presupune calificare. O prietenă care trecuse printr-o depresie nervoasă îmi spunea că, atunci când era sănătoasă, își ținea casa aproape fără să se gândească la asta, și îi rămânea timp și pentru ocupații cu caracter mult mai obligatoriu; când neurastenia o împiedica să se dedice acestora din urmă, se lăsa înghițită de muncile menajere și atunci, chiar consacrându-le zile întregi, îi era greu să le termine.

Cel mai trist este că această muncă nici măcar nu ajunge la o creație durabilă. Femeia este tentată - cu atât mai mult cu cât s-a preocupat mai mult de reușită - să-și considere opera ca pe un scop în sine. Contemplând prăjitura scoasă din cuptor, suspină: chiar că e păcat să o mănânci! E păcat că bărbatul și copiii își târăsc picioarele pline de noroi pe parchetul proaspăt lustruit. Imediat ce lucrurile folosesc la ceva, sunt murdărite sau distruse; de aceea femeia este tentată să le sustragă oricărei folosiri; una păstrează dulcelețurile până capătă mucegai; alta încuie ușa salonului. Dar timpul nu poate fi oprit; proviziile atrag șobolanii sau fac viermi. Cuverturile, perdelele, veșmintele sunt roase de molii: lumea nu este un vis de piatră, ci este făcută dintr-o substanță îndoielnică amenințată de descompunere; stofa ei comestibilă este la fel de echivocă precum monștrii de carne ai lui Dali: pare inertă, anorganică, dar larvele ascunse au preschimbat-o în cadavru. Gospodina care se alienează în lucruri depinde, ca și lucrurile, de lumea întreagă: lenjeria se pârlă, friptura se arde, porțelanul se sparge; sunt dezastre absolute, căci lucrurile, când se strică, se strică pentru

totdeauna, iremediabil. Imposibil să obții prin ele permanența și securitatea. Războaie cu prădăciuni și bombe amenință dulapurile, casa.

Trebuie, deci, ca produsul muncii gospodărești să se consume: femeii i se cere o renunțare constantă, ale cărei operații nu se termină decât prin distrugere. Pentru a consimți la aceasta fără regret cel puțin trebuie ca aceste mărunte holocausturi să aprindă undeva flacăra unei bucurii, a unei plăceri. Dar cum munca gospodărească se străduiește până la epuizare să mențină un stătu quo, soțul, întorcându-se acasă, remarcă dezordinea și neglijența, dar i se pare, în schimb, că ordinea și curățenia se fac singure. El manifestă un interes mult mai pozitiv pentru masa bine pregătită. Momentul în care triumfă bucătăreasa este acela în care pune pe masă un fel de mâncare reușit: bărbatul și copiii o întâmpină cu căldură, nu numai prin cuvinte, ci mâncând cu plăcere. Alchimia culinară continuă, alimentul devine chin și sânge. Întreținerea unui corp constituie un interes mai concret, mai vital decât întreținerea parchetului; într-o manieră evidentă, interesul bucătăresei este orientat către viitor. Totuși, dacă este mai puțin zadarnic să te sprijini pe o libertate străină decât să te alienezi în lucruri, nu este mai puțin periculos. Numai din gura celor care stau la masă, munca bucătăresei își află adevărul; ea are nevoie de aprecierile lor; ea cere ca mâncărurile sale să fie lăudate, ca mesenii să-și mai ia încă o porție; se enervează dacă acestora nu le mai e foame; astfel încât nu se mai știe dacă nu cumva soțul este făcut pentru cartofii prăjiți, și nu cartofii prăjiți pentru soț. Acest echivoc se regăsește în toate atitudinile femeii casnice; ea are grijă de casă pentru soțul ei; dar cere ca acesta să folosească toți banii pe care-i câștigă cumpărând mobile sau frigidere. Vrea să-l facă fericit, dar nu aprobă, dintre toate activitățile lui, decât pe acelea care intră în cadrele fericirii pe

care a construit-o ea.

Au existat epoci în care aceste pretenții erau în general satisfăcute: pe vremea când fericirea era și idealul bărbatului, în care el era înainte de orice atașat în întregime de casă, de familie, iar copiii înșiși alegeau să fie definiți de către părinți, de tradițiile și trecutul lor. Atunci, cea care veghea asupra căminului, care stătea în capul mesei era recunoscută drept suverană; în anumite familii de proprietari funciari, ea încă mai are acest rol glorios, sau la țăranii bogați care mai perpetuează, pe ici pe colo, civilizația patriarhală. Dar, în ansamblu, căsătoria este astăzi supraviețuirea unor moravuri apuse, iar situația soției este și mai ingrată decât altădată, pentru că ea are încă aceleași datorii, dar care nu-i mai conferă aceleași drepturi; are aceleași sarcini, dar nu mai primește în schimbul lor nici o recompensă, nici o cinstire. Bărbatul, în zilele noastre, se căsătorește pentru a se ancora în imanență, nu pentru a se închide în ea; vrea un cămin, dar dorește să rămână liber de a evada oricând din el; se stabilește într-un loc, dar adesea rămâne, în sufletul lui, un hoinar; nu disprețuiește fericirea, dar nici nu face din ea un scop în sine; repetiția îl plictisește; caută noutatea, riscul, rezistențele de învins, camaraderia, prietenii care îl smulg singurătății în doi. Mai mult decât soțul, copiii doresc și ei să depășească limitele căminului; viața lor e în altă parte, în fața lor, copilul vrea întotdeauna altceva. Femeia încearcă să constituie un univers de permanență și de continuitate; soțul și copiii vor să depășească situația pe care o creează ea și care nu este pentru ei decât un dat. De aceea, dacă nu vrea să recunoască precaritatea activităților cărora li se dedică toată viața, ea ajunge să-și impună prin forță serviciile; din mamă și gospodină se transformă într-o mamă vitregă și într-o scorpie.

Astfel, munca pe care femeia o face în interiorul casei nu-i conferă autonomie; nu este în mod direct utilă colectivității, nu are porți deschise spre viitor, nu produce nimic. Nu capătă sens și demnitate decât dacă este integrată unor existențe care transcend către societate prin producție sau acțiune; aceasta înseamnă că, departe de a o elibera pe matroană, o fac să fie dependentă de soțul și de copiii ei; prin ei se justifică ea: nu este, în viețile lor, decât o mediere neesențială. Faptul că din cod a fost ștearsă supunerea din rândul datoriilor ei nu-i schimbă cu nimic situația; aceasta nu se sprijină pe voința soților, ci pe structura însăși a comunității conjugale. Nu-i este permis femeii să facă o operă pozitivă și, prin urmare, să se facă cunoscută ca o persoană împlinită. Oricât de respectată ar fi, ea rămâne subordonată, secundară, parazită. Blestemul greu care apasă asupra ei vine din faptul că nu poate controla însuși sensul existenței sale. De aceea reușitele și eșecurile vieții ei conjugale au mult mai multă greutate pentru ea decât pentru bărbat; el este cetățean, producător înainte de a fi soț; ea este înainte de toate, și adesea exclusiv, soție; munca nu o eliberează de condiția sa; dimpotrivă, prin aceasta este -sau nu este - prețioasă. Dacă este îndrăgostită, devotată cu generozitate, își va îndeplini cu bucurie sarcinile; dacă își face treburile cu ranchiună, îi vor părea niște corvezi insipide. Ele nu vor avea niciodată în destinul ei decât un rol neesențial și nu-i vor fi de nici un ajutor în avaturile vieții conjugale. Va trebui deci să vedem cum se trăiește concret această condiție în mod esențial definită prin „serviciul” patului și „serviciul” gospodăriei, în care femeia nu-și găsește demnitatea decât acceptându-și vasalitatea.

Fata a trecut de la copilărie la viața adultă printr-o criză; o criză și mai acută încă o va precipita în viața ei de adult. Tulburărilor pe care le provoacă

ușor la femeie o inițiere sexuală prea bruscă li se adaugă angoasele inerente oricărei „tregeri” de la o condiție la alta.

A fi aruncată ca printr-o oribilă lovitură de trăsnet în realitate și în cunoaștere, prin căsătorie, a surprinde lupta dintre dragoste și contradicție, a trebui să simți într-un singur obiect încântarea, sacrificiul, datoria, mila și spaima, din pricina alăturării neașteptate dintre Dumnezeu și fiară... s-a creat aici un labirint al sufletului pentru care în zadar am căuta asemănare, scrie Nietzsche.

Agitația tradiționalei „călătorii de nuntă” era destinată în parte să mascheze această confuzie; aruncată timp de câteva săptămâni în afara lumii cotidiene, rupând provizoriu toate legăturile cu lumea, femeia nu se mai situa în spațiu, în timp, în realitate.^[326] Dar, mai devreme sau mai târziu, trebuia să se întoarcă; întotdeauna se regăsea cu neliniște în noul său cămin. Legăturile sale cu casa părintească sunt mult mai strânse decât în cazul tânărului. A se smulge de lângă familia ei înseamnă o înțărare definitivă: atunci ea cunoaște toată angoasa abandonului și amețea libertății. Ruptura este mai mult sau mai puțin dureroasă, de la caz la caz; dacă a rupt deja relațiile care o legau de tatăl ei, de frații și surorile sale și mai ales de mama, îi părăsește fără a face din aceasta o dramă. Dacă, fiind încă dominată de ei, poate practic să rămână sub protecția lor, schimbarea condiției sale se va face mai puțin simțită; dar de obicei, chiar dacă ar dori să evadeze din casa părintească, se simte deconcertată când este separată de mica societate în care era integrată, ruptă de trecutul ei, de universul copilăriei sale cu principii sigure, cu valori garantate. Numai o viață erotică și plină ar putea s-o facă să se scalde din nou în pacea imanenței; dar de obicei este mai mult răvășită decât satisfăcută; mai mult sau mai puțin reușită,

inițierea sexuală nu face decât să-i sporească tulburarea. În ajunul nunții, fata își regăsește reacțiile avute la prima ei menstruație: adesea încearcă dezgust în fața acestei supreme revelații a feminității sale și simte oroare la gândul că experiența se va repeta. Cunoaște și amara decepție de a doua zi; când îi venea menstruația, fetița își dădea seama cu tristețe că nu era adult; dezvirginată, devine femeie adultă, ultima etapă a fost trecută; și ce va mai urma? Această decepție neliniștită este de fapt legată de căsătoria propriu-zisă la fel de mult ca de deflorare: o femeie care își „cunoscuse” deja logodnicul sau care „cunoscuse” alți bărbați, dar pentru care căsnicia reprezintă deplina accedere la viața de adult, va avea adesea aceeași reacție. Este exaltat să trăiești începutul unei acțiuni; dar nimic nu este mai deprimant decât să descoperi un destin asupra căruia nu mai ai nici un control. Pe acest fond definitiv, imuabil, libertatea se detașează cu cea mai intolerabilă gratuitate. Altădată, fata, la adăpostul autorității părintești, se folosea de libertatea ei cu revoltă și speranță; tindea chiar spre căsătorie din miezul căldurii familiale; acum este măritată, nu mai are în față alt viitor. Porțile căminului s-au închis în spatele ei: aceasta îi va fi soarta pe pământ. Știe exact ce sarcini îi revin: sunt chiar acelea pe care le îndeplinea mama ei. Zi de zi se vor repeta aceleași rituri. Când era fată, avea mâinile goale; în visările, în speranțele ei, putea poseda orice. Acum a dobândit o părticică de lume și se gândește cu profundă neliniște: doar asta este, pentru totdeauna. Pentru totdeauna am acest soț, această casă. Nu mai are nimic de așteptat, nimic important de dorit. Totuși, îi e teamă de noile sale responsabilități. Chiar dacă soțul e mai în vârstă și are autoritate asupra ei, faptul că are cu el raporturi sexuale îi ia acestuia o parte din prestigiu: n-ar putea înlocui tatăl, cu atât mai puțin o mamă, nu poate s-o elibereze de libertatea ei. În singurătatea

noului cămin, legată de un bărbat care îi este mai mult sau mai puțin străin, nemaifiind de-acum copil, ci soție și destinată să fie la rândul ei mamă, femeia este disperată; definitiv smulsă de la sânul matern, pierdută în mijlocul unei lumi în care nimic nu o cheamă, părăsită într-un prezent înghețat, descoperă plictiseala și gustul fad al purei facticități. Această disperare este exprimată într-o manieră frapantă în jurnalul tinerei contese Tolstaia; se căsătorise cu entuziasm cu marele scriitor pe care-l admira; după îmbrățișările pasionate pe balconul de lemn, la Iasnaia Poliana, contesa s-a simțit dezgustată de dragostea carnală, departe de ai săi, ruptă de trecut, alături de un bărbat cu care fusese logodită opt zile, cu șaptesprezece ani mai în vârstă decât ea, cu un trecut și cu interese care îi sunt total străine: totul i se pare gol, înghețat; viața ei nu mai este decât somn. Trebuie să cităm ceea ce povestește ea despre începutul căsniciei și paginile de jurnal din primii ani de căsătorie.

La 23 septembrie 1862, Sofia se mărită, iar seara își părăsește familia:

Un sentiment penibil, dureros mă făcea să-mi sunt gâtlejul contractat și mă strângea ca o gheară. Am simțit atunci că venise momentul să-mi părăsesc pentru totdeauna familia și pe toți cei care mă iubeau din tot sufletul, alături de care trăisem până atunci... Au început îmbrățișările de rămas bun, a fost ceva teribil... Veniseră ultimele clipe. O lăsasem dinadins pe mama la urmă... când m-am smuls din îmbrățișarea ei și când, fără să mă mai întorc, m-am urcat în trăsură, a scos un strigăt sfâșietor, pe care n-am să-l pot uita toată viața. Ploaia de toamnă cădea întruna... Ghemuită în colțul meu, copleșită de oboseală și de durere, am lăsat lacrimile să-mi curgă pe obraji... Lev Nikolaevici părea foarte uimit, chiar nemulțumit...

Când am ieșit din oraș, mi-a fost teamă în întuneric... Bezna îmi apăsa sufletul... Nu ne-am vorbit aproape deloc până la prima stație, Birioulev, dacă nu mă înșel, îmi amintesc că Lev Nikolaevici era foarte tandru și pini de atenție față de mine. La Birioulev, ui s-au dat așa-zisele camere ale țarului, niște încăperi mari cu mobile tapisate cu rips roșu, deloc primitoare. Ni s-a adus un samovar. Ghemuită într-un colț al divanului, tăceam ca o condamnată. „Ei bine, mi-a zis Lev Nikolaevici, ce-ar fi dacă ai face tu onorurile?” M-am supus și am turnat ceaiul în cești. Eram confuză și nu puteam scăpa de o anumită temere. Nu îndrăzneam să-l tutuiesc pe Lev Nikolaevici, și evitam să-i spun pe nume. Mult timp după aceea am continuat să-i vorbesc la persoana a doua plural.

După douăzeci și patru de ore, ajung la Iasnaia Poliana. Pe 8 octombrie, Sofia își reia jurnalul. Se simte neliniștită și suferă din pricina trecutului soțului ei.

De când mă știu, am visat întotdeauna să fiu o ființă completă, proaspătă, pură, pe care s-o iubesc... mi-e greu să renunț la aceste visuri copilărești. Când mă sărută, mă gândesc că nu sunt prima pe care a sărutat-o astfel.

A doua zi notează:

Mă simt încolțită. Toată noaptea am visat urât și, deși nu mă gândesc tot timpul, asta nu mă împiedică să-mi simt inima grea. Am visat-o pe mama și m-a durut foarte tare. Era ca atunci când dormi și nu te poți trezi... Ceva îmi apasă sufletul. Tot timpul mi se pare că am să mor în curând. E ciudat, acum am un soț. Îl aud dormind și mi-e teamă singură. Nu mă lasă să pătrund în forul său interior și asta mă mâhnește. Toate aceste relații

fizice sunt dezgustătoare.

// octombrie: Groaznic! Sunt îngrozitor de tristă! Mă închid și mai mult în mine însămi. Soțul meu e bolnav, e prost dispus și nu mă iubește. Mi așteptam la asta, dar nu credeam să fie atât de îngrozitor. Cui îi pasă dacă sunt fericită sau nu? Nimeni nu-și dă seama că eu nu știu să clădesc această fericire, nici pentru mine, nici pentru el. În ceasurile de tristețe, mi se întâmplă să mă întreb: la ce bun să trăiești, dacă lucrurile merg atât de prost, și pentru tine și pentru ceilalți? E ciudat, dar ideea mă obsedează. El devine din ce în ce mai rece, în timp ce eu, dimpotrivă, îl iubesc din ce în ce mai mult... Îmi amintesc de familia mea. Ce bine era atunci când eram împreună! în timp ce acum, Dumnezeuule! Nimeni nu mă iubește! Draga de mama, draga de Tama, cât de drăguțe erau!

De ce le-am părăsit? E trist, e îngrozitor! Totuși, Liovocika este extraordinar... Altădată, trăiam cu pasiune, și la fel munceam, îmi vedeam de treburile casei... Acum s-a sfârșit: aș putea să stau tăcută zile întregi, cu brațele încrucișate, frământând în minte amintirea anilor trecuți. Mi-ar fi plăcut să muncesc, dar nu pot... Mi-ar fi plăcut să cânt la pian, dar aici este foarte incomod... Liovocika mi-a propus să rămân azi acasă, în timpul cât se duce la Nikolskoi. Ar fi trebuit să fiu de acord să-l eliberez de mine, dar n-am avut puterea... Bietul de el! Caută peste tot prilejuri de distracție și pretexte pentru a mă evita. De ce m-am mai născut?

13 noiembrie 1863: Mărturisesc că nu știu cu ce să mă ocup. Liovocika este fericit pentru că e înzestrat cu inteligență și talent, în timp ce eu nu am nici una, nici alta. Nu mi-e greu să găsesc ceva de făcut, muncă ar fi destulă. Dar trebuie să prinzi gustul acestor treburi mărunte, să te străduiești să-

ți placă: să îngrijești de păsări, să cânti la pian, să citești o grămadă de prostii și puține lucruri interesante, să pui castraveciori la saramură... Sunt atât de amorțită, încât nici călătoria la Moscova, nici faptul că aștept un copil nu mă fac să simt nici cea mai mică emoție, nici cea mai neînsemnată bucurie, nimic. Cine-mi va spune cum să mă trezesc, cine mă va aduce din nou la viață? Singurătatea mă copleșește. Nu sunt obișnuită cu ea. Acasă totul fremăta de viață, iar aici, în lipsa lui, totul e sumbru. El e obișnuit cu singurătatea Nu-și află, ca mine, plăcerea stând cu prietenii apropiați, ci în activitatea sa... A crescut fără a avea o familie.

23 noiembrie: Desigur, sunt inactivă, dar nu sunt așa din fire. Pur și simplu nu știu de ce să mă apuc. Câteodată am o dorință nebună să scap de sub influența lui... de ce mă apasă această influență? O suport, dar nu mă voi transforma în el. Nu voi face decât să-mi pierd personalitatea. Deja nu mai sunt aceeași, ceea ce-mi face viața și mai grea.

/ aprilie: Am marele defect că nu pot găsi resurse în mine însămi... Liova este foarte absorbit de munca lui și de administrarea moșiei, în timp ce eu nu am nici o grijă. Nu sunt înzestrată pentru nimic. Aș vrea să am mai mult de făcut, dar să fie o muncă adevărată. Altădată, în aceste frumoase zile de primăvară, simțeam nevoia, dorința de ceva. Dumnezeu știe la ce visam! Acum nu mai am nevoie de nimic, nu mai încerc acea vagă și stupidă aspirație spre nu știu ce, căci am găsit totul, nu mai am nimic de ascuns. Totuși, mi se întâmplă să mă plictisesc.

20 aprilie: Liova se îndepărtează de mine din ce în ce mai mult. Latura fizică a dragostei la el are un rol foarte important, în timp ce pentru mine nu înseamnă nimic.

Se poate vedea cum tânăra femeie suferă, în cursul acestor prime șase luni, din cauza despărțirii de familia ei, a singurătății, a aspectului definitiv pe care l-a luat soarta sa; detestă relațiile fizice cu soțul ei și se plictisește. Aceeași plictiseală până la lacrimi o încearcă mama Colettei^[327] după prima ei căsătorie, pe care i-o impuseseră frații ei:

A părăsit, deci, casa belgiană cea caldă, bucătăria din subsol care mirosea a gaz, pâinea caldă și cafeaua, a părăsit pianul, vioara, marele Salvator Rosa moștenit de la tatăl ei, cutia cu tutun și pipele fine de pământ ars cu țeava lungă... cărțile deschise și ziarele mototolite, pentru a intra, tânăra căsătorită, în casa cu terasă pe care o înconjură iarna aspră a ținuturilor împădurite... A găsit acolo un salon neașteptat decorat în alb și auriu, la parter, dar primul etaj era de-abia tencuit, abandonat ca un pod... dormitoarele înghețate nu te îmbiau nici la dragoste, nici la somn adânc... Sido, care căuta prieteni, o sociabilitate inocentă și veselă, n-a găsit în propria sa casă decât servitori, fermieri vicleni... Ea a făcut să înflorească acea casă, a pus să se văruiască bucătăria întunecată, a supravegheat ea însăși mâncărurile flamande, a frământat prăjituri cu stafide și a visat la primul ei copil Sălbaticul îi surâdea, între două hoinăreli, și pleca din nou... Când s-au terminat rețetele gurmante, răbdarea și ceara de parchet, Sido, care slăbise din cauza izolării, a plâns...

Marcel Prevost descrie, în *Scrisori către Francoise căsătorită*, confuzia tinerei femei la întoarcerea din călătoria de nuntă:

Se gândește la apartamentul părintesc, cu mobilele sale stil Napoleon al III-lea și Mac-Mahon, cu pereții îmbrăcați în pluș și oglinzi, cu dulapurile de lemn de prun negru, tot ce ei i se părea atât de demodat, atât de ridicol... Toate acestea îi apar un

moment în memorie ca un refugiu real, ca un adevărat cuib, un cuib în care a fost răsfățată de o tandrețe dezinteresată, la adăpost de orice intemperie și de orice pericol. Acest apartament, cu mirosul lui de covor nou, cu ferestrele fără perdele, cu sarabanda scaunelor, cu aerul său de improvizație, ca și cum locuitorii săi ar fi gata să plece în orice moment, acest apartament nu este, în nici un caz, un cuib. Nu este decât locul în care ar trebui să se clădească un cuib... se va simți deodată oribil de tristă, tristă ca și cum ar fi fost abandonată într-un deșert.

Din această confuzie se nasc adesea la tânăra femeie lungi melancolii și diferite psihoze. În special, ea simte, sub forma unor obsesii psihastenice, amețala libertății sale goale de conținut; de pildă, în fantasmale de prostituție pe care le-am semnalat deja. Pierre Janet^[328] citează cazul unei tinere căsătorite care nu putea suporta să rămână singură în apartamentul său pentru că se simțea tentată să se așeze la fereastră și să arunce de acolo ocheade trecătorilor. Unele femei rămân abulice în fața unui univers care „nu mai pare adevărat”, care nu este populat decât de fantome, într-un decor de carton pictat. Altele se străduiesc să-și nege condiția lor de adult și se vor încăpățâna s-o nege toată viața. Astfel se întâmplă cu bolnava - pe care Janet o desemnează cu inițialele Qi.

Qi, o femeie de treizeci și șase de ani, e obsedată de ideea că este o fetiță de 10 sau 12 ani; mai ales când e singură, îi place să sară, să râdă, să danseze, își desface părul, îl lasă să fluture pe umeri, își taie şuvițe din el. Ar vrea să se poată abandona complet acestui vis de a fi copil: e atât de trist faptul că nu poate, în fața tuturor, să se joace de-a v-ați ascunselea, să facă ștrengării... „Aș vrea ca oamenilor să le placă de mine, mi-e teamă că sunt groaznic de urâtă, aș vrea ca toți să mă iubească,

să-mi vorbească, să mă răsfete, să-mi spună tot timpul că mă iubesc, așa cum li se spune copiilor... Iubești un copil pentru ștrengăriile lui, pentru inimioara lui bună, pentru drăgălășeniile lui, și ce îi ceri în schimb? Să te iubească și el, nimic mai mult... Asta e foarte bine, dar uu-i pot spune asta soțului meu, nu m-ar înțelege. Vedeți, aș vrea atât de mult să fiu fetiță, să am un tată sau o mamă care să mă țină pe genunchi, să-mi mângâie părul... Dar nu, eu sunt o doamnă, mamă de familie... trebuie să țin casa, să fiu serioasă, să gândesc singură, oh, ce mai viață!’’^[329]

Și pentru bărbat, căsătoria este adesea o criză: dovadă că multe psihoze masculine se nasc în timpul logodnei sau în prima perioadă a vieții conjugale. Mai puțin atașat de familie decât surorile sale, tânărul aparținea unei confrerii - școală, universitate, atelier, echipă, gașcă - care îl proteja împotriva abandonării; el o părăsește pentru a-și începe adevărata existență de adult: se teme de singurătatea care va urma și adesea se căsătorește pentru a scăpa de această singurătate. Dar este victima acestei iluzii pe care o întreține colectivitatea și care reprezintă cuplul ca pe o „societate conjugală”. În afară de cazul unei scurte înflăcărări amoroase, doi indivizi n-ar putea constitui o lume care îi protejează pe fiecare dintre ei împotriva lumii, amândoi simt acest lucru a doua zi după nuntă. Soția, devenită în scurt timp familiară, aservită, nu-i poate ascunde soțului libertatea sa; ea este o povară, nu un alibi; nu îl eliberează de povara responsabilităților sale, dimpotrivă, le agravează. Diferența dintre sexe implică adesea diferențe de vârstă, de educație, de situație, care nu permit nici un fel de înțelegere reală: în familiaritatea lor, soții sunt adesea străini. Altădată, între ei era adesea un adevărat abis: fata, crescută într-o stare de ignoranță, de inocență, nu avea nici un „trecut”, în timp ce logodnicul ei

„trecuse prin viață”: el trebuia s-o inițieze în realitatea existenței. Unii bărbați se simțeau flatați de acest rol delicat; dacă erau mai lucizi, măsurau cu neliniște distanța care îi separa de viitoarea lor soție. Edith Warton a descris în romanul său *Vârsta inocenței* scrupulele pe care și le face tânărul american de la 1830 în fața celei care îi este destinată:

Cu un soi de teroare respectuoasă, contemplă fruntea pură, ochii serioși, gura inocentă și veselă a tinerei creaturi care urma să-i încredințeze sufletul ei. Acest produs redutabil al sistemului social din care făcea parte și în care credea - fata care nu știa nimic și care spera totul - îi apărea acum ca o străină... ce știau ei cu adevărat unul despre altul din moment ce era de datoria lui, ca bărbat galant ce era, să-și ascundă trecutul logodnicei sale, iar aceasta să nu aibă nici unul?... Fata, centru al acestui sistem de mistificare în mod superior elaborat, se întâmpla să fie, prin chiar franchețea și îndrăzneala ei, o enigmă și mai indescifrabilă încă. Era cinstită, biata de ea, pentru că nu avea nimic de ascuns; increzătoare, pentru că nu-și închipuia că trebuia să se păzească de ceva; și fără nici o pregătire, trebuia să se cufunde, într-o singură noapte, în ceea ce se numea „realitățile vieții”... După ce făcuse pentru a suta oară înconjurul acestui suflet prea puțin complicat, reveni descurajat la gândul că această pură facticitate, atât de abil construită de conspirația mamelor, a mătușilor, a bunicilor, până la strămoașele puritane, nu exista decât pentru a-i satisface gusturile sale personale, pentru ca el să poată exersa asupra lor drepturile sale de senior și pentru a o sfârâma apoi ca pe o plăsmuire de zăpadă.

Astăzi, prăpastia e mai puțin adâncă, pentru că fata este o ființă mai puțin artificială; este mai bine informată, mai bine înarmată pentru viață. Dar

adesea ea este, încă, mult mai tânără decât soțul ei. Este un fapt a cărui importanță nu a fost subliniată îndeajuns: adesea sunt luate drept diferențe între sexe consecințele unei inegale maturități; în multe cazuri femeia este un copil nu pentru că este femeie, ci pentru că de fapt ea este foarte tânără. Sofia Tolstaia scria la aproape un an după nuntă:

El este atât de bătrân, este prea absorbit, iar eu mă simt acum atât de tânără și am un chef teribil să fac nebunii! în loc să mă culc, mi-ar plăcea să fac piruete, dar cu cine?

Mă învăluiește o atmosferă de bătrânețe, toți cei din jurul meu sunt bătrâni. Mă străduiesc să-mi reprim orice elan de tinerețe care ar părea deplasat în acest mediu rezonabil.

Cât despre soț, el vede în soția sa un „copilaș”; nu este pentru el tovarășa pe care o aștepta și o face să simtă acest lucru, iar ea este umilită. Fără îndoială, îi place să găsească o nouă călăuză la ieșirea din casa părintească, dar vrea și să fie privită ca „un om mare”; dorește să rămână copil, vrea să devină femeie; bărbatul mai în vârstă nu poate niciodată s-o trateze într-un fel care să o satisfacă întru totul.

Chiar dacă diferența de vârstă este neînsemnată, nu este mai puțin adevărat că tânărul și fata au fost crescuți în două feluri total diferite; ea vine dintr-un univers feminin în care i-a fost înucată o înțelepciune feminină, respectul valorilor feminine, în timp ce el este îmbibat de principiile eticii masculine. Adesea le este greu să se înțeleagă și conflictele nu întârzie să apară.

Prin faptul că mariajul o subordonează în mod normal pe femeie bărbatului, adesea pentru ea problema relațiilor conjugale devine o problemă acută. Paradoxul căsătoriei este că are în același timp o funcție erotică și o funcție socială: această

ambivalență se reflectă în chipul pe care-l ia soțul în ochii tinerei femei. Este un semizeu înzestrat cu prestigiu viril și destinat să-l înlocuiască pe tatăl ei: protector, susținător, tutore, călăuză; viața ei de soție trebuie să înflorească în umbra lui; el este cel care deține valorile, garantează adevărul, justifică din punct de vedere etic cuplul. Dar este, de asemenea, un bărbat cu care trebuie să împărtășească o experiență adesea rușinoasă, barocă, odioasă ori tulburătoare, în orice caz, contingentă; o invită pe femeie să se tăvălească împreună în bestialitate, în timp ce el se îndreaptă cu pași siguri spre ideal.

Într-o seară la Paris, unde se opriseră la întoarcere, Bernard părăsi ostentativ un spectacol de music-hall. care îl indignase: „Când te gândești că străinii văd așa ceva la noi. Mai mare rușinea! E firesc să ne judece după asemenea lucruri...” Therese se uită aproape cu admirație la el: doar omul acesta pudic era tot acela a cărui laborioasă ingeniozitate nocturnă va fi obligată s-o suporte peste mai puțin de o oră.^[330]

Între mentor și faun pot exista o mulțime de forme hibride. Uneori bărbatul este în același timp soț și amant, actul sexual devine o orgie sacră și soția este o îndrăgostită care află în brațele soțului o salvare definitiv cumpărată printr-o totală supunere. Această dragoste-pasiune în sânul vieții conjugale este foarte rară. Altădată se întâmplă ca femeia să-și iubească platonice soțul, dar să refuze abandonul în brațele unui bărbat prea respectat. Astfel este această femeie al cărei caz este relatat de Stekel: „Doamna D. S., văduva unui mare artist, are acum patruzeci de ani. Își adora soțul, însă asta nu împiedica să rămână total frigidă în relațiile cu el”. Dimpotrivă, ea poate cunoaște împreună cu soțul ei o plăcere de care suferă ca de o decădere comună și care ucide în sufletul ei stima și

respectul. Pe de altă parte, un eșec erotic îl coboară pentru totdeauna pe bărbat în rândurile brutelor: carnea femeii îl va urî, mintea ei îl va disprețui; și invers, am văzut cum disprețul, antipatia, ranchiuna o predestinează pe femeie frigidității. Se întâmplă frecvent ca soțul să rămână, după experiența sexuală, o ființă superioară ale cărei slăbiciuni animalice trebuie respectate: se pare că acesta a fost, printre altele, cazul Adelei Hugo. Sau să devină un partener agreabil, lipsit de prestigiu K Mansfield a descris una dintre formele pe care o poate lua această ambivalență în nuvela *Preludiu*:

Ea îl iubea cu adevărat. Îl îndrăgea, îl admira și îl respecta enorm. Oh, mai mult ca pe oricine din această lume. Îl cunoștea în profunzime. Era franchețea, respectabilitatea însăși, și, cu toată experiența lui practică, rămânea simplu, absolut ingenuu, mulțumit cu puțin, ușor de jignit. Numai de n-ar mai sări astfel după ea, lătrând atât de tare, privind-o cu ochii lui atât de lacomi, atât de îndrăgostiți! Era prea mult pentru ea. Încă din copilărie detesta lucrurile care se năpusteau asupra ei. Erau momente în care devenea terifiant, cu adevărat terifiant, în care puțin lipsea ca ea să strige din toate puterile: O să mă omori! Atunci îi venea să-i spună grosolăniile, lucruri detestabile... da, da, era adevărat: cu toată dragostea, respectul și admirația ei pentru Stanley, îl detesta. Niciodată nu simțise asta atât de lămurit: toate sentimentele față de el erau clare, definite, la fel de adevărate. Și această ură era la fel de reală ca și restul. Ar fi putut să le pună pe toate în pachețele mici și să i le dea lui Stanley. Ar fi vrut să i-l dea pe ultimul ca pe o surpriză și își imagina ce ochi ar fi făcut când l-ar fi deschis.

Tânăra femeie este departe de a-și mărturisi totdeauna cu aceeași sinceritate sentimentele. A-și iubi soțul, a fi fericită constituie o datorie față de

sine însăși și față de societate; asta așteaptă de la ea familia sa; sau, dacă părinții s-au arătat ostili căsătoriei, este o dezmințire pe care vrea să le-o aducă. Ea începe de obicei prin a-și trăi situația ei conjugală cu rea-credință; se convinge ușor că simte o mare dragoste pentru soțul ei; și această pasiune îmbracă o formă cu atât mai maniacă, posesivă, geloasă cu cât, din punct de vedere sexual, femeia este mai puțin satisfăcută; pentru a se consola de decepția pe care mai întâi refuză să și-o mărturisească, are nevoie fără încetare de prezenta soțului ei. Stekel citează numeroase cazuri de asemenea atașamente maladive.

O femeie rămăsese frigidă în primii ani ai căsătoriei, ca urmare a unor obsesii infantile. Atunci s-a dezvoltat în sufletul ei o dragoste hipertrofiată, cum se întâmplă adesea cu femeile care nu vor să recunoască față de ele însele că soțul lor le este indiferent. Nu trăia și nu se gândea decât la soțul ei. Nu mai avea nici un fel de voință. El trebuia să-i facă dimineața programul zilei, să-i spună ce trebuia să cumpere etc. Executa totul plină de conștiinciozitate. Dacă nu-i spunea nimic, rămânea în camera ei fără să facă nimic, tânjind după el. Nu putea să-l lase să meargă nicăieri fără să-l însoțească. Nu putea să rămână singură și îi plăcea s-o țină de mână... Era nefericită și plângea ore întregi, tremura pentru soțul ei, și, dacă nu avea ocazii pentru a se teme, și le crea ea însăși.

Al doilea caz ce-mi revenise era acela al unei femei care se închisese în camera ei ca într-o închisoare, din teama de a ieși singură. O găseam ținându-l de mâini pe soțul ei, implorându-l să rămână pentru totdeauna alături de ea... Erau căsătoriți de șapte ani, iar el nu reușise niciodată să facă dragoste cu soția sa.

Cazul Sofiei Tolstaia este analog; reiese clar din pasajele pe care le-am citat și din tot jurnalul că, imediat ce se măritase, și-a dat seama că nu-și iubea soțul. Relațiile fizice pe care le avea cu el o dezgustau; îi reproșa trecutul lui, i se părea bătrân și plictisitor, nu avea decât ostilitate față de ideile lui; de altfel i se părea că, purtându-se cu aviditate și brutalitate în pat, o neglija și o trata cu asprime. Și totuși, protestele de dragoste pasionată se amestecă adesea la Sofia cu strigătele de disperare, cu mărturiile de plictiseală, de tristețe, de indiferență. Vrea să-l aibă fără încetare alături de ea pe iubitul ei soț; cum se îndepărtează, este torturată de gelozie. Iată ce scrie:

//. /. 1863: Gelozia este la mine o boală înnăscută. Poate că vine din faptul că, iubindu-l, și iubindu-l numai pe el, nu pot fi fericită decât cu el și prin el.

15. 1. 1863: Aș vrea să nu mă viseze decât pe mine, să nu se gândească decât la mine, să mă iubească numai pe mine.. De-abia îmi spun: iubesc cutare și cutare lucru, că-mi retrag spusele și simt că nu iubesc nimic în afară de Liovocika. Totuși, ar trebui să iubesc și eu altceva, așa cum el își iubește munca lui... Totuși, sunt atât de neliniștită fără el, o neliniște care atinge angoasa. Simt că, pe zi ce trece, crește în mine nevoia să nu-l părăsesc niciodată...

17. 10. 1863: Mă sunt incapabilă să-l înțeleg cu adevărat, de aceea probabil că îl pândesc cu atâta gelozie...

31. 7. 1868: Ce ciudat să-ți citești din nou jurnalul! Câte contradicții! Ce nefericită eram! Există oare cupluri mai unite și mai fericite decât suntem noi? Dragostea mea crește întruna. Îl iubesc mereu cu aceeași dragoste neliniștită, pasionată, geloasă, poetică. Calmul și siguranța lui mă irită uneori.

16. 9. 1876: Caut cu aviditate paginile din jurnalul lui în care este vorba despre dragoste, și, cum le găsesc, sunt devorată de gelozie. Sunt supărată pe Liovoeika pentru că a plecat. Nu dorm, nu mai mănânc aproape deloc, îmi înghit lacrimile sau plâng pe ascuns. În fiecare zi am un pic de febră, iar seara mă apucă frisoanele... Oare sunt pedepsită pentru că am iubit atât de mult?

Simțim în toate aceste pagini un efort zadarnic de a compensa printr-o exaltare morală sau „poetică” absența dragostei adevărate: exigențele, anxietatea, gelozia traduc toate acest vid din inima Sofiei De multe ori gelozia morbidă se dezvoltă în asemenea condiții: gelozia trădează, într-o manieră indirectă, o insatisfacție pe care femeia o obiectivează inventând o rivală; cum nu încearcă niciodată lângă soțul ei un sentiment de plenitudine, își raționalizează într-o oarecare măsură decepția imaginându-și că acesta o înșală.

Foarte adesea, din moralitate, ipocrizie, orgoliu, timiditate, femeia se încapățânează în minciună. „De multe ori, aversiunea pentru soțul îndrăgit nu a fost înțeleasă o viață întreagă: este numită melancolie sau poartă alt nume”, scrie Chardonne ‘ Dar chiar dacă nu este numită ca atare, ostilitatea nu este mai puțin prezentă și trăită. Ea se exprimă cu mai multă sau mai puțină violență prin efortul tinerei femei de a refuza dominația soțului ei. După luna de miere și după perioada de confuzie care-i urmează de multe ori, femeia încearcă să-și recapete autonomia. Nu este deloc ușor. Prin faptul că adesea soțul este mai în vârstă decât ea, că posedă în orice caz un prestigiu viril, că este „capul familiei” după lege, deține o superioritate morală și socială: foarte adesea are - cel puțin în aparență – un ascendent intelectual asupra femeii. Mai are și avantajul culturii sau cel puțin al unei formații profesionale; cunoaște puțin dreptul, este

la curent cu politica, ține de un partid, de un sindicat, de o asociație; muncitor, cetățean, gândirea sa este angajată în acțiune; cunoaște proba realității, cu care nu se poate trișa: aceasta înseamnă că un bărbat obișnuit are tehnica raționamentului, gustul faptelor și al experiențelor, un anume simț critic; este ceea ce le lipsește multor fete; chiar dacă au citit, au ascultat conferințe, au cochetat cu artele de agrement, cunoștințele lor îngrămadite mai mult sau mai puțin la întâmplare nu se constituie într-o cultură; nu în urma unui viciu cerebral nu știu să raționeze, ci pentru că practica nu le-a constrâns la aceasta; pentru ele gândirea este mai degrabă un joc decât un instrument; chiar dacă sunt inteligente, sensibile, sincere, ele nu știu, dintr-o lipsă de tehnică intelectuală, să-și demonstreze părerile și să-și asume consecințele lor. Prin aceasta soțul - chiar și mediocru fiind - va triumfa ușor asupra lor; va ști să demonstreze că are dreptate, chiar dacă nu are. Chardonne a descris foarte bine în Epitalam această formă deghizată de opresiune. Mai în vârstă, mai cultivat și mai instruit decât Berthe. Albert se simte autorizat prin această superioritate să nege orice valoare opiniilor soției sale, când nu le împărtășește; îi dovedește neîncetat că are dreptate; iar ea se încăpățânează și refuză să acorde vreun conținut raționamentelor soțului ei; se obstinează în ideile ei și atât. Astfel între ei neînțelegerea devine din ce în ce mai gravă. El nu încearcă să înțeleagă sentimentele și reacțiile pe care ea nu le poate justifica, dar care au înlăuntrul ei rădăcini profunde; ea nu înțelege ce poate fi viu în logica pedantă cu care soțul ei o copleșește. El merge până la a se iuta în fața unei ignorante pe care, totuși, ea nu i-a ascuns-o niciodată, și îi pune, cu sfidare, întrebări din astronomie; este, totuși, flatat săi dirijeze lecturile, să găsească în ea un auditoriu pe care îl domină cu ușurință. Într-o luptă în care insuficiența ei

intelectuală o condamnă să fie învinsă fără drept de apel. tânăra femeie nu poate recurge decât la tăcere, la lacrimi sau la violență:

Cu creierul amorțit, ca și cum ar fi fost copleșit de lovituri, Berthe nu mai putea ghidi când îi auzea vocea studentă și sacadată, iar Albert continua să o învăluie într-un bâzâit imperios pentru a o zăpăci, a o răni în confuzia spiritului ei umilit . Era învinsă, descumpănită în fața asperităților unei argumentații de neconceput și, pentru a se elibera din această nedreaptă putere, strigă: Lasă-mă-n pace! Aceste cuvinte i se păreau prea slabe: văzu pe măsuta de toaletă un flacon de cristal și dintr-o dată aruncă cu el în Albert...

Femeia încearcă uneori să lupte. Dar adesea ea acceptă, de voie, de nevoie, precum Nora din Casa cu păpuși[, că bărbatul gândește în locul ei; el va fi conștiința cuplului. Din timiditate, nepricepere sau lene, ea se bazează pe soț pentru a-și făuri opinii comune asupra tuturor subiectelor generale și abstracte. O femeie inteligentă, cultivată, independentă, dar care timp de cincisprezece ani admirase un soț pe care-l socotea superior, îmi spunea cu câtă confuzie, după moartea acestuia, se văzuse obligată să hotărască ea însăși asupra convingerilor și purtărilor ei: încearcă și astăzi să ghicească ce-ar fi putut gândi și hotărî el în fiecare împrejurare. În general, soțul se complăce în acest rol de mentor și de superior. În seara unei zile în care a cunoscut dificultățile raporturilor cu egalii săi, supunerea față de superiori, îi place să se simtă de o superioritate absolută și să risipească în jur adevăruri incontestabile. Povestește întâmplările de peste zi, își susține dreptatea împotriva adversarilor săi, fericit să găsească în soția sa un dublu care-l confirmă în sine însuși; comentează ziarul și noutățile politice, este gata să-i citească soției cu voce tare, pentru ca raportul acesteia cu

cultura sa nu fie autonom. Pentru a-și spori autoritatea, exagerează cu plăcere incapacitatea feminină; ea acceptă cu mai multă sau mai puțină docilitate acest rol subordonat.

„Când eram la tata, îmi spunea toate felurile în care poți vedea, și atunci le adoptam și eu pe aceleași: și dacă aveam altele. i le ascundeam; căci asta nu i-ar fi plăcut... Din mâinile tatei am trecut într-ale tale... Făceai totul după bunul tău plac. și eu am avut aceleași gusturi ca ale tale. sau ni-am prefăcut că le ani: nu știu prea mult: eu cred că amândoi ați fost de vină. când unul, când celălalt Tu si tata im-ați făcut mult rău. Din pricina voastră nu sunt bună de nimic; regretă cu sinceritate absența soțului lor descoperă în ele însele cu această ocazie posibilități nebănuite: girează afaceri, cresc copii, decid, administrează fără nici un ajutor. Ele suferă când întoarcerea soțului lor le fac să devină din nou incompetente.

Căsătoria îl încurajează pe bărbat într-un imperialism capricios: tentația de a domina este cea mai universală și cea mai irezistibilă din câte există: a-l încredința pe copil mamei, a o încredința pe femeie soțului ei înseamnă a cultiva pe pământ tirania; adesea soțului nu-i ajunge să fie aprobat, admirat, să sfătuiască, să ghideze: el ordonă, se joacă de-a suveranul; el se eliberează acasă, asuprindu-și soția, pentru toate ranchiunile adunate de-a lungul copilăriei sale și al vieții sale întregi, strânse zi de zi printre ceilalți oameni a căror existență îl oprează și îl rănește; mimează violența, puterea, intransigența; poruncește cu o voce severă, sau strigă, bate cu pumnul în masă; aceste scene sunt pentru femeie o realitate cotidiană. Este atât de convins de drepturile sale, încât cea mai mică autonomie pe care o păstrează soția lui îi apare ca o rebeliune; ar dori să o poată împiedica să respire fără el. Și totuși, ea se revoltă.

Chiar daca a început prin a-i recunoaște prestigiul viril, orbirea ei se risipește repede; copilul își dă seama într-o bună zi că tatăl său nu este decât un individ obișnuit; soția descoperă într-o zi că nu are înaintea ei măreața figură a Suzeranului, a Stăpânului, a Șefului, ci doar un bărbat; nu mai vede nici un motiv să-i rămână aservită; nu reprezintă în ochii ei decât o datorie ingrată și injustă. Uneori se supune cu o complezență masochistă: își asumă rolul de victimă și resemnarea ei nu mai este decât un lung reproș tăcut; dar se întâmplă de multe ori să intre în luptă deschisă împotriva stăpânului său și se străduiește să-l tiranizeze, la rândul ei.

Bărbatul este naiv când își imaginează că îi va fi ușor s-o supună pe femeie gusturilor sale și că o va „forma” după bunul său plac. „Femeia este ceea ce face din ea soțul său”, „spune Balzac, dar, după câteva pagini, afirmă contrariul. Pe terenul abstracției și al logicii, femeia se resemnează uneori să accepte autoritatea masculina; dar când e vorba de idei sau obiceiuri la care ține cu adevărat, îi opune o tenacitate vicleană. Influența copilăriei și a adolescenței este mult mai profundă în cazul ei decât al bărbatului, pentru faptul că ea rămâne mai mult închisă în istoria ei individuală. Cel mai adesea ea nu se va dezice niciodată de ceea ce a acumulat în această perioadă. Soțul îi poate impune o opinie politică; dar nu-i va schimba convingerile religioase, nu o va clinti din superstițiile ei; este ceea ce constata Jean Barois, care-și imagina că poate avea o influență reală asupra prostituției cu care urma să-și împartă viața. El spune, copleșit: „Un creier de fetiță, zaharisit în umbra unui oraș de provincie: toate afirmațiile prostiei ignorante: este ceva ce nu mai poate fi scos la lumină”. Femeia își păstrează, în ciuda opiniilor învățate, în ciuda principiilor pe care le debitează ca un papagal, propria ei viziune asupra

lumii. Această rezistență poate s-o facă incapabilă să înțeleagă un soț mai inteligent decât ea; sau, dimpotrivă, îl va ridica deasupra seriozității masculine, așa cum se întâmplă cu eroinele lui Stendhal sau Ibsen. Uneori se cramponează deliberat, din ostilitate față de bărbat - fie pentru că a dezamăgit-o din punct de vedere sexual, fie că, dimpotrivă, o domină și ea dorește să se răzbune pentru asta - de niște valori care nu sunt ale sale: se sprijină pe autoritatea mamei, a tatălui, a unui frate sau a vreunei personalități masculine care i se pare „superioară”, a unui confesor, a unei surori, pentru al face să eșueze. Sau, fără a-i opune nimic pozitiv, se înverșunează să-l contrazică sistematic, să-l atace, să-l rănească; se străduiește să-i inculce un complex de inferioritate. Bineînțeles, dacă are capacitatea necesară, se va complăce în a-și uimi soțul, în a-i impune părerile ei, opiniile, directivele ei; va pune stăpânire pe toată autoritatea morală. În cazurile în care îi este imposibil să conteste supremația spirituală a soțului ei, va încerca să-și ia revanșa pe plan sexual. Sau i se refuză, ca doamna Michelet, despre care Halevy ne povestește că:

Voia să domine pretutindeni: în pat, pentru că el trebuia să treacă pe acolo, și la masa de lucru. Masa era ținta ei, și Michelet i-a interzis-o mai întâi, în timp ce ea îi interzicea patul. Timp de mai multe luni, căsătoria nu s-a consumat. În sfârșit, Michelet a ajuns în pat, iar la scurt timp după aceea, Athenais Mialaret a câștigat masa: era o scriitoare înăscută, și acolo era locul ei...

Sau rămâne țeapănă în brațele lui și îl face să sufere afrontul frigidității sale; sau se arată capricioasă, cochetă, impunându-i o atitudine imploratoare; flirtează, îl face gelos, îl înșeală; într-un fel sau în altul încearcă să-l umilească în virilitatea sa. Dacă prudența îi interzice să-l scoată

din sărite, cel puțin își închide cu orgoliu în inimă secretul răcelii ei disprețuitoare; îl încredințează uneori unui jurnal sau, mai degrabă, unor prietene; multe femei se amuză să le mărturisească altora „trucuri” de care se folosesc pentru a simula o plăcere pe care pretind că nu simt; și rid cu ferocitate de vanitoasa naivitate a victimelor lor; aceste confidențe sunt poate un alt soi de comedie; între frigiditate și voința de a fi frigidă, frontiera este destul de greu de definit. În orice caz, ele se socotesc insensibile, și astfel își satisfac resentimentul. Există femei - cele comparate cu insecta numită călugăriță, mantis religiosa - care vor să triumfe în egală măsură noaptea și ziua; sunt reci în îmbrățișări, disprețuitoare în conversație, tiranice în purtările lor. Astfel se purta – după mărturia lui Mabel Dodge - Frieda cu Lawrence. Neputând să-i nege superioritatea intelectuală, pretindea să-i impună propria ei viziune asupra lumii, în care contau numai valorile sexuale.

Trebuia să vadă lumea prin ochii ei, și rolul ei era să o vadă din punct de vedere al sexului. În această perspectivă se așeza ea pentru a accepta sau pentru a condamna viața.

Într-o zi i-a declarat lui Mabel Dodge:

Trebuie ca el să primească totul de la mine. Atâta timp cât nu sunt lângă el, nu simte nimic; nimic, și de la mine primește cărțile, continuă ea cu ostentație. Nimeni nu știe asta Am făcut pagini întregi din cărțile pe care le sene în locul lui.

Totuși, simte o nevoie arzătoare să-și dovedească fără încetare că are nevoie de ea; îi cere să se ocupe de ea încontinuu; dacă nu o face spontan, îl încolțește s-o facă:

Foarte conștiincioasă, Frieda se străduia să nu permită niciodată relațiilor ei cu Lawrence să se deruleze în această liniște care se stabilește adesea între cuplurile căsătorite. Cum simțea că ațipește în obișnuință, îi arunca o bombă. Făcea astfel ca el să nu o uite niciodată. Această nevoie de o atenție neconținută... devenise, când i-am văzut, arma de care te folosești împotriva unui dușman. Frieda știa să-l atingă în punctele cele mai sensibile... Dacă ziua nu-i dăduse destulă atenție, seara ea ajungea să-l insulte.

Viața lor conjugală devenise o suită de scene luate de la capăt la infinit, în care nici unul nu voia să se lase mai prejos, dând celor mai mici neînțelegeri figura titanică a unui duel între Bărbat și Femeie.

Într-o manieră foarte diferită, regăsim la Elise, așa cum ne-o descrie Jouhandeau, o voință de dominație sălbatică ce o determină să-și înjosească soțul cât mai mult posibil:

ELISE: încă de la început micșorez totul în jurul meu. Apoi sunt liniștită. Nu mai am de-a face decât cu maimuțe sau cu figuri grotești.

Când se trezește, ea mă cheamă:

— Pocitanie.

Este o politică.

Vrea să mă umilească.

Cu ce veselie sinceră m-a făcut să renunț la toate iluziile pe care mi le făcusem despre mine, una după alta. Niciodată n-a pierdut nici o ocazie să-și spună că sunt așa și pe dincolo, un prăpădit, în fața prietenilor mei stupefiați sau a servitorilor... Ca să mă disprețuiască, nu ratează nici o ocazie de a mă face să simt că opera mea o interesează mai puțin

decât bunăstarea pe care ne-ar putea-o aduce.

Ea a secat izvorul gândirii mele descurajându-mă cu răbdare, cu pertinentță, încet-încet, umilindu-mă cu metodă, făcându-mă să renunț împotriva voinței mele, pic cu pic, cu o logică precisă, imperturbabilă, implacabilă, la orgoliul meu.

— De fapt, câștigi mai puțin decât un muncitor, mi-a aruncat ea într-o zi în fața servitorului care freca parchetul.

...Vrea să mă umilească pentru a părea superioară, sau cel puțin egală, și pentru ca acest dispreț să o mențină în fața mea în măreția ei... Nu are stimă pentru mine decât în măsura în care ceea ce fac îi servește drept treaptă sau constituie o marfă.

Frieda și Elise, pentru a se afirma, la rândul lor, în fața bărbatilor drept subiect esențial, folosesc o tactică pe care aceștia au denunțat-o adesea: se străduiesc să le nege transcendența. Bărbații sunt gata să presupună că femeia nutrește față de ei visuri de castrare; de fapt, atitudinea lor este ambiguă: ea dorește mai degrabă să umilească sexul masculin decât să-l suprimă. Mai exact, ea dorește să-l mutilizeze pe bărbat, să-l priveze de proiectele, de viitorul său. Triumfă atunci când soțul sau copilul sunt bolnavi, obosiți, reduși la condiția de trup. Atunci nu mai apar, în casa în care ea domnește, decât ca niște obiecte printre celelalte; îi tratează cu o competență de menajeră; îi pansează așa cum ar pune laolaltă și ar lipi o farfurie spartă, îi curăță cum ar spăla un vas; nimic nu e prea dezgustător pentru mâinile ei angelice, obișnuite cu lăturile și cu cojile de legume și fructe. Lawrence îi spunea lui Mabel Dodge, vorbind despre Frieda: „Nu poți înțelege ce înseamnă să simți mâna acestei femei când ești bolnav. Mâna grea, nemțească, a cărnii”. În mod

conștient, femeia îi impune mâna aceasta în toată greutatea ei pentru a-l face pe bărbat să simtă că și el este doar o ființă făcută din carne. Această atitudine n-ar putea fi împinsă mai departe decât o face Elise, despre care Jouhandeau povestește:

Îmi amintesc, de exemplu, de păduchele Tchang Tsen, la începutul căsniciei noastre... N-am cunoscut intimitatea cu o femeie decât datorită lui, în ziua când Elise m-a luat pe genunchii ei, golpușcă, luminându-mi toate părțile trupului cu o luminare pe care-o plimba pe lângă mine. Oh, înceată inspecție a subsuorilor, a pieptului, a buricului, a pielii testiculelor întinsă ca o tobă între degetele ei, întârzierile de-a lungul coapselor, între picioare și lama de ras trecând în jurul anusului: în sfârșit, căderea în coșuleț a unui buchet de păr blond în care se ascundeau păduchii și pe care ea îl arse, predându-mă dintr-o dată, în același timp în care mă scăpa de păduchi și de ascunzișurile lor, unei nudități noi și pustiului izolării.

Femeii îi place ca bărbatul să fie nu un corp în care se exprimă o subiectivitate, ci o carne pasivă. Ea opune viața existenței, valorile carnale - valorilor spirituale; este gata să adopte față de acțiunile masculine atitudinea umoristică a lui Pascal; și ea crede că „toată nefericirea oamenilor vine dintr-un singur lucru: că nu pot rămâne liniștiți închiși într-o cameră”; din partea ei, i-ar închide cu dragă inimă în casă; soția lui Bernard Palissy este indignată că acesta arde mobilele pentru a inventa un nou smalt de care lumea se putuse lipsi până atunci; doamna Racine vrea ca soțul ei să se intereseze de coacăzele din grădină și refuză să citească tragediile. Jouhandeau în *Cronicile mritale* se arată adesea exasperat, pentru că Elise se încapățânează să nu-i considere munca literară decât ca pe o sursă de profituri.

Îi spun: Ultima mea nuvelă va apărea săptămîna aceasta Fără a voi să fie cinică, numai pentru că într-adevăr numai acest lucru o interesează, mi-a răspuns: înseamnă că vor fi pe puțin trei sute de franci în plus săptămîna asta.

Se întâmplă ca aceste conflicte să devină atât de exasperante încât să provoace o ruptură. Dar în general, deși refuza dominația soțului, femeia vrea totuși să „îl păstreze”. Luptă împotriva lui ca să-și apere autonomia, și împotriva restului lumii pentru a păstra „situația” care o predestinează dependenței. Acest joc dublu este dificil de jucat, ceea ce explică în parte starea de neliniște și de nervozitate în care-și petrec viața o mulțime de femei. Stekel dă un exemplu foarte semnificativ:

Doamna Z.T., care n-a avut niciodată orgasm, este măritată cu un bărbat foarte cultivat. Dar nu-i poate suporta superioritatea, și a început pun a vrea să-l egaleze studiindu-i specialitatea. Cum era mult prea greu, și-a abandonat studiile încă din perioada logodnei. Bărbatul este foarte cunoscut și are numeroase studente care îi fac ochi dulci. Ea își propune să nu se lase niciodată în voia acestui cult ridicol. În căsnicie a fost încă de la început insensibilă și așa a rămas. Nu ajungea la orgasm decât prin masturbație, după ce soțul ei o părăsea satisfăcut, și ea îi spunea asta Refuza încercările lui de a o excita prin mângâieri... În scurt timp a ajuns să ridiculizeze și să deprecieze munca soțului ei. Nu ajungea să le înțeleagă pe „gâștele care alergau după el, pe când ea cunoștea culisele vieții particulare a marelui om”. În certurile lor zilnice, se întâmplă să-i spună: „Mie n-ai să ajungi să ini te impui prin mîzgălelile tale!” sau: „Crezi că poți face ce vrei din mine fiindcă ești un scârțascârț pe hârtie”. Soțul se ocupa din ce în ce mai mult de elevele sale, iar ea se înconjura de tineri. A continuat astfel ani întregi, până ce soțul ei s-a

îndrăgostit de o altă femeie. Întotdeauna îi suportase micile legături, chiar se împrietenea cu „sărmanele prostuțe” abandonate... Dar de data aceasta și-a schimbat atitudinea și s-a abandonat, fără a simți orgasmul, în brațele primului tinerel mai insistent. I-a mărturisit soțului ei că îl înșelase, iar acesta a spus că avea dreptate. Puteau să se despartă în liniște... Ea a refuzat divorțul. A avut loc o mare scenă de explicații și de împăcare... S-a abandonat plângând și a avut primul ei orgasm intens...

Se poate vedea că, în lupta împotriva soțului ei, femeia nu a luat niciodată în considerare posibilitatea de al părăsi.

Este o întreagă artă de „a pune mâna pe un soț”: „a-l păstra” este o adevărată meserie. Pentru asta, este necesară multă îndemânare. Unei tinere femei arțăgoase, o soră prudentă îi spunea: „Fii atentă, dacă o să-i tot faci scene lui Marcel, ai să-ți pierzi situația”. Miza cea mai serioasă: securitatea materială și morală, un cămin al său, o demnitate de soție, un substitut mai mult sau mai puțin reușit al dragostei, al fericirii. Femeia află repede că atracția sa erotică nu este decât cea mai slabă dintre armele sale, care se risipește o dată cu obișnuința; și vai! există atâtea femei dezirabile pe lume; ea se străduiește, totuși, să devină seducătoare, să placă: adesea este sfâșiată între orgoliul care o face să încline spre frigidity și ideea că prin pasiunea ei senzuală îl va flata și îl va lega de ea pe bărbat. Ea contează și pe forța obișnuinței, pe farmecul pe care bărbatul îl află într-o locuință agreabilă, pe gustul lui pentru mâncăruri bune, pe tAndrétea față de copii; se străduiește „să-i facă cinste” prin felul de a primi oaspeți, de a se îmbrăca, și să capete un ascendent asupra lui prin sfaturile sau influența ei. Pe cât se poate, se va face indispensabilă fie reușitei sale

mondene, fie muncii sale. Dar, cu precădere, o întreagă tradiție le învață pe soții arta de „a ști cum să ia un bărbat”: trebuie să-i descopere și săi flateze slăbiciunile, să dozeze cu abilitate lingușeala și disprețul, docilitatea și rezistența, vigilența și indulgența. Această ultimă combinație este foarte delicată. Nu trebuie lăsată soțului nici prea multă, nici prea puțină libertate. Prea îngăduitoare, femeia vede cum soțul ei îi scapă: o frustrează de banii și de pasiunea amoroasă pe care le cheltuiește cu alte femei; riscă în acest fel ca o iubită să capete asupra lui suficientă putere pentru a obține un divorț sau pentru a dobândi cel mai important loc în viața lui. Totuși, dacă îi interzice orice aventură, dacă îl excedează cu supravegherea ei, cu scenele și exigențele ei, poate să-și atragă dizgrația lui. Trebuie ca femeia să știe a „face concesii” cu bună știință, dacă bărbatul „calcă strâmb”, va închide ochii; dar, în alte momente, trebuie să fie foarte atentă; în special se ferește de tinerele fete care ar fi fericite să-i fure „poziția”. Pentru al smulge pe soț de lângă o rivală primejdioasă, va face împreună cu el o călătorie, va încerca să-l distragă; la nevoie - luând-o ca model pe doamna de Pompadour - va prilejui întâlnirea cu o altă rivală mai puțin periculoasă; dacă nimic nu reușește, va avea ca ultimă soluție crizele de lacrimi, crizele de nervi, tentativele de sinucidere; dar prea multe scene și acuzații îl vor alunga pe soț de acasă; femeia se va face insuportabilă în momentul în care va simți nevoia cea mai acută de a seduce; dacă vrea să câștige partida, va doza cu abilitate lacrimile înduioșătoare și surâsurile eroice, șantajul și cochetăria. A se prefăca, a înșela, a urî și a se teme în tăcere, a miza pe slăbiciunile și pe vanitatea unui bărbat, a învăța săi de joace intențiile, să-l joace pe degete, să-l manevreze este o știință foarte tristă. Marea scuză a femeii este că i s-a impus să se angajeze cu totul în căsătorie: nu are meserie, nici însușiri, nici

relații personale, nici măcar numele pe care îl poartă nu mai este al său; ea nu este decât „jumătatea” soțului ei. Dacă îl părăsește, nu va găsi, cel mai adesea, nici un ajutor, nici în sine nici în afara sa. E ușor să arunci cu piatra în Sofia Tolstaia, cum fac A. de Monzie și Montherlant: dar dacă ar fi refuzat ipocrizia vieții conjugale, unde s-ar fi dus? Ce soartă ar fi așteptat-o? Desigur, ea pare a fi fost o scorpie odioasă: dar am fi putut oare să-i cerem să-și iubească tiranul, să-și binecuvânteze sclavia? Pentru a exista între soți loialitate și prietenie, condiția sine qua non este să fie amândoi liberi unul față de celălalt și egali în mod concret. Atâta timp cât numai bărbatul posedă autonomie economică și deține - prin lege și moravuri - privilegiile pe care i le conferă virilitatea, e firesc să apară atât de adeseori ca un tiran, ceea ce o incită pe femeie la revoltă și viclenie.

Nimeni nu se gândește să nege tragediile și meschinăriile conjugale: dar ceea ce susțin apărătorii căsătoriei este că certurile între soți își au originea în reaua voință a indivizilor, și nu în instituția însăși. Tolstoi, între altele, a descris în epilogul romanului său *Război și pace* cuplul ideal: acela format din Pierre și Natașa. Aceasta din urmă a fost o adolescentă cochetă și romanțioasă: căsătorită, îi uimește pe toți cei din jur renunțând la toalete, la lume, la orice distracție pentru a se consacra exclusiv soțului și copiilor ei: devine prototipul matroanei.

Pe față nu i se mai aprindea, ca altădată, focul însuflețirii care era farmecul ei pe atunci. Acum, de cele mai multe ori îi vedeai fața doar, și trupul, dar din suflet nu l se mai vedea nimic. Tot ce se vedea era femeia voinică, frumoasă și fecundă.^[331]

Ea cere de la Pierre o dragoste la fel de exclusivă ca cea pe care ea o simte față de el; este geloasă; el renunță să mai iasă în lume, renunță la orice camaraderie pentru a se consacra, la rândul lui, în întregime familiei sale.

„Nu trebuia să se mai ducă la club și la mese cu prietenii numai așa. ca să-și mat treacă vremea; nu trebuia să cheltuiască bani pentru capricii, nu trebuia să plece în călătorii pe termen lung, exceptând călătoriile de afaceri în nădul cărora Natașa puneă și preocupările lui cu caracter științific, din care ea nu pricepea nimic, dar cărora le atribuia o importanță deosebită.” (...)

Pierre era „sub papucul soției sale”, în schimb:

„Natașa, acasă la ea, se socotea roaba bărbatului ei; și toată casa umbla în vârful picioarelor când Pierre avea de lucru, citea adică, sau scria în cabinetul său. Era de ajuns să arate Pierre vreo preferință oarecare și orice chef l se împlinea numaidecât. Era destul să-și exprime el vreo dorință și Natașa dădea fuga să l-0 îplinească. (...)”

Când Pierre este plecat departe de ea, Natașa îl întâmpină la întoarcere cu nerăbdare, pentru că a suferit din pricina absenței sale; între soți domnește o înțelegere minunată; ei se înțeleg fără să fie nevoie de prea multe cuvinte. Între copii și soțul ei iubit și respectat, în casa ei, Natașa gustă o fericire aproape netulburată.

Acest tablou idilic merită să fie studiat mai îndeaproape. Natașa și Pierre sunt uniți, spune Tolstoi, ca trup și suflet; dar când sufletul părăsește trupul, este vorba de o singură moarte: ce s-ar întâmpla dacă Pierre ar înceta s-o iubească pe Natașa? Și Lawrence refuză ipoteza nestatorniciei masculine: Don Ramon o va iubi întotdeauna pe

micuța indiană Teresa care ia dăruit sufletul ei. Totuși, unul dintre cei care laudă cel mai înfocată dragostea unică, absolută, eternă, André Breton, este obligat să admită că, cel puțin în împrejurările actuale, această dragoste poate să se înșele asupra obiectului ales: fie că este vorba de eroare sau de nestatornicie, pentru femeie înseamnă același abandon. Pierre, robust și senzual, va fi atras trupește de alte femei; Natașa este geloasă; în curând raporturile lor se vor altera; sau îl va părăsi, ceea ce-i va ruina ei viața, sau el o va minți, iar ea va suporta cu ranchiună, ceea ce-i va otrăvi lui existența, ori vor trăi din compromis și din jumătăți de măsură, ceea ce-i va face pe amândoi nefericiți. Se va obiecta că Natașei îi vor rămâne măcar copiii: dar copiii nu sunt un izvor de fericire decât în sânul unei forme echilibrate, în care soțul este unul dintre vârfuri; pentru soția abandonată, geloasă, ei devin o povară ingrată. Tolstoi admiră devotamentul orb al Natașei față de ideile lui Pierre; dar un alt bărbat, Lawrence, care și el cere de la soția sa un devotament orb, își bate joc de Pierre și de Natașa; un bărbat poate, deci, după părerea altor bărbați, să fie un idol de lut, și nu un adevărat zeu; închinându-i un cult, femeia își pierde viața în loc să o salveze; cum ar putea să știe? Prietenii masculine sunt contestate; autoritatea nu mai funcționează: trebuie ca femeia să judece și să critice, iar ea n-ar putea fi decât un ecou docil. De altfel, a-i impune principii, valori la care nu aderă prin nici un impuls liber, înseamnă s-o umilești; ceea ce împărtășește ea din gândirea soțului ei n-ar putea fi împărtășit decât printr-o judecată autonomă; ceea ce îi este străin nu trebuie nici să aprobe, nici să refuze; nu poate împrumuta de la cineva propriile sale rațiuni de a exista.

Cea mai radicală condamnare a mitului Pierre-Natașa o oferă cuplul Lev-Sofia. Sofia simte repulsie față de soțul ei, îl găsește „groaznic de

plictisitor”; el o înșeală cu toate tărâncile din împrejurimi, ea este geloasă și se plictisește; își trăiește multele ei sarcini într-o stare de nervozitate, iar copii nu pot să umple golul din inima ei, nici pustietatea zilelor sale; pentru ea, căminul este un deșert arid; pentru el, un iad. Și totul se sfârșește cu bătrâna femeie isterică culcându-se aproape goală în întunericul umed al pădurii, cu bătrânul hăituit care o ia la fugă, renegând la sfârșit „uniunea” de o viață întreagă.

Desigur, cazul lui Tolstoi este excepțional; există o mulțime de căsnicii care „merg bine”: sunt acelea în care soții ajung la un compromis; trăiesc unul lângă celălalt fără a se opresa prea mult, fără a se minți prea mult. Dar există un blestem de care foarte rar scapă: plictisul. Fie că soțul face din femeia sa un ecou al ființei sale, sau fiecare se închide în universul său, după câteva luni sau câțiva ani, nu mai au nimic să-și comunice. Cuplul este o comunitate ai cărei membri și-au pierdut autonomia, fără a ajunge să scape de singurătate; sunt static asimilați unul altuia, în loc să susțină între ei un raport dinamic și viu; de aceea, în domeniul spiritual ca și pe plan erotic, nu mai pot să-și dea nimic, să schimbe nimic între ei. Intr-una dintre cele mai bune nuvele ale sale, *Mare păcat!*, Dorothy Parker a rezumat trista poveste a celor mai multe vieți conjugale; este seară și domnul Welton se întoarce acasă:

Doamna Welton îi deschide atunci când el sună la ușă

— Ei bine! zice ea veselă.

Își zâmbesc cu vioiciune.

— Bună! zice el. Ai stat acasă?

Se sărută ușor. Cu un interes politicos, ea îl urmărește cum își agață în cuier paltonul, pălăria, cum scoate din buzunar ziarele și îi întinde unul dintre ele.

— Ai adus ziare! remarcă ea, luându-l.

— Ei bine, ce-ai făcut toată ziua? întreabă el.

Așteptase această întrebare; își închipuise înainte de întoarcerea lui cum îi va povesti toate micile incidente ale zilei... Dar acum i se păreau a fi o lungă poveste insipidă.

— Oh! nimic, răspunse ea cu un chicotit vesel. Ai avut o după-amiază

bună?

— Ei bine! începu el... Dar interesul ei dispăruse înainte de a fi început

să vorbească... De altfel, era ocupată să smulgă un fir din franjurii de lână de

pe una dintre perne.

— Gata, asta a fost, zise el.

Ea se pricepea să vorbească destul de bine cu alți oameni... Și Ernest era destul de vorbăreț în societate... Încercă să-și amintească despre ce vorbeau înainte să se căsătorească, pe când erau logodiți. Nu avuseseră niciodată mare lucru să-și spună. Dar aceasta nu o preocupase niciodată... Erau sărutările și altele la care să te gândești. Dar nu poți conta pe sărutări și pe tot restul pentru a face să treacă serile după șapte ani.

S-ar putea crede că în șapte ani te obișnuiești, că îți dai seama că așa merg lucrurile și că te resemnezi.

Dar nu e așa. Chestia asta începe să te calce pe nervi. Nu este una dintre acele tăceri blânde, prietenești, care se lasă uneori între oameni. Îți dă impresia că ar trebui să faci ceva, ca nu-ți îndeplinești datoria. Precum o stăpână a casei când petrecerea pe care a dat-o nu e reușită.... Ernest se ducea să citească sânguincios, dar pe la jumătatea ziarului începea să caște. Când făcea asta, în „sufletul doamnei Weidon se întâmpla ceva. Murmura că trebuie să vorbească cu Delia și se repezea în bucătărie. Rămânea acolo mult timp, privind vag în borcane, verificând listele de la spălătorie, iar când revenea el tocmai își făcea toaleta pentru noapte.

Într-un an, trei sute dintre serile lor se petreceau astfel. De șapte ori trei sute, asta înseamnă mai mult de două mii.

Adeseori se pretinde că însăși această tăcere este semnul unei intimități mai profunde decât orice cuvinte; și, desigur, nimeni nu se gândește să nege faptul că viața conjugală creează o intimitate: astfel se întâmpla cu toate raporturile de familie care nu acoperă din această pricină mai puțină ură, gelozie și ranchiună. Jouhandeau accentuează foarte tare diferența între această intimitate și o adevărată fraternitate umană atunci când scrie:

Elise este soția mea și fără îndoială nici unul dintre prietenii mei, nici unul dintre membrii familiei mele, nici unul dintre apropiații mei nu-mi este mai intim decât ea, dar oricât de aproape de mine ar fi locul pe care și l-a făcut ea, pe care i l-am făcut în universul meu cel mai particular, oricât de înrădăcinată ar fi în inextricabila țesătură a cărnii mele și a sufletului meu (aici este tot misterul și toată drama uniunii noastre imposibil de desfăcut), necunoscutul care trece în acest moment pe bulevard și pe care abia îl văd de la fereastră,

oricine ar fi el, îmi este omenește mai puțin străin decât ea.

El spune, de altfel:

Îți dai seama că ți s-a dat o otravă, dar că te-ai obișnuit cu ea. Cum să renunți la ea de-acum înainte fără a renunța la tine însuși?

Și mai departe:

Când mă gândesc la ea, simt că dragostea conjugală n-are nimic comun nici cu simpatia, nici cu senzualitatea, nici cu pasiunea, nici cu prietenia, nici cu dragostea. Adecvată doar la sine însăși, nefiind reductibilă la nici unul dintre aceste sentimente diverse, are propria sa natură, esența sa particulară și felul său unic, după cuplul pe care îl unește.

Avocații dragostei conjugale^[332] sunt gata să pledeze că de fapt această dragoste nu e dragoste, și chiar acest lucru îi dă un caracter minunat. Căci burghezia a inventat în ultimii ani un stil epic: rutina ia chipul aventurii, fidelitatea, pe acela al nebuniei sublime, iar ura familială este forma cea mai profundă a dragostei. De fapt, legătura dintre doi indivizi care se detestă, fără a se putea totuși lipsi unul de celălalt, nu este cea mai adevărată și cea mai mișcătoare dintre relațiile umane: este cea mai jalnică. Idealul ar fi, dimpotrivă, ca două ființe umane să-și fie suficiente perfect una celeilalte, și să nu fie înlanțuite decât de dragostea liber consimțită. Tolstoi admiră legătura dintre Pierre și Natașa ca pe ceva „nedefinit, dar ferm, solid, așa cum era uniunea propriului său suflet cu trupul”. Dacă acceptăm ipoteza dualistă, trupul nu reprezintă pentru suflet decât o pură facticitate; astfel, în uniunea conjugală, fiecare ar avea pentru celălalt ineluctabila greutate a datului contingent;

ar trebui ca celălalt să fie asumat și iubit, ca prezență absurdă, care nu a fost aleasă, ca o condiție necesară și materie însăși a existenței. Între aceste două cuvinte se face o confuzie voluntară și de aici se naște mistificarea: nu iubești ceea ce îți asumi. Îți asumi trupul, trecutul, situația prezentă; dar dragostea este o mișcare către Celălalt, către o existență separată de a ta, un scop, un viitor; felul de a-ți asuma o povară, o tiranie, nu înseamnă să le iubești, ci să te revolți împotriva lor. O relație umană nu are valoare atâta timp cât este suportată în imediat; raporturile copiilor cu părinții, de exemplu, nu-și capătă adevăratul preț decât atunci când sunt reflectate de o conștiință; n-am putea să admirăm, la raporturile conjugale, faptul că ele recad în contingent și că soții își îngroapă în ele propria lor libertate. Nu ni se pretinde să respectăm acest amestec complex de atașament, de ranchiună, de ură, de consemne, de resemnare, de lene și ipocrizie numită dragoste conjugală decât pentru că el ne servește drept alibi. Dar în prietenie lucrurile se petrec la fel ca în dragostea fizică: pentru a fi autentică, trebuie mai întâi să fie liberă. Libertatea nu înseamnă capriciu: un sentiment este un angajament care depășește momentul; dar nu ține decât de individ să-și confrunte voința generală și purtările sale particulare astfel încât să mențină hotărârea, sau, dimpotrivă, să o sfarme; sentimentul este liber când nu depinde de nici o constrângere din afară, când este trăit într-o sinceritate lipsită de teamă. Consemnul „dragostei conjugale” invită, în schimb, la toate refulările și la toate minciunile. Și în primul rând le interzice soților să se cunoască cu adevărat. Intimitatea cotidiană nu creează nici înțelegere, nici simpatie. Soțul își respectă prea mult soția pentru a se interesa de avatarurile vieții ei psihologice: ar însemna să-i recunoască o secretă autonomie care s-ar putea dovedi jenantă, periculoasă: oare încearcă plăcerea în pat, cu

adevărat? își iubește într-adevăr soțul? Este fericită să-l asculte? Preferă să nu își pună aceste probleme: sunt niște întrebări care chiar i se par șocante. Sa căsătorit cu „o femeie cinstită”; prin definiție ea va fi virtuoasă, devotată, fidelă, pură, fericită, și va gândi ceea ce trebuie să gândească. Un bolnav, după ce le mulțumise tuturor prietenilor, apropiaților, infirmierelor, ia spus tinerei sale soții care, timp de șase luni, veghease neîntrerupt la căpătâiul lui: „Ție nu-ți mulțumesc, nu ți ai făcut decât datoria” Din nici una dintre calitățile ei nu face un merit: acestea sunt garantate de societate, sunt implicate de însăși instituția căsătoriei; nu-și dă seama că soția sa, departe de a fi ieșit dintr-o carte a lui Bonald, este un individ în carne și oase; crede că fidelitatea ei se datorește consemnelor pe care și le impune; nu ține seama de faptul că ea poate avea de înfrânt tentații sau poate le cedează, că în orice caz răbdarea, castitatea, decența ei sunt niște dificile cuceriri; cu și mai multă înverșunare îi ignoră visurile, fantasmele, nostalgiile, climatul afectiv în care-și petrece zilele. Astfel, Chardonne ne arată în Eva un soț care ani întregi ține un jurnal al vieții sale conjugale: vorbește despre soția sa în nuanțe delicate; dar numai despre soția sa așa cum o vede el, așa cum este pentru el, fără a-i restitui vreodată dimensiunea sa de individ liber; este fulgerat când află deodată că ea nu-l iubește, că îl părăsește. S-a vorbit adesea despre deziluzia bărbatului naiv și loial în fața perfidiei feminine: soții din cărțile lui Bernstein descoperă scandalizați că tovarășa lor de viață este hoată, răutăcioasă, adulteră; încasează lovitura cu un curaj viril, dar asta nu-l împiedică pe autor să eșueze în a-i face să apară generoși și puternici; și ne apar cu precădere ca niște indivizi grosolani, lipsiți de sensibilitate și de bunăvoință; bărbatul le reproșează femeilor prefăcătoria, dar este nevoie de multă complezență pentru a se lăsa păcălit în mod atât de constant. Femeia este

predestinată imoralității fiindcă pentru ea morala consistă în întruchiparea unei entități inumane: femeia puternică, mama admirabilă, femeia cinstită etc. Imediat cum gândește, visează, doarme, dorește sau respiră liber, ea trădează idealul masculin. De aceea multe femei nu se lasă în voia libertății „de a fi ele însele” decât în absența soțului lor. Reciproc, femeia nu-și cunoaște soțul; crede că-i zărește adevăratul chip pentru că îl vede în contingența sa cotidiană: dar bărbatul este mai întâi ceea ce face în lume, în mijlocul celorlalți bărbați. A refuza să înțeleagă momentul transcendenței sale înseamnă a-l denatura. „Te căsătorești cu un poet, zice Elise, și, când devii soția lui, primul lucru pe care îl remarci este că uită să tragă apa la toaletă”^[333]. Aceasta nu înseamnă însă că este mai puțin poet, iar femeia care nu se interesează de opera sa îl cunoaște mai puțin decât cel mai îndepărtat cititor. Adesea nu este vina femeii dacă această complicitate îi este interzisă: ea nu se poate pune la curent cu afacerile soțului său, n-are experiența, cultura necesară pentru „a-l urma”: eșuează în tentativa de a se uni cu el prin proiecte cu mult mai însemnate pentru el decât monotona repetiție de fiecare zi. În anumite cazuri privilegiate, femeia poate reuși să devină o tovarășă adevărată pentru soțul ei: discută împreună despre proiectele lui, îi dă sfaturi, participă la munca lui. Dar își face iluzii dacă crede că prin aceasta a realizat personal ceva: el rămâne singura libertate responsabilă și activă. Trebuie ca ea să-l iubească pentru a-l servi cu bucurie; dacă nu, va fi înciudată, pentru că se va simți frustrată de produsul eforturilor sale. Bărbații - fideli îndemnului lui Balzac de a trata femeia ca pe o sclavă, convingând-o că este o regină - exagerează cu plăcere importanța influenței pe care o exercită femeile; în fond, știu foarte bine că este o minciună. Georgette le Blanc sa lăsat înșelată de această mistificare când i-a cerut lui

Maeterlinck să înscrie și numele ei alături de al lui pe cartea pe care, credea ea, o scriseseră împreună; în Prefața la *Amintirile cântăreței*, Grasset îi explică fără menajamente că orice bărbat este gata să salute în soția lui o asociată, o inspiratoare, dar că acest lucru nu-l împiedică să considere rezultatul muncii lui ca fiind numai al lui; și pe bună dreptate. În orice acțiune, în orice operă contează momentul deciziei și al alegerii. Femeia joacă în general rolul globului de sticlă în care se uită prezicătoarele: oricare alta, în locul ei, s-ar descurca la fel de bine. Și dovada este că adesea bărbatul întâmpină cu aceeași încredere o altă sfătuitoare, o altă colaboratoare. Sofia Tolstaia copia manuscrisele soțului ei, le trecea pe curat; mai târziu, el i-a încredințat această sarcină uneia dintre fiicele sale; Sofia a înțeles că zelul ei nu reușise s-o facă indispensabilă. Numai munca independentă poate săi asigure femeii o autonomie adevărată.^[334]

Viața conjugală poate căpăta înfățișări diferite. Dar pentru majoritatea femeilor ziua se desfășoară aproape la fel. Dimineața, bărbatul pleacă de lângă femeie în grabă: ea aude cu plăcere ușa închizându-se în urma lui; îi place să rămână liberă, fără obligații, stăpână în casa ei. La rândul lor, copiii pleacă la școală; va rămâne singură toată ziua; bebelușul care se frământă în leagăn sau se joacă în pătuțul lui cu gratii nu este o companie. Își petrece un timp mai mult sau mai puțin lung cu toaleta, cu gospodăria; dacă are servitoare, îi dă ordine, întârzie puțin prin bucătărie pălăvrăgind cu ea. Dacă nu, se va duce să hoinărească prin piață, să mai schimbe o vorbă despre prețuri cu vecinele sau cu vânzătorul. Dacă soțul și copiii vin acasă la prânz ca să ia masa, ea nu profită prea mult de prezența lor: este prea ocupată să pregătească mâncarea, să pună masa, să strângă masa; dar cel mai adesea este singură la prânz. Oricum, are în

fața ei o lungă după-a miază goală. Își duce copiii mai mici în parc și se apucă să tricoteze, supraveghindu-i; ori, așezată la fereastră, coase sau cârpește. Mâinile ei lucrează, iar gândurile îi zboară în altă parte; se gândește la grijile care o frământă; își face proiecte; visează, se plictisește; nici una dintre ocupațiile ei nu-și este sieși suficientă; mintea ei merge în întâmpinarea copiilor care vor purta cămășile pe care le coase, care vor mânca mâncarea pe care o pregătește; nu trăiește decât pentru aceștia; dar ei îi sunt măcar recunoscători? Plictiseala i se schimbă încet-încet în nerăbdare, începe să le aștepte cu anxietate întoarcerea. Copiii se întorc de la școală, îi îmbrățișează, le pune întrebări; dar ei au lecții de făcut, vor să se joace unii cu alții, îi scapă printre degete, nu are cum să se distreze cu ei. Și apoi, au luat note rele, și-au pierdut fularul, fac zgomot, dezordine, se iau la bătaie; tot timpul trebuie să-i certî, mai mult sau mai puțin. Prezența lor mai degrabă o obosește pe mamă decât s-o liniștească. Îl așteaptă pe soțul ei din ce în ce mai nerăbdătoare. Ce face? De ce n-a venit până acum? A muncit, s-a văzut cu alții, a vorbit cu alții, nu sa gândit la ea; începe să rumege cu nervozitate gândul că e o proastă să-și sacrifice tinerețea pentru el, care nu-i poartă recunoștință pentru asta. Bărbatul, în drumul spre casa unde este închisă soția lui, își dă și el seama că, oarecum, este vinovat; în primii ani de căsătorie îi aducea ca ofrandă câte un buchet de flori, cadouri mărunte; dar acest ritual își pierde în curând sensul; acum sosește cu mâinile goale, și este cu atât mai puțin grăbit cu cât se teme de primirea cotidiană. Într-adevăr, adeseori femeia se răzbună printr-o scenă pentru așteptarea sau pentru plictiseala din ziua aceea; prin aceasta previne și decepția provocată de o prezență care nu-i va îndeplini speranțele așteptării. Chiar dacă își trece sub tăcere nemulțumirile, bărbatul este, la rândul său, și el

dezamăgit. La birou n-a stat să se amuze, este obosit; simte o dorință contradictorie, de excitație și de odihnă. Chipul prea familiar al soției sale nu poate să-l smulgă din sine însuși; simte că ea ar vrea să-l facă săi împărtășească grijile sale și că așteaptă la rândul ei distracție și destindere: prezența ei îl apasă fără al copleși, nu găsește alături de ea o adevărată relaxare. Nici copiii nu aduc pace sau amuzament; se ia cina, seara se scurge într-o stare vagă de proastă dispoziție; citind, ascultând radioul, vorbind de una, de alta, fiecare, sub acoperirea intimității, va rămâne singur. Totuși, femeia se întreabă cu o speranță anxioasă dacă în această noapte — în sfârșit! încă o dată! - se va întâmpla ceva. Adoarme decepționată, iritată sau ușurată; mâine dimineață va auzi cu plăcere cum se închide ușa în urma lui. Soarta femeilor este cu atât mai grea cu cât sunt mai sărace și mai copleșite de muncă; dacă au în același timp și clipe de răgaz, și distracții, este mai suportabilă. Dar această schemă: plictiseală, așteptare și decepție se întâlnește în foarte multe cazuri.

Anumite evaziuni^[335] sunt posibile pentru femei; dar din punct de vedere practic, nu toate și le pot permite. Mai ales în provincie, lanțurile căsniciei sunt grele; trebuie ca femeia să găsească un mod de a-și asuma o situație din care nu poate scăpa. Am văzut cum unele dintre ele își dau o importanță excesivă și devin matroane tiranice, scorpieri. Altele se complac într-un rol de victimă, se fac sclavele îndurerate ale soților și copiilor lor și încearcă o bucurie masochistă în acest rol. Altele continuă purtările narcisiste pe care le-am descris vorbind despre fete; și ele suferă pentru că nu reușesc în nici o acțiune și, pentru că, nefăcând nimic, nu sunt nimic; nedefinite, se simt nelimitate și se cred neînțelese; aduc un cult melancolic propriei persoane; se refugiază în vise, în scene, în

boli și manii; creează în jurul lor drame sau se închid într-o lume imaginară; „surâzătoarea doamnă Beudet”, descrisă de Amiel, este una dintre acestea. Închisă în monotonia unei vieți provinciale, lângă un soț necioplit, neavând nici ocazia de a acționa, nici pe aceea de a iubi, ea este roasă de sentimentul vidului și al inutilității vieții sale; încearcă să afle o compensație în reveriile ei romanești, în florile de care se înconjoară, în toalete, în personajul pe care-l întruchipează; soțul ei tulbură până și aceste jocuri. Ea sfârșește prin a încerca să-l ucidă. Conduitele simbolice în care evadează femeia pot antrena perversiuni, obsesiile ei pot ajunge la crimă. Există crime conjugale care sunt dictate nu atât de interes, cât de ura cea mai pură. Astfel, Mauriac ne-o înfățișează pe Therese Desqueyroux încercând să-și otrăvească soțul cum făcuse altădată doamna Lafarge. De curând a fost achitată o femeie de patruzeci de ani care suportase timp de douăzeci de ani un soț odios și care într-o zi, cu sânge rece și ajutată de fiul ei cel mai mare, îl sugrumase. Pentru ea nu exista alt mijloc de a scăpa dintr-o situație intolerabilă.

Unei femei care alege să-și trăiască situația cu luciditate, cu autenticitate, nu-i rămâne adesea altceva decât un orgoliu stoic. Pentru că depinde de tot și de toți, nu poate cunoaște decât o libertate interioară, deci abstractă; refuză principiile și valorile primite de-a gata, le pune sub semnul întrebării, și prin aceasta scapă de sclavia conjugală; dar rezerva ei disprețuitoare, adeziunea ei la formula „Suportă și abține-te” nu constituie decât o atitudine negativă. Țeapănă în renunțarea ei, în cinism, îi lipsește o întrebuințare pozitivă a forțelor sale; atâta timp cât este pasionată, plină de vioiciune, se străduiește să le folosească: îl ajută pe celălalt, consolează, protejează, oferă, își multiplică ocupațiile; dar suferă că nu are nici o sarcină care să o solicite cu adevărat, că nu-și

consacră activitatea nici unui scop Adesea, roasă de singurătate și de sterilitate, sfârșește prin a se rene ga, a se distruge. Un remarcabil exemplu al unui asemenea destin ne este oferit de doamna de Charriere. În cartea înduioșătoare pe care i-a consacrat-o^[336], Geoffrey Scott o descrie astfel: „Trăsături de foc, frunte de gheață”. Dar nu rațiunea stinge în ea această flacără a vieții despre care Hermenches spune că „ar fi încălzit și o inimă de lapon”; căsnicia a ucis-o încetul cu încetul pe strălucitoarea Belle de Zuylen. Din resemnare, ea și-a făcut o rațiune; i-ar fi trebuit geniu sau eroism pentru a inventa o altă soluție. Faptul că marile ei calități, foarte rare de altfel, n-au reușit să o salveze este una dintre cele mai pregnante condamnări ale instituției conjugale din istorie.

Strălucitoare, cultivată, inteligentă, pasionată, domnișoara de Tuyle uimea Europa și își înspăimânta pețitorii; a refuzat totuși mai mult de doisprezece, dar alții, mai acceptabili poate, au dat înapoi. Cu singurul bărbat care-o interesa, Hermenches, nici nu era vorba să se căsătorească; a întreținut cu el o corespondență de doisprezece ani; dar această prietenie și studiile ei nu i-au mai ajuns, în cele din urmă. „Fecioară și martiră” este un pleonasm, spunea ea; iar constrângerile vieții în familia Zuylen îi erau insuportabile; voia să fie femeie, voia să fie liberă; la treizeci de ani s-a căsătorit cu domnul de Charriere; aprecia „onestitatea” pe care o descoperise la el, spiritul său justițiar; mai întâi hotărâse să facă din el „soțul cel mai iubit care a existat vreodată pe lume”; mai târziu. Benjamin Constant va povesti că „îl chinuise mult pentru a-i imprima o mișcare egală cu a sa”; n-a reușit însă să-i învingă temperamentul său flegmatic și metodic; închisă la Colombier între acest soț onest și tăcut, un socru senil și două cumnate lipsite de farmec, doamna de Charriere a început să se plictisească; societatea provincială

din Neufchâtel nu-i plăcea, fiindcă oamenii erau destul de mărginiți; își omora timpul spălând rufele din casă și jucând, serile, „cometa”. Un tânăr a trecut prin viața ei, scurt, lăsând-o și mai singură decât înainte. „Făcându-și din plictis o muză”, a scris patru romane despre moravurile din Neufchâtel, și cercul prietenilor săi se micșora din ce în ce mai mult. Într-una dintre operele ei, a descris lunga nefericire a căsătoriei unei femei sensibile și vioaie cu un bărbat bun, dar rece și greoi: viața conjugală îi apărea ca o suită de neînțelegeri, de decepții, de ranchiune mărunte. Era evident că ea însăși era nefericită; s-a îmbolnăvit, s-a însănătoșit, a revenit la acea lungă singurătate în tovărășia altora care era viața ei. „Este evident ca rutina vieții de la Colombier și blândețea negativă și supusă a soțului ei săpa neîncetat în sufletul său goluri pe care nici o activitate nu le putea umple”, scrie biograful ei. Atunci s-a ivit Benjamin Constant, care a fost obiectul atenției sale pasionate timp de opt ani. După ce, prea mândră pentru a și-l disputa cu doamna de Staël, a renunțat la el, orgoliul ei rănit i-a împietrit sufletul. Îi scrisese într-o zi: „Viața la Colombier era odioasă, și nu mai puteam reveni acolo fără disperare. N-am vrut s-o părăsesc și am făcut-o suportabilă”. S-a închis acolo și n-a mai ieșit din grădina ei timp de cincisprezece ani; astfel aplica ea preceptul stoic: caută să-ți învingi sufletul mai degrabă decât soarta. Prizonieră, nu-și putea afla libertatea decât alegându-și altă închisoare. „Acceptase prezența domnului de Charriere lângă ea așa cum accepta Alpii”, spune Scott. Dar era prea lucidă pentru a nu înțelege că această resemnare nu constituia, până la urmă, decât o păcăleală; era atât de închisă în sine, atât de dură, se putea ghici în ea atâta disperare, încât îi înspăimânta pe ceilalți. Își deschisese casa emigranților care veneau șuvoi la Neufchâtel, îi proteja, îi ajuta, îi conducea; scria opere elegante și

deziluzionate pe care le traducea Huber, un filosof german în mizerie; își risipea sfaturile într-un cerc de tinere femei și îi preda lecții despre Locke favoritei sale, Henriette; îi plăcea să joace rolul providenței față de țăranii din împrejurimi; evitând din ce în ce mai mult societatea din Neufchâtel, își strimta cu orgoliu cercul existentei sale; „Nu se mai străduia decât să creeze rutină și s-o facă suportabilă. Gesturile ei de infinită bunătate aveau ceva înfricoșător prin sângele rece care le dicta... Făcea asupra celor care o cunoșteau impresia unei umbre care trece printr-o cameră goală.”¹ În rare ocazii - o vizită, de exemplu - flacăra vieții se trecea în ea. Dar „anii treceau și viața ei era pustie. Domnul și doamna de Charriere îmbătrâneau alături, despărțiți de o întreagă lume, iar vizitatorii, părăsind casa cu un suspin de ușurare, aveau impresia că ies dintr-un mormânt... Pendula își bătea tic-tacul, domnul de Charriere, jos, lucra la studiile lui de matematică; din hambar se auzea zgomotul monoton pe care-l făceau țăranii îmblătind grâul... Viața mergea înainte, deși îmblăciile o goleau de sămânța ei... O viață din fapte mărunte, redusă cu disperare la încercarea de a astupa cele mai mici crăpături ale zilei; iată unde ajunsese această Zelide care detesta nimicnicia”.

Se va spune poate că viața domnului de Charriere n-a fost mai veselă decât aceea a soției sale; cel puțin el era cel care o alesese; și se pare că această existență se potrivea cu mediocritatea lui. Dacă ne-am putea imagina un bărbat înzestrat cu excepționalele calități ale Bellei de Zuyle, nu s-ar fi consumat în singurătatea aridă de la Colombier. Și-ar fi croit locul său în lumea în care ar fi întreprins ceva, ar fi luptat, ar fi acționat, ar fi trăit. Câte femei îngropate într-o căsnicie n-au fost, după cuvintele lui Stendhal, „pierdute pentru umanitate”?! Sa spus că o căsnicie îl diminuează pe bărbat; adesea este adevărat; dar aproape

întotdeauna o anihilează pe femeie. Chiar și Marcel Prevost, care este un apărător al căsătoriei, recunoaște acest lucru.

De o sută de ori, întâlnindu-mă după câteva luni sau după câțiva ani cu o tânără femeie pe care o cunoscusem când era adolescentă, eram frapat de banalitatea caracterului ei, de insignifianța vieții pe care o ducea.

Sunt aproape aceleași cuvinte pe care le scrie Sofia Tolstaia la șase luni după nuntă.

Existența mea este atât de banală: este moartea. În timp ce el are o viață plină, o viață interioară, talent și nemurire. (23. 12. 1863.)

Câteva luni mai târziu, își exprima o altă nemulțumire:

Cum ar putea o femeie să se mulțumească să stea toată ziua pe un scaun, cu un ac în mână, să cânte la pian, să fie singură, absolut singură, dacă se gândește că soțul ei n-o iubește și a redus-o pentru totdeauna la sclavie? (9 mai, 1863.)

După unsprezece ani, scrie aceste cuvinte la care azi subscriu încă o mulțime de femei (22. 10. 1875):

Astăzi, mâine, lunile, anii, întotdeauna, întotdeauna e același lucru. Mă trezesc dimineața și nu am curajul să mă ridic din pat. Cine mă va ajuta să ies din amorțeală? Ce mă mai așteaptă? Da, știu, va veni bucătarul, și apoi va fi rândul doicii. Apoi mă voi așeza în tăcere și-mi voi lua broderia englezească, apoi voi repeta gramatica și gamele. Când va veni seara, voi lua din nou broderia englezească în timp ce mătușica și Pierre își vor relua eternele lor așteptări...

Tânguirea doamnei Proudhon are exact aceeași tonalitate, „Tu ai ideile tale, îi spunea ea soțului ei. Iar eu, când ești la lucru, când copiii sunt la școală, nu am nimic.”^[337]

Adesea, mai ales în primii ani, femeia se leagănă cu iluzii, încearcă să și admire necondiționat soțul, să-l iubească fără rezerve, să se simtă indispensabilă lui și copiilor lui; și apoi ies la iveală adevăratele ei sentimente; își dă seama că soțul ei ar putea să se lipsească de ea, că, la rândul lor, copiii sunt făcuți să se dezlipească de lângă ea; întotdeauna sunt mai mult sau mai puțin ingrați. Căminul nu o mai protejează împotriva libertății sale vide; se trezește solitară, abandonată, un subiect; dar nu vede ce ar putea să facă cu ea însăși. Afecțiunea, obiceiurile pot fi încă de mare ajutor, dar nu sunt o salvare. Toate scriitoarele sincere au vorbit despre această melancolie din inima „femeilor de treizeci de ani”, este o trăsătură comună eroinelor înfățișate de Katherine Mansfield, Dorothy Parker, Virginia Woolf. Cecile Sauvage, care a descris cu atâta veselie, la începutul vieții sale, căsătoria și maternitatea, mai târziu și-a exprimat în scrierile ei o delicată disperare. E remarcabil că dacă se compară numărul de sinucideri în rândurile femeilor necăsătorite și a celor măritate, aflăm că acestea din urmă sunt solid protejate împotriva dezgustului de a trăi între douăzeci și treizeci de ani (mai ales de la douăzeci și cinci la treizeci de ani), dar nu și în anii următori. „Cât despre mariaj, scrie Halbwachs^[338], acesta protejează femeile, din provincie ca și din Paris, mai ales până la treizeci de ani, dar din ce în ce mai puțin după aceea”

Drama căsătoriei este că ea nu-i asigură femeii fericirea pe care i-o promite - nu există niciodată siguranța fericirii, și tocmai lipsa acestei certitudini o mutilează - și o sortește repetiției și

rutinei. Primii douăzeci de ani ai vieții feminine sunt de o extraordinară bogăție; femeia traversează experiențele menstruației, ale sexualității, ale căsătoriei, ale maternității, descoperă lumea și propriul său destin. La douăzeci de ani, se trezește stăpână într-un cămin, legată de un bărbat, cu un copil în brațe: viața ei s-a sfârșit pentru totdeauna. Adevărata acțiune, adevărata muncă sunt privilegiile ale bărbatului, ea nu are decât ocupații care sunt adesea istovitoare, dar nu o mulțumesc niciodată. Iau fost ridicate în slăvi renunțarea, devotamentul; dar adesea i se pare zadarnic să se consacre „întreținerii a două ființe oarecare până la sfârșitul vieții lor”. Este foarte frumoasă uitarea de sine, dar trebuie să știi pentru cine, pentru ce. Și cel mai rău este că devotamentul ei însăși apare ca inoportun, transformându-se în ochii soțului într-o tiranie de care încearcă să scape; și totuși, el i-l impune soției sale ca fiind suprema, unica ei justificare; căsătorindu-se cu ea, o obligă să i se dăruiască în întregime; nu acceptă obligația reciprocă pe care o implică acceptarea acestei dăruiri. Cuvintele Sofiei Tolstaia: „Trăiesc prin el, pentru el, și cer același lucru în ceea ce mă privește”, sunt, desigur, revoltătoare; dar Tolstoi cerea într-adevăr ca ea să nu trăiască decât prin și pentru el, atitudine pe care o poate justifica numai reciprocitatea. Duplicitatea soțului o sortește pe femeie unei nefericiri de care mai apoi se plânge el însuși că ia căzut victimă. La fel cum în pat el o vrea în același timp caldă și rece, pretinde ca ea să i se dăruiască total, dar fără ca acest fapt să implice pentru el responsabilitate. Îi cere să-l lege de un loc anume și de ea, și în același timp să-l lase liber, să asigure repetiția mono tonă a zilelor și totodată să nu-l plictisească, să fie întotdeauna prezentă și niciodată inoportună; vrea să fie cu totul a lui, dar să nu-i aparțină; să trăiască în cuplu și să viețuiască singur. Astfel, încă din momentul în care se căsătorește cu ea, o înșală. Iar viața ei trece măsurând dimensiunile

acestei trădări. Ceea ce spune D. H. Lawrence despre dragostea sexuală este în general valabil: uniunea a două ființe umane e sortită eșecului dacă este un efort de a se completa una pe alta, ceea ce presupune o mutilare originară; ar trebui ca mariajul să fie așezarea laolaltă a două existențe autonome, nu un adăpost, o anexare, o fugă, un remediu. Acest lucru îl înțelege Nora când hotărăște că înainte de a putea fi soție și mamă, trebuie mai întâi să devină o persoană. Ar trebui ca un cuplu să nu fie considerat o comunitate, o celulă închisă, ci ca individul să fie integrat ca atare unei societăți în sânul căreia să-și poată dezvolta personalitatea singur; atunci iar fi permis să creeze, din pură generozitate, legături cu un alt individ adaptat la colectivitate, legături care ar fi întemeiate pe cunoașterea celor două libertăți.

Acest cuplu echilibrat nu este o utopie; el există, uneori chiar în cadrul mariajului, cel mai adesea în afara lui; unele cupluri sunt unite printr-o mare dragoste de natură sexuală care îi lasă liberi pe parteneri de prietenii și de ocupațiile lor; alții sunt legați printr-o prietenie care nu împiedică libertatea sexuală; mai rar, sunt în același timp amanți și prieteni, dar fără a căuta unul în celălalt unica lor rațiune de a trăi. În raporturile dintre bărbat și femeie o mulțime de nuanțe sunt posibile; prin camaraderie, prin plăcere, prin încredere, prin tandrețe, prin complicitate, prin dragoste, pot să fie unul pentru celălalt cea mai fecundă sursă de bucurie, de bogăție, de forță care poate să-i fie dată unei ființe omenești. Nu indivizii sunt responsabili de eșecul căsătoriei; dimpotrivă - contrar celor spuse de Bonald, Comte, Tolstoi - instituția însăși este pervertită încă de la origine. A declara că un bărbat și o femeie care nici măcar nu s-au ales unul pe celălalt trebuie să-și fie suficienți în toate privințele, toată viața, este o monstruozitate care naște în chip necesar ipocrizie, minciună, ostilitate,

nenorocire.

Forma tradițională a căsătoriei este în curs de modificare; dar constituie încă o opresiune pe care cei doi soți o simt în feluri diferite. Chiar dacă nu considerăm decât drepturile abstracte de care se bucură ei, astăzi sunt aproape egali; se aleg mai liber decât altădată, pot să se despartă mai ușor mai ales în America, unde divorțurile sunt ceva obișnuit; între soți diferența de vârstă și de cultură este mai mică decât odinioară; soțul îi recunoaște mai ușor soției sale autonomia pe care aceasta o revendică; se întâmplă să împartă egal sarcinile gospodăriei; distracțiile lor sunt comune: camping, bicicletă, înot etc. Ea nu-și mai petrece zilele așteptând întoarcerea soțului; face sport, este membră a unor asociații sau cluburi, este ocupată în afara casei, uneori are o slujbă care îi aduce ceva bani. Multe tinere cupluri dau impresia de perfectă egalitate. Dar atâta timp cât bărbatul păstrează responsabilitatea economică a cuplului, egalitatea nu este decât o iluzie. El stabilește domiciliul conjugal după exigențele muncii sale; ea îl urmează din provincie la Paris, de la Paris în provincie, în colonii, în străinătate; nivelul vieții lor se hotărăște după câștigurile sale; ritmul zilelor, al săptămânilor, al anilor se reglează în funcție de ocupațiile lui; relațiile și prietenii depind cel mai adesea de natura profesiei sale. Fiind integrat mai pozitiv societății decât femeia, bărbatul păstrează conducerea cuplului în domeniile intelectuale, politice, morale. Divorțul nu este pentru femeie decât o posibilitate abstractă dacă nu are mijloacele de a-și câștiga singură existența; dacă în America the alimony este pentru bărbat o obligație împovărătoare, în Franța soarta femeii, a mamei abandonate cu o pensie derizorie est un adevărat scandal. Dar inegalitatea vine din aceea că bărbatul se împlinește în mod concret în muncă sau acțiune, în timp ce pentru soție, ca atare, libertatea nu are

decât o formă negativă: situația tinerelor americane, între altele, o amintește pe aceea a femeilor romane emancipate din epoca decadentă. Am văzut că acestea puteau alege între două moduri de a trăi: unele perpetuau felul de a-și duce viața și virtuțile bunicilor lor; altele își petreceau timpul într-o zadarnică agitație; tot astfel, multe americane rămân „femei de casă” conform modelului tradițional; altele nu fac decât să-și risipească forțele și să-și piardă timpul. În Franța, chiar dacă soțul ar avea toată bunăvoința din lume, când tânăra femeie devine mamă, sarcinile căminului nu o copleșesc mai puțin decât înainte.

Este un loc comun să afirmi că în cuplurile moderne, și mai ales în S.U.A., femeia l-a redus pe bărbat la sclavie. Faptul nu este nou încă din Antichitate bărbații s-au plâns de tirania Xantipelor; este adevărat că femeia intervine în domenii care altădată îi erau interzise; cunosc, de pildă, soții de studenți care contribuie la reușita bărbaților lor cu o frenetică înverșunare; le fac programul, le fixează un regim, le supraveghează munca; îi privează de orice distracție, puțin lipsește să nu i încuie în casă; este adevărat și că bărbatul este mai dezarmat decât altădată în fața acestui despotism, recunoaște ca femeia are drepturi abstracte și înțelege că le poate face să se concretizeze pun el: va compensa prin eforturile sale neputința, sterilitatea la care este condamnată femeia; pentru a realiza în asociația lor o aparentă egalitate, trebuie să-i dea femeii din surplusul său, din moment ce el are mai mult. Dar tocmai pentru că este mai săracă, femeia primește, ia, cere. Dialectica sclavului și a stăpânului își găsește aici aplicarea ei cea mai concretă; oprind, devii optimat Bărbații s-au înălțat prin însuși suveranitatea lor; pentru că doar ei câștigă banii, soțiile lor pretind cecuri, pentru că numai ei practică o meserie, ele le cer să aibă succes, pentru

că numai ei încarnează transcendența, ele vor să le-o fure însușindu-și proiectele și reușitele lor. Și invers, tirania exercitată de femeie nu face decât să-i manifeste dependența: ea știe că reușita cuplului, viitorul, fericirea ei, justificarea ei se află în mâinile altcuiva; dacă încearcă cu atâta asprime să-l supună voinței sale, aceasta se întâmplă pentru că femeia sa alienat în bărbat. Din slăbiciunea ei și-a făcut o armă; dar tot slabă rămâne. Sclavia conjugală este mai cotidiană și mai iritantă pentru soț; dar este mai profundă pentru femeie; soția care-și reține ore întregi soțul alături de ea pentru că se plictisește îl oprează, prezența ei îl apasă; dar, la urma urmei, bărbatul se poate lipsi de ea mai ușor decât ar putea-o face femeia; dacă o părăsește, viața ei va fi distrusă. Marea diferență este că, în cazul femeii, dependența este interiorizată; ea este sclavă, chiar atunci când se poartă cu o aparentă libertate; în timp ce bărbatul este în chip esențial autonom, și este înlănțuit nu dinăuntru, ci din afară. Dacă are impresia că el este victima, este pentru că sarcinile pe care le suportă sunt mai evidente; femeia se hrănește din el, ca un parazit; dar un parazit nu este un stăpân triumfător. De fapt, așa cum din punct de vedere biologic masculii și femelele nu sunt niciodată victime unii pentru alții, ci împreună aparțin speciei, tot astfel soții îndură împreună opresiunea unei instituții pe care nu au creat-o ei. Dacă se spune că bărbații le asupresc pe femei, soțul se indignează; el se simte cel asuprit: chiar și este; dar realitatea e că însuși codul masculin, societatea creată de bărbați în interesul lor a definit condiția feminină sub o formă care este în prezent pentru cele două sexe un izvor al chinurilor; în interesul lor comun ar trebui schimbată acesta situație, interzicându-se ca mariajul să fie pentru femeie o „carieră”. Bărbații care se declară antifemiști sub pretextul că „femeile sunt și așa destul de otrăvitoare”, nu au prea multă logică în gândire: tocmai pentru că

mariajul le transformă pe femei în „insecte-călugărițe”, în „lipitori” și în „otrăvuri” trebuie ca instituția căsătoriei să fie schimbată, și prin aceasta și condiția femeii. Femeia îl apasă atât de tare pe bărbat pentru că i se interzice să aibă deplină încredere în el; el se va elibera eliberând-o. adică dându-i ceva de făcut în această lume

Unele tinere femei încearcă deja să cucerească această libertate pozitivă; dar rare sunt acelea care perseverează mult timp în meserie sau în studii: cel mai adesea știu că interesele muncii lor vor fi sacrificate în favoarea carierei soțului lor; nu aduc în casă decât un salariu care-l completează pe acela al bărbatului; nu se angajează decât cu timiditate într-o activitate care le smulge din servitutea conjugală. Chiar cele care au o meserie serioasă nu reușesc să aibă de pe urma ei aceleași beneficii sociale ca bărbatul; soțiile de avocați, de exemplu, au dreptul la o pensie după moartea soților lor; dar în cazul femeilor-avocat să interzis ca, în caz de deces, soților lor să le fie acordată în același fel o pensie. Aceasta echivalează cu a afirma că femeia care muncește nu este considerată ca egală cu bărbatul. Există femei care află în profesiunea lor o adevărată independență; dar mai numeroase sunt acelea pentru care munca „în afară” nu reprezintă, în cadrul căsătoriei, decât o oboseală în plus. De altfel, cel mai adesea, nașterea unui copil le obligă să se limiteze la rolul lor de matroane; în vremurile noastre este într-adevăr foarte greu să împaci o profesie cu maternitatea.

După tradiție, chiar copilul trebuie să-i asigure femeii o autonomie concretă care să o scutească de obligația de a se consacra oricărui alt scop. Dacă, în calitate de soție, femeia nu este un individ complet, ea va deveni astfel în calitate de mamă; copilul este bucuria și justificarea existenței sale.

Prin copil ea se realizează din punct de vedere sexual și social; deci prin maternitate instituția căsătoriei își capătă sensul și își atinge scopul. Să examinăm, aşadar, această supremă etapă a dezvoltării femeii.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul VI: MAMA

Prin maternitate femeia își îndeplinește integral destinul ei fiziologic; aceasta este vocația ei „naturală”, pentru că tot organismul ei este orientat spre perpetuarea speciei. Dar s-a spus deja că societatea omenească nu a fost niciodată lăsată în seama naturii. Și, mai ales, de aproape un secol, funcția de reproducere nu mai este comandată numai de hazardul biologic, ci prin voință.^[339]

Unele țări au adoptat oficial metode precise de planning; în națiunile supuse influenței catolicismului, adesea acestea sunt clandestine; sau bărbatul practică ceea ce se numește coitus interruptus, sau femeia, după actul amoros, alungă din trupul ei spermatozoizii. Adesea aceasta este, între amanți sau soți, o sursă de conflicte și de ranchiună; bărbatul este iritat că trebuie să-și supravegheze plăcerea; femeia detestă corvoada spălatului; el este supărat pe pânțele prea fecund al femeii; ea se teme de germenii vieții care s-ar putea depune în ea. Și amândoi încearcă aceeași consternare când, în ciuda precauțiilor, ea se trezește însărcinată. Cazul este frecvent în țările în care metodele anticoncepționale sunt rudimentare. Atunci antiphysis îmbracă o formă deosebit de gravă: avortul. Deși este interzis și în țările în care se practică planning-ul, cazurile în care se recurge la el sunt mult mai rare. Dar în Franța este o operație la care multe femei se văd încolțite să

recurgă și care obsedează viața sexuală a multora dintre ele.

Există puține subiecte pe care societatea burgheză le tratează cu atâta ipocrizie: avortul este o crimă dezgustătoare, la care este indecent să faci aluzie. Dacă un scriitor descrie bucuriile și suferințele unei mame care a născut, este perfect; dacă vorbește de o femeie care avortează, este acuzat că se tăvăleşte în noroi și că descrie umanitatea într-o lumină abjectă; or, în Franța există în fiecare an tot atâtea avorturi câte nașteri. Este un fenomen atât de răspândit, încât trebuie considerat ca unul dintre riscurile normale implicate de condiția feminină. Tradiția se obstinează totuși să facă din acesta un delict și cere ca această operație delicată să fie executată clandestin. Nimic mai absurd decât argumentele invocate împotriva legiferării avorturilor. Se pretinde că avortul este o operație periculoasă. Dar medicii onești recunosc, o dată cu doctor Magnus Hirschfeld, că „avortul făcut de mâna unui adevărat medic specialist într-o clinică și luându-se măsurile preventive necesare nu implică aceste pericole grave, a căror existență o afirmă legea penală”. Dimpotrivă, sub forma lor actuală și clandestină, avortul o face pe femeie să-și asume mai multe riscuri. Lipsa de competență a „moașelor”, condițiile în care acestea operează prilejuiesc o mulțime de accidente, multe dintre ele mortale. Maternitatea forțată duce la aruncarea în lume a unor copii plăpânzi, pe care părinții sunt incapabili să-i hrănească și care vor deveni victimele Asistenței publice sau „copii-martiri”. Trebuie să remarcăm de altfel că societatea, atât de îndârjită când este vorba să apere interesele embrionului uman, se dezinteresează de copii de îndată ce aceștia sunt aduși pe lume; sunt urmărite moașele care fac avorturi în loc să se ia măsuri pentru a reforma această scandalooasă instituție numită Asistența publică; sunt lăsați în libertate

tutori! care-și dau pupilele pe mâinile torționarilor; se închid ochii la oribila tiranie practică în „casele de corecție” sau în locuințele particulare de către călăii de copii; și, dacă nu se admite faptul că fetusul aparține femeii care îl poartă în pânțe, copilul este considerat. În schimb, un lucru care aparține părinților săi. În aceeași săptămână, un chirurg se sinucide pentru că se dovedise că a provocat avorturi, iar un tată care aproape că își omorâse în bătaie copilul este condamnat la trei luni de închisoare cu suspendare. Recent, un tată și-a lăsat copilul să moară de laringită difterică, nedându-i nici un fel de îngrijiri; o mamă a refuzat să cheme medicul să-i vadă fiica, în numele abandonului ei necondiționat în voia Providenței; la cimitir, copiii au aruncat cu pietre în ea; și, cum câțiva ziariști s-au indignat, o cohortă de oameni de bine au protestat spunând că părinții sunt stăpânii sorții copiilor lor și că orice control din afară ar fi inacceptabil. Astăzi există „un milion de copii în pericol”, spune ziarul *Le Soir*; iar *France-Soir* scrie următoarele: „Cinci sute de mii de copii au fost semnalați ca fiind în pericol, fizic sau moral”. În Africa de Nord, femeia arabă nu are posibilitatea de a avorta: din zece copii pe care-i naște, șapte sau opt mor, și nimănui nu-i pasă că aceste peni bile și absurde nașteri au ucis în ea sentimentul matern. Dacă morala are de profitat de aceasta, ce putem gândi despre o asemenea morală? Trebuie să adăugăm și că bărbații care arată cel mai mare respect vieții embrionare sunt aceia care se arată cei mai grăbiți când este vorba săi condamne pe adulți la moartea militară.

Rațiunile practice invocate împotriva avortului legal nu au nici o greutate; cât despre rațiunile morale, acestea se reduc la un vechi argument al religiei catolice: fetusul are și el un suflet, căruia i se închide ușa paradisiului, din moment ce este suprimat înainte de a fi botezat. Trebuie remarcat

însă faptul că Biserica autorizează, în unele situații, uciderea oamenilor: în război, sau când este vorba de condamnării la moarte; cât despre fetus, este tratat cu un umanitarism intransigent. El nu este răscumpărat prin botez: dar, pe vremea războaielor sfinte împotriva păgânilor, faptul că necredincioșii nu erau botezați nu împiedica Biserica să încurajeze cu tărie masacrarea acestora. Victimele Inchiziției nu erau, fără îndoială, toate în starea de grație, și nici, în vremurile noastre, criminalul care este ghilotinat sau soldații ce mor pe câmpul de luptă. În toate aceste cazuri. Biserica face recurs la grația divină; admite că omul nu este decât o unealtă în mâinile Domnului și că salvarea sufletului său îi revine ei și lui Dumnezeu. De ce i s-ar interzice deci lui Dumnezeu să primească sufletul fetusului uman în ceruri? Dacă un conciliu bisericesc ar aproba acest lucru. Dumnezeu n-ar protesta mai mult decât în frumoasele timpuri ale masacrului pios al indienilor. De fapt. aici ne lovim de o veche și obstinată tradiție care nu are nimic de-a face cu morala. Trebuie să ținem seama și de acel sadism masculin despre care am vorbit deja. Cartea pe care doctorul Roy i-a consacrat-o în 1943 lui Petain reprezintă un exemplu strălucit: un monument de rea-credință. Autorul insistă părintește asupra riscurilor avortului; dar nimic nu i se pare mai igienic decât o cezariană. Vrea ca avortul să fie considerat o crimă, și nu un delict; și ar don ca acesta să fie interzis chiar și sub forma sa terapeutică, adică în cazurile în care sarcina pune în pericol viața sau sănătatea mamei; este imoral să alegi între o viață și alta, declară el, și, pătruns de acest argument, recomandă sacrificarea mamei. Declară că fetusul nu aparține mamei, ci este o ființă autonomă. Totuși, când chiar acești medici „de bine” exaltă maternitatea, ei afirmă că fetusul face parte din trupul mamei, că nu este un parazit care se hrănește pe socoteala ei. Putem vedea cât de înverșunat este antifeminismul din îndârjirea cu

care unii bărbați refuză tot ceea ce ar putea-o elibera pe femeie.

De altfel, legea care sortește morții, sterilității, bolii o mulțime de tinere femei este total neputincioasă când este vorba să asigure o creștere a natalității. Un punct asupra căruia sunt de acord partizanii și inamicii avortului este eșecul radical al represiunii. Conform spuselor profesorilor Doleris, Balthasar, Lacassagne, în Franța ar fi avut loc cinci sute de mii de avorturi pe an prin 1993; o statistică (citată de doctorul Roy) făcută în 1938 estima numărul la un milion.

În 1941, doctorul Aubertin de Bordeaux ezita între opt sute de mii și un milion. Această din urmă cifră pare a fi mai aproape de adevăr, într-un articol apărut în ziarul Combat în martie 1948, doctor Desplas scrie:

Avortul a devenit un obicei... Represiunea practic a eșuat... În departamentul Senei, în 1943, 1300 de anchete au antrenat 750 de inculpări, dintre care 360 de femei arestate, 513 condamnări de la mai puțin de un an la mai mult de cinci ani, ceea ce este puțin în raport cu 15 000 de avorturi presupuse în acest departament. Se numără în acest teritoriu 10 000 de procese.

Și adaugă:

Avortul așa-zis criminal este la fel de răspândit în toate clasele sociale ca și politicile anticoncepționale acceptate de societatea noastră ipocrită. Două treimi dintre femeile care avortează sunt căsătorite... Putem estima cu aproximație că în Franța sunt tot atâtea avorturi câte nașteri.

Din pricina faptului că operația se practică în condiții adesea dezastruoase, multe avorturi se termină prin moartea femeii.

Cadavre de femei care au murit în urma unui avort sosesc în fiecare săptămână la institutul medico-legal; multe avorturi provoacă boli care nu se vor vindeca niciodată.

S-a spus adesea că avortul este „o crimă de clasă” și în mare parte este adevărat. Practicile contraceptive sunt mult mai răspândite în rândurile burgheziei; existența unui cabinet de toaletă face aplicarea acestora mai ușoară decât în casele de muncitori sau de țărani care nu au apă curentă; fetele din familiile burgheze sunt mai prudente decât altele, iar în interiorul căsnicilor din această clasă socială, copilul este mai puțin o povară; sărăcia, criza de locuințe, necesitatea ca femeile să muncească în afara casei sunt câteva dintre cele mai frecvente cauze ale avorturilor. Se pare că cel mai adesea după două nașteri cuplul se hotărăște să se oprească aici; astfel încât femeia cu trăsături hidoase care a făcut un avort este aceeași minunată mamă care leagănă în brațele ei doi îngeri blonzi. Într-un document publicat în *Temps modernes* din octombrie 1945, sub numele de „Sala comună”, Genevieve Sarreau descrie o sală de spital unde a trebuit să stea un timp și unde multe bolnave tocmai suferiseră un chiuretaj: cincisprezece din optsprezece făcuseră avorturi, din care mai mult de jumătate fuseseră provocate. Numărul 9 era soția unui hamal; din două căsătorii î se născuseră zece copii vii, din care nu mai rămăseseră decât trei, avusese șapte avorturi, dintre care cinci provocate; folosea tehnica „baghetei”, pe care o expunea cu amabilitate, și niște pastile al căror nume l-a spus celor interesate. Numărul 16, la numai șaisprezece ani, măritată, avusese niște aventuri și suferea de salpingită în urma unui avort. Numărul 7, în vârstă de treizeci și cinci de ani, explica: „Sunt douăzeci de ani de când m-am măritat; nu l-am iubit; douăzeci de ani m-am purtat cum trebuie. Acum trei luni am avut un amant. O singură dată, într-o

cameră de hotel. M-am trezit însărcinată. Deci n-aveam încotro, nu-i așa? L-am dat afară. Nimeni nu știe nimic, nici soțul meu, nici... el. Acum s-a terminat. N-am s-o mai fac niciodată. Suferi prea mult... Nu, nu vorbesc despre chiuretaj... E altceva... e vorba de mândrie, vedeți...” Numărul 14 avusese cinci copii în cinci ani; la patruzeci de ani părea o femeie bătrână. La toate se putea vedea aceeași resemnare disperată. „Femeia este făcută ca să sufere”, ziceau ele cu tristețe.

Gravitatea acestei încercări variază după împrejurări. Femeia măritată cu un burghez sau confortabil întreținută, care are un bărbat cu bani și relații drept sprijin, este foarte avantajată; mai întâi, obține mai ușor decât celelalte permisiunea unui avort „terapeutic”; la nevoie, are posibilitatea să-și plătească o călătorie în Elveția, unde avortul este tolerat în mod liberal; în condițiile actuale ale ginecologiei, este o operație benignă când este efectuată de un specialist cu toate garanțiile de igienă și, dacă este nevoie, sub anestezie; în lipsa unei complicități oficiale, găsește un sprijin oficios care este la fel de sigur; cunoaște adrese de încredere, are destui bani ca să-și plătească îngrijiri conștiincioase și să avorteze la timp, când sarcina nu este încă avansată. Va fi tratată cu multă atenție; unele dintre aceste privilegiate pretind că acest mic accident este profitabil pentru sănătate și că dă strălucire tenului. În schimb, există puține situații mai vrednice de milă decât disperarea unei fete fără bani sau relații, care se vede încolțită să comită o „crimă” pentru a ascunde o „greșeală” pe care anturajul său nu i-ar ierta-o: în Franța acesta este în fiecare an cazul a aproape trei sute de mii de funcționare, secretare, studente, muncitoare, țărânci; maternitatea nelegitimă este încă o țară atât de îngrozitoare, încât se preferă sinuciderea sau infanticidul stării de „fată-mamă”; ceea ce înseamnă că nici o penalitate n-ar putea să le

împiedice pe aceste femei să „dea copilul afară”. Un caz banal care se întâlnește de mii de ori este acela pe care îl relatează o confesiune culeasă de doctorul Liepmann.^[340] Este vorba de o fată din Berlin, copilul natural al unui cizmar și al unei servitoare:

L-am cunoscut pe fiul unui vecin, cu zece ani mai în vârstă decât mine.. Mângâierile lui erau ceva atât de nou pentru mine, încât m-am lăsat în voia lui. Totuși, aceasta nu putea fi nicicum dragoste. A continuat să mă inițieze în toate felurile, dându-mi să citesc cărți despre femei; și până la urmă i-am dăruit fecioria mea. Când, după o așteptare de două luni, am acceptat un post de educatoare la grădinița din Speuze, eram însărcinată. Nu mi-a mai venit ciclul timp de alte două luni. Seducătorul meu îmi scria că trebuia neapărat să mă ocup de asta, să beau petrol și să mănânc săpun negru ca să-mi vină din nou. Nu sunt în stare să vă descriu chinurile pe care le-am îndurat... A trebuit să merg singură până la capăt cu mizeria asta. De teama de a nu avea un copil am făcut lucrul acela îngrozitor. Atunci am învățat să urăsc bărbații.

Pastorul școlii, aflând povestea dintr-o scrisoare rătăcită, îi ține o lungă predică și ea se desparte de tânăr; este tratată de toți cu dispreț

E ca și cum mi-aș fi petrecut optsprezece luni într-o școală de corecție.

Apoi a devenit guvernanta copiilor unui profesor, unde rămâne patru ani.

În această perioadă am cunoscut un magistrat. Eram fericită că iubeam un bărbat adevărat, l-am dat totul împreună cu dragostea mea. Raporturile noastre au avut ca urmare nașterea unui băiat bine făcut. Aveam douăzeci și patru de ani. Copilul are

astăzi zece ani. Nu l-am văzut pe tatăl lui timp de nouă ani și jumătate... cum mi se părea insuficientă suma de două inii cinci sute de mărci și pentru că, refuzând să dea un nume fiului său, își renega paternitatea, totul s-a sfârșit între noi. Nici un bărbat nu mi mai inspiră acum nici o dorință.

Adesea, însuși seducătorul este cel care o convinge pe femeie să scape de copil. Fie că a abandonat-o deja când a descoperit că este însărcinată, fie că ea vrea cu generozitate săi ascundă starea ei, nu va găsi nici un sprijin în bărbat. Uneori, femeia regretă că trebuie să avorteze; ori nu s-a hotărât imediat, ori nu cunoaște pe nimeni care ar putea să-i provoace avortul sau n are banii necesari și își pierde timpul încercând droguri ineficiente; ajunge la a treia, a patra, a cincea lună de sarcină când se hotărăște să scape de copil; atunci avortul va fi infinit mai periculos, mai dureros, mai compromițător decât în cursul primelor săptămâni. Femeia știe asta; și încearcă să se elibereze cu angoasă și cu disperare. La țară nu se cunoaște folosirea sondei; țărancă însărcinată se lasă să cadă pe scara podului, se aruncă din capul scării și de multe ori se rănește fără nici un rezultat; dar se întâmplă să fie găsit în măracinișuri, în hățișuri, în latrine câte un mic cadavru sugrumat. În orașe, femeile se ajută între ele. Dar nu e întotdeauna ușor să dai de o „moașă” și este încă și mai dificil să aduni banii pe care-i cere; femeia însărcinată cere ajutorul unei prietene sau se operează ea însăși; aceste doctorițe de ocazie sunt puțin competente; reușesc imediat să se perforeze cu bagheta sau cu andreaua; un medic mi-a povestit că o bucătăreasă ignorantă, vrând să-și injecteze oțet în uter, și l-a injectat în vezica urinară, ceea ce i-a provocat suferințe atroce. Provocat brutal și îngrijit precar, avortul, adesea mai greu decât o naștere normală, poate fi însoțit de tulburări nervoase care pot merge până la marginea unor crize epileptice,

provoacă uneori grave maladii interne și poate declanșa o hemoragie mortală. Colette a povestit, în Gribiche, agonia unei mici dansatoare de music-hall abandonate în mâinile ignorantei sale mame; un remediu obișnuit, zicea ea, este să bei o soluție concentrată de săpun și apoi să alergi un sfert de oră: prin aceste tratamente, se ajunge la suprimarea copilului prin uciderea mamei. Mi s-a povestit despre o dactilografă care a stat patru zile închisă în camera ei, scăldată în sânge, fără să mănânce sau să bea, pentru că nu îndrăznea să cheme pe nimeni. Este greu de imaginat un abandon mai îngrozitor decât acela în care amenințarea morții se contopește cu aceea a crimei și a rușinii. Încercarea este mai puțin dură în cazul femeilor sărace, dar măritate, care acționează cu acordul soțului lor și fără să fie chinuite de scrupule inutile: o asistentă socială îmi spunea că „prin partea locului” își dau reciproc sfaturi, își împrumută instrumente și se asistă una pe alta la fel de simplu precum ar fi vorba să-și scoată bătăturile. Însă femeile îndură grele suferințe fizice; în spitale medicii sunt obligați să primească femeia care a început să avorteze; dar este pedepsită cu sadism refuzându-i-se orice calmant când are dureri și când i se face operația ultimă a chiuretajului. Cum se vede, între altele, din mărturia Genevievei Sarreau, aceste perse cutii nici măcar nu le indignează pe femei, care sunt prea obișnuite cu suferința: în schimb, sunt sensibile la umilirile de care suferă din plin. Faptul că operația îndurată este clandestină și criminală îi multiplică riscurile și îi conferă un caracter abject și angoasant. Durerea, boala, moartea capătă înfățișarea unei pedepse: se știe ce distanță separa suferința de tortură, accidentul de pedeapsă; prin riscurile pe care și le asumă, femeia se simte vinovată, și această interpretare a durerii și a greșelii este pentru ea deosebit de dureroasă.

Acest aspect moral al dramei este resimțit, după împrejurări, cu mai multă sau mai puțină intensitate. Pentru femeile foarte „libere” datorită averii lor, situației sociale și mediului căruia îi aparțin, pentru cele pe care sărăcia și mizeria le-au învățat să disprețuiască morala burgheză, nu se ridică prea multe întrebări: este un moment mai mult sau mai puțin neplăcut de trecut și care trebuie să treacă, asta e tot. Dar o mulțime de femei sunt intimidată de o morală care își păstrează în ochii lor întregul său prestigiu, deși nu i se pot conforma; ele respectă în sufletul lor legea pe care o încalcă și suferă din pricina delictului pe care-l comit; suferă și mai tare pentru că trebuie să-și caute complici. Îndură mai întâi umilința de a cerși: cerșesc o adresă, îngrijirile unui medic, ale moașei; riscă să se vadă respinse cu dispreț; sau se expun unei complicități degradante. A invita deliberat pe un altul să comită un delict este o situație pe care majoritatea bărbaților o ignoră și pe care femeia o trăiește cu un amestec de teamă și de rușine. Adesea respinge, în forul ei interior, intervenția pe care o cere. Se poate ca ea să-și dorească spontan acest copil pe care-l împiedică să se nască. Căci, dacă nu este adevărat că avortul este un asasinat, n-ar putea fi nici asimilat unei simple practici contraceptive; s-a întâmplat un eveniment care este un început absolut și a cărei dezvoltare este opriți Unele femei vor fi urmărite toată viața de amintirea copilului care nu s-a născut. Hélène Deutsch^[341] citează cazul unei femei măritate, normală din punct de vedere psihologic, care, avortând de două ori, din pricina constituției sale fizice, fetești de trei luni, a pus să li se facă două micuțe morminte la care mergea să se roage cu mare pietate, chiar după ce născuse numeroși copii. Cu atât mai mult, dacă avortul a fost provocat, femeia va avea adesea sentimentul de a fi comis un păcat, învie remușcarea care urmează, în copilărie, dorinței geloase de a-și vedea mort

frățiorul nou-născut, și femeia se simte vinovată de a fi omorât cu adevărat un copil. Aceste sentimente de culpabilitate se pot exprima printr-o melancolie patologică. Pe lângă femeile care cred că au atentat la o viață alta decât a lor, multe se socotesc muți late de o parte a propriului trup; de aici se naște ranchiuna împotriva bărbatului care a acceptat sau solicitat această mutilare. Tot Hélène Deutsch citează cazul unei fete profund îndrăgostite de iubitul ei, care a insistat ea însăși pentru a face să dispară copilul care ar fi fost un obstacol în calea fericirii lor; la ieșirea din spital, a refuzat să mai vadă vreodată pe bărbatul pe care îl iubea. Dacă o ruptură atât de definitivă este rară, în schimb, se întâmplă frecvent ca femeia să rămână frigidă, fie în raport cu toți bărbații, fie numai față de cel care a lăsat-o însărcinată.

Bărbații au tendința să nu dea o prea mare importanță avortului; îl privesc ca pe unul dintre numeroasele accidente la care natura haină le-a sortit pe femei: nu pot măsura valorile care intră în joc aici. Femeia reneagă valorile feminității, valorile sale, în momentul în care etica masculină se contestă în modul cel mai radical. Tot viitorul său moral este zguduit din această pricină. Într-adevăr, încă din copilărie i s-a repetat femeii că este făcută pentru a da viață la rândul ei și i se ridică în slăvi minunile maternității; inconvenientele condiției sale - menstruație, boli etc. - plictiseala treburilor casnice, totul se justifică prin acest miraculos privilegiu de a aduce pe lume copii. Și iată că bărbatul, pentru a-și păstra libertatea, pentru a nu avea nici o piedică în calea viitorului său, în interesul meseriei sale, îi cere femeii să renunțe la triumful ei de femelă. Copilul nu mai este deloc o comoară fără preț; a naște nu mai e o îndatorire sacră; această proliferare devine contingentă, inoportună, este încă una dintre tarele feminității. Corvoada lunară a menstruației apare,

în comparație, ca binecuvântată; iată că acum femeia pândește cu anxietate întoarcerea acestei scurgeri roșii care îi făcea oroare fetei; numai promițându-i-se bucuriile maternității fusese atunci determinată să se resemneze. Chiar dacă este de acord cu avortul, chiar dacă îl dorește, femeia îl resimte ca pe un sacrificiu al feminității sale: trebuie ca ea să vadă definitiv în propriul său sex un blestem, o infirmitate, o primejdie. Mergând până la capăt în această renegare, unele femei devin homosexuale în urma unor traumatisme provocate de avort. Totuși, în momentul în care bărbatul, pentru a reuși mai bine în destinul său de bărbat, îi cere femeii să și sacrifice posibilitățile sale carnale, el denunță ipocrizia codului moral al masculilor. Aceștia interzic aproape unanim avortul; dar îl acceptă cu deosebire ca pe o soluție comodă; se pot contrazice cu un cinism aiurit; dar femeia simte aceste contradicții în carnea ei rănită; în general este prea timidă pentru a se revolta deliberat împotriva relei-credințe masculine; deși se crede victima unei nedreptăți care o decretează criminală fără voia ei, ea se simte murdărită, umilită întruchipează, sub o înfățișare concretă și imediată, în sine, vina bărbatului; el comite greșeala, dar o aruncă asupra ei; nu face decât să vorbească pe un ton rugător, amenințător, rezonabil, furios; va uita repede aceste cuvinte; ei îi este dat să traducă aceste fraze în durere și în sânge. Uneori bărbatul nu spune nimic, pur și simplu pleacă, dar tăcerea și fuga lui sunt o dezmințire și mai evidentă decât întregul cod moral instituit de bărbați. Nu trebuie să ne mire „imoralitatea” femeilor, tema favorită a misoginilor; cum ar putea oare ele să nu încerce o sfidare intimă la adresa principiilor arogante pe care bărbații le afișează în public, iar în secret le denunță? Ele învață să nu mai creadă ce spun bărbații atunci când exaltă femeia sau când exaltă bărbatul: singurul lucru sigur este pântecul

sfârtecat și sângerând, fâșiile de viață roșie, absența copilului. La primul avort femeia începe „să înțeleagă”. Pentru multe dintre ele, lumea nu va mai avea niciodată același chip. Și totuși, din lipsa metodelor contraceptive, avortul este astăzi în Franța singura cale pentru femeia care nu vrea să aducă pe lume copii condamnați să moară în mizerie. Stekel^[342] a exprimat acest lucru într-o frază plină de adevăr: „Interzicerea avortului este o lege imorală din moment ce ea trebuie să fie în mod obligatoriu încălcată în fiecare zi, în fiecare ceas”.

Planning-ul și avortul legal i-ar permite femeii să-și asume maternitatea în mod liber. De fapt, fecunditatea feminină este hotărâtă în parte de o voință deliberată, în parte de hazard. Atâta timp cât însămânțarea artificială nu a devenit o practică obișnuită, se întâmplă ca femeia să-și dorească un copil fără să-l poată avea - fie pentru că nu are relații cu bărbați, fie că soțul ei este steril sau ea are o conformație necorespunzătoare. În schimb, adesea femeia se vede silită să nască împotriva voinței sale. Sarcina și maternitatea vor fi trăite în feluri foarte diferite, după cum se vor desfășura în revoltă, în resemnare, în satisfacție sau entuziasm. Trebuie să ținem seama de faptul că deciziile și sentimentele pe care le mărturisește tânăra mamă nu corespund întotdeauna cu dorințele ei profunde. O tânără mamă poate să fie copleșită din punct de vedere material de sarcina care îi este deodată impusă, să fie disperată și să arate acest lucru, și totodată să afle în copil împlinirea unor visuri nutrite în secret; și invers, o tânără căsătorită care își întâmpină sarcina cu bucurie și mândrie poate să se teamă de ea în tăcere, să o deteste prin obsesii, fantasme, amintiri infantile pe care ea însăși refuză să le recunoască. Este unul dintre motivele care le face pe femei să învâluie cu atâta taină acest subiect. Tăcerea lor vine în parte din

plăcerea de a înconjura în mister o experiență care este exclusiv un privilegiu al lor: dar, de asemenea, pot fi și deconcertate de contradicțiile și de conflictele care le animă. „Preocupările din timpul sarcinii sunt un vis pe care-l uiți la fel cum uiți de visul durerilor de la naștere”^[343], a spus o femeie. Ele se străduiesc să îngroape în uitare adevărurile complexe care i se descoperă în acele momente femeii.

Am văzut că în copilărie și în adolescență, femeia trece prin mai multe faze în raport cu maternitatea. Când este mică, aceasta reprezintă un miracol și un joc; ca și în păpușă, în copilul care va veni fetița presimte un obiect pe care-l poate poseda și domina. Adolescență, vede în copil, dimpotrivă, o amenințare la integritatea prețioasei ei persoane. Sau îl refuză cu sălbăticie, precum eroina Colettei Audry, care ne mărturisește:

Uram fiecare copilaș care se juca în nisip, îl uram pentru că ieșise dintr-o femeie... Îi uram și pe oamenii mari pentru că le porunceau copiilor, le dădeau purgative, îi băteau la fund, îi îmbrăcau, îi umileau în toate felurile: pe femei, cu trupul lor moale în care totdeauna erau gata să înmugurească alți bebeluși, pe bărbații care priveau toată această caracatiță formată din femeile și din copiii lor, cu un aer satisfăcut și independent. Trupul meu îmi aparținea numai mie, nu-mi plăcea decât bronzat, încrustat cu sarea mării, zgâriat de măcăciuni. Trebuia să rămână tare și pecetluit.

Sau se teme de o sarcină, în același timp dorind-o, ceea ce duce la fantasme de graviditate și la tot felul de angoase. Există fete cărora le place să-și exerseze autoritatea pe care le-o conferă maternitatea, dar nu sunt dispuse să-și asume responsabilitățile ei. Este cazul tinerei Lydia, citat de H. Deutsch, care, la vârsta de șaisprezece ani,

angajată ca guvernantă, se ocupa de copiii care-i fuseseră încredințați cu cel mai mare devotament; era o prelungire a reveriilor infantile în care ea împreună cu mama ei formau un cuplu care creștea un copil; brusc a început să-și neglijeze slujba, să se arate indiferentă față de copii, să iasă la plimbare, să flirteze; vremea jocurilor trecuse și începea să se preocupe de viața ei adevărată, în care dorința de a fi mamă ocupa un loc foarte restrâns. Unele femei își păstrează toată viața această dorință de a domina copiii, dar sunt oripilate de travaliul biologic al nașterii; atunci se fac moașe, infirmiere, învățătoare; sunt mătuși devotate, dar refuză să nască. Altele, fără a respinge cu dezgust maternitatea, sunt prea absorbite de viața lor amoroasă sau de carieră pentru a-i face loc în viața lor. Sau le e teamă de povara pe care ar reprezenta-o copilul pentru ele sau pentru soțul lor.

Adesea femeia își asigură deliberat sterilitatea, fie sustrăgându-se oricărui raport sexual, fie prin practici de planning; dar sunt cazuri în care nu-și mărturisește teama de a avea un copil, și atunci un proces psihic de apărare face imposibilă concepția; înăuntrul femeii se produc tulburări funcționale care pot fi descoperite la o examinare medicală, dar care sunt de origine nervoasă. Doctorul Arthus^[344] citează, printre altele, un exemplu frapant:

Doamna H... fusese rău pregătită pentru viața de femeie de către mama ei; aceasta îi prezisese cele mai mari catastrofe dacă s-ar fi întâmplat să rămână însărcinată. Când doamna H... s-a măritat, sa crezut însărcinată în luna imediat următoare; a recunoscut că se înșelase; și încă o dată după alte trei luni: din nou eroare. După un an a consultat un ginecolog care nu a descoperit nici la ea, nici la soțul ei vreo cauză oarecare de sterilitate. După

trei ani s-a dus să consulte un alt doctor, care i-a spus: „Veți rămâne însărcinată când veți vorbi mai puțin despre asta...” După cinci ani de căsătorie, doamna H... și soțul ei se împăcaseră cu ideea că nu vor avea niciodată copii. Copilul s-a născut în anul următor.

Acceptarea sau refuzul conceperii unui copil este influențat de aceiași factori ca și sarcina în general. În timpul sarcinii sunt resuscitate visele infantile ale gravidei și angoasele sale din adolescență.

Devenind la rândul ei mamă, femeia ia, într-o oarecare măsură, locul celei care i-a dat viață. Pentru ea este o totală emancipare. Dacă o dorește cu sinceritate, se va bucura de sarcină și va ține să o poarte fără ajutorul nimănui; dacă este încă dominată și consimte să fie astfel, dimpotrivă, se va preda în mâinile mamei sale: nou-născutul i se va părea mai degrabă un frate sau o soră decât fructul propriului ei pântece; dacă vrea să se elibereze și în același timp nu îndrăznește s-o facă, se teme că, în loc s-o salveze, copilul ar putea-o face din nou să cadă sub jug; această angoasă poate provoca avorturi; H. Deutsch citează cazul unei tinere femei care, trebuind să-și însoțească într-o călătorie soțul și să-și lase copilul ce urma să se nască în grija mamei sale, a născut acest copil mort; a fost uimită că nu-i părea prea rău după el, căci și-l dorise foarte tare; dar și-a dat seama că se gândea cu oroare să i-l lase mamei sale, care ar fi dominat-o în continuare prin acest copil. Am văzut că sentimentul de culpabilitate față de mamă este foarte frecvent la adolescente; dacă la vârsta maturității acest sentiment este încă viu, femeia își imaginează că un blestem apasă asupra progeniturii sale sau asupra ei înseși: copilul crede ea, îi va provoca moartea venind pe lume sau va muri născându-se. Această remușcare este la

originea angoasei, atât de frecventă la tinerele femei, că nu-și vor putea duce sarcina la bun sfârșit. Se vede din acest exemplu relatat de H. Deutsch câtă importanță nefastă pot avea relațiile dintre fiică și mamă:

Doamna Smith, cea mai mică dintr-o familie numeroasă în care nu era decât un băiat, fusese primită cu ciudă de către mama ei care voia un băiat; datorită afecțiunii pe care i-o arătau tatăl său și surorile mai mari, n-a suferit prea mult din cauza acestei relații. Dar când s-a măritat și a rămas însărcinată, deși își dorea nespuse de mult copilul, ura pe care-o avusese altădată față de mama ei a făcut-o să deteste ideea de a deveni la rândul ei mamă; a născut un copil mort, cu o lună înainte de termen. Însărcinată a doua oară, i-a fost teamă de un nou accident; din fericire, una dintre prietenele ei apropiate a rămas gravidă în același timp cu ea. Aceasta avea o mamă foarte afectuoasă care le-a protejat pe cele două femei în timpul sarcinii; dar prietena își concepușe copilul cu o lună mai devreme decât doamna Smith, care s-a înspăimântat la ideea de a naște singură; spre surpriza tuturor, prietena a rămas însărcinată încă o lună după termenul prevăzut pentru naștere și cele două femei au născut în aceeași zi. Prietenele au hotărât să-și conceapă în aceeași zi următorul copil, și doamna Smith și-a început fără nici o neliniște noua sa sarcină. Dar în cea de-a treia lună, prietena a trebuit să părăsească orașul; în ziua în care a aflat, doamna Smith a făcut un avort. N-a mai putut avea copii niciodată după aceea; amintirea mamei sale o apăsa prea tare.

Un raport nu mai puțin însemnat este acela pe care femeia îl are cu tatăl copilului. O femeie deja matură, independentă, poate avea un copil care nu-i aparține decât ei: am cunoscut una dintre aceste femei ai cărei ochi se aprindeau la vederea unui

bărbat frumos, dar nu dintr-o dorință senzuală, ci pentru că-i măsura acestuia însușirile de armăsar; aceste amazoane ale maternității salută cu entuziasm mira-• colul însămânțării artificiale. Dacă tatăl copilului își împarte viața cu ele, îi vor refuza orice drept asupra progenerurii sale, vor încerca -precum mama lui Paul din Fii și îndrăgostiți - să formeze cu micuțul un cuplu închis. Dar, în majoritatea cazurilor, femeia are nevoie de un sprijin masculin pentru a-și accepta noile sale responsabilități; nu se va devota cu bucurie nou-născutului decât dacă un bărbat îi este devotat.

Cu cât este mai infantilă și mai timidă, cu atât această nevoie e mai presantă. Tot H. Deutsch povestește despre o tânără femeie care s-a căsătorit la cincisprezece ani cu un băiat de șaisprezece ani, care o lăsase însărcinată. De când era doar o fetiță îi plăceau copiii și o ajutase pe mama ei să-i îngrijească pe frații și pe surorile ei mai mici. Dar când a ajuns ea însăși mamă a doi copii, a intrat în panică, îi cerea soțului ei să stea tot timpul lângă ea; a trebuit ca el să-și ia o slujbă care-i permitea să «tea ore întregi acasă. Trăia într-o continuă anxietate, exagerând certurile între micuți, dând o importanță excesivă celor mai mici incidente ale zilei. Multe tinere mame cer astfel ajutorul soțului lor, pe care-l alungă adesea de acasă copleșindu-l cu grijile lor. H. Deutsch citează și alte cazuri curioase, printre care și acesta:

O tânără măritată a crezut că a rămas gravidă și a fost extrem de fericită; plecând într-o călătorie fără soțul ei, a avut o foarte scurtă aventură pe care a acceptat-o tocmai pentru că, fiind copleșită de maternitate, nimic altceva nu i se părea mai important; revenind lângă soțul ei, și-a dat seama ceva mai târziu că într-adevăr se înșelase asupra concepției, care data din acea călătorie. Când s-a

născut copilul^[345], s-a întrebat brusc dacă era fiul soțului ei sau al amantului de ocazie; era incapabilă să încerce vreun sentiment față de copilul pe care și-l dorise atât; plină de angoasă, nefericită, a recurs la un psihiatru și nu s-a interesat de copil decât din momentul în care s-a hotărât să-l considere pe soțul ei ca fiind tatăl nou-născutului.

Femeia care simte afecțiune față de soțul ei își va modela adesea sentimentele sale după ale lui: ea întâmpină sarcina și maternitatea cu bucurie sau cu proastă dispoziție, după cum el va fi mândru sau inoportun de această veste. Uneori femeia își dorește copilul pentru a consolida o legătură sau căsătoria, și atașamentul pe care îl va avea față de el depinde de reușita sau de eșecul planurilor sale. Dacă încearcă ostilitate la adresa soțului ei, situația este și mai diferită: poate să se consacre cu înverșunare copilului și săi nege tatălui posesiunea acestuia sau, dimpotrivă, să privească cu ura vlăstarul bărbatului pe care-l detestă. Doamna H. N., a cărei noapte a nunții am povestit-o conform celor relatate de Stekel, a rămas imediat gravidă și a detestat toată viața fetița concepută în oroarea acestei brutale inițieri. Putem vedea și din Jurnalul Sofiei Tolstaia cum ambivalența sentimentelor față de soț se reflectă în prima ei sarcină. Ea scrie:

Această stare îmi este, fizic și moral, insuportabilă. Fizic, sunt tot timpul bolnavă, iar din punct de vedere moral, simt o plictiseală, un vid, o angoasă teribilă. Și pentru Liova am încetat să mai exist. Nu-i mai pot aduce nici o bucurie, căci sunt însărcinată.

Singura plăcere pe care o află în această stare este de ordin masochist: fără îndoială, eșecul raporturilor sale amoroase a făcut-o să simtă o nevoie infantilă de autopedepsire.

De ieri sunt foarte rău bolnavă, mi-e teamă să nu fac un avort. Durerea din pânțece îmi produce însă un soi de plăcere. E ca atunci când eram copil și făceam o prostie, mama mă ierta, dar eu, nu. Mă ciupeam sau mă înțepam tare în mână, până ce durerea devenea insuportabilă. Totuși, o suportam și chiar îmi făcea o imensă plăcere. Când... copilul se va naște, va începe din nou, e dezgustător! Totul mi se pare nespus de plictisitor. Pendula bate atât de trist orele... Ah! Dacă Liova...!

Dar sarcina este mai ales o luptă care pentru femeie se dă înlăuntrul ei; o resimte în același timp ca pe o îmbogățire și ca pe o mutilare; fetusul este o parte din trupul ei, dar și un parazit care o exploatează; îl posedă și este posedată de el; îi rezumă întreg viitorul și, purtându-l, se simte cât lumea de bogată; dar chiar această bogăție o anihilează, ea are impresia că nu mai este nimic. O nouă existență se va manifesta și-i va justifica propria ei existență, este mândră de acest lucru: dar se simte totodată jucăria unor forțe obscure, este purtată de colo-colo, violentată. Ciudat la femeia însărcinată este că, chiar în momentul când corpul ei transcende, este sesizat ca fiind imanent: se închide în sine însuși în grețuri și stări de rău; încetează de a mai exista numai pentru sine și tot atunci devine mai voluminos decât a fost vreodată. Transcendența artizanului, a bărbatului de acțiune este locuită de o subiectivitate, dar la viitoarea mamă opoziția subiect/obiect este abolită; ea formează împreună cu copilul cu care este însărcinată un cuplu echivoc pe care viața îl inundă; prinsă în mreaja naturii, este ca o plantă, ca un animal, o rezervă de coloid, o mașină de clocit, un ou; îi înspăimântă pe copii, cu trupurile lor egoiste, și îi face să rânjească pe tineri pentru că este o ființă umană, o conștiință și o libertate care a devenit o unealtă pasivă a vieții. Viața nu este, de obicei, decât o condiție a existenței: în

gestație ea apare ca fiind creatoare; dar este o creație ciudată care se realizează în contingență și în facticitate. Pentru unele femei bucuriile sarcinii și ale alăptării sunt atât de puternice, încât vor să le repete la infinit; cum își înțărca bebelușul, se simt frustrate. Aceste femei, care sunt mai degrabă mașini de făcut copii decât mame, caută cu aviditate posibilitatea de a-și aliena libertatea în profitul cărnii lor: existența le apare ca justificată în liniște de pasivă fertilitate a propriului corp. Dacă trupul este pură inerție, nu poate încarna, nici măcar sub o formă degradată, transcendența; este lene și plictiseală, dar imediat ce înmugurește devine trunchi, izvor, floare, se depășește, devine mișcare către viitor și în același timp o prezență consistentă. Separarea de care femeia a suferit odinioară în momentul înțercării este compensată; ea este din nou scăldată în acest curent al vieții, reintegrată întregului, verigă în lanțul fără sfârșit al generațiilor, carne care există prin și pentru altă carne. Atunci când simte copilul în pânțele ei îngreunat sau când îl strânge la pieptul ei umflat de lapte, mama realizează acea contopire căutată în brațele bărbatului și care îi este refuzată imediat ce ia fost acordată. Nu mai este un obiect supus unui subiect, ci chiar această echivocă realitate care este viața. Trupul ei în sfârșit îi aparține, din moment ce este al copilului care îi aparține. Societatea îi recunoaște această posesiune și, mai mult, îi conferă un caracter sacru. Poate să-și arate sânii care erau altădată un obiect erotic, iar acum au devenit un izvor al vieții: astfel încât tablouri pioase ne-o înfățișează pe Fecioara Maria descoperindu-și pieptul și implorându-l pe fiul ei să salveze umanitatea. Alienată în trupul ei și în demnitatea sa socială, mama are iluzia liniștitoare că este o ființă în sine, o valoare acceptată.

Dar nu este decât o iluzie. Căci ea nu creează, de fapt, copilul: el se creează în ea; carnea ei naște

numai carne: este incapabilă să întemeieze o existență care va trebui să se întemeieze ea însăși; creațiile care emană libertate afirmă obiectul ca valoare și îi dau o necesitate; în pântecul matern, copilul este nejustificat, nu este încă decât o proliferare gratuită, un fapt brut a cărui contingență este simetrică cu aceea a morții. Mama poate să aibă motivele ei să vrea un copil, dar nu i-ar putea da acestui celălalt care va fi mâine propriile ei rațiuni de a fi; ea îl concepe în generalitatea trupului ei, nu în singularitatea existenței sale. Acest lucru îl înțelege eroina Colettei Audry când spune:

Nu mă gândisem niciodată că ar putea da un sens existenței mele... Ființa lui încolțise în mine și trebuise să-l duc până la capăt, orice s-ar fi întâmplat, fără a putea grăbi lucrurile, chiar dacă puțin ar fi lipsit să mor. Apoi a fost acolo, născut din trupul meu; astfel semăna cu opera pe care aș fi putut s-o înfăptuiesc în viață... dar, în sfârșit, nu era.

În acest sens misterul întruchipării se repetă în fiecare femeie; orice copil care se naște este un zeu care se transformă în om; nu s-ar putea realiza ca libertate și conștiință dacă n-ar veni pe lume: mama se pretează acestui mister, dar n-are cum să-l comande; supremul adevăr al acestei ființe care se făurește în pântecul ei îi scapă. Acest echivoc se traduce prin două fantasmе contradictorii: orice mamă crede că vlăstarul ei va fi un erou; astfel își exprimă uimirea la ideea de a da naștere unei conștiințe și unei libertăți; dar se întâmplă și să se teamă că va naște un infirm, un monstru, pentru că ea cunoaște îngrozitoarea contingență a cărnii, și acest embrion care-o locuiește nu este decât carne. În unele cazuri unul dintre cele două mituri este mai puternic; dar adesea femeia oscilează între ele. Ea este sensibilă și la un alt echivoc. Prinsă în

marele ciclu al speciei, afirmă viața împotriva timpului și al morții: prin aceasta este promisă nemuririi; dar ea simte în carnea ei adevărul cuvintelor lui Hegel: „Nașterea copiilor înseamnă moartea părinților”. Copilul, se mai spune, este pentru părinți „ființa pentru sine a dragostei lor care cade în afara lor”; și invers, el își va obține ființa pentru sine „din despărțirea de izvor, despărțire în urma căreia izvorul seacă”. Această depășire de sine este și pentru femeie prefigurarea propriei sale morți. Ea traduce acest adevăr prin frica pe care o încearcă imaginându-și nașterea: de fapt se teme să nu-și piardă viața.

Semnificația sarcinii fiind atât de ambiguă, e normal ca atitudinea femeii să fie ambivalentă; de altfel, ea se modifică în diferitele stadii ale evoluției fetusului. Trebuie să subliniem mai întâi că la începutul procesului, copilul nu este prezent, nu are decât o existență imaginară; mama poate visa la acest mic individ care se va naște după câteva luni, poate să-i pregătească leagănul, scutecele: ea nu sesizează concret decât fenomenele organice tulburi din trupul ei. Există preoți ai Vieții și ai Fecundității care pretind, mistic, că femeia cunoaște după plăcerea încercată în actul amoros dacă bărbatul a lăsat-o însărcinată; este unul dintre miturile la care trebuie să renunțăm. Femeia nu are niciodată o intuiție decisivă a evenimentului, ci îl deduce plecând de la niște semne incerte. I se oprește ciclul, se îngrașă, i se îngreunează sânii și o dor, are amețeli, grețuri; uneori se crede pur și simplu bolnavă și află de la medic despre sarcină. Atunci ea își dă seama că trupul ei a primit o destinație care o transcende; zi de zi, un polip născut din carnea ei și străin de ea se va dezvolta în ea; este prada speciei care îi impune misterioasele sale legi și în general această alienare o înspăimântă; teama ei se manifestă prin stări de vomă, care sunt în parte

provocate de modificările sucurilor gastrice; dacă această reacție, necunoscută femelelor de mamifere, capătă o importanță aparte, ea se întâmplă din motive psihice, trădând caracterul acut pe care-l îmbracă, la femeie, conflictul între specie și individ.^[346] Chiar dacă femeia își dorește foarte tare copilul, trupul ei se revoltă mai întâi atunci când trebuie să nască. Stekel afirmă că vomităriile femeii însărcinate exprimă întotdeauna un anumit refuz al copilului; și dacă acesta este primit cu ostilitate - pentru motive adesea nemărturisite - tulburările stomacului se exagerează.

„Psihanaliza ne-a arătat că exagerarea psihică a simptomelor de vomă nu se întâlnește decât în cazul în care expulza orală traduce sentimente de ostilitate la adresa sarcinii sau a fătului”, spune H. Deutsch, și adaugă: „Adesea conținutul psihic al vomelor legate de sarcină este exact același ca în cazul vomelor isterice ale fetelor, provenite din fanteze de graviditate”^[347]. În ambele cazuri este din nou activată învechita idee de fecundație pe gură pe care o au copiii. Pentru femeile infantile în special, sarcina este, ca și altădată, asimilată unei boli a aparatului digestiv. H. Deutsch citează o bolnavă care-și studia cu anxietate voma pentru a vedea dacă nu găsește acolo fragmente de embrion; totuși știa, spunea ea, că această obsesie este absurdă. Bulimia, lipsa de apetit, grețurile marchează aceeași ezitare între dorința de a păstra și aceea de a distruge embrionul. Am cunoscut o tânără care suferea în același timp de vome exasperate și de o constipație îndărătnică; mi-a spus ea însăși într-o zi că avea impresia că în același timp caută să arunce fătul afară și încearcă să îl rețină; ceea ce corespunde exact cu dorințele sale mărturisite. Doctorul Arthus^[348] citează exemplul următor pe care-l rezum:

Doamna T... prezintă tulburări ale sarcinii cu vomități grave... Situația este atât de neliniștitoare, încât se pune problema unei întreruperi a sarcinii... Tânăra femeie este dezolată... Scurta analiză care poate fi practică relevă că: doamna T... se identifică inconștient cu una dintre vechile sale prietene de la pension care a jucat un rol foarte important în viața sa afectivă și care a decedat de pe urma prunei sale sarcini. Imediat cum această cauză poate fi descoperită, simptomele se ameliorează; după cincisprezece zile, încă mai are stări de vomă, dar care nu prezintă nici un pericol.

Constipația, diareea, travaliul de expulziune manifestă totdeauna același amestec de dorință și de angoasă: rezultatul este adesea un avort: aproape toate avorturile spontane au o origine psihică. Aceste tulburări se accentuează cu atât mai mult cu cât femeia le dă mai multă importanță și cu cât „se ascultă” mai mult. În special, faimoasele „pofte” ale femeilor însărcinate sunt obsesii de origine infantilă nutrite cu complezență: ele se referă întotdeauna la alimente, în urma vechii idei de fecundație alimentară; femeia, simțindu-se răătăcită în trupul ei, traduce, cum se întâmplă adesea în psihastenii, acest sentiment de înstrăinare printr-o dorință de care adesea este fascinată. Există de altfel o „cultură” a acestor pofte prin tradiție, așa cum altădată a existat o cultură a isteriei; femeia se așteaptă să aibă pofte, le pândeste, le inventează. Mi sa citat cazul unei fete-mame care avusese o pofță atât de nestăpânită de spanac, încât alergase la piață să-l cumpere și trepida de nerăbdare privind cratița în care fierbea: își exprima astfel angoasa singurătății sale; știind că nu poate conta decât pe ea însăși, se grăbea cu febrilitate să-și satisfacă doințele. Ducea de Abrantes a descris într-un fel foarte amuzant în Memoriile sale un caz în care poftea este sugerată

imperios de cei din jurul femeii. Ea se plânge că în timpul sarcinii a fost înconjurată de prea multă sollicitudine:

Aceste îngrijiri, aceste atenții sporesc starea de rău, greața, nervozitatea și încă o mie” și una de suferințe care însoțesc întotdeauna primele sarcini Am încercat-o pe pielea mea... Mama a început, într-o zi când cinam la ea. .

— Ah! Doamne, îmi zise ea dintr-o dată punând jos furculița și privindu-mă

cu un aer consternat, ah! Doamne, am uitat să te întreb ce aveai iu

chef să mănânci.

— Dar n-am poftă de nimic, am răspuns eu.

— N-ai poftă, a zis mama... N-ai poftă! așa ceva nu s-a mai văzut! Te

Înșeli. Asta pentru că nu îi dai nici o atenție. O să vorbesc cu soacră-ta.

Și uită-le pe cele două mame ale mele consultându-se între ele. Și iată-l pe Junot care, de teamă că am să-i fac vreun copil cu cap de mistreț.. mă întreba în fiecare dimineață: „Laura, de ce anume ai poftă?” Cumnata mea care se întorsese de la Versailles s-a adăugat corului... cum că ea văzuse cazurile de persoane desfigurate din cauza unor poftes nesatisfăcute... Am sfârșit prin a mă înspăimânta eu însămi... Am căutat în minte ceva ce-mi plăcea cel mai mult și n-am găsit nimic. În sfârșit, într-o zi mi s-a întâmplat să mă gândesc, mâncând o bomboană cu aromă de ananas, că un ananas ar fi într-adevăr ceva nemaipomenit... O dată ce m-am convins că aveam poftă de ananas, am simțit mai întâi o foarte vie dorință de a mânca

ananas, care a sporit din clipa când Corcelet a declarat că... nu era sezonul. Oh! atunci am simțit acea suferință aproape de turbare care te face să vrei s-o satisfaci sau, dacă nu, să mori.

(Junot, după o mulțime de demersuri, a primit până la urmă un ananas de la doamna Bonaparte. Ducesa de Abrantes a fost foarte bucuroasă și și-a petrecut noaptea mirosindu-l și atingându-l, căci doctorul îi ordonase să nu-l mănânce decât dimineța. Când, în sfârșit, Junot i l-a servit):

Am împins farfuria de lângă mine. „Dar... nu știu ce am, nu pot să mănânc ananas.” El îmi apropie de nas blestemata aceea de farfurie, ceea ce-mi provocă din nou o aserțiune pozitivă: nu puteam mânca ananas. A trebuit nu numai să ia farfuria, ci să deschidă ferestrele, să parfumeze aerul din cameră pentru a înlătura și cea mai mică urmă din mirosul care într-o secundă numai îmi devenise odios. Și mai ciudat e că niciodată de atunci n-am mai putut mânca ananas fără să-mi fie silă...

Femeile care sunt înconjurate cu prea multă atenție, sau care se preocupă excesiv de ele însele prezintă cele mai multe fenomene morbide. Cele care trec cel mai ușor proba sarcinii sunt, pe de o parte, matroanele total dedicate funcției lor materne, pe de altă parte, femeile virile pe care nu le fascinează aventurile propriului lor trup și care țin neapărat să le depășească ușor: doamna de Staël purta o sarcină la fel de ușor ca pe o conversație.

Când sarcina avansează, raportul între mamă și fetus se schimbă. Acesta este solid instalat în pânțelele matern, cele două organisme s-au adaptat unul la altul și au loc schimburi biologice care-i permit femeii să-și regăsească echilibrul. Ea nu se mai simte posedată de specie: ea posedă

acum fructul pântecelui ei. În primele luni era o femeie oarecare, diminuată de travaliul secret care se împlinea în ea; mai târziu este mamă în mod evident și stările et de rău sunt reversul gloriei sale. Neputința de care suferea devine, accentuându-se, un alibi. Multe femei află atunci în sarcină o minunată pace; se simt justificate; avuseseră dintotdeauna înclinația de a-și observa, de a-și pândi propriul lor trup, dar nu îndrăzneau, din simțul datoriei sociale, să se intereseze de sine cu prea multă complezență; acum ele au dreptul să facă asta; tot ceea ce fac pentru propria lor sănătate o fac și pentru copil. Nu li se mai cere nici muncă, nici efort; nu mai trebuie să le pese de restul lumii; visele de viitor dau sens momentului prezent; ele nu trebuie decât să trăiască, sunt în vacanță. Rațiunea existenței lor este acolo, în pânțe, și le dă o impresie perfectă de plenitudine. „Este ca o sobiță, iarna, totdeauna aprinsă numai pentru tine, în întregime supusă voinței tale. Este ca un duș rece scăldându-te fără încetare în timpul verii. Asta este”, îi spunea o femeie Hélènei Deutsch. Satisfăcută, femeia simte și mulțumirea de a se ști „interesantă”: aceasta a fost dorința ei cea mai profundă încă din adolescență; ca soție, suferea de dependența față de bărbat; acum nu mai este nici obiect sexual, nici servitoare, ci încarnează specia, este o promisiune a vieții, a eternității; cei din jur o respectă, chiar și capriciile ei devin sacre; aceasta o și determină, așa cum am văzut, să-și inventeze „pofte”. „Sarcina îi permite femeii să dea un sens unor acte care altfel ar părea absurde”, spune Hélène Deutsch. Justificată de prezența altuia în pânțele ei, femeia se bucură în sfârșit pe deplin de a fi ea însăși.

Colette a descris în *Steaua Vesper* această fază a sarcinii.

Insidios, fără grabă, mă cuprindea beatitudinea femelelor grele. Nu mai eram tributară nici unei neliniști, nici unei nenorociri. Eufone, tors de pisică, cu care nume, științific sau familiar, să numești această ocrotire? Probabil că m-a satisfăcut pe deplin, din moment ce nu o pot uita. M-am plictisit să trec sub tăcere ceea ce nu am spus niciodată, adică starea de orgoliu, de banală magnificență pe care-o gustam pregătindu-mi fructul. În fiecare seară îmi luam câte puțin adio de la vremurile bune ale vieții mele. Știam bine că am s-o regret. Dar vioiciunea, torsul de pisică, euforia inundau totul, și asupra mea domnea dulcea bestialitate, nonșalanța pe care mi-o aduceau greutatea mea sporită și chemările surde ale creaturii pe care o făuream în mine.

A șasea, a șaptea lună... Primele căpșuni, primii trandafiri. Pot să-mi numesc sarcina altfel decât o lungă sărbătoare? Chinurile facerii se uită, dar nu poți uita o lungă sărbătoare unică: nu am uitat nume. Îmi amintesc mai ales că somnul, la cele mai capricioase ore, pune stăpânire pe mine și că eram cuprinsă, ca pe vremea copilăriei, de nevoia de a dormi pe jos, pe iarbă, pe pământul cald de soare. Unică „poftă”, o poftă sănătoasă.

Spre sfârșit păream un șobolan care târăște după el un ou furat. Devenisem incomodă pentru mine însămi, mi se întâmpla să fiu prea obosită ca să mă culc... Chiar și ducând povara acestei greutate și a oboselii, lungă mea sărbătoare continua. Eram purtată pe un scut de privilegii și de atenție...

Despre această fericită sarcină, Colette ne spune că una dintre prietenele ei a numit-o „sarcină de bărbat”. Și ea apare într-adevăr ca aparținând acestei specii de femei care-și suportă curajos starea pentru că nu sunt absorbite de ea. În timpul gravidității și-a continuat munca de scriitor.

„Copilul mi-a dat primul de știre că va veni și atunci am pus capacul stiloului.”

Alte femei își dau și mai multă importanță; ele își rumegă la infinit noua lor însemnătate. Cum sunt puțin încurajate, ele își asumă pe socoteala lor miturile masculine: ele opun lucidității de spirit noaptea fecundă a Vieții, conștiinței limpezi, misterele interiorității, libertății facile, greutatea pântecelui care este acolo, în enorma lui facticitate; viitoarea mamă se simte humus și glie, izvor, rădăcină; când ațipește, somnul său este acela al haosului unde fermentează lumi. Unele viitoare mame, gata să uite de sine, sunt încântate mai ales de comoara vieții care crește în ele. Această bucurie o exprimă Cecile Sauvage în poemul său *Sufletul înmugurit*:

Tu ești al meu precum sunt zorii ai timpului pe care-l scaldă,/ In jurul tău se strânge viața-mi, temprejmuiește - lină caldă/ In umbra căruia cresc tainic mici mădulare zgribulite.

Și mai departe:

Te mângâi temătoare-n culcușul tău de vată/ Mic suflet-mugur, prins de floarea mea, ceresc/ Tipar plăpândeii inimi cu inima-mi toclesc/ Tu, fruct al meu, de puf, tu, gură-nrourată.

Și într-o scrisoare către soțul ei:

E ciudat, mi se pare că asist la formarea unei planete infime și că-i plămădesc globul ei fragil. N-am fost niciodată atât de aproape de viață. Nu am simțit niciodată cu atâta acuitate că sunt sora pământului, cu vegetația și sevele lui. Picioarele mele pășesc pe pământ ca deasupra unui animal viu. Visez la ziua plină de cântece de flaut, de albine trezite, de rouă, căci iată că el se răsucesce și se agită în mine. Dacă ai ști ce prospețime de

primăvară și ce tinerețe aduce în mine acest suflet înmugurit! Și, pe deasupra, este sufletul de copil al lui Pierrot, elaborând în noaptea ființei mele doi ochi mari de infinit, asemănători cu ai lui.

În schimb, femeile care sunt foarte cochete, care se simt esențial un obiect erotic, care se iubesc în frumusețea trupului lor suferă să se vadă deformat, urât, incapabile să suscite dorința. Sarcina nu le mai apare ca o sărbătoare sau ca o îmbogățire, ci ca o diminuare a eului lor.

Citim, între altele, în *Viața mea* de Isadora Duncan:

Copilul își făcea simțită prezența... Frumosul meu trup de marmură se întindea, se sfârâma, se deforma... mergând pe malul mării, simțeam uneori un exces de forță și de vigoare și îmi spuneam uneori că mica creatură va fi a mea, numai a mea; dar în alte zile... aveam impresia că sunt un biet animal închis în cușcă. Alternând speranța cu disperarea, mă gândeam adesea la pelerinajele tinereții mele, la rătăcirile mele, la descoperirea artei, și toate nu erau decât un prolog străvechi, pierdut în ceața care se sfârșea cu așteptarea unui copil, capodoperă la îndemâna oricărei țărănci... Au început să mă cuprindă tot felul de temeri. Degeaba îmi spuneam că toate femeile au copii. Era ceva firesc, șt totuși mi-era teama Teamă de ce? Desigur, nu de moarte și nici măcar de suferință, mi-era o teamă nelămurită de necunoscut. Din ce în ce mai mult, frumosul meu trup se deforma sub privirile mele uimite.

Unde erau grațioasele mele forme juvenile de naiadă? Unde îmi erau ambiția, renumele? Adesea, în ciuda voinței mele, mă simțeam nefericită și învinsă. Lupta cu viața, această uriașă, era inegală; dar atunci mă gândeam la copilul care avea să se

nască și toată tristețea mea dispărea Ore crude de așteptare în noapte. Cât de scump plătim gloria de a fi mame!

În ultimul stadiu al sarcinii, se schițează separarea între mamă și copil. Femeile simt diferit prima mișcare, lovitura de picior la porțile lumii dată în pânțele care-l închide pe copil departe de lume. Unele primesc cu o uimire fericită acest semnal ce anunță prezența unei vieți autonome; altele se gândesc cu repulsie că sunt receptaculul unui individ străin. Din nou se tulbură uniunea dintre fetus și trupul matern: uterul coboară, femeia are senzația de presiune, de tensiune, de dificultate respiratorie. Este posedată de data aceasta nu de o specie indistinctă, ci de copilul care se va naște; nu era până acum decât o imagine, o speranță; acum prezența lui devine apăsătoare Realitatea lui creează noi probleme Orice trecere este neliniștitoare nașterea apare ca fiind deosebit de înspăimântătoare. Când femeia se apropie de termen, toate terorile copilăriei ei reînvie; dacă în urma unui sentiment de vinovăție se crede blestemată de mama ei, se convinge că o să moară ea sau copilul va muri. Tolstoi a descris în Război și Pace, în personajul Lisei, una dintre aceste femei infantile care văd în naștere o condamnare la moarte; și ea chiar moare.

Nașterea va avea, după caz, caractere foarte diferite: femeia dorește în același timp să păstreze în trupul ei comoara de carne care este o bucată prețioasă din ea însăși și să se debaraseze de acea prezență care o stânjenește; vrea să și vadă visul cu ochit, dar îi e teamă de responsabilitățile noi pe care le implică această materializare; o dorință poate fi mai puternică decât alta, dar de multe ori femeia oscilează între cele două Adesea se întâmplă să nu fie hotărâtă în forul ei interior să abordeze încercarea aceasta angoasantă: vrea să-și

dovedească sieși și celor din jur - mamei sau soțului ei — că e în stare să o depășească fără ajutorul lor; dar în același timp urăște lumea, viața, pe cei apropiați pentru suferințele pe care le îndură și adoptă, protestând, o conduită pasivă. Femeile independente - matroane sau femei virile - țin neapărat să aibă un rol activ în momentele care precedă nașterea și în timpul nașterii înseși; dacă sunt infantile, femeile se vor abandona pasiv moașei sau mamei lor; unele nu țipă în durerile facerii, din orgoliu; altele refuză orice consemn. Se poate spune că prin această criză ele își exprimă atitudinea lor profundă față de lume în general și față de maternitate în particular; sunt stoice, resemnate, protestatatoare, imperioase, revoltate, inerte, încordate... Aceste dispoziții psihologice au o enormă influență asupra duratei și dificultății nașterii (care depinde și de factori pur organici). Semnificativ este că în mod normal, femeia -ca și femelele anumitor animale domestice - are nevoie de ajutor pentru a îndeplini funcția la care o predestinează natura; există țărânci cu obiceiuri aspre și fete-mame care nasc singure; dar acest fapt atrage adesea moartea copilului sau boli de nevindecă ale mamei. Chiar în momentul în care femeia își îndeplinește destinul ei feminin, ea este încă dependentă: ceea ce dovedește că, în ceea ce privește specia umană, natura nu se distinge niciodată de artificiu. Firește, conflictul între interesul individului feminin și acela al speciei este atât de acut, încât antrenează de multe ori moartea copilului sau a mamei: intervențiile umane ale chirurgiei, ale medicinei au diminuat considerabil - și chiar au eliminat aproape - accidentele atât de frecvente altădată. Metodele anesteziei sunt pe cale să dezmință afirmația biblică: „îți vei naște copilul în chinuri”; utilizată în mod curent în America, anestezia începe să se răspândească și în Franța; în martie 1949, un decret a făcut-o obligatorie în Anglia^[349].

Care sunt exact suferințele de care anestezia o cruță pe femeie, este greu de știut. Faptul că nașterea durează uneori mai mult de douăzeci și patru de ore, iar alteori se termină în două-trei ore interzice orice generalizare. Pentru unele femei, nașterea este un martiriu. Este cazul Isadorei Duncan: își trăise sarcina în adâncă neliniște, și fără îndoială rezistențele ei psihice au agravat și mai tare durerile nașterii; ea scrie:

Se poate spune orice despre Inchiziția spaniolă, nici o femeie care a născut nu se poate teme de torturile ei, care sunt o joacă de copii în comparație cu durerile facerii. Fără încetare, fără milă, acest geniu invizibil și crud mă ținea în gheare, îmi sfâșia oasele și nervii. Se spune că asemenea suferințe se uită repede. Tot ceea ce pot să răspund este că ajunge să închid ochii pentru a-mi auzi din nou strigătele și tânguierile.

Alte femei consideră, dimpotrivă, că nașterea e o încercare relativ ușor de îndurat. Foarte puține află în ea o plăcerea senzuală.

Sunt o ființă atât de profund sexuală, încât chiar și nașterea este pentru mine un act sexual, scrie una dintre acestea^[350]: *Aveam o asistentă foarte frumoasă. Mă spăla și îmi făcea injecții. Era destul pentru a-mi provoca o stare de mare excitație însoțită de frisoane nervoase.*

Unele afirmă că au încercat în timpul nașterii o impresie de putere creatoare; ele au îndeplinit cu adevărat un travaliu voluntar și creator; multe se simt, dimpotrivă, pasive, o unealtă suferindă, torturată.

Primele raporturi ale femeii cu copilul sunt la fel de variabile. Unele femei suferă de vidul pe care-l simt în trup; li se pare că le-a fost furată comoara.

Rămasă fără grai, sunt stupul Din care roiul a pornit spre cer îndumicatu-mi sânge, niciodată Nu va mai trece în făptura ta Ființa mea e casa ferecată Din care-un mort au scos, abia

scrie Cecile Sauvage. Și mai departe:

Tu nu mai ești, cu totul, al meu. Încă de-acuma Capul tău - iată-l oglindă pentru alte bolți cerești.

Și în altă parte:

Născut a fost și, pentru totdeauna, pierdut c
fragedu-mi iubit Născut a fost, cumplit de-
nsingurată mă regăsesc, și-n van ascult În mine
răscolit de groază, al sângelui meu vid tumult

În același timp, totuși, toate tinerele mame
încearcă o curiozitate mirată. Este un miracol bizar
să vezi, să ții în brațe o ființă vie plămădită în tine,
ieșita din tine. Dar ce rol a avut, de fapt, mama în
evenimentul extraordinar care aduce pe lume o
nouă existență? Nu știe. N-ar fi existat fără ea, și
totuși îi scapă. Cu o tristețe uluită își vede copilul
în afara ei, desprins din ea. Și aproape întotdeauna
simte decepție Femeia ar vrea să-l simtă al său la
fel de sigur ca pe propria ei mână: dar tot ceea ce
simte copilul este închis în el, este opac,
impenetrabil, separat; nu-l recunoaște pentru că
nu-l cunoaște: și-a trăit sarcina fără el: nu are un
trecut comun cu micuțul străin. Nu se aștepta săi
fie imediat familiar; dar nu, este un nou-venit, și
mama este stupefiată de indiferența cu care-l
primește. În reveriile ei din vremea sarcinii,
copilul era o imagine, era infinit, și femeia se juca
în mintea ei cu viitoarea sa maternitate; acum se
trezește cu un mic individ finit, este acolo cu
adevărat, contingent, fragil, pretențios. Bucuria că
în sfârșit este acolo, real, se amestecă cu regretul
că nu este decât atât.

Multe tinere mame regăsesc prin alăptare, dincolo
de separație, un intim raport animal cu copilul lor;
este o oboseală mai epuizantă decât a sarcinii, dar
care-i permite femeii ce alăptează să perpetueze
starea de „vacanță”, de pace, de plenitudine pe
care o savura pe când era însărcinată.

Când îi dădea copilului să sugă, spune despre una
dintre eroinele sale Colette Audry^[351], nu avea

nimic altceva de făcut, și asta ar fi putut dura ore întregi; nici nu se gândea la ce ar putea veni după aceea. Nu trebuia decât să aștepte ca micuțul să l se desprindă de piept ca o albină mare.

Dar există femei care nu pot alăpta și în care indiferența uimită din primele ore se perpetuează până când își găsesc o legătură concretă cu copilul. Acesta a fost, între altele, cazul Colettei, care nu și-a putut alăpta fiica și a descris cu sinceritatea ei obișnuită primele sentimente materne^[352]:

Urinarea este contemplarea unei persoane noi care a intrat în casă fără a veni din afară... Puneam oare destulă dragoste în această contemplare? Nu îndrăznesc s-o afirm. Desigur, aveam obiceiul - îl am încă - de a mă mira. Îl exersam asupra acestui ansamblu de minunății care este un nou-născut: unghiuțele asemănătoare, în transparenta lor, cu solzii crevetelor roz, talpa piciorușelor cu care venise la noi fără a atinge pământul. Umbra ușoară a genelor coborâte pe obraz, așezate între peisajele terestre și visul albăstrui al ochiului. Sexul micuț, ca o migdală abia incizată, cu două valve, închise exact una lingă alta. Dar această minuțioasă admirație pe care 1-0 dedicam fiicei mele nu o numeam dragoste, nu simțeam că e dragoste. Pândeam... Nu simțeam, privind spectacolul pe care viața mea îl așteptase atât de mult timp, vigilența și emulația mamelor orbite. Când va veni oare pentru mine semnul care însoțește o a doua efracție, mai dificilă? A trebuit să accept faptul că o seamă de avertismente, de emoții furtive și geloase, de premoniții false și chiar adevărate, mândria de a dispune de o viață a cărei umilă creatoare eram, conștiința un pic perfidă că dădeam altcuiva o lecție de modestie m-au schimbat în cele din urmă într-o mamă obișnuită. Și încă nu m-am înseninat decât atunci când limbajul inteligibil a înflorit pe buzele ei

fermecătoare, când conștiința, maliția și chiar tAndrétea au făcut dintr-un bebeluș ca toți ceilalți o fată, și dintr-o fată, fiica mea!

Există și mame înspăimântate de noile lor responsabilități. În timpul sarcina, nu trebuiau decât să se abandoneze trupului lor; nu li se cerea nici o inițiativă. Acum se trezesc în fața unei persoane care are drepturi asupra lor. Unele femei își mângâie cu veselie copilul cât sunt la spital, încă bine dispuse și nepăsătoare, dar încep să-l privească ca pe o povară imediat ce se întorc acasă. Chiar și alăptarea nu le aduce nici un fel de bucurie, dimpotrivă, se tem să nu-și strice forma sinilor; își privesc cu ranchiună pieptul plin de vinișoare și de glande dureroase: gura copilului le rănește; li se pare că le aspiră forțele, viața, fericirea. Le constrânge să îndure o grea servitute și nu mai face parte din ele, ci apare ca un tiran: ele privesc cu ostilitate acest nuc individ străin care le amenință carnea, libertatea, eul lor întreg

O mulțime de alți factori pot interveni. Relațiile femeii cu mama sa își păstrează întreaga lor importanță. H. Deutsch citează cazul unei tinere manie al cărei lapte seca de fiecare dată când mama ei venea s-o vadă; adesea femeia cere ajutorul alteia, dar este geloasă pe cea care-i alăptează copilul și este morocănoasă cu aceasta. O mare însemnătate au și raporturile cu tatăl copilului și sentimentele pe care el le nutrește. Un întreg ansamblu de rațiuni economice, sentimentale, definește copilul ca pe o povară, un lanț, sau ca pe o eliberare o bucurie, o stare de securitate. Sunt cazuri în care ostilitatea se transformă în ură declarată ce se traduce printr-o extremă neglijență sau prin maltratarea copilului. Cel mai adesea mama, conștientă de îndatoririle sale, luptă împotriva acestui sentiment; ea simte o remușcare care naște angoase în care se prelungesc

temerile sarcinii. Toți psihanalistii admit că mamele care au obsesia să nu le facă rău copiilor lor, cele care-și imaginează accidente oribile încearcă în majoritatea cazurilor față de copii lor o dușmănie pe care se străduiesc s-o refuleze. Ceea ce este oricum remarcabil și distinge această relație de orice altă relație umană este că în primele timpuri copilul nu inter vine în ea: surâsurile, gângurelile lui nu au alt sens decât acela pe care li-l dă mama; depinde de ea, nu de copil, ca acesta să i se pară fermecător, unic, sau plictisitor, banal, odios. De aceea femeile reci, nesatisfăcute, melancolice, care așteptau de la copil o companie, o căldură, o surescitare care să le scoată din starea lor obișnuită sunt dezamăgite. Ca și „starea de trecere” a pubertății, a inițierii sexuale, a căsătoriei, aceea a maternității naște decepție la femeile care speră că un eveniment exterior le poate justifica sau reînnoi viața. Este sentimentul pe care Sofia Tolstaia îl descrie astfel:

Aceste nouă luni au fost cele mai teribile din viața mea. Cât despre a zecea, mai bine să nu mai vorbim despre ea.

Degeaba se străduiește să consemneze în jurnalul ei o bucurie convențională: tristețea și teama ei de responsabilitate ne frapează.

Totul s-a terminat. Am născut, mi-am primit partea de suferință, mi-am revenit și, puțin câte puțin, mă întorc la viață cu o neliniște și o teamă constantă față de copil și mai ales față de soțul meu. Ceva s-a rupt în mine. Ceva îmi spune că voi suferi tot timpul de-acum înainte, cred că este teama de a nu-mi putea îndeplini îndatoririle față de familia mea. Am încetat să mai fiu naturală pentru că mi-e teamă de această dragoste vulgară a femeiei pentru puii ei și de a-mi iubi exagerat soțul. Se spune că este o virtute să-ți iubești soțul și copiii. Ideea

aceasta mă consolează uneori... Cât de puternic este sentimentul matern, și cât de natural im se pare să fiu mamă. Este copilul lui Liova și de aceea îl iubesc.

Dar se știe că își afișează atât de tare dragostea pentru soțul ei tocmai pentru că nu îl iubește; această antipatie se răsfrânge asupra copilului pe care îl concepuse în urma unor îmbrățișări ce o scârbeau. K. Mansfield a descris ezitarea unei tinere mame care-și iubește soțul, dar îi suportă cu repulsie mângâierile. Ea încearcă față de copiii săi în același timp tandrețe și o impresie de vid, pe care o interpretează cu tristețe ca pe o completă indiferență. Linda, odihnindu-se în grădină lângă ultimul ei născut, se gândește la soțul ei, Stanley^[353].

Acum era căsătorită cu ci, și chiar îl iubea Nu pe Stanley cel pe care îl cunoștea toată lumea, nu pe Stanley cel de fiecare zi: ci pe un Stanley timid, sensibil, inocent, care îngenunchea în fiecare seară pentru a-și spune rugăciunea. Dar nenorocirea era... că-l vedea pe Stanley al ei atât de rar. Avea clipe luminoase, momente de liniște, dar în restul timpului impresia ei era că trăia într-o casă gata dintr-un moment în altul să ia foc, pe un vas gata în fiecă zi să naufragieze. Și întotdeauna Stanley era în mijlocul primejdiei. Își petrecea timpul salvându-l, îngrijindu-l, liniștindu-l și ascultându-i povestea. Timpul care-i mai rămânea îl petrecea temându-se să nu rămână însărcinată... E foarte frumos să spui că soarta femeilor este să aibă copii. Nu este adevărat. Ea, de exemplu, putea dovedi că e o idee falsă. Era dărâmată, slăbită, descurajată de sarcinile ei. Iar și mai greu de suportat era faptul că nu-și iubea copiii. N-avea nici un rost să se prefacă... Nu, era ca și cum un vânt rece ar fi înghețat-o în fiecare dintre acele teribile călătorii; nu-i mai rămânea nici un pic de

căldură pentru ei. Cât despre băiețel, ei bine! slavă Domnului, era al mamei ei, Beryl, care-l voia. Ea de-abia îl ținuse în brațe. Îi era atât de indiferent când se odihnea la picioarele ei. Își plecă privirea... Era ceva atât de bizar, atât de neașteptat în surâsul lui, încât Linda surise și ea. Dar își luă seama și-i spuse copilului cu răceală: „Mie nu-mi plac copiii” „Nu-ți plac copiii.” Nu putea crede. „Nu mă iubești?” își agita stupid brațele spre mama lui. Linda se lăsă să cadă în iarbă. „De ce zâmbești în continuare?” zise ea cu severitate. „Dacă ai ști ce gândeam, n-ai mai râde...” Linda era atât de uimită de încrederea micii creaturi. A, nu, fii sinceră. Nu asta simțea; era ceva cu totul diferit, ceva atât de nou, atât de... Lacrimi îi veniră în ochi; îi șopti încetișor copilului: „Bună ziua, micuțul meu caraghios...”

Toate aceste exemple sunt suficiente pentru a arăta că nu există „instinct” matern: cuvântul nu se aplică în nici un caz speciei umane. Atitudinea mamei este definită prin ansamblul situației sale și prin felul în care ea și-o asumă. Această situație este, după cum am văzut, extrem de variabilă.

Fapt este că, dacă împrejurările nu sunt de-a dreptul defavorabile, mama va afla în copil o îmbogățire.

Era ca un răspuns al realității proprii sale existențe.... prin copil ea avea drept sprijin toate lucrurile și pe ea însăși pentru a începe...

scrie Colette Audry despre o tânără mamă. Tot ea îi împrumută altelea aceste cuvinte:

Atârna în brațele mele, pe pieptul meu, ca lucrul cel mai greu din lume. până la limita puterilor mele. Mă îngropa în pământ, în tăcere și în noapte. Dintr-o dată îmi aruncase toată greutatea lumii pe umeri. Chiar din acest motiv îl voisem. Singură

eram prea ușoară.

Dacă unele femei care sunt mai degrabă „mașini de făcut copii” decât mame încetează să se mai intereseze de copil imediat cum îl înțărca și nu doresc decât o nouă sarcină, multe dintre ele, în schimb, simt că tocmai această separare îl face pe copil să devină al lor; nu mai este o bucată indistinctă din ele însele, ci o parte din lume; nu le mai bântuie surd trupul, pot să-l vadă, să-l atingă; după melancolia nașterii, Cecile Sau vage exprimă bucuria maternității posesive:

lată-te, micul meu amant neprețuit,

În patul larg al mamei tolănit,

Pot să te țin în brațe, să te sărut ușor,

Să-ți cântăresc cu mâna frumosul viitor;

Ție, mică statuie plăsmuită

Din sânge, bucurie și carne dezgolită

Micul meu dublu, marea-mi tulburare...

S-a spus și s-a repetat că femeia află în mod fericit în copil un echivalent al penisului: este absolut inexact. De fapt, bărbatul adult a încetat să mai vadă în penisul său o jucărie miraculoasă: valoarea pe care și-o păstrează organul său este aceea a obiectelor dezirabile a căror posesiune o asigură; tot astfel femeia invidiază prada pe care și-o anexează bărbatul, nu instrumentul acestei anexări; copilul potolește acest erotism agresiv pe care îmbrățișarea masculină nu-l satisface pe deplin; este omologul ei în ipostaza sa de iubită, când se dăruiește pe deplin bărbatului, fără a căpăta aceeași dăruire în schimb; bineînțeles, echivalența nu este exactă; orice relație este unică; dar mama află în copil - ca și amantul în iubita lui - o plenitudine trupească, și aceasta nu în abandon, ci

în dominare. Ea sesizează în copil ceea ce caută în femeie bărbatul: un altul care e în același timp natură și conștiință și care să fie prada sa, dublul său. Eroina Colettei Audry spune că ea afla la copilul ei:

Pielea făcută pentru degetele mele, care ținuse promisiunea tuturor pisoiașilor, tuturor florilor...

Trupul copilului are această netezime, această calduță elasticitate pe care, de când era fetiță, femeia a râvnit-o în trupul mamei sale și, mai târziu, peste tot în lume. El este plantă, animal, are în ochi ploile și râurile, azurul cerului și al mării, unghiile sale sunt de coral, părul o vegetație mătăsoasă, este o păpușă vie, o pasăre, un pisoie; floarea mea, perla mea, puiul meu, mieluşelul meu... mama aproape că murmură cuvintele îndrăgostitului și, la fel ca acesta, folosește cu aviditate adjectivele posesive; folosește aceleași moduri de apropiere: mângâieri, sărutări; își strânge copilul la piept, îl învâluie în căldura brațelor și a patului său. Uneori aceste relații au un caracter manifest sexual. Astfel, în confesiunea culeasă de Stekel și pe care deja am citat-o, se relatează:

Îmi alăptam fiul, dar fără nici o bucurie, căci nu creștea, și amândoi slăbeam. Alăptatul reprezenta pentru mine ceva sexual, și îmi era rușine când îi dădeam să sugă. Aveam o senzație fermecătoare când corpul lui micuț se strângea lângă al meu; fremătam când îi simțeam minutele atingându-mă... Toată dragostea mea se detașa de eul meu pentru a merge către copil. Stătea prea mult cu mine. Cum mă vedea în pat - avea atunci cam doi ani - se târa către pat, încerca să se cațere pe mine. Îmi mângâia sânii cu mânuțele și voia să-și coboare degetul și mai jos; îmi făcea atâta plăcere, încât mi-era greu să-l resping. Adesea a trebuit să

lupt împotriva tentației de a mă juca cu penisul lui...

Maternitatea capătă altă înfățișare atunci când copilul crește; la început nu era decât un bebeluș ca toți ceilalți; nu exista decât în generalitatea lui; puțin câte puțin, se individualizează. Femeile prea dominatoare sau prea senzuale devin reci față de el; abia în acest moment, altele - este cazul Colettei - încep să se intereseze de copil. Raportul mamă-copil devine din ce în ce mai complex: este dublul ei și uneori este tentată să se alieneze în el, dar este totodată și un subiect autonom, deci rebel. Astăzi este real, dar în negura viitorului este un adolescent, un adult imaginar; este o bucurie, o comoară, dar și o povară, un tiran. Bucuria pe care mama o poate găsi în el este o bucurie a generozității; trebuie ca ea să se complacă în a servi, a da, a crea fericire, precum mama pe care o descrie Colette Audry:

Avea deci o copilărie fericită ca în căiți, dar care era față de copilăria din cărți precum adevărații trandafiri față de trandafirii din cărțile poștale. Și această fericire a lui ieșea din mine ca laptele cu care-l hrănisem.

Ca și îndrăgostita, mama este încântată de a se simți necesară; este justificată prin exigențele pe care le satisface; dar ceea ce face dragostea maternă atât de dificilă și de grandioasă este faptul că ea nu implică reciprocitate; femeia nu are înaintea-i un bărbat, un erou, un semizeu, ci o conștiință mică, bolborosind cuvinte de neînțeles, înecată într-un trup fragil și contingent; copilul nu deține nici o valoare și nu poate conferi nici o valoare; în fața lui, femeia rămâne singură, ea nu așteaptă nici o recompensă în schimbul darurilor sale, numai propria ei libertate poate să le justifice. Această generozitate merită laudele pe care i le

aduc fără încetare bărbații; dar mistificarea începe când religia Maternității proclamă că orice mamă este exemplară. Căci devotamentul matern poate fi trăit cu cea mai perfectă autenticitate; dar, de fapt, rareori se întâmplă aceasta. De obicei, maternitatea este un straniu compromis de narcisism, de altruism, de vis, de sinceritate, de devotament și de cinism.

Marele pericol în care moravurile noastre îl pun pe copil este că femeia căreia i se încredințează lipsit de apărare este aproape totdeauna o femeie neîmplinită; din punct de vedere sexual este frigidă sau nesatisfăcută; din punct de vedere social, ea se simte inferioară bărbatului; nu are nici o priză asupra viitorului, nici asupra lumii, și de aceea va căuta să-și compenseze cu ajutorul copilului toate aceste frustrări; când înțelegem cât de greu este pentru femeie să se împlinească în situația ei actuală, câte dorințe, revolte, pretenții, revendicări înăbușite o locuiesc, ne înspăimântăm că niște copii fără apărare sunt dați în grija ei. Ca pe vremea când, rând pe rând, își alintă și își tortura păpușa, purtările ei sunt simbolice: dar aceste simboluri devin pentru copil o aspră realitate. O mamă care-și pedepsește copilul nu-și bate numai copilul, și, într-un anume sens, nu-l bate deloc; ea se răzbună împotriva unui bărbat, a lumii, sau a ei înseși; dar copilul este acela care primește loviturile. Mouloudji a exprimat în Enrico această teribilă neînțelegere: Enrico înțelege bine că nu pe el mama sa îl lovește cu atâta sălbăticie; trezită din delir, aceasta izbucnește în hohote de remușcări și de tandrețe; el nu-i poartă ranchiună, dar acest lucru nu-l împiedică să rămână desfigurat de lovituri. Tot astfel, mama descrisă de Violette Leduc în Asfixia, dezlănțuindu-se împotriva fiicei sale, se răzbună pe seducătorul care a părăsit-o, pe viața care a umilit-o și a învins-o. Acest aspect crud al maternității a fost cunoscut dintotdeauna;

dar ideea de „mamă rea” a fost dezarmată cu ipocrizie, inventându-se prototipul „mașterei”; soția de-a doua chinuie copilul „mamei bune”, care a murit. De fapt, în doamna Fichini aflăm o mamă care este pandantul exact al doamnei de Fleurville, pe care nea descris-o contesa de Ségur. Începând cu *Morcoveață* a lui Jules Renard, actele de acuzare s-au multiplicat: Enrico, Asfixia, Ura maternă de S. de Tervagnes, *Vipera în pumn* de Hervé Bazin. Dacă tipurile descrise în aceste romane sunt oarecum excepționale, este pentru că majoritatea femeilor, din moralitate și decență, își refulază impulsurile spontane; dar acestea se manifestă fulgerător și intermitent prin palme, scene, accese de mânie, insulte, pedepse etc. Alături de mamele evident sadice, există altele care sunt mai ales capricioase, încântate de ideea de a domina; când era mic, copilul era o jucărie: dacă e băiat, se amuză fără scrupule cu sexul lui; dacă e fată, fac din ea o păpușă; mai târziu vor ca micul sclav care este pruncul lor să li se supună orbește: dacă sunt vanitose, își vor exhiba copilul ca pe un animal savant; dacă sunt geloase și exclusiviste, îl vor izola de restul lumii. Adesea, femeia nu renunță să fie recompensată pentru îngrijirile pe care le dă copilului: modelează în el o ființă imaginară care o va recunoaște cu grațitudine ca pe o ființă admirabilă și în care ea se va recunoaște. Când Cornelia, arătându-și fiii, spunea cu mândrie: „Iată-mi bijuteriile”, dădea cel mai nefast exemplu posterității; prea multe mame trăiesc cu speranța de a repeta într-o zi acest gest orgolios; și nu ezită să sacrifice în acest scop individul în carne și oase a cărei existență contingentă, indecisă, nu o satisface. Ele îi impun să semene cu soțul lor sau, dimpotrivă, să nu semene, sau să încarneze un tată, o mamă, un strămoș venerat; uneori imită un model prestigios: o socialistă germană o admira profund pe Lily Braun, povestește Hélène Deutsch; celebra

agitatoare avea un fiu genial care a murit tânăr; imitatoarea ei s-a încapățânat să-și trateze fiul ca pe un viitor geniu, și rezultatul a fost că acesta a devenit un bandit Dăunătoare pentru copil, această tiranie neadaptată este aproape totdeauna pentru mamă o sursă de decepție. Hélène Deutsch citează un alt exemplu frapant, acela al unei italience a cărei evoluție a urmărit-o timp de câțiva ani.

Doamna Mazetti avea numeroși copii și se plângea fără încetare că are greutăți cu unul sau cu altul; cerea ajutor, dar era greu să fie ajutată, pentru că se credea superioară tuturor și mai ales soțului și copiilor ei; se purta cu multă reținere și cu măreție în afara familiei sale: dar acasă la ea, dimpotrivă, era surescitată și făcea scene violente. Crescuse într-un mediu de oameni săraci și inculți și voise întotdeauna „să se ridice”, urmase liceul seral și și-ar fi satisfăcut, poate, ambițiile dacă nu s-ar fi măritat, la șaisprezece ani, cu un bărbat care o atrăgea din punct de vedere sexual și care-o lăsase însărcinată. A continuat să încerce să iasă din mediul ei urmând cursuri etc; soțul ei era un bun muncitor calificat, pe care atitudinea ei agresivă și superioară l-a dus, printr-o reacție defensivă, la alcoolism; probabil pentru a se răzbuna, a lăsat-o gravidă de multe ori. Despărțită de soțul ei, după un timp în care s-a resemnat cu condiția sa, a început să-și trateze copiii în același fel; când erau mici, era mulțumită de ei; învățau bine, luau note bune etc. Dar când Louise, fata cea mare, a împlinit șaisprezece ani, mamei i s-a făcut teamă că aceasta îi va repeta experiența; a devenit atât de severă și de dură, încât Louise, ca răzbunare, a făcut și ea un copil nelegitim. Copiii îi luau în general partea tatălui împotriva mamei lor care îi înnebunea cu înaltele ei exigențe morale; ea nu putea niciodată să se atașeze cu tandrețe decât de un copil, punându-și în el toate speranțele; apoi își schimba favoritul, fără motiv, făcându-i pe copii

furioși și geloși. Una după alta, fetele au început să frecventeze bărbați, să ia sifilis și să aducă în casă copii nelegitimi; băieții au devenit hoți. Iar mama nu voia să înțeleagă că exigențele ei de idealitate îi împinseseră pe acest drum.

Această încăpățînată voință de educare și sadismul capricios despre care am vorbit se amestecă adesea; mama, ca pretext acceselor sale de mînie, pretinde că vrea să „formeze” copilul; și invers, eșecul încercării sale îi exasperează ostilitatea.

O altă atitudine, destul de frecventă și nu mai puțin nefastă pentru copil, este devotamentul masochist; unele mame, din nevoia de a compensa vidul din sufletul lor și de a se pedepsi pentru o ostilitate pe care nu vor să și-o mărturisească, se fac sclavele progeniturilor lor; cultivă la infinit o anxietate morbidă, nu suportă să-și vadă copilul îndepărtându-se de ele; renunță la orice plăcere, la orice viață personală, ceea ce le permite să capete o înfățișare de victime; și prin aceste sacrificii își iau dreptul de a nega și copilului orice independență; această renunțare se împacă foarte bine cu o voință tiranică de dominare; mater dură face din suferințele ei o armă de care se folosește cu sadism. Scenele sale de resemnare nasc în sufletul copilului sentimente de culpabilitate care îl vor apăsa toată viața: acestea sunt și mai nocive decât niște scene agresive. Purtat de colo-colo, zăpăcit, copilul nu găsește nici o atitudine de apărare: când prin lovituri, când prin lacrimi, este denunțat ca fiind un criminal. Marea scuză a mamei este că progenitura ei este departe de a-i aduce acea fericită împlinire a sinelui său care i se promisese încă din copilărie: îi e ciudă pe el pentru această mistificare căreia i-a căzut victimă și pe care copilul o denunță cu inocență. Când era fetiță, făcea ce voia cu păpușile ei; când o ajuta să-și îngrijească bebelușul pe sora ei sau pe

vreo prietenă, aceasta nu implica nici o responsabilitate. Acum societatea, soțul ei, mama și propriul ei orgoliu îi cer socoteală de această mică viață străină ca și cum ar fi opera sa: soțul, în special, este iritat de defectele copilului ca de o cină ratată sau de o greșeală a soției sale; exigențele lui abstracte apasă adesea foarte tare asupra raportului dintre mamă și copil; o femeie independentă - datorită singurătății, nepăsării sau autorității sale în căsnicie - va fi mult mai senină decât cea asupra căreia apasă voințe dominatoare la care, de voie, de nevoie, trebuie să se supună obligându-l și pe copil să li se supună. Căci cea mai mare dificultate este să închizi în cadrele prevăzute o existență misterioasă ca aceea a animalelor, turbulentă și dezordonată precum forțele naturii, și totuși omenească; copilul nu poate fi nici dresat în tăcere, așa cum se dresază un câine, nici convins cu cuvintele adulților: el mizează pe acest echivoc, opunând cuvintelor animalitatea hohotelor, a convulsiunilor lui, iar constrângerilor, insolența limbajului. Desigur, problema astfel pusă este pasionantă, și, când are răgazul necesar, femeii îi place să fie educatoare: bebelușul instalat liniștit în cărucior într-un parc este încă un alibi, ca pe vremea când femeia îl purta în pânțece; adesea, cum ea a rămas mai mult sau mai puțin infantilă, îi place să se prostească cu el, reînviind jocurile, cuvintele, preocupările, bucuriile vremurilor trecute. Dar atunci când femeia spală, gătește, alăptează alt copil, face piața, primește vizite și mai ales când se ocupă de soțul ei, copilul nu mai este decât o prezență inoportună, sâcâitoare; nu mai are timp să „educă”; trebuie mai întâi să-l împiedice să nu strice totul în jurul lui; el sparge, rupe, murdărește, este o primejdie neîncetată pentru obiecte și pentru sine însuși; se agita, strigă, vorbește, face zgomot; trăiește pentru el singur; și viața lui o deranjează pe aceea a părinților săi. Interesele lui și ale lor nu

se întâlnesc; de aici se naște drama. Fără încetare stânjeniți de el, părinții îi impun sacrificii a căror rațiune nu o înțelege: îl sacrifică liniștii lor și propriului său viitor. Este normal ca el să se revolte. Nu înțelege explicațiile pe care i le dă mama sa; ea nu poate pătrunde în conștiința lui; visele, fobiile, obsesiile, dorințele lui formează o lume opacă: mama nu poate decât să pună ordine din afară, pe pipăite, în această ființă care simte aceste legi abstracte ca pe o violență absurdă. Când copilul crește, neînțelegerea rămâne: intră într-o lume de interese și de valori din care mama este exclusă, și adesea o disprețuiește pentru asta. Mai ales băiatul, mândru de prerogativele sale masculine, își bate joc de ordinele unei femei; ea îi cere să-și facă lecțiile, dar n-ar putea să rezolve problemele pe care le are de rezolvat copilul, sau să-i traducă textul latinesc; nu poate să „țină pasul cu el”. Uneori mama se enervează până la lacrimi făcând această ingrată sarcină a cărei dificultate rar o înțelege soțul ei: să conducă o ființă cu care nu comunică, și care este totuși o ființă omenească; să se amestece într-o libertate străină care nu se definește și nu se afirmă decât revoltându-se împotriva ei.

Situația este diferită după cum copilul este băiat sau fată; și deși băiatul este mai „dificil”, în general mama se înțelege mai bine cu el. Din cauza prestigiului cu care femeile învăluiesc bărbății și a privilegiilor pe care aceștia le dețin în mod concret, multe își doresc băieți. „E minunat să aduci pe lume un bărbat!” zic ele; am văzut că visau să nască un „erou”, și eroul este evident de sex masculin. Fiul va fi o căpetenie, un conducător, un soldat, un creator; își va impune voința pe fața pământului și mama va împărtăși nemurirea lui; casele pe care nu le-a construit ea, țările pe care nu le-a explorat, cărțile pe care nu le-a citit, toate acestea îi vor fi date de fiul ei. Prin el

va posedea lumea; dar cu condiția să aibă un fiu. De aici se naște paradoxul atitudinii ei. Freud consideră că relația dintre mamă și fiu este cea în care se întâlnește cel mai puțin ambivalența; dar de fapt în maternitate, ca și în mariaj sau în dragoste, femeia are o atitudine echivocă față de transcendența masculină; dacă viața conjugală sau amoroasă a făcut-o ostilă bărbaților, va fi o satisfacție pentru ea să domine bărbatul redus la figura sa infantilă; îi va trata cu o familiaritate ironică sexul cu pretenții arogante: uneori îl sperie pe copil spunându-i că o să i-l taie dacă nu e cuminte. Dar dacă, mai umilă, mai liniștită fiind, respectă în fiul său eroul care va veni, pentru a fi cu adevărat al său îl va reduce la realitatea sa immanentă; așa cum își tratează soțul ca pe un copil, îl va trata pe copil ca pe un bebeluș. Este prea rațional, prea simplu să crezi că vrea să-și castreze fiul; visul ei este mai degrabă contradictoriu; îl vrea infinit și totuși atât de mic cât să încapă în palma ei; dominând lumea întreagă, și totuși îngenunchat la picioarele ei. Îl încurajează să se arate moale, gurmând, generos, timid, sedentar, îi interzice sportul, camaraderiile, îl face neîncrezător în sine pentru că vrea să-l aibă numai pentru ea; dar este decepționată dacă nu devine un campion, un aventurier, un geniu cu care s-ar putea mândri. Că influența ei este nefastă - așa cum a afirmat Montherlant, așa cum a arătat Mauriac în Genitrix -este fără îndoială adevărat. Din fericire pentru băiat, el poate scăpa destul de ușor din această strânsoare: moravurile și societatea îl încurajează. Mama se resemnează și ea; știe bine că lupta cu un bărbat este inegală. Se consolează jucându-se de-a mater dolorosa și rumegându-și orgoliul de a fi dat naștere unuia dintre învingătorii ei.

Fetița este, mai mult decât băiatul, predată în mâinile mamei sale. Raporturile lor capătă un

caracter mult mai dramatic. Mama nu salută în fiică un membru al castei alese, ci își caută în ea un dublu. Proiectează în fetiță toată ambiguitatea propriei ei relații cu sine însăși; și când alteritatea acestui alter ego se afirmă, se simte trădată, între mamă și fiică, conflictele despre care am vorbit capătă o înfățișare exasperată.

Există femei care sunt destul de mulțumite de viața lor pentru a putea să se vadă întruchipate într-o fiică, sau cel puțin să o întâmpine fără decepție: vor voi să-i ofere copilei lor șansele pe care le-au avut ele, dar și pe cele pe care nu le-au avut: îi vor oferi o adolescență fericită. Colette a descris una dintre aceste mame generoase și fericite: Sido o îndrăgește pe fiica ei în libertate; o mulțumește pe deplin fără a-i cere nimic în schimb, căci bucuria de a o iubi o află în propriul său suflet. Este posibil ca, dedicându-se cu totul acestui dublu în care se recunoaște și se depășește pe sine, mama să se alieneze în cele din urmă cu totul în el; renunță la eul său, singura ei grijă este fericirea copilului; se va arăta chiar dură și egoistă față de restul lumii; o pândește primejdia de a deveni inoportună pentru cea pe care o adoră, cum a fost doamna de Sévigné pentru doamna de Grignan; fata va încerca, îmbufnată, să scape de devotamentul acesta, care i se pare a fi tiranic; adesea nu reușește și va rămâne toată viața infantilă, timidă în fața responsabilităților sale, pentru că a fost prea „răsfățată”. Dar în special o anume formă masochistă a maternității riscă să apese greu asupra tinerei femei. Anumite femei își simt feminitatea ca pe un blestem absolut: își doresc sau întâmpină o fiică încercând plăcerea amară de a se regăsi în altă victimă. Și în același timp se simte vinovată pentru că a adus-o pe lume; remușcările, mila pe care o simt față de ele însele prin fiica lor se traduc prin infinite neliniști; nu se vor îndepărta de copilă nici cu un pas; vor dormi în același pat

până ce fata împlinește cincisprezece, douăzeci de ani; fetița va fi anihilată de flacăra acestei pasiuni neliniștite.

Majoritatea femeilor își revendică și în același timp își detestă condiția feminină, pe care o vor trăi cu resentimente. Dezgustul pentru propriul lor sex ar putea să le incite să le dea fiicelor o educație virilă, dar rar se întâmplă ca mamele să aibă această generozitate. Iritată de a fi născut o fată, mama o întâmpină cu acest blestem echivoc: „Vei fi femeie”. Speră să-și răscumpere inferioritatea făcând din ființa pe care o consideră un dublu al ei o creatură superioară; de asemenea, are și tendința de a-i impune tara de care a suferit ea. Uneori caută să-i impună copilei propriul ei destin: „Ceea ce a fost destul de bun pentru mine va fi și pentru tine; astfel am fost crescută, iar tu ai să-mi împărtășești soarta”. Alteori, dimpotrivă, îi interzice cu ferocitate să-i semene: vrea ca experiența ei să folosească la ceva, este un mod de a-și răscumpăra greșelile. Femeia ușuratică își va închide fiica într-o mănăstire, cea ignorantă o va trimite să-și facă studiile. În *Asfixia*, femeia care vede în fiica ei urmarea detestată a unei greșeli din tinerețe îi spune acesteia cu mânie:

Încearcă să înțelegi. Dacă ți s-ar întâmpla ceva asemănător, te-aș renega. Eu nu știam nimic. Păcatul! Este atât de vag cuvântul ăsta! Dacă te cheamă un bărbat, nu te duce. Vezi-ți de drum. Nu te întoarce din calea ta. Înțelegi? Acum te-am prevenit, nu trebuie să ți se întâmple și ție, și dacă ți s-ar întâmpla, n-aș avea nici o milă, te-aș lăsa în mocirlă.

Am văzut că doamna Mazetti, voind să o cruțe pe fiica ei de eroarea pe care ea însăși o făcuse, o împinsese în prăpastie. Stekel povestește un caz complex de „ură maternă”:

Cunoșteam o mamă care încă de la naștere nu-și putuse suporta cea de-a patra fiică, o creatură fermecătoare și drăguță... O acuza că a moștenit toate defectele soțului ei... Copila se născuse într-o vreme când un alt bărbat îi tăcea curte, un poet de care fusese îndrăgostită cu pasiune; spera că - așa cum se întâmpla în Afinități elective de Goethe - copilul va avea trăsăturile bărbatului iubit. Dar încă de la naștere fetița a semănat cu tatăl său. Mai mult, femeia vedea în ea propriul său reflex: entuziasmul, blândețea, devoțiunea, senzualitatea ei. Ar fi voit să fie dură, inflexibilă, castă, puternică, energică. Se detesta pe sine în acest copil mai mult decât își detesta soțul.

Când fetița crește, se nasc adevărate conflicte; am văzut că dorea să-și afirme autonomia în fața mamei sale: în ochii mamei, aceasta este o trăsătură de o ingraturitate odioasă; se încapățânează să „domesticească” această voință care i se sustrage; nu acceptă ca dublul ei să devină o alta. Plăcerea pe care bărbatul o gustă alături de femeie, aceea de a se simți absolut superior, femeia nu o încearcă decât alături de copiii ei și mai ales de fiice; se simte frustrată când trebuie să renunțe la privilegiile și la autoritatea ei. Fie că este o mamă pasionată sau ostilă, independența copilului ei îi ruinează speranțele. Este de două ori geloasă: pe lume, pentru că îi răpește fiica, pe fiica ei, care, cucerind o parte din lume, i-a furat-o. Această gelozie se îndreaptă mai întâi spre raporturile fetiței cu tatăl ei; uneori mama se folosește de copil pentru a-l lega pe soțul ei de cămin: în caz de eșec, este înclaudată, dar, dacă manevra îi reușește, este gata să reînvie sub o formă inversată propriul ei complex infantil: este iritată împotriva fiicei ca altădată împotriva mamei sale. Este îmbufnată, se socotește abandonată și neînțeleasă. O franțuzoaică, măritată cu un străin care-și iubea foarte mult fiicele pe care le aveau

împreună, i-a spus într-o zi cu mânie: „M-am săturat să trăiesc cu niște străini!” Adesea fata cea mai mare, favorita tatălui, este cu deosebire ținta persecuțiilor materne. Mama o copleșește cu sarcini ingrate, pretinde de la ea o seriozitate mai presus de vârsta ei; din moment ce-i este rivală, o va trata ca pe un adult; o va învăța că „viața nu este un roman, nu totul este roz, nu faci numai ceea ce vrei, nu ai venit pe lume ca să te distrezi...” Adesea, mama își pălmuește fiica numai pentru „a o învăța să se poarte”. Între altele, ține să-i demonstreze că ea este stăpâna: căci ceea ce o agasează cel mai tare este faptul că nu este cu nimic superioară unei copile de unsprezece sau de doisprezece ani; aceasta își poate îndeplini perfect sarcinile ei casnice; este o „femeiușcă”; are chiar o vioiciune, o curiozitate, o luciditate care o fac în multe privințe superioară femeii adulte. Mamei îi place să domnească fără a fi contestată în universul ei feminin; se vrea unică, de neînlocuit; și iată că tânăra ei asistentă o reduce la pură generalitate a funcției sale. Își ceartă cu duritate fiica dacă, după două zile de absență, găsește casa în dezordine; însă intră de-a dreptul într-o transă de furie dacă își dă seama că viața familială poate fi perfect continuată fără ea. Nu acceptă ca fiica ei să devină cu adevărat un dublu, un substitut al ei înseși. Totuși, îi este și mai insuportabil ca ea să se afirme de-a dreptul ca fiind alta. Le detestă sistematic pe prietenele în care fiica ei caută ajutor împotriva opresiunii familiale și care „îi dau idei de răzvrătire”; le critică, îi interzice fiicei sale să le vadă prea des sau chiar, sub pretextul că „au o influență rea asupra ei”, îi interzice să le mai frecventeze. Orice influență care nu este a sa este rea; manifestă o deosebită animozitate față de femeile de vârsta ei - profesoare, mame ale unor prietene - spre care fetița își îndreaptă afecțiunea: declară că aceste sentimente sunt absurde sau nesănătoase. Uneori, ajung s-o exaspereze chiar și

veselia, inconștiența, râsetele și jocurile copilei, pe care le trece cu vederea mai ușor când e vorba de băieți; ei se folosesc de privilegiile lor masculine, e normal, iar ea a renunțat de mult la o competiție imposibilă. Dar de ce această altă femeie, care este fiica sa, s-ar bucura de avantaje care ei îi sunt refuzate? închisă în cușca seriozității, invidiază toate ocupațiile și toate distracțiile care o smulg pe fetiță din plictiseala căminului; această evaziune este o dezmințire a tuturor valorilor cărora le este sacrificată. Cu cât copila crește, cu atât ranchiuna roade mai tare sufletul mamei. Fiecare an o îndreaptă către declin; de la an la an, trupul juvenil se afirmă, înfloarește; mamei i se pare că fata a furat de la ea viitorul care i se deschide în față; de aici iritarea unor mame atunci când fetei lor îi vine prima dată menstruația: sunt supărate pentru că de acum înainte ele sunt ridicate la gradul de femeie. Nou-venitei i se oferă, în contrast cu repetiția și rutina care vor fi soarta mamei în continuare, posibilități încă infinite: aceste șanse le invidiază și le detestă mama; neputând să și le însușească, va căuta să le diminueze, să le suprime: o ține pe fată în casă, o supraveghează, o tiranizează, o leagă în lanțuri; dinadins îi refuză orice distracții, se înfurie dacă adolescența se fardează, dacă iese la plimbare; toată ranchiuna ei față de viață o îndreaptă împotriva tinerei vieți care se avântă către un viitor necunoscut; încearcă s-o umilească pe fată, își bate joc de inițiativele ei, o maltratează. O luptă deschisă se declară între ele, și firește că cea mai tânără câștigă, căci are timpul de partea ei; dar victoria ei are gustul vinii; atitudinea mamei sale a născut în ea în același timp revoltă și remușcare; chiar și numai prezența mamei o face să se simtă vinovată: am văzut că acest sentiment va apăsa foarte greu asupra viitorului ei. Cu sau fără voia sa, mama sfârșește prin a-și accepta înfrângerea; când fiica ei devine adultă, se restabilește între ele o prietenie tulburată mai mult

sau mai puțin de resentimente. Dar mama va rămâne pentru totdeauna decepționată, frustrată, iar fiica se va crede urmărită de un blestem.

Vom reveni asupra acestor raporturi pe care le susține cu copiii ei, ajunși adulți, o femeie în vârstă; dar este evident că în primii douăzeci de ani ei ocupă în viața mamei lor cea mai mare parte. Din descrierea pe care tocmai am făcut-o reiese clar primejdioasa falsitate a două prejudecăți în mod curent admise. Prima este că maternitatea ajunge în toate cazurile s-o satisfacă pe deplin pe femeie: nimic mai puțin adevărat. Există mame nefericite, acrite, nesatisfăcute Exemplul Sofiei Tolstaia, care a născut de mai mult de douăsprezece ori, este semnificativ. Ea nu încetează să repete, în paginile întregului său jurnal, că totul i se pare inutil și gol, în lume și în ea însăși. Copiii îi aduc un fel de bucurie masochistă. „Când sunt cu copiii, deja nu mai am sentimentul că sunt tânără. Sunt calmă și fericită.” Renunțarea la tinerețea, la frumusețea ei, la viața sa personală îi aduce un pic de liniște. Se simte bătrână, justificată. „Sentimentul că le sunt indispensabilă este o fericire pentru mine.” Copiii sunt o armă care-i permite să refuze superioritatea soțului ei. „*Singurele* mele resurse, singurele mele arme pentru a restabili între noi egalitatea sunt copiii, energia, bucuria, sănătatea...^[354]” Dar ei nu ajung pentru a da un sens existenței sale roase de plictiseală. La 25 ianuarie 1905, după un moment de exaltare, scrie:

Și eu vreau și pot totul. Dar imediat ce trece acest sentiment, constat că nu vreau și nu pot nimic, nimic, sau poate numai să îngrijesc bebelușii, să mănânc, să beau, să dorm, să-mi iubesc soțul și copiii, ceea ce în definitiv înseamnă fericirea, dar mă întristează și, ca și ieri, mă face să plâng.

Și după unsprezece ani:

Mă consacru energic și cu o dorință arzătoare educației copiilor mei. Dar, Doamne! cât de nerăbdătoare sunt, cât de irascibilă, cum pot țipa la ei! Câtă de tristă este această luptă nesfârșită cu copiii!

Raportul dintre mamă și copii se definește în miezul formei globale a vieții; depinde de relațiile cu soțul ei, de trecutul ei, de ocupațiile pe care le are, de sine însăși; este o eroare pe cât de nefastă pe atât de absurdă aceea de a vedea în copil un soi de panaceu. Aceasta este concluzia la care ajunge Hélène Deutsch în opera sa pe care am citat-o și în care studiază, prin prisma experienței sale de psihiatru, fenomenele maternității. Autoarea acordă o importanță primordială acestei funcții și socotește că prin ea femeia se împlinește total; dar cu condiția ca ea să fie liber asumată și dorită cu sinceritate; trebuie ca tânăra femeie să se afle într-o situație psihologică, morală și materială care să-i permită să suporte această povară; dacă nu, consecințele vor fi dezastruoase. Este, mai ales, o adevărată crimă să sfătuiești o femeie să nască un copil ca remediu al unor tulburări melancolice sau nervoase; asta înseamnă să faci rău și femeii și copilului. Numai femeia echilibrată, sănătoasă, conștientă de îndatoririle sale poate deveni o „bună mamă”.

Am spus că blestemul care apasă asupra căsătoriei este că prea adesea indivizii se unesc din slăbiciune, nu din pricină că sunt puternici, și fiecare îi cere celuilalt, în loc să dăruiască. Este o iluzie încă și mai amăgitoare visul de a atinge, printr-un copil, o plenitudine, o căldură, o valoare pe care femeia nu a știut să le creeze ea însăși; copilul nu aduce bucurie decât aceleia care este în stare să dorească dezinteresat binele altuia, aceleia

care caută fără încetare o depășire a propriei sale existențe. Desigur, copilul este o întreprindere căreia i se poate consacra în mod valabil; dar, la fel ca oricare alta, nu reprezintă o justificare gata făcută; și trebuie să fie dorită pentru el însuși, nu pentru niște ipotetice beneficii. Stekel afirmă pe bună dreptate:

Copiii nu sunt niște surrogate ale dragostei; nu înlocuiesc scopul unei vieți distruse; nu sunt materialul destinat să umple vidul vieții noastre; sunt o responsabilitate și o grea datorie; sunt mugurii cei mai generoși ai dragostei libere. Nu sunt nici jucăria părinților, nici împlinirea nevoii lor de a trăi, nici succedanee ale ambițiilor lor nesatisfăcute. Copiii înseamnă obligația de a crește niște ființe fericite.

O asemenea obligație nu are nimic natural; natura n-ar putea niciodată să dicteze o opțiune morală; acesta implică un angajament. A naște înseamnă pentru mamă a-și lua un angajament; dacă apoi nu-l respectă, se face vinovată față de o existență umană, față de o libertate; dar nimeni nu-i poate impune să-l respecte. Raportul între părinți și copii, ca și acela între soți, ar trebui să fie liber. Și nu este adevărat nici faptul că pentru mamă copilul ar fi o împlinire privilegiată; se spune adesea despre o femeie că este cochetă, îndrăgostită, lesbiană sau ambițioasă „fiindcă nu are un copil”; viața ei sexuală, scopurile, Valorile pe care le urmărește ar fi astfel substitute ale copilului. De fapt, este o incertitudine primară: se poate spune la fel de bine că femeia dorește un copil din lipsă de dragoste, din lipsa unei ocupații sau a prilejului de a-și satisface înclinațiile homosexuale. Sub acest pseudonaturalism se ascunde o morală socială și artificială. Afirmatia că scopul suprem al femeii este copilul nu are decât valoarea unui slogan publicitar.

A doua prejudecată imediat implicată de prima este aceea că în brațele mamei copilul își va afla o fericire sigură. Nu există mamă „denaturată”, pentru simplul motiv că dragostea maternă nu are nimic natural: dar chiar din această pricină există mame rele. Și unul dintre marile adevăruri pe care le-a proclamat psihanaliza este pericoul pe care-l constituie pentru copil chiar părinții „normali”. Complexele, obsesiile, nevrozele de care suferă adulții își au rădăcinile în trecutul lor familial; părinții care au propriile lor conflicte, certurile și dramele lor sunt compania cea mai puțin dezirabilă pentru copil. Profund marcați de viața din casa părintească, ei își abordează copilul prin complexe și frustrările lor: și acest lanț de mizerii se perpetuează la infinit. În special, sado-masochismul creează la fetiță un sentiment de culpabilitate care se va traduce prin purtări sado-masochiste față de copiii ei, și tot astfel, la nesfârșit. Există o rea-voință extravagantă în concilierea disprețului față de femei cu respectul de care sunt înconjurată mamele. Este un paradox criminal să i se refuze femeii orice activitate publică, să i se închidă carierele masculine, să i se proclame incapacitatea în toate domeniile, și în același timp să i se încredințeze sarcina cea mai delicată, și în același timp cea mai gravă din câte există: formarea unei ființe omenești. Sunt o mulțime de femei cărora moravurile, tradiția le refuză încă educația, cultura, responsabilitățile, activitățile care sunt privilegiul bărbaților și cărora, totuși, li se pun copii în brațe fără scrupule, precum altădată erau consolete cu păpuși pentru inferioritatea lor în raport cu băieții; ele sunt împiedicate să trăiască; drept compensație, li se îngăduie să se joace cu niște păpuși în carne și oase. Ar trebui ca femeia să fie perfect fericită sau să fie o sfântă pentru a rezista tentației de a abuza de drepturile sale. Montesquieu avea poate dreptate când spunea ca ar trebui să li se

încredințeze femeilor mai degrabă conducerea stalului decât a unei familii. Căci, imediat cum i se oferă ocazia, femeia este la fel de rațională, la fel de eficace ca și bărbatul; în gândirea abstractă, în acțiunea plănuită își învinge sexul cu cea mai mare ușurință; îi este mult mai greu, acum, să se elibereze de trecutul ei de femeie, să găsească un echilibru afectiv pe care nimic nu-l favorizează în situația ei. Și bărbatul este mult mai echilibrat și rațional în munca sa decât acasă; își face calculele cu o precizie matematică; devine însă illogic, mincinos și capricios alături de soția lui, cu care „își dă drumul”; la fel, ea „își dă drumul” față de copilul ei. Și această autosatisfacere este și mai periculoasă, pentru că ea se poate apăra mai bine împotriva soțului ei decât se poate apăra fața de ea copilul. Fără îndoială, ar fi de dorit, pentru binele copilului, ca mama să fie o persoană completă și nu una mutilată, o femeie care găsește în munca ei, în raporturile sale cu colectivitatea, o împlinire de sine pe care să nu încerce s-o atingă prin copil; și ar fi de dorit, de asemenea, ca acesta să fie mult mai puțin lăsat în mâinile părinților săi decât este în prezent, ca studiile, distracțiile lui să se desfășoare în mijlocul altor copii, sub controlul unor adulți care să nu aibă cu el decât raporturi impersonale și pure.

Chiar în cazul în care copilul apare ca o bogăție în sânul unei vieți fericite sau cel puțin echilibrate, n-ar putea să limiteze orizontul mamei sale. El nu o smulge din imanența ei; ea îi șlefuieste trupul, îl întreține, îl îngrijește; nu poate să creeze niciodată o situație de fapt care aparține numai libertății copilului de a o depăși; chiar și când mizează pe viitorul lui, tot pun procură transcende prin univers și prin timp; adică, încă o dată, este sortită dependenței. Nu numai ingratitudea, ci și eșecul fiului său vor constitui dezmințirea tuturor speranțelor sale: ca și în căsnicie și în dragoste, ea

încredințează altuia grija de ai justifica viața, atunci când singura conduită autentică ar fi să și-o asume în mod liber. Am văzut că inferioritatea femeii provenea la origine din aceea că încă de la început s-a limitat la a repeta viața, în timp ce bărbatul inventa rațiuni de a trăi, mai importante în ochii săi decât simpla facticitate a vieții; a închide femeia în maternitate înseamnă a perpetua această situație. Ea cere astăzi să participe la mișcarea prin care umanitatea încearcă fără încetare să se justifice depășindu-se; nu poate consimți să dea viață decât dacă viața ei are un sens; n-ar putea fi mamă fără să încerce să aibă un rol în viața economică, politică, socială. Să naști carne de tun, sclavi, victime nu este același lucru cu a naște oameni liberi, într-o societate organizată în mod convenabil, în care copilul ar fi în cea mai mare parte a timpului dat în grija colectivității, iar mama ajutată și îngrijită, maternitatea n-ar mai fi inconciliabilă cu munca feminină. Dimpotrivă: femeia care muncește - țărăncă, chimistă sau scriitoare - își poartă sarcina cel mai ușor, și asta datorită faptului că nu este fascinată de propria-i persoană; femeia care are viața personală cea mai bogată va da cel mai mult copilului și îi va cere în schimb cel mai puțin; ea, cea care câștigă prin eforturi, prin luptă, cunoașterea adevăratelor valori umane, va fi cea mai bună educatoare pentru copiii ei. Dacă prea ades, în zilele noastre, femeii îi este greu să împace munca ei - care o ține departe de casă ore întregi și care îi ia toate forțele - cu interesul pentru copii, munca femeii este prea adesea o sclavie; pe de altă parte, nu s-a făcut nici un efort de a asigura îngrijirea, supravegherea, educația copiilor în afara căminului. Este vorba aici de o carență socială; dar este un sofism să o justificăm pretinzând că o lege scrisă în cer sau în măruntaiele pământului cere ca mama și copilul să-și aparțină exclusiv unul altuia; această apartenență reciprocă nu constituie, de fapt, decât

o dublă și nefastă opresiune.

Este o mistificare afirmația că prin maternitate femeia devine egală în mod concret cu bărbatul. Psihanaliștii își dau multă osteneală pentru a demonstra că pentru femeie copilul e un echivalent al penisului: dar oricât de dezirabil ar fi acest atribut, nimeni nu pretinde că simpla lui posesiune poate justifica o existență, și nici că ar fi scopul suprem al acesteia. S-a vorbit enorm despre drepturile sacre ale femeii, dar nu în calitate de mame au câștigat femeile dreptul la vot; fata-mamă este încă disprețuită; numai prin căsătorie este glorificată mama, adică numai cât rămâne subordonată bărbatului. Atâta timp cât soțul este capul familiei din punct de vedere economic, deși ea se ocupă mult mai mult de copii, aceștia depind mai mult de el decât de mamă. De aceea, așa cum am văzut, raportul mamei cu copiii este strâns legat de relația pe care o are ea cu soțul ei.

Astfel raporturile conjugale, viața casnică, maternitatea formează un ansamblu ale cărui momente se determină toate unul pe altul. Dacă este unită tandru cu soțul ei, femeia poate să poarte cu bucurie sarcinile căminului, dacă va fi mulțumită de copiii ei și fericită, va fi indulgentă cu soțul ei. Dar această armonie nu este ușor de realizat, căci diferitele funcții ale femeii nu se potrivesc între ele. Revistele feminine o învață mai întâi pe gospodină arta de a-și păstra farmecele continuând să spele vasele, să rămână elegantă în timpul sarcinii, să concilieze cochetăria cu maternitatea și economia. Dar o femeie care și-ar impune să urmeze cu vigilență aceste sfaturi ar fi repede înnebunită și desfigurată de griji; este foarte greu să rămâi atrăgătoare când ai mâinile crăpate și trupul deformat de nașteri; de aceea o femeie îndrăgostită simte adesea ranchiună față de copiii săi, care-i ruinează forța de seducție și o

privează astfel de mângâierile soțului ei; dacă, dimpotrivă, sentimentele ei materne sunt profunde, este geloasă pe bărbatul care, și el, îi revendică pe copii ca fiind ai săi. Pe de altă parte, idealul casnic contrazice, cum am văzut, mișcarea vieții; copilul este dușmanul parchetelor proaspăt lustruite. Dragostea maternă se pierde adesea în certuri și furii pe care le dictează grija unui cămin bine întreținut. Nu este uimitor că femeia care se zbate în aceste contradicții își petrece multe dintre zilele sale în nervozitate și acreală; ea pierde întotdeauna pe unul sau altul dintre planuri, iar victoriile ei sunt precare, nu se înscriu în nici o reușită sigură. Niciodată nu se poate salva prin munca ei; aceasta o ține ocupată, dar nu este niciodată o justificare, pentru că se întemeiază pe libertăți străine. Femeia închisă în căminul ei nu-și poate clădi ea însăși viața; nu are mijloacele să se afirme în singularitatea ei: și, prin urmare, această singularitate nu-i este recunoscută. La arabi, la indieni, în multe populații rurale, femeia nu este decât o femelă domestică apreciată după munca ei și care este înlocuită fără regret atunci când dispare, în civilizațiile moderne, ea este individualizată mai mult sau mai puțin în ochii soțului ei; dar dacă nu renunță cu totul la eul ei, scufundându-se, precum Natașa, într-un devotament pasionat și tiranic față de familia ei, ea suferă de a fi redusă la pură generalitate. Ea este stăpâna casei, soția, mama unică și indistinctă. Natașa se complăce în această aneantizare suverană și, respingând orice confruntare, îi neagă pe ceilalți. Dar femeia occidentală modernă dorește, dimpotrivă, să fie remarcată de ceilalți ca această stăpână a casei, această soție, această mamă, această femeie. Este satisfacția pe care o va căuta în societate.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul VII: VIAȚA DE SOCIETATE

Familia nu este o comunitate închisă; dincolo de izolarea ei, stabilește comunicații cu celelalte celule sociale; căminul nu este numai un „interior” prin care cuplul se delimitează, ci și expresia standardului său de viață, a averii, a gusturilor sale: el trebuie să fie expus privirilor celorlalți. Femeia va fi aceea care va ordona esențialmente această viață mondenă. Bărbatul este legat de colectivitate, ca producător și cetățean, prin legăturile unei solidarități organice întemeiate pe diviziunea socială a muncii; cuplul este o persoană socială, definit prin familia, clasa, mediul, rasa cărora le aparține, legat prin raporturi de o solidaritate mecanică de grupurile care sunt situate analog din punct de vedere social; femeia este susceptibilă să-l întruchipeze cu cea mai mare puritate: relațiile profesionale ale soțului nu coincid adesea cu afirmarea valorii sale sociale; în timp ce femeia pe care nici o muncă nu o solicită poate să se cantoneze în frecventarea egalilor săi; mai mult, ea are timpul să facă „vizite” și să „primească oaspeți”, aceste raporturi practic inutile și care, bineînțeles, nu au importanță decât în categoriile care se străduiesc să-și mențină rangul în ierarhia socială, care, adică, se socotesc superioare altora. Femeia este încântată să-și arate interiorul, și chiar figura, pe care soțul și copiii nu o văd, pentru că le aparține pe de-a-ntregul. Datoria ei mondenă care este de a „reprezenta” se va confunda cu plăcerea pe care o încearcă arătându-se.

Și mai întâi trebuie ca ea să se reprezinte pe sine însăși; acasă, văzându-și de treburile ei, este doar acoperită de haine; pentru a ieși, pentru a primi vizite, „se îmbracă”. Toaleta are un dublu caracter;

este destinată să manifeste demnitatea socială a femeii (standardul ei de viață, averea, mediul căruia îi aparține) dar, în același timp, concretizează narcisismul feminin; toaleta este o uniformă și o podoabă; prin ea, femeia care suferă că nu face nimic crede că-și exprimă ființa. A se îngriji de înfrumusețarea ei, a se îmbrăca constituie un soi de muncă ce permite să-și însușească propria-i persoană, așa cum își însușește căminul prin treburile casnice; eul ei i se pare atunci ales și recreat de ea. Moravurile o incită să se alieneze astfel în imaginea ei. Veșmintele bărbatului, ca și trupul lui, trebuie să-i arate transcendența, și nu să atragă privirile^[355]; pentru el, nici eleganța, nici frumusețea nu ajung să se constituie ca obiect; de aceea, în mod normal nu-și consideră înfățișarea ca pe un reflex al ființei sale. Dimpotrivă, societatea însăși îi cere femeii să devină un obiect erotic. Scopul modei căreia femeia îi este aservită nu este acela de a revela un individ autonom, ci, dimpotrivă, de a o separa de transcendența ei pentru a o oferi ca pe o pradă dorințelor masculine: nu încearcă să-i servească proiectele, dimpotrivă, vrea să le stânjenească. Fusta este mai puțin comodă decât pantalonii, pantofii cu tocuri înalte o încurcă la mers; rochiile și pantofii cei mai puțin practici, pălăriile și ciorapii cei mai fragili sunt cei mai eleganți. Fie că deghizează trupul, îl deformează sau îl mulează, hainele feminine, în orice caz, îl oferă privirilor. De aceea toaleta este un joc încântător pentru fetița care dorește să se contemple; mai târziu, autonomia ei de copil se revoltă împotriva constrângerilor muselinei de culoare deschisă și a pantofilor de lac; la vârsta ingrată, oscilează între dorința și refuzul de a se expune privirilor; când și-a acceptat vocația de obiect sexual, începe să-i placă să se împodobească.

Prin podoabă, așa cum am spus^[356], femeia se înrudește cu natura, împrumutând de la aceasta necesitatea artificiei; ea devine pentru bărbat o floare, o piatră prețioasă. Înainte de a-i oferi unduirile apei, calda moliciune a blănurilor, ea și le însușește. Mai intim decât de la bibelouri, covoare, perne, flori, ea a luat de la pene, perle și brocarturi atingerea mătăsoasă pe care o are carnea ei; aspectul lor lucios, contactul lor moale compensează asprimea universului erotic de care are parte; și prețul lor este cu atât mai mare în ochii ei cu cât senzualitatea sa este mai nesatisfăcută. Dacă multe dintre lesbiene se îmbracă viril, nu este numai din spirit de imitație al bărbaților și din sfidare la adresa societății; ele nu au nevoie de mângâierea catifelei și a mătăsii pentru că surprind într-un trup feminin calitățile lui pasive.^[357] Femeia sortită asprei îmbrățișări masculine - chiar dacă îi place, și cu atât mai mult dacă nu simte nici o plăcere - nu poate îmbrățișa altă pradă carnală decât propriul ei corp: îl parfumează pentru a-l preschimba în floare și strălucirea diamantelor pe care și le pune la gât nu se deosebește de aceea a pielii sale; pentru a le posedea, se identifică cu toate bogățiile lumii. Nu-i râvnește numai comorile senzuale, ci și valorile sentimentale, ideale. Cutare bijuterie este o amintire, alta, un simbol. Unele femei se fac buchet de flori, colivie; altele sunt niște muzee, altele hieroglife. Georgette Leblanc ne spune în *Memoriile ei*, evocându-și anii tinereții:

Am fost întotdeauna îmbrăcată ca într-un tablou. Mă plimbam în chip de Van Eyck, de alegorie a lui Rubens sau de Fecioară de Memling. Mă văd și acum traversând o stradă din Bruxelles într-o zi de iarnă, cu o rochie de catifea de culoarea ametistului, împodobită cu vechi fireturi de argint luate de pe un patrafir. Târând după mine o lungă trenă de care mi se părea de prisos să mă preocup,

măturam conștiincios trotuarele. O căciulă de blană galbenă îmi încadra părul blond, dar cel mai neobișnuit era diamantul din diadema de pe fruntea mea. De ce toate acestea? Pur și simplu pentru că așa-mi plăcea, și pentru că astfel credeam că trăiesc în afara oricărei convenții. Cu cât oamenii râdeau mai mult de mine, cu atât născoceam mai multe asemenea invenții burlești. Mi-ar fi fost rușine să-mi schimb ceva în înfățișare numai pentru că oamenii râdeau. Când eram acasă, era altceva. Îngerii lui Gozzoli, ai lui Fra Angelico, tablourile lui Burne Jones și Watt erau modelele mele; purtam rochii ample care se etalau în trene multiple în jurul meu.

În ospicii se întâlnesc cele mai elocvente exemple ale acestei apropiieri magice a universului. Femeia care nu-și mai poate contro la dragostea sa față de obiectele prețioase și de simboluri își uită propria figură și riscă să se îmbrace extravagant. Astfel, fetița vede în toaletă mai ales o deghizare care o preschimbă în regină, în zână, în floare; se crede frumoasă pentru că este plină de ghirlande și de panglici și fiindcă se identifică cu aceste minunate false podoabe; fermecată de culoarea unei stufe, tânăra fată naivă nu-i vede nuanța palidă care se reflectă pe chipul ei; acest prost gust generos se întâlnește și la femeile adulte, artiste sau intelectuale fascinate mai mult de lumea exterioară decât conștiente de propria lor figură: îndrăgostite de țesăturile antice, de bijuteriile străvechi, sunt încântate să evoce China sau Evul Mediu, și nu aruncă în oglindă decât o otheadă rapidă sau avizată. Uneori oamenii se miră de ciudatele toalete cu care se împodobesc femeile în vârstă: diademe, dantele, rochii sclipitoare, coliere baroce care atrag supărător atenția asupra trăsăturilor lor devastate. Adesea pentru că au renunțat să mai seducă, toaleta a redevenit pentru ele un joc gratuit, cum era în copilărie. Dimpotrivă, o femeie

elegantă poate, la rigoare, să caute în toaleta sa plăceri senzuale sau estetice, dar trebuie să le concilieze cu armonia imaginii sale: culoarea rochiei îi va pune în valoare tenul, croiala îi va sublinia sau va rectifica linia trupului; ea se îndrăgește pe sine însăși împodobită, și nu obiectele care o împodobesc.

Toaleta nu este numai o podoabă; ea exprimă, după cum am mai spus, situația socială a femeii. Numai prostituata, a cărei funcție este exclusiv aceea a unui obiect erotic, trebuie să se manifeste doar sub acest aspect; ca odinioară părul roșcat și florile care-i presărau rochia, astăzi tocurile înalte, rochiile colante de satin, machiajul violent, parfumurile prea tari îi anunță profesia. Orice altă femeie este blamată dacă „se îmbracă precum o târfă” Virtuțile ei erotice sunt integrate vieții sociale și nu trebuie să apară decât sub această înfățișare cuminte. Dar trebuie să subliniem că decența nu înseamnă pentru femeie să se îmbrace cu o pudoare riguroasă. O femeie care cheamă într-un mod prea explicit dorința masculină este „soi rău”; dar nici aceea care pare a o repudia nu este bine văzută: cei din jur gândesc că vrea să se masculinizeze: este lesbiană; sau să se singularizeze: este excentrică; refuzându-și rolul de obiect, ea sfidează societatea: este anarhistă. Dacă vrea numai să nu se facă remarcată, trebuie să-și păstreze feminitatea. Tradiția reglementează compromisul între exhibiționism și pudoare; „femeia cinstită” trebuie să-și ascundă când gleznele, când pieptul, uneori tânăra fată are dreptul să-și sublinieze farmecele astfel încât să-și atragă претенții, în timp ce femeia măritată renunță la orice podoabă; acesta e obiceiul în multe dintre civilizațiile țărănești; alteori fetei i se impun toalete vapoase, în culori pastelate și cu croială discretă, în timp ce femeile adulte poartă rochii mulate, țesături grele, culori vii, croieli

provocatoare; pe un trup de șaisprezece ani, negrul pare țișător, pentru că regula este să nu fie purtat la această vârstă.^[358] Bineînțeles, femeia trebuie să se supună acestor legi; dar în orice caz, și chiar în mediile cele mai austere, caracterul sexual al femeii va fi subliniat; o soție de pastor își ondulează părul, se machiază discret, urmează moda cu discreție, marcând astfel, prin grija pentru farmecul ei fizic, că își acceptă rolul de femeie. Această integrare a erotismului în viața socială este deosebit de evidentă în „rochia de seară”. Pentru a marca sărbătoarea, adică luxul și risipa, aceste rochii trebuie să fie costisitoare și delicate; sunt făcute să fie cât mai incomode; fustele sunt lungi, sau atât de largi sau strimte încât împiedică mersul; sub bijuterii, volane, paiete, flori, pene, peruci, femeia este preschimbată într-o păpușă de came; chiar această came se etalează; așa cum florile se deschid gratuit, femeia își arată umerii, spatele, pieptul; în afară de petrecerile-orgii, bărbatul nu poate arăta că o dorește: nu are dreptul decât la priviri și la strângerile dansului; dar poate fi încântat că este regele unei lumi cu atât de fragede comori. De la bărbat la bărbat, serbarea ia înfățișarea unui *potlatch*; fiecare oferă celorlalți, ca pe un dar, vederea acestui trup de femeie care-i aparține. Îmbrăcată în rochie de seară, femeia este deghizată în femeie pentru plăcerea tuturor bărbaților și pentru orgoliul proprietarului.

Această semnificație socială a toaletei îi permite femeii să-și exprime prin felul ei de a se îmbrăca atitudinea față de societate; supusă ordinii stabilite, își conferă o personalitate discretă și de bon ton; o mulțime de nuanțe sunt posibile: va deveni fragilă, infantilă, misterioasă, candidă, austeră, veselă, ponderată, un pic prea îndrăzneată sau ștearsă, după bunul ei plac. Sau, dimpotrivă, își va afirma prin originalitate refuzul față de convenții. Este frapant faptul că în multe romane femeia „liberă”

se singularizează printr-o îndrăzneală a toaletei care-i subliniază caracterul de obiect sexual, deci dependența sa: astfel, în *Vârsta inocenței* de Edith Wharton, o tânără divorțată cu trecut aventuros, cu inimă îndrăzneată, este mai întâi prezentată ca fiind exagerat de decoltată; freamățul de scandal pe care-l suscită îi trimite înapoi reflexul tangibil al disprețului ei față de conformism. Astfel, fata se va amuza să se îmbrace ca o femeie, femeia în vârstă, ca o fetiță, curtezana, ca o femeie de lume, iar aceasta din urmă, ca o vampă. Chiar dacă fiecare se îmbracă potrivit condiției sale, și aici este un joc. Artificiul, ca și arta, se situează în imaginar. Nu numai corsetul, sutienul, părul vopsit, machiajul deghizează trupul și figura; dar femeia cea mai puțin sofisticată, imediat cum „se îmbracă” nu se propune percepției: este precum tabloul, statuia, precum actorul pe scenă, un analogon prin care se sugerează un subiect absent care este personajul ei, nu ea însăși. Acesta confuzie cu un obiect ireal, necesar, perfect ca un personaj de roman, ca un portret sau un bust, o fletează pe femeie; se străduiește să se alieneze în el și să apară astfel ea însăși împietrită, justificată.

Astfel, în *Scrierile intime* ale Mariei Bashkirtseff o vedem din pagină în pagină multiplicându-și chipul. Nu ne scutește de nici una dintre rochiile sale: cu fiecare nouă toaletă, se crede alta și se admiră din nou.

Am luat de la mama un șal mare, i-am făcut o deschizătură pentru cap și i-am cusut laturile. Acest șal care cade în falduri clasice îmi dă un aer oriental, biblic, ciudat.

Mă duc la Laferriere și Caroline, în trei ore, îmi face o rochie în care parcă sunt învăluită într-un nor. Este o bucată de crep englezesc pe care o drapează pe trupul meu și care mă face elegantă, subțire, înaltă.

Intr-o rochie de lână caldă cu pliuri armonioase, o figură de Lefebvre, pictorul care știe atât de bine să redea trupurile suple și tinere înfășurate în ȧesături pudice.

Acest refren se repetă în fiecare zi: „Eram fermecătoare în negru... În gri, eram fermecătoare... Eram îmbrăcată în alb, încântătoare”.

Doamna de Noailles, care acorda și ea multă importanță gâtelilor, evoca plină de tristețe în *Memoriile* ei drama unei rochii nereușite.

Îmi plăcea vivacitatea culorilor, contrastele lor îndrăznețe, o rochie mi se părea un peisaj, o momeală pentru destin, o promisiune de aventură. În momentul când îmbrăcam rochia lucrată de niște mâini șovăitoare, sufeream pentru toate defectele care mi se descopereau.

Dacă toaleta are pentru multe femei o importanță atât de considerabilă, este pentru că ea pare a le oferi, iluzoriu desigur, în același timp lumea și propriul lor eu. Într-un roman german, Fata în rochie de mătase artificială[^], ni se povestește pasiunea unei fete sărace pentru un mantou din blană de veveriță; ea iubește cu senzualitate căldura lui mângâietoare, tAndrétea blăni; sub acest înveliș prețios se îndrăgește pe sine însăși; în sfârșit, posedă frumusețea lumii pe care niciodată nu o atinsese mai înainte și destinul strălucitor care nu fusese al său niciodată.

Și iată că am văzut un mantou agățat pe un umerăș, o blană atât de moale, atât de tandră, atât de cenușie, atât de timidă: îmi venea să o sărut, atât de mult îmi plăcea. Avea un aer de alinare și de Ziua Tuturor Sfinților și de siguranță desăvârșită, precum cerul. Era blană de veveriță adevărată. În tăcere, mi-am dat jos impermeabilul, am îmbrăcat mantoul. Blana asta era ca un diamant pentru pielea mea care o iubea, iar ceea ce iubești

nu mai dai înapoi, o dată ce îl ai. În interior, o căptușeală de crep marocan de mătase naturală, cu broderie făcută de mână. Mantoul mă învăluia și-i vorbea mai mult decât mine inimii lui Hubert... Sunt atât de elegantă cu blana asta Este ca un bărbat excepțional care m-ar face mie însămi prețioasă prin dragostea lui față de mine. Această blană mă vrea și o vreau: ne avem una pe cealaltă.

Din moment ce femeia este un obiect, este ușor de înțeles că maniera în care este îmbrăcată și împodobită îi modifică valoarea intrinsecă. Nu din pură deșertăciune dă ea atâta importanță ciorapilor de mătase, pălăriei, mănușilor; a-și păstra rangul este o imperioasă necesitate. În America, o parte enormă din bugetul femeii care muncește este consacrat frumuseții și veșmintelor ei; în Franța, această povară este mai puțin grea; totuși, femeia este cu atât mai respectată cu cât „reprezintă mai bine”; cu cât are nevoie mai mare să găsească de lucru, cu atât îi este mai util să aibă un aer de bunăstare: eleganța este o armă, o insignă, un obiect care atrage respectul, o scrisoare de recomandare.

Este și o servitute; valorile pe care le conferă se plătesc; și se plătesc atât de scump, încât, adesea, inspectorii surprind în marile magazine o femeie de lume sau o actriță sustrăgând parfumuri, ciorapi de mătase sau lenjerie. Multe femei se prostituează sau „se lasă ajutate” pentru a se îmbrăca; toaleta este aceea care comandă nevoia lor de bani. A fi bine îmbrăcată cere timp și multe griji; este o sarcină care înseamnă uneori sursa unor bucurii: și în acest domeniu există descoperirea „comorilor ascunse”, târguieli, viclenii, combi nații, invenții; dacă este îndemnatică, femeia chiar poate deveni creatoare. Zilele de expoziție - și mai ales de solduri - sunt niște aventuri frenetice. O rochie nouă este prin ea însăși o sărbătoare. Machiajul,

coafura sunt substitute ale unei opere de artă. Astăzi, mai mult decât odinioară^[359], femeia cunoaște bucuria de a-și modela trupul prin sport, gimnastică, băi, masaje, regimuri alimentare; ea hotărăște asupra greutateii, liniei trupului, culorii pielii ei; estetica modernă îi permite să integreze frumuseții sale calități active: are dreptul să-și exerseze mușchii, refuză invadarea cu grăsime a trupului ei; în cultura fizică, se afirmă ca subiect, aflând în ea un soi de eliberare față de carnea contingentă; dar această eliberare se întoarce cu ușurință la dependență. Steaua de cinema de la Hollywood triumfă asupra naturii: dar se trezește că este un obiect pasiv în mâinile producătorului.

Alături de aceste victorii în care femeia se poate complăce pe bună dreptate, cochetăria implică - la fel ca și grijile gospodăriei - o luptă împotriva timpului; căci și trupul ei este un obiect pe care îl roade trecerea timpului. Colette Audry a descris această luptă, analoagă cu aceea pe care o dă împotriva prafului din casa ei gospodina.^[360]

Deja carnea ei nu mai era fermă ca în tinerețe; de-a lungul brațelor și al coapselor desenul mușchilor se arăta sub un strat de grăsime și de piele cam lăsat. Neliniștită, își dădu iar peste cap programul zilnic: dimineața făcea o jumătate de oră de gimnastică, iar seara, înainte să se culce, un sfert de oră de masaj. Începu să consulte manuale de medicină, reviste de modă, să-și supravegheze circumferința taliei. Își pregătea sucuri de fructe, lua purgative din când în când și spăla vasele cu mănuși de cauciuc. Cele două preocupări ale ei se topiră într-una singură: să-și întinerească atât de bine trupul, să-și lustruiască atât de tare casa, încât într-o zi să ajungă la un fel de perioadă imobilă, la un soi de punct mort.... lumea ar fi ca oprită, suspendată dincolo de îmbătrânire și de resturi... La piscină lua lecții pentru a-și ameliora stilul, iar

revistele feminine o țineau cu respirația tăiată prin rețetele lor reînnoite la infinit. Ginger Rogers ne mărturisește: „îmi perii părul în fiecare dimineață de o sută de ori, îmi ia exact două minute și jumătate și am întotdeauna părul mătăsos...” Cum să vă subțiați gleznelor: ridicați-vă în fiecare zi de treizeci de ori pe vârfuri fără a pune călcâiele jos, acest exercițiu nu cere decât un minut; ce este un minut față de o zi întreagă? Altădată erau baia de ulei pentru unghii, pasta de lămâie pentru mâini, căpșunile strivite pe față.

Și aici, rutina face ca îngrijirea frumuseții și garderoba să se transforme într-o corvoadă. Oroarea de degradare pe care o antrenează orice devenire suscită în anumite femei reci sau frustrate chiar oroarea de viața însăși: caută să se păstreze pe ele însele așa cum păstrează dulcelețurile sau mobilele. Această încăpățănare negativă le face dușmance ale propriei lor existențe și ostile celorlalți: o masă bună deformează linia siluetei, vinul strică tenul, prea mult zâmbet aduce riduri pe față, soarele strică pielea, odihna îngreunează, munca uzează, dragostea face cearcăne, sărutările aprind obraji, mângâierile deformează sânii, îmbrățișările ofilesc trupul, maternitatea urăște fața și chipul; știm cu câtă mânie resping tinerele mame copilul care se minunează în fața rochiei de seară. „Nu mă atinge, ai mâinile umede, o să mă murdărești”. Cocheta opune aceleași respingeri avânturilor soțului sau ale amantului. Așa cum mobilele sunt ascunse sub huse, ea ar vrea să se sustragă bărbaților, timpului, lumii. Dar toate aceste precauții nu împiedică apariția firelor albe din păr și a ridurilor. Încă din tinerețe, femeia știe că nu poate scăpa de acest destin. Și cu toată prudența ei, se întâmplă accidente: o picătură de vin îi cade pe rochie, o țigară aprinsă arde țesătura; atunci creatura de lux și de sărbătoare care surâdea cu orgoliu într-un salon dispare: femeia își ia

chipul serios și dur al gospodinei; descoperi brusc că toaleta sa nu era o jerbă, un foc de artificii, o splendoare gratuită și perisabilă destinată să ilumineze cu generozitate un moment: ea reprezintă o bogăție, un capital, o investiție care a costat-o sacrificii; pierderea ei este un dezastru ireparabil. Pete, rupturi, rochii nereușite, coafuri permanente ratate, acestea sunt catastrofe încă și mai grave decât o friptură arsă sau un vas spart: căci femeia cochetă nu numai că s-a alienat în lucruri, ci s-a voit lucru, și fără intermediar se simte în pericol în lume. Raporturile ei cu croitoreasa și modista, nerăbdarea, pretențiile ei manifestă spiritul său de seriozitate și senzația de insecuritate. Rochia reușită face din ea personajul viselor ei; dar într-o toaletă veche sau prost croită se simte decăzută

De rochie depindeau dispoziția, ținuta mea și expresia chipului, totul... sene Marie Bashkirtseff. Și mai departe: Sau te plimbi goală-goluță, sau te îmbraci potrivit fizicului, gusturilor, caracterului tău. Când nu am aceste condiții, mă simt stângace, comună și, în consecință, umilită. Ce se întâmplă cu buna dispoziție și cu spiritul? Ele nu fac decât să se gândească la cârpe, și atunci ești proastă, plictisită, nu mai știi unde să te ascunzi.

Multe femei preferă să renunțe la o petrecere decât să se ducă prost îmbrăcate, chiar dacă nu trebuie să fie remarcate.

Totuși, deși unele femei afirmă: „Nu mă îmbrac decât pentru mine”, am văzut că până și în narcisism este implicată privirea celui alt. Numai în ospicii poți întâlni cochete care păstrează cu încăpățănare o încredere deplină în niște priviri absente; în mod normal, ele cer martori.

Aș vrea să plac, să mi se spună că sunt frumoasă, iar Liova să vadă și să audă asta... La ce mi-ar folosi să fiu frumoasă? Micuțul meu fermecător Petia o iubește pe bătrâna lui doică la fel cum ar iubi o frumusețe, iar Liovocika s-ar fi obișnuit cu chipul cel mai hidos... Aș vrea să-mi ondulez părul. Nu va ști nimeni, dar n-ar fi mai puțin fermecător. Ce nevoie am eu să fiu văzută? Panglicile și gâteliile îmi fac plăcere, aș vrea o centură nouă de piele, și acum, că am sens asta, îmi vine să plâng.... scrie Sofia Tolstaia, după zece ani de căsnicie.

Soțul își îndeplinește foarte prost acest rol. Și aici exigențele lui sunt duplicitare. Dacă soția sa este prea atrăgătoare, devine gelos; totuși, orice soț are, mai mult sau mai puțin, ceva din regele Candaules: ar vrea ca soția lui să-i facă cinste, să fie elegantă, drăguță sau măcar „bine”; dacă nu, îi va spune cu ciudă cuvintele lui Ubu: „Dar ce urâtă ești astăzi! Asta pentru că primim oaspeți?” în căsnicie, așa cum am văzut, valorile erotice și sociale nu se împacă prea bine, și acest antagonism se reflectă și aici. Femeia care-și subliniază atractivitatea sexuală este în ochii soțului ei „soi rău”; el blamează îndrăzelile care, la o străină, l-ar seduce, și această dezaprobare ucide în el dorința; dacă femeia se îmbracă decent, o aprobă, însă cu răceală: nu o găsește atrăgătoare, și în mod vag îi reproșează asta. Din această cauză, rar o privește cu propriii săi ochi: de fapt, o măsoară cu ochii celorlalți. „Ce se va spune despre ea?” Nu e în stare să prevadă, pentru că le împrumută altora perspectiva sa de soț. Nimic nu este mai iritant pentru o femeie decât să vadă cum soțului ei îi plac la altă femeie rochiile și atitudini pe care le critică la ea. De altfel, în mod spontan, este prea aproape de ea ca s-o mai vadă; pentru el chipul ei este neschimbat, nu-i remarcă nici rochiile, nici faptul că și-a schimbat pieptănătura. Chiar și soții

îndrăgostiți și amanții pasionați sunt adesea indiferenți la toaleta femeii. Dacă o iubesc cu pasiune în goliciunea ei, podoabele cele mai frumoase nu fac decât s-o deghizeze în ochii lor; și le va plăcea la fel de mult când e prost îmbrăcată, obosită, ca și atunci când este strălucitoare. Dacă nu o mai iubesc, rochiile cele mai minunate nu-i vor mai spune nimic. Toaleta poate fi un instrument de cucerire, dar nu o armă de apărare; arta ei constă în a crea miraje, a oferi privirilor un obiect imaginar; în îmbrățișarea carnală, în relația sentimentală cotidiană, întreaga vrajă se risipește; sentimentele conjugale, precum și dragostea fizică se situează pe tărâmul realității. Femeia nu se îmbracă pentru bărbatul iubit. Întruna dintre nuvelele sale^[361], Dorothy Parker, descrie o tânără femeie care, așteptându-și cu nerăbdare soțul ce vine în permisie, decide să se înfrumusețeze pentru a-l primi:

Își cumpără o rochie nouă; neagră: lui îi plăceau rochiile negre; simplă, fiindcă lui îi plăceau rochiile simple; și era atât de scumpă, încât nici nu-i venea să-și amintească cât dăduse pe ea...

— Îți place rochia mea?

— Sigur că da! zise el. Întotdeauna mi-ai plăcut în rochia asta.

Simți că se preschimbă într-o bucată de lemn.

— Rochia asta, zise ea articulând cuvintele cu o claritate insultătoare,

este nouă-nouță. Nu am purtat-o niciodată. În cazul în care te interesează, am

cumpărat-o chiar pentru împrejurarea asta

— Iartă-mă, draga mea, zise el. Oh! bineînțeles, acum văd că nu

seamănă deloc cu celelalte. E minunată întotdeauna mi-ai plăcut îmbrăcată

În negru.

— în momente ca astea, spuse ea, aproape că doresc să am un alt motiv

să mă îmbrac în negru.

S-a spus adesea că femeia se îmbracă pentru a trezi gelozia altor femei: această gelozie este într-adevăr un semn eclatant de reușită, dar nu este singurul scop vizat. În complimentele invidioase sau admirative, femeia caută afirmarea absolută a frumuseții sale, a eleganței și a gustului său, de fapt, a ei înseși. Se îmbracă pentru a se arăta: se arată pentru a exista. Se supune astfel unei dureroase dependențe; devotamentul gospodinei este util chiar dacă nu este recunoscut; efortul cochetei este zadarnic dacă nu se înscrie în nici o conștiință. Ea caută o valorizare definitivă a ei înseși; această pretenție la absolut îi face căutarea atât de istovitoare; dacă e dezaprobată de o singură voce, pălăria ei nu este frumoasă. Un compliment o flatează, dar o dezmințire o ruinează; și cum absolutul nu se manifestă decât printr-o serie infinită de apariții, ea nu va câștiga niciodată cu totul; de aceea cocheta este atât de susceptibilă. Tot de aceea, unele femei frumoase și adulate pot fi în mod trist convinse că nu sunt nici frumoase, nici elegante, că le lipsește chiar aprobarea supremă a unui judecător pe care nu-l cunosc nici ele: acestea vizează un în-sine care este imposibil de realizat. Rare sunt cochetele atât de orgolioase încât întruchipează ele însele legile eleganței, pe care nimeni nu le poate surprinde, pentru că ele definesc prin decrete succesul sau eșecul; acestea,

atâta timp cât durează domnia lor, pot să se considere ca o reușită exemplară. Nenorocirea este că această reușită nu folosește nimănui la nimic.

Toaleta implică în mod imediat ieșirea în lume și primirea vizitelor, și acesta este de altfel scopul ei principal. Femeia își plimbă din salon în salon noul ei taier și invită alte femei s-o vadă dominând în „interiorul” ei. În anumite cazuri deosebit de solemne, soțul o însoțește în aceste „vizite”; dar în majoritatea cazurilor ea își îndeplinește aceste „obligații mondene” când el este la lucru. A fost descrisă de mii de ori implacabila plictiseală care apasă asupra acestor reuniuni și care vine din aceea că femeile reunite de „datoriile mondene” nu au nimic să-și comunice. Nici un interes comun nu o leagă pe soția avocatului de soția medicului - și nici pe nevasta doctorului Dupont de aceea a doctorului Durând. Este de prost gust, într-o conversație generală, să vorbești despre năzbâtiile copilului sau despre grijile domestice. Femeia este deci redusă la considerații asupra vremii, la păreri despre ultimul roman la modă, la câteva idei generale împrumutate de la soțul ei. Obiceiul „zilei de primire a doamnei” tinde să dispară; dar, sub diverse forme, corvoada „vizitei” a supraviețuit în Franța. Americanii sunt gata să substituie conversației jocul de bridge, ceea ce nu este un avantaj decât pentru femeile cărora le place acest joc.

Totuși, viața mondenă îmbracă forme mai atrăgătoare decât această trândavă îndeplinire a unei datorii de politețe. A primi oaspeți nu înseamnă numai a-l primi pe semenul tău în locuința ta privată; înseamnă să-ți schimbi casa într-un domeniu fermecat. Manifestarea mondenă este în același timp sărbătoare și potkuch. Stăpâna casei își expune comorile: argintărie, lenjerie, cristaluri; ea umple casa de flori; efemere, inutile, florile întruchipează gratuitatea petrecerilor, care sunt în același timp risipă și lux; răspândite în vase, sortite unei morți rapide, sunt foc de artificii, tămâie și mir, libațiune, sacrificiu. Masa se încarcă de mâncăruri rafinate, de vinuri prețioase. Trebuie ca femeia, satisfăcând nevoile mesenilor, să inventeze daruri grațioase care să vină în întâmpinarea dorințelor lor. Virginia Woolf subliniază acest caracter într-un pasaj în care vorbește doamna Dalloway:

Așa ca prin ușile batante începu o forfotă mută și fermecătoare de fete cu șorțuri și bonete albe, nu slujitoare ale necesității, ci inițiate în misterul sau în marele iluzionism practicat de doamnele din Mayfair de la unu și jumătate la două, când la un semn al mâinii, traficul se oprește și în locul lui se înfiripă amăgirea aceasta adâncă, întâi în privința mâncării - parcă n-ar costa nimic - și apoi masa care se așterne singură, spontan, cu argint și cristal, mici împletituri de rafie, cupe cu fructe roșii; urme străvezii de smântână cafenie voalează calcanul; în tăvi înoată bucăți de pui; focul arde, colorat, festiv; și o dată cu vinul și cafeaua (care nu costă nimic) se iscă dinaintea ochilor visători năluciri voioase; ochi blânzi, gânditori; ochi căreia viața le apare muzicală, tainică... ^[362]

Femeia care prezidează aceste mistere este mândră de a se simți creatoarea unui moment perfect, de a

ști că risipește fericire și veselie. Prin ea s-au reunit invitații, prin ea a avut loc evenimentul, este sursa gratuita a bucuriei, a armoniei.

Este exact ceea ce simte doamna Dalloway.

Dar presupunând că Peter i-ar spune „Bine, bine, dar seratele tale - ce rost au seratele tale” tot ce i-ar fi putut răspunde (și nu-i puteai cere nimănui să înțeleagă) ar fi fost: „Sunt o ofrandă” (...)

Iată pe Cutare din South Kennington; altul din Bayswater; și un altul să zicem din Mayfair. Iar ea avea o conștiință mereu constantă a existenței lor; simțea că e așa păcat; simțea că e așa dezolant; și simțea ce bine ar fi să poată fi adunați la un loc. Și-i aduna la un loc. Și aceasta era o ofrandă; să îmbini, să creezi; dar pentru cine?^[363]

Dacă în acest omagiu adus semenilor este numai pură generozitate, sărbătoarea este cu adevărat o sărbătoare. Dar rutina socială a preschimbat repede potlatch-ul în instituție, darul în obligație și sărbătoarea în ritual. Savurându-și „cina în oraș”, invitata se gândește că va trebui să ofere și ea o cină; uneori se plânge că a fost prea bine primită. „Familia X a vrut să ne epateze”, îi spunea ea cu acreală soțului ei. Mi s-a povestit, între altele, că în timpul ultimului război, ceaiurile deveniseră într-un orașel din Portugalia cele mai costisitoare potlatch-uri. La fiecare reuniune stăpâna casei trebuia să servească o mai mare varietate și cantitate de prăjituri decât la reuniunea precedentă: această sarcină a devenit atât de grea, încât într-o zi toate femeile au decis de comun acord să nu mai servească altceva decât ceai. În asemenea împrejurări, sărbătoarea își pierde caracterul generos și magnific; este o corvoadă printre atâtea altele; accesoriile care exprimă festivitatea nu sunt decât un izvor de îngrijorare: femeia trebuie să

supravegheze cristalurile, fața de masă, să măsoare șampania, să numere fursecurile; o ceașcă spartă, mătasea arsă a unui fotoliu sunt dezastre: mâine va trebui să curețe, să aranjeze, să pună în ordine totul: femeia se teme de această muncă suplimentară, ea simte această multiplă dependență care definește destinul gospodinei: depinde de reușita sufleurului, a fripturii, de măcelar, de bucătăreasă, depinde de soțul care se încruntă imediat cum ceva nu merge bine; depinde de invitații care măsoară din ochi mobilele, vinurile, și care hotărăsc dacă petrecerea a fost sau nu reușită. Numai femeile generoase și sigure de ele vor traversa cu sufletul împăcat o asemenea încercare. Triumful poate să le dea o vie satisfacție. Dar multe seamănă în această privință cu doamna Dalloway, despre care Virginia Woolf scrie: „Deși iubea aceste triumfuri... ca și strălucirea și surescitarea pe care io dădeau, simțea în ele vidul, iluzia” Femeia nu poate într-adevăr să se complacă în ele decât dacă nu le dă prea multă importanță; în caz contrar, va cunoaște chinurile vanității niciodată satisfăcute. Există, de altfel, puține femei atât de norocoase încât să afle în „mondenitate” sensul vieții lor. Cele care i se consacră în întregime încearcă de obicei nu numai să-și aducă un cult al propriei persoane, ci și să depășească această viață mondenă spre anumite scopuri: adevăratele „saloane” au un caracter literar sau politic. Ele se străduiesc prin acest mijloc să capete un ascendent asupra bărbaților și să aibă un rol personal, evadând astfel din condiția femeii măritate. În general, aceasta din urmă nu este satisfăcută pe deplin de plăceri, de triumfurile efemere care îi sunt acordate rar și care de multe ori reprezintă pentru ea oboseală în aceeași măsură ca și distracție. Viața mondenă îi cere să „reprezinte”, să se expună, dar nu creează între ea și semenii ei o adevărată comunicare și nu o smulge din singurătatea sa.

„Este dureros să gândești, scrie Michelet, că femeia, această ființă relativă care nu poate trăi decât în doi, este mai adesea singură decât bărbatul. El găsește tovărășie peste tot, își creează relații noi. Ea nu este nimic fără familia ei. Iar aceasta o copleșește: toată greutatea apasă asupra femeii.” Și, într-adevăr, femeia închisă, despărțită de lume, nu cunoaște bucuriile camaraderiei care implică urmărirea în comun a anumitor scopuri; munca ei nu-i ocupă spiritul, educația nu i-a dat nici gustul, nici obișnuința independenței, și totuși își petrece zilele în singurătate; am văzut că este una dintre nenorocirile de care se plânge Sofia Tolstaia. Căsătoria ei a îndepărtat-o adesea de căminul părintesc, de prietenii ei din tinerețe. Colette a descris în Uceniciile mele dezrădăcinarea unei tinere căsătorite aduse din provincie la Paris; ea nu găsește alinare decât în lungile scrisori pe care le schimbă cu mama ei; dar scrisorile nu pot înlocui prezența cuiva, și nu-i poate mărturisi lui Sido decepțiile ei. În multe cazuri nu mai există o adevărată intimitate între tânăra femeie și familia ei; nici mama, nici surorile sale nu-i mai sunt prietene. Astăzi, din pricina crizei de locuințe, multe tinere căsătorite locuiesc cu familia ei sau a soțului; dar aceste prezențe impuse sunt departe de a constitui totdeauna pentru ele o adevărată tovărășie.

Prietenii feminine pe care reușește să le păstreze sau să le creeze vor fi prețioase pentru femeie; ele au un caracter foarte diferit de relațiile pe care le au între ei bărbații; aceștia comunică între ei ca niște indivizi, prin ideile și proiectele lor personale; femeile, închise în generalitatea destinului lor de femei, sunt unite printr-un soi de complicitate imanentă. Și ceea ce caută în primul rând unele la altele este afirmarea universului lor comun. Nu-și discută părerile, ci schimbă între ele confidențe și rețete; se solidarizează pentru a

construi un contraunivers ale cărui valori să domine valorile masculine; unite, ele găsesc forța de a-și scutura lanțurile; neagă dominația sexuală a bărbatului mărturisindu-și una alteleia frigidity, bătându-și joc în mod cinic de pofta bărbatului lor sau de stângăcia lui; de asemenea, contestă cu ironie superioritatea morală și intelectuală a soțului lor și a bărbaților în general. Își confruntă experiențele: sarcini, nașteri, boli ale copiilor, boli personale, griji menajere, toate acestea devin elemente esențiale ale istoriei omenesci. Munca lor nu este o tehnică: transmițându-și rețete de bucătărie, de menaj, le dau acestora demnitatea unei științe secrete întemeiate pe tradiția orală. Uneori examinează împreună probleme de ordin moral. Pagina de corespondență din revistele feminine oferă un eșantion elocvent al acestor schimburi; n-am putea imagina un „curier al inimilor” care se adresează bărbaților; aceștia se întâlnesc în lume, care este lumea lor; în timp ce femeile trebuie să-și definească, să măsoare, să exploreze propriul lor teren. Ele își comunică mai ales sfaturi despre frumusețe, rețete de bucătărie și de lucru de mână, își cer părerea; în înclinația lor către pălăvrăgeală și exhibiție, uneori se simte o adevărată angoasă Codul masculin - femeia știe asta - nu este și al său, și bărbatul însuși contează pe faptul că ea nu observă acest lucru, din moment ce o împinge spre avort, adulter, greșeli, trădări, minciuni pe care oficial le condamnă; ea le cere deci celorlalte femei să o ajute să definească un fel de „lege a mediului”, un cod moral propriu femeilor. Nu numai din rea-voință femeile comentează și critică atât de mult purtările prietenelor lor: pentru a le judeca pe acestea și pentru a se purta ele însele cum trebuie le este necesară mult mai multă inventivitate morală decât bărbaților.

Ceea ce conferă valoare unor asemenea relații este adevărul pe care-l comportă. În fața bărbatului, femeia joacă întotdeauna un rol; minte acceptându-se ca o alteritate neesențială, minte înfățișând în fața lui, prin mimică, toaletă, cuvinte gândite dinainte, un personaj imaginar. Această comedie reclamă o tensiune constantă; lângă soțul ei, lângă amantul ei, o femeie gândește, mai mult sau mai puțin: „Nu sunt eu însămi’„; lumea masculină e dură, are muchii tăioase, vocile sunt prea sonore, luminile prea crude, contactele aspre. Lângă celelalte femei, femeia se află în spatele decorului; își lustruiește armele, în așteptarea luptei; își combină toaleta, inventează un nou machiaj, își pregătește vicleniile: lânțezește în papuci și halat prin culise, înainte de a urca pe scenă; îi place această atmosferă caldă, blândă, destinsă. Colette descrie astfel momentele petrecute la prietena ei Marco:

Confidențe scurte, distracții de călugărițe, ore care semănau când cu acelea dintr-un atelier de lucru, când cu timpul în care se scurge convalescența...

Îi plăcea să joace pe lângă femeia mai în vârstă rolul sfătuitoarei:

În după-amiezele calde, sub storul balconului, Marco își broda lenjeria. Cosea prost, dar cu grijă, și eram foarte mândră de sfaturile pe care îi le dădeam... „Nu trebuie să brodezi cu albastru cămășile, rozul este mai frumos pe lenjerie, și mai aproape de culoarea pielii.” Peste puțin timp îi dădeam și alte sfaturi despre culoarea pudrei și a rujului pe care le folosea, despre felul prea evident în care-și creiona pleoapele, de altfel foarte frumos desenate. „Crezi? crezi?” îmi răspundea ea. Tânăra mea autoritate nu se lăsa mai prejos. Luam pieptenele, deschideam o cărare grațioasă în părul ei, mă arătam expertă în a-i face privirea

înflăcărată, în a aprinde o auroră roșie în obraji ei, aproape de tâmpile.

Ceva mai departe, ne-o arată pe Marco pregătindu-se cu anxietate pentru întâlnirea cu un tânăr pe care voia să-l cucerească:

Voia să-și șteargă ochii plini de lacrimi, dar am împiedicat-o.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul VIII: Prostituate și hetaire

În anumite familii - cum este celebra familie americană Juke - toate femeile se consacră acestei meserii. Printre tinerele vagabonde, se numără multe fete abandonate de familiile lor, care încep prin a cerși și apoi fac trotuarul. În 1857, Parent-Duchâtelet descoperise că, din 5 000 de prostituate, 1 441 fuseseră influențate de sărăcie, 1 425 seduse și apoi părăsite, 1 255 abandonate și lăsate fără nici un fel de resurse de părinții lor. Anchetele moderne sugerează aproape aceleași concluzii. Boala o împinge adesea spre prostituție pe femeia devenită incapabilă să desfășoare o adevărată muncă sau care și-a pierdut slujba; ea distruge echilibrul precar al bugetului femeii și o obligă să-și inventeze resurse noi. La fel ca și nașterea unui copil. Mai mult de jumătate dintre femeile de la Saint-Lazare au avut cel puțin un copil; multe au crescut între trei și șase copii; doctorul Bizard semnalează o prostituată care adusesse pe lume paisprezece copii, dintre care opt erau încă în viață la data când o cunoscuse. Puține, spune el, își abandonează copilul; și adesea fatamamă devine prostituată pentru a-l crește. Între altele, citează acest caz:

Deflorată la nouăsprezece ani, în provincie, pe când se afla încă în mijlocul familiei sale, de un patron care avea şaizeci de ani, a fost obligată, rămânând însărcinată, să plece de acasă şi a născut o fetiţă sănătoasă pe care a crescut-o în mod corect. După ce a născut, a venit la Pans, s-a angajat ca doică şi a început să se prostitueze la vârsta de douăzeci şi nouă de ani. O face, deci, de treizeci şi trei de ani. La capătul puterilor şi al curajului, cere acum să fie internată la Saint-Lazare.

Este cunoscut faptul că în timpul războaielor şi în perioadele de criză care urmează are loc o recrudescenţă a prostituţiei.

Autoarea povestirii *Viaţa unei prostituate*, publicată parţial în *Les Temps modernes*, îşi povesteşte astfel începuturile^[364]:

M-am măritat la şaisprezece ani cu un bărbat cu treisprezece ani mai în vârstă decât mine. M-am căsătorit ca să scap din casa părinţilor mei. Soţul meu nu se gândea decât să-mi toarne copii. „Aşa vei rămâne acasă, n-ai să mai ieşi prea mult”, zicea el. Nu-mi dădea voie să mă fardez, nu voia să mă ducă la cinema. Trebuia s-o suport pe soacra mea, care venea la noi în fiecare zi şi-i dădea dreptate ticălosului ei de fiu. Primul meu copil a fost un băiat, Jacques; după paisprezece luni, am născut un altul, Pierre... Cum mă plictiseam foarte tare, m-am apucat să urmez nişte cursuri de infirmieră, îmi plăcea mult... Am fost angajată la un spital la periferia Parisului, la secţia de femei. O infirmieră, care era o ştrengărită, m-a învăţat lucruri pe care nu le ştiam. Când mă culcam cu soţul meu, aceasta era pentru mine mai degrabă o corvoadă. La secţia de bărbaţi am rămas şase luni fără a face nici o prostie. Dar într-o bună zi, un soldat, genul scârbos, dar băiat frumos, a intrat în camera mea...

M-a făcut să înțeleg că aş putea să-mi schimb viața, că am să merg cu el la Paris, că n-am să mai muncesc... Știa să toarne gogoși... M-am hotărât să plec cu el... O lună, am fost cu adevărat fericită... Într-o zi a adus o femeie bine îmbrăcată, șic, spunându-mi: „Uite, ea știe să se descurce”. La început nu i-a mers. Chiar am găsit un post de infirmieră într-o clinică din cartier ca să-i arăt că nu voiam să fac trotuarul, dar nu puteam rezista mult timp. Îmi zicea: „Nu mă iubești. Cine-și iubește bărbatul muncește pentru el”. Plângeam. La clinică eram tristă tot timpul. Până la urmă m-am lăsat dusă la coafor... Am început să ies la agățat... Julot mă urmărea să vadă dacă mă descurcam bine și ca să mă avertizeze dacă apăreau polițaii...

În anumite privințe, această istorie este conformă cu povestea clasică a fetei împinse să facă trotuarul de către amantul care devine peștele ei. Se întâmplă ca acest rol să fie jucat de soț. Și uneori chiar de o femeie. În 1931, L. Faivre a făcut o anchetă chestionând 510 prostituate^[365]; el a descoperit că 284 dintre ele trăiau singure, 132, cu un prieten, 94, cu o prietenă cu care întrețineau de obicei legături homosexuale. El citează (cu ortografia lor) extrase din scrisorile următoare:

Suzanne, șaptesprezece ani. M-am dedat prostituției mai mult cu prostituate. Una care m-a ținut mult timp era foarte geloasă, de-aia am plecat de pe strada...

Andrée, cincisprezece ani și jumătate. Am plecat de la părinți ca să stau cu o prietenă pe care am întâlnit-o la un bal, îmi dădeam seama că voia să mă iubească ca un bărbat, am rămas cu ea patru luni, apoi...

Jeanne, paisprezece ani. Bietul meu tati se numea X... și a murit la spital, în 1922, de pe urma unor răni căpătate în război. Mama s-a recăsătorit. M-am dus la școală ca să-mi iau certificatul de studii, apoi, după ce l-am obținut, a trebuit să învăț croitoria... pe urmă, cum câștigam foarte puțin, am început certurile cu tatăl meu vitreg. A trebuit să intru servitoare la doamna X... Eram singură de zece zile cu fiica ei care avea cam douăzeci și cinci de ani; mi-am dat seama de o schimbare foarte mare în atitudinea mea față de ea; într-o zi, la fel ca un băiat, im-a mărturisit marea ei dragoste. Ezitam, dar, de teamă să nu fiu concediată, până la urmă am cedat; am înțeles atunci anumite lucruri.... Am muncit, apoi, trezindu-mă fără slujbă, m-am dus în Bois, unde m-am prostituat cu femeii. Am cunoscut o doamnă foarte generoasă etc.

Adesea femeia nu privește prostituția decât ca pe un mijloc oarecare de a-și spori resursele. Dar a fost descris de nenumărate ori felul în care ea se trezește pe urmă înlănțuită. Dacă sunt rare cazurile de trafic de carne vie, în care femeia este târâtă în acest angrenaj prin violență, promisiuni mincinoase, înșelăciuni etc; ceea ce se întâmplă oricum frecvent este ca ea să fie reținută în această „carieră” împotriva voinței sale. Capitalul necesar începuturilor i-a fost furnizat de către un „susținător” bărbat sau femeie care a câștigat drepturi asupra ei, primește cea mai mare parte din câștigurile sale și de care prostituata nu mai poate scăpa. Marie-Therese a dus timp de mai mulți ani o adevărată luptă pentru a reuși să se elibereze.

Am înțeles în sfârșit că Julot nu voia decât să-mi ia agoniseala și m-am gândit că, departe de el, aș putea să pun ceva bani deoparte... La început eram timidă la bordel, nu îndrăzneam să mă apropiu de clienți și să le spun: „Urci?” Nevasta unui amic de-

al lui Julot mă urmărea tot timpul și socotea de câte ori mă culcam cu clienții. Într-o zi Julot mi-a scris că trebuia să-i dau în fiecare seară banii patroanei, „ca să nu mi-i fure cineva”... Când am vrut să-mi cumpăr o rochie, proprietara mi-a zis că Julot îi interzisese să-mi dea înapoi agoniseala... Mi-am propus să plec cât mai repede din bordelul ăla. Când patroana a aflat că vreau să plec, nu mi-a mai pus tamponul^[366] înainte de vizită, ca alte dați, și am fost arestată și dusă la spital... a trebuit să mă întorc la bordel pentru a-mi câștiga banii pentru călătorie... dar n-am rămas acolo decât patru săptămâni. Am lucrat câteva zile la Barbes, ca înainte, dar îmi era prea ciudă pe Julot ca să pot rămâne la Paris: ne certam urât, mă bătea, o dată era să mă arunce pe fereastră... M-am aranjat cu un tip să mă duc în provincie. Când mi-am dat seama că tipul îl cunoștea pe Julot, nu m-am mai dus la întâlnire, cum ne înțeleseserăm. Cele două gagici ale tipului m-au găsit apoi pe strada Belhotrime și mi-au tras o bătaie cruntă.... A doua zi mi-am făcut valiza și am plecat singură pe insula T.... După trei săptămâni mă săturasem de bordel, i-am scris doctorului când a venit pentru vizită să mă treacă bolnavă ca să ies... Julot m-a văzut pe bulevardul Magenta și m-a bătut... Mi-au rămas semne pe față după bătaia de pe bulevardul Magenta... Mă săturasem de Julot. Am făcut deci un contract să plec în Germania...

Literatura a popularizat figura acestui „Julot”. El joacă în viața târfei un rol de protector. Îi dă bani să-și cumpere toaletele, apoi o apără de concurența cu celelalte femei, de poliție - uneori este el însuși polițist -, de clienți. Aceștia ar fi bucuroși să poată consuma fără să plătească; alții ar fi gata să-și satisfacă sadismul chinuind-o. La Madrid, acum câțiva ani, niște băieți blonzi și fasciști se amuzau aruncând în fluviu prostituatele, în nopțile reci; în Franța, studenții veseli duc uneori femeile la țară

pentru a le abandona, goale-puşcă, noaptea. Pentru a-şi lua banii şi pentru a evita să fie maltrată, prostituata are nevoie de un bărbat Acesta îi aduce, de asemenea, şi un sprijin moral: „Singură nu lucrezi atât de bine, nu te trage inima, te la-şi pe tânjală”, zic unele. Adesea prostituata îl iubeşte pe peştele ei; din dragoste a îmbrăţişat această meserie, sau aşa se justifică; în mediul său există o enormă superioritate a bărbatului asupra femeii: această distanţă favorizează dragostea-religie, ceea ce explică abnegaţia pasionată a unor prostituate. În violenţa masculului, ele văd semnul virilităţii lui şi i se supun cu şi mai multă docilitate. Cunosc alături de el gelozia, chinurile, dar şi bucuriile îndrăgostitei.

Totuşi, de multe ori nu au pentru acesta decât ostilitate şi ranchiună; numai din teamă, pentru că sunt dominate, rămân alături de el, cum am văzut în cazul Mariei-Therese. Atunci se întâmplă adesea ca ele să se consoleze cu un „prieten de suflet” ales dintre clienţi.

Toate femeile aveau, în afară de peştele lor, câte un prieten, şi eu de asemenea, sene Marie-Therese. Era un marinar, un băiat foarte frumos. Deşi făcea bine amor, nu puteam rămâne cu el, dar simţeam multă prietenie unul pentru celălalt. Adesea urca la mine fără să facă amor, numai ca să vorbim, şi-mi spunea că ar trebui să plec de acolo, că locul meu era în altă parte.

Prostituatele se consolează şi cu femei. O mare parte dintre ele sunt homosexuale Am văzut adesea că la originea carierei lor stă o aventură homosexuală şi că multe continuau să trăiască împreună cu o prietenă. După Anna Rueling, în Germania aproximativ 20% dintre prostituate ar fi homosexuale. Faivre semnalează că în închisoare tinerele deţinute schimbă între ele scrisori

pornografice, cu accente pasionate, semnate „Unite pe viață”. Aceste scrisori sunt omoloage cu cele pe care le scriu școlărițele cu inimile „înflăcărate”; acestea din urmă sunt mai puțin avizate, mai timide, pe când femeile merg până la capăt, în cuvinte ca și în actele lor. Se observă din viața Mariei-Therese - care a fost inițiată în voluptate de o femeie - ce rol privilegiat joacă „prietena” față de clientul disprețuit, de protectorul autoritar:

Julot a adus o fată, o amărâtă care n-avea mei pantofi în picioare. [s-a cumpărat totul de la solduri, apoi a venit cu mine să lucreze. Era foarte drăguță și cum, în plus, îi plăceau femeile, ne înțelegeam bine. Îmi amintea tot ce învățasem cu infirmiera. Ne distram foarte bine și adeseori, în loc să lucrăm, ne duceam la cinema Eram mulțumită că trăia alături de noi.

Deci prietena joacă aproape rolul pe care-l are amantul pentru femeia cinstită închisă printre femei: este o tovarășă de plăcere, cu ea raporturile sunt libere, gratuite, pot fi deci dorite; obosită de bărbați, dezgustată de ei sau dorind o diversiune, prostituata va căuta destindere și plăcere în brațele altei femei. În orice caz, complicitatea despre care am vorbit și care le unește imediat pe femei se creează și mai puternic în acest caz decât în oricare altul. Prin faptul că raporturile lor cu o jumătate de omenire sunt de natură comercială, că ansamblul societății le tratează ca pe niște paria, prostituatele se simt într-o strânsă solidaritate unele cu altele. Li se întâmplă să fie rivale, să fie geloase, să se insulte, să se bată; dar au o profundă nevoie una de alta pentru a constitui un „contraunivers” în care-și regăsesc demnitatea umană; prietena este confidentul și martorul privilegiat; ea apreciază rochia, pieptănătura care sunt mijloace destinate să-i seducă pe bărbați, dar care apar drept scopuri

în sine pentru privirile invidioase sau admirative ale altor femei.

Cât despre raporturile prostituatei cu clienții ei, părerile sunt foarte împărțite, iar cazurile, fără îndoială, variabile. Adesea a fost subliniat faptul că ea păstrează pentru prietenul ei de suflet sărutul pe gură; expresie a unei tandreți libere, și că ea nu face nici o comparație între îmbrățișările amoroase și îmbrățișările profesioniste. Mărturiile bărbaților sunt suspecte pentru că vanitatea lor îi incită să se lase păcăliți de simularea plăcerii. Trebuie spus că împrejurările sunt foarte diferite atunci când este vorba de o „partidă” care adesea este însoțită de o oboseală fizică epuizantă, ori de un act rapid, de o „noapte de amor plătită”, sau de relații frecvente cu un client familiar. Marie-Therese își exercita de obicei meseria cu indiferență, dar evocă deliciul unor anumite nopți; a avut „capricii” și spune că toate camaradele ei aveau. Se întâmplă ca femeia să refuze să fie plătită de un client care i-a plăcut, iar uneori, dacă e strâmtorat, să-i propună să-l ajute. Totuși, în ansamblu, femeia lucrează „la rece”. Unele nu au pentru clienții lor decât indiferență, cu o nuanță de dispreț. „Oh! Ce proști sunt bărbații! Cum pot femeile să le bage în cap tot ce vor!” scrie Marie-Therese. Dar multe dintre ele încearcă o ranchiună dezgustată față de bărbați; între altele, sunt scârbite de viciile lor. Fie că se duc la bordel ca să-și satisfacă niște vicii pe care nu îndrăznesc să le mărturisească soțiilor lor, fie că bordelul îi incită să-și inventeze vicii, o mulțime de bărbați îi cer prostituatei „fantezii”. Marie-Therese se plângea în special că francezii au o imaginație insațiabilă. Bolnavele îngrijite de doctorul Bizard i-au mărturisit că „toți bărbații sunt mai mult sau mai puțin vicioși”. Una dintre prietenele mele a avut lungi discuții, la spitalul Beaujon, cu o tânără prostituată, foarte inteligentă, care începuse prin a fi servitoare și care trăia cu un

„pește” pe care-l adora. „Toți bărbații sunt vicioși, zicea ea, în afară de al meu. De-asta îl iubesc. Dacă am să descopăr vreodată că are un viciu, am să-l părăsesc. Prima dată clientul încă nu îndrăznește, pare normal. Dar când revine, începe să vrea niște chestii... Spui că bărbatul dumitale n-are vicii: o să vezi. Toți au.” Îi detesta pe bărbați. Din cauza viciilor, o altă prietenă a mea, în 1943, la Fresnes, se împrietenise cu o prostituată. Aceasta susținea că 90% dintre bărbați aveau vicii, 50% aproximativ fiind pederăști rușinați de condiția lor. Cei care manifestau prea multă imaginație o înspăimântau. Un ofițer neamț o pusese să se plimbe goală prin cameră, cu un buchet de flori în brațe, în timp ce el imita o pasăre care își ia zborul; în ciuda curtoaziei și a generozității acestuia, fata o lua la fugă de câte ori îl vedea. Marie-Therese avea oroare de „fantezii”, deși prețul era mai mare decât pentru o simplă împreunare, și adesea îi cerea mai puțin efort. Aceste trei femei erau foarte inteligente și sensibile. Fără îndoială, își dădeau seama că, imediat ce nu mai erau protejate de rutina meseriei, iar bărbatul înceta să mai fie un client în general și se individualiza, erau prada unei conștiințe, a unei libertăți capricioase; nu mai era vorba despre un simplu târg. Anumite prostituate, totuși, se specializează în „fantezii” pentru că este mai profitabil. În ostilitatea lor față de client intră adesea un resentiment de clasă. Hélène Deutsch povestește în amănunt cum Arma, o prostituată drăguță, blondă, copilăroasă, în general foarte blândă, avea crize de furie împotriva anumitor bărbați. Venea dintr-o familie de muncitori; tatăl bea prea mult, mama era bolnavă: acest cuplu nefericit i-a creat o asemenea oroare de viața de familie, încât n-a vrut să se căsătorească niciodată, deși de-a lungul carierei sale i s-a propus de multe ori acest lucru. Tinerii din cartierul său o pervertiseră; îi plăcea meseria ei; dar când, atinsă

de tuberculoză, a fost dusă la spital, s-a descoperit că avea o ură sălbatică față de medici; bărbații „respectabili” îi erau odioși; nu suporta politețea, solitudinea medicului care o îngrijea. „Nu știm oare că acești bărbați își lasă ușor să cadă masca de amabilitate, de demnitate, de stăpânire de sine, și că se poartă ca niște brute?” spunea ea. În afară de asta, era, din punct de vedere mental, echilibrată. A mințit pretinzând că avea un copil pe care-l lăsase la o doică, dacă nu cumva era adevărat. A murit de tuberculoză. O altă tânără prostituată, Julia, încă de la cincisprezece ani se dăruia tuturor celor pe care-i întâlnea, nu-i plăceau decât bărbații săraci și neputincioși; cu ei era blândă și drăguță; pe ceilalți îi considera ca pe niște „fiare sălbaticе care merită cele mai rele pedepse”. (Avea un complex foarte pronunțat care arăta o vocație maternă nesatisfăcută: intra într-o transă furioasă imediat cum se pronunțau în fața ei cuvintele „mamă”, „copil” sau cuvinte cu o sonoritate asemănătoare.)

Majoritatea prostituatelor sunt adaptate moral condiției lor; asta nu înseamnă că sunt ereditare sau congenital imorale, ci că se simt, pe bună dreptate, integrate într-o societate care are nevoie de serviciile lor. Ele știu bine că discursurile deosebit de instructive ale polițistului care le obligă la vizita sanitară sunt vorbe goale, iar sentimentele înalte pe care clienții lor le afișează în afara bordelului nu le intimidează prea tare. Marie-Thérèse îi explică brutăresei la care locuiește în Berlin:

Mie îmi place toată lumea. Când e vorba de biștari, madam... Da, căci dacă te culci cu un bărbat pe ochi frumoși, în sfârșit, fără bani, tot aia o să gândească despre tine, asta e o târfă, dar dacă îl pui să plătească, tot târfa te crede, dar o târfa deșteaptă; fiindcă, dacă-i ceri bani bărbatului, poți să fii sigură că-ți zice imediat: „Oh! nu știam că faci meseria asta”, sau: „Ai avut un bărbat, da? Cu

bani sau fără bani, pentru mine e același lucru.” „Ah! da, răspunde ea, ai dreptate”. Căci, îi spun, te duci și stai la coadă o jumătate de oră ca să capeți un tichet pentru pantofi. Eu într-o jumătate de oră mă culc cu un tip. Am pantofii; cât despre plată, dimpotrivă, dacă știu să ciripesc, mai capăt și alți bani. Deci vezi că am dreptate.

Nu situația lor morală și psihologică face ca existența prostituatelor să fie atât de grea.^[367] În majoritatea cazurilor, condiția lor materială este deplorabilă. Exploatate de peștele lor, de patroana bordelului, trăiesc într-o stare de insecuritate și trei sferturi dintre ele nu au bani. După cinci ani de meserie, aproximativ 75% se îmbolnăvesc de sifilis, spune doctorul Bizard care a îngrijit o mulțime. Mai ales minorele neexperimentate sunt contaminate cu o repeziciune înspăimântătoare; mai mult de 25% trebuie să fie operate în urma unor complicații provocate de blenoragie. Una din douăzeci are tuberculoză, 60% devin alcoolice sau intoxicate cu droguri; 40% mor înainte de patruzeci de ani. Trebuie adăugat că, în ciuda precauțiilor, li se întâmplă din când în când să rămână însărcinate și, în general, se operează în condiții mizere. Prostituția ieftină este o meserie grea în care femeia, oprimată din punct de vedere sexual și economic, supusă arbitrarului poliției, umilitoarei supravegheri medicale, capriciilor clienților, sortită microbilor și bolii sau mizeriei, este cu adevărat coborâtă la condiția de obiect.

De la prostituata ieftină la curtezana de lux există o mulțime de variante intermediare. Diferența esențială este că prima pune în joc pura ei generalitate, astfel încât concurența o menține la nivelul unei vieți mizere, în timp ce a doua se străduiește să-și facă recunoscută singularitatea; dacă reușește, poate aspira la un destin mai bun. Frumusețea, farmecul și sex-appeal-ul îi sunt

necesare, dar nu suficiente: trebuie ca femeia să fie distinsă prin opinia altora. Valoarea ei va fi dezvăluită adesea prin dorința unui bărbat: dar nu va fi „lansată” decât atunci când bărbatul îi va proclama prețul în ochii lumii. În secolul trecut, hotelul, echipajul, perlele puneau în evidență ascendentul pe care o „cocotă” îl avea asupra protectorului ei, care o ridica la rangul de demimondenă; meritul său se afirma atâta timp cât bărbații continuau să se ruineze pentru ea. Schimbările sociale și economice au făcut să dispară acest tip de Blanche d'Antigny. Nu mai există un „demi-lume” în sânul căruia să se poată afirma o astfel de reputație. Ambițioasa va încerca să-și câștige altfel un renume. Ultima întruchipare a hetairei este starul de cinema. Având alături de ea un soț -cerut cu rigurozitate de Hollywood - sau un prieten serios, nu se înrudește mai puțin cu Phryne, Imperia sau Casque d'Or. Ea livrează Femeia visurilor bărbaților, care îi dau în schimb avere și glorie.

Întotdeauna a existat între prostituție și artă o graniță incertă, dat fiind că, într-o manieră echivocă, frumusețea și voluptatea sunt asociate. De fapt, nu Frumusețea naște dorința, ci teoria platoniciană a dragostei propune justificări ipocrite lubricității. Phryne, dezgolindu-și pieptul, oferă areopagului contemplarea unei idei pure. Exhibiția unui trup nud devine un spectacol de artă; comedia burlescă americană a făcut din dezbrăcare o dramă. „Nudul este cast”, afirmă bătrânii domni care, sub numele de „nuduri artistice”, colecționează fotografii obscene. La bordel, momentul „alegerii” este deja o paradă; imediat cum acesta se complică, clienților le sunt oferite „tablouri vii”, „poze artistice”. Prostituata care vrea să capete o valoare deosebită nu se mărginește numai să-și arate trupul în mod pasiv, ci se străduiește să-și dezvolte talente particulare. „Cântărețele la nai”

grecoaice îi fermecau pe bărbați prin muzică și dans. Cele din Ouled-Nail care dansează din buric, spaniolele care dansează și cântă în Barrio-Chino nu fac decât să se propună într-o manieră rafinată alegerii amatorului. Nana urcă pe scenă pentru a găsi „protectori” . Unele music-hall-un, precum odinioară acele café-concerts, sunt pur și simplu niște bordeluri. Toate meseriile în care femeia își exhibă trupul pot fi utilizate în scopuri galante. Desigur, există „girls”, „taxi-girls”, dansatoare goale, animatoare, fotomodele, manechine, cântărețe, actrițe care nu permit vieții lor erotice să se amestece cu meseria lor; cu cât aceasta implică mai multă tehnică și inventivitate, cu atât poate fi luat drept un scop în sine; dar adesea femeia care „se produce” în public pentru a-și câștiga existența este tentată să dea farmecelor ei o întrebuințare mai intimă. Și invers, curtezana dorește o meserie care să-i servească drept alibi. Rare sunt acelea care, precum Lea, personajul Colettei, i-ar răspunde unui prieten care o numește „dragă artistă”: „Artistă? într-adevăr, amanții mei sunt de-a dreptul indiscreți”. Am mai spus că reputația îi conferă o valoare comercială: pe scenă sau pe ecran, își va face un „nume” care va deveni un fond de comerț

Cenușăreasa nu visează întotdeauna la Prințul cel Frumos; soț sau amant, ea se teme ca el să nu se preschimbe într-un tiran și preferă să viseze la propria-i imagine zâmbind la porțile marii cinematografii. Dar cel mai adesea, grație unor „protecții” masculine își va atinge aceste scopuri; și bărbatul va fi acela care - fie că este soț, amant sau îndrăgostit - îi va confirma triumful făcând-o să participe la averea sau la renumele lui. Această necesitate de a plăcea indivizilor, mulțimii, o înrudește pe „vedetă” cu hetaira. Ea are în societate un rol analog: voi folosi cuvântul „hetairă” pentru a desemna toate femeile care-și

tratează nu numai trupul, ci și propria lor persoană în întregime ca pe un capital care trebuie exploatat. Atitudinea lor este foarte diferită de aceea a unui creator care transcende în opera sa și prin aceasta depășește o situație dată și, prin ceilalți, cheamă o libertate; hetaira nu dezvăluie lumea, nu deschide nici un drum transcendenței umane^[368]: dimpotrivă, caută să o capteze în folosul său; oferindu-se sufragiilor admiratorilor săi, ea nu reneagă această feminitate pasivă care o predestinează bărbatului: dimpotrivă, o înzestrează cu o putere magică care îi permite să-i prindă pe masculi în capcana prezenței sale și să se hrănească cu ei; îi scufundă împreună cu ea în imanență.

Pe această cale, femeia a reușit să capete o anumită independență, împrumutându-se mai multor bărbați, nu mai aparține definitiv nici unuia; banii pe care-i strânge, numele care o „lansează” așa cum se lansează un produs pe piață îi asigură o independență economică. Femeile cele mai libere din Antichitatea greacă nu erau nici matroanele, nici prostituatele ieftine, ci hetairele. Curtezanele din Renaștere, gheișele japoneze se bucurau de o libertate înfinit mai mare decât a contemporanelor lor. În Franța, femeia care ni se pare a fi cea mai independentă, la modul viril, este poate Ninon de Lenclos. Paradoxal, aceste femei care-și exploatează la maximum feminitatea își creează o situație aproape echivalentă cu a unui bărbat; prin sex, care le livrează bărbaților ca obiecte, ele devin subiecte. Nu numai că își câștigă existența precum bărbații, dar trăiesc într-o companie aproape exclusiv masculină; libere în moravuri și în cuvinte, se pot ridica - precum Ninon de Lenclos - la cea mai înaltă libertate a spiritului. Cele mai distinse sunt adesea înconjurate de scriitori sau artiști pe care femeile „cinstite” îi plictisesc. Miturile masculine își află în hetairă întruchiparea lor cea mai seducătoare: ea este mai mult decât

oricare altă femeie trup și conștiință, idol, inspiratoare, muză; va inspira visurile poezilor; în ea intelectualul va explora tezaurele „intuiției” feminine; îi este mai ușor să fie inteligentă decât matroanei, pentru că este mai puțin afectată de ipocrizie. Cele care sunt înzestrate cu calități superioare nu se vor mai mulțumi cu acest rol de Egerie; vor simți nevoia să manifeste într-un fel autonom valoarea pe care le-o conferă sufragiile celorlalți; vor vrea să-și traducă însușirile lor pasive în activitate. Ieșind în lume ca subiecte suverane, scriu versuri, proză, compun muzică, pictează. Astfel, Imperia a devenit celebră printre curtezanele italiene. Se poate și ca, folosindu-i pe bărbați ca instrumente, să exercite prin intermediul acestora funcțiuni virile: „marile favorite”, prin amanții lor puternici, au participat la guvernarea lumii.^[369]

Această eliberare se poate traduce, între altele, pe plan erotic. Se întâmplă ca în banii sau serviciile extorcate de la bărbat, femeia să găsească o compensație a instinctului său de inferioritate feminin. Banii au un rol purificator: abolesc lupta dintre cele două sexe. Dacă multe femei care nu sunt profesioniste tind să-și determine amantul să le ofere cadouri și bani, asta nu înseamnă neapărat cupiditate: a-l pune pe bărbat să plătească - sau a-l plăti, așa cum vom vedea mai departe - înseamnă a-l preschimba într-un instrument. Prin aceasta femeia se apără împotriva ideii că ea este instrumentul; poate că bărbatul crede că „o are”, dar această posesiune sexuală este iluzorie; ea „îl are” pe terenul mult mai solid al economiei. Amorul său propriu este satisfăcut. Poate să se abandoneze îmbrățișărilor amantului; nu cedează unei voințe străine; plăcerea n-ar putea să-i fie „impusă”, ci apare ca un profit suplimentar; nu va mai fi „luată” din moment ce este plătită.

Totuși, curtezana are reputația de a fi frigidă. Îi este util să știe să-și stăpânească trupul și pânțele: sentimentală sau senzuală, riscă să suporte ascendentul unui bărbat care o va exploata sau o va acapara și o va face să sufere. Printre îmbrățișările pe care le acceptă există multe - mai ales la începutul carierei sale - care o umilesc; revolta ei împotriva aroganței masculine se exprimă prin frigiditate. Hetairele, ca și matroanele, își încredințează adesea „trucuri” care le permit să-și facă meseria simulând plăcerea. Acest dispreț, acest dezgust față de bărbați arată bine că în jocul exploatator-exploatat ele nu sunt cu totul sigure că au câștigat. Și într-adevăr, în imensa majoritate a cazurilor, sunt sortite dependenței.

Nici un bărbat nu este definitiv stăpânul lor. Dar au cea mai mare nevoie de el. Curtezana își pierde toate mijloacele ei de existență dacă încetează să-l dorească; debutanta știe că tot viitorul ei este în mâinile lui; chiar și vedeta de cinema, privată de sprijinul masculin, își vede prestigiul ofilindu-se: părăsită de Orson Welles, Rita Hayworth a rătăcit îndelung prin Europa, cu un aer suferind de orfelină, înainte de a-l găsi pe Aii Khan. Femeia cea mai frumoasă nu este niciodată sigură de ziua de mâine, căci armele ei sunt magice, iar magia este capricioasă; ea este legată de protectorul ei - soț sau amant - la fel de strâns precum soția „cinstită” de soțul ei. Îi datorează nu numai servicii amoroase; trebuie să-i suporte prezența, conversația, prietenii și mai ales exigențele vanității sale. Plătindu-i metresei sale pantofii cu toc înalt, o fustă de satin, protectorul face un plasament care îi va asigura niște venituri; industriașul, producătorul care-i oferă perle și blănuri prietenei lui își afirmă prin aceasta puterea și bogăția; fie că femeia este un mijloc de a câștiga bani, fie că e un pretext de a-i cheltui, este vorba

de aceeași servitute. Darurile cu care este copleșită femeia reprezintă lanțurile ei. Iar toaletele, bijuteriile pe care le poartă sunt oare cu adevărat ale ei? Uneori bărbatul i le cere înapoi după ruptură, cum a făcut altădată, cu eleganță, Sacha Guitry. Pentru a-și „păstra” protectorul fără a renunța la plăcerile ei, femeia va întrebuința șiretlicurile, manevrele, minciunile, ipocrizia care dezonorează viața conjugală; chiar dacă doar se prefacă că este servilă, acest joc va fi prin el însuși servil. Dacă este frumoasă și celebră va putea, în cazul în care stăpânul ei actual i se pare odios, să-și aleagă un altul. Dar frumusețea este o grijă, o comoară fragilă; hetaira depinde de propriul ei trup, pe care timpul îl degradează necruțător; pentru ea lupta împotriva îmbătrânirii capătă aspectul cel mai dramatic. Dacă este înzestrată cu un mare prestigiu, va supraviețui ruinei chipului și trupului ei. Dar grija de a-și păstra acest renume care este bunul pe care poate conta cel mai mult o supune celei mai dure dintre tiranii: aceea a opiniei celorlalți. Se știe la ce grad de sclavie ajung vedetele de la Hollywood. Trupul lor nu le mai aparține: producătorul hotărăște ce culoare va avea părul lor, care le va fi greutatea și linia siluetei, cărui tip îi vor aparține; pentru a modifica rotunjimea unui obraz, actriței i se vor scoate câteva măsele. Regim, gimnastică, probe, machiaj, toate acestea sunt niște corvezi cotidiene. Sub rubrica „Personnal appearance” sunt prevăzute plimbările, flirturile; viața privată nu mai este decât un moment al vieții publice. În Franța, regulile acestea nu sunt scrise; dar o femeie prudentă și abilă știe ce anume implică „publicitatea” sa. Vedeta care refuză să se conformeze acestor exigențe va cunoaște o decădere lentă sau brutală, dar ineluctabilă. Prostituata care nu-și dăruiește decât trupul este, poate, mai puțin sclavă decât femeia care-și face o meserie din a plăcea. O femeie „realizată” care are

o meserie adevărată și al cărei talent este recunoscut - actriță, cântăreață, dansatoare - reușește să se sustragă condiției de hetairă și poate cunoaște o adevărată independență; dar majoritatea rămân în pericol toată viața lor; ele trebuie fără încetare să seducă publicul și bărbații.

Foarte adesea, femeia întreținută își interiorizează independența; supusă opiniei publice, ea îi recunoaște valoarea; admiră „lumea bună” și adoptă moravurile acesteia; vrea să fie considerată în raport cu normele burgheze. Parazită a burgheziei bogate, aderă la ideile ei; este „rezonabilă”; altădată își trimitea fiicele la mănăstire, iar când îmbătrânea devenea ea însăși bigotă, convertindu-se cu mare vâlvă. Este de partea conservatorilor. Este prea mândră că și-a găsit un loc pe lume pentru a dori să-l schimbe cu altul. Lupta pe care-o duce ca să „răzbată” nu o face deloc disponibilă pentru sentimentele de fraternitate și de solidaritate umană; și-a plătit succesele prin prea multe compromisuri în situația ei de sclavă pentru a dori cu sinceritate libertatea universală. Zola a subliniat această trăsătură la Nana^[370]:

În materie de cărți și de drame, Nana avea niște păreri foarte înapoiate; visa opere tandre și nobile, lucruri care s-o facă să viseze și să-i înalțe sufletul... Se mânie împotriva republicanilor. Ce voiau jegosii ăștia care nu se spălau niciodată? Nu trăiau fericiți, nu făcuse împăratul totul pentru ei? Poporul ăsta toți niște gunoaie! îi cunoștea ea, știa ce vorbește: Ei, nu, republica lor ar fi o mare nenorocire pentru toată lumea. Ah! Dumnezeu să-l țină sănătos pe împărat cât mai mult.

În timpul războaielor, nimeni nu etalează un patriotism mai agresiv decât marile târfe; prin noblețea sentimentelor pe care le afectează, speră

să se ridice la nivelul ducelor. Locuri comune, clișee, prejudecăți, emoții convenționale, acestea constituie fondul conversațiilor lor publice, și adesea și-au pierdut până și în adâncul inimii lor orice urmă de sinceritate. Între minciună și hiperbolă, limbajul se aneantizează. Toată viața hetairei este o paradă: vorbele, mimicile ei sunt destinate nu să-i exprime gândirea, ci să producă un anume efect. Joacă pentru protectorul ei comedia iubirii: uneori se preface, și față de ea însăși. În fața opiniei publice joacă - sfârșind prin a crede și ea însăși că este un model de virtute și un idol sacru - comedia decenței și a prestigiului. Viața ei interioară este guvernată de o rea-credință obstinată, care-i permite să împrumute minciunilor dinainte gândite firescul adevărului. Există uneori în viața ei reacții spontane: nu ignoră cu totul dragostea; are „slăbiciuni”, „capricii”; uneori chiar este „nebunește îndrăgostită”. Dar cea care acordă prea multă atenție toanelor, sentimentelor, plăcerii își va pierde repede „situația”. În general, în fanteziile ei se poartă cu prudența soțiilor adultere; se ascunde de protectorul ei și de ochii lumii; nu poate deci să ofere prea mult din ea însăși „amanților de suflet”; aceștia nu sunt decât o distracție, un moment de destindere. De altfel, în general este prea obsedată de grija reușitei pentru a se uita pe sine într-o dragoste adevărată. Cât despre celelalte femei, se întâmplă uneori ca hetaira să le iubească cu senzualitate; dușmancă a bărbaților care îi impun dominația lor, va afla în brațele unei prietene o voluptuoasă liniște și în același timp o revanșă: astfel se întâmplă cu Nana și scumpa ei Satin. Așa cum dorește să joace în lume un rol activ ca să-și folosească libertatea în mod pozitiv, îi place și să posede alte ființe: bărbați foarte tineri pe care se va amuza chiar să-i „ajute” sau femei pe care este gata să le întrețină, alături de care în orice caz va juca un rol viril. Fie că este sau nu homosexuală, va avea cu femeile în

ansamblu raporturi complexe, despre care deja am vorbit: are nevoie de ele ca judecători și martori, confidente și complice, pentru a crea acel „contraunivers” pe care îl revendică orice femeie oprimată de bărbat. Dar rivalitatea feminină își atinge aici paroxismul. Prostituata care-și pune în joc generalitatea are concurențe; dar dacă este destul de lucru pentru toate, ele se simt solidare prin chiar certurile lor. Hetaira care încearcă „să se distingă” este a priori ostilă celei care râvnește, ca și ea, un loc privilegiat. În acest caz toate temele cunoscute despre „încăierările” dintre femei își găsesc confirmarea.

Cea mai mare nenorocire a hetairei este aceasta: nu numai că independența ei este reversul înșelător a o mie de dependențe, ci chiar și libertatea ei este negativă. O actriță ca Rachel, o dansatoare ca Isadora Duncan, chiar dacă sunt ajutate de bărbați, au o meserie care le revendică și le justifică; au o muncă pe care și-o asumă și o iubesc, o libertate concretă. Dar pentru imensa majoritate a femeilor, arta, meseria nu sunt decât un mijloc ce nu angajează adevărate proiecte. Mai ales cinematograful, care-o aservește pe vedetă producătorului, nu permite invenția, progresul unei activități creatoare. Se exploatează ceea ce este ea; ea nu creează un obiect nou. Mai mult, este foarte greu ca o femeie să ajungă vedetă. În „viața galantă” propriu-zisă nu se deschide nici un drum pentru transcendență. Și aici plictiseala însoțește închiderea femeii în imanență. Zola a descris această trăsătură la Nana:

Cu toate acestea, cu tot luxul ei, Nana se plictisea de moarte în mijlocul acestei curți. Avea bărbați pentru toate ceasurile din noapte și bani până și în sertarele toaletei, amestecați cu piepteni și perii de cap; dar asta n-o mulțumea deloc, simțea săpându-se un gol în jurul ei, o văgăună care adesea o făcea

să caște. Viața i se scurgea fără nici o ocupație, zi de zi readucând aceleași ore monotone. Pentru Nana nu exista un mâine, trăia ca o pasăre, sigură de mâncare, gata să înnopteze pe prima creangă întâlnită. Această certitudine, că are cine s-o hrănească, o făcea să stea tolănită ziua întreagă, adormită în această trândăvie și supunere de mănăstire, ca și cum ar fi fost prizoniera meseriei ei de cocotă. Neieșind decât în trăsura, pierduse obiceiul de a mai folosi picioarele. Își îngăduia din nou toane de ștrengărită, îl săruta de dimineață până seara pe Bijou, omorându-și timpul cu plăceri prostești, în exclusiva așteptare a bărbatului (...).

Literatura americană a descris de nenumărate ori plictiseala opacă ce apasă asupra Hollywoodului și care-l frapează pe călător încă de la sosire: actorii și figuranții se plictisesc, de altminteri, la fel ca și femeile a căror condiție o împărtășesc. Chiar și în Franța, ieșirile oficiale au de multe ori caracterul unor corvezi. Protectorul care domnește asupra vieții starletei este un bărbat în vârstă, care are prieteni în vârstă: preocupările lor sunt străine celor ale tinerei femei, conversațiile lor o plictisesc de moarte; există o prăpastie și mai adâncă decât în căsătoria burgheză între debutanta de douăzeci de ani și bancherul de patruzeci și cinci de ani care-și petrec alături zilele și nopțile.

Monstrul căruia hetaira își sacrifică plăcerea, dragostea, libertatea este cariera ei. Idealul matroanei este o fericire statică ce ar învălui relațiile sale cu copiii și cu soțul ei. „Cariera” se întinde de-a lungul timpului, dar ea nu este mai puțin un obiect immanent care poate fi rezumat într-un nume. Numele se lățește pe afișe și trece din gură în gură pe măsură ce, pe scara socială, urcă din ce în ce mai sus. Conform temperamentului ei, femeia își conduce acțiunea cu prudență sau îndrăzneală. Una gustă satisfacțiile gospodinei

împăturind o lenjerie frumoasă în dulap, alteia îi place beția aventurii. Uneori femeia se mărginește să mențină în echilibru o situație fără încetare amenințată și care uneori se prăbușește; altele își construiește la nesfârșit - ca pe un turn Babei care țintește zadarnic să ajungă la cer - renumele. Unele, amestecând galanteria cu alte activități, apar ca niște adevărate aventuriere: sunt spioane, precum Mata Hari, sau practică meseria de agent secret; în general nu au inițiativa proiectelor lor, ci sunt mai degrabă instrumente în mâinile bărbaților. Dar în ansamblu atitudinea hetairei prezintă analogii cu aceea a aventurierului; ca și acesta, se află adesea la jumătatea drumului dintre seriozitate și aventura propriu-zisă; vizează valori gata făcute: bani și glorie; dar pune tot atâta preț pe cucerirea lor ca și pe posesiune; iar în final, valoarea supremă în ochii ei este reușita subiectivă. Aceasta justifică, și ea, individualismul hetairei printr-un nihilism mai mult sau mai puțin sistematic, dat trăit cu o convingere cu atât mai intensă cu cât este mai ostilă bărbaților, iar în femei vede niște rivale. Dacă este destul de inteligentă pentru a simți nevoia unei justificări morale, va invoca nietzscheanismul mai mult sau mai puțin asimilat; își va afirma dreptul ființei de elită asupra oamenilor de rând. Persoana ei îi apare ca o comoară a cărei simplă existență este un dar; astfel încât, consacrându-se sieși, va pretinde că acționează în folosul comunității. Destinul femeii devotate bărbatului este bântuit de dragoste: aceea care-l exploatează pe bărbat se lăfăie în cultul propriei sale persoane. Dacă dă atâta importanță gloriei sale, nu este numai din interes economic: în glorie ea caută apoteoza narcisismului său.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul IX: De la maturitate la bătrânețe

Viața femeii - prin faptul că aceasta este încă închisă în funcțiunile ei de femelă - depinde, mult mai mult decât în cazul bărbatului, de destinul ei fiziologic; și curba acestui destin este mai accidentată, mai discontinuă decât curba masculină. Fiecare perioadă din viața femeii este statică și monotonă: dar trecerile de la un stadiu la altul sunt de o brutalitate primejdioasă și se trădează prin crize mult mai decisive decât la bărbați: pubertate, inițiere sexuală, menopauză, în timp ce bărbatul îmbătrânește în mod continuu, femeia își pierde brusc feminitatea; este încă tânără atunci când își pierde puterea de atracție erotică și fecunditatea care, în ochii celorlalți și în propriii săi ochi, îi justificau existența și șansele ei de fericire: îi mai rămâne de trăit, privată de orice viitor, aproape jumătate din viața ei de adult.

„Vârsta periculoasă” este caracterizată prin anumite tulburări organice^[371], dar ceea ce le sporește importanța este valoarea simbolică pe care o capătă. Criza este resimțită cu mult mai puțină acuitate de către femeile care nu au mizat în mod esențial pe feminitatea lor; acelea care muncesc din greu - acasă sau în afara casei - primesc cu ușurare dispariția servitudinii menstruației; țărâna, soția muncitorului, pe care le amenință fără încetare noi sarcini, sunt fericite când, în sfârșit, acest risc este eludat. În această conjunctură, ca în multe altele, nu atât din propriul ei trup provin stările de rău ale femeii, ci din angoasa cu care le înregistrează. Drama morală începe de obicei înainte ca fenomenele fiziologice să se declare, și nu se termină decât atunci când acestea au încetat de mult să se mai manifeste.

Cu mult timp înainte de mutilarea definitivă, femeia este obsedată de oroarea îmbătrânirii.

Bărbatul matur este angajat în acțiuni mai importante decât dragostea; pasiunile sale erotice sunt mai puțin vii decât în tinerețe; și, cum nu i se cer calitățile pasive ale unui obiect, alterarea trăsăturilor chipului și a corpului său nu-i ruinează posibilitățile sale de seducție. Dimpotrivă, în general către vârsta de treizeci și cinci de ani, femeia, după ce și-a învins în sfârșit toate inhibițiile, atinge deplina sa înflorire din punct de vedere erotic: atunci dorințele ei sunt mai violente și vrea cu mai multă înverșunare să și le potolească; ea a mizat mult mai mult decât bărbatul pe valorile sexuale pe care le deține; pentru a-și păstra soțul, pentru a-și asigura protecție în majoritatea meseriilor pe care le practică, trebuie să placă; nu i s-a permis să ia contact cu lumea decât prin intermediul bărbatului: ce se va întâmpla cu ea când nu va mai avea nici o influență asupra lui? Această întrebare și-o pune cu anxietate femeia, în timp ce asistă neputincioasă la degradarea acestui obiect de carne cu care se confundă; luptă; dar vopsirea părului, îngrijirile cosmetice, operațiile estetice nu vor face niciodată decât să-i prelungească tinerețea în agonie. Cel puțin se poate înșela privind-se în oglindă. Dar când începe procesul fatal, ireversibil, care va distruge în ea întregul edificiu clădit în timpul pubertății, femeia se simte atinsă de însăși fatalitatea morții.

S-ar putea crede că femeia care s-a îmbătat cu cea mai mare pasiune cu frumusețea și tinerețea ei cunoaște cea mai adâncă disperare; dar nu este așa; narcisista este prea mult preocupată de propria ei persoană ca să nu fi prevăzut inevitabila decădere și ca să nu-și fi clădit sisteme de apărare; va suferi din pricina mutilării, cu siguranță; dar cel puțin nu va fi luată pe nepregătite și se va adapta destul de repede. Femeia care s-a uitat pe sine însăși, care s-a devotat și sacrificat, va fi mult mai bulversată de

revelația bruscă: „O singură viață aveam; iată care a fost soarta mea, iată unde-am ajuns!” Spre uimirea celor din jur, se produce atunci în ea o schimbare radicală: pentru că, alungată din adăposturile ei, deposedată de proiectele ei, se trezește brusc fără nici o apărare în fața propriei sale ființe. O dată trecut acest prag de care se împiedică pe neașteptate, i se pare că nu va mai face decât să supraviețuiască. Visurile, dorințele pe care nu și le-a realizat vor rămâne pentru totdeauna neîmplinite; din această perspectivă nouă se întoarce către trecut; a venit momentul să-și facă socotelile, să tragă linie; își face bilanțul întregii sale vieți. Și se înspăimântă de limitele atât de înguste între care a fost nevoită să-și ducă existența. În fața acestei istorii scurte și triste care este a sa, femeia își recapătă purtările adolescenței aflate în pragul unui viitor încă inaccesibil; își refuză condiția efemeră și opune sărăciei existenței sale bogăția nebuloasă a personalității ei. Prin faptul că, fiind femeie, și-a suportat mai mult sau mai puțin pasiv destinul, i se pare că i-au fost furate șansele, că a fost păcălită, că a alunecat de la tinerețe la maturitate fără să-și fi dat seama de acest lucru. Descoperă că soțul ei, mediul în care trăiește, ocupațiile sale nu erau demne de ea; se simte neînțeleasă. Se izolează de cei din jur, cărora li se crede superioară: se închide în sine cu secretul pe care-l poartă în suflet și care este cheia misterioasă a sorții ei nefericite; caută să-și folosească posibilitățile pe care nu le-a epuizat încă. Începe să țină un jurnal intim; dacă își găsește confidenți înțelegători, se lansează în infinite conversații; și își rumegă și ziua și noaptea părerile de rău, plângerile. Precum tânăra fată care visează la ce va fi viitorul său, ea se gândește la ce-ar fi putut fi trecutul; își amintește de ocaziile pe care le-a pierdut și construiește frumoase povești retrospective. H. Deutsch citează cazul unei femei care, fiind nefericită în căsnicie, se

despărțise foarte tânără de soțul ei și apoi petrecuse ani lungi și liniștiți lângă un bărbat cu care se recăsătorise: la patruzeci și cinci de ani, a început să-și regrete dureros primul soț și a căzut în melancolie. Preocupările copilăriei și ale adolescenței reînvie, femeia repetă fără încetare povestea copilăriei și a adolescenței sale, iar sentimentele uitate pe care le încerca odată față de părinți, frați și surori sunt din nou exaltate. Uneori se abandonează unei tristeți visătoare și pasive. Dar cel mai adesea încearcă, printr-o tresărire, să-și salveze existența ratată, își afișează, își etalează personalitatea pe care tocmai și-o descoperă în contrast cu meschinăria destinului său, îi laudă meritele, reclamă imperios să i se facă dreptate. Maturizată de experiența ei, gândește că în sfârșit se poate pune în valoare; ar vrea să-și ia revanșa. Și mai întâi, printr-un patetic efort, încearcă să oprească timpul în loc. Femeia care are vocația maternității afirmă că poate încă să nască: cu pasiune, va încerca să creeze încă o nouă viață. Femeia senzuală se străduiește să cucerească un nou amant. Cocheta este mai mult ca niciodată avidă de a plăcea. Toate declară că niciodată nu s-au simțit atât de tinere. Vor să-i convingă pe ceilalți că trecerea timpului nu le-a afectat cu adevărat; încep să se îmbrace tinerește, să adopte mi-mici copilărești. Femeia care îmbătrânește știe foarte bine că încetează să mai fie un obiect erotic; și nu este numai pentru că trupul său nu mai oferă bărbatului bogății proaspete, ci pentru că trecutul, experiența fac din ea, vrând-nevrând, o persoană; a luptat, a iubit, a voit, a suferit, a încercat plăcerea: această autonomie intimidează; ea încearcă să o renege; își exagerează feminitatea, se împodobește, se parfumează, este toată numai farmec, numai grație, pură imanență; îl admiră cu o privire naivă și cu intonații infantile pe interlocutorul ei masculin; își evocă volubilă amintirile de când era fetiță. În loc să vorbească,

ciripește, bate din palme, râde în hohote Joacă toată această comedie cu un fel de sinceritate. Pentru că interesul nou pe care și-l descoperă față de sine, dorința de a scăpa de vechile obiceiuri și de a o lua de la capăt îi dau impresia unui nou început

De fapt, nu este vorba de un început adevărat; nu descoperă în lume scopuri cărora ar putea să li se dedice într-o mișcare liberă și eficace. Agitația ei îmbracă o formă excentrică, incoerentă și zadarnică, pentru că nu este destinată decât să compenseze simbolic erorile și eșecurile din trecut între altele, femeia crede că nu este prea târziu să-și realizeze toate dorințele ei de copil și de adolescentă; una începe din nou să cânte la pian, alta să scrie, să sculpteze, să călătorească, învață să schieze, studiază limbi străine. Acum, când este prea târziu, se hotărăște să primească pasiv tot ceea ce refuzase până atunci, își mărturisește repulsia pentru un soț pe care-l tolerase până atunci și devine frigidă în brațele lui; sau, dimpotrivă, se abandonează pasiunilor pe care și le înfrânase; își copleșește soțul cu exigențele ei; revine la practica masturbației, abandonată din copilărie. Tendințele homosexuale - existente în stare larvară în aproape toate femeile - se declară acum. Adesea, subiectul le transferă asupra fiicei ei; dar uneori sentimentele acestea insolite se nasc față de o prietenă. În cartea sa numită Sex, viață și credință, Rom Landau povestește istoria următoare care i-a fost încredințată chiar de cea aflată în cauză:

Doamna X se apropia de cincizeci de ani; căsătorită de douăzeci și cinci de ani, mamă a trei copii ajunși la vârstă adultă, având o poziție proeminentă în organizațiile sociale și caritabile din orașul ei, s-a întâlnit la Londra cu o femeie cu zece ani mai tânără decât ea, care se dedicase, ca și

ea, acțiunilor sociale. S-au împrietenit, și doamna X i-a propus să vină să stea la ea în următoarea călătorie. Ea a acceptat și, chiar din a doua seară, s-a trezit sărutând-o cu pasiune pe gazda sa: ne-a asigurat în mai multe rânduri că nu avea nici cea mai mică idee despre cum putuse să se întâmple aceasta; și-a petrecut noaptea cu prietena ei și s-a întors acasă, terifiată. Până atunci nu știuse nimic despre homosexualitate, habar n-avea că „un asemenea lucru” poate exista. Se gândea la doamna Y cu pasiune, și pentru prima dată în viața ei mângâierile și sărutul zilnic al soțului ei l-au devenit neplăcute. S-a hotărât să-și vadă prietena pentru „a lămuri lucrurile” și pasiunea ei a crescut și mai mult; această relație îi aducea delicii pe care nu le cunoscuse niciodată. Dar era chinuită de ideea că a comis un păcat și s-a adresat medicului pentru a afla dacă exista „o explicație științifică” a stării sale și dacă putea fi justificată prin vreun argument de ordin moral.

În acest caz, femeia a cedat unui elan spontan și a fost profund deconcertată ea însăși. Dar adesea încearcă deliberat să trăiască poveștile de dragoste pe care nu le-a cunoscut, pe care în curând nu le va mai putea cunoaște. Se îndepărtează de căminul său, pentru că i se pare nedemn de ea și pentru că în același timp dorește singurătatea și caută aventura. Dacă o întâlnește, se va arunca cu aviditate în ea. Astfel se întâmplă în această poveste pe care o relatează Stekel:

Doamna B. Z... avea patruzeci de ani, trei copii și douăzeci de ani de viață conjugală în urma ei, când a început să creadă că este neînțeleasă, că-și ratase viața^ s-a dedicat unor activități noi, și între altele a plecat la munte să facă schi; acolo a întâlnit un bărbat de treizeci de ani și a devenit iubita lui; dar la puțin timp după aceea bărbatul s-a îndrăgostit de fiica doamnei B. Z. și aceasta a fost de acord cu

căsătoria lor pentru a-și păstra alături de ea amantul; între mamă și fiică exista o dragoste homosexuală, nemărturisită, dar foarte intensă, care explică parțial această hotărâre. Totuși, situația a devenit în curând intolerabilă, uneori amantul ieșind din patul mamei, noaptea, pentru a se întoarce în acela al fiicei. Doamna B. Z... a încercat să se sinucidă. În această perioadă - avea atunci patruzeci și șase de ani - a fost tratată de Stekel. S-a hotărât să rupă legătura cu amantul ei, iar fiica a renunțat și ea la proiectul său de căsătorie. Doamna B. Z... a redevenit atunci o soție exemplară și s-a cufundat din nou într-un devotament nemărginit.

Femeia asupra căreia apasă o tradiție de decență și de onestitate nu ajunge niciodată la asemenea acte. Dar visele sale se populează cu fantasme erotice pe care le reînvie și în stare de veghe; manifestă față de copiii săi o tandrețe exaltată și senzuală; nutrește obsesii incestuoase față de fiii ei; se îndrăgostește în secret de tineri, unul după altul; ca și adolescenta, este bântuită de fantasme de viol și cunoaște și amețeaua prostituției; ambivalența dorințelor și a temerilor sale naște în sufletul ei anxietate și uneori provoacă nevroze: atunci îi scandalizează pe cei din jur cu purtări bizare, care de fapt nu fac decât să traducă viața ei imaginară.

Granița dintre imaginar și real este încă și mai incertă în această perioadă tulbure decât la pubertate. Una dintre trăsăturile cele mai manifeste la femeile care îmbătrânesc este sentimentul de depersonalizare care le face să-și piardă toate reperele obiective. Oamenii pe deplin sănătoși care au trecut pe lângă moarte spun că au încercat o curioasă senzație de dedublare; când te simți conștiință, activitate, libertate, obiectul pasiv care este jucăria fatalității apare în mod necesar ca un altul; nu pe mine mă lovește mașina; nu sunt eu

această femeie bătrână pe care-o văd în oglindă. Femeia care „nu s-a simțit niciodată atât de tânără” și care niciodată nu s-a văzut atât de bătrână ajunge cu greu să concilieze aceste două aspecte ale ei înseși; timpul trece în vis, durata lui acționează necruțător asupra ei numai în închipuire. Astfel, realitatea se îndepărtează și se micșorează: în același timp, ea nu se mai distinge de iluzie. Femeia are încredere mai degrabă în dovezile ei interioare decât în această lume ciudată în care timpul merge de-a-ndoaselea, în care dublul ei nu-i mai seamănă, iar evenimentele au trădat-o. De aceea este înclinată spre extaz, spre iluminări și deliruri. Și cum dragostea este mai mult ca niciodată preocuparea ei principală, este normal să se abandoneze iluziei că este iubită. Dintre bolnavii de erotomanie, nouă din zece sunt femei: și acestea au aproape toate între patruzeci și cincizeci de ani.

Totuși nu le este dat tuturor să poată trece atât de ușor peste zidul realității. Frustrate, chiar și în visele lor, de orice dragoste umană, multe femei caută ajutorul lui Dumnezeu. În momentul menopauzei, cocheta, îndrăgostita, femeia aiurită, toate devin bigote; ideile vagi despre destin, despre secret, despre personalitate neînțeleasă pe care le nutrește femeia în toamna vieții sale își găsesc în religie o unitate rațională. Bigota își consideră viața ratată ca pe o încercare pe care Dumnezeu i-a trimis-o; sufletul ei a găsit în nenorocire merite excepționale care o fac aptă să fie aleasă de grația divină; va fi gata să creadă că cerul îi trimite iluminări, sau chiar - precum doamna Ketidener - că i-a poruncit să ducă la bun sfârșit o misiune. Cum și-a pierdut mai mult sau mai puțin sensul realului, femeia este în această perioadă de criză dispusă să primească orice sugestii; un conducător poate foarte bine, prin poziția sa, să capete un puternic ascendent asupra sufletului ei. Va primi cu

entuziasm, la fel de bine, și autorități mai contestate; este o pradă sigură pentru sectele religioase, spiritiști, profeți, vraci, pentru tot felul de șarlatani. Nu numai că și-a pierdut orice simț critic pierzându-și contactul cu lumea reală, dar este și avidă de un adevăr definitiv: îi trebuie remediul, formula, cheia care, brusc, o va salva salvându-i universul. Disprețuiește mai mult ca niciodată logica, ce nu s-ar putea aplica, evident, la cazul ei singular; doar argumentele care îi sunt destinate în mod special i se par convingătoare; revelațiile, inspirațiile, mesajele, semnele, chiar și miracolele încep atunci să înflorească în jurul ei. Descoperirile sale o antrenează uneori pe drumurile acțiunii: se lansează în afaceri, în întreprinderi, în aventuri a căror idee i-a fost dictată de vreun sfătuitor sau de niște voci interioare. Uneori se mărginește la a se proclama deținătoarea adevărului și a înțelepciunii absolute. Activă sau contemplativă, atitudinea ei este însoțită de exaltări febrile. Criza menopauzei taie în doua, cu brutalitate, viața femeii; această discontinuitate îi dă femeii iluzia unei „vieți noi”; în fața ei se deschide o altă perioadă, pe care o abordează cu o fervoare de convertită; și chiar este convertită la dragoste, la viața religioasă, la artă, la umanitate: în aceste entități, se pierde și se ridică în slăvi. A murit și a reînviat, măsoară acum pământul cu o privire care a pătruns până la secretele lumii de dincolo și își închipuie că își ia zborul spre culmi neatinse.

Totuși, pământul nu se schimbă; culmile rămân de neatins în continuare; mesajele primite - chiar și în cea mai orbitoare claritate - nu se lasă descifrate cu ușurință; luminile interioare se sting; în fața oglinzii rămâne o femeie care a îmbătrânit și mai mult de la o zi la alta. Momentelor de fervoare le corespund triste ore de depresiune. Organismul indică acest ritm, căci diminuarea secrețiilor

hormonale este compensată printr-o superactivitate a hipofizei; dar mai ales situația psihologică determină această alternanță. Căci agitația, iluziile, fervoarea nu sunt decât o reacție de apărare împotriva a ceea ce s-a petrecut. Din nou, angoasa pune stăpânire pe femeia a cărei viață s-a consumat deja, fără ca moartea să o primească. În loc să lupte împotriva disperării, adesea alege să se intoxice cu ea. Își repetă fără încetare plângerile, regretele, protestele; își imaginează uneltiri tenebroase ale vecinilor sau ale celor apropiați. Dacă are o soră sau o prietenă de aceeași vârstă, strâns legată de viața ei, se întâmplă să dezvolte împreună deliruri de persecuție. Dar mai ales începe să aibă față de soțul ei o gelozie morbidă: este geloasă pe prietenii, pe surorile lui, pe meseria lui; și, pe drept sau pe nedrept, își acuză rivala că este răspunzătoare pentru toate nenorocirile ei. Între patruzeci și cincizeci de ani cazurile patologice de gelozie sunt cele mai numeroase.

Dificultățile menopauzei se prelungesc - uneori până la moarte - la femeia care nu se hotărăște să îmbătrânească; dacă nu are alte resurse decât exploatarea farmecelor sale, va lupta cu înverșunare pentru a le păstra; și la fel de îndârjită va lupta dacă dorințele ei sexuale rămân vii. Cazurile acestea nu sunt deloc rare. Prințesa Metternich, întrebată la ce vârstă încetează o femeie să mai fie chinuită de pofte trupești, a răspuns: „Nu știu, n-am decât șaizeci și cinci de ani”. Căsătoria care, după Montaigne, nu-i oferă femeii decât „puțină răcorire”, devine un remediu din ce în ce mai insuficient pe măsură ce ea înaintază în vârstă; adesea, plătește la maturitate rezistențele, răceala din tinerețe; când începe în sfârșit să cunoască febra dorinței, soțul ei s-a resemnat de mult la indiferența ei: s-a liniștit. Deposdată de farmecele ei de obișnuință și de timp, soția nu mai are nici o șansă să reînvie

flacăra conjugală. Înciudată, hotărâtă „să-și trăiască viața”, va avea mai puține scrupule decât altădată - dacă a avut vreodată - să-și ia amanți; însă în plus, trebuie ca aceștia să se lase cucerți; este o adevărată vânătoare de bărbați. Femeia pune în joc mii de șiretlicuri: prefăcându-se că se oferă, vrea să se impună; din politețe, din prietenie, din recunoștință își face capcane. Nu numai din pofta de trup tânăr pune ochii pe bărbați tineri: ci pentru că doar din partea lor poate spera această tandrețe dezinteresată pe care adolescentul o simte uneori față de o iubită maternă; ea însăși a devenit agresivă, dominatoare: docilitatea lui Cheri o satisface pe Lea la fel de mult ca și frumusețea lui; doamna de Staël, după ce trecuse de patruzeci de ani, își alegea tineri paji pe care-i strivea cu prestigiul ei. Când seducția și manevrele se dovedesc cu adevărat ineficace, femeii perseverente îi mai rămâne o resursă, aceea de a-și plăti plăcerea. Povestea „bricegelor” care circula în Evul Mediu ilustrează destinul acestor devoratoare de bărbați insațiabile: o tânără femeie cerea, ca mulțumire pentru favorurile sale, fiecăruia dintre amanții ei un „briceag” pe care-l puneă într-un dulap; într-o zi dulapul s-a umplut; dar în acel moment amanții ei au început să-i ceară după fiecare noapte de amor un „briceag”; în scurt timp, dulapul s-a golit; a trebuit să cumpere alte „bricege”. Unele femei consideră situația cu cinism; le-a trecut vremea, este rândul lor să „dea înapoi bricegele”.

Banii pot avea în ochii lor un rol invers decât cel pe care-l aveau în cazul curtezanei, dar la fel de purificator: îl preschimbă pe bărbat într-un instrument și-i permite femeii acea libertate erotică pe care altădată o refuza tânărul ei orgoliu. Dar dacă este mai mult romanescă decât lucidă, iubita-binefăcătoare încearcă adesea să cumpere un miraj de tandrețe, de admirație, de respect; se convinge,

chiar, că oferă pentru plăcerea de a oferi, fără să-i ceară nimeni nimic; și în acest caz amantul este preferat tânăr, căci femeia se poate mândri cu o generozitate maternă față de el. Și apoi, în el există ceva din acest mister pe care și bărbatul îl cere femeii pe care „o ajută”, pentru că astfel cruzimea târgului se ascunde sub aparența unei enigme. Dar rar se întâmplă ca reaua-credință să fie mult timp îngăduitoare. Lupta între sexe se schimbă într-un duel între exploatator și exploatat în care femeia riscă, decepționată, batjocorită, să sufere niște crude înfrângeri. Prudentă, se va resemna să „predea armele” fără să mai aștepte prea mult, chiar dacă încă nu i s-au stins toate poftele.

Din ziua în care femeia acceptă să îmbătrânească, situația ei se schimbă. Până atunci era o femeie încă tânără, îndârjindu-se să lupte împotriva unui rău care o urătea și o deforma în chip misterios; devine o ființă diferită, asexuată, dar a cărei evoluție este terminată: o femeie bătrână. Se poate considera că atunci criza menopauzei este închisă. Dar nu trebuie să tragem de aici concluzia că îi va fi mai ușor să trăiască de acum înainte. Când a renunțat să mai lupte împotriva fatalității timpului, o altă luptă începe: trebuie să-și păstreze și ea, în continuare, un loc pe această lume.

În toamna vieții sale, spre sfârșit de tot chiar, femeia se eliberează de lanțuri; invocă pretextul vârstei sale înaintate pentru a scăpa de corvezile care o apasă; îl cunoaște prea bine pe soțul ei ca să se mai lase intimidată de el, îi evită îmbrățișările, își construiește alături de el — cu prietenie, indiferență sau ostilitate — o viață proprie; dacă intră în declin mai repede, decât ea, va prelua ea conducerea cuplului. Poate să-și permită și să sfideze moda, opinia celorlalți; se sustrage obligațiilor mondene, regimurilor și îngrijirilor cosmetice: astfel se întâmplă cu Lea, pe care Cheri

o regăsește eliberată de croitorese, de corsetiere, de coafori, perfect fericită să-și satisfacă poftele alimentare de tot felul. Cât despre copii, aceștia sunt destul de mari ca să se lipsească de ea, se căsătoresc, pleacă din casa părintească. Despovărată de obligațiile ei, își regăsește în sfârșit libertatea. Din nefericire, în istoria individuală a femeii se repetă faptul pe care l-am constatat: ea descoperă această libertate în momentul în care nu mai are ce face cu ea. Această repetiție nu are nimic întâmplător: societatea patriarhală a dat tuturor funcțiunilor feminine caracterul unor servituti; femeia nu scapă de această sclavie decât în momentul în care își pierde orice eficacitate. Către cincizeci de ani, se află în deplinătatea forțelor ei, se simte bogată în experiență; în jurul acestei vârste bărbatul accede la situația sa socială cea mai importantă, la posturile cele mai importante; cât despre femeie, ea este dată deoparte. Nu a fost învățată decât să se devoteze altora. Și acum nimeni nu-i mai cere devotamentul. Inutilă, nejustificată, își contemplă lungii ani lipsiți de speranță care i-au mai rămas de trăit și murmură: „Nimeni nu are nevoie de mine!”

Dar nu se resemnează imediat. Uneori se agață cu disperare de soț; îl copleșește cu îngrijirile ei mai imperios ca niciodată; dar rutina vieții lor conjugale este prea solidă; sau și-a dat seama de mult că nu-i este necesară soțului ei, sau nu i se mai pare destul de prețios pentru a o justifica. A asigura desfășurarea în bune condiții a vieții lor comune este o sarcină la fel de contingentă ca și aceea de a veghea de una singură asupra propriei ei persoane. Își va îndrepta speranțele către copii: pentru ei zarurile nu sunt încă aruncate; ar vrea să trăiască în calea deschisă de ei. Femeia care a avut șansa să nască la o vârstă înaintată este privilegiată: este încă o tânără mamă la vârsta la care altele sunt bunici. Dar în general, între

patruzeci și cincizeci de ani, mama își vede copiii preschimbându-se în adulți. În momentul în care îi scapă se străduiește cu pasiune să trăiască prin ei.

Atitudinea ei este diferită după cum ea contează pe salvarea sa de către un fiu sau de către o fiică; de obicei își va pune în fiul ei cea mai avidă speranță de a trăi. Iată-l venind în sfârșit, din adâncul trecutului, pe bărbatul a cărui apariție miraculoasă o pândea altădată la orizont; de la primele țipete ale nou-născutului, a așteptat această zi în care el îi va dăruia toate comorile pe care tatăl lui n-a știut să i le ofere. Între timp, i-a administrat palme și purgative pe care le-a uitat: cel pe care l-a purtat în pânțece era de pe-atunci unul dintre semizeii care conduc lumea și destinele femeilor: acum o va recunoaște în gloria maternității sale. O va apăra împotriva supremației soțului, o va răzbuna pentru amanții pe care i-a avut și pentru cei pe care nu i-a avut, va fi eliberatorul, salvatorul ei. În fața lui regăsește purtările de seducție și de paradă a fetei pândindu-l pe Prințul Fermecat; când se plimbă alături de el, elegantă, fermecătoare încă, se gândește că pare „sora lui mai mare”; este încântată dacă - după modelul eroilor din filmele americane - o tachinează și o împinge, glumeț și respectuos: cu o umilință orgolioasă, recunoaște superioritatea virilă a celui pe care l-a purtat în pânțece. În ce măsură se pot califica aceste sentimente ca fiind incestuoase? Sigur este că, atunci când se complăce închipuindu-se la brațul fiului său, cuvintele „soră mai mare” traduc într-un fel pudic fantasmă echivoce; când doarme, când nu se supraveghează, reveriile ei o duc uneori foarte departe: adesea acestea sunt de ajuns, sunt împlinirea desăvârșită a unei dorințe care nu reclamă decât o satisfacere în imaginar. Când femeia, într-o manieră mai mult sau mai puțin voalată, se joacă văzând în fiul ei un amant, nu este decât un joc. Erotismul propriu-zis are de

obicei un loc foarte restrâns în acest cuplu. Dar este un cuplu; din adâncul feminității sale, femeia salută în fiul ei bărbatul suveran; se predă în mâinile lui cu o fervoare de îndrăgostită și, în schimbul acestui dar, crede că va fi înălțată la dreapta lui Dumnezeu. Pentru a obține această mântuire, îndrăgostita apelează la libertatea amantului: își asumă cu generozitate un risc; răscumpărarea sunt exigențele ei anxioase. Mama crede că și-a câștigat drepturi sacre prin simplul fapt de a fi adus pe lume un copil; nu așteaptă ca fiul să se recunoască în ea pentru a-l privi ca pe o creatură a sa, un bun care-i aparține; este mai puțin pretențioasă ca o amantă, pentru că este de o re-credință liniștită; făurind un trup de carne, și-a însușit o existență: pune stăpânire pe acțiunile, pe meritele, pe rezultatele fiului. Exaltând fructul pântecelui ei, își înalță în slăvi propria-i persoană.

A trăi prin procură reprezintă întotdeauna o soluție precară. Lucrurile pot să nu meargă așa cum dorește femeia. Se întâmplă adesea ca fiul să nu fie decât o haimana, un derbedeu, un ratat, un fruct găunos, un nerecunoscător. Mama are ideile ei despre eroul pe care acesta ar trebui să-l întruchipeze. Nimic nu este mai rar decât o femeie care să respecte în copilul ei o persoană umană, care-i recunoaște până și libertatea de a pierde, care-și asumă împreună cu el riscurile pe care le implică orice angajament. Se întâlnesc mult mai adesea rivale ale acelei femei spartane mult prea lăudate care își condamna cu voioșie fiul la glorie sau la moarte; rostul fiului pe această lume este să justifice existența mamei sale cucerind, în folosul lor comun, valori pe care ea le respectă. Orice femeie vrea să dea naștere unui erou, unui geniu; dar toate mamele eroilor și ale geniilor au început prin a se plânge că fiii lor le zdrobeau inima. Adesea bărbatul cucerește în ciuda mamei sale trofee cu care visa să se împodobească și pe care

nici nu le recunoaște când el i le aruncă la picioare. Chiar dacă aprobă, în principiu, acțiunile fiului ei, este sfâșiata de o contradicție asemănătoare aceleia care o chinuie pe îndrăgostită. Pentru a-și justifica existența - și pe aceea a mamei sale - bărbatul trebuie să depășească această existență către niște scopuri; și pentru a le atinge, ajunge să-și primejduiască sănătatea, să-și asume anumite riscuri: însă el contestă valoarea darului pe care i l-a făcut mama sa atunci când pune unele scopuri mai presus de faptul de a trăi pur și simplu. Este scandalizată de acest lucru; nu domnește asupra bărbatului ca suverană decât dacă trupul pe care l-a născut este pentru el bunul cel mai de preț; nu are dreptul să distrugă această operă pe care ea a zămislit-o în chinuri. „O să te obosești, o să te îmbolnăvești, o să ți se întâmple o nenorocire”, îi spune ea fără încetare. Totuși, știe bine că nu este suficient să trăiești, dacă nu chiar faptul de a procrea ar fi inutil; este prima care se enervează dacă vlăstarul ei este un leneș sau un laș. Niciodată nu-și află liniștea Când fiul ei pleacă la război, vrea să-l vadă venind teafăr, dar purtând decorații. Ar vrea ca el să „ajungă departe” în cariera sa, dar tremură de teamă să nu se extenueze muncind. Orice ar face fiul ei, întotdeauna mama va asista îngrijorată la desfășurarea unei istorii care este a lui și pe care ea n-o poate determina; îi e teamă ca el să n-o ia pe un drum greșit, teamă să nu eșueze, teamă ca nu cumva, reușind, să se îmbolnăvească. Chiar dacă are încredere în el, diferența de vârstă și de sex nu-i permite să stabilească o adevărată complicitate cu fiul ei; nu este la curent cu munca lui și nu i se cere să-l ajute în nici un fel. De aceea, chiar dacă-și admiră fiul cu orgoliul cel mai nemărginit, mama va rămâne nesatisfăcută. Crezând nu numai că a dat naștere unui trup, ci a și întemeiat o existență absolut necesară, se simte retrospectiv justificată; dar drepturile ei nu sunt o ocupație: pentru a-și umple zilele, are nevoie să

perpetueze această acțiune benefică; vrea să se simtă indispensabilă zeului său; înșelătoria devotamentului este în acest caz denunțată în modul cel mai brutal: soția fiului ei o va deposea de funcțiunile sale. A fost în repetate rânduri descrisă ostilitatea pe care o încearcă la adresa străinei care îi „ia” copilul. Mama a ridicat facticitatea contingentă a nașterii la înălțimea unui mister divin; refuză să admită că o decizie umană poate avea mai multă greutate. În ochii ei valorile sunt gata făcute, vin de la natură, din trecut: nu cunoaște prețul liberului angajament. Fiul ei îi datorează viața: ce-i datorează acestei femei pe care până mai ieri nici nu o cunoștea? Pesemne prin cine știe ce vrăjitorie l-a convins de existența unei legături care până atunci nu exista; este intrigantă, interesată, periculoasă. Mama așteaptă cu nerăbdare ca impostura să se descopere; încurajată de vechiul mit al mamei bune cu mâini alinătoare care bandajează rănille provocate de femeia cea rea, pândește pe fața fiului ei semnele nenorocirii; le descoperă chiar dacă el le tăgăduiește; îl plânge când el nu se plânge de nimic; își pândește nora, o critică, opune tuturor inovațiilor ei trecutul, obiceiul care condamnă însăși prezența intrusei. Fiecare înțelege în felul său fericirea bărbatului: soția vrea să vadă în el bărbatul prin intermediul căruia va stăpâni lumea; mama încearcă, pentru a-l păstra, să-l aducă din nou spre copilărie; proiectelor tinerei femei, care așteaptă ca soțul ei să devină bogat sau important, mama le opune legile esenței sale imuabile: el este fragil, nu trebuie să se surmeneze. Conflictul între prezent și viitor devine acut atunci când nou-venita rămâne la rândul ei însărcinată. „Nașterea copiilor înseamnă moartea părinților”; abia atunci acest adevăr își revelează toată forța lui plină de cruzime: mama care spera să supraviețuiască în fiul ei înțelege că acesta o condamnă la moarte. A dat viață; viața va continua fără ea; nu mai este

Mama, este numai o verigă dintr-un lanț; cade din cerul idolilor veșnici; nu mai este decât o ființă cu o existență finită, perimată. În cazurile patologice, ura devine atât de violentă, încât provoacă o nevroză sau o împinge pe mamă să comită o crimă; abia când a fost declarată sarcina nurorii sale, doamna Lefevbre, după ce o detestase mult timp înainte, s-a hotărât să o asasineze.^[372]

În mod normal, bunica își învinge ostilitatea; uneori se încapățânează să vadă în nou-născut numai copilul fiului ei și îl iubește cu tiranie; dar în general tânăra mamă a nou-născutului și-l revendică; geloasă, bunica nutrește față de bebeluș una dintre acele afecțiuni ambigue în care dușmănia se disimulează sub înfățișarea anxietății.

Atitudinea mamei față de fiica sa mai mare este foarte ambivalentă; în fiul ei ea caută un zeu; în fiica sa găsește un dublu. „Dublul” este un personaj ambiguu, care asasinează ființa a cărei emanație este, după cum se vede în povestirile lui Poe, în Portretul lui Dorian Gray, în istoria pe care o relatează Marcel Schwob. Astfel, fiica, devenind femeie, își condamnă mama la moarte; și totuși, îi permite să-și supraviețuiască. Atitudinea mamei este foarte diferită, după cum vede în înflorirea copilului său o promisiune de ruină sau de resurrecție.

Multe femei devin rigide în ostilitatea lor; nu acceptă să fie înlocuite de ingrata căreia i-au dat viață; a fost adesea subliniată gelozia cochetei față de tânăra adolescentă care-i denunță artificiile; cea care a detestat în orice femeie o rivală va urî rivala până și în fiica ei; o îndepărtează de sine sau o sechestrează, ori se străduiește să-i refuze șansele pe care le are aceasta. Cea a cărei glorie era să fie, într-un fel exemplar și unic, Soția, Mama, refuză cu tot atâta sălbăticie să se lase detronată; continuă

să afirme că fiica ei nu este decât un copil, îi consideră acțiunile ca pe un joc pueril; e prea tână pentru a se mărita, prea fragilă pentru a procrea; dacă se încapățânează să vrea un cămin, un soț, copii; aceștia nu vor fi niciodată decât niște aparențe; fără încetare mama critică, ironizează sau prezice nenorociri. Dacă cei din jur i-o permit, își condamnă fiica la o eternă copilărie; dacă nu, încearcă să distrugă această viață de adult pe care cealaltă o revendică. După cum am văzut, de multe ori reușește: multe femei tinere rămân sterile, fac avorturi, se arată incapabile să alăpteze și să-și crească progeniturile, să-și țină casa, din pricina acestei influențe malefice. Viața lor conjugală se dovedește imposibilă. Nefericite, izolate, își vor afla un refugiu în brațele suverane ale mamei lor. Dacă îi rezistă, un conflict perpetuu le va opune una alteia; mama frustrată transferă în mare parte asupra ginerelui ei iritarea provocată în ea de insolenta independență a fiicei.

Mama care se identifică pasionat cu fiica sa nu este mai puțin tiranică; pentru că vrea ca, înzestrată cu experiența ei de femeie matura, să-și reîncepă tinerețea: astfel își va salva trecutul salvându-se de el; își va alege ea însăși un ginere conform aceluia bărbat visat pe care nu l-a avut niciodată; dacă e cochetă, tandră, va fi gata să-și imagineze că acesta, în străfundul inimii sale, se căsătorește cu ea, și nu cu fiica ei. Prin fiica ei își va îndeplini vechile sale dorințe de bogăție, de succes, de glorie; au fost adesea descrise aceste femei care își „împing” cu ardoare copila pe căile vieții galante, ale cinematografului sau ale teatrului; am auzit chiar de unele cazuri în care mama îi primește în patul ei pe îndrăgostiții care aspiră la inima fiicei sale. Dar rar se întâmplă ca fiica să suporte la infinit această tutelă; din momentul în care își va găsi un soț sau un protector serios, se va răzvrăti. Soacra care

începuse prin a-și îndrăgi ginerele îi devine atunci ostilă; se plânge de ingratitudea omenească, pozează în victimă; devine la rândul ei o mamă dușmănoasă. Presimțind aceste decepții, multe femei se laudă cu indiferența lor când își văd copiii crescând; dar în acest caz nu se vor bucura deloc de ei. Unei mame îi trebuie un amestec rar de generozitate și de detașare pentru a găsi în viața copiilor săi o îmbogățire fără a-i tiraniza și fără a-i preschimba în călăii ei.

Sentimentele bunicii față de nepoții ei le prelungesc pe acelea ale mamei față de fiică; adesea își transferă asupra acestora ostilitatea. Nu numai din teama de ce va spune lumea, atâtea femei își obligă fiica sedusă să facă un avort, să-și abandoneze copilul, să-l omoare: sunt fericite să-i interzică fiicei maternitatea, pentru că se încăpățânează în voința de a deține doar ele acest privilegiu. Chiar și pe mama legitimă sunt gata să o sfătuiască să avorteze copilul, să nu-l alăpteze, să și-l îndepărteze. Ele însele vor nega prin indiferență această mică viață insolentă; sau îl vor certa tot timpul pe copil, îl vor pedepsi, chiar îl vor maltrata. Dimpotrivă, mama care se identifică cu fiica ei îi întâmpină de multe ori copiii cu mai multă aviditate decât tânăra femeie, care este deconcertată de sosirea micului necunoscut; bunica îl recunoaște: dă timpul înapoi cu douăzeci de ani, redevine o tânără mamă care tocmai a născut; toate bucuriile posesiunii și ale dominației pe care de mult timp copiii ei nu i le mai dădeau îi sunt din nou oferite, toate dorințele de maternitate la care renunțase din momentul menopauzei sunt în mod miraculos satisfăcute; ea este adevărata mamă, ia asupra sa îngrijirea copilului cu autoritate și, dacă este lăsat în seama ei, i se va devota cu pasiune. Din nefericire pentru ea, tânăra mamă ține să-și afirme drepturile: bunica nu este autorizată să joace decât rolul de asistentă, pe care

altădată surorile mai mari îl avuseseră față de ea; se simte detronată; și mai trebuie să fie pusă la socoteală și mama ginerelui ei, față de care simte în mod natural gelozie. Ranchiuna pervertește adesea dragostea spontană pe care o simțea față de copil la început. Anxietatea remarcată adesea la bunici traduce ambivalența sentimentelor lor; îndrăgesc bebelușul în măsura în care le aparține și în același timp îi sunt ostile micului străin și le este rușine de această dușmănie. Totuși, dacă renunță să-i ia în posesie cu totul, bunica păstrează față de copii o caldă afecțiune, poate juca în viața lor un rol privilegiat de divinitate tutelară: fără a-și recunoaște nici drepturi, nici responsabilități, îi iubește din pură generozitate; nu nutrește prin ei vise narcisiste, nu le cere nimic, nu-i sacrifică unui viitor în care ea nu va fi prezentă: ceea ce îndrăgește sunt micile ființe în carne și oase care trăiesc acolo, în contingența și în gratuitatea lor; nu este o educatoare, nu întruchipează justiția abstractă, legea. De aici se vor ivi conflicte care uneori o situează pe o poziție opusă celei a părinților.

Se întâmplă ca femeia să nu aibă urina-și sau aceștia să n-o intereseze; în lipsa unor legături naturale cu copiii sau cu nepoții ei, încearcă în unele cazuri să-și creeze pe cale artificială niște substitute. Le propune tinerilor o tandrețe maternă; fie că afecțiunea ei rămâne sau nu platonice, nu numai din ipocrizie declară că-și iubește tânărul protejat „ca pe un fiu”: și invers, sentimentele materne sunt ale unei îndrăgostite. Este adevărat că rivalelor doamnei de Warens le place să satisfacă, să ajute, să educe un bărbat cu generozitate: se vor izvorul, condiția necesară, temelia unei existențe care le depășește. Foarte adesea se întâmplă și ca femeia să adopte tinere fete: și în acest caz raporturile lor îmbracă forme mai mult sau mai puțin sexuale; dar într-un mod fie platonice, fie

carnal, ceea ce caută în protejatele ei este un dublu întinerit ca prin farmec. Actrița, dansatoarea, cântăreața devin educatoare: își formează elevele; dacă sunt intelectuale - precum doamna Charriere în solitudinea domeniului său de la Colombier - își îndoctrinează discipolii; credincioasa va reuni în jurul ei fiice spirituale; femeia galantă devine protectoarea unor târfe. Dacă pun un zel atât de fierbinte în prozelitismul lor, nu este numai din pur interes: caută cu pasiune să se reîncarneze. Tiranica lor generozitate naște puțin câte puțin aceleași conflicte ca între mama și fiica unite prin legături de sânge. Se poate și ca ele să adopte copii: surorile bunicii unui copil, nașele sunt gata să joace un rol analog aceluia al bunicii. Dar în orice caz este foarte rar ca femeia să găsească în posteritatea ei - naturală sau aleasă - o justificare a vieții ei în declin: eșuează în a-și însuși întreprinderea uneia dintre aceste tinere existențe. Sau se obstinează în efortul său de a o anexa, sau se consumă în lupte și în drame care o lasă decepționată, zdrobită; ori se resemnează la o participare modestă. Este cazul cel mai obișnuit. Mama îmbătrânită, bunica își reprimă dorințele de dominare, ori disimulează ranchiunele; se mulțumesc cu ceea ce binevoiește să le ofere copilul. Dar atunci nu află destul ajutor din partea acestora și rămân disponibile în deșertul viitorului, pradă singurătății, regretului și plictisului.

Aici ne dăm seama de lamentabila tragedie a femeii bătrâne; toată viața ei, femeia burgheză are adesea de rezolvat această problemă derizorie: cum să-și umple timpul? Dar o dată ce copiii au crescut, soțul a izbutit să-și facă o carieră sau să ajungă în vârf, timpul începe să se târască. „Lucrul de mână” femeiesc a fost inventat pentru a disimula această trândăvie oribilă; mâinile brodează, tricotează, se mișcă; nu este însă vorba de o adevărată muncă, pentru că obiectul produs

nu este scopul țintit; nu este important, și chiar, adesea, destinația lui este o adevărată problemă: femeia se debarasează de el dându-l unei prietene, unei organizații caritabile, încărcând cu el șemineele și măsuțele; nu este nici un joc care să descopere, în pura lui gratuitate, bucuria de a exista; și abia dacă poate constitui un alibi, din moment ce mintea rămâne neocupată: este divertismentul absurd, așa cum îl descrie Pascal; cu acul sau croșeta, femeia își țese trist însuși neantul zilelor ei. Acuarela, muzica, lectura au exact același rol; femeia lipsită de ocupație nu încearcă dedicându-se acestor îndeletniciri să-și lărgască priza sa asupra lumii, ci numai să-și alunge plictiseala; o activitate care nu deschide nici un viitor cade din nou în vanitatea imanenței; femeia începe o carte, o aruncă cât colo, deschide pianul, îl închide, revine din nou la broderia ei, cascadează și sfârșește prin a pune mâna pe telefon. Într-adevăr, ea caută cel mai adesea un sprijin în viața mondenă; se plimbă, face vizite, dă o extremă importanță - precum doamna Dalloway - recepțiilor sale; ia parte la toate nunțile, la toate înmormântările; nemaivînd o existență a sa, se hrănește din prezența altora; din cochetă, devine bârfitoare: observă, comentează ce se întâmplă; își compensează lipsa de activitate risipind în jurul ei critici și sfaturi. Își pune experiența în serviciul tuturor acelor care nu i-o cer. Dacă are mijloacele necesare, își deschide un salon; speră astfel să-și însușească acțiuni și reușite altele decât ale sale; se știe cu cât despotism guvernau asupra supușilor lor doamna de Deffand, doamna Verdurin. A fi un centru de atracție, o răscruce, o muză, a crea o „ambianță” era deja un substitut de acțiune. Există și maniere mai directe de a interveni în viața lumii; în Franța există „organizații de binefacere” și uneori „asociații”, dar mai ales în America femeile se adună în cluburi sau joacă bridge, distribuie premii literare și meditează la ameliorări sociale.

Ceea ce caracterizează pe ambele continente majoritatea unor asemenea organizații este că ele în sine sunt propria lor rațiune de a exista: scopurile pe care pretind a le urmări le servesc numai ca pretexte. Lucrurile se petrec exact ca în apologul lui Kafka^[373]: nimeni nu se preocupă să construiască Turnul Babei; în jurul locului ideal se construiește o vastă aglomerație care își epuizează forțele în a se administra, a se mări, a-și lichida disensiunile interne. Astfel, doamnele din organizațiile de binefacere își petrec cea mai mare parte a timpului lor organizându-și organizațiile; își aleg un birou, îi discută statutul, se ceartă între ele și luptă pentru prestigiu cu asociațiile rivale: nu trebuie ca alții să le fure săracii lor, bolnavii lor, orfanii lor; mai degrabă i-ar lăsa să moară decât să-i cedeze vecinilor. Și sunt departe de a dori un regim care, suprimând injustițiile și abuzurile, le-ar face devotamentul inutil; binecuvântează războaiele, foametea care le transformă în binefăcătoare ale umanității. E clar că în ochii lor căciulile tricotate, pachetele cu mâncare nu sunt destinate soldaților și celor flămânzi, ci aceștia au fost creați special pentru a primi aceste lucruri.

Și totuși, unele dintre aceste grupuri au rezultate pozitive. În USA influența acestor Moms venerate este puternică; ceea ce se explică prin timpul liber pe care li—l lasă o existență parazitară: de aici, faptul că această influență este nefastă. „Necunoscând nimic despre medicină, artă, știință, religie, drept, sănătate, igienă... spune Philipp Wyllie^[374] vorbind despre această Mom americană, pe ea o interesează rar ceea ce face ca membru al uneia dintre aceste nenumărate organizații: îi ajunge să aibă ceva de făcut.” Efortul lor nu este integrat nici unui plan coerent și constructiv, nu vizează scopuri obiective: nu tinde decât să le manifeste imperios gusturile, prejudecățile sau să le servească interesele. În domeniul cultural, de

exemplu, au un rol considerabil: ele consumă cele mai multe cărți; dar citesc ca și cum ar face o pașenie; literatura își capătă sensul și demnitatea când se adresează unor indivizi angajați în niște proiecte, când îi ajută să se depășească spre orizonturi mai largi; ea trebuie să fie integrată în mișcarea transcendenței umane; în loc de asta, femeia înghite tablouri și opere de artă îngropându-le în imanența ei; tabloul devine bibelou, muzica refren, romanul o reverie la fel de zadarnică precum un ileu croșetat Americanii sunt responsabili de decăderea best-seller-urilor: acestea nu numai că nu pretind decât să placă pur și simplu, ci vor să placă femeilor trândave în lipsa unor alte evadări. Cât despre ansamblul activităților lor, Philipp Wyllie le definește astfel:

Îi terorizează pe politicieni până îi fac să devină de un servilism plângăreț și îi îngrozesc pe pastori; îi plictisesc pe președinții de bancă și îi fac să zboare în țândări pe directorii de școli. Mom multiplică organizațiile al căror scop real este să-i reducă pe semenii ei la o supunere abjectă la dorințele ei egoiste... le expulzează din oraș, și din stat dacă este posibil, pe tinerele prostituate... aranjează astfel încât liniile de autobuz să treacă pe unde este practic pentru ea, mai degrabă decât pentru muncitori... organizează bălciuri și serbări de caritate prodigioase, iar banii pe care-i strânge îi dă portarului pentru a cumpăra bere pentru mahmureala de a doua zi a membrilor comitetului.... Cluburile îi furnizează ocazii incalculabile de a-și vârî nasul în treburile altora.

Există mult adevăr în această satiră agresivă. Nefiind specializate nici în politică, nici în economie, în nici o disciplină tehnică, bătrânele doamne nu au nici o legătură concretă cu realitatea; ignoră problemele pe care le ridică acțiunea și sunt incapabile să elaboreze vreun

program constructiv. Morala lor este abstractă și formală precum imperativele lui Kant; pronunță interdicții în loc să caute să descopere căile progresului; nu încearcă să creeze situații noi, ci atacă ceea ce există deja, în loc să elimine partea rea a lucrurilor; aceasta explică faptul că întotdeauna se coalizează împotriva a ceva: împotriva alcoolului, a prostituției, a pornografiei; nu înțeleg că un efort pur negativ este destinat insuccesului, cum a dovedit-o în America eșecul prohibiției, iar în Franța acela al legii pe care a votat-o Marthe Richard. Atâta timp cât femeia rămâne o parazită, nu poate să participe în mod eficace la elaborarea unei lumi mai bune.

Se întâmplă, totuși, ca unele femei, angajându-se în întregime într-o întreprindere, să înceapă cu adevărat să acționeze; atunci nu vor căuta numai să-și umple timpul, ci vor urmări niște scopuri. Producătoare autonome, evadează din categoria parazită despre care am vorbit mai înainte. Majoritatea femeilor, în activitățile lor private sau publice, vizează nu un scop, ci o manieră de a-și petrece timpul; și orice ocupație rămâne zadarnică atunci când nu este decât un mijloc de a ajuta timpul să treacă mai repede. Multe dintre ele suferă din această pricină; având în spatele lor o viață deja terminată, cunosc aceeași derută ca adolescenții a căror viață nu a început încă; nimic nu le solicită, în jurul unora și altora nu este decât pustiul; în fața oricărei acțiuni, murmură: La ce bun? Dar adolescentul, fie că vrea sau nu, este antrenat într-o existență de bărbat care își dezvăluie responsabilitățile, scopurile, valorile; este aruncat în lume, se angajează în ceva, ia o poziție oarecare. Femeia în vârstă, dacă i se sugerează să înceapă o nouă viață, răspunde cu tristețe: E prea târziu. Nu numai timpul ei este de acum înainte măsurat: o femeie este dată deoparte foarte devreme; dar îi lipsesc elanul, încrederea,

speranța, mândria care i-ar permite să descopere în jurul ei scopuri noi. Se refugiază în rutina care a fost întotdeauna soarta ei; își face din repetiție un sistem, se cufundă în manii casnice; se adâncește din ce în ce mai mult în devoțiune; se mândrește cu stoicismul ei, precum doamna de Charriere. Devine seacă, indiferentă, egoistă.

Abia la sfârșitul vieții ei, când a renunțat la luptă, când apropierea morții o eliberează de angoasa viitorului, femeia bătrână își găsește în sfârșit seninătatea. Dacă, așa cum se întâmplă adesea, soțul este mai în vârstă decât ea, asistă la decăderea lui cu o complezență tăcută: este revanșa ei; dacă moare primul, ea va suporta cu vioiciune doliul; s-a observat de multe ori că bărbații sunt mult mai copleșiți de o văduvie târzie; au mai multe foloase din căsătorie decât femeia, mai ales la bătrânețe; căci atunci universul este concentrat în limitele căminului; zilele prezente nu se mai revarsă în viitor: ea a asigurat ritmul monoton al acestei vieți și ea este aceea care conduce viața lor comună; după ce-și pierde funcțiunile sale publice, bărbatul devine complet inutil; femeia își păstrează cel puțin conducerea căminului; îi este necesară soțului, pe când el este doar inoportun. Femeile au orgoliul acestei independențe; încep în sfârșit să privească lumea cu propriii lor ochi; își dau seama că au fost toată viața lor păcălite și înșelate; lucide, neîncrezătoare, ating uneori un cinism savuros. În special femeia care „și-a trăit viața” îi cunoaște pe bărbați așa cum nici un bărbat nu-i cunoaște: căci ea a văzut nu figura lor publică, ci individul contingent în care fiecare se complace atunci când nu este împreună cu bărbații; ea le cunoaște și pe femei, care nu se arată în spontaneitatea lor decât altor femei: știe cum arată și reversul medaliei. Dar, chiar dacă experiența ei îi permite să denunțe mistificările și minciunile, nu ajunge să-i

descopere adevărul. Fie că este amuzată sau plină de amărăciune, înțelepciunea bătrânei rămâne tot negativă: este contestare, acuzație, refuz: este sterilă. În gândirea ca și în actele sale, cea mai mare formă de libertate pe care o poate cunoaște femeia-parazit este sfidarea stoică sau ironia sceptică. În nici o epocă a vieții sale, ea nu reușește să fie în același timp eficace și independentă.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul X: Situația și caracterul femeii

Putem acum înțelege de ce se întâlnesc atâtea trăsături comune în rechizitoriile împotriva femeii, din Antichitate până în zilele noastre, condiția sa a rămas aceeași, comportând doar niște schimbări superficiale, și ea definește ceea ce se cheamă „caracterul” feminin: femeia se tăvălește în imanență, se contrazice din principiu, este prudentă și meschină, nu are simțul adevărului, nici al exactității, nu are moralitate, este în mod josnic pragmatică, este mincinoasă, prefăcută, interesată... În toate aceste afirmații există o parte de adevăr. Numai că aceste conduite pe care le denunță nu-i sunt dictate femeii de hormoni, nici prefigurate în compartimentele creierului ei: ele sunt implicate, ca într-un film în care imaginile se văd pe negativ, de situația sa. În această perspectivă, vom încerca o trecere în revistă sintetică a acestei situații, ceea ce ne va obliga la anumite repetiții, dar ne va permite să sesizăm, în ansamblul condiționărilor sale economice, sociale, istorice, „eternul feminin”.

Uneori, „lumea feminină” este opusă universului masculin, dar trebuie subliniat încă o dată că femeile n-au constituit niciodată o societate

autonomă și închisă; ele s-au integrat colectivității guvernate de bărbați, în care ocupă un loc subordonat; sunt unite numai atât cât își sunt asemănătoare printr-o solidaritate mecanică: nu există între ele acea solidaritate organică pe care se întemeiază orice comunitate unificată; s-au străduit întotdeauna - pe vremea misterelor din Eleusis, ca și în zilele noastre în cluburi, saloane, ateliere - să se unească pentru a construi un „contraunivers”; dar ele îl afirmă chiar în sânul universului masculin. Și de aici vine paradoxul situației lor: aparțin în același timp lumii masculine și unei sfere în care lumea masculină este contestată: închise în aceasta din urmă, investite de prima, nu se pot instala nicăieri în liniște. Docilitatea le este dublată întotdeauna de un refuz, refuzul de a accepta ceva; și prin aceasta atitudinea lor se apropie de aceea a tinerei fete; dar în cazul femeii adulte această atitudine este mai greu de susținut, fiindcă pentru ea nu mai este vorba de a visa la propria-i viață prin intermediul simbolurilor, ci de a o trăi.

Femeia însăși recunoaște că universul în ansamblul lui este masculin; bărbații l-au șlefuit, l-au condus și îl domină și în prezent; cât despre ea, nu se consideră responsabilă; e de la sine înțeles că este inferioară, dependentă; nu a învățat lecțiile violenței, nu s-a ridicat niciodată ca un subiect în fața altor membri ai colectivității; închisă în trupul ei, în locuința ei, se sesizează ca fiind pasivă în fața acestor zei cu față umană care definesc scopurile și valorile. În acest sens, există ceva adevăr în sloganul care o condamnă să rămână veșnic „copil”. S-a spus și despre muncitori, despre sclavii negri, despre indigenii colonizați că sunt ca niște „copii mari” atâta timp cât nimeni nu s-a temut de ei; aceasta însemna că trebuiau să accepte fără discuție adevărurile și legile care le erau propuse de către alți oameni. Soarta femeii

este supunerea și respectul. Ea nu are nici un impact, nici măcar în gând, asupra realității care o investește. În ochii ei este o prezență opacă. De fapt, nu a învățat tehnicile care i-ar permite să domine materia; iar ea nu se luptă cu materia, ci cu viața, și aceasta nu se lasă stăpânită prin nici un fel de mijloace: femeia nu-i poate decât suporta legile secrete. Lumea nu-i apare ca un „ansamblu de ustensile” intermediar între voința și scopurile ei, așa cum o definește Heidegger: este, dimpotrivă, o rezistență încăpățînată, de neîmblânzit; este dominată de fatalitate și traversată de misterioase capricii. Nici o matematică n-ar fi în stare să pună în ecuație misterul unei frăguțe de sânge care se transformă în pânțelele matern într-o ființă omenească, nici o mașină n-ar putea să-i grăbească sau să-i încetinească creșterea; femeia simte rezistența duratei pe care cele mai ingenioase aparate nu reușesc să o împartă sau să o înmulțească; ea o simte în trupul ei supus ritmurilor lunii, pe care anii îl maturizează, apoi îl erodează. Zi de zi, bucătăria o învață răbdarea și pasivitatea; este o adevărată alchimie; trebuie să se supună focului, apei, să „aștepte să se topească zahărul”, să aibă răbdare să crească aluatul, să se usuce lenjeria, să se coacă fructele. Muncile gospodinei seamănă cu o activitate tehnică; dar sunt prea rudimentare, prea monotone pentru a o convinge pe femeie de legile cauzalității mecanice. De altfel, chiar și în acest domeniu, lucrurile își au capriciile lor; există țesături care intră la apă, altele care nu intră, pete care ies la spălat și altele care se încăpățânează să nu iasă, obiecte care se sparg singure, praf care încolțește ca plantele. Mentalitatea femeii o perpetuează pe aceea a civilizațiilor agricole care adoră virtuțile magice ale pământului: ea crede în magie. Erotismul ei pasiv îi descoperă dorința nu ca pe voință și agresiune, ci ca pe o atracție analoagă aceleia care face să oscileze pendulul descoperitorului de

izvoare; doar prezența trupului ei întărește și face să se ridice sexul bărbatului; de ce un izvor ascuns n-ar face să tresară bagheta de alun? Se simte înconjurată de unde, de radiații, de fluide; crede în telepatie, în astrologie, în radiestezie, în fluidul lui Mesmer, în teosofie, în mesele turnante, în vindecători; introduce în religie superstițiile primitive: luminări, *ex-voto-uri*^[375] etc; întruchipează în sfinți spiritele antice ale naturii: unul îi apără pe călători, altul pe lăuze, altul găsește obiectele pierdute; și, bineînțeles, nici o minune nu o uimește. Atitudinea sa va fi una de conjurare și de rugă; pentru a obține un anume rezultat, se va supune anumitor rituri a căror eficacitate a fost dovedită. E ușor de înțeles de ce este atât de supusă rutinei; timpul nu are pentru ea o dimensiune de noutate, nu este o țâșnire creatoare; pentru că este sortită repetiției, femeia nu vede în viitor decât o copie a trecutului; dacă știe cuvântul și formula potrivite, durata se aliază cu puterile fecundității; dar chiar și aceasta se supune ritmului lunilor, al anotimpurilor; ciclul fiecărei sarcini, al fiecărei înfloriri îl reproduce identic pe cel de dinainte; în această mișcare circulară chiar și numai devenirea timpului este o lentă degradare: el roade mobilele și veșmintele, tot astfel precum devastează chipul; puterile fertile sunt puțin câte puțin distruse de trecerea anilor. De aceea femeia nu are încredere în această forță atât de înverșunată în a distruge.

Nu numai că ignoră ce înseamnă adevărata acțiune, în stare să schimbe fața lumii, ci este pierdută în mijlocul acestei lumi ca în inima unei imense și confuze nebuloase. Nu se pricepe să se folosească de logica masculină. Stendhal observă că o mânuiește la fel de bine ca bărbatul, la nevoie. Dar este un instrument pe care nu a avut deloc ocazia să-l utilizeze. Un silogism n-o ajută să reușească o maioneză, nici să liniștească un copil

care plânge; raționamentele masculine nu sunt adecvate realității cu care este obișnuită femeia. Și în împărăția bărbaților, din moment ce ea nu face nimic, gândirea ei, care nu ia forma nici unui proiect, nu se distinge de vis; nu are sensul adevărului, în lipsa eficacității; nu se luptă niciodată decât cu imagini și cuvinte: de aceea întâmpină ușor aserțiunile cele mai contradictorii, nu se preocupă prea tare să elucideze misterele dintr-un domeniu care este oricum intangibil; se mulțumește cu niște cunoștințe înfiorător de vagi despre acesta: confundă partidele, opiniile, locurile, oamenii, evenimentele; în capul ei este un bizar talmeș-balmeș. Dar, la urma urmei, nu este treaba ei să vadă limpede lucrurile: a fost învățată să accepte autoritatea masculină; renunță, deci, să critice, să examineze și să judece de una singură. Se bazează pe sprijinul castei superioare. De aceea lumea masculină îi apare ca o realitate transcendentă, un absolut. „Bărbații fac zeii, spune Frazer, femeile îi adoră.” Ei nu pot îngenunchea cu o totală convingere în fața idolilor pe care și i-au făurit; dar când femeile întâlnesc în drumul lor aceste statui uriașe, nu-și imaginează că sunt făcute de o mână omenească și se prosternă cu docilitate în fața lor.^[376] În special, femeilor le place ca Ordinea, Dreptatea să se încarneze într-o căpetenie. În orice Olimp există un zeu suveran; prestigioasa esență virilă trebuie să se întruchipeze într-un arhetip ; tatăl, soțul, amantii nu sunt decât reflexe incerte ale acestuia. Este oarecum caraghios să afirmi că acest cult pe care-l aduc marelui totem este de natură sexuală; este adevărat însă că în fața lui își satisfac pe deplin visul infantil de abandon și de îngenunchere. În Franța, generalii - Boulanger, Pétain, de Gaulle^[377] - au avut întotdeauna femeile de partea lor; ne amintim cu câtă pasiune îl evocau altădată pe Tito și frumoasa lui uniformă ziariste de la *L'Humanité*. Generalul, dictatorul - cu privirea de vultur, cu

bărbia voluntară - este tatăl celest pe care îl cere universul seriozității, cel care-i garantează în mod absolut toate valorile. Din ineficacitatea și din ignoranța lor se naște respectul pe care femeile îl acordă eroilor și legilor lumii masculine^[378]; îl recunosc nu printr-un raționament, ci printr-un act de credință; forța fanatică a credinței vine din aceea că nu este o știință: este oarbă, pasionată, încăpăținată, stupidă; ceea ce afirmă ea, afirmă necondiționat împotriva rațiunii, împotriva istoriei, împotriva tuturor dezmințirilor. Această reverență obstinată poată să capete două înfățișări, după împrejurare: femeile aderă cu pasiune când la conținutul legii, când la forma sa vidă. Dacă face parte din elita privilegiată care beneficiază de pe urma ordinii sociale date, vrea ca aceasta să fie de neclintit și se remarcă prin intransigență. Bărbatul știe că el poate reconstrui alte instituții, o altă etică, alte legi; sesizându-se ca transcendență, privește și istoria ca pe o devenire; cel mai conservator dintre bărbați știe că o anumită evoluție este fatală și că trebuie să-și adapteze la ea acțiunea și gândirea; femeia, neparticipând la istorie, nu-i înțelege necesitățile; nu are încredere în viitor și ar dori să oprească timpul în loc. Dacă idoli propuși de tatăl, de frații sau de soțul ei sunt doborâți, ea nu vede nici un alt mijloc de a repopula cerul; de aceea se înverșunează să-i apere.

În timpul Războiului de Secesiune, cei care susțineau cu cea mai mare pasiune, în Sud, sclavagismul, erau femeile; în Anglia, în războiul împotriva burilor, în Franța, împotriva Comunei, ele s-au arătat cele mai îndârjite; încearcă să-și compenseze lipsa de activitate prin intensitatea sentimentelor pe care le afișează; în caz de victorie, se dezlănțuie ca niște hiene asupra dușmanului doborât la pământ; în caz de înfrângere, refuză cu asprime orice tentativă de

reconciliere; ideile lor nefiind decât atitudini, le este indiferent faptul că apără cauze dintre cele mai perimate: pot fi legitimiste în 1914, țariste în 1949. Uneori, bărbatul le încurajează surâzând: îi place să vadă reflectate într-o formă fanatică ideile pe care el le exprimă într-un mod mai cumpănit; dar uneori este iritat de aspectul stupid și încăpăținat pe care-l îmbracă propriile sale idei.

Numai în civilizațiile și în clasele foarte bine integrate femeia face figură ireductibilă. În general, credința ei e oarbă, respectă legea numai fiindcă e lege; dacă legea se schimbă, își păstrează, totuși, prestigiul; în ochii femeilor, forța creează drepturile, pentru că drepturile pe care le recunosc bărbaților vin din forța acestora; de aceea, când o colectivitate se destramă, sunt primele care se aruncă la picioarele învingătorilor, în general, acceptă ceea ce este. Una dintre trăsăturile lor caracteristice este resemnarea. Când s-au dezgropat statuile de cenușă pietrificată din Pompei, s-a remarcat faptul că bărbații erau încremeniți în atitudini de revoltă, sfidând cerul și căutând să fugă, în timp ce femeile înclinate, ghemuite, aveau fețele întoarse spre pământ. Ele se știu neputincioase împotriva amenințărilor: vulcani, poliție, patroni, bărbați. „Femeile sunt făcute ca să sufere, își spun ele. Asta-i viața... Nu poți face nimic.” Din această resemnare se naște răbdarea care a fost adesea admirată ca o calitate a femeilor. Îndură mult mai bine decât bărbații suferința fizică; sunt în stare de un curaj plin de stoicism, când împrejurările îl cer: în lipsa îndrăzelii agresive a bărbaților, multe femei se disting prin tenacitatea rezistenței lor pasive; înfruntă crizele, mizeria, nenorocirea mult mai energic decât soții lor; respectând timpul pe care nici o grabă nu-l poate face să treacă mai repede, nu stau să-l măsoare; când, într-o acțiune oarecare, își pun toată încăpățânarea lor liniștită, obțin

adesea rezultate extraordinare. „Ce vrea femeia...”, zice proverbul. La femeile generoase, resemnarea îmbracă forma indulgenței: admite orice, nu condamnă pe nimeni, pentru că socotește că oamenii și lucrurile sunt așa cum sunt și nu pot fi altfel. O orgolioasă își poate face din resemnare o virtute semeață, precum doamna de Charriere cea înțepenită în stoicismul ei. Dar aceasta poate da naștere și unei prudențe sterile; femeile încearcă întotdeauna să păstreze, să repare, să aranjeze mai degrabă decât să distrugă și să reclădească din nou; preferă compromisurile și tranzacțiile revoluțiilor. În secolul al XIX-lea, femeile au constituit cel mai mare obstacol în calea emancipării clasei muncitoare: există doar câteva femei ca Flora Tristan, Louise Michel; în schimb, câte gospodine cu mințile pierdute de temeri nu-și implorau soțul să nu intre în bucluc! Le era teamă nu numai de greve, de șomaj, de mizerie: se temeau ca nu cumva revolta să nu fie o greșală. Este ușor de înțeles de ce, îndurând pentru a îndura, preferă rutina aventurii: își încropesc mai degrabă o viață liniștită acasă, decât pe drumuri. Soarta lor se confundă cu aceea a lucrurilor perisabile; pierzându-le pe acestea, ar pierde totul. Numai un subiect liber, afirmându-se pe deasupra duratei, poate evita orice decădere; femeii i s-a interzis acest suprem recurs. În esență, ea nu crede în eliberare pentru că n-a încercat niciodată puterile libertății: lumea i se pare condusă de un destin obscur împotriva căruia ar fi o îngâmfare să te ridici. Nu ea a deschis aceste căi primejdioase pe care ceilalți vor s-o oblige să le urmeze: este firesc să nu se repeadă spre ele cu entuziasm.^[379] Dacă i se deschide calea spre viitor, ea nu se mai cramponează de trecut. Când femeile sunt îndemnate concret să acționeze, când se recunosc în scopurile care le sunt desemnate, ele sunt la fel de curajoase ca și bărbații.

Multe defecte care li se reproșează femeilor: mediocritate, meschinărie, timiditate, îngustime, lene, frivolitate, servilism exprimă pur și simplu faptul că orizontul lor este închis. Femeia este, zice-se, senzuală, se tăvăleşte în imanență; dar mai întâi a fost închisă în imanență. Sclava încuiată în harem nu simte nici o pasiune morbidă pentru dulceața de trandafiri, pentru băile parfumate; trebuie să-și omoare timpul; în măsura în care femeia se sufocă într-un gineceu mohorât - bordel sau cămin burghez - se va refugia în confort și în bunăstare; de altfel, dacă urmărește cu aviditate voluptatea, aceasta se întâmplă pentru că este frustrată de ea; nesatisfăcută sexual, sortită asprimii masculine, „bărbăteștilor slutenii”, se consolează cu sosuri onctuoase, cu vinuri amețitoare, cu catifele, cu mângâierile apei, ale soarelui, ale unei prietene, ale tânărului amant. Dacă îi apare bărbatului ca o ființă atât de „fizică”, este pentru că însăși condiția ei o incită să dea o extremă importanță animalității sale. Trupul ei nu-și strigă mai tare drepturile și poftele decât acela al bărbatului; dar femeia îi pândește cele mai mici murmure și le amplifică; voluptatea, ca și sfâșierea suferinței, este triumful fulgerător al imediatului; prin violența momentului, viitorul și universul sunt negate: în afară de flacăra trupului, ceea ce este nu înseamnă nimic; în timpul acestei scurte apoteoze, nu mai este mutilată, nici frustrată. Dar, încă o dată, ea nu acordă atâta importanță acestor triumfuri ale imanenței decât pentru că aceasta este soarta ei. Frivolitatea ei are aceeași cauză ca și „materialismul ei sordid” ; pune preț pe lucrurile mărunte pentru că nu are acces la cele mari: de altfel, nimicurile care-i umplu ziua sunt adesea dintre cele mai serioase; trebuie să aibă grijă de toaleta, de frumusețea și de farmecele sale, de șansele care i-au fost date. Se arată adesea leneșă, indolentă: dar ocupațiile care i se propun sunt la fel de zadarnice ca și trecerea timpului, pur și

simplu; dacă este vorbăreață, dacă face pe scriitoarea, este pentru a-și înșela trîndăvia: substituie cuvintele unor acte imposibile. Fapt este că atunci când o femeie este angajată într-o întreprindere demnă de o ființă omenească, știe să se arate la fel de activă, eficientă, ascetică și tăcută ca un bărbat. A fost acuzată de servilism; este întotdeauna gata, s-a grăbit să îngenuncheze la picioarele stăpânului său și să sărute mâna care a lovit-o; e adevărat că, în general, este lipsită de un orgoliu adevărat; sfaturile pe care rubricile de corespondență ale revistelor pentru femei le dau soților înșelate, amantelor abandonate sunt inspirate de un spirit abject de supunere; femeia se epuizează în scene arogante și sfârșește prin a aduna firimiturile pe care soțul ei binevoiește să i le arunce. Dar ce poate face fără sprijinul masculin o femeie pentru care bărbatul este în același timp singurul mijloc și singura rațiune de a trăi? Este obligată să încaseze toate umilirile; sclavul n-ar putea avea simțul „demnității umane”; îi este de ajuns să-și salveze pielea. În sfârșit, dacă este „comună” „plată”, pragmatică în mod meschin, este pentru că i s-a impus să-și consacre existența pregătind mâncare și curățând murdăria: nu din aceste activități poate să-și dezvolte un simț al grandorii. Trebuie să asigure monotona repetiție a vieții în contingența și în facticitatea sa: e firesc ca ea să repete, să înceapă din nou, fără a inventa niciodată, ca timpul să i se pară a se învârti în cerc fără a duce nicăieri; este ocupată fără a face nimic; se alienează deci în ceea ce are; această dependență față de lucruri, consecință a dependenței pe care bărbații i-o impun, explică spiritul ei prudent de economie, avariția. Viața ei nu este îndreptată către niște scopuri: ea se concentrează în a produce sau a întreține lucruri care nu sunt niciodată decât mijloace: hrană, veșminte, locuință; acestea sunt intermediare între viața animală și libera existență; singura valoare

care se adaugă mijlocului neesențial este utilitatea; chiar la acest nivel al utilului trăiește gospodina, și ea însăși nu este flatată decât de ideea că le este folositoare celorlalți. Dar nici o ființă n-ar putea fi satisfăcută cu un rol neesențial: atunci transformă mijloacele în scopuri - cum fac politicienii - și valoarea mijlocului devine în ochii ei o valoare absolută. Astfel, utilitatea ocupă în scara de valori a gospodinei un loc mai înalt decât adevărul, frumusețea, libertatea; din această perspectivă a sa privește întreg universul; de aceea adoptă morala aristotelică a mediocrității. Cum ar putea exista în ea îndrăzneală, pasiune, detașare, grandoare? Aceste calități nu apar decât în cazul în care o libertate se propulsează către un viitor deschis, înălțându-se deasupra oricărui dat închidem femeia în bucătărie sau într-un budoar, și apoi ne mirăm că orizontul ei este îngust; îi tăiem aripile, și o deplângem că nu știe să zboare. Dacă i se va deschide viitorul, nu va mai fi obligată să trăiască în prezent.

Aceeași inconsecvență este evidentă atunci când, închizând-o în limitele eului sau ale căminului său, i se reproșează narcisismul, egoismul, cu întregul lor cortegiu: vanitate, susceptibilitate, răutate etc: i se înlătură orice posibilitate de comunicare concretă cu ceilalți; în experiența ei nu are parte nici de chemarea, nici de avantajele singurătății, pentru că este în întregime dedicată familiei sale, separată; n-am putea deci aștepta să se depășească spre un interes general. Se cantonează cu obstinație în singurul domeniu care îi este familiar, unde poate avea un impact asupra lucrurilor și în sânul căruia găsește o precară suveranitate.

Totuși, degeaba închide ușile, astupă ferestrele, femeia nu poate afla în căminul ei o securitate absolută; acest univers masculin, pe care-l respectă de departe fără a îndrăzni să se aventureze în el, o

învetește; și tocmai pentru că este capabilă să-l sesizeze prin anumite tehnici, printr-o logică sigură, prin cunoștințe articulate, se simte precum copilul sau primitivul înconjurat de primejdioase mistere. Proiectează în acest univers concepția ei magică despre realitate; nu poate distinge prea bine posibilul de imposibil, este gata să creadă pe oricine; primește și transmite mai departe toate zvonurile, declanșează stări de panică; chiar și în perioadele liniștite, trăiește în alertă; noaptea, pe jumătate treaz, pe jumătate adormit, omul întins pe pat, inert, se înspăimântă de înfățișările de coșmar pe care le îmbracă realitatea; tot astfel, pentru femeia condamnată la pasivitate, viitorul opac este bântuit de fantomele războiului, ale revoluției, ale foametei sau ale mizeriei; neputând să acționeze, se neliniștește. Soțul sau fiul ei, când se lansează într-o acțiune, când sunt luați de firul evenimentelor, își asumă riscurile, proiectele, consemnele cărora li se supun le desenează în obscuritate un drum sigur; dar femeia se zbate într-un întuneric confuz; ea „își face griji”⁴ pentru că nu face nimic; în imaginație, toate variantele virtuale au aceeași realitate: trenul poate deraia, operația poate fi ratată, afacerea poate eșua; ceea ce încearcă zadarnic să conjure în lungile ei frământări triste este spectrul propriei sale neputințe.

Grija traduce neîncrederea sa în lumea înconjurătoare; dacă i se pare plină de amenințări, gata să se scufunde în obscure catastrofe, este pentru că femeia nu se simte fericită în ea. În cea mai mare parte a timpului nu se resemnează să fie resemnată; știe bine că ceea ce îndură se întâmplă fără voia ei; este femeie fără să fi fost întrebată; nu îndrăznește să se revolte, dar se supune cu inima grea; atitudinea ei este o constantă revoltă. Toți cei ce asistă la confidențele femeii, medici, preoți, asistente sociale, știu că modul cel mai general al

destăinuirilor este plângerea; când se află între prietene, fiecare își deplânge propriile sale nenorociri, și toate împreună se plâng de nedreptatea destinului, de lume și de bărbați în general. Un individ liber nu se socotește decât pe sine vinovat pentru eșecurile sale, și le asumă: dar tot ce i se întâmplă femeii este din vina altcuiva, cineva este responsabil de toate nenorocirile ei. Disperarea ei furioasă respinge toate remediile; nu folosește la nimic să-i propui soluții unei femei care se încăpățânează să se plângă: nimic nu i se pare acceptabil. Dacă l se propune o schimbare, își ridică brațele spre cer: „Asta îmi mai lipsea!” Știe că răul este mai profund decât pretextele pe care le invocă și ca nu ajunge un expedient pentru a o elibera: este supărată pe întreaga lume pentru că a fost clădită fără ea și împotriva ei; din adolescență, din copilărie a protestat împotriva condiției sale; i s-au promis compensații, a fost asigurată că, dacă își va încredința șansele în mâinile bărbaților, i se vor da înapoi însutit, iar acum se socotește înșelată și pune sub acuză întregul univers masculin: ranchiuna este reversul dependenței: când dai totul, nu primești niciodată destul în schimb. Totuși, are nevoie și să respecte universul masculin; dacă l-ar contesta în ansamblu s-ar simți în pericol fără un acoperiș deasupra capului: atunci, adoptă atitudinea maniheistă care îi este sugerată și de experiența ei casnică. Individul care acționează se recunoaște drept responsabil la fel ca și ceilalți pentru tot ce se întâmplă, bine sau rău, știe că el trebuie să definească scopurile, să le facă să triumfe; dovedește în acțiune ambiguitatea oricărei soluții; dreptatea și nedreptatea, câștigurile și pierderile sunt inextricabil amestecate. Dar oricine este pasiv iese din joc și refuză să-și pună, chiar și în gând, problemele etice; binele trebuie să fie realizat, și dacă nu este, undeva s-a strecurat o greșală pentru care cei vinovați trebuie pedepsiți. Ca și copilul, femeia își reprezintă binele și răul în

imagini simple de Epinal; maniheismul liniștește spiritul suprimând angoasa alegerii; a decide între un rău și un alt rău mai mic, între un avantaj prezent și un alt avantaj mai mare care va veni, a trebui să definești ce este înfrângere, ce este victorie înseamnă a-ți asuma riscuri teribile; pentru maniheist, grâul este foarte clar distinct de neghină, și nu are de făcut decât să smulgă neghina; praful se condamnă de la sine, iar curățenia este perfecta absență a murdăriei; a curăța înseamnă a expulza deșeurile și noroiul. Astfel, femeia gândește că „totul este din vina” evreilor, a francmasonilor sau a bolșevicilor, sau a guvernului; ea este întotdeauna împotriva cuiva sau a ceva; în afacerea Dreyfus, femeile au fost împotriva cu mult mai multă înverșunare decât bărbații ele nu știu întotdeauna unde anume sălășluiește principiul răului; dar ceea ce așteaptă de la un „guvern bun” este să-l alunge așa cum se alungă praful din casă. Adeptelor fervente ale generalului de Gaulle, acesta le apare ca regele măturătorilor; și-l închipuie cu pămătuful și cu cârpa de praf în mână, curățând și lustruind pentru a face din Franța o țară „curată”.

Dar aceste speranțe se situează întotdeauna într-un viitor incert; în așteptare, răul continuă să erodeze binele; și cum nu-i are la îndemână pe evrei, pe francmasoni sau pe bolșevici, femeia caută un responsabil împotriva căruia poate să se indigneze concret: soțul este victima ei numărul unu. În el se întruchipează universul masculin, prin el societatea masculină și-a integrat femeia și a înșelat-o; el duce pe umeri greutatea lumii, și dacă lucrurile nu merg bine, este din vina lui. Când se întoarce, seara, femeia i se plânge de copii, de vânzători, de gospodărie, de prețuri, de reumatismul ei, de vremea de-afară; și ar vrea ca aceștia să se simtă vinovat. Adesea are față de el plângeri speciale; dar înainte de toate este vinovat că este bărbat;

poate să aibă și el bolile sau grijile lui: „Nu e același lucru”; deține un privilegiu pe care femeia îl resimte constant ca pe o nedreptate. E remarcabil că ostilitatea pe care o simte față de soț sau de amant o leagă și mai tare de ei, în loc să o îndepărteze. Bărbatul care a început să-și deteste soția sau amanta încearcă să fugă de ele; însă ea vrea să-l aibă alături pe bărbatul pe care-l urăște pentru a-l face să plătească. A alege reproșurile și acuzațiile nu înseamnă să te debarasezi de propriile nenorociri, ci să te bălăcești în ele; suprema ei consolare este să facă pe martira. De aceea, ca în copilărie, se va abandona atât de ușor freneziei lacrimilor sau scenelor.

Desigur, pentru că viața ei se decupează pe un fond de revoltă neputincioasă, femeii îi vine atât de ușor să plângă; fără îndoială că are, din punct de vedere fiziologic, mai puțin control decât bărbatul asupra sistemului său nervos și simpatic; chiar educația ei a învățat-o să se lase în voia emoțiilor; interdicțiile au aici un rol foarte important, din moment ce Diderot, Benjamin Constant vărsau râuri de lacrimi, la vremea lor; dar bărbații au încetat să mai plângă de când obiceiul le-o interzice. Însă femeia este mai ales întotdeauna dispusă să adopte față de lume o conduită a eșecului, pentru că nu și-a asumat-o niciodată cu franchețe. Bărbatul este de acord cu lumea; nici nenorocirea însăși nu-i va schimba atitudinea; îi va face față, „nu se va lăsa doborât” ; în schimb, femeii îi ajunge să fie o dată contrariată pentru a descoperi din nou ostilitatea universului și nedreptatea sorții sale; atunci se va precipita în cel mai sigur refugiu pe care-l are: în sine însăși. Dâra umedă de pe obraji, arsura pe care-o simte sub pleoape este prezența sensibilă a sufletului ei dureros; dulci pe piele, abia sărate când ajung pe limbă, lacrimile sunt totodată o tandră și amară mângâiere; chipul ia foc sub o șiroire de apă

iertătoare; lacrimile sunt în același timp plângere și consolare, febră și răcoare liniștitoare. Sunt și un alibi suprem; bruște ca și furtuna, vărsându-se în valuri, ciclon, revărsare a apelor, grindină, o metamorfozează pe femeie într-o fântână primitivă, într-un cer frământat; ochii ei nu mai văd, un vâl îi acoperă; nu mai sunt nici măcar privire, se topesc în ploaie; oarbă, femeia se întoarce la pasivitatea lucrurilor naturale Celălalt vrea s-o învingă; ea se scufundă în înfrângere, cade tocmai la timp, se îneacă, îi scapă bărbatului care o contemplă, neputincios ca înaintea unei cataracte. El socotește acest procedeu necinstit; dar ea consideră că lupta este de la început nedreaptă, pentru că nu i-a fost pusă în mână nici o armă eficace. Încă o dată, recurge la o conjurație magică. Și faptul că hohotele sale îl exasperează pe bărbat îi oferă încă un motiv să se precipite în această conjurație.

Dacă lacrimile nu ajung să-i exprime revolta, va juca scene a căror violență incoerentă îl deconcertează mult mai tare pe bărbat. În anumite medii, se întâmplă ca bărbatul să-și lovească soția cu lovituri adevărate; în altele, tocmai pentru că este mai tare, iar pumnul său este un instrument eficace, își interzice orice violență. Dar femeia, ca și copilul, se dezlănțuie simbolic; poate să se arunce asupra bărbatului, să-l zgârie, nu sunt decât niște gesturi. Dar mai ales ea mimează în trupul ei, prin crize nervoase, refuzurile pe care nu le poate realiza în mod concret. Nu numai din rațiuni fiziologice este supusă unor manifestări convulsive: convulsia este o interiorizare a unei energii care, aruncată spre lume, nu reușește să prindă nici un obiect; este o cheltuie zadarnică a tuturor posibilităților de negare suscitată de situație. Mama face rar crize de nervi în fața copiilor săi pentru că poate să-i bată, să-i pedepsească; în fața fiului său adolescent sau

adult, a soțului, a amantului asupra căruia nu mai are nici o putere, femeia se lasă în voia unei disperări furioase. Scenele isterice ale Sofiei Tolstaia sunt semnificative; desigur, vina ei cea mare este că n-a reușit niciodată să-și înțeleagă soțul, și în propriul ei jurnal ea nu apare nici generoasă, nici sensibilă, nici sinceră; este departe de a ni se înfățișa ca o figură iubitoare, dar faptul că este sau nu vinovată nu schimbă cu nimic oroarea situației sale; toată viața nu a făcut decât să îndure, protestând tot timpul, îmbrățișările conjugale, sarcinile, singurătatea, modul de viață pe care soțul ei i-l impunea; când noile decizii ale lui Tolstoi au exasperat conflictul, s-a trezit fără arme împotriva voinței dușmane pe care o refuza cu toată voința ei neputincioasă; s-a aruncat atunci în scene de refuz - false sinucideri, false fugi de acasă, false maladii - odioase pentru cei din jurul ei, epuizante pentru ea însăși; nu vedem ce altă ieșire ar fi fost posibilă pentru ea, din moment ce nu avea nici un motiv pozitiv să reducă la tăcere sentimentele sale de revoltă și nici un mijloc eficace de a le exprima.

Există, totuși, o ieșire pentru femeia care a ajuns la capătul refuzului: sinuciderea. Dar se pare că ea o folosește mult mai rar decât bărbatul. Statisticile sunt ambigue în această privință^[380]: dacă se iau în considerațiile sinuciderile reușite, mai mulți bărbați decât femei își pun capăt zilelor; dar tentativele de sinucidere sunt mai frecvente la femei. Faptul că ele sunt satisfăcute mai ușor jucând teatru ar putea fi un motiv: simulează mai adesea decât bărbații sinuciderea, dar o vor cu adevărat mai rar. În parte este și pentru că mijloacele brutale le repugnă; nu folosesc aproape niciodată armele albe, nici armele de foc. Sunt gata mai degrabă să se înece, precum Ofelia, manifestând acea afinitate a femeii cu apa pasivă și plină de întuneric, în care i se pare că viața ei poate

să se dizolve în mod pasiv. În ansamblu, se poate observa aici ambiguitatea pe care deja am semnalat-o; femeia nu caută cu sinceritate să părăsească ceea ce detestă. Simulează ruptura, dar la sfârșit rămâne lângă bărbatul care o face să sufere; se prefacă, că părăsește această viață care o chinuiește, dar este relativ rar ca ea să se sinucidă cu adevărat. Nu are înclinație către soluțiile definitive; protestează împotriva bărbatului, împotriva vieții, împotriva condiției sale, dar nu evadează din ea.

Există o mulțime de conduite feminine care pot fi interpretate ca niște proteste. Am văzut că adesea femeia își înșală soțul din sfidare, și nu din plăcere; este zăpăcită și cheltuitoare tocmai pentru că este de fapt metodică și econoamă. Misoginii care o acuză pe femeie că „este mereu în întârziere” gândesc că îi lipsește simțul exactitudinii, într-adevăr, am văzut cu câtă docilitate se pliază exigențelor timpului. Întârzierile ei sunt deliberate. Unele cochete cred că prin aceasta intensifică dorința bărbatului și dau cu atât mai mult preț prezenței lor; dar este mai ales pentru că femeia, făcându-l pe bărbat să suporte câteva momente de așteptare, se răzbună pentru această lungă așteptare care este viața ei. Într-un sens, întreaga-i existență este o așteptare, pentru că este închisă în limburile imanenței, ale contingenței și pentru că justificarea ei este întotdeauna în mâinile altuia; așteaptă omagiile, sufragiile bărbaților, așteaptă recunoștința și elogiile soțului ei, ale amantului; așteaptă de la ei rațiunile sale de a exista, valoarea și ființa ei înseși. Așteaptă de la ei subzistența; așteaptă să aibă în mână carnetul de cecuri sau să primească în fiecare săptămână sau lună sumele pe care i le dă soțul ei; trebuie ca el să-și ia salariul, să fi obținut o promovare pentru ca ea să plătească datoria la magazin sau să-și cumpere o rochie nouă. Așteaptă

prezența bărbatului; dependența ei economică o pune la dispoziția lui; nu este decât un element al vieții masculine, în timp ce bărbatul este toată viața ei; soțul are ocupații în afara căminului; femeia îi suportă absența de-a lungul întregii zile; amantul - chiar și cel pasionat - hotărăște despărțirile și întâlnirile în funcție de obligațiile lui. În pat, așteaptă dorința bărbatului, așteaptă - uneori cu anxietate - propria ei plăcere. Tot ce poate să facă ea este să ajungă cu întârziere la întâlnirea pe care i-a fixat-o amantul ei, să nu fie gata la ora pe care i-a indicat-o soțul ei; prin acest lucru își afirmă importanța propriilor sale ocupații, își revendică independența, redevine pentru un moment subiectul esențial a căruia voință celălalt o suportă cu pasivitate. Dar sunt niște revanșe timide; oricât de obstinată ar fi în a-i face să aștepte pe bărbați, nu va compensa niciodată orele infinite pe care și le petrece așteptând, sperând, supunându-se bunului-plac al bărbatului.

În general, deși recunoaște în linii mari supremația bărbaților, acceptându-le autoritatea, adorându-le idolii, le va contesta pas cu pas domnia; de aici vine acel faimos „spirit de contradicție” care i se reproșează adesea; cum nu posedă nici un domeniu autonom, nu poate opune adevăruri, valori pozitive celor pe care le afirmă bărbații: poate doar să le nege. Negația ei este mai mult sau mai puțin sistematică, după felul cum dozează respectul și ranchiuna. Dar fapt este că ea cunoaște toate faliile sistemului masculin și că se grăbește să le denunțe.

Femeile nu au contact direct cu lumea bărbaților pentru că experiența lor nu le învață să mânuiască logica și tehnica: și invers, puterea instrumentelor masculine este anulată la frontierele domeniului feminin. Există o întreagă regiune a experienței umane pe care bărbatul o ignoră deliberat, pentru că nu reușește să o gândească: femeia trăiește

această experiență. Inginerul, atât de precis când își întocmește planurile, se poartă acasă la el ca un demiurg: un cuvânt, și masa e servită, cămășile apretate, copiii liniștiți; a procrea este un act la fel de rapid ca semnul pe care Moise îl face cu bagheta; nu este uimit de aceste miracole. Noțiunea de miracol este diferită de ideea de magie: ea afirmă în sânul unei lumi raționale determinate discontinuitatea radicală a unui eveniment fără cauză, de care se sfarmă orice încercare de a-l gândi; în timp ce fenomenele magice sunt unificate de forțe secrete a căror devenire continuă o conștiință docilă o poate cuprinde - fără a o înțelege. Nou-născutul este miraculos pentru tatăl demiurg, magic pentru mama în al cărei pânțece s-a format. Experiența bărbatului este inteligibilă, dar plină de găuri negre; aceea a femeii este, în limitele sale, obscură, dar plină. Această opacitate o îngreunează; în raporturile cu ea, bărbatul i se pare lipsit de greutate: are această ușurătate a dictatorilor, a generalilor, a judecătorilor, a birocraților, a codurilor și a principiilor abstracte. Acest lucru voia să-l spună, fără îndoială, gospodina care murmură într-o zi ridicând din umeri: „Bărbații nu gândesc!” Tot femeile afirmă adesea: „Bărbații habar n-au de nimic; nu cunosc viața”. Ele opun mitului insectei-călugăriță simbolul bondarului frivol și inoportun.

Înțelegem de ce, în această perspectivă, femeia recuză logica masculină. Nu numai că aceasta nu-i influențează experiența, dar știe și că în mâinile bărbatilor rațiunea devine o formă vicleană de violență; afirmațiile lor peremptorii sunt destinate să o înșele. Vor s-o închidă într-o dilemă: Ori ești de acord, ori nu ești; în numele oricărui sistem al principiilor admise, ea trebuie să fie de acord; refuzându-și adeziunea, refuză întreg acest sistem; nu poate să-și permită un asemenea scandal; nu are

mijloacele, necesare să construiască o altă societate; totuși, nu aderă la cea existentă. La jumătatea drumului între revoltă și sclavie, se resemnează în silă să accepte autoritatea masculină. De fiecare dată, trebuie constrânsă prin violență să-și asume consecințele incertei sale supuneri. Bărbatul urmărește himera unei tovarășe de viață care alege în mod liber să fie sclavă; vrea ca, cedându-i, să cedeze evidenței unei teoreme; dar ea știe că el însuși a ales postulatele pe care se sprijină viguroasele sale deducții; atâta timp cât evită să le pună în discuție, el îi va închide gura cu ușurință; și totuși, nu o va convinge, pentru că ea ghicește arbitrarul acestora. Astfel, el o va acuza cu iritare de încăpățănare și de lipsă de logică: ea refuză să joace jocul pentru că știe că zarurile sunt măsluite.

Femeia nu crede că adevărul este altul decât pretind bărbații, ci mai degrabă admite că adevărul mi există. Nu numai devenirea vieții o face să nu se încreadă în principiul identității, și nici fenomenele magice care o înconjoară nu fac să se prăbușească noțiunea de cauzalitate: în miezul lumii masculine însăși, în ea, ca ființă care face parte din această lume, sesizează ambiguitatea oricărui principiu, a oricărei valori, a tot ceea ce există. Știe că morala masculină este, în ceea ce o privește, o enormă mistificare. Bărbatul îi induce cu mare pompă codul său de virtute și de onoare; dar pe ascuns o îndeamnă să nu i se supună: contează chiar pe această nesupunere; fără ea, toată această frumoasă fațadă în spatele căreia se adăpostește s-ar prăbuși.

Bărbatul este gata să se investească cu autoritatea ideii hegeliene potrivit căreia cetățeanul își câștigă autoritatea sa etică prin transcenderea către universal: ca individ singular, are dreptul la dorință, la plăcere. Raporturile sale cu femeia se

situează deci într-o regiune contingentă în care morala nu se aplică, iar purtările sunt indiferente. Cu ceilalți bărbați stabilește relații în care sunt angajate valori; este o libertate confruntându-se cu alte libertăți după legile pe care toți le recunosc în mod universal; dar alături de femeie - ea a fost inventată chiar în acest scop - încetează să-și mai asume propria sa existență, se abandonează mirajului în-sinelui, se situează pe un plan neautentic; se arată tiranic, sadic, violent, sau pueril, masochist, plângăreț; încearcă să-și satisfacă obsesiile, maniile; se „destinde”, se „relaxează” în numele drepturilor pe care și le-a câștigat în viața publică. Soția sa este adesea uimită - precum Therese Desqueyroux - de contrastul între ținuta înaltă a frazelor, a purtărilor sale în public și „laborioasa ingeniozitate nocturnă” . Poate predica creșterea natalității: e însă în stare să nu facă mai mulți copii decât îi convine. Le ridică în slăvi pe soțiile caste și fidele: dar o invită la adulter pe nevasta vecinului. Am văzut cu câtă ipocrizie decretează bărbații că avortul este o crimă, în timp ce în Franța în fiecare an un milion de femei sunt împinse de către bărbați să avorteze; foarte adesea soțul sau amantul este cel care îi impune această soluție; de cele mai multe ori presupun în mod tacit că va fi adoptată la nevoie. Scontează - în mod declarat - pe faptul că femeia va consimți să se facă vinovată de un delict: „imoralitatea” ei este necesară armoniei societății morale respectate de bărbați. Exemplul cel mai flagrant al acestei duplicități este atitudinea bărbatului în fața prostituatei; cererea lui este cea care creează oferta; am văzut cu cât scepticism dezgustat îi privesc prostituatele pe domnii respectabili care înfierează viciul în general, dar arată multă indulgență pentru maniile lor personale; totuși, sunt considerate perverse sau desfrânate femeile care își vând trupul, și nu bărbații care se folosesc de ele. Există o anecdotă

care ilustrează această stare de spirit: la sfârșitul secolului trecut, poliția a descoperit într-un bordel două fete de doisprezece-treisprezece ani; a avut loc un proces în care au depus mărturie, vorbind despre clienții lor care erau niște domni cu o situație foarte bună; una dintre ele a deschis gura pentru a rosti un nume. Procurorul însă a oprit-o grăbit: Nu murdări numele unui bărbat cinstit! Un domn decorat cu Legiunea de Onoare rămâne un bărbat cinstit chiar și atunci când deflorează o fată; își are și el slăbiciunile sale, dar cine nu are slăbiciuni? în timp ce fata care nu accede la zona etică a universalului - care nu este nici magistrat, nici general, nici mare patriot, nimic decât o fată - își pune în joc valoarea morală în regiunea contingență a sexualității: este o perversă, o rătăcită, o vicioasă care trebuie dusă la casa de corecție. Bărbatul poate, într-o mulțime de cazuri, să-și murdărească semeață sa figură prin comiterea, în complicitate cu femeia, a unor acte care pentru femeie sunt stigmatizante. Ea nu prea înțelege aceste subtilități; ceea ce înțelege este că bărbatul nu acționează în conformitate cu principiile pe care le afișează și că îi cere să nu li se supună nici ea; nu vrea ceea ce afirmă că vrea: de aceea nici ea nu-i dă ceea ce se preface că-i dă. Va fi o soție castă și fidelă; dar pe ascuns va ceda dorințelor ei; va fi o mamă admirabilă: dar va practica cu grijă planning-ul, iar la nevoie va avorta. Bărbatul o dezavuează oficial, aceasta este regula jocului: dar îi este în mod clandestin recunoscător uneia pentru moravurile ei ușoare, alteia, pentru sterilitatea ei. Femeia are rolul acelor agenți secreți care trebuie să se lase împușcați dacă se întâmplă să cadă în mâinile dușmanului, dar care sunt copleșiți de recompense dacă reușesc; ea trebuie să ia asupra ei toată imoralitatea bărbaților: nu numai prostituata, ci toate femeile sunt folosite drept canaturi de scurgere în palatul luminos și curat în care locuiesc bărbații cinstiți. Când, mai

apoi, li se vorbește despre demnitate, onoare, loialitate, despre toate înaltele virtuți virile, nu trebuie să ne miram dacă ele refuză să joace acest joc. În special femeile fac grimase atunci când masculii virtuuoși le reproșează că sunt interesate, prefăcute, mincinoase^[381]: ele știu că nici o altă ieșire nu este posibilă pentru ele. Și bărbatul „este interesat” de bani, de succes; dar el are mijloacele de a le cuceri prin munca sa, pe când femeii i s-a dat un rol de parazit; orice parazit este în mod necesar un exploatator; are nevoie de bărbat pentru a-și câștiga o demnitate umană, pentru a mânca, a avea orgasm, a procrea; prin serviciile ei sexuale își asigură bunăstarea; și, pentru că este închisă în această funcțiune, este în întregime un instrument de exploatare. Cât despre minciuni, în afară de cazul prostituției, nu se poate vorbi despre un târg declarat între ea și protectorul ei. Chiar bărbatul îi cere să se prefacă: vrea ca ea să fie Celălalt; dar orice ființă, oricât de nebunește s-ar renega, rămâne subiect; vrea ca ea să fie obiect: ea se face obiect; în momentul în care devine ființă, exercită o activitate liberă; aceasta este trădarea ei originală; nu trebuie să fie decât un lucru oferit, o pradă. Totuși, el cere ca până și acest lucru să i se ofere în mod liber: în pat îi cere să simtă plăcere; în căminul lor, trebuie să-i recunoască în mod sincer superioritatea și meritele; în momentul în care se supune, trebuie deci ca ea să simuleze independența, în timp ce în alte momente trebuie să joace comedia pasivității. Minte pentru a-l ține alături de ea pe bărbatul care-i asigură pâinea cea de toate zilele: scene și lacrimi, pasiune, crize de nervi; minte și pentru a scăpa de tirania pe care o acceptă din interes. El o încurajează la prefăcătorii de care profită imperialismul și vanitatea lui: ea întoarce această putere de disimulare împotriva lui; își ia astfel o revanșă de două ori mai delicioasă: căci, înșelându-l, își satisface dorințele ei individuale și gustă și plăcerea de a-și bate joc de

el. Soția, curtezana mint simulând o pasiune pe care nu o încearcă; apoi se amuză împreună cu amantul sau cu prietenele ei de vanitatea naivă a victimei lor: „Nu numai că nu sunt buni de nimic, dar mai vor și să ne obosim țipând de plăcere”, spun ele cu ranchiună. Aceste conversații seamănă cu acelea între servitorii care, la bucătărie, își bârfesc stăpânii. Femeia are aceleași defecte pentru că este victima aceleia-și opresiuni paternaliste; manifestă același cinism pentru că vede bărbatul de jos în sus, așa cum valetul își vede stăpânii. Dar este clar că nici una dintre trăsăturile ei nu manifestă o esență sau o voință perversă de la început, ci numai reflectă o situație. „Oriunde există un regim coercitiv, există și falsitate”, spune Fourier. „Prohibiția și contrabanda sunt inseparabile în dragoste, cum se întâmplă și cu mărfurile.” Și bărbații știu atât de bine că defectele femeii sunt manifestări ale condiției sale, încât, preocupați să mențină ierarhia sexelor, încurajează la tovarășa lor de viață aceleași trăsături care-i îndeamnă să o disprețuiască. Fără îndoială că soțul, amantul sunt iritați de tarele femeii cu care trăiesc; totuși, ridicând în slăvi farmecele feminității în general, cred că aceste tare îi sunt inerente. Dacă femeia nu este perfidă, ușuratică, lașă, indolentă, își pierde puterea de seducție. În Casa cu păpuși, Hehner arată cât de drept, puternic, înțelegător, indulgent se simte bărbatul atunci când îi iartă femeii celei slabe greșelile ei puerile. Astfel soții din scrierile lui Bernstein se înduioșează - cu complicitatea autorului - de soarta femeii hoate, rele, adultere; aplecându-se asupra ei cu indulgență, își măsoară propria înțelepciune virilă. Rasiștii americani, coloniștii francezi doresc și ei ca negrul să se arate mincinos, leneș, pungaș: prin acestea se dovedește cât de nedemn este; dreptatea este de partea asupritorilor; dacă negrul se încapățânează să se arate onest, cinstit, loial, este privit ca nereserios.

Defectele femeii se exagerează deci cu atât mai mult cu cât ea nu se va strădui să lupte împotriva lor, ci, din contră, se va împodobi cu ele.

Recuzând principiile logice, imperativele morale, sceptică în fața legilor naturii, femeia nu are simțul universalului; lumea îi apare ca un ansamblu confuz de cazuri singulare; de aceea crede mai ușor în bârfe decât într-un expozeu științific; fără îndoială că respectă cartea tipărită, dar acest respect alunecă de-a lungul paginilor scrise fără a reține conținutul: dimpotrivă, anecdota povestită de un necunoscut la coadă sau într-un salon capătă o autoritate strivitoare; în domeniul ei, totul este magie; nu cunoaște criteriul verosimilității; numai experiența ei imediată o convinge: propria ei experiență sau a altuia, îndată ce aceasta se afirmă cu destulă forță. Cât despre ea, prin faptul că, izolată în căminul ei, nu se confruntă cu celelalte femei în mod activ, se consideră spontan ca un caz singular; așteaptă întotdeauna ca destinul și bărbații să facă o excepție în favoarea ei; mult mai mult decât în raționamentele valabile pentru toți, ea crede în iluminările care o străbat; admite ușor că îi sunt trimise de Dumnezeu sau de cine știe ce spirit obscur al lumii; despre anumite accidente, sau nenorociri gândește: „Asta nu mi se putea întâmpla decât mie”. Și invers, își închipuie că „pentru mine se va face o excepție”. Are o adevărată înclinație pentru favoruri; vânzătorul îi va vinde mai ieftin, sergentul de stradă o va lăsa să treacă fără permis de liberă-trecere; a fost învățată să supraestimeze valoarea surâsurilor sale, și cei care au învățat-o asta au uitat să-i spună că toate femeile surâd. Nu se crede mai extraordinară decât vecina ei pentru simplul motiv că nici nu se compară cu ea; din același motiv, rar se întâmpla ca experiența ei să-i aducă vreo dezmințire: încearcă un eșec după altul, dar nu face o sumă a acestora.

De aceea femeile nu reușesc să construiască solid un „contra-univers” de unde să-i poată sfida pe

bărbați; sporadic, tună și fulgeră împotriva bărbaților în general, își împărtășesc povești despre acuplări și nașteri, își comunică horoscoape și rețete cosmetice. Dar nu au destulă convingere pentru a clădi cu adevărat această „lume a resentimentului” pe care ar dori-o ranchiuna lor; atitudinea lor față de bărbați este prea ambivalentă. Într-adevăr, acesta este un copil, un trup contingent și vulnerabil, un naiv, un trântor inoportun, un tiran meschin, un egoist, un vanitos; dar este și eroul eliberator, divinitatea care împarte darurile. Dorința lui este o poftă grosolană, îmbrățișările lui o corvoadă degradantă; totuși ardoarea, virilitatea apar ca o energie demiurgică. Când o femeie spune în extaz: „Este un bărbat adevărat!” evocă în același timp vigoarea sexuală și eficacitatea socială a bărbatului pe care-l admiră; în ambele calități se exprimă aceeași suveranitate creatoare; nu-și imaginează că poate fi un mare artist, un mare om de afaceri, un general, un șef, fără a fi un amant puternic; și invers, este gata să recunoască geniul masculului care o satisface. De altfel, ea reia în această privință un mit masculin. Pentru Lawrence și pentru atâția alții, falusul reprezintă în același timp o energie vie și transcendența umană. Astfel femeia poate vedea în plăcerile trupești o comuniune cu spiritul lumii. Făcând din bărbat obiectul unui cult mistic, se pierde și se regăsește în gloria lui. Contradicția este aici ușor rezolvată, datorită pluralității indivizilor care participă la virilitate. Unii - cei a căror contingență o simte în viața de zi cu zi — sunt întruchiparea mizeriei umane; în alții se exaltă grandoearea bărbatului. Dar femeia acceptă ca aceste două figuri să se confunde într-una singură. „Dacă devin celebră, scria o tânără fată îndrăgostită despre un bărbat pe care îl considera superior, R... se va căsători cu mine în mod sigur, căci vanitatea lui va fi flatată; își va umfla pieptul când se va plimba la braț cu mine.” Și totuși îl admira nebunește. Același

indivud poate foarte bine să fie, în ochii femeii, avar, meschin, vanitos, neînsemnat, și totuși un zeu; la urma urmei, și zeii își au slăbiciunile lor. Când iubești un indivud în libertatea, în umanitatea lui, încerci față de el acea severitate exigentă care este reversul unei stime autentice; în timp ce o femeie îngenuncheată la picioarele bărbatului său poate foarte bine să se laude că „știe cum să-l ia”, că „îl manevrează”, îi flatează cu complezență defectele, fără ca acesta să-și piardă prestigiul; este dovada că ea nu simte prietenie pentru persoana lui în special, așa cum apare prin actele reale, ci se prosternează orbește în fața esenței generale la care participă idolul: virilitatea este o aură sacră, o valoare dată, încremenită, care se afirmă în ciuda micimii individului care o poartă; acesta nu contează; dimpotrivă, femeia geloasă pe privilegiul lui se complace în a căpăta asupra lui o superioritate malignă.

Ambiguitatea sentimentelor pe care femeia i le arată bărbatului se regăsește în atitudinea sa generală față de sine însuși și de lume; domeniul în care este închisă este investit de universul masculin; dar este bântuit de forțe obscure pentru care bărbații înșiși sunt niște jucării; dacă se aliază acestor virtuți magice, va cuceri, la rândul său. puterea. Natura este aservită de societate, însă o domină; Spiritul se afirmă deasupra Vieții; dar dacă viața nu-l mai suportă, acesta se stinge. Acest echivoc o face pe femeie să se simtă îndreptățită să acorde mai multă realitate unei grădini decât unui oraș, unei boli decât unei idei, unei nașteri decât unei revoluții; se străduiește să restabilească această domnie a pământului, a Mamei pe care o visa Baschoffen, pentru a se regăsi ca esențial în fața neesențialului. Dar cum și ea este, la rândul ei, o ființă locuită de o transcendență, n-ar putea valoriza această regiune în care este închisă decât transfigurând-o: de aceea îi împrumută o

dimensiune transcendentă. Bărbatul trăiește într-un univers coerent care este o realitate gândită. La rândul ei, femeia se luptă cu o realitate magică ce nu o lasă să gândească: evadează din ea prin gânduri lipsite de conținut real. În loc să-și asume existența, contemplă în cer pura Idee a destinului său, în loc să acționeze, își clădește o statuie în imaginar; în loc să raționeze, visează. De aici faptul că, fiind atât de „fizică” este și atât de artificială; că, atât de terestră fiind, devine atât de eterată. Își petrece viața curățând cratițe, și este o minunată poveste romantică; vasală a bărbatului, se crede idolul acestuia; umilită în însuși trupul ei, exalta Dragostea. Pentru că este condamnată să nu cunoască decât facticitatea contingentă a vieții, se face o preoteasă a Idealului.

Această ambivalență este evidentă în modul în care femeia își percepe trupul. Este o povară; minat de servitudinile speciei, sângerând în fiecare lună, proliferând în mod pasiv, nu este pentru ea pur și simplu instrumentul prin care ia contact cu lumea, ci o prezență opacă; nu-și asigură cu certitudine plăcerea și își creează dureri care îl sfâșie: femeia se simte în primejdie în „interiorul” ei. Este un trup „истерич” din cauza legăturii intime a secrețiilor endocrine cu sistemul nervos și simpatic care comandă mușchii și viscerele; exprimă reacții pe care femeia refuză să și le asume: prin hohote de plâns, convulsii, vomitări, trupul ei îi scapă, o trădează; este adevărul ei cel mai intim, dar este un adevăr rușinos pe care îl ține ascuns. Și totuși, este și dublul ei minunat; îl contemplă cu uimire în oglindă; este o promisiune de fericire, o operă de artă, o statuie vie; îl modelează, îl împodobește, îl arată. Când își surâde în oglindă, uită de contingentă ei carnală; în îmbrățișarea amoroasă, în maternitate, imaginea ei dispare. Dar adesea, visând la sine însăși, se miră că este în același timp această eroină și acest trup.

Natura îi oferă în mod simetric un dublu chip: ea alimentează virtuțile traiului liniștit, dar o incită și la efuziuni mistice. Devenind gospodină, mamă, femeia a renunțat la escapadele ei libere pe câmpie sau prin păduri, a preferat să le substituie cultivarea liniștită a grădinii de legume, a îmblânzit florile și le-a pus în vase: cu toate acestea, încă se mai entuziasmează în fața nopților cu lună plină și a apusurilor de soare. În fauna și în flora terestră ea vede înainte de toate alimente și ornamente; și totuși, în ele circulă o sevă care este generozitate și magie. Viața nu este numai imanență și repetiție, ci are și o latură orbitoare de lumină; în câmpiile pline de flori se revelează ca Frumusețe. În acord cu natura prin fertilitatea pântecelui său, femeia se simte în același timp atinsă de suflul care o animă și care este spirit. Și, în măsura în care rămâne nesatisfăcută sau se simte precum tânăra fată, neîmplinită, nelimitată, și sufletul ei va năvăli spre drumuri nesfârșite, spre orizonturi fără limite. Aservită soțului ei, copiilor, căminului, se va regăsi beată de fericire în singurătate, suverană pe coline; nu mai este soție, mamă, gospodină, ci o ființă omenească; contemplă lumea pasivă și își amintește că ea însăși este în întregime o conștiință, o libertate ireductibilă. În fața misterului apei, al creștelor avântate, supremația bărbatului dispare; când merge prin ierburi, când își cufundă mâna în apa râului, nu mai trăiește pentru alții, ci numai pentru sine. Femeia care și-a păstrat independența în ciuda tuturor servitudinilor ei va iubi cu pasiune în Natură propria-i libertate. Celelalte vor găsi în ea doar pretextul unor extazuri distinse; și vor ezita, la apusul soarelui, între un leșin extatic și teama de a nu căpăta o răceală.

Acesta dublă apartenență la lumea carnală și la o lume „poetică” definește metafizica, înțelepciunea la care aderă femeia, mai mult sau mai puțin

explicit. Ea se străduiește să confunde viața și transcendența; aceasta înseamnă că respinge cartezianismul și toate doctrinele înrudite; este în largul ei într-un naturalism analog cu acela al stoicilor și al neoplatonicienilor din secolul al XVI-lea: nu este uimitor că femeile, în frunte cu Margareta de Navarra, s-au atașat de o filozofie atât de materialistă și atât de spirituală în același timp. Din punct de vedere social maniheistă, femeia are o nevoie profundă să fie optimistă din punct de vedere ontologic; moralele acțiunii nu-i convin, pentru că-i este interzis să acționeze; ea suportă ceea ce este dat; trebuie deci să-i fie dat Binele; dar un Bine recunoscut, precum la Spinoza, de rațiune, sau prin calcul, ca în filozofia lui Leibniz, n-ar putea s-o atingă. Ea reclamă un Bine care să fie o Armonie vie și în sânul căruia să se situeze prin simplul fapt de a trăi. Noțiunea de armonie este una dintre cheile universului feminin: ea implică perfecțiunea în imobilitate, justificarea imediată a fiecărui element începând cu ansamblul și participarea ei pasivă la totalitate. Într-o lume armonioasă, femeia atinge ceea ce va căuta bărbatul în acțiune: are un impact asupra lumii, este cerută de ea, contribuie la triumful Binelui. Momentele pe care femeile le consideră drept revelații sunt acelea în care își descoperă acordul cu o realitate care se odihnește în pace în sine însăși: sunt momentele de fericire luminoasă pe care Virginia Woolf - în *Doamna Dalloway*, în *Spre farul -*, pe care K. Mansfield, de-a lungul întregii sale opere, le acordă eroinelor ca pe o supremă recompensă. Bucuria, care este o tresărire de libertate, îi este rezervată bărbatului; femeia cunoaște o impresie de plenitudine surâzătoare.^[382] Din moment ce trăiește tot timpul în tensiunea refuzului, a reproșurilor, a revendicării, înțelegem de ce ataraxia poate să capete

În ochii ei o înaltă valoare; n-am putea să-i reproșăm faptul că se bucură de o după-amiază frumoasă sau de blândețea unei seri. Dar este o amăgire să cauți aici definiția adevărată a sufletului ascuns al lumii. Binele nu este; lumea nu este armonie, și nici un individ nu are în ea un loc necesar.

Există o justificare, o compensație supremă pe care societatea s-a străduit întotdeauna s-o acorde femeii: religia. Este necesară o religie pentru femei, așa cum este necesară o religie pentru popor, exact din aceleași motive: când unul dintre sexe sau o clasă socială sunt condamnate la imanență, trebuie să li se ofere mirajul unei transcendente. Este în avantajul bărbatului să-l facă pe Dumnezeu să-și asume legile pe care el le fabrică: și mai ales pentru că exersează asupra femeii o autoritate suverană, este bine ca aceasta să-i fi fost conferită de o ființă suverană. La evrei, la mahomedani, la creștini, bărbatul este stăpânul prin dreptul divin: frica de Dumnezeu va înăbuși orice pornire de revoltă a femeii oprimate. Se poate miza pe credulitatea ei. Femeia adoptă în fața universului masculin o atitudine de respect și de credință: Dumnezeu din cer îi apare abia puțin mai îndepărtat decât un ministru, iar misterul Genezei este asemănător misterului centralelor electrice. Dar mai ales, dacă femeia este gata să se cufunde în religie^ aceasta se întâmplă pentru că ea vine să satisfacă o nevoie profundă. În civilizația modernă care oferă tuturor - chiar și femeii - partea sa de libertate, religia apare mult mai puțin ca un instrument de constrângere, cât un instrument de mistificare. I se cere mai puțin femeii să-și accepte în numele Domnului inferioritatea decât să se creadă, prin grația Lui, egala bărbatului suzeran; însăși tentația revoltei este suprimată pretinzându-se că se depășește nedreptatea. Femeia nu mai este frustrată de

transcendență din moment ce-i destinează lui Dumnezeu imanența ei; numai în ceruri se măsoară meritele sufletelor, și nu după faptele lor de pe pământ; aici nu există niciodată, după cum spunea Dostoievski, decât ocupații: a lustrui pantofii sau a clădi un pod este una și aceeași deșertăciune; dincolo de discriminările sociale, egalitatea sexelor este restabilită. De aceea fetița și adolescența plonjează în devoțiune cu o feroare infinit mai mare decât frații ei; privirea lui Dumnezeu care-i transcende transcendența îl umilește pe băiat: va rămâne pentru totdeauna copil sub această putere tutelară, este o castrare mai radicală decât aceea de care se simte amenințat prin existența tatălui său. În timp ce „eterna copilă” își află mântuirea în această privire care o metamorfozează într-o soră a îngerilor și care anulează privilegiul băiatului de a avea un penis. O credință sinceră o ajută mult pe fetiță să evite orice complex de inferioritate; nu este nici mascul, nici femelă, ci o faptură a lui Dumnezeu. De aceea întâlnim la multe dintre marile sfinte o fermitate aproape virilă: Sfânta Brigita, Sfânta Caterina din Siena pretindeau cu aroganță să domnească asupra lumii; nu recunoșteau nici o autoritate masculină: Caterina își conducea chiar cu o extremă duritate confesorii; Ioana d’Arc, Sfânta Tereza își urmau calea cu o îndrăzneală pe care nici un bărbat nu a întrecut-o. Biserica veghează pentru ca Dumnezeu să nu le autorizeze niciodată pe femei să se sustragă tutelei masculine; ea a pus exclusiv în mâinile bărbaților aceste arme redutabile: refuzul iertării păcatelor, excomunicarea; pentru că s-a încăpățânat să-și susțină viziunile, Ioana d’Arc a fost arsă pe rug. Totuși, deși supusă prin chiar voința lui Dumnezeu legii bărbaților, femeia găsește în El un sprijin puternic împotriva lor. Logica masculină este contestată de mistere; orgoliul bărbaților devine un păcat, agitația lor este nu numai absurdă, ci

vinovată: de ce să modelezi din nou această lume pe care Dumnezeu a creat-o? Pasivitatea la care este sortită femeia este sanctificată. Numărându-și mătăniile în fața șemineului, se simte mai aproape de cer decât soțul ei care bântuie întrunirile politice. Nu este nevoie să facă nimic pentru a-și salva sufletul, este suficient să trăiască în deplină supunere. Sinteza vieții și a spiritului este consumată: mama nu dă naștere numai unui trup, ci creează un suflet pentru Dumnezeu; este o înfăptuire mult mai înaltă decât pătrunderea secretelor deșarte ale atomului. Cu complicitatea Tatălui Ceresc, femeia poate revendica sus și tare împotriva bărbatului gloria feminității ei.

Nu numai Dumnezeu restabilește astfel demnitatea sexului feminin în general; fiecare femeie va găsi în absența celestă un sprijin particular; ca persoană umană, nu are prea multă greutate; dar îndată ce acționează în numele unei inspirații divine, vrerile sale, dorințele sale devin sacre. Doamna Guyon spune că boala unei călugărițe a învățat-o „ce înseamnă să poruncești prin Verb și să te supui aceluia-și Verb”; astfel credincioasa își camuflează autoritatea în spatele unei supunerii umile; crescându-și copiii, conducând o mănăstire, organizând o asociație de caritate, nu este decât o unealtă docilă în mâinile providenței; nu poți să nu i te supui fără să-l jignești pe Dumnezeu. Desigur, nici bărbații nu disprețuiesc acest sprijin; dar acesta nu mai este deloc puternic când au de înfruntat semeni de-ai lor care pot să și-l revendice în aceeași măsură: conflictul se atenuează pentru a se rezolva pe plan uman. Femeia invocă voința divină pentru a-și justifica în mod absolut autoritatea în ochii celor care îi sunt deja subordonați în mod natural, pentru a o justifica în propriii săi ochi. Dacă această cooperare îi este utilă, faptul se întâmplă fiindcă ea este ocupată mai ales cu raporturile ei cu sine însăși - chiar când

aceste raporturi îi interesează și pe ceilalți; numai în aceste dezbateri cu totul interiorizate liniștea supremă poate avea forța unei legi.

Într-adevăr, femeia își ia drept pretext religia pentru a-și satisface dorințele. Frigidă, masochistă, sadică, se sanctifică renunțând la propriul ei trup, victimizându-se, sufocând în juru-i orice elan viu; mutilându-se, anihilându-se, țintește un rang după altul în ierarhia aleșilor; când își martirizează bărbatul și copiii, privându-i de orice fericire terestră, le pregătește un loc privilegiat în paradis; Margareta din Cortone, „spre a se pedepsi fiindcă păcătuiase”, ne spun pioșii ei biografi, își maltrata copilul pentru vina ei; nu-i dădea să mănânce decât după ce hrănea toți cerșetorii care treceau; ura față de copilul nedorit este, după cum am văzut, frecventă: este o adevărată pomană pentru o femeie să se poată lăsa în voia ei cu o furie virtuoasă. Din partea ei, femeia a cărei morală nu este prea riguroasă își aranjează un loc comod pe lângă Dumnezeu; certitudinea de a fi mâine purificată de păcat prin mântuire o ajută adesea pe femeia pioasă să-și învingă scrupulele. Fie că a ales ascetismul sau senzualitatea, orgoliul sau umilința, grija pe care o are pentru salvarea sufletului ei o încurajează să se consacre acestei plăceri pe care o preferă oricărei alteia: să se ocupe de sine; își ascultă toate sentimentele, își pândește tresăririle trupului, justificat prin prezența grației înăuntrul lui, precum femeia însărcinată prin grația rodului său. Nu numai că se examinează cu o tandră vigilență, dar merge să se confeseze unui duhovnic; în vremurile de altădată, putea gusta chiar beția confesiunilor publice. Se povestește că Margareta din Cortone, pentru a se pedepsi că păcătuiase prin vanitate, a urcat pe terasa casei sale și a început să țipe ca o femeie în chinurile facerii: „Sculați-vă, locuitori din Cortone, sculați-vă cu candelile și torțe și ieșiți s-o ascultați pe păcătoasă!”

își enumera toate păcatele, strigându-și nefericirea spre stele. Prin această umilire zgomotoasă, își satisfăcea acea nevoie de exhibiționism care se întâlnește atât de adesea la femeile narcisiste. Religia le dă dreptul femeilor să fie mulțumite de ele însele; ea le oferă călăuza, tatăl, amantul, divinitatea tutelară după care tânjesc; îi alimentează reveriile; îi umple ceasurile pustii. Dar mai ales îi confirmă ordinea lumii, îi justifică resemnarea aducându-i speranța unui viitor mai bun într-un cer în care nu mai există diferențe între sexe. De aceea femeile sunt și în zilele noastre un atu atât de puternic în mâinile Bisericii; de aceea Biserica este atât de ostilă oricărei măsuri susceptibile de a facilita emanciparea lor. Trebuie să existe o religie pentru femei; este nevoie de femei, de „femei adevărate” pentru a perpetua religia.

Se vede astfel că ansamblul ce formează „caracterul” unei femei - convingerile, valorile, înțelepciunea, morala, gusturile, purtările sale - se explică prin situația sa. Faptul că îi este refuzată transcendența îi interzice, firește, accesul la cele mai mărețe atitudini umane: eroism, revolta, detașare, inventivitate, creație; dar nici la bărbați acestea nu sunt atât de obișnuite. Există mulți bărbați care, ca și femeia, sunt limitați la domeniul intermediarului, al mijlocului neesențial; muncitorul evadează prin acțiunea politică ce exprimă o voință revoluționară; dar bărbații din clasele care chiar așa sunt și numite - „mijlocii” se instalează deliberat între aceste limite; predestinați, ca și femeia, repetiției sarcinilor cotidiene, alienați în valori primite de-a gata, respectând opinia celorlalți și necăutând pe pământ decât un oarecare confort, funcționarul, negustorul, birocratul nu le sunt cu nimic superiori soțiilor lor; gătind, spălând rufele, ținând casa, crescându-și copiii, ele manifestă mai multa inițiativă și independență

decât bărbatul aservit consemnelor; ziua, el trebuie să li se supună superiorilor lui, să poarte guler fals și să-și afirme rangul social; ea poate să se fâțâie prin casă în capot, să cânte, să râdă cu vecinele; face cum o taie capul, își asumă riscuri ușoare, caută să obțină într-un mod eficace anumite rezultate. Ea trăiește mult mai puțin decât soțul ei în convenție și în aparență. Universul birocratic pe care l-a descris, între altele, Kafka, acest univers de ceremonialuri, de gesturi absurde, de purtări lipsite de sens este esențialmente masculin; femeia acționează mult mai mult asupra realității decât el; după ce a aliniat cifrele sau a convertit în monede cutiile de sardine, el nu a sesizat nimic decât abstracțiuni; copilul sătul din leagăn, lenjeria albă, friptura sunt niște bunuri mult mai tangibile; totuși, tocmai pentru că în urmărirea concretă a acestor scopuri femeia le simte contingența - și. prin analogie, propria sa contingență - i se întâmplă adesea să nu se alieneze în ele, rămânând astfel disponibilă. Acțiunile bărbatului sunt în același timp proiecte și evadări; se lasă consumat de cariera sa, de personajul pe care-l întruchipează; îi place să fie important, serios; contestând logica și morala masculină, femeia nu cade în aceste capcane; asta aprecia Stendhal atât de mult la ea: nu eludează cu orgoliu ambiguitatea condiției sale; nu se ascunde în spatele măștii demnității umane; își descoperă cu mai multă sinceritate gândurile de răzvrătire, emoțiile, reacțiile spontane. De aceea conversația cu ea este mult mai puțin plictisitoare decât aceea cu soțul ei, imediat cum începe să vorbească în numele ei și nu ca jumătate legală a stăpânului său; el debitează idei așa-zise generale, adică formule și cuvinte întâlnite în ziare sau în operele specializate; ea revelează o experiență limitată, dar concretă. Faimoasa „sensibilitate feminină” ține într-un fel de mit, într-un fel de prefăcătorie; dar este la fel de adevărat că femeia este mai atentă decât bărbatul la sine însăși și la

lume. Din punct de vedere sexual, trăiește într-un climat masculin aspru: prin compensație, îi plac „lucrurile frumoase”, ceea ce poate naște afectare, dar și delicatețe; pentru că domeniul ei este limitat, obiectele pe care le are i se par prețioase: fără să le închidă în concepte, nici în proiecte, ea știe să le dezvăluie bogățiile; dorința ei de evaziune se exprimă prin gustul pentru sărbătoare: este încântată de gratuitatea unui buchet de flori, a unei prăjituri, a unei mese bine servite, îi place să transforme vidul timpului său liber într-o ofrandă generoasă; cum îi plac râsetele, cântecele, podoabele, bibelourile, este gata să primească tot ceea ce palpită în jurul ei: spectacolul străzii, al cerului; o invitație, o plimbare îi deschid orizonturi noi; adesea bărbatul refuză să participe la aceste plăceri; când se întoarce acasă, vocile vesele nu se mai aud, femeile din familie își iau acea înfățișare plictisită și decentă care se așteaptă de la ele. Din miezul solitudinii, al despărțirii, femeia extrage sensul singularității vieții sale; are o experiență mult mai intimă a trecutului, a morții, a curgerii timpului decât bărbatul; este interesată de aventurile inimii sale, ale trupului, ale spiritului său pentru că știe că numai atât îi este dat pe acest pământ. Și de aceea, prin faptul că este pasivă, suportă realitatea care o inundă într-o manieră mai pasionată, mai patetică decât individul absorbit de ambiție sau de o meserie; are timpul necesar și plăcerea de a se abandona emoțiilor ei, de a-și studia senzațiile și de a desprinde din ele un sens. Când imaginația sa nu se pierde în visuri zadarnice, devine afinitate: încearcă să-l înțeleagă pe celălalt în singularitatea sa și să-l recreeze în ea; este capabilă de o adevărată identificare cu soțul, cu amantul ei: își însușește proiectele, grijile lui, într-un fel pe care el nu ar fi în stare să-l imite. Acordă lumii întregi atenția ei anxioasă; aceasta îi apare ca o enigmă; fiecare ființă, fiecare obiect poate fi un răspuns; interoghează cu aviditate totul.

Când îmbătrânește, așteptarea ei dezamăgită se convertește în ironie și într-un cinism adesea savuros; refuză mistificările masculine, vede reversul contingent, absurd, gratuit al impozantului edificiu clădit de bărbați. Dependența sa îi interzice detașarea; dar adesea devotamentul care îi este impus se transformă într-o adevărată generozitate; se uită pe sine însăși în favoarea soțului, a amantului, a copilului, încetează să se mai gândească la sine, este cu totul ofrandă, dar. Nefiind prea bine adaptată societății bărbaților, este adesea obligată să-și inventeze ea însăși conduite; nu se poate mulțumi atât de ușor cu rețete primite de-a gata, cu clișee; dacă este de bună-credință, există în ea o neliniște mai aproape de autenticitate decât siguranța importantă a soțului ei.

Dar nu va avea asupra bărbatului acest ascendent decât cu condiția să respingă mistificările pe care i le propune. În clasele superioare, femeile devin complicele stăpânilor lor cu mai multă pasiune, pentru că țin să profite de privilegiile pe care aceștia li le asigură. Am văzut că femeile din marea burghezie, aristocratele și-au apărat întotdeauna • interesele lor de clasă cu și mai multă încăpățânare decât soții lor: nu ezită să le sacrifice radical autonomia lor de ființe umane; înăbușă în ele orice gândire, orice judecată critică, orice elan spontan; repetă ca niște papagali opiniile admise, se confundă cu idealul impus de codul masculin; în inima lor, pe fața lor, orice sinceritate a murit. Gospodina își află independența în munca ei, în îngrijirea copiilor: experiența ei este limitată, dar concretă: femeia pe care alții o servesc nu mai are nici o priză asupra lumii; trăiește în vis și în abstracțiune, în gol. Nu-și dă seama cât de departe merg ideile pe care le afișează; cuvintele pe care le debitează și-au pierdut orice sens în gura ei; omul de afaceri, industriașul, uneori chiar și generalul își

asumă oboseala, grijile, riscurile; își cumpără privilegiile printr-un târg nedrept, dar cel puțin plătesc cu propria lor persoană; soțiile lor, în schimbul a tot ceea ce primesc, nu fac nimic; și au o credință cu atât mai oarbă în niște drepturi imprescriptibile. Zadarnica lor aroganță, incapacitatea lor radicală, ignoranța încăpăținată fac din ele niște ființe inutile, cele mai nule pe care le-a produs vreodată specia umană.

Este deci absurd să vorbim despre „femeia” în general ca și de „bărbatul” etern. Și înțelegem de ce toate aceste comparații prin care oamenii se străduiesc să decidă dacă femeia este superioară, inferioară sau egală bărbatului sunt inutile: însăși situația lor este profund diferită. Dacă sunt confruntate chiar aceste situații, este evident că aceea a bărbatului este infinit preferabilă, în sensul că el are mult mai multe posibilități concrete de a-și proiecta în lume libertatea; de aici rezultă în mod necesar că realizările masculine sunt de departe mai valoroase decât acelea ale femeilor: acestora aproape ca le este interzis să. facă ceva. Totuși, a confrunta felul în care își folosesc libertatea bărbații și femeile între propriile lor limite este a priori o tentativă lipsită de sens, tocmai pentru că ei o folosesc în mod liber. Sub forme diverse, capcanele relei-credințe, mistificările seriozității îi pândesc în egală măsură: libertatea există în întregime în fiecare. Numai că, prin faptul că la femeie rămâne abstractă și vidă, ea nu s-ar putea asuma în mod autentic decât prin revoltă: este singurul drum care li se deschide celor care nu au posibilitatea să construiască nimic; trebuie să refuze limitele situației lor și să caute să-și deschidă drumurile viitorului; resemnarea nu este decât o renunțare și o fugă: pentru femeie nu există nici o altă ieșire decât să se străduiască să obțină eliberarea.

Această eliberare n-ar putea fi decât colectivă, și ea cere înainte de orice ca evoluția economică a condiției feminine să se desăvârșească. Și totuși au fost, și încă sunt o mulțime de femei care caută în mod solitar salvarea individuală. Ele încearcă să-și justifice existența în sânul imanenței lor, adică să realizeze transcendența în imanență. Acest ultim efort - uneori ridicol, alteori patetic - al femeii încătușate de a-și converti închisoarea într-un orizont de glorie, servitutea în libertate suverană, îl întâlnim la femeia narcisistă, îndrăgostită, mistică.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Partea a III-a: JUSTIFICĂRI

Capitolul XI: NARCISISTA

S-a pretins uneori că narcisismul este atitudinea fundamentală a oricărei femei^[383]; dar, extinzând abuziv această noțiune, se ajunge la distrugerea ei, așa cum La Rochefoucauld a distrus-o pe aceea de egoism. De fapt, narcisismul este un proces de alienare bine definit: eul este afirmat ca scop absolut, iar subiectul evadează în el. Multe alte atitudini - autentice sau inautentice - se întâlnesc la femeie: deja am studiat câteva dintre acestea. Adevărul este că împrejurările o îndeamnă pe femeie mai mult decât pe bărbat să-și îndrepte atenția către sine și să-și consacre propria-i iubire.

Orice dragoste reclamă dualitatea unui subiect și a unui obiect. Femeia este condusă spre narcisism pe două drumuri convergente. Ca subiect, se simte frustrată; în copilărie a fost privată de acest alter-ego care pentru băiat este penisul; mai târziu, sexualitatea-i agresivă a rămas nesatisfăcută. Și, lucru mult mai important, activitățile virile îi sunt interzise. Este ocupată fără a face nimic; prin

funcțiile sale de soție, mamă, gospodină, nu este recunoscută în singularitatea ei. Adevărul bărbatului se află în casele pe care le construiește, în pădurile pe care le defrișează, în bolnavii pe care-i îngrijește: neputându-se împlini prin proiecte și scopuri, femeia se va strădui să se sesizeze în imanența persoanei sale. Parodiind cuvintele lui Sieyes, Marie Bashkirtseff scria: „Ce sunt eu? Nimic. Ce-aș vrea să fiu? Totul”. Tocmai pentru că nu sunt nimic, atâtea femei își limitează sălbatic interesele la propriul lor eu, pe care-l hipertrofiază astfel încât îl confundă cu Totul. „Eu sunt propria mea eroină”, mai spunea Marie Bashkirtseff. Un bărbat care acționează se confruntă în mod necesar cu restul lumii. Separată, ineficace, femeia nu poate nici să-și afle locul, nici să-și cunoască adevărata valoare; își acordă o importanță suverană pentru că nici un obiect important nu-i este accesibil.

Dacă poate astfel să se propună propriilor sale dorințe, este pentru că încă din copilărie s-a perceput ca obiect Educația primită a încurajat-o să se alieneze în întregul ei trup, pubertatea i-a revelat acest trup ca fiind pasiv și dezirabil; este un lucru spre care își poate întoarce mâinile ce iubesc moliciunea satinului și a catifelei, pe care îl poate contempla cu o privire de îndrăgostit. Se întâmplă ca, practicând masturbația, femeia să se dedubleze într-un subiect mascul și un obiect femelă; astfel, Irene, al cărei caz l-a studiat Dalbiez^[384], își spunea: „O să fac dragoste cu mine” sau, și mai pasional, „Am să mă posed”, sau, la paroxism: „Am să mă fecundez”. Marie Bashkirtseff este și ea în același timp subiect și obiect când scrie: „Totuși, este mare păcat că nimeni nu-mi vede brațele și torsul, toată această prospețime și tinerețe”.

Într-adevăr, nu este posibil ca cineva să fie pentru sine cu totul altul, și să se sesizeze în lumina

conștiinței ca obiect. În cazul fetei, păpușa materializează acest vis; se recunoaște în ea mai concret decât în propriul său corp pentru că există separare între cele două. Doamna de Noailles a exprimat, printre altele, în *Cartea vieții mele*, această nevoie de a fi doi pentru a stabili între sine și sine un tandru dialog:

Îmi plăceau păpușile, împrumutam nemișcării lor însuflețirea propriei mele existențe; n-aș fi putut dormi sub căldura cuverturilor dacă n-ar fi fost și ele înfășurate în lână și puf... Visam să gust cu adevărat pura singurătate dedublată... Nevoia aceasta de a rămâne intactă, de a fi de două ori eu însămi, o încercam cu aviditate pe vremea când eram mică de tot... Ah! cât de mult am dorit, în momentele tragice, în care blândețea mea visătoare era jucăria unor lacrimi insultătoare, să am alături de mine o micuță Anna care să se arunce de gâtul meu, care să mă înțeleagă, să mă consoleze.... Toată viața am găsit-o în inima mea și am păstrat-o acolo cu toată ardoarea: m-a ajutat nu sub forma alinării pe care-o sperasem, ci sub aceea a curajului.

Adolescenta își lasă păpușile să doarmă. Dar, de-a lungul întregii sale vieți, femeia va găsi un sprijin puternic, în efortul său de a ieși din sine și de a se întoarce, în magia oglinzii. Rank a evidențiat relația între oglindă și dublu în mituri și în vise. Imaginea reflectată se lasă asimilată cu eul mai ales în cazul femeii. Frumusețea masculină este semnul transcendenței, în timp ce aceea a femeii are pasivitatea imanenței: numai cea de-a doua este făcută să rețină privirea, și deci poate fi prinsă în capcana imobilă a oglinzii; bărbatul care se simte și se vrea activitate, subiectivitate, nu se recunoaște în imaginea sa încremenită; nu-l atrage fiindcă trupul bărbatului nu apare ca obiect al dorinței; în timp ce femeia, știindu-se, făcându-se

obiect, crede cu adevărat că se vede în oglindă: pasivă și dată, imaginea sa reflectată este, ca și femeia însăși, un lucru; și cum ea râvnește carnea feminină, carnea sa, însuflețește cu admirația și dorința ei virtuțile inerte pe care le zărește. Doamna de Noailles, care se cunoștea pe sine, ne mărturisește:

Mă mândream mai puțin cu însușirile minții mele, atât de puternice încât nu mă îndoiam de ele, decât cu imaginea reflectată de oglinda în care mă priveam foarte des ... Numai plăcerea fizică mulțumește pe deplin sufletul.

Sintagma „plăcere fizică” este aici vagă și improprie. Ceea ce mulțumește sufletul este că figura contemplată este acolo, astăzi, dată, în afara oricărei îndoieli, în timp ce spiritul trebuie să ofere dovezi ale existenței sale. Întregul viitor este adunat în această suprafață luminoasă al cărei cadru creează un univers: în afara acestor limite înguste, lucrurile nu sunt decât un haos; lumea este redusă la această bucată de sticlă în care strălucește o imagine: Femeia Unică Fiecare femeie, cufundată în propria ei imagine, domnește peste spațiu și timp, peste noroc, glorie și voluptate. Marie Bashkirtseff era atât de îmbătată de frumusețea ei, încât voia s-o fixeze într-o marmură veșnică; astfel ea însăși ar fi fost menită nemuririi.

Întorcându-mă acasă, mă dezbrac, rămân complet goală și sunt frapată de frumusețea trupului meu ca și când nu l-aș fi văzut niciodată. Ar trebui să mi se modeleze o statuie, dar cum? Fără să mă căsătoresc este aproape imposibil. Și trebuie neapărat, am să mă urâtesc, am să mă murdăresc... Trebuie să mă mărit, chiar dacă n-ar fi decât pentru a-mi face o statuie.

Cecile Sorel, pregătindu-se pentru o întâlnire amoroasă, se descrie astfel:

Stau în fața oglinzii. Aș vrea să fiu mai frumoasă. Mă lupt cu coama mea de leoaică. Scânteii țâșnesc de sub pieptene. Capul meu este un soare în mijlocul părului ridicat ca niște raze de aur.

Îmi amintesc de o tânără femeie pe care am văzut-o într-o dimineață în toaleta unei cafenele; avea un trandafir în mână și părea amețită; își apropia buzele de oglindă ca pentru a-și sorbi imaginea și murmura surâzând: „Adorabilă, sunt adorabilă”. În același timp preoteasă și idol, narcisista plutește încununată de glorie în miezul veșniciei și, de cealaltă parte a norilor, creaturi îngenuncheate o adoră: este Dumnezeu contemplându-se pe sine. „Mă iubesc, sunt propriul meu Dumnezeu!” spunea doamna Mejerowsky. A se transforma în Dumnezeu înseamnă a realiza imposibila sinteză a în-sinelui și a pentru-sinelui: momentele în care individul își imaginează că a reușit acest lucru sunt pentru el momente privilegiate de bucurie, de exaltare, de plenitudine. La nouăsprezece ani, Roussel a simțit într-o zi, într-un pod, nimbul gloriei în jurul capului său: și nu s-a mai vindecat niciodată. Fata care a văzut în adâncul oglinzii frumusețea, dorința, dragostea, fericirea întruchipate în propriile-i trăsături - însuflețite, crede ea, de conștiința sa - va încerca toată viața să îndeplinească promisiunile acestei revelații orbitoare. „Pe tine te iubesc”, îi mărturisește într-o zi Marie Bashkirtseff imaginii sale din oglindă. În altă zi, scrie: „Mă iubesc atât de mult, sunt atât de fericită din această pricină, încât astăzi la cină eram ca nebună”. Chiar dacă femeia nu are o frumusețe ireproșabilă, va vedea cum transpar pe chipul ei bogățiile neobișnuite ale sufletului său, și asta ajunge pentru a-i hrăni extazul. În romanul în care se înfățișează sub trăsăturile Valeriei, doamna Kriidener se descrie astfel:

Are ceva deosebit, ceva ce încă n-am mai văzut la nici o altă femeie. Oricare ar putea avea mai multă

grație, mai multă frumusețe, rămânând totuși atât de departe de ea. Poate că nu este admirată, dar are în ea ceva ideal și fermecător care te obligă să o remarci. Este atât de delicată, atât de subțire, de parcă ar fi doar o închipuire...

Oamenii nu au dreptate când se miră că femeile urâte pot cunoaște și ele extazul oglinzii: ele sunt tulburate fie și numai de faptul că sunt un lucru făcut din came, care se află acolo; ca și în cazul bărbatului, este de ajuns pura generozitate a unui trup tânăr de femeie; și, întrucât se sesizează ca subiect singular, cu un pic de rea-credință, își vor înzestra, de asemenea, cu un farmec deosebit calitățile specifice; vor descoperi pe chipul sau pe trupul lor vreo trăsătură grațioasă, rară, picantă: se vor crede frumoase prin simplul fapt că sunt femei.

De altfel oglinda, deși privilegiată, nu este singurul instrument de dedublare. În dialogul interior, fiecare încearcă să-și creeze un frate geamăn. Fiind singură în cea mai mare parte a zilei, plictisindu-se de treburile casnice, femeia are timp să-și șlefuiască în vis propriul ei chip. Când era adolescentă, visa la viitor; închisă într-un prezent nedefinit, își povestește propria sa istorie și o retușează astfel încât să introducă în ea o ordine estetică, transformându-și încă înainte de a muri viața contingentă într-un destin.

Printre altele, se știe cât de profund sunt atașate femeile de amintirile lor din copilărie; literatura feminină o dovedește; în general, în autobiografiile masculine copilăria nu ocupă decât un loc secundar; femeile, dimpotrivă, se limitează adesea să-și povestească primii lor ani de viață. O femeie care-și povestește viața unei prietene, unui amant, începe aproape întotdeauna prin: „Când eram mică...” Femeile încearcă o adevărată nostalgie a acestei perioade. În acele vremuri simțeau pe

creștet mâna impozantă și binevoitoare a tatălui, gustând în același timp din bucuriile independenței; protejate și justificate de adulți, erau niște indivizi autonomi în fața cărora se deschidea un viitor liber; în timp ce acum sunt imperfect apărate prin căsătorie și prin dragoste, și au devenit servitoare sau obiecte întemnițate în prezent Domneau asupra lumii, zi de zi cucereau o părticică din ea, și iată-le despărțite de univers, predestinate repetiției și imanenței. Se simt decăzute. Dar cel mai mult suferă din pricina faptului că sunt absorbite în generalitate: o soție, o mamă, o gospodină, o femeie printre milioane de femei; pe când în copilărie fiecare și-a trăit condiția într-un mod singular; ignora analogiile între felul în care ea învăța lumea și acela al prietenelor ei; părinții, profesorii, prietenele o recunoșteau în individualitatea ei, se credea incomparabilă, unică, având șanse unice. Femeia se întoarce cu emoție spre această soră mai tânără; a abdicat de la libertatea, exigențele și suveranitatea acesteia, a trădat-o, mai mult sau mai puțin. Femeia în care s-a transformat regretă ființa umană care a fost odată și încearcă să regăsească în adâncul sinelui său fetița care a murit.

Ea nu se limitează să se minuneze de departe în fața acestei copilării atât de neobișnuite, ci încearcă s-o reînvie în ea. Caută să se convingă că gusturile, ideile, sentimentele ei au păstrat acea prospețime insolită. Perplexă, interogând nimicul, jucându-se cu colierul sau răsucindu-și pe deget inelul, murmură: „Ce ciudat... așa sunt eu... Imaginează-ți, mă fascinează apa. Oh! îmi place la nebunie natura!” Fiecare preferință pare o excentricitate, fiecare opinie o sfidare aruncată lumii. Dorothy Parker a surprins cu acuitate această trăsătură atât de răspândită. Ea o descrie astfel pe doamna Welton:

Îi plăcea să-și imagineze că era o femeie care nu putea fi fericită decât dacă era înconjurată de flori cu corolele larg deschise... Le mărturisea oamenilor, în elanuri de confidențe, cât de mult îi plăceau florile. Avea aproape un ton de scuză spunând asta, de parcă le-ar fi cerut celor care-o ascultau să nu-i judece această înclinație drept prea neobișnuită. Părea că așteaptă ca interlocutorul său să cadă pe spate, lovit de uimire și strigând: „Ei, chiar așa! Unde ajungem?” Din când în când își mărturisea și alte mărunte înclinații; întotdeauna cu un soi de perplexitate, ca și cum, în delicatețea ei, nu i-ar fi plăcut să se destăinuie, spunea cât de mult îi plăceau culorile, natura, distracțiile, o piesă cu adevărat interesantă, veșmintele bine croite, soarele. Dar cel mai adesea își mărturisea dragostea pentru flori. Avea impresia că aceasta, mai mult decât oricare altă predilecție, o deosebea de restul muritorilor.

Femeia este gata să confirme aceste analize prin felul în care se poartă; își alege o culoare: „Verdele e culoarea mea”; are o floare preferată, un parfum, un muzician favorit, superstiții, manii pe care le tratează cu respect; nu are nevoie să fie frumoasă pentru a-și exprima personalitatea în toalete și în decorarea casei. Personajul pe care îl întruchipează are mai multă sau mai puțină coerență și originalitate, în funcție de inteligența, încăpățânarea și profunzimea alienării ei. Unele nu fac decât să amestece la întâmplare câteva trăsături răzlețe și neclare; altele creează în mod sistematic o figură al cărei rol îl joacă tot timpul: după cum am văzut, femeia nu este în stare să-și dea seama prea bine de diferența între acest joc și adevăr. În jurul acestei eroine, viața se organizează ca un roman trist și minunat, totdeauna întrucâtva bizar. Uneori este vorba despre un roman care a fost deja scris. O mulțime de fete mi-au spus că s-au recunoscut în Judy, personajul din Pulbere; îmi

amintesc de o doamnă foarte bătrână care obișnuia să spună: „Citiți Crinul din vale; este chiar povestea mea”; când eram copil, priveam cu o uimire respectuoasă acest crin ofilit. Altele murmură fraze mai puțin precise: „Viața mea e un roman”. Pe frunțile lor strălucește o stea fastă sau nefastă. „Asta nu mi se poate întâmpla decât mie”, spun ele. Ghinionul le urmează pas cu pas sau norocul le surâde; în orice caz, au un destin care este numai al lor. Cocile Sorel scrie, cu aceea naivitate pe care o păstrează pe tot cuprinsul Memoriilor sale: „Astfel mi-am făcut intrarea în lume. Primii mei prieteni erau geniul și frumusețea”. Iar în Cartea vieții mele, care este un fabulos monument de narcisism, doamna de Noailles scrie:

Într-o zi, guvernantele au dispărut și soarta le-a luat locul. Soarta a maltratat-o, așa cum înainte o copleșise cu daruri, pe creatura puternică și slabă totodată, a lăsat-o să plutească deasupra valurilor ca pe o Ofelie luptătoare, ținându-și strâns în brațe florile și cântând fără încetare. I-a cerut să spere că această ultimă promisiune era adevărată: pentru greci moartea este binevenită.

Trebuie citat, ca exemplu de literatură narcisistă, și pasajul următor:

De la fetița robustă care eram, cu membre delicate, dar pline, cu obraji îmbujorați, am păstrat trăsăturile fizice fragile, diafane, care au făcut din mine o adolescentă patetică, în ciuda izvorului de viață care poate tășni din pustiul meu, din foamea mea, din morțile mele scurte și misterioase, la fel de ciudat ca izvorul tășnit din stânca lui Moise. Nu-mi voi lăuda curajul, așa cum ar trebui. Îl asimilez cu forțele mele, cu șansele pe care le am. Aș putea să-l descriu, cum se spune: Am ochii verzi, părul negru, mâinile mici și puternice...

Ca și aceste rânduri:

Astăzi pot recunoaște că, ajutată de sufletul meu și de puterea lui de armonie, am trăit după cum am vrut...

Dacă nu este înzestrată cu frumusețe, cu strălucire, cu fericire, femeia își va alege un personaj de victimă: se va obstina să întruchipeze toate acele Mater dolorosa, soțiile neînțelese, va fi, în propriii săi ochi, „femeia cea mai nefericită din lume”. Este cazul bolnavei de melancolie despre care ne vorbește Stekel^[385]:

În fiecare an, de Crăciun, doamna H. W...., palidă, îmbrăcată în culori închise, vine la mine să se plângă de soarta ei. Plângând, îmi spune o poveste tristă. O viață ratată, o căsnicie nereușită! Prima dată când a venit, am fost emoționat până la lacrimi și gata să plâng împreună cu ea... Între timp, au trecut mulți ani, iar ea continuă să locuiască ruinele speranțelor sale, plângându-și viața pierdută... Pe fața ei se văd primele semne de îmbătrânire, ceea ce-i dă încă un motiv în plus să se plângă „în ce hal am ajuns, eu, căreia toți îi admirau frumusețea!” Se plânge tot mai mult, își arată tot mai tare disperarea, astfel ca toți prietenii ei să-i cunoască soarta nefericită... Plictisește pe toată lumea cu tânguiriile ei... Este o altă ocazie de a se simți nefericită, singură și neînțeleasă. Nu există nici o ieșire din acest labirint al suferinței... Această femeie își afla bucuria în rolul acesta tragic. Gândul că era cea mai nefericită femeie de pe pământ o amețea literalmente. Orice efort de a o determina să ia parte la o viață activă au eșuat.

Este o trăsătură comună micuței doamne Welton, superbe Anna de Noailles, nefericitei bolnave al cărei caz îl descrie Stekel și unei întregi mulțimi de femei marcate de un destin excepțional: aceea

că toate se simt neînțelese; cei din jur nu le recunosc - sau nu le recunosc îndeajuns - singularitatea; ele traduc pozitiv această ignoranță, această indiferență a celorlalți prin ideea că închid în ele un secret de nepătruns. E adevărat că multe dintre ele au îngropat în tăcere întâmplări din copilăria și din tinerețea lor care aveau pentru ele o mare importanță; știu că biografia lor oficială nu se confundă cu adevărata lor poveste. Dar mai ales se întâmplă ca, în lipsa unei realizări efective în viață, eroina aleasă de narcisistă să nu fie decât una imaginară; unitatea ei nu-i este conferită de lumea concretă: este un principiu ascuns, un soi de „putere”, de „virtute”, la fel de obscură ca focul alchimic; femeia crede în prezența ei, dar dacă ar vrea să i-o dezvăluie altcuiva, ar fi la fel de încurcată ca o psihastenică încercând să mărturisească niște crime impalpabile. În ambele cazuri, „secretul” se reduce la convingerea vidă că în străfundul sufletului ei există o cheie care-i permite să descifreze și să justifice anumite sentimente și purtări. Abulia, inerția ei îi conferă psihastenicei această iluzie; pentru că nu se poate exprima în acțiuni cotidiene, femeia se crede și ea locuită de un mister inexprimabil: faimosul mit al misterului feminin o încurajează să creadă aceasta, și la rândul lui se confirmă prin această credință.

Bogată prin comorile ei necunoscute, fie că steaua ei este norocoasă sau nenorocoasă, femeia capătă în propriii săi ochi necesitatea eroilor de tragedie cărora le este hărăzit un destin imuabil. Întreaga lor viață se transfigurează într-o dramă sacră. Sub rochia aleasă cu solemnitate se înalță în același timp o preoteasă înveșmântată cu haina sacerdotală și un idol împodobit de mâini credincioase, oferit adorației credincioșilor. Interiorul ei devine templul în care se desfășoară propriul său cult. Marie Bashkirtseff acordă tot atâta atenție cadrului de care este înconjurată ca și rochiilor sale:

Lângă birou, un fotoliu în stil vechi, astfel încât atunci când cineva intră, nu trebuie decât să mișc puțin fotoliul ca să mă aflu în fața lui..., alături de biroul pedant, cărți pe peretele din spate, între tablouri și plante, lăsând să mi se vadă picioarele, în loc să fiu ca tăiată în două de lemnul negru al biroului, ca mai înainte. Deasupra divanului sunt atârdate pe perete două mandoline și chitara. Imaginați-vă în mijlocul acestor lucruri o tânără fată blondă, cu pielea albă, cu mâinile mici și fine pe care se desenează vinișoare albastre.

Când strălucește într-un salon, când se abandonează în brațele unui amant, femeia își îndeplinește misiunea; este Venus dăruind lumii comorile frumuseții sale. Nu pe ea însăși se apăra Cecile Sorel, ci Frumusețea, atunci când a spart paharul în caricatura lui Bib; din *Memoriile* ei vedem că în fiecare moment al vieții sale i-a invitat pe muritori să aducă un cult Artei. La fel și Isadora Duncan, atunci când se descrie în *Viața mea*:

După spectacole, spune ea, îmbrăcată în tunică și cu trandafiri în plete, eram atât de frumoasă! De ce n-ar putea cineva să se bucure de acest farmec? De ce un bărbat care lucrează cu creierul toată ziua... n-ar fi înlănțuit de aceste brațe splendide, de ce n-ar găsi alinare pentru truda lui în câteva ore de frumusețe și de uitare?

Generozitatea și narcisismul îi sunt de folos: mai mult decât în oglinzi, în privirea admirativă a unui bărbat femeia își zărește dublul încununat de un nimb de glorie. În lipsa unui public complezent, își deschide inima duhovnicului său, unui medic, unui psihanalist; se duce să consulte chiromante, ghicitoare în cafea, în cărți sau în globul de sticlă. „Nu pentru că aş crede”, îmi spunea o starletă la începuturile carierei, „dar îmi place atât de mult să

mi se vorbească despre mine!"; face confesiuni prietenelor ei, în amant caută, mai înainte de orice, un martor; îndrăgostita își uită repede propriul ego; însă o mulțime de femei sunt incapabile de o adevărată dragoste tocmai din pricina faptului că nu sunt în stare niciodată să uite de sine.

Preferă o scenă mai vastă intimității alcovului. De aici importanța pe care o are pentru ele viața mondenă; le trebuie priviri care să le contemple, urechi care să le audă; pentru personajul lor au nevoie de cel mai numeros public posibil. Descriindu-și încă o dată camera, Marie Bashkirtseff lasă să-i scape această mărturisire:

În acest fel sunt în scenă când cineva intră și mă găsește scriind. Și mai departe:

M-am hotărât să-mi plătesc o punere în scenă considerabilă. Voi clădi un hotel mai frumos decât acela pe care-l are Sarah și ateliere mai mari...

Iar doamna de Noailles scrie:

Mi-a plăcut și îmi place agora... De aceea adesea i-am liniștit pe prietenii care se scuzaau pentru numărul mare de invitați, temându-se să nu mă inoportuneze, cu această mărturisire sinceră: nu-mi place să joc teatru în fața unor fotolii goale.

Toaleta, conversația satisfac în mare parte acest gust feminin pentru paradă. Dar un narcisism ambițios dorește să se etaleze mai rar și în moduri mai variate. În special, făcând din viața ei o piesă oferită aplauzelor publicului, femeii îi va plăcea să se reprezinte în realitate. Doamna de Staël a povestit amănunțit în Corinne cum fermeca mulțimea de italieni recitând poeme pe care le acompania la harpă. La Coppet, una dintre distracțiile ei preferate era declamarea rolurilor tragice; în rolul Fedrei, îi plăcea să le facă

declarații înflăcărâte tinerilor săi amanți pe care îi deghiza în Hippolyte. Doamna Krudener se specializase în dansul șalului, pe care îl descrie astfel în Valerie:

Valerie ceru să i se aducă șalul de muselină albastru-închis, își dădu la o parte părul de pe frunte; își puse șalul pe cap, lăsându-l să coboare de-a lungul tâmpelor și al umerilor; fruntea i se decupa astfel ca un profil de statuie antică, părul dispăruse, pleoapele îi coborâră, surâsul ei obișnuit se șterse puțin câte puțin: își înclină capul, șalul căzu încetîșor pe brațele-i încrucișate, pe piept, și acest veșmânt albastru, această figură pură și blândă păreau a fi fost desenate de Coreggio pentru a exprima resemnarea liniștită; și când își ridică ochii, când buzele ei schițară un surâs, parcă era Răbdarea surâzând Durerii alături de un monument, așa cum a fost descrisă de Shakespeare.

...Trebuie s-o vezi pe Valerie. În același timp timidă, nobilă, profund sensibilă, tulbură, emoționează, te face să lăcrimezi și să-ți bată inima ca și cum ar fi cuprinsă de o emoție mai presus de ea; Valerie are această grație fermecătoare ce nu poate fi învățată de nicăieri, dar pe care natura le-a revelat-o pe ascuns unor ființe superioare.

Dacă împrejurările i-o permit, nimic nu-i va da narcisistei o satisfacție atât de profundă ca aceea de a se consacra public teatrului:

Teatrul, spune Georgette Leblanc, îmi aducea ceea ce căutam: un motiv de exaltare; astăzi îmi apare ca o caricatură a acțiunii, ceva indispensabil temperamentelor excesive.

Expresia pe care o folosește este frapantă: în lipsa acțiunii, femeia își inventează substitute ale

acțiunii, iar teatrul reprezintă pentru unele un surrogat privilegiat. De altfel, actrița poate să țină scopuri foarte diferite. Uneori teatrul este un mijloc de a-și câștiga existența, o simplă meserie; în alte cazuri este calea prin care femeia își câștigă o faimă care va fi exploatată în scopuri galante; pentru altele este triumful narcisismului lor; cele mai mari actrițe - Rachel, Duse - sunt artiste autentice, care transcend în rolurile pe care le creează; dimpotrivă, pe cabotină o preocupă nu ceea ce realizează, ci gloria care se va răsfrânge asupra ei; înainte de orice, caută să se pună în valoare pe sine însăși. O narcisistă obstinată va fi limitată, în artă ca și în dragoste, pentru că nu știe să se dăruiască.

Acest defect se va face simțit în toate activitățile sale. Va fi tentată de toate drumurile care pot conduce la glorie; dar niciodată nu se va angaja pe nici unul dintre ele fără rezerve. Pictura, sculptura, literatura sunt discipline care cer o ucenicie severă și o muncă solitară; multe femei le încearcă, dar renunță repede dacă nu sunt mâinate de o dorință pozitivă de creație; tot astfel, multe dintre cele care perseverează nu fac niciodată decât să „se joace” de-a munca. Marie Bashkirtseff, atât de avidă de glorie, își petrecea ore întregi în fața șevaletului; dar se iubea prea mult pe sine ca să iubească și îndeletnicirea de a picta. Ea însăși mărturisește, după ani de frustrare: „E adevărat, nu-mi dau osteneala să pictez, m-am observat cu atenție astăzi: trișez.” Când o femeie reușește, precum doamna de Staël sau Anna de Noailles, să clădească o operă, asta se întâmplă pentru că ea nu este în întregime absorbită de cultul propriei persoane: dar aceasta este una dintre tarele care apasă asupra multor scriitoare: complezența față de sine, care dăunează sincerității lor, le limitează și le diminuează.

Multe femei pline de sentimentul superiorității lor nu sunt, totuși, capabile să-l manifeste în văzul tuturor; ambiția lor va fi atunci de a folosi ca intermediar un bărbat pe care îl vor convinge de meritele lor: nu ținesc valori deosebite prin proiecte libere, ci vor să anexeze eului lor valori gata făcute; se vor întoarce deci către bărbații care au influență și glorie, în speranța că - devenindu-le muze, inspiratoare, sfătuitoare - se vor identifica cu ei. Un exemplu frapant este acela al lui Mabel Dodge în raporturile sale cu Lawrence:

Voiam, spune ea, să-l constrâng să producă anumite lucruri... Aveam nevoie de sufletul, de voința lui, de imaginația lui creatoare și de viziunea lui luminoasă. Ca să pun stăpânire pe aceste instrumente esențiale, trebuia să-i domin sângele... Am căutat întotdeauna să-i determin pe ceilalți să facă anumite lucruri fără a încerca vreodată să fac ceva eu însămi. Aveam atunci o senzație de activitate, de fecunditate, prin procură. Era un soi de compensație pentru sentimentul trist că nu am nimic de făcut.

Și mai departe;

Voiam ca Lawrence să cucerească prin mine, să se folosească de experiența mea, de observațiile mele. de Taos-ul meu. și să formuleze toate acestea într-o magnifică creație de artă.

Tot astfel, Georgette Leblanc voia să fie pentru Maeterlinck „aliment și flacără”; dar voia și să-și vadă numele înscris pe cartea pe care o scrisese poetul. Nu este vorba aici de firi ambițioase care și-au ales niște scopuri personale și îi folosesc pe bărbați pentru a le atinge — precum prințesa des Urssins sau doamna de Staël —, ci de femei animate de o dorință foarte subiectivă de a fi importante, care nu vizează nici un scop obiectiv și

pretind să îşi însușească transcendența celui alt. Sunt departe de a reuși întotdeauna; dar știu să-și ascundă cu abilitate eșecul și să se convingă că sunt înzestrate cu o putere de seducție irezistibilă. Știindu-se demne de a fi iubite și dorite, admirate, se simt sigure că sunt iubite, dorite, admirate. Orice narcisistă este Belise. Chiar și inocenta Brett, devotată lui Lawrence, își fabrică un mic personaj pe care-l înzestrează cu o seducție gravă:

Ridic privirea și îmi dau seama că mă privești malițios cu aerul tău de faun, o sclipire provocatoare îți strălucește în ochi, Pan. Te intuiesc, cu un aer solemn și demn, până ce sclipirea aceasta se stinge pe chipul tău.

Aceste iluzii pot da naștere unor adevărate deliruri; nu fără motiv Clerambault considera erotomania ca pe „un fel de delir profesional”; a te simți femeie înseamnă a te simți un obiect al dorinței, înseamnă a te simți dorită și iubită. Este remarcabil faptul că, din zece cazuri de bolnavi atinși de „iluzia de a fi iubiți”, nouă sunt femei. Este clar că în amantul imaginar ele caută o apoteoză a narcisismului lor. L-ar voi înzestrat cu o valoare incontestabilă: preot, medic, avocat, un om superior; iar adevărul categoric pe care-l descoperă purtările sale este că iubita lui ideală este superioară tuturor celorlalte femei, că posedă virtuți irezistibile și suverane.

Erotomania poate apărea ca nucleu al diverselor psihoze, dar conținutul ei este întotdeauna același. Bolnava este iluminată și glorificată de dragostea pentru un om de mare valoare, care a fost brusc fascinat de farmecele sale - în timp ce ea nu aștepta nimic de la acesta - și care își manifestă sentimentele pe căi ocolite, dar într-o manieră imperioasă; această relație rămâne uneori ideală, alteori îmbracă o formă sexuală; dar ceea ce o

caracterizează esențialmente rămâne faptul că semizeul glorios și puternic iubește mai mult decât este iubit și își manifestă pasiunea prin purtări bizare și ambigue. Printre multele cazuri relatate de psihiatri, iată unul caracteristic, pe care-l rezum plecând de la expunerea făcută de Ferdier^[386]. O femeie de patruzeci și opt de ani, Marie-Yvonne, mărturisește următoarele:

Este vorba de maestrul Ahile, fost deputat și subsecretar de stat, membra al Baroului și al Consiliului de Ordine. Îl cunosc din 12 mai 1920; cu o zi înainte încercasem să-l găsesc la Palat; îi remarcasem de departe înălțimea, dar nu știam că el era; m-a luat cu frig... Da, între el și mine este vorba de sentimente, de sentimente reciproce: privirile, ochii s-au întâlnit. De prima dată când l-am văzut am simțit o slăbiciune pentru el: era pe la începutul lui 1922; mă primea în salonul lui, totdeauna singură; într-o zi, chiar l-a trimis de acolo pe fiul lui... Într-o zi... s-a ridicat și a venit spre mine, continuând să vorbească. Am înțeles imediat că era mânat de un elan sentimental... Mi-a dat de înțeles prin vorbe. Prin diferite amabilități, mi-a dat de înțeles că sentimentele noastre erau reciproce. Altădată - eram tot în cabinetul lui - s-a apropiat de mine spunând: „Dumneavoastră, numai dumneavoastră și nimeni alta, doamnă, înțelegeți, nu?” Am fost atât de tulburată, încât n-am știut ce să răspund. Am spus doar: „Mulțumesc, maestre!” Altădată m-a condus până în stradă; chiar s-a debarasat de un domn care îl însoțea, i-a dat câțiva bani pe scară și i-a zis: „Lasă-mă, băiete, vezi că sunt cu doamna!” Toate astea ca să mă însoțească și să rămână singur cu mine. Îmi strângea întotdeauna mâinile foarte tare la despărțire. În timpul primei sale pledoarii, a spus o frază prin care m-a lăsat să înțeleg că era necăsătorit.

A trimis un cântăreț sub fereastra mea ca să mă facă să înțeleg că mă iubește... Se uita la ferestre; aș putea să vă cânt acest cântec... A pus să defileze prin fața ușii mele fanfara din partea locului. Am fost proastă. Ar fi trebuit să răspund avansurilor lui. M-am purtat cu răceală... atunci a crezut că-l resping și a acționat; mai bine-ar fi vorbit deschis; s-a răzbunat. Maestrul Achille credea că țin la B... Era gelos. M-a făcut să sufăr prin farmece făcute asupra

fotografiei mele; iată ce-am descoperit în acest an tot citind cărți și dicționare. S-a străduit mult cu fotografia: totul de-acolo vine...

Într-adevăr, acest delir se poate schimba ușor într-un delir de persecuție. Iar acest proces se întâlnește chiar și în cazurile normale. Narcisista nu poate admite că semenii săi nu-i poartă un interes pasionat; dacă are dovada evidentă că nu este adorată, presupune imediat că este vorba de ură invidioasă. Pune pe seama geloziei și a ciudei celorlalți toate criticile care i se aduc. Eșecurile sale sunt rezultatul unor negre uneltiri; și, prin ele însele, îi confirmă ideea importanței sale. Narcisista alunecă ușor spre megalomanie sau spre delirul persecuției care este figura inversată a megalomaniei: centru al universului său și necunoscând alt univers decât al său, iat-o crezându-se centrul absolut al lumii.

Dar comedia narcisistă se desfășoară în dauna vieții reale; un personaj imaginar solicită atenția unui public imaginar; femeia, pradă eului său, pierde orice priză cu lumea concretă, nu este preocupată să stabilească nici un raport concret cu ea; doamna de Staël n-ar fi declamat Fedra cu atâta plăcere dacă ar fi presimțit sarcasmele pe care „admiratorii” săi le notau seara în carnetele lor; dar narcisista refuză să admită că ceilalți ar putea-o vedea altfel decât se arată ea: aceasta explică de ce, atât de ocupată să se contemple, reușește atât de puțin să se judece și astfel cade atât de ușor în ridicol. Nu mai ascultă, ci vorbește numai, iar când vorbește își declamă rolul:

Mă amuză, scrie Mane Bashkirtseff. Nu vorbesc cu el, ci joc teatru, și, simțind că mă aflu în fața unui public bun, excelez în intonații copilărești și fanteziste și în atitudini.

Ea se privește prea mult pentru a mai vedea ceva; nu-i înțelege pe ceilalți decât în măsura în care se recunoaște în ei; ceea ce nu poate compara cu povestea ei, cu experiența ei îi rămâne străin. Ii place să-și multiplice experiențele: vrea să cunoască beția și chinurile îndrăgostitei, bucuriile pure ale maternității, prietenia, solitudinea, lacrimile, râsul; dar, lipsită de puterea de a se dăruireodată, sentimentele și emoțiile ei sunt fabricate. Fără îndoială, Isadora Duncan a plâns cu lacrimi adevărate la moartea copiilor săi. Dar când le-a aruncat cenușa în mare cu un gest teatral, nu era decât o comediană; și n-am putea citi fără o anume indispoziție acest pasaj din *Viața mea*, în care-și evocă suferința:

Simt căldura umedă a propriului meu trup. Îmi plec ochii spre picioarele mele goale pe care mi le întind, spre sâni, spre brațele care nu stau niciodată neclintite, ci se mișcă fără încetare în blânde unduiri, și văd că de doisprezece ani sunt tristă, că pieptul meu închide o durere nesecată, că mâinile mele au fost marcate de tristețe și că, atunci când sunt singură, rareori mi se întâmplă să nu am ochii plini de lacrimi.

În cultul propriului său ego, adolescența poate epuiza curajul de a aborda viitorul neliniștitor; dar este o etapă pe care trebuie s-o depășească repede: dacă nu, viitorul se închide. Îndrăgostita care-și închide amantul în imanența cuplului îl sortește morții împreună cu ea: narcisista, alienându-se în dublul său imaginar, se autodistruge. Amintirile ei îngheață, purtările-i devin stereotipe, repetă aceleași cuvinte, aceleași inimi care puțin câte puțin se golesc de orice conținut: de aici impresia de sărăcie pe care ne-o lasă atâtea „jurnale intime” sau „autobiografii feminine”; ocupată să se ridice pe sine însăși în slăvi, femeia care nu face nimic nu devine nimic și acest nimic îl ridică în slăvi.

Din nefericire, cu toată reaua ei credință, ea cunoaște acest neant. N-ar putea exista o relație reală între un individ și dublul său, pentru că acest dublu nu există. Narcisismul ajunge la un eșec radical; femeia nu se mai poate sesiza ca totalitate, plenitudine, nu poate decât să-și mențină iluzia de a fi în sine - pentru sine. Singurătatea ei, ca a oricărei ființe umane, este resimțită ca abandonare și contingentă. Și de aceea — doar dacă nu se petrece o conversiune — narcisista este condamnată să alerge fără încetare către mulțime, către zgomot, către ceilalți. Ar fi o eroare grosolană să credem că, alegând să fie scopul suprem, femeia se sustrage dependenței: dimpotrivă, se predestinează sclaviei celei mai înguste; nu-și află sprijin în libertatea ei, ci face din sine un obiect în primejdie în lume și în conștiințele străine. Nu numai pentru că trupul și chipul ei sunt făcute dintr-o materie vulnerabilă pe care timpul o degradează. Dar, practic, este o întreprindere costisitoare să împodobești idolul, să-i ridici un pedestal, să-i clădești un templu: am văzut că, pentru a-și înscrie formele într-o marmură nemuritoare, Marie Bashkirtseff ar fi consimțit să se căsătorească din interes. Din averea bărbaților au fost plătite aurul, smirna și tămâia pe care Isadora Duncan și Cecile Sorel le depuneau la picioarele tronului lor. Pentru că bărbatul întruchipează în ochii femeii destinul, femeile își măsoară de obicei reușita prin numărul și calitatea bărbaților care se supun puterii lor. Dar reciprocitatea intervine din nou aici: mantis religiosa, care încearcă să facă din bărbat o unealtă, nu ajunge prin aceasta să se elibereze de el, căci pentru a-l înlănțui trebuie să-l fărmece. Femeia americană, dorindu-se idol, se face sclava adoratorilor săi, nu se îmbracă, nu trăiește, nu respiră decât prin bărbat și pentru bărbat. Dacă scapă de sub dominația unui bărbat anume, o face acceptând tirania opiniei tuturor celorlalți. Această

legătură care o înlanțuie de ceilalți nu implică reciprocitatea unui schimb; dacă ar încerca să fie recunoscută de libertatea celuilalt, recunoscând-o la rândul ei ca scop prin diverse activități, ar înceta să mai fie narcisistă. Paradoxul atitudinii sale este că cere să fie valorizată de o lume căreia îi neagă orice valoare, din moment ce numai aceasta contează în ochii ei. Sufragiile celorlalți sunt o forță inumană, misterioasă, capricioasă, pe care trebuie să încerce s-o capteze prin magie. În ciuda aroganței ei superficiale, narcisista se simte amenințată; de aceea este neliniștită, susceptibilă, iritabilă, fără încetare la pândă; vanitatea sa nu este niciodată satisfăcută; cu cât îmbătrânește, cu atât caută cu anxietate elogiile și succesul, cu atât bănuiește mai multe comploturi în jurul ei; rătăcită, obsedată, se cufundă în noaptea relei sale credințe și sfârșește prin a clădi în jurul ei un delir paranoic; în cazul ei, zicala următoare se potrivește uluitor de bine: „Cine vrea să-și salveze viața o va pierde”.

- întoarcere la Cuprins

Capitolul XII: Îndrăgostita

Cuvântul „dragoste” nu are deloc același înțeles pentru cele două sexe, și aceasta este sursa unor grave neînțelegeri care le separă. Byron a spus - și avea dreptate - că în viața bărbatului dragostea nu este decât o ocupație, în timp ce pentru femeie reprezintă toată viața ei. Aceeași idee o exprimă Nietzsche în *Știința voioasă*:

(...) Pentru că prin dragoste bărbatul și femeia înțeleg fiecare altceva, iar una dintre condițiile dragostei la ambele sexe este ca un sex să nu presupună la celălalt același simțământ, aceeași idee de „dragoste”. Ceea ce înțelege femeia prin dragoste e destul de limpede: dăruire totală (nu numai sacrificiu) cu trup și suflet, tară a ține seama de nimic, fără nici o rezervă, cu pudoare și teamă mai

curând la gândul unei dăruiri legate de clauze și condiții.” (...)!

Este adevărat că și unii bărbați, în anumite momente ale vieții lor, au putut fi amanți pasionați, dar nu există nici unul care poate fi definit ca un „mare îndrăgostit”; chiar și în pasiunile lor cele mai violente, nu abdică niciodată în totalitate; chiar și atunci când cad în genunchi în fața iubitei lor, ceea ce doresc este s-o posede, să și-o anexeze; rămân în miezul vieții lor ca subiecte suverane; femeia iubită nu este decât o valoare printre alte valori; vor s-o integreze în existența lor, nu să-și scufunde întreaga existență în ea. Dimpotrivă, pentru femeie dragostea este o renunțare totală în folosul unui stăpân.

Trebuie ca femeia să-și uie propria sa personalitate când iubește, scrie Cerile Sauvage. Este o lege a naturii. O femeie nu există fără un stăpân. Fără un stăpân, este un buchet risipit.

De fapt, nu este vorba de o lege a naturii. În concepția pe care bărbatul și femeia și-o formează despre dragoste se reflectă însăși diferența situației lor. Individul care este subiect, care este el însuși, dacă are o înclinație generoasă spre transcendență, se străduiește să-și mărească impactul asupra lumii: este ambițios, acționează. Dar o ființă neesențială nu poate descoperi absolutul în miezul subiectivității sale; o ființă predestinată imanenței nu s-ar putea realiza în actele sale. Închisă în sfera relativității, destinată bărbatului încă din copilărie, obișnuită să vadă în el un suveran pe care nu-i este îngăduit să-l egaleze, femeia care nu și-a înăbușit revendicarea de a fi o ființă omenească visează să-și depășească limitele ființei sale către una dintre aceste făpturi superioare, să se unească, să se confunde cu subiectul suveran; pentru ea nu există altă soluție decât aceea de a se pierde cu trup și suflet în acela care îi este desemnat ca fiind

absolutul, esențialul. Din moment ce este oricum condamnată la dependență, ea preferă, mai curând decât să se supună unor tirani - părinți, soț, protector — să se închine unui zeu; alegerea ei este să dorească sclavia cu atâta pasiune, încât să-i apară ca expresia libertății sale; se va strădui să-și depășească situația de obiect neesențial, asumând-o în mod radical; prin trupul, prin sentimentele și purtarea ei își va exalta suveran iubitul, îl va afirma ca valoare și realitate supremă: se va aneantiza în fața lui. Dragostea devine pentru ea o religie.

Am văzut că adolescența începe prin a voi să se identifice cu bărbații; când renunță la aceasta, caută să participe la virilitatea lor căutând să se facă iubită de unul dintre ei; nu o seduce individualitatea cutărui sau cutărui bărbat, ci este îndrăgostită de bărbați în general. „Cum vă aștept pe voi, bărbații pe care am să-i iubesc! Cât mă bucur că am să vă cunosc în curând: mai ales pe tine, care vei fi primul!” scrie Irene Reweliotty. Trebuie, bineînțeles, ca bărbatul să aparțină aceleiași clase sociale, aceleiași rase ca și ea: privilegiul sexului nu acționează decât în acest cadru; ca să fie un semizeu, trebuie ca bărbatul să fie mai întâi, evident, o ființă omenească. Pentru fiica ofițerului colonial, indigenul nu este bărbat; dacă fata se dăruiește unei ființe inferioare, înseamnă că ea încearcă să se degradeze pentru că nu se simte demnă de a fi iubită. În mod normal, va căuta bărbatul în care se afirmă superioritatea masculină; ajunge repede să-și dea seama că mulți indivizi aparținând sexului ales sunt deplorabil de tereștri și de comuni; dar la început are față de ei prejudecăți favorabile. Bărbatul nu trebuie atât să-și dovedească valoarea, cât să nu o dezmință într-un mod prea grosolan: aceasta explică atâtea erori adesea lamentabile; tânăra fată naivă este prinsă în oglinda virilității. După împrejurări, valoarea

bărbatului se va manifesta în ochii ei prin forță fizică, eleganță, bogăție, cultură, inteligență, autoritate, situație socială, uniformă militară: dar ceea ce dorește ea întotdeauna este ca iubitul ei să întruchipeze esența bărbatului. Familiaritatea este adesea de ajuns pentru a distruge prestigiul acestuia, care se spulberă o dată cu primul sărut sau din pricina obișnuinței de zi cu zi, sau în noaptea nunții. Totuși, dragostea de la distanță nu este decât o fantasmă, nu o experiență reală. Dorința de dragoste devine dragoste pasionată când este confirmată printr-o relație fizică. Și invers, dragostea se poate naște din iubirea carnală, femeia dominată din punct de vedere sexual exaltând bărbatul care până atunci i se păruse insignifiant. Dar aceasta se întâmplă rar; adesea femeia nu reușește să transforme în zeu nici unul dintre bărbații pe care-i cunoaște. Dragostea ocupă în viața femeii un loc mai puțin important decât s-a pretins tot timpul. Soțul, copiii, căminul, plăcerile, distracțiile mondene, vanitatea, sexualitatea, cariera sunt mult mai însemnate pentru ea. Aproape toate femeile au visat „marea dragoste”: toate au cunoscut surogate ale acesteia ori s-au apropiat de ea; sub chipuri neîmplinite, rănite, derizorii, imperfecte, mincinoase, marea dragoste i s-a înfățișat fiecăreia. Cele mai mari îndrăgostite sunt în majoritatea cazurilor femei care nu și-au uzat sentimentele în flirturi juvenile; au acceptat mai întâi destinul feminin tradițional: un soț, un cămin, copiii; au cunoscut o singurătate neîndurătoare sau au mizat pe o acțiune care a eșuat, mai mult sau mai puțin. Și atunci când întrezăresc șansa de a-și salva viețile lor în declin închinându-le unei ființe de elită, se lasă cu disperare în voia acestei speranțe. Domnișoara Aisse, Juliette Drouet, doamna d'Agoult aveau aproape treizeci de ani la începutul vieții lor amoroase, Juliette de Lespinasse se apropia de patruzeci; viața lor nu avea nici o țintă, nu erau în

stare să întreprindă nimic care le-ar fi părut întemeiat: pentru ele nu exista nici o altă soluție decât dragostea.

Chiar dacă independența îi este permisă, acest drum este încă acela care li se pare majorității femeilor cel mai atrăgător; a-ți asuma propria existență este o întreprindere care generează angoasă; și adolescentul se îndreaptă spre femei mai în vârstă decât el, în care caută o călăuză, o sfătuitoare, o mamă; dar educația sa, moravurile, interdicțiile pe care le întâlnește în propria sa ființă îi interzic să se oprească definitiv la soluția facilă a abdicării; el nu privește o asemenea dragoste decât ca pe o etapă. Șansa bărbatului — la vârsta adultă ca și în copilărie — este aceea că cei din jur îl constrâng să o ia pe căile cele mai aspre, dar și cele mai sigure; nenorocirea femeii este aceea de a fi înconjurată de tentații aproape irezistibile; totul o incită să urmeze panta facilității: în loc să fie îndemnată să lupte de una singură, i se spune că nu trebuie decât să se lase să alunece la vale și va întâlni paradisuri fermecate; când își dă seama că a fost victima unui miraj, este prea târziu; forțele ei s-au epuizat în această aventură.

Psihanaliștii sunt gata să pretindă că femeia urmărește în iubitul său imaginea tatălui ei; însă acesta o uimea pe copilă nu pentru că-i era tată, ci pentru că era bărbat, și orice bărbat participă la această magie; femeia nu dorește să întruchipeze un bărbat în altul, ci să reînvie o situație dispărută: aceea pe care a cunoscut-o când era fetiță, la adăpostul adulților; a fost profund integrată în căminul părintesc, a gustat acolo pacea unei stări aproape pasive; dragostea i-o va readuce înapoi pe mama ca și pe tatăl ei, îi va reda copilăria; ceea ce dorește este regăsirea unui acoperiș deasupra capului, niște pereți care să-i ascundă faptul că a fost abandonată în mijlocul lumii, legi care s-o

apere împotriva libertății ei. Acest vis infantil bântuie o mulțime de iubiri feminine; femeia este fericită când iubitul ei o numește „fetița mea, copila mea dragă” ; bărbații știu bine că aceste cuvinte: „Parcă ești o fetiță mică”, sunt printre cele care ating cel mai sigur inimile femeilor: am văzut câte suferă pentru că au crescut mari; multe se încăpățânează să se poarte copilărește, prelungindu-și la infinit copilăria prin atitudinea lor și felul de a se îmbrăca. A se întoarce în copilărie în brațele unui bărbat este lucrul care le face, pe deplin fericite. Este tema acestui cântecel de mare succes:

Mă simt la tine-n brațe atât de mică

Atât de mică, o, iubirea mea...

temă care se repetă fără încetare în conversațiile și în corespondența îndrăgostiților. „Baby, micuța mea”, murmură iubitul; iar femeia se numește singură „micuța ta”. Irene Reweliotty scrie: „Când va veni oare cel care va ști să mă domine?” Iar atunci când crede că l-a întâlnit: „îmi place să simt că ești bărbat și că-mi ești superior”. O bolnavă de psihastenie, al cărei caz l-a studiat Janet^[387], ilustrează într-un mod uimitor această atitudine:

Din câte-mi amintesc, toate prostule sau toate faptele bune pe care le-am făcut provin din aceeași cauză, o aspirație spre dragostea perfectă și ideală prin care să mă dăruiesc cu totul, să-mi încredințez ființa unei alte ființe, Dumnezeu, bărbat sau femeie, atât de superioară încât să nu mai am nevoie să gândesc cum să mă port în viață sau să veghez asupra mea. Să găsesc pe cineva care să mă iubească îndeajuns încât să se străduiască să mă facă să trăiesc, cineva căruia m-aș supune orbește cu toată încrederea, sigură că m-ar scuti de orice greșală și că m-ar duce drept înainte, încetișor și cu multă dragoste spre perfecțiune. Cât invidiez

dragostea ideală a Mariei-Magdalena și a lui Iisus: să fiu discipolul pasionat al unui stăpân adorat și care mentă aceasta; să trăiesc și să mor pentru idolul meu, să cred în el fără nici cea mai mică îndoială, să obțin victoria definitivă a îngerului asupra animalului, să stau în brațele lui atât de adăpostită, atât de mică, atât de ghemuită și de bine apărută, atât de a lui încât eu să nu mai exist.

Multe exemple de acest fel ne-au dovedit că acest vis de aneantizare este de fapt o voință avidă de a exista. În toate religiile, adorația lui Dumnezeu se confundă pentru credincios cu grija de a-și salva propriul său suflet; dăruindu-se cu totul idolului său, femeia speră că îi va da în același timp posesia ființei ei și pe aceea a universului, care este rezumat în el. De cele mai multe ori ea îi cere iubitului său justificarea și exaltarea propriului său ego. Multe femei nu se abandonează dragostei decât dacă sunt la rândul lor iubite: iar dragostea care li se arată este de multe ori suficientă pentru a le face să se îndrăgostească. Tânăra fată a visat la ea însăși prin ochii unui bărbat: și tot în ochii unui bărbat femeia crede că se regăsește, în sfârșit. pe sine.

Să merg alături de tine - scrie Cecile Sauvage -, cu picioarele mele mici care-ți plăceau atât, să le simt atât de micuțe în pantofii din catifea cu tocuri înalte mă făcea să sunt dragoste pentru toată dragostea cu care le înconjurai. Cele mai ușoare mișcări ale mâinilor în manșon, ale brațelor, expresia feței, inflexiunile vocii mele mă umpleau de fericire.

Femeia se simte înzestrată cu o valoare sigură și înaltă; în sfârșit. Îi este îngăduit să se îndrăgească pe sine prin dragostea pe care o inspiră. Este îmbătută de ideea că în iubitul ei găsește un martor, după cum recunoaște personajul din

romanul *Vagabonda* de Colette:

Am cedat - mărturisesc - am cedat dându-i voie acestui bărbat să se întoarcă a doua zi, dorinței de a păstra nu un îndrăgostit, nu un prieten, ci unui spectator avid al vieții și al persoanei mele... Trebuie să îmbătrânești teribil de tare, mi-a spus într-o zi Margot, pentru a renunța la vanitatea de a trăi în fața cuiva.

Într-una dintre scrisorile adresate lui Middleton Murry, Katherine Mansfield povestește că tocmai a cumpărat un încântător corset mov, și adaugă imediat: „Ce păcat că nu este nimeni aici să-l vadă!” Nu există pentru femeie amărăciune mai mare decât să se simtă floarea, parfumul, comoara pe care nici o dorință nu o revendică: ce este o bogăție care nu mă îmbogățește pe mine și pe care nimeni nu o dorește? Dragostea este revelatorul care face să apară în trăsături pozitive și clare imaginea negativă ternă, la fel de zadarnică precum un clișeu alb; prin ea chipul femeii, rotunjimile trupului ei, amintirile ei din copilărie, lacrimile plânse, rochiile, obiceiurile ei, universul ei, tot ceea ce este ea, tot ceea ce-i aparține se eliberează din contingent și devine necesar: este un dar minunat la poalele altarului închinat zeului ei.

Înainte ca el să-și fi pus cu blândețe mâinile pe umerii ei, înainte ca ochii lui s-o fi privit îndelung, nu fusese niciodată decât o femeie foarte drăguță într-o lume incoloră și tristă. Din momentul când o sărutase, ea rămăsese în picioare, dreaptă în lumina sidefie a nemuririi.^[388]

De aceea bărbații înzestrați cu prestigiu social și pricepuți în a flata vanitatea feminină vor deștepta pasiuni, chiar dacă seducția fizică le lipsește cu desăvârșire. În numele situației lor elevate, întruchipează Legea, Adevărul: conștiința lor

dezvăluie o realitate incontestabilă. Femeia pe care o laudă se simte preschimbată într-o comoară fără preț. De aici ar veni, de exemplu, după spusele Isadorei Duncan^[389], succesele lui d'Annunzio.

Când d'Annunzio iubește o femeie, îi înalță sufletul până în tărâmurile unde trăiește și strălucește Beatrice. Rând pe rând, o face pe fiecare femeie să participe la esența divină, o duce sus, atât de sus, încât ea își închipuie cu adevărat că este pe aceeași treaptă cu Beatrice.... Arunca rând pe rând asupra favoritelor sale un vâl scânteietor. Iubita lui se ridica deasupra celorlalți muritori și mergea învăluită într-o lumină bizară. Însă atunci când capriciul poetului lua sfârșit și o abandona pentru alta, vâlul de lumină dispărea, aureola se stinge și femeia cădea din nou în trupul ei de lut... Pentru o femeie, a se auzi laudată cu acea magie specială a lui d'Annunzio este o bucurie comparabilă cu aceea simțită de Eva când a auzit vocea șarpelui în Paradis. D'Annunzio poate să-i dea oricărei femei impresia că este centrul Universului.

Doar în dragoste femeia poate să-și împace armonios erotismul cu narcisismul; am văzut deja că între aceste două sisteme există o opoziție care face ca femeia să se adapteze cu greu la destinul ei sexual. A se face obiect de came, pradă, aceasta contrazice cultul pe care și-l închină; i se pare că îmbrățișările îi ofilesc și îi murdăresc trupul sau că-i înjosesc sufletul. De aceea atâtea femei aleg frigiditatea, crezând că astfel își păstrează integritatea corpului lor. Altele fac distincție între voluptățile animalice și sentimentele elevate. Un caz foarte caracteristic este acela al doamnei D. S..., relatat de Stekel, și pe care l-am citat deja în legătură cu căsătoria.

Frigidă în raporturile cu un soț respectat, după moartea acestuia a întâlnit un tânăr la fel de artist, mare muzician, și a devenit iubita lui. Dragostea ei este încă absolută, nu se simte fericită decât alături de el. Toată viața îi este umplută de Lothar. Dar, deși îl iubea nebunește, rămâne frigidă în brațele lui. Un alt bărbat s-a ivit în viața ei, un pădurar puternic și brutal, care, rămânând singur cu ea într-o zi, a posedat-o pur și simplu, fără prea multe vorbe. A fost atât de uimită, încât n-a protestat. Dar în brațele lui a simțit orgasmul cel mai violent. „în brațele lui, spune ea, m-am refăcut pentru luni întregi. Este ca o beție sălbatică, însă urmată de un dezgust indescriptibil de îndată ce mă gândesc la Lothar. Îl detest pe Paul și îl iubesc pe Lothar. Totuși, Paul mă satisface. La Lothar totul mă atrage. Dar se pare că mă preschimb într-o prostituată pentru a juca, din moment ce, ca femeie de lume, orice juisare îmi este refuzată.” Refuză să se căsătorească cu Paul, dar continuă să se culce cu el; în acele momente „se transformă într-o altă ființă, rostește cuvinte crude pe care n-ar fi îndrăznit niciodată să le pronunțe”.

Stekel adaugă că „pentru majoritatea femeilor, căderea în animalitate este o condiție a orgasmului”. Ele văd în dragostea fizică o înjosire care nu s-ar putea concilia cu sentimentele de stimă și de afecțiune. Dar pentru altele, dimpotrivă, această înjosire poate fi abolită prin stima, tAndrétea și admirația bărbatului. Ele nu acceptă să se dăruiască unui bărbat decât dacă se cred iubite din adâncul sufletului; unei femei îi trebuie mult cinism, indiferență și orgoliu pentru a considera relațiile fizice ca pe un schimb de plăceri din care fiecare partener își află satisfacția. Și bărbatul - poate mai mult decât femeia - se revoltă împotriva celei care vrea să-l exploateze din punct de vedere sexual^[390]; dar în general ea este cea care are impresia că partenerul ei se folosește de ea ca

de un instrument. Numai o admirație exaltată poate compensa umilința unui act pe care îl consideră ca pe o înfrângere. Am văzut că actul amoros îi cere o alienare profundă; se scaldă în langoarea pasivității; cu ochii închiși, anonimă, pierdută, se simte legănată de valuri, luată pe sus de furtună, învăluită în noapte; aneantizată, se întâlnește cu Totul, sufletul ei este nimic. Dar când bărbatul se desprinde de ea, se trezește aruncată pe pământ, pe un pat, în lumină; își reia chipul, numele: este o învinsă, o pradă, un obiect. Atunci are nevoie de dragoste. Așa cum după înțărcat copilul caută privirea liniștitoare a părinților săi, femeia trebuie, prin ochii amantului care o contemplă, să se simtă reintegrată în Totul de care trupul ei a fost despărțit în mod dureros. Rareori este satisfăcută pe de-a-ntregul; chiar dacă a cunoscut alinarea plăcerii, nu este definitiv eliberată de vraja carnală; tulburarea i se prelungește în sentiment; acordându-i plăcerea, bărbatul o leagă de el și nu-i mai dă drumul. Totuși, el nu mai o dorește acum, iar ea nu-i iartă această indiferență de moment decât dacă el i-a dedicat un sentiment atemporal și absolut. Atunci imanența momentului este depășită; amintirile arzătoare nu mai sunt un regret, ci o comoară; stingându-se, voluptatea devine speranță și promisiune; juisarea este justificată, femeia poate să-și asume glorios sexualitatea, pentru că o transcende; tulburarea, plăcerea, dorința nu mai sunt o stare, ci un dar; trupul ei nu mai este un obiect; este o cântare a cântărilor, o flacăra. Atunci se poate abandona cu pasiune magiei erotismului; noaptea se preschimbă în lumină, îndrăgostita poate deschide ochii, poate privi bărbatul care o iubește și a cărui privire o glorifică; prin el neantul devine plenitudine de a fi, iar ființa este transfigurată în valoare; nu se mai scufundă într-o noapte întunecoasă, este purtată pe aripi către cer. Abandonul devine extaz sacru. Când îl primește pe bărbatul iubit, femeia este

locuită, se află în starea de grație precum Fecioara primind Duhul Sfânt sau credinciosul cuminecătura. Asta explică analogia obscenă dintre imnurile pioase și cântecele deșucheate: nu pentru că dragostea mistică ar avea întotdeauna un caracter sexual; dar sexualitatea îndrăgostitei capătă o nuanță mistică „Dumnezeul meu, adoratul meu, stăpâne...”, aceleași cuvinte se desprind de pe buzele sfintei îngenunchate și ale îndrăgostitei culcate pe pat; una își oferă trupul figurii lui Christ, întinde mâinile pentru a lua asupra ei stigmatul, cheamă arsura Dragostei divine; cealaltă este și ea ofrandă și așteptare: lancea, darda, săgețile sunt întruchipate în sexul bărbatului. Amândouă sunt locuite de același vis, visul infantil, visul mistic, visul îndrăgostit de a exista în mod suveran, nimicindu-se în sânul celuilalt.

S-a pretins uneori^[391] că această dorință de nimicire duce la masochism. Dar așa cum am amintit vorbind despre erotism, nu se poate vorbi despre masochism decât atunci când încerc „să fiu fascinată eu însămi de obiectivitatea mea cu ajutorul celuilalt”; adică atunci când conștiința mea se întoarce către ego pentru a-l sesiza în umilința situației sale. Or, îndrăgostita nu este numai o narcisistă alienată în eul său: ea simte și o dorință pasionată de a-și depăși propriile limite și de a deveni infinită, prin intermediul celuilalt, care are acces la realitatea infinită. Mai întâi se abandonează iubirii pentru a se salva; dar paradoxul dragostei idolatre este că, în loc să se salveze, ea sfârșește prin a se renega pe de-a-ntregul. Sentimentele ei capătă o dimensiune mistică; nu i-ar cere zeului să o admire, să o aprobe; ar vrea să se topească în el, să uite de sine în brațele lui. „Aș fi vrut să fiu o sfântă a dragostei - scrie doamna d'Agoult. Îi invidiam pe martiri în asemenea momente de exaltare și de furoare

ascetică.” Ceea ce transpare din aceste cuvinte este dorința unei radicale distrugerii a ființei sale prin sfărâmarea limitelor care o separă pe femeie de iubitul ei: nu este vorba de masochism, ci de un vis extatic. Același vis îl inspiră cuvintele Georgettei Leblanc: „în acea perioadă, dacă cineva m-ar fi întrebat ce doresc mai mult pe lume, aș fi răspuns fără ezitare: să fiu hrană și flacăra pentru spiritul lui”.

Pentru a realiza această uniune, femeia dorește mai întâi să fie de folos; răspunzând exigențelor amantului său, se va simți necesară; va fi integrată în existența lui, va participa la valoarea lui, va fi justificată: chiar și misticilor le place să creadă, așa cum afirmă Angelus Silesius, că Dumnezeu are nevoie de om; în caz contrar, dăruirea lor ar fi zadarnică. Cu cât bărbatul îi cere mai mult, cu atât femeia se simte mai satisfăcută. Deși izolarea pe care Hugo i-o impune Juliettei Drouet o apasă pe tână femeie, simțim că este fericită să i se supună: a rămâne așezată în fața șemineului înseamnă a face ceva pentru fericirea stăpânului. Femeia va încerca cu pasiune să-i fie cu adevărat utilă. Îi gătește feluri de mâncare fine, îi transformă casa într-un cămin: „cuibușorul nostru”, zice ea cu dragălașenie; se îngrijește de hainele lui. Vreau să-ți pătezi, să-ți rupi toate hainele cât mai mult posibil, și numai eu, neajutată de nimeni, să le cos și să le curăț, îi scrie ea.

Pentru el citește ziarele, decupează articole, clasează scrisori și însemnări, copiază manuscrise, Este dezolată când poetul îi încredințează o parte din această muncă fiicei sale, Leopoldine. Asemenea trăsături sunt întâlnite la orice femeie îndrăgostită. La nevoie se tiranizează pe sine în numele amantului său; trebuie ca tot ceea ce este, tot ceea ce are, toate momentele vieții ei să-i fie închinată și să-și găsească astfel rațiunea de a fi;

nu vrea să posede nimic decât prin el; ar fi nefericită dacă el nu i-ar cere nimic, astfel încât un amant delicat ajunge să inventeze pretenții. Mai întâi, femeia caută în dragoste o confirmare a ceea ce a fost, a trecutului său, a personajului său; dar își pune în joc și viitorul: pentru al justifica, îl destinează celui care deține toate valorile; astfel se eliberează de transcendența sa și o subordonează transcendenței unui Celălalt esențial, a cărei vasală și sclavă devine. Pentru a se găsi pe sine, pentru a se salva, începe prin a se pierde în el: și într-adevăr, încetul cu încetul, chiar se va pierde: toată realitatea este în celălalt. Dragostea care se definea la început ca o apoteoză narcisistă se îndeplinește în bucuriile aspre ale unui devotament care conduce adesea la automutilare. La începutul unei mari pasiuni, femeia devine mai frumoasă, mai elegantă ca niciodată: „Când mă piaptănă Adele, îmi privesc fruntea, pentru că o iubești”,,, scrie doamna d'Agoult. A găsit o rațiune de a fi chipului ei, trupului, camerei în care locuiește, propriului său ego, și le îndrăgește prin intermediul bărbatului iubit și care o iubește, Dar puțin mai târziu, renunță, dimpotrivă, la orice cochetărie; dacă iubitul ei dorește, își modifică înfățișarea care altădată îi era mai prețioasă decât dragostea însăși, se dezinteresează de ea; tot ceea ce este, tot ceea ce are îi dăruiește suveranului său; reneagă ceea ce el disprețuiește; ar vrea să-i consacre fiecare bătaie a inimii sale, fiecare picătură de sânge, măduva oaselor ei; aceasta se traduce printr-un vis de martiră: a exagera dăruirea de sine până la tortură, până în pragul morții, a fi pământul pe care calcă iubitul, a nu fi altceva decât un răspuns la chemarea lui. Tot ce-i este inutil iubitului său ea se grăbește să distrugă. Dacă această dăruire de sine este acceptată în întregime, nu poate fi vorba de masochism: la Juliette Drouet, spre exemplu, nu întâlnim prea multe semne de masochism. În excesul adorației sale, uneori îngenunchea înaintea

portretului poetului și îi cerea iertare pentru greșelile pe care le comisese; însă nu se întorcea cu mânie împotriva ei înseși. Dar se alunecă ușor de la entuziasmul generos la furia masochistă. Îndrăgostita care se află în fața iubitului său precum copilul înaintea părinților săi regăsește acel sentiment de vinovăție pe care îl încerca alături de ei; și nu se va revolta împotriva lui atâta timp cât îl iubește: se va revolta împotriva ei înseși. Dacă el o iubește mai puțin decât ar dori ea, dacă nu reușește să-l absoarbă, să-l facă fericit, să-i fie de ajuns, tot narcisismul ei se convertește în dezgust, în umilire, în ură de sine care o incită la autopedepsire. În timpul unei crize mai mult sau mai puțin lungi, uneori pe durata întregii sale vieți, se va face victimă voluntară, se va îndârji să-i facă rău acelui eu care n-a știut să-i mulțumească iubitul. Atunci atitudinea sa este de-a dreptul masochistă. Dar nu trebuie să confundăm aceste cazuri în care îndrăgostita își caută suferința ca să se răzbune pe ea însăși cu acelea în care ea țintește confirmarea libertății bărbatului și a puterii lui. Este un loc comun - și se pare că este adevărat - că prostituata este mândră să fie bătută de iubitul ei: dar nu ideea de a fi bătută și aservită o exaltă, ci forța, autoritatea, suveranitatea bărbatului de care depinde: îi place și să-l vadă maltratând un alt bărbat, îl ațâță uneori să intre în întreceri periculoase: vrea ca stăpânul ei să fie deținătorul valorilor recunoscute în mediul căruia îi aparține. Femeia care se supune cu plăcere unor capricii masculine admiră și în tirania care se exercită asupra ei dovada unei libertăți suverane. Trebuie să spunem că, dacă dintr-un motiv oarecare, prestigiul amantului se năruie, violența și pretențiile acestuia vor deveni odioase: ele nu au preț decât atunci când manifestă divinitatea iubitului. În acest caz, bucuria de a se simți prada unei libertăți străine devine amețitoare; pentru o faptură umană, cea mai neașteptată aventură este

să se trezească motivată de voința diversă și imperioasă a Celuilalt; uneori pe oameni îi obosește consecvența cu propria lor persoană; supunerea oarbă este singura șansă de schimbare radicală pe care o poate cunoaște o ființă umană. Femeia devine sclavă, regină, floare, căprioară, vitraliu, rogojină, servitoare, curtezană, muză, însoțitoare, mamă, soră, copil, după visele nestatornice, după poruncile imperioase ale amantului: ea se pretează cu încântare la aceste metamorfoze atâta timp cât nu recunoaște față de sine că păstrează totdeauna pe buze gustul identic al supunerii. Pe planul dragostei ca și pe acela al erotismului, observăm că masochismul este unul dintre drumurile pe care le ia femeia nesatisfăcută, dezamăgită de Celălalt și de sine; dar nu este calea naturală a unei renunțări fericite. Masochismul perpetuează prezența eului sub o înfățișare rănită, decăzută; dragostea țintește uitarea de sine în favoarea subiectului esențial.

Scopul suprem al dragostei omenești, ca și al dragostei mistice, este identificarea cu ființa iubită. Măsura valorilor, adevărul lumii sunt în conștiința bărbatului; de aceea nu este de ajuns să fie servit. Femeia încearcă să vadă cu ochii lui; citește cărțile pe care le citește el. preferă tablourile și muzica pe care el le preferă, nu o interesează decât priveliștile pe care le vede cu el, ideile care vin de la el; îi adoptă prietenii, dușmăniile, părerile; când își pune o întrebare, se străduiește să audă ce-ar fi răspuns el; vrea să respire aerul pe care-l respiră el; fructele și florile pe care nu le primește de la el nu au nici gust, nici parfum; chiar și spațiul ei hodologic este bulversat: centrul lumii nu mai este locul în care se află ea. ci locul unde stă iubitul ei: toate drumurile pleacă din pragul casei lui și se întorc tot acolo. Se folosește de cuvintele lui, îi reface gesturile, îi împrumută maniile și ticurile. „Eu sunt Heathcliff”, spune Catherine în

La răscruce de vânturi: acesta este strigătul oricărei îndrăgostite: ea este o alta întruchipare a iubitului, reflexul lui, dublul lui: este ci însuși. Ea își va lăsa propria-i lume să se scufunde în contingență și trăiește în universul bărbatului.

Fericirea supremă a îndrăgostitei este aceea de a fi recunoscuta de bărbatul iubit ca o parte din el însuși; când acesta spune „noi”, ea se asociază și se identifică cu el, îi împărtășește prestigiul și domnește împreună cu el asupra restului lumii; ea nu se mai satură să repete chiar și în mod abuziv acest „noi” savuros. Fiindu-i necesară unei ființe care este necesitatea absolută, care se proiectează în lume prin scopuri necesare și care-i restituie lumea sub înfățișarea necesității, îndrăgostita cunoaște în abandonul ei posesiunea magnifică a absolutului. Această certitudine este izvorul atâtor bucurii: se simte ridicată la dreapta lui Dumnezeu; puțin îi pasă că este pe locul doi, din moment ce are locul său, pentru totdeauna, într-un univers minunat ordonat. Atâta timp cit iubește, se simte total justificată și gustă pacea și bucuria. Aceasta a fost poate soarta domnișoarei Aisse alături de cavalerul d'Aydie, înainte ca scrupule de ordin religios să-i tulbure sufletul, sau a Juliettei Drouet în umbra lui Victor Hugo.

Dar rar se întâmplă ca această beatitudine glorioasă să fie stabilă. Nici un bărbat nu este Dumnezeu. Raporturile pe care femeia mistică le întreține cu absența divină depind numai de feroarea ei: dai bărbatul divinizat, care nu este totuși Dumnezeu, este prezent. De aici se vor naște chinurile îndrăgostitei. Destinul ei cel mai obișnuit este ilustrat de cuvintele Juliettei de Lespinasse: „în fiecare moment al vieții mele, prietene, te iubesc, sufăr și te aștept”. Desigur, și în cazul bărbatilor suferința este legată de dragoste; dar chinurile lor nu durează prea mult și nu sunt

devoratoare; Benjamin Constant a vrut să moară pentru Juliette Recamier: după un an se vindecase. Stendhal a regretat-o pe Metilde ani întregi, dar această părere de rău mai degrabă îi mângâia viața decât să i-o otrăvească. În timp ce femeia, asumându-se ca neesențial, acceptând o totală dependență, își creează singură infernul; orice îndrăgostită se poartă precum micuța sirenă a lui Andersen, care, din dragoste, pentru a-și schimba coada de pește în picioare de femeie, a mers pe ace și pe cărbuni încinși. Nu este adevărat că bărbatul este necesar în mod necondiționat și că femeia nu-i este necesară; el nu este în măsură să o justifice pe cea care se consacră cultului său și nu se lasă posedat de ea.

Dragostea autentică ar trebui să-și asume contingența celuilalt, adică lipsurile, limitele sale și gratuitatea sa originară; nu ar pretinde să fie salvarea celuilalt, ci o relație interumană. Dragostea idolatră îi conferă iubitului o valoare absolută: aceasta este prima minciună care sare în ochi tuturor privirilor străine: „El nu merită atâta dragoste”, se șoptește în jurul îndrăgostitei; posteritatea surâde cu milă atunci când evocă figura palidă a contelui Guilbert. Pentru femeie este o decepție sfâșietoare să descopere lipsurile, mediocritatea idolului său. Colette a făcut adesea aluzie - în *Vagabonda*, în *Uceniciile mele* - la această amară agonie; deziluzia este încă și mai mare decât a copilului care a văzut ruinându-se prestigiul patern, pentru că femeia l-a ales ea însăși pe acela căruia i-a dăruit întreaga ei ființă. Chiar dacă alesul este demn de cel mai profund atașament, adevărul său este terestru: nu pe el îl iubește femeia îngenunchată înaintea unei ființe superioare; ea a fost înșelată de această seriozitate care refuză să pună valorile „între paranteze” ; adică să recunoască faptul că sursa lor este în existența umană; reaua sa credință ridică o barieră între ea și cel pe care-l adoră. Îl înalță în slăvi, i se prostornează, dar nu îi este prietenă, pentru că nu realizează că el este în pericol în această lume, că proiectele și scopurile lui sunt la fel de fragile ca el însuși; considerându-l drept Credința, Adevărul, nu-i cunoaște cu adevărat libertatea, care este ezitare și angoasă. Acest refuz de a-i aplica amantului o măsură umană explică multe paradoxuri feminine. Femeia îi cere iubitului ei o favoare și el i-o acordă: atunci este generos, bogat, magnific, se poartă regește, este divin; dacă refuză, este avar, meschin, crud, este o ființă demonică sau bestială. Oricine ar fi tentat să obiecteze: dacă un „da” surprinde ca o supremă extravaganță, trebuie atunci ca un „nu” să uimească? între supraomenesc și inuman nu există oare loc pentru uman?

Aceasta se întâmplă pentru că un zeu decăzut nu este bărbat: este o impostură; amantul nu are decât alternativa de a dovedi că este cu adevărat regele adorat; sau, dacă nu, să se denunțe ca un uzurpator ce este. Cum nu mai este adulat, trebuie să fie călcat în picioare. În numele acestei glorii cu care ea i-a încununat fruntea, îndrăgostita îi interzice orice slăbiciune; este decepționată și iritată dacă el nu se conformează imaginii pe care i-a substituit-o; dacă este obosit, zăpăcit, dacă îi este foame sau sete într-un moment nepotrivit, dacă dă greș, dacă se contrazice, femeia decretează că „nu este la înălțime” și se plânge de asta. Prin acest subterfugiu, îi va reproșa toate inițiativele cu care nu este de acord; își judecă judecătorul, și, pentru a merita să rămână stăpânul ei, îi neagă libertatea. Cultul pe care i-l închină este uneori mai satisfăcut de absența decât de prezența bărbatului; după cum am văzut, există femei care se consacră unor eroi morți sau inaccesibili, astfel încât niciodată să nu se confrunte cu ființe în carne și oase, pentru că acestea, în mod fatal, le vor contrazice visele. De aici vin sloganele blazate: „Nu trebuie să crezi în Făt-Frumos. Bărbații nu sunt decât niște sărmene creaturi”. Însă ei nu ar părea niște pitici dacă nu li s-ar cere să fie uriași.

Acesta este unul dintre blestemele care apasă asupra femeii pasionate: generozitatea ei se convertește numaidecât în exigență. S-a alienat în celălalt, și apoi vrea să-și recapete individualitatea: trebuie să și-l anexeze pe acela care îi posedă ființa. I se dăruiește în întregime: dar trebuie ca el să fie disponibil pe de-a-ntregul pentru a primi cu demnitate acest dar. Îi dedică toate clipele vieții ei; dar e! trebuie să fie prezent în fiecare clipă. Nu vrea să trăiască decât prin el: dar vrea să trăiască; el trebuie să se consacre acestui scop: s-o facă să

trăiască.

Te iubesc uneori nebunește și în aceste momente nu înțeleg că eu n-aș putea, n-aș avea cum și n-ar trebui să fiu pentru tine o obsesie, așa cum ești tu pentru mine, îi scrie doamna d'Agoult lui Liszt.

Ea încearcă să-și înfrâneze dorința spontană de a fi totul pentru el. Aceeași chemare transpare din tânguirea doamnei de Lespinnasse:

Doamne! Dacă ai ști cum sunt zilele, cum e viața golită de interesul și de plăcerea de a te vedea! Prietene, dumitale îți sunt de ajuns diversele lucruri între care îți împărți viața, ocupațiile, mișcarea; în timp ce, pentru nune, fericirea ești dumneata, numai dumneata; n-aș vrea să trăiesc dacă n-ar trebui să te văd și să te iubesc în fiecare moment al vieții mele.

La început îndrăgostita era încântată să satisfacă dorința amantului său; apoi - precum pompierul legendar care din dragoste pentru meseria lui face să izbucnească peste tot incendii - se străduiește să trezească această dorință pentru a avea ce să satisfacă; dacă nu reușește, se simte umilită, inutilă, într-atât încât amantul ajunge să simuleze o pasiune pe care n-o mai încearcă. Aceasta e o altă minciună a dragostei și o mulțime de bărbați - Lawrence, Montherlant —au denunțat-o cu ranchiună: dragostea în acest caz se crede un dar, când de fapt nu este decât tiranie. Benjamin Constant a descris cu asprime, în *Adolphe*, lanțurile cu care îl înconjoară pe bărbat chiar și pasiunea cea mai generoasă a unei femei. „Nu-și măsura sacrificiile, pentru că era prea ocupată să mă facă să le accept”, scrie el, cu cruzime, despre Eleonore. Acceptarea este într-adevăr un angajament care îl înlanțuie pe amant, fără măcar să aibă privilegiul de a apărea ca fiind el acela care

oferă; femeia îi cere să primească cu recunoștință poverile cu care ea îl copleșește. Iar tirania sa este insașiabilă. Bărbatul îndrăgostit este autoritar; dar când a obținut ceea ce voia, este satisfăcut, în timp ce devotamentul plin de exigențe al femeii este nelimitat. Un bărbat care are încredere în iubita lui acceptă fără neplăcere ca ea să lipsească, să fie departe de el; dacă e sigur că-i aparține, îi place mai mult să posede o ființă liberă decât un obiect. Dimpotrivă, absența amantului este totdeauna pentru femeie o tortură: el este o privire, un judecător, și imediat ce-și ațintește privirea asupra altui lucru, o frustrează; tot ceea ce vede este furat de la ea; departe de el, se simte depusată în același timp de sine însăși și de lume. Chiar și așezat alături de ea, citind, scriind, o abandonează, o trădează. Ea îi urăște somnul. Pe Baudelaire îl înduioșează femeia adormită. „Frumoșii tăi ochi sunt obosiți, biata mea iubită.” Proust o privește cu plăcere pe Albertine adormită^[392]; pentru că gelozia masculină este pur și simplu voința unei posesiuni exclusive; iubita, când somnul îi redă candoarea dezarmată a copilăriei, nu aparține nimănui: bărbatului îi ajunge această certitudine. Dar zeul, stăpânul nu trebuie să se abandoneze odihnei imanentei; femeia privește această transcendență fulgerată cu o privire ostilă; îi detestă inerția animalică, trupul bărbatului nu mai există pentru ea, ci în sine, abandonat unei contingente a cărei răscumpărare este propria sa contingență. Violette Leduc a exprimat foarte pregnant acest sentiment:

Îi urăsc pe cei care dorm. Mă aplec asupra lor cu intenții rele. Supunerea lor mă exasperează. Urăsc seninătatea lor inconștientă, falsa anestezie, chipul de orb studios, beția rațională, străduința lor de incapabili... Am pândit, am așteptat îndelung o bulă roz care să iasă din gura iubitului meu adormit. Nu voiam de la el decât o bulă care să dovedească faptul că este acolo. Nu s-a întâmplat

nimic. Am văzut că pleoapele lui de noapte erau pleoape de mort... Mă refugiam în voioșia pleoapelor sale, când nu reușeam să mă înțeleg cu acest bărbat. Are somnul greu. Mi-a furat totul. Îl urăsc pe iubitul meu când doarme; poate să-și creeze cu inconștiență o liniște care mie mi-e străină...îi urăsc fruntea de miere.... În adâncul lui, se străduiește pentru odihna lui. Recapitulează nu se știe ce.... Am plecat în zbor, ca niște păsări. Am vrut să părăsim pământul cu ajutorul temperamentului nostru. Am decolat, am escaladat înălțimi, am pândit, am așteptat, am fredonat, am ajuns, am gemut, am câștigat și am pierdut împreună. Am tras chiulul cu seriozitate. Am descoperit un nou fel de neant. Acum dormi. Nu e cinstit să te sustragi astfel... Dacă iubitul meu care doarme se mișcă, mâna mea atinge, fără să vrea, sămânța. Pivnița cu cincizeci de saci de grâu este sufocantă, despotică. Testiculele unui bărbat care doarme au căzut pe mâna mea... Țin în mâini micii saci cu sămânță. Țin în mână câmpurile care vor fi arate, livezile care vor fi îngrijite, forța apelor care va fi transformată, cele patru scânduri care vor fi bătute în cuie, prelatele care vor fi ridicate. Țin în mână fructele, florile, animalele selecționate. Țin în mână bisturiul, foarfecele de grădinar, sonda, revolverul, forcepsul, și toate acestea nu-mi umplu mâna. Sămânța lumii care doarme nu este decât prisosul care se leagănă încolo și-ncoace al unei prelungiri a sufletului...

Când dormi, te urăsc.

Nu trebuie ca zeul să adoarmă: dacă asta se întâmplă, devine lut. carne; nu trebuie să înceteze să fie prezent: astfel, făptura lui se prăbușește în neant. Pentru femeie, somnul bărbatului este avariție și trădare. Uneori amantul își trezește iubita pentru a o îmbrățișa; ea îl trezește pur și simplu pentru ca el să nu doarmă, să nu se

îndepărteze, să nu se gândească decât la ea, închis în camera, în patul, în brațele ei, ca Dumnezeu în tabernacol. Asta dorește femeia: este o temniceră.

Și totuși, nu consimte cu adevărat ca bărbatul să nu fie altceva decât prizonierul ei. Este unul dintre paradoxurile dureroase ale dragostei: captiv, zeul se leapădă de divinitatea sa Femeia își salvează transcendența destinând-o iubitului său; dar trebuie ca el s-o poarte către întreaga lume. Dacă cei doi amanți se cufundă împreună în absolutul pasiunii, toată libertatea se degradează în imanență, numai moartea mai poate atunci să le aducă o soluție; acesta este unul dintre sensurile mitului Tristan și Isolda. Doi amanți care se destinează exclusiv unul altuia sunt morți deja: mor de plictiseală. În cartea sa *Amintiri străine*, Mareei Arland a descris această lentă agonie a unei iubiri care se devoră singură. Femeia cunoaște aceasta primejdie. În afară de crizele sale de frenezie geloasă, ea însăși îi cere bărbatului să fie proiect, acțiune: nu mai este un erou dacă nu face nici o faptă de vitejie Cavalerul care pleacă spre noi bătălii își ofensează iubita; dar îl disprețuiește dacă rămâne să stea la picioarele ei Este chinul imposibilei iubiri: femeia vrea să-l aibă pe bărbat în întregime, dar îi cere să depășească orice posesie posibilă: nimeni nu are o libertate; ea vrea să închidă aici o ființă care, după expresia lui Heidegger, este „o creatură a depărtărilor”, și ea știe bine că această tentativă este condamnată „Prietene, te iubesc așa cum trebuie să iubești, excesiv, nebunește, cu pasiune și disperare”, scrie Juliette Lespinasse. Dragostea idolatră, dacă este lucidă, nu poate fi decât disperată Căci femeia care îi cere iubitului său să fie erou, uriaș, semizeu, îi cere să nu fie totul pentru el, în timp ce ea nu poate fi fericită decât cu condiția ca el să-i umple cu totul ființa.

Pasiunea femeii, renunțarea totală la orice fel de drepturi proprii postulează precis că acest sentiment, această dorință de renunțare nu există pentru celălalt sex, spune Nietzsche^[393], căci dacă amândoi ar renunța la sine pentru dragoste, ar rezulta, pe legea mea, nu știu prea bine ce, poate teama de vid? Femeia poate fi luată... ea vrea deci pe cineva care s-o ia, care să nu se dea el însuși, care să nu se abandoneze, ci, dimpotrivă, să vrea să-și îmbogățească eul prin dragoste... Femeia se dă, bărbatul se îmbogățește cu ea...

Cel puțin, femeia își va putea afla bucuria în această îmbogățire pe care i-o aduce iubitului; ea nu este Totul pentru el: dar va încerca să se creadă indispensabilă; nu există o gradare a necesității. Dacă el „nu se poate lipsi de ea” se consideră temelia prețioasei lui existențe și își află în aceasta propria-i valoare. Îl servește cu bucurie; dar el trebuie să recunoască aceste servicii și să le aprecieze așa cum merită; darul devine exigență după dialectica obișnuită a devotamentului^[394]. O femeie cu scrupule se va întreba: „Oare chiar are nevoie de mine?” Bărbatul o îndrăgește, o dorește cu o tandrețe și o dorință deosebite: dar n-ar simți și pentru alta la fel? Multe îndrăgostite se lasă înșelate; ignoră cu bună știință faptul că generalitatea este învăluită în singularitate, iar bărbatul le ajută să întrețină această iluzie pentru că și el o împărtășește la început; adesea în dorința lui există o ardoare care pare a sfida timpul; în momentul în care dorește o femeie, o dorește cu pasiune, n-o dorește decât pe ea: și, desigur, clipa este absolută, dar este absolutul unei clipe. Victima a iluziei, femeia vrea s-o prelungească în eternitate. Divinizată de îmbrățișarea stăpânului, crede că a fost întotdeauna divinizată și predestinată zeului, ea singură. Dar dorința masculină este pe cât de imperioasă, pe atât de trecătoare; o dată satisfăcută, se stinge la fel de

repede. În schimb, femeia devine prizoniera bărbatului iubit cel mai adesea după ce a făcut dragoste cu el. Este o temă care circulă în toată literatura facilă și în cântecele ieftine. „Un băiat trecea, o fată chita. Un băiat cânta, o fată plângea...” Și chiar dacă bărbatul este legat de femeie cu legături puternice, aceasta nu înseamnă că ea îi este necesară. Totuși, acest lucru îl cere ea: abdicarea ei nu o salvează decât cu condiția să-i restituie imperiul; nu poți scăpa de jocul reciprocității. Ea trebuie deci să sufere sau să se mintă. Cel mai adesea se agață de minciună. Își imaginează dragostea bărbatului ca fiind aidoma celei pe care i-o poartă ea; este de rea-credință atunci când ia dorința drept dragoste, erecția, drept dorință, dragostea, drept o religie. Îl obligă pe bărbat să o mintă: „Mă iubești? Mă iubești ca altădată? Mă vei iubi întotdeauna?” Este foarte abilă în a pune aceste întrebări în momentele în care nu este timp pentru răspunsuri nuanțate sau sincere, în așa fel încât împrejurările interzic aceste răspunsuri: în timpul îmbrățișărilor amoroase, când este bolnavă, printre hohote de plâns sau pe peronul unei gări, femeia îi pune întrebări imperioase, iar din răspunsurile primite își face niște trofee; în lipsa unor răspunsuri, face să vorbească tăcerea: orice îndrăgostită adevărată este mai mult sau mai puțin paranoică. Îmi amintesc de o prietenă care declara, vorbind despre iubitul ei de departe care nu-i mai dăduse de mult timp nici o veste: „Când vrei să părăsești pe cineva, îi scrii ca să-i anunți ruptura”; apoi, după ce primise o scrisoare lipsită de orice ambiguitate: „Când vrei să o rupi cu cineva, nu-i scrii deloc”. De multe ori e foarte dificil de hotărât, în fața confidențelor primite, unde începe delirul patologic. Descrise de îndrăgostita în panică, purtările bărbatului apar întotdeauna ca extravagante: este un nevrotic, un sadic, un refulat, un masochist, un demon, un ușuratic, un laș, sau

toate acestea la un loc, sfidând explicațiile psihologice cele mai subtile. „X... mă adoră, este gelos ca un nebun, ar vrea să port o mască atunci când ies din casă: dar e o ființă atât de ciudată și care nu are încredere în dragoste: când sun la ușa lui, mă primește în hol, nici măcar nu mă lasă să intru...” Sau: „Z.. mă adora. Dar era prea orgolios ca să-mi ceară să merg la Lyon, unde locuiește: m-am dus, m-am instalat la el. După opt zile. fără măcar să ne certăm, m-a dat afară. L-am mai văzut de două ori. A treia oară când i-am telefonat, a închis în mijlocul convorbirii. E nebun”. Aceste povești misterioase se limpezesc atunci când bărbatul explică: „N-o iubeam absolut deloc”, sau: „Simțeam pentru ea prietenie, dar n-aș fi suportat să trăiesc o lună alături de ea”. Când este prea obstinată, reaua-credință o conduce pe femeie de-a dreptul la ospiciu: una dintre trăsăturile constante ale erotomaniei este faptul că purtările iubitului apar ca fiind enigmatice sau paradoxale: prin acest mijloc, delirul bolnavei izbutește totdeauna să sfarme rezistențele realității. O femeie normală reușește uneori să se recunoască învinsă în fața realității, să recunoască faptul ca nu este iubită. Dar atâta timp cât nu a fost încolțită s-o facă. Întotdeauna trișează puțin. Chiar și în dragostea reciprocă, între sentimentele celor doi iubiți este o diferență fundamentală pe care ea se străduiește s-o mascheze. Trebuie ca bărbatul să fie în stare să se justifice fără ajutorul ei, din moment ce speră să fie justificată prin el. Dacă îi este necesar, aceasta se întâmplă pentru că ea fuge de libertatea sa: dar dacă el își asumă libertatea fără de care nu ar fi erou, și nici măcar bărbat, nimic și nimeni nu i-ar putea fi necesar. Dependența pe care o acceptă femeia vine din slăbiciunea ei: cum ar putea afla ea o dependență reciprocă la cel pe care-l iubește tocmai pentru forța lui?

Un suflet deosebit de exigent nu și-ar putea găsi liniștea în dragoste, pentru că vizează un scop contradictoriu. Sfâșiat, chinuit, riscă să devină o povară pentru cel căruia visa să-i fie sclav; pentru că nu se simte indispensabil, devine inoportun, odios. Este o tragedie care se întâmplă foarte frecvent. Dacă este înțeleaptă și mai puțin intransigentă, îndrăgostita se resemnează. Nu este totul, nu este absolut necesară: îi ajunge să fie de folos; alta de-abia așteaptă să-i ia locul, și de aceea se mulțumește să fie cea care este acolo. Poate atunci să guste o fericire modestă; dar chiar și între aceste limite fericirea va fi umbrită de nori. Îndrăgostita așteaptă, și este mai dureros acest lucru pentru ea decât pentru soție. Dacă soția însăși este în mod exclusiv o îndrăgostită, treburile casnice, maternitatea, ocupațiile, plăcerile nu au nici o valoare în ochii ei: doar prezența soțului o smulge din limburile plictisului: „Când nu ești aici, mi se pare că nici nu merită să privesc lumina zilei; tot ce mi se întâmplă atunci mi se pare mort, nu mai sunt decât o rochie aruncată pe un scaun”, scrie Cerile Sauvage în primii ani ai căsătoriei.^[395] Și am văzut că, foarte adesea, în afara căsătoriei se naște și înfloarește dragostea-pasiune. Unul dintre cele mai remarcabile exemple ale unei vieți dedicate în întregime dragostei este acela al Juliettei Drouet: viața ei nu este decât o așteptare infinită. „Trebuie întotdeauna să revin în același punct de plecare, adică să te aștept la nesfârșit” îi scrie ea lui Hugo. „Te aștept ca o veveriță în cușcă.” „Doamne! ce trist este pentru o fire ca a mea să aștepte de la un capăt al vieții la altul!” „Ce zi! Credeam că nu mai trece odată, atât de mult te-am așteptat, și acum mi se pare că a trecut prea repede, pentru că nu te-am văzut...” „Mi se pare că o zi durează o veșnicie...” „Te aștept pentru că, la urma urmei, prefer să te aștept decât să cred că n-ai să vii niciodată...” Este adevărat că Hugo, după ce o determinase pe Juliette să rupă relația cu

protectorul ei, prințul Demidoff, a închis-o într-un apartament și timp de doisprezece ani i-a interzis să iasă singură, astfel încât să nu poată relua legăturile cu nici unul dintre prietenii ei de altădată. Dar, chiar și atunci când soarta celei care semna „Sărmana ta victimă întemnițată” s-a îndulcit, aceasta a continuat să trăiască numai pentru iubitul ei și în tot acest timp să-l vadă foarte rar. „Te iubesc, multiubitul meu Victor” , scrie ea în 1841, „dar inima mi-e tristă și plină de amărăciune; te văd atât de puțin, atât de puțin, și în puținul timp în care te văd, îmi aparții atât de puțin, încât toate acestea se adună într-o tristețe care îmi umple inima și mintea.” Ea visează să concilieze independența și dragostea. „Aș vrea să fiu în același timp liberă și sclavă, liberă printr-un statut care să-mi asigure existența și sclavă numai a dragostei mele.” Dar, cum eșuase în cariera ei de actriță, a trebuit „de la un capăt al vieții la altul” să se resemneze la a nu fi decât o amantă. În ciuda eforturilor sale de a-și servi idolul, ceasurile ei erau prea pustii: stau mărturie cele șaptesprezece mii de scrisori pe care i le-a scris lui Hugo într-un ritm de trei sau patru sute pe an. Între vizitele stăpânului său, nu putea decât să încerce să-și omoare timpul. Pentru femeia din harem, cea mai mare oroare este aceea că zilele sale sunt pustiuri de plictis: când bărbatul nu se folosește de acest obiect pe care-l reprezintă ea în ochii lui, femeia nu mai este nimic, absolut nimic. Situația îndrăgostitei este asemănătoare: nu vrea să fie decât femeia iubită, nimic altceva nu are preț în ochii ei. Pentru a exista, trebuie ca amantul să fie alături de ea, să se ocupe de ea; îi așteaptă venirea, dorința, trezirea; cum a părăsit-o începe din nou să-l aștepte. Acesta este blestemul care apasă asupra eroinei din *Strada lăaturalnică*, sau asupra aceleia din *Intemperii*, preotese și victime ale dragostei pure. Este pedeapsa cea mai rea a femeii care nu și-a luat destinul în propriile-i mâini.

A aștepta poate fi o bucurie; pentru cea care-și așteaptă iubitul știind că acesta vine spre ea, știind că o iubește, așteptarea este o promisiune strălucitoare. Dar după ce a trecut beția încrezătoare a dragostei care schimbă chiar și prezența în absență, în pustiul absentei se amestecă chinurile neliniștii: bărbatul poate să nu se mai întoarcă niciodată. Am cunoscut o femeie care, de fiecare dată când iubitul ei se întorcea. Îl primea cu uimire...Credeam că nu mai vii”, îi spunea. Și, dacă o întreba de ce, răspundea: „Ai putea să nu mai vii Când te aștept am impresia că n-am să te mai văd niciodată”. Mai ales că e posibil ca el să înceteze s-o iubească: poate să se îndrăgostească de alta. Căci violența cu care femeia încearcă să se mintă, spunând: „Mă iubește la nebunie, nu mă iubește decât pe mine”, nu exclude chinurile geloziei. Este o trăsătură tipică pentru automatizare să permită existența unor afirmații pasionate și contradictorii. Astfel, nebunul care se crede cu încăpățănare Napoleon recunoaște fără nici o jenă că este și frizer. Rar acceptă femeia să se întrebe pe sine- „Oare mă iubește cu adevărat?” în schimb, se întreabă de o sută de ori: „Oare iubește pe alta?” Nu vrea să admită că pasiunea amantului ar fi putut să se stingă puțin câte puțin, nici ca acesta ar putea pune mai puțin preț pe dragoste decât ea: imediat își inventează rivale Consideră că dragostea este în același timp un sentiment liber și o magie, și crede că bărbatul „ei” continuă s-o iubească în libertatea sa în timp ce este „îmbrobodit”, „prins în capcană” de o intrigantă pricepută la astfel de lucruri. Bărbatul o sesizează pe femeie ca fiind asimilată lui, în imanența ei; de aceea îi face jocul; s-a străduit să-și imagineze că și ea este un Celălalt care-i scapă; gelozia nu este la el decât o criză trecătoare, la fel ca și dragostea: se întâmplă ca această criză să fie violentă și chiar ucigașă, dar se întâmplă rar ca neliniștea să persiste în el mai mult timp Gelozia

apare la el ca o manifestare derivată: când afacerile îi merg prost, când se simte năpăstuit de viață, crede că este batjocorit de femeia cu care trăiește.

^[396] Dimpotrivă, femeia, care-l iubește pe bărbat datorită alterității și a transcendenței lui, se simte în primejdie în orice moment. Între trădarea absenței și infidelitate nu este o distanță prea mare. Cum se simte prea puțin iubită, devine geloasă: date fiind exigențele pe care le are, întotdeauna se întâmplă așa, mai mult sau mai puțin; reproșurile, plângerile ei, oricare le-ar fi pretextele, se traduc prin scene de gelozie: astfel își va exprima nerăbdarea și plictisul așteptării, sentimentul amar al dependenței sale, regretul de a nu avea decât o existență mutilată. Tot destinul ei este în joc în fiecare privire pe care bărbatul iubit i-o aruncă altei femei, pentru că s-a alienat în întregime în el. De aceea este iritată când ochii lui se întorc un moment către o străină; dacă el îi amintește că și ea s-a uitat lung la un necunoscut, răspunde cu convingere: „Nu e același lucru”. Și are dreptate. Un bărbat privit de o femeie nu primește nimic: darul nu intervine decât atunci când trupul feminin se transformă în pradă. În timp ce femeia râvnită este imediat metamorfozată în obiect dezirabil și dorit; iar îndrăgostita disprețuită „cade în lutul obișnuit”. De aceea este fără încetare la pândă. Ce face el? La ce se uită? Cu cine vorbește? Un surâs poate să-i ia înapoi ceea ce i-a dat o dorință, ajunge un singur moment pentru ca bărbatul să fie aruncat din „lumina sidefie a nemuririi” în crepusculul cotidian. A primit totul de la dragoste, poate pierde totul pierzând-o. Imprecisă sau bine definită, fără temei sau justificată, gelozia este pentru femeie o tortură înnebunitoare, pentru că este o contestare radicală a dragostei: dacă trădarea e sigură, ea trebuie fie să renunțe să-și mai facă din dragoste o religie, fie să renunțe la această dragoste; este o răsturnare atât de radicală, încât este ușor de înțeles cum îndrăgostita, îndoindu-se

și mistificându-se rând pe rând, este obsedată de dorința și de teama de a descoperi adevărul ucigător.

Când femeia este în același timp arogantă și anxioasă, se întâmplă adesea să fie geloasă fără încetare și să greșească: Juliette Drouet a cunoscut chinurile bănuiei față de toate femeile din apropierea Un Hugo, uitând să se teamă doar de Leonie Biard, care a fost totuși iubita lui timp de opt ani. În incertitudinea în care plutește îndrăgostita, orice altă femeie este o rivală, un pericol. Dragostea ucide prietenia, prin faptul că îndrăgostita se închide în universul bărbatului iubit; gelozia îi exasperează singurătatea și, prin aceasta, face ca dependența ei să fie și mai strânsă. Ea găsește, totuși, un sprijin împotriva plictisului: a păstra un soț este o meserie; a păstra un amant este un soi de chemare divină. Femeia care, pierdută în adorația sa fericită, își neglija propria persoană începe să se preocupe de ea imediat ce presimte o amenințare. Toaletele, îngrijirea casei,

paradele mondene devin momentele unei adevărate bătălii. Lupta este o activitate tonică; atâta timp cât este aproape sigură că va învinge, războinica află în ea o plăcere sfâșietoare. Dar teama neliniștită a înfrângerii transformă într-o servitute umilitoare darul acceptat cu generozitate. Pentru a se apăra, bărbatul atacă. O femeie, chiar și orgolioasă, va fi constrânsă să devină blândă și pasivă; manevrele, șiretlicurile, prudența, viclenia, surâsurile, farmecul, docilitatea sunt cele mai bune arme ale sale. Îmi amintesc de acea femeie la ușa căreia am sunat într-o seară pe neașteptate; o părăsisem cu două ore mai devreme, prost machiată, îmbrăcată neglijent, cu ochii stinși; acum îl aștepta pe ci; când m-a zărit și-a reluat expresia obișnuită, dar o clipă am reușit s-o văd, pregătită pentru el, crispată în teamă și ipocrizie,

gata la orice suferință în spatele surâsului ei fericit; era pieptănată cu grijă, un fard insolit îi însuflețea buzele și obrații, era deghizată într-o bluză de dantelă de un alb strălucitor. Haine de sărbătoare, arme de luptă. Mascurii, cosmeticienii, „esteticienii” știu câtă seriozitate tragică pun clientele lor în îngrijirile care altora li se par superficiale. Femeia trebuie să inventeze seducții noi pentru amantul ei, trebuie să se transforme în aceea pe care el vrea s-o întâlnească și s-o posede, Dar toate eforturile sunt zadarnice: nu va mai reuși să învie în ea acea imagine străină care îl atrăsese mai întâi, care poate să-l atragă la o altă femeie. În amant există aceeași exigență duplicitară și imposibilă ca și în cazul soțului: ar vrea ca iubita lui să fie numai a lui și totuși să-i fie străină; vrea să corespundă exact visului său și să fie diferită de tot ce-ar putea inventa imaginația lui, un răspuns la așteptarea lui și o surpriză neprevăzută Această contradicție o sfâșie pe femeie și o predestinează eșecului încearcă să se modeleze după dorința amantului; multe femei, care înfloriseră în primele timpuri ale unei iubiri ce le confirma narcisismul, îi înspăimântă pe bărbați prin servilismul lor maniac atunci când se simt mai puțin iubite; obsedate, sărăcite, îl irita pe amant; dăruindu-i-se orbește, femeia a pierdut acea dimensiune de libertate care o făcea la început atât de fascinantă. El căuta în femeie un reflex al său; dar dacă imaginea este prea asemănătoare, se plictisește. Una dintre nenorocirile îndrăgostitei este că propria-i dragoste o desfigurează, o distruge; nu mai este decât o sclavă, o servitoare, o oglindă prea docilă, un ecou prea fidel. Când își dă seama de asta, nefericirea îi scade și mai mult prețul; prin lacrimi, revendicări și scene, își pierde cu totul orice seducție. O ființă este ceea ce face; cât despre îndrăgostită, ea s-a încredințat unei conștiințe străine și a renunțat să mai facă ceva. „Nu știu decât să iubesc”, scrie Juliette de

Lespinasse. *Eu nu sunt decât dragoste*: acest titlu de roman^[397] este deviza îndrăgostitei; ea nu este decât dragoste; iar atunci când dragostea este privată de obiectul ei, nu mai este nimic.

Adesea își înțelege eroarea și încearcă să-și reafirme libertatea, să-și regăsească alteritatea; devine cochetă. Dorită de alți bărbați, începe să-l intereseze din nou pe amantul blazat: este tema frecventă a numeroase romane de amor; depărtarea ajunge pentru a-i reda prestigiul; Albertine pare fadă când este prezentă și docilă; absentă, redevine misterioasă, și Proust, gelos, o dorește din nou. Dar aceste manevre sunt delicate; dacă bărbatul le vede în adevărata lor lumină, nu fac decât să-i confirme în mod derizoriu aservirea sclavei sale. Și chiar și reușita lor este primejdioasă: bărbatul își disprețuiește iubita pentru că este a lui, dar este legat de ea din același motiv; o infidelitate va distruge disprețul sau atașamentul? Este posibil ca bărbatul, înciudat, să se îndepărteze de femeia devenită indiferentă: poate că o vrea liberă, dar vrea să-i aparțină. Ea cunoaște acest risc, și cochetăria sa este ca și paralizată. Îndrăgostitei îi este aproape imposibil să joace cu îndemânare acest joc; îi este prea teamă să nu fie prinsă în capcană. Și, în măsura în care își respectă încă iubitul, îi repugnă să-l înșele: cum ar mai putea rămâne un zeu în ochii ei? Dacă va câștiga partida, își va pierde idolul; dacă o pierde, se pierde pe sine. Nu există nici o scăpare.

O îndrăgostită prudentă — dar aceste două cuvinte nu se potrivesc deloc împreună - se străduiește să convertească pasiunea amantului în tandrețe, în prietenie, în obișnuință; sau încearcă să-l lege de ea prin legături durabile: căsătorie, un copil; multe relații sunt obsedate de această dorință a căsătoriei, care este de fapt o dorință de securitate; o iubită pricepută profită de generozitatea de la început a

iubirii spre a-și lua măsuri de siguranță pentru viitor: dar dacă se dedă acestor speculații nu mai merită numele de îndrăgostită. Căci aceasta visează să capteze pentru totdeauna libertatea amantului, și nu să o anihileze. De aceea, în afară de cazul foarte rar în care liberul angajament se păstrează toată viața, dragostea-religie duce la o catastrofă. În relația sa cu Mora, domnișoara de Lespinasse a avut norocul să se plictisească prima: și s-a plictisit pentru că l-a întâlnit pe Gilbert, care l-a rânduindu-i s-a plictisit imediat de ea. Dragostea dintre doamna d'Agoult și Liszt a murit din pricina acestei dialectici implacabile: pasiunea, vitalitatea, ambiția care-l făceau pe Liszt demn de a fi iubit îl predestinau unor alte iubiri. Călugărița portugheză nu putea decât să fie abandonată. Flacăra care-l făcea pe d'Annunzio atât de captivant^[398] avea ca revers infidelitatea sa. O ruptură îl poate marca profund pe bărbat: dar are oricum înainte viața lui de bărbat. Pe când o femeie părăsită nu mai are nimic, nu mai este nimic. Dacă este întrebată „Cum trăiai înainte?” nici măcar nu-și mai amintește. Ea și-a lăsat lumea să se prăbușească în cenușă pentru a adopta o patrie nouă din care este brusc izgonită; a renegat toate valorile în care credea, a rupt legăturile cu prietenii ei; se trezește deodată fără adăpost, și totul în jurul ei e pustiu. Cum ar putea ea începe o viață nouă, din moment ce în afară de iubitul ei nu mai există nimic? Se refugiază în delirurile ei, precum altădată femeile se duceau la mănăstire; sau, dacă este prea rațională, nu-i rămâne decât să moară; foarte repede, precum doamna de Lespinasse, sau încetul cu încetul; agonia poate dura mult. Când timp de zece ani, douăzeci de ani, o femeie i s-a dedicat cu trup și suflet unui bărbat, când el a reușit să se mențină ferm pe pedestalul pe care ea i l-a înălțat, părăsirea este o catastrofă fulgerătoare. „Ce pot face - se întreba o femeie de patruzeci de ani - ce pot face dacă Jacques nu mă mai iubește?” Se

îmbrăca, se pieptăna, se machia cu minuțiozitate; dar figura ei asprită, deja descompusă, nu mai putea trezi o dragoste nouă. Iar ea, după douăzeci de ani petrecuți în umbra unui bărbat, mai putea iubi pe altul? Când ai patruzeci de ani, îți mai rămân încă mulți ani de trăit. Îmi amintesc de o femeie care avea încă ochi frumoși și trăsături nobile, în ciuda unei figuri umflate de suferință, și care, nedându-și măcar seama, lăsa lacrimile să-i curgă pe obraji în public, fără să vadă nimic, fără să audă nimic. Acum zeul spune alteia cuvintele inventate pentru ea; regină detronată, nu mai știe dacă a domnit vreodată peste un regat adevărat. Dacă femeia este încă tânără, mai are șanse să se vindece: va fi vindecată de o nouă dragoste; uneori se dăruiește cu ceva mai multă rezervă, înțelegând că ceea ce nu este unic nu poate fi absolut; dar adesea se va sfărâma și mai violent decât prima dată, pentru că trebuie să-și răscumpere și înfrângerea de dinainte. Eșecul dragostei absolute nu este o încercare fecundă decât dacă femeia este în stare să se redreseze; despărțită de Abelard, Héloise nu s-a transformat într-o epavă pentru că și-a construit o existență autonomă conducând o mănăstire. Eroinele lui Colette sunt prea orgolioase și au prea multe resurse pentru a se lăsa sfărâmate de o decepție amoroasă: Renée Mere se salvează prin muncă. Iar Sido îi spunea fiicei sale că nu o neliniștea prea mult destinul ei sentimental pentru că știa că ea, Colette, este altceva decât o îndrăgostită. Însă puține crime antrenează o pedeapsă mai mare decât această vină generoasă de a se dăruia în întregime în mâinile cuiva.

Dragostea autentică ar trebui să fie întemeiată pe recunoașterea reciprocă a două libertăți; fiecare dintre amanți s-ar simți în același timp ca fiind el însuși și altul; nici unul n-ar renunța la transcendența sa, nici unul nu s-ar mutila; amândoi ar dezvălui împreună în lume valori și scopuri. Și

pentru unul și pentru celălalt dragostea ar fi o revelație a lui însuși prin dăruirea sa și prin îmbogățirea universului. În cartea sa despre *Cunoașterea de sine*, George Gusdorf rezumă foarte exact ceea ce bărbatul vrea de la dragoste.

Dragostea ne revelează nouă înșine făcându-ne să ieșim din noi înșine. Ne afirmăm în contact cu ceea ce ne este străin și complementar. Dragostea ca formă a cunoașterii descoperă noi ceruri și noi pământuri chiar în peisajul în care am trăit până atunci. Acesta este marele secret: lumea e alta, eu însumi sunt altul. Și nu mai sunt singurul care o știe. Ba chiar mai mult: cineva m-a învățat asta. Femeia are deci un rol indispensabil și capital în conștiința despre sine însuși a bărbatului.

De aici importanta pe care o capătă pentru bărbatul tânăr ucenicia amoroasă^[399]; am văzut cum Stendhal, Malraux se minunează de miracolul care face ca „eu însumi să fiu altul” . Dar Gusdorf se înșeală când scrie: „Și, într-un fel asemănător, bărbatul reprezintă pentru femeie un intermediar indispensabil al ei înseși în relație cu ea însăși”; căci în zilele noastre situația sa nu mai este asemănătoare; bărbatul se revelează sub o altă figură, dar rămâne el însuși, iar chipul său cel nou este integrat în ansamblul personalității sale. Pentru femeie n-ar fi același lucru decât dacă ea ar exista într-un mod la fel de esențial ca și pentru sine; ceea ce ar implica independența ei economică, ar însemna ca ea să se proiecteze în scopuri proprii și să se depășească fără intermediari către colectivitate. Atunci sunt posibile iubiri între egali, cum ar fi aceea dintre Kyo și May pe care o descrie Malraux. Se poate chiar ca femeia să joace un rol viril și dominator, precum doamna de Warens în relația ei cu Rousseau sau Lea față de Cheri. Dar, în majoritatea cazurilor, femeia nu este cunoscută decât drept Celălalt; capacitatea de a fi pentru Celălalt se confundă cu ființa ei înseși. Dragostea

nu este pentru ea un intermediar de la sine la sine, pentru că nu se regăsește în existența ei subiectivă. Rămâne îngropată în această amantă pe care bărbatul nu numai că a descoperit-o, dar a și creat-o; salvarea ei depinde de această libertate despotică care a întemeiat-o și care poate s-o distrugă în orice clipă. Toată viața ei va tremura în fața aceluia care-i ține în mâini destinul, fără să vrea și să fără să știe nimic despre aceasta; este în primejdie în Celălalt, este martorul neliniștit și neputincios al propriului ei destin. Tiran fără să vrea, călău în ciuda voinței sale, acest Celălalt are un chip dușman: în locul uniunii căutate, îndrăgostita cunoaște cea mai amară dintre singurătăți, în locul complicității, lupta și adesea chiar și ura. Dragostea este pentru femeie o supremă tentativă de a-și depăși, asumând-o, dependența la care este condamnată; dar, chiar și consimțită, dependența n-ar putea fi trăită decât în teamă și servilism.

Bărbații au proclamat care mai de care că dragostea este pentru femeie suprema împlinire. „O femeie care iubește ca o femeie devine prin aceasta și mai femeie”, spune Nietzsche, iar Balzac: „în ordinea elevată, viața bărbatului este glorie, viața femeii este iubire. Femeia nu devine egala bărbatului decât făcând din viața ei o ofrandă veșnică, așa cum aceea a bărbatului este veșnică acțiune”. Dar și aceasta este încă o crudă mistificare, pentru că bărbații nu se preocupă deloc să accepte ce le oferă femeia. Bărbatul nu are nevoie de devotamentul necondiționat pe care-l cere, nici de dragostea idolatră care-i flatează vanitatea; nu le primește decât cu condiția ca el să nu satisfacă exigențele pe care aceste atitudini le implică, în schimb. O îndeamnă pe femeie să se dăruiască, dar darurile ei îl obosesc; ea se trezește stânjenită de inutilele ei daruri, stânjenită de existența ei inutilă. În ziua în care femeia va putea

iubi prin forța, nu prin slăbiciunea ei, nu pentru a fugi de sine, ci pentru a se regăsi, nu pentru a renunța, ci pentru a se afirma, atunci pentru ea dragostea va deveni, la fel ca ^și pentru bărbat, un izvor de viață, și nu o primejdie de moarte. În așteptare, dragostea rezumă sub înfățișarea sa cea mai patetică blestemul care apasă asupra femeii închise în universul ei feminin, femeia mutilată, incapabilă să-și fie suficientă sieși. Nenumăratele martire ale dragostei au depus mărturie împotriva nedreptății unui destin care le propune ca ultimă salvare un infern steril.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Capitolul XIII: Femeia mistică

Dragostea i-a fost dată femeii ca suprema sa vocație și, când o închină unui bărbat, în el îl caută pe Dumnezeu: dacă împrejurările îi interzic dragostea omenească, dacă este dezamăgită sau prea pretențioasă, va alege să adore divinitatea în Dumnezeu însuși. Desigur, au existat și bărbați care au fost consumați de această flacără; dar aceștia sunt rari, iar fervoarea lor avea o înfățișare intelectuală foarte pură. Pe când femeile care se abandonează cu deliciu logodnei celeste sunt o mulțime, și trăiesc această iubire într-o manieră ciudat de afectivă. Femeia este obișnuită să trăiască în genunchi; în mod firesc, va aștepta ca salvarea ei să coboare din cerul în care tronează bărbații; și aceștia sunt învăluiți în nori; maiestatea lor se descoperă dincolo de vălurile prezenței lor carnale. Cel iubit este întotdeauna mai mult sau mai puțin absent; comunică prin semne ambigue cu adoratoarea lui; ea nu-i cunoaște sentimentele decât printr-un act de credință; și cu cât îi apare superior, cu atât atitudinile lui i se par mai

impenetrabile. Așa cum am văzut, în erotomanie această credință rezista tuturor dezmințirilor. Femeia nu are nevoie să vadă, nici să atingă pentru a simți lingă ea Prezența divină. Fie că este vorba de un medic, de un preot sau de Dumnezeu, va cunoaște aceleași incontestabile dovezi, va primi ca o sclavă în inima ei valurile unei iubiri care cade de sus. Dragostea omenească, dragostea divină se confundă, nu pentru că ultima ar fi o sublimare a celei dintâi, ci pentru că și dragostea omenească este un avânt către transcendent, către absolut îndrăgostita, în orice caz, țintește să-și salveze existența contingentă unindu-se cu Totul întruchipat într-o Persoană suverană.

Acest echivoc este flagrant în anumite cazuri - patologice sau normale - în care amantul este divinizat, sau Dumnezeu capătă o înfățișare omenească. Îl voi cita numai pe acela raportat de Ferdiere în cartea sa despre erotomanie. Ceea ce urmează este discursul bolnavei:

În 1923, am corespondat cu un ziarist de la *Presse*; în fiecare zi citeam articolele sale despre morală, le citeam printre rânduri; mi se părea că-mi răspundea, îmi dădea sfaturi; îi scriam scrisori de dragoste, îi scriam mult... În 1924, mi-a venit brusc această idee: mi se părea că Dumnezeu caută o femeie, că urma să vină în curând să-mi vorbească; aveam impresia că-mi dăduse o misiune, că mă alesese ca să întemeiez un templu; mă credeam în centrul unei mulțimi foarte importante în care ar fi niște femei îngrijite de doctori... În acel moment... am fost transferată la ospiciul din Clermont... Acolo erau niște medici tineri care voiau să refacă lumea: în celula mea le simțeam sărutările pe degete, le simțeam organele sexuale în mâna mea; o dată, mi-au spus: „Nu ești sensibilă, ci senzuală; întoarce-te”. M-am întors și i-am simțit în mine; era foarte plăcut... Medicul de

gardă, doctorul D..., era ca un zeu; simțeam că se întâmpla ceva cu el când venea lângă patul meu. Mă privea și părea să-mi spună: Sunt numai al tău. Mă iubea cu adevărat. Într-o zi m-a privit insistent, într-un fel cu totul extraordinar... ochii lui, din verzi, s-au făcut albaștri ca cerul... și s-au mărit intens, într-un fel formidabil... privea efectul produs vorbind cu o altă bolnavă și surâdea... am rămas acolo blocată, legată de doctorul D..., nu oricine poate fi înlocuit și, în ciudă tuturor amantilor mei (am avut cincisprezece sau șaisprezece), n-am putut să mă despart de el; aici el este vinovat... De mai mult de doisprezece ani port discuții cu el, în gând.... când voiam să-l uit, apărea din nou... uneori chiar râdea de mine puțin... „Vezi, ți-e teamă de mine, spunea el mereu, ai putea să iubești pe alții, dar ai să revii întotdeauna la mine...” îi scriam frecvent scrisori, îi fixam chiar întâlniri la care mă duceam. Anul trecut m-am dus să-l văd; a luat o atitudine rece; m-am simțit stupidă și am plecat... Mi se spune că s-a căsătorit cu altă femeie, dar mă va iubi întotdeauna... este soțul meu și totuși actul nu s-a întâmplat niciodată, actul care ne-ar uni... „Lasă totul, îmi spune uneori, cu mine vei urca întotdeauna, nu vei mai fi precum ființele de pe pământ” Vedeți: de fiecare dată când îl caut pe Dumnezeu, găsesc un bărbat, nu mai știu spre ce religie să mă întorc.

Este vorba aici despre un caz patologic. Dar la multe bigote întâlnim această confuzie inextricabilă între bărbat și Dumnezeu. Mai ales confesorul ocupă acest loc echivoc între pământ și cer. El ascultă cu urechile lui de carne mărturisirile păcătoasei care-și deschide sufletul, dar o lumină supranaturală strălucește în privirea cu care o învăluie; este un bărbat divin, este Dumnezeu prezent sub înfățișarea unui bărbat. Doamna Guyon descrie în acești termeni întâlnirea ei cu

părintele Ea Combe: „Mi s-a părut că o undă de grație trecea de la el la mine prin adâncul cel mai intim al sufletului și se întorcea de la mine la el astfel încât el simțea același efect”. Intervenția călugărului a eliberat-o de uscăciunea de care suferea de ani întregi și i-a înflăcărat iar sufletul cu pasiune. A trăit alături de el de-a lungul întregii sale perioade mistice. Și mărturisește: „Nu mai era decât o unitate, un întreg, astfel încât nu-l mai puteam distinge de Dumnezeu”. Ar însemna să rezumăm prea mult spunând că era îndrăgostită de fapt de un bărbat și că se prefăcea că-l iubește pe Dumnezeu: îl iubea și pe acel bărbat, pentru că în ochii ei era altceva decât el însuși. Precum bolnava lui Ferdiere, ceea ce căuta ea în mod indistinct să atingă era sursa supremă a valorilor. Orice mistică țintește acest scop. Intermediarul bărbat îi este uneori folositor pentru a-și lua zborul către pustietatea cerului; dar nu este indispensabil. Nereușind să distingă realitatea de joc, actul de conduită magică, obiectul de imaginar, femeia este prin excelență capabilă să facă prezentă, prin trupul ei, o absență. Mult mai grav este să identifice, cum s-a întâmplat uneori, misticismul și erotomania; erotomana se simte valorizată de dragostea unei ființe suverane; aceasta ia inițiativa raportului amoros și iubește cu mai multă pasiune decât este iubită; își arată sentimentele prin semne evidente, dar secrete; este gelos și iritat de lipsa de fervoare a alesei, și atunci nu ezită să o pedepsească; nu se manifestă aproape niciodată sub o înfățișare carnală și concretă. Toate aceste trăsături se regăsesc la femeile mistice: Dumnezeu îndrăgește pe vecie sufletul pe care-l înflăcărează cu dragostea lui, și-a vărsat sângele pentru ea, îi pregătește splendide apoteoze. Tot ceea ce poate face ea este să se abandoneze fără nici o rezistență flăcărilor iubirii sale.

Este cunoscut faptul că erotomania capătă o înfățișare când sexuală, când platonice. Tot astfel, trupul este mai mult sau mai puțin implicat în sentimentele pe care mistica i le închină lui Dumnezeu. Efuziunile sale sunt calchiate pe acelea ale îndrăgostiților de pe pământ. În timp ce Angela din Foligno contemplă o imagine a lui Christ strângându-l în brațe pe Sfântul Francisc, Iisus îi spune: „Iată cum am să te țin strâns în brațele mele, și mai mult decât se poate vedea cu ochii trupului... nu te voi părăsi niciodată dacă mă iubești”. Doamna Guyon scrie: „Dragostea nu-mi lăsa nici un moment de odihnă. Îi spuneam: «O, dragostea mea, ajunge, lasă-mă». «Vreau dragostea care îți dă fiori inefabili în suflet, dragostea care te face să leșini...» «O, Doamne! dacă le-ai face pe femeile cele mai senzuale să simtă ceea ce simt eu acum, ar renunța imediat la falsele lor plăceri pentru a se bucura de un dar atât de adevărat»,’.

Se cunoaște celebra viziune a Sfintei Tereza:

Îngerul ținea în mâini o lungă lance aurită. Din când în când o înfîgea în inima mea și o împingea până în măruntaie. Când scotea din mine lancea, era ca și cum mi-ar fi smuls măruntaiele și rămâneam înflăcărată de dragoste divină... Sunt sigură de un lucru, că durerea îmi pătrunde până în adâncul măruntaielor și mi se pare că ele sunt sfâșiate când soțul meu spiritual scoate săgeata cu care le-a străpuns.

Uneori se pretinde cu pietate că sărăcia limbajului o obligă pe mistică să împrumute acest vocabular erotic; dar ea nu are decât un singur trup, și împrumută din dragostea terestră nu numai cuvinte, ci și atitudini fizice; i se oferă lui Dumnezeu la fel cum i s-ar oferi unui bărbat. Aceasta nu micșorează deloc valoarea sentimentelor sale. Când Angela din Foligno devine, rând pe rând, „palidă și uscată” sau „grasă

și rubicondă”, după sentimentele sale, când răspândește râuri de lacrimi^[400] când se prăbușește, n-am putea deloc considera aceste fenomene ca fiind pur „spirituale”; dar a le explica numai prin excesiva „emotivitate” este ca și cum am invoca „virtutea adormitoare” a macului; trupul nu e niciodată cauza experiențelor subiective, pentru că el este, sub înfățișarea sa obiectivă, subiectul însuși; acesta își trăiește atitudinile în unitatea existenței sale. Adversarii și admiratorii misticilor cred că a da un conținut sexual extazelor Sfintei Tereza înseamnă s-o coboare la nivelul unei isterice. Însă ceea ce-l înjosește pe subiectul isteric nu este faptul că trupul lui îi exprimă în mod activ obsesiile, ci faptul că este obsedat, că libertatea sa este fermecată și anulată; măiestria unui fachir, exercitată asupra propriului său organism, nu-l face sclavul acesteia; mimica trupului poate fi învăluită în elanul unei libertăți. Textele Sfintei Tereza nu lasă loc nici unei ambiguități și justifică statuia lui Bernin care ne-o înfățișează leșinată în excesele unei voluptăți fulgerătoare; la fel de fals ar fi să-i interpretăm emoțiile ca fiind o simplă „sublimare sexuală”; nu există mai întâi o dorință sexuală nemărturisită care ia înfățișarea dragostei divine; îndrăgostita însăși nu este mai întâi prada unei dorințe fără obiect care se fixează asupra unui individ: prezența amantului trezește în ea o tulburare care este imediat îndreptată spre el; tot astfel, dintr-o dată, Sfânta Tereza caută să se unească cu Dumnezeu și să trăiască această uniune în trupul ei; nu este sclava nervilor și a hormonilor: trebuie mai degrabă să admirăm în ea intensitatea unei credințe care penetrează în adâncurile cele mai profunde ale cărnii ei. De fapt, așa cum Sfânta Tereza însăși înțelese, valoarea unei experiențe mistice se măsoară nu după maniera în care a fost trăită în mod subiectiv, ci după influența ei obiectivă. Fenomenele de extaz sunt aproape aceleași la Sfânta Tereza sau la Marie

Alacoque^[401]: interesul mesajului lor este foarte diferit. Sfânta Tereza pune într-un mod foarte intelectual dramatică problemă a raportului între individ și Ființa transcendentă: ea a trăit, ca femeie, o experiență al cărei sens depășește orice specificare sexuală; trebuie așezată alături de Sfântul Ioan al Crucii. Dar ea este o excepție uimitoare. Ceea ce ne redau surorile ei mai mici este o viziune esențial feminină a lumii și a mântuirii; ele nu vizează transcendentul, ci mântuirea feminității lor-

Femeia caută mai întâi în dragostea divină ceea ce îndrăgostita îi cere bărbatului: apoteoza narcisismului său; pentru ea este o pomană miraculoasă această privire suverană fixată cu atenție și dragoste asupra ei. În viața ei de fată, de tânără femeie, doamna de Guyon a fost întotdeauna chinuită de dorința de a fi iubită și admirată. O mistică protestantă modernă, domnișoara Voe, scrie: „Nimic nu mă face mai nefericită decât faptul de a nu avea pe nimeni care să se intereseze într-un fel special și simpatic de ceea ce se petrece în mine”. Doamna Krudener își imagina că Dumnezeu era fără încetare ocupat s-o privească, astfel încât, povestește Sainte-Beuve, „în momentele cel mai decisive cu amantul ei, gema: „Doamne, cât sunt de fericită. Ți cer iertare pentru această prea multă fericire!” înțelegem beția care cuprinde inima narcisistei atunci când cerul întreg devine oglinda ei; imaginea sa divinizată este infinită ca Dumnezeu însuși, nu se va stinge niciodată; și în același timp își simte în pieptul fierbinte, palpitând, inundat de dragoste, sufletul creat, răscumpărat, îndrăgit de adorabilul Tată; își îmbrățișează dublul, se îmbrățișează pe sine infinit ridicată în slăvi prin medierea lui Dumnezeu. Textele care urmează, din Angela din Foligno, sunt deosebit de semnificative. Iată cum îi vorbește Iisus:

Dulcea mea fiică, fiica mea, iubita mea, templul meu. Fata mea, iubita mea, iubește-mă, căci eu te iubesc pe tine mult, mult mai mult decât mă poți iubi tu. Toată viața ta: hrana ta, băutura, somnul tău, toată viața ta e pe placul meu. Voi face în tine lucruri mari în ochii neamurilor; în tine voi fi cunoscut și în tine numele meu va fi lăudat de o mulțime de oameni. Fata mea, soția mea dulce inimii mele, te iubesc mult.

Și mai departe:

Fata mea, care mult mai dulce îmi ești decât îți sunt eu, dulceața mea, mima lui Dumnezeu cel atotputernic este acum în inima ta. Dumnezeu cel atotputernic a pus în tine multă dragoste mai multă decât în orice femeie din acest oraș; el a făcut din tine deliciile sale.

Și tot astfel:

Îți port o asemenea dragoste, încât nu-mi mai pasă de slăbiciunile tale, iar ochii mei nu le mai privesc. Am pus în tine o mare comoară.

Aleasa n-ar putea să nu răspundă cu pasiune unor declarații atât de fierbinți care vin din slăvile cerului. Ea încearcă să ajungă la amantul ei prin tehnica obișnuită a îndrăgostitei: prin aneantizare. „N-am de făcut decât un singur lucru: să iubesc, să uit de mine, să mă nimicesc”, scrie Marie Alacoque. Extazul mimează corporal această abolire a eului; subiectul nu vede, nu mai simte, își uită corpul, îl reneagă. Prin violența acestui abandon, prin acceptarea pierdută a pasivității este indicată cu semn inversat orbitoarea și suverana Prezență. Chietismul doamnei Guyon făcea din această pasivitate un sistem: cât despre ea, își petrecea o mare parte a timpului său într-un fel de catalepsie; dormea în stare de trezie.

Majoritatea femeilor mistice nu se mulțumesc să se abandoneze în mod pasiv lui Dumnezeu; ele se străduiesc în mod activ să se nimicească prin distrugerea cărnii lor. Desigur, ascetismul a fost practicat și de călugări și de sihastri. Dar îndârjirea cu care femeia își batjocorește carnea ia înfățișări singulare. Am văzut cât de ambiguă este atitudinea femeii față de trupul ei; prin umilire și suferință îl metamorfozează în glorie. Livrată amantului ca un obiect al plăcerii, ea devine templu, idol; sfâșiata de durerile facerii, dă naștere unor eroi. Mistica își va tortura trupul pentru a avea dreptul să și-l revendice: reducându-l la abjecțiune, îl exaltă ca pe un instrument al salvării sale. Astfel se explică ciudatele excese cărora li s-au dedat unele dintre sfinte. Sfânta Angela din Foligno povestește că a băut cu încântare apa în care spălase mâinile și picioarele leproșilor:

Această băutură ne-a inundat atât de suav, încât bucuria i-a urmat numaidecât și ne-a făcut să ne venim în fire. Niciodată nu băusem vreo băutură cu atâta încântare. În gâtlej mi se oprise o bucată de piele solzoasă căzută de pe rănilor unui lepros. În loc să o arunc, am făcut mari eforturi să o înghit și am reușit. Mi s-a părut că tocmai primisem cuminecătura. Niciodată n-am reușit să exprim deliciile de care am fost cuprinsă.

Știm că Marie Alacoque a curățat cu limba voma unui bolnav; în autobiografia ei descrie fericirea pe care a simțit-o când și-a umplut gura de excrementele unui om atins de diaree; Iisus a răsplătit-o lăsând-o să stea timp de trei ore cu buzele lipite de inima lui sfântă. Mai ales în țările de o senzualitate ardentă, precum Italia și Spania, devoțiunea îmbracă nuanțe atât de carnale: într-un sat din Abruzzes, și astăzi femeile își sfâșie limbile lingând pietrele de pe drumul crucii. În toate aceste practici ele nu fac decât să-l imite pe

Mîntuitor, care a salvat carnea prin înjosirea propriei sale căni: femeile sunt sensibile într-o manieră mult mai concretă decât bărbații la acest mare mister.

Cel mai adesea Dumnezeu îi apare femeii sub înfățișarea soțului celest; uneori se descoperă în toată gloria lui, strălucind de albeață și de frumusețe, dominator; o îmbracă într-o rochie de nuntă, îi pune coroana, o prinde de mână și îi propune o celestă apoteoză. Dar de cele mai multe ori este o făptură de carne: verigheta pe care Iisus i-o dăduse Sfintei Caterina și pe care ea o purta, invizibilă, la deget, era acel „inel de carne” care îi fusese tăiat prin sfânta circumciziune. Dumnezeu este mai ales un trup chinuit și însângerat; se înecă în contemplarea Răstignitului cu cea mai mare feroare; se identifică cu Fecioara Maria ținând în brațe rămășițele Fiului său ori cu Magdalena în picioare la poalele crucii, stropită de sângele celui Preaiubit. Astfel își satisface femeia fantasmelor sado-masochiste. În umilirea lui Dumnezeu, admiră decăderea Omului; inert, pasiv, acoperit de răni, răstignitul este imaginea inversată a martirei palide și însângerate oferite fiarelor, pumnalelor, masculilor, cu care fetița s-a identificat de atâtea ori; este adânc tulburată văzând că Omul, Omul-Dumnezeu, si-a asumat rolul ei. Ea este cea culcată pe cruce, promisă splendorii învierii. Ea este; o dovedește: fruntea ei sângerează sub coroana de spini, mâinile, picioarele, coasta îi sunt străpunse de un ascuțit invizibil. Din trei sute douăzeci și unu de stigmatizați câți numără Biserica Catolică, numai patruzeci și șapte sunt bărbați. Restul -Elena a Ungariei, Sfânta Ioana a Crucii, G. d'Osten, Osane din Mantua, Claire din Montfalcon — sunt numai femei, dintre care cele mai multe au depășit vârsta menopauzei. Cea mai celebră, Catherine Emerich, a fost prematur însemnată cu semnul aleșilor. La

vârsta de douăzeci și patru de ani, tânjind după suferințele coroanei de spini, a văzut venind spre ea un tânăr orbitor care i-a pus coroana pe cap. A doua zi, fruntea și tâmpilele i s-au umflat, sângele a început să-i curgă pe obraji. După patru ani, într-un moment de extaz, l-a văzut pe Christ cu trupul plin de răni de unde izvorau raze ascuțite ca niște lame fine de cuțit care au străpuns-o pe sfântă, făcând să-i țâșnească picături de sânge din mâini, din picioare, din trup. Ea asuda sânge, scuipa sânge. Și astăzi, în fiecare vinere sfântă, Tereza Neumann își întoarce spre vizitatori chipul și roind de sângele lui Christ. În stigmat se îndeplinește misterioasa alchimie care preschimbă trupul în glorie, pentru că ele sunt, sub forma unei dureri însângerate, prezența însăși a iubirii divine. Înțelegem de ce femeile au o înclinație deosebită pentru metamorfoza fluxului roșu în flacără pură de aur. Sunt obsedate de acest sânge care curge din coasta regelui oamenilor. Sfânta Caterina din Siena vorbește despre aceasta în aproape toate scrisorile sale. Angela din Foligno se cufunda și ea în contemplarea nesfârșită a inimii lui Iisus și a răni sale deschise. Catherine Emmerich îmbrăca o cămașă roșie ca să-i semene lui Iisus când acesta era „ca o cârpă înmuiată în sânge” ; vedea toate lucrurile „prin sângele lui Iisus”. Cât despre Marie Alacoque, am văzut în ce împrejurări s-a adăpat timp de trei ore la sfânta inimă a lui Iisus. Ea a propus adorației credincioșilor enormul cheag de sânge încununat de săgețile arzătoare ale dragostei. Aceasta este emblema ce rezumă marele vis feminin: de la sânge la glorie prin dragoste.

Extaze, viziuni, dialoguri cu Dumnezeu: această experiență interioară le este de ajuns anumitor femei. Altele simt nevoia s-o comunice lumii prin faptele lor. Legătura între acțiune și contemplație îmbracă două forme foarte diferite. Există femei de acțiune, precum Sfânta Catherine, Sfânta Tereza,

Ioana d'Arc, care știe foarte bine ce scopuri își propun și care inventează cu luciditate mijloacele pentru a le atinge: revelațiile lor nu fac decât să dea o figură obiectivă certitudinilor lor, și ele le încurajează să urmeze drumurile pe care și le-au trasat cu precizie. Există femei narcisiste, precum doamna Guyon, doamna Krudener, care, epuizate de o fervoare tăcută, se simt deodată „în starea apostolică”^[402]. Nu vorbesc foarte precis despre sarcinile lor; și - precum doamnelor din societățile de binefacere care se plictisesc - puțin le pasă de ceea ce fac, numai să facă ceva După ce s-a dat în spectacol ca ambasadoare, ca romancieră, doamna Krudener și-a interiorizat părerea pe care o avea despre propriile ei merite: a pus stăpânire pe destinul lui Alexandru I nu pentru a face să triumfe niște idei anume, ci pentru a se confirma în rolul său de inspirată de divinitate. Dacă adesea este de ajuns puțină inteligență și frumusețe pentru ca femeia să se simtă ca fiind înzestrată cu un caracter sacru, cu atât mai mult, când se știe aleasa lui Dumnezeu, crede că i-a fost încredințată o misiune: predică doctrine nesigure, este gata să întemeieze secte, ceea ce-i permite să opereze, prin membrii colectivității pe care o inspiră, o amețitoare multiplicare a personalității sale.

Fervoarea mistică, la fel ca dragostea și narcisismul însuși, pot fi integrate unei vieți active și independente. Dar aceste eforturi de salvare individuală, în sine, nu ar putea decât să eșueze. Fie că femeia intră în legătură cu o ființă ireală - dublul său, ori Dumnezeu; fie că ea creează un raport ireal cu o ființă reală, în nici unul dintre aceste două cazuri nu are nici un impact asupra lumii; nu evadează din subiectivitatea ei; libertatea sa rămâne mistificată. Nu există decât un mod de a o îndeplini în autenticitate, și acesta este proiectarea sa printr-o acțiune pozitivă în societatea umană.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Partea a IV-a: CĂTRE ELIBERARE

Capitolul XIV: FEMEIA INDEPENDENTĂ

Printre legile nescrise nu se mai numără astăzi, în Franța, supunerea ca datorie a femeii, și fiecare cetățeană are drept de vot; aceste libertăți civice rămân abstracte când nu sunt însoțite de o autonomie economică; femeia întreținută - soție sau curtezană - nu s-a eliberat de sub dominația bărbatului ei numai pentru că are în mână un buletin de vot; dacă moravurile îi impun mai puține constrângeri decât altădată, aceste libertăți negative nu i-au modificat profund situația; rămâne în continuare închisă în condiția sa de vasală. Doar prin muncă femeia a reușit să treacă în mare parte peste limitele care o despărțeau de bărbat; numai munca îi poate garanta o libertate concretă. Imediat cum încetează să mai fie un parazit, sistemul întemeiat pe dependența ei se prăbușește; între ea și univers nu mai este nevoie de un mediator masculin. Blestemul care apasă asupra femeii vasale este că nu i se permite să facă nimic: atunci se încăpățânează în imposibila urmărire a ființei prin narcisism, dragoste sau religie; dacă produce ceva, dacă are o activitate, își recucerește transcendența. Prin proiectele sale se afirmă concret ca un subiect; prin legătura sa cu scopul pe care-l urmărește, cu banii și drepturile pe care și le însușește, își simte propria-i responsabilitate. Multe femei sunt conștiente de acest avantaj, chiar și printre cele care exercită cele mai modeste meserii. Am auzit o dată o femeie de serviciu care spunea, în timp ce spăla pe jos în holul unui hotel: „N-am cerut niciodată nimic de la nimeni. Am răzbit singură în viață”.

Era la fel de mândră ca un Rockefeller de a-și fi sieși suficientă. Totuși n-ar trebui să credem că simpla alăturare a dreptului de vot și a unei meserii ar fi o perfectă eliberare: astăzi, munca nu înseamnă libertate. Numai în lumea socialistă femeia, ajungând să muncească, și-ar asigura libertatea. Majoritatea lucrătorilor sunt exploatați în ziua de azi. Pe de altă parte, structura socială nu a fost profund modificată de evoluția condiției feminine; această lume care a aparținut întotdeauna bărbaților păstrează înfățișarea care i-a fost imprimată. Nu trebuie să pierdem din vedere aceste fapte din care provine complexitatea problemei muncii feminine. O doamnă importantă și rezonabilă a făcut recent o anchetă printre muncitoare de la uzinele Renault: ancheta spune că acestea ar prefera să stea acasă decât să muncească în uzină, fără îndoială, ele nu ajung la independența economică decât în sânul unei clase oprimate din punct de vedere economic; pe de altă parte, munca la uzină nu le scutește de corvezile de acasă.^[403] Dacă li s-ar fi propus să aleagă între patruzeci de ore de lucru pe săptămână la uzină sau acasă, fără îndoială că ar fi dat alte răspunsuri. Și poate că ar accepta cu ușurință această cumulare dacă, în calitate de muncitoare, s-ar integra unei lumi care ar fi lumea lor, la crearea căreia ar participa cu bucurie și cu orgoliu. La ora actuală, fără a mai vorbi despre femeile de la țară^[404], majoritatea femeilor care muncesc nu evadează din lumea feminină tradițională; nu primesc nici de la societate, nici de la soțul lor, ajutorul care le-ar fi necesar pentru a deveni egale cu bărbații. Numai cele care au un crez politic, care militează în sindicate, care au încredere în viitor pot da un sens etic ingratelor și obositoarelor sarcini cotidiene. Însă, private de timpul lor liber, moștenitoare ale unei tradiții a supunerii, e normal ca femeile să fie abia la început în dezvoltarea unui simț politic și social. Este normal ca, neprimind în schimb

muncii lor profiturile morale și sociale pe care le așteaptă pe bună dreptate, ele să-i suporte fără entuziasm constrângerile. Este de înțeles și faptul că midineta, funcționara, secretara nu vor să renunțe la avantajele sprijinului masculin. Așa cum am spus, existența unei caste privilegiate căreia îi este permis să i se alăture doar dăruindu-și trupul este pentru tânăra femeie o tentație aproape irezistibilă; este predestinată unei vieți galante, prin faptul că salariul ei este minim, în timp ce standardul de viață pe care societatea îl pretinde de la ea este foarte ridicat; dacă se mulțumește cu ceea ce câștigă, nu va fi decât o paria: dacă este prost îmbrăcată, dacă stă într-o locuință modestă, toate distracțiile și chiar dragostea îi vor fi interzise. Virtuozii o îndeamnă la ascetism; într-adevăr, regimul său alimentar este adesea la fel de auster ca acela al unei călugărițe carmelite; numai că nu oricine îl poate lua pe Dumnezeu drept iubit: trebuie ca femeia să le placă bărbaților pentru a reuși în viața ei de femeie. Se va lăsa deci ajutată; asta și urmărește, cu cinism, patronul la care lucrează atunci când îi dă un salariu de mizerie. Uneori, acest ajutor îi permite să-și amelioreze situația și să cucerească o adevărată independență; alteori, dimpotrivă, își va abandona meseria pentru a se lăsa întreținută. Adesea le cumulează: se eliberează de amantul său prin muncă, evadează din munca sa cu ajutorul amantului; dar poate cunoaște și dubla servitute a unei meserii și a unei protecții masculine. Pentru femeia căsătorită, salariul nu reprezintă, în general, decât o sumă de completare; pentru „femeia care se lasă ajutată”, sprijinul care vine de la bărbat apare ca neesențial; dar nici una, nici cealaltă nu-și cumpără prin efortul lor personal o totală independență. Totuși, există astăzi un număr destul de mare de privilegiate care-și află în profesia lor o autonomie economică și socială. Despre ele este vorba atunci când ne interogăm despre posibilitățile femeii și

despre viitorul ei. De aceea, deși ele nu constituie încă decât o minoritate, este deosebit de interesant să le studiem situația; în legătură cu ele sunt și vor mai fi atâtea dispute între feminisți și antifeminisți. Aceștia din urmă afirmă că femeile emancipate de astăzi nu reușesc să facă nimic important în această lume și că, pe de altă parte, le este greu să-și găsească echilibrul interior, pe când feminisții exagerează rezultatele pe „care le obțin femeile, rămânând orbi la confuzia lor. De fapt, nimic nu ne îndreptățește să spunem că acestea au luat-o pe un drum greșit; și totuși este sigur că ele încă nu și-au asumat pe deplin și în liniște noua lor condiție: nu sunt încă decât la jumătatea drumului. Femeia care s-a sustras dominației bărbatului din punct de vedere economic nu se află pentru acest motiv într-o situație morală, socială, psihologică identică cu aceea a bărbatului. Felul în care se angajează în profesia ei și i se consacră acesteia depinde de contextul constituit de întreaga ei viață. Or, când femeia intră în viața adultă, ea nu are în urmă același trecut ca un bărbat, universul i se înfățișează dintr-o perspectivă diferită. Faptul de a fi femeie ridică în zilele noastre deosebite probleme unei ființe umane autonome.

Privilegiul bărbatului, care se manifestă încă din copilărie, este că vocația sa de ființă umană nu este, contrazisă de destinul său de bărbat. Prin asimilarea falusului cu transcendența, reușitele sale sociale sau spirituale îl înzestrează cu prestigiu viril. Bărbatul nu este divizat, în timp ce femeii, pentru a-și împlini feminitatea, i se cere să devină obiect și pradă, adică să renunțe la revendicările ei de subiect suveran. Este un conflict care caracterizează foarte bine situația femeii libere. Ea refuză să se cantoneze în rolul ei de femelă pentru că nu vrea să se mutilizeze; dar a-și repudia sexul înseamnă, de asemenea, mutilare. Bărbatul este o ființă umană sexuată; femeia nu este un individ

complet și egală a bărbatului decât dacă este și ea o ființă umană sexuată. Misoginiei i-au reproșat adesea femeii intelectuale că „se neglijează” ; însă tot ei i-au ținut astfel de predici: „Dacă vrei să fiți egale cu noi, încetați să vă mai fardați și să vă lăcuiți unghiile”. Acest din urmă sfat este absurd. Tocmai pentru că ideea de feminitate este definită artificial de obiceiuri și de mode, ea i se impune din afară femeii; ea poate evolua în așa fel încât canoanele sale să se apropie de acelea adoptate de bărbați: pe plajă, pantalonul a devenit o ținută feminină. Aceasta nu schimbă nimic din fondul problemei: nimeni nu are libertatea de a modela după bunul său plac ideea de feminitate. Cea care nu i se conformează se devalorizează din punct de vedere sexual, și prin urmare social, din moment ce societatea a integrat în ea valorile sexuale. Refuzând atributele feminine, femeia nu capătă atribute virile; nici măcar travestită nu reușește să se transforme în bărbat: este o travestită. Am văzut că însăși homosexualitatea constituie o specificare: neutralitatea este imposibilă. Nu există nici o atitudine negativă care să nu implice o contraparte pozitivă. Adolescența crede adesea că poate pur și simplu să disprețuiască convențiile; dar prin chiar acest fapt ea își exprimă clar atitudinea; creează o situație nouă antrenând consecințe pe care va trebui să și le asume. Imediat ce un individ se sustrage unui cod stabilit, el devine imediat răzvrătit. O femeie care se îmbracă extravagant minte când afirmă cu simplitate că nu face decât să se îmbrace după bunul ei plac, nimic mai mult; ea știe bine că este o extravagantă. Dimpotrivă, cea care nu vrea să treacă drept excentrică se conformează regulilor comune. A alege sfidarea, în afară de cazul când ea reprezintă o acțiune eficientă în mod pozitiv, înseamnă a face un calcul greșit: se consumă mai mult timp și mai multe forțe decât se economisesc. O femeie care nu dorește să șocheze, care nu vrea să se devalorizeze social trebuie să-și asume ca

femeie condiția ei de femeie. Dar, în timp ce pentru bărbat conformismul este foarte firesc - deoarece cutumele s-au ajustat după nevoile individului autonom și activ - va trebui ca femeia, care este și ea subiect, activitate, să se adapteze unei lumi care a predestinat-o pasivității. Este o servitute cu atât mai apăsătoare, cu cât femeile închise în sfera feminină i-au hipertrofiat importanța: au transformat toaletele, treburile casnice într-o artă dificilă. Bărbatul nu trebuie să se preocupe deloc de hainele lui; sunt comode, adaptate unei vieți active, nu trebuie să fie alese cu grijă; abia dacă fac parte din personalitatea sa; mai mult, nimeni nu așteaptă de la el să le întrețină singur: o femeie binevoitoare sau una plătită ia asupra ei această sarcină. Dimpotrivă, femeia știe că, atunci când este privită, nu poate fi separată de aparența ei; este judecată, respectată, dorită prin veșmintele pe care le poartă. Ele au fost inițial destinate să o facă neputincioasă, și au rămas fragile: ciorapilor li se duc firele, tocurile se scâlciază, bluzele și rochiile de culoare deschisă se murdăresc, pliurile se desfac; și ea va trebui să remedieze singură cea mai mare parte dintre aceste accidente; semenii săi nu-i vin în ajutor de bunăvoie, iar ea va pregeta să încarce și mai tare cheltuielile casei cu lucruri pe care le poate face ea însăși: coafatul, plisarea stofelor, fardurile, rochiile noi costă și așa destul de mult. Când se întorc seara, secretara sau studenta au întotdeauna ciorapi de remaiat, bluze de spălat, rochiile de călcat. Femeia care câștigă destul își poate permite să transfere asupra altora aceste corvezi; dar va fi constrânsă la o eleganță mai complicată, va pierde timpul făcând cumpărături și probe la croitoreasă. Tradiția îi impune femeii, chiar dacă este necăsătorită, o anumită grijă față de interiorul ei; un funcționar numit în alt oraș locuiește fără griji la hotel; în timp ce colega sa va încerca să se instaleze undeva; va trebui să-și întrețină interiorul

cu atenție, căci nu i s-ar trece cu vederea o neglijență care la un bărbat ar fi socotită naturală. De altfel, nu numai grija de ce va spune lumea o face să-și consacre timpul și preocupările frumuseții ei și treburilor casei. Pentru propria-i satisfacție ea dorește să rămână o femeie adevărată. Nu reușește să se aprobe pe sine, în prezent și în trecut, decât cumulând existența ei actuală cu destinul pe care i-l pregătiseră mama sa, jocurile de copil și viața de adolescentă. A nutrit visuri narcisiste, și continuă să opună orgoliului falie al bărbatului cultul propriei sale imagini; vrea să se expună privirilor, să farmece. Mama și surorile mai mari i-au inspirat gustul pentru „cuib”: o casă a ei este forma primitivă a visurilor sale de independență; și nu vrea să-și renege visurile nici atunci când și-a găsit libertatea pe alte căi. În măsura în care se simte nesigură în lumea masculină, simte permanent nevoia unui adăpost, simbol al acelui refugiu interior pe care s-a obișnuit să-l găsească în ea. Docilă față de tradiția feminină, va lustrui parchetul, va găti singură, în loc să se ducă să mănânce la restaurant precum colegul ei. Vrea să trăiască în același timp și ca un bărbat și ca o femeie, și prin aceasta își sporește oboseala și sarcinile.

Dacă vrea să rămână pe deplin femeie este pentru că vrea să aibă șanse maxime în abordarea celuilalt sex. În domeniul sexual se ivesc problemele ei cele mai dificile. Pentru a fi un individ complet, egal cu bărbatul, trebuie ca femeia să aibă acces la lumea masculină, așa cum și bărbatul are acces la lumea feminină; să aibă acces la Celălalt; numai că exigențele Celuilalt nu sunt simetrice în cele două cazuri. O dată cucerite, averea sau celebritatea, apărând ca virtuți imanente, pot să mărească forța de seducție a femeii; dar faptul de a avea o activitate autonomă îi contrazice feminitatea, și ea știe asta. Femeia independentă - și mai ales

intelectuala care e conștientă de situația ei - va suferi, ca femeia, de un complex de inferioritate; nu are timp să consacre frumuseții sale îngrijiri atât de atente precum cocheta, a cărei unică grijă este aceea de a seduce; degeaba va urma sfaturile specialiștilor, nu va fi niciodată decât o amatoare în domeniul eleganței; farmecul feminin cere ca transcendența, degradându-se în imanență, să nu mai apară decât ca o subtilă palpitație a cărnii; trebuie ca femeia să fie o pradă oferită în mod spontan, în timp ce intelectuala știe că se oferă, știe că este o conștiință, un subiect; nu-și poate impune prin puterea voinței să-și ucidă privirea și să-și preschimbe ochii într-un petic de cer sau într-o oglindire de apă; nu poate, desigur, să oprească elanul unui trup care se avântă către lume pentru a-l metamorfoza într-o statuie însuflețită de surde vibrații. Intelectuala va încerca cu atât mai mult zel, cu cât îi va fi mai teamă de nereușită; dar acest zel conștient este și el o activitate, și deci nu-și atinge scopul. Va comite erori analoage cu acelea sugerate de menopauză: încearcă să-și nege cerebralitatea, așa cum femeia care îmbătrânește încearcă să-și nege vârsta; se îmbracă precum o fetiță, se împopoțonează cu flori, cu volane, cu haine în culori țipătoare; își exagerează mimicile infantile și uluite. Se prosteste, țopăie, gângurește, mimează dezinvoltura, zăpăceala, spontaneitatea. Dar seamănă cu acei actori care, pentru că nu reușesc să încerce emoția care ar antrena destinderea anumitor mușchi, își contractă printr-un efort de voință grupele de mușchi antagoniste, fac o grimasă în loc să-și plece pleoapele sau să-și lase în jos colțurile gurii; astfel intelectuala, pentru a mima abandonul, se crispează. Simte asta și este iritată; pe figura pierdută în naivitate trece deodată o strălucire de inteligență prea ascuțită; buzele ce surâd promițător se strâng într-un rictus. Dacă îi este greu să placă, aceasta se întâmplă fiindcă ea nu este, precum surorile ei mai mici, sclavele, o

pură voință de a plăcea; dorința de a seduce, oricât de vie, nu a coborât în profunzimea trupului ei; cum simte că este neîndemânatică, se irită din pricina servilității sale; vrea să-și ia revanșa ducând mai departe jocul, dar de această dată cu armele masculine: vorbește în loc să asculte, își etalează gândurile subtile, emoțiile inedite. Își contrazice interlocutorul în loc să îl aprobe, încearcă să obțină un ascendent asupra lui. Doamna de Staël știa să amestece cu destul de multă abilitate cele două metode pentru a obține triumfuri fulgerătoare: rar îi rezista cineva. Dar atitudinea de sfidare, atât de frecventă, printre altele, la femeile americane, mai degrabă îi agasează pe bărbați decât îi domină; de altfel, ei atrag această atitudine prin propria lor atitudine sfidătoare; dacă ar accepta să iubească în locul unei sclave o egală a lor - cum fac cei care sunt lipsiți în același timp de aroganță și de complexe de inferioritate - femeile ar fi mult mai puțin obsedate de preocuparea pentru feminitatea lor. Ar căpăta mai multă naturalețe, mai multă simplitate, și ar descoperi că a fi femeie nu necesită atâta osteneală, pentru că, la urma urmei, ele sunt oricum femei.

Fapt este că bărbații încep să accepte rezonabil inevitabilul: condiția nouă a femeii; cum nu se mai simte aprioric condamnată, aceasta începe să devină mai ușoară: astăzi, faptul că lucrează nu o împiedică pe femeie să fie feminină și să-și păstreze atractivitatea sexuală. Această reușită - care marchează deja un progres spre echilibru - rămâne, totuși, incomplet; femeii îi este încă mult mai greu decât bărbatului să aibă cu celălalt sex relațiile pe care le dorește. Viața sa erotică și sentimentală întâlnește numeroase obstacole. În această privință, femeia vasală nu este, de altfel, cu nimic mai privilegiată: din punct de vedere sexual și sentimental, majoritatea soțiilor și a curtezanelor

sunt radical frustrate. Dacă dificultățile sunt mai evidente în cazul femeii independente este pentru că ea a ales lupta în locul resemnării. Toate problemele vii găsesc în moarte o soluție tăcută; o femeie care este ocupată să trăiască este deci mai plină de contradicții decât aceea care își înmormântează voința și dorințele; dar ea nu va accepta ca aceasta din urmă să-i fie dată ca exemplu. Numai comparându-se cu un bărbat va crește în propriii ei ochi.

Femeia care se consumă, care are responsabilități, care cunoaște duritatea luptei împotriva rezistențelor lumii, are nevoie - ca și bărbatul - nu numai să-și satisfacă dorințele fizice, ci și să cunoască destinderea, diversiunea pe care i-o aduc niște aventuri sexuale reușite. Or, există încă medii în care această libertate nu-i este recunoscută în mod concret; dacă o folosește, femeia riscă să-și compromită reputația, cariera; sau măcar îi este impusă o ipocrizie care o apasă. Cu cât a reușit să se impună mai mult din punct de vedere social, cu atât i se trec cu vederea mai multe; dar, mai ales în provincie, este pândită cu severitate, în majoritatea cazurilor. Chiar și în împrejurările cele mai favorabile - când teama de opinia celorlalți nu este prezentă - situația femeii nu este echivalentă cu a bărbatului. Diferențele provin în același timp din tradiție și din problemele pe care le ridică natura singulară a erotismului feminin.

Bărbatului îi este ușor să facă dragoste cu o parteneră aleasă la întâmplare, care poate la rigoare să-i liniștească trupul și să-l destindă din punct de vedere moral. Au existat femei - doar câteva - care au cerut să se înființeze bordouri pentru femei; într-un roman intitulat *Numărul 1*, o femeie propunea să se creeze niște case de toleranță în care femeile să se poată „ușura din punct de vedere sexual” cu ajutorul unui soi de

„taxi-boys”^[405]. Se pare că un asemenea bordel exista altădată la San Francisco, dar îl frecventau numai prostituatele, amuzându-se să plătească în loc să fie plătite; în curând stabilimentul a fost închis de către protectorii lor. Lăsând deoparte faptul că această soluție este utopică și puțin profitabilă, fără îndoială că nu ar avea prea mult succes; am văzut că femeia nu poate obține o „ușurare” la fel de mecanică precum bărbatul; majoritatea ar socoti situația ca fiind prea puțin propice unui abandon voluptuos. În orice caz, fapt este că această posibilitate le este refuzată în zilele noastre. Soluția care constă în a găsi pe stradă un partener de o noapte sau de o oră -presupunând că femeia înzestrată cu un temperament puternic și care a depășit toate inhibițiile privește fără dezgust această ieșire — este mult mai periculoasă pentru ea decât pentru bărbat. Riscurile bolilor venerice sunt mai grave pentru ea din moment ce bărbatul trebuie să fie atent să evite contaminarea; și, oricât de prudentă ar fi ea, nu este în nici un moment pe deplin sigură că poate evita o sarcină. Dar mai ales în relațiile între necunoscuți - vorbind de acele relații care se situează pe un plan brutal - diferența de forță fizică este foarte importantă. Un bărbat nu trebuie să se teamă de cine știe ce din partea femeii pe care a adus-o la el acasă; îi ajunge puțină vigilență. Nu e același lucru pentru femeia care lasă să intre în casa ei un bărbat. Mi s-a relatat povestea a două femei tinere care, proaspăt venite la Paris și averse să „cunoască viața”, după o raită de noapte prin cafenele invitaseră acasă doi pești seducători din Montmartre: dimineața s-au trezit jefuite, maltratate și amenințate cu șantajul. Un caz și mai semnificativ este acela al unei femei de vreo patruzeci de ani, divorțată, care muncea din greu toată ziua pentru a-și hrăni cei trei copii și părinții bătrâni. Deși era încă frumoasă și atrăgătoare, nu avea deloc timp să ducă o viață mondenă, să fie cochetă, să cucerească în mod decent pe cineva,

lucru care de altfel ar fi plictisit-o. Totuși, era o ființă senzuală; și credea că are dreptul să-și satisfacă simțurile la fel ca un bărbat. Seara se ducea uneori să se plimbe pe străzi și făcea în așa fel încât agăța câte un bărbat. Dar într-o noapte, după o oră sau două petrecute într-un hățiș din Bois de Boulogne, amantul său de ocazie n-a mai lăsat-o să plece: voia să-i afle numele, adresa, voia s-o revadă, să locuiască împreună cu ea; și cum femeia a refuzat, a bătut-o cu sălbăticie, lăsând-o acolo plină de vânătăi și de răni, terorizată. Doar femeile bogate pot să facă un amant să se atașeze de ele întreținându-l sau ajutându-l. Unele preferă acest târg: plătindu-l pe bărbat, fac din el un instrument, ceea ce le permite să se folosească de el cu o nepăsare disprețuitoare. Dar este vorba mai ales de femei în vârstă, care pot disocia în mod atât de crud erotismul și sentimentul, în timp ce în adolescența feminină uniunea este, așa cum am văzut, atât de profundă. Chiar și dintre bărbați sunt o mulțime care nu acceptă această diviziune între trup și conștiință. Cu atât mai mult, majoritatea femeilor nu vor consimți s-o ia în considerație. De altfel, ele sunt mai sensibile la înșelăciunea ascunsă într-un asemenea raport: cel care plătește este și el un instrument de care partenerul se folosește pentru a-și câștiga existența. Orgoliul viril îi ascunde bărbatului echivocurile dramei erotice: el se minte în mod spontan; mai ușor de umilit, mai susceptibilă, femeia este și mai lucidă; ea nu va reuși să fie orbită decât cu prețul unei rele-credințe mai viclene. Cumpărarea unui bărbat - presupunând că are mijloacele s-o facă - nu o va satisface în general pe femeie.

Pentru majoritatea femeilor - ca și pentru bărbați - nu este vorba numai să-și satisfacă dorințele, ci și să-și mențină în același timp demnitatea lor de ființe umane. Când bărbatul se bucură de trupul femeii și când îi dă plăcerea, el se afirmă ca unicul

subiect: cuceritor imperios, donator generos sau ambele în același timp. Și femeia vrea să afirme faptul că-și aservește partenerul propriei ei plăceri și că îl copleșește cu daruri. De aceea, când i se impune bărbatului, fie prin binefacerile pe care i le promite, fie mizând pe curtoazia lui, fie trezindu-i prin diverse manevre dorința în pură sa generalitate, femeia este gata să se convingă că îl satisface pe deplin. Datorită acestei convingeri avantajoase, poate să-l solicite fără a fi umilită, pentru că pretinde că acționează din generozitate. Astfel, în *Grâu în pârg*, „doamna în alb”, care râvnește mângâierile lui Phil, îi spune cu înfumurare: „Nu-mi plac decât cerșetorii și înfometații”. Într-adevăr, procedează cu abilitate în așa fel încât el să adopte o atitudine imploratoare. Atunci, spune Colette, „se grăbi către regatul strâmt și obscur în care orgoliul său putea crede că tânguirea este mărturisirea disperării și unde cerșetorele de felul ei beau iluzia liberalității”. Doamna de Warens este prototipul acelor femei care-și aleg amanți tineri sau nefericiți, ori de condiție inferioară, pentru a da poftelor lor înfățișarea generozității. Dar există și femei îndrăznețe care îi atacă pe bărbații cei mai puternici și care sunt încântate să-i copleșească, în timp ce ei n-au cedat decât din politețe sau din teroare.

Dacă femeia care-l prinde pe bărbat în capcană vrea să-și imagineze că ea este cea care dăruiește, invers, cea care se dăruiește vrea să afirme că, de fapt, îl ia în posesie pe celălalt. „Eu sunt o femeie care posedă”, îmi spunea într-o zi o tânără ziaristă. De fapt, exceptând cazurile de viol, nimeni nu posedă pe nimeni. Dar femeia se minte de două ori în această privință. Căci bărbatul, de fapt, seduce prin pasiunea lui, prin agresivitate, el smulge într-un mod activ consimțământul partenerei sale. În afară de cazurile excepționale - între altele doamna

de Staël despre care am mai vorbit - pentru femeie lucrurile se petrec altfel; ea nu poate face mai mult decât să se ofere; căci majoritatea bărbaților vor cu înverșunare să-și păstreze rolul; vor să trezească în femeie o tulburare unică, nu să fie aleși pentru a satisface nevoile acesteia în generalitatea lor; dacă sunt aleși, se simt exploatați.^[406] „O femeie căreia nu-i este teamă de bărbați îi sperie pe aceștia”, îmi spunea un tânăr. Și adesea î-am auzit pe bărbați declarând: „Am oroare ca femeia să ia inițiativa”. Când femeia se oferă cu prea multă îndrăzneală, bărbatul dă înapoi; ține să fie el cuceritorul. Femeia nu poate deci să posede decât transformându-se în pradă: trebuie să devină un lucru pasiv, o promisiune de supunere. Dacă reușește, va gândi că a făcut în mod voluntar această conjurație magică, se va crede subiect. Dar își asumă riscul de a fi transformată într-un obiect inutil de dispreț al bărbatului. De aceea este atât de profund umilită când acesta îi refuză avansurile. Și bărbatul se poate înfuria atunci când crede că a fost manipulat; totuși, el n-a făcut decât să rateze o acțiune, nimic mai mult în timp ce femeia a acceptat să devină trup prin tulburare, așteptare, promisiune; ea nu putea câștiga decât pierzându-se pe sine: și rămâne pierdută. Trebuie să fie oarbă sau excepțional de lucidă pentru a profita de o asemenea înfrângere. Și chiar când seducția reușește, victoria rămâne echivocă; într-adevăr, după opinia comună, bărbatul învinge, el are femeia. Nu este admis faptul că ea, ca și bărbatul, își poate asuma dorințele: ea este prada acestora. Este de la sine înțeles că bărbatul a integrat individualității lui forțe specifice: în timp ce femeia este sclava speciei.^[407] Ea este imaginată mai degrabă ca pură pasivitate: este privită ca „târfa regimentului”, gata oricând să se ofere; disponibilă, deschisă, este o unealtă; cedează moale la învăluirea dorinței, este fascinată de bărbatul care o culege ca pe un fruct. Uneori este

privită ca o activitate alienată: există un diavol care tropăie în pânțele ei, în adâncul vaginului ei pândește un șarpe nesățios, avid de sperma bărbatului. În orice caz, este refuzată ideea că femeia este pur și simplu liberă. În Franța mai ales, există o confuzie obstinată între femeia liberă și femeia ușoară, ideea de frivolitate implicând o absență a rezistenței și a controlului, o lipsă, negația însăși a libertății. Literatura feminină încearcă să combată această prejudecată: de exemplu, în *Griselidis*, Clara Malraux insistă asupra ideii că eroina sa nu cedează unui impuls, ci îndeplinește un act pe care-l revendică. În America se recunoaște în activitatea sexuală a femeii o libertate, ceea ce o favorizează foarte tare. Dar disprețul pe care-l au în Franța față de „femeile ușoare” chiar acei bărbați care profită de favorurile lor le paralizează pe foarte multe femei. Ele au oroare de reprezentările pe care le-ar suscita, de cuvintele care le-ar lua drept pretext.

Chiar dacă femeia disprețuiește bârfele anonime, ea simte în relațiile cu partenerul ei niște dificultăți concrete; căci opinia celorlalți se întruchipează în el. Adesea bărbatul consideră patul ca fiind terenul pe care trebuie să-și afirme superioritatea agresivă. Vrea să ia și nu să primească, să răpească și nu să ofere ceva în schimb. Caută să posede femeia dincolo de ceea ce aceasta îi oferă; vrea ca acceptarea ei să fie o înfrângere, cuvintele pe care le murmură ea trebuie să fie declarații de iubire pe care el i le smulge; dacă își admite plăcerea, își recunoaște sclavia. Când Claudine îl sfidează pe Renaud prin promptitudinea cu care i se supune, el i-o ia înainte: se grăbește s-o violeze în momentul în care ea avea să i se ofere; o obligă să-și țină ochii deschiși pentru a-și contempla triumful în rostogolirea lor. Tot astfel, în *Condiția umană*, autoritarul Ferral se încapățânează să aprindă lumina, în timp ce Valerie vrea s-o stingă. Dacă

este orgolioasă, revendicatoare, femeia abordează bărbatul ca pe un adversar; în această luptă are mult mai puține arme decât el; el are forța fizică și îi este mult mai ușor să-și impună voința; așa cum am văzut, tensiunea și activitatea se armonizează cu erotismul său, în timp ce femeia, refuzând pasivitatea, distruge vraja care o duce la voluptate; dacă în atitudine și în mișcări mimează dominația, nu ajunge să simtă plăcerea: majoritatea femeilor care se sacrifică orgoliului lor devin frigide. Rar se întâlnesc amanți care să le permită iubitelor lor să-și satisfacă tendințele autoritare sau sadice; și mai rare încă sunt femeile care să-și afle o deplină satisfacție erotică în această docilitate.

Există o cale care pare mult mai spinoasă pentru femeie: masochismul. Atunci când ziua lucrează, luptă, își asumă responsabilități sau riscuri, pentru ea este o destindere să-și asume noaptea capricii puternice. Îndrăgostită sau naivă, femeii îi place într-adevăr să se aneantizeze în avantajul unei voințe tiranice. Dar mai trebuie și să se simtă cu adevărat dominată. Nu-i este ușor celei care trăiește în fiecare zi printre bărbați să creadă în superioritatea necondiționată a bărbaților. Mi s-a citat cazul unei femei, nu cu adevărat masochistă, dar foarte „feminină”, care gusta, adică, profund plăcerea de a uita de sine în brațele bărbaților; de la vârsta de șaisprezece ani avusese mai mulți soți și numeroși amanți care-i aduseseră multă plăcere; după ce a dus la bun sfârșit o acțiune dificilă, în cursul căreia le dăduse ordine unor bărbați, se plângea că devenise frigidă: abandonul fericit ajunsese pentru ea imposibil pentru că se obișnuise să-i domine pe bărbați, pentru că prestigiul lor se năruise. Când femeia începe să se îndoiască de superioritatea bărbaților, pretențiile pe care le au aceștia nu fac decât să micșoreze stima pe care ar putea s-o aibă față de ei. În pat, în momentul în care bărbatul se vrea mascul cu cea mai mare

înverșunare, tocmai prin faptul că mimează virilitatea apare ca infantil pentru o privire cunoscătoare: nu face decât să încerce să îndepărteze vechiul complex al castrării, umbra tatălui său ori cine știe ce altă fantasmă. Nu întotdeauna din orgoliu refuză femeia să cedeze capriciilor amantului său: ea vrea să aibă de-a face cu un adult care trăiește un moment real al vieții sale, nu cu un băiețaș care-și spune povești. Masochista este deosebit de decepționată: o complezență maternă, excedată sau indulgentă nu este abdicarea la care visează ea. Sau va trebui să se mulțumească și ea cu jocuri derizorii, prefăcându-se a se crede dominată sau aservită, sau va alerga după bărbații așa-zisi „superiori” în speranța de a-și descoperi un stăpân, sau va deveni frigidă.

Am văzut că atunci când doi parteneri se recunosc reciproc ca fiind egali, pot scăpa de tentațiile sadismului și ale masochismului. Dacă în bărbat și în femeie există o fărâmbă de modestie și generozitate, ideea de victorie și aceea de înfrângere dispar: actul dragostei devine un schimb liber. Dar, în mod paradoxal, femeii îi este mai greu decât bărbatului să recunoască drept semen al ei un individ aparținând celuilalt sex. Casta masculină deține superioritate, și tocmai pentru acest motiv bărbatul poate simți o stimă afectuoasă pentru numeroase femei în parte: o femeie este ușor de iubit; are mai întâi privilegiul de a-și introduce iubitul într-o lume diferită de a sa, ale cărei laturi acestuia îi place să le exploreze; îl intrigă și îl amuză, cel puțin pentru un timp; apoi, prin faptul că situația sa este limitată, subordonată, toate calitățile sale apar drept cuceriri, în timp ce erorile sunt ușor de iertat; Stendhal le admiră pe doamna de Renal și pe doamna de Chasteler în ciuda prejudecăților lor detestabile; dacă o femeie are idei false, dacă nu e prea inteligentă,

clarvăzătoare sau curajoasă, bărbatul nu o socotește vinovată: este o victimă, se gândește el - uneori pe bună dreptate - a situației sale; visează la ce-ar fi putut să fie, la ceea ce probabil va fi ea, poate: femeia poate fi crezută pe cuvânt, i se poate împrumuta mult, din moment ce nu este nimic definit; din pricina acestei absențe, amantul se va plictisi repede; dar tot din această absență provin misterul, farmecul care-l seduce și îl face să fie înclinat către o tandrețe facilă. Este mult mai greu să simți prietenie pentru un bărbat: căci el este ceea ce a voit să fie, fără cale de întoarcere; trebuie să fie iubit pentru prezența și adevărul lui, nu pentru promisiuni și posibilități incerte. El este răspunzător de actele, de ideile sale; el există fără nici o scuză. Cu el nu există fraternitate decât dacă îi aprobi acțiunile, scopurile, opiniile; Julien poate iubi o legitimistă; dar o Lamiel n-ar putea iubi un bărbat ale cărei idei le disprețuiește. Chiar fiind gata să facă niște compromisuri, femeii îi va fi greu să adopte o atitudine indulgentă. Căci bărbatul nu-i deschide un paradis înverzit al copilăriei, ea îl întâlnește în această lume care este lumea lor comună și în care el nu se aduce decât pe el însuși. Închis în sine, definit, decis, nu lasă să înflorească visele; când vorbește trebuie ascultat; se ia în serios; dacă nu este interesant, plictisește, prezența lui este apăsătoare. Numai băieții foarte tineri se lasă împodobiți cu un miraculos ieftin, poți căuta în ei mister și promisiune, poți să le găsești scuze, să nu-i iei în serios; este unul dintre motivele care-i fac atât de seducători în ochii femeilor mature. Numai că ei le preferă mai întotdeauna pe femeile tinere. Femeia de treizeci de ani este atrasă de bărbații adulți. Și fără îndoială că printre aceștia va afla bărbați care nu-i vor descuraja stima sau prietenia; dar este norocoasă dacă aceștia nu afișează nici un fel de aroganță. Atunci când dorește o aventură, o poveste de dragoste în care să-și poată dăruia și sufletul o dată

cu trupul, problema femeii este să întâlnească un bărbat pe care să-l poată considera egalul ei fără ca acesta să se considere superior.

Mi se va spune că în general femeile nu sunt atât de exigente, că profită de ocazie atunci când aceasta se ivește fără să-și pună prea multe întrebări, apoi se descurcă cum pot cu orgoliul și cu senzualitatea lor. Este adevărat. Dar este adevărat și faptul că ele ascund în adâncul inimii lor o mulțime de decepții, de umilințe, de regrete, de ranchiune, pentru care nu aflăm - în general - echivalente la bărbați. Dintr-o poveste mai mult sau mai puțin ratată, bărbatul are aproape sigur cel puțin profitul plăcerii, pe când ea poate foarte bine să nu se aleagă cu nimic; chiar dacă este indiferentă, se lasă din politețe în voia îmbrățișării amantului când vine momentul decisiv: se întâmplă ca amantul să fie neputincios, și atunci ea suferă că s-a compromis într-o tovărășie atât de derizorie; dacă nu ajunge la orgasm, se simte „avută”, păcălită; dacă este satisfăcută, va încerca să-l lege de ea pe amant. Rar este pe de-a-ntregul sinceră atunci când pretinde că nu vrea decât o aventură de o noapte, urmărind plăcerea, căci plăcerea, departe de a o elibera, o leagă de bărbat; o despărțire, chiar și prietenoasă, o rănește. Mult mai rar auzi o femeie vorbind amical despre un fost amant decât un bărbat despre iubitele sale.

Natura erotismului, dificultățile unei vieți sexuale libere o îndeamnă pe femeie la monogamie. Totuși, legătura sau căsătoria se conciliază pentru ea mult mai greu cu o carieră decât pentru un bărbat. Se întâmplă ca bărbatul sau amantul să-i ceară să renunțe la munca ei: ea ezită, precum *Vagabonda* lui Colette, care dorește cu ardoare alături de sine căldura unui bărbat, dar se teme de constrângerile unei vieți conjugale; dacă cedează, iat-o din nou vasală; dacă refuză, se condamnă la o solitudine

pustiitoare. În zilele noastre bărbatul acceptă, în general, ca tovarăşa lui de viaţă să aibă o meserie; romanele lui Colette Yver care ne înfăţişează o tânără femeie încolţită să-şi sacrifice meseria pentru a păstra liniştea căminului ei sunt puţin cam perimate; viaţa în comun a două fiinţe libere este pentru fiecare o îmbogăţire, şi în ocupaţiile celuilalt fiecare află garanţia propriei sale libertăţi; femeia care îşi este sieşi suficientă îl eliberează pe soţul ei de sclavia conjugală care era răscumpărarea propriei sale sclavii. Dacă bărbatul este de o bunăvoinţă scrupuloasă, amanţii şi soţii ajung, într-o generozitate lipsită de exigenţe, la o perfectă egalitate.^[408] Însuşi bărbatul joacă uneori rolul de servitor devotat; astfel, alături de George Eliot, Lewes crea atmosfera propice pe care soţia o creează de obicei în jurul soţului-suzeran. Dar în cea mai mare parte a timpului, femeii îi revine astăzi grija armoniei căminului. Bărbatului i se pare firesc ca ea să fie cea care ţine casa, care se ocupă singură de îngrijirea şi de educaţia copiilor. Chiar şi femeia crede că, măritându-se, şi-a asumat sarcini de care viaţa ei personală nu o scutesc; nu vrea ca soţul ei să fie privat de avantajele pe care le-ar fi avut unindu-se cu o „femeie adevărată”: se vrea elegantă, bună gospodină, mamă devotată, aşa cum sunt în mod tradiţional soţiile. Este o sarcină care devine repede copleşitoare. Femeia şi-o asumă în acelaşi timp din grijă pentru partenerul ei şi din fidelitate faţă de sine; căci ţine, aşa cum am văzut, să nu rateze nimic din destinul ei de femeie. Va fi pentru soţul ei un dublu în acelaşi timp în care este ea însăşi; se va încărca cu sarcinile lui, va participa la reuşitele lui tot atât cât se interesează de propria ei soartă, şi chiar mai mult. Crescută în respectul superiorităţii masculine, este posibil ca ea încă să creadă că bărbatul trebuie să stea pe primul plan; uneori este convinsă că, dacă i-ar revendica acest drept, şi-ar ruina căsnicia; femeia este sfâşiată între dorinţa de a se afirma şi aceea de

a trece neobservat!

Există, totuși, un avantaj pe care-l poate avea femeia prin chiar faptul inferiorității sale; pentru că are de la început mai puține șanse decât bărbatul, nu se simte aprioric vinovată față de el; nu ea trebuie să compenseze nedreptatea socială, nu i se cere asta. Un bărbat de bună-credință trebuie să „menajeze” femeile pentru că este mai favorizat decât ele. Se va lăsa înlănțuit de scrupule, de milă, riscă să devină o pradă a femeilor-crampon, a femeilor-mâncătoare-de-bărbați, pentru că femeile sunt dezarmate. Femeia care câștigă o independență virilă se bucură de marele privilegiu că are de-a face din punct de vedere sexual cu indivizi autonomi și activi care - în general - nu vor juca în viața lor un rol parazitar, nu o vor înlănțui prin slăbiciunea lor și prin exigența nevoilor lor. Numai că rar se întâlnesc femei care să știe să stabilească un raport liber cu partenerul lor; își creează singure lanțuri pe care nu doresc să le schimbe: adoptă atitudinea de îndrăgostite. În douăzeci de ani de așteptare, de speranță, tânăra fată a visat la mitul eroului eliberator și salvator: independența câștigată prin muncă nu ajunge să nimicească dorința unei abdicări glorioase. Ar trebui ca ea să fi fost crescută exact ca un băiat^[409] pentru a putea depăși ușor narcisismul adolescenței: însă ea păstrează pe toată durata vieții ei de adult acest cult al propriului eu la care a predispus-o întreaga ei tinerețe; din reușitele ei profesionale își face merite cu care-și împodobește imaginea; are nevoie de o privire venită de sus care să-i reveleze și să-i consacre valoarea. Chiar dacă este severă cu bărbații pe care-i vede în fiecare zi și a căror măsură o știe exact, aceasta nu o împiedică să venereze Bărbatul și, dacă îl întâlnește, este gata să-i cadă în genunchi. A-și vedea existența justificată de către un zeu este mai ușor decât a o justifica prin propriile ei eforturi;

lumea o încurajează să creadă în posibilitatea unei salvări care i-a fost menită, și ea însăși alege să creadă în această posibilitate. Uneori renunță în întregime la autonomia sa, nu mai este decât o îndrăgostită; cel mai adesea încearcă o conciliere; dar dragostea idolatră, dragostea-abdicare este devastatoare; îi ocupă toate gândurile, în fiecare clipă, este obsedantă, tiranică. În cazul unor nereușite profesionale, femeia își caută refugiul în dragoste: eșecurile ei se traduc prin scene și pretenții pe care trebuie să le suporte amantul. Dar suferințele ei din dragoste sunt departe de a-i mări zelul profesional: în general se întâmplă tocmai invers: este iritată împotriva acestui fel de viață care îi interzice calea regală a mării iubiri. O femeie care lucra acum zece ani în redacția unei reviste politice dirijate de femei îmi spunea că în birouri se vorbea rar despre politică, și fără încetare despre dragoste: una se plângea că nu este iubită decât pentru trupul ei, nesocotindu-i-se marea inteligență; alta se tânguia că bărbații nu-i apreciau decât spiritul, fără să se intereseze de farmecele ei trupești. Și în acest caz, pentru ca femeia să poată fi îndrăgostită în felul unui bărbat, adică fără a-și pune întreaga ființă în joc, în libertate, ar trebui ca ea să se creadă egala bărbatului, și să fie astfel în mod concret: ar trebui să se angajeze cu aceeași hotărâre în acțiunile sale, ceea ce, așa cum vom vedea, este încă destul de rar.

Exista o funcțiune feminină care în zilele noastre este aproape imposibil de asumat în deplină libertate: maternitatea. În Anglia, în America, femeia poate cel puțin să refuze după bunul său plac o sarcină, datorită practicilor de planning; dar în Franța este adesea constrânsă la avorturi dificile și costisitoare; adesea se trezește cu un copil pe care nu-l voia, și acest fapt îi distruge viața profesională. Dacă aceasta este o povară, este

pentru că moravurile nu-i dau voie femeii să procreze când vrea; o mamă necăsătorită scandalizează, iar pentru copil o naștere nelegitimă este o tară; rar o femeie poate deveni mamă fără să accepte lanțurile căsătoriei sau fără să decadă. Dacă ideea inseminării artificiale le interesează atât de mult pe femei, nu este pentru că ar dori să evite relația fizică cu bărbații, ci pentru că speră că în sfârșit maternitatea liberă va fi admisă de societate. Trebuie adăugat și că, în lipsa unor creșe, a unor grădinițe de copii convenabil organizate, un copil este de ajuns pentru a paraliza întreaga activitate a femeii; ea nu poate continua să muncească decât dacă-l lasă în grija părinților săi, a prietenelor sau a servitoarelor. Are de ales între sterilitate, care adesea este resimțită ca o dureroasă frustrare, și niște sarcini care sunt greu de conciliat cu practicarea unei profesii.

Astfel, femeia independentă este astăzi divizată între interesele profesionale și grijile vocației sale sexuale; îi e greu să-și găsească un echilibru; dacă îl dobândește, aceasta se întâmplă cu prețul unor concesi, sacrificii, acrobații care îi cer o tensiune perpetuă. În aceasta, mai mult decât în datele fiziologice, ar trebui să căutăm motivele fragilității și nervozității atât de adesea observate la femei. E greu de spus în ce măsură constituția fizică a femeii reprezintă un handicap în sine. S-a ridicat adesea, între altele, problema menstruației. Femeile care se fac remarcate prin muncă și prin acțiune par să-i acorde puțină importanță: oare chiar își datoresc reușita naturii benigne a tulburărilor lor menstruale? Ne putem întreba dacă nu cumva, dimpotrivă, alegerea unei vieți active și ambițioase le-a conferit acest privilegiu: căci interesul pe care femeia îl acordă indispozițiilor sale le exagerează; sportivele, femeile active suferă mai puțin decât altele, pentru că sunt în stare să-și depășească suferințele. Desigur, acestea

au și cauze organice, și am văzut femei dintre cele mai energice stând douăzeci și patru de ore pe zi în pat, pradă unor dureri necruțătoare; dar activitatea lor n-a suferit niciodată din această pricină. Sunt convinsă că de fapt cea mai mare parte a stărilor de rău și a bolilor care le copleșesc pe femei au cauze psihice, lucru pe care mi l-au confirmat ginecologii. Din cauza tensiunii morale despre care am vorbit, din cauza tuturor obligațiilor pe care și le asumă, a contradicțiilor în mijlocul cărora se zbat, femeile sunt fără încetare hărțuite, până la limită; asta nu înseamnă că bolile lor sunt imaginare: ele sunt reale și devoratoare ca și situația pe care o exprimă. Dar nu situația depinde de trupul femeii, ci invers. Astfel, sănătatea sa nu o va împiedica să muncească atunci când femeia va avea în societate locul pe care-l merită; dimpotrivă, munca o va ajuta foarte mult să-și mențină echilibrul fizic, interzicându-i să se preocupe fără încetare de acesta.

Când judecăm reușitele profesionale ale femeii și când, plecând de la el, pretendem să-i anticipăm viitorul, nu trebuie să pierdem din vedere ansamblul acestor fapte. Femeia se angajează într-o carieră fiind încă într-o situație chinuitoare, aservită îndatoririlor pe care le implică prin tradiție feminitatea. Circumstanțele obiective nu sunt nici ele întotdeauna favorabile. Întotdeauna este greu pentru un nou-venit să-și croiască un drum printr-o societate ostilă, sau cel puțin neîncrezătoare. Richard Wright a arătat în *Negrul* cum sunt stăvilite încă de la început ambițiile unui tânăr negru din America, ce luptă trebuie să poarte numai pentru a se ridica la nivelul la care încep să se ridice problemele pentru albi Negrii care vin din America în Franța se confruntă și ei - în interiorul lor ca și în afară - cu dificultăți asemănătoare cu acelea pe care le întâlnesc femeile.

Mai întâi, femeia se află în inferioritate în perioada de învățare: am arătat-o deja când am vorbit despre tânăra fată, dar trebuie să revenim cu mai multă precizie. În timpul studiilor, în timpul primilor ani, atât de decisivi, ai carierei sale, rar se întâmplă ca femeia să aibă cu adevărat noroc: multe vor fi marcate de handicapul unui început nepotrivit. Într-adevăr, între optsprezece și treizeci de ani, conflictele mai sus pomenite își ating intensitatea lor maximă: în acel moment se hotărăște destinul profesional al femeii. Fie că femeia trăiește cu părinții ei, fie că este căsătorită, cei din jur îi vor respecta rar eforturile așa cum le respectă pe acelea ale unui bărbat; îi vor impune servicii, corvezi, libertatea ei va fi nesocotită; ea însăși este prea mult marcată de educația sa, respectând valorile pe care le afirmă celelalte femei, bântuită de visele ei de copil și de adolescență; nu poate să concilieze moștenirea trecutului său cu interesele viitorului. Uneori refuză feminitatea, ezită între castitate, homosexualitate sau atitudinea provocatoare a femeii masculinizate, se îmbracă la nimereală sau se travestește; pierde mult timp și forță sfidând, prefăcându-se sau fiind furioasă. Mai curând va voi, dimpotrivă, să se afirme: este cochetă, iese la plimbare, flirtează, este îndrăgostită, oscilează între masochism și agresivitate. Oricum, își pune întrebări, se agită, se risipește. Numai prin faptul că este pradă unor preocupări străine, nu se angajează în întregime în acțiunile ei; de aceea nu obține prea multe avantaje și este tentată să abandoneze. Ceea ce este extrem de demoralizant pentru femeia care încearcă să-și fie sieși suficientă este existența altor femei aparținând aceleiași categorii sociale, având de la început aceeași situație, aceleași șanse ca ea, și care duc o existență parazitară; bărbatul poate avea resentimente față de privilegiați, dar este solidar cu clasa sa; în general, cei care pleacă în viață având șanse egale ajung aproape la același nivel de viață;

în timp ce, prin intermediul bărbaților, femeii de aceeași condiție vor avea situații materiale foarte diverse. Prietena măritată sau confortabil întreținută este o tentație pentru cea care trebuie să-și asigure singură reușita; i se pare că s-a condamnat în mod arbitrar să aleagă căile cele mai dificile; la fiecare piedică pe care-o întâmpină se întreabă dacă nu ar fi mai bine să adopte alt mod de viață. „Când mă gândesc că trebuie să fac totul cu mintea mea!” îmi spunea scandalizată o studentă tânără și săracă. Bărbatul se supune unei imperioase necesități; femeia trebuie fără încetare să-și reînnoiască decizia; ea avansează nu fixându-și un scop înaintea ei, ci lăsându-și privirile să rătăcească în jur; de aceea mersul ei este timid și nesigur. Cu atât mai mult cu cât i se pare - așa cum am arătat - că renunță la alte șanse pe măsură ce înaintează; dacă devine scriitoare, intelectuală, în general le va displăcea bărbaților; sau își va umili soțul ori amantul printr-o reușită prea strălucitoare. Nu numai că se străduiește mai mult să apară drept elegantă, frivolă, ci își și stăvilește elanul. Speranța de a se elibera într-o zi de grija față de propria ei persoană, teama de a trebui, asumându-și această grijă, să renunțe la speranță se unesc împiedicându-o pe femeie să se consacre fără reticență studiilor și carierei sale.

Când femeia vrea să fie femeie, condiția sa independentă îi creează un sentiment de inferioritate; și invers, feminitatea sa o face să se îndoiască de șansele sale profesionale. Este una dintre problemele ei cele mai importante. După cum am văzut, fetițele de paisprezece, ani declarau, în cursul unui sondaj: „Băieții sunt mai deștepți; învață mai ușor”. Fata este convinsă că însușirile sale, capacitatea sa sunt limitate. Prin faptul că părinții și profesorii admit că nivelul fetelor este inferior celui al băieților, elevele sunt gata să admită și ele același lucru; și efectiv,

în ciuda programelor identice, în licee cultura lor este mai superficială. În afară de câteva excepții, ansamblul unei clase feminine de filozofie, de exemplu, este mult sub nivelul unei clase de băieți: multe eleve nu vor să-și continue studiile, învață puțin, iar celelalte suferă de lipsa emulației. Atâta timp cât este vorba de examene destul de ușoare, această insuficiență nu e prea manifestă; dar când va fi vorba de concursuri serioase, studenta va deveni conștientă de lipsurile sale; le va atribui nu mediocrității educației sale, ci nedreptului blestem legat de feminitatea ei; resemnându-se cu această inegalitate, o agravează; se convinge că șansele sale de reușită n-ar putea să stea decât în răbdare și în străduință; se hotărăște să-și cruțe cu avarie forțele, și acesta este un calcul detestabil. Mai ales în cazul studiilor și al profesiilor care cer puțină invenție și originalitate, câteva descoperiri mărunte, atitudinea utilitară este nefastă: conversațiile, lecturile pe marginea programei, o plimbare în timpul căreia spiritul hoinărește liber pot să fie mult mai folositoare chiar și traduceri unor texte din elină decât compilația mohorâtă a unor cărți groase de sintaxă. Strivită de respectul pentru autorități și de povara erudiției, cu privirea stăvilită de ochelari de cal, studenta prea conștiincioasă ucide în ea simțul critic și inteligența însăși. Îndârjirea ei metodică naște tensiune și plictiseală: în clasele în care liceenele își pregătesc concursul de Sèvres domnește o atmosferă sufocantă care descurajează toate individualitățile ceva mai vicioase. Creându-și ea singură o temniță, candidata nu dorește decât să scape de acolo; cum închide cărțile, începe să se gândească la altceva. Nu cunoaște acele momente fecunde în care studiul și distracțiile se confundă, în care aventurile spiritului capătă o căldură vie. Copleșită de ingratitudinea sarcinilor sale, se simte din ce în ce mai puțin în stare să le ducă la bun sfârșit. Îmi amintesc de o studentă care spunea, în

perioada în care la filozofie era un concurs comun pentru femei și pentru bărbați: „Băieții pot reuși într-un an sau doi. Nouă ne trebuie cel puțin patrii ani”. Alta, căreia i se indicase lectura unei lucrări despre Kant, autor din programă: „E o carte prea grea; o carte pentru cei de la Școala Normală!” Părea să-și imagineze că femeile ar putea trece concursul învățând mai puțin; asta însemna că, din start recunoscându-se învinsă, le lăsa efectiv bărbaților toate șansele de succes.

Ca o consecință a acestui defetism, femeia se obișnuiește ușor cu o reușită mediocră; nu îndrăznește să țintească prea sus. Abordându-și meseria cu o pregătire superficială, pune foarte repede limite ambițiilor sale. Adesea faptul că-și câștigă singură existența i se pare un merit destul de mare; ar fi putut, ca și altele, să-și încredințeze existența în mâinile unui bărbat; pentru a continua să-și dorească independența, are nevoie de un efort de care este mândră, dar care o epuizează. I se pare că a făcut destul imediat ce se hotărăște să facă ceva. „Pentru o femeie, nu este deloc rău”, se gândește ea. O femeie care practica o meserie insolită își spunea: „Dacă aș fi bărbat, aș simți obligația să ajung în primele rânduri; dar sunt singura femeie din Franța care ocupă un asemenea post; e destul pentru mine”. Există o doză de prudență în această modestie. Femeii îi e teamă ca, încercând să ajungă mai departe, să nu-și rupă gâtul. Trebuie spus că este stânjenită, și pe bună dreptate, de gândul că ceilalți nu au încredere în ea. În general, casta superioară este ostilă parveniților din clasa inferioară: albi nu se vor duce să consulte un medic de culoare, nici bărbații nu vor merge la doctoriță; dar indivizii din casta inferioară, pătrunși de sentimentul inferiorității lor specifice, adesea plini de rachiună față de aceia care au învins destinul, preferă să se întoarcă spre stăpâni; în special, majoritatea femeilor pătrunse

de adorația bărbatului vor căuta cu aviditate un stăpân în medic, în avocat, în șeful de birou etc. Nici bărbatilor, nici femeilor nu le place să lucreze sub ordinele unui bărbat. Superiorii femeii, chiar dacă o stimează, vor avea întotdeauna la adresa ei un fel de condescendență; a fi femeie înseamnă, dacă nu o tară, cel puțin o singularitate. Femeia trebuie fără încetare să câștige o încredere care nu-i este de la început acordată; la primii pași, este suspectă, trebuie să arate de ce este în stare, Dacă este valoroasă, o va dovedi, se afirmă. Dar valoarea nu este o esență dată, ci împlinirea unei dezvoltări reușite. Sentimentul că asupra ei apasă o prejudecată nu o ajută pe femeie să reușească decât în foarte rare cazuri. Complexul de inferioritate inițial antrenează, cum se întâmplă de obicei, o reacție de apărare care este o autoritate afectată în mod exagerat. De exemplu, majoritatea medicilor femei au prea multă autoritate. Dacă rămân naturale, nu reușesc să intimideze, căci întreaga lor viață le face să încline mai degrabă spre seducție decât spre a porunci; bolnavul, căruia-i place să fie dominat, va fi decepționat de niște sfaturi date cu simplitate; conștientă de acest fapt, doctorița adoptă o voce gravă, un ton tranșant: dar nu poate avea bonomia rotundă care seduce la un medic sigur pe sine. Bărbatul este obișnuit să se impună; clienții cred în competența sa; poate să se poarte cum vrea, oricum va impresiona. Femeia nu inspiră același sentiment de securitate; de aceea își dă importanță, exagerează, în afaceri, în administrație, se arată scrupuloasă, cârcotașă și devine ușor agresivă. Ca și atunci când studiază, îi lipsește dezinvoltura, avântul, îndrăzneala. Pentru a reuși, se crispează. Activitatea ei este o suită de sfidări și de afirmări abstracte ale propriei sale persoane. Acesta este marele ei defect care naște lipsa de siguranță: subiectul nu poate să uite de sine. Nu vizează cu generozitate un scop, ci caută să ofere acele dovezi ale valorii sale care i se cer.

Dacă se proiectează cu îndrăzneală în scopurile ei, riscă să fie decepționată, dar poate, de asemenea, să obțină rezultate uluitoare; prudența condamnă la mediocritate. Rar se întâlnește la o femeie gustul pentru aventura, pentru experiența gratuită, curiozitatea dezinteresată; caută „să-și facă o carieră” așa cum altele urmăresc fericirea; rămâne dominată, investită de universul masculin, nu are îndrăzneala să-i spargă plafonul, nu se pierde cu pasiune în proiectele ei; încă își considera viața ca pe o întreprindere immanentă: vizează nu un obiect, ci, prin obiect, reușita ei subiectivă. Este o atitudine foarte frapantă, între altele, la americane; le place să aibă o slujbă și să-și dovedească faptul că sunt în stare să-și facă munca așa cum trebuie; dar nu le pasionează conținutul sarcinilor lor; tot astfel, femeia are tendința să acorde prea multă importanță micilor eșecuri și succeselor modeste; rând pe rând este descurajată sau plină de vanitate; când reușita era așteptată, ea este primită cu simplitate: dar dacă era îndoielnică, devine un triumf amețitor atunci când se produce. Aceasta este scuza femeilor care își dau prea multă importanță și se mândresc ostentativ cu cele mai mici împliniri. Fără încetare privesc în urmă pentru a măsura drumul parcurs, ceea ce le taie elanul. Prin acest mijloc ar putea realiza cariere onorabile, dar nici o acțiune spectaculoasă. Trebuie să adăugăm că, de asemenea, mulți bărbați nu sunt capabili să-și clădească decât niște mediocre destine. Numai prin comparație cu cei mai buni dintre ei, femeia - în afară de câteva excepții - ne apare ca fiind încă în uimă. Pentru a face lucruri mari, femeii din zilele noastre îi lipsește ceva esențial: uitarea de sine. Dar pentru ca cineva să uite de sine trebuie mai întâi să se asigure pe deplin că s-a găsit deja. Nou-venită în lumea bărbaților, sprijinită din milă de aceștia, femeia este încă prea ocupată să se caute pe sine.

Există o categorie de femei la care aceste remarci nu i se aplică, prin aceea că profesia lor, departe de a fi în dauna feminității, le-o întărește: este vorba despre acelea care caută să depășească prin expresia artistică însăși datul pe care-l constituie: actrițe, dansatoare, cântărețe. Timp de trei secole, au fost singurele care au deținut în sânul societății o independență concretă, și chiar și în prezent ocupă o poziție privilegiată. Altădată actrițele erau blestemate de Biserică; chiar excesul acestei severități le-a îndreptățit întotdeauna la o mare libertate a moravuri lor, adesea viața lor frizează galanteria, și, precum curtezanele, își petrec o mare parte din timpul lor împreună cu bărbații; dar pentru că își câștigă singure existența, aflând în muncă sensul vieții lor, scapă de dominația masculină. Marele avantaj pe care-l au este acela că succesele profesionale contribuie - ca în cazul bărbaților - la valorizarea lor sexuală; realizându-se ca ființe umane, se împlinesc ca femei: nu sunt sfâșiate între aspirații contradictorii; dimpotrivă, în meseria lor găsesc o justificare a narcisismului lor: toaletele, îngrijirile cosmetice, farmecul fac parte dintre datoriile lor profesionale; pentru femeia îndrăgostită de propria ei imagine este o mare satisfacție să facă ceva numai expunând privirilor ceea ce este; și această exhibiție cere în același timp destul studiu și artificii pentru a apărea, după expresia Georgettei Leblanc, ca un surogat de acțiune. O mare actriță va ținti și mai sus: va depăși ceea ce este dat prin maniera în care îi conferă o expresie, va fi într-adevăr o artistă, un creator care dă un sens vieții sale dând un sens lumii.

Dar aceste rare privilegii ascund și niște capcane: în loc să integreze în viața sa artistică complezențele ei narcisiste și libertatea sexuală care-i este acordată, mult mai adesea actrița se cufundă în cultul eului său ori în frivolitate; am

vorbit deja despre acele pseudoartiste care caută prin cinema și teatru doar să-și „facă un nume”, reprezentând un capital bun de exploatat în brațele bărbaților. Comoditatea unui sprijin masculin este foarte tentantă comparată cu riscurile unei meserii și cu severitatea pe care o implică orice muncă adevărată. Dorința unui destin feminin - un soț, un cămin, copii - și vraja dragostei nu se împacă prea bine cu voința de a reuși în viați. Dar mai ales admirația pe care o încearcă față de sine limitează în multe cazuri talentul actriței; își face iluzii despre prețul simplei sale prezențe, astfel încât o muncă serioasă i se pare inutilă; ține înaintea de orice să-și pună în lumină propria-i figură și sacrifică acestui cabotinism personajul pe care-l interpretează; nu are, nici ea, generozitatea de a se uita pe sine, ceea ce-i răpește posibilitatea de a se depăși; rare sunt actrițele precum Rachel sau Duse, care pot trece de această piedică și care fac din persoana lor instrumentul artei, în loc de a vedea în artă o servitoare a eului lor. Și în viața ei privată, cabotina își va exagera toate defectele sale narcisiste: se va arăta vanitoasă, susceptibilă, prefăcută, va considera că lumea întreagă nu este decât o scenă.

În zilele noastre nu numai artele de expresie le sunt deschise femeilor; multe dintre ele încearcă activități creatoare. Situația femeii o predispune să caute o salvare în literatură și în artă. Trăind pe marginea lumii masculine, nu o percepe sub înfățișarea sa universală, ci are o viziune singulară asupra ei; este pentru ea nu un ansamblu de ustensile și de concepte, ci o sursă de senzații și de emoții; se interesează de calitățile lucrurilor în ceea ce au acestea gratuit și secret; adoptând o atitudine de negație, de refuz, nu se scufundă în realitate; protestează în cuvinte împotriva ei; caută în natură imaginea sufletului său, se abandonează reveriilor, vrea să-și atingă ființa: este de la început

sortită eșecului, pentru că nu-și poate recupera ființa decât în zona imaginarului. Pentru a nu lăsa să dispară în neant o viața interioară care nu folosește la nimic, pentru a se afuma împotriva datului pe care-l suportă revoltându-se împotriva lui, pentru a crea o altă lume decât aceea pe care nu reușește să o atingă, are nevoie să se exprime. De aceea, e bine știut, e vorbăreață și îi place să scrie; se răspândește în conversații, în scrisori, în jurnale intime. Este suficient să aibă puțină ambiție pentru a ajunge să-și scrie memoriile, transpunându-și biografia în roman exaltându-și sentimentele în poeme. Are avantajul de a dispune de mult timp liber care favorizează aceste activități.

Dar însăși circumstanțele care o îndreaptă pe femeie pe drumul creației constituie obstacole pe care îi va fi foarte greu să le învingă. Când se decide să picteze sau să scrie numai cu scopul de a-și umple timpul, tablourile și încercările ei vor fi tratate ca atare; nu le va consacra nici mai mult timp, nici mai multă preocupare, iar valoarea lor va fi pe măsură. Adesea, femeia la menopauză, pentru a compensa faliile existenței sale, se consacră cu frenezie scrisului sau picturii: dar este prea târziu; în lipsa unei formații serioase, nu va fi niciodată decât o amatoare. Chiar dacă începe destul de devreme, rar va privi arta ca pe o muncă serioasă; obișnuită să lenevească, pentru că n-a simțit în viața ei austeră necesitate a disciplinei, nu va fi în stare de un efort susținut și perseverent, nu se va strădui să învețe o tehnică solidă; nu poate suferi tatonările ingrate și solitare ale muncii care nu este făcută pentru a fi văzută, pe care trebuie s-o distrugă și s-o reia de o sută de ori; și cum, încă din copilărie, fiind învățată să placă, a fost învățată să trișeze, speră să rezolve totul prin câteva șiretlicuri. Mane Bashkirtseff mărturisește: „Da, este adevărat, nu-mi dau osteneala să pictez. M-am

observat astăzi... Trișez”... Femeia este gata să se joace de-a munca, dar nu muncește. Crezând în virtuțile magice ale pasivității, confundă conjurarea și actele, gesturile simbolice și conduitele eficace; se deghizează în studentă la Arte Frumoase, se înarmează cu un arsenal de pensule; proțăpită în fața șevaletului, privirea ei rătăcește de la pânza albă la oglindă; dar buchetul de flori, fructiera cu mere nu vin să se imprime singure pe canava. Așezată la biroul ei, rumegând povești vagi, femeia își asigură un alibi liniștit imaginându-și că este scriitoare; dar trebuie să ajungă să scrie niște semne pe pagina albă, și trebuie ca acestea să aibă un sens în ochii altora. Atunci înșelătoria este descoperită. Pentru a plăcea ajunge să crezi miraje; dar opera de artă nu este un miraj, este un obiect solid; pentru a-l construi trebuie să-ți cunoști meseria. Nu numai datorită înzestrării sau temperamentului său a devenit Colette scriitoare; scrisul i-a fost adesea un mijloc de a-și câștiga existența și i-a cerut munca grijulie pe care un artizan bun o pretinde de la unealta sa. De la Claudine până la Nașterea zilei, amatoarea a devenit profesionistă: dramul parcurs demonstrează strălucit binefacerile unei ucenicii severe. Totuși, majoritatea femeilor nu înțeleg problemele pe care le ridică dorința lor de a comunica: aceasta le explică în parte lenea întotdeauna s-au considerat ca fiind strict determinate; cred că meritele lor vin dintr-un fel de grație care le locuiește și nu-și imaginează că valoarea se poate cuceri; pentru a seduce nu știu decât să se manifeste: farmecul lor acționează sau nu, ele nu au nici un impact asupra reușitei sau eșecului; și presupun că, într-o manieră analoagă, ajunge să arate ceea ce sunt pentru a se exprima; în loc să-și elaboreze opera printr-o muncă bine gândită, se încred în spontaneitatea lor; a scrie sau a surâde pentru ele înseamnă același lucru; își încearcă norocul, succesul poate veni sau nu.

Sigure de ele însele, cred că tabloul sau cartea vor fi reușite fără prea mare efort; dacă sunt timide, cea mai mică critică le descurajează; nu știu că eroarea poate să le deschidă drumul progresului și își închipuie că este o catastrofă iremediabilă, la fel ca o malformație. De aceea se arată adesea de o susceptibilitate care le este nefastă: nu-și recunosc greșelile decât cu iritare și descurajare, în loc ca acestea să fie izvorul unor lecții fecunde, Din nefericite, spontaneitatea nu este o atitudine atât de simplă precum pare: paradoxul locului comun - așa cum explică Paulhan în *Florile din Tarbes* - este că el se confundă adesea cu imediata traducere a unei impresii subiective; astfel încât în momentul în care femeia, descoperind fără a ține seamă de ceilalți imaginea care se formează în ea, se crede cea mai singulară, nu face decât să inventeze un banal clișeu. Dacă cineva îi spune asta, este uimită, înciudată și se lasă de scris; nu-și dă seama că cititorul citește cu ochii lui, cu propriile lui gânduri, și că un epitet proaspăt trezește în memoria lui numeroase amintiri uzate; desigur, este un dar prețios acela de a ști să cauți în tine pentru a aduce la suprafața limbajului impresii pe de-a-ntregul vii; la Colette admirăm acea spontaneitate neîntâlnită la scriitorii bărbați; dar - deși acești termeni par să nu meargă deloc împreună - este vorba la ea de o spontaneitate gândită: refuză anumite aporturi ale ei pentru a accepta cu bună știință altele; amatoarea, în loc să sesizeze cuvintele ca pe un raport interindividual, un apel către celălalt, vede în el revelarea directă a sensibilității sale; i se pare că a alege, a șterge înseamnă a repudia o parte din sine însuși; nu vrea să sacrifice nimic pentru că se complăce în ceea ce este și în același timp nu speră să devină alta Vanitatea sterilă vine din aceea că se îndrăgește așa cum este fără a îndrăzni să se construiască.

De aceea, din mulțimea de femei care cochetează cu literele și cu arta, puține perseverează; chiar și acelea care trec de acest prim obstacol sunt adesea sfâșiate între narcisism și complexe lor de inferioritate. Defectul de a nu ști să uite de sine va apăsa asupra femeii mai mult decât în orice altă carieră; dacă scopul lor esențial este o abstractă afirmare de sine ori satisfacția formală a reușitei, nu se vor abandona în contemplarea lumii; vor fi incapabile să o creeze din nou. Marie Bnshkirtseff s-a hotărât să picteze pentru a deveni celebră; obsesia gloriei se interpune între ea și realitate; de fapt nu-i place să picteze, arta nu este decât un mijloc: nu visele ei ambițioase și găunoase îi vor dezvălui sensul culorii sau al unui chip omenesc. În loc să se dăruiască cu generozitate operei pe care o întreprinde, femeia o consideră prea adesea ca pe un simplu ornament al vieții sale; cartea și tabloul nu sunt decât un intermediar neesențial care-i permite să exhibe în public această realitate esențială care este propria-i persoană. De aceea persoana ei este principalul - uneori unicul - subiect care o interesează: doamna Vigee-Lebrun nu se plictisea să redea pe pânză, fără încetare, surâzătoarea-i maternitate. Chiar dacă tratează teme de interes general, scriitoarea va vorbi tot despre sine însăși: nu poți citi unele cronicile teatrale fără să fii informat despre talia și greutatea autoarei lor, despre culoarea părului ei și despre trăsăturile particulare ale caracterului ei. Desigur, eul nu este întotdeauna detestabil. Puține căiți sunt la fel de pasionante ca anumite confesiuni; dar trebuie ca ele să fie sincere, iar autoarea lor să aibă ceva de spus. Narcisismul femeii, în loc să o îmbogățească, o sărăcește; nefăcând nimic altceva decât să se contemple, se nimicește; chiar și dragostea pe care și-o poartă este stereotipă; în ceea ce scrie nu dezvăluie experiența ei autentică, ci un idol imaginar construit din clișee. N-am putea să-i reproșăm că se proiectează în romanele

sale, cum au făcut Benjamin Constant, Stendhal; dar din nefericire ea își vede prea adesea povestea ca pe o feerie stupidă; tânăra fată își camuflează în spatele unor metereze puternice de miraculos realitatea a căror cruditate o înspăimântă: din păcate, o dată devenită adult, îneacă și mai mult lumea, personajele ei și pe ea însăși în niște ceturi poetice. Când adevărul iese la iveală de sub acest travesti, uneori se obțin fermecătoare reușite; dar câte romane fade de evaziune pe lângă *Pulbere* și *Nimfa cu inimă credincioasă*!

E normal ca femeia să încerce să evadeze din această lume în care adesea se simte necunoscută și neînțeleasă; regretabil este că ea nu îndrăznește să-și ia zborul curajos, precum Gérard de Nerval sau Poe. Există mai multe motive ale timidității sale. A plăcea este grija ei cea mai mare; și adesea îi e teamă de a nu displăcea ca femeie, prin simplul fapt că scrie. Sintagma bas-bleu^[410] deși este puțin cam tocită, trezește încă rezonanțe neplăcute; femeia nu are curajul de a displăcea și ca scriitoare. Un scriitor original, atâta timp cât este în viață, scandalizează întotdeauna; noutatea neliniștește și indispuce; femeia este încă uimită și flatăată că a fost primită în lumea spiritului și a artei, care este o lume masculină; nu îndrăznește să deranjeze, să exploreze, să arunce în aer; i se pare că trebuie să-și ceară iertare pentru pretențiile ei literare prin modestia și bunul ei gust; mizează pe valorile sigure ale conformismului: introduce în literatură chiar acea notă personală care este așteptată de la ea; îi amintește cititorului că este femeie prin câteva trăsături grațioase, gingășii și prețiozități bine alese; astfel va excela în redactarea unor best-seller-uri; dar nu trebuie să contăm pe ea când este vorba să se aventureze pe căi inedite. Nu pentru că femeile ar fi lipsite, în purtările și sentimentele lor, de originalitate: unele sunt atât de ciudate, încât trebuie să fie izolate de

restul lumii; în general vorbind, multe dintre ele sunt mai baroce, mai excentrice decât bărbații a căror disciplină o refuză. Dar bizarul lor geniu se manifestă în conversații, în viață, în corespondență; dacă încearcă să scrie, se simt strivite de universul culturii, pentru că este un univers al bărbaților; nu fac decât să bolborosească vorbe neînțelese. Dimpotrivă, femeia care decide să raționeze și să se exprime potrivit unor tehnici masculine se va strădui din toate puterile să înăbușe o singularitate în care nu are încredere; ca și studenta, va deveni ușor sânguincioasă și pedantă, va imita rigoarea și vigoarea masculină. Va putea deveni o excelentă teoreticiană, va putea câștiga un talent solid; dar își va impune să repudieze tot ceea ce este în ea „diferit”. Există femei nebune și există femei talentate; nici una nu are această nebunie talentată care se numește geniu.

Până acum această modestie rezonabilă a definit limitele talentului feminin. Multe femei au dejucat - și dejoacă din ce în ce mai mult - capcanele narcisismului și ale falsului miraculos; dar nici una nu a călcat în picioare orice prudență pentru a încerca să iasă deasupra lumii date. Mai întâi, există, bineînțeles, multe femei care acceptă societatea așa cum este; ele vor fi prin excelență poete ale burgheziei, reprezentând, în această clasă amenințată, elementul cel mai conservator. În adjective alese, evocă rafinamentele unei așa-zise „civilizații a calității”; exaltă idealul burghez al fericirii și deghizează sub culorile poeziei interesele clasei lor, acompaniază mistificarea destinată să le convingă pe femei „să rămână femei”; bătrâne case, parcuri și grădini de legume, bunici pitorești, copii ștregari, rufe spălate, dulceturi, serbări de familie, toalete, saloane, baluri, soții îndurerate dar exemplare, micile necazuri și marile bucurii ale iubirii conjugale,

visuri de tinerețe, resemnarea maturității, toate aceste teme au fost exploatate până la ultimele resurse de romancierile din Anglia, din Franța, din America, din Canada și din Scandinavia. Acestea au câștigat glorie și bani, dar în mod sigur nu ne-au îmbogățit viziunea asupra lumii. Mult mai interesante sunt revoltatele care au pus sub acuză această lume nedreaptă. O literatură a revendicării poate crea opere puternice și sincere; George Eliot a extras din revolta sa o viziune în același timp dramatică și minuțioasă a Angliei victoriene; totuși - așa cum ne atrage atenția Virginia Woolf - Jane Austen, surorile Brontë. George Eliot au trebuit să risipească în mod negativ atâta energie pentru a se elibera de constrângerile exterioare, încât abia își mai trăgeau sufletul ajungând în acel stadiu de la care pornesc scriitorii de mare anvergură; nu le mai rămânea destulă forță pentru a profita de victorie și a rupe toate legăturile cu țărmlul; de pildă, nu vom afla la scriitoare ironia și dezinvoltura lui Stendhal, nici sinceritatea lui liniștită. Nu pot avea nici bogăția experienței unor scriitori ca Dostoievski sau Tolstoi: de aceea *Middlemarch*, această carte atât de frumoasă, nu egalează *Război și pace*; *La răscruce de vânturi*, în ciuda grandorii ei, nu este la înălțimea *Fraților Karamazov*. În prezent, femeilor le este deja mult mai ușor să se afirme; dar ele nu au depășit cu totul specificitatea milenară care le cantonează în feminitatea lor. Luciditatea, de exemplu, este o cucerire de care pe bună dreptate sunt mândre, dar cu care se mulțumesc cam prea repede, Faptul că femeia tradițională e o conștiință mistificată este un instrument al mistificării. Ea încearcă să-și disimuleze dependența, ceea ce este o manieră de a fi de acord cu ea; a denunța această dependență este deja o eliberare; cinismul este un mod de apărare împotriva umilirii, împotriva rușinii, este începutul unei atitudini de asumare. Voindu-se lucide, scriitoarele aduc cel mai mare

serviciu cauzei femeii; dar - în general fără să-și dea seama - rămân prea legate de servirea acestei cauze pentru a mai putea adopta în fața universului acea atitudine dezinteresată care deschide vaste universuri. După ce au îndepărtat vălurile iluziei și ale minciunii, cred că au făcut destul: în același timp, această îndrăzneală negativă ne pune înaintea unei enigme; căci adevărul însuși este ambiguitate, abis, mister: după ce i-am indicat prezența, ar trebui gândit, recreat. Este foarte bine să nu fii păcălit; dar abia din acest punct începe totul; femeia își epuizează curajul risipind mirajele și se oprește înspăimântată în pragul realității. De aceea există, de exemplu, autobiografiile feminine care sunt sincere și înduioșătoare: dai nici una nu se compară cu Amintiri egoiste, sau Confesiuni, de exemplu Suntem încă prea mult preocupate să vedem limpede pentru a încerca să iluminăm alte tenebre dincolo de această lumină.

„Femeile nu trec niciodată mai departe de pretext”, îmi spunea un scriitor. Este în mare măsură adevărat Fiind încă destul de uimite că au primit permisiunea de a explora lumea, îi fac inventarul fără a încerca să-i descopere sensul. Ele excelează uneori în observarea a ceea ce este dat: femeile fac niște reportaje remarcabile; nici un ziarist n-a depășit mărturiile Andreei Viollis despre Indochina și despre India. Ele știu să descrie atmosfera locurilor, personaje, să arate raporturile subtile între acestea, să ne facă să participăm la sentimentele lor secrete: Willa Cather, Edith Wharton, Dorothy Parker, Katherine Mansfield au evocat într-o manieră acută și nuanțată indivizi, climate și civilizații. Rar reușesc să creeze personaje masculine atât de convingătoare ca Heathcliff: în bărbat ele nu sesizează în general decât masculul; dar au descris adesea într-o manieră foarte reușită viața lor interioară, experiența, universul lor feminin; atașate de

substanța secretă a obiectelor, fascinate de singularitatea propriilor lor senzații, ele redau orice experiență nou-nouă prin adjective savuroase, prin imagini carnale: vocabularul lor este de obicei mai remarcabil decât sintaxa, pentru că le interesează mai mult lucrurile decât raporturile; nu vizează o eleganță abstractă; în schimb, cuvintele lor vorbesc direct simțurilor. Unul dintre domeniile pe care l-au explorat cu cea mai mare dragoste este Natura. Pentru fată, pentru femeia care nu a abdicat pe de-a-ntregul, natura reprezintă ceea ce reprezintă femeia pentru bărbat: ea însăși și negația sa, un regat și un loc al exilului; ea este totul sub înfățișarea celuilalt. Vorbind despre pământuri și despre grădini, romanciera nu va revela în modul cel mai intim experiența și visurile ei. Multe închid miracolele sevei și ale anotimpurilor în vase, în ghivece, în straturi de flori; altele, fără a întemnița plantele și animalele, încearcă totuși să și le aproprieze prin dragostea atentă pe care le-o poartă, precum Colette și Katherine Mansfield; foarte rare sunt acelea care abordează natura în libertatea ei inumană, care încearcă să-i deslușească semnificațiile necunoscute și care se pierd pentru a se uni cu această prezență străină: pe drumurile pe care le-a inventat Rousseau, nu s-au aventurat decât Emily Brontë, Virginia Woolf și, uneori, Mary Webb. Cu atât mai mult, le putem număra pe degete pe femeile care au traversat ceea ce este dat în căutarea dimensiunii lor secrete: Emily Brontë a interogat moartea. Virginia Woolf, viața, iar Katherine Mansfield, uneori - nu foarte des - contingenta cotidiană și suferința. Nici o femeie n-a scris *Procesul*, *Moby Dick*, *Ulise* sau *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii*. Femeile nu contestă condiția umană, pentru că de-abia încep să și-o poată asuma integral. Prin aceasta se explică faptul că în general operelor lor le lipsesc nuanțele metafizice și umorul negru; ele nu așază lumea între

paranteze, nu-i pun întrebări, nu-i denunță contradicțiile: o iau în serios. Este adevărat, de altfel, că majoritatea bărbaților cunosc aceleași limitări. Femeia apare ca mediocră numai când este comparată cu câțiva artiști care sunt cu adevărat mari. Nu destinul ei o limitează: este ușor de înțeles de ce nu i-a fost dat - de ce probabil nu-i va fi dat încă mult timp de aici încolo - să atingă culmile cele mai înalte.

Arta, literatura, filozofia sunt încercări de a întemeia din nou lumea pe o libertate umană: aceea a creatorului; trebuie mai întâi ca ființa să se afirme fără echivoc drept libertate pentru a putea nutri o asemenea pretenție. Restricțiile pe care educația și tradiția i le impune femeii îi limitează impactul asupra universului; când lupta pentru a ocupa un loc în această lume este prea aspră, nu poate fi vorba să se smulgă din ea; or, trebuie să iasă la suprafață într-o solitudine suverană dacă vrea să încerce să intre din nou în posesia ei: ceea ce-i lipsește în primul rând femeii este învățarea, prin angoasă și orgoliu, a renunțării și a transcendentei sale.

Ceea ce râvnesc, scrie Mane Bashkirtseff, este libertatea de a mă plimba singură, încolo și înapoi, de a mă așeza pe băncile din Jardin des Tuileries. Iată libertatea fără de care nu poți deveni un adevărat artist. Credeți că cineva poate profita de ceea ce vede când este însoțit sau când, pentru a putea merge la Luvru, trebuie să-și aștepte mașina, doamna de companie, familia!... Aceasta este libertatea care lipsește și fără de care nu poți ajunge să fu ceva serios. Gândirea este înlănțuită ca urmare a acestei stânjeniri stupide și continue... Ajunge pentru a face să cadă aripile. Este unul dintre marile motive pentru care nu există artiști printre femei.

Într-adevăr, pentru ca cineva să devină creator nu ajunge să se cultive, adică să integreze în viața lui spectacole, cunoștințe de tot felul; cultura trebuie însușită prin libera mișcare a unei transcendențe: trebuie ca spiritul, cu toate bogățiile sale, să se înalțe către cerul pustiu pe care are sarcina să-l însuflețească; dar dacă o mie de legături îl înlănțuie de pământ, elanul său este sfărâmat. Fără îndoială că în prezent tinerele fete ies singure să se plimbe în Jardin des Tuileries; dar am aflat deja cât de ostilă îi este strada; peste tot o pândesc priviri și mâini care vor s-o atingă; dacă rătăcește la întâmplare, cu gândurile aiurea, dacă își aprinde o țigară pe terasa unei cafenele, dacă merge singură la cinema, nu întârzie să apară un incident neplăcut. Trebuie ca fata să inspire respect prin veșmintele și ținuta ei: această grijă o ținutuește de pământ și de sine însăși. „Aripile cad.” La optsprezece ani, T. E. Lawrence a făcut singur o excursie cu bicicleta prin Franța; unei tinere fete nu i s-ar permite acest lucru; și mai puțin i-ar fi îngăduit, cum a făcut Lawrence - un an mai târziu - să se aventureze pe jos într-un ținut aproape pustiu și periculos. Totuși, asemenea experiențe au o însemnătate incalculabilă: atunci individul, în beția libertății și a descoperirii, învață să privească întreg pământul ca fiind domeniul său. Femeia este și așa privată de lecțiile violenței: am arătat în ce măsura slăbiciunea sa fizică o face să încline spre pasivitate; când un băiat se luptă cu pumnii, simte că poate să se bazeze pe sine în grija pentru el însuși; ar trebui ca prin compensație să li se permită tinerelor fete măcar inițiativa spoitului, a aventurii, mândria obstacolelor. Dar nu se întâmplă astfel. Ea se poate simți solitară în mijlocul lumii; niciodată nu se ridică în fața ei, unică și suverană. Totul o incită să se lase investită, dominată de existențe străine; și mai ales în dragoste, se reneagă în loc să se afirme. În acest sens nenorocirea sau dizgrația sunt adesea niște

încercări fecunde; izolarea i-a permis lui Emily Brontë să scrie o carte puternică și cuprinzătoare; în fața naturii, a morții, a destinului, ea nu aștepta ajutor decât de la sine însăși. Rosa Luxembourg era urâtă; ea n-a încercat niciodată să se cufunde în propriul ei cult. să se facă obiect, pradă și capcană: încă din tinerețea ei a fost în întregime spirit și libertate, Chiar și în acest caz, foarte rar femeia își asumă pe deplin acel neliniștitor tête-à-tête cu lumea dată. Constrângerile de care este înconjurată și toată tradiția care apasă asupra ei o împiedică să se simtă responsabilă de univers; aceasta este rațiunea cea mai importantă a mediocrității ei.

Bărbații pe care-i numim „mari” sunt aceia care - într-un fel sau altul - și-au luat pe umerii lor greutatea lumii; s-au descurcat mai bine sau mai rău. au reușit s-o recreeze sau s-au scufundat în ea; dar la început și-au asumat acesta povara enormă. Ceea ce nici o femeie n-a făcut și n-ar fi putut face niciodată. Pentru a privi universul ca fiind al tău, pentru a te considera vinovat de greșelile lui și a te încununa cu gloria progreselor lui, trebuie să aparții castei privilegiaților. Numai acestora, care dețin puterea, le revine sarcina de a-l justifica modificându-l, gândindu-l, dezvăluindu-l; doar ei se pot recunoaște în el, pot încerca să-i imprime amprenta lor în bărbat, nu în femeie s-a încarnat, până acum. Omul. Or, indivizii care ni se par exemplari, cei care sunt împodobiți cu numele de genii sunt cei care au pretins să joace în existența lor singulară destinul întregii omeniri. Nici o femeie nu s-a crezut autorizată să facă aceasta. Cum ar fi putut fi Van Gogh o femeie? O femeie n-ar fi fost trimisă în misiune în Borinage, ea n-ar fi simțit mizeria oamenilor ca pe propria sa crimă, n-ar fi căutat mântuirea; deci n-ar fi pictat niciodată lanul de floarea-soarelui al lui Van Gogh. Fără a mai vorbi despre faptul că genul de viață al pictorului, singurătatea din Arles, frecventarea

cafenelelor, bordelurile, tot ceea ce alimenta arta lui Van Gogh. alimentându-i sensibilitatea, i-ar fi fost interzis. O femeie n-ar fi putut niciodată să devină Kafka: în îndoielile și în neliniștile sale, n-ar fi recunoscut angoasa Omului alungat din Paradis. Doar Sfânta Tereza a trăit de una singura, într-o renunțare totală, condiția umană: am văzut de ce. Situându-se dincolo de ierarhiile terestre, ea nu simțea mai mult decât Sfântul Ioan al Crucii un acoperiș liniștitor deasupra capului său. Pentru amândoi era aceeași noapte, aceleași fulgerări de lumină, același neant, în Dumnezeu - aceeași plenitudine. Când în sfârșit orice ființă umană va putea să-și situeze orgoliul dincolo de orice diferență sexuală, în gloria dificilă a existenței sale libere, numai atunci femeia își va confunda istoria, problemele, îndoielile, speranțele cu acelea ale umanității; numai atunci va putea căuta în viața și în operele sale să dezvăluie întreaga realitate, și nu numai propria-i persoană. Atâta timp cât ea trebuie să lupte pentru a fi o ființă umană, nu va fi o creatoare.

Încă o dată, pentru a-i explica limitele trebuie să invocăm situația ei, și nu o misterioasă absență: viitorul rămâne larg deschis. Bărbații au susținut care mai de care că femeile nu posedă „geniu creator”; este teza pe care o apăra, între altele, Maithe Borely, antifeministă notorie: dar s-ar zice că a încercat să facă din cărțile sale o dovadă vie a lipsei de logică și a stupidității feminine, și astfel cărțile ei se contrazic singure. De altfel, ideea unui „instinct” creator ar trebui aruncată, ca și aceea a „eternului feminin”, în dulapul vechi al entităților. Unii misogini, într-un mod ceva mai concret, afirmă că femeia, fiind o nevrotică, n-ar putea crea nimic valabil; dar sunt adesea aceia-și care declară că geniul este o nevroză în orice caz, exemplul lui Proust arată îndeajuns că dezechilibrul psihofiziologic nu înseamnă nici mediocritate, nici

neputință. Cât despre argumentul împrumutat din examinarea istoriei, am văzut ce trebuie să gândim despre asta: faptul istoric n-ar putea fi considerat ca definind un adevăr etern; el nu face decât să traducă o situație care se manifestă ca istorică tocmai pentru că este pe cale de a se schimba. Cum ar putea să aibă femeile geniu, când orice posibilitate de a împlini o operă genială - sau chiar numai o operă - le era refuzată? Bătrâna Europă i-a copleșit cu dispreț, altădată, pe barbarii americani care nu aveau nici artiști, nici scriitori: „Lăsați-ne să existăm înainte de a ne cere să ne justificăm existența”, a răspuns Jefferson - un răspuns cu adevărat profund. Negrii le răspund la fel rasiștilor care le reproșează că nu au dat lumii nici un Whitman, nici un Melville. Proletariatul francez nu poate să opună nici un nume lui Racine sau lui Molière. Femeia liberă este pe cale de a se naște; când se va fi dobândit pe sine va justifica poate profeția lui Rimbaud: „Poetele vor exista! Când va fi sfârșită în sfârșit infinita sclavie a femeii, când ea va trăi pentru ea și prin ea, după ce bărbatul - până atunci abominabil - îi va fi dat libertatea, va fi și ea poetă! Femeia va găsi necunoscutul. Lumea sa de idei va fi diferită de a noastră? Va descoperi lucruri străine, insondabile, delicioase, respingătoare, iar noi le vom lua, noi le vom înțelege”!. Nu este sigur ca această „lume de idei” va fi diferită de aceea a bărbaților, pentru că, ea se va elibera de bărbați asimilându-se cu ei, pentru a ști în ce măsură va rămâne singulară, în ce măsură singularitatea ei va rămâne importantă, ar trebui să ne hazardăm în anticipări foarte îndrăznețe. Sigur este faptul că până acum posibilitățile femeii au fost înăbușite și pierdute pentru umanitate și că a venit vremea, în interesul ei și al tuturor, să i se permită să-și încerce șansele.

- întoarcere la Cuprins

- întoarcere la Cuprins

Concluzie

„Nu, femeia nu este semenul nostru; prin lenea și corupția ei, am făcut din ea o ființă aparte, necunoscută, neavând altă armă în afară de sexul ei, ceea ce nu înseamnă numai războiul continuu, ci și o armă plină de ipocrizie - adorând sau urând, nefiind niciodată un tovarăș sincer, o ființă care stă alături de mulțime cu devotament și camaraderie spontană -, suspiciuni de veșnic sclav mărunț.”

Mulți bărbați ar subscrie încă acestor cuvinte ale lui Jules Laforgue; mulți cred că între cele două sexe vor exista mereu „tertipuri și certuri” și că niciodată fraternitatea nu va fi posibilă între ele. Este adevărat că nici bărbații, nici femeile nu sunt satisfăcuți unii de alții. Dar întrebarea este dacă un blestem originar îi condamnă să se sfâșie între ei, sau dacă nu cumva conflictele care-i fac să se opună nu exprimă decât un moment de tranziție al istoriei umane.

Am văzut că, în ciuda legendelor, nici un destin fiziologic nu impune Masculului și Femeiei ca atare o eternă ostilitate; nici măcar faimoasa mantis religiosa nu-și devoră masculul decât în lipsă de alte alimente și în interesul speciei: acesteia îi sunt subordonați toți indivizii, de sus în jos, pe scara animală. De altfel, omenirea este altceva decât specia: este o devenire istorică și se definește prin felul în care-și asumă facticitatea naturală, într-adevăr, chiar și cu cea mai mare reacredință din lume, este imposibil de decelat între masculul și femela speciei umane o rivalitate de ordin fiziologic. De aceea rivalitatea lor va fi situată mai degrabă pe acel teren intermediar între biologie și psihologie care este psihanaliza. Se spune că femeia îl invidiază pe bărbat pentru

penisul său și dorește să-l castraze; dar dorința infantilă de penis nu capătă importanță în viața femeii adulte decât dacă ea își simte feminitatea ca pe o mutilare; abia atunci ea dorește să-și aproprieze organul masculin, ca fiind acel lucru care întruchipează toate privilegiile virilității. Este admis cu ușurință faptul că visul de castrare are o semnificație simbolică: femeia, se crede, vrea să-l priveze pe bărbat de transcendența lui. Dorința ei este de fapt, așa cum am văzut, mult mai ambiguă: într-un fel contradictoriu, ea vrea să aibă această transcendență, ceea ce presupune că în același timp o suspectează și o neagă, că vrea să se arunce asupra ei și s-o păstreze în sine. Aceasta înseamnă că drama nu se desfășoară pe plan sexual; sexualitatea, de altfel, nu ne-a apărut niciodată ca definind un destin, ca fiind în sine o cheie a conduitelor umane; ea exprimă totalitatea unei situații la a cărei definire contribuie. Lupta sexelor nu este neapărat implicată în anatomia bărbatului și a femeii. Într-adevăr, când este evocată, se ia drept bună ideea că în cerul veșnic al Ideilor se desfășoară o bătălie între aceste esențe nesigure: Eternul feminin, Eternul masculin; și nimeni nu observă că această luptă titanică îmbracă pe pământ forme cu totul diferite, corespunzând unor momente istorice diferite.

Femeia care este limitată în imanența ei încearcă să-l rețină și pe bărbat în această închisoare; astfel închisoarea se va confunda cu lumea și nu va mai suferi că este închisă acolo: mama, soția, amanta sunt niște temnicere; societatea codificată de bărbați decretează că femeia este inferioara: ea nu poate aboli această inferioritate decât distrugând superioritatea virilă. Ea încearcă să-l mutileze pe bărbat, îl contrazice, îi neagă adevărul și valorile. Dar prin aceasta nu face decât să se apere; nici o esență imuabilă, nici o alegere vinovată nu au merit-o transcendenței, inferiorității. Acestea i-au

fost impuse din afara ei. Orice opresiune creează o stare tensionată, și nici acest caz nu face excepție. Ființa considerată drept neesențială nu poate să nu pretindă recâștigarea suveranității sale.

Astăzi, lupta capătă o altă înfățișare; în loc să vrea să-l închidă pe bărbat în temniță, femeia încearcă să evadeze ea de acolo; nu mai caută să-l aducă în regiunile imanenței, ci să iasă ea însăși deasupra, în lumina transcendenței. Atunci atitudinea bărbaților creează un nou conflict: bărbatul este plin de rea-voință atunci când „îi dă liber femeii”. Îi place să rămână subiectul suveran, superiorul absolut, ființa esențială; refuză să vadă în mod concret în tovarășa sa o egală, și răspunde sfidării sale printr-o atitudine agresivă. Nu mai este vorba de un război între indivizi închiși fiecare în sfera lui: o castă revendicatoare asaltează și este ținută în șah de casta privilegiată. Aici se înfruntă două transcendențe; în loc să se recunoască reciproc, fiecare libertate vrea s-o domine pe cealaltă.

Această diferență de atitudine se răsfrânge pe plan sexual, precum și pe plan spiritual; femeia „feminină” încearcă, făcându-se o pradă pasivă, să-l reducă și pe bărbat la pasivitate carnală; se străduiește să-l prindă în capcană, să-l înlănțuie prin dorința pe care i-o trezește făcându-se cu docilitate lucru; dimpotrivă, femeia „emancipată” se vrea activă, prehensivă și refuză pasivitatea pe care bărbatul vrea să i-o impună. Tot astfel, Elise și cele ca ea neagă valoarea activităților virile; așază carnea deasupra spiritului, contingența deasupra libertății, înțelepciunea lor de rutină deasupra îndrăzelii creatoare. Dar femeia „modernă” acceptă valorile masculine: ea se mândrește că gândește, acționează, muncește, creează la fel ca și bărbatul; în loc să caute să-l înjosească, afirmă că este egala lui

În măsura în care se exprimă prin acțiuni concrete, această revendicare este legitimă și atunci insolența bărbaților este condamabilă. Dar trebuie spus, spre scuza acestora, că femeile sunt gata să complice lucrurile Mabel Dodge pretindea să-l aservească pe Lawrence prin farmecele feminității sale pentru a-l domina apoi din punct de vedere spiritual; multe femei, pentru a demonstra prin reușitele lor că sunt la fel de valoroase ca un bărbat, se străduiesc să-și asigure prin sex un sprijin masculin. Ele luptă pe două fronturi, cerând vechea atenție curtenitoare și totodată o prețuire nouă, mizând pe bătrâna magie și pe tinerele lor drepturi. Este de înțeles că bărbatul, iritat, ia poziție defensivă; dar și el este la fel de duplețar când pretinde ca femeia să joace cinstit în timp ce el îi refuză, din neîncredere, din ostilitate, niște atuuri indispensabile. Într-adevăr, lupta n-ar putea să aibă o înfățișare limpede din moment ce chiar figura femeii este opacitate; nu se ridică în fața bărbatului ca un subiect, ci ca un obiect paradoxal înzestrat cu subiectivitate; se afirmă în același timp ca sine și ca altul, ceea ce înseamnă o contradicție antrenând consecințe deconcertante. Când își face o armă din slăbiciunea, dar și din forța ei, nu este voita de un calcul; ea își caută în mod spontan salvarea în calea care i-a fost impusă, aceea a pasivității, în același timp în care își revendică activ suveranitatea. Și fără îndoială că nu este un procedeu cinstit; dar îi este dictat de situația care i-a fost impusă. Totuși, bărbatul, când o tratează ca pe o libertate, este indignat că ea rămâne pentru el o capcană; dacă o flatează și o satisface atâta timp cât îi este pradă, bărbatul este agasat de pretențiile la autonomie ale femeii; orice ar face, el se simte păcălit, iar ea se crede jignită.

Disputa va dura atâta timp cât bărbații și femeile vor continua să nu se recunoască drept semenii; adică atâta timp cât se va perpetua feminitatea ca

atare; care dintre cele două sexe vrea, oare, cu mai multă îndârjire s-o păstreze? Femeia care se eliberează de feminitate vrea totuși să-i păstreze prerogativele; iar bărbatul cere ca în acest caz să-și asume și limitările ei...Este mai ușor să acuzi un sex decât să scuzi greșelile celuilalt”, spune Montaigne. Â împărți blamuri și recompense este zadarnic. Într-adevăr, dacă e greu de sfărâmat acest cerc vicios, este pentru că cele două sexe sunt fiecare victima celuilalt și în același timp a lui însuși. Între doi adversari înfruntându-se în pura lor libertate, s-ar putea stabili cu ușurință un acord; cu atât mai mult cu cât acest război nu folosește nimănui; dar complexitatea războiului între sexe provine din aceea că fiecare tabără este complice celei rivale; femeia nutrește visul abandonului, bărbatul, pe acela al alienării; inautenticitatea nu este profitabilă; fiecare pune pe seama celuilalt nefericirea pe care și-o atrage cedând tentațiilor facilității; ceea ce femeia și bărbatul își lasă unul altuia este eșecul răsunător al propriei lor rele-credințe și lașități.

Am văzut de ce bărbații, la origine, le-au aservit pe femei; devalorizarea feminității a fost o etapă necesară a evoluției umane; dar ar fi putut naște o cooperare a celor două sexe; opresiunea se explică prin tendința ființei de a fugi de sine alienându-se în Celălalt, pe care-l oprimă în acest scop; astăzi, tendința se regăsește în fiecare bărbat în parte; bărbatul se caută în soția ori în iubita sa sub înfățișarea unei statui de piatră; el urmărește în femeie mitul virilității, al suveranității sale, al realității sale imediate. „Soțul meu nu merge niciodată la cinema”, spune femeia, și incerta opinie masculină se imprimă în marmura eternității. Dar el însuși este sclavul dublului său: ce trudă să clădești o imagine în care ești mereu în primejdie! Ea este, la urma urmei, întemeiată pe capricioasa realitate a femeilor: trebuie ca aceasta

să fie fără încetare modelată spre a deveni potrivită ; bărbatul este ros de grija de a se arăta viril, important, superior; se preface pentru ca femeia să se prefacă în fața lui; este și agresiv, neliniștit; îi este ostil femeii pentru că îi este teamă de ea, și îi e teamă de ea pentru că se teme de personajul cu care el se confundă. Cât timp și câte forțe risipește lichidând, sublimând, transpunând complexe, vorbind despre femei, seducându-le, temându-se de ele! Ar fi el însuși eliberat dacă ar consimți ca ele să se elibereze. Dar tocmai aceasta îl înspăimântă. Și se obstinează în mistificări menite s-o țină pe femeie înlănțuită.

Mulți bărbați sunt conștienți de faptul că femeia este mistificată. „Ce nenorocire este să fii femeie! Și totuși, cea mai mare nenorocire pentru o femeie este să nu înțeleagă că este femeie”, spune Kierkegaard.^[411] De mult timp încoace, oamenii se străduiesc să deghizeze această nenorocire. A fost suprimată, de pildă, tutela: femeii i s-au dat „protectori”, și dacă aceștia sunt investiți cu drepturile tutorilor antici, este în propriul ei interes. Faptul că îi este interzis să lucreze, că este constrânsă să rămână acasă înseamnă că este apărată împotriva ei înseși, că îi este asigurată fericirea. Am văzut sub ce văluri poetice erau disimulate sarcinile monotone care-i revin: gospodărie, maternitate; în schimbul libertății sale i s-au dăruit înșelătoarele tezaure ale „feminității” sale. Balzac a descris foarte bine această manevră când l-a sfătuit pe bărbat să o trateze ca pe o sclavă, convingând-o în acest timp că este o regină. Deși mai puțin cinici, mulți bărbați se străduiesc să se convingă singuri că femeia este cu adevărat o privilegiată. Există sociologi americani care iau în serios teoria numită „law-class gain”, adică a „avantajelor claselor inferioare”. Și în Franța s-a proclamat adesea - deși într-o manieră mai puțin științifică - aceea că muncitorii sunt

foarte norocoși că nu trebuie să „se reprezinte”; și cu atât mai mult vagabonzii, care se pot îmbrăca în zdrențe și culca pe trotuare, plăceri inedite contelui de Beaumont și bieților domni de Wendel. La fel ca și păduchioșii nepăsători care se scarpină cu voioșie, la tel ca și negrii cei veseli râzând sub loviturile de cravașă, ca și arabii din Souss care-și îngroapă copiii morți de inaniție cu surâsul pe buze, femeia se bucura de acest privilegiu incomparabil: iresponsabilitatea. Fără osteneală, fără îndatoriri de îndeplinit, fără griji, este evident că i-a fost dată partea cea mai bună. Tulburător este că, printr-o perversitate obstinată - legată fără îndoială de păcatul originar - de-a lungul secolelor și în toate țările, cei care au partea cea mai bună le strigă totdeauna binefăcătorilor lor: „Este prea mult! M-aș mulțumi cu partea voastră!” Dar magnificii capitaliști, coloniștii generoși, bărbații cei mândri se încăpățânează: „Păstrați-vă partea cea bună, păstrați-o!”

Este adevărat că bărbații întâlnesc la tovarășele lor mai multă complicitate decât află asupritorul din partea celui asuprit; și se simt îndreptățiți să declare cu rea-credință că ea însăși a voit destinul pe care i l-au impus. Am văzut că, de fapt, toată educația ei conspira la închiderea dramurilor revoltei și ale aventurii; societatea întreagă - începând cu părinții respectați - o minte exaltându-i dragostea pentru devotament, pentru dăruirea de sine, și ascunzându-i faptul că nici amantul, nici soțul, nici copiii nu vor fi dispuși să suporte povara apăsătoare a acestora. Ea acceptă de bunăvoie aceste minciuni pentru că o îndeamnă să urmeze panta facilității; și aceasta este cea mai mare crimă făptuită împotriva ei; din copilărie, toată viața ei este pervertită, coruptă, desemnându-i-se ca vocație abandonul ce o tentează pe orice ființă pentru care libertatea este angoasă; dacă un copil este îndemnat la lenevie, fiind distrat în fiecare zi

fără a-i da ocazia să învețe, fără a-i arăta utilitatea studiului, nu se va putea spune, când a devenit adult, că a ales el însuși să fie incapabil și ignorant; astfel este crescută femeia, fără a fi învățată niciodată necesitatea de a-și asuma propria-i existență; atunci este bucuroasă să conteze pe protecția, dragostea, ajutorul și dominația altora; se lasă fascinată de speranța puterii fără a face nimic să-și împlinească visul. Dar nu bărbatul trebuie să-i reproșeze acest lucru, din moment ce el însuși a îndemnat-o pe această cale. Când izbucnește un conflict între ei, fiecare îl face pe celălalt responsabil pentru situația în care se află; ea îi reproșează că el a determinat-o să fie astfel: „N-am fost învățată să gândesc, nici să-mi câștig existența...” El îi reproșează că a acceptat această situație: „Nu știi nimic, nu ești în stare de nimic...” Fiecare sex crede că se poate justifica preluând ofensiva: dar greșelile unuia nu-l poate face nevinovat pe celălalt.

Numeroasele conflicte care îi opun pe femei și pe bărbați vin din aceea că nici una dintre cele două tabere nu-și asumă toate consecințele acestei situații pe care una o propune, iar cealaltă o suportă: această noțiune incertă de „egalitate în inegalitate” de care una se folosește pentru a-și ascunde despotismul, iar cealaltă, lașitatea, nu rezistă experienței: în schimburile lor, femeia cere egalitatea abstractă care i-a fost garantată, iar bărbatul, inegalitatea concretă pe care o constată. De aici și faptul că în toate legăturile se perpetuează o dezbatere nesfârșită despre echivocul cuvintelor a da și a lua: ea se plânge că dă totul, el protestează că femeia îi ia totul. Trebuie ca femeia să înțeleagă că schimburile - este, de altfel, o lege fundamentală a economiei politice - se reglează după valoarea pe care marfa oferită o are în ochii cumpărătorului, și nu ai vânzătorului: ea a fost înșelată prin convingerea

care i s-a inculcat: aceea că prețul ei este nemăsurat; de fapt ea este pentru bărbat doar o distracție, o plăcere, o companie, un bun neesențial; în timp ce el reprezintă sensul, justificarea vieții ei întregi; schimbul nu se face, deci, între obiecte de aceeași calitate. Această inegalitate se va face simțită în mod deosebit prin faptul că timpul pe care-l petrec împreună — și care pare, în mod înșelător, a fi același pentru amândoi - nu are pentru parteneri aceeași valoare; în seara pe care un bărbat o petrece cu iubita lui ar putea să facă ceva util pentru cariera lui, să-și vadă prietenii, să-și cultive relațiile, să se distreze; pentru un bărbat normal încadrat în societate, timpul este o bogăție pozitivă; bani, reputație, plăcere. Dimpotrivă, pentru femeia trândavă, care se plictisește, este o povară de care nu mai ajunge să se debaraseze; cum reușește să facă să treacă câteva ore, a obținut ceva: prezența bărbatului este un pur profit; în numeroase cazuri, ceea ce-l interesează în mod evident pe bărbat într-o relație este câștigul sexual: la limită, el se poate mulțumi să petreacă exact atâta timp cu iubita lui cât îi este necesar pentru a îndeplini actul sexual; cât despre femeie - fără excepție - ceea ce dorește ea este să facă să „treacă” tot acel timp cu care nu are ce face: și - precum negustorul care nu vinde cartofi decât dacă i se cumpără și napii - ea nu-și cedează trapul decât dacă amantul îl plătește prin ore întregi de conversații și de ieșiri împreună. Ei ajung la un echilibru dacă întregul costurilor nu i se va părea prea ridicat bărbatului: aceasta depinde, bineînțeles, de intensitatea dorinței sale și de importanța pe care o au pentru el ocupațiile pe care le sacrifică în acest scop. Dar dacă femeia cere - și oferă - prea mult timp, devine inoportună ea însăși, precum noul care iese din matcă, și bărbatul se hotărăște să nu mai aibă nimic, decât să aibă prea mult. Ea își ajustează deci exigențele: dar prea adesea echilibrul se stabilește cu prețul unei

duble tensiuni; ea socotește că se „dă” prea ieftin bărbatului; el crede că plătește prea scump. Bineînțeles, această rezumare a situației este puțin umoristică; totuși - în afară de cazul unei pasiuni geloase și exclusive, când bărbatul o vrea pe femeie cu totul - acest conflict este evident chiar în tandrețe, în dorință, chiar în dragoste; bărbatul are întotdeauna „altceva de făcut” cu timpul său: în timp ce ea caută să-și facă timpul să treacă: și astfel el nu consideră orele pe care i le consacră femeia ca pe un dar, ci ca pe o sarcină. În general, acceptă s-o suporte pentru că știe bine că este de partea privilegiaților, își face „muștrări de conștiință”: dacă are ceva bunăvoință, va încerca să compenseze inegalitatea condițiilor prin generozitatea sa: în același timp își face un merit din această mărinimie și la prima neînțelegere o acuză pe femeie de a fi nerecunoscătoare, spune cu iritare: „Sunt prea bun”. Ea simte că se poartă ca o cerșetoare în timp ce este convinsă de marea valoare a darurilor sale, și este umilită. Aceasta explică cruzimea de care se arată adeseori capabilă femeia; ea are „conștiința împăcată” pentru că este de partea defavorizată; crede că nu este obligată să menajeze în nici un fel casta privilegiată, se gândește numai cum să se apere mai bine; va fi de multe ori fericită dacă are ocazia să-și manifeste ranchiuna la adresa amantului care nu a mulțumit-o: din moment ce acesta nu dă destul, ea îi va lua totul, și aceasta îi face o plăcere sălbatică. Atunci, bărbatul rănit descoperă prețul global al legăturii pe care o disprețuia în fiecare moment: este gata să facă orice promisiune, chiar dacă se va crede din nou exploatat atunci când va trebui să o îndeplinească; își acuză iubita de șantaj; ea îi reproșează avariția, și amândoi sunt jigniți. Și în acest caz, este zadarnic să acordăm scuze și blamuri; niciodată nu se poate face dreptate în sânul nedreptății. Un administrator colorat nu are nici o posibilitate de a se purta corect față de

indigeni, nici un general față de soldații săi; singura soluție ar fi să nu mai existe nici coloniști, nici șefi; dar bărbatul nu s-ar putea împiedica să nu fie bărbat Iată-l deci vinovat fără voie și oprimat de această greșeală pe care nu a comis-o el însuși; tot astfel ea este victimă și harpie în pofida voinței sale; uneori el se revoltă, alege cruzimea, dar în acest caz se face complice al nedreptății, iar vina devine cu adevărat a lui; uneori se lasă anihilat, devorat de victima sa revendicatoare; dar atunci se va simți păcălit. De cele mai multe ori se mulțumește cu un compromis care îl înjosește și în același timp îl face să se simtă prost. Un bărbat de bună-credință va fi chiar mai afectat decât femeia de această situație: într-un sens, este mai bine să fii de partea învinșilor; dar, dacă și femeia este de bună-credință, incapabilă să-și fie sieși suficientă, dacă îi repugnă să-l strivească pe bărbat cu greutatea destinului ei, va fi prinsă într-o confuzie inextricabilă. Întâlnim în viața de zi cu zi o mulțime de astfel de cazuri, care nu-și găsesc nici o soluție satisfăcătoare, pentru că sunt definite de condiții nesatisfăcătoare: un bărbat care se vede obligat să continue să susțină material și moral o femeie pe care n-o mai iubește se simte victimă; dar dacă ar abandona-o fără resurse pe cea care și-a angajat întreaga existență alături de el, atunci ea ar deveni victima, și ar fi la fel de nedrept. Răul nu vine dintr-o perversitate individuală - și reaua-credință începe atunci când fiecare îl învinovățește pe celălalt - ci dintr-o situație împotriva căreia orice conduită singulară este neputincioasă. Femeile „se agață de bărbați”, ele sunt o povară și suferă din această cauză; este pentru că au soarta unor paraziți a căror sursă de existență se află într-un organism străin; dacă ar fi înzestrate cu un organism autonom, dacă ar putea lupta împotriva lumii, smulgându-i acesteia mijloacele de subzistență care-i sunt necesare, dependența lor ar fi abolită, și la fel aceea a bărbatului. Fără îndoială

că și unora și altora le-ar fi mult mai bine astfel.

Este ușor de imaginat o lume în care bărbații și femeile ar fi egali, căci este exact aceea pe care o promisese revoluția sovietică: femeile crescute și educate exact la fel ca bărbații ar lucra în cele mai bune condiții^[412] și pentru aceleași salarii; libertatea erotică ar fi admisă de moravuri, dar actul sexual n-ar mai fi considerat ca un „serviciu” remunerat; femeia ar fi obligată să-și găsească un alt mijloc de a-și câștiga existența; căsătoria ar fi întemeiată pe un angajament liber la care cei doi soți ar putea renunța oricând; maternitatea ar fi liberă, adică planning-ul și avortul ar fi autorizate și li s-ar da în schimb mamelor și copiilor lor exact aceleași drepturi, fie că ar fi căsătorite sau nu; concediile de maternitate ar fi plătite de colectivitate, care și-ar asuma și îngrijirea copiilor, ceea ce nu înseamnă că părinților li s-ar lua copiii, ci că aceștia nu vor fi abandonați în seama părinților.

Dar oare ajunge să schimbăm legile, instituțiile, moravurile, opiniile și întregul context social pentru ca bărbații și femeile să fie cu adevărat egali? „Femeile vor fi întotdeauna femei”, spun scepticii; iar alți clarvăzători profetizează că, lepădându-și feminitatea, ele nu vor reuși prin aceasta să se preschimbe în bărbați, însă vor deveni niște monștri. Asta înseamnă să admitem că femeia de astăzi este o creație a naturii; trebuie să repetăm încă o dată că în colectivitatea umană nimic nu este natural și că, între altele, femeia este un produs elaborat de civilizație; intervenția Celuilalt în destinul ei este originară; dacă această acțiune ar fi fost altfel dirijată, ar fi ajuns la cu totul alt rezultat. Femeia nu este definită nici de hormoni, nici de misterioase instincte, ci de maniera în care își resesizează, prin conștiințe străine, trupul și raportul ei cu lumea. Abisul care o separă pe adolescentă de adolescent a fost

adâncit în mod conștient și premeditat încă din copilăria lor, mai târziu, femeia n-ar putea fi împiedicată să fie ceea ce s-a făcut din ea, și va târî întotdeauna acest trecut în urma ei. Desigur, nu trebuie să credem că ajunge să-i modificăm condiția economică pentru ca femeia să fie transformată; acest factor a fost și rămâne un factor primordial al evoluției sale; dar atâta timp cât nu a antrenat consecințele morale, sociale, culturale etc. pe care le anunță și le cere, noua femeie va întârzia să apară; la ora actuală acestea nu au fost realizate nicăieri, nu mai mult în U.R.S.S. decât în Franța sau în Statele Unite. De aceea femeia de astăzi este sfâșiata între trecut și viitor, cel mai adesea apare ca o „femeie adevărată” deghizată în bărbat, și se simte stânjenită în pielea ei de femeie în aceeași măsură ca în hainele-i masculine. Trebuie să se schimbe cu totul și să-și croiască singură veșmintele. N-ar putea reuși decât grație unei evoluții colective. Nici un educator izolat nu ar putea astăzi șlefui „o ființă umană femelă” care să fie exact omologul unei „ființe umane mascul”: crescută băiețește, tânăra fată se simte excepțională și prin aceasta suferă un nou fel de specificare. Stendhal a înțeles foarte bine acest lucru: „Trebuie să plantăm dintr-o dată toată pădurea”. Dar dacă presupunem, dimpotrivă, o societate în care egalitatea sexelor ar fi concret realizată, această egalitate s-ar afirma din nou în fiecare individ.

Dacă, de la vârsta cea mai fragedă, fetița ar fi crescută cu aceeași exigență și cu aceleași privilegii, aceeași severitate și aceleași licențe ca și frații săi, participând la aceleași studii și aceleași jocuri, promisă fiind aceluia-și viitor, înconjurată de bărbați și de femei care i-ar apărea fără echivoc ca fiindu-i egali, sensul „complexului lui Oedip” și al „complexului castrării” ar fi profund modificate. Asumându-și la fel ca și tatăl responsabilitatea

materială și morală a cuplului, mama s-ar bucura de același durabil prestigiu; copilul ar simți astfel în jurul lui o lume androgină, și nu una masculină; chiar dacă fiica ar fi mai mult atrasă din punct de vedere afectiv către tată - ceea ce nici măcar nu este sigur - dragostea ei ar fi nuanțată de o voință de emulație, și nu de un sentiment de neputință: nu s-ar orienta către pasivitate; autorizată să-și arate valoarea prin muncă și prin sport, rivalizând în mod activ cu băieții, absența penisului - compensată de speranța de a avea un copil - n-ar fi de ajuns pentru a naște un „complex de inferioritate”; în mod corelativ, băiatul n-ar avea spontan un „complex de superioritate” dacă acesta nu i-ar fi fost insuflat și dacă ar prețui la fel de mult femeile cât pe bărbați. Fetița n-ar căuta deci niște compensații sterile în narcisism și în vis, nu s-ar socoti drept determinată, o dată pentru totdeauna, s-ar angaja fără reticențe în tot felul de activități. Am spus deja cât de ușoară i-ar fi pubertatea dacă fetița s-ar depăși, precum băiatul, către un viitor liber de adult; menstruația nu-i inspiră atâta oroare decât pentru că ea constituie o cădere brutală în feminitate; tot astfel, și-ar asuma mult mai liniștită erotismul incipient dacă n-ar simți un dezgust înspăimântat față de întregul ei destin; o educație sexuală coerentă ar ajuta-o mult să depășească această criză. Și datorită educației mixte, misterul august al Bărbatului n-ar mai avea ocazia să se nască: ar fi ucis de familiaritatea cotidiană și de competiții deschise. Obiecțiile care se opun acestui sistem implică întotdeauna respectul unor tabuuri sexuale; dar este zadarnică pretenția de a inhiba la copil curiozitatea și plăcerea; nu se ajunge decât la refulări, obsesii și nevroze; sentimentalitatea exaltată, fervorile homosexuale, pasiunile platonice ale adolescenților, cu tot cortegiul lor de stupiditate și confuzie, sunt mult mai nefaste decât câteva jocuri infantile și experiențe precise. Profitabil pentru

tânăra fată ar fi mai ales faptul că, necăutând în bărbat un semizeu, ci numai un camarad, un partener, un prieten, n-ar mai fi deturnată de la asumarea liberă a propriei sale existențe; erotismul, dragostea ar căpăta caracterul unei libere depășiri și nu pe acela al unui abandon; ar putea să le trăiască ca pe un raport de la egal la egal. Bineînțeles, nu poate fi vorba să fie suprimate dintr-o dată toate dificultățile pe care fetița le are de învins pentru a se transforma în adult; educația cea mai inteligentă, cea mai tolerantă n-ar putea s-o scutească de a-și trăi propria ei experiență. Tot ceea ce putem cere este să nu i se pună piedici. Faptul că fetițele „vicioase” nu mai sunt însemnate cu fierul roșu este deja un progres; psihanaliza i-a instruit puțin pe părinți; totuși, condițiile actuale în care au loc educația și inițierea sexuală a femeii sunt atât de deplorabile, încât obiecțiile care se opun ideii unei schimbări radicale n-ar putea fi valabile. Nu se pune problema de a abolii în femeie contingentele și mizeria condiției umane, ci de a-i da posibilitatea de a le depăși.

Femeia nu este victima nici unei fatalități misterioase; singularitățile care-i sunt specifice își datorează importanța semnificației pe care o îmbracă; ele vor putea fi depășite imediat ce vor fi sesizate în perspective noi; astfel am văzut că, prin experiența ei erotică, femeia simte - și uneori detestă - dominația masculină: nu trebuie să tragem de aici concluzia că ovarele sale o condamnă să trăiască la nesfârșit în genunchi. Agresivitatea virilă nu apare ca un privilegiu seniorial decât în sânul unui sistem care conspiră la afirmarea suveranității masculine; și femeia nu se simte, în actul amoros, atât de profund pasivă decât pentru că deja se gândește ca atare. Revendicându-și demnitatea de ființă umană, multe femei modeme își înțeleg încă viața erotică

plecând de la o tradiție a sclaviei.. Copilul are un strivitor „complex de inferioritate” față de sexul opus, deși mama sa se străduiește să-l combată; în liceu, ea își va disprețui camarazii și profesorii pentru că sunt niște bieți bărbați. Femeilor li se pare umilitor să fie culcate sub bărbat, pătrunse de el, și se crispează în frigiditate; dar dacă realitatea ar fi diferită, sensul pe care-l exprimă simbolic gesturile și posturile amoroase ar fi și el diferit: o femeie care-și plătește, care-și domină amantul, poate, de exemplu, să se simtă mândră de superba sa trândăvie și să considere că-și aservește bărbatul care acționează; și există de mult timp o mulțime de cupluri echilibrate din punct de vedere sexual în care noțiunile de victorie și de înfrângere au făcut loc ideii de schimb. Într-adevăr, bărbatul este, ca și femeia, trup, deci pasivitate, jucărie a hormonilor și a speciei, pradă neliniștită a dorinței; și ea este, ca și el în mijlocul febrei carnale, consimțământ, dăruire, activitate; fiecare trăiește în felul lui echivocul unei existențe devenite trup. În această încheștare în care-și închipuie că se înfruntă unul pe altul, fiecare luptă de fapt împotriva sa, proiectându-și în partener acea parte din sine pe care o repudiază; în loc să trăiască ambiguitatea condiției sale, fiecare se străduiește să-l facă pe celălalt să-i suporte abjecția, păstrându-și pentru sine onoarea. Dacă, totuși, amândoi și-ar asuma-o cu o modestie lucidă, corelativă unui orgoliu autentic, s-ar recunoaște ca fiind semenii și ar trăi cu prietenie drama erotică. Faptul de a fi o ființă omenească este infinit mai important decât toate singularitățile care le disting pe ființele umane una de alta; niciodată ceea ce este dat nu conferă superioritate: „virtutea”, cum o numeau anticii, se definește la nivelul a „ceea ce depinde de noi”. În cele două sexe se joacă aceeași dramă a trupului și a spiritului, a finitudinii și a transcendenței: ambele consumate de timp, pândite de moarte, au o nevoie esențială unul de altul: pot să extragă din

libertatea lor aceeași glorie: dacă ar ști să o guste, n-ar mai fi tentate să-și dispute privilegiile înșelătoare; și atunci s-ar putea naște între ele fraternitatea.

Mi se va spune că toate aceste considerații sunt utopice, fiindcă ar trebui, pentru a „reface femeia”, ca deja societatea să fi făcut realmente din ea egala bărbatului; conservatorii nu au scăpat niciodată ocazia, în orice împrejurări, să denunțe acest cerc vicios: și totuși, istoria nu se învârtă în cerc. Fără îndoială, dacă o castă este menținută în stare de inferioritate, va rămâne inferioară; dar libertatea poate sfărâma cercul; dacă negrilor li se permite să voteze, ei devin demni de a vota; dacă femeii i se atribuie responsabilități, ea va fi în stare să le facă față; fapt este că nu s-ar putea aștepta din partea asupritorilor un gest gratuit de generozitate: astfel, bărbații au ajuns, în propriul lor interes, să le ajute pe femei să se emancipeze parțial: ele nu mai trebuie decât să-și urmeze ascensiunea, iar succesele pe care le obțin le încurajează; pare aproape sigur că vor ajunge, într-un timp mai mult sau mai puțin scurt, la perfecta egalitate economică și socială, ceea ce va duce la o metamorfoză interioară

În orice caz, vor obiecta unii, dacă o asemenea lume este posibilă, ea nu este de dorit. Când femeia va fi „la fel” ca bărbatul ei, viața își va pierde „sarea și piperul” Nici argumentul acesta nu este nou: cei care au interesul să perpetueze prezentul vor vărsa totdeauna lacrimi gândindu-se la trecutul mirific care va dispărea fără a apuca să suradă măcar tânărului viitor. Este adevărat că, suprimându-se târgurile de sclavi, au fost distruse marile plantații atât de magnific împodobite cu azalee și camelii, a fost ruinată întreaga civilizație sudistă, atât de delicată; vechile dantele au trecut în podul timpului, lângă timbrul atât de pur al

vocilor castraților din corul Capelei Sixtine; iar acum un anumit „farmec feminin” amenință și el să se transforme în pulbere. Sunt de acord că ar fi o barbarie să nu apreciem florile rare, dantelele, vocea cristalină a unui eunuc, farmecul feminin. Când se arată privirilor în toată splendoarea ei, „femeia fermecătoare” este un obiect mult mai exaltant decât „picturile idioate, decorațiile de deasupra ușilor, decorurile, pânzele saltimbancilor, firmele, anluminurile populare” care-i plăceau la nebunie lui Rimbaud; împodobită cu artificiiile cele mai moderne, prelucrată după tehnicile cele mai noi, ea sosește din adâncul timpurilor, din Teba, din Minos, din Chichen Itza; ea este și totemul plantat în inima junglei africane; este un elicopter și este o pasăre; și iată cea mai mare minune: sub părul ei pictat, foșnetul frunzelor se transformă în gândire și cuvinte încep să se audă din sinii ei. Bărbații întind mâini averse către această minune; dar cum o ating, ea dispare; soția, iubita vorbesc ca toată lumea, cu gura; vorbele lor nu valorează decât ceea ce sunt; la fel și sânii lor. Un atât de efemer miracol - și atât de rar - este îndeajuns de prețios pentru a perpetua o situație atât de nefastă pentru cele două sexe⁹ Putem aprecia frumusețea florilor, farmecul femeilor la adevărata lor valoare; dacă aceste comori se plătesc cu sânge sau cu nenorocire, trebuie să știm să le sacrificăm.

Este adevărat că acest sacrificiu li se pare bărbaților deosebit de dificil; mulți nu doresc din adâncul inimii lor ca femeia să se împlinească ; cei care o disprețuiesc nu văd ce ar avea de câștigat din asta, cei care o îndrăgesc văd prea mult ce ar avea de pierdut; și este adevărat că evoluția actuală nu amenință numai farmecul femeii: începând să existe prin sine, femeia va renunța la funcția ei de dublu și de mediatore care îi asigură în universul masculin un loc privilegiat; pentru bărbatul prins între liniștea naturii și prezența exigentă a altor

libertăți, o ființă care este în același timp semenul său și un lucru pasiv apare ca o prețioasă comoară; înfățișarea sub care își vede tovarășa poate fi mitică, dar experiențele al căror izvor și pretext este ea nu sunt mai puțin reale: și nu există experiență mai prețioasă, mai intimă, mai fierbinte; nu poate fi negat faptul că dependența, inferioritatea, nefericirea feminină le vor imprima caracterul lor singular; desigur, autonomia femeii, dacă le va cruța bărbaților destule necazuri, le va nega, de asemenea, numeroase facilități; desigur, în lumea de mâine se vor pierde anumite feluri de a trăi aventura sexuală, dar asta nu înseamnă că dragostea, fericirea, poezia, visul vor fi alungate din această lume. Trebuie să luăm seama că lipsa noastră de imaginație ne face să vedem întotdeauna viitorul pustiu; pentru noi nu este decât o abstracțiune; fiecare dintre noi deplânge în surdină absența a ceea ce a fost el; dar omenirea de mâine va trăi viitorul în carnea și în libertatea ei, va fi un cadou al ei și la rândul său îl va prefera; între sexe se vor naște noi relații carnale și afective despre care încă nu știm nimic; deja au apărut între bărbați și femei prietenii, rivalități, complicități, camaraderii, caste sau sexuale, pe care secolele trecute n-ar fi putut să le inventeze. Între altele, nimic nu mi se pare mai contestabil ca sloganul care sortește lumea nouă uniformității, deci plictisului. Nu cred că din lumea actuală lipsește plictisul, nici că vreodată libertatea ar crea uniformitate. Mai întâi, vor exista întotdeauna anumite diferențe între bărbat și femeie; cum erotismul, deci lumea ei sexuală, are o înfățișare singulară, n-ar putea să nu dea naștere unei sensibilități și unei senzualități singulare: raporturile ei cu propriul său trup, cu trupul bărbatului, cu copilul nu vor fi niciodată identice cu acelea pe care bărbatul le are cu trupul lui, cu trupul femeii și cu copilul; cei care vorbesc atâta de „egalitate în diferență” n-ar putea să nu fie de

acord cu faptul că pot exista diferențe în egalitate. Pe de altă parte, instituțiile creează monotonia; tinere și frumoase, sclavele din harem vor fi întotdeauna aceleași în brațele sultanului; creștinismul a dat erotismului savoarea sa de păcat și de legendă, dăruindu-i un suflet femeii bărbatului; chiar dacă i se restituie suveranitatea ei singulară, îmbrățișările ei vor avea același gust patetic. Este absurd să pretinzi că orgia, viciul, extazul, pasiunea ar deveni imposibile dacă bărbatul și femeia ar fi în mod concret egali; contradicțiile care opun trupul și spiritul, clipa și veșnicia, senzația de ameteală a imanenței și chemarea transcendenței, absolutul plăcerii și neantul uitării nu vor fi niciodată rezolvate; în sexualitate se vor materializa veșnic tensiunea, sfârșierea, bucuria, eșecul și triumful existenței. A elibera femeia înseamnă a refuza s-o închizi în raporturile care o leagă de bărbat, nu să negi aceste raporturi; dacă se afirmă pentru sine, nu înseamnă că nu va continua să existe și pentru el: recunoscându-se reciproc ca subiect, fiecare va rămâne, totuși, pentru celălalt un altul; reciprocitatea relațiilor lor nu va suprima miracolele pe care le naște diviziunea ființelor umane în două categorii separate: dorința, posesiunea, dragostea, visul, aventura; iar cuvintele care ne tulbură: a dăru, a cuceri, a se uni își vor păstra întregul lor sens. Dimpotrivă, când va fi abolită sclavia unei jumătăți a omenirii și tot sistemul de ipocrizii pe care îl implică, „secțiunea” umanității își va revela semnificația sa autentică, iar cuplul uman își va găsi adevărata lui înfățișare.

„Raportul imediat, natural, necesar, de la bărbat la bărbat este raportul bărbatului cu femeia”, a spus Marx. „Din caracterul acestui raport rezultă în ce măsură bărbatul s-a înțeles pe sine însuși ca ființă generică, ca om; raportul bărbatului cu femeia este raportul cel mai natural al unei ființe umane cu o

altă ființă umană. Reiese de aici în ce măsură comportamentul natural al bărbatului a devenit uman sau în ce măsură ființa umană a devenit ființa sa naturală, în ce măsură natura umană a devenit natura sa.”

Acest mare adevăr n-ar fi putut fi mai bine exprimat. În sânul lumii date bărbatul trebuie să facă să triumfe domnia libertății sale; pentru a câștiga această supremă victorie, este necesar, între altele, ca dincolo de diferențierile naturale care există între ei, bărbații și femeile să-și afirme fără echivoc fraternitatea.

- întoarcere la Cuprins

- sfârșit -

Note de subsol

1. [↑] Vezi C. LEVI-STRAUSS, (Structurile elementare ale rudeniei). Îi mulțumesc lui C. Levi-Strauss pentru bunăvoința de a-mi oferi corecturile tezei sale, pe care am utilizat-o, între altele, pe larg în Partea a doua.
2. [↑] * * cuvânt englezesc împrumutat din limba unor triburi de indieni din America și desemnând ofranda sau distrugerea cu caracter sacru constituite ca o sfidare la adresa celui care aduce o ofrandă sau o distrugere.
3. [↑] Cf. partea a doua. cap. 5.
4. [↑] Vezi partea a doua a lucrării.
5. [↑] Sau cel puțin credea el că poate.
6. [↑] Articolul pe această temă al lui Michel Carrouges, apărut în numărul 292 din Cahiers du Sud. este semnificativ. El scrie cu indignare: „S-ar dori să nu mai existe deloc mitul femeii, ci numai o cohortă de bucătărese, matroane, prostituate, bas-bleus, îndeplinind funcții care țin de plăcere sau utilitate!” Deci, după el, femeia nu are existență pentru sine; el ia în considerare doar funcția ei în lumea masculină. Finalitatea ei este în bărbat; atunci într-adevăr se poate prefera „funcția” ei poetică oricărei alta. Problema ar fi de fapt să știm de ce ar trebui ea definită în raport cu bărbatul.
7. [↑] De exemplu, bărbatul declară că nu vede nici cea mai mică înjosire în faptul că soția sa nu are nici o profesie: îngrijirea căminului este la fel de nobilă, etc. Cu toate acestea, la

prima ceartă, el exclamă: „Ai fi cu totul incapabilă să-ți câștigi viața fără mine”.

8. ↑. Acesta va fi obiectul unui al doilea volum
9. ↑. Se numesc gârneți celulele generatoare a căror fuziune constituie oul.
10. ↑. Glandele care produc gârneții.
11. ↑. * Traducerea atât de controversată a conceptului de Dasein.
12. ↑. HEGEL. Filosofici naturii, partea a III-a, § 369.
13. ↑. Unele găini se luptă în ogradă pentru locurile cele mai bune. stabilind între ele prin lovituri de cioc o ierarhie. Există, de asemenea, vaci care, în absența masculilor, preiau prin forță comanda cirezii.
14. ↑. Analiza acestor fenomene a putut câștiga teren în ultimii ani punând în legătură fenomenele care se petrec la femeie cu cele observate la maimuțele superioare, în special la cele din ramura Rhesus. „Desigur, sunt mai ușoare experimentele la aceste din urmă animale”, scrie Louis Gallien (Sexualitatea).
15. ↑. * „Eu sunt, așadar, corpul meu, cel puțin în măsura în care am ceva dobândit, șt, reciproc, corpul meu este ca un subiect natural, ca o schiță provizorie a ființei mele totale” (Merleau-Ponty. Fenomenologia percepției). Mă plasez aici într-o perspectivă exclusiv psihologică. Este evident că, din punct de vedere psihologic, maternitatea poate fi foarte profitabilă pentru femeie, așa după cum ea poate fi și un dezastru.*
16. ↑. Ch. h. Vignes, Tratat de fiziologie, vol. XI, coordonat de Roger și Binet.
17. ↑. Este ciudat să regăsim această teorie la D. H. LAWRENCE. În Șarpele cu pene, don

Cipriano are grijă ca amanta sa să nu ajungă niciodată la orgasm: ea trebuie să vibreze în acord cu bărbatul și nu să se individualizeze în plăcere.

18. ↑ Această discuție va fi reluată mult mai pe larg în voi. II, cap. 1.
19. ↑ * Sigmund Freud, Moise și monoteismul, în Opere, voi. I, traducere, cuvânt înainte și note de dr. Leonard Gavriliu, Editura Științifică, București. 1991.
20. ↑ BAUDOUIN, Sufletul copilului și psihanaliza.
21. ↑ FREUD. Totem și tabu trad. rom. În Opere, ed. cit. 74.
22. ↑ Vom reveni pe larg asupra acestui subiect în vol. al II-lea, cap. 1.
23. ↑ ALICE BALINT. Viața intimă a copilului, pag. 101.
24. ↑ * Mana - putere supranaturală impersonală și principiu de acțiune în religiile anumitor triburi din Melaezia (n. tr.).
25. ↑ Mi s-a citat cazul unor copii de la țară care se amuzau să organizeze concursuri de excremente: cel cu fecalele cele mai voluminoase și mai solide se bucura de un prestigiu pe care nici o altă reușită, în jocuri sau chiar în luptă, nu îl putea egala. Batonul fecal juca în acest caz același rol cu cel al penisului: era deopotrivă vorba de alienare.
26. ↑ Originea familiei, a proprietății private și a statului. Editura Politică. București. 1987.
27. ↑ Ibidem.
28. ↑ În Pământul și reveriile voinței, Gaston Bachelard face, printre altele, un studiu sugestiv al muncii fierarului. El arată cum, prin ciocan și nicovală, omul se afirmă și se

separă. „Momentul trăit de fierar este unul perfect izolat și amplificat. El îi măneste lucrătorului stăpânirea timpului, prin violența unei clipe”, (pag. 142); și, mai departe: „Ființa făuritoare acceptă provocarea pe care i-o lansează universul”.

29. ↑ Sociologia nu mai acordă astăzi nici un credit elucubrațiilor lui Baschoffen.
30. ↑ „Slăvită fii. tu Glie. tuturora mamă, roditoare fie-ți dumnezeiasca îmbrățișare, bogată fii și-n roadă hărăzită omului”, se spune într-un vechi descântec anglo-saxon.
31. ↑ În Uganda sau la populația Bhanta din India, femeia sterilă este considerată primejdioasă pentru grădină. În Nicobar, se crede că recolta va fi mai bogată dacă de ea se ocupă o femeie gravidă. În Borneo, femeile sunt acelea care aleg.
32. ↑ Cf. LEVI-STRAUSS, Structurile elementare ale rudeniei.
33. ↑ Idem.
34. ↑ Vom vedea că această distincție s-a perpetuat. Epocile care privesc femeia ca fiind Celălalt sunt acelea care refuză la modul cel mai categoric cu putință să o integreze societății în calitate de ființă umană. Astăzi, ea nu devine un celălalt-semen decât pierzându-și aura mistică. Această carte echivocă au jucat-o antifemiștii întotdeauna. Ei acceptă cu dragă inimă să exalte femeia ca pe un Celălalt, astfel încât să-i constituie alteritatea ca absolută, ireductibilă, refuzându-i accesul la Mitsein-ul uman.
35. ↑ În teza deja citată a lui Levi-Strauss găsim că ea reflectă, într-o formă negativă, o voință pozitivă de exogamie. Nu există nici un motiv imediat pentru ca o femeie să nu fie potrivită

pentru comerțul cu bărbații din clanul ei; dar e util din punct de vedere social ca ea să fie parte a prestațiilor. În loc să se închidă în el însuși, fiecare clan stabilește cu celălalt un raport de reciprocitate: „Exogamia are o valoare mai puțin negativă decât pozitivă... ea interzice căsătoria endogamă... cu siguranță nu pentru că mariajului consanguin se atașează ideea unui pericol biologic, ci fiindcă din mariajul exogam rezultă un anumit beneficiu social”. Nu trebuie ca grupul să consume în spațiul privat femeile care constituie unul dintre bunurile sale. ci ca el să facă din femei un obiect. Singura motivație este că ea e un același trebuind (și, deci, putând) să devină celălalt... Femeile vândute ca sclave pot fi aceleași cu cele inițial oferite. Atât unele, cât și celelalte trebuie să fie purtătoare ale semnelor alterității. care este consecința unei anumite poziții într-o structură și nu a unui caracter înăscut”.

36. ↑ Bineînțeles, această condiție este necesară, dar nu suficientă: există civilizații patrilineare blocate într-un stadiu primitiv: altele, precum civilizația Maya, care s-au degradat. Nu există o ierarhie absolută între societățile de drept matern și cele de drept patern: însă numai acestea din urmă au evoluat din punct de vedere tehnic și ideologic.
37. ↑ Este interesant să notăm (după M. Begouen - Jurnal de psihologie, 1934) că în epoca aurignaciană se întâlnesc numeroase statuete reprezentând femei cu atribute sexuale exagerate: ele se disting prin pânțele proeminente și prin vulva foarte subliniată reprezentată. Mai mult, pe pereții peșterilor pot fi văzute vulve izolate, grosolan desenate. În Solutrean și Magdaleman, aceste efigii dispar. În Aurignacian statuetele masculine

sunt foarte rare, iar organul sexual masculin nu este niciodată reprezentat. Din Magdalenian s-au păstrat și desene reprezentând vulve, dar în număr mic, în vreme ce numărul falusurilor descoperite este foarte mare.

38. ↑. Vezi prima parte, cap. III.
39. ↑. Așa după cum femeia era asimilată brazdei, falusul este asimilat plugului - și invers. Pe un desen din perioada kasită reprezentând un plug sunt trasate simbolurile actului generator; mai apoi. identitatea falus-plug a fost adesea reprodusă plastic. Cuvântul *Iak* desemnează, în limbile unor popoare din sudul Asiei, atât falusul. cât și cazmaua. O rugăciune asinană se adresează unui zeu al cărui „plug a fecundat pământul”.
40. ↑. Vom examina această evoluție în Occident. Istoria femeii în Orient, în India, în China a fost, în fapt, aceea a unei lungi și neschimbate sclavii. Din Evul Mediu și până în zilele noastre, studiul nostru se va concentra asupra Franței, al cărei caz este tipic.
41. ↑. Acesta expunere o reproduce pe cea a lui C. Huart din Persia mică și civilizația iraniană, pp. 195-196.
42. ↑. În anumite cazuri, cel puțin, fratele trebuie să-și ia în căsătorie sora.
43. ↑. * Termen juridic desemnând o legătură de rudenie civilă în raport cu înrudirea naturală. Agnatul era o rudă din partea tatălui.
44. ↑. De la latinescul *manus* (mână), aici cu sensul juridic de autoritare, putere analoagă celei paterne, deținută de soț asupra soției. Femeia lui manu avea statutul unei fiice (*fiiia familias*).

45. ↑ Flaimnul (preotul) lui Jupiter. Confaneatio (din cum = cu și far, fams = făină) era una dintre modalitățile stabilirii autorității denumite manus. Ceremonia, practică mai cu seamă de patricieni, consta în ofranda către Jupiter (farreus panis), însoțită de formule sacramentale. În prezenta martorilor și a flaimnului.
46. ↑ “înmânare”: vânzare (sau cumpărare) a unei proprietăți prin îndeplinirea unor formalități solemne. În momentul căsătoriei de tip coemptio, între cei doi soți avea loc un schimb de formule solemne, care precizau efectele acestei „vânzări”. Spre deosebire de confarreatio, coemptio nu avea un caracter religios.
47. ↑ Fără testament (lat.)
48. ↑ Legătura sângelui (lat.)
49. ↑ Dispoziție adoptată, după toate probabilitățile, sub Claudius.
50. ↑ Adică să se lege de o altă persoană prin contracte.
51. ↑ „Nu doare, Pastus!” (lat.) Este vorba de Pastus (Crecina), condamnat la moarte, în anul 42 înainte de Cliristos. pentru că a conspirat împotriva împăratului Claudius. Soția sa. Ama, s-ar fi sinucis prima, cu un pumnal pe care i l-a întins apoi lui Paetus, rostind celebrele cuvinte.
52. ↑ Ca și Grecia, Roma tolerează oficial prostituția. Existau două categorii de curtezane: cele care trăiau închise în bordeluri și cele care își exersau liber profesiunea (bonae meretrices); acestea nu aveau dreptul de a purta costumul de matroană: aveau o oarecare influență în sfera modei, obiceiurilor și artei, însă nu aveau să ocupe niciodată o

poziție la fel de elevată precum cea a hetairelor din Atena.

53. [↑]._↓ Autoritate exercitată de tată asupra copiilor sau de soț asupra soției, desemnată prin termenul germanic *mundeburdis* sau *mutidium*. al cărui radical (*mutul* însemnând nună) amintește de *manus* din dreptul roman. *Mundium*-ul încetează să se exercite asupra copiilor de sex bărbătesc ajunși la majorat, dar se exercită perpetuu asupra femeilor. Sub influența Bisericii, el capătă un caracter protector, devenind *mainbouruie*.
54. [↑]._↓ Autoritate exercitată asupra unei persoane. Cel care o exercită este desemnat prin termenii *mainbour* sau *mainbourmssiere*.
55. [↑]._↓ “Soția nu este o tovarășă în sensul propriu al cuvântului, dar se speră că va fi” (lat.).
56. [↑]._↓ „Cele care veneau la Sisteron prin Peipin datorau, ca și evreii, o taxă de cinci soli în folosul femeilor de la Sainte-Claire” (Bahutaud).
57. [↑]._↓ Dicționar de conversație. Riffenberg. Fete și femei ușoare.
58. [↑]._↓ “Femeia este superioară bărbatului, după cum urmează: sub aspect material, deoarece Adam a fost făcut din lut, iar Eva dintr-o coastă a lui Adam. Din punct de vedere al locului: deoarece Adam a fost plăsmuit în afara paradisiului, iar Eva în paradis. Prin concepție: deoarece femeia i-a dat naștere lui Dumnezeu, ceea ce bărbatul nu putea face. Prin apariție: deoarece Christos i-a apărut după moarte unei femei, și anume Magdalenei. Prin slavă: deoarece o femeie, și anume preafericita Maria, a fost înălțată mai presus de corurile îngerești...” (lat.).
59. [↑]._↓ Apelativ batjocoritor prin care sunt desemnați membrii familiei regale. La 5

octombrie 1789. 6-7000 de femei din cartierele mărginașe ale Parisului manifestează cerând pâine și arme. O întreagă mulțime li se alătură în marșul lor către Versailles. Regele consimte să primească o delegație a femeilor (o protestatară chiar leșină de emoție în timpul audienței). Spre seară, poporul se pregătește să-și petreacă noaptea la Versailles. iar regele ordonă să se împartă pâine, pe care turbulenții o savurează în liniște. În dimineața zilei de 6 octombrie, însă, ei dau buzna în apartamentul reginei și ucid treizeci de gărzi. În urma acestor presiuni, regele, regina și delfinul sunt siliți să părăsească Versailles pentru a locui la Tuileries. Într-un regim de semiprizonierat. La amiază, sub soarele palid de toamnă, trăsură regală înaintează încet spre Paris. În vreme ce revoluții se întrec să cânte cât pot mai tare și strigă către gloata de gură-cască atrasă de spectacol că înăuntru se află „brutarul, brutăreasa și micul ucenic”, lipsa pâinii la Paris, oraș ce avea peste șase sute de mii de guri de hrănit, aprinsese spiritele; se știe: prețurile creșteau, cozile - la fel, furia populară atinsese paroxismul. La 21 octombrie, brutarul parizian Francois, ai cărui ucenici dosiseră trei pâini, este spânzurat și decapitat de o mână de indignați famelici. Capul, înfipt într-o țepușă, îi este prezentat soției sale, însărcinată în trei luni. Datorită acestui incident atroce se votează legea marțială. (Vezi Cronica revoluției, 1789-1799. Larousse. 1989, Jacques Legrand. pp. 103. 124-125, 127).

60. ↑. Sistem de exploatare (engl.). Ca adjectiv asociat, sweating înseamnă extenuant și prost plătit.

61. ↑ N. Truquin, Amintirile și aventurile unui proletar. Citat după H. Doleans, Istoria mișcării muncitorești, vol. I.
62. ↑ „Cea mai veche atestare cunoscută a procedeeelor anticoncepționale ar fi un papirus egiptean din mileniul al doilea înaintea erei noastre, care recomandă aplicarea vaginală a unui amestec ciudat de excremente de crocodil, miere, carbonat de sodiu natural și o substanță păstoasă.” (P. ARTIIS, Istoria populațiilor franceze). Medicii persani din Evul Mediu cunosc treizeci și una de rețete, dintre care numai nouă destinate bărbaților. În epoca lui I Iadnan, un anume Soranos arată că, în momentul ejaculării, femeia care nu dorește să rămână gravidă trebuie “să-și țină respirația, să-și retragă puțin corpul înapoi, pentru ca sperma să nu poată pătrunde în osmeri, să se ridice imediat, să se așeze pe vine și să-și provoace strănutul”.
63. ↑ „Către anul 1930. o firmă americană vindea douăzeci de milioane de prezervative pe an. Cincisprezece ateliere produceau un milion și jumătate pe zi” (P. Aries).
64. ↑ Măsuri anticoncepționale (engl.).
65. ↑ Cel care se va naște (lat.).
66. ↑ „Înainte de naștere, copilul e o parte a femeii, un fel de viscer” (lat.).
67. ↑ Crimă capitală (engl.).
68. ↑ Excomunicarea latce sententios survine prin însăși comiterea unei abateri desemnate de canoane. În timp ce excomunicarea ferendce seiuentia nu devine efectivă decât după pronunțarea sentinței împotriva celui vinovat.
69. ↑ Vom reveni, în volumul al II-lea, asupra acestei atitudini. Să remarcăm, deocamdată, că nici catolicii nu interpretează literal

doctrina Sfântului Augustin. În ajunul nunții, duhovnicul îi șoptește tinerei logodite că poate face orice cu soțul ei, dacă este îndeplinit „așa cum trebuie” coitul; practicile pozitive de tip birth-control - inclusiv coitus interruptus - sunt interzise; în schimb, se încuviințează folosirea calendarului stabilit de sexologii vienezi și săvârșirea actului având drept singur scop recunoscut zămisirea în zilele în care femeia nu poate concepe. Există duhovnici care nu ezită chiar să le comunice oițelor pe care le păstoresc acest calendar. În fapt, există multe „mame creștine” care nu au decât doi sau trei copii fără a fi întrerupt orice relații conjugale după ultima naștere.

70. [↑](#) Uniunea Socială și Politică a Femeii (engl.).
71. [↑](#) Drept de vot pentru femei (engl.).
72. [↑](#) Serviciu polițienesc în Rusia, însărcinat cu paza țarului și prevenirea atentatelor.
73. [↑](#) Olga Mișakova, secretară a Comitetului Central al Uniunii Tineretului Comunist, a declarat în 1944 într-un interviu: „Femeile sovietice trebuie să caute să fie atrăgătoare, atât cât permit natura și bunul-gust. După război va trebui ca ele să se îmbrace femeiește și să aibă o conduită feminină... Li se va spune fetelor să se comporte și să meargă ca niște fete și din acest motiv ele vor purta probabil fuste foarte strimte care le vor obliga să aibă o ținută plină de grație.”
74. [↑](#) Cf. MYRDALL. Dilema americană.
75. [↑](#) Cf. J. P. SARTRE, Reflecții asupra problemei evreiești.
76. [↑](#) Este remarcabil că la Paris, din puzderia de statui existente, numai zece sunt dedicate unor femei (cu excepția reginelor care, din motive pur arhitecturale, alcătuiesc rondul de la Luxembourg). Trei sunt consacrate Ioanei

d'Arc. Celelalte sunt doamna de Ségur, George Sand, Sarah Bernhardt, doamna Boucicaut și baroana de Hirsch, Maria Deraismes. Rosa Bonheur.

77. ↑. Și în această privință antifeminiștii mizează pe un echivoc: uneori, diminuând importanța libertății abstracte, ei. slăvesc imensul rol concret pe care femeia aservită îl are de îndeplinit în lumea noastră: și-atunci de ce se mai revoltă? Alteori, ei nu țin cont de faptul că permisivitate negativă nu oferă nici o posibilitate concretă și reproșează femeilor împlinite în plan abstract că nu sunt îndeajuns de femei.
78. ↑. În America marile averi sfârșesc cel mai adesea în mâinile femeilor: mai tinere decât bărbații lor, ele îi moștenesc; atunci când o fac, sunt însă vârstnice și rareori se gândesc și la noi investiții: ele se comportă ca și când ar avea un drept de folosință și nu unul de proprietate. Practic, bărbații sunt cei care dispun de capital. Oricum, însă, aceste privilegiate nu reprezintă decât o minoritate infimă. În America îi este și mai greu unei femei să se realizeze ca avocat, doctor etc. decât în Europa.
79. ↑. Cel puțin potrivit doctrinei oficiale.
80. ↑. În țările anglo-saxone, prostituția n-a fost niciodată reglementată. Până în 1900, „common law” (dreptul civil) nu o considera ca delict decât atunci când se manifesta scandalos și crea dezordine. De atunci și până astăzi reprimarea ei s-a făcut mai mult sau mai puțin riguros, mai mult sau mai puțin eficient, în Anglia și în diversele state din SUA ale căror legislații sunt foarte diferite la acest capitol. În Franța, ca urmare a unei lungi campanii abolitioniste, legea din 13 aprilie 1946 a ordonat închiderea caselor de

toleranță și combaterea mai fermă a proxenetismului: „Considerând că existența acestor case este incompatibilă cu principiile fundamentale ale demnității umane și cu rolul hărăzit femeii în societatea modernă...” Se înțelege că prostituția continuă să se exercite nestingherită. Căci, evident, măsurile negative și ipocrite nu pot schimba situația.

81. ↑ Cf. PHILIPP WILLIE, *Generație de vipere*.
82. ↑ Asupra acestui punct vom reveni pe larg în vol. II.
83. ↑ „...Femeia nu este repetarea inutilă a bărbatului, ci locul vrăjit în care se împlinește alianța vie a bărbatului și a naturii. Dacă ea dispare, bărbații se trezesc singuri, străini fără pașaport într-o lume înghețată. Ea este pământul însuși purtat pe culmile vieții, pământul devenit sensibil și fericit; și fără ea, pentru bărbați pământul este mut și mort”, scrie Michel Carrouges. (*Puterile femeii*, *Cahiers du Sud*, nr. 292.)
84. ↑ Etape pe drumul Vieții.
85. ↑ „Voi cânta Glia, mamă universală a așezărilor trainice, strămoașă venerabilă care hrănește pe suprafața ei tot ceea ce există”, spune un imn homeric. Și Eschil glorifică pământul care „naște toate ființele, le hrănește, și apoi le primește din nou germenii fecund”.
86. ↑ Literal, femeia este Isis, natura fecundă. Este „fluviul și albia fluviului, rădăcina și trandafirul, pământul și cireșul, butucul și strugurele” (M. Carrouges, articolul citat).
87. ↑ A se vedea mai departe studiul nostru despre Montherlant care întruchipează într-o manieră exemplară această atitudine.

88. ↑. Demetra este tipul de mater dolorosa. Dar alte zeițe - Iștar. Artemis - sunt ciude. Kali ține în mână un craniu plin de sânge. „Capetele fiilor tăi uciși de puțin timp spânzură la gâtul tău ca un colier... Forma ta e frumoasă ca norii ploioși, picioarele tale sunt năclăite de sânge”. spune un poet hindus.
89. ↑. Diferența între credințele mistice și mitice și convingerile trăite ale indivizilor este, de altfel, evidentă în faptul următor: Levi-Strauss semnalează că „tinerii Nimmebago își văd iubitele profitând de secretul la care le condamnă izolarea prescrisă în perioada menstruației”.
90. ↑. Un medic din Cher mi-a semnalat că, în regiunea în care locuiește, accesul femeilor în crescătoriile de ciuperci este interzis în aceste împrejurări. Se mai discută și astăzi pe tema realității acestor prejudecăți. Singurul fapt pe care îl semnalează în favoarea lor este o observație a lui Schink (citată de Vignes). Schink văzuse niște flori ofilindu-se în mâna unei servitoare care avea menstruație; prăjiturile cu drojdie făcute de această femeie nu crescuseră, după spusele sale, decât trei centimetri în loc de cinci, cât ar fi fost normal... Oricum, aceste fapte sunt prea sumare și destul de vag întemeiate dacă luăm în considerare importanța și universalitatea credințelor a căror origine este, în mod evident, mistică.
91. ↑. Citat după Levi-Strauss: Structurile elementare ale rudeniei.
92. ↑. Luna este un izvor de fertilitate; ea apare ca „stăpâna femelelor”; se crede adesea că, sub forma unui șarpe sau a unui bărbat, se acuplează cu femeia. Șarpele este o epifanie a lunii; el își leapădă învelișul și se regenerează, este nemuritor; este o forță care

împrăstie fecunditatea și știința. El are în pază izvoarele sfinte, pomul vieții, Fântâna Tinereții etc. Dar tot el i-a furat omului nemurirea; se spune că se acuplează cu femeile. Tradițiile persane și acelea ale mediilor rabinice pretind că menstruația a fost pricinuită de raporturile primei femei cu șarpele.

93. ↑ Rabelais numește sexul masculin „plugarul naturii”. Am văzut originea religioasă și istorică a asimilării falus-fier de plug, femeie-brazdă.
94. ↑ De aici vine puterea atribuită în luptă fecioarelor: valkiriile. Fecioara din Orleans.
95. ↑ Fraza lui Samivel citată de Bachelard (Pământul și reveriile Voinței) este semnificativă: „începusem să consider munții culcați în cerc în jurul meu ca pe niște dușmani cu care trebuia să lupt, femele pe care trebuia să le calc în picioare sau trofee de cucerit, ca să-mi aduc mie și altora o dovadă a propriei mele valori”. Ambivalența munte-femeie se stabilește prin ideea de „dușman care trebuie învins”, „trofeu”, „dovadă” de putere. Vedem această reciprocitate manifestându-se, de exemplu. În aceste două poeme de Senghor: Femeie goală, femeie obscură!/ Fruct copt cu carnea tare, întunecate extaze ale vinului negru, gură care-mi face gura să devină lirică./ Savană cu orizonturi pure. savană care freacă la mângâierile aprinse ale Vuitului din est. Și: Oho! Congo culcată pe patul tău de păduri, regină peste Africa împlânzită/ Fie ca falusul munților să-ți înalțe pavilionul/ Căci tu ești femeie prin capul meu, prin limba mea, căci tu ești femeie prin pânțele mele.
96. ↑ „Femeile hotentote. la care steatopygia nu este nici la fel de dezvoltată, nici la fel de

constantă ca la femeile busliman, consideră această conformație ca fiind estetică și masează fesele fetițelor încă din copilărie pentru a le face să se dezvolte. La fel, îngrășarea artificială a femeilor, adevărată îndopare ale cărei principii esențiale sunt nemișcarea și ingestia abundentă a unor alimente potrivite acestui scop. În special a laptelui, se întâlnește în diverse regiuni ale Africii. Este încă practică de orașenii înstăriți arabi și israeliți din Algeria, Tunisia și Maroc- (Luquet, *Journal de Psychologie*, 1934, „Afroditele din caverne”).

97. ↑. Din fr. *negresses à plateaux*: femeile unor triburi primitive africane, care poartă în gură, din rațiuni estetice, o bucată de lemn plat fixată de maxilarul inferior pentru a le întinde buza de jos.
98. ↑. De exemplu, în baletul lui Prevert, întâlnirea. și în acela al lui Cocleau, Tânărul și moartea, Moartea este înfățișată ca având trăsăturile fetei iubite.
99. ↑. Până la sfârșitul secolului al XII-lea teologii - cu excepția Sfântului Anselme - consideră după doctrina Sfântului Augustin că păcatul originar este implicat prin însăși legea înmulțirii: „Concupiscenta este un viciu... trupul omenesc care se naște din ea este un trup al păcatului”, scrie Sfântul Augustin. Iar Sfântul Toma: „împreunarea sexelor fiind, de la păcatul originar, însoțită de concupiscentă, transmite păcatul și copilului”.
100. ↑. Templu clădit pe o cloacă (lat.).
101. ↑. *Inter faeces et urinam nascimur*
102. ↑. Am arătat mai înainte că mitul insectei-călugănte nu are nici o bază biologică.
103. ↑. De aici locul privilegiat pe care-l ocupă în opera lui Claudel, de exemplu. Vezi paginile

104. ↑ Ar trebui să cităm aici poemul lui Michel Leiris intitulat Mama. Iată câteva extrase:

Mama în negru, mov, violet - hoată a nopților - este vrăjitoarea a cărei ascunsă iscusință vă aduce pe lume, cea care vă leagănă, vă răsfăță, vă pune în sicriu, dacă nu cumva se întâmplă ca ea să-și lase - ca pe o ultimă jucărie în mâinile voastre care-l așază încetișor în coșciug trupu-i chircit...

Mama - statuie oarbă, fatalitate înălțată în centrul sanctuarului nepătruns este natura care vă mângâie. vântul care vă înmiresmează, lumea ce în adânc vă pătrunde, vă urcă la cer (purtat pe rotundele căi fără de număr ale spiralei) și vă putregăiește făptura. (...)

Mama fie ea tânără sau bătrână. frumoasă sau urâtă. miloasă sau încăpățînată - este caricatură, monstru-femeie gelos. Prototipul decăzut, dacă este adevărat că Ideea (pythie ofilită cățarată pe trepiedul austerei sale majuscule) nu e decât parodia gândurilor vii, ușoare, sclipitoare...

Mama - șoldurile ei rotunde sau uscate, sânul ei tremurător sau tare este declinul promis, încă de la început, oricărei femei, este fărâmițarea progresivă a stâncii scânteietoare sub talazul sângelui menstrual, înmormântarea lentă sub nisipul bătrânului deșert - a caravanei luxuriante și încărcate de frumusețe.

Mama - înger al morții care pândește, al universului care înlănțuie, al dragostei pe care o respinge valul timpului - este cochilia cu desenul nebunesc (semn al unui venin neîndoielnic) ce trebuie aruncată în fântânile adânci. născătoare de cercuri pentru apele uitate.

Mama - băltoacă întunecată, veșnic îndoliată

după tot și după noi înșine -este pestilenta
vaporoasă care se irizează și se sfarmă,
umflându-și bulă după bulă marea-i umbră
bestială (rușine de carne și de lapte), vâl
țepăn pe care un fulger încă nenăscut ar
trebui să-l sfâșie...

Îi va trece vreodată prin minte vreuneia dintre
aceste târfe inocente să se târască cu
picioarele goale prin veacuri pentru a-i fi
iertată crima de a ne fi născut?

105. ↑ În Istorii sale, Herodot povestește despre
acest rege Candaules, care, vrând ca unul
dintre supușii săi să se convingă de
frumusețea neasemuită a soției lui, l-a silit să
se strecoare pe furiș în dormitorul ei pentru a
o vedea goală; zărindu-l, regina l-a constrâns,
sub amenințarea morții, să-l ucidă pe rege și
să-i ia tronul.
106. ↑ Ea este alegorică în rușinosul poem pe care
Caudel l-a comis de curând, în care numește
Indochina „această femeie galbenă”; este,
dimpotrivă, afectivă în versurile poetului
negru:
Sufletul țării negre în care dorm străbunii/
trăiește și vorbește/ În seara asta/ În forța
neliniștită de-a lungul mijlocului tău arcuit.
107. ↑ Schiță la teatru.
108. ↑ Filologia este mai curând misterioasă
asupra acestui punct; toți lingviștii sunt de
acord că distribuția cuvintelor concrete în
genuri este pur accidentală. Totuși, în
franceză majoritatea entităților sunt feminine:
frumusețe, loialitate etc Iar în germană,
majoritatea cuvintelor importate, diferire, sunt
feminine: die Bar.
109. ↑ Eternul feminin ne atrage spre înalt, scrie
Goethe, la sfârșitul celui de al doilea Faust.

110. ↑ Se înțelege de la sine că ele manifestă într-adevăr calități intelectuale identice cu acelea ale bărbaților.
111. ↑ Romanele polițiste americane - sau scrise după moda americană - sunt un exemplu frapant în acest sens. Eroii lui Peter Cheyney, de exemplu, sunt întotdeauna în luptă cu o femeie extrem de periculoasă, de neîmblânzit pentru oricare altul în afară de ei: după o încheștare care se desfășoară de-a lungul întregului roman, ea este până la urmă învinsă de Champion sau Callaghan și îi cade în brațe.
112. ↑ Condiția umană.
113. ↑ „Bărbatul a creat femeia, și din ce? Dintr-o coastă a zeului, a idealului său” (Nietzsche, Amurgul zeilor).
114. ↑ In vino veritas.
115. ↑ Am văzut că, în Grecia antică, 51 în Evul mediu, aceasta era tema a numeroase lamentații.
116. ↑ Marcel Schwob expune poetic acest mit în *Le Livre de Monelle*. „Am să-ți vorbesc despre micile prostituate și tu vei ști începutul... Vezi, ele scot un strigăt de milă către tine, și te mângâie cu mâna lor descărnată. Nu te înțeleg decât dacă ești foarte nefericit; plâng cu tine și te consolează... Nici una dintre ele, vezi tu, nu poate rămâne cu tine. Ar fi prea triste și le-ar fi rușine să rămână când n-o să mai plângi, nu vor îndrăzni să te privească. Te învață lecția care este de învățat și pleacă. Vin prin ploaie și prin frig să te sărute pe frunte, să-ți șteargă lacrimile, și îngrozitoarea noapte le înghite din nou... Nu trebuie să te gândești la ce au făcut ele în întuneric...”
117. ↑ Exemplul lui Stendhal este frapant.

118. ↑. Despre femei.
119. ↑. Despre femei. - Visul.
120. ↑. Despre femei.
121. ↑. Fetele.
122. ↑. Ibidem.
123. ↑. Ibidem.
124. ↑. Acest proces este cel pe care Adler îl consideră ca fiind originea clasică a psihozelor. Individul, împărțit între o „voință de putere” și un „complex de inferioritate”, pune între el și societate cea mai mare distanță posibilă, pentru a nu fi nevoit să înfrunte proba realului. El știe că aceasta i-ar mina pretențiile pe care nu și le poate menține decât în umbra relei-credințe.
125. ↑. Visul.
126. ↑. Visul.
127. ↑. Micuța infamă de Castilia
128. ↑. Fetele.
129. ↑. Ibidem.
130. ↑. Ibidem.
131. ↑. Ibidem.
132. ↑. Ibid.
133. ↑. Fetele
134. ↑. Micuța infamă de Castilia.
135. ↑. Visul.
136. ↑. Visul.
137. ↑. Ibid.
138. ↑. Ibid.
139. ↑. Ibid.
140. ↑. Fetele.
141. ↑. Micuța infamă de Castilia.

- 142. ↑. Maestrul Ordinului de Santiago.
- 143. ↑. Solstițiul de vară, pag. 301.
- 144. ↑. Ibidem.
- 145. ↑. Solstițiul de vară, pag. 308.
- 146. ↑. Ibidem. pag. 199
- 147. ↑. Echinocțiul de toamnă, pag. 57.
- 148. ↑. La fântânile dorinței.
- 149. ↑. La fântânile dorinței.
- 150. ↑. Posesiunea de sine, pag. 13.
- 151. ↑. Solstițiul de vară, pag. 316.
- 152. ↑. La fântânile dorinței.
- 153. ↑. Ibidem.
- 154. ↑. Ibid.
- 155. ↑. Solstițiul de vară, pag. 301.
- 156. ↑. „Cerem un organism care să aibă putere discreționară pentru a opri tot ceea ce crede că poate dăuna calității umane franceze. Un soi de Inchiziție în numele calității umane franceze.” (Solstițiul de vară, pag. 270.)
- 157. ↑. Fetele.
- 158. ↑. Din spaniolul nona, cuvânt provenit din arabă: instalație hidraulică pentru scos apa din adâncurile pământului.
- 159. ↑. Femei îndrăgostite.
- 160. ↑. Ibidem.
- 161. ↑. Femei îndrăgostite.
- 162. ↑. Fii și îndrăgostiți.
- 163. ↑. Femei îndrăgostite.
- 164. ↑. Prefață la Amantul doamnei Chatterley.
- 165. ↑. O fantezie a inconștientului.
- 166. ↑. Ibidem.

167. ↑ Ibidem.
168. ↑ Ibidem.
169. ↑ Ibidem.
170. ↑ O fantezie a inconștientului.
171. ↑ Femei îndrăgostite.
172. ↑ O fantezie a inconștientului.
173. ↑ Fii și îndrăgostiți.
174. ↑ Femei îndrăgostite.
175. ↑ Șarpele cu pene.
176. ↑ Cu excepția lui Paul din Fii și îndrăgostiți, care, dintre toți, este cel mai viu. Dar este singurul roman al lui Lawrence care ne arată procesul de formare al unui bărbat.
177. ↑ Aventurile Sophiei.
178. ↑ Cantata pe trei voci.
179. ↑ Conversații în Loir le-Cher.
180. ↑ Îngerul a vestit pe Maria.
181. ↑ Aventurile Sophiei.
182. ↑ Schimbul.
183. ↑ Aventurile Sophiei.
184. ↑ Pasărea neagră în Răsărit.
185. ↑ Condurul de satin.
186. ↑ Poziții și propoziții.
187. ↑ Orașul.
188. ↑ Condurul de satin.
189. ↑ Condurul de satin.
190. ↑ Îngerul a vestit pe Maria.
191. ↑ Tânăra Violaine.
192. ↑ Orașul.
193. ↑ Condurul de satin.
194. ↑ Ibidem.

195. ↑ Orașul.
196. ↑ Pâinea amară.
197. ↑ Joc de cuvinte intraductibil, bazat pe o omofonie care se pierde în traducere: „On dine, cinăm”.
198. ↑ Stendhal a judecat, anticipând cruzimile cu care se amuză Montherlant: „Ce să faci cu indiferența? Dragostea-plăcere, dar fără orori. Ororile vin întotdeauna dintr-un suflet mic care caută să se liniștească asupra propriilor sale merite”.
199. ↑ Nadja.
200. ↑ Cf. BALZAC, Fiziologia mariajului: „Nu vă neliniștiți cu nimic de murmurele, de strigătele, de durerile ei; natura a făcut-o spre folosul nostru, și pentru a purta totul: copii, tristeți, lovituri și suferințe ale bărbatului. Nu vă acuzați de duritate. În toate națiunile așa-zise civilizate, bărbatul a scris legile care hotărăsc destinul femeilor sub acest epigraf sângeros: «Vae victis!» Vai celor învinși !,”
201. ↑ Laforgue mai spune despre femeie: „Cum a fost lăsată în sclavie și în lene, fără altă ocupație și armă decât sexul ei, ea l-a hipertrofiat și a devenit Femininul.... am lăsat-o să se hipertrofieze; ea a fost adusă pe lume pentru noi.... Ei bine! toate astea sunt false... Până acum ne-am jucat cu femeia cum am fi făcut cu păpușile. Asta durează de prea mult timp!”
202. ↑ În noiembrie 1948.
203. ↑ BRETON. Arcana 17.
204. ↑ RIMBAUD, Scrisoare către P. Demenx.
205. ↑ Judith Gauthier povestește în amintirile sale că a plâns și s-a tânguit atât de lamentabil când a fost separată de doica ei, încât au

trebuit să renunțe să le despartă. Nu a fost întârcată decât mult mai târziu.

206. ↑ Această teorie este propusă de doctorul Lacan în lucrarea sa *Complexele familiale în educația individului*. Acest lucru, de o importanță fundamentală, ar explica faptul că în cursul dezvoltării sale „eul păstrează figura ambiguă a spectacolului”.
207. ↑ Încearcă din ce în ce mai crud sentimentul de abandon care, la ființa umană, este întotdeauna însoțit de angoasă.
208. ↑ *Sabatul*.
209. ↑ A. BALINT, *Viața intimă a copilului*, cf. vol I., pag. 89.
210. ↑ A se vedea vol. I, pag. 76.
211. ↑ În afară de operele lui Freud și Adler. asupra acestui subiect s-a scris o abundență literară. Abraham a emis primul ideea că fetița își consideră sexul ca pe o rană rezultând dintr-o mutilare. Karen Horney. Jones, Jeanne Lanier de Groot. și Deutsch. A. Balint au studiat problema din punct de vedere psihanalitic. Saussure încearcă să concilieze psihanaliza cu ideile lui Piaget și Lucquet. A se vedea și Pollack, *Ideile copilului asupra diferenței dintre sexe*.
212. ↑ Citat de A. Balint.
213. ↑ Nașterea complexului de castrare la femei, „*International Journal of Psychoanalysis*”, 1923-1924.
214. ↑ Cf. MONTHERLANT, *Omizile, Solstițiu de vară*. A se vedea vol. I, partea întâi, capitolul II.
215. ↑ Cf. HAVELOCK ELLIS. *Ondismul*.
216. ↑ H. ELLIS, *Studii de psihologie sexuală*, vol. XIII.

217. ↑ Aluzie la un episod pe care l-a povestit mai înainte: la Portsmouthli se deschisese un urinoar modern pentru femei, în care trebuia să urinezi în picioare: toate clientele au ieșit imediat ce intraseră.
218. ↑ Psihogeneză și psihanaliză, în „Revue française de psychanalyse”, 1933.
219. ↑ Cf. H. DEUTSCH, Psihologia femeilor. Ea citează, de asemenea, autoritatea lui R. Abraham și J. H. Wram Oplungen.
220. ↑ Analogia între femeie și păpușă se menține și la vârsta adultă: în franceză, femeia este numită vulgar „păpușă”, în engleză, se spune că o femeie împodobită este „dolled up”.
221. ↑ Cel puțin în fragedă copilărie. În starea actuală a societății, conflictele adolescenței ar putea fi, dimpotrivă, accentuate până la exasperare.
222. ↑ Bineînțeles, sunt foarte multe excepții; dar rolul mamei în formarea băiatului nu poate fi studiat aici.
223. ↑ JUNG, Conflictele sufletului infantil.
224. ↑ Era vorba de un frate mai mare, fictiv, care avea un rol foarte important în jocurile ei.
225. ↑ „Persoana lui generoasă îmi inspira o mare dragoste și o teamă extremă...” spune doamna de Noailles vorbind de tatăl său. „În primul rând mă uimea. Primul bărbat o uimește pe fetiță. Simțeam că totul depinde de el.”
226. ↑ Este remarcabil că acest cult al tatălui se întâlnește mai ales la fetița cea mai mare; tatăl se interesează mai mult de prima sa progenitură; adesea el își consolează fiica, precum și pe fiu, când mama este acaparată de nou-veniți, iar fetița se atașează cu ardoare de el. Dimpotrivă, pentru mezină tatăl trebuie

întotdeauna împărțit cu cineva; de obicei este geloasă pe tatăl său și pe sora ei mai mare; se fixează asupra acestei surori pe care complezența tatălui o învăluie cu un mare prestigiu sau se întoarce către mamă ori se revoltă împotriva familiei și caută sprijin în afară. În familiile numeroase, sora cea mai mică își află, dimpotrivă, un loc privilegiat Bineînțeles, o mulțime de împrejurări pot motiva predilecții singulare ale tatălui. Dar aproape toate cazurile pe care le cunosc eu confirmă această observație despre atitudinile inversate ale surorii mai mari și ale celei mai mici.

227. ↑ „Pe de altă parte, nu mai sufeream de neputința de a-l vedea pe Dumnezeu, căci reușisem de puțin timp să mi-l imaginez sub trăsăturile bunicului meu care murise; această imagine era, pentru a spune adevărul, mai degrabă omenească; dar o divinizasem separând de bust capul bunicului și aplicându-l mental pe un fond de cer albastru pe care norii albi îi puneau un colier”, povestește Yassu Gauclere în Portocala albastră.
228. ↑ Cu ochii amintirii.
229. ↑ Spre deosebire de închipuirile masochiste ale doamnei I.e Hardouin, ale Colettei Audry sunt de tip sadic. Ea dorește ca iubitul ei să fie rănit, în pericol, și ca ea să-l salveze cu eroism, nu fără a-l umili. Aici este o notă personală, caracteristică pentru o femeie care nu va accepta niciodată pasivitatea și va căuta să-și câștige autonomia de ființă umană.
230. ↑ Cf. V. LEDUC, Asfixia, S. DE TERVAGNES, Ura materia. H. BAZIN, Vipera în pumn.
231. ↑ Excepție face, de exemplu, o școală elvețiană în care băieților și fetelor li se dă

aceeași educație mixtă, în condiții privilegiate de confort și libertate și în care toți s-au declarat satisfăcuți: dar asemenea împrejurări sunt excepționale. Desigur, fetele ar putea fi la fel de fericite ca băieții; dar în societatea actuală nu sunt.

232. ↑ Cf. R. WRIGHT, Fiul natural.
233. ↑ Vol I, pag. 31.
234. ↑ Citat din doctor LIEPMANN, Tinerețe și sexualitate.
235. ↑ „Plină de repulsie, mă rugam la Dumnezeu să-mi dea o vocație religioasă care să-mi permită să nu urmez niciodată legile maternității. Și după ce visasem mult timp la misterele dezgustătoare pe care mi le ascundeam împotriva voinței mele, întărită de toată această repulsie ca de un semn divin, trăgeam concluzia: este clar că destinul meu este castitatea”, scrie Yassu Gauclore în Portocala albastră. Între altele, ideea perforării îi provoca oroare. „Iată deci ce făcea ca noaptea nunții să fie atât de teribilă! Această descoperire m-a tulburat foarte tare, adăugând la repulsia pe care-o simțeam mai înainte teroarea fizică a acestei operații pe care mi-o imaginam extrem de dureroasă. Teroarea mea ar fi fost și mai mare dacă aș fi știut că tot pe această cale se și nasc copii, dar, cum știam de mult că bebelușii se nasc din burta mamei, credeam că se detașează de aceasta prin segmentare.”
236. ↑ Am descris în volumul I, cap. I, procesele propriu-zis fiziologice ale acesteia.
237. ↑ STEKEL, Femeia frigidă.
238. ↑ Backfisch (engl.) - adolescentă, fetișcană.
239. ↑ Cf. lucrările lui Daly și Chadwick citate de H. DEUTSCH în Psihologia femeilor.

240. ↑ Eu.
241. ↑ Tradus de Clara Malraux.
242. ↑ Deghizată în bărbat în timpul Frondei, doamna de Chevreuse, după ce călărise îndelung, a fost demascată din pricina petelor de sânge observate pe şa.
243. ↑ Cf. doctor LIEPMANN, Tinereţe şi sexualitate.
244. ↑ Este vorba despre o fată provenind dintr-o foarte săracă familie berlineză.
245. ↑ În afară, bineînţeles, de cazurile destul de numeroase în care intervenţia directă sau indirectă a părinţilor sau a scrupulelor religioase fac din aceasta un păcat. Vom găsi în apendice un exemplu abominabil de persecuţii la care copiii sunt adesea supuşi, sub pretextul că sunt dezvăţaţi de „obiceiurile lor urâte”.
246. ↑ Femeia frigidă.
247. ↑ LIEPMANN, Tinereţe şi sexualitate.
248. ↑ Ibidem
249. ↑ Cf. H. DEUTSCH, Psihologia femeilor, 1946.
250. ↑ Citată de H. DEUTSCH.
251. ↑ Citat din LIEPMANN, Tinereţe şi sexualitate.
252. ↑ Citat de DEBESSE. Criza de originalitate juvenilă.
253. ↑ Citat din MARGUERITE EVARD, Adolescenţa.
254. ↑ După BOREL şi ROBIN, Reveriiile morbide.
255. ↑ Citat din MENDOUSSE, Sufletul adolescenţei.

256. ↑ Citat din MARGUERITE EVARD.
Adolescenta.
257. ↑ Idem.
258. ↑ LIEPMANN, Tinerețe și sexualitate.
259. ↑ Ceasul mâinilor împreunate.
260. ↑ Urme.
261. ↑ Cf. cap. IV.
262. ↑ Psihologia femeilor.
263. ↑ Vălul negru.
264. ↑ Femeia frigidă.
265. ↑ Cf. IBSEN, Constructorul Solness.
266. ↑ Vom reveni asupra caracterelor singulare
ale misticii feminine.
267. ↑ Valurile.
268. ↑ Ibid.
269. ↑ MARY WEBB, Sarn.
270. ↑ Vol. I., cap. I.
271. ↑ Doar dacă nu se practică excizia. care este o
regulă la anumite popoare.
272. ↑ Folosirea unui penis artificial se constată
fără întrerupere încă din Antichitatea clasică,
dacă nu cu mult mai înainte, și până în zilele
noastre... Iată o listă de obiecte găsite în
ultimii ani în vagin sau în vezica urinară, care
n-au putut fi extrase decât prin intervenție
chirurgicală: creioane, bucăți de ceară de
sigilat, agrafe de păr, bobine, ace de os,
bigudiuri, ace de cusut și andrele, suporturi de
ace, compasuri, dopuri de cristal, candelă,
dopuri de plută, pahare, furculițe, scobitori,
periuțe de dinți, borcănașe de cremă (într-un
caz citat de Schroeder, borcănașul conținea un
bondar, și prin urmare era un substitut de
rinutama japonez), ouă de găină etc.

Obiectele mari au fost găsite, firește, în vaginul femeilor măritate.

273. ↑ În 1948.
274. ↑ Raportul lui Lériel.
275. ↑ Femeia frigidă.
276. ↑ Vom vedea mai târziu că pot exista rațiuni de ordin psihologic ce modifică atitudinea ei de moment.
277. ↑ Femeia frigidă.
278. ↑ Publicate în franceză sub titlul Tinerețe și sexualitate.
279. ↑ Viața mea.
280. ↑ Fără îndoială că poziția poate fi inversată. Dar în primele experiențe, se întâmplă foarte rar ca bărbatul să nu practice coitul așa-zis normal (Fiziologia mariajului).
281. ↑ În Breviarul dragostei experimentale, Mes Guyot spune despre bărbat: „Este menestrelul care produce armonia sau cacofonia cu mâna și arcușul său. Femeia, din acest punct de vedere, este cu adevărat instrumentul cu mai multe corzi care va produce sunete armonioase sau discordante, după cum este bine sau rău acordat”.
282. ↑ Termeni aproape echivalenți desemnând jocurile sexuale ale adolescenților, în care se ajunge chiar la orgasm, fără însă a avea loc actul sexual propriu-zis.
283. ↑ Lawrence a văzut foarte bine opoziția acestor două forme erotice; dar este arbitrar să declari, așa cum face el, că femeia nu trebuie să cunoască orgasmul. Dacă este o eroare încercarea de a-l provoca cu orice preț, este la fel de greșit să-l refuzi cu totul, așa cum face don Cipnaro în Șarpele cu pene.
284. ↑ Vălul negru.

285. ↑ J. P. SARTRE. Ființa și neantul.
286. ↑ O heterosexuală poate încerca ușor prietenie pentru unii pederăști, pentru că ea găsește siguranță și amuzament în aceste raporturi asexuate. Dar în ansamblu, simte ostilitate față de acești bărbați care, în sine sau în celălalt, degradează bărbatul suveran aducându-l în starea de lucru pasiv.
287. ↑ Este remarcabil faptul că legislația engleză pedepsește la bărbați homosexualitatea, fără a o considera un delict la femei.
288. ↑ Cf. Ochii amintirii.
289. ↑ Metoda psihanalitică și doctrina freudiană.
290. ↑ Ca în romanul lui DOROTHY BAKER, Trio, care este, de altfel, foarte superficial.
291. ↑ Plăcerile...
292. ↑ Vraja.
293. ↑ Ceasul mâinilor împreunate.
294. ↑ Eu.
295. ↑ O heterosexuală care crede - sau vrea să se convingă - că transcende prin valoarea ei diferența dintre sexe va fi gata să manifeste aceeași atitudine: de exemplu, doamna de Stael.
296. ↑ Fântâna de singurătate prezintă o eroină marcată de o fatalitate psihofiziologică . Dar valoarea documentară a acestui roman este mult prea slabă în raport cu reputația pe care a cunoscut-o.
297. ↑ A se vedea vol. I.
298. ↑ Acesta evoluție s-a produs într-o manieră discontinuă. S-a repetat în Egipt, la Roma, în civilizația modernă. A se vedea primul volum, „Istorie”.

299. ↑ De unde caracterul singular al tinerei văduve în literatura erotică.
300. ↑ **Alimony (engl.), pensie alimentară.
301. ↑ Cf. vol. I. Întâlnim această teză la Saint-Paul, Părinții Bisericii, Rousseau, Proudhon, Auguste Comte, D. H. Lawrence etc.
302. ↑ Casa Claudinei.
303. ↑ Cf. CLAIRE LEPLAE, Logodna.
304. ↑ Cf. CLAIRE LEPLAE, Logodna.
305. ↑ * FR. HEGEL - Fenomenologia spiritului, București, 1995. trad. Virgil Bogdan, pag. 263.
306. ↑ Bineînțeles, zicala „Toate găurile sunt la fel” este grosolan umoristică: bărbatul caută altceva decât plăcerea brută: totuși, prosperitatea anumitor bordeluri ajunge să dovedească faptul că bărbatul poate afla o oarecare satisfacție cu prima femeie întâlnită.
307. ↑ Unii susțin, de exemplu, că durerile nașterii sunt necesare apariției instinctului matern: căprioarele care au născut sub efectul unui anesteziec n-au mai vrut să-și vadă puii. Faptele afirmate rămân însă foarte incerte: în orice caz, femeia nu este căprioară. Adevărul este că anumiți bărbați sunt scandalizați la ideea că sarcinile feminității ar putea fi ușurate.
308. ↑ Și în zilele noastre, pretențiile la plăcere ale femeii suscită furia masculină; în această privință avem un document uimitor, opusculul doctorului GREMILLON: Adevărul despre orgasmul venerian al femeii. Din prefață aflăm că autorul, erou în războiul din anii 1914-1918. care a salvat viața a cincizeci și patru de prizoniere germane, este un om de cea mai înaltă moralitate. Combătând cu violență cartea lui Stekel,

Femeia frigidă, el declară între altele: „Femeia normală, cea care are ovulația regulată, nu are orgasm venerian. Numeroase sunt mamele (și sunt cele mai bune) care nu au încercat niciodată spasmul mirific... Zonele erogene cele mai latente nu sunt naturale, ci artificiale. Femeile se mândresc atunci când le dobândesc, dar sunt stigmatizate ale decăderii... Spuneți-i toate acestea Bărbatului plăcerii, nu va ține cont de nimic. El vrea ca tovarăsa lui de mârșăvie să aibă un orgasm venerian și ea îl va avea. Dacă nu există, va fi creat. Femeia modernă vrea să fie făcută să vibreze. Noi îi răspundem: Doamnă, n-avem timp și de altfel e interzis de igienă! Creatorul zonelor erogene lucrează împotriva lui însuși; el creează femei insașiabile. O târfă, fără a obosi, poate epuiza nenumărați soți... femeia împărțită în zone erogene devine o femeie nouă cu o stare de spirit nouă. Uneori o femeie teribilă care poate ajunge la crimă...N-ar mai exista nevroză, n-ar mai fi psihoze dacă oamenii ar fi convinși că «a face pe dobitocul cu două spinări» este un act la fel de indiferent ca a mânca, a urina, a defeca, a dormi...”

309. ↑ A se vedea în volumul I, Miturile.
310. ↑ „Astăzi, în anumite regiuni din Statele Unite, emigranții din prima generație trimit adeseori cearșaful însângerat familiei rămase în Europa, ca probă a consumării căsătoriei”, spune raportul Kinsey.
311. ↑ Casa Claudinei.
312. ↑ Stările nervoase de angoasă.
313. ↑ „Noaptea freamătă”.
314. ↑ A se vedea observațiile lui Stekel citate în capitolul precedent.
315. ↑ Psihologia femeilor.

316. ↑ Rezumăm după Stekel, Femeia frigidă.
317. ↑ Despre femei.
318. ↑ * Fr. MAUR1AC, Therese Desqueyroux, Ed. pentru Literatură Universală. București. 1967. p. 29-31-32-33.
319. ↑ Valurile.
320. ↑ BACHELARD. Pământul și reveriile odihnei.
321. ↑ Cf. ALGEE, Să-i laudăm pe faimoșii bărbați.
322. ↑ JOUHANDRAU, Cronicile maritale.
323. ↑ BACHELARD, Pământul și reveriile voinței.
324. ↑ Ibidem.
325. ↑ Mare păcat.
326. ↑ Literatura sfârșitului de secol situează adesea deflorarea în vagonul de dormit.
327. ↑ Casa Claudinei.
328. ↑ Obsesiile și psihastenia.
329. ↑ Ibidem.
330. ↑ FR. MAURIAC, Therese Desquyeroux, op. cit.
331. ↑ * LEV TOLSTOI - Război și pace, Editura pentru Literatură Universală. București. 1969.
332. ↑ Poate exista dragoste în căsnicie: dar în acest caz nu se mai vorbește despre „dragoste conjugală”; când pronunțăm aceste cuvinte, înseamnă că dragostea este absentă; așa cum, atunci când spunem despre cineva că este „foarte comunist”, arătăm prin chiar aceste cuvinte că nu e comunist: un mare „om de onoare” este un om care nu aparține pur și simplu categoriei oamenilor de onoare etc.
333. ↑ Cf. JOUHANDEAU, Cronici maritale.

334. ↑. Există uneori între bărbat și femeie o adevărată colaborare. În care amândoi sunt la fel de independenți: ca în cuplul Joliot-Curie, de exemplu. Dar atunci femeia, la fel de competentă ca și soțul ei, își depășește rolul de soție; relația lor nu mai este de ordin conjugal. Există și femei care se servesc de bărbat pentru a-și atinge scopuri personale: ele se sustrag, în acest caz, condiției de femeie măritată.
335. ↑. Cf. cap. VII.
336. ↑. Portretul Zelidei.
337. ↑. Cauzele sinuciderii, pp. 195-239. Remarca citată se aplică la Franța și Elveția, dar nu la Ungaria și la Oldenbourg.
338. ↑. IBSEN, Casa cu păpuși.
339. ↑. Cf. vol. I., unde se află un istoric al chestiunii controlului nașterilor și al avorturilor.
340. ↑. Tinerețe și sexualitate.
341. ↑. Psihologia femeilor.
342. ↑. Femeia frigidă.
343. ↑. N. HALE.
344. ↑. Căsătoria.
345. ↑. H. DEUTSCH afirmă că a verificat faptul că nașterea copilului a avut loc la zece luni după ce fusese conceput.
346. ↑. Cf. vol. I.
347. ↑. Mi s-a citat foarte exact cazul unui bărbat care în timpul primelor luni de sarcină a soției sale - pe care totuși nu o iubea prea mult - a prezentat exact simptomele de greață, de amețeală și vomă întâlnite la femeile gravide. Evident, aceasta traducea într-o manieră isterică niște conflicte conștiente.

348. ↑. Căsătoria.
349. ↑. Am spus deja cum unii antifemiști se indignau în numele naturii și al Bibliei împotriva ideii că suferințele facerii ar trebui suprimate: acestea ar fi una dintre sursele „instinctului” matern. H. Deulsch pare tentată de această opinie: dacă mama nu a simțit chinurile facerii, ea nu-și recunoaște profund copilul ca fiind al său în momentul în care îi este arătat, spune ea: totuși, este de acord că același sentiment de gol și de înstrăinare se întâlnește și la mamele care au suferit la naștere; și susține de-a lungul întregii sale cărți că dragostea maternă este un sentiment, o atitudine conștientă, și nu un instinct; că nu este legată neapărat de sarcină: după ea, o femeie poate simți o imensă dragoste maternă față de un copil adoptat sau față de cel pe care soțul ei l-a avut dintr-o altă legătură etc. Această contradicție provine, evident, din faptul că autoarea afirmă că femeia este înclinată spre masochism, iar această teză o constrânge să acorde o înaltă valoare suferințelor feminine.
350. ↑. Este vorba de subiectul de la care Stekel a primit o detaliată confesiune pe care am rezumat-o parțial.
351. ↑. Jucând în pierdere.
352. ↑. COLETTE, Steaua Vesper.
353. ↑. Despre lagună.
354. ↑. Sublinierea îi aparține Sofiei Tolstaia.
355. ↑. A se vedea volumul I. Fac excepție pederăștii care se sesizează chiar ca niște obiecte sexuale; și la fel, dandy, care ar merita un studiu separat. Astăzi, în special „zuisuișmul” negrilor din America, care se îmbracă în haine de culori țipătoare și cu

croieli extravagante, se explică prin rațiuni foarte complexe.

356. ↑ Vol. I.
357. ↑ Sandor, al cărei caz l-a relatat Krafft-Ebing, adora femeile bine îmbrăcate. Însă ei nu-i plăcea să se „îmbrace”.
358. ↑ Într-un film de altfel stupid a cărui acțiune se situa la sfârșitul deceniului trecut, (este vorba de Jezebel) Bette Davis provoca scandal purtând la un bal o rochie roșie, în timp ce până la căsătorie albul era obligatoriu. Actul său era privit ca o rebeliune împotriva ordinii stabilite.
359. ↑ Se pare totuși, după anchete recente, că în Franța sălile de gimnastică sunt aproape goale; mai ales între 1920 și 1940 franțuzoaicele s-au consacrat culturii fizice. În acest moment dificultățile gospodinei apasă prea greu asupra lor.
360. ↑ Jucând în pierdere.
361. ↑ The Lovely Eave.
362. ↑ VIRGINIA WOOLF, Doamna Dalloway, Editura pentru Literatură Universală. București. 1968. traducere de Petru Creția.
363. ↑ Ibidem.
364. ↑ Autoarea a publicat clandestin această povestire sub pseudonimul Marie-Therese: o voi desemna cu acest nume.
365. ↑ Tinerele prostituate vagabonde în închisoare.
366. ↑ „Un tampon pentru a adormi microbul blenoragiei, care li se dădea femeilor înainte de vizită, așa încât doctorul nu descoperea o femeie bolnavă decât dacă madama voia să scape de ea.”

367. ↑ Evident, nu prin măsuri negative sau ipocrite se poate modifica această situație. Pentru ca prostituția să dispară ar trebui îndeplinite două condiții: prima, să li se asigure tuturor femeilor o meserie decentă; a doua, ca moravurile să nu mai opună nici un obstacol amorului liber. Numai suprimând nevoile cărora li se răspunde se va suprima prostituția.
368. ↑ Se întâmplă ca ea să fie și artistă și ca, încercând să placă, să inventeze și să creeze. Ea poate cumula atunci aceste două funcții sau poate depăși stadiul galanteriei intrând în categoria femeilor actrițe, cântărețe, dansatoare, despre care vom vorbi mai departe.
369. ↑ Așa cum unele femei folosesc căsătoria pentru a-și atinge propriile scopuri, altele își folosesc amanții pentru a atinge un scop politic. Ele depășesc situația hetairei, așa cum aceasta o depășește pe aceea a matroanei.
370. ↑ Emile Zola, Nana.
371. ↑ Cf. vol. 1, cap. I.
372. ↑ În august 1925, o burgheză din Nord, doamna Lefevbre, în vârstă de șaizeci de ani, care trăia împreună cu soțul și cu părinții ei, și-a ucis nora însărcinată în șase luni în timpul unei călătorii în mașină, în timp ce fiul ei era la volan. Condamnată la moarte, grațiată, și-a sfârșit zilele într-o casă de corecție, și până a murit nu a manifestat nici o remușcare; socotea că Dumnezeu i-a aprobat fapta atunci când a ucis-o pe nora ei „cum smulgi buruienile, neghina, cum omori animalele sălbatice”. Drept unic motiv al acestei sălbăticii ea relatează replica pe care i-o dăduse tânăra femeie într-o zi: „Acum sunt aici, deci va trebui să țineți seama și de

mine”. Când a bănuît că nora ei era însărcinată, și-a cumpărat un revolver, pretextând că voia să se apere de hoți. După menopauză se agățase cu disperare de maternitatea sa; timp de doisprezece ani avusese stări de rău care exprimau simbolic o sarcină imaginară.

373. ↑ Armele orașului.
374. ↑ Generație de vipere.
375. ↑ Ex-voto (lat.) tablou, obiect, placă purtând inscripția unei formule de recunoștință și plasate într-o biserică, drept mulțumire adusă lui Dumnezeu sau însoțind un jurământ.
376. ↑ Cf. JEAN-PAUL SARTRE, Măinile murdare: „Hoeder: Sunt încăpăținate, înțelegi, primesc idei de-a gata și cred în ele ca în Bunul Dumnezeu. Noi facem ideile și noi ne pricepem la degustarea mâncărilor; nu suntem niciodată siguri că avem dreptate”.
377. ↑ „Când trecea generalul, în mulțime erau mai ales femei și copii” (Les Journaux în legătură cu turneul din septembrie 1948 în Savoia).
378. ↑ „Bărbații aplaudară discursul generalului, dar femeile se distingeau prin entuziasmul lor. Erau câteva care își manifestau literalmente extazul, punând în valoare fiecare cuvânt, aplaudând și strigând cu o asemenea feroare, încât chipurile li se înroșeau ca focul (Aux écoutes, 11 aprilie 1947).
379. ↑ Cf. GIDE, Jurnal. „Creuse sau nevasta lui Loth”: una întârzie, alta privește în urmă, ceea ce este un mijloc de a întârzia. Nu există un strigăt mai sfâșietor de pasiune decât acesta:
Iar Fedra, coborând cu rine-n Labirint: Cu cine s-ar fi regăsit sau rătăcit.
Dar pasiunea o orbește: după câțiva pași în adevăr, s-ar fi așezat, sau ar fi voit să se

întoarce; sau, în sfârșit, ar fi pus pe cineva s-o poarte.”

380. ↑. A se vedea HALBWACHS, Cauzele sinuciderii.
381. ↑. „Toate au această înfățișare delicată, de mironosiță, acumulată de un trecut de sclavie, fără alt mijloc de salvare și de a-și câștiga traiul decât acest aer seducător fără a se vrea astfel, care își așteaptă ceasul.” (Jules Laforgue)
382. ↑. Dintr-o mulțime de texte, voi cita aceste rânduri de Mabel Dodge în care trecerea la o viziune globală asupra lumii nu este explicită, ci clar sugerată. „Era o a liniștită de toamnă, numai aur și purpură. Frieda și cu mine alegeam fructele, eram așezate pe jos, cu merele roșii îngrămădite în jurul nostru. Ne odihneam puțin în acel moment. Soarele și pământul fecund ne încălzeau și ne parfumau, iar merele erau niște semne vii de plenitudine, de pace și de abundență. Seva mustea în pământ și curgea și în venele noastre, și ne simțeam vesele, de neîmblânzit și pline de bogății ca și livezile. Pentru un moment eram unite în acest sentiment pe care îl au uneori femeile că sunt perfecte, că își sunt suficiente lor însele, sentiment care își avea sursa în sănătatea noastră bogată și fericită”.
383. ↑. Cf. HELBN DEUTSCH, Psihologia femeilor.
384. ↑. Psihanaliza. În copilărie, Irenei îi plăcea să urineze ca băieții; se visează adesea sub formă de undină, ceea ce confirmă ideea lui Havelock Ellis despre raportul între narcisism și un anumit erotism urinar.
385. ↑. Femeia frigidă.
386. ↑. Erotomania.

387. ↑ Obsesiile și psihastenia.
388. ↑ M. WEBB, Greutatea umbrelor.
389. ↑ ISADORA DUNCAN, Viața mea.
390. ↑ Cf., printre altele, Amantul doamnei Chanerley. Prin cuvintele lui Mellors, LawRenée își exprimă oroarea față de femeile care fac din el un instrument al plăcerii.
391. ↑ Între altele în teza HELENEI DEUTSCH, Psihologia femeilor.
392. ↑ Nimic nu se schimbă dacă Albertine este un Albert; atitudinea lui Proust este aici, în orice caz, virilă.
393. ↑ Știința voioasă.
394. ↑ Așa cum am încercat să arătăm în Pyrrhus și Cineas.
395. ↑ Este cu totul altceva dacă femeia și-a aflat în căsătorie autonomia: atunci dragostea între cei doi soți poate fi un schimb liber între două ființe suficiente lor însele.
396. ↑ Aceasta reiese, între altele, din opera lui LAUACHK, Natura și formele geloziei.
397. ↑ Al lui DOMINIQUE ROLIN.
398. ↑ După spusele Isadorei Duncan.
399. ↑ A se vedea vol. I.
400. ↑ „Lacrimile îi ardeau obrazii atât de rău, încât trebuia să se spele cu apă rece pe față”, scrie unul dintre biografi ei.
401. ↑ La Caterina din Siena, preocupările teologice rămân totuși foarte importante. Și ea aparține unui tip destul de viril.
402. ↑ Doamna Guyon.
403. ↑ Am arătat în vol. I cât de grele sunt acestea pentru femeia care muncește în afara casei.
404. ↑ A căror condiție am examinat-o în vol. I.

405. ↑. Autoarea - căreia i-am uitat numele, lapsus care se pare că nu are prea multă importanță - explică pe îndelete cum ar putea fi aceștia dresați să satisfacă orice clientă, ce gen de viață ar trebui să li se impună etc.
406. ↑. Acest sentiment îi corespunde celui pe care l-am arătat vorbind despre tânăra fată. Numai că ea sfârșește prin a se resemna cu acest destin.
407. ↑. Am văzut în primul volum că există un oarecare adevăr în această opinie. Dar asimetria nu se manifestă chiar în momentul dorinței, ci în procreație. În dorință, bărbatul și femeia își asumă în mod identic funcția lor naturală.
408. ↑. Se pare că viața Clarei și a lui Robert Schumann a fost un timp o reușită de acest gen.
409. ↑. Adică nu numai după aceleași metode, ci și în același climat, ceea ce este imposibil în ziua de azi, în ciuda tuturor eforturilor educatorilor.
410. ↑. Bas-bleu (fr.), femeie cu pretenții literare.
411. ↑. In vino venras. „Galanteria îi revine esențialmente femeii și faptul că ea o acceptă fără să ezite se explică prin solitudinea naturii pentru cel mai slab, pentru ființa defavorizată, pentru care o iluzie înseamnă mai mult decât o compensație. Dar chiar această iluzie îi este fatală... a se simți eliberată de mizerie datorită imaginației sale, a fi victima închipuirii, nu înseamnă oare aceasta o batjocură și mai profundă?... Femeia este foarte departe de a fi Venvahrlos (abandonată), dar în alt sens ea chiar este astfel, pentru că nu poate niciodată să scape de această iluzie de care natura s-a folosit ca s-o consoleze.

412. [↑] Faptul că anumite meserii prea dure le sunt interzise nu contravine acestui proiect: chiar și în cazul bărbaților se urmărește din ce în ce mai mult realizarea unei adaptări profesionale: capacitățile lor fizice și intelectuale le limitează posibilitățile de a alege. Ceea ce se impune, în orice caz, este să nu fie trasată nici o frontieră între sexe sau între caste sociale.

Table of Contents

[Simone de Beauvoir — Al doilea sex](#)

[Note de subsol](#)

- [\[1\]](#)
- [\[2\]](#)
- [\[3\]](#)
- [\[4\]](#)
- [\[5\]](#)
- [\[6\]](#)
- [\[7\]](#)
- [\[8\]](#)
- [\[9\]](#)
- [\[10\]](#)
- [\[11\]](#)
- [\[12\]](#)
- [\[13\]](#)
- [\[14\]](#)
- [\[15\]](#)
- [\[16\]](#)
- [\[17\]](#)
- [\[18\]](#)
- [\[19\]](#)
- [\[20\]](#)
- [\[21\]](#)
- [\[22\]](#)
- [\[23\]](#)
- [\[24\]](#)
- [\[25\]](#)
- [\[26\]](#)
- [\[27\]](#)
- [\[28\]](#)
- [\[29\]](#)
- [\[30\]](#)
- [\[31\]](#)
- [\[32\]](#)
- [\[33\]](#)
- [\[34\]](#)
- [\[35\]](#)

[\[36\]](#)
[\[37\]](#)
[\[38\]](#)
[\[39\]](#)
[\[40\]](#)
[\[41\]](#)
[\[42\]](#)
[\[43\]](#)
[\[44\]](#)
[\[45\]](#)
[\[46\]](#)
[\[47\]](#)
[\[48\]](#)
[\[49\]](#)
[\[50\]](#)
[\[51\]](#)
[\[52\]](#)
[\[53\]](#)
[\[54\]](#)
[\[55\]](#)
[\[56\]](#)
[\[57\]](#)
[\[58\]](#)
[\[59\]](#)
[\[60\]](#)
[\[61\]](#)
[\[62\]](#)
[\[63\]](#)
[\[64\]](#)
[\[65\]](#)
[\[66\]](#)
[\[67\]](#)
[\[68\]](#)
[\[69\]](#)
[\[70\]](#)
[\[71\]](#)
[\[72\]](#)
[\[73\]](#)
[\[74\]](#)
[\[75\]](#)

[\[76\]](#)
[\[77\]](#)
[\[78\]](#)
[\[79\]](#)
[\[80\]](#)
[\[81\]](#)
[\[82\]](#)
[\[83\]](#)
[\[84\]](#)
[\[85\]](#)
[\[86\]](#)
[\[87\]](#)
[\[88\]](#)
[\[89\]](#)
[\[90\]](#)
[\[91\]](#)
[\[92\]](#)
[\[93\]](#)
[\[94\]](#)
[\[95\]](#)
[\[96\]](#)
[\[97\]](#)
[\[98\]](#)
[\[99\]](#)
[\[100\]](#)
[\[101\]](#)
[\[102\]](#)
[\[103\]](#)
[\[104\]](#)
[\[105\]](#)
[\[106\]](#)
[\[107\]](#)
[\[108\]](#)
[\[109\]](#)
[\[110\]](#)
[\[111\]](#)
[\[112\]](#)
[\[113\]](#)
[\[114\]](#)
[\[115\]](#)

[\[116\]](#)
[\[117\]](#)
[\[118\]](#)
[\[119\]](#)
[\[120\]](#)
[\[121\]](#)
[\[122\]](#)
[\[123\]](#)
[\[124\]](#)
[\[125\]](#)
[\[126\]](#)
[\[127\]](#)
[\[128\]](#)
[\[129\]](#)
[\[130\]](#)
[\[131\]](#)
[\[132\]](#)
[\[133\]](#)
[\[134\]](#)
[\[135\]](#)
[\[136\]](#)
[\[137\]](#)
[\[138\]](#)
[\[139\]](#)
[\[140\]](#)
[\[141\]](#)
[\[142\]](#)
[\[143\]](#)
[\[144\]](#)
[\[145\]](#)
[\[146\]](#)
[\[147\]](#)
[\[148\]](#)
[\[149\]](#)
[\[150\]](#)
[\[151\]](#)
[\[152\]](#)
[\[153\]](#)
[\[154\]](#)
[\[155\]](#)

[\[156\]](#)
[\[157\]](#)
[\[158\]](#)
[\[159\]](#)
[\[160\]](#)
[\[161\]](#)
[\[162\]](#)
[\[163\]](#)
[\[164\]](#)
[\[165\]](#)
[\[166\]](#)
[\[167\]](#)
[\[168\]](#)
[\[169\]](#)
[\[170\]](#)
[\[171\]](#)
[\[172\]](#)
[\[173\]](#)
[\[174\]](#)
[\[175\]](#)
[\[176\]](#)
[\[177\]](#)
[\[178\]](#)
[\[179\]](#)
[\[180\]](#)
[\[181\]](#)
[\[182\]](#)
[\[183\]](#)
[\[184\]](#)
[\[185\]](#)
[\[186\]](#)
[\[187\]](#)
[\[188\]](#)
[\[189\]](#)
[\[190\]](#)
[\[191\]](#)
[\[192\]](#)
[\[193\]](#)
[\[194\]](#)
[\[195\]](#)

[\[196\]](#)
[\[197\]](#)
[\[198\]](#)
[\[199\]](#)
[\[200\]](#)
[\[201\]](#)
[\[202\]](#)
[\[203\]](#)
[\[204\]](#)
[\[205\]](#)
[\[206\]](#)
[\[207\]](#)
[\[208\]](#)
[\[209\]](#)
[\[210\]](#)
[\[211\]](#)
[\[212\]](#)
[\[213\]](#)
[\[214\]](#)
[\[215\]](#)
[\[216\]](#)
[\[217\]](#)
[\[218\]](#)
[\[219\]](#)
[\[220\]](#)
[\[221\]](#)
[\[222\]](#)
[\[223\]](#)
[\[224\]](#)
[\[225\]](#)
[\[226\]](#)
[\[227\]](#)
[\[228\]](#)
[\[229\]](#)
[\[230\]](#)
[\[231\]](#)
[\[232\]](#)
[\[233\]](#)
[\[234\]](#)
[\[235\]](#)

[\[236\]](#)
[\[237\]](#)
[\[238\]](#)
[\[239\]](#)
[\[240\]](#)
[\[241\]](#)
[\[242\]](#)
[\[243\]](#)
[\[244\]](#)
[\[245\]](#)
[\[246\]](#)
[\[247\]](#)
[\[248\]](#)
[\[249\]](#)
[\[250\]](#)
[\[251\]](#)
[\[252\]](#)
[\[253\]](#)
[\[254\]](#)
[\[255\]](#)
[\[256\]](#)
[\[257\]](#)
[\[258\]](#)
[\[259\]](#)
[\[260\]](#)
[\[261\]](#)
[\[262\]](#)
[\[263\]](#)
[\[264\]](#)
[\[265\]](#)
[\[266\]](#)
[\[267\]](#)
[\[268\]](#)
[\[269\]](#)
[\[270\]](#)
[\[271\]](#)
[\[272\]](#)
[\[273\]](#)
[\[274\]](#)
[\[275\]](#)

[\[276\]](#)
[\[277\]](#)
[\[278\]](#)
[\[279\]](#)
[\[280\]](#)
[\[281\]](#)
[\[282\]](#)
[\[283\]](#)
[\[284\]](#)
[\[285\]](#)
[\[286\]](#)
[\[287\]](#)
[\[288\]](#)
[\[289\]](#)
[\[290\]](#)
[\[291\]](#)
[\[292\]](#)
[\[293\]](#)
[\[294\]](#)
[\[295\]](#)
[\[296\]](#)
[\[297\]](#)
[\[298\]](#)
[\[299\]](#)
[\[300\]](#)
[\[301\]](#)
[\[302\]](#)
[\[303\]](#)
[\[304\]](#)
[\[305\]](#)
[\[306\]](#)
[\[307\]](#)
[\[308\]](#)
[\[309\]](#)
[\[310\]](#)
[\[311\]](#)
[\[312\]](#)
[\[313\]](#)
[\[314\]](#)
[\[315\]](#)

[\[316\]](#)
[\[317\]](#)
[\[318\]](#)
[\[319\]](#)
[\[320\]](#)
[\[321\]](#)
[\[322\]](#)
[\[323\]](#)
[\[324\]](#)
[\[325\]](#)
[\[326\]](#)
[\[327\]](#)
[\[328\]](#)
[\[329\]](#)
[\[330\]](#)
[\[331\]](#)
[\[332\]](#)
[\[333\]](#)
[\[334\]](#)
[\[335\]](#)
[\[336\]](#)
[\[337\]](#)
[\[338\]](#)
[\[339\]](#)
[\[340\]](#)
[\[341\]](#)
[\[342\]](#)
[\[343\]](#)
[\[344\]](#)
[\[345\]](#)
[\[346\]](#)
[\[347\]](#)
[\[348\]](#)
[\[349\]](#)
[\[350\]](#)
[\[351\]](#)
[\[352\]](#)
[\[353\]](#)
[\[354\]](#)
[\[355\]](#)

[\[356\]](#)
[\[357\]](#)
[\[358\]](#)
[\[359\]](#)
[\[360\]](#)
[\[361\]](#)
[\[362\]](#)
[\[363\]](#)
[\[364\]](#)
[\[365\]](#)
[\[366\]](#)
[\[367\]](#)
[\[368\]](#)
[\[369\]](#)
[\[370\]](#)
[\[371\]](#)
[\[372\]](#)
[\[373\]](#)
[\[374\]](#)
[\[375\]](#)
[\[376\]](#)
[\[377\]](#)
[\[378\]](#)
[\[379\]](#)
[\[380\]](#)
[\[381\]](#)
[\[382\]](#)
[\[383\]](#)
[\[384\]](#)
[\[385\]](#)
[\[386\]](#)
[\[387\]](#)
[\[388\]](#)
[\[389\]](#)
[\[390\]](#)
[\[391\]](#)
[\[392\]](#)
[\[393\]](#)
[\[394\]](#)
[\[395\]](#)

[\[396\]](#)
[\[397\]](#)
[\[398\]](#)
[\[399\]](#)
[\[400\]](#)
[\[401\]](#)
[\[402\]](#)
[\[403\]](#)
[\[404\]](#)
[\[405\]](#)
[\[406\]](#)
[\[407\]](#)
[\[408\]](#)
[\[409\]](#)
[\[410\]](#)
[\[411\]](#)
[\[412\]](#)
[↑](#)

Table of Contents

Simone de Beauvoir — Al doilea sex	1
Note de subsol	1041
[1]	1041
[2]	1041
[3]	1041
[4]	1041
[5]	1041
[6]	1041
[7]	1041
[8]	1042
[9]	1042
[10]	1042
[11]	1042
[12]	1042
[13]	1042
[14]	1042
[15]	1042
[16]	1042
[17]	1042
[18]	1043
[19]	1043
[20]	1043
[21]	1043
[22]	1043
[23]	1043
[24]	1043
[25]	1043

[26]	1043
[27]	1043
[28]	1043
[29]	1044
[30]	1044
[31]	1044
[32]	1044
[33]	1044
[34]	1044
[35]	1044
[36]	1045
[37]	1045
[38]	1046
[39]	1046
[40]	1046
[41]	1046
[42]	1046
[43]	1046
[44]	1046
[45]	1047
[46]	1047
[47]	1047
[48]	1047
[49]	1047
[50]	1047
[51]	1047
[52]	1047
[53]	1048
[54]	1048
[55]	1048

[56]	1048
[57]	1048
[58]	1048
[59]	1048
[60]	1049
[61]	1050
[62]	1050
[63]	1050
[64]	1050
[65]	1050
[66]	1050
[67]	1050
[68]	1050
[69]	1050
[70]	1051
[71]	1051
[72]	1051
[73]	1051
[74]	1051
[75]	1051
[76]	1051
[77]	1052
[78]	1052
[79]	1052
[80]	1052
[81]	1053
[82]	1053
[83]	1053
[84]	1053
[85]	1053

[86]	1053
[87]	1053
[88]	1054
[89]	1054
[90]	1054
[91]	1054
[92]	1054
[93]	1055
[94]	1055
[95]	1055
[96]	1055
[97]	1056
[98]	1056
[99]	1056
[100]	1056
[101]	1056
[102]	1056
[103]	1056
[104]	1057
[105]	1058
[106]	1058
[107]	1058
[108]	1058
[109]	1058
[110]	1059
[111]	1059
[112]	1059
[113]	1059
[114]	1059
[115]	1059

[116]	1059
[117]	1059
[118]	1060
[119]	1060
[120]	1060
[121]	1060
[122]	1060
[123]	1060
[124]	1060
[125]	1060
[126]	1060
[127]	1060
[128]	1060
[129]	1060
[130]	1060
[131]	1060
[132]	1060
[133]	1060
[134]	1060
[135]	1060
[136]	1060
[137]	1060
[138]	1060
[139]	1060
[140]	1060
[141]	1060
[142]	1061
[143]	1061
[144]	1061
[145]	1061

[146]	1061
[147]	1061
[148]	1061
[149]	1061
[150]	1061
[151]	1061
[152]	1061
[153]	1061
[154]	1061
[155]	1061
[156]	1061
[157]	1061
[158]	1061
[159]	1061
[160]	1061
[161]	1061
[162]	1061
[163]	1061
[164]	1061
[165]	1061
[166]	1061
[167]	1062
[168]	1062
[169]	1062
[170]	1062
[171]	1062
[172]	1062
[173]	1062
[174]	1062
[175]	1062

[176]	1062
[177]	1062
[178]	1062
[179]	1062
[180]	1062
[181]	1062
[182]	1062
[183]	1062
[184]	1062
[185]	1062
[186]	1062
[187]	1062
[188]	1062
[189]	1062
[190]	1062
[191]	1062
[192]	1062
[193]	1062
[194]	1062
[195]	1063
[196]	1063
[197]	1063
[198]	1063
[199]	1063
[200]	1063
[201]	1063
[202]	1063
[203]	1063
[204]	1063
[205]	1063

[206]	1064
[207]	1064
[208]	1064
[209]	1064
[210]	1064
[211]	1064
[212]	1064
[213]	1064
[214]	1064
[215]	1064
[216]	1064
[217]	1065
[218]	1065
[219]	1065
[220]	1065
[221]	1065
[222]	1065
[223]	1065
[224]	1065
[225]	1065
[226]	1065
[227]	1066
[228]	1066
[229]	1066
[230]	1066
[231]	1066
[232]	1067
[233]	1067
[234]	1067
[235]	1067

[236]	1067
[237]	1067
[238]	1067
[239]	1067
[240]	1068
[241]	1068
[242]	1068
[243]	1068
[244]	1068
[245]	1068
[246]	1068
[247]	1068
[248]	1068
[249]	1068
[250]	1068
[251]	1068
[252]	1068
[253]	1068
[254]	1068
[255]	1068
[256]	1069
[257]	1069
[258]	1069
[259]	1069
[260]	1069
[261]	1069
[262]	1069
[263]	1069
[264]	1069
[265]	1069

[266]	1069
[267]	1069
[268]	1069
[269]	1069
[270]	1069
[271]	1069
[272]	1069
[273]	1070
[274]	1070
[275]	1070
[276]	1070
[277]	1070
[278]	1070
[279]	1070
[280]	1070
[281]	1070
[282]	1070
[283]	1070
[284]	1070
[285]	1071
[286]	1071
[287]	1071
[288]	1071
[289]	1071
[290]	1071
[291]	1071
[292]	1071
[293]	1071
[294]	1071
[295]	1071

[296]	1071
[297]	1071
[298]	1071
[299]	1072
[300]	1072
[301]	1072
[302]	1072
[303]	1072
[304]	1072
[305]	1072
[306]	1072
[307]	1072
[308]	1072
[309]	1073
[310]	1073
[311]	1073
[312]	1073
[313]	1073
[314]	1073
[315]	1073
[316]	1074
[317]	1074
[318]	1074
[319]	1074
[320]	1074
[321]	1074
[322]	1074
[323]	1074
[324]	1074
[325]	1074

[326]	1074
[327]	1074
[328]	1074
[329]	1074
[330]	1074
[331]	1074
[332]	1074
[333]	1074
[334]	1075
[335]	1075
[336]	1075
[337]	1075
[338]	1075
[339]	1075
[340]	1075
[341]	1075
[342]	1075
[343]	1075
[344]	1075
[345]	1075
[346]	1075
[347]	1075
[348]	1076
[349]	1076
[350]	1076
[351]	1076
[352]	1076
[353]	1076
[354]	1076
[355]	1076

[356]	1077
[357]	1077
[358]	1077
[359]	1077
[360]	1077
[361]	1077
[362]	1077
[363]	1077
[364]	1077
[365]	1077
[366]	1077
[367]	1078
[368]	1078
[369]	1078
[370]	1078
[371]	1078
[372]	1078
[373]	1079
[374]	1079
[375]	1079
[376]	1079
[377]	1079
[378]	1079
[379]	1079
[380]	1080
[381]	1080
[382]	1080
[383]	1080
[384]	1080
[385]	1080

[386]	1080
[387]	1081
[388]	1081
[389]	1081
[390]	1081
[391]	1081
[392]	1081
[393]	1081
[394]	1081
[395]	1081
[396]	1081
[397]	1081
[398]	1081
[399]	1081
[400]	1081
[401]	1081
[402]	1081
[403]	1081
[404]	1081
[405]	1082
[406]	1082
[407]	1082
[408]	1082
[409]	1082
[410]	1082
[411]	1082
[412]	1083
↑	10